
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
8
23
N
18
ROMA

BEATI
ALBERTI
MAGNI,
RATISBONENSIS EPISCOPI,
ORDINIS PRÆDICATORVM,

COMMENTARII { *in Threnos Ieremiæ,* *in Baruch,* *in Danielem,* *in 12. Proph. Minores,* }

Recogniti per R. A. P. F. PETRVM IAMMY, sacræ Theologiæ Doctorem, Conuentus Gratianopolitani, eiusdem Ordinis,

Conventus S. Mariæ *NVNC PRIMVM IN LVCEM PRODEVNT.* de Scala Cœli

Operum Tomus Octauus.

LVGDVNI,

Sumptibus { CLAVDII PROST. PETRI & CLAVDII RIGAVD, Frat. HIERONYMI DELAGARDE. IOAN. ANT. HVGVETAN. } *Via Mercatoria.*

M. DC. LI.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

PRIVILEGE DV ROY.

LOVYS par la grace de Dieu, Roy de France & de Nauarre, à Nos Amez & feaux Conseillers, les Gens tenans nos Cours de Parlements, Maistres des Requestes ordinaires de nostre Hostel, Baillifs, Seneschaux, Preuosts, leurs Lieutenants, & à tous autres de nos Iusticiers & Officiers qu'il appartiendra, Salut: Nostre cher & bien Amé IEAN-ANTOINE HVGVETAN, le fils, Marchand Libraire à Lyon, Nous a fait remonstrer qu'il desireroit imprimer les *Oeuures d'Albert le Grand*, ce qu'il ne peut faire sans grand frais, desquels il craindroit d'estre frustré s'il n'auoit Nos lettres sur ce necessaires, lesquelles il nous a tres-humblement suppliés de luy accorder. A CES CAVSES, Nous auons permis & permettons par ces presentes, à l'Exposant d'imprimer ou faire imprimer, vendre & debiter en tous les lieux de nostre obeissance ledit liure, en vn ou plusieurs Volumes, en telles marques, en tel Caractaire, & autant de fois qu'il voudra, durant vingt ans entiers & accomplis, à compter du iour que chaque Volume sera acheué d'imprimer pour la premiere fois : & faisons tres-expresses deffences à toutes personnes de quelle qualité & condition qu'elles soyent de l'imprimer, faire imprimer, vendre ny debiter en aucun lieu de nostre obeyssance soubs pretexte d'augmentation, correction, changement de tiltre, fausses marques ou autrement, en quelque sorte & maniere que ce soit, sans le consentement de l'Exposant ou de ceux qui auront droit de luy, à peine de quinze mille liures d'amande, payables par chacun des Contreuenans, & applicables vn tiers à Nous, vn tiers à l'Hostel Dieu de Paris, & l'autre tiers audit Exposant, de confiscation des Exemplaires contrefaict, & de tous depens dommages & interests, à condition qu'il sera mis deux Exemplaires dudit Liure en nostre Bibliotheque publique, & vn à celle de nostre tres-cher & Feal le Sieur Seguier Cheualier, Chancelier de France, auant que l'exposer en vente à peine de nullités des presentes. Du contenu desquelles Nous voulons que vous fassiez ioüir plainement & paisiblement l'Exposant, ou ceux qui auront son droit, empeschant qu'il ne leur soit donné aucun empeschement. Voulons aussi qu'en mettant au commencement ou à la fin de chasque Volume dudit Liure, vn Extraict des presentes, elles soient tenuës pour duëment signifiées, & que foy y soit adioustée & aux coppies, collationnées par l'vn de nos Amez & feaux Conseillers & Secretaires, comme à l'Original. Mandons au premier Nostre Huissier ou Sergent sur ce requis, de faire pour l'execution d'icelles, tous exploits necessaires sans demander autre permission. CAR TEL EST NOSTRE PLAISIR, nonobstant Clameur de Haro, Chartre Normande, &

autres

autres lettres à ce contraires. Donné à Paris le neufiéme iour de Nouembre, l'an de grace mil six cens quarante-quatre, & de nostre Regne le second.

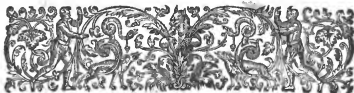
Signé par le Roy en son Conseil.

CONRART.

Ledit Huguetan a associé au susdit Priuilege Claude Prost, Pierre & Claude Rigaud, Freres, & Hierosme de la Garde, pour en iouyr auec luy durant le temps porté par iceluy, conformément à leur Scrit du 7. Feurier 1644.

Acheué d'imprimer pour la premiere fois le 16. Decembre 1650.

D. ALBERTI

D. ALBERTI MAGNI, RATISBONENSIS EPISCOPI, ORDINIS PRÆDICATORVM

IN THRENOS IEREMIÆ COMMENTARII.

PRÆFATIO.

SATÆ 33. *Ecce videntes clamabunt, Angeli pacis amarè flebunt.* Videntes dicuntur dupliciter, sensu & intellectu, sensu quantum ad literalem materiam planctus. *Psal.* 118. Exitus aquarum deduxerunt oculi mei. Spiritualiter autem oculis intellectus spirituale consideratur excidium quod fit per peccatum. *Ierem.* 9. Quis dabit capiti meo aquas, & oculis meis fontem lachrymarum? De vtroque simul dicitur *Thren* 3. Ego vir videns paupertatem meam in virga indignationis eius. 2. *Machab.* 5. Erat videre miseriam. Hæc videntes præ amaritudine cordis clamabunt, & dolorem demonstrantes & intensionem deuotionis. *Thren.* 2. Clamauit cor eorum ad Dominum super muros filiæ Sion. *Isa. vlt.* Præ dolore cordis clamabitis. Maximè quando materia demonstrabilis est, & quando notatur per aduerbium: corporale enim excidium subiacebat oculis, spirituale autem corruptione operationis in pestifero exemplo monstrabatur. *Isa.* 64. Ecce Domine respice: populus tuus omnes nos. Ciuitas sancti tui facta est deserta, Sion deserta est, Ierusalem desolata: domus sanctificationis nostræ & gloriæ nostræ, vbi te laudauerunt patres nostri, facta est in exustionem ignis, & omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas. Hæc deplorant videntes. *Isa.* 32. Non caligabunt oculi videntium, & aures audientium diligenter auscultabunt. Angeli vero pacis Prophetæ fuerunt & sancti Prædicatores, qui pœnitentibus si conuerterentur, pacem annuntiabant. *Luc.* 2. Facta est cum Angelo multitudo exercitus cœlestis laudantium & dicentium, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. *Isa.* 19. Ite Angeli veloces ad gentem conuulsam & dilaceratam. Quando autem pacem inducere non possunt, tunc amarè flebunt. *Ierem.* 22. Si non audieritis verbum Domini, in abscondito plorabit anima mea. Luctus enim magnus est sanctis, quia peccatores non conuertuntur. Hoc significatur *Gen.* 37. vbi Iacob consolationem non accipiens, dixit: Descendam lugens ad filium meum in infernum. 2. ad *Corinth.* 13. Timeo ne iterum cum venio, humiliet me Deus apud vos, vt lugeam multos ex his qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam de immunditia & fornicatione & impudicitia quam gesserunt. Amarè autem dicit flere propter compassionis amaritudinem & interni doloris. *Ruth* 1. Amaritudine me valde repleuit Omnipotens. 1. *Reg.* 1. Cum esset Anna amaro animo, orauit Dominum flens largiter.

Angeli pacis Prophetæ & Prædicatores.

Ex his igitur materia sumitur Threnorum & modus. *Amos* 5. In omnibus plateis planctus, & in cunctis quæ foris sunt, væ, væ: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos qui plangere sciunt: & in omnibus viis erit planctus. Nomen autem istius planctus lamentationes est, non lamentatio, propter multa deplorata & multos modos deplorandi; & dicitur lamentationes antonomasticè. *Ierem.* 5. Luctum vnigeniti fac tibi planctum amarum. Dicitur etiam lamentationum sicut Canticum Canticorum, & Virgo virginum, & flos florum in demonstratione excellentiæ, eò quod non habet nisi lamentum. *Zachar.* 12. In die illa magnus erit planctus in Ierusalem sicut ad

Materia huius libri, titulus & modus.

Remmon in campo Magedon: & plangent terræ, familiæ & familiæ seorsum. Vnde iste planctus omnem alium planctum in sacra Scriptura positum excedit. Dicunt etiam Threni: quia triplici alphabeto connectitur, scilicet duobus simplicibus & vno triplicato. In primis enim duobus capitulis simplex alphabetum est: similiter simplex est in vltimo, & in oratione. In medio autem, quod tertium est, quælibet litera triplicatur. Nec alia causa literarum est, nisi quod modus metri denotetur. In Hebræo enim planctus iste versifice compositus est tali arte, quod in quolibet capitulo primus versus incipit ab Aleph, secundus à Beth, & sic deinceps per ordinem literarum, quod in translatione seruari non potuit: sed vt notetur ita esse in Hebræo, literæ prænominatæ sunt.

Et ex hoc accipitur modus. Est etiam modus non quidem dictaminis, sed orationum inductarum sumptus à duabus orationibus quas Tullius distinguit in 2. Rethoricorum, quarum vna vocatur conquestio, altera autem indignatio. Conquestio enim, vt dicit, oratio est auditorum captans misericordiam. Quod 16. dicit fieri modis, quos etiam modos locos appellat.

Conquestio quid, & quot locos habet.

Dum in quibus fuimus bonis, & in quibus nunc simus malis ostenditur. Aut quando querimonia per differentias temporis, præsens, præteritum, & futurum extenditur. Aut quando vnumquodque incommodum per singulas partes declaratur. Aut quando miseria talis indigna esse generi nostro, fortunæ, & felicitati demonstratur. Aut quando singula incommoda sigillatim ante oculos ponuntur. Aut quando præter spem miseria accidisse conqueritur, dum aliud omninò sperabatur. Aut quando ex similibus casibus nostra pensari & rogantur ponderari. Aut quando aliquid factum, quod fieri non oportuit, declaratur. Aut quando ad res multas sermo conuertitur. Aut quando inopiæ ex miseria accidentes proponuntur. Aut quando alicuius ad se pertinentium propter quem parcendum erat, dignitas commendatur. Aut quando affectus intimus demonstratur. Aut quando cum indignatione querimonia fit, sicut quando ab his patimur, à quibus minimè pati deberemus. Aut quando cum humilitate & supplicatione & obseruatione auditorium oratio proponitur. Aut quando non nostra tantum, sed eorum qui attinent nobis, infortunia deploramus, qui ex nostris miseriis ad infortunia deducti sunt. Aut quando animum in alios misericordem ostendimus, & tam amplum & non deiectum, vt hæc & alia similia pati paratus sit.

Indignatio quid, & quot locos habet.

Indignatio autem est oratio per quam in aliquo odio concitatur. Et hæc oratio 15. habet modos, qui loci Rethorici vocantur: fit enim aut quando ab auctoritate eorum ad quos iniuria facta est, culpam aggrauamus. Aut res quæ facta est, aggrauatur per amplificationem eorum in quos facta est, sicut si multitudinem vel ciuitatem ostendit. Aut quando aggrauatur ex hoc quod in exemplum trahi potest, à multis enim idem fiet. Aut quando demonstramus, quòd eodem iure quo licet hoc vni, licebit & alteri. Aut quando ostendimus, quòd isto facto multa facta antiquorum corrigi debent & mutari, eò quod praua rectis non concordant: & ideò si praua collaudantur, recta corrigi debent. Aut quando aggrauamus ex circunstantiis factum quod crudele & nefarium sit. Aut quando ex comparatione aggrauamus, sicut quod ab atrocissimis & ferocissimis non esset attentatum. Aut quando ipsum factum aliis factis comparamus, & illud alia excellere docemus. Aut quando omnia quæ in causa negotij & in negotio & in consequentibus negotium particulariter ostendimus. Aut quando ostendimus, quòd ab eo factum est à quo minimè fieri oportuit, & à quo potius prohiberi debuit. Aut quando cum iniuria & contumelia ostendimus illata. Aut quia talia nobis indignè facta sunt. Aut nunquam in nos attentata. Aut quando ab audientibus petimus vt ex suis nostra ponderent, & sicut graue reputarent in se illata, ita penseut & nostra. Aut quando aggrauamus ex hoc quod nec hostibus talia inferri debuerant. Omnes istos modos Glossa dicit obseruari in planctu isto, & in quibusdam assignat, in quibusdam autem non, quia facile per se patent.

Huic autem planctui vel Ieremias vel alius præmittit clausulam quæ continuatiua est planctus ad prophetiam, dicens: *Et factum est priusquam in captiuitatem reductus est Israel.* Hoc dicit quantum ad 10. tribus. *Et Ierusalem deserta est*, quantum ad duas tribus. *Sedit Ieremias Propheta.* Sedit autem præ amaritudinis exaggeratione, quæ cordi & corpori motum abstulit. Vnde *Isa* 47. Descende, sede in puluere filia Babylon, sede in terra. *Ezech.* 3. Sedi vbi illi sedebant, & mansi ibi 7. diebus mœrens in medio eorum. *Iob* 2. Iob testa saniem radebat sedens in sterquilinio. *Et flens planxit lamentatione hac.* Fletus refertur ad lamentationem, planctus autem ad eiulationem, lamentatio autem ad dictamen. *Matth.* 5. Beati qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur. *In Ierusalem*, vbi locus materiam flendi demonstrat. *Psal.* 136. Sedimus & fleuimus dum recordaremur tui Sion. *Amaro animo*, de dulcedine Domini in amaritudinem conuerso. *Ierem.* 6. Luctum vnigeniti fac tibi planctum amarum. *Suspirans. Psal.* 6. Laboraui in gemitu meo. *Et eiulans dixit. Genes.* 45. simile de Ioseph. Eleuauit vocem cum fletu, quam audierunt Ægyptij omnisque domus Pharaonis.

Sedere est mœrentis.

Lamentatio ista secundum quadruplicem alphabetum in quatuor distinguitur partes secundum materiam. Potest enim considerari planctus de ablatione boni, & de præsentia mali, & de comparatione vnius ad alterum. Ablatio autem boni duplex est, boni scilicet vtilis, & istud deplangitur in cap. primo: & boni ad gloriam pertinentis, & illa deplanguntur in cap. 2. In 3. verò deplangitur secundum partes miseria mali præsentis. In 4. verò infelicitas miseriæ comparata ad felicitatem præcedentis gloriæ deploratur: dicit enim *Boëtius*, quòd extremum genus infelicitatis est, miserum aliquem fuisse felicem. Sunt tamen qui dicunt, quòd propter mortem Iosiæ, & translationem Iechoniæ, & obsidionem ciuitatis, & captiuitatem sequentem, quatuor sunt hic alphabeta. Sunt etiam qui dicunt, quòd quia nos & mundus de 4. elementis consistimus:

Cur hic quadruplex adhibetur alphabetũ.

sistimus: & quia tempus de 4. consistit, nocte scilicet, die, septimana, & mense, & quia annus de temporibus 4. consistit, & mundus de 4. plagis, quòd quadruplex sit hic alphabetum. Sed nos de diuisionibus quæ ex litera trahi non possunt, consueuimus non curare. Primum cap. vbi deploratur destitutio à bono vtili, in duas diuiditur partes. In primo enim deplangit dolorem per materiam. In 2. eiusdem doloris ad alios proponit miseriam ad captandam misericordiam, ibi, *O vos omnes qui transitis per viam.* Prima adhuc in duas diuiditur. Primò enim dolorem exaggerat. Secundò autem causam meritoriam eiusdem doloris demonstrat, ibi, *Peccatum peccauit.* Adhuc in 1. duo facit, scilicet dolorem, & doloris inconsolabilitatem, ibi, *Facti sunt hostes eius in capite.* Adhuc prior habet duas partes. Plangit enim desolationem, & desolationis ostendit causam & modum, ibi, *Migrauit Iudas.* In prima duo versus sunt, scilicet desolatio & planctus, ibi, *Plorans plorauit.* Dicit ergo:

CAPVT I.

1. ℵ Aleph. ALeph, quod doctrina interpretatur, eò quod doctrina planctus hic docetur, & spiritualis intelligentia etiam innuitur. *Isa.* 5. Proptereà captiuus ductus est populus meus, quia noluerunt scientiam. *Deuter.* 33. Qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina eius. Vnde doctrinam miscebimus cum literali, causa breuitatis. *Quomodo sedet.* Quomodo non est admiratiuum, nec ignoratiuum, sed motiuum ad pietatem & misericordiam. *Ierem.* 51. Quomodo capta est & comprehensa inclyta vniuersæ terræ. *Osea.* 11. Quomodo dabo te Ephraim, protegam te Israël? Quomodo dabo te? sicut Adama ponam te, vt Seboim. *Sedet,* habitu plorantis assumpto, & immobilis effecta. *Thren.* 3. Sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit se contra se. Mœsti enim est quod solitarius sit: boni enim viri proprium est dolorem cordis amicis non indicare. *Sola,* vt fletibus scilicet satietur, & in secreto à Deo consoletur. *Osea* 2. Ducam eam ad solitudinem, & loquar ad cor eius. *Psal.* 54. Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine. *Bernardus*: Delicata est diuina consolatio, & non datur admittentibus alienam. O sancta anima sola esto, vt illi ex omnibus soli placeas, quem tibi ex omnibus elegisti. *Ciuitas,* Ierusalem scilicet, vel Ecclesia, vel fidelis anima. *Psal.* 121. Ierusalem quæ ædificatur vt ciuitas. *Math.* 5. Non potest ciuitas abscondi super montem posita. *Plena populo,* quondam, supple: Ierusalem enim multo frequentabatur habitatore, Ecclesia ministrorum pluralitate, fidelis anima virtutum & meritorum copiositate. *Baruch.* 2. Multitudo hæc magna conuertetur in minimam gentem. *Isa.* 60. Minimus erit in mille, & paruulus in gentem fortissimam. *Facta est quasi vidua,* Patrono scilicet, regno ac sacerdotio destituta, vel Ecclesia bono pastore destituta, & anima Deo. *Osea* 3. Dies multos sedebunt filij Israël sine rege, & sine Principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephot, & sine Theraphin. De secundo. 4. *Reg.* 4. Seruus tuus vir meus mortuus est, & tu nosti, quod seruus tuus fuit timens Deum. De tertio. *Thren. vlt.* Pupilli facti sumus absque patre, matres nostræ quasi viduæ. *Domina gentium,* quondam, supple, tempore quo Dauid gentibus imperabat. 2. *Reg.* 4. Seruierunt sub tributo Dauid Moab & Amon. Sic sub bonis patribus reges gentium ceruicem inclinabant. *Isa.* 66. Gens & regnum quod non seruierit tibi, peribit, & gentes solitudine vastabuntur. 2. *Machab.* 3. Cum sancta ciuitas habitaretur in omni pace, leges etiam adhuc optimè custodirentur, propter Oniæ pontificis depositionem & pietatem, & animos odio habentes mala, fiebat, vt & ipsi reges & principes locum summo honore dignum ducerent, & templum maximis muneribus illustrarent. *Princeps prouinciarum,* quondam, supple. Multis enim prouinciis imperabat Ierusalem. Similiter Ecclesia prædita bonis personis multis imperabat. *Luc.* 19. Tu esto super quinque ciuitates. *Psal.* 8. Gloria & honore coronasti eum Domine, & constituisti eum super opera manuum tuarum. *Facta est sub tributo,* Chaldæorum scilicet literaliter, & dæmonum spiritualiter. Simile est *Exod.* 5. Mensuram laterum quam prius faciebant, imponetis super eos, & non minuetis quidquam. *Genes.* 49. Factus est tributis seruiens. 4. *Reg.* 23. & imposuit mulctam terræ centum talentis argenti, & talento auri. Sapientia enim & eloquentia seruiuit diabolo. Et patet, quòd hic est locus conquestionis primus: dicit enim in quibus bonis fuerit, & in quibus malis nunc sit.

Ierusalem domina gẽtium.

2. ב Beth. *Beth,* domus interpretatur, eò quod domus Dei plangit destructionem: plangit autem boni destitutionem quam enuntiauit, & hoc est. *Plorans plorauit,* hoc est, continuè plorauit, vel plorans intus in corde, plorauit & in oculis. *Thren.* 2. Deduc quasi torrentem lachrymas per diem & noctem. *Ierem* 9. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, & plorabo die & nocte interfectos filiæ populi mei. *Psal.* 118. Exitus aquarum deduxerunt oculi mei. *In nocte,* literaliter, quia in die ausa non fuit: spiritualiter autem, quia de tenebris peccatorum plangit. *Psal.* 50. Lauabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratum meum rigabo. *Iacob.* 5. Agite nunc diuites: vlulate plorantes in miseriis, quæ aduenient vobis. *Psal.* 29. Ad vesperum demorabitur fletus. *Et lachrymæ eius in maxillis eius,* hoc est, signa lachrymarum: lachryma enim acuta est & sulcat cilia & genas etiam ad lippitudinem quando frequenter descendit. *Iob* 16. Facies mea intumuit à fletu, & palpebræ meæ caligauerunt. Sic fecit Iacob. *Osea* 12. vbi dicitur, quod inualuit ad Angelum, & confortatus est, fleuit & rogauit eum. *Isa.* 16. Inebriabo te lachryma mea Hesebon & Eleale. Hesebon cingulum mœroris interpretatur: Eleale autem consensio, & significat eos qui tristantur in peccato in quo consenserint. In maxilla autem sunt, vt decor vultus immutetur in habitum plangentis. *Ecclesiast.* 35. Nonne lachrymæ viduæ ad maxillam descendunt, & exclamatio eius super deducentem eas? à maxilla enim ascendunt vsque ad cœlum, & Dominus exauditor non delectabitur in illis. *Non est qui consoletur eam.* Omnes enim ita

Nocturnum tempus lachrymis opportunum.

Ecclesia non recipit consolationem à malis. oppressi sunt amaritudine : à malis enim non recipit Ecclesia coosolationem. *Osea* 13. Consolatio abscondita est ab oculis meis: quia ipse ioter fratres diuidet. *Isa.*22. Nolite incumbere vt consolemini me super vastitate filiæ populi mei : dies enim interfectionis & conculcationis & fletuum Domino Deo exercituum in valle visionis. *Ex omnibus charis eius*, hoc est, quos charo nutriuit affectu & synagoga & Ecclesia. *Genes.*37. Congregatis cunctis liberis vt linirent dolorem patris, noluit consolatiooem accipere. *Psal.* 76. Renuit consolari anima mea. *Ierem* 31. Noluit consolari, quia oon sunt. *Omnes amici eius spreuerunt eam.* Quia veri amici non fuerunt. *Ecclesi.* 6. Est amicus & socius mensæ, & ooo permanebit in die necessitatis. Spernunt autem, cum vident humiliatum, in quo nihil nisi gloriam & delicias & diuitias dilexerunt. Hoc significatum est *Iob* 2. vbi dicitur, quòd amici Iob leuantes procul oculos suos noo cognouerunt eum. Noo cognoscere enim, spernere est. *Iob* 30. Nunc in eorum canticum versus sum, & factus sum eis in prouerbium. Abominantur me, & longè fugiunt à me, & faciem meam conspuere non verentur. *Et facti sunt ei inimici. Michaæ* 7. Inimici hominis, domestici eius. *Iob* 30. Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus tuæ aduersaris mihi. Poëta:

Cum fueris felix, multos numerabis amicos.
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Est autem hic locus conquestionis 14. Cum indignatione enim conqueritur: quia ab iis à quibus minimè conueniat, malè tractetur.

3. ג Ghimel. *Ghimel*, interpretatur plenitudo: plenitudinem enim mali & desolatiooit deplorat. *Thren.* 3. Repleuit me amaritudinibus & inebriauit me absynthio. Tangit autem hîc duo, scilicet causam desolatioois ex parte hostis, & modum ex parte populi desolati, ibi, *Via Sion.* Dicit ergo: *Migrauit Iudas*, hoc est, duæ tribus, vel in Ecclesia populus confitens & glorificans Dominum. Migrauit autem de loco suo in captiuitatem. *Psal.*10. Quomodo dicitis animæ tuæ, Transmigra io montem sicut passer? *Amos* 1. Super tribus sceleribus Gazæ, & super quatuor non conuertam eam, eò quod transtulerit captiuitatem perfectam, vt concluderet eam in Idumęa. Interpretatur Gaza fortitudo eius. Quia fortitudo tentationis & instantia hostis migrare facit & excludi in Idumæam, hoc est, in carnalem delectationem. Et hoc est quod sequitur. *Propter afflictionem & multitudinem seruitutis.* Afflictio hostis est in fame, gladio, & peste. Fame, spiritualis pabuli destitutione. Gladio tentationis & pugnæ. Peste, interioris turpitudinis infectione. 1. ad *Corinth.* 1. Supra modum grauati sumus supra virtutem, ita vt etiam tæderet nos viuere. *Exod.* 5. Flagellati suot qui præerant operibus filiorum Israël, ab exactoribus Pharaonis. *Multitudo seruitutis quid.* Multitudo aotem seruitutis est in angariis, & pro angariis, sicut & diabolus angariat hominem vt sibi seruiat. 4. *Reg.* 12. Pater meus aggrauauit iugum vestrum, & ego addam iugo vestro. Pater meus cæcidit vos flagellis: ego autem cædam vos scorpionibus. *Ecclesi.* 33. Seruo maleuolo tortura & compedes. Mitte illum in operationem ne vacet. *Habitauit inter gentes*, oon tam loco quam imitatione. *Psal.* 105. Commixti sunt inter gentes didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilibus eorum. *Nec inuenit requiem.* In peccato enim quies noo inuenitur. *Thren.*3. Lassis noo dabatur requies. *Ierem.* 16. Seruietis diis alienis, qui oon dabunt vobis requiem die ac nocte. *Omnes persecutores eius apprehenderunt eam. Ierem.* 2. Omnes qui quærunt eam, ooo deficient, in menstruis suis inuenieot eam. Nulli enim negat se, vltro se exhibet. *Inter angustias.* Ita enim angustiatur de deserendo peccatum, quòd quilibet persecutor comprehendit eam. Propter hoc dicit Apostolus 2. ad *Corinth.* 6. Non aogustiamini in oobis: angustiamini autem in visceribus vestris. *Prouerb.*11. Iustus de angustia liberatus est, & traditur impius pro eo. Hic aotem locus est 10. conquestionis, per quem impio & infirmitas & solitudo monstratur.

Daleth, tabulatum interpretatur, eò quod tabulatum miræ pulchritudinis quod erat in templo, hîc deplangitur, & significat cohæsionem charitatis, quæ in personis Ecclesiasticis esse debet. *Viæ Sion lugent*, hoc est, lugere dicuntur, eò quod frequentia turbarum ad templum Dei euntium cum tympanis & choris destitutæ sunt. *Ioel.* 2. Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes. Ibidem: Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio & fletu & planctu. Et quod dixit, exponit subdens: *Eò quod non sit qui veniat ad solemnitatem*, tribus scilicet vicibus per annum. *Exod.* 23. Sicut etiam solemnes Ecclesiæ hodiè non frequentantur. *Isa.* 33. Dissipatæ sunt viæ, cessauit traosiens per semitam, irritum factum est pactum, proiecit ciuitates, non reputauit homines. Solemnitas enim Domini in multitudine populi debet esse. *Psal.*117. Constituite diem solemnem in condensis vsque ad ad cornu altaris. Et quod dixit in commuoi, tangit per partes. *Omnes portæ eius destructæ.* Per metonymiam: quia illi qui sedebant in portis, & expedire debebant populum, destructi sunt. *Thren* 2. Defixæ sunt in terra portæ eius. Portæ enim quæ introducere debent in Ecclesiam, prælati sunt, qui destructi per auaritiam sunt & alia peccata. *Psal.* Contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit. *Sacerdotes eius gementes.* Qui debebant scilicet sanctificare oblationes venientium, hi gemunt oppressi captiuitate diaboli. *Psal.* 77. Sacerdotes eius in gladio ceciderunt. *Iob* 26. Ecce gigantes gemunt sub aquis. Sub aquis enim concupiscentiæ gemunt, qui gigantes esse deberent. *Isa.* 70. Quasi columbæ meditantes gememus. Expectauimus iudicium, & non est: salutem, & elongata est à oobis. *Virgines enim squalidæ.* Consuetudo erat antiquis quod chori Virgioum cum tibiâ & citharâ ad solemnitatem veoirent. *Isa.* 30. Canticum erit vobis sicut vox sanctificatæ solemnitatis, & lætitia cordis sicut qui pergit cum tibia, vt intret in montem Domini ad fortem Israël. Sed nunc squalidæ sunt, fatuæ, & pinguedine deuotionis destitutæ. *Matth.*25. Quinque fatuæ acceptis lampadibus non sumpserunt oleum secum. *Et ipsa oppressa amaritudine*, mater scilicet Ecclesia, vel synagoga. *Ruth* 1. Amaritudine me valde repleuit Omnipotens. *Ezech.* 3. Abij amarus

Margin notes: 4. ד Daleth. — *Porta, prælati.*

rus in indignatione spiritus mei. *Glossa.8.* locus conquestionis est, per quem dicitur factum quod non oportuit, & non factum quod oportuit.

5. ה He. *He*, interpretatur esse, vel viuere, vel susceptio, & in hoc vltimo sensu concordat: suscepit enim pœnam pro peccatis. *Isa.40.* Suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis. Et tangitur hîc causa desolationis, primò ex parte hostis. Secundò ex parte ablati decoris, ibi, *Et egressus.* Tertiò ex parte oppressæ ciuitatis, ibi, *Et recordata est Ierusalem*

Esse in caput vel in caudam, quid.

Dicit ergo: *Facti sunt hostes eius in capite*, & Ierusalem scilicet in cauda. *Deuter.28.* Inimicus tuus erit in caput, & tu eris in caudam. Vel facti sunt in capite, hoc est, contra caput præliantes, prælatum scilicet, vel Ecclesias principales. *3.Reg.vlt.* Non pugnabitis contra maiorem vel minorem quempiam, nisi contra regem Israël solum. *1.Reg.vlt.* Philistiim caput Saül præcisum per totam terram miserunt, vt ab omnibus in exemplum turpitudinis aspiceretur. *Zach.11.* Percutite pastorem, & dispergentur oues. *Inimici eius locupletati sunt.* Addiderunt enim diuitias bonorum. *Psal.72.* Ecce ipsi peccatores & abundantes in sæculo, obtinuerunt diuitias. *Iob 21.* Impij viuunt, subleuati sunt, confortatique diuitiis: sicut & tyranni ditati sunt de rebus Ecclesiarum. *Quia Dominus locutus est super eam*, vt hoc scilicet fieret ei. *Isa.1.* Gladius meus deuorabit vos: quia os Domini locutum est. *1.Reg.3.* Suscitabo aduersum Heli omnia quæ locutus sum super domum eius. Super enim notat oppressionem. *Propter multitudinem iniquitatum eius*, genere scilicet, specie, & numero. *Osee 4.* Maledictum & mendacium & furtum & homicidium & adulterium inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit. *Ierem.14.* Multæ sunt auersiones nostræ. *Paruuli eius ducti sunt in captiuitatem*, quibus potius miserendum erat: & significat simplices de Ecclesiâ, qui propter peccata prælatorum disperguntur. *Ierem.50.* Grex perditus factus est populus meus, pastores eorum seduxerunt eos, feceruntque vagari in montibus. *Ante faciem tribulantis.* In peccatis enim non nisi tribulatio est. *Psal.105.* Tribulauerunt eos inimici eorum, & humiliati sunt sub manibus eorum, sæpè liberauit eos.

6. ו Vau. *Vau*, interpretatur &, quasi omnibus præcedentibus malis istud cumulatum sit & additum. *Isa.15.* Ponam super Dibon additamenta. Dibon interpretatur sufficienter intelligens, quæ scientia addit in peccato. *Luc.12.* Seruus sciens voluntatem Domini sui & non faciens, plagis vapulabit multis. *Et egressus est à filia Sion omnis decor eius.* Decorem vocat varias dignitates populorum, quibus reuerentiæ debebantur. *Mich.1.* Decaluare & tondere super filios deliciarum tuarum: dilata caluitium tuum sicut aquila, quoniam captiui ducti sunt ex te. *Ierem. vlt.* dicitur, quòd Chaldæi asportauerunt vasa decoris domus Domini, quotquot aurea aurea, quotquot argentea argentea. *1.Machab.2.* Templum eius sicut homo ignobilis. *Ezech.16.* Denudabunt te vestimentis tuis, & auferent vasa decoris tui, & derelinquent te nudam, plenámque ignominiâ. Et quod metaphoricè dixit, explanat subdens: *Facti sunt principes eius velut arietes.* Aries cornutus cornu veritatis, & cornu virtutis significat in capite prælati. *Isa.60.* Arietes Nabaioth ministrabunt tibi. Nabaioth interpretatur conspicuus ratione. Quales prælati esse debent, sed nunc non sunt. *Non inuenientes pascua.* Quia nec pabulum verbi est apud eos, nec pabulum gratiæ. *Ierem.14.* Defecerunt oculi eorum: quia non erat herba. Tunc enim macie destituitur aries, qui non valet ad sacrificium Domini. *Malach.1.* Maledictus qui habet in grege suo masculum, & offert Domino debile. *Et abierunt absque fortitudine*, resistendi scilicet hostibus. *Ezech.13.* Non ascendistis ex aduerso, nec opposuistis vos murum pro domo Israël. *Ierem.46.* Vidi ipsos pauidos, & terga vertentes. *Ante faciem subsequentis*, hostis scilicet qui minabat eos tanquam gregem. *Abac.1.* Totum in hamo subleuauit, traxit illud in sagenâ sua, & congregauit in rete suum.

Principes comparati arietibus nō inuenientibus pascua.

7. ז Zain. *Zain*, interpretatur hæc: est enim hæc vltio quam omni recordatione peccatorum vidit sibi esse debitam. *Mich.7.* Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei, donec causam meam iudicet. *Recordata est Ierusalem dierum afflictionis suæ*, conferens scilicet præteritas afflictiones cum præsentibus; & non videns in præteritis aliquam esse similem: ista enim omnes excedit. *Daniel.12.* Veniet tempus quale non fuit ab eo ex quo gentes esse cœperunt. *Matth.24.* Erit enim tribulatio tunc magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet. Et hoc in Ecclesiâ erit tempore Anti-Christi, & in anima pœnitentis ex displicentia peccati. *Isa.38.* Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ. Recogitatio ergo ista non est nisi ad ampliorem tristitiam. *Iob 17* In amaritudinibus moratur oculus. *Et præuaricationis*, quâ scilicet talem meruit afflictionem: nisi enim præuaricata esset, in tales pœnas non incidisset. *Isa.48.* Scio, quòd præuaricans præuaricaberis, & transgressorem ex vtero vocaui te. *Ierem.3.* Scio iniquitatem tuam, quoniam in Dominum Deum tuum præuaricata es. Hæc recordatio valet ad peccati displicentiam, & ad afflictionis patientiam: ex hac enim cognoscit se pœnæ debitricem. *Ierem.10.* Hæc infirmitas mea est, & portabo illam. *Omnium desiderabilium suorum quæ habuerat ex diebus antiquis*, supple, recordata est, vt bona malis conferret, & sciret quod dicitur *Ierem.2.* Scito, quia malum, & amarum est reliquisse Dominum. Multa enim desiderabilia habuit in Prophetis, in Patriarchis, & in Legislatore, & in Deo. *Deut.32.* Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas. Hæc recordatio scire facit quanti nocumenti sit peccatum. *Isa.63.* Miserationum Domini recordabor, laudem Domini super omnibus quæ reddidit nobis, & super multitudinem bonorum domus Israël, quæ largitus est eis secundum indulgentiam suam. Et post pauca: Recordatus est dierum sæculi, Moysi & populi sui. Vbi est qui posuit in medio eius spiritum sancti sui? *Mich.6.* Popule meus memento quæso quid cogitauerit contra te Balach Rex Moab, & quid responderit ei Balaam filius Beor. *Eccli.18.* Memento paupertatis in tempore abundantiæ, & necessitatem paupertatis in die diuitiarum. *Eccli.11.* In die malorum ne immemor sis bonorum, & in die

Peccatorum recordatio vtilis.

bonorum ne immemor sis malorum. Recordata autem est horum desiderabilium, & afflictionis & præuaricationis., *cum caderet populus eius in manu hostili*, nulla virtute fultus, sed iniquitate in captiuitatem traditus. *Prouerb.* 5. Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringuntur. *Act.* 28. Vtique homicida est homo hic, qui cum euasit de mari, vltio non sinit eum viuere. Propter hoc Ecclesia gemit. *Iob* 29. Quis mihi tribuat, vt sim iuxta menses pristinos secundum dies quibus Deus custodiebat me? Quando splendebat lucerna eius super caput meum. *Et non esset auxiliator.* Nullus enim ferre potest auxilium contra Dominum. *Iob* 10. Cum sit nemo qui de manu tua possit eruere. *Viderunt eam hostes*, læto scilicet vultu: lætantur enim de malis hominum. Et hoc est quod sequitur. *Et deriserunt sabbata eius*, hoc est, sanctificationes eius: sabbatum enim quod præcipuum fuit, pro omni sanctificatione ponitur: derisibile autem efficitur, quando sanctificatio sabbati in pollutionem conuertitur. 1. *Machab.* 2. Ecce sancta nostra, & pulchritudo nostra, & claritas nostra desolata est, & coinquinauerunt eam gentes. Quo ergo nobis adhuc viuere? 1. *Reg.* 17. Ego exprobraui agminibus Israël hodie. Hoc significatum est *Iudic.* 16. vbi capto Samsone Philistiim fecerunt hostias & conuiuium. Nostra etiam sabbata derisibilia sunt: quia otium quo debemus Deo vacare, conuertimus in luxum & turpitudinem. 1. *Mach.* 1. Dies festi eius conuersi sunt in luctum, & sabbata eius in opprobrium, & honores eius in nihilum. *Isa* 1. Calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea: facta sunt mihi molesta: laboraui sustinens. Est autem hic locus conquestionis primus.

Deridere sabbatum, quid.

6

ח Heth. *Heth*, vita interpretatur, eò quod à vitæ principio destitit per peccatum. *Sapient.* 1. Deus mortem non fecit, sed impij manibus & verbis accersierunt eam. *Ioan.* 1. Quod factum est, in ipso vita erat. Tangit planctus istius causam meritoriam, plangens culpam & culpæ effectum, ibi, *Manum suam misit.* Culpam dupliciter, in actu, & in adhærentia, ibi, *Sordes eius.* Dicit ergo: *Peccatum peccauit Ierusalem.* Notat, quòd continuè peccauit intus & extra, & quòd antonomasticè peccauit grandi peccato, scilicet infidelitatis. *Isa.* 64. Ecce tu iratus es, & peccauimus. In ipsis fuimus semper, & saluabimur. De secundo in *Psal.* 71. Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum. De tertio dicit *August.* quòd infidelitas est peccatum, quo retento omnia retinentur peccata: & hoc specialiter grande peccatum vocatur. *Iob* 31. Hæc est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum. *Propterea instabilis facta est.* Cadit enim de peccato in peccatum. *Gregor.* Peccatum quod citius per pœnitentiam non deletur, suo pondere ad aliud trahit. Instabilis enim omnis homo est, qui in Deo non fundatur sicut ædificium quod non fundatur in petra, continuè cadit. *Aug.* in 1. Confess. c. 1. Fecisti nos Domine ad te, & inquietum est cor nostrum donec ad te perueniat. Libido enim in diuersis delectabilibus sparsa, instabilem facit. *Ierem.* 2. Cursor leuis explicans vias suas, onager assuetus in solitudine, attraxit ventum amoris sui. Hoc significatum est *Isa.* 22. Quasi pilam mittet te in terram latam & spatiosam. In terra enim decliui, plana, & lata pila missa nunquam stat. Hæc est de qua dicitur. *Prouerb.* 7. Mulier vaga, garrula, quietis impatiens, non valens in domo consistere pedibus suis. *Iacob.* 1. Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis. *Omnes qui glorificabant eam*, prius supple, *spreuerunt eam* modo. Et huius causa est, quòd Deus spreuit eam. *Psal.* 52. Qui hominibus placent, confusi sunt, quoniam Deus spreuit eos. *Iob* 30. Nunc in eorum Canticum versus sum, & factus sum eis in prouerbium. *Psal.* 101. Qui laudabant me, aduersum me iurabant. Causam autem subdit. *Quia viderunt ignominiam eius.* Ignominia enim peccatum est, quod nec nominari debet. 1. *Machab.* 1. Secundum gloriam eius multiplicata est ignominia eius. *Nahum* 3. Reuelabo pudenda tua in facie tua, & ostendam in gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam. Et proiiciam super te abominationes, & contumeliis te afficiam. *Ipsa autem gemens*, in omnibus iis malis. *Sap.* 5. Præ angustia spiritus gementes. *Conuersa est retrorsum*, quamuis tarde, hoc est, conuersa est ad id quod post tergum habuit, ad Dominum scilicet, quem post dorsum suum proiecerat. *Ioan.* 20. Conuersa est retrorsum, & vidit IESVM stantem. *Isa.* 30. Audient verbum post tergum monentis: hæc via, ambulate in ea. *Osea* 3. Reuertar ad virum meum priorem, quia benè mihi erat tunc magis quam nunc. Est autem locus hic conquestionis 10.

Conuersti retrorsum, quid.

Infidelitas grande peccatum.

Teth, quod interpretatur bonum, eò quod omni bono destituta est, quando Deo destituta est. *Osea* 8. Proiecit Israël bonum, inimicus persequetur eum. *Sordes eius.* Tangit peccati adhærentiam, & hoc est, *Sordes eius in pedibus eius*, supple, adhærent. Tracti enim per loca sordida, nec pedes purgare licuit. Pedes autem spirituales animæ intellectus est ad verum, & affectus ad bonum. Sordes autem infidelitatis & prauorum morum iis pedibus sæpè adhærent. *Deuteron.* 32. Peccauerunt ei, & non filij eius in sordibus. *Osee* 5. Calumniam patiens est Ephraim: quoniam cœpit abire post sordes. *Prouerb.* 30. Generatio quæ sibi munda videtur, & tamen non est lota à sordibus suis. *Ezech.* 24. Mundare te volui, & non es mundata à sordibus tuis. Huius autem causam subiungit. *Nec est recordata finis sui.* Concupiscentiis enim excæcata, ad cor redire non potuit, vt videret quod peccatum finem accipit mortem, vt iustus retributionem æternam. *Rom.* 6. Finis peccatorum mors est, gratia autem Dei vita æterna. *Sap.* 2. Excæcauit illos malitia eorum, & nescierunt sacramenta Dei, neque mercedem sperauerunt iustitiæ, nec iudicauerunt honorem animarum sanctarum. Ideò dicitur *Eccles.* 7. Memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis. *Psal.* 72. Non est respectus morti eorum, & firmamentum in plaga eorum. *Deposita est vehementer*, à summo gradu honoris ad summam confusionem deiecta. *Isa.* 22. Expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te. *Apocal.* 18. Quantum glorificauit se & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum. *Non habens consolatorem:* falsa enim consolatio est qua sibi peccator blanditur, & spem consolationis amittit, quia in conscientiâ

9.
ט Teth.

Pedes animæ, intellectus & affectus.

Finis peccati mors.

conscientiâ

conſcientiâ deſolatus eſt. *Tob.* 5. Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris ſedeo, & lumen cœli non video? *Sap.* 3. Non habebunt ſpem, nec in die agnitionis allocutionem, conſolatoriam, ſuple. *Sap.* 3. Infœlix & vacua eſt ſpes illorum, & labores ſine fructu, & inutilia opera illorum. *Vide Domine afflictionem meam:* quæ tantò maior eſt, quantò conſolatione indiget, & non habet. *Iſa.* 54. Paupercula tempeſtate conuulſa abſque vlla conſolatione. *Quoniam erectus eſt inimicus*, ſuperbè me conculcans ſine conſideratione. *Iob* 15. Cucurrit aduerſus eum erecto collo. *Pſal.* 73. Superbia eorum qui te oderunt, aſcendit ſemper. 2. ad *Theſſal.* 2. Extolitur ſupra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur. Eſt ergo hic locus conqueſtionis 14.

10. ׳ Iod. *Iod*, quod interpretatur principium, & deſignat quod patres hi qui auerſi ſunt à principio, id eſt, qui nouiſſima ſimilia primis non habent, ideò pœnis traduntur. *Apocal.* 4. Memor eſto vnde excideris, & prima opera fac. *Thren. vlt.* Innoua dies noſtros ſicut à principio. *Manum ſuam miſit hoſtis ad omnia deſiderabilia eius.* Manum ſuam ſacrilegam. Deſiderabilia autem dicuntur Deo conſecrata, vt arca, menſa, vina, & huiuſmodi, & in populo Principes, iuuenes, Virgines, ſicut etiam decorem Eccleſiæ totum collegit diabolus. *Iſa.* 10. Sicut colliguntur oua quæ derelicta ſunt, ſic vniuerſam terram ego congregaui. *Ierem.* 51. Repleuit ventrem ſuum teneritudine mea. Hoc autem probat ſubdens. *Quia vidit gentes ingreſſas ſanctuarium ſuum*, hoc eſt, in oculis eius. Gentiles enim in ſancta Sanctorum ingrediebantur: quod non licebat niſi ſummo ſacerdoti, & ſemel in anno, ſicut dicitur *Hebr.* 7. 1. *Machab.* 2. Sancta in manu extraneorum facta ſunt: templum eius ſicut homo ignobilis. Talia etiam videmus in Eccleſiâ, vbi peſſimi & gentiliter viuentes, proximi ſunt altaribus. *De quibus præceperas*, ô Domine, *ne intrarent in Eccleſiam tuam*, hoc eſt, ne in numero tuorum haberentur. *Deuter.* 23. Ammonites & Moabites etiam poſt decimam generationem non intrabunt Eccleſiam Domini in æternum. Ammonites ſunt inutiles in opere. Moabites autem ex patre ſunt diabolo. *Ezech.* 44. Omnis alienigena incircunciſus carne, non ingredietur ſanctuarium meum. Et eſt hic locus conqueſtionis 4.

A ſanctuario Gentiles & alienigenæ arcebantur.

11. כ Caph. *Caph*, interpretatur manus Dei, de qua exciderunt: quia enim in manu Dei fuerunt, mala non ſunt perpeſſi. *Sap.* 3. Iuſtorum animæ in manu Dei ſunt, & non tanget illos tormentum mortis. *Omnis populus eius gemens*, in peccato ſcilicet & pœnâ. *Pſal.* 37. Rugiebam à gemitu cordis mei. *Iob* 3. Quaſi inundantes aquæ, ſic rugitus meus. Et gemitus iſtius ſubiungit cauſam. *Et quærens panem*, hoc eſt, pabulum mentis & corporis. *Deut.* 8. & *Matth.* 4. Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Refectio autem corporalis non ſatiat, & tamen quærunt illam peccatores. *Prouerb.* 6. Pretium ſcorti vix eſt vnius panis, hoc eſt, vnius probroſæ delectationis. Iſte eſt enim panis canum, de quo dicitur *Matth.* 15. Non eſt bonum ſumere panem filiorum & mittere canibus. *Iob* 33. Abominabilis [illegible]cis ſit in vitâ ſuâ panis. Eſt panis abſconditus propter turpitudinem. *Prouerb.* 9. Panis abſconditus ſuauior. Et tamen de illo pane ſubdit. *Dederunt quæque pretioſa pro cibo.* Pretioſam quoque animam & virtutes pretioſas commutat homo in talem cibum. *Prouerb.* 4. Comedunt panem impietatis, & vinum iniquitatis bibunt. *Prouerb.* 6. cum dixiſſet, Pretium ſcorti vix vnius eſt panis: ſubiunxit, Mulier verò pretioſam animam viri tollit. Homo enim opera meritoria & virtutes in hunc panem commutat, quæ pretioſiſſima ſunt. *Thren. vlt.* Ægypto dedimus manum, hoc eſt, opera meritoria & virtutes, vt ſaturaremur pane. Hoc eſt vetus fermentum quod Apoſtolus à conſperſione noua iubet eiici. 1. ad *Corinth.* 6. Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio. Hunc panem auarus continuè eſurit, & omnia pretioſa in illum commutat. *Eccleſ.* 10. Nihil eſt iniquius quam amare pecuniam. Hic verò etiam animam ſuam habet venalem: quoniam in vitâ ſuâ proiecit intima ſua. Iſte eſt cibus pro quo Eſau vendidit primogenita. *Geneſ.* 25. & *Hebræ.* 12. Ne quis fornicator aut prophanus vt Eſau, qui propter vnicam eſcam vendidit primitiua ſua. *Ad refocillandam animam*, non ſatiandam. Libido enim non ſatiat. *Prouerb.* 16. Venter impiorum inſaturabilis. Refocillatio enim eſt refrigeratio ad tempus, ſitientem concupiſcentiam ad tempus refrigerans, vt maiorem eſuriem inducat. *Pſal.* 58. Famem patientur vt canes, & circuibunt ciuitatem. *Eccleſ.* 23. Homini fornicario omnis panis dulcis, non fatigabitur tranſgrediens vſque ad finem. Hoc enim viliſſimum eſt, æternam ſcilicet refectionem in temporalem peccati commutare dulcedinem. *Prouerb.* 20. Suauis eſt homini panis mendacij, & poſtea implebitur os eius calculo. *Prouerb.* 23. Ne deſideres de cibis eius, in quo eſt panis mendacij. *Eccl.* 31. In nequiſſimo pane murmurabit ciuitas, & teſtimonium nequitiæ illius verum eſt. *Vide Domine*, qui ſolus cor reſpicis, *& conſidera, quoniam facta ſum vilis*, & in oculis meis, & in oculis aliorum, dulcem ſpiritus refectionem in tam vilem cibum commutans. *Luc.* 15. Et cupiebat implere ventrem ſuum de ſiliquis, quas porci manducabant, & nemo illi dabat. *Ierem.* 2. Vilis nimis facta es iterans vias tuas. Vel humilis, hoc eſt, humilis in oculis meis. 2. *Reg.* 6. Ludam & vilior fiam pluſquam factus ſum, & ero humilis in oculis meis. *Gloſſa* dicit, quòd hic eſt locus conqueſtionis 4.

Pretioſa ſunt anima, virtutes & opera meritoria.

Peccatum cibus viliſſimus.

Lamed, interpretatur diſciplina, vel contritio, quia per contritionem eruditionis accepit diſciplinam. *Hebr.* 12. Omnis diſciplina in præſenti quidem videtur non eſſe gaudij, ſed mœroris. Tangit autem hic doloris demonſtrationem, tria dicens, ſcilicet demonſtrationem doloris, effectum conſolatoris, ibi, *Expandit Sion.* Et impugnationem contra malitiam hoſtis, ibi, *Vide Domine.* In primo duo ſunt, ſcilicet inuitatio ad attentionem eorum quibus dolor demonſtratur, & modus doloris quo quantitas exprimitur, ibi, *De excelſo.* Et hoc eſt. *O vos omnes qui tranſitis per viam.* Sancti enim ſoli tranſeunt per viam: impij enim in circuitu ambulant. *Iob* 2. Circuiui terram. Pecca- 12. ל Lamed.

Soli ſancti tranſeunt per viam.

rores à viâ declinant. *Malach.*2. Vos recessistis de via,& scandalizastis plurimos in lege. In mundo mansionem quærentes, in viâ stant. *Psal.*48. Vocauerunt nomina sua in terris suis. *Ierem.* 51. Nolite stare. *Soli* autem iusti veri Hebræi continuè transeunt. *Hebr.* 13. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. *Isa.*2. Docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. *Attendite* corde, *& videte* oculo: *si est dolor sicut dolor meus.* Quæ Dominum amisi, habitum gratiæ perdidi, bonum naturale vitiaui, pœnam æternam promerui. *Ierem.*8. Dolor meus super dolorem. In me cor meum mœrens. *Ierem.*2. Scito & vide, quia malum & amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum. *Ierem.*8. Super contritione filiæ populi mei contritus sum & contristatus, stupor obtinuit me. *Quoniam vindemiauit me*, hoc est, deuindemiauit me, vt nihil scilicet remaneret. *Psal.* 79. Vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam. *Isa.*5. Ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ. Auferam sepem eius, & erit in direptionem: diruam maceriam eius, & erit in conculcationem, & ponam eam desertam. *Et locutus est Dominus in die furoris sui.* Quia nihil nisi dura loqui poterat propter iniquitates meas. *Iob.* 21. In die perditionis seruatur malus, & ad diem furoris ducetur. Locus indignationis est hic 13.

Dolor animæ peccatricis.

13. *Mem.* Exaggerat hic dolorem quem demonstrat, quatuor modis. Primò per acerbitatem. Secundò per conuolutionem, ibi, *Vigilauit.* Tertiò per destitutionem, ibi, *Abstulit.* Quartò per oppressionem, ibi, *Torcular.* Mem interpretatur incendium. Et alludit ei quod in versu sequenti dicitur. Incendium autem est acerbissima tribulatio. *Deuter.* 32. Ignis succensus est in furore meo. Hæc tribulatio cor incendit ad compunctionem. *Psal.* 38. Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis. Et compunctum ad deuotionem. *Psal.*16. Igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas. Deuotum autem incendit ad charitatem. *Luc.*12. Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur? Et hoc est quod dicit: *De excelso*, cœlorum scilicet habitaculo. *Isa. vlt.* Cœlum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum. In sanctis enim habitat. *Isa.*57. In excelso & in sancto habitans, & cum contrito & humili spiritu, vt viuificet spiritum humilium, & viuificet cor contritorum. *Misit ignem in ossibus*, hoc est, in toto robore meo, tam in animæ viribus quam in populi fortioribus. *Isa. vlt.* Ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadriga eius, reddere in indignatione furorem suum, & increpationem suam in flammâ ignis. Per hunc autem ignem purgationis incendit ignem sancti Spiritus ad eruditionem veritatis. *Soph.*3. In igne zelus mei deuorabitur omnis terra. Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes nomen Domini, & seruiant ei humero vno. Propter quod & ignis illuminat, quia quos per vstiuam virtutem purgat, hos per illuminatiuam virtutem illuminat. *Ierem.*20. Factus est sermo Domini in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis, & defeci ferre non sustinens. Vnde sequitur: *& erudiuit me*, extra ruditatem ponendo,

Ignis purgat & illuminat.

vt me & eum cognoscam. 3. *Reg.* 18. Deus qui exaudierit per ignem, ipse sit Deus. 2. *Machab.* 1. Tempus affuit quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo: accensus est ignis magnus, ita vt omnes mirarentur. Sic eruditi sunt Apostoli carnali affectu consumpto in eis. *Act.* 2. Apparuerunt Apostolis dispertitæ linguæ tanquam ignis, seditque supra singulos eorum Spiritus sanctus.

Expandit rete pedibus meis, captiuitatis scilicet, quâ me retraxit à cursu concupiscentiæ & iniquitatis. *Ierem.*8. Omnes conuersi sunt ad cursum suum quasi equus impetu vadens in prælium. *Abac.*1. Traxit illud in sagenâ suâ, & congregauit in rete suum. *Eccles.*9. Sicut capiuntur aues laqueo & pisces hamo, sic capiuntur homines in tempore malo. *Matth.* 13. Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti. *Conuertit me retrorsum*, vt ad eum redeam quem reliqueram. *Luc.*15. Surgam & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater peccaui in cœlum & coram te. *Baruch.* 4. Sicut fuit sensus vester vt erraretis à Deo, decies tantum iterum conuertentes requiretis eum. *Posuit me desolatam*, hoc est, quia me desolatam cognoscam. *Psal.*76. Renuit consolari anima mea. Memor fui Dei, & delectatus sum. Desolatum enim se scit, qui consolari à mundo non quærit. *Isa.* 3. Mœrebunt atque lugebunt portæ eius, & desolata in terrâ sedebit. Portæ dicuntur sensus, qui consolationibus sensibilibus clauduntur. *Totâ die mœrore confectam.* Mœrore conficitur, cuius mœror semper augetur: & ex hac confectione peccatum deletur. *Gregor.* in dialogis. Mœror quem quotidiè patior, & mihi per augmentum nouus est, & per assuetudinem vetus. *Ioan.*16. Vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium. Est autem hic locus conquestionis 5.

Nun, concessio interpretatur: significat autem quod quando peccatori conceditur volun- 14. Nun.
tas eius, tunc peccata in multum conuoluuntur & aggregantur. *Isa.* 58. Dissolue colligationes impietatis. Et hoc est quod sequitur. *Vigilauit*, hoc est, euigilauit. *Iugum iniquitatum mearum in manu eius.* Iugum iniquitatum, intransitiua locutio est, hoc est, iniquitas quæ est iugum. Dicitur autem iugum propter reatum quo ligat ad pœnam. *Eccles.*40. Occupatio magna creata est omnibus hominibus, & iugum graue super filios Adam. *Eccles.*28. Iugum illius iugum ferreum est, & vinculum eius vinculum æreum. Hoc iugum in manu vindictæ Domini est. *Isa.*9. Manus eius extenta. Sed dormire videtur, quando Dominus dissimulat: vigilat autem, quando Dominum dormientem clamore suo excitat. *Psal.*77. Excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens crapulatus à vino, & percussit inimicos suos. Et hoc est quod sequitur. *Conuoluta sunt*, & multo tempore complexæ in vnum, vt omnibus sic cumulatis iustior sit vindicta. 2. *Machab.*6. Non enim sicut in aliis nationibus Dominus patienter expectat, vt eas cum iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat: ita & in nobis statuit, vt peccatis nostris in finem deuolutis, ita demum in nos vindicet. Sic autem conuolutæ imponuntur collo, & hoc est. *Et imposita collo meo:* per collum enim

Iniquitas quare dicitur iugum.

respiratio

respiratio est, vt spiritum vitæ præfocent. *Psal.* 37. Sicut onus graue grauatæ sunt super me. *2. Paralip. vlt.* Incuruatus sum multo vinculo ferri, & non est respiratio mihi. *Prouerb.* 22. Stultitia colligata est in corde pueri. Istud est quia bos, hoc est, bouinos homo trahitur ad labores diaboli. *Eccles.* 26. Sicut boum iugum quod mouetur, ita & mulier nequam. Mulier nequam est nequam anima concupiscentiis emollita. Propter hoc Sanctos dicit in *Psal.* 2. Disrumpamus vincola eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum. Et quia labores diaboli difficiles sunt, ideò sequitur.

In oratione Manasse.

Infirmata est virtus mea. Sap. 5. Lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles. *Psal.* 30. Infirmata est in paupertate virtus mea, vt scilicet non sufficiat ad bonum agendum. Et causam huius subiungit. *Dedit me Dominus in manu*, hoc est, permisit me dari, diaboli scilicet vel peccati. *Iob* 9. Terra data est in manus impij. *De quâ non potero surgere*, supple, propriâ virtute: manus enim Domini erigere quemlibet potest. *Psal.* 77. Homo est spiritus vadens & non rediens. *Iob* 7. Qui descendit ad inferos, non ascendet, per seipsum, supple. Locus conquestionis est hic 6. Quia cum à Domino bonum expectaret, in summas decidit miserias.

Status peccatorum.

15. ס Samech. *Samech*, adiutorium interpretatur, quod scilicet omninò sublatum est, quia quem Deus non adiuuat, nullus adiuuare potest. *Psal.* 87. Factus sum sicut homo sine adiutorio. *Eccl. vlt.* Respiciens eram ad adiutorium hominum, & non erat. *Abstulit omnes magnificos meos Dominus de medio mei.* Magnifici sunt magna dantes, & magna expendentes, & in magnis semper ambulantes, sicut sunt principes sæculi, & Ecclesiarum & synagogæ, quos Dominus semper de medio aufert. *Isa.* 10. Visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius. De medio autem aufer. In medio enim sunt, vt omnia extrema ad se trahant, non vt aliis æquentur. *Iob* 1. & 2. Assuit inter eos & sathan. Auferuntur autem de medio per mortem, vel damnationem, vel per humiliationem. *Baruch* 3. Vbi sunt principes gentium, & qui dominantur super bestias quæ sunt super terram? Et post pauca: Exterminati sunt, & ad inferos descenderunt. *Isa.* 2. Oculi sublimes hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorum.

In oratione Isa v.

Vocauit aduersum me tempus, quod scilicet mihi dedit in pœnitentiam, & mihi reuocat in testimonium condemnationis. *Iob* 24. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiâ *Deut.* 32. Iuxta est dies perditionis, & adesse festinant tempora. *Isa.* 29. Additus est annus ad annum, solemnitates euolutæ sunt. In solemnitatibus enim gaudium est: modo autem veniunt ad tristitiam. *Vt contereret electos meos.* Electi enim malorum præcipui sunt in malis. *Exod.* 15. Electi principes eius submersi sunt in mari rubro. *Osee* 3. Interficiam amarissima vteri eorum. Hic est 4. conquestionis locus.

16. ע Ain. *Ain*, interpretatur oculus: & alludit ei quod statim dicetur: *Idcircò ego plorans. Psal.* 118. Exitus aquarum deduxerunt oculi mei. *Iob* 17. Caligauit ad indignationem oculus meus. *Torcular calcauit Dominus.* Metaphoricè loquitur de dolore compressiuo, in quo summa & ima in medio comprimuntur, vt in illo confringuntur tanquam prælo. Et hoc est quod dicit: *Torcular calcauit Dominus*, qui pondere suo multum premit. *Iob* 23. Nolo multâ fortitudine contendat mecum, nec magnitudinis suæ mole me premat. *Matth.* 21. Super quem ceciderit lapis iste, conteret eum. Vnde dicit, quòd calcauit, sicut vuæ calcantur ad expressionem, vt omne dulce, omne saporosum effluat, acini vacui relinquuntur. *Isa.* 63. Torcular calcaui solus, & de gentibus non est vir mecum. Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in irâ meâ. *Virgini filia Iuda*, hoc est, ad documentum regni duarum tribuum, quæ ideò virgo dicitur, quòd à Sennacherib defensa fuit ne deuirginaretur. *Isa.* 37. Despexit te & subsannauit te virgo filia Sion, post te caput mouit filia Ierusalem. Significat autem Ecclesiam, quæ virgo esse debet. 2. *Corinth.* 11. Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Hanc comprimit Dominus prælo pœnitentiæ, vt impurum à puro separetur. *Iacob.* 1. Beatus vir qui suffert tentationem: quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ.

Cur ciuitas dicitur virgo.

Idcircò ego plorans. Psal. 41. Fuerunt mihi lachrymæ panes die ac nocte. *Et oculus meus deducens aquas.* Abundantiam notat lachrymarum, vt criminis maculas lauare possit. *Luc.* 7. Cœpit rigare pedes eius. Et causam fletus subiungit. *Quia longè factus est à me consolator*, hoc est, Dominus qui solus consolari potest, quem per peccatum longè mihi feci. *Isa.* 59. Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos & Deum vestrum: & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis, ne exaudiret. *Marc.* 2. Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt. *Conuertens animam meam*, à dolore scilicet ad lætitiam, quia ipse solus facere potest. *Ioan.* 16. Tristitia vestra vertetur in gaudium. *Isa. vlt.* Ego consolabor vos, & in Ierusalem consolabimini. *Facti sunt filij mei perditi.* Propter quod & ploro. Malo exemplo enim interfecti sunt. *Osea* 9. Ephraim educet ad interfectorem filios suos. *Psal.* 105. Sacrificauerunt filios suos & filias suas dæmoniis. Filij enim opera significant. *Quoniam inualuit inimicus*, sicut heu in toto mundo videtur. 1. *Machab.* 1. Nunc confortata est superbia & castigatio & tempus euersionis & ira indignationis. *Deuteron.* 28. Tradat te Dominus corruentem ante hostes tuos. Est autem 7. hic indignationis locus.

Phe, interpretatur oris: ore enim clamare non sufficit: & ideò manus extendit, vt dicit 17. פ Phe.
Glossa. Psal. 65. Ad ipsum ore meo clamaui. Tangit autem hîc supplicationem, vt flectat ad misericordiam, tripliciter, scilicet supplicando, peccatum confitendo, ibi, *Iustus est Dominus.* Amicorum destitutionem allegando, ibi, *Vocaui amicos meos.* Dicit ergo: *Expandit Sion manus suas*, scilicet ad omnes vt misereantur. *Ierem.* 4. Vox filiæ Sion intermorientis, expandentis que manus suas. Væ mihi quia defecit anima mea propter interfectos. Vel expandit ad Dominum in oratione. 1. ad *Timoth.* 2.

Expansio manuum significat auxilij implorationem.

Leuantes

Leuantes puras manus sine ira & disceptatione. *Et non est qui consoletur eam.* *Osea* 13. Consolatio abscondita est ab oculis meis. *Mandauit Dominus aduersum Iacob.* Non enim posset esse nisi de mandato suo. *Rom.* 13. Non est potestas nisi à Deo. *Sapient.*18. Durus debellator insimulatum imperium tuum portans. Et quia mandauit, ideò sequitur : *In circuitu eius hostes eius.* *Iob.* 30. Quasi rupto muro & apertà ianuà irruerunt super me , & ad meas miserias deuoluti sunt.

Facta est Ierusalem , quæ quondam munda & sanctissima fuit , *quasi polluta menstruis inter eos*, hoc est , abominabilis sicut menstruata. *Isa.*64. Facti sumus vt immundi omnes nos , & quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Quia etsi aliquid iustum videmur habere , hoc ipsum torpore & negligentia ita infectum est & fortè turpibus cogitationibus , quòd ab oculis mundissimi Domini immundum reputari necesse est. *Iob* 9. Si lotus fuero quasi aquis niuis, & fulserint velut mundissimæ manus meæ , tamen sordibus intinges me , & abominabuntur me vestimenta mea. *Ierem.*2. Qui quærunt eam, non deficient , in menstruis eius inuenient eam. Et est hic locus 4. conquestionis.

18. x Sade. *Sade* , interpretatur iustitiæ , & est confessio iustitiæ diuinæ in vltione. *Psal.*118. Iustus est Dominus & iustitias dilexit , æquitatem vidit vultus eius. Item *Psal.* 118. Iustus es Domine & rectum iudicium tuum. *Tob.* 3. Omnia iudicia tua vera sunt. Et hoc est : *Iustus est Dominus.* *Deuter.*32. Deus fidelis , & absque vlla iniquitate iustus & rectus. *Ierem.* 23. Hoc est nomen quod vocabunt eum , Dominus iustus noster. *Quia os eius ad iracundiam prouocaui* , hoc est, sermonem oris , non obediendo & contradicendo. *Isa.* 30. Os Domini non interrogauerunt. Vel os Domini prophetæ sunt , quibus contradixerunt. *Ierem.* 15. Si separaueris pretiosum à vili , quasi os meum eris. *Isa.* 1. Propter hoc dicit. Os enim Domini locutum est : & qui verbo Domini contradicit , ori Dei contradicit. Quia propter hoc Dominus prouocatur. *Osea* 4. Populus tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti. Et statim sequitur : Et corrues hodie , & corruet etiam propheta tecum , falsus scilicet propheta. Nihil tam displicet Deo sicut contradicere verbis suis. Vnde *Psal.*94. Si vocem eius audieritis , nolite obdurare corda vestra. *Audite obsecro vniuersi populi* , vt omnes accipiatis exemplum obediendi per pœnas meas , ne vobis propter inobedientiam similiter accidat. *Deuter.*32. Audite cœli quæ loquor , audiat terra verba oris mei. 3.*Reg. vlt.* Audite populi omnes. *Psal.* 77. Attendite popule meus legem meam. Inclinate aurem vestram in verba oris mei. *Videte dolorem meum* , ne in similes pœnas incidatis. *Luc.* 13. Si non pœnitentiam habueritis , omnes similiter peribitis. *Luc.*16. Vt testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum. Propter hoc *Num.*25. dicit Dominus ad Moysen : Tolle cunctos principes populi , & suspende eos contra solem in patibulis , vt auertatur furor meus ab Israël. Publicè enim punitus terrorem incutit aliis. Plato enim dicit , quòd homines magis terrentur pœnis , quam amore virtutis ad bonum prouocentur. Et explanat dolorem per materiam.

Propheta os Domini.

Virgines meæ , hoc est , virginales animæ , *& iuuenes mei* , hoc est , mentes florentes virtute , & semper iuuenes existentes , *abierunt in captiuitatem* , à rege confusionis captiuati & literaliter, & spiritualiter. *Psal.*77. Iuuenes eorum comedit ignis , & virgines eorum non sunt lamentatæ. Tamen est ætas , quæ per dissolutionem à multis peccatis irretitur. Propter quod & Roboam subuersus est , consilium sequens iuuenum. 3.*Reg.* 12. Et dicitur , quod illi iuuenes nutriti secum erant in deliciis , & ideò nihil nisi concupiscentiam cogitauerunt. *Prouerb.*7. Considero vecordem iuuenem , qui transit per plateas iuxta angulum , & prope viam domus illius graditur in obscuro aduesperascente die , domus illius, scilicet garrulæ mulieris. De virginibus autem dicitur *Genes.*34. quòd egressa est Dina vt videret mulieres regionis illius : quam cum vidisset Sichē filius Hemor Heuæi princeps terræ illius, adamauit eam , & rapuit , & dormiuit cum illa, vi opprimens virginem. *Iob* 31. Pepigi fœdus cum oculis meis , vt ne cogitarem quidem de virgine. Quam enim partem haberet in me Deus desuper , & hæreditatem omnipotens de excelsis, supple, si de virgine cogitarem. Est autem hic indignationis locus 8.

Coph , vocatio interpretatur , & significat vocationem & inuocationem amicorum quorum 19. a Coph.
nullus exaudiuit. *Iob* 5. Voca si est qui tibi respondeat , & ad aliquem sanctorum conuertere. Quasi dicat : Omnes offendisti , & ideò nullus te vocantem exaudit. *Vocaui amicos meos.* *Eccl.*6. Non permanebit in die tribulationis. Et est idem vocaui quod inuocaui. Et amicos vocat Ægyptios , & Assyrios , quibus confœderata fuit. *Thren.vl.* Ægypto dedimus manum & Assyriis, vt saturaremur pane. Amici etiam sæculares falsi amici sunt , & in tempore necessitatis non subueniunt : & propter hoc sequitur : *& ipsi deceperunt me*, blandiciis labiorum decipientes. *Iob* 16. Verbosi amici mei, ad Deum stillat oculus meus. *Isa.*3. Popule meus , qui te beatum dicunt , ipsi te decipiunt , & viam gressuum tuorum dissipant. *Ecclef.* 6. Est amicus qui conuertitur ad inimicitiam , & est amicus qui odium & rixam & conuitia denudabit. Talis amicus est diabolus & mundus. In quo autem deceperunt, subdit :

Sacerdotes mei , quibus reuerentia propter ordinem debebatur , *& senes mei* , quibus propter canitiem honor exhibendus fuerat , *in vrbe consumpti sunt* , fame scilicet & peste : sicut etiam in Ecclesia sacerdotes destituti gratia sacramenti, & senes destituti consilio Dei , consumuntur. *Ierem.* 23. Propheta namque & sacerdos polluti sunt , & in domo mea inueni malum eorum. *Thren.vlt.* Senes defecerunt de portis , iuuenes de choro psallentium. *Daniel.*13. Inueterate dierum malorum , nunc venerunt peccata tua. *Isa.* 65. Peccator centum annorum maledictus erit. Quæ verò sit causa consumptionis , subiungit: *Quia quæsierunt cibum sibi* , qui non simplex cibus est , sed refectio concupiscentiis eorum conueniens. *Numer.*11. Quis dabit nobis ad vescendum carnes ? Recordamur piscium quos comedebamus in Ægypto gratis : in mentem nobis veniunt cucumeres & pepones , porrique , & cepe , & allia , quæ sine lachrymatione (vt dicit Bernardus) .

Senes consilio Dei destituti , consumuntur.

Bernardus) comedi non possunt, & tamen à carnalibus desiderantur. Et hoc est quod sequitur: *Vt refocillarent animas suas*, hoc est, animalitates. 1. ad *Corinth.* 2. Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: stultitia enim est illi. Et dicit, Refocillarent: quia concupiscentia insatiabilis est. *Psal.* 77. Tentauerunt Deum in cordibus suis, vt peterent escas animabus suis. Tales enim per iram destruit Deus carnalia spiritualibus præponentes. *Psal.* 77. Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos. Est hic 4. locus conquestionis.

20. ר Res. *In oratione Abacuc.*

Res, capitis vel caput interpretatur: eò quod infirmitas corporis tota descendit à capite. *Abacuc* 3. Percussisti caput de domo impij. *Ierem.* 6. A minore vsque ad maiorem omnes auaritiæ student. *Amos* 9. Auaritia enim in capite omnium. *Vide Domine quoniam tribulor.* Vide autem oculo misericordiæ. *Psal.* 119. Ad Dominum, cum tribularer, clamaui. Vide autem dicit, quia visam tribulationem releuare consueuit. *Exod.* 3. Vidi afflictionem populi mei in Ægypto, & clamorem eius audiui: descendi vt liberem eum. Sic respexit Petrum, & à peccato abnegationis liberauit. *Matth.* 26. & *Luc.* 22. Hic respectus etiam ipsum eum suis in tribulatione posuit. *Isa.* 63. In omni tribulatione eorum est & ipse tribulatus. *Psal.* 90. Cum ipso sum in tribulatione. *Conturbatus est venter meus*, hoc est, affectus. *Psal.* 30. Conturbatus est in irâ oculus meus, anima mea & venter meus. Vel venter Ecclesiarum turbatur ex dissensione clericorum vel subditorum, sicut venter Rebeccæ. *Genes.* 25. Collidebantur in vtero eius paruuli.

Venter Ecclesiæ conturbatur ex dissensione clericorum vel subditorum.

Subuersum est cor meum, hoc est, intima animæ meæ, ita quod nec motum habeo ad verum per consilium, nec motum per virtutem ad bonum. *Iob* 30. In memetipso marcescit anima mea, & possident me dies afflictionis. *Psal.* 54. Cor meum conturbatum est in me: Deus meus virtus mea & lumen oculorum meorum, & ipsum non est mecum. *Osee* 11. Conuersum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea. *Quoniam amaritudine plena sum*, ita quod nihil in me dulce est. *Thren.* 3. Repleuit me amaritudinibus, inebriauit me absynthio. *Prouerb.* 23. In nouissimo mordebit vt coluber, & sicut regulus venena diffundet. Vnde autem causetur hoc, subdit: *Foris interficiet gladius*, hostis scilicet & persecutoris. *Tob.* 2. Nuntiant vnum ex filiis Israël iugulatum iacere in plateâ. Gladio enim in plateâ interficitur, quia malo exemplo occiditur. 2. *Paralip.* 20. In semetipsos versi mutuis concidere vulneribus. *Et domi mors similis est*, destitutione scilicet, fame & peste. *Deuter.* 32. Foris vastabit eos gladius, & intus pauor. *Ezech.* 4. Ecce conteram baculum panis in Ierusalem, & comedent panem suum in pondere & in solicitudine, & aquam in mensurâ & in angustiâ bibent: vt deficientibus pane & aquâ corruat vnusquisque ad fratrem suum, & contabescat in iniquitatibus suis. Est autem hic locus conquestionis 15. vel 5. & melius 5. quia singula incommoda quasi præ oculis ponit.

Sin, dentes vel dentium interpretatur: quia dolor dentes commouit vt exciderent. Est enim naturale vt homini arefacto fame & tristitia decidant dentes. *Thren* 3. Confregit ad numerum dentes meos, cibauit me cinere. *Audierunt quia ingemisco ego*, supple, inimici mei. *Psal.* 6. Laboraui in gemitu meo. *Et non est qui consoletur me.* *Psal.* 68. Sustinui qui simul contristaretur, & non inueni, &c. eò quòd verum consolatorem offenderam. Et quod dicit, subiungit apertius. *Omnes inimici mei audierunt malum meum*, patulâ scilicet aure. *Sap.* 1. Auris zeli audit omnia. *Lætati sunt*, tam dæmones quam homines. *Eccles.* 12. Non agnoscetur in bonis amicus, & non abscondetur in malis inimicus. Et ibidem: Si occurrerint tibi mala, inuenies inimicum illic priorem. 2. *Reg.* 1. Nolite annuntiare in Geth, neque in compitis Ascalonis, ne fortè lætentur filiæ Philistiim, & ne exultent filiæ incircuncisorum. *Quoniam tu fecisti*, id est, fieri permisisti. *Amos* 3. Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit?

21. ש Sin.

Adduxisti diem consolationis, iam scilicet in præordinatione præscientię, & adduces in opere, quando scilicet redimes à captiuitate. *Isa. vlt.* Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos. Tristitia enim mea conuertetur in gaudium. *Et fient similes mei.* Me enim consolato deprimes illos, sicut factum est in Babylone. *Sap.* 12. Cum ergo das nobis disciplinam, inimicos nostros multipliciter flagellas, vt bonitatem tuam cogitemus iudicantes: & cum de nobis iudicatur, speremus misericordiam tuam. Et est hic 2. indignationis locus: ostendit enim ad quem res ista præcipuè pertineat, hoc est, ad ipsum Dominum, qui in suis despicitur: & ad eundem locum sequens versus refertur, qui tamen etiam ad 15. locum indignationis referri potest, maximè propter illud quod dicit, Deuindemia eos.

Thau, signa interpretatur. Petit enim signari ad salutem, vt per pœnitentiam salutem stabilem consequatur. Thau enim figura crucis est. *Ezech.* 9. Signa Thau super frontes virorum gementium & dolentium super cunctis abominationibus quæ fiunt in medio eius. *Ingrediatur omne malum eorum coram te*, quod scilicet mihi intulerunt. *Psal.* 78. Introeat in conspectu tuo gemitus compeditorum. *Gen.* 31. Vidi omnia quæ fecit tibi Laban. *Et deuindemia eos, sicut vindemiasti me.* Ita vt nec surculus remaneat. *Apoc.* 14. Mitte falcem tuam acutam & deuindemia botros vineæ. *Luc.* 13. Succide illam, vt quid etiam terram occupat? *Propter iniquitates meas.* *Eccles.* 10. Regnum à gente in gentem transfertur propter iniustias, & iniustitias, & contumelias ac diuersos dolos. *Multi enim gemitus mei*, supple, sunt, hoc est, de multis enim gemo. *Psal.* 37. Gemitus meus à te non absconditus. *Et cor meum mærens*, mœstum scilicet de peccato potius quam de pœnâ. *Tob.* 2. Manducauit pœnam cum luctu & tremore. *Iob* 3. Antequam comedam, suspiro: & quasi inundantes aquæ, sic rugitus meus. Vlterius literas non exponemus, nec locos conquestionis, vel indignationis assignabimus: prudens enim lector facilè quodlibet cuilibet poterit adaptare.

22. ת Thau.

CAPVT

CAPVT II.

1. א Aleph. QVomodo obtexit. Hic agitur de depositione à gloria pristina. Diuiditur autem in tres partes. Primò enim ostendit deiectionem. Secundò doloris de deiectione incomparabilitatem, *Cui comparabo te.* Tertiò in oratione ad Dominum, ostendit quòd dolor nullum habet exemplum, ibi, *Vide Domine & considera.* Prima diuiditur in duas. Primò enim ostendit deiectionem in communi in ædificiis. Secundò in speciali in personis, ibi, *Sederunt in terra.* Adhuc prima in duas diuiditur, in quarum prima inducitur Dominus destituens. In secunda autem cum inimico oppugnans, ibi, *Tetendit arcum suum.* Prima adhuc habet duo, ita quod primò plangit destitutionem. Secundò in quo destituta est, ibi, *Præcipitauit Dominus.* Dicit ergo:

Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion, hoc est, filiam quæ est Sion: & quod dicit, Quomodo, compassionis & teneritudinis amoris significatiuum est, sicut ibi, Quomodo obscuratum est aurum? & *Ierem.* 51. Quomodo capta est & comprehensa inclyta vniuersæ terræ? Non ergo ignorantis, nec admirantis, sed compatientis & diligentis exclamatio est. Caligo autem est bona & mala. Bona quidem triplex, superexcellentis lucis, quæ reuerberando visus nostros caliginem inducit, sicut dicitur *Exod.* 34. quòd Moyses ascendit ad Dominum in caligine: quod, sicut *Dionys.* dicit, superexcellentiam luminis demonstrat. Est caligo allegoriarum in Scriptura, de qua dicitur in *Psal.* 17. Caligo sub pedibus eius. Quia in talibus allegoriis vestigia veritatis deprehenduntur. Est caligo deuotionis & tristitiæ pœnitentium, de qua dicitur *Genes.* 15. Cum occubuisset sol, facta est caligo tenebrosa, & apparuit clibanus fumans. Hæc enim caligo obscuritatem humiliationis significat, quæ est in pœnitentibus, quando cor deuotione succenditur. Et est etiam caligo mala, quæ est caligo erroris & ignorantiæ qua percussit Dominus Ægyptum. *Exod.* 10. Tribus diebus nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco in quo erat. Est caligo quæ pœna est, hoc est, obscuratio vultus per tristitiam & per confusionem, & de hac hic loquitur. *Iob* 23. Non perij propter imminentes tenebras, nec faciem meam operuit caligo. Est etiam caligo æternæ damnationis, de qua dicitur *Iob* 10. Antequam vadam ad terram tenebrosam & opertam mortis caligine. Et de hac posset loqui: quia peccati caligo signum est æternæ damnationis, maximè cum hic dicatur, quòd Dominus fecit in furore suo: furor enim feruens ira est in magnam vindictam. Hoc est ergo quod dicit: *Quomodo obtexit*, hoc est, obtegi permisit. *In furore suo Dominus filiam Sion*, hoc est, filiam quæ est Sion, Ecclesiam, vel synagogam caligine tantæ tristitiæ, & tantæ confusionis. *Thren.* 3. Me minauit & adduxit in tenebras, & non in lucem. Et quod dixit, exponit.

Caligo bona & mala.

Proiecit de cœlo in terram inclytam Israël. Inclytus est, vt dicit *Eustratius*, illustris & claræ dignitatis, genere, diuitiis, & gloria. De cœlo autem proiicitur, quando de cœlesti conuersatione, lumine, & ministerio deponitur. Cœlestis conuersatio est in virtute. *Philip.* 3. Nostra conuersatio in cœlis est. Lumen in veritatis cognitione. *Eccles.* 24. Ego feci in cœlis vt oriretur lumen indeficiens. Ministerium autem est in gradu Ecclesiastico, qui de cœlo descendit *Apocalyps.* 21. Vidi sanctam ciuitatem nouam descendentem de cœlo. In terram autem proiicitur, quando hæc omnia in terrenum affectum commutantur. *Ezechiel* 28. In terram proieci te. Inclytam Israël dicit quondam inclytam, modo confusione plenam. *Isa.* 60. Ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. Tunc inclyta fuit, modo autem confusa sedet in caligine. *Isa.* 59. Impegimus meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui.

Proiici de cœlo quid.

Et non est recordatus scabelli pedum suorum, vt scilicet saltem loco suo reuerentiam exhiberet. In templo enim vel in Ecclesia maximè vestigia suæ maiestatis apparent in distributione sanctitatis & sacramentorum. *Ezech.* 43. Locus solij mei & locus vestigiorum pedum meorum: vbi habito in medio filiorum Israël. Huius enim recordatus fuit. *Exod.* 3. quando dixit: Solue calceamentum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, terra sancta est. Et *Genes.* 28. quando dixit Iacob: Non est hic aliud nisi Domus Dei, & porta cœli. Verè Dominus est in loco isto. Nunc autem ad modum non recordantis se habuit. Cuius causa redditur. 2. *Machab.* 5. Locus particeps factus populi malorum. Et ideò propter malitiam populi proiectus est. *In die furoris sui.* Tantus furor fuit Domini, quod nec loco, nec habitatoribus pepercit. *Ierem.* 7. Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes, templum Domini, templum Domini, templum Domini est. Et post pauca: Nunquid ergo spelunca latronum facta est domus ista, in qua inuocatum est nomen meum in oculis vestris? Et infra: Faciam domui huic in qua inuocatum est nomen meum, & in qua vos habetis fiduciam, & loco quem dedi vobis & patribus vestris, sicut feci Silo, & proiiciam vos à facie mea. Hoc tota die videmus in Ecclesiis proiectis propter malitiam inhabitantium. *Psal.* 77. Repulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum, vbi habitabat in hominibus.

Ecclesia scabellum pedum Dei.

Præcipitauit Dominus. Tangit in speciali, primo speciositatis, secundo fortitudinis deiectionem: & hoc est. *Præcipitauit Dominus*, de alto in imum scilicet, *nec pepercit.* Quia misericordiæ indigni fuerunt. *Ezech.* 9. Non parcat oculus vester, neque misereamini. *Omnia speciosa Iacob.* Iacob ponitur pro tota synagoga & Ecclesia quantum ad perfectionem operis & virtutis. Quia luctator interpretatur: de hoc enim dicitur, Speciosus forma præ filiis hominum. Et iterum, Specie tua & pulchritudine tua. Et adhuc, Elegit nobis hæreditatem suam speciem Iacob quam dilexit. Hæc autem præcipitata sunt sicut in synagoga, ita in Ecclesia. *Ioel.* 1. Ignis comedit speciosa deserti. *Ierem.* 9. Super speciosa deserti assumam planctum. Desertum dicitur ad quod mundus penetrare non valet. Speciosa autem fuerunt pulchritudo virtutis, 2. ב Beth.

splendor

Speciosa Iacob, pulchritudo virtutum, splendor veritatis, & honor conuersationis.

plendor veritatis, & honor conoersationis. *Destruxit in furore suo munitiones*, hoc est, muoimenta, *virginis Iuda*, hoc est, Iuda confitentis & laudantis, quæ virgineam mentem habere debnerat. Munimenta autem sunt arma virtutum, scientiarum, & sacramentorum. *Abac.*1. Ipse super omnem munitionem tidebit, diabolus scilicet, & comportabit aggerem, hoc est, terrenum affectum, & capiet eam. *Deiecit in terram*, hoc est, in coneulcationem terrenorum. *Naum* 3. Monitiones tuæ sicut ficus eum grossis suis, si concussæ fuerint, cadent in os comedentis. Quæ autem fueruot illæ muoitiones, subdens determinat. *Polluit*, hoc est, pollutum ostendit, *regnum & Principes eius*, polluti scilicet operibus ostendendo inquinatum. *Isa.* 52. Pollutum nolite tangere, mundamini qui ferris vasa Domini. *Thren* 4. Recedite polluti, elamauerunt eis. Hoc enim modo pollutum fuit regnum quantum ad omnes in regno habitantes, paucis exceptis. Vnde Rex *Ezechiel* 21. prophanus & impius dicitur. Tunc de Principibus. *Isa.* 1. Principes tui infideles, socij furum. Hoc autem magis apparet in Ecclesiâ.

Confregit in irâ furoris sui omne cornu Israel.

3. ג Ghimel. *Cornu significat potestatem.*

Tangit depositionem fortitudinis. Cornu enim potestatem significat: vnde io mitrâ Episcopi duo cornua sunt, veritatis scilicet in intellectu ad ventilandum errorem, & virtusis in affectu ad ventilandam malitiam. Hæc cornua confregit, hoc est, confringi permisit. Quoniam veritas errori, virtus autem cedit malitiæ. *Psal.* 74. Omnia cornua peccatorum confringam, & exaltabuntur iusti. Et attende, quòd nullum animal cornutum prædatiuum est, sed simplici pascitur & communi germine, cum tamen cotonti nostri prædones sint, & omnia diripiant. *Ezech.* 19. Leo factus est, & didicit capere prædam, hominémque comedere. Hoc autem ideò est, quia non ex naturali pietate, sed in fortitudine propriâ sibi sumpserunt cornua. *Amos* 6. Conuertistis in amaritudinem iudicium: & fructum iustitiæ in absynthium, qui lætamini in nihili, qui dicitis: Nunqoid non io fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua? Adhuc attende, quòd cornua ad læsionem animalis indurantur, si oleo aliquando non inungantur. Propter quod dicitur 1. *Reg.* 16. Imple cornu tuum oleo. Pietas enim & misericordia semper cum potestate esse debent: & aliter coofriogitur cornu. Nec vnquam aliquis legitur cornua ferrea assumpsisse nisi pseudopropheta Sedechias. 3. *Reg. vlt.* Hæc ergo dura cornua confringit Dominus. *Eccles.* 47. Contriuit cornu ipsorum vsque in æternum. *Ezechiel.* 34. Cornibus vestris ventilabatis omnia iofirma pecora donec dispergerentur.

Auertit retrorsum dexteram suam, in quâ virtus erat impugnandi inimicum: & auersa est, quoniam infirma facta est. Et hoc est quod sequitur: *A facie inimici*, hoc est, à præsentiâ violentiæ, peccati. *Zachar.* 11. Brachium eius ariditate siccabitur, & oculus dexter eius tenebrescens obscurabitur. Dexter enim est ad æterna, sinister autem ad temporalia: ad æterna autem totam virtutem perdiderunt. *Et succendit in Iacob quasi ignem flammæ*, hoc est, succendi permisit, qui ignis significat igoem libidinis & cupiditatis. *Isa.* 50. Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis, ambolate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis. *Osea* 7. Omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente. *Deuorantis in gyro*, hoc est, omnia bona consumentis. *Iob* 31. Ignis vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina.

4. ד Daleth. *Iudicij Dei cum arcu comparatio.*

Tetendit arcum suum. Tangit hic Domini impugnatiooem. Arcus autẽ de longè & de occulto ferit: quia Domini iudiciũ longè peccator recordatur, & de occolto, dum noo spetatur, percutit. *Iob* 29. Arcus meus in manu meâ instaurabitur. *Iob* 20. Irroet in arcum æreũ, peccator scilicet. Hic arcus tenditur, dum contiouè iudicium contra se prooocatur. *Sap.* 5. Ibunt directè emissiooes fulgorum: & tanquã à benè curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum insilient. Tangit enim peccatores. *Iob* 6. Sagittæ Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum. *Quasi inimicus*. Noo enim inimicus est affectu. *Sap.* 11. Diligis omnia quæ sunt, & nihil eorum odisti quæ fecisti. Secundum effectum habet se vt inimicus dum ponit. *Iob* 30. Mutatus es mihi in crudelem, & in duritiâ manus tuæ aduersaris mihi. *Psal.* 17. Cum peruerso peruersus eris. Cum enim naturaliter amicus sit, in effectu peruertitur à peruerso, & habet se vt inimicus.

Firmauit dexteram suam quasi hostis, vt firmam plagam det percutiens. *Isa.* 51. Induere fortitudinem brachium Domini. Consurge sicut in diebus antiquis, in generationibus sæculorum. Nunquid non tu percussisti superbum, volnerasti dracooem? *Isa.* 63. Saluauit mihi brachium meum, & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi: & conculcaui popolos in furore meo. *Et occidit omne quod pulchrum erat visu*, hoc est, quod splendorem muodi prætendebat. *Isa.* 2. Dies Domini super omne quod visu pulchrum est. Et incuruabitor omnis sublimitas hominom, & humiliabitur altitudo virorum. *Prouerb. vlt.* Fallax gratia & vana est pulchritudo. *In tabernaculis filiæ Sion*, in quibus multa pulchra erant sicut in Ecclesiasticis personis. *Iudic.* 7. Cum peruenisset ad tabernaculum, percussit illud, & terræ funditus coæquauit. *Ierem* 4. Repentè vastata sunt tabernacula mea, subitò pelles meæ. Tabernaculum enim militaotium est, & pulchra in tabernaculo armamenta sunt virtutum. *Effudit quasi ignem indignationem suam*. Ignis dicitur quia consumptiuam habebat virtutem, *Ezech.* 22. Effudit super eos indignationem meam, & in igne iræ meæ consumpsi eos.

Factus est Dominus velut inimicus. Velut di- 5.
cit, quia etiam quando punit, vt amicus pu- ה He.
oit, vt corrigat. *Thren.* 3. Non enim humiliauit ex corde suo, & abiecit filios hominum. Et tangit hîc de destructione mœniorum: & hoc est. *Præcipitauit Israel*, ex alto scilicet in casum. *Isa.* 14. Detracta est ad inferos superbia tua. *Iob* 30. Eleuasti me, & quasi super ventum ponens elisisti me. 4. *Reg.* 9. Sic Iesabel præcipitata est de turri. Iesabel enim fluxus sterquilinium interpretatur. In quo autem præcipitauit, subdit: *Præcipitauit omnia mœnia*, destruendo scilicet ædificia regalia, & ædificia magnorum in

ciuitate. *Ierem.* 52. Incendit domum Domini & domum regis, & omnes domos Ierusalem, & omnem domum magnam igne combussit. Hoc videmus factum in Ecclesia, in qua habitacula Domini destructa sunt.

Dissipauit munitiones, hoc est, personas munientes populum, sicut viros literatos, & zelum Domini habentes. Munitiones etiam sunt munimenta virtutum, quæ annihilantur & destruuntur. *Genes.* 42. Exploratores estis, vt videatis infirmiora terræ, venistis. Et post pauca ibidem: Immunita terræ huius considerare venistis. 1. ad *Thessal.* 5. Cum dixerint, pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. Qui enim securi sunt, non muniunt, nec habent munitiones, & idcircò deprehenduntur. *Iudic.* 18. Vrbem incendio tradiderunt, nullo penitus ferente præsidium. *Iob* 30. Quasi rupto muro & aperta ianua irruerunt super me, & ad meas miserias deuoluti sunt. *Numer.* 14. Sicut panem, ita eos possumus deuorare. Recessit ab eis omne præsidium.

Et repleuit in filia Iuda humiliatum & humiliatam. Literaliter humiliatum vocat ephebio vitio pollutum, eò quod à dignitate conditionis humanæ depositus est.

In oratione Ierem.

Cur humiliatus vocatur ephebio vitio pollutus.

Thren. vlt. Adolescentibus impudicè abusi sunt. *Ioel.* 3. Posuerunt puerum in prostibulo. 2. *Machab.* 4. Iniquissimus Iason centum quinquaginta talenta obtulit, si potestati eius concederetur gymnasium & ephebiam sibi constituere. Humiliatam verò dicit, vel quæ adulterio polluta est, vel quæ illicita defloratione polluta est, si virgo fuit, vel etiam indebito vase non cognita.

In oratione Ierem.

Thren. vlt. Mulieres in Sion humiliauerunt. Spiritualiter autem humiliati & humiliatæ sunt hypocritæ, qui aliud exhibent, & aliud sunt, quibus tota repletur Ecclesia. *Eccl.* 19. Est qui nequiter humiliat se, & interiora eius plena sunt dolo. 2. ad *Tim.* 3. Habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Ad *Coloss.* 2. Nemo vos seducat volens in humilitate & religione Angelorum quæ non vidit, ambulans frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput, hoc est, non tenens caput Christum. 1. ad *Corinth.* 2. Viri caput Christus.

6. *Et dissipauit quasi hortum tentorium suum.* Post

ו Vau. destructionem munitionum & mœniorum inducit destructionem templi, & regni, & eorum quæ pertinent ad vtrumque, & est sensus literæ, quod dissipauit regnum & sacerdotium quasi esset hortus communis & vilis & infructuosus, & vnctione sacra non esset consecratum & sanctificatum. *Isa.* 1. Derelinquetur filia Sion sicut vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario, sicut ciuitas quæ vastatur. Tentorium autem vocat regnum, eò quod erat vmbraculum quietis omnium eorum qui erant sub ipso, quandiu per iustitiam gubernabatur. *Isa.* 32. Ecce in iustitia regnabit Rex, & principes in iudicio præerunt, & erit vir sicut qui absconditur à vento, & celat se à tempestate. Eo modo dicitur regnum & sacerdotium tabernaculum: quia ex vtroque procedebant populi defensores & propugnatores. *Numer.* 24. Quam pulchra tabernacula tua Iacob, tentoria tua Israël? Eisdem proprietatibus Ecclesia dicitur tentorium & tabernaculum. Ad ipsam confugimus vt in vmbra eius refrigeremus.

Ecclesia tentorium tabernaculum & hortus.

Psal. 56. In vmbra alarum tuarum sperabo. *Isa.* 49. In vmbra manus suæ protexit me. Ex ipsa etiam habemus propugnatores contra hostes. *Apocal.* 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. De vtroque istorum simul dicitur. *Isa.* 4. Super omnem gloriam protectio: & tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æstu, & in securitatem & absconsionem à turbine & à pluuia. Sed nunc hoc tentorium & tabernaculum dissipatum est quasi esset hortus: dissipatio enim est sepis irruptio & deiectio: sepes enim fuerunt statuta patrum, statuta conciliorum, obseruationes mandatorum, præsidia Angelorum, custodiæ & solicitudines prælatorum. *Psal.* 88. Destruxisti omnes sepes eius, posuisti firmamentum eius formidinem. *Isa.* 5. Auferam sepem eius, & erit in direptionem: diruam maceriam eius, & erit in conculcationem. Sicut enim hortus diripitur destructa sepe, ita diripitur Ecclesia sepibus talibus destructis, qui dicti sunt. *Eccl.* 36. Vbi non est sepes, diripitur possessio. Comparatur tamen Ecclesia horto: quia ab oriendo dicitur, eò quod omnis generis delectabilia oriuntur in ipso. *Eccles.* 2. Feci hortos & pomaria, & consitui ea cuncti generis arboribus. In his enim hortis sponsa habitat & deambulat cum dilecto. *Cant.* 8. Quæ habitas in hortis, amici auscultant. Et ante: Veniat dilectus meus in hortum suum. Et adhuc: Veni in hortum meum soror mea sponsa. Messui myrrham meam cum aromatibus meis. Sed dissipatus est pecorinis hominibus, & iumentinis intrantibus per eum. *Isa.* 7. Erit in pascua bouis, & in conculcationem pecoris. *Demolitus est tabernaculum*, hoc est, in minima redegit, ita vt in puluerem redigatur, sicut etiam videmus quod minima scintilla non adhæret in personis Ecclesiasticis. *Ioel.* 1. Demolita sunt horrea. Hoc est quod dicitur. *Iob* 30. Comparatus sum luto, & assimilatus sum fauillæ & cineri. [illegible]

Obliuioni tradidit Dominus. Tangit destructionem pertinentium ad sacerdotium & ad regnum, & hoc est: *Obliuioni tradidit Dominus in Sion festiuitatem*, hoc est, ad modum obliuiscentis se habuit: quia ad eoc misericordiæ non reduxit, ac si nunquam instituisset. *Ezech.* 3. Si conuersus iustus à iustitia sua fuerit, & fecerit iniquitatem, non erunt in memoria iustitiæ eius quas fecit. Indignatur enim multum cor Domini quod malos in corde suo ponat per memoriam. *Abac.* 1. Mundi sunt oculi tui, ne videas malum, & respicere ad iniquitatem non poteris. *Psal.* 87. Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non es memor amplius: & ipsi de manu tua repulsi sunt. *Iob.* 18. Memoria illius pereat de terra, & non celebretur nomen eius in plateis. Horum talium festiuitas & sabbata non curantur: exterius enim faciunt, & interius diabolo seruiunt. *Isa.* 1. Calendas vestras, neomeniam & sabbatum & festiuitates non feram. Facta sunt mihi molesta. *Et sabbatum in opprobrium.* Quia ad literam cum Deo vacare deberent, vacant turpitudinibus & spectaculis. 1. *Machab.* 1. Dies festi eius conuersi sunt in luctum, sabbata eius in opprobrium. *Thren.* 1. Viderunt eam hostes, & deriserunt sabbata eius. *Et in indignationem furoris sui*, supple, tradidit

Regem

Regem & sacerdotem. Ad idem refertur : quia sacerdotium regale est : sed rex dicitur regendo subditos , sacerdos verò sacra dans. *Thren. vlt.* Spiritus oris nostri Christus Dominus , hoc est, rex vnctus , sub quo traximus spiritum , captus est in peccatis nostris. Et in oratione : Cecidit corona capitis nostri , væ nobis quia peccauimus. *Ezech.* 21. Aufer cydarim , tolle coronam. Cydaris fuit sacerdotis , corona regis. Vnde sequitur : Nonne hæc est quæ humilem sublimauit , & sublimem humiliauit ? Iniquitatem , iniquitatem, iniquitatem ponam eam. Corona enim & cydaris positæ humilem exaltant , & depositæ sublimem humiliant. Et hoc quoniam ad iniquitatem referuntur triplicem , scilicet sanctitatis prophanationem , regiminis peruersitatem , & morum pollutionem.

7. ז Zain. *Repulit Dominus.* Tangit destructionem altaris : & quia duplex erat altare , dicit repulsionem vtriusque , & sancti Sanctorum & sanctorum : & hoc est. *Repulit Dominus altare suum,* quod scilicet erat in atrio & vocabatur altare holocaustorum. In hoc autem repulit , quod nullum ibi exaudiuit holocausta offerentem , & ipsum altare destrui præcepit. *Isa.*29. Væ ariel, ariel ciuitas quam expugnauit Dauid. Ariel leo Domini interpretatur, vel ara Domini , eò quod leo deuorauit sacrificia sibi imposita. Væ autem dicitur : quia maledictioni de cætero addictum est. 3.*Reg.*19. Altaria tua destruxerunt. Ibi etiam orantes non exaudiuit. *Isa.*1. Cum multiplicaueritis orationem , non exaudiam. Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Ita altaria Domini in Ecclesia, quæ sunt corda fidelium , & maximè clericorum & sacerdotum , repulsa sunt. *Osee* 4. Quia tu scientiam repulisti , repellam te ne sacerdotio fungaris mihi. *Malach.*1. Non est mihi voluntas in vobis, & munus non suscipiam de manu vestra. *Numer.*16. Ne respicias sacrificia eorum. Propter peccata enim sacerdotum sæpè repelluntur sacrificia offerentium. *Iob. vlt.* Iratus est furor meus in te , & in duos amicos tuos , quoniam non estis locuti coram me rectum sicut seruus meus Iob. *Psal.* 88. Tu verò repulisti & despexisti , distulisti Christum tuum.

Altaria Domini, corda fidelium.

Maledixit sanctificationi suæ , hoc est , sancti sanctorum , & altari incensorum quod erat in templo , vt etiam scilicet illud destruatur , quod in Ecclesia significat contaminationem clericorum , & religiosorum. *Ezech.* 9. Contaminate domum , & implete atria interfectis. Domus enim contaminatur , quando igne libidinis penetralia Dei intima succenduntur : eò quod ipsi primò contaminauerunt illa per prophanationem culpæ : & propter hoc non sunt digna domus: in interioribus enim conseruari debent corda sacerdotum , & illi præcipuè maledicti sunt , quando in maximis peccatis Deo appropinquare audent. Nihil enim ita abominabile est Domino sicut ignis alienus, hoc est , concupiscentia. *Leuit.*10. Imposuerunt ignem & incensum desuper offerentes coram Domino ignem alienum : quod eis præceptum non erat. Egressusque ignis à Domino , deuorauit eos, & mortui sunt coram Domino. Ignis enim alienus ignis concupiscentiæ est carnalis. *Tradidit in manus inimici muros turrium eius.* In angulis atrij & in portis turres dicuntur fuisse eleuatæ , sicut narrat Egesippus, & illæ ab inimicis deprehensæ sunt : & hoc est quod deplangit. Hi autem muri sublimitates virtutum prælatorum significant. *Psal.* 38. Fiat pax in virtute tua , & abundantia in turribus tuis. Sed illæ à diabolo occupatæ sunt. *Abac.*1. Ipse de regibus triumphabit , & tyranni ridiculi eius erunt. *Isa.* 2. Dies Domini super omnem turrim excelsam , & super omnem murum munitum , hoc est , dies vindictæ Domini. *Vocem dederunt in domo Dei* , hostes scilicet & gentiles. *Sicut in die solemni.* Cum enim non deberent intrare etiam in atria , ad interiora templi proroperunt , & de hoc idola sua laudauerunt , sicut esset solemnitas idolorum , in locis & in vasis Domini festa idolorum celebrantes , sicut nostri temporis ministri sæpè laudant venerem plusquam Dominum : & plus audiunt sonos concupiscentiarum quam sonus laudis diuinæ. *Daniel.*5. Allata sunt vasa aurea quæ asportauerat de templo quod fuerat in Ierusalem , & bibebant in eis rex & optimates eius , vxoresque & concubinæ eius , & propter hoc non erat mirum si contaminabatur locus. Tales magis sunt monstra quam clerici. *Isa.*34. Occurrent dæmonia onocentauris & pilosus clamabit alter ad alterum : sicut patet in versu sequenti.

Cogitauit Dominus dissipare murum filiæ Sion. 8.
Tangit enim hic de dissipatione muri totius ciuitatis. ח Heth.
Propter hoc talia fecerunt , qualia dicta dicta sunt : locus enim immundus est , in quo immundi habitant , & ideò dissipandus. Et hoc est quod dicit : filia enim Sion dicitur intransitiuè, hoc est , filia quæ est Sion , vt appositiua sit constructio. Et hæc erat filia in diuinam formam per leges & Prophetas formata , & muri eius munimenta legum & Prophetarum. Hunc cogitauit Dominus dissipare , ne de cætero sit defensio malitiis eorum. Quando enim talia ponuntur munimenta sine charitate habitantium, murus sine cæmento est. *Ezech.*13. Ipse ædificabat parietem , illi autem liniebant cum luto absque paleis. Luto linitur carnalium peccatorum cœno. Absque plateis autem est , quando primò temporalia ab Ecclesiis auferuntur , & postcà etiam ipsi muri templorum eiiciuntur. Vnde sequitur. Dic eis quod casurus sit. *Tetendit funiculum suum* , hoc est , perpendiculum vt redigatur ad nihilum , vt scilicet secundum mensuram culpæ sit & mensura pœnæ. *Isa.*34. Extendetur super eam mensura , vt redigatur ad nihilum , & perpendiculum in desolationem. *Luc.* 6. Ea mensura qua mensi fueritis , remetietur vobis. Propter hoc dicitur. *Sophon.* 2. Væ qui habitatis funiculum maris gens perditorum : funiculus enim maris mensura est amaritudinis , quia secundum mensuram culpæ infunditur. *Et non auertit manum suam à perditione.* Manum enim percutientem non auertit Dominus nisi per pœnitentiam, sicut 2. *Reg. vlt.* dicitur de Dauid postquam pœnituit. Cum extendisset manum Angelus Domini super Ierusalem vt disperderet eam, misertus est Dominus super afflictionem , & ait Angelo percutienti populum, sufficit , nunc contine manum tuam. Ad obstinatos autem non continet manum. *Isa.*9. In omnibus his non est auersus furor eius , sed adhuc manus eius extenta. Sed populus non est reuersus ad percutientem se.

Deus secundum merita retribuit.

Luxitque antemurale. Antemurale est, quod locicule vocatur, fidelis populus, qui æterno luctui præpatatur. *Et murus pariter dissipatus est.* Mutus enim firmnas sacerdotij & cleri, qui totus dissipatus est tam in maioribus quam in minoribus. *Isa.*26. Ponetur in eâ murus & antemurale. *Ier.*5. Ascendite mutos eius & dissipate. *Ierem.*6. Surgite & ascendamus in nocte, & dissipemus domus eius. *Isa.*24. Dissipatione dissipabitur terra.

9. ט Teth. *Defixa sunt in terrâ porta eius.* Tangit de destructione portarum & eorum qui portas in custodiam acceperant: & hoc est quod dicit. Doctotes autem portæ sunt tam in synagogâ quam io Ecclesiâ, per quos deberet esse ingressus. *Isa.* 22. Daho clauem domus Dauid super humerum eius: & aperiet, & non erit qui claudat: & claudet, & non erit qui aperiat. Sed istæ portæ in terrâ, hoc est, in terrenis affectibus defixæ sunt. *Sophon.* 1. Visitabo super viros defixos in fæcibus suis. Ita enim in terram sunt defixi, quod erui non possunt. *Psal.* 68. Iofixus sum in limo profundi. *Perdidit & contriuit vectes.* Vectes sunt repagula, & significant potestates clauium Ecclesiæ, quæ sicut dicitur *Exod.* 26. semper in circulis arcæ, hoc est, sapientiæ æternæ remanere deberent. Sed nunc perditi sunt per malum meritum, & contriti per incuriam, quia non curantur. *Psal.* 106. Contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit. Quid autem intellexerit per vectes & portas, subdit: *Reges eius & Principes eius in gentibus*, hoc est, prælatos maiores & minores, qui per portas significantur, perdidit in gentilibus ciuitatibus. *Psal.* 105. Commixti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, & seruiesunt sculptilibus eorum, & factum est illis in scandalum. *Thren.* 1. Habitauit inter gentes, nec inuenit requiem. *Non est lex*, id est, legis obseruatio: lex enim à ligando dicitur: & quando non ligat, à significatione nominis cadit. *Ierem.* 2. Rupisti vincula mea, & dixisti: Non seruiam. *Psal.* 118. Maledicti qui declinant à mandatis tuis. *Et Propheta non inuenerunt visionem à Domino*, hoc est, doctores nullum spiritum doctrinæ habentes. *Isa.* 29. Claudet oculos vestros, Prophetas & Principes vestros, quæ vident visiones operiet. Et erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati. Vnde Dominus. *Matth.* 15. Cæci sunt & duces cæcorum.

Porta, Doctores.

10. י Iod. *Sederunt in terrâ.* Tangit hic personarum depositionem dignarum primò, secundò miserabilium. Dicit ergo: *Sederunt in terrâ*, de sedibus scilicet proiecti. *Isa.* 47. Descende, sede in puluere. *Ionæ* 3. Surrexit de solio suo, & abiecit vestimentum suum à se, & indutus est sacco, & sedit in cinere. Io cinere enim sedet, qui totum se ad terram refert & consternit. *Conticuerunt senes filiæ Sion.* Conticuerunt autem: quia nihil dicere poterant, cum essent culpabiles. 1. *Reg.* 2. Impij in tenebris conticescent. *Iob* 39. Qui leuiter locutus sum, respondere quid possum? Manum meam ponam super os meum. *Isa.* 38. Quid dicam, aut quid respondebit mihi, cum ipse fecerit? Ex quo senes autem tacent, nullus loqui audet. *Eccles.* 32. Loquere maior natu: decet enim te primum verbum. *Consperserunt cinere capita sua virgines Ierusalem*, quæ præcipuè decorem in capillatura quæsierunt. Et significant eos qui virgineas mentes habere deberent, quorum caput mens est: & capillatura descendens, studia pulcherrima, quæ deberent à mente defluere. Sed hæc fœdata sunt puluere terrenorum & concupiscentiarum. *Iob* 2. Scissis vestibus sparserunt puluerem super caput suum in cœlum, & sederunt in terrâ. *Accincta sunt ciliciis*, in signum tardæ pœnitentiæ & tristitiæ quam habebant interius, quæ pœnitentia pœnam habet, sed remedium non habet indulgentiæ. *Isa.* 32. Obstupescite opulentæ, conturbamini confidentes, exuite vos & confundemini, accingite lumbos vestros, super vbera plangite. *Isa.* 3. Erit pro suaui odore fœtor, & pro zonâ funiculus, & pro crispanti crine caluitium, & pro fasciâ pectorali cilicium. *Abiecerunt in terrâ capita sua virgines Ierusalem*, hoc est, virgineæ mentes eorum qui Deo consecrati sunt, quos omnes videmus vultus declinare ad terram. *Psal.* 16. Statuerunt oculos suos declinare ad terram. *Isa.* 3. Desolata in terrâ sedebit. *Isa.* 8. Ad terram intuebatur, & ecce tribulatio, & tenebræ, & dissolutio, & angustia & caligo persequens, & non poterit auolare de angustiâ suâ.

Capita virginum puluere fœdata.

11. כ Caph. *Defecerunt præ lachrymis oculi mei*, præ nimio scilicet fletu. Et tangit deiectionem miserabilium personarum, & in sequenti versu describit miserias earum. *Isa.* 38. Attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsis. *Psal.* 68. Defecerunt oculi mei. *Conturbata sunt viscera mea*, hoc est, intima vitalia ex compassione. *Psal.* 6. Conturbata sunt omnia ossa mea, & anima mea turbata est valdè. *Ierem.* 31. Conturbata sunt viscera mea super eum, miserans miserebor eius. *Effusum est in terrâ iecur meum.* Plato in iecore posuit appetitiuam. Vnde sensus est: Hi qui deberent mihi esse pro appetitiuâ, in terram effusi sunt, terrenorum cupiditate oppressi. *Ioan.* 3. Qui de terra est, de terrâ loquitur. *Isa.* 29. Humiliaberis, de terrâ loqueris, & de humo audietur eloquiũ tuum, & erit quasi Phitonis de terra vox tua, & de humo eloquium tuum mussitabit. *Super contritione filiæ populi mei*, hoc est, populi mei qui mihi erat pro filiâ, qui nunc contritus est, hoc est, ad minima tritus. *Iob* 16. Ego ille quondam opulentus repentè contritus sum. *Cum deficeret paruulus & lactens in plateis oppidi.* Nulli enim sexui, & nulli ætati parcebatur: quod Herodiana malitia est, quia nec illis parcunt, qui adhuc lacte simplicis doctrinæ indigent. *Isa.* 13. Sagittis paruulos interficient, & lactantibus vteris non miserebuntur, & super filios non parcat oculus eorum.

Plato appetitiuam posuit in iecore.

12. ל Lamed. *Matribus suis dixerunt, Vbi est triticum & vinum?* Describit miseriam miserabilium personarum. Matres autem dicuntur prælati, in corde subditos concipientes & formantes. *Ad Galat.* 4. Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. *Eccles.* 15. Obuiabit illi quasi mater honorificata. Ab his petunt triticum, refectioné verbi & gratiæ, & temporalis subsidij, & etiam Eucharistiæ. *Psal.* 147. Adipe frumenti satiat te. *Deut.* 33. Oculus Iacob in terrâ frumenti & vini. Vinum enim significat potum iucunditatis æternæ. *Zach.* 9. Quid bonum eius, & quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinũ germinans virgines? *Cum deficerent quasi vulnerati in plateis ciuitatis*, percussi

Prelati matribus comparantur.

cussi scilicet ex defectu doctorum & prælatorum. *Cantic.5.* Percusserunt me, & vulnerauerunt me, tulerunt pallium meum custodes murorum. *Cantic.1.* Filij matris meæ pugnauerunt contra me. *Cum exhalarent animas suas in sinu matrum suarum.* Cum enim recurrunt ad intima prælatorum, mortifera inueniunt consilia & exempla, & fortè corruptores, quos matres & formatores habere debuerant. Et hoc significatum est. *3. Reg. 3.* Mortuus est filius huius mulieris nocte: dormiens quippe oppressit eum.

13. 2 Mem. *Cui comparabo te?* Tangit hîc huius ignominiæ incomparabilitatem, & hoc facit primò in communi, secundò in speciali, ibi, *Propheta tui viderunt.* Dicit ergo: *Cui comparabo te?* tam in peccato quam in pœnâ. In peccato quidem: quia cum omne peccatum sit contra gratiam, vel contra rationem, vel contra naturam, tu hæc omnia transcendisti prouocando te ad malum super omnes. *Ezech.16.* Factum est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, & post te non erit, supple, similis fornicatio. Deformis enim actus contra gratiam est, irrationabilis peruersitas contra rationem, peruersio ordinis naturalis contra naturam: tu autem prouocasti me vt faceres plusquam posses. *Isa. 16.* Superbia eius, & arrogantia eius, plusquam fortitudo eius. *Vel cui assimilabo te?* Non enim in malis exemplum habes. *Matth.11.* Cui similem æstimabo generationem istam? Quasi dicat: Exemplum non habent. Quidam enim peccant ex lætitiâ, quidam autem ex tristitiâ: tu autem peccasti ex vtroque. *Matth. 11.* Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus, dicunt: Cecinimus vobis, & non saltastis: lamentauimus, & non planxistis. Vnde potest dici illud *Ecclef. 44.* Non est inuentus similis illi. *Et cui adæquabo?* in quantitate scilicet culpæ. Alij enim contra legem scriptam non peccauerunt, nec Prophetas abiecerunt, nec remedium sacramentorum habuerunt. *Ezechiel. 16.* Ergo & tu porta confusionem tuam quæ vicisti sorores tuas, peccatis tuis, scelerarius agens ab eis. Iustificatæ sunt enim à te. *Matth. 12.* Regina Austri surget in iudicio cum generatione istâ, & condemnabit eam: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Et ibidem: Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione istâ, & condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. *Matth. 21.* Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. *Et consolabor te virgo filia Sion.* Si enim haberet exemplum in peccatis vel mensuram, tunc posset ab aliquo accipere consolationem: sed quia mensuram non posuit, ideò si mensurabitur ad iustitiam, consolationem percipere non potuit: modo autem non potest consolari nisi ex infinitâ misericordiâ eius cui nihil est immensum, *Ezech.16.* Quia effusum est æs tuum, & reuelata est ignominia tua in fornicationibus tuis super amatores tuos, & super idola abominationum tuarum. Noui enim semper erant in

Peccatum contra gratiam, rationem, & naturam.

peccatis. *Ezech.16* Dabo te in animam odientium te filiarum Palæstinarum quæ erubescunt in vitâ tuâ sceleratâ. Semper enim sunt quidam noui in peccatis, de quibus dicitur *Roman. 1.* Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum.

Magna est enim velut mare contritio tua. Vndique enim veniunt fluctus super te: quia omnium malitias exercuisti. *Ecclef.24.* Fluuius meus appropinquauit ad mare. *Act.8.* In felle amaritudinis & obligatione iniquitatis video te esse. *Iob 7.* Nunquid mare ego sum aut cetus, quia circumdedisti me carcere? hoc est, cinxisti me tantâ tribulatione. *Iona 2.* Proiecisti me in profundum in corde maris, & flumen circumdedit me, omnes gurgites tui & fluctus tui super me transierunt. *Quis medebitur tui?* Nullus nisi ille solus cui nihil impossibile est. *Psal.87.* Nunquid medici suscitabunt, & confitebuntur tibi? Quasi dicat: Non medici sunt sancti intercessione Dominum placantes, quorum intercessio nihil valeret, nisi infinita Dei misericordia esset. *Ecclef.12.* Quis miserebitur incantatori à serpente percusso? *Iob 14.* Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine, nonne tu qui solus es? In quo autem non sit comparabilis, subiungit.

Propheta tui viderunt tibi. Et dicit hîc tria, 14.
scilicet Pseudo-prophetarum imitationem, ho- 3 Nun.
stium exultationem, & hostium à diuinâ virtute confortationem. Dicit ergo: *Propheta tui,* non mei. *Matth.7.* Attendite à falsis Prophetis. *Viderunt tibi falsa & stulta.* Quod dicit tibi, hoc est, ad voluntatem tuam: quia aliud noluisti. *Isa.30.* Dicunt videntibus, nolite videre, & aspicientibus, nolite aspicere nobis ea quæ recta sunt, loquimini nobis placentia. Falsa autem dicit: quia erroribus credebant, & veritati credere noluerunt. *2. ad Thessal. 2.* Eò quod charitatem veritatis non receperunt vt salui fierent, ideò mittet illis Deus operationem erroris vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Stulta autem: quia stultissimum est credere quod aliquid iniquum summæ placeat æquitati, cum omnia iniqua essent quæ Pseudo-prophetæ prædicarent. *Ierem. 8.* Sanabant contritiones filiæ populi mei, & ad ignominiam, dicentes: Pax, pax, cum non esset pax. *Prouerb. 16.* Qui lactat amicum suum, ducit eum per viam non bonam. Ideò dicitur *Osea 9.* Scitote Israël stultum, Prophetam insanum, virum spiritualem, hoc est, illum qui se spiritualem simulat. Negaret enim se Deus, si placeret ei iniquitas. *2. ad Timoth. 2.* Si negauerimus, ille fidelis permanet, seipsum negare non potest. Multi enim sunt qui adhuc imitantur tales, qui mendacio potius credunt quam veritati. De quibus dicitur in *Psal.4.* Filij hominum vsquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? *Nec aperiebant iniquitatem tuam.* Ad hoc enim studendum est omni Doctori & Prædicatori, quòd peccatori ostendat peccata sua, & periculum. *Psal. 49.* Arguam te & statuam contra faciem tuam. Vnde *Isa. 9.* dicitur: Propheta docens mendacium ipse est cauda. Cauda enim operit turpitudinem animalis, & ita tales tegunt iniquitatem hominum. *Prouerb.17.* Qui iustificat impium, & qui condemnat iustum, abominabilis est vterque apud Deum. *Vt te ad pœnitentiam*

Pseudo-prophetarũ doctrina falsa & stulta.

prouocarent. Quinimò impunitatem promiserunt. *Ierem*. 23. Non mittebam prophetas, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Si stetissent in consilio meo, nota fecissent verba mea populo meo, auertissem vtique eos à via sua mala, & cogitationibus suis pessimis.

Viderunt autem tibi assumptiones falsas. Benè dicit assumptiones: quia sicut dicit *August*. nulla falsa doctrina est, quæ non aliqua vera intermisceat. Quæ vera à Deo sunt, à quo omnis veritas est. Sed dum spiritu proprio adhuc assumit falsa, peruertit & mentitur. *Ioan*. 8. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur: quia mendax est & pater eius. *Ierem*. 23. Ecce ego ad Prophetas, qui assumunt linguas suas, & aiunt, dicit Dominus. *Et eiectiones*, hoc est, culpas pro quibus eiicientur in captiuitatem vel in infernum. *Psal*. 5. Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos: quoniam irritauerunt te Domine. *Genes*. 4. Ecce eiicies me hodiè à facie terræ, & à facie tua abscondar. *Ierem*. 15. Eiice illos à facie mea, & egrediantur. Quod si dixerint ad te, Quò egrediemur? Dices ad eos. Qui ad mortem, ad mortem: & qui ad gladium, ad gladium: & qui ad famem, ad famem: & qui ad captiuitatem, ad captiuitatem.

15. ס Samech. *Plauserunt super te manibus*. Tangit hostium derisionem & exultationem in sequenti versu, & hoc est. *Plauserunt super te manibus*, non plausu bono, de quo dicitur *Psal*. 46. Omnes gentes plaudite manibus: sed plausu malo, derisionis scilicet & exultationis de malo tuo. *Ezech*. 22. Complosi manus meas super auaritiam tuam. *Ezech*. 21. Plaude super femur. Et ibidem: Percute manu ad manum, & duplicetur gladius ac triplicetur gladius infectorum. *Omnes transeuntes per viam*. Munitiones enim tuæ, & terra possessionis tuæ communis via facta est, mali enim spiritus omnes per te transeunt. *Isa*. 51. Dixerunt animæ tuæ, Incuruare vt transeamus: & posuisti vt terram corpus tuum, & quasi viam transeuntibus. *Iob* 20. Vadent & venient super eum horribiles. *Sibilauerunt*, vocem in derisionem acuentes. Sibilus autem serpentum est: quia serpentini etiam sunt, qui sibilando derident. 3. *Reg*. 9. Erit Israël in prouerbium & in fabulam cunctis populis, & domus hæc erit in exemplum. Omnis qui transierit per eam, stupebit & sibilabit. *Et mouerunt capita sua super filia Ierusalem*, in signum lætitiæ & derisionis. *Psal*. 21. Locuti sunt labiis & mouerunt caput.

Sibilare serpentum est.

Haccine est vrbs, dicentes, quasi demonstrando deridentes comparationem miseriæ ad fœlicitatem pristinam. *Deuter*. 32. Hæccine reddis Domino popule stulte & insipiens. Vrbs autem dicitur propter munitiones quas habere deberet. *Isa*. 26. Vrbs fortitudinis nostræ Sion, saluator ponetur in ea murus & antemurale. *Perfecti decoris*. Eò quod omnibus virtutibus abundabat. *Ezech* 28. Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti. Omnis lapis pretiosus operimentum tuum. *Gaudium vniuersa terra*. Materia enim gaudij omnium fuit in Ecclesia. *Isa*. 60. Ponam te in superbiam sæculorum, gaudium in generationem & generationem. *Psal*. 86. Sicut lætantium omnium habitatio est in te. Hæc autem omnia in derisionem conuertit inimicus. 1. *Machab*. 1. Secundum gloriam eius multiplicata est ignominia eius.

Ecclesia gaudium vniuersa terra.

16. פ Phe. *Aperuerunt super te os suum omnes inimici tui*, vt aperto ore inclamarent. *Isa*. 59. Super quem lusistis? Super quem dilatastis os, & eiecistis linguam? Eiicere enim linguam omnia loqui est, dilatare os, per omnia deridere. *Psal*. 139. Acuerunt linguas suas sicut serpentes: venenum aspidum sub labiis eorum. *Psal*. 108. Os peccatoris & dolosi super me apertum est. *Sibilauerunt*. *Ierem*. 19. Ponam ciuitatem hanc in stuporem & in sibilum: omnis qui præterierit per eam, obstupescet, & sibilabit super vniuersa plaga eius. *Et fremuerunt dentibus suis*, præ nimio desiderio deuorandi. *Isa*. 5. Frendet, & tenebit prædam, & amplexabitur: & non erit qui eruat. Et ita facit diabolus ad animam & ad Ecclesiam. *Abac*. 3. In fremitu conculcabis terram, & in furore obstupefacies gentes. *Psal*. 111. Peccator videbit & irascetur, dentibus suis fremet & tabescet. *Et dixerunt, Deuorabimus*, absorbendo quidquid dulcedinis fuit in eo, & in ventrem inferni traiecimus. *Isa*. 9. Inimicos eius in tumultum vertet, Syriam ab Oriente, & Philisthiim ab Occidente, & deuorabunt Israël toto ore. Syria sublimis interpretatur, quæ est in Oriente, hoc est, in splendore vitæ præsentis. Philisthiim potione cadentes interpretatur, & inferni pœnas significat, quas in Occidente mortis peccatores deuorant. *Iob* 18. Deuoret pulchritudinem cutis eius, & consumat brachia eius primogenita mors. *En ista est dies*. Vnus demonstrat alteri in derisionem, & dies significat iustitiam condemnantem. *Ioan*. 3. Quæ arguuntur lumine manifestantur. *Quam expectabamus*. Ex desiderio enim malum hominis dæmones expectant. *Psal*. 88. Lætificasti super eum omnes inimicos eius. Hæc expectatio in insidiis est. *Psal*. 29. Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua: insidiatur vt rapiat pauperem. *Inuenimus*, ad prædam scilicet: vnde *Isa*. 10. Exultat inimicus dicens, Inuenit manus mea regna idoli, sic & simulachra eorum de Ierusalem. *Vidimus*, vt etiam oculis satiemur pœnis eorum. *Psal*. 34. Euge euge, viderunt oculi nostri. *Isa*. *vlt*. Egredientur & videbunt cadauera eorum qui præuaricati sunt in me.

17. ע Ain. *Fecit Dominus quæ cogitauit*. Diu enim cogitauit expectans pœnitentiam: quia patiens est. *Eccl*. 5. Altissimus est patiens redditor. *Isa*. 42. Tacui, semper silui, patiens fui. *August*. An ideò putandus est non videre, quia tantò videt patientius, quantò sapientius? *Psal*. 105. Dixit vt disperderet eos si non Moyses electus eius stetisset in confractione in conspectu eius. *Isa* 14. Iurauit Dominus exercituum dicens: si non vt putaui, ita erit: & quomodo mente tractaui, sic eueniet. *Compleuit sermonem suum*, scilicet quem locutus est per Prophetas. *Isa*. 31. Ipse autem sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit. *Quem præceperat à diebus antiquis*. Ab antiquo enim vltus est in peccatores. *Isa*. 37. Ex diebus antiquis ego plasmaui illud, & nunc adduxi. *Destruxit*, per pœnas, *& non pepercit*, per misericordiam liberantem: diu enim expectauerat & semper monuerat, & conuerti noluerunt. *Ezech*. 8.

Quæ Deus per Prophetas denunciari iussit, completa sunt.

Ezech. 8. Ergo & ego faciam in furore. Noo parcet oculus meus, nec miserabor: & cum clamauerint ad aures meas voce magna, non exaudiam eos. *Et lætificauit super te inimicum.* *Prouerb.* 2. Lætantur cum malè fecerint, & exultant io rebus pessimis. Lætari tamen io malis inimici peruersum est. *Prouerb.* 24. Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum, ne fortè videat Dominus & displiceat ei. *Et exaltauit cornu hostium tuorum,* hoc est, exaltari permisit. *Daniel.* 7. Ecce oculi, quasi oculi hominis erant io cornu isto, & os loquens ingentia. Et iosta: Aspiciebam & ecce cornu illud faciebat bellum aduersus sanctos, & præualebat eis. Sanctos vocat, qui sanctitatem professi fuerant, & per peccatum ceciderant.

18. x Sade. *Clamauit cor eorum ad Dominum.* Tangit hìc conuersionem ad pœnitentiam, diceos qualiter clamat, & ad quem, ibi, *Vide Domine.* Et propter quid, ibi, *Iacuerunt in terra.* In primo dicit, quod flebiliter & instanter clamat, ibi, *Consurge, lauda* Et hoc est. *Clamauit cor eorum ad Dominum*, vt ex Intimis clamor procederet. *Psal.* 118. Clamaui in toto corde meo, exaudi me Domine. *Super muros filiæ Sion,* supple, qui dissipatus est. Vnde in præhabitis dicitur: Murus pariter dissipatus est. Muri enim Iericho stare non possunt. *Iosue* 6. Muri illico corruerunt. Iericho enim defectus interpretatur. *Isa.* 16. His qui lætantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas. Lætari in congerie carnalium delectationum, lætari est in muro cocti lateris. *Deduc quasi torrentem lachrymas per diem & noctem.* Torrens enim cum impetu, & torrore solus fluit, & vult dicere, quòd liquescat calore pœnitentiæ & dimittat habenas lachrymis, & abundanter ploret. 1. *Reg.* 1. de Aona: Porro flebat, & non capiebat cibum. Et ibidem: Cum esset amaro animo, orauit ad Dominum flens. Dicit enim *Hieron.* quòd oratio Dominum vngit, lachryma pungit. Per diem & noctem dicit, vt manifestè & occultè ploret. Manifestè enim læsit proximum, occultè verò peccans læsit seipsum. *Ierem.* 9. Plorabo die nocte interfectos filiæ populi mei. *Non des requiem tibi,* à laboribus scilicet pœnitentiæ. *Psal.* 6. Laboraui in gemitu meo, lanabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stractum meum rigabo. *Isa.* 62. Qui reminiscimini Domioi, ne taceatis, & oe detis silentium ei. *Apocal.* 4. Requiem oon habebant die ac nocte dicentia: Sanctus, sanctus, sanctus. *Neque taceat pupilla oculi tui.* Pupilla acies oculi est, & purum, vt, scilicet tota mentis intentiooe se videat & deplangat. *Psal.* 38. Auribus percipe lachrymas meas. Poëta:

Interdum lachrymæ pondera vocis habent.

Iob 6. Verbosi amici mei, ad Deum stillat oculus meus.

19. p Coph. *Modus orandi.* *Consurge, lauda nocte.* Docet quam Instanter clamare debeat: & hoc est. *Consurge*, hoc est, totum simul sursum te age. *Isa.* 52. Consurge, consurge, induere fortitudine tua Sion. Et post pauca: Excutere de puluere, consurge, sede Ierusalem, solue vincula colli tui captiua filia Sion. *Coloss.* 3. Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est io dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Consurgit enim qui intellectu, & affectu, intentione & opere se agit ad cœlestia. *Michææ.* 7. Quia cecidi, consurgam: cum sedero in tenebris, Dominus lux mea est. Laudant autem in nocte quando nemo videt, ne puluere inanis gloriæ oratio sordidetur. *Isa.* 33. In visione nocturna quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo, supple, adulatores: tunc aperit aures virorum, & erudiens eos instruit disciplina, vt auertat hominem ab his quæ fecit. Vel lauda in nocte, hoc est, de nocte, hoc est, de aduersitate. *Psal.* 41. In die mandauit Dominus misericordiam suam, & nocte Canticum eius. *Iob* 1. Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum. *In principio vigiliarum*, supple, consurge. Quatuor enim sunt vigiliæ noctis, conticinium, intempestum, gallicinium, & antelucanum. *Mar.* 13. *Quatuor noctu vigiliæ.* Nescitis quando Dominus domus veniat, serò an media nocte, an gallicantu, an manè: ne cum venerit repente, inueniat vos dormientes. Significant autem 4. ætates, scilicet adolescentiam, iuuentutem, virilem, & senectutem. Et à principio vsque io finem vigilare debemus. *Psal.* 70. Deus docuisti me à iuuentute mea, & vsque nunc pronuntiabo mirabilia tua, & vsque in senectam & senium. *Thren.* 3. Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua. *Effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini*, in confessione scilicet. Aqua simplex liquor nec substantiam, nec odorem relinquit in vase vnde effunditur: & sic peccatum debet effundi, vt nihil eius in corde remaneat per delectationem. *Psal.* 41. Hæc recordatus sum, & effudi in me animam meam, hoc est, delectationes in quibus fuit aoima mea. Retinentes enim saporem peccati & imaginem, sunt de quibus dicitur *Ezech.* 16. Fecisti tibi imagines masculinas & fornicata es in eis. Dicit enim *Hier.* quòd non licet intueri, quæ oon licet cócupiscere. *Isa.* 1. Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. *Ierem.* 4. Laua à malitia cor tuum Ierusalem vt salua fias. Vsquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ? Ante conspectum Domini effundit, qui iudicio se Dei supponit ante sacerdotem qui vicarius est. *Psal.* 37. Domine ante te omne desiderium meum, & gemitus meus à te non est absconditus. *Prouerb.* 28. Qui abscondit scelera sua, non dirigetur. *Leua ad Dominum manus tuas*, in opere scilicet satisfactionis, vt totum scilicet te in cœlum extendas. 1. ad *Timoth.* 2. Volo viros orare in omoi loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione. 2. *Paralip.* 6. Salomon palmis in cœlum leuatis, ait: Domine Deus Israël non est similis tui Deus in cœlo & in terrâ. *Psal.* 140. Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. *Pro anima paruulorum tuorum.* Paruuli sunt simplices in sinu Ecclesiæ nutriendi & fouendi, pro quibus prælati orare tenentur. *Ioan.* 17. Ego pro eis rogo, oon pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. 2. *Machab.* 15. Hic est fratrum amator populi Israël, hic est qui multum orat pro populo, & vniuersa sancta ciuitate. *Qui fame pereunt*, spirituali & corporali alimento destituti. *Luc.* 15. Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus? ego autem hic

fame pereo *Iob* 38. Pulli eius clamant ad Deum vagientes, eò quod non habeant cibos. *In capite omnium compitorum.* Compita sunt viæ in quibus pedinantes multi conueniunt, quas necesse est latas esse, & significant vias quæ ducunt ad mortem. *Matth* 7. Lata porta est & spatiosa via, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Capita harum viarum sunt initia peccatorum. *Naum* 3. Paruuli eius elisi sunt in capite omnium viarum. *Isa.* 51. Filij tui proiecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum, sicut orix illaqueatus, pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui.

10. ר Res. *Vide Domine.* Tangit ad quem orat, & petit quòd oculis misericordiæ respiciat: & hoc est. *Et considera*, distinguendo per differentias dolorem meum. *Daniel.* 9. Aperi oculos tuos, & vide desolationem nostram. Sic respexit Petrum, & egressus Petrus fleuit amarè. *Matth.* 26. Sic vidit Agar quando exaudiuit eam pro paruo. *Genes.* 21. Sic vidit Abraham filium immolantem in monte visionis, qui appellauit nomen loci illius, Dominus videt. *Genes.* 22. *Quem vindemiaueris ita*, scilicet quòd omne gaudium à me remotum est, quod per vineam significatur. *Iob* 15. Lædetur quasi vinea in primo flore botrus eius. *Psal.* 79. Vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam. *Iob* 15. Ramos eius arefaciet flamma. *Ergo comedent mulieres fructum suum?* Ad literam enim proprios filios coacti sunt comedere. *Thren.* 4. Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos, facti sunt cibus earum in contritione filiæ populi mei. Hoc specialiter implent mali prælati, qui matres esse deberent, qui dum necessaria vitæ subditis auferunt, subditos tanquam filios deuorant vt Medea. *Matth.* 23. Comeditis domos viduarum, orationes longas orantes. Domos viduarum, familiæ Ecclesiæ sunt. *Deuteron.* 28. Comedent liberos suos clam propter rerum omnium penuriam. *Paruulos ad mensuram palmæ*, hoc est, recenter natos, & quasi de ventre exortos, sicut Michaël Ephesius de lamiis dicit, quæ habitant in Lydiâ, quoniam delectantur prægnantes rescindere, & cruda embria deuorare. Sic quidam teneros adhuc in fide deuorant, infirmitatibus eorum non condescendentes, sed potius in delicijs expendentes viscera pauperum. *Deuteron.* 28. Tenera mulier & delicata quæ super terram ingredi non valebat, nec pedis vestigium figere propter mollitiem, & teneritudinem nimiam, inuidebit viro suo, qui cubat in sinu illius, super filij & filiæ carnibus, & super liberis qui eadem horâ nati sunt. In tali enim teneritudine videmus viuere prælatos de prædâ subditorum. *Si occiditur in sanctuario Domini*, in quo quilibet defesionem habere debuit, *Sacerdos & Propheta*, qui specieli debebant gaudere priuilegio. *Psal.* 104. Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari. Hos peccato mortuos videmus in sanctuario Ecclesiæ. Hoc significatum est. *Leuit.* 10. vbi dicitur, quòd Nadab & Abiu in conspectu Domini in sanctuario mortui sunt igne alieno. *Ezech.* 9. A sanctuario meo incipite.

Lamia cruda embria deuorabant. Vide 10. ethic. tract. 1.a.5.n.11.

21. ש Sin. *Iacuerunt in terrâ*, prostrati scilicet in terrâ, In terrâ iacere spiritualiter est terrenis inhiare: illi enim iacent sicut cadauera, hoc est, vermibus cadentia. *Numer.* 14. Vestra cadauera iacebunt in solitudine. *Fortis*, qui se defendere non potest. *Amos* 2. Fortis non obtinebit virtutem suam. *Puer*, qui non tantum ætate, sed defectione sensus puer est. 1. ad *Corinth.* 14. Nolite pueri effici sensibus, sed malitiâ paruuli estote. *Et senex*, qui malitiâ consumpsit dies suos. *Daniel.* 13. Inueterate dierum malorum nunc venerunt peccata tua. *Isa.* 65. Puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit. *Virgines meæ*, hoc est, illi qui virgineas mentes habere debebant, & infatuati sunt. *Eccles.* 26. In filiâ non aduertente se firma custodiam, ne inuentâ occasione abutatur se. *Et iuuenes mei*, qui robustæ sunt ætatis, & crescentis virtutis, qui robur conuerterunt ad peccatum. *Isa.* 40. Deficient pueri & laborabunt, & iuuenes in infirmitate cadent. *Ceciderunt in gladio*, hostis scilicet vel diaboli. *Osee* 14. In gladio pereant. Paruuli eorum elidantur, & fœtæ eius discindantur. *Interfecisti in die furoris tui.* Nunc enim in gladio suo duro grandi & forti visitauit Dominus, sicut dicitur *Isa.* 27. Vnde & hostis gloriatur. *Iudith* 6. Gladius militiæ meæ transiet per latera mea, & confixus cades inter vulneratos Israël, & non respirabis vltra donec extermineris cum illis. *Percussisti*, tuâ quidem fortitudine, sed eorum ministerio. *Prouerb.* 5. Parata sunt derisoribus iudicia, & mallei percutientes stultorum corporibus. *Et non misereberis*, misericordiâ scilicet liberante. *Iacob* 2. Iudicium sine misericordiâ fiet illi qui non facit misericordiam.

Vocasti quasi ad diem solemnem. Ad solemnitatem enim multi veniunt & gaudentes, & ita inimici populi Dei vndique fluxerunt gaudentes de interfectione. *Ioan.* 16. Venit hora vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. Vnde celebrabant dies interfectionis talium. *Isa.* 34. Victima Domini in Bostra, & interfectio magna in terrâ Edom. Dies enim victimæ, dies solemnis est: Bostra autem munita, significat munitos in peccatis: Edom autem sanguinea, peccata carnis & sanguinis. 22. ת Thau.

Qui terrerent me de circuitu. De facili terretur peccator: quia nequitia timida est, vt dicitur *Leuit.* 26. Terrebit eos sonitus folij volantis. De circuitu autem dicitur, vt dicit *Gregorius*, quia supra iudex condemnans, infra infernus hyans, intra conscientia vrens, extra mundus ardens, à sinistris peccata accusantia, à dextris infinita dæmonia. *Isa.* 29. Circumdabo quasi sphæram in circuitu tuo, & iaciam contra te aggerem, & munimenta ponam in obsidionem tuam. *Si fuit in die furoris Domini qui effugeret. Amos* 2. Peribit fuga à veloce. *Psal.* 138. Quò ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? *Et relinqueretur*, à tanta cæde. *Exod.* 14. Nec vnus quidem superfuit ex eis. *Quos educaui*, in disciplinâ, *& enutriui*, pabulo temporali & spirituali. *Isa.* 1. Filios enutrini & exaltaui. *Inimicus meus consumpsit eos.* Propter peccata scilicet quibus euersi sunt à me. *Deuter.* 32. Consumentur fame, & deuorabunt eos aues morsu amarissimo.

Peccator facile terretur.

CAPVT

CAPVT III.

1. א Aleph. EGo vir videns paupertatem meam. Hic describit lamentr materiam secundum differentias pœnæ pœnitentis: & propter hoc diuiditur in tres partes, in quarum prima inclinat ad timorem & spem, quæ sunt duæ molæ inter quas conteritur pœnitens. In secunda autem ex his docet pœnitere, ibi, *Scrutemur vias nostras.* Quia autem pœnitere supra vires hominis est, in tertia inuocationem docet nominis Domini, vt in pœnitentiâ conforter, ibi, *Innocaui nomen tuum.* In prima duo sunt, inclinatio ad timorem, & erectio ad spem, ibi, *Recordare paupertatis.* Prima adhuc in duas diuiditur. Primò enim ponit considerationes pœnarum, secundò crudelitatem hostis, quæ maximè timenda est, ibi, *Vrsus insidians.* Consideratio pœnarum duplex, ex parte scilicet punientis, & ex parte eius qui vim passus est, ibi, *Vetustam fecit pellem meam.* In primo tria dicit, scilicet sui status recognitionem, sui deiectionem, & in pœnis attritionem. Est autem notandum, quòd quælibet litera hic triplicatur, eò quod istæ clausulæ per tria diuiduntur, & quælibet clausura ab vnâ & eadem incepit literâ secundum legem dictaminis. Interpretationes autem literarum facile est adaptare cuilibet. Dicit ergo:

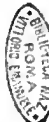
Afflictio aperit oculos. *Ego vir videns paupertatem meam*, supple, sum. *Ego* discretionem notat, ac si dicat: Ego dum essem in culpâ, non vidi paupertatem meam, quam etiam sancti in me viderunt. *Glossa:* Oculos quos culpa claudit, pœna aperit. *Apoc.*3. Dicis quia diues sum & nullius egeo, & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Homo enim in culpâ non videt seipsum, vnde *Apocal* 3. præcipitur: Collyrio inunge oculos tuos vt videas. Collyrium autem ex fellibus componitur, quæ amaritudinem fellitam pœnitentiæ significant. *Vir:* viri enim est pœnas pœnitentiæ sustinere, quemadmodum Christus sustinuit pœnas nostras, qui principaliter vir fuit. *Ephes.*4. Occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Propter hoc de muliere laudabili dicitur. 2. *Machab.*7. Supra modum autem mater mirabilis & bonorum memoria digna, quæ præeuntes septem filios sub vnius diei tempore conspiciens, bono animo ferebat. Et post pauca: Repleta sapientiâ & fœmineæ cogitationi masculinum animum inserens. Poëta:

Indue mente virum Macedo puer arma capesce. Et *Iudith* 15. Tu gloria Ierusalem, tu lætitia Israël, tu honorificentia populi nostri: quia fecisti viriliter, & confortatum est cor tuum. *Psal.* 26. Expecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum. *Videns.* Quod licet præsentis participium, tamen formatur à præterito imperfecto, vt notetur, quòd visio ad præsens finita non est. Displicentia enim pœnitentis qui videt se, finiri non debet. *Psal.*49. Arguam te & statuam contra faciem tuam. *Dionys. in epistola ad Titum:* Primum bonum quod datur homini ex respectu ad lumen, visio sui ipsius. *Ierem.*2. Vide vias tuas in conualle, scito quid feceris. *Bernard.* Multi multa sciunt, & seipsos nesciunt: alios inspiciunt, & seipsos negligunt. *Paupertatem meam. August.* Pauper est non sufficiens sibi. Paupertas autem omnis hominis est destitutio naturæ per peccatum. *Psal.* 87. Pauper sum ego, & in laboribus à iuuentute meâ. *Tob.*4. Pauperem vitam gerimus: & tam pauperem propter quam Christum pauperem effici oportebat. 2. ad *Corinth.*8. Scitis gratiam Domini nostri IESV CHRISTI, quoniam propter vos egenus factus est cum esset diues, vt illius inopiâ vos diuites essetis. *Psal.*30. Infirmata est in paupertate virtus mea. Hæc visio valet ad humilitatem.

In virgâ indignationis eius, hoc est, in verbere virgæ quæ indignatione me percussit: & propositio notat caussam inductiuam: non enim se vidisset in paupertate, nisi virgâ coactus esset. *Isa.*26. In angustiâ requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis. *Psal.*81. Imple facies eorum ignominiâ, & quærent nomen tuum Domine. Indignatio autem signum iræ est per auersionem vultus. *Psal.* 26. Quoniam ira in indignatione eius. Et quia virga ostendit homini seipsum, propter hoc consolatoria est. Ouidius: Aliquisque malo fuit vsus in illo. *Psal.*22. Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Et bene virga quâ etiam oportuit cædi redemptorem. *Isa.*53. Propter scelus populi mei percussi eum.

Me minauit & adduxit in tenebras. Minari est violenter tractorum, vel impulsorum, ad- 2.
duci autem voluntariè sequentium. Et nota, quòd pœnitentes primò verbere coguntur, & posteà voluntariè sequuntur. Minauit ergo verbere, adduxit consolationis spe. Quæ duo notat Apostolus 2. ad *Corinth.*12. Libenter gloriabor in infirmitatibus meis. Nec verò in infirmitate libenter gloriatur inquantum infirmitas est, sed inquantum consolatoria est: infirmitate enim minatur quasi stimulo, sed consolatione trahitur. *Luc.*14. Compelle intrare. *Act.*9. Durum est tibi contra stimulum calcitrare. *Ierem.*46. Stimulator ab Aquilone veniet ei, hoc est, à consideratione peccatorum. *In tenebras*, hoc est, pœnitentiæ obscuritatem, in quibus tenebris sedet pœnitens. *Mich.*7. Cum sedero in tenebris, lux mea. *Psal.*138. Nox illuminatio mea in deliciis meis. *Isa.*58. Orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt sicut meridies. *Et non in lucem*, cœnulentam huius sæculi, quæ prosperitatem significat in peccatis, à quâ pœnitens oculos auertit. *Iob* 31. Si vidi solem cum fulgeret, & lunam incedentem clarè, & lætatum est in abscondito cor meum, supple, malè mihi accidat. *Isa.*16. Pone quasi noctem vmbram tuam in meridie, hoc est, in clarâ luce prosperitatis huius mundi. *Psal.*55. Ab altitudine diei timebo.

א Aleph. *Peccator verbere minatur, & consolationis spe adducitur ad pœnitentiam.*

Tantum in me vertit & conuertit manum suam. 3.
Peccatores enim non percutit Deus. *Psal.* 72. In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur: ideò tenuit eos superbia. Eos autem quos recipit ad pœnitentiam, percutit. *Prouerb.*3. & *Hebræ.*12. Flagellat autem omnem filium quem recipit. *Apoc* 3. Ego quos amo, arguo & castigo. *Amos* 3. Tantummodo vos cognoui ex omnibus cogitationibus

א Aleph. *Deus punit ex misericordia.*

nibus terræ, idcircò visitabo super vos omnes iniquitates vestras. Visitare autem est de tribulatione in tribulationem adducere, sicut tribula ducitur super granum quando excutitur & deputatur. *Isa.* 28. In virga excutietur gith, & ciminū in baculo, panis autem comminuetur. Gith & ciminū odorifera sunt, & significant odorem virtutū in pœnitente, quia per tribulationem pœnitentiæ depurantur: comminutio autem panis significat contritionem perfectam quæ interius reficit. Versio autem manus est quod dicitur 2. ad *Corinth.* 11. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci. Quod autem dicit, conuertit, notat quòd tribulatus & percussus ad manus percutientis conuerti debet, sicut puer percutitur donec conuertatur. *Isa.* 9. Adhuc manus eius extenta. Et propter hoc est, quia populus non est reuersus ad percutientem se. *Ierem.* 31. Castigasti me, & eruditus sum quasi iuuenculus indomitus. Conuerte me, & conuertar, quia tu Dominus Deus meus. *Tota die.* Continua est afflictio pœnitentis, & dies vna est tota vita. *Genes.* 1. Factum est vesperè & manè dies vnus.

4. ב Beth. *Vetustam fecit pellem meam.* Tangit hîc quid persecutio hostis fecit in ipso, & dicit tria, scilicet quod perduxit ad vetustatem, impediuit libertatem, perfectam fecit conclusionem. Dicit ergo: *Vetustam fecit pellem meam.* Pellem vetustam secundum naturam faciunt duo, frigiditas inspissans, & humidum exiccatum corrugans. Contrahit enim humidum exiccatum vnam partem super alteram, & ideò facit rugas. *Iob* 16. Rugæ meæ testimonium dicunt contra me. E contra de illa quæ extensa est calore charitatis, & subtili in fundo humido pietatis & consolatione sancti Spiritus. *Ephes.* 5. Vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi. Pellis autem hæc exteriorem significat conuersationem, & extrinsecus adhærentes. *Baruch.* 3. Inueterasti in terra aliena. *Et carnem meam.* Carnes significant molliores de Ecclesia, qui de facili abstrahuntur. *Ioan.* 1. Non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. *Iob* 19. Pelli meæ consumptis carnibus adhæsit os meum. Citò enim consumuntur infirma. *Contriuit ossa mea*, propter tristitiam scilicet, etiam fortiores contriti sunt. *Prou.* 17. Spiritus tristis exiccat ossa. *Ierem.* 50. Nouissimus exossauit eum rex Babylonis. *Psal.* 101. Ossa mea sicut in frixorio confrixa sunt.

Duo pelli rugas inducunt.

5. ב Beth. *Ædificauit in gyro meo*, vt scilicet nusquam pateat locus euadēdi *Iob* 19. Obsederunt in gyro tabernaculum meum. In gyro enim obsidet, qui ab Oriente & Occidente & Aquilone, & Meridie tentationes parat, ab Oriente per fomitem, ab Occidente per mortis timorem, ab Aquilone per tentationis obscuritatem, à Meridie per temporalium prosperitatem vndique insidiatur. *Luc.* 19. Circumdabunt te inimici tui vallo. Et hoc est quod sequitur. *Et circumdedit me felle & labore*, felle in amaritudine cordis, labore in opere satisfactionis. De primo *Act.* 8. In felle amaritudinis & obligatione iniquitatis video te esse. De secundo dicitur in *Psal.* 6. Laboraui in gemitu meo.

In gyro obsidere quid dicatur.

6. ב Beth. *In tenebrosis collocauit me*, hoc est, per peccatum collocatione dignum fecit, vt mitteret in tenebras exteriores. *Psal.* 142. Collocauit me in obscuris sicut mortuos sæculi. *Matth.* 22. Mittite eum in tenebras exteriores. *Quasi mortuos sempiternos.* Sempiterna enim morte dignus fuerat qui peccauit. *Psal.* 87. Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non es memor amplius.

Mortui sempiterni qui sint.

Circumædificauit. Tangit malum captiuitatis, 7. ג Ghimel.
in quo etiam continetur exclusio orationis, & arctatio libertatis. Et hoc est. *Circumædificauit aduersum me*, obsidiones scilicet, quibus me impugnaret. *Ezech.* 4. Ordinabis aduersus eam obsidionem, & ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro. Obsidio est per dæmones, munitiones vitiorum firmitates, agger comportatus diuitiæ terrenorum & cupiditates, castra mundi spectacula, arietes tyrannorum impulsus, quibus impugnatur Ecclesia & fidelis anima. *Vt non egrediar*, ad libertatem scilicet filiorum Dei: sic enim capti sunt peccatores, quod de laqueis egredi libere non possunt. 3. *Reg.* 15. Ædificauit Rama, vt non posset quispiam egredi, vel ingredi. Rama interpretatur excelsa, & significat ædificium diaboli, qui tentatis præcludit libertatem ne egredi vel ingredi possint vias virtutum. *Ierem.* 36. Ego clausus sum, nec valeo ingredi domum Domini. *Aggrauauit compedem meum.* Compedes sunt ferra, vel ligna quibus pedes constringuntur, pedes autem sunt intellectus & affectus, errore quidem astringitur intellectus, libidine autem affectus. Vnde *Psal.* 78. Dominus soluit compeditos. Item *Psal.* 78. Introeat in conspectu tuo gemitus compeditorum.

Cōpedes intellectus & affectus, error & libido.

Sed & cum clamauero & cum rogauero. Clamare 8. ג Ghimel.
notat intensionem deuotionis, rogare autem formationem precis. *Exclusit orationem meam, ab auribus suis*, quia indigni sunt exauditione. *Isa.* 1. Cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam. *Iac.* 4. Petitis & non accipitis, eò quod malè petatis.

Conclusit vias meas lapidibus quadris. Quadri 9. ג Ghimel.
lapides sunt quadrata peccata, scilicet consensu, voluntate, opere & delectatione ligante ad peccatum, & sunt isti lapides frigidi & graues, frigidi per defectum charitatis, graues autem per pondus iniquitatis. *Iosue* 10. Voluite saxa ingentia ad os speluncæ, & ponite viros industrios qui clausos custodiant. *Semitas meas subuertit.* Semita dicitur via cordis ad vitium, ad quod facilius inclinatur. *Iob* 19. Semitam meam circumsepsit, & transire non possum, & in calle meo tenebras posuit. Subuertere autem semitas est declinare eas ad iter non rectum, quod frequenter facit diabolus *Prou.* 14. Est via quæ videtur homini iusta, nouissima autem eius deducunt ad mortem.

Peccata lapidibus comparantur.

Vrsus insidians factus est mihi. Per metapho- 10. ד Daleth.
ram describit crudelitatem hostis, describens etiam nocumentum quod intulit. Dicitur autem vrsus qui mel sequitur, propter prædæ cupiditatem. *Osee* 13. Occurram eis quasi vrsa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum. Talis est diabolus qui semper reputat quod sui fœtus accipiantur, quando animæ conuertuntur. *Leo in absconditis.* Leo dicitur propter crudelitatem.

litatem. 1. *Pet* 5. Aduersarius vester tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret. *Psal.* 29. Insidiatur in abscondito, quasi leo in speluncâ suâ.

11. ד Daleth. *Semitas meas subuertit.* Semitæ illæ sunt viæ rectæ quas subuertit diabolus. *Prouerb.* 5. Ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui. *Gal.* 3. O insensati Galathæ, quis vos fascinauit non obedire veritati? *Confregit me.* Confringitur qui deprimitur, & viribus destituitur, sicut diabolus suos constringit. *Isa.* 38. Quasi leo sic contriuit omnia ossa mea. *Posuit me desolatam*, hoc est, à Deo & Angelis derelictam. *Isa.* 3. Mœrebunt atque lugebunt portæ eius, & desolata in terrâ sedebit.

12. ד Daleth. *Arcus iudicium Dei, vel scriptura, vel insidiæ diaboli.* *Tetendit arcum suum.* Arcus iudicium Dei est, vel scriptura, vt antè diximus, vel insidiæ diaboli, quod literalius est. *Psal.* 7. Arcum suum tetendit & parauit illum, & in eo parauit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit. *Et posuit me quasi signum ad sagittam.* In quod signum scilicet intendat omnis sagittam. *Ierem.* 9. Sagitta vulnerans lingua eorum dolum locuta est. *Iob* 6. Sagittæ Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum.

13. ה He. *Misit in renibus meis filias pharetræ suæ.* Renes loca delectationum sunt. Missilia autem infixa in renibus ab hoste, sunt libidines incensæ in renibus. Vel etiam Deus aculeos pœnarum mittens in delectationes, dum voluptatem trahit in dolorem, vt dicit *Gregor.* filias pharetræ mittit in renes. *Psal.* 126. Sicut sagittæ in manu potentis, ita filij excussorum. Filij excussorum sunt sagittæ militum fortiter excussæ ab arcu, & profundè infixæ.

14. ה He. *Sancti deridentur à peccatoribus.* *Factus sum in derisum omni populo meo.* Deridentur enim à populo Dei qui consilium Prophetarum non sunt secuti. Et vice versâ sancti deridentur à peccatoribus, quia temporalibus despectis quæ videntur, quærunt ea quæ non videntur. *Ierem.* 20. Factus sum in derisum totâ die: omnes subsannabunt me. *Psal.* 43. Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem & derisum his qui in circuitu nostro sunt. *Canticum eorum totâ die.* Peccatores enim etiam cantiones de iustis faciunt, vt eos derisioni etiam aliorum exponant. *Iob* 30. Nunc in eorum canticum versus sum, & factus sum eis in prouerbium. *Psal.* 68. In me psallebant qui bibebant vinum.

15. ה He. *Absinthij virtus.* *Repleuit me amaritudinibus*, pœnarum scilicet loco delectationum. *Act.* 8. In felle amaritudinis & obligatione iniquitatis video te esse. *Exod.* 1. Affligebant illudentes & inuidentes eis, atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum. *Inebriauit me absynthio*, quod licet amarissimum sit, tamen stomachum confortat, & choleram destruit. *Prouerb.* 5. Nouissima illius amara quasi absynthium, & lingua eius acuta quasi gladius biceps. *Ierem.* 9. Ecce ego cibabo populum istum absynthio, & potum dabo eis aquam fellis.

16. ו Vau. *Numerus dentium secundum naturam.* *Confregit ad numerum dentes meos.* Numerus dentium est secundum naturam 32. vel 28. Et vult dicere, quòd ad numerum omnes illos confregit, ita quod nec cibum masticare valeret. Significant autem dentes doctores, qui quasi nutrices paruulis discipulis cibum spiritualem exponendo masticant. *Cantic.* 4. Dentes tui sicut greges tonsarum quæ ascenderunt de lauacro. *Thren.* 4. Dentes eius lacte nitidiores, propter vitæ scilicet honestatem, sed confracti sunt per ignorantiam & vitæ turpitudinem. *Isa.* 29. Peribit sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentium eius abscondetur. *Cibauit me cinere*, hoc est, humilitate vilitatis meæ. *Psal.* 101. Cinerem tanquam panem manducabam, & potum meum cum fletu miscebam.

Et repulsa est anima mea, à delectabilibus scilicet: quia nihil delectabilium habeo. *Psal.* 37. Anima mea impleta est illusionibus, & non est sanitas in carne meâ. Et hoc est quod sequitur. *Oblitus sum bonorum.* *Iob* 33. Abominabilis ei fit in vitâ suâ panis, & animæ illius cibus antè desiderabilis. Ex peccato enim fit, quòd dulcedo spiritualis alimoniæ, in tædium conuertitur & abominationem. Tales fuerunt illi. *Num.* 11. Anima nostra arida est: nihil aliud respiciunt oculi nostri nisi Man. Et *Numer.* 21. Anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo. 17. ו Vau.

Et dixi, Periit finis meus, hoc est, periisse videtur finis quem expectabam à Domino. Et hoc est quod sequitur. *Et spes mea à Domino:* & est vox desperantis populi. 4. *Reg.* 6. Quid amplius expectabo à Domino. *Gen.* 4. Maior est iniquitas mea quam vt veniam merear. Et hoc verum esset si non esset misericordia Dei: vnde licet tenebræ sunt in nobis peccatorum, tamen ex misericordiâ speramus consolationem. Vtrumque enim tangit beatus *Iob* 23. Deus emolliuit cor meum, & Omnipotens conturbauit me. Non enim perij propter imminentes tenebras, nec faciem meam operuit caligo. Vnde sequitur. 18. ו Vau.

Recordare paupertatis. Et incipit hîc eleuari ad spem: vnde dicit in personâ sui, & in personâ Sanctorum, & Christi. *Recordare paupertatis.* Quia omni ope destitutus sum. *Tob.* 4. Pauperem vitam gerimus. *Luc.* 2. Reclinauit eum in præsepio: quia non erat ei locus in diuersorio. Et hoc fuit in ortu. In processu autem dicitur *Matth.* 8. Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos: filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet. In exitu verò in personâ suâ dicit: Nudus egressus sum ex vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc. 1. ad *Timoth. vlt.* Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid possumus. *Et transgressionis meæ.* Mali enim minus puniuntur quam meruerunt, Christus autem præter merita, & sancti frequenter vltra quam meruerunt. *Luc.* 9. Loquebantur cum eo Moyses & Elias, & dicebant excessum eius quem completurus erat in Ierusalem. *Iob* 19. Saltem nunc intelligite, quia Deus non æquo iudicio afflixerit me, & flagellis suis me cinxerit. *Iob* 6. Vtinam appenderentur peccata mea quibus iram merui, & calamitas quam patior, in statera. Quasi arena maris hæc grauior appareret. Vnde & verba mea dolore sunt plena. *Et absynthij*, quod scilicet in cruce bibit, & quod sancti in multis pœnis biberunt. *Ierem.* 2. Quomodo conuersa es mihi in amaritudinem vineæ 19. ז Zain. *Paupertas Christi in ortu, in processu, & in exitu.* *Christus præter merita punitur.*

vinea aliena. *Ierem.* 25. Ecce ego cibabo eos absynthio, & potabo eos felle. Et hoc est quod sequitor. *Et fellis. Marc.* 15. Dabant ei bibere Myrrhatum vinum. *Psal.* 68. Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto.

20. ז Zain. *Passio Christi semper præ oculis haberi debet.*

Memoria memor ero, hoc est, continuè memor ero, hoc est, nunquam debet recedere à cordibus nostris. *Bernard.* Super omnia te mihi reddit amabilem calix quem bibisti, opus nostræ redemptionis. *Hebræ.* 12. Recogitate eum qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, vt ne fatigemini animabus vestris deficientes. *Eccles.* 29. Gratiam fideiussoris ne obliuiscaris: dedit enim pro te animam suam. *Et tabescet in me anima mea*, hoc est, animalitas, & delectatio animaliatis. *Psal.* 21. Tabescere me fecit zelus meus.

21. ז Zain. *In Deo confidendum.*

Hæc recolens. Responsio est popoli recolentis misericordias Domini, & hoc est, quod dicit. *Hæc recolens in corde meo, in Deo sperabo*, ex miserationibus Domini, non ex meis meritis spem concipiens. *Isa.* 63. Miserationum Domini recordabor, laudem Domini super omnibus quæ reddidit nobis Dominus. *Ier.* 17. Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius.

22. ח Heth. *Misericordia Domini, quia non sumus consumpti.* Regnoscit in se misericordiam: quia non in toto consumptus est, sed reseruatus ad consolationem, purgandus quidem, sed non finaliter damnatus. *Isa.* 49. Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. *Quia non defecerunt miserationes eius. Iacob.* 2. Superexaltat misericordia iudicium. *Abac.* 3. Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. *Ioël.* 2. Benignus & misericors est, patiens & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia.

23. ח Heth. *Noui diluculo.* Vox Domini est ad populum conuersum, & est vox consolationis: & quod dicit, *noui*, id est, quod mea notitia approbaui. 2. ad *Timoth.* 2. Cognouit Dominus qui sunt eius. *Exod.* 33. Inuenisti gratiam coram me, & teipsum noui ex nomine. *Diluculo*, post tenebras, iam luce fidei in te oriente. *Rom.* 13. Nox præcessit, dies autem appropinquauit. *Prouerb.* 11. Consurgit diluculò, qui quærit bona. *Eccles.* 39. Iustus cor suum tradet ad vigilandum diluculò, ad Dominum qui fecit illum.

Fidei commendatio.

Multa est fides tua. Iam enim non est infirma, & informis & mortua, sed per dilectionem multa proferens opera. *Galat.* 5. Fides per charitatem operatur. *Ioan.* 15. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Per charitatem, autem fideles manent in christo. *Matth.* 15. O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. *Luc.* 7. Fides tua te saluam fecit, vade in pace.

24. ח Heth. *Pars mea Dominus, dixit anima mea.* Responsio populi est ad consolantem Dominum, tamen non æstimat illam consolationem: quia omni terrena hæreditate postposita, solum illum pro parte hæreditatis sibi dari optat. *Numer.* 18. In terra eorum nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos, ego pars & hæreditas tua in medio filiorum Israël. *Psal.* 15. Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei. *Propterea expectabunt eum.* Non enim in præsenti quiete habetur, sed in futuro. *Philip.* 3. Saluatorem expectamus Dominum Iesum Christum. *Prouerb.* 17. Gemma gratissima expectatio præstolantis. *Abac.* 2. Si moram fecerit, expecta eum: quia veniens veniet.

Bonus est Dominus sperantibus in eum. Conceptam consolationem iam aliis prædicat, & in sequenti versu instruit qualiter expectetur. Dicit ergo: *Bonus est Dominus sperantibus in eum.* Dulciter enim venientem suscipit, & omnia delicta dimittit, & optima multa gratis tribuit. *Luc.* 15. Cum adhuc longè esset, vidit illum pater ipsius, & misericordia motus est, & accurrens cecidit super collum eius, & osculatus est eum, & dixit ad seruos suos: citò proferte stolam primam, &c. *Psal.* 72. Quam bonus Israël Deus his qui recto sunt corde. *Sperantibus in eum. Eccles.* 2. Qui timetis Dominum, sperate in illum, & in oblectationem veniet vobis misericordia. *Prouerb.* 28. Qui sperat in Domino, saluabitur. *Animæ quærenti illum.* Quærenti, dicò, intellectu & affectu, & intentione & opere. *Isa.* 21. Si quæritis, quærite: conuertimini & venite. *Matth.* 7. Quærite, & inuenietis. *Isa.* 55. Quærite Dominum dum inueniri potest. *Psal.* 104. Quærite Dominum, & confirmamini, quærite faciem eius semper. 25. ט Teth.

Quærendus Deus intellectu & affectu, intentione & opere.

Bonum est præstolari cum silentio salutare Domini, vt scilicet nihil contradicatur sermonibus eius. *Apocal.* 8. Factum est silentium in cœlo, quasi media hora. Propter hoc institutum est vt Euangelium cum silentio audiatur. *Isa.* 58. Si non fuerit voluntas tua inuenta vt loquaris sermonem, tunc delectaberis super Domino. *Genes.* 49. Salutare tuum expectabo Domine. 26. ט Teth.

Bonum est viro, viriliter scilicet agenti, *cum portauerit iugum*, obedientiæ Domini, *ab adolescentia sua*: tunc enim ex antiqua bona consuetudine leue est portare. *Prouerb.* 22. Prouerbium est, adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ipsa. *Psal.* 70. Deus docuisti me à iuuentute mea, & vsque nunc. 27. ט Teth.

Sedebit solitarius & tacebit. Instruit hic qualiter Dominus expectetur, prudenter, humiliter, & patienter. Prudenter: quia sedebit solitarius, à consortio peccatorum sequestratus. *Ierem.* 15. A facie tua, solus sedebam: quia amaritudine replesti me. *Tob* 1. Solus fugiebat consortia omnium, & pergebat ad Ierusalem, ad templum Domini. *Et tacebit*, ne lingua labatur. *Isa.* 7. Vide vt sileas. *Isa.* 30. In silentio & in spe erit fortitudo vestra. Tacebit etiam patientia aduersariis non contradicens. *Exod.* 14. Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. *Psal.* 38. Posui ori meo custodiam cum consisteret peccator aduersum me. *Quia leuauit se supra se*, spiritualiter scilicet ad Dominum se extendens, quod fit per humilitatem. *Prou.* 29. Superbum sequitur humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria. 28. י Iod.

Deus expectari debet prudenter, humiliter & patienter.

Ponet in puluere os suum, toto corpore se prosternens, & puluerem se recognoscens. *Gen.* 43. Adorauerunt proni in terram. *Psal.* 131. Adorabimus 29. י Iod.

bimus in loco vbi steterunt pedes eius. *Iob* 7. Ecca nunc in puluere dormiam. *Si fortè sit spes.* Fortè auentum liberi arbitrij notat, quia certitudo ast in Domino. *Rom.* 5. Spes non confundit. *Eccles.*2. Respicite fil j nationes hominum, & scitota quia nullus sperauit in Domino, & confusus ast.

30. *Dabit percutienti se maxillam*, exemplum pa-
Ind. tientiæ à Christo reaipiens. *Isa.* 50. Corpus meum dedi percutientibus, & ganas meas vallantibus. Faciam meam non auarti ab increpantibus, & conspuantibus in me. *Mich.*5. In virga percutiet maxillam iudicis Israël. *Matth.* 5. Si quis te percusserit ad dexteram maxillam, præbe illi & alteram. *Saturabitur opprobriis.* Opprobria enim quæ sustinentur, in saturitatam gratiæ concurruntur. *Luc.*1. Esurientes impleuit bonis. 1. *Reg.* 2. Famelici saturati sunt. Hoc enim essa non posset nisi ipsa fames esset saturitas.

31. *Quia non repellet in sempiternum Dominus.*
כ Caph. Ad tintam enim repellere potest sanctos, sed non in sempiternum. *Isa.* 54. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te. In *Psal.*26. vbi nos habemus, Quoniam ira in indignationa aius, varitas Habraica in translatione Hieronymi habet, Ad momentum indignatio aius. *Isa.*54. In momanto indignationis abscondi faciem maam parumper à ta, & in misericordia sampitetna misartus sum tui.

32. *Quia si abiecit & miserebitur.* Abiecit ad
כ Caph. tampus tribulationibus exponendo, miserebitur autem in æternum saluando. Da primo dicitur in *Psal.* 43. Proiecisti nos retrorsum post inimicos nostros. *Isa.*2. Proiecisti anim populum tuum domum Iacob, quia repleti sunt vt olim. Da secundo dicitur *Isa.* 65. Obliuioni traditæ sunt angustiæ priores, & quæ absconditæ sunt ab oculis nostris. Tanta enim ast misaricordia, quòd nihil videtur quod passi sumus. *Secundum multitudinem miserationum suarum.* 2.*Reg.vlt.* Melius ast vt incidam in manus Domini, multæ enim misericordiæ aius sunt. 2. *Esdræ vlt.* Indignum saluabis me secundum magnam misericordiam tuam.

33. *Non enim humiliauit ex corde suo*, hoc est,
כ Caph. vilificari permisit à tortoribus. Nunquam enim Deus aligit confusionem nostram. *Ezechiel.*18. Quare moriemini domus Israël? Quia nolo mortem morientis. *Sap.* 1. Deus mortem non fecit. Impij autam manibus & varbis accersierunt eam. Quinimò cum deberet punire, *Genes.*6. Tactus dolore cordis intrinsecus. *Et abiecit filios hominum. Roman.* 11. Non repellit Deus plebem suam. *Psal.*93. Non repellet Dominos plabem suam.

34. *Vt contereret.* Ad hanc clausulam debet repe-
ל Lamed. ti quod præmissum ast: non anim ex corde humiliauit. Vnda sensus est, quòd ex corda pietatis Domini non processit, *vt contereret sub pedibus suis omnes vinctos terræ.* Vincti autem terræ dicuntur, qui da terra tracti sunt in captiuitatem. Pedes autem sui dicuntur tortores: quia instrumenta iræ diuinæ sunt. Hoc est ergo quod dicit: *Vt contereret sub pedibus suis*, hoc ast, sub hostibus suis conculcari permitteret, & in totum conteri. *Psal.* 109. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, sub pedibus tuis. Omnes anim impij conculcandi sunt sub pedibus Domini. *Iudic.*5. Conculca anima mea robustos. Et hoc fit vel in pœnitentia, val in damnatione. *Isa* 63. Calcaui eos in furore meo, & in ira mea conculcaui eos. *Psal.* 17. Confringam eos nec poterunt stare: cadent subtus pedes meos. Qui enim à Domino calcatur, pondus iudicij Domini sentit, & illo premitur. *Iob* 23. Nolo multa fortitudina contandat mecum, nea magnitudinia suæ mola me premat. *Omnes vinctos terræ.* Vincti enim iam deiecti sunt, & ideò non conculcandi. *Isa.*45. Vincti manicis pergent, & ta adorabunt, taqua deprecabuntur. Qui anim vincit seipsum, & ligat institutis præceptorum Domini, & iniunctæ pœnitentiæ, potius à Domino absoluitur quam conculcetur. *Isa.*61. Misit ma vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgantiam. *Psal.*148. Dominus soluit compeditos. *Ioan.*21. Soluite eum, & sinite abire. Non ergo ex corda conterit, & vincit, sed secundum exigentiam peccatorum nostrorum. *Isa.*42. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. Calamus quassatus tribulatus ast auacuatus à peccatis, sicut calamus: linum autem fumigans quod debile est, est pœnitens in deuotione fumans. Si anim tales contereret, conteret ex corda, & non secundum exigentiam meritorum. Ex corde enim non punit peccatores. *Ezech.*18. Nunquid voluntatis meæ est mors impij, dicit Dominus, & non vt conuertatur & viuat?

Deus non conterit ex corde, sed secundum exigentiam peccatorum.

Et declinaret iudicium viri, in conspectu vul- 35.
tus Altissimi, suppla, non ex corda Domini. 1 ad ל Lamed.
*Timoth.*2. Qui omnes homineas vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venira. Declinat autem iudicium quando obliquatur à recto. *Abac.* 1. Quia impius præualat aduersus iustum, propterea egredietur iudicium peruersum. Vir autem est vires [illegible]cens in opere. 1. ad *Corinth.*13. Cum autem factus sum vir, euacuaui quæ erant paruuli. Quod autem dicitur, in conspectu Altissimi, ideò est, quia in conspectu hominum sæpè peruertitur iudicium: sed in conspectu Altissimi, à quo non ast appellare, nunquam peruertitur. *Genes.*18. Absit à te vt occidas iustum cum impio, fiatque iustus sicut impius. Non est hoc tuum, qui iudicas omnem terram, nequaquam facies iudicium hoc. Iudicabis ergo secundum merita, & non peruertas iudicium ex corde, sicut mali iudices faciunt: & ast responsio ad populum murmurantem, quod non æquo iudicatus sit iudicio, & hoc est quod sequitur.

Vt peruerteret hominem in iudicio suo, Dominus 36.
ignorauit. Ignorat enim Dominus mala. *Abac.*1. ל Lamed.
Mundi sunt oculi tui ne videas malum, & respicere ad iniquitatem non poteris. Malum autam & pessimum ast peruertere hominem in iudicio suo præsenti val futuro. *Iob* 34. Verè enim Deus non condemnabit frustra, nec Omnipotens peruertet iudicium. *Iudith* 8. Pro his quæ patimur, reputantes peccata nostris hæc ipsa supplicia minora esse flagella Domini, quasi serui sui corripimur ad emendationem, & non ad perditionem nostram, euenisse credamus. *Ezechiel.* 18. Nunquid via mea non

est æqua, & non magis viæ vestræ prauæ sunt?

37. ב Mem. *Quis est iste?* Iam instructus pœnitens de iustitia Domini inuehitur contra contradicentes: & debet legi cum contemptu, & indignatione: & est ac si dicat. Quis est iste præsumptuosus, & fatuus, & hæreticus? *Ierem.*49. Quis est iste pastor quem proponam ei? *Isa.*22. Quid tu hic, aut quasi quis hic? *Qui dixit* Corde cæco. *Psal.* 35. Dixit iniustus vt non delinquat in semetipso. *Vt fieret*, scilicet iudicium de contritione peccatorum. *Domino non iubente.* Ille enim fatuus est. *Iob* 5. Nihil in terra sine causa fit, & de humo non egredietur dolor. *Rom.* 13. Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt. Vnde & Pilato dixit, *Ioan.* 19. Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper.

38. ב Mem. *Error negantium diuinã prouidentiã.* *Ex ore Altissimi non egredientur nec mala, nec bona.* Supplendum est, quis est iste qui dixit hoc? Ille enim negat prouidentiam. *Amos* 3. Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit? *Isa.*45. Ego Dominus, & non est alter formans lucem. & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum. Ego Dominus faciens omnia hæc. Tota enim mundi gubernatio pro meritis singulorum ex ore Domini procedit. Vnde sapientia mundum gubernans dicit *Eccl* 24. Ego ex ore Altissimi prodij, primogenita ante omnem creaturam. *Isa.*41. Spiritu labiorum suorum interficiet impium. Bona autem egrediuntur in remunerationem bonorum. *Isa* 3. Dicite iusto, quoniam bene, quoniam fructum adinuentionum suarum comedet. Mala autem egrediuntur in condemnationem malorum. *Isa.*3. Væ impio in malum: retributio enim manuum eius fiet ei. Si autem hæc ita se habent.

39. ב Mem. *Vir perfectus non murmurat contra Deum.* *Quid murmurauit homo viuens vir pro peccatis suis?* Sine causa hoc fecit qui dixit quod fieret Domino non iubente. Quinimo imputet meritis suis. Murmurare conti[illegible]ominum est murmurare contra flagella ipsius. 1. ad *Corinth.* 10. Neque murmuraueritis sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. *Iob* 6. Soluat manum suam & succidat me, & hæc mihi sit consolatio, vt affligens me dolore non parcat, nec contradicam sermonibus sancti. Propter hoc dicitur homo viuens vir, vt homo sit rationabilis: viuens autem sentiens, & intelligens quid dicat: vir autem qui perfectum accepit intellectum, talis enim non murmurat contra Dominum. *Iob* 34. Viri cordati audite me. Cor enim tale viuum scit à Domino omnia gubernari. *Ephes.*4. Occurramus omnes in virum perfectum. *Iob* 34. Viri intelligentes loquantur mihi, & vir sapiens audiat me. Murmuratio autem hæc est pro peccatis defendendis: vnde seipsum potius debet accusare, quam murmurare contra Dominum. *Daniel.* 9. Tibi Domine iustitia, nobis autem confusio faciei. Et infrà: Vigilauit Dominus super malitiam, & adduxit eam super nos. Iustus Dominus Deus noster in omnibus operibus suis. Propter hoc sequitur de doctrina pœnitentiæ, vt auertatur iudicium Domini, & habet partes duas, scilicet doctrinam pœnitentiæ, & descriptionem iudicij quod auertitur à pœnitente in sequenti litera. Dicit ergo.

Scrutemur vias nostras, considerando scilicet & reuoluendo quod fecimus: scrutemur, inquam, antequam eas scrutetur Deus. *Sophon.* 1. Scrutabor Ierusalem in lucernis. Scrutari autem vias, cogitare est opera præterita. *Isa.*38 Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ. *Psal.*118 Cogitaui vias meas, & conuerti pedes meos in testimonia tua. Et quæramus etiam circunstantias operum. *Ierem.*2. Vide vias tuas in conualle, vbi nunc prostata sis. *Et reuertamur ad Dominum*, recedendo scilicet à peccatis. *Isa.* 55. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrum. 40. נ Nun. *Doct. ina pœnitentia.*

Leuemus corda nostra, per intentionem scilicet & deuotionem. *Psa.*63. Accedat homo ad cor altum. *Iob* 34. Si direxerit ad Dominum cor suum, spiritum illius & flatum ad se trahet. *Cum manibus*, hoc est, operum protensionibus. 1. ad *Timoth.*2. Leuantes puras manus sine ira & disceptatione *Exod.*17. Cum leuaret Moyses manus, vincebat Israël. *Psal.* 140. Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. *Ad Dominum in cælo*, hoc est, ad Dominum qui est in cœlo, vt scilicet non nisi cœleste & diuinum petamus adiutorium. *Matth.* 6. Pater noster qui es in cœlis. Propter quod clamat sacerdos, Sursum corda: & respondet populus, Habemus ad Dominum. 2. *Paral.*20. Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te. Et subdit de confessione. 41. נ Nun. *Corda in oratione cũ manibus leuari debent.*

Nos inique egimus. Quasi dicat: Nostra culpa est & non peruersio tui iudicij. Iniquitas autem fit præcipuè contra proximum. *Psal.*105. Peccauimus, iniustè egimus, iniquitatem fecimus. *Et ad iracundiam prouocauimus*, supple, peccantes contra Dominum. *Isa.* 3. Lingua eorum & adinuentiones eorum contra Dominum, vt prouocarent oculos maiestatis eius. *Isa* 64. Ecce tu iratus es, & peccauimus, & in ipsis fuimus semper. *Idcircò inexorabilis es.* *Ioan.* 9. Scimus, quòd peccatores Deus non audit. Hoc iustum est. Oppressores enim pauperum clamorem pauperum non audiunt, & ideò non audientur cum clamabunt. *Prou.*21. Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur. Adhuc autem quia legem non audierunt. *Prou.*28. Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. 42. נ Nun. *Quare Deus peccatores non audit.*

Operuisti in furore. Tangit hîc descriptionem iudicij, primò in pœnæ sustinentia. Secundò in compassione aliorum & misericordia. Tertiò in inimicorum superbia. Quartò in captiuitate, & successione pœnarum continua. Et hæc per ordinem in litera continentur. Dicit ergo: *Operuisti in furore*, me scilicet captiuitate miseriæ & cæcitate. *Psal.*68. Operuit confusio faciem meam. 1. ad *Cor.* 4. Quod si opertum est Euangelium nostrum, in his qui pereunt est opertum. Hæc opertio in furore Domini fit, sicut oculi ligantur ei qui puniendus est. *Esther* 7. Necdum verbum de ore regis exierat, & statim operuerunt faciem eius. *Percussisti*, tribulatione scilicet & sententia. *Psal.*77. Percussit inimicos suos in posteriora. *Ierem.*5. Percussisti eos, & non doluerunt. 43. ס Samech.

runt : attriuisti eos, & renuerunt accipere disciplinam. *Occidisti. Osea 6.* Occidi eos in verbis oris mei. *Nec pepercisti*, quòd aliquis scilicet euaderet. *Sap.* 18. Stans in terrâ repleuit omnia morte.

44. ס Samech. *Oppofuisti nubem*, peccatorum scilicet caliginem, quæ splendorem gratiæ tuæ non finit super nos lucere. *Isa.*59. Iniquitates nostræ diuiserunt inter vos & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis. Et hoc est quod sequitur: *Ne transeat oratio*, hoc est, ne transire possit : si enim humilis sit & pœnitens, statim transibit. *Ecclesiast.*35. Oratio humiliantis se, nubes penetrabit.

Orationis impedimenta.

45. ס Samech. *Eradicationem & abiectionem*, hoc est, vt eradicarer de terrâ ex tuâ indignatione. *Matth.* 15. Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. *Eccles.*10. Radices gentium superbarum arefecit Dominus. *Sap.*4. A nimietate ventorum eradicabuntur. *Posuisti me in medio populorum*, vt scilicet omnes in circuitu clament quod eradicandus sim. *Sap.*2. Grauis est nobis etiam ad videndum. Propter hoc dicitur in *Psal.*21. Ego sum vermis & non homo. Omnes enim videntes vermem clamant, Calca, calca. 1. ad *Corinth.*4. Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc.

46. ע Ain. *Oculus meus afflictus est.* Tangit compassionem in aliorum miseriâ, & hoc est : *Oculus meus*, videns populi mei deiectionem, *afflictus est*, præ lachrymis, dolorem enim nuntiat oculus. *Iosue* 7. Mi Domine Deus quid dicam, videns Israëlem hostibus suis terga vertentem ? 1. *Machab* 2. Væ mihi, vt quid natus sum videre contritionem populi mei, contritionem ciuitatis sanctæ ? *Iob* 16. Facies mea intumuit à fletu, & palpebræ meæ caligauerunt. *Nec tacuit*, à lachrymia scilicet & fletu. *Genes.* 37. Noluit consolationem accipere, sed ait : Descendam ad filium meum lugens in infernum. *Eò quod non esset requies.* In peccatis enim requies non est. *Thren.vlt.*Lassis non dabatur requies. *Isa.*57. Non est pax impiis, dicit Dominus. *Ioan.*16. In mundo pressuram habebitis, in me autem pacem. Dicat autem : Nec tacuit.

In oratione Ierem.

47. ע Ain. *Donec respiceret & videret Deus de cœlis.* Respicere est visum retrorsum reducere, hoc est, ad pœnitentem quem peccatum posterius effecerat. *Matth.* 26. Respexit Dominus Petrum, & egressus Petrus fleuit amarè. *Sap.*4. Respectus super electos illius. Videre autem est lumen in id quod videtur infundere. *Genes.* 1. Vidit Deus cuncta quæ fecerat. *Exod.* 3. Vidi afflictionem populi mei. De cœlis quidem videt, qui cœlestem gratiam & adiutorium infundit. *Psal.* 32. De cœlo respexit Dominus, vidit omnes filios hominum. Quare autem ita suspiciat ad cœlum, subdit.

Respicere & videre quomodo differunt.

48. ע Ain. *Oculus meus depredatus est animam meam*, hoc est, oculus videns miseriam, ex compassione multâ violenter abstolit mihi animam, & destituit me in meipso. *Ierem* 9. Ascendit mors per fenestras vestras, ingressa est domus vestras disperdere paruulos de foris & iuuenes de plateis. *Daniel.* 10. In visione tuâ dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit virium. *In cunctis filiabus vrbis meæ*, hoc est, in miseriâ filiarum. Quantò enim fragilior est, & confusio maior, tantò compassio profundior. *Isa.*21. Conturbatus sum cum viderem, emarcuit cor meum, tenebræ stupefecerunt me. Quamuis hæc expositio sit literalis, tamen sancti hoc in malo exponunt, scilicet quod visa pulchritudo fœminæ per concupiscentiam deprædat animam. *Eccles.*9. Ne respicias mulierem multiuolam, ne fortè incidas in laqueos illius. *Matth.* 5. Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.

Compassionis effectus.

Aperuerunt super nos os suum, sicut super Christum, ita super sanctos: & super nos dicit, quia iniuria redundat in Dominum, & in sanctos eius. Aperuerunt quidem vt non constricto ore, sed dilatato exprobrarent & blasphemarent. *Psal.*108. Os peccatoris & dolosi super me apertum est. *Iob* 16. Suscitatur falsiloquus aduersus faciem meam contradicens mihi. *Omnes inimici. Psal.* 21. Aperuerunt super me os suum sicut leo rapiens & rugiens. Omnes quidem inimici dicit propter visibiles & inuisibiles. *Isa.* 5. Dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque vllo termino. Quæ autem quare causa Dominus hoc permisit, subdit. 49. פ Phe.

Formido & laqueus facta est nobis vaticinatio & contritio, hoc est, vaticinatio Pseudo-prophetarum, quia licet credidimus eis, facta est nobis causa formidinis in aduentu hostis, & laqueus in vinculis captiuitatis, & contritio in morte & deprædatione. 2. ad *Corinth.* 11. Eiusmodi Pseudo-apostoli sunt operarij subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi : & non mirum, ipse enim sathanas transfigurat se in Angelum lucis. Non est ergo mirum si ministri eius transfigurantur sicut ministri iustitiæ. *Ierem.*23. Dicunt his qui blasphemant me, locutus est Dominus, Pax erit vobis : & omnibus qui ambulant in prauitate cordis sui dixerunt, Non veniet super vos malum. De formidine quidem, & laqueo, & contritione. *Isa.*24. Formido & fouea & laqueus super te, qui habitator es terræ. Fouea vt qui cadet, conteratur: & qui de foueâ ascenderit, laqueo tenebitur. Formido autem est in aspectu hostis : & ideò supple. 50. פ Phe.

Diuisiones aquarum deduxerunt oculi mei. Diuisiones dicit, vt super singula peccata fleat, & super singulas miserias. *Psal.*118. Exitus aquarum deduxerunt oculi mei. *In contritione filiæ populi mei*, hoc est, in singulis contritionibus quas deploro. Ista sunt flumina Babylonis. *Psal.* 136. Super flumina Babylonis illic sedimus & fleuimus. 51. פ Phe.

Venatione ceperunt me quasi auem. Deplorat captiuitatem, & hoc est : auis autem capitur occultis laqueorum insidiis : ita diabolus per ora Pseudo-prophetarum decipit Ecclesiam. *Eccles.* 9. Sicut pisces capiuntur hamo, & aues laqueo comprehenduntur, sic capiuntur homines in tempore malo. *Inimici mei gratis*, gratis, hoc est, sine causâ, vel sine resistentiâ : quia inimici causam non habuerunt quare caperent, quamuis Deus haberet causam quare traderet. *Isa.*52. Ablatus est populus meus gratis : Assur absque vllâ causâ calumniatus est eum. *Psal.*108. Expugnauerunt me gratis. 52. צ Sade.

53. צ Sade. *Lapsa est in lacum vita mea*, hoc est, in carcerem, vel foueam profunditatis peccati. *Zach.* 9. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, io quo non est aqua. *Ierem.* 38. Tulerunt ergo Ieremiam, & proiecerunt eum in lacum. *Et posuerunt lapidem super me*, hoc est, cordis obdurationem, sicut etiam super Christum sepultum lapis positus est, *Ioan.* 11. Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei. *Matth.* 27. Aduoluit saxum magnum ad ostium monumenti. Et addit.

54. צ Sade. *Aqua pro persecutionibus.* *Inundauerunt aquæ super caput meum*, hoc est, continua fluit mihi successio persecotiooum. Nec tamen, supple, defeci. *Cant.* 8. Aquæ multæ oon potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam. *Psal.* 68. Veni io altitudinem maris, & tempestas demersit me. *Dixi, Perij*, hoc est, io me spem oon posui. Vnde in ante habitis, Perüt finis meus, & spes mea à Domino. *Iob* 7. Elegit suspendium anima mea, & mortem ossa mea. *Iob* 30. Scio quia morti trades me, vbi constituta est domus omni viuenti. Et quia spem in me non h·beo, ideò.

55. ק Coph. *Inuocaui nomen tuum.* Et tangit hîc inuocationem diuini auxilij, scilicet vt tribulatum adiuuet, & causam iudicet, vt inimicum deprimat, quæ per ordinem dicuntur io litera. Et hoc est: *Inuocaui nomen tuum Domine.* Tu enim solus iuuare poteris. 2. *Paral.* 33. Manasses postquam coangustatus est, orauit Dominum Deum suum, & egit pœnitentiam valde coram Deo Patrum suorum. *Ionæ* 2. Com aogustiaretur in me anima mea, Domini recordatus sum, vt veniat ad te oratio mea. *De lacu nouissimo*, hoc est, de profundo tribolationis, vel eti[…] angustiis inferni. *Psal.* 129. De profundis clamaui ad te Domine. Item *Psal.* 39. Eduxisti animam meam de lacu miseriæ, & de luto fæcis. *Sap.* 10. Descendit cum illo in foueam, & in vinculis non dereliquit illum.

56. ק Coph. *Vocem meam audisti.* Io persona dicit Christi, & sanctorum tribulatorum. *Ioan.* 11. Ego sciebam quia semper me audis. *Hebr.* 5. In omnibus exauditus est pro sua reuerentia. *Ne auertas aurem tuam à singultu meo.* Singultus intimum significat ploratum, quando scilicet anima ex intimis succensa singultire cogitur. *Eccl.* 35. Non despiciet preces pupilli, nec viduam, si effundat loquelam gemitus. *Et clamoribus*, qui intensiooem sigoificant deuotionis. *Psal.* 17. Clamor meus in conspectu eius, introiuit io aures eius. Certificatus autem de exauditione subdit.

Appropinquasti in die, quoniam inuocaui te.
57. ק Coph. *Deus inuocatus adest.* Appropinquasti autem per misericordiam. *Deut.* 4. Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. *Act.* 17. Noo longè est ab vnoquoque nostrum. In ipso enim viuimus, mouemur, & sumus. *Psal.* 33. Iuxta est Dominus his qui tribulato sunt corde. *Dixisti*, per effectum subuentionis: *Ne timeas. Ierem.* 1. Ne formides à facie eorum, nec enim timere te faciam vultum eorum. *Isa.* 51. Quis tu vt timeas ab homine mortali?

58. ר Res. *Iudicasti Domine causam animæ meæ.* Tangit iudicium causæ: & est causa animæ, causa pro anima: & hoc Deo attribuitur: & hoc est quod dicit. *Ierem.* 11. Tu autem Domine sabaoth qui iudicas iuste & probas renes & corda, videam vltionem tuam ex eis: tibi enim reuelaui causam animæ meæ. *Ioan.* 12. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras. *Redemptor vitæ meæ*, siue reemptor, siue redemptor: reemit enim nos sanguine, redemit autem potestate. *Isa.* 49. Captiuitas à forti tolletur. *Psal.* 102. Qui redimit de interitu vitam tuam. 1. *Pet.* 1. Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi. 1. *Cor* 6. Empti estis pretio magno. Allegat autem & proponit in iudicio contra eos.

Vidisti Domine iniquitatem illorum aduersum 59.
me, vt tu sis testis & iudex. *Ierem.* 19. Tu scis omne ר Res.
ne coosiliom eorum aduersum me in mortem. *Psal.* 108. Pro eo vt me diligerent detrahebant mihi. *Ierem.* 18. Nunquid redditur pro bono malum, quia foderunt foueam animæ meæ? *Psal.* 108. Posuerunt aduersum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea. *Iudica iudicium meum. Psal.* 42. Iudica me Deus & discerne causam meam. *Iob* 23. Ponam coram eo iudicium, & os meum replebo increpationibus.

Vidisti omnem furorem. In furore enim me per- 60.
secuti sunt, & non in ratione. *Prou.* 27. Ira non ר Res.
habet misericordiam nec erumpens furor. *Vniuersas cogitationes eorum aduersum me*, hoc est, studia qualiter mihi malefacerent. *Prou.* 1. Abscondamus tendiculas contra insontem frustrà. *Ioan.* 11. Collegerunt Pontifices & Pharisæi concilium aduersus IESVM.

Audisti opprobrium eorum, quod scilicet in me 61.
dixerunt. *Psal.* 68. Opprobria exprobrantium tibi ש Sin.
ceciderunt super me. *Omnes cogitationes eorum aduersum me*, supple, audisti. *Matth* 9. Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris? *Isa.* 1. Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.

Labia insurgentium mihi. Psal. 21 Locuti sunt 62.
labiis, & mouerunt caput. *Isa.* 59. Concepimus ש Sin.
& locuti sumus de corde verba mendacij, & conuersum est retrorsum iudicium, & iustitia longè stetit. *Et meditationes eorum aduersum me tota die. Isa.* 59. Cogitationes eorum, cogitationes inutiles, vastitas & contritio in viis eorum.

Sessionem eorum, vbi scilicet vt iudices sede- 63.
runt. *Psal.* 118. Aduersum me loquebantur ש Sin.
qui sedebant in porta. Hi sedent in cathedra pestilentiæ. *Et resurrectionem eorum vide*, quando scilicet surrexerunt impetu furoris, vt me ad iudicium pertraherent. *Psal* 26. Insurrexerunt in me testes iniqui. *Ego sum Psalmus eorum*, hoc est, canticum derisionis. *Iob* 17. Posuit me quasi in prouerbium vulgi, & exemplum sum coram eis.

Redde eis vicem Domine. Ioel. 3. Cito velo- 64.
citer reddam vicissitudinem vobis super caput ת Thau.
vestrum. *Iuxta opera manuum suarum. Isa.* 3. Retributio manuum eius fiet ei. *Isa.* 27. In mensura contra mensuram cum abiecta fuerit, iudicabit eam.

Dabis eis scutum cordis. Scuta victoribus ca- 65.
pite retro alligabantur, & sic in equis niueis ת Thau.
circumducebantur, vt omnibus demonstraretur *Scuta victoribus capite retro alligari solita.*
quanta virtute sustinuissent. Et per contrarium hic dicit, vt istis scutum ad cor ligetur, vt in vituperium

vituperium eorum cunctis demonstretur, quantâ pertinacia contra Dominum pugnauerunt. *Iob* 41. Corpus illius quasi scuta fusilia. Sancti tamen istud in bono exponunt vocantes *laborem Domini*, passionem Christi quæ datur pro scuto cordis in defensionem. *Ephes.* 6. In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. *Psal.* 5. Scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.

66. ת Thau. *Persequeris in furore tuo. Psal.* 82. Persequeris eos in irâ tuâ, & in furore tuo turbabis eos. *Et conteres eos sub cœlis Domine. Eccles.* 36. Contere caput principum, & inimicorum dicentium, Non est alius præter nos. *Exod.* 17. Delebo memoriam Amalec de sub cœlo.

CAPVT IV.

1. א Aleph. QVomodo *obscuratum est aurum?* Tangit planctum ex comparatione tristabilium præsentium ad ea quæ lætificant in præterito: & diuiditur in duas partes, in quarum prima ponitur planctus: in secunda autem planctus consolatio, ibi, *Gaude & lætare filia Edom.* Prima adhuc diuiditur in duas, in quarum prima describitur malum quod plangitur; in secunda autem mali istius raritas & incredibilitas, ibi, *Non crediderunt reges terræ.* Prima harum adhuc in duas diuiditur. Plangitur enim malum in ædificiis quæ destructa sunt: in secunda autem in personis, ibi, *Filij Sion inclyti.* Dicit ergo:

Aurum sapientiæ obscuratum. *Quomodo obscuratum est aurum?* quod scilicet erat in sanctuario sancti sanctorum, vt arcâ scilicet, propitiatorio, Cherub, mensâ propositionis, candelabro, altari aureo, & aliis vasis de quibus dicitur. *Exod.* 26. & significat aurum sapientiæ, quæ debet esse in ministris Ecclesiæ. Aurum enim splendore rubet, & sic sapientia diuina, & rubet charitate, & splendet veritate. *Hebr.* 9. Tabernaculum factum est primum, in quo erant candelabra & mensa, & propositio panum quæ dicitur sancta: post velamen autem secundum tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum, aureum habens thuribulum & arcam Testamenti circumtectam ex omni parte auro, in quâ vrna aurea habens manna, & virga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ Testamenti, super quæ erant Cherubin gloriæ obumbrantia propitiatorium. Candelabrum in claritate scientiæ, mensa in refectione gratiæ, propositio panum in officio doctrinæ, sancta sanctorum in excellenti sanctitate, aureum thuribulum in orationis deuotione, arca Testamenti in conscientiâ obedientiæ, circumtecta autem auro in splendore summæ sapientiæ, vrna aurea habens manna in conceptione consolationis diuinæ, virga Aaron in rectitudine vitæ, florens in honestatis conuersatione, & bonæ famæ opinione, tabulæ Testamenti in cordis per mandata Dei inscriptione, Cherubin in studij literarum altitudine, in continuâ pro populo intercessione. Istud est aurũ ignitum de quo dicitur. *Apoc.* 3. Suadeo tibi emere aurum ignitum vt locuples fias. Hoc autem hodiè heu, obscuratum est per terrenorum denigrationem,

& concupiscentiæ incensionem. *Rom.* 1. Obscuratum est insipiens cor eorum. *Ephes.* 4. Tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati à vitâ Dei per ignorantiam quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum. *Ierem.* 14. Portæ eius corruerunt & obscuratæ sunt. *Mutatus est color optimus*, in optimo scilicet exemplo, quia quilibet oculus desideranter intuebatur. *Ecclesiast.* 43. Pulchritudinem candoris eius admirabitur oculus. *Iudith* 10. Cui etiam Dominus contulit splendorem: quoniam omnis ista compositio non ex libidine, sed ex virtute pendebat. Hic color mutatus est, & colorem inferni assumpsit. Vnde infra: Denigrata est super carbones facies eorum. *Naum* 2. Facies omnium sicut nigredo ollæ.

Dispersi sunt lapides sanctuarij, hoc est, ex quibus sanctuarium constructum erat tam in templo quam in atrio, & significant viros solidos per constantiam quadrangulos ad virtutem, vt dicit *Philosophus. Isa.* 28. Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum in fundamento fundatum. *Isa.* 54. Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in saphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. Strati sunt lapides consensu & vnanimitate, saphiri cœlesti conuersatione, iaspides fidei virore, sculpti Crucifixi & Sanctorum imagine, desiderabiles virtutum pretiositate. Hi hodiè dispersi sunt schismatum & discordiarum varietate. *Psal.* Dispersi sunt inter gentes. 1. ad *Corinth.* 1. Sunt in vobis schismata. *Exod.* 5. Dissipatus est populus ad colligendas paleas. *Ezech.* 34. Dispersi sunt greges mei. *In capite omnium platearum*, hoc est, latarum viarum: platon Græcè, Latinè latum significat: latas enim vias ambulant ad mortem. *Matth.* 7. Lata est porta & spatiosa via, & multi sunt qui intrant per eam. *Ezech.* 16. Fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis ad omne caput viæ, &c.

Filij Sion. Deplorat deturpationem personarum tripliciter, primò scilicet inclytarum & miserabilium. Secundò voluptuosè enutritarum, ibi, *Qui vescebantur voluptuosè.* Tertiò sanctitate florentium, ibi, *Candidiores.* Prima habet duo, inclytos scilicet & paruulos miserabiles, ibi, *Sed & lamiæ.* Dicit ergo: 2. ב Beth.

Filij Sion inclyti. Inclytos est, vt dicit *Eustratius*, fœlicitate diuitiarum, & gloriæ amicorum præfulgens: quales fuerunt Patres Veteris & Noui Testamenti à principio, qui diuites fuerunt virtute, gloriosi virtutis opere, cateruâ Angelorum & Sanctorum vallati. *Eccles.* 44. Laudemus viros gloriosos, & parentes nostros in generatione suâ. 1. *Machab.* 2. Princeps & clarissimus, & magnus es in hac ciuitate, & ornatus filiis & fratribus. *Genes.* 23. Princeps Dei es apud nos. *Amicti auro primo*, hoc est, summæ sapientiæ vestitu. *Ezech.* 28. Aurum opus decoris tui. *Ezech.* 16. Ornata es auro & argento, & vestita es bysso & polymito, & multis coloribus. Primum enim aurum sapientiæ diuinæ splendor est, eò quod illa sapientia cæteris nobilior est. *Genes.* 2. Aurum terræ illius optimum est. Argentum verò nitoritus sacri

eloquij, hyssus candot innocentiæ, polymitum diuetsitas est splendorum io gratiis Angelorum, multi autem colores sunt picturæ virtutum. *Quomodo reputati sunt in vasa testa?* Hoc enim videmus hodiè, quòd oihil apparet in personis Ecclesiasticis oisi lutum. *Daniel.* 14. Iste est intrinsecus luteus. *Psal.* 17. Vt lutum platearum delebo eos. *Sap.* 15. De eodem luto fingit quæ muoda suot in vsum vasa, & similiter quæ his sunt contraria.

Opus manuum figuli. Gregor. Luti compositores figulos vocamus. Compositores luti sunt qui talea sibi prælatos finguot, in quihus nihil nisi lutum est. *Sap.* 15. Cum labore vanum Deum fingit de eodem luto, ille qoi paulò ante de terra factus fuerat, & post pusillum reducit se vode acceptus est. Et post pauca: Cinis est cor eius, & terra supervacua spes illius, & luto vilior vita eius.

3.
ג Ghimel. *Sed & lamiæ.* Tangit hîc destructionem miserabilium personarum in matrihus & paruulis, ibi, *Adhæsit lingua.* In matribus ostendit, quod etiam misericordia lamiæ noo est inoenta in eis. Lamia enim etsi deuorat alienos, tameo lactat suos, sed matres illius populi suos abiecerunt,
Lamia quid sicut struthiones: & hoc est. *Sed & lamiæ.* Lamiæ ionubia sunt, & genera dicuntur esse simiatum, & dicuntur habere caput virgineum, corpus porcinum, & pedes equinos, & sicut tradunt historiographi, crudelissimum est, & specialiter delectatur præscindere vteros prægnantium, & deuorare embria: significat prælatos & synagogæ & Ecclesiæ, qui conceptos in vtero Ecclesiæ præscindunt & deuorant, & suns fautores lactant ad peccatum. *Isa.* 34. Ibi cubauit lamia, & inuenit sibi requiem. *Isa.* 5. Quare facies pauperum commolitis? deuorant enim & moliunt inter dentes. *Matth.* 23. Deuorant domos vidoarum, longas orationes orantes, hoc est, orare se promittentes. *Prouerb.* 30. Est generatio quæ pro dentibus gladios hahet, & commandit molaribus suis, vt comedat inopes de terra, & pauperes ex homioibus. *Nudauerunt mammas.* Nudare est peruum corruptionis exemplum præbere. Mamma aotem lactatio est & enutritio ad peccati dulcedinem. *Prouerb.* 7. Inebriemur vberihus, & fruamur cupitis amplexibus. *Lactauerunt catulos suos*, hoc est, inuitatores suos. *Prouerb.* 1. Fili mi si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. *Filia populi mei crudelis*, supple, plusquam lamia: quia lamia suos nutrit, struthio autem suos abiicit, & significat Tyrannos, qui & suos & alienos deuorant. *Iob* 39. Penna struthionis similis est pennis herodij & accipitris. Herodius & accipiter veros principes significant, quibus Tyraouus similari quærit io sola dominatus eleuatione: sed crudelis in deserto habitans, quia sibi commissos deducit ad desertum per depopulationem. *Iob* 39. Duratur ad filios suos quasi non sint sui. *Isa.* 14. Tu terram tuam disperdidisti, tu populum tuum occidisti. Et hoc est quod dicit. *Quasi struthio in deserto.*

Prælatorum comparatio cum lamiis & struthione.

Struthionis crudelitas in pullos.

4.
ד Daleth. *Adhæsit lingua lactentis*, hoc est, paruuli lac sugentis, *ad palatum eius in siti*, quæ sitis ex defectu lactis nutrientis prouenieba, eò quod mater fame consumpta fuerat, & lac in vberibus non habebat, sicut etiam io Ecclesia lac doctrinæ infantulis & paruulis ooo exhibetur. *Osea.* 9. Ephraim educet ad interfectorem filios suos. Da eis Domine. Quid dabis eis? Da eis vuluam sine liberis, & vbera arentia. De his dicitur. *Cantic.* 8. Soror nostra parua est, & vbera non habet. Propter hoc dicitur. 1. ad *Corinth.* 3. Taoquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. 1. *Pet.* 2. Sicut modo geniti iofantes sine dolo lac concupiscite, vt in eo crescatis. *Paruuli petierunt panem*, grandiusculi scilicet & iam ablactati, solidiorem cibum appetentes: & significant eos qui mysteria Scripturæ capere possent, si eis proponerentur. *Hebræ.* 5. Perfectorum autem est est solidus cibus, eorum qui pro ipsa consuetudine excitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali. *Matth.* 6. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodiè.

Et non erat qui frangeret eis, ministro scilicet doctore fideli & prudente, quem constituit Dominus super familiam suam, vt det illis io tempore tritici mensuram, penitus deficiente. *Mat.* 24. *Isa.* 3. Non sum medicus, & io domo mea non est panis, nec vestimentum: nolite me constituere principem. *Ierem.* 38. Non sunt panes vltra in ciuitate: frangere enim panem est verbum Dei per mysteria diuidere. *Isa.* 58. Frange esurienti panem tuum. Et ne credatur hoc io pauperihus esse factum, subdit de diuitibus & voluptuosis

Qui vescebantur voluptuose. Et dicit duo: des- 5.
criptionem miseriæ, & comparationem, ibi, *Et* ה He.
maior effecta est. Dicit ergo: *Qui vescebantur voluptuosè*, pingues & splendidas mensas habentes. *Luc.* 16. Epulabatur quotidie splendidè. *Ecclesi.* 31. Splendidum io panihus benedicent labia multorum. *Interierunt in viis*, circumeuntes scilicet ostia mendicando. *Psal.* 58. Famem patientur vt canes, & circuibunt ciuitatem. Hoc videmus accidere in religiosis, qoi pingues io spiritu habebant consolationes, & voluptates. *Sap.* 16. Paratum panem de cœlis præstitisti illis siue labore, omne delectamentum in se habentem, & omnis saporis suauitatem. Modo autem interierunt in viis: vias enim sæcularium negotiatorum in mercationibus & aliis negotiis assumpserunt, destituti cibo spirituali. *Luc.* 15. dixit filius qui de domo patris egressus, custodiuit porcos, Quanti mercenarij io domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo.

Qui nutriebantur in croceis. Crocea nutrimenta pulchritudinem coloris efficiunt, & carnis eucrasiam, & significant eos qui dulcissima & pulcherrima fœlicitatis æternæ studia habuerunt. *Cant.* 4. Cypri cum nardo, nardus, & crocus, fistula & cynnamomum, cum vniuersis lignis Libani. Cypri in calore charitatis, nardo io odore virtutis, crocus in pulchritudine conuersationis, fistula in concauo humilitatis, cynnamomum io condimento spiritualis conuersationis, lignis Libani in candore castitatis. *Ezech.* 16. Similam, & mel, & oleum comedisti, & decora facta es vehementer nimis. Similam in puritate virtutis, mel in dulcedine diuinitatis, oleum in pinguedine deuotionis. Hi tales *amplexati sunt stercora*, stercora pro delicis computantes, hoc est, temporalia. *Ezech.* 4. Stercore quod

egreditur

egreditur de homine, operies panem tuum in oculis eorum, hæc dicit Dominus. Sic comedent filij Israël panem suum pollutum inter gentes. Contra quod dicitur *Phil.* 3. Quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam.

6. ו Vau.
Et maior effecta est. Facit comparationem. *Iniquitas filia populi mei*, hoc est, populi qui mihi est pro filiâ: eò quod ad imaginem meam formata est, & à me fœcundanda: & videtur clerum notare, qui plus iniquus est quam simplex populus. *Peccato Sodomorum.* Sodoma silens interpretatur, & laicos significat & idiotas, quorum est silere in Ecclesiâ. *Quæ subuersa est in momento.* Idiota enim citò subuertitur: quia facilè persuadetur. *Isa.* 3. Popule meus qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant. *Ezech.* 16. Iustificata est Sodoma soror tua ex te. Sodoma enim legem non habuit scriptam: Magistri autem Ecclesiæ & synagogæ legem se scire gloriantur. *Rom.* 2. Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis, Deum inhonoras. *Et non ceperunt in eâ manus*, hoc est, manus violentæ non ceperunt Sodomam obsidendo, fame afficiendo, peste corrumpendo, gladio interficiendo, & in captiuitatem trahendo. *Glossa* tamen dicit: Non ceperunt, id est, non acceperunt aliquid eleemosynæ manus pauperum. *Ezech.* 16. Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius, & manum egeno & pauperi non porrigebant. *Eccles.* 4. Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, & ad dandum collecta.

7. ז Zain.
Candidiores. Circa deturpationem sanctorum tria dicit: miseriæ descriptionem, comparationem, ibi, *Melius fuit occisis gladio.* Et iræ Dei magnitudinem, ibi, *Compleuit Dominus.* In prima dicit antiquæ sanctitatis descriptionem, & eiusdem superinductam deturpationem, ibi, *Denigrata est.* Dicit ergo: *Candidiores Nazaræi eius niue.* Nazaræi florentes interpretantur, & florentes in sanctitate significant. *Ecclesiast.* 24. Flores mei fructus honoris & honestatis. Florent enim intus in conscientiâ pulchritudine virtutis, germinant in opere honestate conuersationis, fructificant autem verbo prædicationis. *Cantic.* 1. Lectulus noster floridus. Hi sunt candidiores niue. *Glossa*, Candore contemplationis, & albedine castitatis. *Eccles.* 43. Sicut auis deponens ad sedendum, dispergit niuem. *Isa* 55. Descendit imber, & nix de cœlo. Nix enim in mente candor æternæ sapientiæ est in contemplatione, & nix in corpore albedinem castitatis significat. *Sapient.* 7. Candor est lucis æternæ, & speculum sine maculâ. Ecce nix in mente. *Psal.* 147. Qui dat niuem sicut lanam, lanam, inquam, agni immaculati, ecce nix in corpore. *Nitidiores lacte.* Lac dulcedinem consolationis, & albedinem significat innocentiæ & puritatis. *Genes.* 49. Dentes eius lacte candidiores. Dentes qui conterunt cibum, doctores significant.

Nazaræi florentes.

Rubicundiores ebore antiquo. Ebur quamuis candidissimum sit, tamen in antiquitate rubescit, & significat purissimæ charitatis castitatem & longâ consuetudine confirmatam. *Cantic.* 5. Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus. *Ephes.* 3. In charitate radicati & fundati, vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis. *Saphyro pulchriores*, qui sereni cœli habet colorem, & cœlesti desiderium in sanctis significat, in quo libenter Deus sicut in throno requiescit. *Ezechiel.* 1. Super firmamentum quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis saphiri, similitudo throni.

Ebur rubescit.

Denigrata est super carbones facies eorum, qui 8.
lacte scilicet fuerant candidiores: & hoc factum ח Heth.
est igne concupiscentiæ. *Isa.* 13. Facies combustæ vultus eorum. *Ioel.* 2. Omnes vultus redigentur in ollam. *Non sunt cogniti in plateis.* Qui scilicet erant nitidiores lacte, iam intantum deformati sunt, vt in plateâ sanctorum nihil simile inueniant. *Matth.* 7. Non noui vos. *Ioan.* 10. Non nouerunt vocem alienorum. *Adhæsit cutis eorum ossibus.* Qui ebore antiquo rubicondiores erant, modo aridâ cute ossibus adhærente palluerunt. *Iob* 30. Cutis mea aruit & contracta est. Hoc autem significat turpitudinem exterioris conuersationis. *Iob* 16. Rugæ meæ testimonium dicunt contra me. *Iob* 19. Pelli meæ consumptis carnibus adhæsit os meum. Omnis enim humor pietatis exiccatus est in eis. *Aruit & facta est quasi lignum*, quæ saphyro pulchrior fuit & nitidior: aridum enim lignum nigrum est & infructuosum, & semiputridum. *Iudæ.* 1. Arbores autumnales infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ. *Ierem.* 17. Erit quasi mirice in deserto, & non videbit cum venerit bonum, sed habitabit in siccitate in deserto, in terrâ salsuginis & inhabitabili.

Melius fuit occisis gladio, &c. Hic compa- 9.
rat pœnas patientium, & probat comparatio- ט Teth.
nem per verbum sequentem: & hoc est quod dicit. Melius fuit, hoc est, minus malum occisis gladio ad literam interfectione hostis, *quam interfectis fame*, id est, destitutis interiori inediâ. *Ezech.* 21. Hic est gladius occisionis magnæ, qui obstupescere eos facit. *Osea* 14. Pereat Samaria: quoniam ad iracundiam concitauit Dominum suum: in gladio pereant, paruuli eorum elidantur, & fœtæ eius scindantur. In quo autem sit comparatio secundum literam, subiungit dicens: *Quoniam isti*, scilicet mortui fame extabuerunt visceribus suis intus consumptis. *Psal.* 38. Tabescere fecisti sicut araneam animam eius. Aranea enim tabescit visceribus suis consumptis. *Consumpti à sterilitate terræ*: edaci enim fame calore digerente intus consumpti sunt. Eò quod non haberet aliud in quod ageret nisi in natura propter terræ sterilitatem, per quam esculenter & poculenter consumptum est. *Genes.* 41. Aliæ quoque totidem spicæ tenues, & percussæ vredine oriebantur deuorantes omnem priorum pulchritudinem. Et ibidem post aliqua: Deuoratis & consumptis prioribus, nullum saturitatis dedere vestigium, sed simili macie & squallore torpebant. Significat autem spiritualiter illud quod qui in Religionibus, vel in Ecclesiis destitutione verbi Dei & gratiâ destituuntur, peius consumuntur quam illi qui gladio diaboli consumuntur in apertis peccatis. Vnde *Augustin.* dicit, quòd sicut nunquam meliores sunt, quam

Dictum Augustini.

illi qui profecerunt in religione, ita nusquam peiores sunt quam illi qui in religione defecerunt: super illos enim omnes dæmones requiescunt. *Deuteron.* 32. Consumentur fame & deuorabunt eos aues morsu amarissimo. Hæc enim fames significat sitim & esuriem delectationum carnalium: & sicut in corporalibus qui multum esuriunt, non tamen desiderant comedere, sed superadimpleri, ita tales nunquam possunt à carnalibus delectationibus satiari. *Aggai.* 1. Comedistis, & non estis satiati: bibistis, & non estis inebriati. *Prou.* 23. Quando euigilabo, & rursus vina reperiam? *Eccles.* 2. Quis ita deuorabit, & deliciis affluet vt ego? Insatiabilitatis enim, vt dicit *Arist.* semper desiderium est superadimpleri. Hoc autem probat à signo, subdens.

10. י Iod. *Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos.* Mulier magis pia est in filium quam vir, eò quod molliorem habet affectum. Quoniam autem misericordes sunt, tunc magis mirum est quod deuorant filios. *Isa.* 49. Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? *Coxerunt filios*, in sui delectationem, & filiorum pœnam. *Facti sunt cibi earum*, contra naturalem pietatem deuorati, *in contritione filiæ populi mei.* Tanta enim fuit obsidio & tanta fames, quod viscera in propriis filiis cogebantur deuorare. 4. *Reg.* 6. Mulier ista dixit mihi: Da filium tuum vt comedamus eum hodie, & filium meum comedemus cras. Coximus ergo filium meum, & comedimus. Spiritualiter autem hoc significat prælatos, qui in Ecclesiis se exhibere deberent matres. Ad *Galat.* 4. Filioli mei quos iterum parturiò, donec formetur Christus in vobis. Qui misericordes esse dicuntur: quia misericordes esse debent. *Luc.* 6. Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est. Hi filios suos, id est, subditos suos coquunt igne libidinis & afflictionis. *Osee* 7. Tota nocte dormiuit, supple, per libidinem, coquens eos: manè ipse succensus quasi ignis flammæ. *Mich.* 3. Qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriauerunt, & ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ. Hoc enim factum est in contritione Ecclesiæ: ad tantum enim malum deductum est, quòd prælati, hodiè non insidiantur nisi deuorationi subditorum. *Deuteron.* 28. Homo delicatus in te & luxuriosus valdè inuidebit fratri suo & vxori quæ cubat in sinu suo, ne det eis de carnibus filiorum suorum quas comedet, eò quod nihil aliud habeat in obsidione, & penuria qua vastauerint te inimici tui.

11. כ Caph. *Compleuit Dominus furorem suum.* Tangit hîc quod etiam adsunt aduersa quæ ab humana virtute perfici non possent, & hoc est quod dicit. *Compleuit Dominus*, id est, peccatis nostris ad plenitudinem deductis, non potuit continere Dominus sicut iustus iudex, quin fureret in nos. 2. *Paralip.* 34. Magnus furor Domini stillauit super nos, eò quod non custodierint patres nostri verba Domini, vt facerent omnia quæ scripta sunt in isto volumine. *Effudit iram indignationis suæ*, vt tota scilicet super nos inundaret. *Isa.* 30. Ardens furor eius, & grauis ad portandum. *Isa.* 27. Indignatio non est mihi. Quasi diceret: Sic est, & non possum non indignari: non enim possum sustinere malum. *Et succendit ignem in Sion*, id est, succendi fecit. *Deuter.* 32. Ignis succensus est in furore meò. *Ignem in Sion.* Ad literam iræ ignem & æternæ condemnationis. *Matth.* 25. Discedite à me maledicti in ignem æternum. *Et deuorauit fundamenta eius*; id est, bonum naturale quod erat in eis, multum ademit, etsi in toto consumi non potuit. *Iob* 31. Ignis vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina. Dominus enim ad tempus expectat, sed in finem deuolutis peccatis cum furore condemnat. 1. *Corinth.* 3. Vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. *Sap.* 4. Commouebit illos à fundamentis, & vsque ad supremum desolabuntur.

Non crediderunt Reges terræ. Tangit istius raritatem & incredibilitatem, & exaggerat illam 12. ל Lamed.
quatuor modis, scilicet ex contaminatione sanctorum, ex peccato prælatorum & doctorum, ex diuisione hostium, & ex sanctificatione persecutorum. Et hoc est quod dicit. *Non crediderunt Reges terræ.* Incredibile fuit Regibus terræ, quantumcumque essent peccatores. *Et omnes habitatores orbis*, supple, non crediderunt, qui scilicet succenderunt magnalia templi. 2. *Paralip.* 9. Magnificatus est igitur Salomon super omnes reges terræ præ diuitiis & gloria. *Quoniam ingrederetur hostis*, id est, quòd ingredi posset, vel auderet, vel præsumeret, in sancta sanctorum. *Per portas Ierusalem*, ad templi scilicet & ciuitatis dissipationem. *Thren.* 1. Vidit gentes ingressas sanctuarium tuum, de quibus præceperas ne intrarent in Ecclesiam tuam. Hoc autem in Ecclesia completum vidimus. Regibus enim antiquis, sed & patronis Ecclesiarum incredibile fuit, quòd tales in Ecclesia deberent introduci, quales modo vidimus. Illi enim verè reges fuerunt. *Psal.* 2. Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Illi etiam orbis fuerunt rectores, non dissipatores. *Psal.* 23. Domini est terra & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuersi qui habitant in eo. *Quoniam ingrederetur hostis*, simoniacus, vel malus. Vnde rex noster *Act.* 8. dixit Simoni mago: Pecunia tua tecum sit in perditionem, id est, non erit nisi, &c. Hostis enim omnis boni simoniacus & inimicus manifestus peccator est. *Matth.* 21. Expellit vendentes & ementes de templo. *Ezech.* 44. Sufficiant vobis omnia scelera vestra domus Israël, eò quod inducitis filios alienos incircuncisos corde, & incircuncisos carne. *In sanctuarium Domini.* Ierusalem enim visio pacis interpretatur, & significat Ecclesiam quæ per tales destructa est. *Isa.* 64. Ierusalem desolata est. *Isa.* 1. Quomodo facta es meretrix ciuitas fidelis plena iudicij? Subdit autem de exaggeratione peccati, propter quod hoc malum inductum est, & hoc est.

Propter peccata prophetarum eius. Quod in synagoga prophetæ fuerunt, in Ecclesia doctores 13. מ Mem.
sunt. Prælatorum autem officium est ad docendum, ex quorum peccatis totum descendit malum in populum. Et hoc est, *peccata prophetarum eius.* 1. *Esdr.* 9. Manus magistratuum fuit in transgressione hac prima. *Isa.* 9. Propheta docens

Quod in synagoga Prophetæ fuerũt, hoc in Ecclesia doctores sunt.

docens mendacium, ipse est cauda. Etenim magis efficax est in moribus doctrina facti quam doctrina verbi. *Et iniquitates sacerdotum eius.* Qui enim sacra dare deberent, prophana dant in exemplis, aliquando etiam in verbis. *Ierem.* 5. Prophetæ prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manibus suis. Et populus meus dilexit talia, à doctoribus enim & sacerdotibus esse malum cœpit in Ecclesiâ. *Ierem.* 6. Omnes isti principes declinantes, ambulantes fraudulenter. Qui effundunt sanguinem iustorum in medio eius, maximè tempore Manasses, 4. *Reg.* 24. Impleuit Ierusalem cruore innocentium, vsque ad os. Sanguis iustorum non est tantum qui est in visceribus eorum, sed etiam ea quæ ordinata sunt ad nutrimentum sanguinis: & certum est, quia illud prælati auferunt à pauperibus. *Ierem.* 2. In alis tuis inuentus est sanguis animarum pauperum. *Prouerb* 30. Sanguisugæ duæ sunt dicentes, Affer, affer. Tenacitas & rapacitas quæ exugunt sanguinem pauperum, vna sugendo, rapacitas scilicet, altera retinendo à pauperibus, scilicet tenacitas. 1. *Ioan* 3. Qui habuerit substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum necesse habere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?

14. נ Nun. *Errauerunt cæci in plateis.* Tangit qualiter populum seduxerunt, dicens quòd ipsi in se cæci fuerunt, & alios errare fecerunt, sicut etiam in Ecclesiâ, & hoc est: *Errauerunt cæci in plateis*, id est, cum cæci essent à cognitione veritatis. *Isa.* 6. Excæca cor populi huius. 1. *Reg.* 11. Dixit Naas qui serpens interpretatur: In hoc feriam vobiscum fœdus, vt eruam omnium vestrum oculos dextros, ponámque vos opprobrium in vniuerso Israël, vt scilicet totus Israël per vos veniat in opprobrium. Hi enim erant in plateis, id est, in latis viis quæ ducunt ad mortem. *Matth.* 15. Cæci sunt, & duces cæcorum: si autem cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadent. Hoc expressum est in prælatia Ecclesiæ: Rex enim noster Sedechias, qui iustitia Domini interpretatur, excæcatus est, sicut dicitur. *Ierem. vlt.* & in plateis erat, & grex per eum in errorem inducitur. *Psal.* 106. Effusa est contentio inter principes, & errare fecit eos in inuio. *Polluti sunt sanguine.* In peccatis sanguinis & carnalibus. *Psal.* 105. Infecta est terra in sanguinibus, &c. *Osea* 4. Sanguis sanguinem tetigit, Cumque non possent intrare per rectam viam, eò quod scilicet cæci essent, *Genes.* 19. Eos qui foris erant, percusserunt cæcitate à minimo vsque ad maximum, ita vt ostium inuenire non possent. *Tenuerunt lacinias suas*, id est, subditi non valentes ire per rectam viam, tenuerunt lacinias prælatorum præcedentium. Sicut cæcus à cæco dependens tenet oram vestimenti præcedentis, & sic ambo induuntur in foueam, ita populus sequens sacerdotem cæcum, sequens exemplar eius, abducitur in foueam perditionis. *Isa.* 42. Quis cæcus nisi seruus Domini? Quidam legunt lascivias suas, sed falsa litera est, nisi spiritualiter intelligatur: quia subditi lasciuiis prælatorum cæcantur. *Osea* 4. Sicut vacca lasciuiens declinauit Israël. *Amos* 6. Dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris. Lectus enim eburneus est votum castitatis, quod adiunctum est ordini sacro. Lasciua delectatio contra votum est studium lasciuiæ carnalis.

15. ס Samech. *Recedite polluti clamauerunt eis.* Tangit exprobrationem inimicorum duplici sensu: quia comparatione ia maioribus erant peccatis, & quia à Deo proiecti sunt, & hoc est: *Clamauerunt eis*, hoc est, inclamauerunt eos, hostes scilicet. *Recedite polluti.* Pollutus enim timere debet ne magis polluto plus polluatur. *Isa.* 64. Facti sumus vt immundi omnes nos, & quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Et hoc maximè de Prælatis est, pollutiores enim sunt pollutis. *Num.* 16. Recedite à tabernaculis impiorum. Et hoc est: *Recedite, abite.* Recedite, inquam, ne contagione pestiferâ plurimi ex vobis perdantur, vt dicit *August.* Et abite, ne viam teneatis pessimorum. *Isa.* 8. Sicut in manu forti erudiuit me, ne irem in viâ populi huius. *Matth.* 23. Secundum opera eorum nolite facere. *Nolite tangere*, per appetitum, vel imitationem. *Numer.* 16. Nolite tangere quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini peccatis eorum. *Apoc.* 18. Ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis. Vnde autem venerit vox exprobrationis, subdit: *Iurgati quippè sunt*, etiam Gentiles inter se quibusdam gentibus, pessimos esse qui Dominum offendunt, à quo tot beneficia præstita sunt eis. Sed & ipsi prælati inter se iurgati fuerunt. *Prouerb.* 17. Semper iurgia quærit malus. *Prouerb.* 6. Omni tempore iurgia seminat malus. *Et commoti.* Propter discordias inter se habentes. *Psal.* 106. Effusa est contentio inter principes. *Sap.* 4. A nimietate ventorum commouebuntur. Ventus enim suggestio diaboli est. *Dixerunt inter gentes*, vnus ad alterum scandalizatus operibus eorum. *Isa.* 52. Totâ die nomen meum blasphematur inter gentes. *Non addet vltra vt habitet in eis.* Tam enim viles æstimabantur etiam à laicis, quòd non credebant Dominum aliquid facere cum eis. *Psal.* 52. Confusi sunt, quoniam Deus spreuit eos. Item *Psal.* 100. Non habitabit in medio domus meæ, &c. Cum sanctis enim Deus habitat, & non cum peccatoribus. *Ierem.* 9. Habitatio tua in medio doli, in dolo renuerunt scire me, dicit Dominus.

Iurgia inter malos.

16. פ Phe. *Facies Domini diuisit eos*, schismatibus videlicet inter se, & peccatis suis. *Osea* 10. Diuisum est cor eorum, nunc interibunt. Facies autem Domini dicitur vultuositas iræ eius. Ex indignatione enim Dominus permisit hoc. *Cum absconderet vultum suum ab eis.* Et est talis locutio sicut dicit *Philosophus*: Sicut præsentia gubernationis nauis, est causa salutis nauis, ita absentia eiusdem est causa subuersionis, & periculi eiusdem. *Iob* 13. Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum? *Psal.* 29. Auertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus. *Non addet vt respiciat eos.* Ac si dicat: Intantum peccauerunt, quòd obstinati ad Dominum non redibunt, & gratiâ suâ se indignos efficient. *Luc.* 16. Inter vos & nos chaos magnum firmatum est. *Iudic.* 10. Non addam vt liberem vos. *Matth.* 25. Clausa est ianua. Quare autem hoc acciderit, subdit: *Facies*

sacerdotum,

ſacerdotum, ſupple, bonorum, *non erubuerunt*: & ideò hoſtes eos qui mali ſacerdotes fuerunt, interficere & malè tractare non erubuerunt. *Ierem.*3. Frons mulieris meretricis facta eſt tibi: noluiſti erubeſcere. *Ierem.*6. Confuſione non ſunt confuſi, & erubeſcere neſcierunt. *Neque ſenum miſerti ſunt.* Senes enim non erant niſi inueterati dierum malorum. *Iſa.*65. Peccator centum annorum maledictus erit. Hoc autem ideò fuit, quia ſenes patriarchas non imitati ſunt, ſed deſierunt. Contra quos dicitur *Eccleſ.*8. Ne ſpernas hominem in ſua ſenectute: etenim ex nobis ſeneſcunt. *Sapient.*4. Cani ſuot ſenſus hominis, & ætas ſenectutis vita immaculata.

17. *Cum adhuc ſuſtineremus, vel ſubſiſteremus.*

y Ain. Tangit hic deſtitutionem auxilij ſperabantenim auxilium ab Ægyptiis, & tota die ſuſtinebant & expectabant conſilium eorum: ſuſtinere eum expectare eſt in tædio *Iob* 17. Si ſuſtinuero, infernus domus mea eſt, & hoc eſt. *Defecerunt oculi noſtri ab auxilium noſtrum vanum*, id eſt, quod ſperabamus nobis venturum, ſicut multi ſperant auxilium à ſæcularibus. *Iob* 11. Oculi impiorum deficient, & effugium peribit ab eis, & ſpes illorū abominatio animæ. *Iſa.*38. Attenuati ſunt oculi mei ſuſpicientes in excelſum. Et hoc eſt. *Vanum.* Vanum enim eſt auxilium mundi. *Iſa.*30. Ægyptus fruſtra & vane auxiliabitur. Ideò clamaui ſuper hoc, ſuperbia tantum eſt, quieſce *Sap.*5. Spes impij tanquam lanugo eſt, quæ à vento tollitur. *Cum reſpiceremus*, venire auxilium à gente, quæ ſaluare non poterat. Naturale eſt, quòd homo dirigat oculos ad eum à quo ſperat auxilium, ſicut heu multi reſpiciunt ad ſæcularia. *Iſa.*30. Omnes confuſi ſunt ſuper populo qui eis prodeſſe non potuit. Non fuerunt in auxilium, & in aliquam vtilitatem, ſed in confuſionem, & opprobrium: & hoc eſt quod ſequitur.

Vanum auxiliū mundi.

18. *Lubricauerunt veſtigia*, id eſt, confidentia in

x Sade. eis fecerunt nos ſtare in lubrico, vt citius caderemus. *Pſal.*34. Fiant viæ illorum tenebræ & lubricum, & Angelus Domini perſequens eos. Et hoc eſt. *In itinere platearum noſtrarum*, in quibus ſecuri ambulaſſemus, ſi in Deo habuiſſemus fiduciam. *Ierem.*23. Via eorum erit quaſi lubricum in tenebris: impellentur & corruent in eâ. Nullus enim poteſt ſtare, qui in Deo non confidit: & hoc eſt. *Appropinquauit finis noſter*, damnationis ſcilicet temporalis vel æternæ. *Eccleſ.*21. Via peccantium complantata lapidibus, & in finem illorum inferi, & tenebræ, & pœnæ. Inferi propter foueam carceris, tenebræ propter carentiam beatæ lucis, pœnæ propter oblectamentum delectationis. *Completi ſunt dies noſtri*, præſentis ſcilicet cœnulentæ lucis, vt ad terras exteriores transferamur. *Iſa.*38. In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi. *Luc.*12. Hac nocte animam tuam repetent à te. *Quia venit finis noſter. Ezech.*7. Nunc finis ſuper te, & immittam furorem meum in te. Iſte enim eſt finis æternæ conſumptionis, non conſummationis, ſicut finitus eſt panis quando deuoratus eſt, vt dicit Auguſt.

19. *Velociores fuerunt perſecutores noſtri.* Tangit

p Coph. incitationem hoſtis ex hoc quod confidebant in Ægyptiis. Ex hoc enim fregeruot iugamentum, & negauerunt tributum, & ex hoc Regem Babylonis contra ſe concitauerunt, ſicut etiam quilibet diabolum velocius facit currere ſuper ſe, ex hoc quod ſpem ponit in mundanis. Et ideò ſubdit. *Aquilis cœli.* Aquila enim auis rapax eſt, & cum impetu & velocitate rapit. *Abac.* 1. Volabunt quaſi aquila feſtinans ad comedendum, omnes ad prædam venient, facies eorum ventus vrens. *Ezech.*17. Aquila grandis magnarum alarum, longa membrorum ductu, plena plumis & varietate, venit ad Libanum, & tulit medullam cedri. Hoc enim facit diabolus cum omni exercitu ſuo, plenus varietate tentationum, & plumis inſidiarum ſicut dicit *Greg.* quia inſidiando circumuolat, & ſuadendo blanditur, & promittendo decipit, & poſteà comminando terret, & opprimendo rapit. *Super montes perſecuti ſunt nos.* In ambitione enim mundi maximè capiunt, ſicut ad literam Chaldæi populum fugientem & in rupibus latentem perſecuti ſunt. *Ierem.*4. Vidi montes, & ecce mouebantur, & omnes colles conturbati ſunt: intuitus ſum, & non erat homo. 2. *Reg.*1. Montes gelboë, nec ros, nec pluuia veniant ſuper vos, neque ſint agri primitiarum, quia ibi abiectus eſt clypeus fortium. Gelboë vellicantes interpretatur, eò quod in montibus dignitatum conſtituti, non niſi ad vellicandum ſunt: & ideò diabolus plurimos capit in eis. *In deſerto inſidiati ſunt nobis.* Quia ad literam Sedechias in campis ſerochontinis captus eſt cum principibus & filiis ſuis. Diabolus etiam in deſerto, vbi ſanctorum non eſt habitatio, nec Angelorum, multos accipit. *Deuteron.*32. Inuenit eum in terra deſerta, in loco horroris & vaſtæ ſolitudinis. Deſertum etiam clauſtrum eſt, in quo nonnulli capiuntur à diabolo. *Ioel.*2. Quaſi hortus voluptatis terra coram eo, & poſt eum ſolitudo deſerti.

Tentationū modi.

Spiritus oris noſtri. Tangit hic nocumentum 20.

perſecutoris: quia etiam rex qui Chriſtus Domini fuit, euadere non potuit, à quo cæteri dependebant ſicut à ſpiritu, eſt enim Rex in regno ſicut ſpiritus in homine ſpirans in ore ſingulorum, & in eius protectione tanquam in vmbra omnes alij viuere ſe putabunt. Significat autem ſpiritualiter Chriſtum Domini, de quo dicitur *Luc.*2. Qui eſt Chriſtus Dominus in ciuitate Dauid. Qui ſpiritus oris noſtri eſt: ab ipſo enim dependet vita noſtra. *Act.* 17. In ipſo enim viuimus, mouemur & ſumus. *Matth.* 10. Non vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis. *Galat.*4. Miſit Deus ſpiritum oris ſui in corda veſtra clamantem, Abba pater. *Iſa.*2. Quieſcite ab homine cuius ſpiritus in naribus eſt, quia excelſus reputatus eſt ipſe. *Ioan.*13. Vos vocatis me magiſter, & Domine, & bene dicitis, ſum etenim. *Captus eſt in peccatis noſtris*, id eſt, pro peccatis noſtris. *Iſa.* 53. Vulneratus eſt propter iniquitates noſtras attritus eſt propter ſcelera noſtra. *Rom.* 5. Cum adhuc infirmi eſſemus, pro nobis mortuus eſt. *Cum diximus*, per fidem Patriarcharum & Prophetarum. *Pſal.* 44. Dico ego opera mea regi. *In vmbra tua*, id eſt, in defenſione tua, & crucis tuæ. *Pſal.* 56. In vmbra alarum tuarum ſperabo, donec tranſeat iniquitas. Vel vmbra ſecundum *Origenem*, dicitur imago, ſicut dicitur imago

7 Res.

Vmbra pro imagine.

imago ſpeculi. Sic Chriſti forma in nobis, viuere nos facit. *Luc.* 1. Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi. *Iſa.* 49. In vmbra manus ſuæ protexit me.

Viuemus in gentibus. Nos enim reliquiæ gentium non viueremus, niſi vmbra Chriſti eſſet: vnde ille qui hanc vmbram crucis Chriſti in ſe habuit ad *Galat. vlt.* dixit: De cætero nemo mihi moleſtus ſit: ego enim ſtigmata Domini noſtri IESV CHRISTI in corpore meo porto. Hoc ſignificatum eſt. *Tob.* 7. Fel eius & iecur repone tibi: ſunt enim hæc neceſſaria ad medicamentum vtiliter. Fel amaritudo paſſionis eſt, iecur magnitudo charitatis.

21. ש Sin. *Gaude & letare filia Edom.* Tangit hîc conſolationem. Primò in deprehenſione inimici. Secundò in conuerſione populi. Dicit ergo per antiphraſim loquens: *Gaude*, corde, *&* *letare*, corpore, *filia Edom.* Et eſt modus loquendi ſicut dicitur proximo ſuſpendendis: Gaudete & lætamini, quia non diu gaudebitis. *Iſa.* 22. Vocabit Dominus exercituum ad fletum, & ad planctum, ad caluitium, & ad cingulum ſacci: & ecce gaudium & lætitia, occidere vitulos, & iugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinum. Comedamus & bibamus: cras enim moriemur. *Sap.* 2. Venite & fruamur bonis quæ ſunt, & vtamur creaturâ tanquam in iuuentute celeriter. De Idumæis autem ſpecialiter dicit: quia ſpecialiter infeſti fuerant populo Dei. *Abdiæ:* Propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob, operiet te confuſio, & peribis in æternum. Significat autem ſæculares qui perſequuntur ſanctos, in gaudio & lætitiâ huius ſæculi viuentes. *Iob* 21. Tenent timpanum & citharam, & gaudent ad ſonitum organi, & ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt. *Quæ habitas in terrâ Hus*, quæ pars fuit terræ Idumæorum, & interpretatur conſilium: quia ad literam ſapientes huius ſæculi ibi habitabant, de quibus dicitur *Luc.* 16. Filij huius ſæculi prudentiores filiis lucis in generatione ſua. *Abdiæ:* Perdam ſapientes de Idumæâ, & prudentiam de monte Eſau. *Ad te quoque perueniet calix*, iræ Dei ſcilicet. *Pſal.* 74. Fæx eius non eſt exinanita, bibent omnes peccatores terræ. *Ierem.* 25. Accepi calicem de manu Domini, & propinaui cunctis gentibus, ad quas miſit me Dominus. *Inebriaberis*, vt intus anguſtiâ repléaris. *Thren.* 3. Repleuit me amaritudine, inebriauit me abſynthio. *Ierem.* 25. Bibite & inebriamini, & vomite, & cadite, neque ſurgatis à facie gladij quem ego mittam inter vos. *Atque nudaberis*, omnibus bonis ſcilicet expoliata, vt omnes videant turpitudines veſtras. *Naum* 3. Reuelabo pudenda tua in facie tuâ, & oſtendam in gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam. *Eccleſ.* 11. In fine hominis denudatio operum illius.

22. ת Thau. *Completa eſt iniquitas filia Sion.* Conſolatio eſt populi de pœnitentiâ; quia per captiuitatem reductus eſt ad pœnitentiam, & tunc iniquitas eſt completa, & dimiſſa. *Iſa.* 40. Loquimini ad cor Ieruſalem & aduocate eam: quoniam completa eſt malitia eius, dimiſſa eſt iniquitas illius. *Iſa.* 27. Iſte omnis fructus, vt auferatur peccatum. *Non addet vltra vt transmigret te.* Fundabit te in æternâ gratiâ. *Apocal.* 14. Amodo iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis. *Naum* 1. Non adiiciet vltra vt pertranſeat in te Belial, vniuerſus interiit. *Ioan.* 16. Gaudium veſtrum nemo tollet à vobis. *Viſitabit iniquitatem tuam filia Edom. Pſal.* 58. Intende ad viſitandas omnes gentes, non miſereatis omnibus operantibus iniquitatem. *Iſa.* 24. Viſitabit Dominus ſuper malitiam cœli, & ſuper reges terræ. *Diſcooperiet peccata tua. Iob* 20. Reuelabunt cœli iniquitatem eius, & terra conſurget aduerſus eum. *Ezech.* 16. Nudabo ignominiam tuam coram amatoribus tuis, & videbunt turpitudinem tuam. 1. ad *Corinth.* 4. Illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium.

CAPVT V.

Oratio Ieremiæ.

RECORDARE *Domine.* Hoc capitulum Oratio 1.
Ieremiæ Prophetæ vocatur: orare enim pro populo Ieremiæ conuenit, ſicut dicitur 2. *Machab.* 15. Hic eſt fratrum amator, & populi Iſraël, hic eſt qui multum orat pro populo & vniuerſâ ſanctâ ciuitate Ieremias Propheta Dei. Propter quod oratio in duas partes diuiditur, in quarum prima Dominum inclinat ad propitiationem, ſingula attendens quæ paſſus eſt populus. In ſecunda duo petit: ſubuentionem, & conſolationem, ibi, *Tu autem Domine in æternum permanebis.* In prima duo ſunt: in vniuerſali enim inclinat ad propitiationem, & in particulari, ibi, *Hæreditas noſtra.* Dicit ergo: *Recordare*, & dicit tria: Recordare, intuere, & reſpice. Recordatio autem refertur ad præteritum, vt ſcilicet præterita mala clementer abiiciat & indulgeat: præſentia autem intueatur in quibus eſt, vt etiam pœnæ quas patitur, expiatiuæ fiant. Reſpicere autem eſt abiectum ad lumen viſionis reuocare, vt ſcilicet in tantâ pœnitentiâ ad reconciliationem accipiat. De his tribus dicitur *Ierem.* 15. Recordare mei Domine, & viſita me, & erue me ab his qui perſequuntur me. Quod enim dicit, viſita, intueri eſt, quod autem, erue, per reſpectum eſt: non enim eruitur, ad quod Deus non reſpicit. *Pſal.* 40. Tu autem Domine miſerere mei, & reſuſcita me, & retribuam eis. Reſuſcitatur enim homo per viſionem diuini luminis. *Ephеſ.* 5. Illuminabit te Chriſtus. Retribuere autem valet, quando Deus reducit oculos ſuper eum, quia tunc in gratiam receptus eſt. Hoc eſt ergo.

Hæc verba, recordor, intueor, & video, quomodo differunt,

Recordare Domine quid acciderit nobis, tam in peccatis, quam in pœnis. Huic videtur Dominus reſpondere. *Iſa.* 49. Nunquid obliuiſci poteſt mulier infantem ſuum, vt non miſereatur filio vteri ſui? Et ſi illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiſcar tui. *Quid acciderit nobis*, quam magnum ſcilicet & quam enorme malum, propter quod tamen in deſperationem non ſumus deiecti. *Iob* 23. Non perij propter imminentes tenebras, nec operuit faciem meam caligo,

caligo. *Psal.* 43. Hæc omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te. *Intuere*, vt obtutus nos ad intima nostra dirigas, & intimis nostris lumen tuæ claritatis infundas. *Psal.* 31. In via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos. *Ioan.* 1. Videns IESVS Nathanaël venientem ad se, dicit de eo: Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est. Vidit enim IESVS eum cum lumen infudit. *Respice*, vt ad lucem tuam nos resumas, qui abiecti fueramus. *Sap.* 3. Respectus super electos illius. *Isa. vlt.* Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, & contritum & spiritu, & trementem sermones meos? *Opprobrium nostrum.* Non enim tantum patimur pœnam, sed etiam confusionem, in pœna patientes, & in confusione humiles. *Hebræ.* 11. Ludibria & verbera experti, insuper & vincula & carceres. 1. ad *Corinth.* 4. Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc. Sed ad hoc dicitur. *Luc.* 6. Beati eritis cum vos oderint homines, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum. Patientia enim habenda est in talibus: quia hæc valeat ad deletionem peccati. *Psal.* 118. Ab omnibus iniquitatibus meis erue me, opprobrium insipienti dedisti me. *Ecclef.* 7. Cunctis sermonibus qui dicuntur ne accommodes cor tuum, ne fortè audias seruum male dicentem tibi, supple, ad impatientiam & vindictam: scit enim conscientia tua, quod tu crebro maledixisti aliis.

2. *Hæreditas nostra.* Proponit hic Domino cuncti quæ patitur, primò in afflictione, secundò in destitutione, ibi, *Senes de portis defecerunt.* In afflictione dupliciter, & cum indignatione, ibi, *Serui dominati sunt nostri.* In afflictione duobus modis, scilicet in illatione mali: & in defectu auxilij, ibi, *Ægypto dedibus manum.* Illatio autem mali quatuor modis describitur, scilicet ablatione hæreditatum, interfectione patronorum, tributo seruitutum, & perangaria personarum. Dicit ergo: *Hæreditas nostra*, in agris scilicet & vineis, vel fortè æternæ beatitudinis. *Versa est ad alienos*, Chaldæos scilicet, vel dæmones. *Isa.* 26. Possederunt nos Domini absque te. *Ierem.* 49. Cur igitur hæreditate possedit Melchon Gad, & populus eius in vrbibus eius habitauit? Tribum enim Gad in hæreditatem Melchon occupauit, & hoc etiam alij sæpè de toto populo attentauerunt. *Isa.* 7. Eò quod consilium inierit cōtra te Syria in malum, & Ephraim, & filius Romeliæ dicentes: Ascendamus ad Iudam, & suscitemus eum, & auellamus eum ad nos. *Esther* 4. Volunt inimici nostri hæreditatem nostram delere, & claudere ora laudantium te. Sic dæmones faciunt, & tyranni occupantes hæreditates Ecclesiarum. *Psal.* 78. Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum. *Domus nostra ad extraneos.* Ad literam, vel habitacula virtutum & studiorum: vnde quibusdam *Apocal.* 3. dicitur: Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam. 3. *Reg.* 21. Propitius sit mihi Deus, ne dem hæreditatem patrum meorum tibi. *Deut.* 28. Domum ædifices, & non habites in ea. *Psal.* 51. Euellet te, & emigrabit te de tabernaculo tuo. *Isa.* 22. Expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te.

Hæreditas nostra, æterna beatitudo.

3. *Pupilli facti sumus absque patre*, patronis scilicet interfectis. *Isa.* 63. Abraham nesciuit nos, & Israël ignorauit nos. Vel absque malo patre, cuius scilicet non sumus imitatores. De quo dicitur *Ezech.* 16. Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. *Iudith* 8. Non sumus secuti peccata patrum nostrorum, qui dereliquerunt Deum suum. *Deuteron.* 33. Dixerunt patri suo, & matri suæ, Nescio vos: & fratribus suis, ignoro illos. Sic ergo dupliciter pupilli, non habentes nisi te patrem & defensorem. *Psal* 14. Tibi derelictus est pauper, pupillo tu eris adiutor. *Matres nostræ quasi viduæ*, ad literam scilicet, vel Ecclesiæ quæ nos genuerunt in gratia. 4. *Reg.* 4. Mulier quædam de vxoribus Prophetarum clamabat ad Eliseum dicens: Seruus tuus vir meus mortuus est, & tu nosti quia seruus tuus fuit timens Deum. Et ecce creditor venit vt tollat duos filios meos ad seruiendum sibi, id est, intellectum & affectum. *Eccl.* 35. Non despiciet preces pupilli, nec viduam si effundat loquelam gemitus.

4. *Aquam nostram pecunia bibimus.* Conqueritur tributum seruitutis. Aqua autem nostra duplex est, literalis & spiritualis, quæ est gratia expiatiua à peccatis in sacramentis, vel in verbo Dei. Tyranni autem tributum ponunt super aquam exteriorem, prælati mali super aquam spiritualem. Contra quos dicitur *Isa* 55. Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate. Sed modo est quod dicitur. *Ierem* 14. vbi pretium in manibus ferebatur. Maiores miserunt minores suos ad aquam, venerunt ad hauriendum. Non inuenerunt aquam, reportauerunt vasa sua vacua. *Isa.* 41. Egeni & pauperes quærunt aquas, & non sunt, lingua eorum siti aruit. *Ligna nostra pretio comparauimus.* Hoc ad literam possunt dicere Ecclesiæ quarum syluas aduocati vsurpauerunt. Sunt etiam ligna incentiua charitatis, beneficia Dei, & beneficia crucis, quæ à malis prælatis oportet comparare. *Isa.* 1. Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. 3. *Reg.* 17. En colligo duo ligna, beneficia scilicet passionis, & beneficia bonitatis, quæ omnia sub pretio posita sunt. E contra fecit Abraham, qui vltimò in sacrificium Domini ligna obtulit. *Gen.* 22. Cumque concidisset ligna in holocaustum, abiit in locum quem præceperat ei Dominus. Et post pauca: Tulitque ligna holocausti, & posuit illa super Isaac filium suum. Isti autem omnis sub facto pretio commutant. *Malach.* 1. Quis in vobis qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito?

Gratia dicitur aqua.

Beneficia Dei à malis prælatis pecunia comparantur.

5. *Ceruicibus nostris minabamur.* Perangariam tangit hic in personis, nec differt, vtrum hæc perangaria fiat per violentiam in corporibus, vel per sententias iniustorum iudicum. Ceruicibus enim minantur, quos violenter apprehensos in seruitutem inclinant, sicut Roboan 3. *Reg.* 12. Pater meus aggrauauit iugum vestrum, ego autem addam iugo vestro: pater meus cæcidit vos flagellis, ego autem cædam vos scorpionibus. *Exod.* 1. Præposuit eis magistros operum, vt affligerent eos oneribus. *Ecclef.* 33. Iugum & lorum curuant collum durum. Sic etiam diabolus pertrahit ad peccatum, capiens hominem in ceruicosa superbia. *Isa.* 19. Tradam Ægyptum in manus

Perangaria duplex.

manus Dominorum crudelium, & rex fortis dominabitur eorum. *Lassis non dabatur requies.* *Thren.* 1. Habitauit inter gentes, nec inuenit requiem. *Ierem.* 16. Seruietis diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.

6. *Ægypto dedimus manum.* Tangit destitutionem auxilij: quia ad literam Assyrios vocauerunt in auxilium, & alij Ægyptios, & nullum auxilium est inuentum in eis, cum tamen manus dedissent ad fidei confirmationem, & homagij subiectionem. *Thren.* 1. Vocaui amicos meos, & ipsi deceperunt me. Spiritualiter Ægypto dantur manus, quando ad sæculare remedium confugitur, Assyrio, qui interpretatur fustollens vigilias, quando ad negotiationem & laborem sæculi confugitur. *Isa.* 30. Ægyptus frustrà & vanè auxiliabitur. *Ierem.* 2. Quid tibi vis in viâ Ægypti, vt bibas aquam turbidam? Et quid tibi cum viâ Assyriorum, vt bibas aquam fluminis? Aqua enim Ægypti non resicit, sed inficit. Aqua verò Assyriorum neruos percutit, & sitim non extinguit. *Vt saturaremur pane*, id est, vili refectione temporalis delectationis. *Eccles.* 14. Oculus malus ad mala, & non satiabitur pane indigens. De hoc pane dicitur *Prouerb.* 9. Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior. *Prou.* 20. Suauis est homini panis mendacij, & posteà implebitur os eius calculo.

Manus dare quid.

7. *Patres nostri peccauerunt.* Tangit hîc causæ omnium istorum recognitionem: & hoc est. *Patres nostri*, Adæ scilicet imitatores, *peccauerunt*, præceptorum Dei transgressione. *Et non sunt*, id est, mortui sunt peccatis suis. *Isa.* 43. Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui in me præuaricati sunt. *Psal.* 105. Peccauimus cum patribus nostris. *Daniel.* 9. Nobis confusio faciei, regibus nostris, principibus nostris, & patribus nostris qui peccauerunt. *Et non sunt.* Ad non esse enim terminator per peccatum, sicut dicit *August.* Esse enim est, vt dicit *Boetius*, quod ordinem retinet, seruátque naturam. *Ierem.* 31. Noluit consolari, quia non sunt. Propter hoc non esse dicuntur dæmones. *Iob* 18. Habitent in tabernaculo eius socij illius qui non est. *Et nos iniquitates eorum portauimus*, imitatione culpæ, & sustinentiâ pœnæ. *Exod.* 20. Ego sum Deus zelotes visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem, his qui oderunt me. *Thren.* 1. Vigilauit iugum iniquitatum mearum in manu eius, conuolutæ sunt & impositæ collo meo. *Ezechiel.* 16. Ergo & tu porta confusionem tuam, quia vicisti sorores tuas peccatis tuis scelératius agens ab eis. *Eccles.* 40. Occupatio magna creata est omnibus hominibus, & iugum graue super filios Adam, id est, Adæ imitatores.

Peccatores desinunt esse.

8. *Serui dominati sunt nostri.* Tangit indignationem primò quidem in vilibus seruitiis, secundò in ignominiis, ibi, *Mulieres in Sion humiliauerunt.* In primo tria dicuntur, scilicet indignitas angariantium, afflictio angariatorum, & effectus vtriusque. Dicit ergo: *Serui dominati sunt nostri*, id est, qui fuerunt serui diaboli, & peccati. *Ioan.* 8. Qui facit peccatum, seruus est peccati. *Prouerb.* 30. Per tria mouetur terra, & quartum quod non potest sustinere. Per seruum cum regnauerit, per stultum cum saturatus fuerit cibo, & per odiosam mulierem cum in matrimonio fuerit assumpta, & per ancillam cum fuerit hæres dominæ suæ. Hæc enim principia totius peruersitatis sunt, quando malus qui seruus est, dominatur, & cum malitiâ qui stultus est & alieno pane quærit saturari: qui odiosam mulierem, id est, libidinem carnis suæ in matrimonium duxit: qui ancillam, id est, sensualitatem rationi dominari facit. *Eccles.* 10. Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis, positum stultum in dignitate sublimi & diuites sedere deorsum: vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos. *Non fuit qui redimeret de manu eorum.* *Iob* 9. Terra data est in manus impij, vultum iudicum eius operuit. Propter hoc clamat Iacob. *Genes.* 32. Erue me de manu fratris mei: quia valdè eum timeo. *Psal.* 143. Mitte manum tuam de alto, eripe me de aquis multis, & de manu filiorum alienorum. Dicit autem, quòd non fuit: quia malitiam Sacerdotum videns Episcopus non corrigit, malitiam Episcoporum non corrigit Archiepiscopus, & sic de aliis. *Eccles. vlt.* Respiciens eram ad adiutorium hominum & non erat. *Isa.* 63. Circunspexi, & non erat auxiliator: quæsiui, & non fuit qui adiuuaret.

Seruorum intolerabile dominium.

In oratione Iesu filij Syrach.

In animabus nostris afferebamus panem nobis. 9.
Afflictionem tangit angariatorum, & hoc est quod dicit in literâ: quia in obsidione in periculo animarum per desertum currentes ad Arabes modicum panis petebant, nec inueniunt. *Isa.* 21. Occurrentes sitienti ferre aquam: qui habitatis terram Austri, cum panibus occurrite fugienti: à facie enim gladiorum fugerunt, à facie gladij imminentis, à facie arcus extenti, à facie grauis prælij. Spiritualiter autem panis iam in periculo animæ quæritur: quia subuentiones Ecclesiasticæ à violentis quibusdam possidentur, & pauperibus non distribuuntur, nisi carè emantur. *Thren.* 4. Paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis. Propter hoc de Ecclesiâ, quantum ad bonos prælatos. *Prouerb.* 31. dicitur: Facta est quasi nauis institoris de longè portans panem suum. *Iob* 20. Panis eius vertetur in fel aspidum intrinsecus. *Iob* 15. Cum se mouerit ad quærendum panem, nouit quod paratus sit in manu eius tenebrarum dies. *A facie gladij in deserto.* Gladius iste maximè linguæ est à sententiis iniustis, vel obiurgationibus. *Psal.* 56. Lingua eorum gladius acutus. *Prouerb.* 30. Generatio quæ pro dentibus gladios habet, & commandit molaribus suis, vt comedat inopes de terrâ, & pauperes ex hominibus.

Panis cum periculo animæ quæritur.

Pellis nostra quasi clibanus exusta est. Effe- 10.
ctum tangit vtriusque: naturale enim est vt exosâ carne, edaci fame pellis aduratur, & corrugetur, & denigretur, & exuratur. *Iob* 19. Pelli meæ consumptis carnibus adhæsit os meum, & derelicta sunt tantummodo labia mea circa dentes meos. Spiritualiter autem pellis extrinsecus adhærens, conuersatio est: quia tota in turpitudinem peccati auersa est. *Thren.* 4. Denigrata est super carbones facies eorum. *Naum* 2. Facies omnium sicut nigredo ollæ. *A facie tempestatum famis*, maximè pabuli interioris destitutionis.

tutionis. *Psal.* 58. Famem patientur vt canes, & circuibunt ciuitatem. Hoc enim videmus in Ecclesiis, quod nemo patientibus famem panem porrigit, cum tamen tempestas famis valida sit: interius enim affligit, & destituit. *Luc.* 15. Ego autem hic fame pereo. 4. *Reg.* 7. Sciunt quia fame laboramus, & idcircò egressi sunt de castris, & latitant in agris dicentes: Cum egressi fuerint de ciuitate, capiemus eos.

11. *Mulieres in Sion humiliauerunt.* Tangit afflictionem cum ignominia in sexu muliebri, in principibus, in senibus, in adolescentibus & paruulis. Dicit ergo: *Mulieres in Sion humiliauerunt*, ad literam, matronas honestas libidine polluentes, quod peccatum in Ecclesiæ ministris multum abundat. *Osee* 6. In domo Israël vidi horrendum, ibi fornicationes Ephraïm. Ephraïm fructifera interpretatur: quia ex abundantiâ libidinis crescit fornicationis. 1. *Corinth.* 5. Omninò auditur inter vos fornicatio, & talis qualis nec inter gentes. *Et virgines in ciuitatibus Iuda*, supple, humiliauerunt, per deflorationem scilicet, nec oportet quòd hoc aliam habeat Glossam: virginum enim custodes clerici, & monachi, defloratores earum inueniuntur. *Psal.* 105. Initiati sunt Beelphegor. Beelphegor idolum tentiginis fuit. *Num.* 25. Fornicatus est populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad sacrificia sua, initiatusque est Israël Beelphegor. Vidimus enim, quòd nostri sacerdotes Beelphegor facti sunt, semen suum idolo illi immolantes. *Deuter* 27. Maledictus qui dormit cum sorore suâ filiâ patris sui, vel matris suæ, & dicet omnis populus, amen. Filia Patris filia Dei est, matris autem filia Ecclesiæ.

Beelphegor quid.

12. *Principes manu suspensi sunt*; in equuleis scilicet ante domos proprias, vt dicit *Paschasius*, quasi essent latrones infames, quibus quæstiones legis fieri deberent. *Psal.* 21. Dinumerauerunt omnia ossa mea. Extensione nimiâ equulei, dinumerabilia fecerunt. Suspensi autem manu sunt, vt manus adiutorium sibi ferre non possent. Hoc autem iustum fuit: quia manus pollutas habuerunt sanguinum & muneribus. *Numer.* 25. Suspende principes contra solem in patibulis, vt auertatur furor meus ab Israël. Occidat vnusquisque proximos suos qui initiati sunt Beelphegor. *Facies senum non erubuerunt*, quin scilicet interficerent, sicut nullâ reuerentiâ digni essent. *Deuteron.* 28. Ego adducam super te gentem de longinquo, quæ non deferat seni, nec misereatur paruuli. Hoc autem iustum erat: quia senes, sicut dicitur *Daniel.* 13. Inueterati dierum fuerunt malorum. *Isa.* 65. Peccator centum annorum maledictus erit.

13. *Adolescentibus impudicè abusi sunt*, ad literam, pro ephebis, eis abutentes. Spiritualiter autem abutuntur, qui adolescentulos ad lasciuias nutriunt, & impudicitias. *Ioël.* 3. Posuerunt puerum in prostibulo. *Roman.* 1. Relicto naturali vsu fœminæ, exarserunt in desideriis suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes. *Isa.* 2. Pueris alienis adhæserunt. *Glossa*: Per libidinem. Ne ergo dimittas eis. *Pueri in ligno corruerunt*, ad literam suspensi per superliminaria domorum, & per portas plateatum. *Ierem.* 11. Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terrâ viuentium. Spiritualiter autem paruuli infirmi in Ecclesiâ. In ligno, id est, in rigiditate prælatorum corruunt: quia quasi vectes rigidi & inflexibiles sunt. *Isa.* 27. Suscitabo super Leuiathan, serpentem vectem, id est, qui vt vectis ligneus rigidus est.

Senes de portis defecerunt: senes enim de populo eligebantur, & in portis pro iudicibus ponebantur. Vnde *Prouerb. vlt.* Nobilis in portis vir eius, cum sederit cum senatoribus terræ. Sed isti modo in Ecclesiâ defecerunt, & pueri sunt qui sedent in sedibus iudicum. *Isa.* 3. Dabo pueros principes eorum, & effœminati dominabuntur eis. *Eccles.* 10. Væ tibi terra cuius rex puer est, & cuius principes manè comedunt. Vnde in Timæo Platonis dicitur: Certè pueri estis, & non est in vobis vlla cana sapientia. *Et iuuenes de choro psallentium.* Iuuenes hic dicuntur bonæ indolis ministri Dei, de quibus sperabatur, quòd ad potiora deberent ascendere, qui omninò in Ecclesiis defecerunt. *Mich* 2. A paruulis tulistis laudem meam in perpetuum. *Psal* 77. Iuuenes eorum comedit ignis. Chorus autem psallentium est ad literam in choro & in Ecclesia cantantium, in quo choro bene nutriti iuuenes psallere cum lætitiâ consueuerunt, iuuenculas & virgines animas populi ad deuotionem excitantes. *Psal.* 67. Præuenerunt principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum tympanistriarum, ibi Beniamin adolescentulus in mentis excessu. 14.

Defecit gaudium cordis nostri, id est, materia gaudij: hoc enim iustum est: quia gaudebant in vanis & caducis. Idcircò etiam gaudium ablatum est ab eis quod fuit in festis. *Tob.* 5. Quale gaudium mihi est, qui in tenebris sedeo, & lumen cœli non video? *Isa.* 24. Ingemuerunt omnes qui lætabantur corde. *Isa.* 21. Tenent tympanum & citharam, & gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt. *Versus est in luctum chorus noster*, quo scilicet in choro concordi coram Deo gaudere consueueramus: eò quod indignos nos fecimus, qui resonare verba Dei deberemus. 1. *Machab.* 1. Dies festi conuersi sunt in luctum. *Iob* 30. Versa est in luctum cithara nostra, & organum nostrum in vocem flentium. *Isa.* 24. Cessauit gaudium timpanorum, quieuit sonitus lætantium, conticuit dulcedo citharæ. 15.

Cecidit corona capitis nostri, qua corona circumdabant mentem in splendore diuinitatis, in circulo æternitatis, in lapidibus pretiosis diuinarum virtutum. *Ezech.* 21. Aufer cidarim, tolle coronam. De hac corona dicitur. *Prou.* 4. Cum amplexatus fuerit sapientiam, dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta proteget te. *Psal.* 102. Qui coronat te in misericordia, & miserationibus. Tamen literaliter notat amissionem regni. 16.

Væ nobis, quia peccauimus. Omne enim væ, sicut dicit *Hieron.* ex peccato est, & temporale & æternum. *Osee* 7. Væ eis quoniam recesserunt à me: vastabuntur, quia præuaricati sunt in me. *Isa.* 3. Væ animæ eorum, quoniam reddita sunt sunt eis mala. Et ibidem: Væ impio in malum, retributio enim manuum eius fiet ei.

Væ ex peccato est.

Propterea

17. *Propterea moestum factum est cor nostrum.* Moestitia deiectionem significat in ablatione omnis boni quando cor concidit in seipso. 2.*Cor.*1. Supra modum grauati sumus, & supra virtutem, ita vt tæderet nos etiam viuere. Et intantum moestum est cor nostrum, quòd *contenebrati sunt oculi nostri*, hoc est, consilium & ratio periit à nobis. *Psal.*54. Timor & tremor venerunt super me, & contexerunt me tenebræ. Spiritualiter autem oculi Ecclesiæ sunt doctores & prælati qui contenebrati sunt. *Zach.*11. Brachium eius ariditate siccabitur, & oculus dexter eius tenebrescens obscurabitur.

18. *Propter montem Sion*, qui scilicet in tanta gloria esse consueuit, & significat Ecclsiæ eminentiam in sanctitate, & in omni scientia. *Ierem.*31. Benedicat tibi Dominus, pulchritudo iustitiæ, mons sanctus. *Qui disperiit*, id est, in diuersa vitia periit. *Psal.*82. Disperierunt in Endor, facti sunt vt stercus terræ. Endor interpretatur fons generationis, quia ad literam in inguine, vbi fons est generationis, disperierunt, & propter stercus, id est, temporalium cupiditatem. *Vulpes ambulauerunt in eo.* Non dicit latuerunt: quia manifestè ambulant qui per astutias intrauerunt, & qui aliis quasi vulpes insidiantur. *Ezech.* 13. Quasi vulpes in deserto Prophetæ tui Israël. *Cant.* 2. Capite nobis vulpes paruulas quæ demoliuntur vineas. Isti enim omnes vineam Domini demoliuntur.

19. *Deus omninò immutabilis.* *Tu autem Domine.* Conuertit se ad orationem, vt consolationem ad tantam desolationem adhibeat, & dicit tria, promissionis æternitatem, auersorum conuersionem, & proiectionis lamentationem. Dicit ergo: *Tu autem Domine*, omnibus superpositus, omnibus honorabilibus honis diues. *Esther.*13. In ditione tua Domine cuncta sunt posita, & non est qui tuæ possit resistere voluntati, Dominus vniuersorum tu es. *Rom.*10. Diues in omnes qui inuocant eum. *In æternum permanebis*, non in substantia tantum, sed in veritate tuarum promissionum, & exhibitione misericordiarum. *Psal.*101. Tu idem ipse es, & anni tui non deficient. Et ibidem: Tu autem in æternum permanes, & memoriale tuum in generationem & generationem. *Iacob.*1. Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. *Solium tuum in generationem & generationem.* Solium, inquam, veritatis & iustitiæ: in illis enim in perpetuum regnat super fideles. *Ierem.*14. Solij gloriæ tuæ recordare, ne irritum facias fœdus tuum nobiscum. Generationem verò & generationem dicit generationem præsentium mortalium, & generationem futurorum æternorũ. *Psal.*44. & *Heb.*1. Thronus tuus Deus in sæculum sæculi. *Dan.*7. Potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum quod non corrumpetur. *Luc.* 1. Dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum. *Isa.*9. Super solium Dauid, & super regnum eius, vt corroboret illud in iudicio vsque in sempiternum.

Quare in perpetuum obliuisceris nostri. *Isa.* 11. 20.
Nunquid obliuiscetur Dominus misereri? *Psal.* 12. Vsquequo Domine obliuisceris me in finem. *Derelinquens nos in longitudinem dierum*, scilicet alienando nos à tua gratia. *Isa.* 49. Dixit Sion: Dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei. Ac si dicat: Consideratione peccatorum meorum dignus sum, quòd mei non recorderis in bonum, sed misericordia tua tanta est, quòd adhuc spero redire ad recordationem tui. *Ioan.* 2. Abiectus sum à conspectu oculorum tuorum, verumtamen rursus videbo templum sanctum tuum.

Conuerte nos Domine ad te. Aliter enim auersi 21.
sumus. Et hoc est quod sequitur. *Et conuertemur.* Conuersio enim sonat positionem debitam & maximè ad humilitatem. *Matth.* 18. Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. *Ezech.*3. Ipsi conuertentur ad te, & tu non conuerteris ad illos. 3.*Reg.*18. Ostende hodiè, quia tu es Deus Israël, & ego seruus tuus, & iuxta præceptum tuum feci omnia verba hæc, exaudi me Domine, exaudi me, vt discat populus iste, quia tu es Dominus Deus, & tu conuertisti corda eorum. Item *Psal.* 84. Conuerte nos Deus salutaris noster, & auerte iram tuam à nobis. *Innoua dies nostros sicut à principio*, id est, quod simus sicut in patriarchis fuimus, in totum pulso pristini erroris peruerso intellectu. *Isa.* 26. Vetus error abiit. *Eccl.* 36. Innoua signa, & immuta mirabilia. *Apoc.* 2. Memor esto vnde excideris, & prima opera fac. *Ierem.* 2. Recordatus sum tui, miserans adolescentiam tuam, & charitatem desponsationis tuæ.

Sed proiiciens repulisti nos, propter peccata no- 22.
stra scilicet. *Isa.*2. Proiecisti enim populum tuum domum Iacob, quia repleti sunt vt olim, & augures habuerunt vt Philistiim. *Ierem.* 15. Eiice illos à facie tua vt egrediantur. *Psal.* 5. Secundum multitudinem iniquitatum eorum expelle eos. Iratus es contra nos vehementer. *Isa.* 5. Iratus furor Domini in populum suum, & extendit manum suam super eum. Irasci enim vehementer, est irasci ad mensuram iniquitatis. *Psal.* 73. Iratus est furor Domini in populum suum, & abominatus est hæreditatem suam. *Isa.*64. Ne irascaris Domine satis, & ne vltra memineris iniquitatis nostræ.

D. ALBERTI MAGNI, RATISBONENSIS EPISCOPI, ORDINIS PRÆDICATORVM,

COMMENTARII IN LIBRVM BARVCH.

PROLOGVS.

1. *Auctor huius operis & scopus.*

SAL. 117. *Benedictus qui venit in nomine Domini.* In hoc verbo Auctor & causa suscepti operis demonstratur, & scripturæ huius auctoritas. Auctor, quia Baruch interpretatur benedictus: in benedictione enim venit Domini. *Genes.*24. Ingredere benedicte Domini. *Rom.*15. Veniens ad vos, in abundantia benedictionum Christi veniam. Propter quod dicitur venire, quasi in adiutorium Ieremiæ qui à Deo missus est, prouidè occurrere. *Prou.*18. Frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma. Auctoritas autem scripturæ notatur in hoc quod dicitur: In nomine Domini. Nomen enim à notitia impositum est: notitia autem Dei, qui veritas est sola, dictis præbet auctoritatem: auctoritas enim ex reuelatione est, reuelatio autem firmissimum fundamentum est quod haberi potest. *Prouerb* 8. Iusti sunt omnes sermones mei, non est in eis prauum quid, neque peruersum. *Ioan.* 17. Sanctifica eos in veritate, sermo tuus veritas est. In sermone enim Dei, notitia Dei habetur: ea notitia vero nomen inuocatur: ex notitia ergo benedictio siue Baruch illuminatio infunditur. *Numer.*6. Inuocabunt nomen meum super filios Israël, & ego benedicam eis.

2. Causa autem suscepti operis per hoc habetur quod dicitur, *Deus Dominus, & illuxit nobis.* Vt enim Deus Dominus esse cognoscatur, & non idola, & hæc lux veritas animabus hominum infundatur, præsens opus à Propheta susceptum est. *Psal.* 49. Deus deorum Dominus locutus est, & vocauit terram. Verum enim est quod Deus deorum nobis loquitur, & aduocata terra ad auditum, tota terra illustratur. *Ezech.* 43. Terra splendebat à maiestate eius. *Ioan.*1. Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. *Eccl.*24. Illuminabo omnes sperantes in Domino.

Huic Prophetiæ *Hieron.* paruum præmittit prologum, in quo notatur huius scripturæ origo & vtilitas. Origo, cum dicitur: *Liber iste qui Baruch*, genitiui casus, *nomine prænotatur.* Consuetum est enim Hebræis à nominibus Auctorum libros prænotare, sicut dicitur liber *Isa. Ierem.* & aliorum, vt ea nomine Auctorum & sanctitate fidem accipiat libri scriptura, ne alicuius pseudoprophetæ esse credatur. *Exod.*33. Teipsum noui ex nomine, inuenisti gratiam coram me. De aliis autem dicitur in *Psal.* 15. Nec memor ero nominum eorum per labia mea. *In Hebræo canone non habetur*, hoc est, in ordine Canonicæ Scripturæ. Nec tamen propter hoc veritas eius refutata est: quia Scripturæ Canonis coniungitur. Non enim aliud hîc traditur, nisi quod à Ieremia descriptum est, & propter hoc in eadem veritate, cum prophetia Ieremiæ coniungitur. Hebræi enim sub numero 22. literarum in Canone Scripturæ 22 libros computant, vel 24. sub numero 24. seniorum. Adiunctos autem iis in eundem supputant numerum, sicut Baruch adiunctus Ieremiæ, eò quod ex ore Ieremiæ accepit, quidquid descripsit: propter quod etiam Baruch sententiis suis non præmittit, Hæc dicit Dominus: quia ex dictis Ieremiæ potius quam ex dictis Domini accepit: ita tamen quòd tota huius scripturæ veritas reuelationi Dei, quæ ad Ieremiam facta est, innititur: qui sicut dicitur in 2. *Machab.* 2. Multas fecit descriptiones, quas mandauit transmigratis, ne obliuiscerentur præcepta Domini. Vnde autem habitus hic liber, subiungitur. *Sed tantum in vulgata editione.* Vulgata verò editio dicitur liber legis & sacrorum voluminum ad omnes in commune diuulgatus,

3. *Expositio prologi beati Hieronymi in librum Baruch.*

tos, qui dicitur inuentus fuisse in quodam muro templi Ierusalem, qui inter parietina & ruinas perseuerat vsque ad reditum Esdræ de captiuitate, vbi conturauerat eum Ieremias & Baruch notarius eius. Simile cuius est 4. *Reg.* 22. vbi dicitur Helchias sacerdos ex improuiso inuenisse libros legis Domini, cum sarta tecta templi instaorarentur. Et hoc idem 2. *Paralip.* 34. continetur & quod tali editione sancitum est & vulgatum, plenam continet veritatem. *Similiter & epistola Ieremia*, quæ huic libro in fine annectitur. Sácta vero Ecclesia hic attédit quod *Ioan.* 6. dicitur: Colligite fragmenta ne pereant, & non tantum libros Prophetarum, sed etiam fragmenta diligenter collegit, sciens hoc quod dicitur. *Deuter.* 8. Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod progreditur de ore Dei. Et hoc est quod de causa huius collectionis subiungitur. *Propter notitiam autem*, hoc est, peritiam, *legenti*, supple, acquirendam, *scripta sunt*, hoc est, vt ex scriptura ista notitia Dei habeant. *Rom.* 15. Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus. *Abac.* 2. Scribe visum, & explana eum super tabulas, vt percurrat qui legerit eum, hoc est, percuttendo intelligere possit. *Maximus* Episcopus, & sacræ Scripturæ expositor: Auctoritas est rationis reperta veritas, & ob vtilitatem posteritatis scripto commendata. Et hoc est quod sequitur. *Quia multa de Christo*, quantum scilicet ad incarnationem & diuinitatem eius, sicut scilicet quod in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est, quod solus inuenerit viam vitæ, quod solus sit Deus, ad quem non æstimetur alius. *Nouissimisque temporibus indicant*, sicut est id de resurrectione, quod in fine ponitur: Exue te Ierusalem stola luctus, & vexationis, & indue te decore & honore eius qui à Deo tibi est in sempiterna gloria: & multa alia quæ in sequentibus manifestabuntur.

Auctoritas quid.

CAPVT I.

1. ET *hac verba libri, &c.* Liber iste in tres partes diuiditur. Primò enim Auctor describitur. Secundò fructus seu vtilitas libri subiungitur, ibi, *Et legit Baruch.* Tertiò verò subiungitur instructio prophetalis, ibi, *Audi Israel mandata vita.* Descriptio Auctoris tripliciter fit, genere scilicet, loco, & tempore. Genere dupliciter, nomine scilicet, & patrua & auita dignitate. De nomine dicitur. *Et hac verba libri.* Compilatam coniunctio associationem notat ad prophetiam Ieremiæ: ac si dicat, Omnibus descriptis quæ Ieremias dixit, etiam hæc verba scripsit Baruch, quæ de eruditionibus Ieremiæ accepit. Ieremias enim verba sua in ore Baruch dedit, sicut Deus verba sua in ore Ieremiæ dedit. *Ierem.* 36. Scripsit Baruch ex ore Ieremiæ omnes sermones Domini. Vnde dicere potuit illud *Psal.* 44. Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis. Et hoc est. *Qua scripsit Baruch. Apocalyps.* 1. Quod vides, scribe in libro. Baruch enim benedictus Domini nihil nisi benedictionem Domini scribere potest: eò quod ab ore benedicti non nisi benedictio procedit. *Eccl.* 39. Ipse tanquam imbres mittet eloquium sapientiæ suæ, & in oratione confitebitur Domino. De patre autem subiungit. *Filius Neria*, qui lucens Deo interpretatur: eò quod omnis ista illuminatio ad honorem Domini terminatur. *Philip.* 2. Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. A luce ergo Domini benedictio procedit: quia à luce veritatis nascitur benedictio virtutis. Auus autem huius subiungitur: *Filij Maasia*, qui onus Domini vel assumptio Domini interpretatur: eò quod onus Domini assumpsit, & ex onere obedientiæ ad lucem veritatis peruenit. *Matth.* 11. Iugum meum suaue est, & onus meum leue. Non enim aliquis potest accipere intellectum veritatis, nisi prius ceruicosa superbia onere obedientiæ comprimatur, per quam altitudo intellectus ad fidei religionem captiuetur. 2. ad *Corinth.* 11. in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. De attauo autem huius subiungitur: *Filij Sedechia*, qui iustificans Dominum interpretatur: eò quod omnes iustitias Domini per iustitiam fidei compleuit, & ostendit. *Rom.* 10. Finis legis Christus ad iustitiam omni credenti. De proauo verò subditur: *Filij Sedeij*, qui cibarium meum interpretatur, vel ex latere meo æneus: eò quod sermo gratiæ cibus eius fuit. *Sap.* 16. Non natiuitatis fructus pascunt homines, sed sermo tuus. *Ezech.* 3. Fili hominis venter tuus comedet, & viscera tua complebuntur volumine isto quod ego do tibi. Hic ex latere Dei fuit: eò quod semper Deo astitit, expugnans omnia quæ contra Dominum se erexerunt. *Psal.* 93. Quis consurget mihi aduersus malignantes, aut quis stabit mecum aduersus operantes iniquitatem? Vnde & æneus dicitur propter inflexibilem constantiam. *Ierem.* 1. Ego quippe dedi te hodie, in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æneum super omnem terram. De subauo verò subditur: *Filij Helchia*, qui pars Domini, vel vendicatus Domino interpretatur: eò quod totus vendicatus, vt pars hæreditatis fuit Domino, & nullam in eo partem habuit diabolus. *Deuteron.* 32. Pars Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius. *Isa.* 19. Hæreditas mea Israël. Cum autem dicit *Hieronymus*, quòd patres & aui in titulis Prophetarum positi etiam Prophetæ fuerunt, patet quanta paterna & auita dignitate iste præfulserit, qui ex tot Prophetarum generatione processit. *Eccli.* 44. Omnes isti in generationibus gentis suæ gloriam adepti sunt, & in diebus suis habentur in laudibus. Qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum. De loco autem in quo scripsit, subiungitur: *In Babylonia.* Propter vtilitatem enim & consolationem captiuorum in Babyloniam venit Propheta: eò quod hanc libertatem acceperat à Domino, vt saluus esset ad quemcumque locum pergeret. *Ierem.* 45. Dabo tibi animam tuam in salutem, in omnibus locis ad quæcumque perrexeris. De tempore verò supponit, & in communi, & in speciali, & in singulari. In communi quidem.

Baruch genealogia.

In anno quinto. Vel à transmigratione Ioachim 2.

de quâ dicitur. 4. *Reg.* 24. & 2. *Paralip.* 36. Et hoc probabilius est. Quidam tamen dicunt, quòd in anno quinto à captiuitate generali. In speciali autem tempus describit, cum subdit: *Septimo die mensis.* Et quia non additur secundi vel tertij vel deinceps mensis, intelligitur mensis primi, qui est Aprilis, de quo dicitur *Exod.* 12. Mensis iste vobis principium mensium, primus erit in mensibus anni. In singulari verò addit: *In tempore quo ceperunt Chaldæi Ierusalem.* Et si intelligitur de tempore transmigrationis, sensus est, quo ceperunt, id est, quo capere cœperunt. Si verò de tempore generalis captiuitatis, tunc litera plana, & hoc innuitur per sequentem literam. *Et succenderunt eam igni:* quod tamen secundum primum modum expositionis intelligitur, succenderunt, id est, succendere cogitauerunt, maximè propter sequentia. Quia dicitur in auribus Iechoniæ librum legisse, qui transmigratus & non captiuatus fuit: de quâ succensione *Ierem. vlt.* habitum est.

Huius libri vtilitas.

3. *Et legit Baruch.* Describit hîc huius libri fructum seu vtilitatem, & dicit duo, verbum fructificans, & fructum, ibi, *Qui audientes plorabant.* Dicit ergo: *Et legit Baruch*, qui mentem sciuit Dei & Ieremiæ. Benedictua legit explanando, *verba libri huius*, verba, inquam, verberantia aures sono vocis, & verberantia mentes sensu spiritus *Ierem.* 36. Ex ore suo loquebatur quasi legens ad me omnes sermones istos. *Ad aures Iechoniæ filij Ioachim*, qui scilicet cum matre translatus in Babyloniam fuit. In auribus enim Sedechiæ legere non potuit: quia ille excoculatus carcere conclusus fuit. *Regis Iuda*, iure scilicet successionis, quamuis non haberet iurisdictionem potestatis Per Reges enim ad subditos verbum Dei propalari debet. *Sap.* 6. Audite ergo Reges, & intelligite, discite iudices finium terræ. *Psal.* 21. Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram. *Ad aures vniuersi populi venientis ad librum:* eò quod sine personarum acceptione omnibus prodesse voluit. *Rom.* 1. Sapientibus & insipientibus debitor sum, ita quod in me promptum est, &c. *Eccles. vlt.* Finem loquendi pariter omnes audiamus. *Marc. vlt.* Prædicate Euangelium omni creaturæ. In hoc enim quod dicit, *venientis ad librum*, deuotio notatur audientium. *Isa.* 2. Venite ascendamus ad montem Domini, & docebit nos vias suas.

4. *Et ad aures potentium filiorum Regum.* Filij Regum dicuntur, qui ex successionibus regalis prosapiæ processerant, & potentatus ante captiuitatem conuenire consueuerant obtinentes, vt illis inclinatis ad librum, facilius alij inducerentur. *Ierem* 5. Ibo ad optimates, & loquar eis: ipsi enim cognouerunt viam Domini, & iudicium Dei sui. *Et aures presbyterorum.* Presbyter Græcè, Latinè sonat senior, eò quod seniorum est canam habere sapientiam, & intellectum legis. *Sap.* 4. Cani sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata. *Iob.* 12. In antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia. *Et ad aures populi à minori, vsque ad maximum eorum.* Ad aures legere dicitur, qui ad intellectum aurium legit, vt omnes intelligere possint. Vnde Apost. 1. ad *Corinth.* 14. dicit eum non audire qui non intelligit dicens, nemo enim audit, spiritus autem loquitur mysteria. *Sap.* 6. pusillum & magnum ipse fecit, & æqualiter est ipsi cura de omnibus. In vno vero sermone Scripturæ, & paruus accipit eruditionem in historiâ, & maximus in mysterio spirituali. Propter quod dicit *Grego.* quòd Scriptura est fluuius, in quo agnus peditat, & elephas natat. *Et Ezech.* 47. dicitur, quòd introductus propheta est in flumen vsque ad talos, & vsque ad genua, & vsque ad renes, & tandem ad profunditatem quam non potest transuadere. *Omnium habitantium in Babylonia*, vt nullus esset qui non instrueretur. *Nee.* 8. Attulit Esdras sacerdos legem coram multitudine virorum & mulierum, cunctisque qui poterant intelligere, & legit in eo distinctè & apertè. *Ad flumen Sodi.* Babylonia terra aquosa est, iuxta cuius flumen quod Chobar dicitur, captiui Iudæi positi, sicut patet *Ezech.* 1. *Psal.* 136. Super flumina Babylonis illic sedimus, fleuimus. Hoc flumen Sodi vel Sudi vocatum ab euentu, quia Sodi, vel Sudi exclusio mea interpretatur, vel latus meum, eò quod in latere fluminis exclusi à terrâ suâ à rege Babylonis sunt positi. *Isa.* 15. Ad torrentem salicum ducent eos *Psal.* 136. In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra.

Scriptura est fluuius, in quo agnus peditat, & elephas natat.

5. *Qui audientes plorabant.* Tangitur hîc fructus lectionis in duobus, pœnitentiâ scilicet, & oratione, ibi, *Et nunc Domine Deus Israël.* Pœnitentia tripliciter describitur, compunctione scilicet cordis, affectione corporis, & satisfactione operis. De compunctione cordis dicit. *Qui audientes plorabant.* Ad deuotionem enim cordis & compunctionem deuenerunt per auditum. *Rom.* 10. Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. *Abac.* 3. Domine audiui auditum tuum, & timui. *Genes.* 3. Vocem tuam Domine audiui in paradiso, & timui: eò quod nudus essem. 2. *Paral.* 34. Iosias cum audisset verba, scidit vestimenta sua. Plorabant autem vt lachrymæ delerent delictum: quia voce pudor erat confiteri, vt dicit *Ambrosius. Isa* 38. Fleuit Ezechias fletu magno, vt scilicet deleret delictum, & consolationem reciperet. *Et ieiunabant*, vt compunctioni cordis adhiberetur afflictio corporis. *Ioel.* 2. Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & planctu. Est autem ieiunium triplex, scilicet in abstinentiâ delectabilium corporis propter petulantiam extinguendam. *Daniel* 10. Panem desiderabilem non comedi, & caro & vinum non introierunt in os meum, sed neque vnguento vnctus sum. Est ieiunium animalitatis in abstinentiâ concupiscentiarum. *Iona* 3. Pecora non gustent quidquam, nec pascantur, & aquam non bibant. Pecora sunt pecorini motus animalitatis, qui nihil concupiscentiarum gustare debent, nec pasci delectationibus sensibilibus, nec bibere aquam insipidam carnalitatis. Tertium ieiunium est rationis & voluntatis, vt scilicet inferior portio rationis vetitum non gustet, & hoc vocatur ieiunium sanctum. *Ioel.* 2. Sanctificate ieiunium. *Isa.* 58. Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi? dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes. Sic totus homo ieiunat. *Et orabant in conspectu Domini.* Oratio pars sanctificationis est, & præcipuè illa oratio

Ieiunium triplex.

Oratio est pars sanctificationis.

oratio generalis quâ homo corde, ore & opere orat. 1. Ad *Thessal* 5. Sine intermissione orate. vbi dicit *Glossa*, Non desinit orare, qui non desinit benefacere. 1. *ad Corinth*. 14. Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente. Et hanc tripliciter explicet, scilicet eleemosynâ, intercessorum supplicatione, ibi, *Ecce misimus ad vos*. Et vocali oratione, ibi, *Et nunc Domine Deus Israel*. Quod autem dicit, *in conspectu Domini*, notat quod intentio orantis debet esse vt soli Deo placeat, non vt captet fauorem hominum. *Matth*. 5. Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. *Iudith* 9. Iudith ingressa est ad oratorium suum, & induens se cilicio, posuit cinerem super caput suum, & prosternens se Domino, clamabat ad Dominum. Ingressa enim est oratorium vt fauorem populi fugeret. Oratio enim, vt dicit *August*. pius est affectus in Dominum erectus, quem fauor populi auferre non debet. *Psal*. 34. Oratio mea in sinum meum conuertetur. De eleemosynâ autem subdit.

6. *Et collegerunt pecuniam secundum quod potuit vniuscuiusque manus*. Collegerunt dicit, vt paruum quod vnusquisque dabat collectum ad vtilitatem pauperum & ministrorum Ecclesiæ peruenire posset. 2. ad *Corinth*. 8. Sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientiâ, & omni solicitudine, insuper & charitate vestrâ in nos, vt & in hac gratia abundetis, collectionis scilicet in pauperes. Quod autem dicit, *Secundum quod potuit vniuscuiusque manus*, id est, cum eo quod potuit facultas cuiuslibet in bonis. 2. ad *Corinth*. 8. Si voluntas prompta est, secundum quod habet accepta est, non secundum quod non habet. Ideò dicitur. *Luc*. 11. Quod superest, date eleemosynam. Superest autem quod excrescit super necessitatem. *Tob*. 4. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impartiri stude. Propter hoc. *Marc*. 12. oblatio viduæ quæ duo minuta obtulit, omnibus præfertur, quia totum victum suum obtulit. Quò autem & quibus obtulerunt, sequitur.

Eleemosyna commendatur & ordinatur.

7. *Et miserunt in Ierusalem*, ad templum scilicet, quod Ecclesiam significat: extra enim Ecclesiam non valet oblatio. 2. *Machab*. 12. Vir fortissimus Iudas facta collatione, 12. millia dragmas argenti misit Ierosolymam offerri pro peccatis mortuorum. Sic 2. ad *Corinth*. 8. collectionem præcepit fieri Apostolus, in pauperes sanctorum, qui fuerunt in Ierusalem. Quibus autem obtulerunt, sequitur. *Ad Ioachin filium Helchiæ*. Sacerdoti enim si pauper est, principaliter debetur oblatio, præcipuè si bonus est; quod videtur per nominis interpretationem, & paternam & auitam successionem. Ioachin præparatus Domino interpretatur, Helchias pater vendicatus Domino dicitur, Salomon verò pacificus meus interpretatur, & significat eum qui in pace conscientiæ, voto obedientiæ Deo vindicatus est, & omni merito iustitiæ præparatus, vt dignè possit offerre pro populo. *Iob*. *vlt*. Iste ad seruum meum Iob, offeret holocaustum pro vobis. Iob autem seruus meus orabit pro vobis, faciem eius suscipiam. Propter hoc *Deuter*. 12. præcipitur: Ne dimittas leuiten, quia aliam partem non habet. *Et ad sacerdotes*, quia etiam minoribus ministris subueniendum. *Prouerb*. 3. Honora Dominum de tuâ substantiâ, & de primitiis omnium frugum tuarum da pauperibus. *Et ad omnem populum*. Nota ordinem, prius enim maiori si indiget subueniendum est, deinde ministris inferioribus, deinde communiter pauperibus. *Luc*. 6. Omni petenti te tribue. *Tob*. 4. Noli auertere faciem tuam ab vllo paupere. Recoluerunt autem dicti Dauid: Beatus vir qui intelligit super egenum & pauperem, in die malâ liberabit eum Dominus. Non enim condendæ sunt diuitiæ, sed ministris altaris tribuendæ, & in pauperes, qui in formâ Christi veniunt, erogandæ. *Isa*. 23. Erunt negotiationes Tyri, & mercedes eius sanctificatæ Domino, non condentur, neque reponentur: quia his qui habitauerunt coram Domino, erit negotiatio eius vt manducent in saturitatem, & vestiantur vsque ad vetustatem. *Tob* 4. Eleemosyna ab omni peccato, & à morte liberat, & non patietur animam ire ad tenebras. Causam autem paupertatis subiungit dicens. *Qui inuenti sunt cum eo*, hoc est, cum sacerdote, *in Ierusalem*. Multis enim cum Iechonia & matre transmigratis pauperes remanserunt spoliati, ita quod etiam multi propter penuriam dispersi sunt, & significant eos qui vitæ merito intra Ecclesiam inueniuntur. *Eccles*. 4. Fili eleemosynam pauperis ne defraudes, & oculos tuos ne transuertas à paupere. *Eccles*. 7. Honorifica sacerdotes, & perpurga te cum brachiis, da illis partem sicut mandatum est tibi primitiarum. Et post pauca: Pauperi porrige manum tuam, vt perficiatur propitiatio & benedictio tua. Quando autem sic spoliati, & depauperati fuerunt, subdit.

Cum acciperent, supple, Chaldæi, *vasa templi* 8.
Domini. Quia cum Iechonia & matre suâ & thesauris regis & populi, in Chaldæam translata sunt, sicut legitur 4. *Reg*. 24. & 2. *Paral*. *vlt*. Quæ translatio ministrorum Ecclesiæ significat translationem & spoliationem. Et hoc est. *Quæ oblata fuerant de templo*. De templo enim auferuntur, quando animæ fideles & bona Ecclesiarum ad vsus sæculares adhibentur. Tales similes sunt Antiocho qui spoliare templum ausus fuit. 2. *Machab*. 5. Propter quid autem offerebant, subiungitur, cum dicitur: *Reuocare in terram Iuda*, hoc est, vt Dominus vasa translata in terram Iuda reuocaret, sicut & legitur factum esse. 1. *Esdræ*. 1. Rex Cyrus protulit vasa templi Domini, quæ tulerat Nabuchodonosor de Ierusalem, & referri fecit in Ierusalem. Quando autem hæc oblatio facta fuit, ostendit subdens. *Decima die mensis Siban*, quod conuersio interpretatur, eò quod tropicus mensis fuit, quoniam solis conuersio gratiæ conuersionem significabat. *Malach*. 4. Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. De spoliatione autem adhuc vlterius subdit. *Vasa argentea quæ fecit Sedechias filius Iosiæ Rex Iuda*, qui scilicet erat patruus Iechoniæ, qui transmigrauerat, quem loco sui Nabuchodonosor in Regem præfecerat, & in principio regni sui loco vasorum aureorum quæ Salomon fecerat & Chaldæi abstraxerant, quædam vasa argentea restituerat, ne cultus templi

perijret, quæ tamen etiam à Chaldæis postea abstracta sunt: & hoc est quod sequitur.

9. *Postea quam cepisset Nabuchodonosor Rex Babylonis*, in transmigratione scilicet, *Iechoniam*, Regem, *& principes*, secundo loco à rege differentes, *& cunctos potentes*, hoc est, potentatus obtinentes sub rege & principibus, *& populum terræ*, hoc est multos de populo artifices & inclusores, *ab Ierusalem*, abstrahendo scilicet, *& duxit eos vinctos in Babylonem*, transmigratus scilicet. Tunc enim in magnâ paupertate erant constituti. *Et dixerunt*, ad sacerdotes scilicet, quando eis pecuniam hanc abstulerunt: *Ecce misimus ad vos*. Tangit hic de intercessione & oblatione. Dixit enim Ptolemæus, quòd intercessor est petentis ala. Oblatio autem per hoc placet, quod est signum figuratiuum oblationis Christi in cruce. *Psal.* 50. Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes, & holocausta. *Hebr.* 9. Sanguis Christi qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti. Et ideò duo hic dicuntur, scilicet pro quibus est offerendum, & orandum, & qualiter hæc ædificatio in alios est propalanda, ibi, *Et legite librum istum*. In primo duo dicit, qualiter scilicet offerendum pro principe, qui est persona publica, & qualiter offerendum pro ipsis, ibi, *Et pro nobis ipsis*. Dicit ergo.

Intercessor est petentis ala.

10. *Ecce misimus ad vos pecunias*. Eò quòd per pecuniam omnia habentur quæcumque necessaria sunt. *Eccles.* 10. Pecuniæ obediunt omnia. *Arist.* in 5. Ethic. Numisma seu pecunia fideiussor est futuræ necessitatis. Et hoc est quod sequitur. *De quibus emite holocaustamata*, quæ scilicet tota incendebantur, ab olon quod est totum, & cauma quod est incendium, dicta, & significant cor, & animalitatem humanam, quæ in toto igne pœnitentiæ & deuotionis cremari debent. *Daniel* 3. In animo contrito, & spiritu humilitatis suscipiamur, sicut in holocausto arietum & taurorum, & sicut in millibus agnorum pinguium, *Et thus*, quod redolentiam significat deuotionis. *Cantic.* 3. Quæ est ista quæ ascendit sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ & thuris. *Et facite manna*, quod interpretatur munus, vel consolatio, seu sacrificium, vel holocaustum, hoc est, offerte munera in holocaustum, & consolationem nostram. Et hoc significat eleemosynam quæ est munus Deo oblatum. 1. *Paral. vlt.* Populum qui repertus est, vidi cum ingenti gaudio offerre tibi donaria. *Et offerte pro peccato*, hoc est, pro redemptione peccati. *Hebr.* 8. Omnis pontifex ad offerenda munera, & hostias constituitur. Significant autem hæc oblationem Christi in cruce pro totius mundi redemptione. *Hebr.* 9. Christus semel in consummatione sæculorum ad destitutionem peccati per hostiam suam apparuit. Et post pauca: Semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata. *Isa.* 53. Propter scelus peccati mei percussi eum. *Ioan.* 17. Pro eis sanctifico meipsum. *Chrysost.* hoc est, sacrifico. *Ad aram Domini Dei nostri*, quæ significat incensionem cordis humani. Ara enim ab ardendo dicitur. *Leuit.* 6. Ignis in altari semper ardebit.

Numisma est fideiussor futuræ necessitatis.

Et orate pro vitâ Nabuchodonosor Regis Babylonis, cui nunc concessa fuit gubernatio Reipublicæ. Turbatio enim vitæ illius causa fuisset turbationis omnium subditorum: in turbatione autem quietè Deo seruire nemo potest. *Et pro vitâ Balthazar filij eius.* Quia vsque ad illius tempora durauit captiuitas. *Ierem.* 29. Quærite pacem ciuitatis ad quam transmigrare vos feci, & orate pro eâ ad Dominum: quia in pace illius erit pax vestra. 1. ad *Timoth.* 2. Obsecro primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus & omnibus qui in sublimitate constituti sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate. *Vt sint dies ipsorum*, quibus scilicet regere habent prouincias, *sicut dies cæli super terram*, quietè scilicet & ordinatè sibi succedentes, secundum quod in cœlo ordinatum est: sicut etiam *Matth.* 6. dicitur: Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terrâ. *Psal.* 118. Ordinatione tuâ perseuerat dies, quoniam omnia seruiunt tibi. 11.

Orandum pro regibus.

Vt det Dominus virtutem nobis, patientiæ scilicet, quâ sustinere possimus peccatorum purgationem. *Eccles.* 36. Reple Sion inenarrabilibus virtutibus tuis, & gloriâ tua populum tuum. *Et illuminet oculos nostros*, vt saltem per tribulationes cognoscamus quod in culpâ cæci cognoscere non valuimus. *Apoc.* 3. Collyrio inunge oculos tuos vt videas. Collyrium amarissimum est, sed illuminat oculos. *Gregor.* Sæpè fit, quòd oculos quos culpa clausit, amaritudo pœnæ aperit. *Vt viuamus sub vmbrâ Nabuchodonosor Regis Babylonis.* Vmbra protectionem significat. *Isa.* 49. In vmbrâ manus suæ protexit me. *Et sub vmbrâ Balthasar filij eius.* Sub iis enim duobus purgata fuit iniquitas populi. *Et seruiamus eis multis diebus.* 70. scilicet annis: seruitus enim illorum, flagellum nostræ purgationis fuit, sicut dicitur. *Genes.* 15. Scito prænoscens, quòd peregrinum futurum sit semen tuum in terrâ non suâ: & subiicient eos seruituti, & affligent quadringentis annis. *Et inueniamus gratiam in conspectu eorum*, supple, orate ne scilicet crudeliter interficiant, sed gratiosè sustineant. Simile est. *Exod.* 11. Dabit Dominus gratiam populo suo coram Ægyptiis. *Tob.* 1. Dedit illi Deus gratiam in conspectu Salmanazar Regis, & dedit illi potestatem quocumque vellet ire, habens libertatem quæcumque facere voluisset. Hæc enim gratia seruis Dei necessaria est: quia aliter à multis bonis impedirentur. *Eccles.* 45. Dilectus Deo & hominibus Moyses, cuius memoria in benedictione est. 12.

Vmbra pro protectione.

Et pro nobis ipsis orate. Secundum est. *Ad Dominum Deum nostrum. Iacob.* 5. Orate pro inuicem vt saluemini. Et ibidem: Multum valet deprecatio iusti assidua. Per intercessionem enim sanctorum sæpè conuertuntur peccatores. 1. *Reg.* 12. Ora pro seruis tuis Dominum Deum tuum, vt non moriamur. *Isa.* 53. Pro transgressoribus rogauit vt non perirent. *Quia peccauimus Domino Deo nostro*, hoc est, contra Dominum Deum nostrum, & ideo indigni sumus qui pro nobis oremus. *Ioann.* 9. Scimus quia peccatores Deus non audit. *Et non est auersus* 13.

furor

furor eius à nobis vſque in hunc diem : ſemper
enim viquc adhuc percutit. *Iſa*. 9. In omnibus
his non eſt auerſus fucor eius, ſed adhuc manus
eius extenta. Io captiuitate enim contra nos
iraſcitur, & ideò intercedere non audemus.
In paſtorali 1 p. c. 11. & lib. 2. epiſt. c. 24. Quia dicit *Gregor.* Cum is diſplicet qui ad intercedendum
mittitur, irati animus iudieis ad deteriora
pronocatur.

Et legite librum iſtum. Doctrinam ſuæ corre-
14. ctionis in alios petit propagari, ne & ipſi ſimi-
les patiantur pœnas. Librum autem vocat con-
ſcriptiones Baruch de populi correctione, &
hoc eſt. *Quem miſimus ad vos*, vt omnes eru-
diantur. *Iob*. 31. Librum ſcribat ipſe qui iudi-
cat, vt in humeco portem illum, & circumdeu
illum quaſi coronam mihi. Et hoc eſt quod
ſequitur. *Recitari*, & hoc eſt vt recitetur, *in
templo Domini in die ſolemni*, in quo omnes
conueniunt, vt omnibus propaletur, quia ad
omnium pertinet ædificationem. *Ioan*. 18. Ego
ſemper docui in templo, quò omnes Iudæi
conueniunt, & in occulto locutus ſum nihil.
Pſal. 117. Conſtituite diem ſolemnem in con-
denſis. Quia in condenſis populorum verbum
Dei ſolemniter proponendum eſt. *Et in die
opportuno*, hoc eſt, in aliis diebus profeſtis quan-
do opportunum eſt, quando ex aliquâ causâ
populus congregatur, *Eccleſ*. 24. In Eccleſiis Al-
tiſſimi aperiet os ſuum, & in conſpectu virtu-
tis illius gloriabitur. *Pſal*. 106. Exaltent eum
in Eccleſiâ plebis.
15. *Et dicetis.* Hic docet modum eruditionis po-
puli in confeſſione peccati, in tranſgreſſione le-
gis, in punitione iuſti iudicis, Et hoc eſt. *Do-
mino Deo noſtro iuſtitia.* Iuſtus enim eſt inferen-
do iram pro peccato. *Rom*. 3. Nunquid iniquus
Deus qui infert iram? Abſit. *Tob*. 3. Omnia iu-
dicia tua vera ſunt. *Pſal*. 118. Iuſtus es Domine,
& rectum iudicium tuum.

Nobis autem confuſio faciei, propter pecca-
tum ſcilicet quod commiſimus: confuſio enim
Lib. 2. c. 15 Erubeſcentia eſt timor ex re turpi perpetrata. ſeu erubeſcentia, vt dicit *Damaſc.* timor eſt ex
torpi actu, ſiue ex torpi perpetrato. *Ierem*. 30.
Confuſus ſum, & erubui quoniam ſuſtinui op-
probrium adoleſcentiæ meæ. *Sicut eſt dies hæc*,
hoc eſt, ſicut demonſtrat dies hæc in quâ com-
prehenſi ſumus in confuſione noſtrâ. Videmus
enim nunc propter peccatum nos eſſe confuſos
Ierem. 2. Quomodo confunditur fur quando
deprehenditur, ſic confuſi ſunt domus Iſraël.
Omni Iuda, & habitantibus Ieruſalem. Iuda di-
citur populus regni duarum tribuum: habitan-
tes autem Ieruſalem ſenatores, quorum decre-
to omnia fiebant: & hos per partes explicat
dicens.
16. *Regibus noſtris*, in quibus fuit prima aucto-
ritas, 1. *Pet*. 2. Siue regi quaſi præcellenti. *Prin-
cipibus noſtris*, qui ſecundas dignitates poſt re-
ges obtinebant, & partem populi continebant,
& ſacerdotibus noſtris, qui ſacra violabant &
prophanabant, *& Prophetis noſtris*, qui pſeudo
fuerunt, & viſionibus falſis populum decipie-
bant, *& patribus noſtris*, quibus quaſi hæredita-
riâ malitiâ ſucceſſimus. Hoc in Eccleſiis eſt com-
munis populus, communis clerus, maiores præ-
lati, prælati inferiores, ſacerdotes, & religioſi,
& primi malorum inuentores, qui in peccato
nos quaſi genuerunt. *Daniel*. 9. Regibus noſtris
confuſio, principibus noſtris, patribus noſtris,
omniqoe populo terræ. Tibi Domine iuſtitia,
nobis autem confuſio faciei, ſicut eſt hodiè
viro Iuda, & habitatoribus Ieruſalem, & omni
Iſraël, his qui propè ſunt, & his qui procul in
vniuerſis terris. *Rom* 3. Omnes peccauerunt &
egent gratiâ Dei. *Pſal* 52. Omnes declinaue-
runt, ſimul inutiles facti ſunt: non eſt qui fa-
ciat bonum.

Peccauimus ante Dominum Deum noſtrum, 17.
hoc eſt, ante lumen cognitionis Domini Dei
noſtri, quod per cognitionem legis & prophe-
tiæ ſplendebat ſuper nos. *Pſal*. 50. Tibi ſoli
peccaui, & malum coram te feci. Modos autem
peccati ſubiungit primò contra veritatem, di-
cens: *Et non credidimus*, ſupple, verbis eius, *diſ-
fidentes in eum*, hoc eſt, fiduciam non habentes
in eum, vt impleret promiſſa, & induceret
comminata. Contra quod dicitur. *Rom*. 4. In
Repromiſſione Dei non hæſitauit diffidentia,
ſed confortatus eſt fide, pleniſſimè ſciens, quòd
quæcumque promiſerit ei Deus, potens eſt &
facere. *Iſa*. 21. Qui incredulus eſt, infideliter
agit. Deinde ſubiungit de ſuperbia dicens.

Et non fuimus ſubiectibiles illi, vt ſcilicet cur- 18.
uatâ ceruice mandatis eius ſubiiceremur. *Iob*.
15. Cucurrit aduerſus Dominum erecto collo.
Exod. 10. Hæc dicit Dominus Deus Hebræo-
rum: Vſquequo non vis ſubiici mihi? Tertiò
adiungit de inobedientiâ dicens: *Et non audi-
uimus vocem Domini Dei noſtri.* Obaudire eſt
vocem tenuiter auditam negligere, & hoc non
tantum fecimus, quinimò contra clamantem
aurem obturauimus, ne vox eius in aures no-
ſtras intraret. *Ierem*. 7. Locutus ſum ad vos ma-
nè conſurgens, & loquens, & non audiſtis;
vocaui vos, & non reſpondiſtis. *Prouerb*. 1.
Vocaui & renuiſtis: extendi manum meam, &
non fuit qui aſpiceret: deſpexiſtis omne conſi-
lium meum, increpationes meas neglexiſtis.
Qualiter autem non tantum obaudiuerunt, ſed
aurea obturauerunt, ſubdit: *Vt ambularemus in
mandatis eius*, hoc eſt, vt proficeremus de vir-
tute in virtutem: retrorſum enim ſemper abliu-
mus. *Iſa*. 1. Abalienati ſunt retrorſum. *Bernard*.
Quomodo proficerent, qui ſemper reuertebàn-
tur, cum ambularent? *Quæ dedit nobis*, largi-
tate ſcilicet gratiæ ſuæ. Magnæ enim largitatis
indicium eſt dare præcepta quæ dirigunt ad vi-
tam. *Iſa*. 63. Quæ largitus eſt eis ſecundum in-
dulgentiam ſuam, & ſecundum multitudinem
miſericordiarum ſuarum. *Ezech*. 20. Et dedi eis
præcepta mea, quæ ſi fecerint, viuent. Non
enim parua culpa eſt à tali benignitate recede-
re. 2. *Pet*. 2. Melius erat illis non cognoſcere
viam iuſtitiæ, quam poſt agnitionem retrorſum
conuerti ab eo, quod illis traditum eſt, ſancto
mandato. Contigit enim eis illud veri prouer-
bij: Canis reuerſus ad ſuum vomitum, & ſus
lota in volutabro luti. Et ne credatur ſemel hoc
accidiſſe, oſtendit quandiu in hoc fuerunt,
ſubdens.

A die qua eduxit patres noſtros de terrâ Ægy- 19.
pti. Tunc enim ante montem Syna vitulum fe-
cerunt conflatilem. *Exod*. 33. *Numer*. 16. Illici-
cita concupierunt, *Numer*. 15. Idolo Beelphe-
gor initiati ſunt, & idolothyta comederunt, &
idola adorauerunt. *Numer*. 26. Populum in

Ægyptum

Ægyptum reducere noluerunt. *Isa.* 43. Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui præuaricati sunt in me. *Vsque in hanc diem*, vt sicut patres, ita & nos declinaremus. *Sap.* 4. Ex iniquis omnes *filij* qui nascuntur, testes sunt nequitiæ in parentes eorum. Et in quo initiati sunt, subdit: *Et dissipati*, per discordias scilicet, *recessimus*, elongantes à Deo, *Ne audiremus vocem ipsius. Psal.* 34. Dissipati sunt nec compuncti, tentauerunt me, &c. *Isa.* 48. Scio, quòd præuaricans præuaricaberis, & transgressorem ex vtero vocaui te. *Ierem* 2. A sæculo confregisti iugum, rupisti vincula, & dixisti: Non seruiam.

20. *Et ideò*, supple, *adhæserunt nobis multa mala*, pœnæ scilicet, quæ tandiu adhæret, quamdiu malitia culpæ perseuerat. *Et maledictionis*, vt scilicet exemplum maledictionis simus. *Psal.* 118. Maledicti qui declinant à mandatis tuis. *Quæ* scilicet mala & maledictiones, *constituit Dominus Moysi seruo suo. Deuter.* 27. Maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius, nec eos opere perficit: & dicet omnis populus, Amen. *Qui*, scilicet Moyses *eduxit patres nostros de terrà Ægypti. Mich.* 6. Memento, quòd eduxerim te de terrâ Ægypti, & miserim ante faciem tuam Moysen, & Aaron, & Mariam. *Dare nobis terram fluentem lac & mel.* Non enim in terrâ sterili locauit, sed in eâ quæ abundanter fluit lacte, hoc est, dulcedine terræ, & melle in dulcedine roris: quia hoc dicit Auicenna in 2. maioris canonis, Mel est ros linguis apum collectus. Significat autem lac virtutem de humanitate Christi fluentem, mel autem dulcedinem diuinitatis eius. *Numer.* 13. Venimus ad terram in quam misistis nos, quæ reuera fluit lacte & melle. *Genes.* 27. In pinguedine terræ & in rore cœli desuper erit benedictio tua. *Numer.* 16. Reuera induxisti nos in terram quæ fluit riuis lactis & mellis. *Sicut hodierna die*, supple, comprobatur: hodiè enim fluit lacte & melle, si sit qui gustare velit. *Isa.* 55. Audite audientes me, & comedite bonum, & delectabitur in crassitudine anima vestra.

Mel est ros linguis apũ collectus.

21. *Et non audiuimus vocem Domini Dei nostri*, ingrati scilicet contra tantum benefactorem, *secundum omnia verba Prophetarum*, qui loquti sunt, supple, nobis, in nomine Domini, *qui*, scilicet nos regere debebant, reges scilicet & sacerdotes. *Isa.* 30. Populus ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces, filij nolentes audire legem Dei, qui dicunt videntibus, nolite videre, & aspicientibus, nolite aspicere nobis ea quæ recta sunt.

22. *Et abiuimus*, hoc est, à rectâ viâ recessimus, *vnusquisque in sensu cordis sui maligni*, hoc est, male igniti & inflammati ad malum. *Ierem.* 7. Non audierunt, nec inclinauerunt aurem suam, sed abierunt in voluptatibus, & in prauitate cordis sui mali. *Isa* 53. Omnes quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit. Hoc autem specificat subdens: *Operari diis alienis*, hoc est, operibus suis seruire idolis, *facientes mala ante oculos Domini Dei nostri.* Quod maioris contemptus quam si in absentiâ Dei facerent. Hebr. 4. Omnia nuda & aperta sunt oculis eius. *Eccles.* 23. Oculi Domini lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum

CAPVT II.

1. Ex his autem infert iustum Domini esse iudicium, qui intulit pœnas: & hoc est. *Propter quod statuit Dominus Deus noster*, sententiam scilicet confirmando, *verbum suum, quod locutus est ad nos*, per legislatorem scilicet & prophetas. *Isa.* 31. Ipse autem sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit. *Et ad iudices nostros*, sicut patet in toto libro Iudicum, *qui iudicauerunt in Ierusalem*, quilibet scilicet in diebus suis, *& ad reges nostros*, qui successiuè regnauerunt, vt patet in libris *Reg.* & *Paralip.* *& ad principes nostros*, sacerdotes scilicet qui in sacris præerant, *& ad omnem Israël*, hoc est, decem tribus, *& Iudam*, hoc est, duas tribus. *Psal.* 48. Quique terrigenæ filij hominum, simul in vnum diues & pauper. *Iob.* 3. Paruus & magnus ibi sunt, & seruus liber à Domino suo.

2. *Vt adduceret Dominus magna mala*, merito scilicet nostræ iniquitatis. *Isa.* 5. Si me audire nolueritis, & ad iracundiam prouocaueritis, gladius meus deuorabit vos. *Quæ*, scilicet mala, *non facta sunt sub cælo.* Iustum enim est vt vltimum exemplum habeant in pœnis, qui omnibus deteriores fuerunt in culpis. *Apoc.* 18. Quantum glorificauit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum. *Isa.* 27. In mensurâ contra mensuram, cum adiecta fuerit, iudicabit eam. Et specificat subdens: *Quemadmodum facta sunt in Ierusalem*, quæ tantò acerbius fuit punita, quantò antè in deliciis fuit: & exemplificat in singulari, veritatem legis & prophetiæ præostendens.

Deus iustè punit.

3. *Secundum quæ scripta sunt in lege Moysi. Deut.* 28. Comedes fructum vteri tui, & carnes filiorũ tuorum & filiarum tuarum, quas dederit Dominus Deus tuus, in angustiâ & vastitate quâ opprimet te hostis tuus. Et hoc est quod sequitur. *Vt manducaret homo carnes filij sui, & carnes filiæ suæ.* Quod plangit *Ierem. Thren.* 2. dicens: Vide Domine & considera quem vindemiaueris ita. Ergone comedent mulieres fructum suum, paruulos ad mensuram palmæ? *Thren.* 4. Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos, facti sunt cibus earum in contritione filiæ populi mei. Et ne hoc sufficiat, subdit:

4. *Et dedit eos sub manu Regum omnium*, quibus ante superiores erant. Rex enim Ægypti Iosiam interfecit, & terram subiugauit, sicut legitur. 4. *Reg.* 24. Rex Assyriorum 10. tribus in Assyrios transtulit. 4. *Reg.* 17. Rex Chaldæorum 2. tribus captiuauit. 4. *Reg. vlt.* Et hoc est quod sequitur. *Qui sunt in circuitu nostro.* Et ita quilibet præualuit in eos. *Iob.* 30. Insidiati sunt mihi & præualuerunt, & non fuit qui ferret auxilium. Quasi rupto muro, & apertâ ianuâ irruerunt super me, & ad meas miserias deuoluti sunt. *In improperium & in desolationem in omnibus populis. Psal.* 88. Diripuerunt eam omnes transeuntes viam, factus est opprobrium, &c. *In quibus nos dispersit Dominus*, hoc est, dispergi præcepit. *Ezech* 5. Disperges in eos omnem ventum, & gladium nudabis post eos.

5. *Et facti sumus subtus, & non supra*, omnibus scilicet inferiores, & omnes quantumcumque viles

viles superiores nobis. *Thren. vlt.* Serui dominati sunt nostri, non fuit qui redimeret de manu eorum. *Deuter.* 28. Eris subtus & non supra. Horum autem omnium causa peccatum est, & maximè idololatria, & hoc est quod sequitur. *Quia peccauimus Domino Deo nostro*, per idololatriam scilicet, *Non obaudiendo vocem eius*, tantum, supple, sed etiam indurauimus cor contra eum. *Tob.* 3. Non egimus secundum præcepta tua, & non ambulauimus synceriter coram te. Propter quod iustum iudicium Dei. Et hoc est quod sequitur.

6. *Domino Deo nostro iustitia*, in omnibus scilicet iudiciis suis: *nobis autem & patribus nostris confusio faciei. Psal.* 68. Operuit confusio faciem meam. *Sicut est dies hæc. Psal.* 43. Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem & derisum his qui in circuitu nostro sunt.

7. *Quia locutus est Dominus super nos omnia mala hæc*, præmuniens nos scilicet per legislatorem & prophetas. *Quæ*, scilicet mala, *venerunt super nos. Tob. vlt.* Non excidit verbum Domini. *Numer.* 23. Non est Deus vt homo vt mentiatur, nec vt filius hominis vt mutetur.

Deus prius admonet quam feriat.

8. *Et non sumus deprecati faciem Domini Dei nostri*, vt cordis scilicet humilitate, & lachrymis deleremus delictum quod puniendum fuerat: quod si fecissemus, profectò ira Dei auersa fuisset à nobis, sicut placauit Moyses Dominum *Exod.* 33. *Psal.* 50. Cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Et hoc est, *vt reuerteremur vnusquisque nostrum à viis nostris pessimis. Isa.* 55. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius.

9. *Et*, quia non sumus reuersi, *vigilauit Dominus in malis*, hoc est, vigilanter aspexit. *Psal.* 77. Excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens crapulatus à vino, & percussit inimicos suos. *Et adduxit ea*, scilicet mala, *super nos*, ad oppressionem nostram. *Isa.* 37. Ex diebus antiquis plasmaui illud, & nunc adduxi. *Iob.* 4. Qui seminant dolores, & metunt eos, flante Deo periisse, & spiritu iræ eius esse consumptos. *Thren.* 1. Vigilauit iugum iniquitatum mearum in manu eius: conuolutæ sunt, & impositæ collo meo. *Quia iustus est Dominus in omnibus operibus suis*, reddens scilicet vnicuique pro meritis. *Isa.* 3. Væ impio in malum, retributio manuum eius fiet ei. *Quæ mandauit nobis*, per Moysen scilicet & prophetas. *Eccles.* 24. Legem mandauit Moyses in præceptis iustitiarum.

Deus vigil ad puniendum.

10. *Et non audiuimus vocem ipsius. Psal.* 3. Noluit intelligere vt bene ageret. Et hoc est quod sequitur. *Vt iremus in præceptis Domini. Iob.* 21. Dixerunt Deo, Scientiam viarum tuarum nolumus. *Psal.* 77. In lege eius noluerunt ambulare. *Quæ*, scilicet præcepta, *dedit ante faciem nostram*, hoc est, coram oculis nostris, videntibus nobis, ne dubitaremus. *Exod.* 20. Cunctus populus videbat voces & lampades, & sonitum, montemque fumantem. Omnium enim oculis manifestum est quod præcepit lex naturalis, quæ continetur in moralibus præceptis. *Ierem.* 31. Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam.

11. *Et nunc Domine Deus Israël.* Ponit hîc orationem quâ sacerdotes orare debebant pro populo, secundum tres conditiones, peccati scilicet recognitionem, verbi Dei siue comminationis veritatem, ibi, *Quia non secundum iustitias patrum.* Et orantis angustiam, seu necessitatem, ibi, *Et nunc Domine Deus Israel.* In primo tria sunt, scilicet magnalium Dei rememoratio, peccatorum confessio, ibi, *Peccauimus.* Et vt malum remoueatur deprecatio, ibi, *Auertatur ira.* Dicit ergo: *Et nunc Domine Deus Israel.* Ac si dicat: Tunc mirabilia fecisti tempore patrum, nunc autem necessitas instat vt iterum facias. Propter hoc etiam semper in fine dicimus orationum: Sicut erat in principio & nunc & semper. *Psal.* 92. Parata est sedes tua ex tunc, & nunc & vsque in sæculum tu es Deus. Non enim deficiunt miserationes Domini, semper enim paratus est subuenire. *Isa.* 59. Ecce non est abbreuiata manus Domini vt saluare nequeat. *Dan.* 3. Et nunc non possumus aperire os: confusio & opprobrium facti sumus seruis tuis, & his qui colebant te: ne tradas nos in perpetuum. *Daniel.* 9. Nunc ergo exaudi Deus noster orationem serui tui. *Qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti in manu valida*, hoc est, oppressionibus validissimis, quibus plagasti Ægyptum. *Psal.* 131. Qui percussit Ægyptum cum primogenitis eorum. *Exod.* 3. Non dimittet vos Rex Ægypti vt eatis nisi per manum validam, extendamque manum meam, & percutiam Ægyptum in cunctis mirabilibus meis. *In brachio excelso.* In brachio virtus est, & brachium excelsum, excelsæ sunt virtutes quas ostendit in cœlo & in terrâ. *Sap.* 18. Stans in terra repleuit omnia morte, & vsque ad cœlum attingebat stans in terrâ. *Psal.* 131. Qui percussit Ægyptum cum primogenitis eorum, in manu potenti & brachio excelso. *Et in signis & prodigiis.* Signum est opus diuinæ potentiæ ostensiuum, prodigium autem quod proditur digito omnium: eò quod maximæ virtutis est indicium. *Exod* 3. Extendam manum, & percutiam Ægyptum in cunctis mirabilibus meis. *Psal.* 71. Qui facit mirabilia magna solus. *Iob.* 9. Qui facit magna, & incomprehensibilia, & mirabilia, quorum non est numerus. *Et fecisti tibi nomen sicut est dies iste.* Quod scilicet vbique tua virtus prædicatur: hoc enim est nomen gloriæ. Dicit enim *Tullius in fine primæ rethoricæ*, quòd gloria est ore multorum prædicata laudatio, vel latè patens præconium. *August. super epist. ad Rom.* in fine: Gloria est clara cum laude notitia. *Isa.* 63. Sic adduxisti populum tuum, vt faceres tibi nomen gloriæ.

Brachium Dei excelsum, quod.

Gloria definitio.

12. *Peccauimus, impiè egimus, iniquè gessimus.* Peccatum est quilibet deformis actus. Vnde *August.* Peccatum est actus incidens ex defectu boni. Impietas autem est peccatum contra Dominum. Quia dicit *August.* quòd pietas est theosebia vel eusebia, hoc est, Dei bonus cultus. Iniquitas autem peccatum contra proximum, est enim priuatio æquitatis quam nos ad proximum habere debemus, vt omnia æquè illi faciamus, quæ nobis fieri volumus. *Dan.* 9. Peccauimus, iniquitatem fecimus, impiè egimus. *Dan.* 3. Peccauimus, iniquè egimus recedentes à te, & deliquimus in omnibus. *Domine Deus noster*, cui seruire maximè debebamus.

Peccatum, impietas & iniquitas quomodo differunt.

Deut. 6.

Deuter.6. Dominum Deom tuum timebis, & illi soli seruies. *In omnibus iustitiis tuis*, hoc est, contra omnes iustitias tuas, quia & contra maiestatem, & contra benefactorem, & contra patrem peccauimus. *Dan. 9.* Iniquitarem fecimus Domine in omnem iustitiam tuam.

13. *Auertatur ira tua à nobis*, hoc est, effectus iræ, seu plagæ tuæ. *Psal. 84.* Conuerte nos Deus salutaris noster, & auerte iram tuam à nobis. Et allegat miseriam subdens. *Quia derelicti sumus pauci*, multiiodine tantâ io nihilum redactâ, *inter gentes vbi dispersisti nos*, quæ etiam dispersos & paocolos persequitur, & occidete quærunt. *Deuter.28.* Sicut aotè lætatus est Dominus super vos, bene vobis faciens, vosque multiplicans, sic lætabitur disperdens vos, atque subuertens. *Isa.24.* Relicta est in vrbe solitudo, & calamitas opprimet portas. Quia hæc erunt in medio terræ, io medio populorum. Quomodo si paucæ oliuæ quæ remanserunt, excutiantur ex oleâ, & racemi cum fuerit finita vindemia. *Isa. 16.* Relinquetur in eo sicut racemus paruus & modicus, nequaquam multus.

14. *Exaudi Domine preces nostras*, de amouendis malis, *& orationes nostras*, de impetrandis bonis. *Psal. 54.* Exaudi Deus orationem meam cum deprecor. Et subdit de malo amouendo. *Et educ nos propter te*, de malo scilicet captiuitatis propter te: quia in nobis non est causa quare hoc facias. *Ezech. 36.* Non propter vos ego faciam domus Israël, notom sit vobis, sed propter nomen sanctum meum. *Psal.113.* Non oobis Domine non oobis, sed nomini tuo da gloriam. *Dan.9.* Propter temetipsum inclina Deus meus aurem tuam, & aodi. Bonum enim semper debet benefacere. Et subiungit de impetrandis bonis. *Et da nobis inuenire gratiam ante faciem eorum qui nos abduxerunt*, vt scilicet mitescant io nos. *Exod.3.* Dabo gratiam populo huic coram Ægyptiis. Exemplum huius in *Tob.* de quo dicitur. *Tob.1.* Quòd dedit illi Dominus gratiam in conspectu Salmanazar Regis. *Eccles. 44.* Conseruauit illi homines misericordiæ inuenientes gratiam in oculis omnis carnis.

15. *Vt sciat omnis terra, quia tu es Dominus Deus noster.* Ex hoc enim quod liberas tuos, oomen tuum prædicabitur. *Eccles. 36.* Congrega omoes tribus Iacob, & cogooscant, quia non est Deus nisi tu, vt enarrent mirabilia tua. *Et quia nomen tuum inuocatum est super Israel*, cuius inuocatio numquam defuit io auxilio. *Ierem.14.* Tu in nobis es Domine, & nomen tuum inuocatum est soper oos. *Eccles. 36.* Miserere plebi tuæ, super quâ inuocatum est nomen tuum. *Et super genus ipsius*, magis spirituale quam corporale. *Rom.9.* Non qui filij carnis, sed qui filij promissionis sunt, æstimantur in semine. *Eccles.44.* In testamentis stetit semen eorum, & filij eorum propter illos.

16. *Respice Domine*, vultu scilicet ad nos reducto, quem à nobis auertisti. *Sap.4.* Respectus eius super electos illius. *De domo sanctâ tuâ in nos.* Domus sancta Dei, cœlestium habitatio, ad quam semper benignum conuertit vultum: & horum petit ioterceßionem, vt etiam io nos afflictos respiciat. *Isa.vlt.* Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos? *Isa. 57.* In excelso & in sancto habitans, & cum coortito & humili spiritu, vt viuificet spiritum humilium, & viuificet cor contritorum. *Isa.63.* Attende de cœlo, & vide de habitaculo sancto tuo, & gloriæ tuæ solio. *Et inclina aurem tuam, & exaudi nos*, quam scilicet propter peccatum à nobis remouisti. *Psal.16.* Inclina Domine aurem tuam, & exaudi me, quoniam inops & pauper sum ego.

Aperi oculos tuos & vide, quos clausisti pro- 17.
pter peccata nostra. *Exod.3.* Vidi afflictiooem populi mei. *Dan.9.* Inclina Deus meus aurem tuam, & audi: aperi oculos tuos, & vide desolationem oostram. Deinde allegat populi emendabilitatem, eò qood obstinationem mortis non incurrerit. Et hoc est. *Quia non mortui qui sunt in inferno*, damnati desperabiliter, supple, *quorum spiritus acceptus est à visceribus suis*, & æternaliter, supple, condemnatus, *dabunt honorem & iustificationem Domino. Psal. 113.* Non mortui laudabunt te Domioe, neque omnes qui descendunt in infernum. *Isa. 38.* Quia non iofernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te, noo expectabunt qui descendont io lacum veritatem tuam. Quinimo tales blasphemant. *Apoc.16.* Æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen Dei habentis potestatem super has plagas, oeque egerunt pœnitentiam, vt darent illi gloriam.

Qui mortui non possint laudare Deum.

Sed anima, viuens scilicet & pœnitentiæ sus- 18.
ceptibilis, *quæ tristis est super magnitudinem mali.* 2. *Corinth.7.* Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœoitentiam in salutem stabilem operatur. *Et incedit curua*, curuitate humiliationis. 2. *Paral.vlt.* Iocuruatus sum multo vinculo ferri, & non est respiratio mihi. *Et infirma*, resolutione scilicet virtutis propter pœnitentiæ labores. *Psal.30.* Infirmata est in paupertate virtus mea. *Et oculi deficientes*, per respectum ad cœlum & propter lachrymas. *Isa. 38.* Attenuati suot oculi mei suspicientes in excelsum. *Et anima esuriens*, te scilicet, & cibum gratiæ cœlestis. *Matth. 5.* Beati qui esuriont, & sitiunt iustitiam. *Dat tibi gloriam*, de iustificatiooe receptâ. *Luc. 1.* Gloria in altissimis Deo. *Et iustitiam Domino*, pro vindictâ peccati. *Isa. 38.* Viuens, viuens ipse confitebitur tibi, sicut & ego hodie. Deinde allegat humilitatem orantis, quia oon ex meritis postular, sed ex indulgentia miserantis. Et hoc est.

In oratione Manasse.

Quia non secundum iustitias patrum nostrorum, 19.
quæ nullæ sunt, *nos fundimus preces. Thren. vlt.* Patres nostri peccauerunt, & non sunt, & nos iniquitates eorum portauimus. *Et Petimus misericordiam ante conspectum tuum Domine Deus noster.* Quia illi tuam iram metuerunt. *Tob. 3.* Ne reminiscaris delicta mea, vel parentum meorum. *Dan.9.* Neque enim in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. Ad *Tit. 3.* Noo ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit. Et allegant veritatem quâ mooiti fuerant cum peccarent. Et hoc est.

Sed quia misisti iram tuam, primò scilicet affli- 20.
gendo fame & peste, *& furorem tuum super nos*, posteà scilicet in captiuitate & gladio. *Psal. 6.* Domioe oe io furore tuo arguas me, neque in

irâ

irâ tuâ corripias me. *Sicut locutus es*, comminando scilicet, *in manibus puerorum tuorum & Prophetarum. Osea* 12. Ego visionem multiplicaui, & in manu Prophetarum assimilatus sum. *Dicens*, maximè *Ierem.* 37.

21. *Sic dixit Dominus*, cuius omne dictum ad effectum perducitur. *Psal.* 148. Dixit, & facta sunt. *Inclinate humerum vestrum*, ad onera portanda scilicet, *& ceruicem vestram*, ad obediendum scilicet, *& opera facite Regi Babylonis*, ad seruiendum scilicet, *& sedebitis in terra quam dedi patribus vestris. Isa.* 30. Si reuertamini & quiescatis, salui eritis: in silentio & in spe erit fortitudo vestra. Hic enim loquitur de his qui seruierunt Regi Babylonis.

Regibus obtemperandum.

22. *Quod si non feceritis*, scilicet subdentes vos Regi Babylonis, *nec audieritis vocem Domini Dei vestri*, dicentis. *Ierem.* 27. Gens & regnum quod non seruierit Nabuchodonosor Regi Babylonis, & quicumque non curuauerit collum suum sub iugo Regis Babylonis, in gladio & in fame, & in peste visitabo super gentem illam. Et hoc est quod sequitur. *Operari Regi Babylonis*, sicut præcepit. *Ierem.* 42. Si quiescentes manseritis in terra hac, ædificabo vos. *Defectionem vestram faciam de ciuitatibus Iuda*, vt scilicet habitatores deficiant, *& à foris Ierusalem*, in villis & in vicis, vt scilicet non sit habitator. *Ierem.* 9. Dabo Ierusalem in aceruos arenæ, & cubilia draconum & ciuitates Iuda dabo in desolationem, eò quod non sit habitator.

23. *Et auferam à vobis vocem iucunditatis*, in iubilis scilicet & canticis. *Ierem.* 9. Ecce ego cibabo populum istum absynthio, & potum dabo ei aquam fellis. *Et vocem gaudij*. Quia mutabo eos in tristitiam cordis. *Prouerb.* 14. Risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat. *Et vocem sponsi, & vocem sponsæ.* 1. *Machab.* 1. Omnis maritus sumpsit lamentum, & quæ sedebant in thoro maritali, lugebant. *Et erit omnis terra sine vestigio. Isa.* 1. Desolabitur sicut in vastitate hostili. Ab inhabitantibus, supple, deficientibus. *Isa.* 7. Erit in pascuam bouis, & in conculcationem pecoris. *Thren.* 1. Viæ Sion lugent, eò quod non sint qui veniant ad solemnitatem.

24. *Et non audierunt vocem tuam*, contradicentes verba mea, dicit Dominus, quæ misi ad eos per seruos meos Prophetas. *Et ideò*, supple, *statuisti verba tua*, hoc est, opere confirmasti. Quæ locutus es in manibus seruorum tuorum Prophetarum. *Cassiodorus*: Prophetia est diuina aspiratio, rerum euentus immobili veritate pronuntians. *Deuteron.* 18. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum. Qui autem verba Prophetæ, qui loquitur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Et hoc est quod sequitur. *Vt transferrentur ossa regum nostrorum.* Vt non dicit causam finalem, sed terminum peccati. Ad hanc enim pœnam terminatum est peccatum inobedientiæ, quod ossa regum de tumulis eiecta sunt. *Ierem.* 22. Sepultura asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ierusalem. *Et ossa patrum nostrorum de loco suo*, principum scilicet & sacerdotum de loco suo, hoc est, de sepulchris suis. Quod duabus de causis asserunt esse factum: vel quia ambitiosè sepulti sunt, & thesaurus in sepulchris quærebatur: vel locus

In prol. super Psal. cap. 1.

Vt non ibi per dicit causã finalem.

sepulturæ à Gentibus ad alios vsus deputabatur. *Isa* 14. Tu proiectus es de sepulchro tuo, quasi stirps inutilis, pollutus & obuolutus.

Et ecce sunt proiecta in calore solis, vt scilicet torrore solis exiccentur ad scissionem, *& in gelu noctis*, vt gelu inducente humidum putrefaciens, per putrefactionem ossa incinerentur: & sic memoria patrum pereat, cuius recordatio aliqua fuit in conseruatione ossium. Vnde *Gen. vlt.* Ioseph moriens dixit: Asportate ossa mea vobiscum. *Eccl.* 42. 12. Prophetarum ossa pullulant de loco suo. *Et mortui sunt in doloribus pessimis*, quos scilicet Moyses prædixit. *Deut.* 28. Percutiat te Dominus egestate, febri, & frigore, ardore & æstu, & aëre corrupto, ac rubigine, & persequatur te donec pereas. Et hoc est quod sequitur. *In fame, & gladio, & in emissione*, captiuitatis scilicet. *Ezech.* 5. Immittam in vos famem & bestias pessimas vsque ad internecionem: & pestilentia & sanguis transibunt per te, & gladium inducam super te. Nec tantum hoc fuit in hominibus, sed etiam in templo. Et est hoc quod sequitur. 25.

Et posuisti templum in quo inuocatum est nomen tuum in ipso, quod scilicet per idololatriam polluerunt patres nostri, sicut dicitur *Ezech.* 8. per totum. *Sicut hæc dies*, in qua demonstratur quod succensum est. *Isa.* 64. Domus sanctificationis nostræ, & gloriæ nostræ, vbi laudauerunt te patres nostri, versa est in exustionem ignis. *Propter iniquitates domus Israel*, hoc est, 10. tribuum, *& domus Iuda*, hoc est, 2. tribuum. 2. *Mach.* 5. Non propter locum gentem, sed propter gentem locum Dominus elegit. Ideò locus factus est particeps malorum populi. *Et fecisti in nobis.* Confitetur hîc peccasse contra veritatem legislatoris præmonentis eos, & ostendentis quoniam & ipsa captiuitas misericorditer, vt per eam in seorsum veniant, & Dominum recognoscant. Et hoc est quod dicit. 26.

Et fecisti in nobis Domine Deus noster, secundum omnem benignitatem tuam, benignè corrigens nos per captiuitatem vt pater filios. *Ioel.* 2. Benignus & misericens, & præstabilis super malitia. *Rom.* 2. An diuitias bonitatis eius & longanimitatis contemnis? *Psal.* 50. Benignè fac in bona voluntate tua Sion, vt ædificentur muri Ierusalem. *Et secundum omnem miserationem tuam illam magnam.* Signanter verò magna est temporaliter corripere, ne in æternum damnetur. 2. *Machab.* 6. Multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indicium. 27.

Expetenda correctio Dei in hac vita.

Sicut locutus es in manu pueri tui Moysi, vt patet per totum. *In die qua præcepisti ei scribere legem tuam*, hoc est, iteratò rescribere, sicut patet *Deut.* 1. & 31. & 32. *Coram filiis Israel. Deut.* 31. Locutus ergo Moyses audiente vniuerso cœtu Israël verba carminis huius. Et ad finem vsque compleuit. *Dicens*, Moyses scilicet *Deuteron.* 28. per sensum scilicet & non per verba. 28.

Si non audieritis vocem meam, pro operis scilicet impletione. *Iacob.* 1. Estote factores verbi, & non auditores tantum, fallentes vosmetipsos. *Ambitio hæc magna*, in diuitiis scilicet & supel- 29.

E lectile

lectile & potentatu, & multa in frequentiâ populi, & ædificiorum varietate. *Convertetur in minimam gentem*, interfectis scilicet plurimis. Gens enim minima dicitur esse, quæ pauca in numero est, & pauper liberum regnum non habens, sed data in omnium seruitute. *Deuter.* 32. Dixi, Vbinam sunt, & cessare faciam ex hominibus memoriam eorum. Et post pauca: Videbit, quòd infirmata sit manus, & clausi quoque defecerunt, residuique consumpti sunt. *Quoniam dispergam eos. Ezech.* 5. Disperges eos in ventum, & gladium nudabis post eos.

30. *Quia scio quod me non audit populus. Deut.* 31. Noui quod post mortem meam iniquè agetis, & declinabitis citò de viâ, quam præcepi vobis, & occurrent vobis mala in extremo tempore. *Populus est enim durâ ceruice.* Quia scilicet non inclinatur ad obedientiam. *Act.* 7. Durâ ceruice, & indomabili corde, vos semper Spiritui sancto resistitis. Et subiungit de misericordiâ, dicens. *Et conuertetur ad cor suum in terrâ captiuitatis suæ*, per afflictionem scilicet seruitutis. *Isa.* 28. Tantummodò sola vexatio intellectum dabit auditui. *Osea.* 6. In tribulatione suâ manè consurgent ad me: venite, & reuertamur ad Dominum: quia ipse cepit, & sanabit nos: percutit, & curabit.

Afflictio ad correctionem vtilis.

31. *Et scient quia ego sum Dominus Deus eorum*, per tribulationes scilicet. *Psal.* 95. Imple facies eorum ignominiâ, & quærent nomen tuum Domine. Et tunc, supple, *dabo eis cor*, quod scilicet modo amiserant. *Ezech.* 11. Auferam cor lapideum, & dabo cor carneum. Stultum enim cor non est. *Isa.* 46. Redite præuaricatores ad cor. *Et intelligent*, veritatem scilicet. 2. ad *Timot.* 2. Dabit tibi Dominus in omnibus intellectum. *Psal.* 118. Da mihi intellectum vt discam mandata tua. *Et aures*, supple, dabo eis audiendi, *& audient*, obediendo scilicet. *Matth.* 13. Qui habet aures audiendi, audiat.

32. *Et laudabunt me in terrâ captiuitatis suæ*, de iusto scilicet iudicio, & misericordi. *Tob.* 13. Confitemini Domino filij Israël, & in conspectu gentium laudate eum, quoniam ideò dispersit vos inter gentes quæ ignorant eum, vt enarretis mirabilia eius. *Et memores erunt nominis mei*, in liberatione suâ scilicet. *Isa.* 12. Confitebor tibi Domine, quoniam iratus es mihi: conuersus est furor tuus, & consolatus es me.

33. *Et auertent se à dorso suo duro*, quod curuare non poterant sub onere meo, sicut malus seruus curuatur per verba, ne abiiciat onus. *Eccles.* 33. Seruo maleuolo tortura & compedes, mitte illū in operationem ne vacet. Et post pauca. Quod si non obaudierit, curua illum compedibus, & non amplifices super omnem carnem. *Et à malignitatibus suis.* Malignitates sunt, quæ non ex infirmitate, vel ignorantiâ, sed solâ malitiâ procedunt. *Sap.* 5. In malignitate nostrâ consumpti sumus. *Quia reminiscentur viam patrum suorum*, quæ scilicet duxit ad mortem. *Qui peccauerunt in me*, hoc est, contra me. 1. *Esdr.* 9. Deus meus confundor & erubesco leuare faciem meam ad te, quoniam iniquitates nostræ multiplicatæ sunt super caput nostrum: & delicta nostra creuerunt vsque ad cœlum à diebus patrum nostrorū. *Psal.* 105. Peccauimus cum patribus nostris, iniustè egimus, iniquitatem fecimus. Et tūc consolabor eos. Et hoc est quod sequitur.

Et reuocabo eos in terram quam iuraui patribus eorum. 3. *Reg.* 8. Quod si peccauerunt tibi (non est enim homo qui non peccet) & iratus tradideris eos inimicis suis, & conuersi deprecati te fuerint in captiuitate suâ, tu propitiaberis populo tuo. *Ezech.* 36. Tollam vos de gentibus, & congregabo vos de vniuersis terris, & adducam vos in terram vestram. *Abraham, Isaac, & Iacob. Exod.* 32. Recordare Abraham, Isaac, & Israël seruorum tuorum, quibus iurasti per temetipsum. *Et dominabuntur eius*, scilicet terræ. *Isa.* 58. Sustollam te super altitudinem terræ, & cibabo te hæreditate Iacob patris tui. *Et multiplicabo eos*, ex paucis. *Isa.* 60. Minimus erit in mille, & paruulus in gentem fortissimam. *Et non minorabuntur*, per peccatum, vel per hostis gladium, quod maximè in sanctis in Ecclesiâ impletum est. *Isa.* 60. Populus tuus omnes iusti, in perpetuum hæreditabunt terram. 34.

Et statuam illis testamentum alterum sempiternum, quod non nisi de Nouo Testamento intelligi potest. *Ierem.* 31. Feriam domui Israël, & domui Iuda pactum nouum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum. *Vt sim illis in Deum*, per propitiationem, *& ipsi erunt mihi in populum*, per cultum & seruitutem. *Apoc.* 21. Ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus. *Et non mouebo amplius populum meum.* Quod de Iudæis intelligi potest: quia posteà captiuati sunt. *Filios Israël*, spirituales scilicet, *à terrâ suâ*, & hoc est, à fundamento Ecclesiæ, in quo fundaui eos. *Isa.* 60. In æternum hæreditabunt terram. *Eccles.* 1. Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem in æternum stat. *Psal.* 60. Dedisti hæreditatem timentibus nomen tuum Domine. 35.

Promittitur Nouum Testamentum.

CAPVT III.

Et nunc Domine Deus Israël. Tangit hîc angustiam, & dolorem orantis, allegans miseriam in quâ est, ibi, *Domine omnipotens.* Subinferens etiam quod emenda non perditio fuit de intentione affligentis, ibi, *Quia propter hoc dedisti timorem tuum.* Dicit ergo: *Et nunc Domine Deus Israël* Ac si dicat: Tunc quidem obstinati fuimus in culpis, nunc autem ad pœnitentiam conuersi sumus. *Psal.* 76. Dixi, Nunc cœpi. *Dan.* 3. Et nunc sequimur te in toto corde, & timemus te, & quærimus faciem tuam. *Anima in angustiis*, existens, supple, propter malum perpetratum. *Dan.* 13. Angustiæ mihi vndique nimis. *Et Spiritus anxius clamat ad te.* Anxius spiritus est, anxietatem indicans anhelitus, sicut gemitus, & singultus, & huiusmodi. *Psal.* 6. Laboraui in gemitu meo. 4. *Reg.* 4. Dimitte illam: anima enim eius in amaritudine est. 1.

Audi Domine & miserere, qui semper gementes & dolentes audis. *Eccles.* 35. Deprecationem læsi exaudiet, non despiciet preces pupilli, nec viduam, si effundat loquelam gemitus. *Quia peccauimus ante te*, solum scilicet: cuncta enim vides. 2. *Paralip vlt.* Excitaui iram tuam, & malum corā te feci, statuens abominationes, & multiplicans offensiones. Et hoc est quod sequitur. 2.

Quia

3. *Quia tu sedes in sempiternum*, sedes, inquam, vt Rex & gubernator, cuncta videns, & discernens quid cui reddendum sit. *Psal.* 70. Qui sedes super Cherubim, hoc est, plenitudinem scientiæ. *Dan.* 3. Benedictus es qui intueris abyssos, & sedes super Cherubin, hoc est, qui intueris tenebrosa & profunda cordium. *Et nos peribimus in æuum?* hoc est, in æternum morte æterna scilicet. *Ioan.* 10. Ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeant. *Ezech.* 18. Quare moriemini domus Israël? Nolo mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur & viuat.

Deus sedet vt rex & gubernator.

4. *Domine omnipotens Deus Israël.* Potens enim es ad liberandum, sicut potens fuisti ad percutiendum: non enim ira tibi dominatur, nec aliqua passio. Ille enim solus omnipotens, cui nulla penitus passio dominatur, & cui nulla obuiare potest potentia. *Esther.* 13. Domine Deus rex omnipotens, in ditione tua cuncta sunt posita, & non est qui tuæ possit resistere voluntati. Deus autem Israël es, omnem de semine Israël rescipiens. *Audi nunc orationem mortuorum Israel*, hoc est, morti addictorum, *& filiorum ipsius*, quos scilicet in captiuitate genuerunt. *Psal.* 78. Introeat in conspectu tuo gemitus compeditorum, secundum magnitudinem brachij tui posside filios morte punitorum. *Quia peccauerunt ante te*, & non, supple, ante illos: & ideo illi non habent causam in eos, sed tu. *Isa.* 52. Assur absque vlla causa calumniatus est eum. Tuum est ego misereri, & non illorum. *Psal.* 50. Tibi soli peccaui, & malum coram te feci. *Ierem.* 14. Tibi peccauimus expectatio Israël, saluator noster in tempore tribulationis. *Et non audierunt vocem Domini Dei sui*, præmonentem per legislatorem, & monentem per Prophetas. *Prouerb.* 1. Vocaui, & renuistis: extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret: & omnes increpationes meas neglexistis. Et ideò, supple, *conglutinata sunt nobis mala*, pœnæ scilicet. Conglutinatum autem est, quod quasi glutino vel visco adhærens tenet quasi inseparabiliter. *Deuteron.* 28. Conuertet in te omnes afflictiones Ægypti quas timuisti, & adhærebunt tibi. Pœnæ enim quasi gluten est culpa: vnde *Gen.* 14. dicitur, quòd terra Sodomorum multos habebat glutinosos bituminis: quod significat glutinum culpæ & concupiscentiæ, per quod conglutinatur pœna cum peccatoribus.

Peccatū est cōtra Deum videntē omnia.

5. *Noli meminisse iniquitatis patrum nostrorum*, quas imitati sumus, quia nec per pœnitentiam recedimus ab eis. *Iudith.* 8. Non sumus secuti iniquitates patrum nostrorum, qui dereliquerunt Deum suum. *Tob.* 3. Ne reminiscatis delicta mea, vel parentum meorum. *Psal.* 70. Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum. *Sed memento manus tuæ*, hoc est, operum magnorum quæ sæpè fecisti in nobis, & ex consueta beneuolentia iterum miserere. *Psal.* 76. Memor operum Domini. *Eccl. vlt.* Memoratus sum misericordiæ tuæ, & cooperationis tuæ quæ à sæculo sunt. *Et nominis tui in tempore isto*, tribulationis scilicet. Hoc autem nomen est Dominus, vt alium Dominum non ponas super nos. *Psal.* 78. Sciant gentes quoniam nomen tibi Dominus, vt possideas nos, & domineris nobis. Et hoc est: *In tempore isto.* Quoniam alieni Domini vendicant sibi. *Isa.* 26. Possederunt nos Domini absque te, tamen in te recordemur nominis tui. *Isa.* 52. Dominatores eius inique agunt, & iugiter tota die nomen meum blasphematur.

6. *Quia tu es Dominus Deus noster.* *Psal.* 8. Domine Dominus noster quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. 1. ad *Cor.* 8. Sunt dij multi, & Domini multi, nobis tamen vnus Deus pater, ex quo omnia, & nos in illo, & vnus Dominus IESVS CHRISTVS, per quem omnia, & nos per ipsum. *Et laudabimus te Domine*, de redemptione nostra scilicet. 2. *Paralip. vlt.* Laudabo te semper omnibus diebus vitæ meæ, quoniam te laudat omnis militia cœlorum. *Ecclesi. vlt.* Laudabo nomen tuum assiduè, & collaudabo illud in confessione.

7. *Quia propter hæc dedisti timorem tuum in cordibus nostris*, per pœnas scilicet captiuitatis, quibus te timeri fecisti. *Psal.* 41. Immitte timorem tuum in gentibus quæ te non nouerunt, *Ecclesi.* 36. Immitte timorem tuum super gentes quæ non exquisierunt te. *Vt inuocemus nomen tuum*, in pœnis scilicet. *Psal.* 129. De profundis clamaui ad te Domine. *Eccl. vlt.* Inuocaui Dominum & patrem Domini mei, vt non derelinquat me in tempore tribulationis meæ. Et laudemus te in captiuitate nostra. Quia videmus, quod captiuitas reduxit nos ad te. *Isa.* 26. In angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis. Et hoc est quod sequitur. *Quia conuertimur ab iniquitate patrum nostrorum*, per afflictionem scilicet captiuitatis. *Osee* 2. Sepiam viam tuam spinis, & sepiam eam maceria: & semitas suas non inueniet, & sequetur amatores suos, & non apprehendet eos, & quæret eos, & non inueniet, & dicet: Vadam & reuertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis quam nunc. *Qui peccauerunt ante te*, patres nostri scilicet, quorum fuimus imitatores. *Ierem.* 7. Filij colligunt ligna, & patres succendunt ignem, & mulieres conspergunt adipem, vt faciant faccolas reginæ cœli. Et ideò sequitur.

Afflictio auertit à peccato.

8. *Et*, ideò, supple, *sumus hodie in captiuitate nostra*, quam nostris peccatis nostram fecimus. *Isa.* 50. Ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis. De manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis. *Quia dispersisti nos*, inter gentes scilicet pro peccatis nostris. *Psal.* 41. In gentibus dispersisti nos. *In improperium*, vt omnes scilicet improperent nobis. *Psal.* 43. Posuisti nos opprobrium vicinis nostris. *Et in maledictum*, vt omnes scilicet maledicant nobis. *Deut.* 29. Iratus est furor Domini contra terram istam, vt induceret super eam omnia maledicta, quæ in hoc volumine scripta sunt. *Et in peccatum*, hoc est, vt in terra idolorum peccato idololatriæ seruiamus. *Ierem.* 16. Eiiciam vos de terra hac, in terram quam ignoratis vos, & patres vestri, & seruietis ibi diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem. *Secundum omnes iniquitates patrum nostrorum*, qui scilicet tot & tanta mala meruerunt. *Ioel.* 3. Citò velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum. *Qui*, scilicet patres *discesserunt à te Domine Deus noster.* *Ierem.* 2. Quid inuenerunt patres vestri in me iniquitatis,

quod elongauerunt à me, & ambulauerunt post vanitatem & vani facti sunt. Huc vsque descripta est bistoria de pœnitentiâ, & oratione eorum qui præsentem librum Baruch audierunt, & deinceps describetur libri instructio.

9. *Audi Israel mandata vitæ.* In hac antem parte tria dicuntur, scilicet cognitionis diuinæ super omne humanum ingenium sublimitas, reuertentium ad ipsam vtilitas, ibi, *Conuertere Iacob, & apprehende eam.* Et promissionum eius claritas & iucunditas, ibi, *Circumspicite Ierusalem ad Orientem.* In prima quatuor sunt, scilicet difficultas, subtilitas, ibi, *Quis inuenit locum eius.* Sublimitas, ibi, *Sed qui scit vniuersa, nouit eam.* Et contioentiæ eius vtilitas, ibi, *Hic liber mandatorum Dei.* In primâ tria sunt per quæ ostenditur difficultas, scilicet attentioois excitatio, experimenti probatio, ibi, *Quid est Israël ?* Eorum quæ sciri debent subtilis indagatio, ibi, *Disce vbi sit prudentia.* Dicit ergo: *Audi Israel.* Non enim audire potest nisi Israël, rectissimus virtute, & vir videns Dominum contemplatione. Talis enim solus potest audita probare. *Iob.* 34. Auris verba probat, & guttur escas gustu diiudicat. Probat qnidem qui probatam habet virtutem, & diiudicat qni iudicij habet scientiam. Hoc enim esse ooo potest oisi per virtutem & scientiam. *Iob.* 34. Viri intelligentes loquantur mihi, & vir sapiens audiat me. *Mandata vitæ.* Mandata & præceptum in subiecto idem sunt, sed differunt io ratione: præceptum enim est, secuodum quod est præceptum vt regula operis, mandatum autem secundum quod est iodicium intentionis primi maodantis, seu nuntiantis, & secuodum hoc directè est mandatum vitæ effectiuè, quia à primâ vitâ procedit: omnia enim quæ ad hoc procedunt, à vitâ proceduot, & à vitæ fonte, & vitam faciunt, & ad vitam conducunt. *Ioan.* 1. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum: lux enim primum est vitæ principium in corporalibus. *Auribus percipe vt scias prudentiam.* Auribus percipit, hoc est, præcapit, qui ad interiora verba accipit, & intentionem verborum perfectè diiudicat. *Matth.* 13. Qui habet aures audiendi, andiat. *Apoc.* 2. Qui habet autem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis. *Iob.* 34. Viri intelligeotes loquantur mihi, & vir sapicos audiat me. *Prouerb.* 8. Audite quoniam de rebus magnis locututa sum. Et subiungit de experimento primo in contrario, vt concludat oppositum de opposito: & hoc est.

Mandatum & præceptū differunt,

10. *Quid est Israel ?* hoc est, experiaris in te ô Israël, quæ causa sit quod in terrâ inimicorum es captiuus detentus, infrà terminos alienos inimicorum naturæ & rationis, & virtutis & veritatis: omnia enim enim hæc exterminat inimicus. Hoc significatum est. 4. *Reg.* 5. De Syria egressi fuerant latrunculi & captiuam duxerant de terrâ Israël puellam paruulam. Latrunculi Syriæ, quæ sublimis interpretatur, motus sunt superbiæ, in quâ sicut dicitur. *Tob.* 4. Initium sumpsit omnis perditio. Puella paruula anima parua & virtute & intelligentiâ veritatis. Captiua autem per intentionem & consensum peccati. Terra inimicorum termini potestatis dæmonum. *Iob.* 9. Terra data est in manus impij.

Inueterasti in terrâ alienâ per morosam delectationem, & peccati antiquitatem. *Dan.* 13. Inueterate dierum malorum nunc venerunt peccata tua. *Isa. vlt.* Peccator centum annorum maledictus erit. *Psal.* 119. Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. *Coinquinatus es cum mortuis.* Quod fit per consuetudinem: quoniam iam ad peccatum, nullum sentit dissensum, quasi tabe peccati mortuus est, & resolutus. *Iob.* 17. Putredini dixi, Pater meus es, & soror mea. Propter hoc dicitur. *Ephes.* 5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis. *Deputatus es cum descendentibus in infernum.* Descendunt in infernum, qui continuè grauedioe peccati descendunt, quod fit per impœnitentiam & obdurationem, & desperationem. *Psal.* 87. Deputatus sum cum descendentibus in lacum, factus sum sicut homo siue adiutorio inter mortuos liber. Vt scilicet adiutorio postposito liberè possit in me mors dominari. *Thren.* 3. Lapsa est io lacum vita mea, & posuerunt lapidem super me. Nec quærit vt discat, sed vt ad experimentum propriæ conscientiæ reducat: & ideò subdit. 11.

Status animæ à Deo deserta.

Dereliquisti fontem sapientiæ. Fons sapientiæ est verbum in Patre; tunc fundit, quando se in animas influendo transfundit. *Eccles.* 1. Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis, & ingressus illius mandata æterna. Excelsis enim Dei donis etiam lucidius fulget verbum io Patre existens, quod influens in animam, nuntiat & mandat & notificat ea quæ sunt in Patre. *Sapient.* 7. Per nationes in aoimas sanctas se transfert, amicos Dei & prophetas constituit. Derelictio illius causa omnium malorum est. *Ierem.* 2. Duo mala fecit populus meus; me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas quæ continere noo valent aquas. Et de proposito concludit. 12.

Verbum in Patre, fons sapientiæ.

Nam si in via Dei ambulasses, hoc est, processisses io viâ quâ Deus venit ad te, & quâ tu venis ad eum, Deus ad te per influentiam virtutis & veritatis, tu ad ipsum per amorem virtutis & lumen contemplationis. *Psal.* 24. Vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me. 1. *Ioan.* 1. Lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ. Si dixerimus, quoniam societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur & veritatem non facimus: si autem ambulamus in luce sicut & ipse est in luce, societatem habemus ad inuicem. Quia ipse venit ad nos, & nos ad ipsum, supple, & 1. *Ioan.* 2. Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. *Habitasses vtique in pace super terram,* hoc est, super gratiæ & veritatis stabilitatem. *Isa.* 48. Vtinam attendisses mandata mea, facta fuisset sicut flumen pax tua, interior scilicet & exterior: fluctuanti enim cordi nulla est pax, pax enim quies, & tranquillitas cordis est, vt dicit *Augustin. Philip. vlt.* Pax Dei quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra & intelligentias vestras. Ergo, supple, io teipso. 13.

Disce vbi sit prudentia, quæ est agendorum ratio, vt dicit *Philosophus, vbi sit virtus*, quæ (sicut dicit *Socrates*) habitus est inclinans in optima. Hanc enim non inuenis nisi in Deo. *Sap.* 8. Sobrietatem & prudentiam docet & iustitiam 14.

Virtus non inuenitur nisi in Deo,

&

& virtutem, quibus vtilius nihil est in vita hominibus. *Vbi sit intellectus*, qui (sicut dicit *Philosophus*) omnis veritatis principium est. *Isa.* 11. Requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus. *Gregor.* intellectum dat, dum de auditis mentem illuminat. De auditis, inquam, à Deo. *Vt scias simul*, quasi ex syllogismo concludens, *vbi sit longiturnitas vitæ.* Hæc enim non est nisi in radice purissimi intellectus, sicut etiam Philosophi posuerunt intellectum adeptum radicem esse immortalitatis. *Eccles.* 4. Sapientia filiis suis vitam inspirat, & suscipit inquirentes se. *Ptolemæus Philosophus:* Non fuit mortuus, qui scientiam viuificauit: nec fuit pauper, qui intellectui dominatus est. *Et victus*, qui vitam continuè sustentat: quia non potest esse nisi continuus influxus sapientiæ, & intellectus, & virtutis. *Sapient.* 8. Non habet tædium conuictus sapientiæ, sed lætitiam & gaudium. Hæc cogitans apud me, quoniam immortalis est in cogitatione sapientia, & in amicitia illius delectatio bona. *Vbi sit lumen oculorum*, hoc est, oculos illuminans: hoc enim etiam secundum philosophiam non est nisi primus fons luminis per se, quod dulcissimum lumen est, omnia illuminans quæ illuminantur. 1. *Reg.* 14. Gustaui paululum de melle isto, & illuminati sunt oculi mei. *Ioan.* 1. Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. *Et pax.* Pax est in eo, quo habito nihil amplius requiritur, hoc est, in Deo. *August.* in lib. 1. confess. Fecisti nos Domine ad te, & inquietum est cor nostrum, donec ad te perueniat. *Ioan.* 16. In mundo pressuram habebitis, in me autem pacem. *Psal.* 75. In pace factus est locus eius. Locus enim est, ad quem omne quod est, mouetur, & quiescit quando est in ipso, sicut per se locus est, & non locus vt vas sicut nauis nautæ.

Intellectus adeptus Philosophis est radix immortalitatis.

Cap. 1.

15. *Quis inuenit locum eius?* Tangitur hîc huius cogitationis subtilitas: eò quod ab humano ingenio inueniri non potest. Et hoc ostendit tripliciter, in communi: in speciali, ibi, *Vbi sunt principes?* & ipsius cognitionis altitudinem, ibi, *O Israel quam magna est domus Dei?* Et ex his tribus concludit, quod solus Dominus inuentor eius est, ibi, *Sed qui scit vniuersa, nouit eam.* Dicit ergo: *Quis inuenit locum eius?* Quantum ad humanum quis notat impossibilitatem: quia præsumptione humani ingenij inueniri non potest. *Psal.* 83. Defecerunt scrutantes scrutinio. *Ioan.* 1. Deum nemo vidit vnquam. Hoc significatum est. *Exod.* 8. vbi magi defecerunt in tertio signo, clamantes: Digitus Dei est hic. Nisi enim digitus Dei scribat in corde hominis, cognitionem diuinam habere non potest. Secundum autem reuelationem acceptam, quis notat dignitatem: & est sensus, quantæ dignitatis est, qui locum tantæ sapientiæ inuenit. 2 *Corinth.* 3. Nos omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem tanquam à Domini spiritu. Quod autem non ab homine, sed à Deo sit, paulò ante dicit: Non quod sufficientes simus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. Locus autem est, sicut iam diximus, ad quem res mouetur, & sic locus diuinæ sapientiæ Deus est. Ab illo enim procedit, & ad illum reflectitur, vt dicit *Dionysius*, & conuertit ad ipsum omnes in quos procedit. *Iob* 28. Auro locus est in quo conflatur. Et ibidem admirans altitudinem loci istius, dicit: Sapientia verò vbi inuenitur? & quis est locus intelligentiæ? Nescit homo pretium eius. *Et quis intrauit in thesauros eius?* Sapientiæ diuinæ thesauri dona ipsius sunt innumerabilia, & inæstimabilia in virtutibus intellectus & operationis. *Sap.* 7. Omne aurum in comparatione illius arena est exigua, & tanquam lutum æstimabitur argentum in conspectu illius. Et post pauca: Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa, & innumerabilis honestas per manus illius. Sapientia enim lumen est, & candor lucis æternæ, cuius translatio in animas sanctas, ad intellectum & affectum plurimas facit reflexiones. Propter quod *Sapient.* 7. Spiritus sapientiæ dicitur vnicus, & multiplex, & in illa multiplicitate multos constituit thesauros bonorum & honorabilium. Intrare autem in thesauros istos, est intima horum omnium honorum penetrare per rationem & experimentum. Propter quod dicitur *Matth.* 12. quòd bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum. Et *Matth.* 13. Omnis scriba doctus in regno cœlorum similis est homini patrisfamilias, qui profert de thesauro suo noua & vetera. Et quod studiis humanis superponatur, & excedat ea, ostendit per partes studiorum, scilicet altitudinis, vanitatis, cupiditatis, vanitatis simul & cupiditatis, profectus mundani, & indagationis prophetiæ, & hoc per ordinem ponit in litera. Et hoc est quod dicit.

Qui sint thesauri diuinæ sapientiæ.

Vbi sunt Principes gentium? qui ad alta student, ac si dicat: In loco sapientiæ non sunt, & ideò fluctuant sicut res extra locum suum existens: quantumcumque enim grauis sit lapis suspensus extra locum suum, facilè mouetur. 1. ad *Corinth.* 2. Loquimur sapientiam in mysterio absconditam, quam nemo principum huius sæculi cognouit. *Isa.* 19. Sapientes consiliarij Pharaonis dederunt consilium insipiens. Studere enim altitudini non stanti, ruinæ studere est. *Ezech.* 28. Eieci te de monte sancto Dei, & perdidi te, ô Cherub, de medio lapidum ignitorum. Si ergo Angelus altitudini studens, sic proiectus est qui natura cœlestis est, quomodò stabit in altitudine gleba terrestris? *August.* in lib. de conflictu vitiorum & virtutum. Pensandum est quantis tenebris inuoluenda sit gleba propter superbiam, si globus suæ lucis amittere potuit, & in tantam temeritatem mutari Lucifer qui mane oriebatur. *Et qui dominantur super bestias quæ sunt super terram.* Per naturam enim, vt dicit *Gregor.* homo solus præpositus est bestiis: ambitiosi autem hominibus quasi bestiis vti quærunt, & præesse eis quibus per naturam æquales sunt, vel fortè aliquando inferiores, & ideò merito cadunt. *Isa.* 14. Super astra cœli exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, similis ero Altissimo. Et sequitur statim: Verumtamen ad infernum detraheris. Sunt etiam principes Philosophi, bestiæ autem idiotæ, quorum studia etiam pereunt. *Rom* 1. Cum Deum cognouissent, non sicut Dominum glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum 16.

Principes gentium Philosophi.

Cap. 2.

est insipiens cor eorum. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. Et ideò non possunt demonstrare vbi sunt per sapientiam suam. Et subiungit de studio vanitatis, diceos.

17. *Qui dicantur ludere in auibus.*
Qui in auibus cæli ludunt. Auis componitur ab a, quod est sine, & via, quia viam certam non tenet. In auibus ergo ludunt, qui vanitatis ludos sequutur, qui viam certam nop tenent. *Jerem.2.* Ambulauerunt post vanitatem, & vani facti sunt. *Eccles.34.* Quasi qui apprehendit vmbram, & petsequitur ventum, sic qui attendit ad visa mendacia. Qui enim apprehendere oititur vmhiam, conuertit se ad vmbram, & quò magis niitur appiehendere vmbram, eò magis vmbia præcedit: & quò magis persequitur veutum, eò magis diffugit ventus. Et sic est de vanis spectaculis mundi: & ideò talibus studentes non possunt demonstrare vbi sunt. Et subdit de studio cupiditatis, dicens.

18. *Aurum & argentū pro omnibus quæ ad valorem auri vel argenti æstimantur.*
Qui argentum thesaurizant & aurum, in quo confidunt homines. Tob 3 Qui possident aurum, & replent domos suas argento. Dicitur autem aurum & argentum omne quod ad valorem auri vel argenti æstimatur. Confidunt autem in hoc homines, sicut in hoc quod sufficientiam promittit, quam tamen non exhibet. *Iaco.5.* Agite nunc diuites. plorate vlulantes in miseriis vestris, quæ aduenient vobis. Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, & vestimenta vestra à tineis comesta sunt. Aurum & argentum vestrum æruginauit, & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis. Thesaurizastis vobis iram in nouissimis diebus. *Et non est finis acquisitionis eorum.*

Auari infelicitas.
Auaritia enim oon ponit finem. *Eccles.5.* Auarus non implebitur pecuniâ. *Prouerb.30.* Ignis numquam dicit, sufficit. Isti etiam demonstrare non possunt vbi remaneant studia eorum. *Luc.12.* Quæ parasti, cuius erunt? Deinde subiungit simul de studio cupiditatis & vanitatis. *Qui argentum fabricant*, ad speciem scilicet Anaglyphi, id est, vasis, & alio decore, annulorum scilicet, & monilium, & coronarum: & hoc est quod sequitur. *Et solicits sunt*, vt scilicet docta manus artificis omnem effingat speciem defuris: & hoc est quod sequitur. *Nec est inuentio operum illorum.* Tam subtilia enim sunt, quòd vix inueniri possunt. *Eccles.2.* Coaceruaui mihi argentum & aurum, & substantias Regum & prouinciarum, feci mihi cantatores & cantatrices, & delicias filiorum hominū, scyphos & viceolus ad vina fundenda. Et post pauca: Cumque me conuertissem ad vniuersa opera quæ fecerant manus meæ, & ad labores in quibus frustrà sudaueram, vidi in omnibus vanitatem, & afflictionem animæ. Et hoc est quod sequitur.

19. *Exterminati sunt*, hoc est, extra terminos studiorum suorum positi. *Iob.27.* Diues cum dormierit, nihil secum afferet: aperiet oculos suos, & nihil inueniet *Psal.75.* Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis. *Et ad inferos descenderunt.* *Exod.15.* Descenderunt in profundum quasi lapis. *Luc.16.* Mortuus est diues & sepultus in inferno. *Et alij in locum eorum surrexerunt.* Alios vocat non natos ex ipsis, qui diuitias eorum frequenter possident. *Eccles.5.* Est alia infirmitas pessima quam vidi sub sole. Diuitiæ conseruatæ in malum domini sui. Pereunt enim in afflictione pessimâ: generauit filium qui in summâ egestate erit. Deinde subdit de profectu ætatum dicens.

Iuuenes viderunt lumen, in claritate sensibilium scilicet, & ex illo lumine non didicerunt apprehendere cœlum: & hoc est quod sequitur. *Et habitauerunt super terram*, hoc est, in terrâ quæsierunt habitationem. *Psal.16.* Oculos suos statuerunt declinare in terram. Auersi enim à lumine cœlesti in tenebris terræ remanserunt. 20.
Iob.24. Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias eius, nec reuersi sunt per semitas illius Et hoc est quod sequitur. *Viam autem disciplinæ ignorauerunt.* Disciplina enim est, quâ dicitur sapientia: via autem disciplinæ, quod à principio sapientiæ non auertatur: & hanc viam ignorauerunt, quoniam lumen apprehensum non secuti sunt. *Ioan.3.* Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem: erant enim ipsorum mala opera.

Neque intellexerunt semitas eius, scilicet lucis & disciplinæ, hoc est, intelligere noluerunt. 21.
Psal.35. Noluerunt intelligere vt bene agerent. *Prouerb.6.* Mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ increpatio disciplinæ. Et qui has vias non tenuerunt, ad mortem deducti sunt. *Neque filij eorum susceperunt eam.* Filij enim tenebrarum tenebrosos patres consecuti sunt. *Thren.3.* Me minauit & adduxit in tenebras, & non in lucem. Et hoc est quod sequitur. *A facie eorum longè facta est*, claritas scilicet sapientiæ. *Tob.5.* In tenebris sedeo, & lumen cœli non video. Et subiungit de studiis philosophiæ, dicens.

Non est audita in terrâ Chanaan. Chanaan dicitur tota terra circa Ægyptum, & Ægyptus, 22.
vbi liberales scientiæ, vt dicit *Arist.* primitus extiterunt, & quamuis multa inuenerint, tamen fidei sapientiam & pietatem inuenire non potuerunt. *1 Corinth.3.* Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Et hoc ostendit per partes subdens: *Neque visa in Theman.* Theman auster interpretatur, & est terra Esau, in quâ magnæ exquisitiones fuerunt mathematicarum scientiarum, & tamen hanc pietatis cognitionem oon inuenerunt. *Abd.* Perdam sapientes de Idumæâ, & prudentes de monte Esau.

In proœmio Metaphy. Ægyptij liberalium scientiarum inuentores.

Filij quoque Agar, qui ex Abrahæ stirpe descenderunt per ancillam, *qui exquisierunt prudentiam quæ de terrâ est*, hoc est, de terrenis lucris, vel physicam, vel historiam terrenorum. 23.
Quod vlterius explanat, dicens: *Negotiatores terræ*, hoc est, terrenorum lucratores. *Iacob.3.* Non est ista sapientia desursum descedens, sed terrena, animalis, diabolica. *Et theman*, hoc est, Idumæi, qui etiam exquisierunt studia terrena, *& fabulatores exquisitores prudentiæ & intelligentiæ.* Quia per fabulas in poëticis, exquisitiones alias in logicis & philosophicis quæsierunt prudentias morales, & intelligentias disciplinales. Dicit ergo *Aristot.* quòd fabula componitur ex miris. Admiratio autem inquisitionem facit, inquirere autem philosophari est, vt *Arist.* dicit in 1. Metaphys. Ex admirari ex tunc & nunc philosophari inceptum est. 2. ad *Tim.4.*

Vide 1. Metaphy. tract. 2. cap. 6.

A

A veritate auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. *Viam autem sapientiæ nescierunt.* Hæc enim in fabulis non consistit. 2. *Per.* 1. Non indoctas fabulas secuti, notam fecimus vobis Domini nostri IESV CHRISTI virtutem & præscientiam, sed speculatores facti illius magnitudinis. *Nec memorati sunt semitas eius*, quæ scilicet ducunt ad ipsam. *Exod.* 32. Recesserunt citò de viâ quam ostendisti eis. *Psal.* 24. Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant.

24. *O Israel quam magna domus Dei.* Altitudinem hic tangit cognitionis diuinæ, & primo magnitudinem virtutis, secundo altitudinem considerationis: ex quibus concludit, quòd in homine non est cognoscere nisi fit per benignitatem diuinæ reuelationis. Dicit ergo: *O Israel*, qui rectissimus es, & vir strenuitate studij videns Dominum, *quam magna est domus Dei.*

Domus Dei quid.

Domus Dei dicitur ambitus omnium eorum in quibus se demonstrat Deus vel per veritatem, vel per effectum gloriæ, vel per effectum gratiæ, vel per imaginem, vel per vestigium: in omnibus enim talibus decor diuinæ contemplationis demonstratur. *Psal.* 25. Domine dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ. 1. *Paralip.* 22. Domus quam ædificare volo, talis esse debet vt in cunctis regionibus nominetur. *Et ingens locus possessionis eius.* Possessio, vt dicit *Hermes Trismeg.* est in quo post sedet id quod superius est: superius enim in ordine creaturæ semper sedet in inferiori, & manifestatur in ipso: & secundum hoc Deus sedet in omnibus, in omnibus enim resultat. *Daniel.* 3. Benedictus es in throno regni tui, & superlaudabilis, & superexaltatus in sæcula. *Prouerb.* 8. Dominus possedit me ab initio viarum suarum, antequam quicqam faceret à principio. In omnibus enim ita in inferioribus sedet aliquo dictorum modorum, & in omnibus his notitia diuina accipi potest. *Genes.* 14. Leuo manum meam ad Dominum Deum possessorem cœli & terræ. Sic etiam dicitur possessio quasi pedum positio, eò quod vestigium Dei repræsentat.

25. *Magnus*, virtute scilicet, & ambitu capacitatis. *Psal.* 110. Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius. *Et non habens finem:* non enim deficiunt ea in quibus Deus manifestat suas diuitias. *Psal.* 101. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. *Isa.* 57. In excelsis habitat. *Et immensus:* quia nec loco, nec tempore, nec intellectu mensurari potest. 1. ad *Timot. vlt.* Solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem. *Eccles.* 1. Altitudinem cœli, latitudinem terræ, & profundum abyssi quis dimensus est? Decorem enim dicit in cœlo quod excelsum est, & latitudinem terræ in omnibus generatis, in quibus se manifestat Deus, profundum abyssi in infimis inferni, in quibus decor iustitiæ, & profundum sapientiæ perpenditur. Quis potest penetrare? Quasi dicat: Nullus. Et hoc est quod sequitur.

26. *Ibi fuerunt gigantes*, terreni scilicet Philoso-

Gigantes terreni Philosophi.

phi, de sensu terreno multum habentes, *nominati illi*, hoc est, signanter nominati de altitudine scientiæ, vt *Socrates*, *Plato*, *Aristoteles*, & alij quidem, *qui ab initio fuerunt statura magnâ:* staturâ enim & altitudine intellectus sui cœlum & terram penetrabant. *Numer.* 13. Ibi vidimus monstra quædam filiorum Enach, quibus comparati quasi locustæ videbamur. *Scientes bellum*, compositione disputationum, & complexione syllogismorum. 1. *Reg.* 17. Non vales resistere Philisthæo isti, nec pugnare aduersus eum, quia puer es, hic autem vir bellator est ab adolescentiâ suâ.

Et hos non elegit Dominus. Fastigio enim intel- 27.
lectus non infundit se Dominus. Et hoc est, quod sequitur. *Neque viam disciplinæ inuenerunt.* Disciplinæ, inquam, quæ secundum pietatem est & fidem. Ad *Tit.* 1. Secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis quæ secundum pietatem est in spem vitæ æternæ. *Propterea perierunt*, in vanis scilicet perscrutationibus suis. *Iob* 12. Adducit consiliarios in stultum finem, & iudices in stuporem. Et *Iob* 5. Apprehendit sapientes in astutiâ eorum, & consilium prauorum dissipat.

Et quia non habuerunt sapientiam, religione 28.
scilicet fidei munitam, *interierunt propter suam insipientiam*: & ideò vocantur populus imprudens, quamuis alta verba dixerint humanæ sapientiæ. *Isa.* 33. Populum imprudentem non videbis, populum alti sermonis, ita vt non possis intelligere disertitudinem linguæ eius, in quo nulla est sapientia. Et hoc probat per sequentia, dicens.

Quis ascendit in cœlum? Trinitatis scilicet, 29.
proprij ingenij perspicacitate. *Sapient.* 9. Difficile æstimamus quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt inuenimus cum labore: quæ in cœlis autem sunt, quis inuestigabit? *&*, quis, supple, *deduxit eam de nubibus?* Nubes hîc dicitur obscuritas diuinæ altitudinis. *Psal.* 103. Ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas ventorum. Propter hoc dicitur *Exod.* 34. quòd Dominus in caligine habitauit in monte, ad quem Moyses ingressus est.

Quis transfretauit mare? Oceanum scilicet, 30.
qui alterâ parte ad aërem terminatur, quia sapientia Dei penetrat, vbi creaturæ Dei sunt sapientiam Dei manifestantes: *& inuenit eam*, hoc est, inuenire potuit eam per indagationem. Quasi dicat: Nullus: sicut enim docet Philosophia in consolatione *Boëtij*, *Ptolemæus* & cæteri astronomi, non nisi quartam partem terræ tenuiter inuestigauerunt, & non nisi in paucis. De tribus autem quartis partibus alijs nihil sciuerunt, vt de illa quæ sub nobis est, & de duabus, superiori scilicet & inferiori, quæ sunt post æquinoctialem. *Eccles.* 1. Cunctæ res difficiles, non potest eas homo explicare sermone. *Et attulit illam super aurum electum?* Ex quo enim appetibilis est super aurum, inuestigari debuisset, si potuisset. Patet ergo, quòd ab humano corde inuestigari non potest. *Sapient.* 9. Quis enim hominum poterit scire consilium Dei? Aut quis poterit cogitare quid velit Deus? Cogitationes enim mortalium timidæ, & incertæ prouidentiæ nostræ. Corpus enim quod corrumpitur, aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem. Et hoc est quod sequitur.

L. 2. prosa

Terra quarta pars tantum Astronomis nota.

Non est qui possit scire vias eius, quibus scili- 32.
cet vadit in seipso: *nec qui exquirat semitas eius*,

Deus incomprehensibilis.

perfectâ scilicet comprehensione. In vestigio quidem creaturarum cognoscimus vtcumque, sed procul est. *Iob.* 36. Omnes homines vident Dominum, vnusquisque intuetur procul. *Iob.* 11. fatuitatem humanam reprehendens, dicit: Forsitan vestigia Dei comprehendes, & vsque ad perfectum Omnipotentem reperies? Et hoc est quod sequitur. *Neque qui exquirat*, hoc est, qui exquirere possit, *semitas eius*, quibus compendiosâ breuitate seipsum ambit & comprehendit. *Psal.* 79. In mari via tua, hoc est, in immenso profunditatis, & semitæ tuæ in aquis multis, hoc est, in inundatione immensitatis sapientiæ, quæ de te manet: & vestigia tua non cognoscentur, perfectè scilicet.

32. *Sed qui scit vniuersa, nouit eam.* Tangit hîc, quòd non nisi per ipsum Dominum haberi potest: & quidquid scitur de eâ, per reuelationem ipsius est, & perfectior scientia ipsius per Dominum Iesum Christum est. In horum primo duo sunt, scilicet quòd Dominus comprehensor sapientiæ suæ ipsius est, & quod manifestat se in effluxu creaturarum. Et hoc est. *Sed qui scit vniuersa, nouit eam*, notitiâ scilicet comprehensionis, hoc est, cuius scientia causa est vniuersorum. *Prouerb.* 8. Dominus possedit me ab initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio. *Rom.* 11. O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. *Et adinuenit eam prudentiâ suâ*, hoc est, adinueniri fecit prudentiâ, hoc est, prudentiâ suâ, hoc est, tantum quantum prodere voluit de eâ, seu manifestare. *Ioan.* 1. Vnigenitus filius qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. Qui enim secreta Patris rimatus est, & enarrare potuit, & quantum voluit enarrauit. *Sap.* 9. Sensum tuum quis sciet nisi tu dederis sapientiam, & miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis. Modum autem illius prudentiæ seu manifestationis subiungit in naturali Theologiâ, primò in iis quæ propinqua sunt homini. Secundò autem in remotis: & hoc est. *Qui praeparauit terram in æterno tempore.* Sensus est: qui in æterno præparauit terram, tempore mensuratam scilicet: fluit enim tempus sub æterno tanquam sub causâ & exemplari. Vnde *Boëtius* in 3. de consolat. Qui tempus ab æuo ire iubes. Sic enim in temporali terrâ æternitatem cognoscimus. Vtrumque *Prouerb.* 8. Ab æterno ordinata sum & ex antiquis antequam terra fieret. Et post pauca: Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens. *Et repleuit eam bipedibus*, paruis scilicet animalibus, *& quadrupedibus*, animalibus scilicet perfectis, in quibus scilicet consistit terræ ornatus, à quibus vtrisque discimus aliquid sapientiæ diuinæ. *Iob.* 12. Interroga iumenta, & docebunt te, & volatilia cœli, & indicabunt tibi. Loquere terræ, & respondebit tibi, & narrabunt pisces maris. Quis ignorat, quod omnia hæc manus Domini fecerit? Deinde inducit magis à sensu hominis distantia, subdens.

Scientia Dei, causa vniuersorũ.

33. *Qui emittit lumen & vadit.* Emissio luminis est effluxio luminis à luminaribus cœli in terram, ire autem luminis profectus eius in terrænascentia. De omnibus enim his verum est quod dixit Pythagoras, quòd omnium terrænascentium terra mater est, & sol pater. *Eccles.* 43. Sol in aspectu annuntians in exitu, vas admirabile, opus Excelsi. In diuersitate enim aspectus per exitum luminis annuntiat diuersas virtutes, & infundit terrænascentibus, & per hoc mirabile vas efficitur, in omnia opera quæ facit Dominus. *Et vocauit illud*, hoc est, reuocat per occasum scilicet & recessum, *& obaudit illum*, hoc est, obedit illi, *in tremore*, hoc est, in reuerentiâ. *Eccles.* 1. Oritur sol, & occidit, & in circulos suos reuertitur, accedēdo scilicet & recedendo omnem procurat successionem generationis. Sic in lumine spirituali omnia in animabus sanctis generantur, & proficiunt bona quæ in recessu eiusdem deficiunt. *Prouerb.* 4. Iustorum semita quasi lux splendens procedit, & crescit vsque ad perfectum diem.

34. *Stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis.* Custodiæ sunt obseruationes cursuum in præuentionibus, & coniunctionibus, & aliis respectibus ad solem & ad inuicem, quarum naturis & virtutibus, lumen solis distinguitur, & figuris vniuersorum adaptatur. *Eccles.* 43. Species cœli gloria stellarum mundum illuminans in excelsis Dominus. *Et lætatæ sunt*: quòd scilicet in hoc Altissimo ministrare possunt. *Eccles.* 43. Vas castrorum in excelsis, in firmamento cœli resplendens gloriosè. Non enim resplendet gloriæ Domini nisi lætaretur.

Quæ sint stellarum custodiæ.

35. *Vocatæ sunt*, hoc est, reuocatæ per recessum, *& dixerunt, Adsumus*, sicut & sol per recessum inducit corruptionem, vt iterum succedat generatio. *Eccles.* 43. In verbis sancti stabunt stellæ ad iudicium, & non deficient in vigiliis suis. *Et*, sic, supple, accedendo & recedendo, *luxerunt ei cum iocunditate, qui fecit illas*: hocemm iocundissimum est hic obsequi creatori. *Psal.* 103. Lætabitur Dominus in operibus suis. Hypallage, hoc est, lætari faciet opera sua in ipso. Sic etiam spiritualiter stellæ Angeli vel sancti à sole lumen mutuantes, in custodiis illuminationum suarum lætatæ sunt. *Psal.* 146. Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Et cum vocãtur à Deo ad ampliores illuminationes, promptitudine spiritus & deuotionis dicunt, Adsumus dicentes illud. *Iob.* 38. Indica mihi, per quam viam spargitur lux, diuiditur æstus super terram? Sic cum iocunditate lucent creatori. *Dan.* 12. Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Sic expugnant principes tenebrarum. *Iudic.* 5. Stellæ manentes in ordine & cursu suo aduersus Sysaram pugnauerunt. Post omnia concludit.

36. *Hic est Deus noster*, omnis illuminationis principium. 1. ad *Timot. vlt.* Qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem. *Et non æstimabitur alius aduersus eum. Psal.* 76. Quis Deus magnus sicut Deus noster? *Ierem.* 10. Tuum est decus. Inter cunctos sapientes gentium, & in vniuersis regnis eorum nullus est similis tui, pariter insipientes & fatui probabuntur.

Deus omnis illuminationis principium.

37. *Hic adinuenit*, hoc est adinueniri fecit, *omnem viam disciplinæ*, quæ scilicet ad veram sapientiam deducit: non enim haberi potest nisi per manifestationem eius: vnde sapientia dicit. *Eccles.* 24.

*Eccles.*14. Ego ex ore Altiſſimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam, ego feci in cœlis, vt oriretur lumen indeficiens. Et ſubiungit de reuelatione. *Et tradidit illam Iacob puero ſuo*, hoc eſt, luctatori ad veritatem, qui ſicut puer deputat ſpiritum, *& Iſrael dilecto ſuo*, qui rectiſſimum per veritatem babet intellectum, & videt Dominum. *Sap.*7. Ipſe ſapientiæ dux eſt, & ſapientium emendator. Et poſt pauca: Omnium artifex docuit me ſapientia. Et cum hæc omnia reuelationibus ſanctorum angelicis multipliciter perfeciſſet.

38. *Et poſt hac*, vt omnia compleret, *in terris viſus eſt*, hominis naturam aſſumens, & illuminans. *Eccleſ.*24. Penetrabo inferiores partes terræ, & inſpiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes ſperantes in Domino. Inferiora enim mundi aſſumpſit, alta neglexit: dormientes qui tenebris clauſos ſenſus habuerunt, lumine ſuæ præſentiæ reſpexit, & omnes in ſe ſperantes ad lumen veritatis innexit. *Et cum hominibus conuerſatus eſt*, vt exemplo & verbo perfectè doceret veritatem. *Ioan.*1. Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. *Malac. vlt.* Orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. *Hebr.* 1. Multipharie multiſque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, nouiſſimè diebus iſtis locutus eſt nobis in filio.

CAPVT IV.

1. **H**Ic liber mandatorum Dei. Tangit hîc huius cognitionis vtilitatem, & hoc eſt. *Hic*, hoc eſt, huius cognitionis, *liber* ſcriptus in corde fidelium eſt. *Mandatorum Dei*, pleniſſimè continens ea quæ mandat Dominus. 2. ad *Corinth.*3. Epiſtola noſtra vos eſtis, ſcripta in cordibus noſtris. Et poſt pauca: Scripta non atramento, ſed ſpiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus. *Et lex quæ eſt in æternum*, eò quod non ſuccedat alia. *Iſa.*8. Liga teſtimonium, ſigna legem in diſcipulis meis. *Pſal.* 36. Lex Dei eius in corde ipſius, & non ſupplantabuntur greſſus eius. *Omnes qui tenent eam, peruenient ad vitam. Prouerb.*3. Cuſtodi legem atque conſilium, & erit vita animæ tuæ, & gratia faucibus tuis. *Qui autem dereliquerunt eam, in mortem*, ſupple, perueniunt. *Ierem.*17. Qui te dereliquunt, confundentur, recedentes à te in terra ſcribentur, quoniam dereliquerunt venam aquarum viuentium Dominum.

2. *Exhortatio ad conuerſionem.* *Conuertere Iacob.* Ponit hîc exhortationem ad conuerſionem, & ad reditum illum, & ad ſapientiam, & dicit tria, ſcilicet exhortationem, exhortantis compaſſionem, ibi, *Nemo gaudeat ſuper me.* Et modum qui adhiberi debet ad conuerſionem, ibi, *Sicut enim fuit ſenſus veſter vt erraretis.* In primo quatuor facit. Exhortatur ad redeundum. Si non reuertantur, oſtendit damnum, ibi. *Ne tradas alteri.* Confortat ad reditum, ibi, *Beati ſumus.* Neceſſitatem ſubiungit conuerſionis, ibi, *Traditi eſtis aduerſariis.* Dicit ergo.

Conuertere Iacob. Patrem nominat vt filios inclinet ad imitationem patris. *Ioel.*2. Conuertimini ad me in toto corde veſtro. *Thren. vlt.* Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur. *Et apprehende eam*, tenens & ad te trahens. *Prouerb.*4. Arripe illam, & exaltabit te, & glorificaberis ab illâ, cum eam fueris amplexatus. *Ambula per viam*, mandatorum ſcilicet & virtutum. *Pſal.*118. Beati immaculati in viâ, qui ambulant in lege Domini. *Prouerb.*4. Ducam te per ſemitas æquitatis: quas cum ingreſſus fueris, non arctabuntur greſſus tui. *Ad ſplendorem eius*, hoc eſt, ad ſplendorem illuſtrantem vias tuas. *Iob.*29. Splendebat lucerna eius ſuper caput meum, & ad lumen eius ambulabam in tenebris. *Contra lumen eius.* Contra lumen ſtat, qui ſe conuertit ad lumen. Qui autem à lumine auertitur, in tenebris ſtat vmbræ ſuæ. *Pſal.*88. In lumine vultus tui ambulabunt. Item. *Pſal.* 35. In lumine tuo videbimus lumen. *Ierem.*13. Date Domino Deo veſtro gloriam antequam tenebreſcat, & antequam offendant pedes veſtri ad montes caliginoſos. Et ſubiungit de damno non conuerſi.

Ne tradas, hoc eſt, ne tradi permittas, *alteri gloriam tuam*, hoc eſt, cultum Dei glorioſi, *& dignitatem tuam*, ſupple, ne tradas, *genti alienæ.* Digniſſima enim gens eſt digniſſimum habens cultum. *Deuter.* 4. Non eſt alia natio tam grandis quæ habeat deos appropinquantes ſibi, ſicut Dominus Deus tuus adeſt omnibus obſecrationibus tuis. *Prouerb.* 5. Ne des alienis honorem tuum, & annos tuos crudeli. *Apoc.* 3. Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. 5.

Beati ſumus Iſrael. Confortat ad redeundum, ad quod exigit ſcire, & velle, & poſſe. De ſcire dicit. *Beati ſumus Iſrael. Quoniam ſcitum tria quæ Deo placent, nobis manifeſtata ſunt.* Quod magnæ dignitatis eſt. *Pſal.*147. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis. De velle ſubiungit. 4. *Ad conuerti exiguntur.*

Animæquior eſto populus Dei memorabilis Iſrael, hoc eſt, animum erige pluſquam feciſti, & exerce, quia tu es populus Dei per cultum. *Deuter.* 7. Te elegit Dominus vt ſis ei populus peculiaris. Et eſt memorabilis propter virtutes patrum. *Eccleſ.* 44. Illi viri miſericordiæ ſunt, quorum pietates non defecerunt. Et poſt pauca: Corpora ipſorum in pace ſepulta ſunt, & nomen eorum viuet in generationem & generationem. Ergo imitando tantos, eſto animæquior, conſtanti animo reuertens ad Dominum. Et de poſſe redeundi ſupponit dicens. 5.

Venundati eſtis gentibus non in perditionem, finalem ſcilicet abiectionem, & ideò redite poteritis. *Iudith.*8. Flagella Domini quaſi ſerui qui corripimur ad emendationem, & non ad perditionem noſtram eueniſſe credamus. Et hoc eſt quod ſequitur. *Sed propter quod in irâ*, hoc eſt, in peccato irâ digno ad iracundiam prouocaſtis Dominum. *Oſea* 14. Pereat Samaria: quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum. *Ierem.*7. Libant diis alienis, vt me ad iracundiam prouocent. Et ideò, ſupple, *traditi eſtis aduerſariis*, emendandi ſcilicet, non finaliter condemnandi. 1. ad *Corinth.*5. Tradere huiuſmodi ſathanæ in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die Domini noſtri Ieſu Chriſti. 6. *Deus corripit ad emendationem.*

Exacer

7. *Exacerbastis enim eum qui fecit vos, Deum æternum. Deuter.* 32. Dominum qui te genuit dereliquisti, & oblitus es Domini creatoris tui. *Immolantes dæmoniis & non Deo.* 1. *Corinth.* 10. Quæ immolant gentes, dæmoniis immolant & non Deo: quia idolum non est Deus.

8. *Oblitæ enim estis eum qui nutriuit vos*, ita scilicet quod proposuistis eum, & per cultum ad memoriam non reduxistis. *Ierem.* 2. Populus meus oblitus est mei diebus innumeris. *Isa.* 57. Mentita es, & mei non est recordata. Dominus enim nutritor noster est, & Ecclesia sancta nutrix nostra. Et hoc est quod sequitur, *& contristastis nutricem vestram Ierusalem. Genes.* 48. Deus qui pascit me ab adolescentiâ meâ. *Isa. vlt.* Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, & in Ierusalem consolabimini. *Ruth.* 4. Nutricis ac gerulæ fungebatur officio. *Isa.* 49. Erunt reges nutritij tui, & reginæ nutrices tuæ.

Ecclesia nutrix nostra.

9. *Vidit enim*, per Prophetas, *iracundiam à Deo venientem vobis*, propter peccata scilicet, quæ multiplicastis. *Ierem.* 1. Virgam vigilantem ego video. Virga vigilans securitatem significat punitionis. *Amos* 8. Quid tu vides Amos? & dixi: vncinum pomorum, attrahentem supplicia peccatoribus, vt ait *Hieronym. & dixit*, præmuniendo scilicet & arguendo vos. *Audite Sion*, hoc est, omnes qui pertinetis ad Sion, hoc est, à peccatis reuocati. *Ierem.* 7. Locutus sum ad vos manè consurgens & loquens, & non audistis. Ad arguendum autem me compulit compassio & charitas. Et hoc significat id quod sequitur. *Adduxit enim mihi Deus luctum magnum*, in pœnis vestris. *Ierem.* 9. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos populi mei? *Isa.* 22. Nolite incumbere vt consolemini me, super vastitate populi mei, dies enim interfectionis & conculcationis & fletuum à Domino Deo exercituum.

10. *Vidi enim*, hoc est, prævidi, *captiuitatem populi mei*, futuram scilicet, *filiorum meorum & filiarum*, hoc est, quos dilexi vt filios & filias. *Thren.* 1. Idcirco ego plorans, & oculus meus deducens aquas: quia longè factus est à me consolator conuertens animam meam: facti sunt filij mei perditi. *Quam*, scilicet captiuitatem, *superduxit illis æternus*, hoc est, super peccata eorum adduxit. *Isa.* 31. Ipse autem sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit. Nec mirum erat si compassus sum.

11. *Nutriui enim illos cum iocunditate. Thren.* 4. Filij Sion inclyti, & amicti auro primo, quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli? *Dimisi autem eos cum fletu, & luctu.* Quia ex tantis deliciis gratiæ Dei, ad tantas tristitias commutati sunt. *Thren.* 4. Qui vescebantur voluptuosè, interierunt in viis: qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.

12. *Nemo gaudeat super me.* Tangit exhortationem compassionis & luctus, & dicit tria, scilicet tristitiæ causam, & aliorum vocationem ad compassionis molestiam, ibi, *Veniant confines Sion.* Et extremam in iis in quibus compatitur allegans miseriam, ibi, *Delicati mei.* Dicit ergo: *Nemo gaudeat super me viduam & desolatam*, desolatam à filiis, viduam autem à viro, ne iterum fœcunder in filios. *Isa.* 54. Vt mulierem derelictam & mœrentem spiritu vocauit te Dominus, & vxorem ab adolescentiâ abiectam, Hoc dicere potest Ecclesia bono pastore desolata, & filiis bonis destituta. Et hoc est quod sequitur. *A multis derelicta sum*, metiso, *propter peccata filiorum meorum.* Vnde licet sint homines, tamen formam patris non tenuerunt, ita quod melius esset non habere filios. *Prouerb.* 10. Filius sapiens lætificat patrem: filius verò stultus mœstitia est matris suæ. *Sap.* 3. Nequissimi filij illorum, maledicta creatura eorum. *Quia declinauerunt à lege Dei*, per inobedientiam scilicet patris. *Psal.* 17. Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.

Vidua dicitur, quia sine viro est.

Iustitias autem ipsius, quæ in mandatis Dei exprimuntur, *nescierunt*, hoc est, scire noluerunt. *Ierem.* 5. Renuerunt accipere disciplinam. *Psal.* 35. Noluit intelligere vt bene ageret. *Nec ambulauerunt per vias mandatorum Dei.* Et ideò per deuia iuerunt errorum. *Psal.* 106. Errare fecit eos in inuio, & non in viâ. *Neque per semitas veritatis eius*, hoc est, per consilia Prophetarum & Doctorum, *cum iustitiâ*, quam scilicet exhiberent in opere, *ingressi sunt*: nec enim consilia nec præcepta seruauerunt: quinimo dixeruot illud. *Isa.* 30. Auferte à me viam, declinate à me semitam, cesset à facie nostrâ sanctus Israël. *Psal.* 77. In viâ eius noluerunt ambulare. 13.

Semita sunt consilia.

Veniant confines Sion. Vocat complangentes, & dicit tria, scilicet vocationem complangentium, & depositionem signorum iocunditatis, ibi, *Exui me.* Spem tamen conuersionis, ibi, *Animæquiores estote.* In primo tria dicit, complangentium vocationem, planctus materia, madintorum defectum. Dicit ergo: *Veniant confines Sion*, vicini magis effectu quam loco, qui scilicet complangant mecum. *Ierem.* 9. Contemplamini, & vocate lamentatrices vt veniant, & ad eas quæ sapientes sunt mittite, & properent, festinent, & assumant super nos lamentum. Et hoc est quod sequitur. *Et memorentur captiuitatem filiorum, & filiarum mearum*, in tristitiâ scilicet & in lamento. *Thren.* 1. O vos omnes qui transitis per viam, attendite, & videte, si est dolor sicut dolor meus. Filij enim & filiæ à rege confusionis abducti sunt. Quod maximè lamentabile est, & hoc dispositione diuinâ. Et hoc est quod sequitur. *Quam superduxit illis æternus*, sapientiâ suâ, & iudicio *Isa.* 37. Ex diebus antiquis plasmaui illud, & nunc adduxi. *Deuter.* 28. Si audire nolueris vocem Domini Dei tui, vt custodias, & facias omnia mandata eius, & cærimonias quas ego præcipio tibi, venient super te omnes maledictiones. Et hoc est quod sequitur. 14.

Adduxit enim super illos gentem, crudelem scilicet, *de longinquo*, ne propter notitiam alicui parcant. *Gentem improbam*, quæ omni pietati & omnibus precibus proterué contradicit, *& alterius linguæ*, ne supplicationes eorum propter ignorantiam linguæ exaudiant. 15.

Qui non sunt reueriti senem, quin scilicet trucidarent eum. *Thren. vlt.* Principes manu suspensi sunt, facies senum non erubuerunt. *Neque* 16.

Pueri misericordiam mouent. *quæ puerorum miserti sunt*, quibus tamen misericordia debetur propter innocentiam. *Thren. vlt.* Adolescentibus impudicè abusi sunt,& pueri in ligno corruerunt. *Et abduxerunt dilectos viduæ*, & vnicos, supple, qui debebant esse ei io solasium, *& à filiis vnicam desolauerunt*, hoc est, solam dimiserunt filiis destitutam. *Psal.* 93. Viduam & aduenam interfecerunt,& pupillos occiderunt. *Thren.* 2. Iacuerunt in terrâ foris puer & senex, virgines meæ, & iuuenes mei ceciderunt in gladio. Hoc totum prædictum est. *Deut.* 28. Adducet Dominus super te gentem de longinquo, & de extremis terræ partibus, in similitudinem aquilæ volantis cum impetu, cuius linguam intelligere non possis: gentem procacissimam, quæ oon deferat seni, oec misereatur paruuli.

17. *Orationis impedimenta.* *Ego autem quid possum adiuuare vos?* Peccata enim vestra obsistunt supplicatiooi meæ. 1. *Ioann. vlt.* Est peccatum ad mortem, oon pro illo dico vt roget quis. *Dan.* 10. Princeps Persarum precibus Danielis restitit 21. diebus. *Zach.* 3. Sathan stabat à dextris IESV sacerdotis magni, vt aduersaretur ei. Oportet ergo conuerti ad Dominum, si preces debent exaudiri. Et hoc est quod sequitur.

18. *Qui enim adduxit super vos mala*, propter peccata vestra scilicet. *Ierem.* 7. Noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem & orationem, & nôn obsistas mihi, quia non exaudiam te. *Ipse vos eripiet*, hoc est, eripere potest, *de manibus inimicorum vestrorum*, conuersos scilicet ad ipsum: conuersos enim ad se non percutit amplius, non enim percutit nisi in posteriora, adoraotem non percutit. *Psal.* 77. Percussit inimicos suos in posteriora. *Ierem.* 15. Si conuerteris, conuertam te: & si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris.

19. *Ambulate filij*, ex quo nullus potest vos nisi Dominus iuuare. Ambulate in mandatis Dei. *Ambulate*, patienter in pœnis purgaores vos. *Isa.* 2. Docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. *Ego derelicta sum sola. Thren.* 1. Sedet sola ciuitas plena populo, facta est quasi vidua domioa gentium.

20. *Exui me stolâ pacis.* Tangit depositionem signorum lætitiæ, & est sensus: Exui me stolâ iocunditatis quâ vtebar tempore pacis. *Indui autem me sacco obsecrationis. Isa.* 22. Vocabit Dominus Deus exercituum ad fletum, & ad planctum, & ad caluitium, & ad cingulum sacci. *Ion.* 3. Et surrexit de solio suo, & abiecit vestimentum suum à se, & indutus est sacco, & sedit in cinere. *Pœnitentiū arma.* Saccus enim, & cinis, & cilicium arma sunt pœnitentium & plangentium, hunc habitum sancti assumunt pro peccatoribus, *Esther.* 14. Cum deposuisset vestes regias, fletibus & luctu apta iodumenta suscepit. Et post pauca: Omniaque loca in quibus lætari consueuerat, crinium laceratione compleuit, & deprecabatur Dominum Deum Israël. Et hoc est quod sequitur. *Et clamabo ad Altissimum in diebus meis. Ion.* 3. Operiantur saccis homines, & iumenta, & clament ad Dominum in fortitudine. *Animæquiores estote filij*, vt animum coouertatis ad Dominum. *Tob.* 5. Forti animo esto, in proximo est vt à Deo cureris. *Clamate ad Dominum*, intentione deuotionis. *Ierem.* 33. Clama ad me, & exaudiam te. *Isa.* 38. Sicut pullus hyrundinis sic clamabo, medicabor vt columba. *Et eripiet vos de manu principum iniquorum*, Chaldæorum scilicet & dæmonum. *Eccles.* 51. Et liberasti me secundum multitudinem misericordiæ nominis tui, à rugientibus præparatis ad escam, de manibus quærentium animam meam. Quod autem possibile sit quod liberentur, ostendit per spem sanctorum, subdens.

21. *Spes salutis pœnitentem recreat.* *Ego autem speraui in æternum salutem vestram. Rom.* 5. Spes non confundit. *Hebr.* 6. Confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus aoimæ tutam ac firmam. *Isa.* 30. In silentio & spe erit fortitudo vestra. *Et venit mihi gaudium à sancto*, in spe scilicet illâ: spes enim quando firma est, lætificat, & temperat malum. *Rom* 5. Gloriamur in spe filiorum Dei, non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probatiooem, probatio verò spem. *Psal.* 70. Ego autem semper sperabo, & adiiciam super omnem laudem tuam. *Super misericordiâ quæ veniet vobis ab æterno salutari nostro.* Dominus enim in æternum saluat. *Isa.* 26. Sperastis in Domino, in sæculis æternis. *Psal.* 116. Misericordia Domini manet in æternum.

22. *Emisi enim vos cum luctu, & ploratu*, hoc est, querelâ & lachrymatione. *Ierem.* 31. Vos in excelsis audita est lamentationis & fletus Rachel plorantis filios suos. *Reducet autem vos mihi Dominus*, reuocando scilicet ad pœnitentiam, *cum gaudio*, cordis, *& iocunditate*, gratulantiom *in sempiternum. Luc.* 15. Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quam perdideram. *Isa.* 61. Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo.

23. *Sicut enim viderunt vicinæ Sion*, amici scilicet, *captiuitatem vestram*, io compassiooe scilicet & tristitiâ: *sic videbunt*, supple, in lætitiâ & congratulatione, *& in celeritate salutem vestram à Deo. Sap* 5. Mirabuntur in subitatione insperatæ salutis. *Isa. vlt.* Lætamini cum Ierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam, gaudete cum ea gaudio, vniuersi qui lugetis super eam. *Quæ* scilicet salus. *Superueniet vobis cum honore magno.* Honor testimonium virtutis est io laudibus & titulis & demonstrationibus. *Psal.* 18. Gloriâ & honore coronasti eum. *Esther* 6. Hooore condignus est quemcumque Rex voluerit honorare. *Et splendore æterno*, claritatis scilicet in lumine cœlesti. *Tob.* 13. Luce splendidâ fulgebis, & omnes fines terræ adorabunt te. Et ideo, supple.

24. *O filij patienter sustinete iram quæ superueniet vobis*, per flagella scilicet Domioi. *Mich.* 7. Iram Domini prouocabo: quoniam peccaui ei, donec causam meam iudicet, & faciat iudicium meum. *Eccles.* 2. Sustine sustentationes Dei, coniungere Deo, & sustine vt crescat in nouissimo vita tua. *Persecutus est enim te inimicus tuus*, Chaldæus scilicet vel diabolus. *Psal.* 118. Iniqui persecuti sunt me, adiuua me Domine Deus meus. *Sed citò videbis perditionem ipsius. Mich.* 7. Aspiciet me inimica mea, & operietur confusione quæ dicit ad me, Vbi est Dominus Deus tuus? *Et super ceruices eius ascendes*, conculcando scilicet eos. *Mich.* 7. Oculi

tui

cui videbunt inimicam suam, nunc erit in conculcatione vt lutum platearum. *Malach. vlt.* Calcabitis impios cum fuerint cinis sub plantâ pedum vestrorum. *Ecclef.* 24. Superborum & sublimium colla propriâ virtute calcaui.

26. *Delicati mei.* Tangit miseriam eorum quibus compatiendum est, qui tantò miseriores sunt, quantò contrariis ad ea quæ patiuntur sunt assueti. Et hoc est. *Delicati mei*, quondâm, supple, *ambulauerunt vias asperas*, captiuitatis vel peccatorum. *Sap.* 5 Lassati sumus in viâ iniquitatis, & perditionis, ambulauimus vias difficiles. *Osea* 2. Sepiam viam tuam spinis. *Ducti sunt vt grex direptus ab inimicis.* In grege direpto aliquis plures, aliquis pauciores trahit ad interficiendum. Et sic fuit in populo, & fit spiritualiter à diabolo. *Thren. vlt.* Ceruicibus minabamur, lassis non dabatur requies.

27. *Animæquiores estote filij. Isa.* 35. Dicite pusillanimes confortamini. *Et proclamate ad Dominum. Thren.* 2. Leua manus tuas pro animâ paruulorum tuorum. Et ibidem. Deduc quasi torrentem lachrymas per diem ac noctem. *Erit enim memoria vestra*, in bonum scilicet, *ab eo qui duxit vos*, hoc est, permittit duci in captiuitatem. *Psal.* 65. Induxisti nos in laqueum, posuisti, &c. Et de recordatione. *Isa.* 49. Numquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui.

28. *Sicut enim fuit sensus vester.* Tangit hîc modum conuersionis, & dicit quatuor, scilicet modum conuersionis, modum consolationis, modum confortationis, & inimicis modum destructionis. Et hoc est. *Sicut enim fuit sensus vester vt erraretis*, hoc est, sensualis motus, qui principium omnis erroris est. 1. ad *Cor.* 2. Animalis homo non percipit quæ sunt spiritus Dei. *Glossa* ibidem: Animalis est, qui dissolutâ lasciuiâ fertur in quinque corporis sẽsus, quos intra se spiritus rector non continet. *Decies tamen iterum conuertentes.* Ad literam, vt dicit Auicenna, decẽ sunt sensus, quinque interiores, scilicet sensus communis, imaginatio, phantasia, æstimatiua, & sensibilium memoria, & quinque exteriores, visus, auditus, gustus, olfactus, tactus. Hi decem sensus cum appetitu qui sequitur eos concupiscibili, & irascibili, omnis peruersitatis principium sunt, & quando non formam accipiunt rationis, & rectæ ordinationis: & ideò dicit. *Decies tamen iterum conuertentes requiretis eum.* Posset etiam dici, quòd propter decem præcepta dicit decies tantum. Hoc significatum est. *Isa.* 38 Ecce ego reuerti faciam vmbram linearum per quas descenderat in horrologio Achaz in sole retrorsum, & reuersus est sol decem lineis per gradus quos descenderat.

Pœna peccato respondens.

29. *Qui enim induxit vobis mala*, pœnæ scilicet, *ipse rursum adducet vobis sempiternam iucunditatem cum salute vestrâ. Isa.* 45. Ego Dominus, & non est alter, formans lucem, & creans tenebras, formans pacem, & creans malum. Ego Dominus faciens omnia hæc. *Iob.* 5. Ipse vulnerat, & medetur: percutit, & manus eius saluabunt. *Deut.* 32. Ego occidam, & ego viuere faciam: percutiam, & ego sanabo.

30. *Animæquior esto Ierusalem.* Conclusio est ex philosophicis, & est ac si dicat: Ergo esto animæquior, & confortare. *Iosue* 1. Confortare & esto robustus. *Exhortatur enim te qui te nominauit*, hoc est, qui primo tibi nomen Israël imposuit. *Genes.* 32. Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum, sed Israël. Propter hoc enim vocaberis Iacob, quod in rectitudine virtutis venias ad rectitudinem veritatis, & tangit depressionem inimicorum, dicens.

Nocentes peribunt. Nocentes fuerunt inimici. 31.
Isa. 27. Ignis hostes tuos deuoret. *Psal.* 34. Iudica Domine nocentes me, expugna impugnantes me. Et hoc est quod sequitur. *Qui te vexauerunt. Sap.* 5. Stabunt iusti in magnâ constantiâ aduersus eos qui se angustiauerunt, & qui abstulerunt labores eorum. *Et qui gratulati sunt in tuâ ruinâ, punientur*, sicut inuidi Idumæi, & quidam alij qui inuident prosperitatibus sanctorum. *Abd.* Propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob, operiet te confusio, & peribis in æternum.

Ciuitates quibus seruierunt filij tui, punientur. 32.
Genes. 15. Gentem cui seruituri sunt iudicabo, dicit Dominus. *Isa.* 60 Gens & regnum quod non seruierit tibi, peribit, & gentes solitudine vastabuntur. Dominatores enim eorum dabuntur eis in seruos & ancillas. *Et quæ accepit filios tuos.* Ciuitas quippe vel gens, quæ filios tuos subiugauit. *Isa.* 45. Subiiciam ante faciem eius gentem, & dorsa regum vertam. Propter hoc sanctis promittitur. *Psal.* 8. Constituisti eum super opera manuum tuarum.

Sicut enim gauisa est in tuâ ruinâ, culpæ scilicet, *& lætata est in casu tuo*, pœnæ scilicet, hoc 33.
enim inuidorum est. *Prouerb.* 2. Lætantur cum malè fecerint, & exultant in rebus pessimis. *Thren.* 2. Aperuerunt super te os suum omnes inimici, sibilauerunt, & fremuerunt dentibus, & dixerunt, Deuorabimus: en ista est dies quam expectabamus, inuenimus, vidimus. *Sic contristabitur in suâ desolatione.* Hoc enim iustum est quod gaudens in alterius ruinâ, deducatur in desolationem & tristitiam. *Iob.* 31. Si gauisus sum ad ruinam eius qui me oderat, & exultaui quod inuenisset eum malum. *Thren.* 1. Omnes inimici audierunt malum meum, lætati sunt quoniam tu fecisti. Adduxisti diem consolationis, & fient similes mei.

Amputabitur exultatio multitudinis eius, hoc 34.
est, multitudo peccatorum in quâ exultat Rex confusionis. *Isa.* 10. Subuertentur condensa saltus eius ferro, hoc est, sententiâ Domini, quæ per securim significatur. *Luc.* 3. Securis ad radicem arboris posita est. *Et gaudimonium eius erit in luctum.* Gaudimonium dicitur quasi gaudij munium, gaudium quo se hostis, & inuidus munit: hoc est enim gaudium de quo dicitur. *Prouerb.* 14. Risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat. Et modum pœnæ subiungit dicens.

Ignis enim superueniet ei ab æterno, hoc est, à 35.
Deo per immobilem sententiam, & hoc est ignis æternus, de quo dicitur. *Matth.* 25. Discedite maledicti in ignem æternum. *In longiturnis diebus*, qui nequaquam habebunt finem. *Iudith. vlt.* Dabit ignem & vermes in carnes eorum, vt vrantur & sentiant vsque in sempiternum. *Et habitabitur à dæmoniis, in multitudine temporis.*

temporis. Apoc. 18. Facta est habitatio dæmoniorum,& custodia omnis spiritus immundi.

CAPVT V.

1. C*Ircumspice Ierusalem.* Tangit hîc de gloriâ consolationis quæ præcipuè erit in gloriâ resurrectionis: & dicit hic quatuor, scilicet gloriam visionis in multitudine sanctorum, dotes resurrectionis in animabus & corporibus resurgentium, collectionem beatorum in vnam gloriam, & beatorum nomen sic beatificatorum, & modum resurrectionis quo adducentur congregationes in vnum omnium sanctorum. Dicit ergo. *Circumspice Ierusalem ad Orientem*, licet ab vndique veniant sancti, tamen ad Orientem præcipit respici, quia omnis salus eorum ab ortu solis iustitiæ. *Zach.* 6. Ecce vir oriens nomen eius, & subter eum orietur. Quod autem dicit, *circumspice*, hoc est, quod oculi circumducantur, quia vndique venit materia gaudij. *Isa.* 60. Leua in circuitu oculos tuos, & vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Et paulò antè: Gloria Domini super te orta est. Et adhuc ibidem: Super te orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. *Et vide iocunditatem à Deo venientem*, hoc est, materiam iocunditatis. Iocunditas autem est gaudium cordis prorumpens in tripudium, & iocos corporis. Hoc erit in congregatione sanctorum. *Psal.* 132. Ecce quam bonum, & quam iocundum habitare fratres in vnum. *Isa.* 60. Filij tui de longè venient, & filiæ tuæ de latere surgent. Et huius gaudij ponit demonstrationem.

Iocunditas quid.

2. *Ecce enim veniunt filij tui. Psal.* 49. Congregate illi sanctos eius. *Quos dimisisti dispersos.* Dispersi sunt enim qui in sæculo sunt, quorum corda diuiduntur, sicut dicit *Ambros.* quòd opus diaboli dispergere, Dei autem congregare. Similiter autem & sancti loco modo dispersi sunt & diuisi. *Gen.* 49. Diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israël. Disperguntur etiam sancti per solicitudines. *Exod.* 5. Dispersus est populus in omnem terram Ægypti ad colligendas paleas. *Venient collecti*, in cor vnum scilicet & in animam vnam,& gaudium vnum. *Psal.* 146. Dispersiones Israël congregabit. *Ecclesi.* 36. Congrega omnes tribus Iacob, & cognoscant quia non est Deus nisi tu. *Act.* 4. Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna. *Ezech.* 36. Tollam quippe vos de gentibus, & congregabo vos de vniuersis terris, & adducam vos in terram vestram. *Ab Oriente vsque ad Occidentem*, hoc est,ab omnibus mundi partibus. In Oriente enim lumen oritur,& in Occidente, vt dicit *Philosophus*, ortum lumen reflectitur:& sic totus mundus qui in medio est, illuminatur. *Matth.* 24. Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem, ita erit & aduentus filij hominis. *Psal.* 112. A solis ortu vsque ad occasum laudabile nomen Domini. *In verbo sancti gaudentes*, qui omnia complebit, quæ promisit: & in hoc sanctus, hoc est, sanctus & mundus in veritate comprobatur. Tunc implebitur quod dicitur. *Isa* 6. Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloriâ eius. Firma enim sunt quæ promisit, vera & munda sine admixtione dubitationis. *In honorem Dei*, quem scilicet faciet omnibus sanctis in demonstratione virtutis eorum. *Ioan.* 12. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum pater meus. Et tangit de beatificatione donum tam in corpore quam in animâ. Et hoc est.

Exue te Ierusalem stolâ luctus, in corpore 3.
scilicet, *& vexationis tuæ*, in animâ scilicet. Stola dicitur à Græco stolon, quod est, longum, quia luctus à capite vsque ad plantam operit nos per incommoda corporis. *Isa.* 1. Omne caput languidum, & omne cor mœrens: à plantâ pedis vsque ad verticem non est in eo sanitas. Similiter vexatio animæ est per totam longitudinem animæ propter pugnam tentationum quibus impugnatur contra virtutem. *Psal.* 87. Pauper sum ego, & in laboribus à iuuentute mea. *Iob.* 7. Militia est vita hominis super terram. *Et indue te decore. Prouerb. vlt.* Fortitudo & decor indumentum eius. Dicit enim *Philosophus*, quòd decor est commensuratio partium elegans secundum figuræ & coloris congruentiam. *Cantic.* 7. Quam pulchra es, & quam decora in deliciis. *Et honore, quæ à Deo tibi est sempiterna gloria*, secundum animæ scilicet perfectionem. Dicit enim *Philosophus* in 1. Ethic. quod honor præmium virtutis est. *Psal.* 8. Gloriâ & honore coronasti eum. Hoc significatur. *Iudith* 10. vbi dicitur: Iudith abstulit à se cilicium, & exuit se vestimento viduitatis suæ, & lauit corpus suum, & vnxit se myrrho optimo, & discriminauit crinem capitis sui, & imposuit mithram super caput suum, & induit se vestimentis iocunditatis suæ. Vestimentum viduitatis, habitus mortalitatis est: ablutio corporis per gratiam fit sacramentalem: vnctio myrrhi optimi, communicatio passionis Christi: discriminatio crinis in affectibus & intellectibus compositio mentis: impositio mithræ, continentia mentis intra candorem sapientiæ diuinæ: indumentum iocunditatis in stolâ gloriæ. *Psal.* 29. Conscidisti saccum meum, & circundedisti me lætitiâ.

Dotes corporis & animæ.

Cap. 5. *Honor est præmium virtutis.*

Circunda te diploide Deo iustitiæ. Litera sic ordinatur. *Circunda te diploide iustitia Deo*, hoc est, 4.
ad honorem Dei. Diplois autem iustitiæ est, quæ debetur ex iustitiâ meritorum, & largitatis diuinæ: est autem diplois dupla vestis interula in animâ, & exterula in corpore. In animâ, in visione, dilectione, comprehensione. Visio in lumen veritatis dirigit, dilectio mouet, comprehensio tenet ad fructum. Exterula autem in corpore consistit luminositate, subtilitate, seu spiritualitate, impassibilitate, & agilitate. *Prou. vlt.* Omnes domestici eius vestiti sunt duplicibus. *Isa.* 61. Induit me Dominus vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circumdedit me. Vestimento salutis in corpore, indumento iustitiæ in animâ. Hoc significatum est. *Gen.* 41. Ad Regis imperium eductum de carcere Ioseph totonderunt, ac veste mutatâ obtulerunt ei. Tonsio depositionem mortalitatis significat, mutatio vestis indumentum gloriæ. *Et imponet mithram capiti tuo honoris æterni.* Mithra hæc aureolam significat et conformitatem ad priuilegia Christi, ad natiuitatem quidem per-

virginitatem, ad opus quod exercuit in vita per doctrinam & prædicationem, ad mortem per martyrium. *Eccles* 45. Corona aurea super mithram eius, expressa signo sanctitatis, gloria honoris, & opus virtutis, desiderio oculorum ornata. Et causam horum subiungit.

5. *Deus enim ostendet splendorem suum in te, qui sub cælo est*. Lux enim quæ in Deo est, in mirabilem diuaricationem luminis resplendet in sanctis sub cœlo Trinitatis. *Matth*. 13. Iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Tunc, sicut dicit *August*. Io dispari claritate erit par gaudium. 1. ad *Corinth*. 15. Alia claritas lunæ: in Christo scilicet & beata Virgine. Alia autem claritas stellarum: stella autem differt à stella io claritate, in dispari scilicet claritate sanctorum. *Sap*.3. Fulgebunt iusti & tanquam stellæ in arundineto discurrent, hoc est, inter peccatores vacuos & obscuros. Et subiungit de nomine.

In lib. de ciuit. Dei. In l. de virg. c. 26. Beatis in dispari claritate par gaudium.

6. *Nominabitur enim tibi nomen tuum à Deo*. Nomen dat qui naturam à qua imponitur nomen, dat: & cum det Deus habitum gloriæ, dat nomen quod tantæ gloriæ competit. *Isa*. 62. Vocabitur tibi nomen nouum quod os Domini nominauit. *In sempiternum*, hoc est, quod durabit in sempiternum. *Isa*. 56. Nomen sempiternum dabo eis quod non peribit. *Pax iustitiæ*, propter tranquillitatem ad quam reducetur corpus. *Philip. vlt*. Pax Dei, quæ exuperat omnem sēsum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras. *Et honor pietatis*, propter virtutem quæ perficietur in mente. *Apoc*.2. Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & io calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.

7. *Exurge Ierusalem*. Exurge decompositum est, & est sensus. Extra mortalitatem sursum te age. *Ephes*.5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. *Psal*. 3. Ergo dormiui & somnum cepi, & exurrexi, qoia Dominus suscepit me. *Et sta*, recta & erecta, *in excelso*, gloriæ Dei ad quod exaltata es. *Luc*. 21. Leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. *Iob*.40. Circooda tibi decorem, io sublime erigere, & esto gloriosus, & speciosis ioduere vestibus. *Et circumspice ad Orientem*, vt scilicet omnes videas io quibus oritur lumen diuinitatis. *Isa*. 60. Tuoc videbis & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum. Videbis, inquam, iocunditatem, & toto desiderio afflues ad visum; & mirabitur cor tuum ad gloriæ magnitudinem, & dilatabitur, vt per effectum omnes comprehendas. *Et vide collectos filios tuos*, quos iam vnios ouilis septa concludunt sub vno pastore. *Ioan*. 10. Fiet vnum ouile, & vnus pastor. *Isa*. 56. Domious Deus congregat dispersos Israël: adhuc congregabo ad eum coogregatos eios. *Ab oriente sole vsque ad occidentem*, hoc est, à Christo in quo oritur primum lumen gloriæ, vsque ad sanctos, noo in quibus cadit lumen, sed à quibus reflectitur per gratiarum actionem à Christo. In mundo enim mortali cadit lumen in Occidente, sed in cœlo non cadit, sed reflectitur, vt prius dictum est, sicut patet: quia cum sol est in Oriente, itidem facit in Occidente in nube opposita, quod non faceret si caderet: iris enim, vt dicit *Philosophus*, speculum, & reflexio solis est. *In verbo sancti gaudentes*. Eò quod omne verbum Dei completum est in eis. *Isa*.34. Requirite diligenter in libro Domioi, vnum ex eis non defuit. *Dei memoria*, cuius de cætero ounquam obliuiscetur. *Isa*. 62. Qui reminiscimini ne taceatis, & ne detis silentium ei. Qoare autem exurgere debeat in gaudio, subiungit.

Cur iubemur circumspicere ad Orientem.

Exierunt enim abs te, affectus scilicet & intellectus, *ducti ab inimicis*, hoc est, tracti per tentationes. *Thren. vlt*. Ceruicibus minabamur, lassis onn dabatur requies. *Adducet autem illos Dominus ad te*, in gloriam scilicet. *Psal*. 42. Emitte lucem tuam, & veritatem tuam, ipsa me deduxerunt & adduxerunt in montem sanctum tuum. *Portatos in honorem sicut filios regni*, hoc est, Angelorum ministerio subuectos. *Luc*. 16. Factum est vt moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ. Et subiungit de modo facilitatis, amœnitatis, & iocunditatis, quæ erunt in tali adductione. Et hoc est. 8.

Angeli animabus e corpore exeuntibus occurrunt.

Constituit enim Deus humiliare omnem montem excelsum, hoc est, euacuare omnem superbum potentatum. 1. ad *Corinth*. 15. Cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. *Et rupes perennes*, hoc est, duritias, & altitudines extollentes se contra Christum. *Zach*. 4. Quis tu mons magne coram Zorobabel in planum? *& conualles replere*, hoc est, omnes humiles & vacuos bonis huius mundi, bonis æternis implere. *Luc*.1. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. *In æqualitate terræ*, hoc est, vt sic fiat æqualitas terræ. *Isa*.40. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua indirecta, & aspera in vias planas. *Vt ambulet Israël diligenter*, hoc est, non impeditè, *in honorem Dei*, percipiendum scilicet. *Isa*.62. Præparate viam populo, planum facite iter, & eligite lapides. Et subiungit de amœnitate. 9.

Obumbrauerunt autem syluæ, viriditate scilicet & amœoitate: syluæ, ioquam, hoc est, syluosa condensitas sanctorom. *Cantic*. 2. Sicot malus inter ligna syluarum, sic dilectus meus inter filios. *Et omne lignum suauitatis*, hoc est, suauissimi odoris & fructus. *Ezech*. 47. Super torrentem orietur io ripis eius ex vtraque parte omne lignum pomiferum. *Israel*, hoc est, Israëli, *mandato Dei*, hoc est, ex mandato Dei. *Cantic*. 2. Sub vmbra illius quem desideraueram sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo. Et supponit de iocunditate venientium. 10.

Adducet enim Deus Israël cum iocunditate, cordis scilicet, & corporis, & societatis. *Isa*.51. Qui redempti sunt à Domino, reuertentur, & venient in Sioo laudantes, & lætitia sempiterna super capita eorum. Gaudium & lætitiam tenebunt, fugiet dolor & gemitus. *In lumine maiestatis suæ*, vt vndique via luminosa sit. *Sap*.17. Omnis orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, & non impeditis operibus continebatur. *Cum misericordia & iustitia quæ est ex ipso*. Misericordia enim est, quæ vltra meritum 11.

Misericordia vltra meritum, iustitia secundū congruitatem meriti facit.

meritum facit, iustitia autem quæ secundum congruitatem meriti. *Psal.* 88. Misericordia & veritas præcedent faciem tuam, beatus populus qui scit iubilationem. Explicit prophetia Baruch.

CAPVT VI.

1. PRopter peccata. Hæc epistola Ieremiæ, quæ directè est ad reprobationem idolorum, in quatuor partes diuiditur, in quarum prima, ex materia idolorum ostendit infirmitatem, secundo ex turpitudine cultus, ibi, *Adhuc ipsis Chaldæis non honorantibus ea.* Tertio ex inutilitate culturæ, ibi, *Regem regioni non suscitant.* Quartò per hoc quod ab omni virtute cœlesti deficiūt, ibi, *Signa etiā in cœlo, gentibus non ostendunt.* Prima diuiditur in duas: primo enim per inutilitatem materiæ ostendit infirma esse idola. Secundo per defectum virtutis diuinæ, quæ in tali materia esse non potest, ibi, *Lucernas accendunt illis.* De proprietatibus materiæ duo dicū: primò quidem, quare filij Israël talibus traduntur, quorum dij tantæ sunt infirmitatis. Secundò autem infirmitatem eorum ostendit, ibi, *Nunc autem videbitis in Babylonia.* Dicit ergo:

Lib. 22. contra faustum.

Propter peccata. Augustin. Peccatum est dictum, vel factum, vel concupitum contra legem Dei. *Thren.* 1. Peccatum peccauit Ierusalem, propterea instabilis facta est. *Quæ peccatis ante Deum:* omne enim peccatum in oculis Dei fit, qui cuncta cernit. *Psal.* 50. Tibi soli peccaui, & malum coram te feci. *Hebra.* 4. Omnia nuda, & aperta sunt oculis eius ad quem vobis sermo. *Abducemini in Babyloniam captiui,* in confusionem scilicet literalem, vel etiam spiritualem. *Isa* 50. Ecce in iniquitatibus vendiui estis, & in sceleribus dimisi matrem vestram. *Psal.* 43. Confusio faciei meæ cooperuit me. *A Nabuchodonosor rege Babyloniarum.* Nabuchodonosor sedens in angustia cognita interpretatur, qui rex confusionis est, quia per pœnas facit agnoscere, qualis angustia sit in peccatis. *Isa.* 26. In angusta requisierunt te, & in tribulatione murmuris doctrina tua eis. *Apocal.* 9. Habebant super se regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abadon, Græcè autem Apollion, & Latinè habens nomen exterminans: eò quod omnia exterminat & destruit. *Thren.* 3. Me minauit, & adduxit in tenebras & non in lucem. Per tenebras enim confundit quidquid lucis gratiæ est. *Ierem.* 31. Confusus sum, & erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ.

Nabuchodonosor rex cōfusionis.

2. *Ingressi itaque in Babylonem,* captiui scilicet. *Ezech.* 16. Eras nuda & confusione plena. Nuda à gratuitis, confusione autem & ignominia plena, in abusu naturalium. *Ezech.* 16. Post omnes abominationes tuas, & fornicationes non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, quando eras nuda, & confusione plena, conculcata in sanguine tuo. *Eritis ibi annis plurimis.* Quos enim rex confusionis detinet, diu tenet, & redire non permittit, nisi aliud non possit. *Baruch.* 3. Quid est Israël, quod in terra inimicorum es? inueterasti in terra aliena. Multi enim anni sunt peccati multiplicatio, plures autem cuiuslibet peccati consuetudo, plurimi vero peccatoris in peccatis desperatio, vel præsumptio. *Isa.* 65. Peccator centum annorum maledictus erit. *Daniel.* 13. Inueterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua. Hinc est quod dicitur de Asa. 2. *Paralip.* 16. quod nec in infirmitate sua quæsiuit Dominum, sed magis in medicorum arte confisus est. *Et temporibus longis.* Quodlibet enim tempus longum est, quo homo separatus est à Deo. Peccatum enim ex suiipsius tædio prolongat tempus, sicut è contra quodlibet tempus quo homo cum Deo est, breue est, quia amor diuinus abbreuiat illud, sicut dicit. *Isa.* 24. Congregabuntur in congregatione vnius fascis in lacum, & claudentur ibi in carcere, & post multos dies visitabuntur. *Psal.* 119. Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. *Vsque ad generationes septem,* triplicis scilicet doloris quem determinat *August.* scilicet quod de peccato doleat, & non semper doluisse doleat, & de dolore gaudeat. Et triplicis confessionis, vt scilicet cum rubore, verè & integrè confiteatur. Et septimus annus est ex voto suscepta satisfactio. *Iob* 5. In sex tribulationibus liberabit te, & in septima non tanget te malum. Septem autem generationes infra 70. annos continentur, eò quod in 10. annis vt in pluribus successio mutatur generationis. *Ierem.* 29. Cum cœperint impleri in Babylone 70. anni, visitabo vos. Et hoc est quod sequitur. *Post hoc autem educam vos inde cum pace,* peracta pœnitentia. Eò quod pœnitentia in integrum restituit. *Ierem.* 29. Ego scio cogitationes quas ego cogito super vos, dicit Dominus, cogitationes pacis & non afflictionis. Pax enim est, vt dicit *Augustin.* reconciliatio peccatorum. *Isa.* 26. Dabis pacem nobis; pacem quia in te sperauimus.

Peccatū ex suiipsius tædio prolōgat tempus.

Lib. de vera & falsa pœnitētia. c. 8

Nunc autem videbitis in Babylonia. Arguit 3.
hic idolorum inutilitatem à materia dupliciter; scilicet à materia ad substantiam idoli pertinente, & à materia pertinente ad ornatum, ibi, *Et sicut virgini amanti.* In primo tangit materiam viliorem, & concludit, quòd non sint dij, & subiungit adorantium errorem, concludens quòd à simili errore caueatur: & hoc est. *Nunc autem videbitis in Babylonia,* quæ confusionis habitatio est. *Psal.* 136. Filia Babylonis misera. *Apocal.* 18. Cecidit, cecidit Babylon, & facta est habitatio dæmoniorum. *Deos aureos,* in his scilicet qui venerantur aurum, vt auari diligentes thesaurum, *& argenteos,* in his qui quærunt argentum ad communicationem mercationum. *Iob* 3. Dormiens silerem cum principibus qui possident aurum, & replent domos suas argento. Dormiens enim ligatus est: quia Intellectum verè pretiosæ substantiæ non habet, & propter hoc ab illa silet. *Psal.* 113. Simulachra gentium, argentum & aurum opera manuum hominum. *Et lapideos & ligneos,* lapideos in cordis duritia. *Iob* 41. Cor eius indurabitur tanquam lapis, & stringetur quasi malleatoris incus. *Eccles.* 3. Cor durum habebit malè in nouissimo. Ligneos au-

Idolorum inutilitas.

tem propter obstinationis rigiditatem. Propter hoc dicitur de diabolo. *Isa.*27. Super leuiathan serpentem vectem, quia rigidus & inflexibilis. Tamen, vt dicit *Eustrat. Episcop.* quidam lignei homines sunt, qui etiam à sensu beatorum defecerunt, qui sicut idola lignea nihil commune cum hominibus nisi figuram habuerunt. *Sap.*14. Fragilius lignum inuocat. Et impotentiam que ex materiâ est, subiungit. *In humeris portari.* Quia per se ambulare non possunt, sicut & aurum & argentum: tamen nihil est onus auatorum. *Isa.* 46. Onera vestra graui pondere vsque ad lassitudinem contabuerunt, & cōtrita sunt simul. *Isa.*30. Onus iumentorum Austri. Auster significat diligentes prosperitatem huius mundi. Et ideo post pauca sequitur ibidem: Portantes super humeros iumentorum diuitias suas, & super gibbum camelorum thesauros suos. *Ostentantes metum gentibus.* Omnes enim videntes metu præcelluntur ad visum idolitiment enim quod noceat, cum tamen nocere non possit, sicut & diuites huius mundi timentur. *Psal.* 13. Trepidauerunt timore, vbi non erat timor. *Isa* 51. Quis tu vt timeas ab homine mortali? Et hoc est quod sequitur.

Homines lignei qui dicantur.

4. *Videte ergo*, hoc est, canete, *ne & vos*, qui Dei veri habetis notitiam, *similes efficiamini facta alienis*, hoc est, idolis Gentium, & Dominum ignorantium. *Psal.*113. Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Non enim veneratur hęc terrena, nisi qui Dominum ignorat. *Isa.*44. Ecce omnes participes idoli confundentur: fabri enim sunt ex hominibus. *Ierem.*10. Pariter insipientes & fatui probantur. Doctrina vanitatis eorum lignum est. Qualiter autem similes fiant, subdit. *Et metuatis*, hoc est, videre ne metuatis, *& ideò metus vos capiat in ipsis.* Quia nocere non possunt, nec prodesse. 2. *Machab.* 2. A verbis viri peccatoris ne timueritis. Tmens enim idolum peior est ranâ, quæ cum trabem videret, non timuit, nec venerata est, sed fœdauit eam. Talia enim simulacra non timent nisi ignorantes inutilitatem illorum. *Ioan.*14. Non turbetur cor vestrum, neque formidet: creditis in Deum, & in me credite.

Visa itaque. Sumit rationem à multitudine venerantium, & cautos reddit ab errore: & hoc est. *Visâ itaque turbâ*, plu-
5. rimâ scilicet. *Eccles.* 1. Stultorum infinitus est numerus. *De retro & ab ante.* Retrò sunt, qui dignitate seculi non præfulgent vt pauperes. Antè sunt de quibus dicitur. *Amos* 6. Optimates capita populorum ingredientes pompaticè domum Israël. *Deut.*28. Dabit te Dominus in caudam, & non in caput. *Adorantes.* Parui enim & magni idola huius mundi & spectacula venerantur. *Matth.*5. Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. *Dicite in cordibus vestris*, si manifestè confiteri non audetis: cor enim humanum dicit: idolum nihil est, & nullius valoris esse id quod colit mundus. 1. ad *Corinth.*8. Scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est Deus nisi vnus. Et hoc est quod sequitur. *Te oportet adorare Domine*, & non idola quæ spectacula mundi significant. *Matth.*4. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. *Psal.* 71. Ipse est Dominus Deus tuus, & adorabunt eum. Ne autem dicant, quòd inter idololatras præsidium non habent, sed ad idololatriam cogantur, subiungit.

6. *Angelus autem meus*, hoc est, præsidium Angeli mei, *vobiscum est.* *Psal.* 90. Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis. *Hebr.*1. Omnes sunt administratorij spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis. 4. *Reg.*6. Noli timere: plures enim nobiscum sunt, quam cum illis. Tamen Origenes dicit, quòd Angelus est nuntius, & numquam Deus peccatorem in Babylonem tradit, nisi sanctos nuntios cum illo mittat, qui hortentur ipsum ad pœnitentiam, sicut cum filiis Israël misit Esdram, & Neemiam, Ezech. & Danielem, & alios sanctos, qui populum ab errore reuocarent. *Isa.*18. Ite Angeli veloces ad gentem conuulsam, & dilaceratam. *Malach.*3. Ecce mittam Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. *Ipse autem exquiram animas vestras*: & ideò ne soliciti sitis de occisione hostis, qui postquam occiderit corpus, non habet amplius quid faciat. *Luc.*12. Quia egò ipse requiram animam. *Genes.*9. Sanguinem animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, & de manu hominis. Ex quo enim anima salua est, non est curandum, vel timendum de aliis. Et repetit de inutilitate.

Angeli custodes fidis præsidium.

Nam ligna ipsorum polita à fabro, quibus politio nihil diuinitatis affert. *Sap.*13. Lignum curuū, & verticibus plenum sculpit diligentet per vacuitatem suam, & per scientiam suæ artis figurat illud. *Ipsa etiam inaurata*, exterius, supple, *& inargentata*, vt diuersi metalli splendor aliquid maiestatis prætendat, *falsa sunt*, eò quod diuinitatem non habent. *Sapient.* 13. Sciens quoniam non potest adiuuare se. Imago enim est, & opus illi adiutorium. *Et non possunt loqui. Sap.*13. Non erubescit loqui cum illo, qui sine anima est. Mysticè videtur loqui de aduocatis, qui idola in prælatos elenata auro sapientiæ, & argento eloquentiæ pingunt, ac si dij sint, cum secundum veritatem arborei sint, & loqui nesciant. *Zach.* 11. O pastor & idolum, derelinquens gregem. *Ierem.* 10. Lignum de saltu præscidit, opus manus artificis in asciâ, argento & auro decorauit illud. Si talis prælatus loqui iubetur, loqui non potest nisi ore alieno. Sic idolum. *Psal.*113. Os habent, & non loquentur. 7.

Contra aduocatos & prælatos.

Et sicut virgini amanti ornamenta. Tangit hic inutilitatem, quæ ornatu protegitur, dupliciter, per similitudinem mulieris, & per similitudinem Regis, ibi, *Sceptrum autem habet.* Dicit ergo: *Et sicut virgini*, lasciuæ, supple, quæ decore naturali, eò quod mulier est, & decore virtutis, eò quod lasciua est, destituta est. *Ier.* 31. Vsquequo deliciis dissolueris filia vaga? *Amantis ornamenta*, vt exterius pulchra appareat, quæ interius fœda est. *Prouerb.*7. Occurrit illi mulier in ornatu meretricio, præparata ad decipiendas animas. *Ita accepto auro fabricata sunt*, vt fuco auri materiæ vilitas protegatur. Sic multi sunt de quibus dicitur. 2. ad *Timot.*3. Speciem quidem pietatis habentes, virtutem autem eius abnegantes. Et tangit ornamenta dicens. 8.

Coronas

Coronas certè aureas habent, hoc est, serta, *super capita sua, dij illorum*. Et hoc est, corona vanitatem mundi significans. *Sapient*. 2. Coronemus nos rosis antequam marcescant, non prætereat nos flos temporis. *Vnde subtrahunt sacerdotes ab eis*, hoc est, ab idolis, *aurum & argentum*. Ad hoc enim prædicant, quòd coronæ offerantur, vt sacerdotes eas subtrahant, & hoc est quod sequitur. *Et erogant illud in semetipsis*. Sæpè enim mendacio sacerdotum, propitiatio prædicatur sanctorum, vt oblata in vsus proprios conuertant, sicut *Daniel*. 14. dicitur de idolo Bel, quòd sacerdotes per occultum introitum introierunt, & oblata deuorauerunt cum vxoribus & paruulis. Quod adhuc sæpè fit à clericis, & à Religiosis fingentibus indulgentias sacrorum suorum, & conuertunt in turpes vsus: & hoc est quod sequitur.

Contra abutentes oblationibus & patrimonio Christi.

10. *Dant autem ex ipso*, scilicet ex auro, &, id est, *prostitutis*. Prostituta est, quæ pro, id est, publicè statuta est ad libidinem. Et hoc est, oblata in turpes vsus conuertere. Contra hoc quod dicitur. *Deuteron*. 23. Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium carnis, in domo Domini Dei tui. Et hoc est quod sequitur. *Et meretrices ornant*, quæ se eis non supponunt nisi pro pretio ornatus talis, sicut dicitur *Prouerb*. 7. Occurrit illi mulier in ornatu meretricio. Contra quod dicitur 1. *Pet*. 3. Mulierum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut argenti, aut indumenti vestimentorum cultus. Et de maiori turpitudine subiungitur. *Et iterum cum receperint illud à meretricibus*, offerentibus scilicet illud ex meretricio illo, *ornant deos suos*, de meretricio opinari facientes deitatem. *Mich*. 1. Omnia sculptilia eius conscidentur, & omnes mercedes eius comburentur igni: & omnia idola eius ponam in perditionem, quia de mercedibus meretricis congregata sunt & vsque ad mercedem meretricis reuertentur. Sub tali autem ornatu idoli ostendit vilitatem subdens.

11. *Si autem*, scilicet dij eorum, *non liberantur ab ærugine*: æs enim ab ærugine consumitur. *Iacob*. 5. Aurum & argentum vestrum æruginauit, & ærugo in testimonium vobis erit. *Et tinea*, quantum ad vestem purpuream qua induebantur: & ideò possunt dicere illud *Iob*. 31. Quasi putredo consumendus sum, & quasi vestimentum quod comeditur à tinea. Sic diuites & aureatos; & purpuratos ærugo rodit vetustatis, & tinea malæ conscientiæ. *Matth*. 5. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt, & furantur. Et ostendit, quòd decora vestis non prodest, subdens.

12. *Opertis autem illis veste purpurea*, vt decori scilicet appareant, *extergunt faciem ipsorum propter puluerem domus*. Quia etiam à minimo puluere se defendere non possunt. *Qui plurimus est inter eos*, propter frequentationes sculptorum pedibus puluerem excitantium, & significat diuites purpuratos, qui ornatu suo resolutionem sui corporis in puluerem redimere non possunt. *Eccles*. 10. Quid superbis terra & cinis? *Genes*.3. Puluis es, & in puluerem reuerteris. 1. *Mach*. 2. Gloria eius stercus, & vermis est: hodiè extollitur, & cras non inuenitur, quia conuersus est in terram suam. Et subdit de ornatu suo regali dicens,

13. *Sceptrum autem habent vt homo*: quia regiam dignitatem mentitur: & hoc est quod sequitur. *Sicut iudex regionis*, qui rectitudine sceptri rectitudinem indicat iudicij, cum nullum iudicium possit exhibere, & propter hoc est similitudo Regis, & non Rex, & significat prælatos inutiles, qui loca Regum obtinent, & non exhibent actum eorum, de quibus dicitur. *Sapient*. 6. Cum essetis ministri regni illius, non rectè iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ. *Amos* 1. Melchon ibit in captiuitatem. Melchon Rex eorum interpretatur. Et subdit de infirmitate. *Qui*, scilicet dij, *in se peccantem non interficiunt*. Cum tamen ille reus sit crimine læsæ maiestatis, & ex quo propriam iniuriam non vindicat, nullum vindicabit, figura enim est, & non veritas à nullo se valens defendere. *Ierem*. 10. Nolite ergo timere ea quæ nec malè facere possunt, nec benè. Et hoc est quod sequitur.

Prælati inutiles.

14. *Habent etiam gladium in manu*, sicut mars qui cum gladio fingebatur, *& securim*, vt vasa interitus timorem incutiant videntibus, gladium scilicet ad vulnerandum, securim autem ad præscindendum: *se autem de bello & à latronibus non liberant*. Ab hostibus enim violenter conculcantur, & proiiciuntur, & à latronibus aurum eorum decerpitur. Similes sunt inutilibus prælatis, qui nec se, nec alios defendunt gladio potestatis. 1. *Reg*. 5. Inuenerunt Dagon iacentem super faciem suam in terrâ. Caput autem Dagon, & duæ palmæ mânuum eius abscissæ erant super limen. Ex his infert conclusionem, subdens. *Vnde vobis notum sit, quod non sunt dij*, quamuis falsam diuinitatis habeant similitudinem. *Psal*. 95. Omnes dij gentium dæmonia.

Non defendentes.

15. *Ne ergo veneremini eos*, hoc est, venerationem diuinam non impendatis eis. Quia veneratio latria vocatur. Latria vero, vt dicit *Augustin*. cultus est soli Deo debitus Propter quod Mardochæus. *Esther* 3. laudatur, quia venerationem Dei ad hominem transferre noluit: & Herodes condemnatur. *Act*. 12. cui cum in laudibus voces Dei populus, & non hominis acclamaret, percussit eum Angelus Domini, & consumptus vermibus expirauit. Et ostendit inutilitatem, primò per similitudinem, secundò per similitudinis explanationem: & hoc est. *Sicut enim vas hominis*, hoc est, fictile vas ad turpem vsum hominis, *confractum*, vt sordes tenere non possit, *inutile efficitur*, & propter hoc vt turpe abiicitur. *Tales sunt dij eorum*, inutiles scilicet & turpes, propter obscœnos enim actus inuenti sunt, fornicationem scilicet & sodomiam, &c. huiusmodi. *Isa*. 30. Subitò dum non speratur, veniet contritio eius, & comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione præualida, & non inuenietur de fragmentis eius testa. Sic

confringuntur corda eorum qui venerantur spectacula mundi. *Ecclef.* 21. Cor fatui quasi vas confractum, & omnem sapientiam non tenebit. Hanc sotem inutilitatem exaggerat iu tribus. Primò à fœditate quæ incidit super ea: & hoc est.

16. *Munera accipientes.* *Constitutus illis in domo*, hoc est, in templo, *oculi eorum*, deorum scilicet, *pleni sunt puluere*, hoc est, excœcati, vt nihil videant, *à pedibus introeuntium*, supple, excitato. Est autem sordidus puluis, quia à pedibus excitatur: taliter autem fœdabiles oculi non sunt diuini, diuini enim oculi, vt dicitur *Ecclef.* 23. lucidiores sunt super solem. *Apocalypf.* 1. Oculi eius velut flamma ignis. Hoc significat oculos prælatorum, qui puluere munerum & donorum excæcantur. *Deut.* 16. Non accipies personam, nec munera, quia munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum.

17. *Et sicut alicui qui regem offendit.* Exaggerat hic inutilitatem ex impotentia defensionis: habent enim se idola quasi omnes offenderint: & hoc est. *Et sicut alicui qui regem offendit*, crimine scilicet læsæ maiestatis, *circumseptæ sunt ianua*, ne publica potestate rapiatur ad demembrationem, ita, supple, habent se dij: concluduntur enim in templis, & in arcis, eò quod ab omnibus concupiscuntur, ad discerpendum aurum, & argentum, & lapides pretiosos qui sunt in ipsis, nec semetipsos possunt defendere. Sicut irrisoriè dicitur de baal. *Iudic.* 6. Si Deus est Baal, vindicet se de eo qui suffodit aram eius. Tertiò exaggerat ad similitudinem mortui, & hoc est. *Aut sicut ad sepulchrum adductus mortuus*, qui secundum morem antiquorum cum pretiosis vestibus, & ornatu sepeliebatur, & sepulchrum fortissimis seris claudebatur, & hoc est, quod sequitur. *Ita tutant sacerdotes*, idolorum scilicet, *ostia*, scilicet templorum, *clausuris*, scilicet repagulorum, *& seris*, ferreis scilicet, *ne à latronibus expolientur.* *Omnes suspectos habent.* Simile aliquid accidit in prælatis quorum diuitiis & beneficiis insidiantur, & ideò omnes suspectos habent, & præseruant se ab eis, ne intoxicentur, vel occidantur à cupientibus diuitias eorum. *Sapient.* 2. Fit fortitudo nostra lex iniustitiæ. Quod enim infirmum est, inutile inuenitur. *Prouerb.* 1. Abscondamus tendiculas contra insontem frustrà, deglutiamus eum sicut infernus viuentem, & integrum quasi descendentem in lacum: omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis. *Abd.* Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses?

18. *Lucernas accendunt illis.* Ostendit hic, quòd diuinitas in tali materia esse non potest, tripliciter, scilicet quia ab insensibilibus non differunt. Quia figuræ membrorum sine vita sunt, ibi, *Sine pedibus* Quia sacrificia prophana sunt, ibi, *Hostias illorum.* In primo duo sunt, in quorum primo ostenditur vilitas. In secundo concluditur, quod colenda non sunt. Primum ostenditur quinque modis. Primò ab impotentia videndi lucernas. Et hoc est. *Lucernas accendunt illis*, sacerdotes scilicet, *& quidem multas*, vt multiplicatis lucernis melius videre putentur, *ex quibus*, scilicet lucernis, *nullam videre possunt.* Hoc ipsum enim signum est quod non sunt: quia si dii essent, in tenebris viderent. *Ecclef.* 23. Oculi Domini circumspiciunt omnes vias hominum, & profundum abyssi, & hominum corda, intuentes in absconditas partes. Similiter prælati similes idolis, lucernas Deo accensas videre in doctrinis, & exemplis non possunt, per approbationem, significati per Heli. 1. *Reg.* 3. qui non potuit videre lucernam, antequam extingueretur. *Obcæcati.* *Iob* 24. Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias eius, nec reuersi sunt per semitas illius. Secundò exaggerat insensibilitatem, subdens. *Sunt enim sicut trabes in domo*, non ad vtilitatem diuinitatis, sed ad domus sustentationem, sicut trabes, & ideò à lignis non differunt: sicut etiam mali prælati qui continent familias, vt trabes, & nullum aliud diuinitatis signum ostendunt. *Velati trabes.* *Isa.* 44. Artifex lignarius extendit normam, formauit idolum in runcina. Et verè trabes sunt: quia super eos sedent ranæ loquentes, scilicet adulatores, & fœdant eos. Tertiò exaggerat ab interiori putredine. Et hoc est.

Corda eorum dicunt elingere serpentes, hoc est, idolorum. Et benè dicit elingere: serpens enim acuta interficit quod mordet. *Qui*, hoc est, quia illi, *de terra sunt*. & serpenti dictum est. *Genef.* 3. Super pectus tuum gradieris, & terram comedes. Et hoc est, quod sequitur. *Dum comedunt eos*, in corpore quod luteum est. *Daniel.* 14. Bel intrinsecus luteus est, & forinsecus æreus. *Vestimentorum ipsorum*, supple, comedunt. *Et non sentiunt*: eò quod sine vita sunt. Similiter prælati nihil nisi lutum exhibent, quos venerati homines deuorant, & non sentiunt. *Insensibiles.* *Osea* 7. Comederunt alieni robur eius, & ipse nesciuit. Quartò exaggerat à turpitudine dicens. 19.

Nigra sunt facies eorum à fumo qui in domo fit, à fumo scilicet sacrificiorum, & ignium templi. Vnde de iis dici potest illud *Thren.* 4. Denigrata est super carbones facies eorum. *Deformes.* Sicut facies prælatorum obscurantur à malo fumo concupiscentiæ. *Isa.* 13. Facies combustæ vultus eorum. Quintò exaggerat ab infaustis auibus quæ insident eis: & hoc est. 20.

Supra corpus eorum, idolorum scilicet, *& super caput eorum*, quod magis corpore ornatum est, *volant noctuæ*, infaustæ aues tenebras amantes. *Et hirundines*, aues variè instabiles, *& aues*, aliæ scilicet infaustæ, vt bubo, vespertilio, & nicticorax, *similiter & cattæ*, quæ à capiendo dicuntur, eò quod in tenebris mures venantur: mures enim in vestibus & cauernis putredinis idolorum abscondebantur, & cattæ insidebant capitibus, vt muribus insidiarentur. Hæc autem in prælatis significant quod noctibus aduolant eis latrones, & meretrices, quæ tenebras amant, similiter lenones & lenæ. *Lenociniis dediti.* *Iob* 24. Oculus adulteri obseruat caliginem, dicens: Non 21.

me

me videbit oculus, & operiet vultum suum. Ex his concludit duas conclusionis. Prima est.

22. *Vnde sciatis, quòd non sunt dy.* Deus enim teoebras non amat. *Ioan.* 1. Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in huoc mundum. Secunda est. *Ne ergo timueritis eos*: quia oec bene possunt facere, nec malè. *Isa.* 41. Benè quoque aut malè si potestis, facite. In hoc autem solo idola oostra scilicet mali prælati differunt ab Idolis, quia malè possunt facere, sed non bene. Et vt melius videatur consequentia, repetit de materiâ, subdens.

23. *Hypocritæ.* *Aurum etiam quod habent, ad speciem est,* non quidem diuinitatis, sed exterioris, & falsæ pulchritudinia, sicut & in malis prælatis appatatus exterior est ad deceptionem hominum. *Sapient.* 13. Perliniens rubricâ, & rubicundum faciens fuco colorem illius. Et signum huius subdit. *Nisi aliquis exterserit aeruginem*, hoc est, æris rubiginem, quod exterius affixum est eis, *non fulgebant*, rubigo enim operit metalli fulgorem: *neque enim dum conflarentur*, supple, ex metallis, *sentiebant.* Sic malorum prælatorum fulgor noo habetur oisi falsus æstimatione exteriori, & dum cooflaotur igne tribulationis, non sentiunt ad emendam. *Ierem.* 6. Frustra conflaoit conflator, defecit sufflatorium in igne: malitiæ enim nostræ non sunt consumptæ. Huius subdit aliud signum.

24. *Simoniaci.* *Ex omni pretio*, turpis lucri scilicet, *empta sunt ab antificibus, in quibus spiritus*, vitæ scilicet, *non est in ipsis.* Hoc maximè competit nostris prælatis, qui per Simonis pretium emontur, sicut fecit Simon. *Actor.* 8. Cum vidisset aotem Simon, qoòd per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam. Sic etiam fecit Iason. 2. *Machab.* 4. Ambiebat frater Oniæ summum sacerdotiom adito Rege, promittens ei talenta 360. Et ideò spiritus vitæ non est in eis: quia simooiacus in sacramentis spiritum vitæ non confert. Deinde tangit inutilitatem membrorum: & hoc est.

25. *Sine pedibus*, existentes, supple, *in humeris portantur*, gressum proprium non habentes, *ostentantes ignobilitatem suam hominibus.* Idola etiam nostra scilicet prælati figuras pedum habent in virtutis & doctrinæ veritatis officio: sed non gradiuntur, quia nec exempla ostendunt, oec veritatem doceot. *Psal.* 113. Pedes habent, & non ambulabunt, non clamabunt in gutture suo. Et ex hoc concludit. *Confundantur etiam qui colunt ea. Ierem.* 10. Coofusus est artifex omnis in sculptili: quoniam falsum est quod conflauit, & non est spiritus in eis. Signum autem subdit.

26. *Cadunt in aduersis.* *Propterea si ceciderint in terram*, sicut frequenter contingit, quod prælati cadunt per aduersitatem, *à semetipsis non consurgent*: nec virtutem enim nec scientiam habent, quâ consurgere possint. *Isa.* 14. Non consurget in æternum semen pessimorum. *Amos* 5. Domus Israël cecidit, & non adiiciet, vt resurgat: virgo Israël proiecta non est in terram suam, oon est qoi suscitet eam. *Nec si quis eum statuerit rectum*, idolum scilicet vel prælatum malum, *per semetipsum stabit*, hoc est, stare potest: quia viribus propriis non innititur, sed alienis: virtus enim standi non in ipso, sed in alio est. *Isa.* 41. Ecce omnes iniusti, & vana opera eorum, & ventus & inane simulachra eorum. *Sed sicut mortuis*, in quibus scilicet spiritus vitæ non est, *humeri eorum*, hoc est, sacerdotum, *illi apponentur*, idolo scilicet ad portandum: non enim portant cultores suos, sed portantur ab eis. *Isa.* 46. Non potuerunt saluare portantem, & anima eorum in captiuitatem ibit.

Hostias illorum. Taogit obscœnitatem sa- 27
crificiorum, & maximè eorum qui vtuntur sacrificiis, & apertæ laudia quam exoluunt sacerdotes, ibi, *Et in domibus eorum sacerdotes sedent.* Dicit ergo. *Hostias illorum*, quæ scilicet idolis offeruntur, *sacerdotes eorum vendunt*, sicut res noo consecratas, *& abutuntur*, pretiis scilicet acceptis, in malos vsus. 1. ad *Corinth.* 10. Quid ergo? dico quod idolis immolatum sit aliquid, aut quod idolum sit aliquid? Sed quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. *Similiter & mulieres eorum*, sacerdotum scilicet, *decerpentes sunt*, immundis manibus, & immundis dentibus hostias eorum. Similiter quæ nostris idolis immolantur, sæpè meretrices, & filij sacerdotum decerpta dilaniant. *Daniel* 14. Sacerdotes ingressi sunt nocte, & vxores, & filij eorum, & comederunt omnia & biberunt. *Neque infirmo*, *Inhumani.* qui dupliciter indiguit, ex paupertate, & infirmitate: *neque mendicanti*, qui manum porrexit, *aliquid impartiuntur*: qui si veri dij essent, in illos misericordiam haberent. *Psal.* 40. Beatus homo qui intelligit super egenum & pauperem; in die malâ liberabit eum Dominus. Dominus enim semper miseretur infirmi & pauperis, & cum infirmis reputat se infirmum, & cum pauperibus pauperem. *Matth.* 25. Infirmus fui in carcere, & non visitastis me. *Psal.* 87. Genus & pauper sum ego, in laboribus à iuuentute meâ. Impios autem cultus est, qui à se excludit omnem pietatem. Et tangit participationum obscœnitatem, subdens.

De sacrificiis eorum, hoc est, idolorum, 28
fœtæ, in fornicationibus idolorum concipientes, & *menstruata*, fœdæ humore concupiscentiæ distillantes, *contingunt*, & ex hoc immunda noo reputantur. Hoc in nobis fit, *Sacra profanant.* quando res Ecclesiarum, in vsum meretricum expenduntur. *Isa.* 1. Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij? Ecclesia enim sic meretrix est, ad meretricium conuersa. Ex his concludit. *Scientes itaque ex his quod non sunt dy.* Nos autem peioris conditioois sumus: quia cum sciamus idola nostra non esse deos, tamen pro diis eos venerari oportet. Cum tamen sequatur. *Ne timeatis eos.* Perfectorum autem est non timere, infirmi

autem timent. *Sap.* 15. Malorum idolorum amatotes digni funt morte, qui ſpem habent in talibus, & qui faciunt, qui diligunt, & qui colunt.

29. *Vnde enim vocantur*, id eſt, vocari poſſunt, *dij*, diuinitati contraria ſigna habentes: & hoc eſt. *Quia mulieres*, omni libidine molliæ, *apponunt*, pretia ſcorti ſui, *diis argenteis & aureis*, *& ligneis.* Aureus eſt, qui pro ſapientia colitur: argenteus, qui pro eloquentia: ligneus, qui pro rigiditate. *Oſea* 2. Ego dedi eis argentum & aurum quæ fecerunt Baal. Et de ligno dicitur. *Iſa.*44. Forte lignum elegit artifex ſapiens, & fecit imaginem viri, quaſi ſpecioſum hominem habitantem in domo. Regidi enim prælati ſpecioſitatem quandam ipſa rigiditate prætendunt. Et tangit deformitatem ſacerdotum laudantium: & hoc eſt.

30. *Diſſoluti.* *Et in domibus eorum ſacerdotes ſedent*, per intentionem & deuotionem ad cœlum non erecti. Contra quos dicitur in *Pſal.*126. Surgite poſtquam ſederitis. Iſti autem reſoluti ſedent, *habentes tunicas ſciſſas*, in ſignum diſſolutæ conuerſationis, *& capita & barbam raſam.* Raſura capitis eſt deperditio pulchritudinis mentis: raſura barbæ, depoſitio virilis decoris: vnde Anna pro filio votum faciens. 1. *Reg.* 1. dixit: Si dederis ſeruæ tuæ ſexum virilem, dabo eum Domino omnibus diebus vitæ eius, & nouacula non aſcendet ſuper caput eius. *Ierem.* 41. De interfectis ab Iſmaële dicitur, quod fuerunt raſi barba, & ſciſſis veſtibus, & ſqualentes macie. *Quorum capita nudata ſunt*, ab omni ſcilicet decore contemplationis, eò quod in mentibus eorum nihil eſt contemplatiuæ virtutis, de qua dicitur *Apocalypſ.* 1. Caput eius, & capilli erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix.

31. *Rugiunt autem clamantes contra deos ſuos*, rugitum lugubrem pro cantu emittentes. 3. *Reg.* 18. Clamabant ſacerdotes Baal voce magna, & incidebant ſe iuxta ritum ſuum cultris & lanceolis, donec perfunderentur. Et hoc eſt quod ſequitur. *Sicut in cœna mortui*, in qua carmina lugubria ſolebant cantare, ſignificantes quod morti æternæ addicti ſunt quos venerantur. Vnde 3. *Reg.* 18. dicitur, quòd non erat vox, neque ſenſus in deo Baal: & cum offerrentur ſacrificia vt iuuarent, ſacrificia in abuſum conuertebantur, & adiutorium nullum præſtabatur. Et hoc eſt quod ſequitur.

32. *Veſtimenta eorum*, oblata ſcilicet diis, *auferunt ſacerdotes*, denudantes deos ſuos in contumeliam: *& veſtiunt vxores ſuas*, *& filios ſuos*, non timentes ſpoliare deos ſuos, & turpiter denudare: quia ſciunt, quòd nihil diuinitatis eſt in eis. Peius faciunt noſtra idola prælatorum, qui res aſſignatas cultui verorum ſacrorum, in ornatum fornicatarum, & ſpuriorum conuertere non verentur. *Iſa.*3. Populum meum exactores ſui ſpoliauerunt, & mulieres dominatæ ſunt eis. Propter hoc Dominus permittit ſpoliari Eccleſias, ne res Eccleſiarum talibus turpitudinibus deſeruiant. *Oſea* 2. Ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal. Ideircò conuertar, & ſumam frumentum meum in tempore ſuo, & vinum meum in tempore ſuo, & liberabo lanam meam, & linum meum, quæ operiebant ignominiam eius. Impotentiam autem adiutorij ſubiungit, primò in communi, poſteà in ſpeciali. Et hoc eſt.

Neque ſi quid mali patiuntur ab aliquo, ſicut 33.
à ſacerdotibus ſpoliantibus ea, *neque ſi quid boni*, ſicut ab offerentibus munera & vota, *poterunt retribuere*: eò quod nullam boni, vel mali habent poteſtatem. *Sapient.*14. Dum enim confidunt in idolis, quæ ſunt ſine anima, malè iurantes noceri ſe non ſperant. Et quod dixit in communi, ſubdit in ſpeciali, quatuor modis, ſcilicet in poteſtate, in diuitiis, in ſanitate corporis, in neceſſitate vitæ. Et hoc eſt. *Neque regem conſtituere poſſunt*, *Ad oſt impotentes.*
ſicut Deus conſtituit Saül. 1. *Reg.* 12. & Dauid. 1. *Reg.* 16. *Neque auferre*, ſupple, regem poſſunt, ſi malè regat, ſicut dicitur de Deo. *Oſea* 13. Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea. *Eccleſ.* 10. Rex hodiè eſt, & cras morietur: ſicut ſæpè videmus mutari poteſtates prælatorum propter iniurias quas faciunt. *Daniel.* 4. Scias quod dominetur excelſus in regno hominum, & cuicumque voluerit, det illud. Et de bonis exterioribus ſubiungit.

Similiter neque dare diuitias poſſunt, pe- 34.
tentibus, ſupple, quia non ſunt in poteſtate eorum, & quamuis dicat *Matth.* 4. diabolus, Hæc omnia tibi dabo, tamen mentiens hoc dixit. *Neque malum retribuere*, poſſunt, ſupple, ſi enim poſſent, maximè in ſacerdotes vlciſcerentur, qui ſpoliant eos auro, & argento, & veſtibus. *Sapient.* 14 Iurauerunt iniuſtè in idolo contemnentes iuſtitiam. Qui ſcilicet ſciuerunt idolum vindicare non poſſe. Et hoc eſt quod ſequitur. *Si quis illis votum vouerit, & non reddiderit, neque hoc requirunt.* Cum tamen Deus hoc maximè requirat. *Eccleſ.* 5. Si quid vouiſti Deo, ne moreris reddere, diſplicet enim ei infidelis, & ſtulta promiſſio: ſed quodcumque voueris, redde. *Prouerb.* 20. Ruina eſt homini deuotare ſanctos, & poſt vota retractare. Et ſubdit de infirmitatibus corporis, dicens.

Hominem à morte non liberant, hoc eſt, 35.
à periculo mortis, ſicut patet 3. *Reg.* 18. vbi 40. Prophetas vna exauditione Baal liberare non potuit. *Neque infirmum à potentiore eripiunt*, hoc eſt, eripere poſſunt: cuius contrarium de Domino dicitur. *Pſal.* 43. Liberaſti nos ex affligentibus nos, & odientes nos confudiſti. Idola etiam noſtra nocere poſſunt: idola enim ſunt, locum Dei ſine virtute diuinitatis obtinentes.

Hominem cæcum, ſpiritualiter, vel cor- 36.
poraliter, *ad viſum non reſtituunt*, hoc eſt, reſtituere non poſſunt. Quin potius cæci ſint, dicitur de illis illud *Matth.* 15. Si cæcus cæco ducatum præſtet, ambo in foueam cadunt. Et ſubdit de neceſſitatibus vitæ, dicens. *De neceſſitate hominem non liberant.* Neceſſitates ſunt pœnæ adiunctæ miſeriæ huius vitæ, vt fames, ſitis, calor, frigus, & huiuſmodi: de quibus

etiam

ſtri dij nos non liberant, qoia pauperibus non
miſetentur:quioimo dicitur de eis illud. *Iob.*24.
Nudos dimittunt homines, indumenta tollen-
tes, quibus non eſt operimentum in frigore. Et
ſubiungit in ſpeciali.

Vidua non miſerebuntur, quæ tamen in multis
37. neceſſitatibus eſt : *nec orphanis*, multis miſeriis
ſubiectis, beneſacient:quinimò è contrario di-
citor de eis in. *Pſal.*93. Viduam & aduenam io-
terfecerunnt, & pupillos occiderunt. Dij etiam
noſtri libertates & conſuetudines antiqoas alle-
gant, quæ omnes ſunt ad accipiendum & ſpo-
liandum. *Iſa.*50. Væ qui condont leges iniquas,
& ſcribentes iniuſtitiam ſcripſerunt, vt oppri-
merent in iudicio pauperes,& vim facerent cau-
ſæ humilium populi mei, vt eſſent viduæ præ-
da eorum, & pupillos diriperent.

38. *Lapidibus de monte ſimiles ſunt dij illorum.*
Ab iis enim in nullo differunt, niſi per ſcul-
ptutam, fortunam ſimilitudinis deorum per
accidens adepti, vt dicit *Philoſophus*, cum ſi-
miles eis lapides pedibus conculcentur. *Sa-
pient.* 54. Hæc fuit vitæ humanæ deceptio ;
quooiam aut affectui, aut regibus deſeruientes
homines incommunicabile nomen lapidibus
& ligois impoſuerunt. Et hoc eſt quod ſequi-
tur. *Lignei, & lapidei, & aurei, & argentei.*
Lignei vt ſint materia ignis : propter hoc. *Iſa.*
30. dicitur, quòd outrimenta Topheth, hoc
eſt, inferni ſunt ignis, & ligna multa. *Et la-
pides*, propter cordis duritiam. *Iob* 41.
Cor eius indurabitur tanquam lapis. *Argen-
tei*, propter tinnitum eloquentiæ. *Ierem.* 6.
Argentum reprobum vocate eos, quoniam
Dominus proiecit illos. *Aurei*, propter falſi
nominis ſapientiam. *Iob.* 41. Sternet ſibi au-
rum quaſi lutum. Ex his concludit. *Qui au-
tem colunt illa, confundantur. Iſa.*41. Abominatio
eſt qui elegit vos.

Quomodo ergo æſtimandum eſt, corde, *aut*
39. *dicendum*, oris confeſſione, ſupple, *illos eſſe
Deos ? Sapient.* 53. Infelices ſunt, & inter
mortuos ſpes illorum eſt, qui appellauerunt
deos opera manuom hominum, aurum & ar-
gentum. Similiter eſt de prælatis qui tantum
opere hominum conſtituuntur, & non diuinâ
vocatione.

40. *Adhuc ipſis Chaldæis.* Oſtendit hîc à tur-
pitudine cultus, quòd dij non poſſunt eſſe : &
hoc oſtendit ab inuentoribus, à mulieribus
colentibus, & ab artificibus ea facientibus : &
hæc per ordinem iunt in litera : & hoc eſt.
Adhuc ipſis Chaldæis non honorantibus ea. A
Chaldæis enim & Ægyptiis maximè idolola-
tria inuenta eſt, ſicut dicit Hermes Triſmegi-
ſtus, qui necromanticæ artis vanitate, niſi
ſunt animas, ſeu vitas quaſdam dæmonum
imaginibus includere : & illius videtur dicere
rationem hîc. Aliquibus enim Chaldæis hæc
non honorantibus, eò quod hoc erat contra
legem naturalem. Cum adhuc Abraham eſſet
inter illos, ſicut dicit *Philo* in ſuo libri Geneſis.
Qui, ſcilicet Chaldæi, *cum audierint mutum
non poſſe loqui*, & beneficio medicinæ non poſ-
ſent ſubuenire, *offerunt illud ad Bel*, hoc eſt,
ad idolum Saturni, eò quod illud qood ſupre-
mum eſt, & deorum pater, vt putant, me-
lius poſſet ſubuenire. Vnde. *Matth.*12. etiam
Iudæi blaſphemantes Domino dixerunt : In
Beelzebub principe dæmoniorum eiicis dæ-

Idololatria à Chaldæis & Ægyptiis inuenta.

Bel idolum ſaturni.

monia. Et hoc eſt quod ſequitur. *Poſtulantes
ab eo loqui*, hoc eſt, vt loquelam muto daret,
cum dicatur in *Pſal.* 153. Os habent & non
loquentur.

Quaſi poſſint ſentire, hoc eſt, ſeorſum dare 41.
dij, *qui non habent motum*, hoc eſt, virtutem
motiuam. *Sapient.* 53. Non erubeſcit loqui
cum illo, qui ſine animâ eſt, & pro ſanitate
quidem infirmum deprecatur, & pro vitâ ro-
gat mortuum, & in adiutorium inutilem in-
uocat, & pro itinere petit ab eo qui ambulare
non poteſt. *Et ipſi*, ſcilicet Chaldæi, *cum in-
tellexerint*, inutilitatem ſcilicet idolorum ſuo-
rum, *relinquent ea*, ſcientes ſe deceptos in idolis:
& hoc eſt quod ſequitur. *Senſum enim non ha-
bent dij illorum. Geneſ.*35. Abiicite deos alienos,
qui in medio veſtri ſunt, & mundamini.

Mulieres circundatæ funibus. Oſtendit inu- 42.
tilia eſſe idola, ex turpitudine mulierum co-
lentium : & hoc eſt. *Mulieres autem*, mere-
tricolæ idolorum, *circumdatæ funibus*, vt funi-
bus ſignificent ligamentum concupiſcentiæ.
Prouerb. 5. Funibus peccatorum conſtringi-
tur. *In viis ſedent*, proſtitutæ concupiſcentiis
tranſeuntium, vt Thamar in biuio. *Geneſ.* 38.
ſuccendentes oſſa oliuarum, quæ calidiſſimum &
fortiter adhærentem faciunt ignem, vt illo
igne incendium libidinis ſignificent. *Oſee* 7.
Omnes adulterantes quaſi clibanus ſuccenſus à
coquente. *Iob.*31. Ignis eſt vſque ad conſumma-
tionem deuorans.

Proſtibula cur funibus circundatæ.

Cum autem aliqua ex ipſis, mulieribus ſcili- 43.
cet, *abſtracta ab aliquo*, fornicatore ſcilicet *tran-
ſeunte*, per viam ſcilicet, vt Thamar attracta
fuit à Iuda, *dormierit*, hoc eſt, concubuerit,
cum eo ; illa iactans, *proxima ſua*, ſociæ ſuæ
aliæ meretriculæ, *exprobrat*, conuiciando,
quod ea, ſocia ſua ſcilicet, *non ſit digna habita
ſicut ipſa* : inter meretrices enim dignior eſt,
quæ à pluribus fœdatur per concubitum.
Ezech. 16. Diuiſiſti pedes tuos omni tranſeun-
ti. *Eccleſ.* 9. Omnis mulier quæ eſt fornica-
ria, quaſi ſtercus in viâ conculcabitur. *Ne-
que funis eius diruptus ſit* ; ſupple, inſultat
ſociæ : conſuetum enim fuit, meretrices col-
ligatas ſedere, & quæ tranſeunti placuit, ſol-
uebatur, & cum illâ concubuit. *Eccleſ.* 9.
Ne reſpicias mulierem multiuolam, nè fortè
incidas in laqueos illius. Et generaliter ſubdit.

Omnia autem quæ illis fiunt, falſa ſunt, & 44.
prophana ſunt, ſupple. *Sapient.* 14. Infando-
rum enim idolorum cultura, omnis mali cau-
ſa eſt, & initium & finis. Et ex hoc conclu-
dit. *Quomodo ergo æſtimandum eſt, aut dicen-
dum illos eſſe deos ?* Deus enim verus immundi-
tiis non colitur. *Abac.*1. Mundi ſunt oculi tui ne
videas malum, & reſpicere ad iniquitatem non
poteris.

A fabris autem. Oſtendit hîc idolorum va- 45.
nitatem ab artificibus, primò artificum oſten-
dens nouitatem, & ex hoc concludens idolo-
rum inutilitatem. Et hoc eſt. *A fabris autem*,
metallorum ſcilicet, vel lignorum, *& ab auri-
ficibus*, gemmarum ſcilicet & vaſorum, qui ex-
cluſores vocantur, *facta ſunt. Iſa.*44. Ecce omnes
participes eius confundentur. Fabri enim ſunt
ex hominibus. *Nihil aliud erunt*, ſupple, dij eo-
rum, *niſi id quod volunt*, eos eſſe *ſacerdotes*, qui fa-
ciunt fieri, *& artifices*, qui faciunt : quamcumque
enim formam volunt, dant eis, & quodcumque
nomen,

nomen. *Sap.* 15. Horum autem vasorum quis sit vsus, iudex est figulus.

46. *Aurifices etiam ipsi qui ea faciunt*, artifices scilicet, *non sunt multi temporis*, cum tamen Deus æternus sit, & verus Deus sit. *Isa.* 40. Deus sempiternus Dominus, qui creauit terminos terræ. Ex his ergo concludit. *Numquid ergo possunt ea quæ fabricata sunt ab ipsis esse dij?* Quasi dicat, nõ possunt. Propter hoc opera manuum dicuntur hominum. *Isa* 44. Non recogitant in mente suâ, neque cognoscunt, neque sentiũt, vt dicant: medietatem eius combussi igni, & coxi super carbones eius panes, coxi carnes, & comedi, & de reliquo eius idolum faciam.

47. *Reliquerũt autem falsa*, hoc est, falsam opinionionem diuinitatis, *& opprobriũ.* Rationalis enim naturæ confusio est, lignum, vel lapides, vel aurum, vel argentum adorare. *Act.* 17. Ipsius enim & genus sumus. Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro, & argento, aut lapidi sculpturæ artis, & cogitationis hominis diuinum esse simile. Sumus enim genus Dei per rationem, & multum degenerare est, qui Dominum illum cuius ipse genus est, lapidem esse putat: vel aurum, vel argentum, sicut facit auarus: vel ventrem, sicut facit gulosus: aut veneream mulierem, sicut facit luxuriosus: aut Iouis statuam, sicut facit ambitiosus. Hæc enim omnia de cinere facta sunt, & in cinerem reuertentur. *Isa.* 44. Pars eius cinis est, cor insipiens adorabit illud. *Postea futuris*: hoc enim peccatum non in vnâ generatione consistit, sed ad posteros deriuatur. *Sap.* 14. Prouexit ad idolorum culturam, sicut ibi dicitur, consuetudo: & hæc sunt verba. Deinde interueniente tempore, conualescente antiquâ consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est. Nihil enim adeò malum est, & adeò irrationabile, quod consuetudo & probabile & facile non faciat. Vnde *Arist.* Quanta vis consuetudinis sit, leges ostendunt: quas consuetudo, cum apologi sint, hoc est, falsæ responsiones, vel locutiones, credibiles facit. Et in topicis, quod consuetũ est dici, difficile est moueri. Quod autem inutilia sint idola, ostendit, cum subdit.

Vis consuetudinis.

48. *Nam cum superuenerit illis*, hoc est, sacerdotibus, *prælium*, ab hostibus, *& mala*, quæcumque infortunia, *cogitant sacerdotes.* Quia sciunt idola falsa esse & opprobrium, nõ confugiunt ad idola pro liberatione, sed cogitant, *vbi se abscondant cum illis*, hoc est, idolis, scientes quia nullũ præsidium est, nec sui, nec aliorum in illis. *Isa.* 44. Plastæ idoli omnes nihil sunt, & amãtissima eorũ non proderunt eis: Et ostẽdit rationẽ subdẽs.

49. *Quomodo ergo sentiri debeant quoniam dij sunt*, cum, supple, nec sacerdotes sui de ipsis confidãt. *Qui*, scilicet dij, *nec de bello se liberant*, hoc est, liberare possunt, *nec de malis*, hoc est, quibuscumque infortuniis, *se eripiunt*, hoc est, eripere possũt. *Isa.* 44. Ipsi, dij scilicet & sacerdotes testes eorum sunt, quia non vident, neque intelligunt vt confundantur. Et subiungit rationem.

50. *Nam cum sint lignea & lapidea*, interius scilicet, *& inaurata & inargentata*, exterius, supple, *scietur* per rationis examen, *posteà*, à futuris, *quia falsa sunt à gentibus vniuersis*: non enim ad hoc exigitur reuelatio Dei, sed ipsum rationis examẽ sufficit ad hoc in omnibus gentibus. *Isa.* 40. Cui ergo similem fecistis Deum, aut quam imaginẽ ponitis ei? Numquid sculptile conflabit faber, aut aurifex auro figurabit illud, & laminis argenteis argentarius? Quasi dicat, non. *Et regibus*, hoc est, à regibus, qui hæc cogunt adorari, scietur, quia non sunt dij, sicut statuam suam adorare compulit Nabuchodonosor. *Dan.* 3. Vobis dicitur populis, tribubus, & linguis, in horâ quâ audieritis sonitum tubæ, & fistulæ, & citharæ, & sambucæ, & psalterij, & symphoniæ, & vniuersi generis musicorum, cadentes adorate statuam auream quam constituit Nabuchodonosor Rex. *Quod manifesta sunt*, supple, ex suiipsorum impotentiâ, *quia non sunt dij*, cum nullum exhibeãt diuinitatis signum, *sed opera manuum hominum.* *Isa.* 44. Quis formauit Deum, & sculptile conflauit ad nihil vtile? Ecce omnes participes eius confundentur: fabri enim sunt ex hominibus. *Et nullum opus Dei est in illis*, per quæ scilicet se deos probent. Idem penitus est in prælatis, qui se pro diis venerari faciunt, cum nihil diuinæ virtutis exhibeant. *Matth.* 7. Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Vnde ex his concludit dicens.

Vanitas idolorum ratione naturali cognita.

51. *Vnde ergo.* A quibus omnibus rationibus. *Notum est, quòd non sunt dij*, nisi solâ nuncupatione, & erroneâ opinione. *Sed*, reuera sunt, supple, *opera manuum hominum*, infirmorum scilicet. *Et*, id est, quia, *nullum opus Dei in ipsis est*: & ideò mendosè dij dicuntur, & hos dicere deos blasphemia est. *Isa.* 45. Nescierunt qui leuant signũ sculpturæ suæ, & rogant Dominũ non saluan tẽ.

52. *Regem regioni non suscitant.* Ab inutilitate culturæ ostendit hic idola nihil esse, & hoc dupliciter, absolutè scilicet, & sub comparatione, ibi, *Itaque melius est esse Regem.* Absolutè per defectum promotionis ad vtilitatem communem in regione hominum, & irrigationem terræ nascentium: & hoc est, *Regem regioni non suscitant*, qui gubernet rempublicam, sicut fecit Dominus, in consolatione populi suscitans Cyrum. *Isa.* 45. Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subiiciam ante faciem eius gentes. Et sic suscitat bonos prælatos inferiores. *Psal.* 71. Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis, iudicare populum tuum in iustitiâ. *Neque pluuiam hominibus dabunt*, sicut iterum fecit, sicut dicitur. *Iob.* 37. Frumentum desiderat nubes, & nubes spargunt lumen suum, quæ lustrant cuncta per circuitum quocumque eas voluntas gubernantis duxerit. Sic etiam nubes doctores suscitant, quod idola non faciunt. *Isa.* 45. Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum.

53. *Iudicium quoque non discernent.* Quia iustum iudicium non suscitant, & hoc maximè faciunt idola, hoc est, prælati idolis similes, qui omne iudicium peruertunt. *Amos* 4. Calumniam facitis egenis, & cõfringitis pauperes. Et *Amos* 5. Odio habuerunt corripientem in portâ, & loquentem perfectè abominati sunt. *Neque regionem liberabũt ab iniuriâ*: quin potius omnem iniuriam promouent in regionem. *Amos.* 5. Hostes iusti accipientes munus, & pauperes deprimentes in portâ *Isa.* 59. Conuersum est retrorsum iudicium, & iustitia longè stetit: quia corruit in plateâ veritas, & æquitas non potuit ingredi. Ex his infert rationem horum, dicens. *Quia nihil possunt.* Dæmones enim præsidẽtes idolis nihil possunt, nisi quãtum permittitur eis. Cuius signũ est. *Matth.* 8. Vbi in porcos intrare non poterant, nisi permitteret Christus. Vnde dicunt, Si eiicis nos, mitte nos in gregem porcorum. Excommunicatos etiam vexare non possunt, nisi in potestatem

eorum

eorum à sanctis viris tradantur. 1. *Cor.* 5. Tradere huiusmodi sathanæ in interitum carnis. 1. *Tim.* 1. Quos tradidi sathanæ, vt discant non blasphemare.

Cornicula, auis infausta.

Sicut corniculæ inter medium cœli & terræ. Cornicula nigra infausta auis est, voce omnia procrastinans, sicut nostra idola omnia differunt in futurũ, quæ expedite debẽrent: nec terrena diligũt, nec cœlestia, sed in aëre, qui inconstans elemẽtum est, inconstanter vagantur, vt tempus rediniant. *Soph.* 2. Vox cantãtis in fenestra, coruus in superliminari, quoniã attenuabo robur eius. Cãtat enim semper cras, cras. Cõtra quod dicitur. *Eccl.* 5. Nõ tardes cõuerti ad Dominũ, & ne differas de die in diẽ. Et hoc probat à maiori.

54. *Etenim cum inciderit ignis*, damnationis temporalis, vel æternæ. *Matth.* 25. Discedite maledicti in ignem æternũ. *In domum Deorum, ligneorum, & aureorum, & argenteorum*, sicut sæpè per iudicium Dei fit. 1. ad *Cor.* 3. Vniuscuiusque opus, quale sit ignis probabit. *Sacerdote quidem ipsorum*, hoc est, idolorum, *fugient & liberabuntur*, præsidio fugæ. *Ipsi verò*, scilicet dij, *sicut trabes*, immobiles scilicet, *in medio*, supple. ignis, *comburentur*: cum tamen videretur, quòd magis se saluarent quam alios, si saluare possent. Propter quod dicitur *Isa.* 64. vbi prouocatur iudicium Dei contra idolatras, Vtinam dirumperes cœlos, & descenderes, à facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis tabescerent. *Psal.* 67. Sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei.

55. *Regi autem & bello non resistunt*, ex quo, supple. nec seipsos defendunt: cũ tamen boni prælati, qui loco Dei sunt, talibus resistant. *Sap.* 18. Properans homo sine querela deprecari pro populis, proferens seruitutis suæ scutum orationem, & per incensum deprecationem allegans restitit iræ, & finẽ imposuit necessitati, ostendẽs quoniam tuus est famulus. Et ex hoc arguit. *Quomodo ergo æstimandum est*, corde, *aut recipiendum*, consensu rationis, *quia dij sunt?* nec enim leui existimatione putari potest, quod dij sunt, vbi nullum est diuinitatis signum. *Isa.* 46. Cum clamauerint ad idolum, non audiet, de tribulatione non saluabit eos. Et repetit quod dixit, quia seipsos non liberant: & hoc est.

56. *Non à furibus, neque à latronibus se liberabunt*, sicut nec mali prælati qui fures & latrones constituunt super bona Domini, qui expellendi essent. *Ioan.* 10. Fur non venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat. *Dij lignei*, rigidi per obstinationem, *& lapidei*, per indurationem, contra pietatem, & misericordiam, *& inargentati*, per eloquentiam aduocatorum, *quibus*, scilicet diis, *iniqui fortiores sunt*, fures scilicet & latrones. Mala enim conscientia debiles facit. *Sap.* 17. Cum sit timida nequitia, dat testimonium condemnationis: semper enim præsumit sæua, perturbata consciẽtia.

57. *Aurum, & argentum, & vestimentum, quo operti sunt, auferent illis*, sicut mali prælati omnia erogant in eos, qui celant, & defendunt vitia eorum. *Deut* 28. Omni tempore calumniam sustineas, & opprimaris violẽtia, nec habeas qui liberet te *Et abibunt*, latrones scilicet cum spolio: quãdo enim acceperunt, & accipere plus non sperant, statim recedunt: eò quod falsi fuerunt amici, veri autem latrones & inimici. *Eccl.* 6. Est amicus socius mensæ, & non permanebit in die necessitatis. *Nec sibi auxiliũ ferent*, hoc est, ferre poterunt, quia sicut diximus, tot malorum sunt sibi cõscij, quod nulli audẽt resistere. 3. *Reg.* 2. Tu nosti omne malũ, cuius tibi cõscium est cor tuum, quod fecisti Dauid patri meo: reddit Dominus malitiã suã, super caput tuum.

58. *Idolorum inanitas ex cõparatione ad res animales, artificiales & naturales declaratur.*

Itaque melius est esse regem. Tangit hic inutilitatẽ idolorum sub comparatione ad res animales, artificiales, naturales: & hoc est quod dicit, quod, *melius est esse regem*, per se, sinè præsidio diaboli, *ostentantẽ virtutem suam*, regalem scilicet, quam idolum scilicet pro rege habere, quod quidem habet regis similitudinem, sed non virtutẽ, sicut inutiles prælati. *Isa.* 32. Ecce in iustitia regnabit rex, & principes in iudicio præerũt. *Psal.* 20. Domine in virtute tua lætabitur rex. *Aut vas in domo vtile.* Comparat ad artificialia; & hæc vasa significant ministros vtiles. *In quo*, scilicet vase, *gloriabitur qui possidet illud.* 2. *Tim.* 2. Si quis emundauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & vtile Domino, ad omne opus bonum paratũ. Idola autẽ quæ sunt mali prælati, non habent nisi vasa stercoraria, in quibus furta, & latrocinia, & calumniæ reponantur. *Vel ostium in domo*, quod bonum prælatum significat, *quod custodit qui in ipsa*, scilicet domo sunt, clausuræ diligentia. *Ioan.* 10. Ego sum ostium: per me si quis introierit, saluabitur. 4. *Reg.* 4. Ingredere, & claude ostium tuũ. *Quam falsi dij*, qui custodiæ officium habent, & non exhibent actum, qui dicere possunt id *Iob.* 30. Quasi rupto muro, & aperta ianua irruerunt super me, & ad meas miserias deuoluti sunt.

Sol quidem & luna. Facit comparationem ad naturalia, & sol prælatum significat in doctrina fulgentẽ sicut sol, de quo dicitur *Eccl.* 43. Sol in aspectu, annuntians in exitu, vas admirabile, opus Excelsi. Quãdo enim talis sol aspicitur, vnicuique exitum suũ annuntiat, & proprium opus demonstrat. Luna autem significat Ecclesiam, vel familiã illi commissam. *Eccl.* 43. Luna in omnibus, in tempore suo ostensio temporis, & signum æui. Talis enim familia quolibet tempore lumen solis prætendit illi tempore cõueniens. *Ac sydera*, hoc est, personæ singulares præ cæteris in sapientia, & gratia fulgentes. *Gen.* 1. Fecit Deus solem vt præesset diei, & lunam vt præesset nocti, & stellas, & posuit ea in firmamento cœli, vt scilicet cœlestem vitam semper exhiberent, *cum sint splendida*, splendore veritatis & virtutis. *Phil.* 2. Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. *Et emissa ad vtilitates*, hominum scilicet. *Matt.* 5. Solẽ suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. *Obaudiunt*, obediendo scilicet imperio diuino. Boni enim ad vtilitatem hominum Deo obediunt. *Baruch.* 3. Qui emittit lumen & vadit, & vocauit illud, & obedit illi in tremore. 59.

Similiter & fulgur cum apparuerit. In splendore exẽpli, vel miraculi, *perspicuum est*, ita scilicet quod nihil tenebrarum apparet in ipso. *Matth.* 24. Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem, ita erit aduentus filij hominis. *Idipsum autem & spiritus*, hoc est, ventus qui aspirationem sancti Spiritus in sanctis significat, *in omni regione spirat*, & significat fideles per ministerium eorum quos deos Dominus fecit suæ diuinitatis participatione. *Ioan.* 3. Spiritus vbi vult spirat. *Eccles.* 1. Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. 60.

Et nubes, quæ doctores significant, *quibus cũ imperatum fuerit à Deo*: non enim prædicabunt nisi mittantur. *Rom.* 10. *Perambulare in vniuersum orbem*, vt vndique pluant. *Psal.* 18. in omnem terram exiuit sonus eorum. *Perficiunt quod imperatũ est eis*, ad Ecclesiæ vtilitatem, supple. *Iob* 37. Nunquid scis quando præcepit Dominus pluuiis, vt ostenderent lucem nubium eius? Nunquid nosti semitas nubium magnas, & perfectas scientias? 61.

Ignis etiam missus, in fulmine de nubibus, qui ignẽ charitatis significat, & zeli animatum, *vt consumat montes*, superborum scilicet altitudines, *& syluas*, hoc est, syluestres mores, *facit*, reuerenter, *quod præceptum est ei*, à Deo, vel à sanctis qui loco Dei sunt. 4. *Reg.* 1. Si homo Dei sum, descendat ignis de cœlo, & deuoret te, & quinquaginta tuos. *Luc.* 12. Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt ardeat? *Soph.* 3. In igne zeli mei deuorabitur omnis terra. Hæc ergo cum omnia opera Dei vera sint per se, & per eos quos participatione sui deos facit, & nihil horum sit in illis, arguit subdens. *Hæc autem*, scilicet idola, vel prælati, idolis similes, *neque speciebus*, hoc est, pulchritudine veritatis in doctrinã, *neque virtutibus*, quæ sunt perfectiones ad opera, *vni eorũ similia sunt*, cum tamen omnium similitudinem deberent exprimere. *Dan.* 12. Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamẽti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Et ex hoc arguit ad fidei constructionẽ dicẽs. 62.

Vnde

7. *Exacerbastis enim eum qui fecit vos, Deum æternum. Deuter.* 32. Dominum qui te genuit dereliquisti, & oblitus es Domini creatoris tui. *Immolantes dæmoniis & non Deo. 1. Corinth.* 10. Quæ immolant gentes, dæmoniis immolant & non Deo: quia idolum non est Deus.

8. *Oblitæ enim estis eum qui nutriuit vos*, ita scilicet quod proposuistis eum, & per cultum ad memoriam non reduxistis. *Ierem.* 2. Populus meus oblitus est mei diebus innumeris. *Isa.* 57. Mentita es, & mei non est recordata. Dominus enim nutritor noster est, & Ecclesia sancta nutrix nostra. Et hoc est quod sequitur, *& contristastis nutricem vestram Ierusalem. Genes.* 48. Deus qui pascit me ab adolescentiâ meâ. *Isa. vlt.* Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, & in Ierusalem consolabimini. *Ruth.* 4. Nutricis ac gerulæ fungebatur officio. *Isa.* 49. Erunt reges nutritij tui, & reginæ nutrices tuæ.

Ecclesia nutrix nostra.

9. *Vidis enim*, per Prophetas, *iracundiam à Deo venientem vobis*, propter peccata scilicet, quæ multiplicastis. *Ierem.* 1. Virgam vigilantem ego video. Virga vegilans securitatem significat punitionis. *Amos* 8. Quid tu vides Amos? & dixi: vncinum pomorum, attrahentem supplicia peccatoribus, vt ait *Hieronym. & dixit*, præmuniendo scilicet & arguendo vos. *Audite Sion*, hoc est, omnes qui pertinetis ad Sion, hoc est, à peccatis reuocaui. *Ierem.* 7. Locutus sum ad vos manè consurgens & loquens, & non audistis. Ad arguendum autem me compulit compassio & charitas. Et hoc significat id quod sequitur. *Adduxit enim mihi Deus luctum magnum*, in pœnis vestris. *Ierem.* 9. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos populi mei? *Isa.* 22. Nolite incumbere vt consolemini me, super vastitate populi mei, dies enim interfectionis & conculcationis & fletuum à Domino Deo exercituum.

10. *Vidi enim*, hoc est, præuidi, *captiuitatem populi mei*, futuram scilicet, *filiorum meorum & filiarum*, hoc est, quos dilexi vt filios & filias. *Thren.* 1. Idcirco ego plorans, & oculus meus deducens aquas: quia longè factus est à me consolator conuertens animam meam: facti sunt filij mei perditi. *Quam*, scilicet captiuitatem, *superduxit illis æternus*, hoc est, super peccata eorum adduxit. *Isa.* 31. Ipse autem sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit. Nec mirum erat si compassus sum.

11. *Nutriui enim illos cum iocunditate. Thren.* 4. Filij Sion inclyti, & amicti auro primo, quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli? *Dimisi autem eos cum fletu, & luctu.* Quia ex tantis deliciis gratiæ Dei, ad tantas tristitias commutati sunt. *Thren.* 4. Qui vescebantur voluptuosè, interierunt in viis: qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.

12. *Nemo gaudeat super me.* Tangit exhortationem compassionis & luctus, & dicit tria, scilicet tristitiæ causam, & aliorum vocationem ad compassionis molestiam, ibi, *Veniant confines Sion.* Et extremam in iis in quibus compatitur allegans miseriam, ibi, *Delicati mei.* Dicit ergo: *Nemo gaudeat super me viduam & desolatam*, desolatam à filiis, viduam autem à viro, ne iterum fœcundet in filios. *Isa.* 54. Vt mulierem derelictam & mœrentem spiritu vocauit te Dominus, & vxorem ab adolescentiâ abiectam. Hoc dicere potest Ecclesia bono pastore desolata, & filiis bonis destituta. Et hoc est quod sequitur. *A multis derelicta sum*, merito, *propter peccata filiorum meorum.* Vnde licet sint homines, tamen formam patris non tenuerunt, ita quod melius esset non habere filios. *Prouerb.* 10. Filius sapiens lætificat patrem: filius verò stultus mœstitia est matris suæ. *Sap.* 3. Nequissimi filij illorum, maledicta creatura eorum. *Quia declinauerunt à lege Dei*, per inobedientiam scilicet patris. *Psal.* 17. Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.

Vidua dicitur, quia sine viro est.

Iustitias autem ipsius, quæ in mandatis Dei exprimuntur, *nescierunt*, hoc est, scire noluerunt. *Ierem.* 5. Renuerunt accipere disciplinam. *Psal.* 35. Noluit intelligere vt bene ageret. *Nec ambulauerunt per vias mandatorum Dei.* Et ideò per deuia iuerunt errorum. *Psal.* 106. Errare fecit eos in inuio, & non in viâ. *Neque per semitas veritatis eius*, hoc est, per consilia Prophetarum & Doctorum, *cum iustitiâ*, quam scilicet exhiberent in opere, *ingressi sunt*: nec enim consilia nec præcepta seruauerunt: quinimo dixerunt illud. *Isa.* 30. Auferte à me viam, declinate à me semitam, cesset à facie nostrâ sanctus Israël. *Psal.* 77. In viâ eius noluerunt ambulare. 13.

Semita sunt consilia.

Veniant confines Sion. Vocat complangentes, & dicit tria, scilicet vocationem complangentium, & depositionem signorum iocunditatis, ibi, *Exui me.* Spem tamen conuersionis, ibi, *Animæquiores estote.* In primo tria dicit, complangentium vocationem, planctus materia, adiutorum defectum. Dicit ergo: *Veniant confines Sion*, vicini magis effectu quam loco, qui scilicet complangant mecum. *Ierem.* 9. Contemplamini, & vocate lamentatrices vt veniant, & ad eas quæ sapientes sunt mittite, & properent, festinent, & assumant super nos lamentum. Et hoc est quod sequitur. *Et memorentur captiuitatem filiorum, & filiarum mearum*, in tristitiâ scilicet & in lamento. *Thren.* 1. O vos omnes qui transitis per viam, attendite, & videte, si est dolor sicut dolor meus. Filij enim & filiæ à rege confusionis abducti sunt. Quod maximè lamentabile est, & hoc dispositione diuinâ. Et hoc est quod sequitur. *Quam superduxit illis æternus*, sapientiâ suâ, & iudicio *Isa.* 37. Ex diebus antiquis plasmaui illud, & nunc adduxi. *Deuter.* 28. Si audire nolueris vocem Domini Dei tui, vt custodias, & facias omnia mandata eius, & cærimonias quas ego præcipio tibi, venient super te omnes maledictiones. Et hoc est quod sequitur. 14.

Adduxit enim super illos gentem, crudelem scilicet, *de longinquo*, ne propter notitiam alicui parcant. *Gentem improbam*, quæ omni pietati & omnibus precibus proteruè contradicit, *& alterius linguæ*, ne supplicationes eorum propter ignorantiam linguæ exaudiant. 15.

Qui non sunt reueriti senem, quin scilicet trucidarent eum. *Thren. vlt.* Principes manu suspensi sunt, facies senum non erubuerunt. *Neque* 16.

Pueri misericordiam mouent. *que puerorum miserti sunt*, quibus tamen misericordia debetur propter innocentiam. *Thren. vlt.* Adolescentibus impudicè abusi sunt,& pueri in ligno corruerunt. *Et abduxerunt dilectos viduæ*, & vnicus, supple, qui debebant esse ei in solatium, *& à filiis vnicam desolauerunt*, hoc est, solam dimiserunt filiis destitutam. *Psal.* 93. Viduam & aduenam interfecerunt,& pupillos occiderunt. *Thren.* 2. Iacuerunt in terrâ foris puer & senex, virgines meæ, & iuuenes mei ceciderunt in gladio.Hoc totum prædictum est.*Deut.* 28. Adducet Dominus super te gentem de longinquo, & de extremis terræ partibus, in similitudinem aquilæ volantis cum impetu, cuius linguam intelligere non possis: gentem procacissimam, quæ non deferat seni, nec misereatur paruuli.

17. *Orationis impedimēta.* *Ego autem quid possum adiuuare vos?* Peccata enim vestra obsistunt supplicationi meæ. 1. *Ioann.vlt.* Est peccatum ad mortem, non pro illo dico vt roget quis. *Dan.*10. Princeps Persarum precibus Danielis restitit 21. diebus.*Zach.* 3. Sathan stabat à dextris I E S V sacerdotis magni, vt aduersaretur ei. Oportet ergo conuerti ad Dominum,si preces debent exaudiri. Et hoc est quod sequitur.

18. *Qui enim adduxit super vos mala*,propter peccata vestra scilicet. *Ierem.*7. Noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem & orationem, & non obsistas mihi, quia non exaudiam te. *Ipse vos eripiet*, hoc est, eripere potest, *de manibus inimicorum vestrorum*, conuersos scilicet ad ipsum: conuersos enim ad se non percutit amplius, non enim percutit nisi in posteriora, adorantem non percutit. *Psal.* 77. Percussit inimicus suos in posteriora.*Ierem.*15.Si conuerteris, conuertam te: & si separaueris pretiosum à vili,quasi os meum eris.

19. *Ambulate fily*, ex quo nullos potest vos nisi Dominus iuuare. Ambulate in mandatis Dei. *Ambulate*, patienter in pœnis purgantes vos. *Isa.* 2. Docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. *Ego derelicta sum sola. Thren.* 1. Sedet sola ciuitas plena populo, facta est quasi vidua domina gentium.

20. *Exui me stolâ pacis.* Tangit depositionem signorum lætitiæ, & est sensus: Exui me stolâ iocunditatis quâ vtebar tempore pacis. *Indui autem me sacco obsecrationis. Isa.*22. Vocabit Dominus Deus exercituum ad fletum, & ad planctum, & ad caluitium,& ad cingulum sacci. *Ion.*3. Et surrexit de solio suo, & abiecit vestimentum suum à se, & indutus est sacco, & sedit in cinere. *Pœnitentiū arma.* Saccus enim,& cinis, & cilicium arma sunt pœnitentium & plangentium, hunc habitum sancti assumunt pro peccatoribus, *Esther.*14. Cum deposuisset vestes regias, fletibus & luctu apta indumenta suscepit. Et post pauca: Omniaque loca in quibus lætari consueuerat, crinium laceratione compleuit, & deprecabatur Dominum Deum Israël. Et hoc est quod sequitur. *Et clamabo ad Altissimum in diebus meis. Ion.* 3. Operiantur saccis homines, & iumenta, & clament ad Dominum in fortitudine. *Animæquiores estote fily*,vt animum conuertatis ad Dominum.*Tob.*5. Forti animo esto, in proximo est vt à Deo cureris. *Clamate ad Dominum*, intentione deuotionis. *Ierem.*33. Clama ad me, & exaudiam te. *Isa.* 38. Sicut pullus hyrundinis sic clamabo, meditabor vt columba. *Et eripiet vos de manu principum iniquorum*, Chaldæorum scilicet & dæmonum. *Eccles.* 51. Et liberasti me secundum multitudinem misericordiæ nominis tui, à rugientibus præparatis ad escam, de manibus quærentium animam meam. Quod autem possibile sit quod liberentur, ostendit per spem sanctorum,subdens.

Ego autem speraui in æternum salutem vestram. 21. *Spes salutis pœnitentem recreat.* *Rom.* 5. Spes non confundit. *Hebr.* 6. Confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam. *Isa.*30.In silentio & spe erit fortitudo vestra. *Et venit mihi gaudium à sancto*, in spe scilicet illâ: spes enim quando firma est, lætificat, & temperat malum. *Rom.*5. Gloriamur in spe filiorum Dei, non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem. *Psal.*70. Ego autem semper sperabo, & adiiciam super omnem laudem tuam. *Super misericordiâ quæ veniet vobis ab æterno salutari nostro.* Dominus enim in æternum saluat.*Isa.*56. Sperastis in Domino,in sæculis æternis. *Psal.*116. Misericordia Domini manet in æternum.

Emisi enim vos cum luctu, & ploratu, hoc est, 22.
quetelâ & lachrymatione. *Ierem.*31. Vos in excelsis audita est lamentationis & fletus Rachel plorantis filios suos. *Reducet autem vos mihi Dominus*, reuocando scilicet ad pœnitentiam, *cum gaudio*, cordis, *& iocunditate*, gratulantium *in sempiternum. Luc.*15. Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quam perdideram. *Isa.* 61. Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo.

Sicut enim viderunt vicinæ Sion, amici scilicet, 23.
captiuitatem vestram, in compassione scilicet & tristitiâ: *sic videbunt*, supple, in lætitiâ & congratulatione, *& in celeritate salutem vestram à Deo. Sap.*5. Mirabuntur in subitatione insperatæ salutis. *Isa. vlt.* Lætamini cum Ierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam, gaudete cum ea gaudio, vniuersi qui lugetis super eam. *Quæ* scilicet salus. *Superueniet vobis cum honore magno.* Honor testimonium virtutis est in laudibus & titulis & demonstrationibus. *Psal.* 8. Gloriâ & honore coronasti eum. *Esther* 6. Honore condignus est quemcumque Rex voluerit honorare. *Et splendore æterno*, claritatis scilicet in lumine cœlesti. *Tob.* 13. Luce splendidâ fulgebis, & omnes fines terræ adorabunt te. Et ideo, supple.

O fily patienter sustinete iram quæ superueniet 24.
vobis, per flagella scilicet Domini. *Mich.* 7. Iram Domini portabo: quoniam peccaui ei, donec causam meam iudicet,& faciat iudicium meum. *Eccles.* 2. Sustine sustentationes Dei, coniungere Deo, & sustine vt crescat in nouissimo vita tua. *Persecutus est enim te inimicus tuus*, Chaldæus scilicet vel diabolus. *Psal.* 118. Iniqui persecuti sunt me, adiuua me Domine Deus meus. *Sed citò videbis perditionem ipsius. Mich.* 7. Aspiciet me inimica mea, & operietur confusione quæ dicit ad me, Vbi est Dominus Deus tuus? *Et super ceruices eius ascendes*, conculcando scilicet eos. *Mich.*7. Oculi

tui

tui videbunt inimicam tuam, nunc erit io conculcatione vt luium platearum. *Malach. vlt.* Calcabitis impios cum fuerint cinis sub plantâ pedum vestrorum. *Eccles.* 24. Superborum & sublimium colla propriâ virtute calcaui.

26. *Delicati mei.* Tangit miseriam eorum quibus compatiendum est, qui tantò miseriores sunt, quantò contrariis ad ea quæ patiuntur sunt assueti. Et hoc est. *Delicati mei*, quondâm, supple, *ambulauerunt vias asperas*, captiuitatis vel peccatorum. *Sap.* 5 Lassati sumus in viâ iniquitatis, & perditionis, ambulauimus vias difficiles. *Osee* 2. Sepiam viam tuam spinis. *Ducti sunt vt grex direptus ab inimicis.* In grege direpto aliquis pluter, aliquis pauciores trahit ad interficiendum. Et sic fuit in populo, & fit spiritualiter à diabolo. *Thren. vlt.* Ceruicibus minabamur, lassis non dabatur requies.

27. *Animæquiores estote filij.* *Isa.* 35. Dicite pusillanimes confortamini. *Et proclamate ad Dominum.* *Thren.* 2. Leua manus tuas pro animâ paruulorum tuorum. Et ibidem. Deduc quasi torrentem lachrymas per diem ac noctem. *Erit enim memoria vestra*, in bonum scilicet, *ab eo qui duxit vos*, hoc est, permittit duci in captiuitatem. *Psal.* 65. Induxisti nos in laqueum, posuisti, &c. Et de recordatione. *Isa.* 49. Numquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui.

28. *Sicut enim fuit sensus vester.* Tangit hic modum conuersionis, & dicit quatuor, scilicet modum conuersionis, modum consolationis, modum confortationis, & inimicis modum destructionis. Et hoc est. *Sicut enim fuit sensus vester vt erraretis*, hoc est, sensualis motus, qui principium omnis erroris est. 1. ad *Cor.* 2. Animalis homo non percipit quæ sunt spiritus Dei. *Glossa* ibidem: Animalis est, qui dissolutâ lasciuiâ fertur in quinque corporis sẽsus, quos intra se spiritus rector non continet. *Decies tamen iterum conuertentes.* Ad literam, vt dicit Auicenna, decẽ sunt sensus, quinque interiores, scilicet sensus communis, imaginatio, phantasia, æstimatiua, & sensibilium memoria, & quinque exteriores, visus, auditus, gustus, olfactus, tactus. Hi decem sensus cum appetitu qui sequitur eos concupiscibili, & irascibili, omnis peruersitatis principium sunt, & quando non formam accipiunt rationis, & rectæ ordinationis: & ideò dicit. *Decies tamen iterum conuertentes requiretis eum.* Posset etiam dici, quòd propter decem præcepta dicit decies tantum. Hoc significatum est. *Isa.* 38. Ecce ego reuerti faciam vmbram linearum per quas descenderat in horrologio Achaz in sole retrorsum, & reuersus est sol decem lineis per gradus quos descenderat.

Pœna peccato respondens.

29. *Qui enim induxit vobis mala*, pœnæ scilicet, *ipse rursum adducet vobis sempiternam iucunditatem cum salute vestrâ.* *Isa.* 45. Ego Dominus, & non est alter, formans lucem, & creans tenebras, formans pacem, & créans malum. Ego Dominus faciens omnia hæc. *Iob.* 5. Ipse vulnerat, & medetur; percutit, & manus eius salubunt. *Deut.* 32. Ego occidam, & ego viuere faciam: percutiam, & ego sanabo.

30. *Animæquior esto Ierusalem.* Conclusio est ex philosophicis, & est ac si dicat: Ergo esto animæquior, & confortare. *Iosue* 1. Confortare & esto robustus. *Exhortatur enim te qui te nominauit*, hoc est, qui primo tibi nomen Israël imposuit. *Genes.* 32. Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum, sed Israël. Propter hoc enim vocaberis Iacob, quod in rectitudine virtutis venias ad rectitudinem veritatis, & tangit depressionem inimicorum, dicens.

31. *Nocentes peribunt.* Nocentes fuerunt inimici. *Isa.* 27. Ignis hostes tuos deuoret. *Psal.* 24. Iudica Domine nocentes me, expugna impugnantes me. Et hoc est quod sequitur. *Qui te vexauerunt.* *Sap.* 5. Stabunt iusti in magnâ constantiâ aduersus eos qui se angustiauerunt, & qui abstulerunt labores eorum. *Et qui gratulati sunt in tuâ ruinâ, punientur*, sicut inuidi Idumæi, & quidam alij qui inuident prosperitatibus sanctorum. *Abd.* Propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob, operiet te confusio, & peribis in æternum.

32. *Ciuitates quibus seruierunt filij tui, punientur.* *Genes.* 15. Gentem cui seruituri sunt iudicabo, dicit Dominus. *Isa.* 60. Gens & regnum quod non seruierit tibi, peribit, & gentes solitudine vastabuntur. Dominatores enim eorum dabuntur eis in seruos & ancillas. *Et quæ accepit filios tuos.* Ciuitas quippe vel gens, quæ filios tuos subiugauit. *Isa.* 45. Subiiciam ante faciem eius gentem, & dorsa regum vertam. Propter hoc sanctis promittitur. *Psal.* 8. Constituisti eum super opera manuum tuarum.

33. *Sicut enim gauisa est in tuâ ruinâ*, culpæ scilicet, *& læta est in casu tuo*, pœnæ scilicet, hoc enim inuidorum est. *Prouerb* 2. Lætantur cum malè fecerint, & exultant in rebus pessimis. *Thren.* 2. Aperuerunt super te os suum omnes inimici, sibilauerunt, & fremuerunt dentibus, & dixerunt, Deuorabimus: en ista est dies quam expectabamus, inuenimus, vidimus. *Sic contristabitur in suâ desolatione.* Hoc enim iustum est quod gaudens in alterius ruinâ, deducatur in desolationem & tristitiam. *Iob.* 31. Si gauisus sum ad ruinam eius qui me oderat, & exultaui quod inuenisset eum malum. *Thren.* 1. Omnes inimici audierunt malum meum, lætati sunt quoniam tu fecisti. Adduxisti diem consolationis, & fient similes mei.

34. *Amputabitur exultatio multitudinis eius*, hoc est, multitudo peccatorum in quâ exultat Rex confusionis. *Isa.* 10. Subuertentur condensa saltus eius ferro, hoc est, sententiâ Domini, quæ per securim significatur. *Luc.* 3. Securis ad radicem arboris posita est. *Et gaudimonium eius erit in luctum.* Gaudimonium dicitur quasi gaudij munium, gaudium quo se hostis, & inuidus munit: hoc est enim gaudium de quo dicitur. *Prouerb.* 14 Risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat. Et modum pœnæ subiungit dicens.

35. *Ignis enim superueniet ei ab æterno*, hoc est, à Deo per immobilem sententiam, & hoc est ignis æternus, de quo dicitur. *Matth.* 25. Discedite maledicti in ignem æternum. *In longiturnis diebus*, qui nequaquam habebunt finem. *Iudith. vlt.* Dabit ignem & vermes in carnes eorum, vt vrantur & sentiant vsque in sempiternum. *Et habitabitur à dæmoniis, in multitudine temporis.*

temporis. Apoc. 18. Facta est habitatio dæmo-
niorum,& custodia omnis spiritus immundi.

CAPVT V.

1. CIrcumspice Ierusalem. Tangit hîc de glo-
riâ consolationis quæ præcipuè erit in
gloriâ resurrectionis: & dicit hic quatuor, sci-
licet gloriam visionis in multitudine sancto-
rum, dotes resurrectionis in animabus & cor-
poribus resurgentium, collectionem beatorum
in vnam gloriam, & beatorum nomen sic bea-
tificatorum, & modum resurrectionis quo ad-
ducentur congregationes in vnum omnium
sanctorum. Dicit ergo. *Circumspice Ierusalem
ad Orientem*, licet ab vndique veniant sancti,
tamen ad Orientem præcipit respici, quia om-
nis salus eorum ab ortu solis iustitiæ. *Zach.* 6.
Ecce vir oriens nomen eius, & subter eum
orietur. Quod autem dicit, *circumspice*, hoc
est, quod oculi circumducantur, quia vndique
venit materia gaudij. *Isa.* 60. Leua in circuitu
oculos tuos, & vide, omnes isti congregati
sunt, venerunt tibi. Et paulò antè: Gloria Do-
mini super te orta est. Et adhuc ibidem: Su-
per te orietur Dominus, & gloria eius in te vi-
debitur. *Et vide iocunditatem à Deo venientem*,

Iocunditas quid.

hoc est, materiam iocunditatis. Iocunditas au-
tem est gaudium cordis prorumpens in tripu-
dium, & iocos corporis. Hoc erit in congrega-
tione sanctorum. *Psal.* 132 Ecce quam bonum,
& quam iocundum habitare fratres in vnum.
Isa. 60. Filij tui de longè venient, & filiæ tuæ
de latere surgent. Et huius gaudij ponit de-
monstrationem.

2. *Ecce enim veniunt filij tui. Psal.* 49. Congre-
gate illi sanctos eius. *Quos dimisisti dispersos.*
Dispersi sunt enim qui in sæculo sunt, quorum
corda diuiduntur, sicut dicit *Ambros.* quòd
opus diaboli dispergere, Dei autem congre-
gare. Similiter autem & sancti loco modo dis-
persi sunt & diuisi. *Gen.* 49. Diuidam eos in Ia-
cob, & dispergam eos in Israël. Disperguntur
etiam sancti per solicitudines. *Exod.* 5. Disper-
sus est populus in omnem terram Ægypti ad
colligendas paleas. *Veniunt collecti*, in cor vnum
scilicet & in animam vnam,& gaudium vnum.
Psal. 146. Dispersiones Israël congregabit. *Ec-
cles.* 36. Congrega omnes tribus Iacob, & co-
gnoscant quia non est Deus nisi tu. *Act.* 4. Mul-
titudinis autem credentium erat cor vnum, &
anima vna. *Ezech.* 36. Tollam quippe vos de
gentibus, & congregabo vos de vniuersis terris,
& adducam vos in terram vestram. *Ab Oriente
vsque ad Occidentem*, hoc est, ab omnibus mun-
di partibus. In Oriente enim lumen oritur, & in
Occidente, vt dicit *Philosophus*, ortum lumen re-
flectitur: & sic totus mundus qui in medio est,
illuminatur. *Matth.* 24. Sicut fulgur exit ab
Oriente, & paret vsque in Occidentem, ita erit
& aduentus filij hominis. *Psal.* 112. A solis
ortu vsque ad occasum laudabile nomen Do-
mini. *In verbo sancti gaudentes*, qui omnia com-
plebit, quæ promisit: & in hoc sanctus, hoc est,
sanctus & mundus in veritate comprobatur.
Tunc implebitur quod dicitur. *Isa* 6. Sanctus,
sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum,
plena est omnis terra gloriâ eius. Firma enim
sunt quæ promisit, vera & munda sine admix-
tione dubitationis. *In honorem Dei*, quem scili-
cet faciet omnibus sanctis in demonstratione
virtutis eorum. *Ioan.* 12. Si quis mihi ministra-
uerit, honorificabit eum pater meus. Et tangit
de beatificatione donum tam in corpore quam
in animâ. Et hoc est.

Exue te Ierusalem stolâ luctus, in corpore 3.
scilicet, *& vexationis tuæ*, in animâ scilicet. Sto-
la dicitur à Græco stolon, quod est, longum,
quia luctus à capite vsque ad plantam operit

Dotes corporis & animæ.

nos per incommoda corporis. *Isa.* 1. Omne ca-
put languidum, & omne cor mœrens: à plan-
tâ pedis vsque ad verticem non est in eo sani-
tas. Similiter vexatio animæ est per totam lon-
gitudinem animæ propter pugnam tentatio-
num quibus impugnatur contra virtutem.
Psal. 87. Pauper sum ego, & in laboribus à iu-
uentute mea. *Iob.* 7. Militia est vita hominis su-
per terram. *Et indue te decore. Prouerb. vlt.* For-
titudo & decor indumentum eius. Dicit enim
Philosophus, quòd decor est commensuratio
partium elegans secundum figuræ & coloris
congruentiam. *Cantic.* 7. Quam pulchra es, &
quam decora in deliciis. *Et honore, quæ à Deo
tibi est sempiterna gloria*, secundum animæ scili-
cet perfectionem. Dicit enim *Philosophus* in 1.

Cap. 5. *Honor est præmium virtutis.*

Ethic. quod honor præmium virtutis est. *Psal.*
8. Gloriâ & honore coronasti eum. Hoc signi-
ficatur. *Iudith* 10. vbi dicitur: Iudith abstulit
à se cilicium, & exuit se vestimento viduitatis
suæ, & lauit corpus suum, & vnxit se myrrho
optimo, & discriminauit crinem capitis sui, &
imposuit mithram super caput suum, & induit
se vestimentis iocunditatis suæ. Vestimentum
viduitatis, habitus mortalitatis est: ablutio
corporis per gratiam fit sacramentalem: vnctio
myrrhi optimi, communicatio passionis Chri-
sti: discriminatio crinis in affectibus & intel-
lectibus compositio mentis: impositio mithræ,
continentia mentis intra candorem sapientiæ di-
uinæ: indumentum iocunditatis in stolâ glo-
riæ. *Psal.* 29. Concidisti saccum meum, & cir-
cundedisti me lætitiâ.

Circunda te diploide Deo iustitia. Litera sic or-
dinatur. *Circunda te diploide iustitia Deo*, hoc est, 4.
ad honorem Dei. Diplois autem iustitiæ est, quæ
debetur ex iustitiâ meritorum, & largitatis di-
uinæ: est autem diplois dupla vestis interula
in animâ, & exterula in corpore. In animâ, in
visione, dilectione, comprehensione. Visio in
lumen veritatis dirigit, dilectio mouet, com-
prehensio tenet ad fructum. Exterula autem in
corpore conficitur luminositate, subtilitate, seu
spiritualitate, impassibilitate, & agilitate. *Prou.
vlt.* Omnes domestici eius vestiti sunt duplici-
bus. *Isa.* 61. Induit me Dominus vestimentis
salutis, & indumento iustitiæ circumdedit me.
Vestimento salutis in corpore, indumento iu-
stitiæ in animâ. Hoc significatum est. *Gen.* 41.
Ad Regis imperium eductum de carcere Io-
seph totonderunt, ac veste mutatâ obtulerunt
ei. Tonsio depositionem mortalitatis significat,
mutatio vestis indumentum gloriæ. *Et impo-
net mithram capiti tuo honoris æterni.* Mithra hæc
aureolam significat et conformitatem ad pri-
uilegia Christi, ad natiuitatem quidem per,

virginitatem, ad opus quod exercuit in vita per doctrinam & prædicationem, ad mortem per martyrium. *Eccles* 45. Corona aurea super mithram eius, expressa signo sanctitatis, gloria honoris, & opus virtutis, desiderio oculorum ornata. Et causam horum subiungit.

5. *Deus enim ostendet splendorem suum in te, qui sub cælo est*. Lux enim quæ in Deo est, in mirabilem diuaricationem luminis resplendet in sanctis sub cœlo Trinitatis. *Matth.* 13. Iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Tunc, sicut dicit *August.* In dispari claritate erit par gaudium. 1. ad *Corinth.* 15. Alia claritas lunæ: in Christo scilicet & beata Virgine. Alia autem claritas stellarum: stella autem differt à stella in claritate, in dispari scilicet claritate sanctorum. *Sap.* 3. Fulgebunt iusti & tanquam stellæ in arundineto discurrent, hoc est, inter peccatores vacuos & obscuros. Et subiungit de nomine.

In lib. de ciuit. Dei. In l. de virg. c. 26. Beatis in dispari claritate par gaudium.

6. *Nominabitur enim tibi nomen tuum à Deo.* Nomen dat qui naturam à qua imponitur nomen, dat: & cum det Deus habitum gloriæ, dat nomen quod tantæ gloriæ competit. *Isa.* 62. Vocabitur tibi nomen nouum quod os Domini nominauit. *In sempiternum*, hoc est, quod durabit in sempiternum. *Isa.* 56. Nomen sempiternum dabo eis quod non peribit. *Pax iustitia*, propter tranquillitatem ad quam reducetur corpus. *Philip. vlt.* Pax Dei, quæ exuperat omnem sēsum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras. *Et honor pietatis*, propter virtutem quæ perficietur in mente. *Apoc.* 2. Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.

7. *Exurge Ierusalem.* Exurge decompositum est, & est sensus. Extra mortalitatem sursum te age. *Ephes.* 5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. *Psal.* 3. Ergo dormiui & somnum cepi, & exurrexi, quia Dominus suscepit me. *Et sta*, recta & erecta, *in excelso*, gloriæ Dei ad quod exaltata es. *Luc.* 21. Leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. *Iob.* 40. Circunda tibi decorem, in sublime erigere, & esto gloriosus, & speciosis induere vestibus. *Et circumspice ad Orientem*, vt scilicet omnes videas in quibus oritur lumen diuinitatis. *Isa.* 60. Tunc videbis & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum. Videbis, inquam, iocunditatem, & toto desiderio afflues ad visum, & mirabitur cor tuum ad gloriæ magnitudinem, & dilatabitur, vt per effectum omnes comprehendas. *Et vide collectos filios tuos*, quos iam vnius ouilis septa concludunt sub vno pastore. *Ioan.* 10. Fiet vnum ouile, & vnus pastor. *Isa.* 56. Dominus Deus congregat dispersos Israël: adhuc congregabo ad eum congregatos eius. *Ab oriente sole vsque ad occidentem*, hoc est, à Christo in quo oritur primum lumen gloriæ, vsque ad sanctos, non in quibus cadit lumen, sed à quibus reflectitur per gratiarum actionem à Christo. In mundo enim mortali cadit lumen in Occidente, sed in cœlo non cadit, sed reflectitur, vt prius dictum est, sicut patet: quia cum

Cur iubemur circumspicere ad Orientem.

sol est in Oriente, iridem facit in Occidente in nube opposita, quod non faceret si caderet: iris enim, vt dicit *Philosophus*, speculum, & reflexio solis est. *In verbo sancti gaudentes.* Eò quod omne verbum Dei completum est in eis, *Isa.* 34. Requirite diligenter in libro Domini, vnum ex eis non defuit. *Dei memoria*, cuius de cætero nunquam obliniscetur. *Isa.* 62. Qui reminiscimini ne taceatis, & ne detis silentium ei. Quare autem exurgere debeat in gaudio, subiungit.

8. *Exierunt enim abs te*, affectus scilicet & intellectus, *ducti ab inimicis*, hoc est, tracti per tentationes. *Thren. vlt.* Ceruicibus minabamur, lassis non dabatur requies. *Adducet autem illos Dominus ad te*, in gloriam scilicet. *Psal.* 42. Emitte lucem tuam, & veritatem tuam, ipsa me deduxerunt & adduxerunt in montem sanctum tuum. *Portatos in honorem sicut filios regni*, hoc est, Angelorum ministerio subnectos. *Luc.* 16. Factum est vt moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ. Et subiungit de modo facilitatis, amœnitatis, & iocunditatis, quæ erunt in tali adductione. Et hoc est.

Angeli animabus e corpore exeuntibus occurrunt.

9. *Constituit enim Deus humiliare omnem montem excelsum*, hoc est, euacuare omnem superbum potentatum. 1. ad *Corinth.* 15. Cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. *Et rupes perennes*, hoc est, duritias, & altitudines extollentes se contra Christum. *Zach.* 4. Quis tu mons magne coram Zorobabel in planum? *& conualles replere*, hoc est, omnes humiles & vacuos bonis huius mundi, bonis æternis implere. *Luc.* 1. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. *In æqualitate terræ*, hoc est, vt sic fiat æqualitas terræ. *Isa.* 40. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa; & aspera in vias planas. *Vt ambulet Israel diligenter*, hoc est, non impeditè, *in honorem Dei*, percipiendum scilicet. *Isa.* 62. Præparate viam populo, planum facite iter, & eligite lapides. Et subiungit de amœnitate.

10. *Obumbrauerunt autem syluæ*, viriditate scilicet & amœnitate: syluæ, inquam, hoc est, sylvosa condensitas sanctorum. *Cantic.* 2. Sicut malus inter ligna syluarum, sic dilectus meus inter filios. *Et omne lignum suauitatis*, hoc est, suauissimi odoris & fructus. *Ezech.* 47. Super torrentem orietur in ripis eius ex vtraque parte omne lignum pomiferum. *Israël*, hoc est, Israëli, *mandata Dei*, hoc est, ex mandato Dei. *Cantic.* 2. Sub vmbra illius quem desideraueram sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo. Et supponit de iocunditate venientium.

11. *Adducet enim Deus Israël cum iocunditate*, cordis scilicet, & corporis, & societatis. *Isa.* 51. Qui redempti sunt à Domino, reuertentur, & venient in Sion laudantes, & lætitia sempiterna super capita eorum. Gaudium & lætitiam tenebunt, fugiet dolor & gemitus. *In lumine maiestatis suæ*, vt vndique via luminosa sit. *Sap.* 17. Omnis orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, & non impeditis operibus continebatur. *Cum misericordia & iustitia quæ est ex ipso.* Misericordia enim est, quæ vltra

meritum

Misericordia vltra meritum, iustitia secundùm congruitatem meriti facit. meritum facit, iustitia autem quæ secundum congruitatem meriti. *Psal.* 88. Misericordia & veritas præcedent faciem tuam, beatus populus qui scit iubilationem. Explicit prophetia Baruch.

CAPVT VI.

1. PRopter peccata. Hæc epistola Ieremiæ, quæ directè est ad reprobationem idolorum, in quatuor partes diuiditur, in quarum prima, ex materia idolorum ostendit infirmitatem, secundo ex turpitudine cultus, ibi, *Adhuc ipsis Chaldæis non honorantibus ea.* Tertio ex inutilitate culturæ, ibi, *Regem regioni non suscitant.* Quartò per hoc quod ab omni virtute cœlesti deficiũt, ibi, *Signa etiã in cœlo, gentibus non ostendunt.* Prima diuiditur in duas: primo enim per inutilitatem materiæ ostendit infirma esse idola. Secundo per defectum virtutis diuinæ, quæ in tali materia esse non potest, ibi, *Lucernas accendunt illis.* De proprietatibus materiæ duo dicit: primò quidem, quare filij Israël talibus traduntur, quorum dij tantæ sunt infirmitatis. Secundò autem infirmitatem eorum ostendit, ibi, *Nunc autem videbitis in Babylonia.* Dicit ergo:

Lib. 22. contra faustum. *Propter peccata. Augustin.* Peccatum est dictum, vel factum, vel concupitum contra legem Dei. *Thren.* 1. Peccatum peccauit Ierusalem, propterea instabilis facta est. *Quæ peccatis ante Deum:* omne enim peccatum in oculis Dei fit, qui cuncta cernit. *Psal.* 50. Tibi soli peccaui, & malum coram te feci. *Hebræ.* 4. Omnia nuda, & aperta sunt oculis eius ad quem vobis sermo. *Abducemini in Babyloniam captiui,* in confusionem scilicet literalem, vel etiam spiritualem. *Isa.* 50. Ecce in iniquitatibus vendidi estis, & in sceleribus dimisi matrem vestram. *Psal.* 43. Confusio faciei meæ cooperuit me.

Nabuchodonosor rex cõfusionis. *A Nabuchodonosor rege Babyloniorum.* Nabuchodonosor sedens in angustia cognita interpretatur, qui rex confusionis est, quia per pœnas facit agnoscere, qualis angustia sit in peccatis. *Isa.* 26. In angusta requisierunt te, & in tribulatione murmuris doctrina tua eis. *Apocal.* 9. Habebant super se regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abadon, Græcè autem Apollion, & Latinè habens nomen exterminans: eò quod omnia exterminat & destruit. *Thren.* 3. Me minauit, & adduxit in tenebras & non in lucem. Per tenebras enim confundit quidquid lucis gratiæ est. *Ierem.* 31. Confusus sum, & erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ.

2. *Ingressi itaque in Babylonem*, captiui scilicet. *Ezech.* 16. Eras nuda & confusione plena. Nuda à gratuitis, confusione autem & ignominia plena, in abusu naturalium. *Ezech.* 16. Post omnes abominationes tuas, & fornicationes non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, quando eras nuda, & confusione plena, conculcata in sanguine tuo. *Eritis ibi annis plurimis.* Quos enim rex confusionis detinet, diu tenet, & redire non permittit, nisi aliud non possit. *Baruch.* 3. Quid est Israël, quod in terra inimicorum es? inueterasti in terra aliena. Multi enim anni sunt peccati multiplicatio, plures autem cuiuslibet peccati consuetudo, plurimi vero peccatoris in peccatis desperatio, vel præsumptio. *Isa.* 65. Peccator centum annorum maledictus erit. *Daniel.* 13. Inueterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua. Hinc est quod dicitur de Asa. 2. *Paralip.* 16. quod nec in infirmitate sua quæsiuit Dominum, sed magis in medicorum arte confisus est. *Et temporibus longis.* Quodlibet enim tempus longum est, quo homo separatus est à Deo. Peccatum enim ex suiipsius tædio prolongat tempus, sicut è contra quodlibet tempus quo homo cum Deo est, *Peccatũ ex suiipsius tædio prolõgat tempus.* breue est, quia amor diuinus abbreuiat illud, sicut dicit. *Isa.* 24. Congregabuntur in congregatione vnius fascis in lacum, & claudentur ibi in carcere, & post multos dies visitabuntur. *Psal.* 119. Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. *Vsque ad generationes septem*, triplicis scilicet doloris quem determinat *August.* *Lib. de vera & falsa pœnitentia c.* 8. scilicet quod de peccato doleat, & non semper doluisse doleat, & de dolore gaudeat. Et triplicis confessionis, vt scilicet cum rubore, verè & integrè confiteatur. Et septimus annus est ex voto suscepta satisfactio. *Iob* 5. In sex tribulationibus liberabit te, & in septima non tanget te malum. Septem autem generationes infra 70. annos continentur, eò quod in 10. annis vt in pluribus successio mutatur generationis. *Ierem.* 29. Cum cœperint impleri in Babylone 70. anni, visitabo vos. Et hoc est quod sequitur. *Post hoc autem educam vos inde cum pace*, peracta pœnitentia. Eò quod pœnitentia in integrum restituit. *Ierem.* 29. Ego scio cogitationes quas ego cogito super vos, dicit Dominus, cogitationes pacis & non afflictionis. Pax enim est, vt dicit *Augustin.* reconciliatio peccatorum. *Isa.* 26. Dabis pacem nobis; pacem quia in te sperauimus.

3. *Nunc autem videbitis in Babylonia.* Arguit hîc idolorum inutilitatem à materia dupliciter; scilicet à materia ad substantiam idoli pertinente, & à materia pertinente ad ornatum, ibi, *Idolorum inutilitas.* *Et sicut virgini amanti.* In primo tangit materiam viliorem, & concludit, quòd non sint dij, & subiungit adorantium errorem, concludens quòd à simili errore caueant: & hoc est. *Nunc autem videbitis in Babylonia*, quæ confusionis habitatio est. *Psal.* 136. Filia Babylonis misera. *Apocal.* 18. Cecidit, cecidit Babylon, & facta est habitatio dæmoniorum. *Deos aureos*, in his scilicet qui venerantur aurum, vt auari diligentes thesaurum, *& argenteos*, in his qui quærunt argentum ad communicationem mercationum. *Iob* 3. Dormiens silerem cum principibus qui possident aurum, & replent domos suas argento. Dormiens enim ligatus est: quia intellectum verè pretiosæ substantiæ non habet, & propter hoc ab illa silet. *Psal.* 113. Simulachra gentium, argentum & aurum opera manuum hominum. *Et lapideos & ligneos*, lapideos in cordis duritia. *Iob* 41. Cor eius indurabitur tanquam lapis, & stringetur quasi malleatoris incus. *Eccles.* 3. Cor durum habebit malè in nouissimo. Ligneos au-

tem propter obstinationis rigiditatem. Propter hoc dicitur de diabolo. *Isa.*27. Super leuiathan serpentem vectem, quia rigidus & inflexibilis. Tamen, vt dicit *Eustrat. Episcop.* quidam lignei homines sunt, qui etiam à sensu bonorum defecerunt, qui sicut idola lignea nihil commune cum hominibus nisi figuram habuerunt. *Sap.*14. Fragilius lignum inuocat. Et impotentiam que ex materiâ est, subiungit. *In humeris portari.* Quia per se ambulare non possunt, sicut & aurum & argentum: tamen nihil est onus auarorum. *Isa.*46. Onera vestra graui pondere vsque ad lassitudinem contabuerunt, & cõtrita sunt simul. *Isa.*30. Onus iumentorum Austri. Auster significat diligentes prosperitatem huius mundi. Et ideo post pauca sequitur ibidem: Portantes super humeros iumentorum diuitias suas, & super gibbum camelorum thesauros suos. *Ostentantes metum gentibus.* Omnes enim videntes metu præcelluntur ad visum idoli: timent enim quod noceat, cum tamen nocere non possit, sicut & diuites huius mundi timentur. *Psal.* 13. Trepidauerunt timore, vbi non erat timor. *Isa* 51. Quis tu vt timeas ab homine mortali? Et hoc est quod sequitur.

Homines lignei qui dicantur.

4. *Videte ergo*, hoc est, cauete, *ne & vos*, qui Dei veri habetis notitiam, *similes efficiamini factis alienis*, hoc est, idolis Gentium, & Dominum ignorantium. *Psal.*113. Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Non enim veneratur hęc terrena, nisi qui Dominum ignorat. *Isa.*44. Ecce omnes participes idoli confundentur: fabri enim sunt ex hominibus. *Ierem.* 10. Pariter insipientes & fatui probantur. Doctrina vanitatis eorum lignum est. Qualiter autem similes fiant, subdit. *Et metuatis*, hoc est, videte ne metuatis, & ideò *metus vos capiat in ipsis*. Quia nocere non possunt, nec prodesse. 1. *Machab.* 2. A verbis viri peccatoris ne timueritis. Timens enim idolum peior est ranâ, quæ cum trabem videret, non timuit, nec venerata est, sed fœdauit eam. Talia enim simulacra non timent nisi ignorantes inutilitatem illorum. *Ioan.* 14. Non turbetur cor vestrum, neque formidet: creditis in Deum, & in me credite.

Visa itaque. Sumit rationem à multitudine venerantium, & cautos reddit ab errore: & hoc est. *Visâ itaque turbâ*, plu-
5. rimâ scilicet. *Eccles.* 1. Stultorum infinitus est numerus. *De retro & ab ante.* Retrò sunt, qui dignitate seculi non præfulgent vt pauperes. Antè sunt de quibus dicitur. *Amos* 6. Optimates capita populorum ingredientes pompaticè domum Israël. *Deut.* 28. Dabit te Dominus in caudam, & non in caput. *Adorantes.* Parui enim & magni idola huius mundi & spectacula venerantur. *Matth.* 5. Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. *Dicite in cordibus vestris*, si manifestè confiteri non audetis: cor enim humanum dicit: idolum nihil est, & nullius valoris esse id quod colit mundus. 1. ad *Corinth.* 8. Scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est Deus nisi vnus. Et hoc est quod sequitur. *Te oportet adorare Domine*, & non idola quæ spectacula mundi significant. *Matth.* 4 Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. *Psal.* 71. Ipse est Dominus Deus tuus, & adorabunt eum. Ne autem dicant, quòd inter idololatras præsidium non habent, sed ad idololatriam coguntur, subiungit.

Angelus autem meus, hoc est, præsidium Angeli mei, *vobiscum est.* *Psal.* 90. Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis. *Hebr.* 1. Omnes sunt administratorij spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis. 4. *Reg.* 6. Noli timere: plures enim nobiscum sunt, quam cum illis. Tamen Origenes dicit, quòd Angelus est nuntius, & nunquam Deus peccatorem in Babylonem tradit, nisi sanctos nuntios cum illo mittat, qui hortentur ipsum ad pœnitentiam, sicut cum filijs Israël misit Esdram, & Neemiam, Ezech. & Danielem, & alios sanctos, qui populum ab errore reuocarent. *Isa.* 18. Ite Angeli veloces ad gentem conuulsam, & dilaceratam. *Malach.* 3. Ecce mittam Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. *Ipse autem exquiram animas vestras*: & ideò ne soliciti sitis de occisione hostis, qui postquam occiderit corpus, non habet amplius quid faciat. *Luc.* 12. Quia ego ipse requiram animam. *Genes.* 9. Sanguinem animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, & de manu hominis. Ex quo enim anima salua est, non est curandum, vel timendum de aliis. Et repetit de inutilitate. 6.

Angeli custodes præsidium.

Nam ligna ipsorum polita à fabro, quibus politio nihil diuinitatis affert. *Sap.* 13. Lignum curuũ, & verticibus plenum sculpit diligenter per vacuitatem suam, & per scientiam suæ artis figurat illud. *Ipsa etiam inaurata*, exterius, supple, *& inargentata*, vt diuersi metalli splendor aliquid maiestatis prætendat, *falsa sunt*, eò quod diuinitatem non habent. *Sapient.* 13. Sciens quoniam non potest adiuuare se. Imago enim est, & opus illi adiutorium. *Et non possunt loqui.* *Sap.* 13. Non erubescit loqui cum illo, qui sine anima est. Mysticè videtur loqui de aduocatis, qui idola in prælatos eleuata auro sapientiæ, & argento eloquentiæ pingunt, ac si dij sint, cum secundum veritatem arborei sint, & loqui nesciant. *Zach.* 11. O pastor & idolum, derelinquens gregem. *Ierem.* 10. Lignum de saltu præscidit, opus manus artificis in asciâ, argento & auro decorauit illud. Si talis prælatus loqui iubetur, loqui non potest nisi ore alieno. Sic idolum. *Psal.* 113. Os habent, & non loquentur. 7.

Contra aduocatos & prælatos.

Et sicut virgini amanti ornamenta. Tangit hîc inutilitatem, quæ ornatu protegitur, dupliciter, per similitudinem mulieris, & per similitudinem Regis, ibi, *Sceptrum autem habet.* Dicit ergo: *Et sicut virgini*, lasciuæ, supple, quæ decore naturali, eò quod mulier est, & decore virtutis, eò quod lasciua est, destituta est. *Ier.* 31. Vsquequo delicijs dissolueris filia vaga? *Amanti ornamenta*, vt exterius pulchra appareat, quæ interius fœda est. *Prouerb.* 7. Occurrit illi mulier in ornatu meretricio, præparata ad decipiendas animas. *Ita accepto auro fabricata sunt*, vt fuco auri materiæ vilitas protegatur. Sic multi sunt de quibus dicitur. 2. ad *Timot.* 3. Speciem quidem pietatis habentes, virtutem autem eius abnegantes. Et tangit ornamenta dicens. 8.

Coronas certè aureas habent, hoc est, serta, *super capita sua*, *dij illorum*. Et hoc est, corona vanitatem mundi significans. *Sapient.* 2. Coronemus nos rosis antequam marcescant, non prætereat nos flos temporis. *Unde subtrahunt sacerdotes ab eis*, hoc est, ab idolis, *aurum & argentum*. Ad hoc enim prædicant, quòd eorum offerantur, vt sacerdotes eas subtrahant, & hoc est quod sequitur. *Et erogant illud in semetipsis*. Sæpè enim mendacio sacerdotum, propitiatio prædicatur sanctorum, vt oblata in vsus proprios conuertant, sicut *Daniel.* 14. dicitur de idolo Bel, quòd sacerdotes per occultum introitum introierunt, & oblata deuorauerunt cum vxoribus & paruulis. Quod adhuc sæpè fit à clericis, & à Religiosis fingentibus indulgentias sacrorum suorum, & conuertunt in turpes vsus: & hoc est quod sequitur.

Contra abutentes oblationibus & patrimonio Christi.

10. *Dant autem ex ipso*, scilicet ex auro, &, id est, *prostitutis*. Prostituta est, quæ pro, id est, publicè statuta est ad libidinem. Et hoc est, oblata in turpes vsus conuertere. Contra hoc quod dicitur. *Deuteron.* 23. Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium carnis, in domo Domini Dei tui. Et hoc est quod sequitur. *Et meretrices ornant*, quæ se eis non supponunt nisi pro pretio ornatus talis, sicut dicitur *Prouerb.* 7. Occurrit illi mulier in ornatu meretricio. Contra quod dicitur 1. *Pet.* 3. Mulierum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut argenti, aut indumenti vestimentorum cultus. Et de maiori turpitudine subiungitur. *Et iterum cum receperint illud à meretricibus*, offerentibus scilicet illud ex meretricio illo, *ornant deos suos*, de meretricio opinari facientes deitatem. *Mich.* 1. Omnia sculptilia eius concidentur, & omnes mercedes eius comburentur igni: & omnia idola eius ponam in perditionem, quia de mercedibus meretricis congregata sunt & vsque ad mercedem meretricis reuertentur. Sub tali autem ornatu idoli ostendit vilitatem subdens.

11. *Si autem*, scilicet dij eorum, *non liberantur ab ærugine*: æs enim ab ærugine consumitur. *Iacob.* 5. Aurum & argentum vestrum æruginauit, & ærugo in testimonium vobis erit. *Et tinea*, quantum ad vestem purpuream qua induebantur: & ideò possunt dicere illud *Iob.* 31. Quasi putredo consumendus sum, & quasi vestimentum quod comeditur à tinea. Sic diuites & auratos, & purpuratos ærugo rodit vetustatis, & tinea malæ conscientiæ. *Matth.* 5. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt, & furantur. Et ostendit, quòd decora vestis non prodest, subdens.

12. *Opertis autem illis veste purpurea*, vt decori scilicet appareant, *extergunt faciem ipsorum propter puluerem domus*. Quia etiam à minimo puluere se defendere non possunt. *Qui plurimus est inter eos*, propter frequentationes sculptorum pedibus puluerem excitantium, & significat diuites purpuratos, qui ornatu suo resolutionem sui corporis in puluerem redimere non possunt. *Eccles.* 10. Quid superbis terra & cinis? *Genes.* 3. Puluis es, & in puluerem reuerteris. 1. *Mach.* 2. Gloria eius stercus, & vermis est: hodiè extollitur, & cras non inuenitur, quia conuersus est in terram suam. Et subdit de ornatu suo regali dicens.

Sceptrum autem habent vt homo: quia regiam 13.
dignitatem mentitur: & hoc est quod sequitur. *Sicut iudex regionis*, qui rectitudine sceptri rectitudinem indicat iudicij, cum nullum iudicium possit exhibere, & propter hoc est similitudo Regis, & non Rex, & significat prælatos inutiles, qui loca Regum obtinent, & non exhibent actum eorum, de quibus dicitur. *Sapient.* 6. Cum essetis ministri regni illius, non rectè iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ. *Amos* 1. Melchon ibit in captiuitatem. Melchon Rex eorum interpretatur. Et subdit de infirmitate *Qui*, scilicet dij, *in se peccantem non interficiunt*. Cum tamen ille reus sit crimine læsæ [illegible] estatis, & ex quo propriam iniuriam non vindicat, nullum vindicabit, figura enim est, & non veritas à nullo se valens defendere. *Ierem.* 10. Nolite ergo timere ea quæ nec malè facere possunt, nec bene. Et hoc est quod sequitur.

Prælati inutiles.

Habent etiam gladium in manu, sicut mars 14.
qui cum gladio pingebatur, *& securim*, vt vasa interitus timorem incutiant videntibus, gladium scilicet ad vulnerandum, securim autem ad præscindendum: *se autem de bello & à latronibus non liberant*. Ab hostibus enim violenter conculcantur, & proiciuntur, & à latronibus aurum eorum decerpitur. Similes sunt inutilibus prælatis, qui nec se, nec alios defendunt gladio potestatis. 1. *Reg.* 5. Inuenerunt Dagon iacentem super faciem suam in terrâ. Caput autem Dagon, & duæ palmæ manuum eius abscissæ erant super limen. Ex his infert conclusionem, subdens. *Unde vobis notum sit, quod non sunt dij*, quamuis falsam diuinitatis habeant similitudinem. *Psal.* 95. Omnes dij gentium dæmonia.

Non defendentes.

Ne ergo veneremini eos, hoc est, vene- 15.
rationem diuinam non impendatis eis. Quia veneratio latria vocatur. Latria vero, vt dicit *Augustin.* cultus est soli Deo debitus Propter quod Mardochæus. *Esther* 3. laudatur, quia venerationem Dei ad hominem transferre noluit: & Herodes condemnatur. *Act.* 12. cui cum in laudibus voces Dei populus, & non hominis acclamaret, percussit eum Angelus Domini, & consumptus vermibus expirauit. Et ostendit inutilitatem, primò per similitudinem, secundò per similitudinis explanationem: & hoc est. *Sicut enim vas hominis*, hoc est, fictile vas ad turpem vsum hominis, *confractum*, vt sordes tenere non possit, *inutile efficitur*, & propter hoc vt turpe abiicitur. *Tales sunt dij eorum*, inutiles scilicet & turpes, propter obscœnos enim actus inuenti sunt, fornicationem scilicet & sodomiam, &c. huiusmodi. *Isa.* 30. Subitò dum non speratur, veniet contritio eius, & comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione præualida, & non inuenietur de fragmentis eius testa. Sic

confringuntur corda eorum qui venerantur spectacula mundi. *Eccles.* 21. Cor fatui quasi vaa confractum, & omnem sapientiam non tenebit. Hanc autem inutilitatem exaggerat in tribus. Primò à fœditate quæ incidit super ea: & hoc est.

16. *Constitutis illis in domo*, hoc est, in templo, *oculi eorum*, deorum scilicet, *pleni sunt puluere*, hoc est, excæcati, vt nihil videant, *à pedibus introeuntium*, supple, excitato. Est autem sordidus puluis, quia à pedibus excitatur: taliter autem fœdabiles oculi non sunt diuini, diuini enim oculi, vt dicitur *Eccles.* 23. lucidiores sunt super solem. *Apocalyps.* 1. Oculi eius velut flamma ignis. Hoc significat oculus prælatorum, qui puluere munerum & donorum excæcantur. *Deut.* 16. Non accipiea personam, nec munera, quia munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum.

Munera accipientes.

17. *Et sicut alicui qui regem offendit.* Exaggerat hic inutilitatem ex impotentia defensionis: habent enim se idola quasi omnes offenderint: & hoc est. *Et sicut alicui qui regem offendit*, crimine scilicet læsæ maiestatis, *circumsepta sunt ianua*, ne publica potestate rapiatur ad demembrationem, ita, supple, habent se dij: concluduntur enim in templis, & in arcis, eò quod ab omnibus concupiscuntur, ad discerpendum aurum, & argentum, & lapides pretiosos qui sunt in ipsia, nec semetipsos possunt defendere. Sicut irrisoriè dicitur de baal. *Iudic.* 6. Si Deus est Baal, vindicet se de eo qui suffodit aram eius. Tertiò exaggerat ad similitudinem mortui, & hoc est. *Aut sicut ad sepulchrum adductus mortuus*, qui secundum morem antiquorum cum pretiosis vestibus, & ornatu sepeliebatur, & sepulchrum fortissimis seris claudebatur, & hoc est, quod sequitur. *Ita tutant sacerdotes*, idolorum scilicet, *ostia*, scilicet templorum, *clausuris*, scilicet repagulorum, *& seris*, ferreis scilicet, *ne à latronibus expolientur.* Simile aliquid accidit in prælatis quorum diuitiis & bneficiis insidiantur, & ideò omnes suspectos habent, & præseruant se ab eis, ne intoxicentur, vel occidantur à cupientibus diuitias eorum. *Sapient.* 2. Fit fortitudo nostra lex iniustitiæ. Quod enim infirmum est, inutile inuenitor. *Prouerb.* 1. Ascondamus tendiculas contra insontem frustrà, deglutiamus eum sicut infernus viuentem, & integrum quasi descendentem in lacum: omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis. *Abd.* Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses?

Omnes suspectos habent.

18. *Lucernas accendunt illis.* Ostendit hic, quòd diuinitas in tali materia esse non potest, tripliciter, scilicet quia ab insensibilibus non differunt. Quia figuræ membrorum sine vita sunt, ibi, *Sine pedibus* Quia sacrificia prophana sunt, ibi, *Hostias illorum.* In primo duo sunt, in quorum primo ostenduntur vilitas. In secundo concluditur, quod colenda non sunt. Primum ostenditur quinque modis. Primò ab impotentia videndi lucernas. Et hoc est. *Lucernas accendunt illis*, sacerdotes scilicet, *& quidem multas*, vt multiplicatis lucernis melius videre putentur, *ex quibus*, scilicet lucernis, *nullam videre possunt.* Hoc ipsum enim signum est quod non sunt: quia si dii essent, in tenebris viderent. *Eccles.* 23. Oculi Domini circumspiciunt omnes vias hominum, & profundum abyssi, & hominum corda, intuentes in absconditas partes. Similiter prælati similes idolis, lucernas Deo accensas videre in doctrinis, & exemplis non possunt, per approbationem, significati per Heli. 1. *Reg.* 3. qui non potuit videre lucernam, antequam extingueretur. *Iob* 24. Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias eius, nec reuersi sunt per semitas illius. Secundò exaggerat insensibilitatem, subdens. *Sunt enim sicut trabes in domo*, non ad vtilitatem diuinitatis, sed ad domus sustentationem, sicut trabes, & ideò à lignis non differunt: sicut etiam mali prælati qui continent familias, vt trabes, & nullum aliud diuinitatis signum ostendunt. *Isa.* 44. Artifex lignarius extendit normam, formauit idolum in runcina. Et verè trabes sunt: quia super eos sedent ranæ loquentes, scilicet adulatores, & fœdant eos. Tertiò exaggerat ab interiori putredine. Et hoc est.

Obcæcati.

Velati trabes.

Corda eorum dicunt elingere serpentes, hoc est, idolorum. Et benè dicit elingere: serpens enim acuta interficit quod mordet. *Qui*, hoc est, quia illi, *de terra sunt*. & serpenti dictum est. *Genes.* 3. Super pectus tuum gradieris, & terram comedes. Et hoc est, quod sequitur. *Dum comedunt eos*, in corpore quod luteum est. *Daniel.* 14. Bel intrinsecus luteus est, & forinsecus æreus. *Vestimentorum ipsorum*, supple, comedunt. *Et non sentiunt*: eò quod sine vita sunt. Similiter prælati nihil nisi lutum exhibent, quos venerati homines deuorant., & non sentiunt. *Osea* 7. Comederunt alieni robur eius, & ipse nesciuit. Quartò exaggerat à turpitudine dicens. 19.

Insensibiles.

Nigra sunt facies eorum à fumo qui in domo fit, à fumo scilicet sacrificiorum, & ignium templi. Vnde de iis dici potest illud *Thren.* 4. Denigrata est super carbones facies eorum. Sicut facies prælatorum obscurantur à malo fumo concupiscentiæ. *Isa.* 13. Facies combustæ vultus eorum. Quintò exaggerat ab infaustis auibus quæ insident eis: & hoc est. 20.

Deformes.

Supra corpus eorum, idolorum scilicet, *& super caput eorum*, quod magis corpore ornatum est, *volant noctuæ*, infaustæ aues tenebras amantes. *Et hirundines*, aues variè instabiles, *& aues*, aliæ scilicet infaustæ, vt bubo, vespertilio, & nicticorax, *similiter & catta*, quæ à capiendo dicuntur, eò quod in tenebris mures venantur: mures enim in vestibus & cauernis putredinis idolorum abscondebantur, & cattæ insidebant capitibus, vt muribus insidiarentur. Hæc autem in prælatis significant quod noctibus aduolant eis latrones, & meretrices, quæ tenebras amant, similiter lenones & lenæ. *Iob* 24. Oculus adulteri obseruat caliginem, dicens: Non me 21.

Lenociniis dediti.

me videbit oculus, & operiet vultum suum. Ex his concludit duas conclusiones. Prima est.

22. *Vnde sciatis, quòd non sunt dij.* Deus enim tenebras non amat. *Ioan.* 1. Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Secunda est. *Ne ergo timueritis eos* : quia nec bene possunt facere, nec malè. *Isa.* 41. Benè quoque aut malè si potestis, facite. In hoc autem solo idola nostra scilicet mali prælati differunt ab idolis, quia malè possunt facere, sed non bene. Et vt melius videatur consequentia, repetit de materiâ, subdens.

23. *Hypocrita.* *Aurum etiam quod habent, ad speciem est*, non quidem diuinitatis, sed exterioris, & falsæ pulchritudinis, sicut & in malis prælatis apparatus exterior est ad deceptionem hominum. *Sapient.* 13. Perliniens rubricâ, & rubicundum faciens fuco colorem illius. Et signum huius subdit. *Nisi aliquis exterserit æruginem*, hoc est, æris rubiginem, quod exterius affixum est eis, *non fulgebunt*, rubigo enim operit metalli fulgorem : *neque enim dum conflarentur*, supple, ex metallis, *sentiebant*. Sic malorum prælatorum fulgor non habetur nisi falsus æstimatione exteriori, & dum conflantur igne tribulationis, non sentiunt ad emendam. *Ierem* 6. Frustra conflauit conflator, defecit sufflatorium in igne : malitiæ enim nostræ non sunt consumptæ. Huiut subdit aliud signum.

24. *Simoniaci.* *Ex omni pretio*, turpis lucri scilicet, *empta sunt ab artificibus, in quibus spiritus*, vitæ scilicet, *non est in ipsis.* Hoc maximè competit nostris prælatis, qui per Simonis pretium emuntur, sicut fecit Simon. *Actor.* 8. Cum vidisset autem Simon, quòd per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam. Sic etiam fecit Iason. 2. *Machab.* 4. Ambiebat frater Oniæ summum sacerdotium adito Rege, promittens ei talenta 360. Et ideò spiritus vitæ non est in eis : quia simoniacus in sacramentis spiritum vitæ non confert. Deinde tangit inutilitatem membrorum : & hoc est.

25. *Sine pedibus*, existentes, supple, *in humeris portantur*, gressum proprium non habentes, *ostentantes ignobilitatem suam hominibus.* Idola etiam nostra scilicet prælati figuras pedum habent in virtutis & doctrinæ veritatis officio : sed non gradiuntur, quia nec exempla ostendunt, nec veritatem docent. *Psal.* 113. Pedes habent, & non ambulabunt, non clamabunt in gutture suo. Et ex hoc concludit. *Confundantur etiam qui colunt ea. Ierem.* 10. Confusus est artifex omnis in sculptili : quoniam falsum est quod conflauit, & non est spiritus in eis. Signum autem subdit.

26. *Cadunt in aduersis.* *Propterea si ceciderint in terram*, sicut frequenter contingit, quod prælati cadunt per aduersitatem, *à semetipsis non consurgent* : nec virtutem enim nec scientiam habent, quâ consurgere possint. *Isa.* 14.. Non consurget in æternum semen pessimorum. *Amos* 5. Domus Israël cecidit, & non adijciet, vt resurgat : virgo Israël proiecta non est in terram suam, non est qui suscitet eam. *Nec si quis eum statuerit rectum*, idolum scilicet vel prælatum malum, *per semetipsum stabit*, hoc est, stare potest : quia vitibus propriis non innititur, sed alienis : virtus enim standi non in ipso, sed in alio est. *Isa.* 41. Ecce omnes iniusti, & vana opera eorum, & ventus & inane simulachra eorum. *Sed sicut mortuis*, in quibus scilicet spiritus vitæ non est, *humeri eorum*; hoc est, sacerdotum, *illi apponentur*, idolo scilicet ad portandum : non enim portant cultores suos, sed portantur ab eis. *Isa.* 46. Non potuerunt saluare portantem, & anima eorum in captiuitatem ibit.

Hostias illorum. Tangit obscœnitatem sacrificiorum, & maximè eorum qui viuntur sacrificiis, & apertæ laudis quam exoluunt sacerdotes, ibi, *Et in domibus eorum sacerdotes sedent.* Dicit ergo. *Hostias illorum*, quæ scilicet idolis offeruntur, *sacerdotes eorum vendunt*, sicut res non consecratas, *& abutuntur*, pretiis scilicet acceptis, in malos vsus. 1. ad *Corinth.* 10. Quid ergo? dico quod idolis immolatum sit aliquid, aut quod idolum sit aliquid? Sed quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. 27.
Similiter & mulieres eorum, sacerdotum scilicet, *decerpentes sunt*, immundis manibus, & immundis dentibus hostias eorum. Similiter quæ nostris idolis immolantur, sæpè meretrices, & filij sacerdotum decerpta dilaniant. *Daniel* 14. Sacerdotes ingressi sunt nocte, & vxores, & filij eorum, & comederunt omnia & biberunt. *Neque infirmo*, qui dupliciter indiguit, ex paupertate, & infirmitate : *neque mendicanti*, qui manum porrexit, *aliquid impartiuntur* : qui si veri dij essent, in illos misericordiam haberent. *Psal.* 40. Beatus homo qui intelligit super egenum & pauperem, in die malâ liberabit eum Dominus. Dominus enim semper miseretur infirmi & pauperis, & cum infirmis reputat se infirmum, & cum pauperibus pauperem. *Matth.* 25. Infirmus fui in carcere, & non visitastis me. *Psal.* 87. Genus & pauper sum ego, in laboribus à iuuentute meâ. Impius autem cultus est, qui à se excludit omnem pietatem. Et tangit participationum obscœnitatem, subdens. *Inhumani.*

De sacrificiis eorum, hoc est, idolorum, *fœtæ*, in fornicationibus idolorum concipientes, & *menstruatæ*, fœdæ humore concupiscentiæ distillantes, *contingunt*, & ex hoc immunda non reputantur. Hoc in nobis fit, quando res Ecclesiarum, in vsum meretricum expenduntur. *Isa.* 1. Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij? Ecclesia enim sic meretrix est, ad meretricium conuersa. Ex bis concludit. *Scientes itaque ex his quod non sunt dij.* Nos autem peioris conditionis sumus : quia cum sciamus idola nostra non esse deos, tamen pro diis eos venerati oportet. Cum tamen sequatur. *Ne timeatis eos.* Perfectorum autem est non timere, infirmi 28. *Sacra profanant.*

autem timent. *Sap.* 15. Malorum idolorum amatores digni sunt morte, qui spem habent in talibus, & qui faciunt, qui diligunt, & qui colunt.

29. *Vnde enim vocantur*, id est, vocari possunt, *dij*, diuinitati contraria signa habentes: & hoc est. *Quia mulieres*, omni libidine molliæ, *apponunt*, pretia scotti sui, *diis argenteis & aureis*, *& ligneis*. Aureus est, qui pro sapientia colitur: argenteus, qui pro eloquentia: ligneus, qui pro rigiditate. *Osea* 2. Ego dedi eis argentum & aurum quæ fecerunt Baal. Et de ligno dicitur. *Isa.* 44. Forte lignum elegit artifex sapiens, & fecit imaginem viri, quasi speciosum hominem habitantem in domo. Regidi enim prælati speciositatem quandam ipsa rigiditate prætendunt. Et tangit deformitatem sacerdotum laudantium: & hoc est.

30. *Dissoluti.* *Et in domibus eorum sacerdotes sedent*, per intentionem & deuotionem ad cœlum non erecti. Contra quos dicitur in *Psal.* 126. Surgite postquam sederitis. Isti autem resoluti sedent, *habentes tunicas scissas*, in signum dissolutæ conuersationis, *& capita & barbam rasam.* Rasura capitis est deperditio pulchritudinis mentis: rasura barbæ, depositio virilis decoris: vnde Anna pro filio votum faciens. 1. *Reg.* 1. dixit: Si dederis seruæ tuæ sexum virilem, dabo eum Domino omnibus diebus vitæ eius, & nouacula non ascendet super caput eius. *Ierem.* 41. De interfectis ab Ismaële dicitur, quod fuerunt rasi barba, & scissis vestibus, & squalentes macie. *Quorum capita nudata sunt*, ab omni scilicet decore contemplationis, eò quod in mentibus eorum nihil est contemplatiuæ virtutis, de qua dicitur *Apocalyps.* 1. Caput eius, & capilli erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix.

31. *Rugiunt autem clamantes contra deos suos*, rugitum lugubrem pro cantu emittentes. 3. *Reg.* 18. Clamabant sacerdotes Baal voce magna, & incidebant se iuxta ritum suum cultris & lanceolis, donec perfunderentur. Et hoc est quod sequitur. *Sicut in cœna mortui*, in qua carmina lugubria solebant cantare, significantes quod morti æternæ addicti sunt quos venerantur. Vnde 3. *Reg.* 18. dicitur, quòd non erat vox, neque sensus in deo Baal: & cum offerrentur sacrificia vt iuuarent, sacrificia in abusum conuertebantur, & adiutorium nullum præstabatur. Et hoc est quod sequitur.

32. *Vestimenta eorum*, oblata scilicet diis, *auferunt sacerdotes*, denudantes deos suos in contumeliam: *& vestiunt vxores suas*, *& filios suos*, non timentes spoliare deos suos, & turpiter denudare: quia sciunt, quòd nihil diuinitatis est in eis. Peius faciunt nostra idola prælatorum, qui res assignatas cultui veterum sacrorum, in ornatum fornicatarum, & sputiorum conuertere non verentur. *Isa.* 3. Populum meum exactores sui spoliauerunt, & mulieres dominatæ sunt eis. Propter hoc Dominus permittit spoliari Ecclesias, ne res Ecclesiarum talibus turpitudinibus deseruiant. *Osea* 2. Ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal. Idcircò conuertar, & sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, & liberabo lanam meam, & linum meum, quæ operiebant ignominiam eius. Impotentiam autem adiutorij subiungit, primò in communi, posteà in speciali. Et hoc est.

Neque si quod mali patiuntur ab aliquo, sicut à sacerdotibus spoliantibus ea, *neque si quid boni*, sicut ab offerentibus munera & vota, *poterunt retribuere*: eò quod nullam boni, vel mali habent potestatem. *Sapient.* 14. Dum enim confidunt in idolis, quæ sunt sine anima, malè iurantes noceri se non sperant. Et quod dixit in communi, subdit in speciali, quatuor modis, scilicet in potestate, in diuitiis, in sanitate corporis, in necessitate vitæ. Et hoc est. *Neque regem constituere possunt*, sicut Deus constituit Saül. 1. *Reg.* 12. & Dauid. 1. *Reg.* 16. *Neque auferre*, supple, regem possunt, si malè regat, sicut dicitur de Deo. *Osee* 13. Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea. *Eccles.* 10. Rex hodiè est, & cras morietur: sicut sæpè videmus mutari potestates prælatorum propter iniurias quas faciunt. *Daniel.* 4. Scias quod dominetur excelsus in regno hominum, & cuicumque voluerit, det illud. Et de bonis exterioribus subiungit. 33. *Ad opē impotentes.*

Similiter neque dare diuitias possunt, petentibus, supple, quia non sunt in potestate eorum, & quamuis dicat *Matth.* 4. diabolus, Hæc omnia tibi dabo, tamen mentiens hoc dixit. *Neque malum retribuere*, possunt, supple, si enim possent, maximè in sacerdotes vlciscerentur, qui spoliant eos auro, & argento, & vestibus. *Sapient.* 14 Iurauerunt iniustè in idolo contemnentes iustitiam. Qui scilicet sciuerunt idolum vindicare non posse. Et hoc est quod sequitur. *Si quis illis votum vouerit, & non reddiderit, neque hoc requirunt.* Cum tamen Deus hoc maximè requirat. *Eccles.* 5. Si quid vouisti Deo, ne moreris reddere, displicet enim ei infidelis, & stulta promissio: sed quodcumque voueris, redde. *Prouerb.* 20. Ruina est homini deuotare sanctos, & post vota retractare. Et subdit de infirmitatibus corporis, dicens. 34.

Hominem à morte non liberant, hoc est, à periculo mortis, sicut patet 3. *Reg.* 18. vbi 40. Prophetas vna exauditione Baal liberare non potuit. *Neque infirmum à potentiore eripiunt*, hoc est, eripere possunt: cuius contrarium de Domino dicitur. *Psal.* 43. Liberasti nos ex affligentibus nos, & odientes nos confudisti. Idola etiam nostra nocere possunt: idola enim sunt, locum Dei sine virtute diuinitatis obtinentes. 35.

Hominem cæcum, spiritualiter, vel corporaliter, *ad visum non restituunt*, hoc est, restituere non possunt. Quin potius cum cæci sint, dicitur de illis illud *Matth.* 15. Si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt. Et subdit de necessitatibus vitæ, dicens. *De necessitate hominem non liberant.* Necessitates sunt pœnæ adiunctæ miseriæ huius vitæ, vt fames, sitis, calor, frigus, & huiusmodi: de quibus etiam 36.

stri dij nos non liberant, quia pauperibus non miserentur: quinimo dicitur de eis illud. *Iob.* 24. Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore. Et subiungit in speciali.

Viduæ non miserebuntur, quæ tamen in multis
37. necessitatibus est: *nec orphanis*, multis miseriis subiectis, benefacient: quinimò è contrario dicitur de eis in. *Psal.* 93. Viduam & aduenam interfecerunt, & pupillos occiderunt. Dij etiam nostri libertates & consuetudines antiquas allegant, quæ omnes sunt ad accipiendum & spoliandum. *Isa.* 10. Væ qui condunt leges iniquas, & scribentes iniustitiam scripserunt, vt opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causæ humilium populi mei, vt essent viduæ præda eorum, & pupillos diriperent.

Lapidibus de monte similes sunt dij illorum.
38. Ab iis enim in nullo differunt, nisi per sculpturam, formam similitudinis deorum per accidens adepti, vt dicit *Philosophus*, cum similes eis lapides pedibus conculcentur. *Sapient.* 14. Hæc fuit vitæ humanæ deceptio; quoniam aut affectui, aut regibus deseruientes homines incommunicabile nomen lapidibus & lignis imposuerunt. Et hoc est quod sequitur. *Lignei, & lapidei, & aurei, & argentei.* Lignei vt sint materia ignis: propter hoc. *Isa.* 30. dicitur, quòd nutrimenta Topheth, hoc est, inferni sunt ignis, & ligna multa. *Et lapides*, propter cordis duritiam. *Iob* 41. Cor eius indurabitur tanquam lapis. *Argentei*, propter tinnitum eloquentiæ. *Ierem.* 6. Argentum reprobum vocate eos, quoniam Dominus proiecit illos. *Aurei*, propter falsi nominis sapientiam. *Iob.* 41. Sternet sibi aurum quasi lutum. Ex his concludit. *Qui autem colunt illa, confundantur. Isa.* 41. Abominatio est qui elegit vos.

Quomodo ergo æstimandum est, corde, *aut*
39. *dicendum*, oris confessione, supple, *illos esse Deos? Sapient* 13. Infelices sunt, & inter mortuos spes illorum est, qui appellauerunt deos opera manuum hominum, aurum & argentum. Similiter est de prælatis qui tantum opere hominum constituuntur, & non diuinâ vocatione.

40. *Adhuc ipsis Chaldæis.* Ostendit hîc à turpitudine cultus, quòd dij non possunt esse: & hoc ostendit ab inuentoribus, à mulieribus colentibus, & ab artificibus ea facientibus: & hæc per ordinem sunt in litera: & hoc est. *Adhuc ipsis Chaldæis non honorantibus ea.* A Chaldæis enim & Ægyptiis maximè idololatria inuenta est, sicut dicit Hermes Trismegistus, qui necromanticæ artis vanitate, nisi sunt animas, seu vitas quasdam dæmonum imaginibus includere: & illius videtur dicere rationem hîc. Aliquibus enim Chaldæis hæc non honorantibus, eò quod hoc erat contra legem naturalem. Cum adhuc Abraham esset inter illos, sicut dicit *Philo* in suo libri Genesis. *Qui*, scilicet Chaldæi, *cum audierint mutum non posse loqui*, & beneficio medicinæ non possent subuenire, *offerunt illud ad Bel*, hoc est, ad idolum Saturni, eò quod illud quod supremum est, & deorum pater, vt putant, melius posset subuenire. Vnde. *Matth.* 12. etiam Iudæi blasphemantes Dominu dixerunt: In Beelzebub principe dæmoniorum eiicis dæmonia. Et hoc est quod sequitur. *Postulantes ab eo loqui*, hoc est, vt loquelam muto daret, cum dicatur in *Psal.* 113. Os habent & non loquentur.

Idololatria a Chaldæis & Ægyptiis inuenta.

Bel idolum saturni.

Quasi possint sentire, hoc est, sensum dare 41.
dij, *qui non habent motum*, hoc est, virtutem motiuam. *Sapient.* 13. Non erubescit loqui cum illo, qui sine animâ est, & pro sanitate quidem infirmum deprecatur, & pro vitâ rogat mortuum, & in adiutorium inutilem inuocat, & pro itinere petit ab eo qui ambulare non potest. *Et ipsi*, scilicet Chaldæi, *cum intellexerint*, inutilitatem scilicet idolorum suorum, *relinquent ea*, scientes se deceptos in idolis: & hoc est quod sequitur. *Sensum enim non habent dij illorum. Genes.* 35. Abiicite deos alienos, qui in medio vestri sunt, & mundamini.

Mulieres circundatæ funibus. Ostendit inu- 42.
tilia esse idola, ex turpitudine mulierum colentium: & hoc est. *Mulieres autem*, meretriculæ idolorum, *circumdatæ funibus*, vt funibus significent ligamentum concupiscentiæ. *Prouerb.* 5. Funibus peccatorum constringitur. *In viis sedent*, prostitutæ concupiscentiis transeuntium, vt Thamar in biuio. *Genes.* 38. *succendentes ossa oliuarum*, quæ calidissimum & fortiter adhærentem faciunt ignem, vt illo igne incendium libidinis significent. *Osea* 7. Omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente. *Iob.* 31. Ignis est vsque ad consummationem deuorans.

Prostibula cur funibus circundatæ.

Cum autem aliqua ex ipsis, mulieribus scilli- 43.
cet, *abstracta ab aliquo*, fornicatore scilicet *transeunte*, per viam scilicet, vt Thamar attracta fuit à Iuda, *dormierit*, hoc est, concubuerit, *cum eo*; illa iactans, *proximæ suæ*, sociæ suæ aliæ meretriculæ, *exprobrat*, conuitiando, *quod ea*, socia sua scilicet, *non sit digna habita sicut ipsa*: inter meretrices enim dignior est, quæ à pluribus fœdatur per concubitum. *Ezech.* 16. Diuisisti pedes tuos omni transeunti. *Eccles.* 9. Omnis mulier quæ est fornicaria, quasi stercus in viâ conculcabitur. *Neque funis eius diruptus sit*; supple, insultat sociæ: consuetum enim fuit, meretrices colligatas sedere, & quæ transeunti placuit, soluebatur, & cum illâ concubuit. *Eccles.* 9. Ne respicias mulierem multiuolam, nè fortè incidas in laqueos illius. Et generaliter subdit.

Omnia autem quæ illis fiunt, falsa sunt, & 44.
prophana sunt, supple. *Sapient.* 14. Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali causa est, & initium & finis. Et ex hoc concludit. *Quomodo ergo æstimandum est, aut dicendum illos esse deos?* Deus enim verus immunditiis non colitur. *Abac.* 1. Mundi sunt oculi tui ne videas malum, & respicere ad iniquitatem non poteris.

A fabris autem. Ostendit hîc idolorum va- 45.
nitatem ab artificibus, primò artificum ostendens nouitatem, & ex hoc concludens idolorum inutilitatem. Et hoc est. *A fabris autem*, metallorum scilicet, vel lignorum, *& ab aurificibus*, gemmarum scilicet & vasorum, qui exclusores vocantur, *facta sunt. Isa.* 44. Ecce omnes participes eius confundentur. Fabri enim sunt ex hominibus. *Nihil aliud erunt*, supple, dij eorum, *nisi id quod volunt, eos esse sacerdotes*, qui faciunt fieri, *& artifices*, qui faciunt: quamcumque enim formam volunt, dant eis, & quodcumque

nomen,

eorum à sanctis viris tradantur, 1. *Cor.* 5. Tradere huiusmodi sathanæ in interitum carnis. 1. *Tim.* 1. Quos tradidi sathanæ, vt discant non blasphemare.

Cornicula, auis infausta.

Sicut cornicula inter medium cœli & terræ. Cornicula nimira infausta auis est, voce omnia pro crastinans, sicut nostra idola omnia differunt in futurū, quæ expedire deberent: nec terrena diligūt, nec cœlestia, sed in aëre, qui inconstans elemētum est, inconstanter vagantur, vt tempus redimant. *Soph.* 2. Vox cantātis in fenestra, coruus in superliminari, quoniā attenuabo robur eius. Cātat enim semper cras, cras. Cōtra quod dicitur, *Eccl.* 5. Nō tardes cōuerti ad Dominū, & ne differas de die in diē. Et hoc probat à maiori.

54. *Etenim cum inciderit ignis*, damnationis temporalis, vel æternæ. *Matth.* 25. Discedite maledicti in ignem æternū. *In domum Deorum, ligneorum, & aureorum, & argenteorum*, sicut sæpè per iudicium Dei fit. 1. ad *Cor.* 3. Vniuscuiusque opus, quale sit ignis probabit. *Sacerdotes quidem ipsorum*, hoc est, idolorum, *fugient & liberabuntur*, præsidio fugæ. *Ipsi verò*, scilicet dij, *sicut trabes*, immobiles scilicet, *in medio*, supple, ignis, *comburentur*: cum tamen videretur, quòd magis se saluarent quam alios, si saluare possent. Propter quod dicitur *Isa.* 64. vbi prouocatur iudicium Dei contra idololatras, Vtinam dirumperes cœlos, & descenderes, à facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis tabescerent. *Psal.* 67. Sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei.

55. *Regi autem & bello non resistunt*, ex quo, supple, nec seipsos defendunt: cū tamen boni prælati, qui loco Dei sunt, talibus resistant. *Sap.* 18. Properans homo sine querela deprecari pro populis, proferens seruitutis suæ scutum orationem, & per incensum deprecationem allegans restitit iræ, & finē imposuit necessitati, ostendēs quoniam tuus est famulus. Et ex hoc arguit. *Quomodo ergo æstimandum est*, corde, *aut recipiendum*, consensu rationis, *quia dij sunt*? nec enim leui existimatione putari potest, quod dij sunt, vbi nullum est diuinitatis signum. *Isa.* 46. Cum clamauerint ad idolum, non audiet, de tribulatione non saluabit eos. Et repetit quod dixit, quia seipsos non liberant: & hoc est.

56. *Non à furibus, neque à latronibus se liberabunt*, sicut nec mali prælati qui fures & latrones constituunt super bona Domini, qui expellendi essent. *Ioan.* 10. Fur non venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat. *Dij lignei*, rigidi per obstinationem, *& lapidei*, per indurationem, contra pietatem, & misericordiam, *& inargentati*, per eloquentiam aduocatorum, *quibus*, scilicet dijs, *iniqui fortiores sunt*, fures scilicet & latrones. Mala enim conscientia debiles facit. *Sap.* 17. Cum sit timida nequitia, dat testimonium condemnationis: semper enim præsumit sæua, perturbata conscientia.

57. *Aurum, & argentum, & vestimentum, quo operti sunt, auferent illis*, sicut mali prælati omnia erogant in eos, qui celant, & defendunt vitia eorum. *Deut.* 28. Omni tempore calumniam sustineas, & opprimaris violētia, nec habeas qui liberet te. *Et abibunt*, latrones scilicet cum spolio: quodo enim acceperunt, & acciperent plus non sperant, statim recedunt: eò quod falsi fuerunt amici, veri autem latrones & inimici. *Eccl.* 6. Est amicus socius mensæ, & non permanebit in die necessitatis. *Nec sibi auxilium ferent*, hoc est, fures poterunt, quia sicut diximus, tot malorum sunt sibi cōscij, quod nulli audēt resistere. 3. *Reg.* 2. Tu nosti omne malū, cuius tibi cōscium est cor tuum, quod fecisti Dauid patri meo: reddit Dominus malitiā suā, super caput tuum.

58. *Idolorum inanitas ex comparatione ad res animales, artificiales & naturales declaratur*

Itaque melius est esse regem. Tangit hic inutilitatē idolorum sub comparatione ad res animales, artificiales, naturales: & hoc est quod dicit, quod, *melius est esse regem*, per se, sinè præsidio diaboli, *ostentantē virtutem suam*, regalem scilicet, quam idolum scilicet pro rege habere, quod quidem habet regis similitudinem, sed non virtutē, sicut inutiles prælati. *Isa.* 32. Ecce in iustitia regnabit rex, & principes in iudicio præerūt. *Psal.* 20. Domine in virtute tua lætabitur rex. *Aut vas in domo vtile*. Comparat ad artificialia;

& hæc vasa significant ministros vtiles. *In quo*, scilicet vase, *gloriabitur qui possidet illud*. 2. *Tim.* 2. Si quis emundauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & vtile Domino, ad omne opus bonum paratū. Idola autē quæ sunt mali prælati, non habent nisi vasa stercoraria, in quibus furta, & latrocinia, & calumniæ reponantur. *Vel ostium in domo*, quod bonum prælatum significat, *quod custodit qui in ipsa*, scilicet domo sunt, clausuræ diligentia. *Ioan.* 10. Ego sum ostium: per me si quis introierit, saluabitur. 4. *Reg.* 4. Ingredere, & claude ostium tuū. *Quam falsi dij*, qui custodiæ officium habent, & non exhibent actum, qui dicere possunt id *Iob.* 30. Quasi rupto muro, & aperta ianua irruerunt super me, & ad meas miserias deuoluti sunt.

Sol quidem & luna. Facit comparationem ad naturalia, & sol prælatum significat in doctrina fulgentē sicut sol, de quo dicitur *Eccl.* 43. Sol in aspectu, annuntians in exitu, vas admirabile, opus Excelsi. Quādo enim talis sol aspicitur, vnicuique exitum suū annuntiat, & proprium opus demonstrat. Luna autem significat Ecclesiam, vel familiā illi commissam. *Eccl.* 43. Luna in omnibus, in tempore suo ostensio temporis, & signum æui. Talis enim familia quolibet tempore lumen solis prætendit illi tempore cōuenięns. *Ac syderis*, hoc est, personæ singulares præ cæteris in sapientia, & gratia fulgentes. *Gen.* 1. Fecit Deus solem vt præesset diei, & lunam vt præesset nocti, & stellas, & posuit ea in firmamento cœli, vt scilicet cœlestem vitam semper exhibeant, *cum sint splendida*, splendore veritatis & virtutis. *Phil.* 2. Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. *Et emissa ad vtilitates*, hominum scilicet. *Matt.* 5. Solē suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. *Obaudiunt*, obediendo scilicet imperio diuino. Boni enim ad vtilitatem hominum Deo obediunt. *Baruch.* 3. Qui emittit lumen & vadit, & vocauit illud, & obedit illi in tremore. 59

Similiter & fulgur cum apparuerit. In splendore exēpli, vel miraculi, *perspicuum est*, ita scilicet quod nihil tenebrarum appareat in ipso. *Matth.* 24. Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem, ita erit aduentus filij hominis. *Idipsum autem & spiritus*, hoc est, ventus qui aspirationem sancti Spiritus in sanctis significat, *in omni regione spirat*, & significat fideles per ministerium eorum quos deos Dominus fecit suæ diuinitatis partipatione. *Ioan.* 3. Spiritus vbi vult spirat. *Ecclesf.* 1. Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. 60

Et nubes, quæ doctores significant, *quibus cū imperatum fuerit à Deo*: non enim prædicabunt nisi mittantur. *Rom.* 10. *Perambulare in vniuersum orbem*, vt vndique pluant. *Psal.* 18. In omnem terram exiuit sonus eorum. *Perficiunt quod imperatū est eis*, id Ecclesiæ vtilitatem, supple. *Iob* 37. Nunquid scis quando præcepit Dominus pluuijs, vt ostenderent lucem nubium eius? Nunquid nosti semitas nubium magnas, & perfectas scientias? 61

Ignis etiam missus, in fulmine de nubibus, qui ignē charitatis significat, & zeli animatum, *vt consumat montes*, superborum scilicet altitudines, *& syluas*, hoc est, syluestres mores, *facit*, reuerenter, *quod præceptum est ei*, à Deo, vel à sanctis qui loco Dei sunt. 4. *Reg.* 1. Si homo Dei sum, descendat ignis de cœlo, & deuoret te, & quinquaginta tuos. *Luc.* 12. Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt ardeat? *Soph.* 3. In igne zeli mei deuorabitur omnis terra. Hæc ergo cum omnia opera Dei vera sint per se, & per eos quos participatione sui deos facit, & nihil horum sit in illis, arguit subdens. *Hæc autem*, scilicet idola, vel prælati, idolis similes, *neque speciebus*, hoc est, pulchritudine veritatis in doctrinā, *neque virtutibus*, quæ sunt perfectiones ad opera, *vni eorū similia sunt*, cum tamen omnium similitudinem deberent exprimere. *Dan.* 12. Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamēti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Et ex hoc arguit ad fidei constructionē dicēs. 62

Vnde

63. *Vnde neque æstimandum est, neque dicendum illos esse deos.* Verus enim Deus, & exultationem facit in corde, & confessionem in ore. *Rom.* 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Et repetit quædam quæ antè dixerat, vt magis videatur consequentia: & hoc est, *Quoniam non possunt neque iudiciū iudicare*: eò quod ipsi iniquissimi sunt. *Dan.* 13. Egressa est iniquitas à senioribus iudicibus qui videbantur regere populum. *Neque facere hominibus quicquam*, boni scilicet ad vtilitatem. *Ierem.* 13. Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cum didiceritis malum. *Matth.* 7. Non potest arbor mala bonos fructus facere.

64. *Scientes itaque quod non sunt dij*, quamuis ad damnationem propriam locum Dei obtineant, sicut simia sæpè sedet in throno Regis. *Isa.* 47. Non est solium filiæ Chaldæorum, hoc est, thronus regalis non debetur animæ, quæ filia confusionis est. *Ne ergo timueritis eos.* 1. *Machab.* 2. A verbo viri peccatoris ne timueritis.

65. *Neque enim Regibus*, bonis scilicet, *maledicent*, id est, maledicere possunt cum effectu, *neque benedicent*, maledictionem enim eorum Deus in bonum conuertet, & benedictionem in malum, sicut factum est de Balaam, cuius maledictionem Deus in bonum conuertit. *Num.* 24. *Malach.* 2. Maledicam benedictionibus vestris. Quia malis benedicunt, & bonis maledicunt.

66. *Signa etiam in cœlo.* Hìc ostendit, quòd virtutem cœlestem nullam ostendunt, & quòd bestiis sunt inferiores, & quòd sunt similes idolis quæ ponuntur in hortis ad fugandum aues: & hæc dicuntur per ordinem in literâ: & hoc est. *Signa etiā in cœlo gentibus non ostendunt*, sicut fecit *Iosue* 10. Solem & Lunā stare per Dei veri inuocationem. *Isa.* 38. Solem retrocedere: & sicut faciunt sancti viri cœlestia prædicando, & ostendendo in opere. *Philip.* 3. Nostra conuersatio in cœlis est. Illi autem nihil cœleste ostendunt. *Ioan.* 3. Qui de terrâ est, de terrâ loquitur: & qui de cœlo venit, super omnes est. *Neque vt sol lucebunt*, sicut sancti doctrinâ & verbo, & miraculis. *Iudic.* 5. Pereant omnes inimici tui Domine: qui autem diligunt te, sicut sol in ortu suo splendet, ita rutilent. *Neque illuminabunt vt luna.* Quia etiam luminis alieni non sunt capaces, sicut de Ecclesiâ dicitur. *Cant.* 6. Pulchra vt luna, electa vt sol.

67. *Bestiæ meliores sunt illis*: quia ad minus animalem sensum habent. Bestiæ autem istæ significant sæculares homines, qui in sæcularibus prouidi sunt. *Psal.* 35. Homines & iumenta saluabis Domine. *Quæ possunt fugere sub tectum*, quod significat alienam protectionem, sicut sæculares confugiunt ad Ecclesiæ tecta: *ac prodesse sibi*, supple, possunt. *Prou.* 30. Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus regis. Stellio infirmus est vix repens ad Ecclesiæ tecta, qui tamen ibi protegitur. Et ibidem parum ante: Lepusculus plebs inualida, quæ collocat in petrâ cubile suum. Petra autem significat firmitatem fidei diuinitatis, in quâ fundatur Ecclesia. Idolis autem similes, nec in se habent bonum, nec ad Ecclesiam confugient.

68. *Nullo itaque modo vobis est manifestū, quod sunt dij*: ex quo etiam bestiis inferiores sunt. *Propter quod ne timeatis eos*, timore reuerentiæ. *Psal.* 43. Si obliti sumus nomen Dei nostri, & si expandimus manus nostras ad Deum alienum, nónne Deus requiret ista?

69. *Nam sicut in cucumerario formido*, hoc est, idolū formidinis, quod formidant aues, *nihil custodit*, quamuis habeat figuram custodientis: *ita sunt dij illorum*, figuram scilicet habentes, & nihil diuinitatis, *lignei & argentei, & aurati*, *Isa.* 57. Post ostium, & retro postem posuisti memoriale tuum. Et vocat memoriale idolum tutelæ, quod post ostium consueuit pingi, rusticus scilicet cum magnâ clauâ, qui minari videtur intrantibus.

Eodem modo & in horto, vbi etiam idolū tutelæ ponitur: vnde, *Isa* 65. dicitur: Qui immolant in hortis. *Et in spinâ albâ*: spina enim alba rosas facit, ex quibus fit aqua rosacea: propter quod idolum formidinis in ea ponebatur, ne rosæ dissiparentur. Similiter etiam prælati idola pastorum in cucumerariis stant frigidarū & insipidarum consolationum. *Isa.* 1. Derelinquetur filia Sion sicut tugurium in cucumerario. In hortis stant viroris huius mundi. *Iob.* 39. Circumspicit montes pascuæ suæ, & virentia quæque perquirit. In spinis stant albis, hoc est, solicitudinibus ad vanitatem mundi pertinentibus. *Matth.* 13. Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum audit, & solicitudo sæculi istius, & fallacia diuitiarum suffocat verbum, & sine fructu efficitur. *Supra quam omnis auis sedet.* Pulchrè sedet, pro fœdat, posuit, fœditates enim dæmonū apparent super eos, & nihil aliud. *Apo.* 18. Facta est Babylon custodia omnis immūdæ volucris, & odibilis. *Similiter & mortuo proiecto in tenebris*, hoc est, damnato ad perpetuas tenebras. *Matth.* 22. Proiicite in tenebras exteriores: ibi erit fletus, & stridor dentium. *Similes sunt dij illorum*, qui in se tenebrosi nullam lucem videre possunt, sicut nec damnati. *Iob.* 3. Noctem illam tenebrosus turbo possideat. Sic etiam mali prælati lumen odiunt. *Sap.* 17. Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere, nec syderum limpidæ flammæ illuminare poterant illam noctem horrendam. Quia nec veritate sanctorum, nec exemplo recipiunt lumen. Et hoc ideò quia sunt, *lignei*, intus bestiis inferiores, *& inaurati & inargentati*, falso splendore auri & argenti, & hoc est sapientiæ, & eloquentiæ adulatorum, & aduocatorum. *Isa.* 1. Argentum tuum versum est in scoriam. — 70. — *Sedet pro fœdat.*

A purpurâ quoque, quæ signum regalis dignitatis est, *& marmore*, polito scilicet, *quod supra illos tenent*, in superficie scilicet: lignum enim erat vestitum tabulis marmoris, & vestimento purpureo: & per hæc ipsa quæ non nisi ad exteriorem decorem pertinent, *scietis itaque quod non sunt dij.* Veritas enim diuinitatis intrinsecus est, & non in decore exteriori. Sic etiam nostri dij, scilicet prælati turpitudinem interiorem protegentes, splendore vestium vtuntur, ostendentes quoniam cum Christo Domino nostro nihil habent commune. Christus enim non nisi semel vestimento purpureo vsus est in derisionem *Ioan.* 19. *Eccl.* 11. In vestitu ne glorieris vmquam. *Ipsi etiam*, dij scilicet lignei, *postremò*, hoc est, inueterati tempore, *comeduntur*, à vermibus scilicet. *Iob.* 13. Qui quasi putredo consumendus sum, & quasi vestimentum quod comeditur à teneâ, sicut & mali prælati esca vermium erunt. *Eccl.* 10. Cum morietur homo, hæreditabit serpentes, & bestias, & vermes. *Et erunt opprobrium in regione*, illis scilicet qui coluerunt eos, videntibus deos suos vermibus esse consumptos. Tunc enim verè dicere possunt id *Psal.* 21. Ego sum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis. Ex omnibus his concludit subdens. 71.

Melior est ergo homo iustus, rectitudine Dei rectificatus, & confortatus, *qui*, hoc est, quam ille, *non habet simulachrum*: eò quod rectitudo naturalis docet simulachrum nihil esse. Propter quod. *Exo.* 20. iustitiam naturalem tradens Dominus, ab hoc incipit, dicens: Non habebis deos alienos coram me, non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem. Et subiungit rationem. *Nam erit longè ab opprobriis.* Opprobrium enim æternum numquam sustinebit, qui nihil veneratur præter Dominum. *Isa.* 54. Recede procul à calumniâ, quia non timebis à pauore, quia non appropinquabit tibi. Et ibidem ante: Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces: non enim te pudebit. 72.

D. ALBERTI MAGNI, RATISBONENSIS EPISCOPI, ORDINIS PRÆDICATORVM,

COMMENTARII IN LIBRVM Danielis Propheta.

PROLOGVS.

1\. Cclas. 24. *Doctrinam quasi antelucanum illumino omnibus, & enarrabo illam in longinquum.* Doctrina quæ est quasi antelucanū, doctrina prophetalis est, & præcipuè in Daniele. Doctrina enim dicitur scientia sub lumioe suæ causæ proposita. Res enim doceri non potest, nisi per causam propriam. Propter qood prophetia dicitur doctrina, quæ sub inspiratione diuinâ per quam scibilis est, docetur. Vnde *Cassiodorus*: Prophetia est diuina inspiratio rerum euentus immobili veritate denuntians. Et quia vnus solus est magister, vt dicitur. *Matth.* 23. Vnus magister vester qui io cœlis est: ideò propriè doctrina prophetica dicitur reuelatio, sub lumine primæ causæ demonstrata. Vnde. *Ioan.* 16. Spiritus veritatis docebit vos omnem veritatem, & quæ ventura sunt, anountiabit vobis. Sic enim doceri est spiritum veritatis in animam transferri, & intus in spiritu quæ discenda sunt reuelari. *Sap.* 7. Per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei, & Prophetas constituit. Sic igitur scientia propriè doctrina dicitur, quia in luce primæ veritatis accipienda, & eadem luce sicut causa demonstratur. Hæc doctrina dicitur quasi antelucaoum: antelucanum enim habet lucem immixtam tenebris, & tenebras tendentes & terminatas ad lumen: & sic prophetia lucem intellectualis visionis immixtam habet in imaginariam & sensibiles visiones tanquam in tenebras. Et hoc patet *Gen.* 41. & *Dan.* 2. vbi etiam ipse Pharao & Nabucbodonosor in obscuris imaginibus latentem intellectualem lucem deprehenderunt, propter quod sanctos & Prophetas petieruot, qui ioterpretarentur id quod lucis intellectualis erat in imaginibus. *Psal.* 17. Tenebrosa aqua in nubibus aëris, præ fulgore eius nubes transierunt. Quia aquæ doctrioarum in imaginibus sunt, quæ tamen obscuritates transeunt in fulgore intellectualis visionis. *Cantic.* 6. Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora, pulchra vt luna, electa vt sol. Aurora est mixta tenebris io imagioibus: in anima autem illuminata est vt luna, quæ mutuato lumine lucet: sed relata ad primum fontem luminis, est vt sol. *Eccles.* 1. Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis. De hac dicit Daniel: *Illumino omnibus*, vt scilicet obscura in visionibus aliorum ponat in lucem. *Iob.* 28. Abscondita produxit in lucem: vt lucere hæc faciat ad vtilitatem omninm sapientium & insipientium. *Rom.* 1. Sapientibus & insipientibus debitor sum: ita, quod in me, promptum est.

In prol. super Psal. cap. 2.

Prophetia dicitur propriè doctrina.

Prophetia cum antelucano collatio.

Et hoc quidem facit Daniel in prima parte li- 2.
bri huius, hoc est, in primis sex capitulis, in quibus mirabilia ostendit in visionibus aliorum, quas interpretatus est, siue imaginarias, siue sensibiles, spiritualiter docens qualiter proficiet & stabit regoum Christi, & deficiet & destroetur regnom mundi. *Isa.* 9. Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, vt confirmet illud, & corroboret io iudicio, & iustitiâ, amodo & vsque in sempiternum. *Luc.* 1. Et dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob io æternum. Sic ergo omnibus dat illuminatiooes de visionibus aliorum. *Psal.* 75. Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis, hoc est, à fastigio intellectus prophetalis. Per hoc autem quod sequitur, *Et enarrabo illam in longinquum*, secunda pars libri tangitur, à septimo scilicet vsque ad 13. in qua per totam longitudinem temporis ea visionibus propriis per lucem intellectualem decursum regni Christi

Diuisio libri.

regni Christi describit vsque ad vltimum statum resurrectionis. *Eccles.* 48. Spiritu magno vidit vltima, & consolatus est lugentes in Sion. Quam longitudinem temporum complecti non potuit nisi in spiritu qui complectitur omnia. Et hæc omnia multum lucidè enarrantur de rege in regem, de tempore in tempus: propter quod dicit *Hieron.* In prœmio galeato de Daniele, quod etiam totius mundi *Philo* historicus, quia totius mundi describit statum ita apertè ac si texat historiam & non prophetiam. *Psal.* 142. Memor fui dierum antiquorum, meditatus sum in omnibus operibus tuis. *Psal.* 104. Narrate omnia mirabilia eius.

Expositio Prologi sancti Hieronymi in Danielem Prophetam.

1. HVic libro præmittit prologum *Hieron.* in quo tria dicuntur, scilicet suæ translationis necessitas, scripturæ auctoritas, ibi, *Super qua re lectoris arbitrio.* Et petitio orationum, ibi, *Vndè obsecro vos.* Translationis necessitas ex quatuor accipitur, scilicet ex antiquæ translationis vitiositate, ex linguæ de quâ transfertur difficultate, ibi, *Sciendum quippe Danielem.* Ex translationis ad Hebraicam veritatem reductione, ibi, *Qui nec apud Hebræos Susannæ historiam.* Ex antiquæ translationis præprobatâ falsitate, ibi, *Audiui quemdam de præceptoribus.* In prima harum duo sunt, scilicet translationis antiquæ reprobatio, & causa reprobationis. Et hoc est. *Danielem prophetam*, hoc est, librum Danielis, *iuxta* 70. *interpretes*, hoc est, 70. translationem, *non legunt*, in Ecclesiis supple. & in scholis, *Ecclesiæ Domini Saluatoris*, hoc est, congregationes fidelium salutem à Deo sperantium, *vtentes*, ipsæ Ecclesiæ scilicet, *Theodotionis editione*, hoc est, translatione quam Theodotio fecit de Hebræo in Græcum. Et subiungit causam in quâ primò se veram causam nescire profitetur, & hoc est. *Et hoc cur acciderit nescio.* Et subdit coniecturaliter quæ causæ esse potuerint: & hoc est. *Siue enim quia sermo Chaldaicus est*, non Hebræus, supple, *& quibusdam proprietatibus*, pronuntiationum, supple, *à nostro eloquio*, Hebræo scilicet, *discrepat*, hoc est, discordat, *noluerunt* 70. *interpretes*, faciendo scilicet translationem Danielis, *easdem linguæ*, hoc est, Chaldaicæ, *lineas*, hoc est, figuras literarum, *in translatione seruare*, sed, supple, corrumpunt Chaldaicum sermonem ad Hebræum, propter quod translatio vitiosa facta est. *Siue*, si scilicet sic non fuit, *sub nomine eorum*, id est, 70. interpretum, *ab alio nescio quo*, interprete scilicet, *non satis Chaldæam linguam sciente*, & ideò Chaldæam linguam corrumpente, *editus est liber* iste, & supple, falso 70. attributus. Et coniectat vlterius subdens. *Siue aliud quid causa extiterit ignorans*, in particularibus enim sensibilibus scientia certa non est, *hoc vnum affirmare possum*, hoc est, asserere, *quod multū à veritate*, Hebraica, supple, vel Chaldaicâ, & ideo etiam illa translatio Theodotiana, hoc est, quam fecit Theodotio, qua vtuntur Ecclesiæ, à veritate *discordet*, scilicet Chaldaica, *&*, scilicet possum affirmare, quòd *recto iudicio repudiatus sit*, liber translationis scilicet 70.

Translationis sancti Hieronymi necessitas.

Ecclesia translatione Theodotionis vtitur.

2. *Sciendum quippe.* Tangit hîc causas difficultatis ad transferendum, & accipit causas ex libris, & ex studiis transferentium. Et hoc est. *Sciendum quippe Danielem*, hoc est, librum Danielis, *maxime*, hoc est, principaliter, *& Esdram*, hoc est, librum Esdræ, *Hebraicis quidem literis*, hoc est, figuris literarum, *sed Chaldæo sermone* siue pronuntiatione *conscriptos*, supple, esse, sicut scilicet si Latinis literis scriberetur Græcus sermo: *&*, supple, sciendum, *vnam Ieremiæ pericopen*, hoc est, particulam, quæ Threni vocatur, supple, descriptam esse Hebraicis literis, & Chaldaico sermone: *Iob quoque*, hoc est, librum Iob, *cum Arabica lingua plurimam habere societatem*, supple, est sciendum. Et ideò quia elementa literarum vnius linguæ non satis apta sunt sonis alterius linguæ, in talibus difficulter fit vera & bona translatio. Et hoc ostendit ex difficultate studij in Chaldaica lingua: & hoc est.

3. *Denique & ego adolescentulus*, studiis scilicet literarum imbutus, *post Quintilian. & Tullij lectionem*, hoc est, postquam didicissem libros istorum, *ac flores*, Tullij scilicet, *rhetoricos*, iam habilitatus ad altiora, *cum me*, ad altiora nitentem, *linguæ huius*, hoc est, Chaldaicæ, *pistrinum*, hoc est, angustum & obscurum, *reclusissem*, vt scilicet ab aliis abstractus, istis plus intenderem. *& multo sudore*, hoc est labore, *multoque tempore*, dicit enim *Philosophus*, quòd virtus intellectualis experimento indiget & tempore, *vix cœpissem*, hoc est, imperfectè, *anhelantia*, quæ cum anhelitu & aspiratione pronuntiantur, *stridentiaque verba*, quæ strictis dentibus prolata, & quasi stridore & collisione linguæ ad dentes formata, *resonare*, hoc est, sonando formare. Et huius dat metaphoram, subdens. *Et quasi per cryptam ambulans*, hoc est, viam subterraneam, strictam, & obscuram, *rarum desuper lumen aspicerem*, quod scilicet dirigeret actus meos, *impegi nouissimè*, in studiis scilicet, *in Danielem*, hoc est, in librum Danielis, *& tanto tædio affectus sum*, difficultate scilicet Chaldaici sermonis, *vt desperatione subita*, quia scilicet propter difficultatem desperaui me posse discere, *omnem laborem veterem*, hoc est, studij veteris, *voluerim contemnere*, & à studio recedere. *Verum adhortante me quodam Hebræo*, studij scilicet amatore, *& illud*, supple, pœnitcum mihi, *crebrius in sua lingua ingerente*, siue suggerente, *Labor improbus omnia vincit.* Vnde Seneca: Nihil adeò difficile est, quod consuetudo facile non faciat. *Qui mihi videbar* esse *sciolus inter Hebræos*, hoc est, in Hebræa lingua, *cœpi rursus*, iterato studio, *discipulus esse Chaldaicus*, hoc est, Chaldææ linguæ. *Et vt verum fatear*, secundum conscientiam, *vsque ad præsentem diem*, continuato scilicet studio, *magis possum sermonem Chaldaicum legere*, cordis scilicet lectione, *& intelligere*, supple, quid significet, *quam sonare*, hoc est, ad alterum pronuntiare. Quare autem hæc omnia dicta sunt, subdit. *Hæc idcirco refero*, quæ scilicet de difficultate librorum & studij dicta sunt, *vt difficultatem vobis Danielis*, hoc est, libri Danielis, *ostenderem*. & ideò nostra translatio magis commendabilis probaretur. Et subiungit de veritate, quia scilicet amputatis superfluis, & positis diminutis

ad

ad veritatis lineam redacta est: & hoc est.

4\. *Qui*, scilicet liber Danielis, *apud Hebræos*, hoc est, per Hebraicam veritatem, *nec Susannæ habet historiam*, quæ infra 13. continetur, *nec hymnum trium puerorum*, qui infra 3. ponitur, *nec Belis draconisque fabulas* infra 14. & fabulas dicit, quia confictæ esse videntur, *quas*, scilicet particulas, *nos transferentes*, *quia in toto orbe dispersa sunt*, hoc est, vbique in Ecclesiis leguntur, *veru ante posito*, veru signum spiculi est, *easdemque iugulante*. hoc est, iugulanda significante, *subiecimus*, hoc est, partibus libri coniunximus: *ne videremur apud imperitos*, qui scilicet veritatem Hebraicæ translationis nesciunt, *magnam partem voluminis*, quæ quidem apud Ecclesias vsitata est, & tamen de veritate Hebraicâ non est, *detruncasse*, & sic in translatione essem diminutus. Quod autem verum sit, hoc in veritate Hebraicâ deficere, probat quatuor rationibus, quibus subiungit vnam falsæ solutionis conclusionem: & hoc est.

Historia Susannæ, trium puerorum, Belis & draconis, & Habacuc Iudæis est apochrypha.

5\. *Audiui ego quemdam*, excellentis scilicet dignitatis, *de præceptoribus*, hoc est, magistris magnis Iudæorum, *cum Susannæ derideret historiam*, quasi scilicet spiritu non diuino esse reuelatam, *& à Græco nescio quo eam diceret esse confictam* (Confictum autem est quod etymologia sermonis est ad aliud adaptatum) illud opponere, hoc est, componere, *quod Origenes*, qui fabulas illas posuit, *quoque Africanus opposuit*, vt ostenderet non de Hebræo, sed de Græco esse confictam, *Etymologias has*, *apotoy, chynoy, chyse, & apotoy, prynoy, pryse*, vt dicat, hoc est, probet, *de Græco sermone*, & non Hebraico, supple, *descendere*, supple ea quæ dicit Daniel. Et explanat quod dixit subdens. *Cuius rei nos intelligentiam nostris hanc possumus dare*, à simili scilicet fictionis Latinæ, *vt verbi gratia*, hoc est, causa exempli, *dicamus continuo de arbore ilice*, sub quâ scilicet commisceri dixerunt senes iuuenem & Susannam, *dixisse eum*, id est, Danielem, *Ilico pereas*, vt scilicet maledictionem formaret à nomine arboris: *& à lentisco*, sub quâ scilicet commixti essent, *in lentem te comminuat Angelus*, maledictione formata à nomine arboris: *vel non lente*, hoc est, citò *pereas*: *aut lentus, id est, flexibilis*, lentiscibile enim flexibile est, vt dicit *Philosophus*, per vitia *ducaris ad mortem*: *siue aliud quid ad arboris nomen conueniens*, a quo scilicet vt ad nomen arboris maledictio formetur: hic enim Græci idiomatis mos est, & non Hebræi, propter quod illas partes à Græco quodam credendum est esse confictas. Hæc ergo est obiectio primi.

6\. *Deinde* (obiectio secunda de hymno puerorum) *tantum fuisse otij tribus pueris*, otiosorum enim est metro ludere, ille Hebræus *cauillabatur*, eò quod probabile non esset, supple, *vt in camino æstuantis incendij*, fornacis scilicet Babylonis, *metro luderent*, ludentium enim est metra componere, *& per ordinem elementa*, cœlum scilicet & terram & omnia quæ in eis sunt, *ad laudem Dei prouocarent*, sicut patet fieri in hymno trium puerorum: *aut quod miraculum* (tertia obiectio) *diuinæque inspirationis indicium* esset, supple, quærebat Hebræus, *vel draconem interfectum offa picis*, sicut legitur infra 14. *vel sacerdotum Belis machinas*, id est, machinamenta, *deprehensas*, supple, esse per cribrationem cineris, *quæ magis prudentiâ solertis viri*, cuius est causas communes circumspicere, *quam prophetali spiritu essent perpetrata*, non enim spiritu diuino reuelata sunt, sed humana industria deprehensa.

Cum verò (quarta obiectio) *ad Abacuc veniret*, hoc est, factum Abacuc, quod infra 14. describitur, *& de Iudæa in Chaldæam raptum discophorum*, id est, discum ferentem cibum, est enim discos vas rotundum in quo feruntur cibi, *lectitaret*, supple, ille Hebræus, *quærebat exemplum*, verum, quia nolli Scripturæ concordat, *vbi*, hoc est, in quo exemplo *legissemus in toto Veteri Testamento*, in quo tot exempla sanctorum describuntur, *quemquam sanctorum*, patrum scilicet, *graui volasse corpore*, de loco scilicet ad locum, *& in puncto*, hoc est, indiuisibili vnius *horæ*, graui scilicet corpore, *tanta terrarum spatia transisse*. Quod enim legitur de Henoch, & Elia, qui translati sunt in paradisum, non est volare de loco in locum, sed de loco mortalitatis ad immortalitatis locum transferri. 7.

Cui cum quidam de nostris, hoc est, ex Latinis, & hæc est exclusio falsæ instantiæ, vel responsionis, *satis ad loquendum promptulus*, hoc est, in promptum habens quid instando loquatur, *Ezechielem adduxisset in medium*, & ex hoc instare videretur ad dictum Hebræi, *& diceret eum*, Ezechielem scilicet, *de Iudæa in Chaldæam fuisse translatum*, graui corpore, *derisit hominem*, supple, ille Hebræus, *& ex ipso volumine*, Ezechielis scilicet 40. *demonstrauit Ezechielem in spiritu*, hoc est, imaginaria visione, *se vidisse esse transpositum*, & supple, non motu corporali. *Denique*, confirmatio est istius responsionis, *& Apostolum nostrum*, Paulum scilicet 2. ad *Corinth.* 12. *videlicet vt eruditum virum*, in Veteri Testamento scilicet: & hoc est quod sequitur: *Et qui legem ab Hebræis didicisset, non fuisse ausum affirmare se raptum esse in corpore*, graui scilicet, *sed dixisse: siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit*: motus enim talis graui corpori non congruebat, Dei autem potentiæ hoc non præiudicabat. *His & talibus argumentis* ex similitudine Scripturæ suprà positis, *arguebat*, ille scilicet Hebræus, *apochryphas fabulas*, hoc est, dubiè inscriptas confictiones, *in libro Ecclesiæ* suprà positas. *Ezech. 8.*

8\. *Super qua re.* Tangit hîc huius Scripturæ apud Hebræos auctoritatem: & hoc est. *Super qua re*, scilicet de fabulâ Belis, & Susannæ historia, & hymno trium puerorum, *lectoris arbitrio iudicium derelinquens*, quid scilicet teneat, vel non teneat, *illud admoneo*, lectorem scilicet, *non haberi Danielem*, hoc est, non computari, *apud Hebræos inter Prophetas*, *sed inter eos*, auditores, supple, *qui agiographa conscripserunt*. Agiographa sunt idem quod sanctæ scripturæ, ab agios quod est sanctum, & graphos quod est scriptura, & sunt tales scripturæ de quarum auctoritate non dubitatur. Huius autem reddit rationem subdens. *In tres siquidem partes ab eis*, hoc est, ab Hebræis, *omnis Scriptura*, Veteris scilicet Testamenti, *diuiditur*, *in legem*, scilicet Moysi, *in Prophetas*, libros scilicet Prophetarum, in quibus continentur visiones Prophetarum, *& in agiographa*, hoc est, sanctitate au-

Huius libri auctoritas.

Danielem à numero Prophetarum Iudæi eximunt.

Diuisio Scripturæ in legem, Prophetas, & agiographa.

ctoritatem habentes, *id est, in quinque*, libros scilicet legis, *& in octo*, libros scilicet Prophetarum, *& in vndecim*, libros scilicet agiographos, qui tantum alia computatione nouem sunt, *de quo*, diuisionis ordine, *non est huius temporis differere.* Distinctum est enim plenè in prologo libri Regum, qui incipit, Viginti & duas literas. Et quia Hieronymus vera dicit de prophetia Danielis, nunc manifestat mentientem subdens. *Quæ autem ex hoc Propheta*, quia scilicet occasionem obiiciendi accepit ex verbis Prophetæ, & emendat dictionem, subdens: *imò contra hunc librum*, Danielis scilicet, *Porphyrius obiicias*, calumniando scilicet libri veritatem, *testes sunt Methodius* martyr, & *Eusebius* Cæsariensis Episcopus, *& Apollinaris*, qui tres sancti *multis versuum millibus*, quia metricè scripserunt, *eius vesaniæ*, hoc est, Porphyrij insaniæ *respondentes*, *nescio an curioso lectori satisfecerint.* Et innuit per hoc quod responsio eorum non satis perfecta fuit, sed superficialis. Quia autem difficile est tam grandem rem aggredi, ideò petit orationibus adiuuari subdens.

9. *Petitio orationum.* *Vnde obsecro vos ô Paula, & Eustochium*, & innuitur per hoc quod illæ duæ impetrauerunt translationem à Hieronymo, *fundatis pro me ad Dominum preces*, à quo bona cuncta procedunt: *vt quandiu in hoc corpusculo sum*, hoc est, in vitâ præsenti, *scribam aliquid*, siue transferendo, siue commentando, *gratum vobis*, hoc est, studiis vestris, *vtile Ecclesiæ*, ad ædificationem scilicet fidei, *dignum posteris*, ad veritatis perpetuationem. Et quia à tam bono opere propter inuidorum latratus non est cessandum, ideò subdit. *Præsentium quippe*, inuidorum scilicet, *oblatrantium* (qui enim non ex ratione, sed ex inuidia condemnat, canem imitatur latrantem) *non satis moueor*, ad tantum scilicet opus dimittendum, *qui*, hoc est, quia illi, *in vtramque partem*, laudis scilicet, vel vituperij, *labuntur*, hoc est, deflectuntur, *aut amore*, cum laudant quæ malè amant, *aut odio*, dum vituperant quæ malè odiunt.

CAPVT I.

1. *ANno tertio regni Ioachim.* Si totum quod in hoc libro habetur, ad eumdem Prophetam referatur, quod tamen negat *Hieronymus*, tunc duplex Prophetæ describitur excellentia, & secundum hoc in duas partes diuiditur liber, in quarum prima excellentia describitur Danielis in visionibus propheticis. In secunda autem, quæ in 13. & 14. capitulis continetur, excellentia eiusdem describitur in humana industria. In prima duo sunt, excellentia scilicet Prophetæ in visionibus aliorum, & excellentia eiusdem in visionibus propriis, quod describitur à 7. capitulo, ibi, *Anno 1. Baltassar regis*, vsque ad penultimum 13. exclusiuè. Prima harum in duas scinditur: primò enim ostenditur excellens in visionibus imaginariis, secundò in visione sensibili infrà 5. ibi, *Baltassar rex fecit grande conuiuium.* Prima harum adhuc in duas partes. Primò enim ostenditur excellens in visione successionis regnorum omnium vsque ad regnum Cyri. Secundò ostenditur excellens in visione regni Babylonis infra 4. ibi, *Ego Nabuchodonosor quietus eram in domo mea.* In prima tria sunt, scilicet meritum quo excellentiam illuminationis promeruit, & hoc continetur in capitulo primo. Et excellentia illuminationis qua secreta reuelauit, ibi, *In anno secundo.* Et constantia virtutis quâ Deo fideliter adhæsit. Capitulo 3. *Nabuchodonosor rex fecit statuam.* Primum capitulum habet tres partes, in quarum prima describitur puerorum in palatium introductio, in secunda sanctorum puerorum propositi confirmatio, ibi, *Proposuit autem Daniel in corde suo.* In tertia tanti meriti renuntiatio, ibi, *Pueris autem his dedit Deus.* Prima harum duas habet partes: primo enim describitur qualiter à Iudæâ in Chaldæam translati sunt, secundò qualiter in palatium introducti, ibi, *Et ait rex Asphenez.* In prima duo dicuntur, scilicet fortitudo regis captiuantis, & captiuitas: & hoc est.

Anno tertio regni Ioachim Regis Iuda. Iste Ioachim filius Iosiæ fuit, quem sicut habetur 4. *Reg.* 23. Pharao Nechao loco patris regnare constituit, in cuius anno tertio perfecto, & quarto inchoato Nabuchodonosor in Babylone regnare cœpit: vnde *Ierem.* 25. Verbum quod factum est ad Ieremiam in anno quarto regis Ioachim filij Iosiæ regis Iuda, ipse est primus annus Nabuchodonosor regis Babylonis. *Hierony.* Anno octauo regni Ioachim, & quarto Nabuchodonosor idem Ioachim potestati Nabuchodonosor se dedit, & in eadem deditione tribus tantum annis perseuerans, rebellis existens, ab ipso Nabuchodonononosor captus & interfectus est. Vnde quod hîc dicitur anno tertio computandum est à tempore à quo tributum reddere cœpit, hoc est, ab octauo vsque ad vndecimum quando rebellauit: vt sit sensus. *Anno tertio regni Ioachim*, quo scilicet sub Nabuchodonosor regnauit, *Regis Iudæ*, hoc est, 2. tribus regnantis, *venit Nabuchodonosor rex Babylonis*, motus negatione tributi quod ante dederat Ioachim, *Ierusalem*, cum exercitu scilicet, *& obsedit eam*: quam tamen totam non destruxit, sed captiuato rege & interfecto, filium eius Ioachin, n, vltima litera, loco patris constituit, quem posteà statim amouit, & patruum eius Sedechiam regnare constituit, cuius vndecimo anno Ierusalem capta & destructa est. 4. *Reg. vlt.* & 2. *Paral. vlt.* In captiuitate ergo Ioachim primi translati sunt isti pueri. Ne autem fortitudini regis ascribatur, & non virtuti diuinæ, ideò sequitur. *Quoto anno regni Ioachim Nabuchodonosor Ierusale subiugauit.*

Et tradidit Dominus, qui malos sæpè punit peccatores. *Thren.* 1. Tradidit me Dominus in manu de qua surgere non potero. Et hoc est. *In manus eius*, regis scilicet Babylonis. *Iob* 9. Terra data est in manus impij. *Ioachim regem Iudæ*, qui Ioachim secundæ tesseredecadis terminus est: Ioachim verò filius eius, tertiæ tesseredecadis initium. Quod ignorauit *Porphyrius* in Matthæo, dicens vnam deesse generationem. *Et partem vasorum domus Dei*, hoc est, templi, supple, tradidit etiam in manus regis Babylonis. Et dicit partem, non omnia: quia in pri- 2. *Nabuchodonosor non propria virtute, sed diuina vicit Ioachim.*

ma

ma transmigratione non tulit nisi partem, omnia verò in vltima destructione. *Et asportauit ea in terram Sennaar.* Sennaar campus est, qui alio nomine Duran dicitur, in quo turrim miræ altitudinis construxerunt, quæ propter confusionem linguæ, Babel dicta est, *Genes.* 11. Vnius enim & eiusdem loci nomen est Sennaar, & Duran, & Babel. Et impletum est id quod dicitur *Isa.* 39. Et auferentur omnia quæ in domo tuâ sunt, & quæ thesaurizauerunt patres tui, vsque ad diem hanc in Babylonem. *In domum Dei sui*, supple, reposuit ea, vt vasa decoris Domini essent in domo idoli, & in obsequio. *Dan.* 5. Vasa domus Dei allata sunt coram te, & tu, & optimates tui, & vxores tuæ, & concubinæ tuæ vinum bibistis in eis. Et hoc est quod sequitur. *Et vasa intulit*, supple, Nabuchodonosor, *in domum Thesauri Dei sui.* *Osea* 2. Argentum multiplicaui eis quod fecerunt Baal.

Vasa domus Dei quæ sint.

Spiritualiter autem significant pretiosas animas sanctas, & virtutes continentes. *Act* 9. Vas electionis mihi est iste. Quæ suadente diabolo nunquam à domo Dei in habitationem mundi transferuntur. Vnde *Matth.* 12. dicitur de Christo per oppositum: Omnia vasa eius distribuet, in quibus confidebat. *Isa.* 22. Auferetur paxillus qui fixus fuerat de loco fideli, & frangetur, & cadet, & peribit quod pependerat in eo. Patum autem ante dictum fuerat: Suspendam in eo diuersa vasorum genera. Dicit etiam *Glossa*, quòd vasa sunt libri doctrinarum philosophicarum, qui quidem numquam in toto falsi sunt, sed quædam vera continent: omnis autem veritas est à prima veritate, idcò non in toto, sed in parte in Sennaar transferri possunt: Sennaar enim mendacium interpretatur: vnde Iacob Patriarcha veritatem infundi in hæc vasa desiderans *Genes.* 43. dicit filiis: Sumite de optimis terræ frugibus in vasis vestris, & deferte viro munera. Hæc sunt vasa quæ 4. *Reg.* 4. Eliseus præcipit offerri viduæ, vt oleum, hoc est, scientia veritatis quæ secundum pietatem est, omnibus illis infundatur.

3. *Et ait Rex Asphenez.* Tangitur hîc qualiter pueri introducti sunt in palatium, & dicuntur tria, scilicet præceptum Regis de puerorum introductione, constitutio de enutritione, ibi, *Et constituit.* Et puerorum nomine, & nominum immutatione, ibi, *fuerunt ergo inter eos.* Et hoc est. *Et ait Rex*, Nabuchodonosor scilicet, *Asphenez. Hierony.* dicit, quòd interpretatur equorum domitor, fortè propter hoc quod mareschallus fuit: illius enim interest coram habere eorum qui ad curiam recipiuntur *Præposito Eunuchorum.* Eunuchus dupliciter dicitur, ab accidente corporali scilicet, quia exectus est, & ab obsequio. Antiquorum enim consuetudo fuit seruos habere Eunuchos: & propter hoc consuetudo inoleuit seruos Eunuchos vocare. Huic ergo quid præceperit, subditur. *Vt introduceret*, in familiam scilicet Regis, & curiam, *de filiis Israel*, supple, quosdam: & subdit quales genere. *Et*, id est, *de semine regio:* nobilium enim est nobilem habere animum. *Isa.* 32. Princeps ea quæ sunt digna principe, cogitabit, & ipse super duces stabit.

Eunuchus dicitur dupliciter.

4. *Et tyrannorum pueros.* Tyranni non dicuntur hîc à corruptione regiminis, & regni, sed potius à strenuitate rei militaris: vnde *Hierony.* dicit, quòd tyranni sunt nobiles in hoc loco: nobiles enim strenuitate animi, & rei militaris exercitio, necessarij sunt Regibus. Pueros autem facit eligi: eò quod illi facilius informandi sunt: vnde & *Plato* in 1. parte Timæi, ad rem militarem præcipit eligi electam iuuentutem. Electa autem iuuentus est, quæ & viribus corporis, & mentis præeminet strenuitate. *In quibus nulla esset macula*, hoc est, mutilatio, vel membrorum distorta deformatio. Vnde *Philosophus*. Monstrum in corpore frequenter monstrum in mente est. Et Commentator super Ethicam dicit, quòd indicia virtutum animæ sunt in corpore, sicut in viuacitate sensuum prudentia, in debitâ proportione membrorum mensuræ & quantitatis iustitia, in complexione æquali temperantia, & in robore corporis fortitudo: & hoc est quod sequitur. *Decoros formâ.* In omnibus enim commensurata proportio decorem inducit. *Psal.* 44. Speciosus formâ præ filiis hominum. Tales etiam decori frequenter affatu dulcissimi sunt. Et subdit de habitudine mentis dicens: *Et eruditos omni sapientiâ.* Eruditus est extra rude imperitiæ positus: vnde *Boetius*: Eruditi viri est de quolibet sicut est rationem reddere. Sapientia autem est de altissimis quæ difficilia sunt homini scire, & quæ propter seipsa maximè volumus scire, vt dicit *Philosophus*. *Iob.* 28. Trahitur sapientia de occultis. *Cautos scientiâ.* Scientia est effectus demonstrationis: quia scientia in cautelis syllogismorum & probationum consistit. Et propter hoc dicit cautos scientiâ. Et quia humana ratio de humanis ratiocinatur, ideò dicit *Augustin.* quòd scientia est de humanis, sapientia de diuinis. Et tales cautelas ad respondendum, & obuiandum necesse est habere curiales, qui frequenter iudices sunt. *Isa.* 53. In scientiâ suâ iustificabit ipse iustus seruos meos multos. *Et doctos disciplinâ. Hebr.* 12. super id, Omnis autem disciplina, dicit *Glossa*, quòd disciplina duplex est, scilicet morum eruditio, quæ Græcè dicitur παιδεία, & demonstrabilium scientia, quæ Græcè dicitur ἐπιστήμη, & vtroque istorum modorum sumitur hîc, vt & scilicet moribus essent adornati, & disciplinis liberalibus eruditi. *Hebræ.* 12. In disciplinâ perseuerate. Tanquam filiis vobis offert se Deus. *Et qui possent stare*, siue ministrare, *in palatio Regis. Hierony.* His enim insigniti, sunt aspectu regio digni. Simile quid fecit Salomon in ordine ministrantium. 3. *Reg.* 10. Regina Saba eum vidisset habitacula seruorum, & ordines ministrantium, vestesque eorum, non habebat vltra spiritum. *Vt doceret eos literas*, Chaldaicas scilicet, quæ maximè sunt de diuinatiuis scientiis, *& linguam Chaldæorum. Hierony.* Syram, quia vna est cum Chaldæâ linguâ: non enim de facili posset esse vt in palatio essent, & linguæ regis essent ignari. 1. ad *Corinth.* 14. Si nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar, barbarus: & is qui loquitur mihi, barbarus.

Nomen tyranni olim honestum.

Indicia virtutum animæ sunt in corpore.

Quæ scientiæ apud Chaldæos maximè floruerunt.

Glossa hîc obiicit: *Philo* arbitratur linguam Hebræorum esse Chaldaicam: quia Abraham de Chaldæis exiuit: sed tunc quæritur, quomodo pueri linguam quam in patria nouerant,

In Chaldæa discerent. Et soluit *Glossa* dicens: Fortè secundū quorumdam opinionem, Abraham Chaldæorum & Hebræorum linguam habuit, sed Hebræorum tantum filios & familiam docuit, Chaldaicam autem pueri in Babylone didicerunt Ex hoc etiam quod dicitus quod præpositus Eunuchorum introduxit eos in euriam, dicit *Hierony.* quòd arbitrantur Iudæi Daielem & socias suos fuisse Eunuchos inducentes id *Isa.* 39. vbi Isaias dicit ad Ezechiam: De semine tuo tollent, & facient Eunuchos in domo regum suorum. Sed huic videtur obuiare quod sequitur. *In quibus nulla esset macula:* maxima enim macularum est excæcum esse. *Deuteron.* 23. Non intrabit Eunuchus attritis vel amputatis testiculis, & abscisso veretro Ecclesiam Domini. Propter quod videtur dicendum sicut prius, quod Eunuchus ab obsequio, & non ab accidente corporis dicitur. *Glossa* tamen soluit moraliter sic dicens: Non videntur abscissi qui sine macula sunt: quidam enim eunuchizantur vi, aut infirmitate: quidam autem se castrant pro cœlesti curia vel patria, & hi non abscissi sunt nisi sola voluntate, & hi sunt sine macula. *Matth.* 19. Sunt Eunuchi, qui de matris vtero sic nati sunt: & sunt Euuchi, qui facti sunt ab hominibus: & sunt Eunuchi, qui seipsos castrauerunt propter regnum cœlorum. Secundum hoc ergo sensus est, quod pueri actu castitatis, & fidei custodia Eunuchi dicuntur, non sectione corporis. Attende etiam hîc, quòd industria regis elegit speciosos corpore, & perfectos mente: quia sicut virtus mentis substantialis est fœlicitati, ita species corporis condecorat eandem. Vnde *Philos.* in 1. Ethic. Non dicitur felix qui specie corporis tui pissimus est.

Daniel & eius socy existimati eunuchi.

Moraliter autem hoc facto gentili monemur, quòd tales in Ecclesias, & in curas animarum introducamus, qui habitu mentis & corporis perfecti sint, & eiusdem linguæ cum his quorum curam suscipiunt: quia aliter docere non possunt. *Exod.* 18. Prouide de omni plebe viros sapientes, & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, & constitue ex eis tribunos, & centuriones, & quinquagenarios & decanos qui iudicent populum omni tempore. Et contrarium facientes arguuntur. *Ezech.*44. Sufficiant vobis omnia scelera vestra domus Israël, eò quod inducitis filios alienos incircumcisos corde, & incircumcisos carne, vt sint in sanctuario meo, & polluant domum meam.

Qui Ecclesiae sint præfici debeant.

5. *Et constituit eis rex annonam.* Tangitur puerorum nutritio: & hoc est. *Et constituit eis rex annonam*, hoc est, refectionem, *per singulos dies*, vt non de horreis, sed recenti annona quotidiana sustentarentur: non enim poterant vacare studio, & de acquisitione necessariorum cogitare. Propter quod etiam dicit *Philosoph.* quòd primis philosophantibus omnia suppetebant & ad voluptatem, & ad voluntatem necessaria. *De cibis suis*, vt cibo regio optimus nutriretur sanguis, & spiritus qui aptus esset ad virtutis & scientiæ informationem. *Et de vino vnde bibebat ipse*: hoc enim moderatè sumptum, & optimum facit spiritum, & optimè motum. *Cantic.* 7. Dabo tibi vinum conditum dignum dilecto meo ad potandum, labiisque & dentibus ad ruminandum. *Vt enutriti tribus annis*, talibus scilicet cibis, & potibus, *postea starent in conspectu regis.* Tribus annis autem enutriti sunt, vt primo anno sanguis prius habitus ad regium cibum mutaretur, secundo anno sanguis regij cibi membris imbiberetur, tertio membra sic infusa ad operationes confortarentur.

In proœmio metaph.

Moraliter hoc gentile factum instruit viros Ecclesiasticos quibus præbendæ regales constitutæ sunt, vt studio vacent, & laudi diuinæ. *Act.* 6. Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis. Et in damnationem sui, Christi annonam sumit, qui opus propter quod statuta est præbenda, non perficit. *Ezech.* 16. Similam & mel, & oleum comedisti, & decora facta es vehementer. Propter quod comminatur Dominus. *Osee* 2. Idcirco conuertar, & sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, id est, auferam ab Ecclesiis. Et quod dicitur, quod *starent in conspectu regis*, quia stare ministrantis est, & obedientis, monet vt recti per iustitiam parati stemus ad obsequia diuina. 3. *Reg.* 18. Viuit Dominus ante cuius vultum sto. *Psal.* 5. Mane astabo tibi, & videbo.

Quare Nabuchodonosor voluit Danielem & eius socios tribus annis nutriri suis cibis & potibus, antequam aspectui suo subirent. Ecclesiastici debent studio vacare & laudi diuinæ.

Fuerunt ergo inter eos. De nomine introductorum, & nominum mutatione agitur hîc: & hæc sunt duo quæ hic dicuntur, & hoc est. 6.
Fuerunt ergo inter eos, pueros scilicet in palatium introductos, qui multi erant, sed excellentiores inter eos, *de filiis Iuda*, hoc est, de tribu Iuda nati fuerunt, supple, *Daniel*, qui iudicium Dei interpretatur, eò quod de singulis illuminatione diuina iudicare potuit. *Psal.* 16. De vultu tuo iudicium meum prodeat. *Ananias*, qui gratia Domini interpretatur, eò quod gratus ipse, & opus eius Deo fuit. *Psal.* 83. Gratiam & gloriam dabit Dominus. *Misael*, qui populus Dei interpretatur, eò quod obedientia & subiectione de populo Dei se esse probabat. *Psal.* 78. Nos populus eius, & oues pascuæ eius. *Isa.* 60. Populus tuus omnes iusti. *Et Azarias*, qui auxilium Domini interpretatur, eò quod in omnibus auxiliatorem Dominum habuit, dicens cum Psalmista, auxilium meum à Domino, qui fecit cœlum & terram. Et subdit de horum nominum mutatione.

Psalmo.

Et imposuit eis præpositus Eunuchorum, per quem scilicet ad curiam vocati fuerant, *nomina*, alia scilicet. *Hieronymus*, sicut Pharao *Genes.* 41. Ioseph aliud nomen imposuit, noluit enim in terra captiuitatis vocabula Iudææ pueros habere. Vnde *Psal.* 136. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? *Danieli*, supple, imposuit nomen, *Baltassar*: qui, vt dicit *Hieron.* capillus capitis interpretatur, vel quia iudicij subtilitate singula discerneret, etsi essent subtilia sicut capillus. *Cantic.* 5. Comæ capitis tui sicut elatæ palmarum. *Ananiæ*, supple, imposuit nomen *Sidrac*, qui interpretatur decorus mihi, pro decore virtutis & corporis. *Iudith* 10. Cui Dominus contulit splendorem, quoniam omnis ista compositio, non ex libidine, sed ex virtute pendebat. *Misaeli*, supple, imposuit nomen, *Misach*, qui interpretatur, quis sisus, vel quis de gaudio, eò quod iucunditate 7.

Quare Danieli, & cæteris nomen Baltassar.

ditate bona commanentes iucundos fecit. *Rom.* 12. Qui ministrat in hilaritate: ministrantibus enim competit hilaritas. *Et Azariæ*, supple, nomen imposuit, *Abdenago*, quod interpretatur seruiens tacens, quia sine contradictione & murmure seruiuit. *Iob* 39. Manum meam ponam super os meum. *Thren.* 3. Sedebit solitarius, & tacebit, quia leuauit se super se.

8. *Proposuit autem Daniel.* Tangit hic de proposito puerorum, & tanguntur principaliter duo, scilicet propositi sanctitas, & sanctitatis affectus, ibi, *Post dies autem decem.* In primo tria sunt, scilicet propositi firmitas, & propositi perducendi ad effectum sagacitas, ibi, *Et rogauit præpositum*, scilicet puerorum: ad excludenda contraria mira subtilitas, ibi, *Et dixit Daniel ad Malasar.* Dicit ergo. *Proposuit autem Daniel.* Solum illum nominat, quia ille principalis erat, tamen alij etiam in proposito consentiebant: *in corde suo*: quia dicit *Beda*, quòd propositum est conceptus cordis deliberatione firmatus. *Psal.* 65. Reddam Domino vota mea quæ distinxetunt labia mea. *Ne pollueretur de mensa Regis*, hoc est, de cibis Regis: quod quatuor modis fieri potuit, scilicet si comederet prohibitum. *Leuit.* 11. Si comederet iniustè acquisitum, vt raptum, vel extortum. *Prouerb.* 4. Comedunt panem impietatis, & vinum iniquitatis bibunt. Vel si comederet de idolothyto quod Apostolus prohibet 1. ad *Corinth.* 10. ne scandalizentur infirmi. Quartò ne in crapula & superfluitate comederet, quod in mensis regum fieri consueuit. *Isa.* 28. Omnes mensæ repletæ sunt vomitu, sordiumque. *Neque de vino potus eius*, propter easdem quatuor causas. *Ephes.* 5. Nolite inebriari vino in quo est luxuria. Vinum enim his non competit, quibus secreta regis celare debent. *Prouerb.* 31. Nullum secretum est vbi regnat ebrietas. Vnde ad commendationem Ioannis dicitur. *Luc.* 1. Vinum & siceram non bibet. *Et rogauit præpositum.* Tangitur hic ad consequendum propositum puerorum sagacitas, & duo dicuntur, preces Danielis, & responsio principis: & hoc est. *Et rogauit*, scilicet Daniel, *præpositum Eunuchorum*, cuius ex officio intererat: *ne contaminaretur*, hoc est, ne cibis alienigenarum contaminari cogeret. *Ioan* 3. Non coutuntur Iudæi Samaritanis. Simile quid fecit *Iudith.* 13. Viuit autem ipse Dominus, quoniam custodiuit me Angelus eius, & hinc euntem, & ibi commorantem, & indè huc reuertentem, & non permisit me Dominus ancillam suam coinquinari, sed sine pollutione peccati reuocauit me.

Daniel potorat quatuor modis pollui vescendo cibis Regis.

9. *Dedit autem Deus*, quia omne bonum à Deo est, *Danieli gratiam*, hoc est, gratiositatem propter virtutem, *& misericordiam*, propter suæ captiuitatis miseriam, vt scilicet gratiositate virtutis & miseria captiuitatis flecteretur, & citius audiret preces. *Genes.* 43. Deus meus faciat vobis eum placabilem. Et hoc est quod sequitur. *In conspectu principis Eunuchorum. Exod.* Inuenisti gratiam coram me.

10. *Et ait princeps Eunuchorum ad Danielem*, & per Danielem ad alios, supple, *Timeo ego Dominum meum regem.* Nota in hoc quod de se flexus fuit ad benignitatem, qui metum regis allegabat, & facit memoriam præcepti subdens. *Qui*, hoc est, quia ille, *constituit vobis cibum & potum*: cuius præceptum infertior reuocare non audet. Et subdit experimentum, quia deprehendi posset si transgrederetur. *Qui*, scilicet Rex, *si viderit*, hoc est, experimento probauerit, *vultus vestros*, in quibus macies abscondi non potest, *macilentiores*, per inediam subtracti cibi, *præ cæteris adolescentibus coæuis vestris*: quia si essent seniores, vel iuniores, non esset æqualis virtus nutritiua in eis: *condemnabitis caput meum Regi. Prouerb.* 16. Indignatio Regis nuntij mortis, & vir sapiens placabit eum. Hic notanda sunt verba *Hieron.* qui sic dicit: Qui de mensa Regis non vult comedere ne polluatur: vtique si sapientiam & doctrinam Ægyptiorum & Chaldæorum sciret esse peccatum, nunquam acquiesceret discere quod non licebat. Discunt autem non vt sequantur, sed vt iudicent atque conuincant. Quomodo si quispiam aduersus Mathematicos velit scilere imperitus *mathematicæ*, risui pateat: & aduersum Philosophos disputans, si ignoret dogmata Philosophorum. Discunt ergo ea mente doctrinam Chaldæorum, qua & Moyses omnem sapientiam Ægyptiorum: didicerat, hoc est, vt singula diiudicent, non vt sequantur.

Qua mente Daniel didicit Ægyptiorum doctrinam.

Et dixit Daniel. Attenditur hic puerorum subtilitas in excludendo contraria sui propositi. Duo autem persuadebant, vt preces puerorum admitteret, scilicet verba composita, & vtilitas. De primo dicit. *Et dixit Daniel ad Malasar*, qui fuit subminister Asphenez præpositi Eunuchorum & hoc est quod sequitur, *quem constituerat*, scilicet sicut subministrū, *Princeps Eunuchorum*, Asphenez scilicet, *super Danielem, Ananiam, Misaëlem, & Azariam*, qui scilicet loco ius quotidie ministraret: mediæ enim dignitatis est aliis subesse, & alios sub se habere. *Matth.* 8. Ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites. 11

Tenta nos obsecro seruos tuos. Per hoc quod dicit, *tenta*, fidei notat magnitudinem. Per hoc, quod dicit, *seruos tuos*, captat beneuolentiam: *diebus decem.* Omnia refert ad obedientiam decalogi. *Psal.* 143. In psalterio decachordo psallam tibi. *Et dentur nobis legumina ad vescendum*, quæ scilicet lex non prohibet. *Leuit.* 11. & frigida sunt contra concupiscentiam. In quo notatur parcimonia cibi, quæ ad sanitatem valet mentis, & corporis. *Et aqua ad bibendum*, quæ simplex & purus potus est, nec fauces incitans ad ebrietatem, nec libidinem concitat ad luxuriandum. *Ephes.* 5. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. *Eccles.* 31. Sanitas est animæ & corpori sobrius potus. Propter quod dicitur. *Prou* 9. quòd sapientia miscuit vinum. 12

Et contemplare, supple, post hoc, *vultus nostros. Hierony.* Conueniens probationis spatium, nec nimis breue, nec nimis longum, quod citò possit impetrare. *Et vultus puerorum qui vescuntur cibo regio*, comparatos scilicet ad vultus nostros, *& sicut videris*, tali consideratione præhabita, *sic facias cum seruis tuis.* Ac si dicat: Si videris obedientiam legis etiam corporaliter nobis proficere, concede quod petimus: sancti enim delectatione virtutis etiam corporaliter reficiuntur. *Psal.* 62. Sicut ex adipe & pinguedine repleatur anima mea. Vnde etiam Moyses. 13

Sancti delectatione virtutis etiam corporaliter reficiuntur.

 Exod. 4.

Exod. 34. ex refectione dulcedinis Dei abstinuit 40. Diebus, & 40. noctibus. *Psal.* 77. Panem Angelorum manducauit homo, cibaria misit eis in abundantiam. *Hierony.* Admirabilis fidei magnitudo non solum sibi corpulentiam viliori esu vt per legumina promittit, sed etiam tempus statuit, non temeritate, sed fidei magnitudine qua regias dapes contempsit. *Hebræ.* 11. Magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere iocunditatem.

14. *Quo audito sermone huiuscemodi*, persuasionis scilicet, *tentauit eos diebus* decem *Sap.* 3. Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos se. Et subdit de experimento.

15. *Post dies autem decem*, qui ad obseruantiam decalogi referuntur, *apparuerunt vultus eorum meliores*, vt verum comprobaretur, quod dicitur. *Sap.* 16. Non natiuitatis fructus pascunt homines, sed sermo tuus hos qui in te crediderint conseruat. *Et corpulentiores*, pinguedine etiam corporali, vt dicit *Hierony. Deuter.* 32. Incrassatus est dilectus meus & impinguatus. *Præ omnibus pueris*, coæuis eorum scilicet, *qui vescebantur*, supple, contra legem, *cibo regio.* Crapula enim nulli prodest. *Matth.* 24. Videte ne grauentur corda vestra in crapula vel ebrietate. *Ecclef.* 31. Vigilia, & cholera, & tortura viro infrunito, somnus sanitas in homine parco. *Ecclef.* 5. Dulcis est somnus operanti, siue parum siue multum comedat: saturitas autem diuitis, non sinit eum dormire. Et subiungit de vtilitate iouitante ad exauditionem.

16. *Porro Malasar tollebat cibaria*, pueris scilicet deputata, tollebat autem in vsus proprios, *& vinum potus eorum*, supple, tollebat, *dabatque eis legumina.* Optimum enim æstimabant pueri, si viliora pro melioribus commutarent, dummodo legem obseruarent. *Hebræ.* 10. Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam.

17. *Pueris autem his.* Tangit hîc tanti meriti remunerationem, & duo dicit, scilicet præmium virtutis, & perseuerantiam dignitatis, ibi, *Fuit autem Daniel.* Et hoc est. *Pueris autem his*, quatuor scilicet, *dedit Deus*, merito scilicet talis propositi, *scientiam & disciplinam.* Hæc in præcedentibus exposita sunt. *In omni libro*, supple, discendo, *& sapientia*, quæ de altissimis & diuinis est. *Sap.* 8. Sobrietatem & prudentiam docet & iustitiam & virtutem, quibus vtilius nihil est in vita hominibus. *Iacob* 1. Si quis vestrum indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat. *Danieli autem*, specialiter *dedit Deus intelligentiam omnium visionum.* Visio est, vt dicit *Philosophus*, in qua res vt futuræ sunt, ostenduntur, & hæc est intellectualis visio. Vnde *Hierony.* Danieli extra alios hoc dedit Deus: quia quod alij in phantasmate, hic mentis oculis conspiciebat in veritate. *Et somniorum. Hierony.* Ænigmatum, vel imaginum, quibus monstrantur futura. Vnde *Rabbi Moyses* dicit, quòd somnium est casus à prophetia: quia prophetia est visio in lumine intelligentiæ, somnium autem manifestatio futurorum in imagine, in quo cadit & quasi occumbit lumen intelligentiæ. *Numer.* 12. Ore ad os loquor ei: & palam, & non per ænigmata & figuras Deum videt. *Osee* 12. Ego visiones multiplicaui, & in manu prophetarum assimilatus sum. *Psal.* 88. Tunc locutus es in visione cum sanctis tuis. Et subdit de experimento huius præmij.

Daniel Propheta eximius.

Somnium est casus à prophetia.

Completis itaque diebus, trium annorum scilicet, *post quos dixerat Rex*, Nabuchodonosor 18.
scilicet, *vt introducerentur*, pueri scilicet in conspectu eius. *Isa.* 28. Quem docebit scientiam, aut quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus. Ita isti pueri qui dissuescentes Hebraica, & consuescentes Chaldaica, ad regem introducuntur: & hoc est. *Introduxit eos præpositus Eunuchorum*, Asphenez scilicet, *in conspectu Nabuchodonosor.* Quia iam nihil erat in eis quod oculos maiestatis eius posset offendere. *Psal.* 31. In via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos. Sic 2. *Reg.* 19 dixit Dauid ad Chanaan, transmutatus scilicet ad virtutem: mecum transeat Chanaan, & ponam oculos meos super eum. Et subdit de Regis experimento.

Cumque eis locutus fuisset Rex. Hierony. Ten- 19.
tando eorum sapientiam. *Iacob.* Beatus vir qui suffert tentationem. *Non sunt inuenti tales*, hoc est, illis in sapientia similes. *De vniuersis*, scilicet pueris in palatium assumptis. *Ecclef.* 44. Non est inuentus similis illi qui conseruaret legem Excelsi. *Vt Daniel, Ananias, Mysael, & Azarias. Hierony.* Quos panis vitæ, & fons sapientiæ pauerat, & docuerat. *Ecclef.* 15. Cibauit illum Dominus pane vitæ, & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potauit illum. *Et*, supple, ideò digni, & idonei, *steterunt in conspectu regis*, parati in omnia obsequia, sicut & nos in conspectu regis nostri stare deberemus. *Prou.* 14. Acceptus est regi minister intelligens.

Et omne verbum sapientiæ, quæ de diuinis est, 20.
hoc est, quidquid poterat quæri de diuinis, *& intellectus.* Intellectus est lumen quod per modum principij cuiusdam ad omnia dirigit inuestigando. *Gregor.* Intellectum dat, dum de auditis mentem illuminat. *Isa.* 11. Requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus. *Ecclef.* 17. Cor dedit illis excogitandi, & disciplina intellectus repleuit illos. *Quod sciscitatus est ab eis rex*, hoc est, quæ quærunt ab eis. *Inuenit in eis decuplum.* Quia super illuminationem humanam, nouem ordinum Angelorum habebant, & diuinam illuminationem. *Psal.* 88. In lumine vultus tui ambulabunt. *Super omnes Ariolos. Hierony.* Arioli ab aris dicuntur, qui in extis animalium in aris immolatorum futura prædixerunt, sicut adhuc extant libri, qui sunt de illa parte necromantiæ quæ incantatio vocatur, in qua animalia cum carminibus obsecrata degulantur, in degulatis iudicatur, si in compositione & cursu sanguinis naturaliter se habet, & secundum hoc fausta pronuntiantur. *Et magos.* Magi dicuntur secundum *Hierony.* quasi magistri, qui de vniuersis philosophantur, magi tamen specialiter astronomi dicuntur, qui in astris futura rimantur. *Qui erant in vniuerso regno eius.* Huius causa redditur. *Luc.* 21. Ego dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere omnes aduersarij vestri. *Actor.* 6. Non poterant resistere sapientiæ, & spiritui qui loquebatur. Et

subiungit

subiungit de præmio dignitatis.

21. *Fuit autem Daniel*, antonomasticè scilicet, *vsque ad annum primum Cyri regis*, in honore scilicet & dignitate. *Sapient.* 10. Honestauit illum in laboribus, & compleuit labores illius.

CAPVT II.

1. *IN anno secundo regni Nabuchodonosor.* Hic tangitur reuelatio facta Danieli in visione impij regis Nabuchodonosor, & diuiditur in partes duas, in somnij visionem, & interpretationis inquisitionem, ibi, *Præcepit autem rex.* Circa somnij visionem duo dicuntur, visio scilicet & deletio: & hoc est. *In anno autem secundo. Hierony.* Si post tres annos pueri ingressi sunt in conspectu regis, quomodo in secundo anno somniasse nunc dicitur? Hoc ita soluunt Hebræi. Secundus annus hic dicitur, quo omnibus barbaris gentibus imperauit, Assyriis, & Ægyptiis, Moabitis, & reliquis nationibus, non tantum Iudæis, & Chaldæis: vnde *Iosephus*: post annum secundum Ægyptiacæ captiuitatis Nabuchodonosor vidit mirabile somnium, & fugit ab eo. *Regni Nabuchodonosor*, quo scilicet vt monarcha regnare cœperat. *Vidit Nabuchodonosor somnium. Iudith.* 2. dixit hoc in corde suo esse. Cum non sit videre nisi secundum intellectum, per hoc intelligitur, quòd aliquid de intelligentia habuit confusè & indistinctè. Per hoc autem quod dicit, *somnium*, nota quòd hæc visio in imaginibus corporalibus erat descripta. Et hoc est somnium quod differt à visione, & oraculo, quod visio est ostensio rerum in veritate vt futuræ sunt, oraculum autem expressa rerum prædictio, & somnium est reuelatio percepta à diis, vel à diuinis viris: quæ autem à cibis causantur vel actibus hominum, phantasmata dicuntur. Et subdit de causa obliuionis. *Et conterritus est spiritus eius.* Spiritus hic dicitur corporalis rector formarum, qui quando in terrore confunditur, delentur formæ quæ in eo sunt, & deletis formis somnium cadit in obliuionem, & hoc est quod sequitur. *Et somnium eius fugit ab eo.* Terroris autem istius causa fuit magnitudo visionis. *Iob* 4. In horrore visionis nocturnæ quando solet sopor occupare homines, pauor tenuit me, & tremor, & omnia ossa mea perterrita sunt. *Iob.* 7. Terrebis me per somnia, & per visiones horrore concuties.

Numerantur anni nō a regno, sed à monarchia Nabuchodonosor.

Differentia inter visionem, oraculum & somnium.

2. *Præcepit autem rex.* Tangitur hic interpretis inquisitio, & dicuntur duo, scilicet inquisitio, & inuentio, ibi, *Tunc Daniel requisiuit de lege.* In prima duo sunt, interpretum vocatio, & interpretationis requisitio, ibi, *Et dixit ad eos Rex.* Dicit ergo. *Præcepit autem Rex*, Nabuchodonosor scilicet, *vt conuocarentur*, ad eum scilicet, *arioli & magi.* Alia translatio, incantatores, & philosophi. Arioli enim interfecta animalia carminibus sacrificant, & in extis diuinant, propter quæ carmina incantatores dicuntur. Magi autem sunt, qui de singulis philosophantur. *Et Chaldæi*, Astronomi scilicet vel Mathematici, vt dicit *Glossa*: *& malefici.* Glossa: Qui victimis vtuntur & sanguine, & sæpè contingunt corpora mortuorum, qui propriè negromantici dicuntur à νεκρὸς quod est mortuus, quia in mortuis diuinant. *Vt indicarent regi somnia sua.* Somnia dicit in plurali propter multas partes somnij. *Hierony.* Secundum artem mathematicam principes & Reges illius gentis omnia faciunt, vnde in natiuitate Domini primi ortum eius notauerunt, & Betlehem venientes puerum adorauerunt. Ex quo accipitur, quòd ortus Saluatoris non per creationem nouæ stellæ, sed per naturalem cursum stellarum deprehensus est. Cuius contrarium tenet Ecclesia. Ad hoc dicendum videtur, quòd *Hierony.* non negat nouæ stellæ creationem, sed dicit quod cum Mathematici cœlestia sæpe contemplentur, quidam inter alios etiam lucem creatæ stellæ primi viderunt in ortu Saluatoris, quam non vidissent, si cœlestia contemplati non fuissent. *Qui cum venissent*, conuocati scilicet, *steterunt coram rege*, reuerenter audituri præcepta regis.

Quomodo Chaldæi Saluatoris ortum primi intellexerint.

Et dixit ad eos rex. Tangitur hic interpretationis requisitio, primò sub comminatione, secundò sub sententiæ interminatione, ibi, *Quo audito rex in furore.* In primo tria sunt, primò enim simpliciter requirit, secundò sub promissione, & pœnâ, tertiò impossibilitatis euasione: quæ patent in litera. Dixit ergo. *Dixit ad eos rex.* Quæritur, quare dixit, & quæsiuit quod impossibile fuit? Ad hoc dicendum, quòd Mathematici ex astris dicunt causari inferiora, & ideò cum profiterentur se scire cursus stellarum, & quas impressiones facerent in inferioribus, quærebat rex quas in animâ suâ stellæ fecissent impressiones. *Vidi somnium.* Recolit se vidisse, sed quid viderit ignorat. *Et mente confusus*, quia prius dixit spiritum esse conterritum, *ignoro*, supple, distinctè, *quid viderim*, quamuis indistinctè sciam me aliquid magni vidisse. *Hierony.* Vmbram & quasi auram, & vestigia somnij retinebat, vt aliis referentibus posset quod viderat reminisci, non à mentientibus decipi. Et attende, quod hoc simpliciter dixit coram Mathematicis, vt ipsi ex se prorumperent in narrationem interpretationis. Vndè sequitur. 3.

Quare Nabuchodonosor à mathematicis quæsiuit quod erat impossibile.

Responderuntque Chaldæi, hoc est, Mathematici, *Regi Syriacè*, hoc est, Chaldaicè: quia Syriaca lingua est est Chaldaica. *Rex in sempiternum viue. Hierony.* Superius non salutauerunt, quia non fuerant ausi loqui vt inferiores: sed postquam locutus est rex, ipsi volentes respondere, prius salutant captantes beneuolentiam à parte auditoris. *Dic somnium seruis tuis*: hoc enim accipiunt pro fundamento, ex cuius similitudinibus coniiciant interpretationem: & hoc est quod sequitur. *Et interpretationem eius indicabimus.* Quia interpretatio coniecturalis est, & non immobilis veritatis, & talem interpretationem non quærebat rex. Et attende, quòd perceptio somnij significat, quòd impij etiam aliquid altum de cœlestibus percipiunt, sed territi de austeritate pœnitentiæ, quod conceperunt, perdunt. *Iob* 33. Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo, tunc aperit aures virorum, & erudiens eos instruit disciplina. *Et respondens rex.* Tangit hic requisitionem interpretationis cum promissione præ- 4.

mij

mij, & comminatione pœnæ: & hoc est.

5. *Et respondens rex ait Chaldæis.* Solos Chaldæos, seu Mathematicos alloquitur: quia illi citius diuinabant. *Sermo recessit à me*, hoc est, somnium de quo est sermo: *nisi indicaueritis mihi somnium*, prius scilicet, *& coniecturam eius narraueritis*, hoc est, interpretationem coniecturalem, *peribitis vos*, puniti scilicet in corpore, *& domus vestra*, res scilicet familiæ, *publicabuntur*, hoc est, publicæ direptioni damnabuntur. Et subiungit promissiones.

Publicari quid.

6. *Si autem somnium*, primò scilicet, *& coniecturam eius narraueritis*, posteà scilicet, *præmium*, quod meruistis, *& dona*, etiam vltra meritum ex munificentiâ regali, *& honores*, in demonstrationibus scilicet, sicut Ioseph. *Genes.* 41. & Mardochæus *Esther* 6. *multum accipietis à me.* Multum non in vno loco, nec in vno tempore, sed vbique & semper. *Esther* 2. Dona largitus est iuxta magnificentiam principalem. Et post comminationes, & promissiones, subinfert intentionem. *Somnium igitur*, primò, *& interpretationem eius*, secundò, *indicate mihi.* Ac si dicat: Si somnium dixeritis, credam interpretationi.

7. *Responderunt secundò*, Chaldæi scilicet, *atque dixerunt ei*, scilicet regi. *Rex somnium dicat seruis suis* (Regiam maiestatem in ipso confitentur, & in se seruitium, vt beneuolentia & blanditiis eum alliciant) *& interpretationem eius indicabimus.* Ac si dicant: Interpretari nescimus, nisi quid interpretemur, nobis dicatur: non enim possunt scire, quid in corde hominis sit. 1. ad *Corinth.* 2. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Significat autem eos spiritualiter, qui coniecturas cordium suorum, & cogitationes ad suum sensum volunt interpretari. *Isa.* 30. Loquimini nobis placentia, videte nobis errores.

8. *Respondit rex, & ait.* Durius modo alloquitor, vt magis terreat. *Certè noui, quod tempus redimitis*, ambage scilicet verborum, *scientes quòd recesserit à me sermo*, per obliuionem scilicet, & sic quærentes impossibile, vultis euadere.

9. *Si ergo somnium non indicaueritis mihi*, cum dicatis vos nosse dispositiones astrorum, quæ dicitis esse causas somniorum, *vna est de vobis sententia*, hoc est, similis, & firma, hæc scilicet, *quòd interpretationem quoque fallacem*, quæ secundum rem non eueniet, *& deceptione plenam*, qua me fallere nitimini, *composueritis*, hoc est, confinxeritis, *vt loquamini mihi*, hoc est, locutione deriocatis me, *donec tempus pertranseat*, & aliis occupatus ista dimittam. Simile est *Isa.* 28. Manda remanda, expecta reexpecta. His concludit intentionem. *Somnium itaque dicite mihi*, *vt* tali experimento *sciam*, hoc est, scire possim, *quod interpretationem quoque eius*, hoc est, somnij, *veram loquimini.* Somnium enim & interpretatio secundum Mathematicos ad idem refertur vt causam.

Somnium & interpretatio ad idem referuntur vt causam.

10. *Respondentes ergo Chaldæi*, Astronomi scilicet, *coram rege, dixerunt*, impossibilitatem scilicet humani ingenij cognoscentes, & inconsuetum esse, quod talia quærantur, allegantes: & hoc est. *Non est homo super terram*, qui scilicet terrenus sit, super cœlum enim est, qui potest hoc, *qui sermonem tuum rex*, hoc est, ô rex, *possit implere. Ioan.* 3. Qui de terra est, de terra loquitur: qui de cœlo venit, super omnes est. Vnde de se, & sanctis dicit *Paulus* 1. ad *Corinth.* 2. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Et allegant consuetudinem, dicentes: *Sed neque regum quisquam magnus*, dignitate, & diuitiis, *& potens*, dilatatione potestatis, *verbum huiuscemodi*, hoc est, rem de qua posset esse verbum, *sciscitatur*, hoc est, sciscitari cõsueuit, *ab omni Ariolo, & Mago, & Chaldæo.* Hæc in præhabitis exposita sunt. Isti enim promittunt scientiam futurorum se habere. Et subiungunt rationem

Sermo enim quem tu quæris rex, hoc est, ô rex, *grauis est*, super hominum cogitationem positus. *Psal.* 138. Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam. *Nec reperietur quisquam*, hominum purorum, supple, *qui indicet illum in conspectu regis*, hoc est, possit indicare. *Sap.* 9. Cogitationes mortalium timidæ, & incertæ prouidentiæ nostræ. *Exceptis diis*, hoc est, diuinis hominibus. *Psal.* 81. Ego dixi, Dij estis, & filij Excelsi omnes. *Quorum non est cum hominibus conuersatio.* Sanctorum enim hominum conuersatio in cœlis est. *Philip.* 3. Nostra conuersatio in cœlis est. 11.

Quo audito Hîc tangitur intimatio pœnæ. In hoc autem commendatur quod prius audiuit. *Ioan.* 7. Numquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audiuerit ab ipso? Sed in hoc vituperatur quod sequitur, *in furore, & in ira magna.* Furor est feruens ira, vt dicit *Gregor.* Ira autem appetitus pœnæ in vindictam. Vnde liuore vindictæ exagitatus, durissimam protulit sententiam, hanc scilicet, *vt perirent omnes sapientes Babylonis. Iaco.* 1. Ira viri iustitiam Dei non operatur. Qui autem sapientes interfici præcepit, stultos dilexit, secutus consilium Roboam. 3. *Reg.* 12. 12.

Furor quid.

Et egressa sententia, hoc est, diuulgata, & publicata, *sapientes interficiebantur*, hoc est, ad interficiendum quærebantur. *Abac.* 1. Quia impius præualet aduersus iustum, propterea egreditur iudicium peruersum. *Quærebaturque Daniel, & socij eius, vt perirent*, accusantibus eos scilicet aliis, qui inuidebant eis: quia cum sapientibus non intrauerant, & de eis non quærebatur. *Sap.* 2. Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum. Imitantur illum qui sunt ex parte illius. 13.

Tunc Daniel. Tangitur hîc interpretis intentio, & habet quatuor paragraphos, scilicet induciarum impetrationem, reuelationis acceptionem, gratiarum actionem, interpretis examinationem: quæ per ordinem patent in litera, & hoc est. *Tunc Daniel requisiuit de lege, atque sententia.* Lex dicitur commune edictum interficiendi sapientes: sententia vero sententialiter prolata condemnatio. *Ab Arioch principe militiæ regis.* Cum enim esset de curia, à principe quæsiuit sicut à consocio. Princeps autem militiæ fuit qui ordinabat milites, & militiam secundum Cerethi & Phereti legiones. Pherethi enim dicuntur mortificantes, quia pessimos trucidant: Cerethi autem viuificantes, quia bonos viuifica 14.

uiuificabant. *Qui*, scilicet princeps, *egressus fuerat*, supple, cum Pherethi. *Ad interficiendos sapientes Babylonis*. Quam crudelitatem etiam Daniel improperat ei infra 5. cap. ibi, Quos volebat interficiebat, & quos volebat percutiebat.

15. *Et interrogauit eum qui à Rege potestatem acceperat*, interficiendi scilicet, quia illius interetat, & ille scire poterat: *quam ob causam*, meritoriam scilicet sapientum Babylonis, *tam crudelis sententia*, de omnibus, supple, sapientibus occidendis, *à facie regis*, hoc est, ab imperio regis, *esset egressa*, cum sit contra sententiam Dei, *Ezech.* 18. Filius non portabit iniquitatem patris, nec pater iniquitatem filij. Hic quærunt Hebræi, vt dicit *Hierony*. Cur Daniel & tres pueri non ingressi sunt ad regem cum aliis sapientibus, & tamen cum eis iussi sunt perire? Et sic soluunt: Cum rex dona maxima & summum honorem promitteret sapientibus, ire ad regem noluerunt, ne dignitatem & diuitias viderentur ambire. Soluunt etiam aliter dicentes, quòd Chaldæi sapientes inuidentes sapientiæ puerorum & gloriæ, quasi soli præmia essent recepturi, sine pueris ingressi sunt, sed postea cum sors cederet in contrarium, pœnæ voluerunt habere consortes. *Cum ergo rem indicasset Arioch Danieli*, eò quod absens Daniel fuit, cuio rex dedit edictum.

16. *Daniel ingressus*, ad regem, supple, *rogauit*, audaciam sumens ex hoc quod erat de curia, *vt tempus daret sibi*, rex scilicet, *ad solutionem*, somnij scilicet & interpretationis, *indicandam regi*. Sed contra hoc obiicitur id *Matth.* 10. Nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Et id *Psal.* 80. Aperi os tuum, & implebo illud. Ad hoc dicendum, quòd Dominus non prohibet deliberationem simpliciter, sed deliberationem & præmeditationem humanæ rationis: quia si illi sancti innitenentur, viderentur de fide dubitare: inducias autem faciendæ orationis, & impetrandæ reuelationis, & ordinandæ responsionis secundum fidem non prohibet Dominus. Et hoc est quod dicit *Hierony*. Tempus sibi dari petit, non vt sagacitate mentis occulta perquireret, sed vt Dominum occultorum obsecraret.

Quare Daniel tempus sibi dari petiit ad interpretationem somnij regis.

17. *Et ingressus est domum suam Daniel*, impetrato scilicet tempore, & dilatata sententia, ingreditur domum vt occultius oret, & quietius. *Matth.* 6. Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum. *Sap.* 8. Intrans in domum meam, conquiescam cum sapientia. *Ananiaque, & Misaeli, & Azariæ sociis suis indicauit negotium*. Alios sibi in precibus adiungit, ne videatur præsumere de priuilegio sui meriti, vt quorum est commune discrimen, communis sit oratio. *Iaco.* 5. Orate pro inuicem vt saluemini. Et hoc est quod sequitur.

18. *Vt quærerent misericordiam*, qua miseri indigent in periculo constituti. *Thren.* 3. Misericordiæ Domini, quia non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes eius. *A facie Dei cœli. Hierony*. Ad differentiam eorum deorum qui in terra versantur, & dæmoniacis artibus, & præstigiis terrenos deludunt. Deus tamen cœli dicitur, vt continens cœlum, & omnia quæ in eo sunt. A facie autem eius quæritur, hoc est, à præsentia luminis gratiæ ipsius. *Psal.* 79. Ostende faciem tuam, & salui erimus. *Super sacramento isto*, hoc est, facto secreto. Quia sacrum est, quod diuinum est: secretum autem, quia supra cogitionem nostram eleuatum est. *Et non perirent Daniel, & socij eius*, à quibus vita & consolatio pendebat omnium captiuorum, *cum cæteris sapientibus Babylonis*, per eos liberandis. *Hierony*. Diligit inimicos, benefacit odientibus, orat pro persequentibus, sicut præcipitur *Matth.* 6.

Tunc Danieli. Tangitur hic reuelatio Danieli facta quasi principali. *Mysterium*, hoc est, secretum. Mysterium enim Græcè, Latinè sonat secretum. *Per visionem*, non per somnium, supple, sed per apertam rerum demonstrationem. *Psal.* 35. In lumine tuo videbimus lumen. *Nocte*, quando scilicet clausi erant sensus exteriores. *Isa.* 58. Orietur in tenebris lux tua, & tenebræ erunt sicut meridies. *Reuelatum est*, velamine scilicet quo nobis secretum fuit ablato. *Psal.* 28. Reuelabit Dominus condensa, & in templo eius omnes dicent gloriam. Vnde sequitur de gratiarum actione in communi, & in singulari: & hoc est. *Et benedixit Daniel*, hoc est, bona quæ à Deo procedunt, Deo dixit & attribuit per gratiarum actiones. *Eccles.* 1. Ad locum vndè exeunt flumina, reuertuntur, vt iterum fluant. *Deum cœli*: quia de cœlo venit illuminatio, non de terra. *Eccles.* 24. Ego feci in cœlis, vt orietur lumen indeficiens. 19.

Et locutus ait. Locutus dicitur, vt de corde procedere intelligatur. *Sit nomen Domini benedictum*. Nomen quasi notamen dicitur: & in hoc nominatur, quod notitia bonitatis & potentiæ, in sanctis ostenditur. *A sæculo, & vsque in sæculum*, hoc est, à sæculo omnium patrum in omnia sæcula filiorum, in quibus nunquam defecerunt illuminationes bonitatis diuinæ. Idem est in *Psal.* 112. Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc, & vsque in sæculum. Et subiungit de quo gratias agit. *Quia sapientia*, hoc est, scientia dispositionis vniuersorum. *Prouerb.* 8. Cum eo eram cuncta componens. *Et fortitudo*, perficiendi scilicet quod dispositum est. *Iob* 9. Si fortitudo quæritur, robustissimus est. *Eius sunt*, Dei scilicet, sicut fontis & primæ causæ: & hoc ostendit in effectu subdens. 20.

Et ipse mutat tempora & ætates, hoc est, scit & potest mutare. Tempora dicuntur secundum quod sunt spatia in motibus cœlestibus. Ætates autem secundum quod illa spatia relinquuntur in inferioribus. *Psal.* 103. Terminum posuisti, quem non transgredientur. Item *Psal.* 30. In manibus tuis tempora mea. *Transfert regna*, à gente scilicet in gentem, *atque constituit*, regna scilicet in regnantibus. *Eccles.* 10. Regnum transfertur à gente in gentem, propter iniustitias, & iniurias, & contumellas ac diuersos dolos. Et innuit iam ferè interpretationem de mutatione regnorum. *Luc.* 1. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. *Dat sapientiam sapientibus*. *Iaco.* 1. Si quis vestrum indiget sapientia, postulet à Deo qui dat omnibus affluenter, & non improperat. *Et scientiam*, supple, 21.

Omnia Dei potentia subiecta.

supple, dat, *intelligentibus*, hoc est, intus in corde legentibus. *Disciplinam. Glossa:* morum correctionem diligentibus. *Sap.* 1. In maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.

22. *Ipse reuelat profunda*, in se scilicet profunditate mysteriorum. *Eccles.* 1. Profundum Abyssi quis dimensus est? *Et absconditа*, hominibus scilicet. *Matth.* 11. Abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. *Et nouit*, hoc est, nosse facit, *in tenebris constituta*, quoad causas scilicet, quia causæ talium nobis tenebrosæ sunt, & occultæ. *Roman.* 11. Quis cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? *Isa.* 40. Cum quo iniit consilium, & instruxit eum? *Et lux cum eo est*, illuminationis scilicet omnium. 1. ad *Timot. vlt.* Lucem habitat inaccessibilem. Et subiungit de gratiarum actione in singulari.

Deo nihil absconditũ.

23. *Tibi Deus patrum nostrorum confiteor. Hieron.* Ne videatur suis attribuere meritis, refert hoc ad patrum iustitiam, & Dei virtutem, qui seminis eorum etiam in captiuitate miseretur. *Teque laudo.* Singulariter laudat, qui singulare donum accepit. *Eccles. vlt.* Laudabit vsque ad mortem anima mea Dominum. *Quia sapientiam, & fortitudinem dedisti mihi.* Sapientiam in reuelatione secretorum, fortitudinem in constantia, quia nec promissis, nec terroribus moueor. *Isa.* 40. Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem. *Et nunc ostendisti mihi*, soli scilicet, *quæ rogauimus te*, non ego solus, sed nos quatuor. *Hierony.* Arrogantiam fugit, ne solus impetrasse videatur. *Quia sermonem regis aperuisti nobis*, hoc est, sermonem de somnio regis. *Amos* 3. Non faciet Dominus meus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos Prophetas.

24. *Post hæc Daniel.* Agitur hic de examinatione interpretis, & habet paragraphos tres, scilicet interpretis oblationem, interpretis introductionem, & interpretis examinationem: quæ patent in litera: & hoc est. *Post hæc Daniel ingressus ad Arioch*, principem scilicet militiæ, *quem constituerat rex*, Nabuchodonosor scilicet, *vt perderet sapientes Babylonis. Prouerb.* 1. Pedes eorum ad malum currunt, & festinant vt effundant sanguinem innoxium. Mirabile enim erat stultis parcere, & præcipere vt sapientes perderentur: cum scriptum sit. *Sap.*6. Multitudo sapientum, sanitas est orbis terrarum. *Sic et locutus est*, scilicet Daniel. *Prouerb. vlt.* Lex clementiæ in lingua eius. *Sapientes Babylonis ne perdas.* Mira charitas, pro his qui eum perdere quærebant, orat ne pereant. *Matth.* 6. Orate pro persequentibus & calumniantibus vos. *Isa.* 53. Pro transgressoribus rogauit ne perirent. *Introduc me in conspectu regis.* Arrogantiam vitat: quia ipse recto itinere poterat ire, & tamen per alium petit introduci. *Psal.* 130. Non ambulaui in magnis, neque in mirabilibus super me. *Et solutionem regi narrabo.* 1. *Pet.* 3. Parati ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de eâ, quæ in vobis est, spe. Qui enim solus acceperat, aliis per charitatem participat. *Sap.* 7. Quam sine fictione didici, & sine inuidia communico.

Danielis charitatiua oratio.

25. *Tunc Arioch festinus introduxit Danielem ad regem.* Festinus: quia inoitè exequebatur præceptum. *Ezech.* 18. Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur, & viuat. *Et dixit ei*, regi scilicet, *Inueni hominem de filiis transmigrationis Iuda*, hoc est, qui transmigrati fuerant cum Ioachim rege Iuda, *qui solutionem regi annuntiet.* Et quæritur literaliter, quomodo ita cito credidit Arioch? & vult *Hieron.* quod in aliis experimentum habuerat, quod propheticum haberet spiritum, & propter hoc credidit ei. 1. ad *Cor.* 2. Spiritus omnia scrutatur etiam profunda Dei.

Respondit rex, & dixit. Tangitur hic examinatio. *Danieli cui nomen erat Baltassar.* Nomen enim ei ad Chaldaicam linguam sic fuerat mutatum. Dicit enim *Hieron.* quod hæc consuetudo præualuit, & in bonis & in malis, quod mutato statu alicuius personæ in altius, etiam nomen mutabatur, sicut *Genes.*41. Vocatus est Ioseph saluator mundi. *Putasne verè potes?* hoc est, sine deceptione & fictione, *mihi indicare somnium quod vidi*, quia scio prognosticum esse futurorum, *& interpretationem eius?* Et volebat scire vtrum ex conscientia spiritus habitantis in eo loqueretur. *Iob* 32. Vt video, spiritus est in hominibus, & inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam. 26.

Et respondens Daniel coram rege, ait, hoc est, publicè, & constanter. *Matth.*10. Cum steteritis ante reges, & præsides, nolite præmeditari quomodo aut quid loquamini. Et ibidem: Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. *Mysterium*, hoc est, secretum, *quod rex interrogat*, hoc est, cuius solutionem quærit. *Eccles.*3. Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris. *Sapientes, & magi, & arioli*, hæc in præcedentibus exposita sunt, *& aruspices.* Aruspices sunt augures qui in his quæ ex auris, vel aere fiunt, promittunt diuinationem, sicut volatu, vel garritu auium, vel auditu tonitruorum, vel occursu bestiarum. *Nequeunt indicare regi. Hieronymus.* Aufert regi prauam suspicionem, ne existimaret inueniri posse humana scientia, quod solius Dei habet notitia. Et hoc est quod sequitur. 27.

Qui dicuntur aruspices.

Sed est Deus in cœlo, continens scilicet quæcumque cœli ambitu continentur. *Sap.* 1. Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia, &c. hoc est, cœlum. *Reuelans mysteria*, quorum solus habet notitiam. *Daniel.* 13. Deus æterne qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant. *Qui indicauit tibi rex Nabuchodonosor*, per somnium, scilicet in visione imaginaria, *quæ ventura sunt nouissimis temporibus. Num.* 12. Per somnium loquar ad illum. Tempora autem nouissima nominat: quia visio decursum mundi vsque ad finem significat. 1. ad *Corinth.*10. Scripta sunt, in quos fines sæculorum deuenerunt. *Somnium tuum.* Tangit hic narrationem somnij & interpretationis, & habet duas partes, scilicet somnij reuelationem, & reuelantis honorem, ibi, *Tunc rex Nabuchodonosor.* In primo duo sunt, reuelatio somnij, & reuelatio interpretationis, ibi, *Interpretationem quoque eius.* In reuelatione somnij duo sunt, causa somnij, & somnium, ibi, *Tu rex videbas.* Causas somnij primò 28.

Cognitio futurorum à Deo.

primò tangit in vniuersali, secundò in particulari: & hoc est. *Somnium tuum*, hoc est, ad te pertinens. *Et visiones capitis tui. Hierony.* Somnium & visiones pro eodem accipit hic, nisi quod somnium est in comparatione ad dormientem, visiones autem ad rerum demonstrationes. *Osea* 12. Ego visiones multiplicaui eis. *Capitis*, dicit, ne credamus sensibilem fuisse visionem, quia tantum dixisset visiones oculorum tuorum. *Numer.* 24. Qui cadit, & sic aperiuntur oculi eius, hoc est, cadit in somnium, & somniando cognoscit futura. *In cubili tuo*, vt sequestratum significet à tumultu quando diuina percepit, *Osea*. 2. Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius. *Huiuscemodi sunt*, in summa scilicet. Et attende quod dicit *Glossa*, quòd sex sunt genera somniorum. Duo sunt quæ omnes experimento cognoscimus. Vnum ex nimia ventris inanitione, secundum ex nimia ventris plenitudine: & hæc duo per causam naturalem sunt in somniante. Tertium ex illusione quam diabolus scilicet facit in phantasmatibus. Quartum ex cogitatione simul & illusione, quæ partim causatur ab homine, partim à dæmone. Quintum à Spiritus sancti reuelatione, quod fit multis modis. Sextum quod simul fit ex cogitatione, & reuelatione, & tale fuit istud somnium. Et hoc est.

Gregor. lib. 4 dial. cap. 48. sex genera somniorum

29. *Tu rex cogitare cœpisti in stratu tuo*, hoc est, coagitare, & conferre, *quid esset futurum post hac*, hoc est, post regnum tuum, sicut homines desiderant scientiam futurorum, sicut & discipuli dixerunt ad Dominum. *Matth.* 24. Dic nobis quod erit signum aduentus tui, & consummationis sæculi. *Et qui reuelat mysteria*, solus scilicet, *ostendit tibi*, quamuis malo & indigno, *quæ ventura sunt. Matth.* 5. Qui solem suum oriri facit super bonos, & malos. *Hierony.* Cuius tanta est clementia vt etiam impio regi Nabuchodonosor dispensationis suæ qua mundum regit, mysterium reuelaret. *Ioan.* 15. Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent.

30. *Mihi quoque.* Arrogantiam euitat, & humilitatem ostendit. *Non in sapientia*, humanâ scilicet, *quæ est in me*, per studium humanum, *plusquam in cunctis viuentibus*, supra hominem enim est, *Sacramentum hoc reuelatum est*, hoc est, sacrum secretum. 1. ad *Corinth.* 2. Quæ sunt Dei nemo cognouit, nisi Spiritus Dei. *Matth.* 11. Nemo nouit nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. *Sed vt interpretatio*, somnij scilicet, *regi manifesta fieret*, ad omnium scilicet ædificationem. 1. ad *Corinth.* 14. Qui æmulatores estis spirituum ad ædificationem Ecclesiæ, quærite vt abundetis. *Et cogitationes mentis tuæ scires.* Innuit somnium ex parte prouenisse ex cogitatione, & cum regi cogitationes suas dicit, quas nemo nosse potuit, nisi Deus, etiam in cæteris credat veritatem. Et subdit somnij narrationem.

31. *Tu rex videbas*, somniando scilicet. *Cantic.* 5. Ego dormio, & cor meum vigilat. *Et ecce*, scilicet euidenter apparens, *quasi statua vna grandis.* Quod dicit: quia non erat in rerum veritate, sed imagine. Vnde alia translatio dicit *imago*, quæ dicitur statua, quia per similitudinem statuit eum cuius est imago. Hic dicitur *vna*, propter vnius mundi decursum: *grandis*, propter inuincibilem potestatem, *statua illa magna*, diuitiis scilicet & robore, *& statura sublimis*, dignitate scilicet & honore, *stabat contra te*, hoc est, in conspectu tuo. Et nota, quòd mundum sub figura, & non sub veritate ostendit, & plus est vmbra quam veritas. *Iudic.* 9. Vmbras montium vides, & hoc errore deciperis. 1. ad *Corinth.* 7. Præterit figura huius mundi. *Et intuitus eius erat terribilis*, statuæ scilicet: & hoc fuit propter crudelitatem regum. *Nahum* 3. Omnis qui viderit te, resiliet à te.

32. *Huius statua caput ex auro optimo erat.* Caput significat initium potestatis mundanæ, quæ in principio sui minus corrupta fuit, sicut aurum syncerius est aliis metallis. 2. ad *Timot.* 3. Mali autem homines proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes. *Pectus autem eius, & brachia de argento.* Significat quod pectora meditabantur argentum per auaritiam, & brachia eorum confortabantur per munera. Et in his corruptio quædam est vrbanitatis. *Baruch* 3. Qui argentum thesaurizant & aurum, in quo confidunt homines: & non est finis acquisitionis eorum. *Porro venter & femora*, statuæ illius, supple, *ex ære*, supple, erant. Et significant eos qui à fæce tyrannidis purgabiles non sunt, sicut æs non purgatur, & nihil nisi sonum quemdam interiorem imperij ostendunt, sicut illi in quos diuisit Alexander regnum suum. 1. *Mach.* 1. *Ier.* 6. Æs & ferrum vocate eos, quoniam ego proieci illos.

Regna mundi adumbrata in statua vsque ad Christũ.

33. *Tibiæ autem ferreæ, pedum*, imaginis scilicet, *quædam pars erat ferrea*, tantum tibiæ ex toto erant ferreæ, *& quædam fictilis*, quod inferius exponetur: humana enim potestas ferrea in rigiditate, & fictilis est per naturam. 2. *Machab.* 7. Potestatem habens, cum sis inter homines, facis quod vis.

34. *Videbas ita*, de regnis mundi scilicet, *donec abscissus est*, de rupe massæ humanæ, & hoc est, *de monte*, eminentiæ scilicet Patriarcharum, & Prophetarum, & beatæ Virginis. *Ier.* 31. Benedicat tibi Dominus, pulchritudo iustitiæ, mons sanctus. *Lapis.* Solidissimus virtute, & veritate. *Psal.* 117. Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. *Sine manibus*, humanis, hoc est, sine virili semine. *Isa.* 7. Ecce virgo cõcipiet, & pariet filium. *Et percussit statuã*, hoc est, mundanæ potestatis figuram, virtute scilicet diuinitatis suæ, & prædicatione, *in pedibus eius*, hoc est, in vltimo regno, *ferreis, & fictilibus*, hoc est, in partibus fortibus, & debilibus. *Eccles.* 36. Contere caput principum, & inimicorum dicentium: Non est alius præter nos. *Et comminuit eos*, pedes scilicet. *Psal.* 17. Comminuam eos vt puluerem venti, vt lutum platearum delebo eos.

35. *Tunc contrita pariter*, scilicet cum pedibus, *ferrum*, tibia scilicet, *testa*, pedum, *æs*, renum, *argentum*, pectoris & brachiorum, *& aurum*, capitis. Huius causa fuit, quia priora regna redacta sunt ad vltimum: & ideo illo contrito, omnia contrita sunt, sicut qui ædificat super arenam. *Matth.* 7. Similis est viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit

Humanæ potestatis instabilitas.

cidit, & fuit ruina eius magna. Similem ſtultitiam fecit qui aurum, argentum, æs, ferrum, in luto fictili fundauit. *Et redacta ſunt quaſi in fauillam æſtiuæ areæ*, hoc eſt, in fauillam ſtipulæ, quæ relinquitur in area æſtiua ad modicum ignis iræ Domini ſuccenſa. *Iſa.* 1. Erit fortitudo veſtra vt fauilla ſtupæ, & opus veſtrum quaſi ſcintilla, & ſuccendetur vtrumque ſimul, & non erit qui extinguat. *Quæ rapta ſunt vento. Pſal.* 34. Fiant tanquam puluis ante faciem venti. *Nullusque locus inuentus eſt in eis*, quo ſcilicet poſſent redire ad veritatem & dignitatem. *Iſa.* 38. Non aſpiciam hominem vltra, & habitatorem quietis. *Lapis autem*, ſolidæ ſcilicet virtutis, & veritatis. *Iſa.* 28. Ecce ponam in fundamentis Sion lapidem probatum, pretioſum in fundamento locatum. *Qui percuſſerat ſtatuam*, mundanæ ſcilicet dignitatis. *Ioan.* 16. Confidite, ego vici mundum. *Factus eſt mons magnus*, ſcilicet dignitate, poteſtate, & gratiâ. *Iſa.* 2. Erit mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur ſuper colles. *Et impleuit vniuerſam terram*, per metonymiam, hoc eſt, homines habitantes in terra. *Ioan.* 1. De plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia.

36. *Hoc eſt ſomnium*, quod ſcilicet vidiſti. *Interpretationem* Incipit narrare interpretationem: & hoc eſt. *Interpretationem quoque eius dicemus coram te rex*, hoc eſt, publicè, & manifeſtè. *Prouerb.* 1. Animaduertite parabolam & interpretationem eius.

37. *Nabuchodonoſor aliis regibus imperauit.*

Tu rex regum es, hoc eſt, aliis regibus imperans. *Apoc.* 19. Habet in veſtimento, & in femore ſuo ſcriptum: Rex regum, & Dominus dominantium. *Et Deus cœli*, qui omnia continet, *regnum*, hoc eſt, poteſtatem regnandi, *& fortitudinem*, ſubditos ſcilicet continendi, *& imperium*, ſubditis ſcilicet præcipiendi, *& gloriam*, in decore regni, *dedit tibi. Pſal.* 20. Gloriam, & magnum decorem impones ſuper eum.

38. *Et omnia*, ſupple, dedit tibi, *in quibus habitant*, per cordis deſiderium, *filij hominum*, hoc eſt, ciuitates, villas, & oppida, *& beſtias agri*, quas venatione ſcilicet inſequeris, *& volucres cœli*, quas capitis aucupio, *dedit in manu tua. Pſal* 8. Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius, oues & boues vniuerſas, inſuper & pecora campi, volucres cœli, & piſces maris. *Et ſub ditione tua vniuerſa conſtituit*, & ſic quaſi imaginem ſuæ poteſtatis te in terra fecit. *Ezech.* 28. Tu ſignaculum ſimilitudinis in deliciis paradiſi Dei fuiſti. *Tu es ergo caput aureum*, quod ſcilicet cætera excellit, ſicut aurum omne metallum.

Cur regnũ Nabuchodonoſor aureum.

39. *Et poſt te conſurget regnum aliud minus te*: quia ſcilicet in vrbanitatibus erit corruptum magis, ſicut argentum deficit ab auro, & hoc eſt regnum Perſarum. *Iſa.* 1. Argentum tuum verſum eſt in ſcoriam. *Et regnum tertium aliud æreum*, ſupple, ſignificat, hoc eſt, quod ſicut æs ſe habet ad aurum & argentum, ita ſe habebit ad alia regna: & hoc fuit regnum Græcorum ſiue Macedonum: quia non niſi ſonoritatem, & non ſucceſſionem exhibuit. *Pſal.* 9. Periit memoria eorum cum ſonitu. *Quod imperabit vniuerſæ terræ*, famâ, ſupple, potius quam effectu. *Pſal.* 18. In omnem terram exiuit ſonus eorum.

Perſarum argenteum.

Græcorum æreum.

40. *Et regnum quartum*, Romanorum ſcilicet, *erit ferreum*, per ſimilitudinem ſcilicet, non per veritatem. Et explanat ſimilitudinem. *Quomodo ferrum comminuit, & domat omnia*, comminuit conterendo ſicut per malleum, & domat producendo in formas quas vult, *ſic comminuet*, quædam, ſupple, reſiſtentia ſibi, *& conteret omnia hæc*, hoc eſt, quidquid ſublimitatis fuit in omnibus his. *Iob.* 40. Diſperge ſuperbos in furore tuo, & reſpiciens omnem arrogantem humilia.

Romanorum ferreum.

Porro quia vidiſti pedum & digitorum, in pede, ſupple, *partem teſteam figuli*, hoc eſt, partem de teſta figuli, *& partem ferream*, hoc, ſupple, ſignificat quod *regnum diuiſum erit. quod tamen*, hoc eſt, quæ diuiſiones, *de plantario ferri orietur*: quia de fortitudine Romani imperij quædam regna fortia, quædam debilia exorientur. *Pſal.* 2. Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos. *Secundum quod vidiſti regnum mixtum teſtæ*, per contactum ſcilicet & non per vnionem, quia mali non per vnionem charitatis, ſed per vnionem fictionis coniunguntur. *Pſal.* 118. Longè à peccatoribus ſalus. *Oſea* 10. Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt. *Ex luto.* Scilicet ortos. 41.

Digitos pedum ex parte ferreos, ſupple, vidiſti: quia de propria fortitudine præſumebant. *Amos* 6. In fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua. *Et ex parte fictiles*, hoc eſt, debiles, & imbecilles. *Iſa.* 40. Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quaſi flos agri. *Ex parte regnum erit ſolidum*, humana ſoliditate, quæ tamen infirma eſt. *Numer.* 24. Robuſtum quidem eſt habitaculum tuum: ſed ſi in petra poſueris nidum tuum, & fueris electus de ſtirpe Cin, quamdiu poteris permanere? *Et ex parte contritum*, ſicut videmus in partibus regni Romani. *Pſal* 109. Ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. *Iſa.* 14. Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium. *Quod autem vidiſti ferrum mixtum teſtæ ex luto*, quod tamen per naturam fieri non poteſt, ſed per tactum ſolum, ſignificat, ſupple, quòd *commiſcebuntur quidem humano ſemine*, hoc eſt, per connubia, *ſed non adhærebunt ſibi*, ſcilicet per charitatem, & ſpiritus vnitatem, violabunt enim iura naturæ, & inimici erunt ad inuicem. *Ierem.* 9. Omnis frater ſupplantans ſupplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedet, & vir fratrem deridebit, & veritatem non loquentur. *Sicut ferrum miſceri non poteſt teſtæ.* Mali enim non poſſunt concordare bonis, nec etiam inter ſe. *Luc.* 11. Qui non eſt mecum, contra me eſt: & qui non colligit mecum, diſpergit. 42.

Hominum infida ſocietas.

In diebus autem. Expoſitio ſecundæ partis ſomnij, de regno Chriſti, & hoc eſt quod dicitur. *In diebus regnorum illorum*, hoc eſt, in fine regnorum illorum, *ſuſcitabit Deus cœli*, continens cœlos ſcilicet, *regnum*, ſcilicet Chriſti, *quod in æternum non diſſipabitur.* Quia illi regno non ſuccedet alterum. *Iſa.* 9. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. *Et regnum eius alteri populo non tradetur. Dan.* 7. Poteſtas eius poteſtas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur. *Comminuet autem, & conſumet vniuerſa regna hæc*, Romanorum ſcilicet imperium. *Iſa.* 37. Siccaui veſtigio pedis mei, omnes riuos aggerum. *Et ipſum ſtabit* 43.

Regnum Chriſti ſempiternum.

bit in æternum, exclusiuè scilicet, hoc est, in fine, quando æternitas incipiet. *Luc.* 1. Regni non erit finis.

45. *Secundum quod vidisti.* Visionem adaptat ad interpretationem: vnde sensus est, Secundum formam quam vidisti in similitudine, *quòd de monte abscissus est lapis*, hoc est, solidum regnum virtute & veritate, *sine manibus*, virili scilicet operatione. *Eccles.* 51. Respiciens eram ad adiutorium hominum, & non erat. *Isa.* 63. De gentibus non est vir mecum. *Et comminuit testam, & ferrum, & æs, & argentum, & aurum*, hoc est, quæcumque sunt huius mundi, omnia enim tanquam nihil reputauit. *Philip.* 3. Quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta, & arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam. Et subiungit de confirmatione somnij, & interpretationis veritate. *Deus magnus*, qui omnia per sapientiam & potentiam ambit, *ostendit regi quæ ventura sunt postea*, hoc est, post eum: ostendit autem ad emendationem regis. *Sap.* 12. Admones vt relicta malitia credant in te Domine. *Iob* 33. Erudiens eos instruit disciplina, vt auertat hominem ab his quæ fecit, & liberet eum de superbia. *Et verum est somnium.* Ecce confirmatio, hoc est, narratio somnij, *& fidelis*, hoc est, verax, *interpretatio eius. Deuter.* 32. Deus fidelis, absque vlla iniquitate, iustus, & rectus. *Tunc rex Nabuchodonosor.* Tangitur hic honor interpretantis in adoratione, confessione, & exaltatione, quæ per ordinem patent in litera. De adoratione dicit.

46. *Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam. Glossa:* Qui cadit in faciem, videt in quo cadat: qui autem retrò cadit, nescit quo cadat. Vnde creditur, quod Heli sacerdos Domini perditus sit, quia retrò cecidit. 1. *Reg.* 4. 1. ad *Corinth.* 14. Cadens in faciem suam adorabit Deum, pronuntians quod verè Deus in vobis sit. *Et adorauit Danielem*, hoc est, Deum in Daniele *Psal.* 131. Adorabimus in loco vbi steterunt pedes eius, hoc est, vbi cognouimus vestigia eius. *Et hostias*, hoc est, pro exauditione, *& incensum*, pro diuinitatis deuotione, *præcepit vt sacrificarent ei*, vt scilicet & Deum exauditorem cognoscere. *Psal.* 140. Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Et de hostiis subiungit: Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum, quod erat sacrificium solemnissimum, agnus scilicet qui in vespere offerebatur. Et subiungit de confessione fidei & veritatis.

Cadere leguntur sancti in faciē, mali retrò.

47. *Loquens ergo rex, ait Danieli*, experimentum scilicet accipiens diuinitatis. *Verè Deus vester*, quem vos scilicet à patribus colitis, *Deus deorum est.* 4. *Reg.* 5. Verè scio, quòd non sit alius Deus in vniuersa terra, nisi tantum in Israël. *Et Dominus regum*, hoc est, sua ditione continens reges terræ. *Esther.* 13. In ditione tua cuncta sunt posita. *Reuelans mysteria. Psal.* 50. Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi. *Quoniam tu potuisti*, per gratiam eius, *aperire hoc sacramentum*, hoc est, hoc sacrum secretum. *Isa.* 22. Dabo clauem domus Dauid, super humerum eius. Et subiungit de honore interpretis, & qualiter interpres in prosperis constitutus est, & non est oblitus sociorum suorum: & hoc est,

Nabuchodonosor Deū agnoscit & confitetur.

Tunc rex Danielem in sublime extulit, demonstrando scilicet, & in potestatem constituendo, sicut dicitur *Genes.* 41. clamante præcone, vt omnes coram eo genu flecterent, & præpositum esse scirent vniuersæ terræ. *Et munera multa, & magna dedit ei*, in quibus Porphyrius redarguit Danielem: sed Daniel accepit, vt concaptiuis ministraret, quibus rex iniustè abstulerat. *Psal.* 111. Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in sæculum sæculi. *Et constituit eum*, vice sua, *principem super omnes prouincias Babylonis*, hoc est, subiectas regno Babylonis, *principem*, in potestate scilicet, *& præfectum*, in iudiciis, *& magistrum*, in ordinatione legum, *super cunctos sapientes Babylonis. Genes.* 41. Absque tuo imperio non mouebit quisquam manum aut pedem in omni terra Ægypti. Et subiungit de recordatione sociorum, cum esset in prosperis. 48.

Porphyrius redarguit Danielem.

Daniel autem postulauit à rege, hoc est, licentiam accepit. *Psal.* 2. Postula à me, & dabo tibi gentes, hæreditatem tuam. *Et*, supple, licentia accepta, *constituit super opera*, publica, supple, *prouinciæ Babylonis. Psal.* 8. Constituisti eos super opera manuum tuarum. *Sidrach, Misach, & Abdenago. Psal.* 44. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram. *Ipse autem Daniel*, præcipuus scilicet inter eos, *erat in foribus regis*, vt scilicet regem teneret in fauore sui, & captiuorum. *Matth.* 23. Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas? 2. *Mach.* 15. Hic est fratrum amator, & populi Israël. 49.

CAPVT III.

NAbuchodonosor rex. Postquam ostensum fuit Nabuchodonosor regi in statua, quod ipse esset caput aureum, inflatus fastu voluit sibi exhiberi honorem diuinum, quod permisit Deus, vt virtus puerorum fidelium probaretur, & rex infidelis ad fidem ædificaretur: & ideò tria continentur in capitulo isto, scilicet statuæ erectio & adoratio, puerorum probatio, ibi, *& ambulabant in medio flammæ.* Regis & infidelium ad fidem ædificatio, ibi, *Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit* In primo duo sunt, scilicet erectæ statuæ adoratio, & non adorantium accusatio, ibi, *Statimque in ipso tempore.* In prima quinque sunt paragraphi, scilicet statuæ erectio, adorantium vocatio, vocatorum ad adorandum congregatio, qualiter & quando adorarent præconizatio, non adorantium comminatio: quæ patent in litera: & hoc est. 1.

Nabuchodonosor rex, humana potestate inflatus. *Isa.* 14. Sedebo in monte testamenti, similis ero Altissimo. *Iob* 41. Ipse est rex super vniuersos filios superbiæ. *Fecit statuam auream*, vt pretiositate metalli inuitaret ad adorandum, *altitudine cubitorum sexaginta*, vt ex longitudine præberet horrorem, *latitudine cubitorum sex*, quæ multum excedit latitudinem humanam, quæ duorum palmorum debet esse. Hæc omnia fecit, vt dicit *Hierony.* vt ex magnitudine terrorem diuinum incuteret aspicientibus, & maxi-

mè Chaldæir, qoi magnis gaudebant imaginibus. *Ierem.* in epist. Nunc autem videbitis in Babylone deor aureos, & argenteos, & lapideos, & ligneos in humeris portari, ostentantes metum gentibus. Et propter hoc *Isa.* 46. dicitur. Onera vestra graui pondere vsque ad lassitudinem, contabuerunt: & loquitur contra Babylonicos. *Et statuit eam in campo Duran:* eò quod ibi latiua erat spatium, in quo multi poterant congregari: vnde & Duran, pulchritudo interpretatur. *Prouincia Babylonis. Hieron.* Verisimile est, quod circumuallauit eam in campo Duran, vallo aqua pleno ad instar vinarij, ne quis temerè accederet, vel fortè fluuiur præterfluebat, & campum circumterminabat. Secundus paragraphus.

Bar. 6.

2. *Itaque Nabuchodonosor*, & est de vocatione adorantium. Et hoc est. *Misit ad congregandos satrapas*, qui quasi seniores erant, *magistratus*, qui officia curiæ ordinabant, *& iudices*, qui caosas audiebant, *& duces*, militum scilicet Cerethi, & Pherethi legionum, *& tyrannos*, strenuos scilicet inter milites & præfectos qui singularibur vallis præerant, *omnesque principes regionum*, qui præsides erant in prouinciis, *vt conuenirent*, corde & corpore, satrapæ quidem & magistratus & iudices, vt consulerent qualiter fieret: duces autem & tyranni & præfecti, vt cogerent. *Psal.* 2. Principer conuenerunt in vnum, aduersus Dominum. *Ad dedicationem statue*, quia sancta, & diuina erat pronuntianda, *quam erexerat Nabuchodonosor rex.* Nota, quòd hanc statuam erigunt auari, qui aurum vt Deum venerantur. *Ephes.* 5. Auaritia quæ est idolorum seruitus. *Iob* 31. Si putaui aurum robur meum, & obrizo dixi, Fiducia mea. Quasi dicat, malè accidat mihi. *Eccles.* 10. Auaro nihil est scelestius: hic enim & animam suam venalem habet, quoniam in vita sua proiecit intima sua. Tamen videmus, quod satrapæ & magistratus hanc imaginem adorant. *Ierem.* 6. A minore vsque ad maiorem, omnes auaritiæ student. *Amos* 9. Auaritia in capite omnium. Paragraphus 3.

Auaritia idololatria comparatur.

3. *Tunc congregati sunt satrapa, magistratus, & iudices, duces, & tyranni, & optimates.* Hæc omnia in præhabitis exposita sunt. *Qui erant in potestatibus constituti.* Prælator verò primò inclinauit, vt per consequens subditi compellerentur, sicut fecit Antiochus 1. *Machab.* 2. Princeps, & clarissimur, & magnus es in hac ciuitate, & ornatus filiis & fratribus: ergo accede prior, & fac iussum Regis. *Et vniuersi principes regionum*, cuiuscumque scilicet dignitatis. *Isa.* 1. Principes tui infideles, socij furum. *Vt conuenirent*, vno consensu, *ad dedicationem statue*, hoc est, ad adorationem: *quam erexerat Nabuchodonosor rex. Psal.* 48. Celebrarunt nomina sua in terris suis. Sic Herodes honorem diuinum sibi attribuit, & consumptus à vermibus expirauit. *Act.* 12. *Stabant autem.* Quartus Paragraphus, & est qualiter, quando statua adoranda sit præconizatio: & hoc est. *Stabant autem*, congregati scilicet, *in conspectu statue*, mirantes scilicet & spectantes statuæ pulchritudinem & quantitatem, *quam posuerat Nabuchodonosor rex.*

4. *Et preco clamabat valenter*, hoc est, magna voce. *Vobis dicitur populis.* Congregatio vnius ciuitatis populus dicitur, *& tribubus.* Populus enim pro tribu dicitur, *& linguis*, eò quod homines diuersarum linguarum regi subiiciebantur.

5. *In hora qua audieritis sonitum tuba*, corneæ scilicet, vel metallicæ, *& fistula*, quæ diuersis foraminibus sonum modulatum emittit, *& cithara*, quæ chordis æneis super concauum extensis componitur, *& sambuca*, quæ per arundinem non perforatam sonum emittit, *& Psalterij*, quod decem chordis super concauum extensis perficitur, *& symphonie*, quæ erat in cantibus sacerdotum. *Et vniuersi generis musicorum*, de quibus dicitur *Amos* 5. Aufer à me tumultum carminum tuorum, & cantica lyræ tuæ non audiam. *Amos* 6. Canitis ad vocem Psalterij: sicut Dauid putauerunt se habere vasa cantici. *Cadentes adorate statuam auream.* Benè dicit cadentes: quia nisi prius caderent, non adorarent. *Math.* 4. Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. *Quam constituit Nabuchodonosor rex*, ad adorandum scilicet. Hanc statuam adorari videmus in pulchritudine mundi, & diuitiis. *Psal.* 113. Simulachra gentium, argentum & aurum. In symphoniis, hoc est, in mundanis gaudiis etiam adorant. *Iob.* 21. Tenent tympanum, & citharam, & gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt. Et subdit de non adorantium comminatione.

Fistula. Cithara. Sambuca. Psalterium. Symphonia.

Si quis autem non prostratus adorauerit, corde scilicet & corpore. *Ioan.* 4. Vos adoratis quod nescitis. *Eadem hora mittetur in fornacem ignis ardentis. Hebr.* 10. Terribilis expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios. Et sequitur de obedientia populorum. 6.

Post hac igitur, Principibus scilicet inclinatis, *statim vt audierunt omnes populi*, tribus, & linguæ, *sonitum tuba, & fistula, & cithara, sambuca, & Psalterij, symphonia, & omnis generis musicorum*, sicut præconizatum fuit, *cadentes. Hierony.* Benè dicit cadentes, tam mente, quam corpore. Qui autem in *Apoc.* Dominum adorant, in faciem cadunt. *Apoc.* 5. Ceciderunt in faciem suam, & adorauerunt viuentem in sæcula. *Adorauerunt statuam auream*, venerationem diuinam exhibentes, *quam constituerat Nabuchodonosor rex.* Confusionis enim rex constituit, vt aurum adoraretur. Propter quod dicitur. *Math.* 6. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. Et sequitur: Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. 7.

Qui Deum adorant, cadunt in faciem.

Statimque in ipso tempore. Tangitur de puerorum accusatione, & habet tres partes, scilicet accusationem, accusationis examinationem, ibi, *Tunc Nabuchodonosor in furore.* Et examinatorum cōdemnationem, ibi, *Tunc Nabuchodonosor repletus.* In prima duo sunt, præcepti regis cōmemoratio, & accusationis formatio: & hoc est. *Statimque in ipso tēpore*, ne dilatio obliuionis posset esse causa, auidi enim erant ad malum. *Prouerb.* 1. Pedes illorum ad malum currunt, & festinant, vt effundant sanguinem innoxium. *Accedentes viri Chaldæi*, ad regem scilicet inuidia stimulati. *Sap.* 2. Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum: imitantur autem illum, qui sunt ex 8.

Chaldæi in tres pueros inuidia.

patte

parte illius. *Accusauerunt Iudæos.* Peccator accusat iustum. *Sap.* 2. Grauis est oobis etiam ad videndom.

9. *Dixeruntque Nabuchodonosor regi,* in dolo scilicet blandientes, *Rex in æternum viue.* Captant beneoolentiam. *Psal.* 140. Oleum peccatoris noo impinguet caput meum.

10. *Tu rex*, tamæ potestatis scilicet. *Isa.*36. Hæc dicit magnos rex Assyriorum. *Posuisti*, hoc est, firmiter statuisti, *decretum*, hoc est, decretale præceptum, quod noo licet violari. Ac si dicerent id *Esther* 3. Optimè nosti, quòd non expediat regno too, vt insolescat per licentiam, *vt omnis homo*, quia neminem excepisti, *qui audierit sonitum tubæ, fistulæ, & citharæ, sambucæ, & Psaltery, & symphoniæ, & vniuersi generis musicorum. Glossa :* Hæc omnia fiebant, vt & statua honoraretur,& populus citius seduceretur. *Prosternat se*, conculcandum scilicet à dæmonibus. *Iob* 20. Vadent, & venient soper eum horribiles. *Isa.* 51. Dixerunt animæ tuæ, Incuruare vt transeamus : & posuisti vt terram corpus tuum transeuntibus. *Et adoret statuam auream.* Contra qood dicitur *Matth.*4. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.

11. *Si quis autem non procidens adorauerit,* statuam scilicet, *mittatur in fornacem ignis ardentis. Hierony.* Non statim dicunt, vt eos interficiat, sed eot primùm in odium erga regem pertrahont. Et sobiungit de accusatiooe. *Sunt ergo viri Iudæi.* Ac si dicant : Si aliqni nobiles, ac tui ciues fecissent, non esset tam mirandum, vt de istis extraneis, *quos constituisti super opera regionis Babyloniæ. Hierony.* Insidiosè dicunt, quasi dicerent, Quos captiuos & seruos principes fecisti, & nobis præposuisti, in superbia elati præcepta tua contempserunt. *Sidrach, Misach, & Abdenago.* De Daniele tacent : quia ipsum in foribus regis existentem accusare non audebant. *Viri isti*, quos scilicet honorasti, *contempserunt rex decretum tuum*,& sic te inhonorauerunt ingrati & immemores beneficij, vt dicit *Hierony. Psal* 34. Retribuebant mihi mala pro bonis. *Deos tuos non colunt.* Ac si dicant : Tua iniuria etiam in deos redundat. *Et statuam auream quam erexisti*, scilicet in maiestatis tuæ ostensiooem, *non adorant*, & sic maiestatem tuam contemnuot. *Iudæ epist.* Dominationem speroont, maiestatem blasphemant. Talem moraliter adorationem faciunt acceptores personarum, qui diuites adorant pro diuitiis : contra qoos dicitur. *Iaco.* 2. Nolite in persooarum acceptione habere fidem Domini oostri IESV Christi gloriæ. *Act.* 10. In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus.

Contra acceptores personarum.

13. *Tunc Nabuchodonosor.* Tangit hîc accusationis examinationem, examinandos vocando, alloquendo, & vt præcepta compleant inducendo. Et hoc totum facit primò, & secundò audit respoosiooes examinatorum, ibi, *Respondentes Sidrach.* Dicit ergo : *Tunc Nabuchodonosor in furore,* feruentis iræ. *Psal.*57. Furor illius secundum similitudinem serpentis. *Et ira*, appetitus scilicet pœnæ. *Iaco.* 1. Ira viri iustitiam Dei non operatur. *Præcepit vt adducerent*, pessimi scilicet consultores Chaldæi, *Sidrach, Misach, & Abdenago. Abac.*1. Præoalente impio aduersus iustum, egreditur iudicium peruersum. *Qui confestim adducti sunt in conspectu regis,* illusione scilicet regis vrgente. *Thren.vlt.* Ceruicibus minabamur, lassis noo dabatur requies.

14. *Pronuntiansque Nabuchodonosor rex ait eis,* examinans veritatem accusationis: & hoc est. *Verene Sidrach, Misach, & Abdenago,* quos ex oomine noui, & exaltaui, *Deos meos non colitis* ? & sic vt mihi non propitientur vultis, *& statuam auream quam constitui, non adoratis* ? & sic scilicet maiestatem meam contemnitis. Mirantur enim mundani, quòd boni diuitias & delicias noo colunt. 1. *Pet.*4. Mirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confusionem.

15. *Nunc ergo.* Reuocat ad sui præcepti impletionem : & hoc est. *Si estis parati*, sine mora, *in quacumque hora audieritis sonitum tubæ, fistulæ, &c.* In gaudio enim vult deducere dies. *Prosternite vos*, à dæmonibus scilicet conculcandos. *Ierem.*2. Sub omni ligoo frondoso tu prosternebaris meretrix. *Et adorate statuam quam feci*, vt meam maiestatem videamini venerari. *Quod si non adoraueritis.* Pœnam subiungit *Eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentis.* Igne vlciscebatur : quia ignis actiua proprietate plus affligit. *Isa.* 26. Ignis hostes tuos deuoret. Et prorumpit in blasphemias. *Et quis est Deus qui eripiat vos*, hoc est, eripere possit, de manu mea? Simile dixit *Isa.* 36. Vbi sunt dij gentium qui eruerint terram suam de manu mea, vt eruat Dominus Ierosalem de manu mea ? *Deuter.* 32. etiam dicit : Vbi sunt dij eorum, in qnibus habebant fiduciam ? *Respondentes.* Tangitur hîc responsio puerorum fide & coostantia plena, & habet duo, scilicet responsionem, & condemnationem. Responsio continet tria, confessionem veritatis, fidem diuinitatis, & deuotionem confitentis : & hoc est.

16. *Respondentes Sidrach, Misach, & Abdenago, dixerunt regi Nabuchodonosor*, ne tacentes victi viderentur : *Non oportet nos de hac re respondere tibi*, scilicet an Deus possit liberare nos, factis enim magis probandum est quam verbis : facta enim diuina verba sunt quibus loquitur Deus. 2. *Pet.*2. Nouit Deus pios de tentatione eripere, iniquos verò in diem iudicij reseruare cruciandos. *Isa.*43. Cum ambulabis in igne, non combureris, & flamma non ardebit io te.

Mira trium puerorum constantia.

17. *Ecce enim Deus noster*, qui vester est, desideriis nostris paratus. *Psal.*45. Deus noster refugium & virtus. *Quem colimus. Psal.*43. Si obliti sumus nomen Dei nostri, & si expandimus manus nostras ad Deum alienum. *Potest eripere nos de camino ignis ardentis*, & de potentia : quia omnia potest. *Esther* 13. In ditione tua cuncta sunt posita, & non est qui tuæ possit resistere voluntati. Domino enim creaturarum creaturæ obediunt : & non vrit eum ignis, quem ipse conseruare voluerit. *Et de manibus tuis, O rex, liberare. Hierony.* Hic in Hebræo non est *rex*, ne adulari viderentur. *Psal.*139. Eripe me Domine ab homine malo, à viro iniquo libera me. 1. *Machab.*2. A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius stercus, & vermis est.

Deo creaturæ obediunt.

18. *Quod si nolueris*, liberare nos scilicet Deus, cum tamen id possit. *Hebr.*11. Alij distenti sunt, non suscipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent resurrectionem. *Notum sit tibi rex.*

Isa. 12. Notas facite in populis adinuentiones eius. *Quòd deos tuos non colimus.* 1. ad *Corinth.*8. Et si sunt qui vocantur dij, siue in cœlo, siue io terra, siquidem sunt dij multi, & Domini multi, nobis tamen vous Deus pater, ex quo omnia, & nos in illo. *Et statuam auream quam erexisti, non adoramus*: eò quod altitudinem mundi in diuitijs, & delicijs, & honoribus non veneramur. *Deuter.*6. Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies. *Tunc Nabuchodonosor repletus est furore.* Tangitur hic sententia condemnationis in sententia, in effectu, & in miraculi perfectione, & hoc est.

19. *Tunc Nabuchodonosor repletus est furore.* In furore enim & non in iustitia regnabat. Vnde *Isa.* 14. de eo dicitur: Subijcientem in furore gentes, persequentem crudeliter. *Et aspectus faciei illius*, hoc est, Nabuchodonosor, *mutatus est*, vt scilicet sufflaret per nares, & ardentibus oculis furorem pectoris indicaret. *Isa.*2. Quiescite ab homine, cuius spiritus est in nacibus eius. *Esther.* 15. Cum eleuasset faciem rex, regina corruit, in pallorem colore mutato. *Super Sidrach, Misach, & Abdenago*, quos antea charos

Daniel non adorauit statuam.

habuerat. De Daniele non fit mentio, vt dicit *Hierony.* Quia cum rege erat, qui propriam statuam non adorabat. *Matth.*10. Eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. *Et præcepit vt succenderetur fornax*, quæ in campo

Cur Nabuchodonosor præcepit fornacem septuplum accendi.

parata fuerat. *Isa.*9. Succensa est quasi ignis impietas, *Septuplum quam succendi consueuerat*: septem enim vitijs inflammatus, septuplum incendij recepit, quasi simplex ignis non sufficeret ad torrendum sanctos.

20. *Et viris fortissimis de exercitu suo*, quos putabat etiam diuinæ fortitudini resistere, *iussit*, Nabuchodonosor scilicet, *vt ligatis pedibus Sidrach, Misach, & Abdenago*, ne solutis pedibus extra ignem resilire possent, *mitterent eos in fornacem ignis ardentis*, vt tam ligati vinculis, quam conclusi fornace, ignem non euaderent. *Sap.*3. Tanquam aurum io fornace probauit illos, & quasi holocausti hostiam accepit eos.

21. *Et confestim viri illi.* Tangit de executione sententiæ per opus, & hoc est quod dicit. *Viri illi*, tres pueri scilicet, *vincti cum braccis*, siue sarabellis, quod Chaldæum verbum est, &

Bracca & sarabella & tiara quid.

significat crurum & tibiarum tegmina, braccas scilicet, *& tiaris*, Græcum est, & genus est pileoli, *& calceamentis.* *Ephes.* 6. Calceati pedes io præparationem Euangelij pacis. *Et vestibus*, ne oodi apparerent, *missi sunt in medium fornacis ignis ardentis.* Vincula significant obedientiam. *Isa.*45. Vincti manicis pergent, & te adorabunt. Braccæ castitatem. *Isa.*52. Mundamini, qui fertis vasa Domini. Tiaræ spiritum salutis. *Ephes.*6. Galeam salutis assumite. Calceamenta considerationem humanæ mortalitatis. *Exod.* 12. Calceamenta habebitis io pedibus. Vestimenta significant honestatem conuersationis. *Isa.*61. Induit me Dominus vestimentis salutis. Fornax ardens significat acerbitatem mundanæ tribulationis. *Isa.*50. Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis, ambulate.

22. *Nam iussio regis vrgebat*, qui io furore voluit hoc fieri. *Sap.*6. Non custodistis legem iustitiæ, neque secundum voluntatem Dei ambulastis. *Fornax autem succensa erat nimis.* 1. *Ioan.*5. Mundus totus io maligno positus est. Et subdit de perfectione miraculi dupliciter, quoad bonos, & quoad malos. De malis dicit. *Porro viros illos*, fortissimos scilicet de exercitu suo, *qui miserant Sidrach, Misach, & Abdenago*, supple, in fornacem, *interfecit flamma ignis. Hierony.* Vt non solum de miraculo pertimesceret, sed etiam exercitus sui cladem sentiret. *Psal.* 105. Flamma combussit peccatores. *Sap.* 16. Ignis exardebat vndique, vt iniquam terræ nationem exterminaret.

Viri autem hi tres, viriliter scilicet stantes in 23.
Dei fide. *Sidrach, Misach, & Abdenago. Eccles.*4. Funiculus triplex difficile rumpitur. *Ceciderunt*, præcipites scilicet, quia ligati, *in medio camino ignis*, vbi flamma fortior fuit, *colligati*, nè flammas possent euadere. *Psal.*149. Ad alligandos reges eorum in compedibus.

Et ambulabant. Hic tangitur gratiarum actio 24.
primò per modum orationis, & secundò per modum gratiarum actionis, ibi, *Et non cessabant.* In oratione duo sunt, confessio, & oratio, ibi, *Ne quæsumus tradas nos.* In confessione primo consitetur in communi, secundo in speciali, & hoc est. *Et ambulabant*, soluti scilicet vinculis exustis, ignis enim beneficij obsequium contulit, & iniuriam non intulit, vt dicit *Hierony. In medio flammæ*, sicut scilicet in ventoroeis, *laudantes Deum*, prædicatione virtutis scilicet Dei. *Eccles.* 51. Collaudabo te Deum saluatorem meum. *Et benedicentes Dominum*, in gratiarum scilicet actione. 1. ad *Tessal. vlt.* In omnibus gratias agite.

Stans autem Azarias. In speciali tangit con- 25.
fessionem. Stetit autem, vt dicit *Hierony.* in

Stare fortium est.

aduersis fortis, quia stare fortium est. 2. *Paralip.* 20. Confidenter state, & videbitis auxilium Domini super vos. *Orauit sic.* Oratio est pius affectus mentis in Deum directus. *Psal.* 140. Dirigatur oratio mea sicut incensum io conspectu tuo. *Aperiensque os suum*, magna scilicet dicturus. *Psal.* 119. Os meum aperui, & attraxi spiritum. *Sap.*24. Aperiet os suum, & in conspectu virtutis illius gloriabitur. Os enim illud est apertum, quod non oppilauit iniquitas. *In medio ignis ait*, vt mirabilior scilicet esset prædicatio. *Benedictus es Domine Deus.* Laudat hic Deum ex amore patrum, ex veritate operum, ex iustitia iudiciorum: & hoc est.

Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum, 26.
hoc est, qui misericordias promissionis patrum custodis io filios. *Exod.*20. Faciens misericordiam in millia, his qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea. *Deuter.* 4. Dilexit patres tuos, & elegit semen eorum post eos. *Deuter.*10. Patribus tuis conglutinatus est. *Et laudabilis*, scilicet prædicatione virtutis, *& gloriosum nomen tuum. August.* clarum cum laude notum. *In sæcula*, æterna scilicet. *Isa.* 6. Plena est omnis terra gloria eius.

Quia iustus es, in retributione scilicet pro 27.
meritis, *in omnibus quæ fecisti nobis. Isa.* 3. Di-

Azarias iustitiam Dei commendat.

cite iusto, quoniam bene, quoniam fructum ad inuentionum suarum comedet. Væ impio io malum: retributio enim manuum eius fiet ei. *Et vniuersa opera tua vera*, supple, sunt, rectitudini æternæ coæquata, quæ scilicet circa nos fecisti.

fecisti. *Deuteron.* 32. Deus fidelis, absque vlla iniquitate, iustus, & rectus. *Et via tua recte,* hoc est, vestigia. *Psal.* 144. Iustus Dominus in omnibus viis suis, & sanctus in omnibus operibus suis. *Et omnia iudicia tua vera,* quæ scilicet contra nos fecisti. *Tob.* 3. Omnia iudicia tua vera sunt, & omnes viæ tuæ misericordia & veritas.

28. *Iudicia enim vera fecisti,* hoc est, malis meritis nostris debita. *Ezech.* 18. Nunquid via mea non est æqua? *Iuxta omnia,* mala, supple, *quæ induxisti super nos.* *Matth.* 21. Malos malè perdet. *Et super ciuitatem sanctam,* sacramentis tuis scilicet sanctificatam. *Isa.* 1. Post hæc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis. *Patrum nostrorum,* hoc est, patribus nostris datam, *Ierusalem.* *Isa.* 64. Ciuitas sancta tua facta est deserta. *Quia in veritate,* hoc est, secundum merita nostra, *& in iudicio,* supple, iusto, secundum tuam iustitiam, *induxisti omnia hæc propter peccata nostra.* *Hieron.* Quidquid patimur, peccata nostra meruerunt. *Gregor.* Nulla nocebit aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. Et subiungit confessionem peccati dicens.

29. *Peccata confitetur.* *Peccauimus enim,* in nos scilicet in inordinato actu. *August.* in 1. lib. confess. Iussisti Domine, & sic est, vt pœna sibi omnis sit inordinatus actus. *Psal.* 105. Peccauimus cum patribus nostris. *Et inique egimus,* in proximos scilicet corrumpendo eos. *Isa.* 3. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis? *Recedentes à te,* per incommutabilis boni desertionem. *Ierem.* 2. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ. *Ierem.* 17. Recedentes à te in terra scribentur, quoniam dereliquerunt venam aquarum viuentium Dominum. *Et deliquimus in omnibus,* omittentes scilicet mandata tua. *Oseæ* 4. Dominum dereliquerunt in non custodiendo. *Isa.* 1. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israël.

30. *Et præcepta tua non audiuimus,* obediendo scilicet. *Zachar.* 7. Auerterunt scapulam recedentes. *Nec obseruauimus,* in opere scilicet: duo enim peccata sunt, nolle audire, & audituì nolle obedire. Contra quod dicitur in *Psal.* 94. Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. *Nec fecimus sicut præceperas nobis,* vt scilicet ad lineam præceptorum tuorum ambularemus. *Prouerb.* 6. Mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ increpatio disciplinæ. *Vt bene esset nobis,* in obseruatione scilicet legis. *Isa.* 1. Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Ex his ergo concludit subdens:

31. *Omnia ergo quæ induxisti super nos,* mala, supple, & quod dicit super nos, notat oppressionem. *Psal.* 37. Sicut onus graue, grauatæ sunt super me. *Et vniuersa quæ fecisti nobis,* iudicio tuo. *Psal.* 119. Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum. *Vero iudicio fecisti;* hoc est, recto, & meritis nostris, *competenti.* *Psal.* 18. Iustitiæ Domini rectæ.

32. *Et tradidisti nos in manibus inimicorum iniquorum,* qui vt inimici volunt nocere, & vt iniqui nulla virtutis honestate refrænantur. *Psal.* 24. Odio iniquo oderunt me. *Et pessimorum,* crudelitate scilicet propria. *Ierem.* 6. Crudelis est, & non miserebitur. *Præuaricatorumque,* qui nulla alicuius legis iustitia refrænantur. *Isa.* 48. Scio quia præuaricans præuaricaberis, & transgressorem ex vtero vocaui te. *Et regi iniusto,* Nabuchodonosor scilicet: vnde *Isa.* 14. dicitur de ipso. Tu terram tuam disperdidisti, tu populum tuum occidisti. *Eccl.* 10. Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis, positum stultum in dignitate sublimi. *Et pessimo vltra omnem terram,* supple, regi. *Abac.* 1. Et semper interficere gentes non cessat.

Et nunc, præ confusione, supple, qua in no- 33.
bis ipsis confundimur, *non possumus aperire os.* *Isa.* 38. Quid dicam, aut quid respondebit mihi cum ipse fecerim? Causam autem subiungit. *Confusio,* cordis scilicet in conscientia, *& opprobrium,* exprobrationis exterius, *facti sumus seruis tuis,* obiicimur enim eis ad exprobrationem, *& his qui colunt te:* quia bonis infertur confusio & opprobrium propter nos. *Psal.* 78. Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio, & illusio his qui in circuitu nostro sunt. Et iuxta confessionem ponit orationem, quæ conficitur ex quinque, scilicet gloria nominis, suffragio paternæ intercessionis, confessione humiliationis, sacrificio tribulati cordis, sequela perseuerantissimæ voluntatis: & hoc est.

Ne quæsumus tradas nos in perpetuum, hosti- 34.
bus scilicet in æternum cruciandos. *Isa.* 64. Ne *Deum orat.*
irascaris Domine satis. *Psal.* 73. Ne tradas bestiis animas confitentes tibi. *Propter nomen tuum,* quod bonitatis nomen est. *Cantic.* 1. Oleum effusum nomen tuum. *Et ne dissipes testamentum tuum,* quo scilicet testatus es, te nobis daturum. *Luc.* 1. Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis.

Neque auferas misericordiam tuam à nobis, qua 35.
scilicet promisisti te nasciturum ex nobis. 2. *Machab.* 6. Corripiens in aduersis populum suum non derelinquit. *Psal.* 88. Misericordiam meam non auferam ab eo, neque nocebo ei in veritate mea. Et interponit suffragia patrum dicens: *Propter Abraham dilectum tuum:* quia ex diuersis electus est. *Cant.* 5. Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus. *Ioan.* 15. Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis. *Et Isaac seruum tuum.* Seruum vocat, quia simpliciter obediuit. *Hebræ.* 11. In Isaac vocabitur tibi semen. *Et Israel sanctum tuum,* cui primo sanctitas templi, & cultus Domini monstrata sunt. *Gen.* 28. *Sap.* 10. Ostendit illi regnum Dei, & dedit illi scientiam sanctorum.

Quare Abraham dicitur dilectus Dei, Isaac seruus & Israël sanctus.

Quibus locutus es, per teipsum apparens sci- 36.
licet. *Hebræ.* 1. Multifariè, multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis. *Pollicens,* hoc est, promittens, *quòd multiplicares semen eorum,* hoc est, natos ex ipsis bonos, *sicut stellas cæli.* *Dan.* 12. Qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellæ, in perpetuas æternitates. *Gen.* 15. Suspice cœlum, & numera stellas si potes: sic erit semen tuum. *Et sicut arenam quæ est in litore maris,* quantum ad malos, qui graues sunt sicut arena, & tradentur tribulationibus sæculi. *Psal.* 138. Dinumerabo eos, & super arenam maris multiplicabuntur. Et subdit de humiliatione.

37. *Quia imminuti sumus Domine*, multis scilicet interfectis, *plusquam omnes gentes. Matth.7.* Arcta est via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniant eam. *Sumusque humiles*, ad humum scilicet conculcati. *Psal 43.* Humiliasti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos vmbra mortis. Item *Psal. 106.* Propter iniustitias suas humiliati sunt. *In vniuersa terra*, vt omnes scilicet nos despiciant. *Psal.21.* Opprobrium hominum, & abiectio plebis. *Propter peccata nostra. Ier.2.* Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas. *Thren.1.* Vide Domine, & considera, quoniam facta sum vilis.

38. *Et non est in tempore hoc.* Ostendit, quòd non est expiatio per sacrificium exterius. *Princeps. Osea 3.* Dies multos sedebunt filij Israël sine rege, & sine principe. Et intellige, quòd non est princeps, qui ordinarie possit populum. *Et Propheta*, qui responsum possit dare diuinum. *Isa. 29.* Claudet oculos vestros, Prophetas, & principes vestros. *3. Reg.19.* Prophetas tuos occiderunt. *Psal. 73.* Iam non est Prophets. *Et dux*, qui spiritualiter scilicet ducat populum. *Isa.56.* Speculatores eius cæci omnes. *Matth.15.* Cæcus, si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt. *Neque holocaustum*, totum scilicet in igne consumptum, sicut deberent esse viri spirituales. *Psal.16.* Igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas. *Neque sacrificium*, scilicet Deo sacrificatum de aridis, vel de liquidis. *Psal.50.* Si voluisses sacrificium, dedissem vtique, holocaustis non delectaberis. *Neque oblatio*, quæ partim incenditur, & partim redditur offerenti. *Psal. 39.* Holocaustum pro peccato non postulasti. *Neque incensum*, exterius scilicet, spiritualiter autem redolentia deuotionis, quam semper voluit Deus. *Psal.140.* Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. *Neque locus primitiarum coram te*, sed, supple, primitias cordis offerimus, hoc est, præcipuos fructus. *Prou.3.* De primitiis omnium frugum tuarum da pauperibus.

39. *Vt possimus*, supple, per hæc exteriora quæ tu non curas, *inuenire misericordiam tuam. 1. Reg.16.* Homo videt ea quæ parent, Dominus autem intuetur cor. Et subiungit modum veræ conuersionis. *Sed in animo contrito*, per pœnitentiam, supple, conterentem in se peccatum, & omnes peccati delectationes, *& spiritu humilitatis*, scilicet vt non nisi humilis sentiamus de nobis ipsis, *suscipiamur*, scilicet ad misericordiam. *Psal.50.* Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicies.

Modus veræ conuersionis.

40. *Sicut in holocausto arietum*, qui Apostolos & prælatos significant pro fide immolatos, *& taurorum*, qui significant prædicatores scindentes corda fidelium vomere prædicationis. *Prouerb. 14.* Vbi apparent plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bouis. *Et sicut in millibus agnorum pinguium*, qui significant simplices Deo se in sacrificium offerentes. *Psal. 68.* Placebit Deo super vitulum nouellum cornua producentem & vngulas. *Sic fiat sacrificium nostrum*, hoc est, in eadem fide & deuotione acceptum, *hodie*, in luce tuæ gratiæ, *in conspectu tuo*, hoc est, vt ante nos respicias. *Genes. 4.* Respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius. *Vt placeas tibi*, & placatus fias nobis. *Exod.32.* Placatus est Dominus, ne faceret malum quod locutus fuerat aduersus populum suum. *Quoniam non est confusio.* Confusio est à spe cadere, & rem speratam non inuenire. *Rom. 5.* Spes non confundit. *Ierem. 17.* Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius. *Confidentibus in te*, hoc est, sperantibus in te. *Isa.40.* Qui confidunt in Domino, mutabunt fortitudinem. *Psal. 31.* Sperantem in Domino misericordia circumdabit.

Et nunc sequimur, in hac præsenti tribulatione, *te*, vt lucem, & vitæ præceptorem. *Ioan. 8.* qui sequitur me, non ambulat in tenebris. *Iob 23.* Vestigia eius secutus est pes meus. *In toto corde*, nihil cordis à te auertentes. *Ioel.2.* Conuertimini ad me in toto corde vestro. *Psal.118.* In toto corde meo exquisiui te, ne repellas me. *Et timemus te*, filiali scilicet timore, qui semper vtilis est. *Iob 31.* Semper quasi tumentes super me fluctus timui Deum. *Deuter. 10.* Et nunc Israël, quid Dominus Deus tuus petit à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuum, ac seruias Domino Deo tuo, in toto corde tuo, & in tota anima tua? *Et quærimus faciem tuam*, hoc est, notitiam, & præsentiam tuam. *Psal.102.* Quærite faciem eius semper. *Philip.3.* Posteriorum oblitus ad priora se extendens. 41.

Timor semper vtilis est.

Ne confundas nos, fraudandos scilicet re sperata. *Psal.118.* Non confundas me ab expectatione mea. *Isa.50.* Scio quoniam non confundar. *Sed fac nobiscum*, hoc est, nos adiuuando. *Psal. 125.* Magnificauit Dominus facere nobiscum, facti sumus lætantes. *Iuxta mansuetudinem tuam*, quam semper in sanctis ostendit. *Matth.11.* Discite à me, quia mitis sum. *Numer. 12.* Erat Moyses vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra. *Et secundum multitudinem misericordiæ tuæ*, supple, fac nobiscum. *Isa.63.* Multitudo viscerum tuorum, & miserationum tuarum, super me continuerunt se. 42.

Et erue nos in mirabilibus tuis. Mirabilibus enim Dei sancti liberantur. *Ecclesi. 36.* Innoua signa, & immuta mirabilia. *Psal.76.* Tu es qui facis mirabilia. *Et da gloriam nomini tuo Domine.* Per hoc enim gloriosè nominandus eris in tota terra. *Psal.78.* Propter gloriam nominis tui libera nos, & propitius esto peccatis nostris, propter nomen tuum. 43.

Et confundantur omnes confusione scilicet pœnitentiæ, vel æterna, *qui ostendunt seruis tuis mala*, vel faciendo, vel malum exemplum dando. *Mich.7.* Aspiciet inimica mea, & operietur confusione. *Psal. 108.* Induatur sicut diploide confusione sua. *Confundantur in omnipotentia tua*, cognoscendo quòd potentia eorum infirmitas est. *1. ad Corinth. 1.* Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. *Vel in omnipotentia tua*, vt potentiam tuam ostendas contra eos. *Ecclesi. 36.* Glorifica manum, & brachium dexterum, excita furorem, & effunde iram. *Et robur eorum conteratur*, in quo scilicet confidunt. *Isa. 14.* Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium. *Isa.1.* Erit fortitudo vestra, vt fauilla stupæ. 44.

Et sciant, quia tu es Dominus Deus solus, cognoscentes te in tribulatione, quem in prosperis 45.

noluerunt

noluerunt cognoscere. *Isa.* 26. in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis. *Et gloriosus super orbem terrarum*, solus scilicet. *Psal.* 67. Gloriosus Deus in sanctis suis mirabilis. *Et non cessabant.* Hic incipit agere de gratiarum actione, & dicit duo, magnitudinem scilicet beneficij, & gratiarum actionem, ibi, *Benedictus es Domine Deus.* In primo tria sunt, grandis scilicet humana malitia, mirabilis Dei clementia, & liberatorum in magna laude lætitia. Dicit ergo.

46. *Et non cessabant ministri regis*, malitia eos vrgente, *qui miserant eos*, tres pueros scilicet in fornacem, *succendere fornacem*, vt igne reflexo in seipso ardentior esset. *Naphtha. Sallustius* dicit naphthã esse genus fomitis apud Persas, quo maximè nutriuntur incendia. Alij dicunt naphtham esse ossa oliuarum arefacta. Vnde Græcè *πυρίνη* dicitur, eò quod ignem nutriat, qui Græcè *πῦρ* vocatur. *Plinius* dicit naphtham circa Babylonem instar liquidi bituminis profluere, & nutriendis ignibus amicam esse. Significat autem nutrimenta carnalis concupiscentiæ. *Ierem.* in epist. Mulieres eorum circumdatæ funibus sedent, succendentes ossa oliuarum. *Et stupa*, quæ de facili ignem conciperet. *Eccles.* 21. Stupa collecta synagoga peccantium. Significat enim fomenta libidinis. *Et pice*, qua ignis fortiter hæreret, & significat peccati consuetudinem. *Eccl.* 13. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea. *Et malleolis.* Sarmenta vitium dicuntur malleoli, eo quod ad nodos maioris quantitatis sunt, quam in medio, & significant quotidiana lucra, & quotidiana gaudia, æstum concupiscentiæ nutrientia. *Osee.* 10. Ephraim vitula docta diligere trituram.

Naphtha quid.

Baruch. 6.

47. *Et effundebatur flamma*, fumi scilicet succensi, *super fornacem*, hoc est, extra fornacem, *cubitis* 49. Quinquagenarius numerus remissionis numerus est, à quo defecit 49. & ideò peccati numerus est, quia flamma concupiscentiæ vorat, qui ad remissionem non perueniunt. *Deut.* 32. Ignis succensus est in furore meo.

48. *Et erupit*, extra fornacem scilicet. *Thren.* 2. Succendit in Iacob quasi ignem flammæ deuorantis in gyro. *Et incendit quos reperit iuxta fornacem de Chaldæis.* Quia etiam calor concupiscentiæ lambit eos, qui propinqui sunt concupiscibilibus. Vnde Loth. *Gen.* 19. dictum est, Non stes in omni circa regione. Et subiungit de Dei clementia.

49. *Angelus autem Domini*, qui nunquam defuit suis. *Malac.* 3. Ego mittam Angelum, & præparabit viam ante faciem meam. *Psal.* 90. Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis. *Descẽdit*, per operationem scilicet visibilẽ. *cum Azaria, & sociis eius. Matt.* 18. Vbi sunt duo vel 3. congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. *In fornacem.* Ad literam. *Psal.* 90. Cum ipso sum in tribulatione. *Et Excussit flammam ignis de fornace*, ne pueros scilicet lædere posset. *Isa.* 43. Cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te.

50. *Et fecit medium fornacis*, vbi ignis fortissimus fuit, *quasi ventum roris flantem*, vt per rorem esset extinctiuus, per ventum autem refrigeratiuus. *Psal.* 147. Flauit spiritus, & fluxerunt aquæ. Hoc etiam videmus fieri quando expulsa flamma diaboli à corde, refrigerium sentitur Spiritus sancti, sicut in Magdalena. *Et non tetigit eos omninò ignis*, pueros, supple, tactu physico ad nocumentum, & hoc est, *neque contristauit*, id est, non contristauit in cordibus, *nec quicquam molestiæ intulit*, etiam in vestibus, *Sap.* 3. Iustorum animæ in manu Dei sunt, & non tanget illos tormentum mortis.

Tunc hi tres, liberati scilicet magnificè, *quasi* 51.
ex vno ore, vnanimi scilicet voluntate *Rom.* 15. Vnanimes vno ore honorificetis Deum. *Vel vno ore:* quia diuisum os non impetrat, vt dicit *Glossa* super id 1. *Pet.* 3. In fide omnes vnanimes. *Laudabant*, præconio virtutis scilicet. *Psal.* 145. Laudabo Dominum in vita mea. *Et glorificabant*, demonstratione claritatis & celsitudinis. *Eccles.* 43. Glorificantes Dominum exaltate, quantumcumque potueritis, & superualebit adhuc admirabilis magnificentia eius. *Et benedicebant*, in gratiarum actione scilicet, *Deum in fornace, dicentes. Tob.* 12. Benedicite Deum, & narrate omnia mirabilia eius. Ipsum Benedicite, & cantate ei.

Benedictus es Domine Deus. In hac gratiarum 52.
actione duo sunt, scilicet benedictio puerorum, & ad benedicendum Dominum inductio creaturarum, ibi, *Benedicite omnia opera.* In benedictione puerorum duo sunt, scilicet benedictio pro specialibus beneficiis patrum, & benedictio pro generali generali gubernatione omnium, ibi, *Benedictus es in throno.* In primo tria sunt, scilicet assumptio patrum, notitia nominis in profectu filiorum, perfectio sanctificationis in pertinentibus ad templum. Et hoc est: *Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum*, quorum scilicet semen apprehendisti. *Hebr.* 2. Semen Abrahæ apprehendit. *Et laudabilis*, virtute, *& gloriosus* claritate maiestatis, *& superexaltatus*, vt omnia excellat. *Isa.* 2. Exaltabitur Dominus solus. *Eccles.* 43. Ipse omnipotens est super omnia opera sua. *In sæcula*, hoc est, in spatio omnium sæculorum. *Psal.* 145. Laudabo Dominum meum in vita mea, psallam Deo meo, quandiu fuero. *Et benedictum nomen gloriæ tuæ.* Secundus versus est, quo scilicet innotescis & nominaris in profectibus sanctorum. *Sanctum*, hoc est, in nobis sanctificatum. *Matth.* 6. Sanctificetur nomen tuum. *Apoc.* 3. Scribam super eum nomen Dei mei. *Et laudabile, &c.* Et subiungit de perfectione sanctitatis in templo.

Canticum trium puerorum.

Benedictus es in templo sancto gloriæ tuæ, in 53.
quo scilicet gloriam patribus ostendisti. Et hoc templum vel est cœlum, vel literale templum, vel Ecclesia, vel fidelis anima. *Psal.* 64. Sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate. *Ierem.* 7. Templum Domini, templum Domini, templum Domini, est. 1. *Corinth.* 3. Templum Dei sanctum est, quod estis vos. *Et superlaudabilis in sæcula.* Et subdit de vniuersali gubernatione, scilicet quantum ad iustitiæ debitum, quantum ad prouidentiæ intuitum, & quantum ad mundi ornatum. De primo dicit.

Templũ pro cœlo; vel Ecclesia, vel anima.

Benedictus es in throno regni tui, quod regnum 54.
totus mundus est, quem vt rex dispensat. *Prouerb.* 20. Rex qui sedet in solio iudicij, dissipat omne malum intuitu suo. *Psal.* 9. Sedisti super thronum, qui iudicas iustitiam. *Et super*

Deus mundum regit & gubernat.

superexaltatus in secula. Et subdit de prouidentia.

55. *Benedictus es qui intueris abyssos*, hoc est, abscondita(s) partes, in quibus nihil te latet. *Eccles.* 23. Oculi Domini multò plus lucidiores fuot super solem, circumspicientes omnes vias hominum, & profundum abyssi. *Et*, id est, quia, *sedes*, hoc est, quiescis, *super Cherubin*, hoc est, super plenitudinem scientiæ. Non enim discentis super scita sicut nos, nec tua scientia causatur à scitis sicut nostra: sed tua scientia est causa scitorum, & sicut pertingis vbique faciendo, sic pertingis vbique videndo. *Iob* 42. Scio quia omnia potes, & nulla te latet cogitatio. *Sapient.* 8. Attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. *Et laudabilis*, &c.

Scientia Dei causa rerū.

56. *Benedictus es in firmamento cæli*, intransitiuè, hoc est, in firmamento, quod est cælum: & dicitur cœlum firmamentum, quia firmat omnia in se contenta, ipsum autem à Deo firmatum est. *Gen.* 1. Vocauit Deus firmamentum cœlum. *Matth.* 6. Pater noster qui es in cœlis.

Quare cœlum dicitur firmamentū.

57. *Benedicite omnia opera Domini Domino.* Omnia quæ hîc inducuntur, vt materia laudis diuinæ inducuntur, & tunc benedicere Dominum dicuntur, quando virtutibus sibi inditis faciunt ea ad quæ instituta sunt. Hunc tenet ordinem. Primò inducit ea quæ in alto sunt, secundò ea quæ inter altum & imum generantur, ibi, *Benedicite omnis imber & ros.* Tertiò inducit ea quæ in imo sunt, ibi, *Benedicat terra Dominum.* Inter alia primò ponit opera in communi, secundò in speciali, ibi, *Benedicite Angeli.* Et hoc est. *Benedicite omnia opera Domini Domino*, omnia opera Domini siue in natura, siue in nobis bona sunt, & ideò materia laudis diuinæ sunt. *Gen.* 1. Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona. De operibus quæ facit in sanctis. *Isa.* 26. Omnia opera nostra operatus es nobis Domine. Nihil enim bonum potest fieri sine ipso. *Ioan.* 15. Sine me nihil potestis facere. *Laudate. Eccl.* 43. Deum in operibus suis exaltate. Laudat autem: quia virtus Dei in ipso demonstratur. Superexaltat autem: quia creator supereminere proprietatibus creaturæ probatur. *Et superexaltate eum in secula*: quia à principio vsque ad finem, ab ipso continetur. *Isa* 55. Sicut exaltantur cœli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à viis vestris. De continentiâ autem dicitur. *Isa.* 40. Quis mensus est pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit? Et subiungit in speciali.

58. *Benedicite Angeli Domini Domino.* Et omnes spiritus cœlestes vocat Angelos, propter hoc quod ad minus descensu illuminationum mittuntur, quæ à superioribus ad medios, & à mediis ad inferiores descendunt. *Hebr.* 1. Nonne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis? *Psal.* 102 Benedicite Domino omnes Angeli eius, potentes virtute. *Laudate*, &c.

59. *Benedicite aquæ omnes quæ super cœlos sunt Domino.* Aquæ istæ quæ super cœlos sunt, vt dicit *August.* minutissimis guttis ibi suspensæ sunt. Vnde quidam autumant inde rorem descendere. Vel forte melius dicitur, quod aquæ nomen est proprium materiæ. *Gen.* 1. Spiritus Domini ferebatur super aquas. Et ratione perspicuitatis in cœlo crystallino sunt super cœlos, ratione autem fluiditatis & humiditatis sunt in elemento inferiori. *Gen* 1. Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis. Moraliter dicunt quidam, quòd aquæ quæ super cœlos sunt, sunt perspicuæ mentes sanctorum in quibus sicut in speculo resplendent diuina. *Psal.* 148. Aquæ quæ super cœlos sunt, laudent nomen Domini. *Ezech.* 47. Aqua egrediebatur de templo. *Apoc.* 22. Ostendit mihi fluuium aquæ viuæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei & agni. *Laudate*, &c.

Aquæ super cœlum. Lib. 2. super Genes. cap. 4.

60. *Benedicite omnes virtutes Domini Domino.* In orbibus cœlorum virtutes sunt mouentes & instaurantes naturam, quas hîc inducit ad laudem. *Rom.* 8. Omnis creatura ingemiscit & parturit vsque adhuc, reuelationem filiorum expectans. Ibi dicit *Glossa*, quòd omnis creatura cum labore sua explet officia: ad laudem tamen Dei facit, & vt impleatur numerus electorum. Quidam etiam dicunt, quòd virtutes sunt Angeli. *Psal.* 102. Potentes virtute, facientes verbum illius. Et ibidem: Benedicite Domino omnes virtutes eius. *Laudate*, &c. Et tangit cœlorum ornatum, subdens.

Virtutes cœlorum quæ.

61. *Benedicite sol & luna Domino.* Sol dicitur solus lucens: luna quasi illuminata, lumen mutuans. Sol significat intellectum veritatis, luna affectum virtutis. *Gen.* 1. Fecit Deus duo luminaria, solem vt præesset diei, & lunam vt præesset nocti. Et Ecclesia vtrumque habet in *Apoc.* 12. Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius. *Laudate*, &c.

62. *Benedicite stellæ cœli Domino.* Stellæ à stando dicuntur: quia quamuis in cœlo moueantur, tamen non mutant situm positionis suæ in imagine, sicut quæ stat in oculo tauri, semper stabit, & sic in aliis. Stellæ significant doctas animas veritate lucentes. *Dan.* 12. Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ erunt in perpetuas æternitates. *Baruch* 3. Stellæ dederunt lumen in custodiis suis, & lætatæ sunt. *Laudate*, &c. Et subiungit de natis inter altum & imum.

63. *Benedicite omnis imber & ros Domino.* Imber, quia terram infundit. Ros, quia flores & germina dulci nutrit humore. Significat verò imber doctrinam, ros verò consolationem sancti Spiritus. *Isa.* 55. Quomodo descendit imber & nix de cœlo, & illuc vltra non reuertitur, sed inebriat terram, & infundit eam. *Isa.* 45. Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum. *Laudate*, &c.

64. *Benedicite omnes spiritus Domino.* Spiritus dicitur ventus qui spirat ad terrænascentium & hominum consolationem. Significat autem aspirationes sancti Spiritus. *Eccles.* 1. Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. *Psal.* 134. Qui producit ventos de thesauris suis. *Isa.* 26. Anima mea desiderauit te in nocte, sed & spiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te. *Laudate*, &c.

Spiritus Dei ventus.

65. *Benedicite ignis & æstus Domino.* Et ignis dicitur ignis in sphæra, æstus autem proxima regio iuxta ignem. Significat autem ignis charitatem, æstus verò charitatis feruorem, & deuotionem

Differentia inter ignem & æstum.

oem. *Luc.* 12. Ignem veni mittere in terram; &
quid volo nisi vt accendatur? *Thren.* 1. De ex-
celso misit ignem io ossibus meis, & erudiuit
me. *Laudate*, *&c.*
66. *Benedicite frigus & æstas Domino.* Tangit tem-
porum qualitates extremas: frigus enim pro
hyeme, & æstas ponitur pro æstate, quæ motu
superiorum distinguuntur. Æstas autem signifi-
cat virtutis maturitatem, frigus verò concupis-
centiæ extinctionem, In quibus sanctis benedi-
cunt Dominum. *Cant.* 2. Hyems transiit, imber
abiit, & recessit, flores apparuerunt in terrâ no-
strâ. *Laudate*, *&c.*
67. *Benedicite rores & pruina Domino.* Quorum
vnum est effectus temperati caloris, alterum
effectus frigoris. Ros autem significat prosperi-
tatem, & pruina aduersitatem. *Iob* 29. Ros mo-
rabitur in messione mea. *Psal.* 118. Factus sum
sicut vter in pruinâ, iustificationes tuas non sum
oblitus. *Laudate*, *&c.*
68. *Benedicite gelu & frigus Domino.* Frigus causa
causa gelu est. Significant autem ista tribulatio-
nem restringentem à libertate operum. *Eccl.* 43.
Frigidus ventus aquilo flauit, & gelauit crystal-
lus ab aqua. *Psal.* 147. Mittit crystallum suam
sicut buccellas, ante faciem frigoris eius quis su-
stinebit? *Laudate*, *&c.*
69. *Benedicite glacies & niues Domino.* Vtrumque
effectus frigoris in aquâ est, & vocat glacies ex
aëre descendentes in grandine, niues verò aquas,
quia raré congelatæ descendunt. Significant au-
tem iudicia Dei, quibus punimur & flagella-
mur, in quibus debemus benedicere Domi-
num. *Psal.* 148. Ignis, grando, nix, glacies,
spiritus procellarum, pars calicis eorum. *Lau-
date*, *&c.*
70. *Benedicite noctes & dies Domino.* Nox ab opa-
citate causatur inferiorum, dies à luce superio-
rum. Et nox significat obscurum pœnitentiæ
& humilitatis, dies autem claritatem innocen-
tiæ & veritatis. *Psal.* 138. Nox sicut dies illumi-
nabitur. *Gen.* 1. Appellauit lucem diem, & tene-
bras noctem. *Laudate*, *&c.*
71. *Benedicite lux & tenebræ Domino.* Lux enim
spargit vigiliam, tenebræ verò continet & refo-
uet spiritum, ne dissoluatur. Significat autem
lux mentis illuminationem, tenebræ verò huma-
nam ignorantiam: in vtroque enim horum de-
bemus benedicere Dominum *Iob* 38. Indica mi-
hi, si nosti, in quâ viâ lux habitet, & tenebra-
rum quis locus sit, vt ducas vnumquodque ad
terminos suos, & intelligas semitas eius. *Lau-
date*, *&c.*
Benedicite fulgura & nubes Domino. Fulgura
72. sunt ignes qui micant de nubibus, nubes autem
aquæ vaporaliter eleuatæ, quæ iam condensari
incipiunt. Fulgura verò miraculorum, vel bo-
norum operum significant coruscationem. Nu-
bes verò doctrinæ prædicationem. *Iob* 38. Num-
quid mittes fulgura, & ibunt, & reuertentur, & di-
cent tibi, Adsumus? De nubibus. *Iob* 37. Num-
quid nosti semitas nubium magnas & perfectas
scientias? Et subiungit de his, quæ sunt in imo,
primò in terra, & aqua, secundò in hominibus,
73. ibi, *Benedicite filij hominum.* Dicit ergo.
Terra quomodo benedicat Dominum. *Benedicat terra Dominum*, dando fructum
suum, quæ pro stabilitate sui & fructificatione
virum sanctum significat. *Hebr.* 6. Terra super
se venientem bibens imbrem, & generans her-
bam opportunam illis, à quibus colitur, accipit
benedictionem à Deo *Psal.* 23. Domini est ter-
ra & plenitudo eius. *Laudate*, *&c.*
Benedicite montes & colles Domino. Montes & 74.
colles vapore subterraneo eleuantur, vel ab
aquis in vnum congesta mole causantur, &
significant maiores & minores personas in præ-
latione, qui benedicere debent Dominum. *Ioel.*
3 Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent
lacte. *Laudate*, *&c.*
Benedicite vniuersa germinantia in terra Domi- 75.
no. Hæc enim flores virtutum & germina bo-
norum operum significant. *Psal.* Iustus germi-
nabit sicut lilium. *Laudate*, *&c.* Et inducit quæ
sunt in elemento liquido.
Benedicite fontes Domino. Fons à fundendo 76.
aquas dicitur, & significat sacerdotale officium,
quod in fontibus doctrinæ & sacramentalis
gratiæ semper manat & fundit. *Isa.* 12. Hauric-
tis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris. *Ioel.*
vlt. Fons de domo Domini egredietur, & irriga-
bit torrentem spinarum. *Laudate*, *&c.*
Benedicite maria & flumina Domino. Flumina 77.
causantur à confluxu fontium, maria verò à con-
fluxu fluminum. *Genes.* 1. Congregationes aqua-
rum appellauit maria. Significat autem mare
tumultum & inquietudinem huius sæculi, &
amaritudinem habitantium in sæculo. Flumina
verò fluxus gratiarum, & consolationem. *Psal.*
76. In mari viæ tuæ, & semitæ tuæ in aquis
multis. *Eccles.* 24. Factus est mihi trames abun-
dans, & fluuius messis appropinquauit ad mare.
Laudate, *&c.*
Benedicite cete & omnia quæ mouentur in aquis 78.
Domino. Hæc enim vestigia sunt bonitatis di-
uinæ. Cete autem significat magnos in aquâ
renatos, & potentes. Alia quæ mouentur in aqua,
significant simplices in aqua baptismi motum
vitæ accipientes. *Laudate*, *&c.*
Benedicite omnes volucres cæli Domino, ad orna- 79.
tum scilicet aëris pertinentes. Significant autem
contemplatiuos pennis virtutum in altum ele-
uatos. *Psal* 54. Quis dabit mihi pennas sicut co-
lumbæ? Et volabo & requiescam. *Laudate*, *&c.*
Benedicite omnes bestiæ & pecora Domino, quæ 80.
ad ornatum terræ pertinent. Bestiæ autem signi-
ficant bestiales & pecorinos, qui ad rationem
mutati benedicunt Dominum. *Psal.* 148. Bestiæ,
& vniuersa pecora, serpentes, & volucres penna-
tæ. *Iob* 5. Bestiæ terræ pacificæ erunt tibi. *Lau-
date*, *&c.* Et subiungit de hominibus primò
in generali, secundò in speciali: & hoc est.
Benedicite filij hominum Domino, omnium sci- 81.
licet pro similitudine imaginis, quam in ratio-
ne indidit nobis. *Eccles.* 17. Secundum imagi-
nem suam fecit illum, & secundum se vestiuit
illum virtute. *Psal.* 4. Signatum est super nos
lumen vultus tui Domine. *Laudate*, *&c.*
Benedicat Israël Dominum, specialiter, pro no- 82.
titia scilicet, & promissionibus sibi datis. *Baruch*
4. Animæquior esto populus Dei: quia quæ Deo
placent, manifesta sunt nobis. *Deuter.* 33. Quis
similis tui popule qui saluaris? *Laudate*, *&c.*
Benedicite sacerdotes Domini Domino. Sacerdo- 83.
tes sunt, qui sacra dos sunt, & sacra dona distri-
buunt. *Ierem.* 31. Inebriabo animam sacerdo-
tum pinguedine, & populus meus bonis adim-
plebitur.

plebitur. *Isa.* 61. Vos sacerdotes Domini vocabimini, Ministri Dei nostri, dicetur vobis. *Laudate, &c.*

84. *Summa libertas seruire Deo.* *Benedicite serui Domini Domino.* Serui sunt creati, & redempti à Domino, quibus summa libertas est Deo seruire. *Psal.* 115. O Domine quia ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ. *Laudate, &c.*

85. *Benedicite spiritus & animæ iustorum Domino. Glossa* vult, quòd spiritus sunt quibus discernimus, & animæ quibus viuificamur. *Psal.* 150. Omnis spiritus laudet Dominum. *Psal.* 145. Lauda anima mea Dominum, vt scilicet vitam & intentionem ad laudem Dei referamus. *Laudate, &c.*

86. *Benedicite sancti & humiles corde Domino.* Sancti, quia vos decet. *Ecclesi.* 15. Non est speciosa laus in ore peccatoris. *Humiles corde*, non per hypocrisim, sed per veritatem, quia præ cæteris gratiam accepistis. *Iac.* 4. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. *Laudate, &c.*

87. *Benedicite Anania, Azaria, Misael Domino. Glossa*, præsenti beneficio credentes eum supereminere omni creaturæ. 2. *Mach.* 1. De magnis periculis liberati, magnificè gratias agimus. *Quia eruit nos de inferno. Glossa*, Quia si mortui fuissemus, ad infernum descendissemus. *Iob.* 17. In profundissimum infernum descendent omnia mea. *Psal.* 85. Eruisti animam meam ex inferno. *Et saluos fecit de manu mortis*, hoc est, de potestate mortis. *Sap.* 3. Visi sunt oculis insipientium mori, illi autem sunt in pace. *Et*, id est, quia, *liberauit nos de medio ardentis flammæ*, in fornace scilicet. Et hoc exponit vlterius: *Et de medio ignis eruit nos. Ecclesi.* 51. Liberasti me à pressura flammæ quæ circumdedit me, & in medio ignis non sum æstuatus. *Psal.* 89. Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.

88. *Confitemini*, ergo, supple, *Domino quoniam bonus.* Verè bonus, de quo dicit *Greg.* Cuius esse bonitas, natura dulcedo, proprium misereri & parcere. *Matth.* 19. Vnus est bonus Deus. *Psal.* 118. Bonus es tu, & in bonitate tua doce me iustificationes tuas. *Quoniam in sæculum misericordia eius. Psal.* 18. Non est qui se abscondat à calore eius. *Thren.* 3. Non defecerunt miserationes eius.

89. *Religiosi quasi religati.* *Benedicite omnes religiosi Domino.* Religiosi, quasi religari dicuntur, qui votis propriis se ligauerunt ad obediendum Domino. *Ecclesi.* 1. Timor Domini scientiæ religiositas. *Iac.* 1. Religio munda, & immaculata apud Deum & patrem hæc est, visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc sæculo. *Deo deorum*, hoc est, cuius participatione etiam sancti dij sunt. *Psal.* 81. Ego dixi, Dij estis. *Laudate, &c.* Demonstratione scilicet virtutis. *Psal.* 148. Iuuenes & virgines, senes cum iunioribus laudent nomen Domini. *Et confitemini*, confessione prædicationis, & veritatis. *Psal.* 64. Confitebimur tibi Deus, confitebimur. *Quia in omnia sæcula misericordia eius.* Omnibus enim miseretur, puniendus etiam citra condignũ punit. *Sap.* 11. Misereris omnium, & nihil eorum odisti quæ fecisti: nec enim odiens aliquid constituisti, aut fecisti.

90. *Tunc rex.* Tangitur hic de ædificatione miraculi, & apud præsentes, & apud absentes per epistolam. *Nabuchodonosor rex omnibus populis.* In prima tria sunt, stupor, facti examinatio, & præsentium ædificatio. Dicit igitur: *Tunc Nabuchodonosor obstupuit.* Sicut membrum stupidum dicitur carens sensu, & motu, ita cor obstupescere dicitur, quando tanta agonia admirationis percutitur, quod nec sensu, nec facultate potest in id quod admiratur. *Isa.* 21. Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum. *Et surrexit*, tam corde quam corpore. *Isa.* 60. Surge, illuminare Ierusalem. *Properè*: admiranti enim & amanti nihil satis velox est. *Isa.* 55. Properate, emite, & comedite. *Cant.* 2. Surge, propera amica mea. *Et ait optimatibus suis*, vt per eos ad inferiores descenderet, per quorum consilium missi in fornacem fuerant. *Amos* 6. Optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Israël. *Nonne tres viros*, tantum, supple, *misimus in medio ignis*, vbi tota virtus ignis congregata est, *compeditos*? Ne ab igne possent exire. *Hebr.* 11. Extinxerunt impetum ignis. Tres viri missi in ignem, sunt spiritus, anima, & corpus, vel rationabilis, concupiscibilis, & irascibilis, quæ in sanctis non comburuntur flammis concupiscentiæ & libidinis. *Psal.* 16. Igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas. *Qui*, scilicet optimates, *respondentes regi dixerunt: Verè rex*, supple, est sicut dicis, veritate enim miraculi conuictos oportuit dicere veritatem. 3. *Esdræ* 3. Super omnia vincit veritas. *Act.* 4. Hominem quoque videntes stantem cum eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere.

Respondit rex, & ait, Nabuchodonosor scilicet: *Ecce ego video viros quatuor*, cum tres tantum posuerimus, *solutos*, cum ligati fuerint, *& ambulantes*, cum primò in fornacem ceciderint iacentes, *in medio ignis*, vbi vis ignis maior est: *& nihil corruptionis in eis est*, ad nocumentum, supple. Impleuit in eis Dominus quod dixit. *Matth.* 18. Vbi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. *Psal.* 90. Cum ipso sum in tribulatione. *Et species quarti*, apparentis scilicet cum tribus, *similis est filio Dei. Hierony.* In quo Angeli significantur, qui & dij & Dei filij nuncupantur. *Iob.* 1. Cum venissent filij Dei, & assisterent coram Domino. Item *Hierony.* Iste Angelus, siue Dei filius, Christus est, qui ad inferni fornacem descendit, in quo sanctorum animæ tenebantur, nec cremabantur, vt ab inferis liberaret. *Isa.* 9. Magni consilij Angelus. *Tunc accessit Nabuchodonosor.* 91.

Quartum puerorum sociorum in fornace Hieronymus existimat esse Angelum, vel Christum.

Tangitur hic facti probatio in virorum euocatione, consideratione, & probatione: & hoc est. *Tunc accessit Nabuchodonosor*, per seipsum scilicet, *ad ostium fornacis ignis ardentis*, hoc est, contra ostium: per seipsum enim honorem voluit exhibere. *Esther* 4. Hoc honore condignus est, quemcumque rex voluerit honorare. *Et ait, Sidrach, Misach, & Abdenago.* Chaldaicis nominibus nominat, quibus sibi in palatio innotuerant. *Serui Dei excelsi viui.* Serui per cultum, excelsi per potentiam. *Isa.* 2. Excelsus reputatus est ipse. *Viui*: quia semper influit vitam. *Act.* 17. In ipso viuimus, mouemur, & sumus. *Psal.* 35. Domine, apud te est fons vitæ. *Egredimini*, scilicet de fornace, *& venite*, ad

nos

nos scilicet, vt amicos, quos hostes ante pertulistis. Sic oues capiunt lupos. *Matth.* 10. Ecce ego mitto vos in medio luporum. *Statimque egressi sunt Sidrach, Misach, & Abdenago*, non reluctantes scilicet pro salute inimicorum. 1. ad *Corinth.* 9. Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos. *De medio ignis*, penitus inusti. *Eccles. vlt.* In medio ignis non sum æstuatus. Et subdit de consideratione.

94. *Et congregati Satrapæ, magistratus, & iudices, & potentes*, alij, supple, *regis*, tanto miraculo percussi, *contemplabantur* diligenter *viros illos*: bene viros, qui etiam flammam vicerant. *Quoniam nihil potestatis habuisset ignis*, tantus scilicet & tam validus, *in corporibus eorum*, ad nocumentum scilicet. *Psal.* 28. Vox Domini intercidentis flammam ignis. *Chrysost.* Intercidit, vt sanctis lumen sit in solatium, & ardor vrere nesciat in supplicium. *Et capillus capitis eorum non esset adustus. Matth.* 10. Capilli capitis vestri omnes numerati sunt. *Et sarabella eorum*, quæ superius castitatem significare diximus, *non fuissent immutata*, scilicet ad libidinem. *Psal.* 138. Vre renes meos & cor meum, & vide si via iniquitatis in me est, & deduc me in via æterna. *Et ardor ignis non transisset per eos. Isa.* 43. Cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te. Literaliter autem odor ignis est euaporatio halitus siccitatis, quæ in pueris non apparuit.

95. *Et erumpens*, spiritu, supple, cogente eum. *Iob* 32. Venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas nouas dirumpit. *Iob* 4. Conceptum sermonem tenere quis poterit? *Nabuchodonosor ait*, & tangitur hic facti probatio, & fructus miraculi. *Benedictus Deus eorum, Sidrach videlicet, Misach, & Abdenago. Tob.* 12. Benedicite Deum cœli, & coram omnibus viuentibus confitemini ei. *Qui misit Angelum suum. Psal.* 90. Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te. *Et eruit seruos suos. Eccli.* 51. Eruis sustinentes te, & liberas eos de manu angustiæ. *Qui crediderunt in eum*, fide scilicet & deuotione tendentes in eum. *Ioan.* 3. Vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. *Et verbum regis*, terreni, supple, *immutauerunt. Eccli.* 48. In diebus suis non pertimuit principem, & potentia nemo vicit illum, nec superauit illum verbum aliquod. *Et tradiderunt corpora sua*, in periculum, supple. *Matth.* 10. Nolite timere eos qui occidunt corpus, & amplius non habent quid faciant. *Ne seruirent*, per cultum, supple, *& ne adorarent*, per venerationem, *omnem deum*, hoc est, aliquem deorum, *excepto Deo solo*, hoc est, eo qui solus Deus est, ita quòd dictio exclusiua exclusionem faciat essentialem, non personalem. *Deut.* 32. Videte quòd ego sum solus, & non est alius Deus præter me. *Psal.* 44. Ipse est Dominus Deus tuus, & adorabũt eum. Et subiungit miraculi fructus tam apud præsentes, quam apud absentes. Apud præsentes dicit.

96. *A me ergo positum est hoc decretum*, hoc est, decretale mandatum quod omnes obliget, *vt omnis populus*, cuiuscumque scilicet communitatis, *& lingua*, quarumcumque gentium, & *tribus* quarumcumque generationum. *Iob* 3. Paruus & magnus ibi sunt, & seruus liber à Domino suo. *Quæcumque locuta fuerit blasphemiam*, scilicet per exprobrationem, vel falsi criminis expositionem.

Edictum Nabuchodonosor de cœlo Deo.

Matth. 12. Spiritus blasphemiæ non remittetur, neque in hoc sæculo, neque in futuro. *Contra Deum Sydrach, Misach, & Abdenago*, qui solus Deus est. *Psal.* 80. Non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum: ego enim Dominus. *Disperat*, in corpore. *Leuit.* 24. Educ blasphemum extra castra, & lapidet eum omnis populus. *Et domus eius vastetur*, & nullæ scilicet reliquiæ remaneant. *Psal.* 51. Emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem de terra viuentium. Et subiungit rationem. *Neque enim est alius Deus*, ab ipso, supple, *qui possit ita saluare. Ierem.* 14. Expectatio Israël, saluator eius in tempore tribulationis. *Matth.* 1. Ipse saluum faciet populum suum à peccatis eorum.

Tunc rex, per seipsum, supple, quod ante fecerat per Danielem, *promouit*, in potestatem, supple, & dignitatem, *Sidrach, Misach, & Abdenago*, quos fideles inuenerat, *in prouincia Babylonis*, vt scilicet essent præfecti operum, & prouinciarum. *Matth.* 24. Quis, putas, est fidelis seruus, quem constituit Dominus super familiam suam. Et subdit de epistola qua ædificauit absentes ad fidem: & hoc est. 97.

Nabuchodonosor rex, scribit scilicet, vel optat, *omnibus populis*, ciuitatum scilicet & oppidorum, *Gentibus*, in distinctione terrarum, *& linguis*, pro diuersitate nationum, *qui habitant in vniuersa terra*, Orientali scilicet, *Pax vobis multiplicetur.* Pax enim bonum est cunctis mortalibus exoptatum. *Esther.* 13. Volui nequaquam abuti potentiæ magnitudine, sed clementia & lenitate gubernare subiectos, vt absque vllo terrore vitam silentio transigentes, optata cunctis mortalibus pace fruerentur. 98.

Signa & mirabilia. Signa & mirabilia idem sunt subiecto, sed inquantum demonstrant potentiam summam operantis diuinam, dicuntur signa: inquantum autem referuntur ad videntes præter quorum spem & facultatem eueniunt, dicuntur mirabilia. *Fecit apud me Deus excelsus. Psal.* 112. Qui in altis habitat. *Placuit ergo mihi*, & reputabam inconueniens signa non ostendere. *Tob.* 12. Opera Dei reuelare & confiteri honorificum est. *Prædicare eius signa. Matth.* 10. Quod in aure auditis, prædicate super tecta. 99.

Differentia inter signa & mirabilia.

Quia magna sunt, hoc est, magnæ potentiæ demonstratiua. *Exod.* 15. Quis similis tui in fortibus Domine, magnificus in sanctitate? *Et mirabilia eius, quia fortia*, humanam virtutem excedentia. *Iob.* 9. Qui facit magna & incomprehensibilia & mirabilia, quorum non est numerus. *Et regnum eius, regnum sempiternum*, quo scilicet regnat secundum perfectionem iustitiæ. *Isa.* 9. Multiplicabitur eius imperium, & regni non erit finis. *Et potestas eius*, coercendi scilicet malos, & liberandi bonos, *in generationem, & generationem*, supple, extendetur. *Dan.* 7. Potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur. 100.

CAPVT IV.

EGo *Nabuchodonosor.* Habita visione de regno Christi, secundum potestatem qua conterit regna mundi, inducitur hic visio de eodem se- 1.

cundum cognitionem, & viam quæ ducit ad ipsum, vt sciatur scilicet esse in dispositione Dei, & quod eleemosynis & bonis operibus venitur ad ipsum: & de his duobus dicitur. *Matth.6.* Quærite primum regnum Dei, vt scilicet cognoscatis illud, & iustitiam eius, per quam scilicet veniatis ad ipsum. Diuiditur autem in tres partes, scilicet visionis manifestationem, & visionis explanationem ibi, *Tunc Daniel, cuius nomen Baltassar.* Et explanationis impletionem, ibi, *Omnia hæc venerunt.* Prima diuiditur in tres. Primò enim ponit ea quæ faciunt ad visionis magnitudinem. Secundò narrat visionem, ibi, *Visio capitis mei, in cubili meo.* Tertiò inducit reuelationis certitudinem, ibi, *In sententia vigilum decretum est.* In prima harum quinque sunt. Ostenditur enim primò magnitudo ex parte videntis, secundò ex parte multitudinis visionem audientis, tertiò ex parte impossibilitatis interpretantis, quartò ex sublimitate spiritus reuelantis, quintò ex laude Danielis: & hoc est.

Ego Nabuchodonosor. Monarcha scilicet, cuius intererat de publicis cogitare. Et innuit, quòd ex cogitatione partim processit reuelatio. *Dan. 2.* Tu rex cogitare cœpisti in stratu tuo. *Quietus eram*: inquietus enim reuelationes non percipit. *Eccles. 38.* Qui memoratus actu, sapientiam percipiet. *In domo mea*, non in exilio, vbi cor fluctuat, *Sap. 8.* Intrans in domum meam conquiescam: sapientia enim non habet amaritudinem, nec tædium conuictus illius. Et hæc omnia dicit, vt ostendat, quòd totâ mente quietâ, & corde, & corpore, reuelatio verior est. *Et florens*, iucunditate scilicet & delectatione, *in palatio meo.* Et hoc dicit, vt spiritus animales & naturales, vehementes formas reuelationis, lucidiores & subtiliores fuisse sciantur. 2. *Reg.23.* Cuncta salus mea, & non est quicquam ex ea quod non germinet. Quamuis iste flos in mundanis vanus fit. *Ierem 48.* Date florem Moab, quia florens egredietur. *Iob 14.* Quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra.

Inquietus reuelationes non percipit.

2. *Somnium vidi.* Somnium refertur ad imagines, visio autem ad aliquam perceptionem intellectus. *Iob 33.* Semel loquitur Deus, & secundò idipsum non repetit. Per somnium in visione nocturnâ. Dicit enim *Dionys.* quòd noster materialis est intellectus, & diuina non percipit nisi sub velaminibus. *Quod perterruit me*, magnitudine scilicet: res enim magna terret inconsuetum. *Iob 4.* Quando solet sopor occupare homines, pauor tenuit me, & tremor, & omnia ossa mea perterrita sunt. *Et cogitationes meæ in stratu meo.* Innuit somnium fuisse partim ex cogitatione. *Et visiones capitis mei.* Innuit partim esse ex reuelatione, quia visio reuelationis est. Quod autem dicit, *capitis*, ideò dicit, quia spiritus puriores sunt in capite, & veraciores reuelationes. *Exod.3.* Vadam, & videbo visionem hanc magnam. *Conturbauerunt me*, præ magnitudine scilicet admirationis. *Isa.22.* Angustia possedit me sicut angustia parturientis. Corrui cum audirem, & conturbatus sum cum viderem. Et subdit commendationem visionis à multitudine & sapientia mundani interpretis: & hoc est.

3. *Et per me propositum est decretum*, hoc est, decretale mandatum, *vt introducerentur in conspectu meo*, vbi nec celari, nec tergiuersari possent, *cuncti sapientes Babylonis*, de quibus dicitur. 1. ad *Corinth.1.* Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. *Iaco.3.* Non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, & diabolica. Dicuntur autem hi sapientes petitissimi dominationum, secundum quod dicit *Aristot.* in 5. Ethic. Quia virtus scientiæ sapientia est. *Abdia.* Perdam sapientes de Idumæa, & prudentes de monte Esaü. *Et*, supple, ad hoc sunt introducti, *vt solutionem somnij indicarent mihi. Genes.41.* Somnium vidimus, nec erat qui interpretaretur nobis. Et subdit de impotentiâ humanæ sapientiæ: & hoc est.

Tunc ingrediebantur arioli, iuxta aras exta animalium inspicientes, *magi*, de singulis philosophantes, *Chaldæi*, in astris diuinantes, *& aruspices*, augures scilicet in coloribus nubium, dispositione planetarum, volatu & garritu auium considerantes. *Numer.23.* Non est augurium in Iacob, nec diuinatio in Israël. *Et somnium narraui in conspectu eorum*, hoc est, publicè. 1. ad *Cor. 2.* Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. *Et solutionem eius non indicauerunt mihi*, hoc est, non potuerunt indicare. 1 ad *Corinth. 2.* Quæ Dei sunt, nemo nouit nisi spiritus Dei. *Isa. 19.* Consilium eius præcipitabo, & interrogabunt simulachra sua, & diuinos suos, & pythones, & Ariolos. Et subdit de laude Danielis interpretantis: & hoc est. 4.

Donec collega, id est, familiaris, & amicitia colligatus. *Psal.54.* Tu homo vnanimis, dux meus, & notus meus. *Ingressus est in conspectu meo*, publicè scilicet, quia veritas non quærit angulus. *Ioan. 18.* Ego palam locutus sum mundo. *Daniel*, qui iudicium Domini interpretatur. 1. ad *Corinth.2.* Spiritualis iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur. *Cui nomen Baltassar*, linguâ scilicet Chaldaicâ, *secundum nomen Dei. Glossa*: Sic enim vocabatur Deus Nabuchodonosor: participatione enim spiritus diuini nomen diuinum attributum est ei. *Qui habet spiritum deorum sanctorum in semetipso. Glossa*: Non mirum si errat Nabuchodonosor more gentilium, & quidquid super se cernit, non Deum, sed deos arbitratur. Quidam tamen dicunt, quòd dij dicuntur Angeli, à quibus Prophetæ illuminationes acceperunt. *Psal. 75.* Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis. Dicit autem, *In semetipso*, vt notetur, quòd ad nutum habuit, non sicut arreptitij, qui spiritum non habent ad nutum. 1. ad *Corinth.14.* Spiritus Prophetarum Prophetis subiecti sunt. *Et somnium coram ipso locutus sum*, Daniele scilicet. *Genes 40.* Nunquid non Dei est interpretatio? Referte mihi quid videritis. Et subiungit de supplicatione ad Danielem. 5.

Danieli nomen diuinum attributum.

6 *Baltassar princeps Ariolorum.* Non dicitur princeps quasi cum eis participationem habuerit, sed quia de futuris veriora prædixit. *Ezech. 28.* dicitur de principe Tyri irrisoriè. Ecce sapientior es tu Daniele: omne secretum non est absconditum à te. *Quoniam ego scio, quòd spiritum deorum sanctorum habeas in te. Act. 1.* Accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos. *Et omne sacramentum*, hoc est, sacrum secretum, *non est impossibile tibi*, reuelare scilicet. 1. ad *Corinth. 2.* Spiritus omnia scrutatur etiam profunda Dei. *Visiones somniorum meorum.* Visiones nominat intellectuales reuelationes. *Quas vidi*, quamuis inuolutas

Daniel dictus princeps ariolorum.

lutas ſcilicet, eò quod homo apertas viſiones non habet. *Iob* 36 Omnes homines vident eum, vnuſquiſque intuetur procul. *Et ſolutionem eorum*, ſcilicet ſomniorum, *narra mihi*, ad intelle-ctum ſcilicet. 1 ad *Cor.* 14. Prophetæ duo aut tres dicant, & cæteri diiudicent. Quod ſi non ſit qui interpretetur, taceas in Eccleſiâ.

7. *Viſio capitis mei.* Narratio eſt ſomnij, & habet duas partes, ſomnij reuelationem, & reuelationis confirmationem, ibi, *In ſententia vigilum.* Anterior pars diuiditur in duas. Primo enim ponit ſomnium pulchritudinis regni, ſecundò ſomnium contritionis, ibi, *Videbam in viſione.* Dicit ergo: *Viſio capitis mei in cubili meo.* Iſte eſt titulus, & dicitur viſio capitis, ad differentiam viſionis oculorum, imaginaria enim fuit, & non ſenſibilis. *Iſa.* 26. Spiritu meo, in præcordiis meis de manè vigilabo ad te. Quod autem dicit, *In cubili meo*, notat ſecretum. *Iſa.* 26. Intra in cubicula tua, & claude oſtia tua ſuper te. *Videbam*, hoc eſt, imaginatione conſiderabam. *Prouerb.* 20. Aurem audientem, & oculum videntem fecit vtrumque Dominus. *Et ecce*, hoc eſt, manifeſtè apparens, *arbor*, rex ſcilicet virens dignitate, & honore. *Ierem.* 17. Erit quaſi lignum viride, quod ad humorem mittit radices ſuas. *In medio terra*, vndique terrenis infixus, & confortatus. *Iſa* 5. Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, vſque ad terminum loci. Nunquid habitabitis vos ſoli in medio terræ? *Iob* 21. Sublеuati ſunt confortatique diuitiis. *Et altitudo eius nimia*, in honore ſcilicet & diuitiis. *Gloſſa*: de quo Propheta, Vidi impium eleuatum, & exaltatum ſicut cedros Libani.

8. *Magna arbor. Gloſſa*: Non virtutum magnitudine, ſed ſuperbia eleuante. *Iob.* 15. Quid te eleuat cor tuum, & quaſi magna cogitans, attonitos habes oculos? Quid tumet contra Deum ſpiritus tuus? *Et fortis.* Quia fortitudine pro lege vtebatur. *Sapient.* 1. Sit fortitudo noſtra lex iniuſtitiæ: quod enim infirmum eſt, inutile inuenitur. *Et proceritas eius contingens cælum*, quæ in faſtu & ambitione fuit, in qua ſuperbi æquales Deo eſſe volunt, cum per ſe regnare cupiunt. *Pſal.* 73. Superbia eorum qui te oderunt, aſcendit ſemper. *Iſa.* 14. In cœlum conſcendam, ſuper aſtra cœli exaltabo ſolium meum. *Aſpectus illius erat vſque ad terminos vniuerſa terra.* Theditio tranſtulit, Dominatio eius: & eſt ſenſus, ad dominationem eius reſpiciebant omnes qui habitabant in terrâ. *Iudith.* 1. Dixit cogitationem ſuam in eo eſſe, vt omnem terram ſuo ſubiugaret imperio. Vnde iam omnes ad ipſum pauebant. *Iſa.* 45. Ego ante ibo, & glorioſos terræ humiliabo.

9. *Folia eius pulcherrima*, decus ſcilicet regni, & verba, & edicta. *Ierem.* 17. Erit folium eius viride. *Pſal.* 1. Folium eius non deſluet, & omnia quæcumque faciet proſperabuntur. *Et fructus eius nimius*, diuitiarum ſcilicet & copiarum. *Pſal.* 1. Fructum ſuum dabit in tempore ſuo. *Oſea vlt.* Germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani. *Et eſca vniuerſorum in ea*, ſupple, erat. Omnium enim diuitias poſſederat, & ad manum eius pro eſca reſpiciebant. *Pſal.* 144. Oculi omnium in te ſperant Domine, & tu das illis eſcam. *Subter eam habitabant animalia*, hoc eſt, ſub protectione eius, hoc eſt, ſicut ſubtee vmbram. Animalia dicuntur ſimplices, ruſticani ſcilicet & religioſi homines. *Pſal.* 72. Vt iumentum factus ſum apud te, & ego ſemper tecum. *Et beſtia*, beſtiales ſcilicet tyranni, & qui nocumento & iniuria viuunt, qui in protectione regum tyrannidem exercent. *Gen.* 1. Dominabimini piſcibus maris, & volucribus cœli, & vniuerſis animantibus quæ mouentur ſuper terram. Talibus enim expedit conculcari à Domino. *Et in ramis eius*, in dilatatione ſcilicet poteſtatis. *Oſea vlt.* Ibunt rami eius, & erit quaſi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani. *Conuerſabantur volucres cœli.* Volucres cœli ſunt leues homines ſuper terrarum ſpatia diſcurrentes, plus mente quam corpore, vt leues & mendaces. *Pſal.* 8. Volucres cœli, & piſces maris qui perambulant ſemitas maris. Tales ſunt curioſi, & mercatores, & Philoſophi, qui ſumma rimantur. *Baruch* 3. Vbi ſunt, qui in auibus cœli ludunt? Et reſpondet poſt modicum: Ad inferos deſcenderunt. *Et ex ea veſcebatur omnis caro.* Nullus enim etiam propriis bonis frui poterat, niſi ad imperium ipſius. *Iudith* 3. Omnis ciuitas noſtra, omniſque poſſeſſio, omnes montes, & colles, & campi, & armenta boum, gregeſque ouium, & caprarum, equorumque & camelorum, & vniuerſæ facultates noſtræ, atque familiæ, in conſpectu tuo ſunt: ſint omnia ſub lege tua. Et loquitur de Nabuchodonoſor.

Videbam. Hæc eſt ſecunda pars ſomnij de ar- 10.
boris præciſione, & hoc eſt. Sic *videbam*, mundi pulchritudinem ſcilicet, *in viſione capitis mei*, imaginaria ſcilicet, non ſenſibili, *ſuper ſtratum meum*, quietus ſcilicet & ſequeſtratus à curis. *Pſal.* 4. In pace in idipſum dormiam, & requieſcam. *Et ecce vigil. Hierony.* Theodotio, Angelus: vigilant enim ſemper Angeli ad Dei officium parati. Nos quoque crebris pernoctationibus eos imitari debemus. De Chriſto quoque dicitur: Non dormitabis, neque dormiet, qui cuſtodit Iſraël. *Et ſanctus*, à terrena cogitatione immunis, qui ſcilicet nec munera accipiat, nec perſonam hominis. *Abac.* 1. Mundi ſunt oculi tui ne videas malum, & reſpicere ad iniquitatem non poteris. *De cælo*, vbi omnia recta ſunt. *Matth.* 6. Pater noſter qui es in cœlis. *Deſcendit*, ad veritatis inquiſitionem & manifeſtationem. *Gen.* 18. Deſcendam, & videbo vtrum clamorem qui venit ad me, opere compleuerint.

Angelus cur dicatur vigil.

Et clamauit, vt interceſſione clamoris inten- 11.
tio innoteſceret cordis. *Prouerb.* 8. O viri ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum. *Fortiter*, vt effectum vox ſcilicet conſequeretur. *Numer.* 23. Cuius fortitudo ſimilis eſt rhinocerotis. *Iob* 9. Si fortitudo quæritur, robuſtiſſimus eſt. *Et ſic ait*, vt ſcilicet ſententia articulatim cognoſceretur. *Ioan.* 15. Si non veniſſem, & locutus fuiſſem eis, peccatum non haberent. *Succidite arborem.* Quia ſcilicet fructum dignum non fecit. *Luc.* 3. Iam ſecuris ad radicem arboris poſita eſt. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. *Eccli.* 10. Sedes ducum ſuperborum deſtruxit Deus, & ſedere fecit mites pro eis. *Et præcidite ramos eius*, hoc eſt, dilatationem poteſtatis, & principum, vt non cohæreant ei. *Ezech.* 17. Diſtringet,

& ficcabit omnes palmites germinis eius,& arefcet. *Et excutite folia eius.* Folia sunt verba, in edictis & mandatis, quæ virtute erant plena, cum erant in potestate. *Ezech.* 17. Summitatem frondium eius auulsit. *Et dispergite fructus eius*, hoc est, bona quibus pascebat suos. *Luc.* 12. Stulte hac nocte animam tuam repetent à te, & quæ præparasti, cuius erunt? *Fugiant bestiæ quæ subter eam sunt*, malæ familiæ scilicet. *Numer.* 16 Recedite à tabernaculis impiorum, ne fortè & vos terra deglutiat. *Et volucres de ramis eius*, supple, fugiant, hoc est, instabiles, & leues. Hæ sunt aues quas abigebat Abraham *Genes.* 15.

12. *Verumtamen.* Mitigat hic sententiam. *Iaco.* 2. Superexaltat misericordia iudicium. *Germen radicum eius in terra sinite*, supple, permanere. *Glossa*: Notat regem deponendum, sed illi regnum seruandum. *Ierem.* 12. Plantasti eos, & radicem miserunt, proficiunt, & faciunt fructum. *Et alligetur vinculo ferreo*, hoc est, tentatione durissima, quæ domet superbiam eius. *Dan.* 2. Ferrum domat omnia. *Et æreo*, quod resonantiam notat: mugiuit enim sicut bos. 1. ad *Corinth.* 13. Factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens. *In herbis quæ foris sunt*, vt scilicet vitentia sæculi perquirat, & nihil curet de diuinis. *Iob.* 39. Vitentia quæque perquirit. *Et rore cæli tingatur.* Hic significat descensum gratiæ ad compunctionem, & pœnitentiam. *Isa.* 45. Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum. *Et cum feris pars eius*, supple, sit, *in herba terræ*, vt scilicet sæculares delicias quærat, & de spiritualibus non curet. *Iob* 40. Huic montes herbas ferunt, omnes bestiæ agri ludunt ibi.

13. *Cor eius ab humano commutetur*, hoc est, quod nullum humanum intellectum colat, sicut videmus peccatores facere: peccatores enim corda bellnina habent. *Psal* 48. Comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. *Et cor feræ detur ei*, vt feras scilicet imitetur. *Genes.* 16. Hic erit ferus homo: manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum. *Et septem tempora mutentur super eum.* Tempora principaliter distinguuntur ad motum solis. Vnde septem tempora, sunt septem anni. Septem autem temporarenouationem significant per pœnitentiam, cuius septem sunt partes. Confessio enim quatuor habet, scilicet quod sit vera, simplex, integra: compunctio vna, scilicet quod ex toto corde sit dolens: satisfactio ieiunium, orationem, & eleemosynam. *Ioan.* 4. Heri horâ septimâ reliquit eum febris. Et subiungit de reuelatione confirmationis.

Cor Nabuchodonosor quomodo sit mutatum.

Septē partes pœnitentiæ.

14. *In sententia vigilum decretum est. Chrysost.* Qui propter suam inimmensam naturam nihil incertum discernunt. *Et sermo sanctorum*, qui scilicet iudiciis Dei consentiunt. *Isa.* 3. Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui. *Et petitio*: clamant enim sancti contra malos ad vindictam. *Psal.* 78. Vltio sanguinis seruorum tuorum qui effusus est, introeat in conspectu tuo. *Apoc.* 6. Vsquequo Domine sanctus & verus non vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra? Et subiungit de fructu. *Donec cognoscant viuentes*, hac scilicet mortali vita. *Psal.* 93. Intelligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapite. *Quoniam dominatur Excelsus in regno hominum. Esther* 13. Dominus omnium es. *Psal.* 82. Sciant gentes quoniam nomen tibi Dominus. *Et cuicumque voluerit, dabit illud.* Ad voluntatem ergo Dei ad regnum Dei quisque vocandus est, vt dicit *Gregor. Hebr.* 4. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tanquam Aaron. *Et humillimum hominem*, hoc est, ad humum proiectum hominem, & vilificatum, *constitutus super illud*, scilicet regnum. *Matth.* 20. Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. 1. *Reg.* 2. Suscitans de puluere egenum, & de stercore eleuans pauperem: vt sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat. Et subdit epilogum huius visionis.

Hoc somnium vidi ego Nabuchodonosor Rex. 15.
Iob 4. Ad me dictum est verbum absconditum, & quasi furtiuè suscepit auris mea venas susurrij eius. Et conuertit se ad supplicationem interpretationis, subdens. *Tu ergo Baltassar*, per spiritum Dei, supple, quem habes, *interpretationem narra festinus.* Quia, vt dicit *Gregor.* Nescit tarda molimina Spiritus sancti gratia. *Matth.* 10. Nolite cogitare quomodo respondeatis. *Quia omnes sapientes regni mei*, mundani scilicet, quorum sapientia stultitia est. 1. ad *Corinth.* 1. Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes. *Non queunt solutionem edicere mihi. Isa.* 19. Sapientes consiliarij Pharaonis dedesunt consilium insipiens. *Tu autem potes*, hoc est, in spiritu tuo facultatem habes. Et subiungit causam. *Quia spiritus deorum sanctorum in te est*, per illuminationem scilicet Spiritus sancti, & Angelorum sanctorum. *Psal.* 142. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. *Ioan.* 3. Spiritus vbi vult spirat.

Tunc Daniel. Incipit hic somnij interpretatio, 16.
& habet tres partes. Primo enim ostendit modestiam, & compassionem interpretantis, secundò setiem interpretationis, ibi, *Quamobrem rex consilium.* In prima tria sunt, modestia scilicet interpretantis, confortatio ad interpretandum regis, & compassio: & hoc est. *Tunc Daniel, cuius nomen Baltassar*, Chaldaicè scilicet, *cœpit intra semetipsum*, conferendo scilicet, *tacitus cogitare*, qualiter scilicet regi eulminis seruaret honorem, & tamen non taceret veritatem, *quasi horâ vnâ*, ad ordinandum scilicet responsum, qualiter proferret: non enim statim protulit spiritum. *Eccli.* 21. Verba prudentium statera ponderabuntur: in ore fatuorum cor illorum, & in corde sapientum os illorum. Nec hoc est contra id quod dicitur. *Matth.* 10. Nolite præmeditari qualiter respondeatis, de fide enim non præmeditandum est: quia statim scitur quid tenendum est, sed de ordine sermonis qualiter proponatur audientibus præmeditandum est. *Psal.* 76. Meditabar nocte cum corde meo, & exercitabar, & scopebam spiritum meum. *Et cogitationes eius conturbabant eum*, pro rege scilicet, cui sensit impendere sententiam, quem benefactorem & promotorem habuerat. *Luc.* 24. Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? *Respondens autem rex ait. Hieron.* Videns eum perterritum, ne contra se aliquid dicere vellet sinistrum, cohortatur, vt verè & simpliciter quod intellexit loquatur: & hoc est. *Baltassar, somnium & interpretatio eius non conturbent te*, quin, supple, dicas veritatem. Et est argumentum, quòd

Danielis modestia.

quòd dura turbari debemus nuntiare: vnde *Ezech.3.* Sedi mœrens vbi illi sedebant. *Ioel.2.* Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes ministri Domini. *Isa.21.* Visio dura nuntiata est mihi. Per hoc enim quod rex confortat ad interpretandum, typum gerit pœnitentis, qui in omne flagellum paratus esse debet. *Psal.37.* Ego in flagella paratus sum, & dolor meus in conspectu meo semper. Item 118. Paratus sum, & non sum turbatus, vt custodiam mandata tua. *Respondit Baltassar*, qui & Daniel, *& dixit*, & ostendit compassionem: *Domine mi.* Blandis vtitur verbis, vt magis demulceat. *Psal.44.* Diffusa est gratia in labiis tuis. *Eccles. 6.* Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos. *Somnium his qui te oderunt, eueniat. Psal. 34.* Confundantur & reuereantur inimici mei. *Et interpretatio eius*, somnij scilicet, *hostibus tuis sit.* Si quæritur, quomodo hostibus malum imprecatur Propheta, qui vltores Dei sunt in peccatores? Dicendum, quòd imprecatur hostibus inquantum sunt impugnatores animæ *Psal.34.* Confundantur & reuereantur inimici mei, qui quærunt animam meam. *Ierem* 18. Da filios eorum in famem, & deduc eos in manus gladij. Et supponit seriem interpretationis, primò de arbore, secundò de sententia. Et hoc est.

Quomodo Daniel hostibus malū imprecatur.

17\. *Arborem quam vidisti*, hoc est, imaginem arboris, *sublimem*, dignitate scilicet, *atque robustam*, diuitiis, *cuius* scilicet arboris, *altitudo pertingit ad cælum*, præsumptione scilicet superbiæ tuæ. *Isa.14.* In cœlum conscendam In inituriam enim Dei impius superbit. *Et aspectus illius in omnem terram*, per venerationem, & timorem. *Iudith 3.* Omnium gentium nuntij dixerunt, Veni nobis pacificus Dominus, vtere seruitio nostro sicut placuerit tibi.

18\. *Et rami eius pulcherrimi*, Principes scilicet, & præfecti. *Psal.36.* Vidi impium supereleuatum & exaltatum sicut cedros Libani. *Et fructus eius nimius*, in diuitiis. *Osea* 10. Fructus adæquatus est ei. Terrena enim fructum reputat. *Et esca omnium in ea*, hoc est, in defensione eius. *Eccle. 5.* Vbi multæ sunt opes, ibi multi sunt qui comedunt eas. *Subter eam habitantes bestiæ agri*, hoc est, aggrestes, ad literam homines bestiales. *Baruch.3.* Vbi sunt Principes gentium, & qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram? *Iob. 5.* Bestiæ terræ pacificæ erunt tibi. *Et in ramis eius*, arboris scilicet, *commorantes aues cæli:* sub defensione enim principum suorum leues, & curiosi, & Philosophi contemplantes cœlestia habitabant. *Psal.* 103. Illic passeres nidificabunt.

19\. *Tu es rex*, significatus scilicet per arborem. In *Epist. Iudæ:* Arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ. *Qui magnificatus es*, dignitate scilicet. Contra quod dicitur in *Psal.130.* Non ambulaui in magnis. *Et inualuisti*, diuitiis, supple, contra quod dicitur in *Psal.61.* Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. *Et magnitudo tua creuit*, per dilatationem potentiæ. *Iudith. 1.* Gloriabatur quasi potens in potentia exercitus sui. Contra quod dicitur. *Ierem.9.* Non glorietur fortis in fortitudine sua. *Et peruenit vsque ad cælum*, hoc est, ad iniuriam cœlestis Domini. *Psal.73.* Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper. *Et potestas tua in terminos vniuersæ*

terræ, supple, creuit. *Isa.10.* Gloriatur dicens. Sicut colliguntur oua quæ derelicta sunt, sic vniuersam terram ego congregaui.

Quod autem vidit rex vigilem. Secunda pars interpretationis est, & dicitur vigil iudex noster, quia singula considerat. *Ierem.1.* Vigilabo super verbo meo, vt faciam illud. *Et sanctum*, terreno munere non contagiosum. *Prouerb. 6.* Non suscipiet pro redemptione dona plurima. *Descendere de cælo*, vt scilicet forma iudicij de cœlo accipiatur. *Matth.6.* Fiat voluntas tua sicut in cœlo, & in terra. *Et dicere*, hoc est, sententialiter pronunciare. *Apocal. 1.* De ore eius gladius ex vtraque parte acutus exibat. *Succidite arborem. Luc.13.* Ecce anni tres sunt ex quo venio, quærens fructum in ficulnea hac, & non inuenio: succide ergo illam: vt quid etiam terram occupat? *Et dissipat illam*, hoc est, quæ ad ipsam pertinent. *Psal.108.* Scrutetur fœnerator omnem substantiam eius, & diripiant alieni labores eius. *Eccli. 10.* Cum morietur homo, hæreditabit serpentes, & bestias, & vermes. Serpentes dæmones qui animam, bestias quasi vastias, quæ possessionem, vermes autem qui corpus dissipent. *Attamen germen radicum eius*, in potestate scilicet redeundi, *in terra dimittite*, vt scilicet ad terrenum regnum possit redire, per sui recogitationem. *Iob 14.* Lignum habet spem: si præcisum fuerit, rursum virescit. *Et vinciatur ferro:* furiosi enim catenis ferreis ligari solent, vt dicit *Hieron. & aere*, propter sonoritatem furiosæ insaniæ. *In herbis foris*, vt virorem sæculi perquirat. *Isa.40.* Fœnum est populus, & omnis gloria eius quasi flos fœni. *Et rore cæli conspergatur*, per visitationem gratiæ. *Osea vlt.* Ego quasi ros, & Israël germinabit sicut lilium. *Et cum feris sit pabulum eius*, hoc est, ferinis delectetur. *Psal.48.* Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus. *Donec septem tempora commutentur super eum*, hoc est, septem anni qui significant septem reuolutiones donorum sancti Spiritus. *Isa.11.* 20.

Forma iudicij è cœlo accipienda.

Hæc, scilicet quam dicturus sum, *est interpretatio sententiæ Altissimi*, scilicet cuius sententiæ nemo potest contraire. *Isa 46.* Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. *Quæ peruenit*, meritis malis exigentibus, *super Dominum meum regem.* Dominum suum eum vocat, vt magis mitiget, cui infausta nuntiaturus erat. *Luc.10.* Infundens oleum & vinum. 22.

Eiicient te ab hominibus, vt insanum. 1. ad *Corinth.5.* Auferte malum ex vobis ipsis. *Gen. 4.* Eiicies me à facie terræ. *Et cum bestiis*, hoc est, bestialibus, *ferisque*, hoc est, ferinis, *erit habitatio tua. Iob 30.* Frater fui draconum, & socius struthionum. *Et fænum vt bos comedes*. hoc est, virore sæculi delectaberis. *Sapient. 2.* Nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. *Et rore cæli infunderis.* Quia veste non vtebatur. *Cantic. 5.* Caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium. *Septem quoque tempora mutabuntur super te*, vt 7. annis sis in pœnitentia, quæ significant septem virtutum perfectionem, quatuor cardinalium, & trium Theologicarum. *Iob 5.* In sex tribulationibus liberaui, & in septima non tanget te ma- 23.

Nabuchodonosor è regno pulsus vt insanus.

C 3 lum.

lum. *Donec scias*, pœnâ scilicet te in sensum reducente. *Psal.* 93. Intelligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapite. *Quod dominetur excelsus super regnum hominum* : & ideò Dominus dominorum dicitur, & rex regum. *Psal.* 71. Dominabitur à mari vsque ad mare. *Et cuicunque voluerit. det illud.* Vnde seu magnum, seu paruum suscitabit. 1 *Reg.* 2. Suscitans de puluere egenum, & de stercore eleuans pauperem, vt sedeat cum principibus.

23. *Quod autem præcepit*, supple, vigil, & sanctus, *vt relinqueretur germen radicum eius, id est, arboris*, supple, significat, quòd *regnum tuum tibi manebit*, tibi scilicet per pœnitentiam restitutum. *Isa.* 1. Restituam iudices tuos, vt fuerunt prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus. *Postquam cognoueris potestatem esse cœlestem*, flagellis scilicet correptus. *Isa.* 26. In angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis. *Psal* 82. Imple facies eorum ignominiâ, & quærent nomen tuum Domine. Et subiungit de consilio pœnitentiæ.

24. *Daniels consil um monent is Nabuchodo nosor ad pœnitentiam.* *Quamobrem rex consilium meum placeat tibi.* *Tob.* 4. Consilium semper à sapiente perquire. *Et peccata tua*, fœdos scilicet actus, *Eleemosynis redime.* *Prouerb.* 13. Redemptio animæ viri diuitiæ suæ. *Prouerb.* 16. Misericordia, & veritate redimitur iniquitas. *Ephes.* 5. Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. *Et iniquitates tuas*, quas scilicet in iniurias Christi commisisti, *misericordiis pauperum*, redime. *Tob* 4. Eleemosyna ab omni peccato & à morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras. 1. ad *Timot.* 4. Pietas ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ, quæ nunc est, & futuræ. *Forsitan ignoscet Deus delictis tuis.* Forsitan dicit, quia in gratia & voluntate Dei est. *Ioel.* 2. Quis scit, si conuertatur & ignoscat Deus. *Glossa* hic obiicitur: quia si sciuit prædeterminatam sententiam, cum diffinitio Dei mutari non possit, consilium ad mutandum non profuisset. Ad hoc respondent *Glossa*, quòd prophetia comminationis est, quæ ex nostris meritis dependet, sicut & illa, quæ dicta fuit Ezechiæ *Isa.* 38. Dispone domui tuæ, &c. De Niniuitis *Ionæ* 3. Adhuc 40. dies, & Niniue subuertetur. *Ierem.* 18. vbi dicit, quòd si mala comminatur genti, & illa gens bene fecerit, minas clementia commutabit. Et sunt hæc verba *Hieronymi*: Quamuis Deus prædixerit, cuius præscientia non potest mutari, hortatur tamen ad eleemosynam & pauperum misericordiam: quia nesciebat an esset comminatio: & Ezechiæ & Niniuitarum sententia commutata est, non iudicij varietate, sed eorum mutatione, qui conuersi veniam meruerunt.

25. *Omnia hæc.* Dicit impletionem, & tria dicit, scilicet quo demerito & qualiter sententia impleta est: & qualiter per pœnam correctus est, ibi, *Igitur post finem dierum.* Et quis finctus talem correctionem secutus est, ibi, *In ipso tempore sensus meus reuersus est.* In prima harum tria sunt. Primò enim in communi dicit impletam esse sententiam. Secundò dicit per quam meritoriam causam. Tertiò describit iolaniæ pœnam. Dicit ergo. *Omnia hæc*, quæ scilicet Daniel prædixit, *venerunt super Nabuchodonosor regem. Isa.* 34. Requirite diligenter in libro Domini, vnum ex eis non defuit, alter alterum non quæsiuit. Et subiungit de malo merito.

Post finem mensium duodecim, quibus scilicet ad pœnitentiam à Deo expectabatur, *Sapient.* 11. Dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam. *In aula Babylonis deambulabat*, vt superbus, & omnium Dominus. *Iob* 24. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo, in superbia. 26.

Respondit que rex, & ait, nulli loquens, sed fastidio cordis sui. *Nonne hæc est Babylon*, in regnis scilicet inclyta. *Isa.* 21. *Ciuitas magna*, diuitiis scilicet & potestate, sicut, *Genes.* 10. Nemroch ædificauit ciuitatem. *Quam ædificaui.* Nihil Deo attribuit, qui mundi ædificat ciuitatem, cum tamen dicatur *Iosue* 6. Maledictus vir coram Domino, qui suscitauerit & ædificauerit ciuitatem Iericho. *In domum regni*, in qua scilicet regnem super terram. *Apoc.* 18. Sedeo regina, & vidua non sum, & luctum non video. *In robore fortitudinis meæ.* Fortitudine enim semper pro lege vtebatur. *Ezech.* 34. Cum austeritate imperabitis eis, & cum potentia, *& in gloria decoris mei*, hoc est, vbi ostendam gloriam decoris. 1. *Mach.* 2. Cuius gloria stercus & vermis est: hodie extollitur, & cras non inuenietur. 27.

Cumque sermo adhuc esset. Tangit hic sententiam, & pœnam: & hoc est, *In ore regis*, vt statim scilicet vltio adhiberetur. *Sapient.* 1. Sermo obscurus in vacuum non ibit. *Vox de cœlo ruit.* Impetum notat vindicantis. *Salust.* Frangit Deus omne superbum. *Psal.* 67. Dabit voci suæ vocem virtutis. De cœlo autem dicit, quia auctoritate diuina sonuit de aëre. *Tibi dicitur Nabuchodonosor rex*, ex sententia scilicet vigilis & sancti: *Regnum tuum transibit à te*: iam enim data est sententia. *Isa.* 47. Non est solium filiæ Chaldæorum, quia vltrà non vocaberis mollis & tenera. 28.

Et ab hominibus eiicient te. *Gregor.* Qui societatem hominum violat, supereft, vt bestialiter viuat. *Et cum bestiis, & feris erit habitatio tua.* *Psal.* 119. Habitabit cum habitantibus Cedar. *Fœnum quasi bos comedes.* *Psal.* 105. Mutauerunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fœnum. *Et septem tēpora mutabuntur super te.* *Exod.* 21. In septimo anno egredietur liber. *Donec scias*, per pœnam scilicet correptus, *quòd dominetur excelsus in regno hominum.* *Esther* 13. In ditione tua cuncta sunt posita. *Et cuicunque voluerit, det illud.* *Hebræ.* 5. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo. Et subdit de huius sententiæ impletione. 29.

Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosor. *Isa.* 31. Ipse sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit. *Et ex hominibus abiectus est*, vt furiosus qui se bouem reputauit. *Psal.* 21. Opprobrium hominum, & abiectio plebis. *Et fœnum vt bos comedit.* *Iob* 40. Fœnum quasi bos comedet. *Et rore cœli corpus eius infectum est.* *Deuter.* 33. Cœli caligabant rore. *Donec capilli eius*, inculti scilicet & intonsi, *in similitudinem aquilarum crescerent*, vt scilicet pilis esset coopertus, sicut aquila plumis. Aquilæ autem comparatur propter rapacitatem. *Et vngues eius quasi vngues auium*, quibus crudelitates exercebat. *Ezech* 17. Aquila grandis magnarum alarum, plena plumis & varietate, venit ad Libanum. 30. *Quare Nabuchodonosor aquila comparatur.*

Igitur

31. *Igitur post finem dierum.* Ponitur hîc correcti confessio, & confessionis effectus : & hoc est. *Igitur.* Inceptiuum est. *Post finem dierum*, septem scilicet annorum. *Isa.* 24. Post multos dies visitabuntur. *Ego Nabuchodonosor*, flagellis scilicet correptus. *Ierem.* 31. Castigasti me, & eruditus sum, quasi iuuenculus indomitus, confusus sum, & erubui : quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ. *Oculos meos ad cælum leuaui*, mentis scilicet, vt Deum cœli cognoscerem. *Psal.* 122. Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis. *Et sensus meus*, hoc est, regnum rationis in sensibilibus, *redditus est mihi*, qui prius scilicet cor habui ab humano mutatum. *Isa.* 46. Redite præuaricatores ad cor. *Psal.* 84. Loquitur pacem in plebem suam, & in eos, qui conuertuntur ad cor. *Et Altissimo benedixi*, gratias scilicet agendo. *Eccli.* 51. Danti mihi sapientiam dabo gloriam. *Et viuentem in sempiternum laudaui*, de iudicio scilicet. *Apocal.* 4. Dabant gloriam & honorem sedenti super thronum, viuenti in sæcula sæculorum. Viuens in sempiternum dicitur, viuens & viuificans vita sempiterna. *Matth.* 22. Non est Deus mortuorum, sed viuentium. *Et glorificaui*, hoc est, prædicaui. Tullius in fine primæ Rhetoricæ: Gloria est late patens præconium. *Quia potestas eius potestas sempiterna*, qua scilicet subditos, & creaturas potest coërcere, ne possint tantum nocere, quantum volunt, vel præsumere. *Luc.* 1. Deposuit potentes de sede. *Iob* 5. Qui dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum quod cœperant. *Et regnum eius in generationem, & generationem*, hoc est, regimen & gubernatio. *Psal.* 144. Regnum tuum, regnum omnium sæculorum.

32. *Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt. Isa.* 40. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum reputatæ sunt ei. *Augustin.* Quod corruptibile est, respectu eius quod verè est, non est. *Iuxta voluntatem enim suam* (causa quærenda non est) *facit tam in virtutibus cæli*, corporum cœlestium scilicet & Angelorum. *Eccli.* 24. Gyrum cœli circuiui sola. *Psal.* 32. Verbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. *Quam in habitatoribus terræ*, hoc est, in hominibus. *Psal.* 134. Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in cœlo & in terra. *Et non est qui resistat manui eius. Esther* 13. Dominus omnium tu es, nec est qui resistat maiestati tuæ. *Iob* 10. Cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere. *Et dicat ei, Quare fecisti? Roman.* 9. O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? Et subiungit de istius confessionis fructu.

33. *In ipso tempore*, vt notetur pœnitentiæ effectus. *Ezech.* 18. Quicumque peccator ingemuerit, omnium iniquitatum eius non recordabor. *Sensus meus*, quem scilicet amiseram, *reuersus est ad me. Psal.* 31. Intellectum tibi dabo, & instruam te. *E ad honorem regni mei*, hoc est, ad regnum rationis, & conuersationem honestatis. *Psal.* 8. Gloria & honore coronasti eum Domine. *Decoremque perueni*, in exterioribus scilicet. *Psal.* 20. Gloriam & magnum decorem impones super eum. *Et figura mea reuersa est ad me.* Non legitur, quòd exteriorem figuram amiserit, sed cor eius ab humano mutatum sit : vnde intelligitur ratio figuræ consona, vt scilicet ad humanam rationem figurentur opera. Quidam enim figurantur ad canes, quidam ad porcos. 2. *Pet.* 2. Canis reuersus est ad suum vomitum, & sus lota in volutabro luti. *Et optimates mei*, in principatu scilicet, *& magistratus mei*, in officiis scilicet & consiliis principales, *requisierunt me*, ad reducendum scilicet ad regnum. *Hieron.* Tanta erat nequitia Euilmerodach filij eius, quòd omnes requirebant patrem : vnde posteà filius à patre tractus est, in causam tanquam regnum dissipasset. *Et in regno meo restitutus sum. Psal.* 2. Ego autem constitutus sum rex ab eo. *Et magnificentia*, in honoribus scilicet & diuitiis, *amplior addita est mihi* : eò quod consideratione casus mei fortior, & deuotior resurrexi. Et est argumentum, quòd si pœnitens resurgat deuotior, maiorem gratiam accipiet, quam amiserat. *Iob. vlt.* Addidit Dominus omnia quæcumque fuerant Iob duplicia. Ex tantis enim beneficiis surgit in laudem dicens.

Naubuchodonosor quomodo mutauit hominis figuram.

Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo. Psal. 34.
68. Magnificabo eum in laude. *Et magnifico*, facta eius magna esse prædicando. *Luc.* 1. Magnificat anima mea Dominum. *Et glorifico*, gloriosum eum demonstrando. *Eccli.* 42. Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis, superualebit adhuc, & admirabilis magnificentia eius. *Regem cæli*; qui scilicet cœlum tenendo, omnia regit quæ in cœlo sunt. *Tob.* 12. Benedicite Deum cœli, & coram omnibus viuentibus confitemini ei. *Quia omnia opera eius vera*, hoc est, ad rectitudinem æternam mensurata. Dicit enim Anselmus, quòd veritas est rectitudo sola mente perceptibilis. *Tob.* 3. Omnes viæ tuæ, misericordia & veritas. *Et omnes viæ eius iudicia.* Quibus scilicet graditur gubernando homines. *Psal.* 98. Iustitiam & iudicium in Iacob tu fecisti. *Et gradientes in superbia*, hoc est, continuè addentes in superbia & proficientes. *Iob.* 15. Cunctis diebus suis impius superbit. *Potest humiliare.* Potest dicit, quia aliquando dissimulat : sed hoc non est ea infirmitate, sed patientia. *Iudith* 9. Nec superbi ab initio placuerunt tibi, sed humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio.

Veritas est rectitudo sola mente perceptibilis.

CAPVT V.

BAltassar rex. In ista parte ostenditur ruina 1.
mundi per regnum Christi, in destructione regni Babylonis, excellentia Danielis ostenditur in interpretatione visionis sensibilis, sicut à principio dictum est : & habet partes duas; scilicet interpretationem visionis, & honorem interpretantis infrà 6. ibi, *Placuit Dario.* Interpretatio visionis tres partes habet, scilicet visionis reuelationem, & visionis interpretationem, ibi, *Ad quem respondens Daniel.* Et visionis impletionem, ibi, *Eadem nocte interfectus est.* Prima pars tres habet partes, scilicet causæ meritoriæ descriptionem, sententiæ promulgatio-

nem, ibi, *In eadem hora*. Et regis & aliorum conturbationem, ibi, *Tunc facies regis*. In prima notantur quatuor, vanitas scilicet festiuantium, edacitas conuiuantium, sacrilegium vasa consecrata in vsibus propriis prophanantium, & blasphemia Deum verum inhonorantium: & hoc est. *Baltassar rex. Hierony.* Iste Baltassar non fuit filius Nabuchodonosor, vt vulgò creditur: sed, vt ait *Berosus*, qui Chaldæam, scribit historiam, & qui eamdem sequitur, *Iosephus*, post Nabuchodonosor, qui in Chaldæa regnauit annis 44. successit Euilmerodach filius eius, de quo scribit Ieremias, quòd in primo anno regni sui, leuauerit caput Ioachim regis Iudæ, & eduxerit eum de domo carceris. Huic successit filius eius Neglisar, qui habuit filium Labosordach patrem huius Baltassar: quo à Medis & Persis occiso, destructum est regnum Chaldæorum. Item *Hierony.* Tradunt Hebræi, quòd irritam putans Dei promissionem, qua Ieremias captiuitatem Iudæorum dixerat relaxandam, quasi spei vanæ insultans captiuorum, fecit grande conuiuium. Dicit ergo. *Baltassar rex*, vt regalis notetur ambitio, *fecit grande conuiuium*. Grande dicitur propter multitudinem apparatus, conuiuium autem propter iucunditatem epulantium. *Optimatibus suis mille*. Mille dicitur, quia maximus numerus est, vt intelligitur in maximo numero fuisse inuitatos. *Esther* 1. Fecit grande conuiuium cunctis principibus, & pueris suis. Quod vituperatur. *Luc.*16. Induebatur purpura & byssо, & epulabatur quotidiè splendidè. Vituperatur etiam, quòd diuitibus fecit, & non pauperibus. *Luc.* 13. Cum facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque cognatos, neque vicinos, neque diuites, ne fortè & ipsi te reinuitent, & fiat tibi retributio: sed cum facis conuiuium, voca pauperes, & debiles, & claudos, & cæcos, & beatus eris, quia non habent vnde retribuant tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum. *Marc.*6. Cum dies opportunus accidisset, Herodes in natali suo cœnam fecit principibus, tribunis, & primis galilææ. *Et vnusquisque secundum suam bibebat ætatem. Glossa*: Secundum ætatem erant in conuiuio ordinati, & nemo vltra vires bibere cogebatur: vt scilicet quilibet tantum caperet, quantum ætati suæ sufficeret. *Esther* 1. Non erat qui nolentes cogeret ad bibendum. Et intelligitur ætas spatium adeptæ dignitatis, non vitæ. Ex tunc enim honor debebatur. *Sapient.* 4. Senectus venerabilis est, non diuturna, neque annorum numero computata. Cani sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata. *Genes.*43. Sederunt coram eo, primogenitus iuxta primogenita sua, & minimus iuxta ætatem suam. Et adiungit de vasorum prophanatione per sacrilegium.

2. *Præcepit ergo iam temulentus rex*. Oppositio est in adiecto: rex enim à regendo dicitur. Et temulentia tollit regnum. Temulentus enim ebrius est: ebrius autem regnum rationis non habet. 1. *Reg.*1. Vsquequo ebria eris? Digere paulisper vinum quo mades. *Prouerb.*23. Noli esse in conuiuiis potatorum. *Prouerb.* 31. Noli regibus ô Samuel, noli regibus dare vinum, quia nullum secretum est vbi regnat ebrietas. *Vt afferrentur vasa aurea, & argentea*, quæ scilicet consecrata fuerant ad vsus templi,

Ioseph. lib. 10. antiq. c.12. — *Ierem.52.* — *Ierem.25.* — *Baltasar cur instituit conuiuium.* — *Ebrietas vitanda.*

in quibus ad ostensionem magnificè biberè volunt. Significant autem hæc vasa libros, & auctoritates Scripturæ, vel fideles animas, quas diabolus in hæreticis, vel malis hominibus, ad suas adhibet delectationes & abusus, sicut dicitur. 2.*Paralip. vlt.* Tradidit in manu eius vniuersa vasa domus Domini, tam maiora, quam minora. *Quæ asportauerat Nabuchodonosor pater eius*, hoc est, proauus eius. *De templo*. Hoc dicit ad aggrauationem, quia sacrilegum erat de templo accipere. Et ad aggrauationem peccati addit. *Quod fuit in Ierusalem.* 2. *Machab.* 5. Templo quod vniuersa terra sanctius est. 1. ad *Corinth.* 3. Si quis Dei templum violauerit, disperdet illum Dominus. *Et biberent in eis rex*: quod prophanum erat, quòd homo vasis Dei vteretur sicut præceptum est *Exo.* 35. *Et optimates eius*: quod prophanius fuit. *Vxoresque & concubinæ*: quod fuit prophanatissimum, vt scilicet in vsum scortiuas Domini conuerteretur. Hoc tamen hodiè videmus fieri, quando thesauri domus Domini in abusum scorti conuertuntur. 2. *Machab.*6 Templum luxuria erat plenum, & scortantium cum meretricibus, sacratisque ædibus mulieres se vltrò ingerebant. Et sicut præcepit, sic opere impletum est: & hoc est.

Tunc allata sunt vasa aurea, cultum Domini decentia, *& argentea, quæ asportauerat de templo*, Nabuchodonosor scilicet, *quod fuerat in Ierusalem*, vbi summa vigebat sanctitas. *Psal.* 92. Domum tuam decet sanctitudo. *Et biberunt in eis rex*, malum exemplum dando, *& optimates eius*, malo exemplo corrupti, *& vxores, & concubinæ eius*, ne edacitati deesset luxuria. *Ephes.*5. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. *Hieron.* Venter mero æstuans, facilè despumat in luxuriam. Et subiungit de blasphemia. 3.

Bibebant vinum, mundanæ scilicet lætitiæ, & erroris, quod multis causa peccati est. *Prouerb.* 23. Ne intuearis vinum quando flauescit, cum splenduerit in vitro color eius: ingreditur blandè, & in nouissimo mordebit vt coluber, & sicut regulus venena diffundet. *Et laudabant deos suos*, in blasphemiam scilicet creatoris. *Iob* 15. Docuit iniquitas tua os tuum, & imitaris linguam blasphemantium. *Aureos*. Aurum adorat, qui sapientiam sæculi veneratur. *Et argenteos*, quod fuit cultorum eloquentiæ. *Psal.* 113. Simulachra gentium, argentum, & aurum. *Et æreos*. Æs sonorum est, & carmina significat poëtarum, quæ quidam venerantur. Significat etiam reboationes aduocatorum. *Et ferreos*, quod significat ligamenta syllogismorum, quæ cuncta domant. *Ierem.*6. Æs & ferrum vocate eos, quia ego proieci eos. *Ligneos, & lapideos*: quod significat faciles & tamen per obstinationem duras inuentiones eorum. *Ierem. in epist.* Videbitis in Babylone deos aureos, & argenteos, & lapideos, & ligneos in humeris portari. 4.

In eadem hora. Tangitur hic sententiæ promulgatio, & dicit, in eadem hora, vt notetur pœna respondere culpæ. 2. *Machab.* 6. Non multo tempore sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltionem adhibere, magni beneficij indicium est. *Apparuerunt digiti*, hoc est, species sensibiles digitorum, *quasi manus hominis* 5.

Venter mero æstuans, declinat cito ad libidinem. — *Baruch. 6.*

hominis. Quaſi dicit, quia non erat verè manus, ſed ſpecies manus. Et dicit hominis: quia ad modum hominis, & ad intellectum figuratæ fuerunt. *Iſa.* 8. Sume tibi librum grandem, & ſcribe in eo ſtylo hominis. *Scribentis*, ob perpetuam rei memoriam. Et attende, quòd ſupra 4. vbi rex per penitentiam reſtituendus fuit, vox de cœlo ruit, quæ diſparuit: ſignificabat enim iram Dei citò finiendam. Hic autem vbi interficiendus fuit rex, & regnum diſſipandum, ſcribitur in perpetuam rei memoriam. *Abac.* 2. Scribe viſum, & explana ſuper tabulas, vt percurrat qui legerit eum. *Contra candelabrum*, vt ſcilicet cuncti viderent. 2. *Reg.* 12. Tu feciſti in abſcondito, ego faciam in conſpectu ſolis huius. *In ſuperficie parietis*, ne tecta eſſet litera. *Matth.* 10. Nihil opertum, quod non reueletur. *Aula regiæ*, vbi multorum fuit frequentia. *Ierem.* 17. Peccatum Iudæ ſcriptum eſt ſtylo ferreo, in vngue adamantino exaratum eſt ſuper latitudinem cordis eorum. *Et rex aſpiciebat articulos manus ſcribentis*, vt ſcilicet cognoſceret imminere ſibi pœnam. *Pſal.* 49. Arguam te, & ſtatuam contra faciem tuam.

Digiti ſcribentes in parieto imminentem regis cædẽ & regni deſtructionem ſignificabant.

6. *Tunc facies regis commutata eſt.* Hîc tangitur de regis conturbatione, & ſunt duo quæ hîc dicuntur, ſcilicet conturbatio regis de inquiſitione interpretis, & reginæ conſilium, ibi, *Regina autem pro re.* In prima quatuor ſunt, ſcilicet regis conturbatio, & interpretum compellatio, ſapientum ſæculi defectio, & ex hoc amplior regis confuſio. Dicit ergo. *Tunc facies regis commutata eſt*, in pallorem ſcilicet. *Eccl.* 13. Cor hominis immutat faciem illius, ſiue in bonum, ſiue in malum. 2. *Machab.* Facies, & color immutatus declarabant internum animi dolorem. *Et cogitationes eius*, quæ quaſi coagitationes dicuntur, quando homo multa reuoluit, quod naturale eſt homini conturbato, & confuſo. *Iob* 10. Cogitationes meæ ſuccedunt ſibi, & mens in diuerſa rapitur. *Conturbabant eum. Pſal.* 37. Cor meum conturbatum eſt in me. *Et compages renum eius diſſoluebantur*, vbi ſcilicet ſuperiora inferioribus iunguntur. *Pſal.* 72. Renes mei commutati ſunt, & ego ad nihilum redactus ſum. *Et genua eius ad ſe inuicem collidebantur*, præ timore ſcilicet. *Iſa.* 21. Corrui cum audirem, conturbatus ſum, cum viderem, emarcuit cor meum. Et ſubdit de exclamatione ad interpretem.

Cor hominis immutat faciem.

7. *Exclamauit itaque rex fortiter*, vt intenſio clamoris, intenſionem ſignificaret cordis: naturale enim eſt homini in anguſtia clamare. *Baruch.* 3. Anima in anguſtia, & ſpiritus anxius clamat ad te. *Vt introducerent magos, Chaldæos, & aruſpices. Gloſſa:* Obliti eorum quæ Nabuchodonoſor acciderant, antiquum gentis ſuæ ſequitur errorem, Magos vocans, non Dei prophetam. 3. *Reg. vlt.* Eſt hic Propheta per quem poſſumus interrogare: ſed ego odi eum, quia non prophetat mihi bonum, ſed malum. *Et proloquens rex ait ſapientibus Babylonis*, hoc eſt, procul, & publicè loquens, vt ab omnibus audirent, vt eſſet verbum magis irreuocabile. *Quicumque legerit ſcripturam hanc*, quæ ſcilicet apparet in pariete: & dicitur legere, qui ad intellectum legit. *Et interpretationem eius manifeſtam mihi fecerit:* quod facere non poteſt qui non intelligit. *Daniel.* 10. Intelligentia opus eſt in viſione. *Purpura veſtietur*, quod ſignum regale fuit, *& torquem auream habebit in collo. Gloſſa:* Quod ſummæ dignitatis erat: torquis enim dabatur in ſignum, quòd collum ſolutum non erat ad inſipienter loquendum. Aurum enim ſapientiam ſignificat. *Prouerb.* 1. Addatur gratia capiti tuo, & torques collo. Purpura verò ſanguine purpuris colorata veſtis eſt, qua non licebat niſi regibus vti. *Et tertius in regno meo erit. Gloſſa:* Poſt me vnus de tribus principibus, tertiam partem regni habens. *Gen.* 41. Conſtitui te ſuper vniuerſam terram Ægypti: & tulit anulum de manu ſua, & dedit in manu eius, veſtiuitque eum ſtola byſſina, & collo torquem auream circumpoſuit. *Gloſſa:* Apud Iudæos, reges vnctio facit: apud Medos quatuor inſignia, ſcilicet purpura, fibula, anulus, & diadema. Vnum horum ſine aliis conceſſum, non dabat honoris plenitudinem, ſed participationem. Scriptura hæc ſignificat ſacram Scripturam, quæ præmonet homines de pœnis futuris. Legit autem, & interpretationem dat, qui de ſcripturis profert monita ſalutis. *Roman.* 15. Quæcumque ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt, vt per patientiam & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus: hic purpuram accipit in deuotione ſanguinis Domini. *Iſa.* 63. Rubrum eſt indumentum tuum, & veſtimenta tua ſicut calcantium in torculari, paſſionis ſcilicet Chriſti. Torquem accipit in eloquij diſcretione. *Eccli.* 6. Pone in torques illius collum tuum. Hic tertius erit in regno: eſt enim regnum in hierarchia ſupercœleſti, & cœleſti, & Eccleſiaſtica, ad quod aſſumitur, qui Scripturam interpretatur. *Luc.* 22. Ego diſpono vobis, ſicut diſpoſuit mihi Pater meus regnum.

Apud Naturale eſt homini in anguſtia clamare.

Torquis aurea ſumma dignitatis inſignis.

Apud Iudæos reges vnctio facit apud Medos quatuor inſignia, ſ. purpura, fibula, anulus, & diadema.

Tunc ingreſſi ſunt, cupiditate munerum ſcilicet, *omnes ſapientes regis.* 8.
Roman. 8. Prudentia carnis mors eſt. *Et non potuerunt nec ſcripturam legere. Iſa.* 29. Erit vobis viſio, ſicut verba libri ſignati, quem cum dederit ſcienti literas, dicet, lege iſtum: & reſpondit. Non poſſum, ſignatus eſt enim: & hoc eſt quod ſequitur. *Nec interpretationem eius indicare regi:* ſcriptura enim non intelligitur, niſi eodem ſpiritu, quo edita eſt. *Ioan.* 16. Ille docebit vos omnia, & ſuggeret vobis omnia.

Vnde rex Baltaſſar ſatis conturbatus eſt. Pſal. 9.
37. Cor meum conturbatum eſt in me, dereliquit me virtus mea. *Et vultus illius immutatus eſt*, in triſtitiam ſcilicet & pallorem: quia hoc ipſum inconſtantiæ indicium fuit, ſcilicet ad diffuſionem vultus deiici in triſtitiam: vnde è contrario laudatur Anna 1. *Reg.* 1. quòd vultus illius non ſint in diuerſa mutati. *Eccli.* 27. Homo ſenſatus in ſapientia manet ſicut ſol, nam ſtultus ſicut luna mutatur. *Sed & optimates eius turbabantur*, pro rege ſcilicet. *Matth.* 2. Audiens rex turbatus eſt, & omnis Ieroſolyma cum eo. Sequitur de conſilio Reginæ: & dicuntur tria, ſcilicet qualiter venit, & quod conſilium ſapiens dedit, & quod rex conſilio obediuit: & hoc eſt.

Regina autem. Ioſephus: Auia regis. Origenes: 10.
mater Baltaſſar. Auiæ enim matres vocantur, vnde potuit noſſe præterita, quæ rex ignorabat;

Pro re quæ acciderat Regi, & optimatibus eius, noua scilicet & stupenda, *domum conuiuij ingressa est*, ad noua enim concutitur vndique: *& proloquens ait, Rex in æternum viue.* A salutatione incipit, vt tristitiam temperet. *Matth.* 10. In quamcumque domum intraueritis, dicite: Pax huic domui. Et subdit consolationem. *Non te conturbent cogitationes tuæ. Ioan.* 14. Non turbetur cor vestrum, neque formidet. *Neque facies tua immutetur*, in deiectionem scilicet & tristitiam. Vnde laudatur Ioseph *Genes.* 42. quòd læta facie tristitiam dissimulauit. Vnde *Philosophus* in 1. Ethic. dicit, quòd fœlicis est decenter ferre fortunas. Et subdit consilium.

Cap. 10.

11. *Et vir in regno tuo.* Bene vir. *Gregor.* Viret qui contra biformes fortunæ insultus biformi constantia mentis militat præmunitus. *Qui spiritum deorum sanctorum habet in se.* 1. *Ioan.* 4. De spiritu suo dedit nobis. *Et in diebus patris tui*, hoc est, atauitui, vel proaui. *Glossa*: more scripturæ quæ auos, & deinceps patres appellat. *Scientia, & sapientia inuenta sunt in eo*, hoc est, tam in humanis, quam in diuinis peritia: præ omnibus enim doctus est, qui à Deo doctus est. *Luc.* 21. Dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere omnes aduersarij vestri. *Nam & rex Nabuchodonosor pater tuus*, qui scilicet talis, & tantus fuit, quem & tu imitari debes. *Prouerb.* 4. Audite filij disciplinam patris, & attendite vt sciatis prudentiam. *Principem magorum*, hoc est, magnorum Philosophorum, *incantatorum*, qui carminibus in herbis vel animalibus diuinant, *Chaldæorum*, qui in astris, *& aruspicum*, qui in extis sacrificiorum iuxta aras, *eum constituit*, non quod participationem haberet eum eis, sed vt regimine præesset. *Psal.* 104. Constituit eum Dominum domus suæ, & principem omnis possessionis suæ, vt erudiret principes sicut semetipsum. *Pater, inquam, tuus O rex.* Hoc repetit vt nepotem ad tanti patris imitationem prouocet. *Hebr.* 12. Patres quidem carnis nostræ eruditores habuimus, & reuerebamur eos. Et reperit rationem.

Vir est qui contra biformes fortunæ insultus biformi constantia mentis militat præmunitus.

12. *Quia spiritus amplior*, plura scilicet comprehendens, *& prudentia*, in agibilibus humanis, *intelligentiaque* in ciuilibus. *Psal.* 31. Intellectum tibi dabo, & instruam te. *Et interpretatio somniorum*, propheticalium scilicet. *Gen.* 41. Vidi somnia, nec est qui edisserat, quæ audiui te prudentissimè conijcere. *Ostensio secretorum*, in visionibus intellectualibus. *Psal.* 50. Incerta, & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi. *Ac solutio ligatorum.* Ligata sunt, quæ obscuris ænigmatibus & allegorijs inuoluta sunt. *Sap.* 8. Signa & monstra scit, antequam fiant, & euentus temporum, & sæculorum. *Inuenta sunt in eo*, per experientiam scilicet: hæc autem inuenta sunt per spiritum quem accepit. *Sap.* 7. Ipse sapientiæ dux est, & sapientium emendator. *Hoc est in Daniele: cui rex*, scilicet Nabuchodonosor, *nomen imposuit Baltassar. Hierony.* Vbique sunt virtuti sua præmia: Danielem fœmina barbara tantis laudibus prædicat. *Prouerb. vlt.* Date ei de fructu manuum suarum, & laudent eam in portis opera eius. *Nunc itaque Daniel vocetur*: eò quod ille secundò spiritum Dei consulere potest, & hoc est quod sequitur. *Et interpretationem eius narrabit. Eccli.* 8. Ne despicias narrationem presbyterorum sapientium, & in prouerbiis eorum conuersare.

Vbique sunt virtuti sua præmia.

13. *Igitur introductus est Daniel coram rege.* Ex modo loquendi videtur, quòd absens fuerit. *Genes.* 54. Ingredere benedicte Domini, cur foris stas? *Ad quem præfatus rex ait*, Baltassar scilicet, *Tu es Daniel de filiis captiuitatis Iudæ.* De illis, *Glossa*, qui prædicere futura consueuerunt. *Amos* 3. Non faciet Dominus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas. *Quem adduxit rex pater meus de Iudæa?* In qua Deus reuelator secretorum notus est. *Psal.* 75. Notus in Iudæa Deus, in Israël magnum nomen eius.

14. *Audiui de te*, per reginam, & famam publicam, *quoniam spiritum deorum habeas in te. Psal.* 50. Spiritum rectum innoua in visceribus meis. *Et scientia*, sæcularium scilicet, *intelligentiaque: Glossa*, occultorum. *Ac sapientia. Glossa*, diuinorum. *Amplioris*, supple, quam in aliis, *inuentæ sunt in te. Act.* 6. Non poterant resistere sapientiæ, & spiritui, qui loquebatur.

15. *Et nunc ingressi sunt in conspectu meo*, cupiditate scilicet & muneribus ducti, & ideò excæcati *Deuter.* 16. Munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum. *Sapientes magi. Ierem.* 4. Sapientes sunt vt faciant malum, bonum autem facere nescierunt. *Vt scripturam hanc legerent.* 2. *Esdr.* 8. Legerunt in libro legis distinctè, & apertè ad intelligendum. *Et interpretationem eius indicarent mihi*: prognostica enim est futurorum. 1. ad *Corinth.* 14. Maior est qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi fortè interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat. *Et nequiuerunt sensum huius sermonis edicere.* Humana enim infirmitas ad sublimitatem sapientiæ diuinæ non potest. *Psal.* 138. Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam.

16. *Porrò ego audiui de te*, per reginam scilicet & famam publicam, *quòd possis obscura interpretari. Iob* 28. Abscondita produxit in lucem. *Et ligata dissoluere. Sap.* 7. Quæcumque sunt absconsa & improuisa, didici: omnium enim artifex docuit me sapientia. Item *Sap.* 8. Scit versutias sermonum, & dissolutiones argumentorum. *Si ergo vales scripturam legere*, ad intellectum scilicet. *Psal.* 118. Declaratio sermonum tuorum dat intellectum. *Et interpretationem eius indicare mihi. Luc.* 24. Interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant. *Purpurâ vestieris*, in signum regalis dignitatis, *& torquem auream circa collum tuum habebis. Psal.* 20. Gloriam & magnum decorem impones super eum. *Et tertius in regno meo princeps eris*, hoc est, vnus de tribus, fortè vnus præfuit curiæ, alter exercitui, tertius terræ: & videtur sumi de his quæ dicuntur. 2. *Reg.* 23. Dauid sedens in cathedrâ sapientissimus princeps inter tres. *Ad quem respondens Daniel.* Hic incipit visionis explanatio, & habet tres paragraphos, scilicet interpretis commendationem, auiti peccati redargutionem, & successoris imitationem: & hæc tria dicuntur in parte primâ. In secunda autem ponit scripturæ lectionem & interpretationem, ibi, *Hæc est autem scriptura.* In tertia autem interpretis pro interpretatione honorem, ibi, *Tunc iubente rege.* Dicit ergo.

17. *Ad quem*, scilicet regem, *respondens Daniel ait*,

ais, Regiam ſcilicet poteſtatem non veritus. *Eccli.* 48. In diebus ſuis non pertimuit principem, & potentia nemo vicit illum. *Coram rege*, hoc eſt, liberè & publicè. 1. ad *Timoth.* 5. Peccantes coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant. *Munera tua ſint tibi.* Impleuit quod dicitur *Matth.* 10. Gratis accepiſtis, gratis date. 1. *Reg.* 12. Si de manu eiuſquam munus accepi, contemnam illud hodie, reſtituamque vobis. Liber enim non eſt, qui munus accipit. *Et dona domus tua*, quæ diues & abundans eſt, *alteri da.* *Iſa.* 33. Beatus qui excutit manus ſuas ab omni munere Et differunt donum, & munus: quia donum eſt ſecundum quod procedit à dante liberaliter, munus autem ſecundum quod recipitur ab eo cui datur. *Scripturam autem legam tibi rex*, gratis ſcilicet & liberaliter. Et dicit, *tibi*: quia ad correptionem eius legit, ſed quia non ſufficit legere ſenſum literæ, niſi ſpiritus latens in literâ manifeſtetur, ideo addit, *& interpretationem eius oſtendam tibi.* 2. ad Timoth. 2. Cura teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, rectè tractantem verbum veritatis. Et ſubiungit de peccati auiti improperatione, & pœnâ: primò ingratitudinem ad Dominum improperat, ſecundò ad proximum: & hoc eſt.

Liber non eſt qui munus accipit.

18. *O rex Deus altiſſimus.* *Pſal.* Excelſus ſuper omnes deos. *Regnum* in poteſtate ſcilicet, *& magnificentiam*, in diuitiis, *gloriam*, in ſplendore dignitatis, *& honorem*, in reuerentiam & ſubiectionem hominum, *dedit Nabuchodonoſor patri tuo.* *Iac.* 1. Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens à patre luminum.

19. *Et propter magnificentiam quam dederat ei*, ſupple, Deus. *Iac.* 1. Dat omnibus affluenter, & non improperat. *Vniuerſi populi*, communitates ſcilicet ciuitatum, *tribus*, hoc eſt, contribules in ciuitatibus, *& linguæ*, diſtinctæ per diuerſas terras, *tremebant*, ſcilicet corpore, *& metuebant eum*, corde. *Iudith.* 3. Reſponderunt Nabuchodonoſor omnes nationes: Sint omnia ſub lege tuâ, nos & filij noſtri, ſerui tui ſimus, veni nobis pacificus Dominus, & vtere ſeruitio noſtro ſicut placuerit tibi. Et ſubdit de iniuriâ proximi. *Quos volebat, interficiebat*, voluntate ſcilicet, non legibus vtens in iudicio: *& quos volebat, percutiebat*, mutilando ſcilicet, vel aliter caſtigando: vnde *Iſa.* 14. vocatur virga. Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione, plagâ inſanabili, ſubiicientem in furore gentes, perſequentem crudeliter. *Et quos volebat, exaltabat*, ſupple, non pro dignitate virtutis, ſed quia erant miniſtri ſceleris: *& quos volebat, humiliabat*, non pro culpâ ſceleris, ſed quia perſequebatur virtutem. *Sap.* 6. Cum eſſetis miniſtri regni illius, non rectè iudicaſtis, nec cuſtodiſtis legem iuſtitiæ, neque ſecundum voluntatem Dei ambulaſtis.

20. *Quando autem eleuatum eſt cor eius*, in ſuperbiam ſcilicet contra Deum. *Ezech.* 28. Eleuatum eſt cor tuum in decore tuo. *Et ſpiritus illius obfirmatus eſt ad ſuperbiam*, ita vt etiam diceret *Iſa.* 14. In cœlum conſcendam, ſuper aſtra cœli exaltabo ſolium meum. *Depoſitus eſt*, à Deo, ſupple, *de ſolio regni ſui.* *Luc.* 1. Depoſuit potentes de ſede. *Et gloria eius ablata eſt.* *Ezech.* 28. Perdidiſti ſapientiam tuam in decore tuo, in terram proieci te.

Superbia Nabuchodonoſor humiliata.

Et à filiis hominum eiectus eſt, ſicut patuit ſupra quarto. 1. ad *Corinth.* 5. Auferte malum ex vobis ipſis. *Sed & cor eius cum beſtiis poſitum eſt*, vt beſtialia ſcilicet cogitaret, & vellet. *Ierem.* 15. Eiice illos à facie tuâ, & egrediantur. *Et cum onagris erat habitatio eius*, hoc eſt, cum aſinis agreſtibus, ab ὄνος, quod eſt aſinus, & ager. Et hæc dæmonia ſignificant, quæ cor peccatoris inhabitant. *Iſa.* 34. Occurrent dæmonia onocentauris, & piloſus clamabit alter ad alterum. *Fœnum quoque vt bos comedebat*, hoc eſt, in iumentinis & beſtialibus delectabatur. *Iob* 30. Mandebant herbas, & arborum cortices, & radix iuniperorum erat cibus eorum. *Et rore cœli corpus eius infectum eſt*: quia etiam donis bonitatis diuinæ, per ingratitudinem abutebatur ad infectionem. *Sapient.* 14. Creaturæ in odium factæ ſunt, & in muſcipulam pedibus inſipientium. *Donec cognoſceret*, pœnis ſcilicet attritus, *quod poteſtatem haberet Altiſſimus in regno hominum.* *Iob* 25. Poteſtas, & terror apud eum eſt, qui facit concordiam in ſublimibus ſuis. *Et quemcumque voluerit, ſuſcitabit ſuper illud.* *Roman.* 9. Voluntati eius quis reſiſtit? Et ſubdit de redargutione imitatoris filij, qui maiori pœnâ dignus erat: quia videns punitum atauum, non ſe correxerat: & hoc eſt. 21.

Tu quoque filius eius Baltaſſar, non tantum naturâ, ſed etiam imitatione malitiæ. *Sapient.* 4. Ex iniquis omnes filij qui naſcuntur, teſtes ſunt nequitiæ aduerſus parentes. *Non humiliaſti cor tuum*, ad pœnitentiam ſcilicet, ſicut docet *Pſal* 34 Humiliabam in ieiunio animam meam. *Cum ſcires hæc omnia*, Nabuchodonoſor ſcilicet, & exemplo illius corrigi debueras. *Prouerb.* 19. peſtilente flagellato, ſtultus ſapientior erit. Ptolomæus Philoſoph. Qui exemplo alterius non corrigitur, alij corrigentur ab ipſo. 22.

Qui exemplo alterius non corrigitur, alij corrigentur ab ipſo.

Sed aduerſum dominatorem cœli, cuius ſcilicet templum vſurpauit pater tuus, *eleuatus es*, in ſuperbiam. *Dan.* 11. Cor eius aduerſus teſtamentum ſanctum. Et poſt pauca: Aduerſus Deum deorum loquetur magnifica. *Et vaſa domus eius*, hoc eſt, templi, *allata ſunt coram te*, vſibus ſcilicet hominum prophananda. *Matth.* 7. Nolite ſanctum dare canibus, neque mittatis margaritas ante porcos. *Et tu*, ſupple, primus, *& optimates tui*, ſecundi, à te inducti. 1. *Eſdr.* 9. Manus magiſtratuum fuit in tranſgreſſione hac prima: *Et vxores tuæ*, nobiliores, & quod peius eſt, *concubinæ tuæ*, fomenta ſcilicet libidinis tuæ, *vinum bibiſtis in eis*, quod ad libidinem incitaret. Vnde *Gen.* 19. cum filiæ Loth prouocarent patrem ad libidinem, dederunt ei vinum bibere. *Deos quoque aureos*, de pretioſiori metallo ſcilicet, *& argenteos*, candentes ſcilicet, *& æreos*, qui ſignificant fictos, quia æs ſimilitudinem auri mentitur, *& ferreos*, ſicut martem, & alios, quos in bellis & armis credebant habere poteſtatem. *Oſeæ* 2. Dedi eis argentum, & aurum, quæ fecerunt Baal. *Ligneoſque & lapideos*, qui ſcilicet de vili materiâ erant, & ſignificant eos, qui vilia Deo vero præponunt. *Ierem.* 2. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas diſſipatas, quæ continere non valent 23.

aquas

aquas. *Qui non vident, neque audiunt. Psal.* 113. Oculos habent, & non videbunt: aures habent, & non audient. *Neque sentiunt. Psal.* 134. Neque enim est spiritus in ore ipsorum. *Laudati. Psal.* 9. Laudator peccator in desideriis animæ suæ. *Porro Deum*, verum scilicet *qui habet flatum tuum in manu suâ*, hoc est, spiritum tuum, in manu sua, hoc est, in potestate suâ, auferendi quando vult. *Prouerb.* 21. Sicut diuisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini, quocumque voluerit inclinabit illud. *Et omnes vias tuas*, supple, habet in manu. *Iob* 14. Signasti quasi in sacculo delicta mea. *Non glorificasti*, per gratiarum scilicet actionem, & bonam vitam. Cum tamen dicatur *Eccl.* 43. Glorificantes Dominum exaltate eum quantumque poteritis.

Manus Dei quid est.

24. *Idcirco ab eo*, Deo scilicet vero, *missus est articulus manus*, qui articulatim scriberet. *Apoc.* 1. Quod vides, scribe in libro. *Qua*, scilicet manus, *scripsit hoc quod exaratum est*. Ex hoc videtur, quod non colore scriptum fuerit, sed in lapideo exaratum. *Ierem.* 17. Peccatum Iudæ scriptum est stylo ferreo, in vngue adamantino.

25. *Hæc est autem scriptura quæ digesta est*, hoc est, iudicio Dei decreta. *Dan.* 3. Omnia quæ fecisti nobis, in vero iudicio fecisti, *Mane, Thecel, Phares*, hoc est, numerus, appensio, diuisio. *Sap.* 11. Omnia in numero, pondere, & mensurâ disposuisti.

26. *Et hæc interpretatio sermonis*, scilicet quantum ad intellectum. 1. ad *Corinth.* 14. Nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? *Mane*, quod, supple, sonat numerus, significat, quod *numerauit Deus regnum tuum*, hoc est, omnes actus & verba, quæ habuisti in regno. *Iob* 31. Nonne ipse considerat vias meas, & cunctos gressus meos dinumerat? *& compleuit illud*, hoc est, finiuit. *Luc.* 16. Redde rationem villicationis tuæ, iam enim non poteris villicare.

27. *Thecel*, supple, significat, quod *appensum est in statera*, supple, regnum tuum, & vita, quantum ad circumstantias & radices operum. *Et inuentum est minus habens*, quam dignum scilicet fuerit. *Prouerb.* 16. Pondus, & statera iudicia Domini sunt. *Iob* 31. Si ambulaui in vanitate, & festinauit in dolo pes meus, appendat me in staterâ iustâ, & sciat Deus simplicitatem meam.

28. *Phares*, supple, significat, quod *diuisum est regnum tuum*, supple, à te, & à progenie suâ. *Isa.* 47. Non est solium vltra filiæ Chaldæorum. *Luc.* 12. Hac nocte repetent à te animam tuam, & quæ parasti, cuius erunt? *Et datum est Medis & Persis*. Medi mensurantes, pœnam scilicet contra culpam. Persæ latera dissuentes interpretantur. *Isa.* 13. Ecce ego suscitabo super vos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint, sed sagittis paruulos interficient.

29. *Tunc iubente rege. Glossa:* Non mirum, si quamuis audiens tristia, præmium soluerit, cum ventura quæ audierat, non statim credidit: Dei enim prophetam honorando, se putauit veniam promereri: non tamen obtinuit, quia sacrilegium maius fuit quam veneratio hominis Dei. *Indutus est* Daniel purpurâ. *Prouerb. vlt.* Byssus & purpura indumentum eius. *Et circumdata est torques aurea collo eius*, præ sapientiâ scilicet quâ locutus fuerat. *Isa.* 22. Suspendam super eum omnem gloriam domus patris eius, vasorum diuersa genera. *Et prædicatum est de eo*, voce scilicet præconis, *quod haberet potestatem tertius in regno*, hoc est, sicut vnus de tribus principibus. *Genes.* 41. Ecce constitui te super vniuersam terram Ægypti. *Ierem.* 1. Constitui te hodie super gentes, & regna.

Eadem nocte. Tangitur hîc omnium dictorum impletio. *Interfectus est Baltassar rex Chaldæus. Glossa: Iosephus* dicit obsessa Babylone à Medis & Persis, Baltassar regem Babylonis, in tantam venisse obliuionem sui, vt celebri conuiuiô iniset, & in vasis templi biberet, & obsessis epulis vacaret. Vnde potest stare historia, quòd eadem nocte sit captus, & iugulatus, dum omnes, aut visionis, interpretationisque territi miraculo, aut celebritate & ebrietate conuiuij occupati essent. *Luc.* 12. Stulte hac nocte repetent animam tuam. 30.

Et Darius Medus successit ei in regnum. De hoc Dario dicit *Iosephus*, quòd fuit filius Astiagis, qui alio nomine Assuerus vocabatur, & erat auunculus Cyri regis Persarum, ætate & moribus regno dignus. *Eccle.* 10. Væ terræ, cuius rex puer est. *Annos natus* 62. Dicit enim Aristotel. in 3. *Topic* Nemo eligit iuuenes duces: quia non constat eos esse sapientes. In tali enim ætate resedit complexio, & conceptus stabiles inueniuntur. 1. ad *Timoth.* 5. Vidua eligatur non minus 60. annorum. 31.

Loco 16. *Nemo eligit iuuenes duces.*

CAPVT VI.

PLacuit Dario. Hîc tangitur excellentia Prophetæ in regno Darij, sicut excellês fuit in regno Chaldæorû. Diuiditur autem in partes tres. In prima ponuntur ea, quæ incendunt inuidiam. In secunda, quæ probant Prophetam, ibi, *Tunc rex primo diluculo*. In tertia describit procedentem in peccatores vindictam, ibi, *Iubente autem rege*. Prima diuiditur in tres, scilicet Danielis exaltationem, contra Danielem inuidorum machinationem, ibi, *Vnde princeps & satrapæ*. Tertiò describit periculi contra Prophetam intentationem, ibi, *Tunc rex præcepit, & adduxerunt Danielem*. In prima tria sunt, scilicet prouinciæ per principes dispositio, trium super principes prælatio, Danielis in omni virtute confirmatio. Dicit ergo. 1.

Placuit Dario. Iosephus dicit, quòd Darius superato regno Chaldæorum, tulit secum Danielem, & in eo honore, quo Baltassar eum habuerat, habuit eum: quia non est dubium, quin tunc audierit, quod acciderat Baltassar, de scripturâ, & interpretatione Danielis, & quomodo regnum Persarum & Medorum prædixerit: & ideò dicitur. *Placuit Dario, & constituit super regnum*, quod erat 127. prouinciarum, *satrapas* 120. vt scilicet quælibet prouincia haberet suum satrapam: septem autem quæ supererant, tribus superioribus deseruirent. *Esther.* 1. In diebus Assueri, qui regnauit ab Indiâ, vsque Æthiopiam, super 127. prouincias. Quare hoc fuerit.

hoc fecerit, subdit. *Vt essent in toto regno suo*, hoc est, in omni parte regni, vt quælibet prouincia haberet, ad quem respiceret, ne longè agente rege negotia periclitarentur. *Exod.* 18. Constitue ex eis tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui iudicent populum omni tempore.

2. *Et super eos principes tres*, supple, constituit, pauciores enim præesse non poterant, sicut præhabitum est, vnus enim curiæ, alter militibus siue exercitibus, tertius negotiis, seu iudiciis præerat. 2. *Reg.* 23. Irruperunt tres fortes castra Philistinorum, qui erant cum Dauid, *ex quibus Daniel vnus erat*, de quo rex plus confidebat, & intelligitur vnus, vnicus. *Genes.* 41. Dixit rex ad Ioseph: Ego sum Pharao, absque tuo imperio non mouebit quisquam manum aut pedem in omni terra Ægypti. Quare autem hoc fecerit, subdit. *Vt Satrapæ*, Prouinciarum scilicet præfecti, *illis*, scilicet tribus, *redderent rationem*, hoc est, computationem de redditibus scilicet prouinciarum, & de expensis, & etiam de negotiis. *Matth.* 18. Simile est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. *Gen.* 31. Ego damnum omne reddebam, si quid furti peribat, à me exigebas. *Et rex non sustineret molestiam*, in auditu scilicet negotiorum, & causarum. *Numer.* 11. Moysi intoleranda res visa est. Et post pauca: Numquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, vt dicas mihi, porta eam in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum. Laboriosa enim res est multis vtiliter intendere.

Daniel constituitur triumuir.

3. *Igitur Daniel superabat omnes principes*, prudentiâ, honestate, & virtute. *Eccli.* 45. In fide & lenitate sanctum fecit illum, & elegit eum ex omni carne. *Et Satrapas*, maiores scilicet homines, qui cum rege erant. *Quia spiritus Dei amplior erat in eo.* Spiritus hic dicitur manifestatio spiritus in donis. *Ioan.* 3. Non ad mensuram dat Deus spiritum. *Eccli* 46. In fide sua probatus, est propheta, & cognitus est in verbis suis fidelis.

4. *Porrò rex*, Darius scilicet, *cogitabat constituere eum super omne regnum*, propter suam prouidentiam & fidem. *Matth.* 24. Quis putas est fidelis seruus, & prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam. Moraliter Darius, qui fertilis vel augmentatus interpretatur, rationem in regno vitæ significat, vel prælatum in regno Ecclesiæ. Satrapæ significant membra, & potentias operatiuas, vel collaterales in Ecclesia, qui centum sunt: centenarius enim quadratus numerus est: sicut enim dicit Philosophus, tales debent esse quadranguli ad virtutem. Vnde *Ezech.* 40. & 41. Muri atriorum templi mensurantur in quadro. *Et Apoc.* 21. Ciuitas cœlestis mensuratur in quadro. Viginti sunt, quia decalogum gemina implent dilectione. *Rom.* 13. Plenitudo legis est dilectio. Daniel iudicium, & verbum Dei significat, & lumen rationis: talis enim omnes superat spiritu abundantiori quem accipit. *Gen.* 41. Num inuenire poterimus talem virum, qui spiritu Dei plenus sit. Si sic disponitur regnum, rex, hoc est, ratio non sustinebit aliquam peccati molestiam. *Isa.* 32. Ecce in iustitia regnabit rex, & principes in iudicio præerunt, & erit vir sicut qui absconditur à vento, & celat se à tempestate. Tunc enim nec sentit molestiam venti in vanitate, nec molestiam tempestatis in tentatione concupiscentiæ. *Vnde principes.* Tangitur hic de facibus inuidiæ accensis in Prophetæ prosperitatem, & tangit quatuor, malitiosam scilicet iudagacitatem, occasionis illius inuentionem, & astutam machinationem, & regis ad consensum inclinationem: & hoc est. *Vnde principes, & satrapæ*, principes scilicet duo præter Danielem, & Satrapæ 120. *quærebant.* *Glossa:* Inuidia stimulante. *Vt inuenirent occasionem Danieli*, hoc est, contra Danielem, *ex latere Regis*, existenti, supple. *Glossa:* Quia familiarem & collegam fecerat eum. *Hierony.* Hebræi suspicantur latus regis esse reginam, vel concubinas, quæ ex latere dormiunt. Quærebant ergo, vt aiunt, occasionem in sermone, tactu, nutu, interuentione, & nullam poterant inuenire: quia, vt dicunt, Eunuchus erat: hoc tamen non est credibile. Attende autem, quòd occasio minus est quam causa per accidens: causa enim per accidens causat per hoc accidens, quod est in ipsa: occasio autem est quod nec per se, nec per aliud quod in ipso est, malum est, sed est interpretatum ad malum. *Prouerb.* 18. Occasiones quærit, qui vult recedere ab amico. *Nullamque causam*, veram scilicet, *& suspicionem*, hoc est, quæ alicuius posset inquirere suspicionem, *reperire poterant.* Fecit enim quod dicitur. 1. *Pet.* 2. Benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam: & hoc est quod sequitur. *Eò quod fidelis esset. Eccli.* 45. Qui probatus est in illo, & inuentus est fidelis. *Et omnis culpa*, scilicet peccati, *& suspicio non inueniretur illo*, quæ aliquem scilicet mouere posset. *Eccli.* 31. Beatus vir qui inuentus est sine macula.

In Danielem conspiratio.

Latus regis quid.

5. *Dixerunt ergo viri illi*, strenui scilicet in malitia. *Eccli.* 15. Viri mendaces non erunt illius, hoc est, sapientiæ memores. *Non inueniemus Danieli huic*, scilicet tam sancto, & immaculato, *aliquam occasionem*, accusationis scilicet, *nisi forte in lege Dei sui*, hoc est, nisi aliquid statuamus, quod sit contra legem Dei sui: quia tunc legi Dei sui adhærebit, & incidet in legem hominis. *Glossa:* Fœlix conuersatio, in qua inimici culpam non reperiunt, nisi in lege Dei quam custodit. 2. *Corinth.* 1. Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ, quia in simplicitate cordis, & synceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in hoc mundo.

Danielis religio & sanctitas.

6. *Tunc principes & satrapæ*, malitiosè, supple, *subripuerunt regi*, hoc est, subreptionem persuaserunt regi. *Glossa:* Latenter falsa suggesserunt. *Esther.* 16. Quidam aures principum simplices ex sua natura alios æstimantes, callida fraude decipiunt. *Et sic locuti sunt ei. Glossa*, Quasi honorando regem, Danieli moliuntur insidias. *Dari rex in æternum viue.* Vitam præsentem optant, qui aliam vitam non considerant. 3. *Reg.* 1. Viuat rex in æternum.

7. *Consilium inierunt omnes principes regni tui. Genes.* 49. In concilium eorum non veniat anima mea, & in cœtu illorum non sit gloria mea. *Magistratus*, qui scilicet officiis curiæ præerant, *& satrapæ*, qui regis negotia ordinabant, *Senatores*, qui maioris erant dignitatis, *& iudices*, qui cau-

fis præerant. *Matth.* 27. Consilium inierunt principes sacerdotum & seniores aduersus IESVM, vt eum morti traderent. *Vt decretum imperatorium exeat*, hoc est, decretale mandatum, *& edictum*, hoc est, præcepto firmatum, & pœnâ vallatum. *Abac.* 1. Præualente impio aduersus iustum, egreditur iudicium peruersum. *Vt omnis qui petierit aliquam petitionem.* Callida fraude induxerunt regem, vt magnificentiam regalem ostenderet, & sub hoc Daniel periret. *Esth.* 1. Dona largitus est iuxta magnificentiam principalem. *A quocumque Deo*, quod iniustum erat. *Tob.* 4. Omni tempore benedic Deum, & pete ab eo, vt vias tuas dirigat. *Ex homine*, quod illicitum non erat. *Prouerb.* 18. Frater qui adiuuatur à fratre, est quasi ciuitas firma. *Vsque ad 30. dies*, qui super spatium mensis lunaris, & significant transgressionem decalogi per tria quæ tanguntur 1. *Ioan.* 2. Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. *Nisi à te Rex*, quod illicitum est. *Psal.* 45. Nolite confidere in principibus, nec in filiis hominum, in quibus non est salus. *Mittatur in lacum leonum.* Leones dæmones significant, lacus autem profunditatem peccati. *Psal.* 87. Æstimatus sum cum descendentibus in lacum, factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber.

8. *Nunc itaque rex*, qui summæ authoritatis es, *confirma sententiam.* Sententiam vocant id quod iniquo consilio decretum est. *Et scribe decretum. Isa* 10. Væ qui condunt leges iniquas, & scribentes iniustitiam scripserunt, vt opprimerent in iudicio pauperem scilicet, *vt non immutetur*, sed pertinaci malitiâ, supple, teneatur, *quod statutum est à Medis & Persis. Matth.* 15. Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras. *Nec præuaricari cuiquam liceat*, sine pœnâ, supple. *Hebr.* 10. Irritam quis faciens legem Moysi, sine vllâ miseratione, duobus, vel tribus testibus moritur.

9. *Porrò Darius rex*, fraude scilicet deceptus, *proposuit edictum*, verbo & scripto. *Esth.* 16. Ex his quæ geruntur quotidie, discimus quomodo malis quorumdam suggestionibus regum studia deprauentur.

10. *Quod cum Daniel comperisset.* Tangitur constantia Danielis in lege, *id est*, *constitutam legem*, contra diuinum cultum scilicet. *Ingressus est domum suam*, vt se persecutoribus subduceret, & etiam quietius oraret. *Matth.* 10. Cum vos persequentur in vnâ ciuitate, fugite in aliam. *Matth.* 5. Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, *& fenestris apertis in cœnaculo suo*, vt scilicet ædificaret transeuntes, & videntes. *Matth.* 5. Luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona. *Contra Ierusalem*, hoc est, contra templum quod erat in Ierusalem, sicut præcepit Salomon. 3. *Reg.* 8. Si conuersus fuerit populus tuus, & contra viam ciuitatis quam elegisti, & contra domum quam ædificaui nomini tuo, tu exaudies in cœlo orationes eorum. *Psal.* 5. Adorabo ad templum sanctum tuum. *Tribus temporibus in die.* Hîc alludit his quæ in Nouo Testamento facta sunt. *Glossa*: Hora tertia descendit super Apostolos Spiritus sanctus. *Act.* 2. Sextâ volens Petrus comedere, in cœnaculum ascendit. *Act.* 10. Horâ nonâ Petrus & Ioannes ascendebant in templum. *Act.* 3. His tribus temporibus orauit Daniel. Possemus etiam dicere sicut. *Psal.* 54. Vespere, & mane, & meridie: in mane enim, & in meridie iuge sacrificium offerebatur. *Leuit.* 6. In meredie autem peccauit Adam *Genes.* 3. Dum deambularet Deus in paradiso ad auram post meridiem, clamauit, & dixit: Adam vbi es? *Flectebat genua sua*, sicut Salomon 3. *Reg.* 8. vtrumque genu in terram fixerat. *Philip.* 2. In nomine IESV omne genu flectatur cœlestiũ &c. *& adorabat. Ioan.* 4. Veri adoratores adorabũt Patrem in spiritu, & veritate. *Confitebanturque coram Deo suo*, confessione scilicet laudis, & gratiarum actionis. *Eccli.* 51. Laudabo nomen tuum assiduè, & collaudabo illud in confessione. *Sicut & ante facere consueuerat.* Cultum enim Dei in consuetudinem traxerat. *Psal.* 70. Deus docuisti me à iuuentute meâ, & vsque nunc.

Iudæi absentes versa facie ad Ierusalẽ orabant.

Tria tẽpora quibus flectenda sunt genua, tertiã horã & sextam & nonam, Ecclesiastica traditio intelligit.

11. *Viri ergo illi.* Tangitur hic accusatio, scilicet in malitiosâ compositione accusantium, in fatuo regis consensu, & versutiâ malignorum, in contristatione regis seducti, in peccati malitiâ pertinacium, in condemnatione innocentis. Dicit ergo: *Viri ergo illi*, in malitiâ viriles, *curiosius inquirentes.* Tullius: Curiositas est superflua inuestigatio rerum ad se non pertinentium. *Inuenerunt Danielem orantem*, iuxta præceptum Apostoli. 1. ad *Thessal.* vlt. Sine intermissione orate. *Et obsecrantem Deum suum.* Obsecratio est ob sacrum adiurata petitio, vt, Per natiuitatem tuam libera nos Domine. 1. ad *Timoth.* 2. Obsecro igitur primum fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus.

Obsecratio quid.

12. *Et accedentes locuti sunt Regi*, in dolo scilicet & malitiâ, *super edicto*, quod ipsemet fecerat supra. Dicit enim Philosophus, quòd homines diligunt opera sua sicut filios. *Psal.* 49. Cor tuum abundauit malitiâ, & lingua tua concinnabat dolos. *Rex nunquid non constituisti?* Ac si dicant. Tene legem, quam ipse tulisti. *Vt omnis homo*, siue ciuis, siue alienigena, *qui rogaret quemquam de diis*, eò quod ipse voluit rex diuinum honorem sibi attribui, *& hominibus*, eò quod solus voluit inter homines venerari, *vsque ad 30. dies*, qui motus lunæ sunt per circulum, *nisi te, rex*, volebat enim Deus esse in terris omnibus sufficiens, *mittetur in lacum leonum?* Ac si dicant: Patere legem quam ipse tuleris: si ferocius aliquid excogitassent quam leones, illi Prophetam addixissent. *Psal.* 29. Insidiatur in abscondito, quasi leo in speluncâ suâ. *Ad quos respondens ait*, simplicitate propriâ, & astutiâ illorum deceptus: *Verus est sermo iuxta decretum Medorum, atque Persarum.* Contra quod dicitur in *Psal.* 25. Non sedi cum concilio vanitatis, & cum iniqua gerentibus non introibo. *Quod præuaricari non licet.* Quod contra dicitur: In turpi voto recide fidem. *Act.* 5. Obedire oportet Deo, magis quam hominibus.

Homines diligunt opera sua sicut filios.

Darius diuinitatis auidus.

13. *Tunc respondentes*, & regem scilicet in sermone capientes, *dixerunt coram rege*, hoc est, publicè. *Prouerb.* 6. Illaqueatus es verbis oris tui, & captus propriis sermonibus. *Daniel*, quem nobis, supple, præfecisti, *de filiis captiuitatis Iuda*, cui scilicet vita sufficere deberet, *non curauit de lege tuâ.* Quasi dicant ex contemptu. *Isa.* 1. Filios, enutriui,

enutriui, & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me. *Et de edicto,* ſupple, *quod conſtituiſti,* non euitauit. *Ierem.* 5. Prætericrunt ſermones meos peſſimè. *Sed tribus temporibus per diem orat obſecratione ſua. Coloſſ.* 4. Orationi inſtate, vigilantes in ea. Et ſequitur de contriſtatione regis.

14. *Quod verbum, cum audiſſet rex,* quia ſcilicet tangeret Danielem, *ſatis contriſtatus eſt,* pro amico ſcilicet quem ſpeciali venerabatur affectu. *Rom* 9. Triſtitia mihi magna eſt, & continuus dolor cordi meo pro fratribus meis. *Et pro Daniele poſuit cor,* hoc eſt, ſeipſum ex corde, *vt liberaret eum. Iob* 33. Libera eum, vt non deſcendat in corruptionem. *Et vſque ad occaſum ſolis,* hoc eſt, per totum diem. *Pſal.* 37. Totâ die contriſtatus ingrediebar, *laborabat, vt erueret eum. Prouerb.* 24. Erue eos, qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum, liberare ne ceſſes.

15. *Viri autem illi,* doloſi in malitia, *intelligentes regem,* hoc eſt, intentionem regis, de liberando Daniele, *dixerunt ei,* regi ſcilicet. *Pſal.* 5. Virum ſanguinum & doloſum abominabitur Dominus. *Scito rex.* Quaſi dicant: expertis crede, *quod lex Medorum atque Perſarum eſt,* qui te ſupple, iuuerunt ad Regnum, ſicut adhuc mali conſiliarij dicunt prælatis, *vt omne decretum quod conſtituerit rex,* regia ſcilicet auctoritate, *non liceat immutari. Eſther* 3. Optimè noſti, quòd non expediat regno tuo, vt inſoleſcat per licentiam.

16. *Tunc rex.* Ecce conſenſus regis, qui timore principum condemnat amicum: & hoc eſt. *Præcepit, & adduxerunt Danielem,* famuli ſcilicet regis, & principum. Contra quod dicitur *Gen.* 18. Abſit à te, vt occidas iuſtum cum impio, fiatque iuſtus ſicut impius: non eſt hoc tuum, qui iudicas omnem terram. *Et miſerunt eum in lacum leonum,* vt ſcilicet ferocitate leonum diſcerperetur. *Pſal.* 73. Ne tradas beſtiis animas confitentes tibi. *Dixitque rex Danieli.* Parua conſolatio: ipſe Prophetam condemnat, & Deo defenſionem eius committit. *Deus tuus,* quem ſcilicet ad nutum habes. *Pſal.* 25. Deus meus es tu, ne diſcedas à me: quoniam tribulatio proxima eſt. *Quem colis ſemper,* ſacrificiis ſcilicet, oratione, & fide: quæ tria, vt dicit Auguſt. ſunt de cultu. *Iſa.* 19. Colent eum in hoſtiis, & in muneribus. *Ipſe liberabit te. Eccli.* 51. Liberaſti me de perditione, & de tempore iniquo. *Allatuſque eſt lapis vnus,* magnus ſcilicet, *& poſitus eſt ſuper os laci.* Videtur quod crypta fuerit ſubterranea, in qua leones erant, cuius os grandi lapide claudebatur. *Thren.* 3. Lapſa eſt in lacum vita mea, & poſuerunt lapidem ſuper me. *Quem,* ſcilicet lapidem, *obſignauit rex annulo ſuo,* plus confidens in ſæuitia beſtiarum, quam in fraude hominum, *& annulo optimatum ſuorum,* vt proprio ſigillo poſteà conuinceret eos. *Iob.* 15. Arguet te malitia tua, & non ego. *Ne quid fieret,* hoc eſt, fieri poſſet machinatione hominum, *contra Danielem. Matth.* 10. Cauete autem ab hominibus. *Iſa.* 32. Fraudulenti vaſa peſſima ſunt: ipſi enim cogitationes concinnant ad perdendos mites.

17. *Et abiit rex in domum ſuam.* Tanguntur ſigna triſtitiæ regis, in hoc quod abiit in domum, dimittens curiæ regalis frequentiam. *Iſa.* 26. Vade populus meus, intra in cubicula tua, & claude oſtia tua ſuper te. *Et dormiuit.* Triſtitia enim oculos grauat. *Marc.* 14. Erant enim oculi eorum grauati præ triſtitia. *Incœnatus:* cibis enim delectari non potuit, in amici triſtitia. *Iob.* 33. Abominabilis ei ſit in vita ſua panis, & animæ illius cibus ante deſiderabilis. *Cibique non ſunt allati coram eo.* Quia ſcilicet nec ad menſam ſedit, nolens delectari in cibis in afflictione amici. *Rom.* 12. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. *Et ſomnus receſſit ab eo. Pſal.* 101. Vigilaui, & factus ſum ſicut paſſer ſolitarius in tecto. *Hierony.* Quanta beneuolentia, nec die cibum capit, nec nocte dormit, cum propheta periclitante, quaſi vno pendet affectu. Nos ergo pro peccatis propriis, quantò magis debemus vigiliis, ac ieiuniis Deum ad miſericordiam flectere, cum Deum neſciens hoc facit pro eo quem vult à periculo liberare. *Et tunc rex primo diluculo.* Tangit hîc quæ faciunt ad miraculi probationem, & fructum, ibi, *Tunc Darius rex ſcripſit.* Probatio miraculi in duobus, & innocentiæ commendatione, & contra peccatores vltione, ibi, *Iubente autem rege.* In primo tria ſunt, regis ſcilicet viſitatio, potentiæ Dei commendatio, & miraculi examinatio. Dicit ergo.

Singularis amor Darij in Danielē.

Tunc rex primo diluculo conſurgens. Quia credidit eum viuum quem crediderat & commiſerat Deo viuo. *Cant.* 3. Surgam, & circuibo ciuitatem, quæram quem diligit anima mea. *Feſtinus ad lacum leonum perrexit. Prouerb.* 6. Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum tuum, ne dederis ſomnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. 18.

Appropinquanſque lacui, corpore ſcilicet & affectu. *Matth.* 25. Fui in carcere, & non viſitaſti me. *Danielem voce lachrymabili inclamauit,* affectum oſtendens compaſſionis. *Pſal.* 41. Fuerunt mihi lachrymæ meæ, panes die ac nocte. *Et affatus eſt eum. Gloſſa.* Regij faſtus oblitus. Affatus autem ſonat in dulcedinem. *Cant.* 4. Mel & lac ſub lingua tua. *Daniel ſerue Dei viuentis,* qui in ſe habet vitam, & vitæ principium eſt, & in quo viuunt qui in ipſo ſunt. *Act.* 17. In ipſo viuimus, mouemur, & ſumus. *Ioan* 1. In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum. *Deus tuus, cui tu ſeruis ſemper. Matth.* 24. Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Semper ſeruit, qui ſe, & omnia ſua ad ſeruitium Dei refert. *Pſal.* 2. Seruite Domino in timore. *Putaſne valuit te liberare à leonibus? Gloſſa:* Non dubitat, qui ſuperius dixit, *Deus tuus liberabit te,* ſed in ambiguo ſententiam temperat, vt cum Daniel incolumis apparuerit, quantò res eſt incredibilior, tantò aduerſus principes iuſtior ſit indignatio. Et Dauid 1. *Reg.* 17. Dominus qui eripuit me de ore leonis, & de manu vrſi, ipſe me liberauit: & eſt alia tranſlatio. 19.

Darius non dubitauit de virtute diuina ad Danielem liberandum.

Et Daniel regi reſpondens ait, vt amicus ſcilicet amico: *Rex in æternum viue. Gloſſa:* Honorantem ſe honorat, & ei vitam orat. 3. *Reg.* 1. Viuat rex in æternum. 20.

Deus meus miſit Angelum ſuum. Malac. 3. Ecce ego mittam Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem tuam. *Pſal.* 90. Angelis ſuis Deus mandauit de te, vt cuſtodiant te. *Et concluſit ora leonum. Gloſſa:* Non mutata ferocitate, aut rabie leonum, ſed ab Angelo concluſa, quia præceſſerant prophetæ bona opera, vt non tam gratia, quam iuſtitiæ retributio, in hac libe- 21.

Leones quomodo ab Angelo prohibiti ne Danieli nocerent.

ſarum: quia Cyrus nepos fuit Darij ex filiâ: vnde Daniel modo ſub hoc, modo ſub illo fuiſſe dicitur.

CAPVT VII.

1. ANno primo Baltaſſar. Hîc incipit ſecunda pars iſtius prophetiæ: & tangitur hîc de proceſſu malorum, & condemnatione eorum, & etiam de liberatione bonorum de poteſtate Antichriſti: & ideò diuiditur in partes duas. Primò enim oſtendit qualiter regnum Chriſti deſtruit regnum mundi. In ſecundo de deſtructione Antichriſti, & liberatione ſanctorum, & hoc incipit infra cap. 9. ibi, *In anno primo Dary*. Prior in duas diuiditur: primò enim oſtendit regnorum mundi condemnationẽ, ſecundò condemnationẽ regum, qui principantur mundo, infra cap. 8. ibi, *Anno tertio Baltaſſar*. Præſens capitulum in duo diuiditur: primo enim deſcribit viſionem, ſecundò viſionis magnitudinem & explanationem, ibi, *Horruit ſpiritus meus*. Viſio in duo diuiditur, ſcilicet in proceſſum regnorum & condemnationem eorum, & ſucceſſionem regni Chriſti, ibi, *Aſpiciebã donec throni poſiti ſunt*. Deſcriptio viſionis regnorum duas habet partes: primò enim deſcribit viſionis modum, ſecundò per partes proceſſum regnorum, ibi, *Prima quaſi leæna*. Adhuc prima duo habet, modum viſionis ſcilicet ex parte videntis, & modum viſionis ex parte rei viſæ, ibi, *Videbam in viſione*. Dicit ergo.

Anno primo Baltaſſar regis Babylonis. Ordo præpoſterus: priora enim in fine regni Baltaſſar accidiſſe referuntur, iſta autem anno primo, & ſic iſta acciderunt ante illa: cuius ratio eſt, vt dicit *Hierony*. quia illa per modum hiſtoriæ facta ſunt, & ideò ſimul ponuntur, hæc autem reuelatio Prophetæ facta eſt de proceſſu Chriſti regni, & quæcumque talia ſunt, etiam propter conuenientiam materiæ ſimul ponuntur. Ordo enim materiæ præiudicat ordini temporis. *Daniel ſomnium vidit*. Quæritur quomodo ſub iniquo rege Propheta illuminationem accepit, cum ſcriptum ſit *Iſa*. 29. Claudet oculos veſtros, Prophetas & principes veſtros qui vident viſiones, operiet. Ad hoc dicitur, quòd hoc propter venerationem regis, quam ad Prophetam habuit, Deus hoc permiſit, Daniel autem qui ſanctus erat, importat viſionis meritum. *Pſal*. 88. Locutus eſt in viſione cum ſanctis ſuis. *Ariſtot. in primo Ethic*. Meliora ſunt phantaſmata iuſtorum, quam quorumcumque. Hoc autem quod dicit ſomnium, notat quòd imaginaria viſio fuit. *Numer*. 12. In viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad ipſum. Per hoc autem, quod dicit, vidit, notat quòd intellectui admixta fuerit. *Iob* 13. Omnia hæc vidit oculus meus, & audiuit auris mea, & intellexi ſingula. *Viſio autem capitis eius*, Danielis ſcilicet: & dicit, capitis, ne credatur viſio ſenſibilis oculorum, ſed ſolum imaginaria, quæ intus operatur in capite. *In cubili ſuo*, vt intelligatur ſequeſtratus à tumultu. *Cant*. 8. Ducam te in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ. Mater formans ſapientia eſt: genitrix ad lucem edens, gratia eſt.

Quæſtio.

Meliora ſunt phantaſmata iuſtorum quam quorumcumque.

Pſal. 147 Exultabunt ſancti in gloria, lætabuntur in cubilibus ſuis. *Et ſomnium*, propheticum ſcilicet, *ſcribens*, ob poſteritatis vtilitatem. *Pſal* 44. Lingua mea calamus ſcribæ. *Breui ſermone comprehendit*. *Rom*. 9 Verbum breuiatum faciet Dominus ſuper terram, breuis enim ſermo delectabiliter auditur. *Summatimque perſtringens ait*, hoc eſt, ſummas imaginum ſignificantium, & rerum ſignificatarum tangens. *Hebr. vltim*. Rogo vos fratres, vt ſuffcratis verbum ſolatij, etenim pro paucis ſcripſi vobis. *Iſa*. 10. Conſummatio abbreuiata inundabit iuſtitiam. Et ſubdit de forma viſionis ex parte rei viſæ.

Videbam in viſione mea nocte, quando ſcilicet ſequeſtratus à curis & negotiis, in pectore Dei conquieui. *Ioan*. 13 Recubuit in cœna ſuper pectus IESV. *Iob*. 33. Per ſomnium in viſione nocturna, quando irruit ſopor ſuper homines, & dormiunt in diluculo, tunc aperit aures virorum, & erudiens eos inſtruit diſciplina. *Et ecce quatuor venti cæli*. *Hierony*. Quatuor venti, quatuor Angelicæ poteſtates, quæ regnis in quadripartito mundo poſitis præſunt, poteſtates ſcilicet contrariæ: quia ſecundum vniuſcuiuſque gentis meritum, poteſtas bona vel mala præponitur ei. Dicuntur autem venti, quia ſuggeſtionibus ſuis tentant: dicuntur cœli venti, quia mali ad hoc pugnant, vt à cœlo deiiciant: boni verò, vt ad cœlum perducant. *Epheſ*. 6. Non eſt nobis colluctatio tantum aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus. *Pugnabant*. Quia quod boni ſuadent, mali impugnant. *Apoc*. 12. Factum eſt prælium magnum in cœlo, Michaël & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius. *In mari magno*, quod mundum iſtum ſignificat, propter amaritudinem & inquietudinem. *Pſal*. 103. Hoc mare magnum, & ſpatioſum manibus. *Iſa*. 57. Cor impij, quaſi mare feruens, quod quieſcere non poteſt. 2,

In ventis Angelicæ poteſtates ſignificatæ.

3. *Et quatuor*, regna ſcilicet ignorantia Dei, errore circa veritatem, infirmitate ad virtutem, malitia contra bonitatem quadrata. *Beſtiæ*: quia omnia crudelia fuerunt. *Geneſ*. 37. Fera peſſima deuorauit filium meum. *Grandes*, poteſtate ſcilicet & diuitiis, *aſcendebant*, gradibus perfectionis, *de mari*, mundo ſcilicet. *Apoc*. 7. Vidi quatuor Angelos ſtantes ſuper quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos cœli. *Diuerſa inter ſe*: ſicut enim in prima viſione diuerſum eſt aurum ab argento, & ære, & ferro, ita conſuetudinibus regna differebant inter ſe: mali enim ſemper varij ſunt. *Iudic*. 15. Vulpes Samſonis capitibus erant diuerſæ inter ſe, licet caudas haberent colligatas.

4. *Prima quaſi leæna*. Tangit hîc ſigillatim beſtiarum deſcriptionem per quatuor differentias, leænæ ſcilicet, vrſi, & pardi, & ſingularis feræ: & hoc eſt. *Prima*, quæ ſcilicet regnum Chaldæorum ſignificat, & omnes ſuperbos per conſequens, *quaſi leæna*. Quaſi dicat: quia non erat veritas, ſed imago. *Hierony*. Aiunt enim, qui de beſtiarum ſcripſere naturis, leænas ferociores eſſe, & ſemper in coitum geſtire: & hoc eſt, quia ex natura habent calorem mouentem, & ex ſexu humorem miniſtrantem materiam. *Numer*. 23.

Leæna ſymbolum regni Chaldæorũ.

Ecce populus vt leæna consurget, & quasi leo erigetur. *Et alas habebat aquilæ.* Alæ sunt extensiones exercituum hinc & inde. *Isa.* 8. Erit extensio alarum eius in medio terræ tuæ ô emanuel. Et dicuntur aquilæ propter rapacitatem, & ambitionis altitudinem. *Ezech.* 17. Aquila grandis, magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis & varietate, venit ad Libanum, & tulit medullam cedri. *Aspiciebam*, diligentius scilicet considerans, *donec auulsæ sunt alæ eius*, hoc est, dilapsi sunt exercitus, & regna sibi subiecta. *Iob* 6. Non est auxilium mihi in me, necessarij quoque mei recesserunt à me. *Et sublata est de terrâ*, sublato scilicet regno. *Isa.* 13. Erit Babylon ciuitas gloriosa in regnis inclyta, in superbiâ Chaldæorum subuersa sicut subuertit Dominos Sodomam, & Gomorrham. *Et super pedes quasi homo stetit*, hoc est, ad humilitatem communem hominum reducta erit. *Isa* 14. Quomodo cecidisti lucifer, qui mane oriebaris, corruisti in terram. *Et cor eius datum est ei*, hoc est, hominis qui prius altitudinem in corde præsumebat, sicut Anthiocus ad cor rediit. 2. *Mach.* 9. Iustum est subditum esse Deo, & mortalem non paria Deo sentire. *Ezech.* 28. Hæc dicit Dominus Deus, eò quod eleuatum est cor tuum, & dixisti, Deus ego sum, cum sis homo, & non Deus. Et post pauca: Eò quod eleuatum est cor tuum, sicut cor Dei, idcirco ego adducam super te alienos robustissimos, & nudabunt gladios super pulchritudinem sapientiæ tuæ, & polluent decorem tuum.

5\. *Et ecce bestia alia.* Descriptio regni secundi, quod est Medorum, atque Persarum. *Similis vrso. Hieronym.* Regnum Persarum, quod ob duritiam & feritatem vrso comparatur, rigidum enim, & victu parcum in more Lacædemoniorum fuit, ita vt in pulmento sale vterentur, & cardamo. *Prouerb.* 28. Leo rugiens, & vrsus esuriens, princeps impius super populum pauperem. Significantur nihilominus omnes gulosi: quia *Aristot.* dicit, quòd Gastrimargia ex edaci prouenit fame. *In parte stetit*: quia schisma contra regem Chaldæorum procurauit, & in illo pertinaciter stetit: vnde de eo dicitur *Isa.* 21. Qui incredulus est, infideliter agit: & qui depopulator est, vastat. *Et tres ordines erant in ore eius*, qui significant vel tres principes 120. satrapis præpositos. sicut in præcedenti capite dictum est, vel tria regna primitus coadunata, Mediæ scilicet, Persidis, & Chaldæorum. Per hoc enim mandebat, & corrosit pauperes. *Ierem.* 51. Absorbuit me quasi draco, repleuit ventrem suum teneritudine meâ. *Et in dentibus eius*, hoc est, officiatis in regnis illorum, qui pauperes affligebant. *Prouerb.* 30. Est generatio quæ pro dentibus gladios habet, & commandit molaribus suis, vt comedat inopes de terrâ & pauperes ex hominibus. *Et sic dicebant ei*, amici sui, supple, & consiliarij, & tangit ea quæ facta sunt. *Esth.* 4. vbi Aman persuasit regi Medorum, de interfectione Iudæorum: & hoc est. *Surge*, hoc est, sursum te age, ad exercendam potestatem, ne dormias per ignauiam, *comede carnes plurimas*, hoc est, infirmum populi Dei deuora. *Isa.* 3. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis?

Vrsus symbolum regni Persarum.

Persa in victu parci.

Tres ordines in ore quid.

Post hæc aspiciebam. Descriptio tertiæ bestiæ. *Et ecce alia*, supple, bestia propter crudelitatem, *quasi pardus*, regnum Macedonum scilicet, quod pardus dicitur propter varietatem regnorum subiectorum sibi. *Ierem.* 19. Si potest pardus mutare varietates suas: dicitur etiam, quòd hoc animal præceps & saltibus fertur in sanguinem, sicut milites Alexandri præcipites erant. Et significantur in hoc omnes hypocritæ, qui varij sunt, exterius pulchri, & interius turpissimi. *Matth.* 7. Veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Et sic ferè omnes principes sunt simulando, dissimulando, & hoc maximè de Alexandro dicitur. *Abac.* 1. Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis vespertinis. *Et alas habebat quasi auis. Hieronym.* Quia potius victoriis volabat quam orbem expugnaret. *Abac.* 1. Volauit quasi aquila festinans ad comedendum, omnes ad prædam venient. *Quatuor super se*: quatuor enim duces dicitur habuisse, quos etiam successores reliquit: & hoc est quod sequitur. *Et quatuor capita erant in bestiâ. Hieronym.* Successores eius significat, Ptolomæum, Seleucum, Philippum, & Antigonum: illi enim plus de regno eius obtinuerunt. *Apocal.* 13. Bestia similis erat pardo propter suam varietatem. *Ierem.* 5. Pardus vigilans super ciuitates eorum. *Et potestas data est ei*: non enim potestas est nisi à Deo collata. *Roman* 13. Omnis potestas à Deo est. *Ioan.* 19. Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper. 6.

Pardus symbolum regni Macedonum.

Alexander non in bellis quam victoriis, ...

Non est potestas nisi à Deo collata.

Post hæc aspiciebam. Tangit bestiam quartam, quæ regnum Romanorum significat, & in ipso omnes auaros, *in visione noctis*: quia omnes tales tenebrosi sunt. *Iob* 3. Noctem illam tenebrosus turbo possideat. *Et ecce bestia quarta*, ad malitiam scilicet omnibus stans lateribus, sicut quadratum, illicitè scilicet acquirendo, durè tenendo, non sua rapiendo, omnia quæ sunt concupiscendo. *Thren.* 3. Circumædificauit aduersum me lapidibus quadris. Et *Isa.* 9. Quadris lapidibus ædificabimus. *Terribilis*: nulli enim miserentur. *Abac.* 1. Horribilis, & terribilis, ex seipsâ iudicium eius. *Atque mirabilis*: per diuitias enim mirabiles effecti sunt: propter quod dicitur in *Psal.* 130. Non ambulaui in magnis, neque in mirabilibus super me. *Et fortis nimis*, ita quòd fortitudine pro lege vtebantur. *Sapient.* 2. Sit fortitudo nostra lex iniustitiæ. *Dentes ferreos habebat magnos*, hoc est, principes pauperes comminuentes fortes. *Psal.* 56. Dentes eorum, arma, & sagittæ. *Comedens. Psal.* 13. Qui deuorant plebem meam, sicut escam panis. *Atque comminuens*, hoc est, in paupertatem redigens. *Isa.* 3. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commoluis? *Et reliqua pedibus conculcans*, hoc est, conculcando destruens. *Ezech.* 34. Cum purissimam aquam biberitis, reliquam pedibus conculcastis. *Dissimilis autem erat cæteris bestiis*, in malitiâ scilicet. *Eccli.* 20. Auaro nihil scelestius. *Quas videram ante eam*: superbis enim & gulosis & variis auaritia ministrat incentiuum peccandi. 1. ad *Timoth. vltim.* Radix omnium malorum est cupiditas. *Et habebat cornua decem*, hoc est, regales potestates. *Zachar.* 1. Hæc sunt cornua quæ ventilauerunt Iudam per singulos viros. Dicit enim *Hieronym.* quòd Romanum 7.

Quarta bestia symbolum imperij Romanorum.

Auaro nihil scelestius.

Romanum imperium in decem regna diuidendum ante finem mundi.

manum imperium in 10. regna diuidendum est ante finem mundi, quod significatum est. 3. *Reg.* 11. vbi 10. tribus adhæserunt Ieroboam, qui peruersus erat. *Iob.* 19. En decies confunditis me Et subdit de Antichristo, qui in regno Romano nascetur: & hoc est.

8. *Considerabam cornua*, hoc est, potestatem regum sæcularium. *Psal.* 74. Omnia cornua peccatorum confringam. *Et ecce cornu aliud.* Bene aliud: quia adulterinum. *Paruulum*, primò scilicet simulatione humilitatis, *ortum est*, supple, paulatim succrescens ad potestatem, *de medio eorum*, decem scilicet regnorum: simulando enim & dissimulando ascendit in potestatem. *Eccle* 10. Vidi stultum positum in dignitate sublimi. *Dan.* 11. Stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio. *Et tria de cornibus primis euulsa sunt. Hieronymus*: Tres reges primo Antichristus humiliabit, Africæ scilicet, Ægypti, & Æthyopiæ, quibus interfectis, 7. alij victori colla submittent. *A facie eius*, hoc est, à præsentia potestatis eius. *Iob.* 41. Non est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est, vt nullum timeret. 2. ad *Thessal.* 2. Cuius aduentus est secundum operationem sathanæ. *Et ecce oculi*, qui prouidentiam significant & astutiam, *quasi oculi hominis*, hoc est, secundum astutiam humanam & diabolicam, *erant in cornu isto. Eccli.* 20. Oculi illius septemplices sunt. *Et os loquens ingentia*, superba scilicet & magnifica contra Deum, & homines. Contra quod dicitur in *Psal.* 74. Nolite extollere cornu vestrum, nolite loqui aduersus Deum iniquitatem.

9. *Aspiciebam.* Tangitur hic qualiter per iudicium Dei regna inducta destructa sunt, & Christi regnum instauratum, & hoc, ibi, *Aspiciebam ergo in visione noctis.* In prima parte duo sunt. Primò describitur solemnitas iudicij, & iudicis: secondò bestiarum condemnatio, & maximè bestiæ illius, quæ erat aliis dissimilis, ibi, *Aspiciebam propter vocem.* In prima tria sunt, descriptio iudicis, descriptio Throni, siue sedis, ibi, *Thronus eius flamma ignis.* Et descriptio frequentiæ regalis, ibi, *Millia millium.* Dicit ergo. *Aspiciebam in visione*, scilicet noctis & imaginariæ, *donec*, in decursu scilicet visionis, *throni positi sunt*, hoc est, poni videbantur. Throni, inquam, assessorum, & iudicantium, qui sicut dicunt sancti, viri perfecti sunt, omnia propter Christum relinquentes. *Matth.* 19. Sedebitis & vos super sedes 12. iudicantes 12. tribus Israël. *Apoc.* 4. dicuntur esse viginti quatuor sedilia, in quibus sedebant viginti quatuor seniores, qui significant patres Veteris, & Noui Testamenti. Quod enim Patriarchæ præfigurauerunt, Apostoli prædicauerunt. Isti throni propter consensum alibi dicuntur vnus thronus. *Psal.* 44. Thronus tuus Deus in sæculum sæculi, virga æquitatis, virga regni tui. Hi throni dicuntur positi, hoc est, stabilitate iustitiæ firmiter locati. *Isa.* 16. Præparabitur in misericordia solium, & sedebit super id in veritate, in tabernaculo Dauid iudicans, & quærens iudicium, & velociter reddens quod iustum est. *Et antiquus dierum sedit. Hierony.* Pater scilicet: licet enim persona Filij in iudicio appareat, non deerit tamen Pater & Spiritus sanctus. Pater enim est à se, Filius à Patre: & quidquid habet, imputatur ei à quo est. Item *Hieronymus.* Sedens, & vetustus dierum dicitur Deus, vt æterni iudicis habitus demonstretur. *Iob.* 12. In antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia. *Ierem.* 23. Regnabit rex & sapiens erit. *Isa.* 3. Dominus ad iudicium veniet cum senioribus populi sui. *Hieronymus*: Senex quoque describitur, vt maturitas sententiæ comprobetur: sedens autem describitur, vt tranquillus sine commotione in iudicio intelligatur. *Sapient.* 12. Tu dominator virtutis cum tranquillitate iudicas. *Vestimentum eius candidum quasi nix.* Vt dicit *Beda*, in candore blandimentum est: vnde vestimentum eius est circumdatio sanctorum, cum quibus veniet ad iudicium. *Isa.* 49. Viuo ego, dicit Dominus, quia omnibus his, velut ornamento vestieris, & circumdabo eos velut amictum tibi. *Matth.* 28. Vestimentum eius sicut nix. Niui autem comparatur: quia de cœlo descendit albedo niuis: & per hoc, vt dicit *Hieronymus*, immaculati ostenduntur qui erunt iudicio iudicantes cum Domino. *Et capilli capitis eius*, fuerunt, supple, *quasi lana munda.* Caput excellentia deitatis est, capilli spiritus Angelici adhærentes deitati. 1. ad *Corinth.* 11. caput Christi Deus. Quasi lana munda sunt, vt per lanam significetur mollities & mansuetudo ad bonos, per munditiam innocentia, quia sordibus nunquam inquinati sunt, & per Angelos sicut per ministros exercebitur iudicium. *Isa.* 1. Velut lana alba erunt. *Apoc.* 1. Caput autem eius, & capilli erant candida tanquam lana alba, & tanquam nix. *Thronus eius flamma ignis.* Thronus eius dicitur iudiciaria potestas, quæ flammæ ignis comparatur, quia in flammâ lux est & ardor, & in lumine claritas iudicij & iustitiæ. *Osee* 6. Iudicia tua quasi lux egredientur. In ardore autem punitio designatur, qua purgantur mediocriter boni, & exuruntur valdè mali. *Psal.* 28. Vox Domini intercidentis flammam ignis: vt iustis scilicet lumine iustitiæ deseruiat, mediocriter bonis vis purgatiua caloris, perfectè malis vis concrematiua condemnationis. *Isa.* 62. Propter Sion non tacebo, & propter Ierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & Saluator eius vt lampas accendatur. *Cantic.* 8. Lampades eius, lampades ignis, atque flammarum. *Rota eius ignis accensus.* Rotæ dicuntur velocitas iudicij in peccatores: rota enim volubilis est, & quando eleuatur in vno arcu, deprimitur in altero, & significat, quòd iudicium velox erit, & quantum eleuat sanctos, tantum deprimit peccatores. *Psal.* 82 Deus meus pone illos vt rotam. *Ezech.* 1. Statura quoque erat rotis, & altitudo horribilis aspectus. Ista rota nostra habet serratoria, qua triturabuntur peccatores. *Isa.* 25. Triturabitur Moab sub eo, sicut triturantur paleæ in plaustro. Istæ rotæ dicuntur ignis accensus, propter zelum ad iudicandum, qui ignitus erit. *Soph.* 3. In igne zeli mei deuorabitur omnis terra.

Viri perfecti assistent Christo in iudicio & sedebunt super thronos.

Antiquus dierum quis sit.

Per Angelos sicut per ministros exercebitur iudicium.

Deus Iudex iustus & velox.

Fluuius igneus, seueritas scilicet sententiæ, *rapidus. Glossa*: Vt peccatores trahat in gehennam. *Egrediebatur*, ad omnes sine personarum acceptione, *à facie eius*, hoc est, à præsentia eius. *Deuter.* 32. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. *Isa.* 30. Labia 10.

eius repleta sunt indignatione, & lingua eius ignis deuorans. *Psal.* 67. Sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei. Et subdit de frequentiâ. *Millia millium ministrabant ei*, hoc est, infinita millia, vel multæ milliades. *Glossa*: Non quod tantus numerus sit seruorum Dei, sed quia humanus sermo maiorem exprimere non potest. *Et decies centena millia*, hoc est, infinita millia nobis ad minus, vt dicit *Gregor. assistebant ei. Gregor.* Proculdubio illæ potestates Angelicæ assistunt, quæ ad quærendam hominibus pacem, & nuntiandam non exeunt. Illæ verò ministrant, quæ ad explenda officia exteriorum nuntiorum veniunt. Vnde 4. ordines superiores assistunt: vnde Seraphim toti ardentes nouo decore secundum ignis motum semper ascendunt, & in vestibulis Dei recepti, nouo decore lucis semper vestiuntur: propter quod nomine suo, motum ad exteriora non dicunt. Similiter Cherubin, toti scientes ab omni opacitate purgati, limpidissimis flammis intellectualibus, in summâ veritate quiescunt, & ideò nomine suo ad exterius officium non ordinantur. Throni autem qui mente tranquillâ omni stramento nobilium habituum & gratiarum substrati, in omni immaterialitate diuinæ inscessionis sunt suscepti & deiferi, vt dicit *Dionys.* & ideò etiam isti nomine suo ad exteriora non ordinantur. Domini similiter superpositionem dicũt, quâ incessanter dominationis diuinæ sunt appetitini, pulchrorum & bonorum omnimodam habentes possessionem, & verâ & non cadere valente virtute ad subiecta & ad supposita nullam habent inclinationem, vt dicit *Dionys.* & ideò etiam isti nomine suo nihil exteriorum habent. Et ideò hi quatuor ordines assistunt. Virtutes autem quæ perfectâ potestate voluntatem Dei complent, ita vt non obstante naturâ, vel maliuiâ miracula faciant: similiter Potestates, quæ malos arcent ne tantum noceant quantum vellent: & Principes, qui principatibus præsunt, & leges, & iura decernunt: & Archangeli, qui custodiunt, nominibus suis exterius officium dicunt, & ea quæ circa nos sunt, disponunt, & ideò ministrant. Hoc significatum est. 2. *Mach.* 10. vbi dicitur, quòd circa Iudam Machabæum apparuerunt quinque viri, qui significant quinque ordines ministrantes. *Glossa* inducit illud *Psal.* 67. Currus Dei Dei decem millibus, multiplex millia lætantium: Dominus in eis. Melius adducitur id in *epist. Iudæ.* Prophetauit de his septimus ab Adam, Enoch dicens: Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis, facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios, de omnibus operibus impietatis. *Et libri aperti sunt.* Libri sunt sententiæ sacrarum scripturarum. Libri etiam sunt, vt dicit *Rricbardus*, corda sanctorum per longam contemplationem exemplata ad sapientiam & iustitiam Dei. Libri etiam sunt conscientiæ singulorum, quæ ibi aperientur. Libri etiam diuinæ iustitiæ æterna dispositio. *Apocal.* 20. Libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum. Et subdit de impiorum condemnatione.

Homil. 14. in Euang. Angelorum distinctio in assistẽtes & ministrantes.

Cap. 12. de diui. nom.

Libri per quos iudicabimur, qui sint.

11. *Aspiciebam*, ordinem scilicet iudicij considerando, *propter vocem sermonum grandium*, hoc est, superborum. *Psal.* 11. Dixerunt, Linguam nostram magnificabimus, labia nostra à nobis sunt, quis noster Dominus est. *Quod cornu illud*, quod scilicet Antichristum cum membris suis significat, *loquebatur. Glossa*: Contra Dominum. *Iob* 15. Docuit iniquitas tua os tuum, & imitaris linguam blasphemantium. *Et vidi*, in imagine, supple, *quoniam interfecta esset bestia*, Antichristus scilicet. 2. ad *Thessal.* 2. Quem Dominus IESVS interficiet spiritu oris sui. *Isa.* 11. Spiritu labiorum suorum interficiet impium. *Et perisset corpus eius*, hoc est, omnes mali. *Apocal.* 19. Occisi sunt gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius. *Deuter.* 32. Euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea. *Et traditum esset ad comburendum igni. Glossa*: Gehennæ. *Isa.* 9. Erunt in combustionem, & cibus ignis. *Apocal.* 19. Qui adorauerunt imaginem bestiæ, viui missi sunt in stagnum ignis ardentis, & sulphuris.

Aliarum quoque bestiarum, hoc est, regno- 12.
rum, & bestialium hominum, *ablata potestas*, supple, vidi. 1. ad *Cor.* 15. Cum euacuauerit omnem principatum & potestatem. *Et*, id est, quia, *tempora vitæ constituta essent eis*, supple, vidi à Deo, quibus scilicet quilibet regum, vel viuat, vel cum Antichristo sit. *Iob* 14. Constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt. *Psal.* 103. Terminum posuisti, quem non transgredientur. *Vsque ad tempus, & tempus*, hoc est, tempus debitum vni, & tempus debitum alteri. *Eccle.* 3. Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt vniuersa sub cœlo. Vel *tempus & tempus*, vocat duos annos, quibus feruens persecutio Antichristi durabit: in tertio enim anno finietur. *Matth.* 24. Nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro.

Regnis à Deo definita sunt tempora.

Aspiciebam ergo in visione noctis, hoc est, in 13.
somniali visione. *Ezech.* 40. Oculis tuis, & auribus tuis audi, & pone cor tuum in omnia quæ ego ostendam tibi: quia vt ostendantur tibi, adductus es huc. *Et ecce cum nubibus cœli.* Nubes dicuntur hîc lucidi splendores sanctorũ sibi inuicem permixti cum iudice venientium. *Matth.* 17. Nubes lucida obumbrauit eos. *Iob* 37. Nunquid nosti semitas nubium magnas & perfectas scientias? Et ideò dicuntur nubes cœli, cœlesti scilicet lumine plenæ. *Isa.* 60. Qui sunt isti qui vt nubes volant?

Nubes pro splẽdore sãctorum cum iudice venientium.

Quasi filius hominis veniebat, vel in carnem, vel ad iudicium. Quasi dicit propter expressionem similitudinis naturæ. *Philipp.* 2. Formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, habitu inuentus vt homo. *Hebr.* 2. Per omnia debuit fratribus similari, vt misericors fieret. *Et vsque ad antiquum dierum peruenit*, æqualitate scilicet diuinitatis. *Hebr* 1. Sedet ad dexteram maiestatis in excelsis. *Coloss.* 3. vbi Christus est in dexterâ Dei sedens. *Et in conspectu eius*, antiqui scilicet dierum, oculis enim gratis Pater respexit Filium, *obtulerunt eum*, tam in cruce, quam in altari, quam etiam in deuotione orationis: sic enim oblatus est à Patriarchis præfiguratiuè, à Prophetis prædicatione, à Regibus & Simeone demonstratione, ab Apostolis prædicatione, à Martyribus testificatione, à Confessoribus eximiâ sanctitate, à Virginibus castitate, à domesticis eleemosynarum largitione:

Christus à diuersis diuersimodè oblatus.

tione: ad has enim oblationes grato oculo respexit Pater. *Genes.* 4. Respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius. *Isa.* 53. Oblatus est quia ipse voluit. *Hebr. vlt.* Per Christum offeramus hostiam laudis semper Deo.

Et dedit ei potestatem, iudiciariam scilicet, *& honorem*, in præconio scilicet virtutis. 1. ad *Timoth.* 1. Soli Deo, honor, & gloria. *Et regnum*: quia scilicet in sanctis secundum perfectionem iustitiæ regnat. *Sap.* 5. Accipient regnum decoris, & diadema pulchritudinis de manu Domini. *Et omnes populi, tribus, & linguæ seruient ei. Sophon.* 3. Vt omnes inuocent nomen Domini, & seruiant ei humero vno. *Hierony.* inducit illud *Philip.* 2. Dedit ei nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine IESV omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. *Potestas eius potestas æterna. Rom.* 9. Potestati eius quis resistet? *Iob* 9. Quis restitit ei, & pacem habuit? *Quæ non auferetur*. Alia potestate, supple, superueniente. *Matth. vlt.* Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra. *Et regnum eius quod* non corrumpetur. *Luc.* 1. Regni eius non erit finis.

Regnum Christi æternum.

15. *Horruit spiritus meus.* Tangit hic visionis magnitudinem, quam infirmitas humana sustinere non potest. *Iob.* 4. Cum spiritus me præsente transiret, inhorruerunt pili carnis meæ. Et parum ante: Pauor tenuit me, & tremor, & omnia ossa mea perterrita sunt. Et hoc est quod sequitur. *Ego Daniel territus sum.* Et est sensus, quia ego Daniel territus sum, *in his*, hoc est, prophetiis, scilicet seueritate iudicij, & magnitudine visionis. *Hebr.* 12. Ita terribile erat quod videbatur. Primus Moyses dixit: Exterritus sum, & tremebundus. *Et visiones capitis mei conturbauerunt me. Isa.* 21. Horrui cum audirem, conturbatus sum cum viderem, emarcuit cor meum.

16. *Accessi, ego*, supple, *ad vnum de assistentibus*: propterea enim quod assistentes propinquiores sunt Deo, illuminatio de assistentibus descendit in ministrantes. *Eccli.* 6. In multitudine presbyterorum prudentium sta, & sapientiæ eorum ex toto corde coniungere. *Et veritatem quærebam*, intelligentiæ scilicet, *de omnibus his*, quæ videram scilicet in imagine. *Ioan.* 16. Docebit vos veritatem, & quæ ventura sunt, annuntiabit vobis. *Et dixit mihi.* Tangit hic visionis explanationem, & dicit tria, scilicet primò summatim perstringendo sicut promiserat, & secundo de bestia quarta sigillatim pertractando, ibi, *Post hoc volui.* Tertiò ponit epilogum, visionem finiendo, ibi, *Hucusque finis verbi.* Dicit ergo: *Qui dixit mihi interpretationem sermonum*, hoc est, explicationem. *Daniel* 6. Docuit me, & locutus est mihi: & hoc est quod sequitur. *Et docuit me*, hoc est, plenè docuit, *Ioan.* 6. Erunt omnes docibiles Dei.

Summa visionis Danielis.

17. *Hæ quatuor bestiæ magnæ*, hoc est, figuræ quatuor bestiarum, *quatuor reges sunt*, hoc est, quatuor regna significant, *quæ consurgent de terra*, & ideò terrena sunt, de quibus dicitur. *Abac.* 3. Maledixisti sceptris eius. Ad tale regnum cum quæreretur Christus, fugit. *Ioan.* 6.

18. *Suscipient autem regnum sancti*, cœleste scilicet, non terrenum: quod, inquam, regnum, *Dei altissimi*: Dei dicitur, quia spirituale & diuinum est: Altissimi autem, quia ab omni molestia elongatum. *Matth.* 13. Mittet Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala. *Sapient.* 5. Accipient regnum decoris, & diadema pulchritudinis de manu Domini. *Et obtinebunt regnum*, merito virtutis scilicet. *Matth.* 11. Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. *Vsque in sæculum*, hoc est, temporis & æui & æternitatis spatium: & hoc est quod sequitur: *in sæculum sæculorum*, hoc est, in sæculum beatorum, qui finis est præsentium. *Hebr.* 12. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam, per quam seruiamus placentes Deo cum metu & reuerentia. *Exod.* 15. Dominus regnabit in æternum & vltra. Et iniungit sigillatim de bestia quarta, & dicit duo, primò intentionem quærentis, secundò illuminationem docentis, ibi, *Bestia quarta.* Dicit ergo.

Post hoc volui diligenter discere. Psal. 31. Intellectum tibi dabo, & instruam te. *De bestia quarta*, cuius figura non est supra posita: & hoc est quod sequitur. *Quæ erat dissimilis valdè ab omnibus*, scilicet bestiis, *alius*: omnes enim alias excessit, & potestate, & malitia. *Psal.* 51. Quid gloriaris in malitia qui potens es in iniquitate? *Et terribilis nimis*: vnde dicunt Hebræi, quòd in figurâ apri apparuit, & quòd illa est de quâ in *Psal.* 79. dicitur: Exterminauit eam aper de syluâ, & singularis ferus depastus est eam. Et explanat terribilitatem. *Dentes eius*, ministri scilicet, quibus mandebat populum, *& vngues ferrei*, perfecti scilicet rapientes. *Ioel.* 1. Dentes eius vt dentes leonis, & molares eius vt catuli leonis. *Comedebat*, vitam pauperum sibi incorporando, *& comminuebat*, ad paupertatem homines deducendo. *Michæ.* 3. Violenter tollitis pelles eorum, desuper ossibus eorum. Qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriauerunt, & ossa eorum confregerunt. *Et reliqua pedibus suis conculcabat*, hoc est, vilibus hominibus conculcanda dedit. *Psal.* 55. Conculcauerunt me inimici mei tota die. 19.

Et, supple, volui dicere, *de cornibus decem, quæ habebat in capite*, scilicet bestia illa, quæ contra Deum erecta sunt. *Psal.* 74. Omnia cornua peccatorum confringam. *Et*, supple, volui discere, *de alio*, cornu scilicet paruulo, *quod ortum fuerat* inter decem cornua, supple, quod est regnum Antichristi, *ante quod ceciderant tria cornua*, hoc est, trium regnorum potestates, *&*, vlterius describit illud, *de cornu illo*, supple, volui discere, *quod habebat oculos*, quos astutias & dolos diximus significare, *&*, supple, quod habebat, *os loquens grandia*, contra Deum blasphemias scilicet. *Iob* 15. Quid tumet contra Deum spiritus tuus, vt proferas de ore tuo huiuscemodi sermones? *& maius erat cæteris*, cornu scilicet illud, diuitiis & potestate. *Sap.* 6. Nec verebitur magnitudinem cuiusquam. 20.

In cornu paruulo significatur regnum Antichristi.

Aspiciebam, in nocte scilicet, *& ecce illud cornu*, regnum scilicet Antichristi, *faciebat bellum aduersus sanctos.* Præterito vtitur pro futuro, propter certitudinem: vnde *Luc.* 21. Cum audieritis prælia & seditiones, nolite terreri, oportet primum hæc fieri. *Et præualebat eis*, in mundo scilicet. *Abac.* 1. Quare respicis contemptores, & taces conculcante impio iustiorem se? 21.

Donec venit, ad iudicium, supple, *antiquus dierum*, 22.

dierum, venerandus scilicet iudex. *Aristot. in* 3. *Topic.* Nemo eligit iuuenes duces: quia non constat esse sapientes. *Et iudicium dedit sanctis Excelsi*, hoc est, sententiam pro sanctis. *Isa.* 11. Iudicabit in æquitate pro mansuetis terræ. *Ioan.* 12. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras. *Et tempus aduenit*, præfinitum scilicet ad iudicium. *Psal.* 74. Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo. *Et obtinuerunt sancti*, in æternum scilicet. *Luc.* 2. Nolite timere pusillus grex: quia complacuit Patri vestro, dare vobis regnum.

23. *Et sic ait*, explanans scilicet omnia hæc: *Bestia quarta, regnum quartum erit*, Romanorum scilicet, *in terra*, hoc est, terrenis inhians. *Ier.* 6. A minori vsque ad maiorem, omnes auaritiæ student. *Quod maius erit omnibus regnis*, potestate scilicet, & diuitiis, & superbiâ. Vnde *Luc.* 2. Exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. *Et deuorabit vniuersam terram*, prædâ scilicet & gladiis. *Genes.* 41. Deuorauerunt omnem priorem pulchritudinem. *Psal.* 21. Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens & rugiens. *Et conculcabit*, grauitate tributorum, *& comminuet eam. Iudic.* 5. Conculca anima mea robustos.

24. *Porrò cornua decem*, supple, quæ vidisti in imagine, *ipsius regni, decem reges erunt*, qui tempore Antichristi regnum Romanum diuident inter se, per transgressiones decalogi, decem esse probantes. *Iob* 19. En decies confunditis me, & non erubescitis opprimentes me. *Et alius consurget post eos.* Bene alius, ab omni bono alienus. *Prouerb.* 5. Non sunt alieni participes tui. *Et ipse potentior erit prioribus*, Antichristus scilicet: plenus enim erit sathana, de quo scriptum est, *Iob* 41. Non est super terram potestas, quæ cōparetur ei, qui factus est, vt nullum timeret. 2. *ad Thessal.* 2. Cuius aduentus est secundum operationem sathanæ in omni virtute, & signis, & prodigiis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis. *Et tres reges humiliabit. Glossa*, Ægypti, Libyæ siue Africæ, & Æthiopiæ. *Hieronym.* Quibus humiliatis alij colla submittent. *Isa.* 10. Dixi, In fortitudine manus meæ ego feci, & in sapientiâ meâ intellexi, & abstuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum, & detraxi quasi potens in sublimi residentes.

Antichristus humiliabit reges Libyæ, Ægypti, & Æthiopiæ.

25. *Et sermones contra Excelsum loquetur*, blasphemando scilicet. *Isa.* 37. Ne timeas à facie verborum quæ audisti, quibus blasphemauerunt pueri regis Assyriorum me. *Et sanctos Altissimi conteret*, probando scilicet & conterendo. *Psal.* 78. Posuerunt seruorum tuorum corpora escas volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. *Et putabit*, præsumptione scilicet & superbiâ, *quod possit mutare tempora. Glossa*, id est, ordinem, vel cursum temporum, hoc est, festa Christi sanctorum in sua conuertere festa. *Psal.* 73. Posuerunt signa sua signa. *Et leges*, vel reges, quia putabit leges Christi suis commutare, & prælatos, Archiepiscopos, & Episcopos pro arbitrio deponere. Hoc plangit Mathathias. *Mach.* 2. Templum eius sicut homo ignobilis, vasa gloriæ eius captiua ducta sunt. *Et tradentur in manu in eius*, hoc est, in potestate eius. *Iob* 9. Terra data est in manus impij. *Vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis.* Modum sequit Hebræi idiomatis, quod sicut Græcum habet numerum singularem, dualem, & pluralem: vnde tempus est annus, tempora duo anni, & dimidium temporis sex menses. Tantum enim durabit Antichristi persecutio. Vnde *Apocal.* 12. sub typo Ecclesiæ dicitur, quòd datæ sunt mulieri, hoc est, Ecclesiæ, alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum in locum suum, vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis: sancti enim tunc declinant in desertum per tres annos, & dimidium.

Mira Antichristi superbia.

Et iudicium sedebit, antiquos scilicet dierum. *Ierem.* 23. Faciet iudicium & iustitiam in terrâ. *Vt auferatur potentia*, Antichristo scilicet, ne de cætero regnet ad oppressionem sanctorum. *Psal.* 58. Disperge illos in virtute tuâ, & depone eos protector meus Domine. *Et conteratur, & dispereat vsque in finem*, hoc est, in æternum. *Iob* 40. Respice cunctos superbos, & confunde eos, & contere impios in loco suo. Et subdit de regno Christi. 26.

Regnum autem, hoc est, regni decor iustitiæ. *Psal.* 92. Dominus regnauit, decorem indutus est. *Et potestas*, obuiandi scilicet malis, *& magnitudo regni*, virtutis scilicet, *quod est subter omne cœlum*, hoc est, quod cœli ambitu continetur, *detur populo sanctorum Altissimi*, vt ipsi in Deo, & Deus regnet in ipsis. *Apocal.* 12. Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum. *Cuius regnum, regnum sempiternum est. Luc.* 1. Regnabit in domo Iacob in æternum. *Et omnes reges seruient ei*, qui verè scilicet reges sunt, sicut sancti. *Isa.* 60. Gens & regnum quod non seruierit tibi, peribit, & gentes solitudine vastabuntur. *Et obedient*, mandata eius seruando. *Act.* 5. Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Et subdit epilogum, dicens. 27.

Hucusque finis verbi, breuiter scilicet perstricti: & dat formam breuiter loquendi. *Prou.* 10. Qui moderatur labia sua, prudentissimus est. *Prou.* 29. Totum spiritū suum profert stultus, sapiens differt, & reseruat in posterum. Et subdit de magnitudine visionis epilogū. *Ego Daniel multum cogitationibus meis conturbabar. Abac.* 3. Audiui, & conturbatus est venter meus, & voce contremuerunt labia mea. *Et facies mea mutata est in me*, ex timore scilicet in pallorem. *Dan.* 10. In visione tuâ dissolutæ sunt compages meæ, & nihil remansit in me virium. *Verbum autem*, hoc est, de quâ verbum est, *in corde meo conseruaui*, ne scilicet per obliuionem deleretur, quod vtile scilicet poterat esse multis. *Luc.* 2. Maria autem conseruabat omnia verba hæc conferens in corde suo. *Psal.* 118. In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi. 28.

CAPVT VIII.

1. ANno tertio regni Baltassar. In præcedenti visione de quatuor regnis actum est, hic agit de duobus regibus illorum regnorum, Medæ scilicet, & Græciæ, & diuidit capitulum in duas partes: primo enim describit visionem,

secundo explanationem, ibi, *Factum est autem cum viderem.* Prima in duas diuiditur. In prima tangitur visio de rege Medorum, in secunda de rege Græcorum, ibi, *Ecce hircus caprarum veniebat.* Prima adhuc in duas diuiditur: describit enim primo dispositionem videntis, secundò seriem visionis, ibi, *Et ecce aries.* In prima videntem describit per locum communem, & proprium, & propriissimum: & hoc est. *Anno tertio regni Baltassar,* qui pronepos fuit Nabuchodonosor, scilicet regis Chaldæorum, *visio apparuit mihi,* imaginaria scilicet. Cassiodorus: Apparet quod præter spem sensibus obiicitur. *Isa.* 24. Longè apparuit Dominus mihi, & dixi: Secretum meum mihi, secretum meum mihi. Semper enim Deus visionibus sanctorum præmunit peccatores, & admonet, vt conuertantur. *Osea* 6. Propter hoc dolaui in Prophetis, & occidi eos in verbis oris mei, hoc est, occidendos prædixi. *Sapient.* 12. Hos qui exerrant partibus, corripis, & admones, vt relicta malitia credant in te Domine. *Ego Daniel,* diuinæ contemplationi assiduè intendens. *Abac.* 2. Contemplabor vt videam, quid dicatur mihi, & quid respondeam ad arguentem me. *Isa.* 21. Contemplatus est diligenter multo intuitu. *Post id quod videram in principio,* hoc est, in visione imaginaria, quæ hominis dicitur: exterior enim potius visio rei quam hominis dicitur: non enim sufficit semel contemplationi intentum esse, sed multotiès intendendum est. *Osea* 12. Ego visiones multiplicaui eis. *Psal.* 88. Tunc locutus es in visione cum sanctis tuis. Et describit locum proprium.

2. *Susa caput Ælamitarum.* *Cum essem in Susis castro.* Susis metropolis est Ælamitarum, non castrum, sed ita munita, vt præ firmitate munitionis castrum esse videatur. Et subdit de loco communi. *Quod est in Ælam regione.* Symmachus transtulit, in Ælam ciuitate: ciuitas enim Ælam vocatur, à qua regio nomen accepit, sicut à Babylone regio dicitur Babylonia. Et subiungit de loco propriissimo. *Vidi autem in visione,* imaginaria scilicet, *esse me supra portam Vlai.* Portam dicit eiusdem castri, scilicet

Vlai quid sit. Susis: Vlai autem idem est quod palus, eò quod illa porta portiebatur contra paludem, quæ iacebat ante ciuitatem, sicut in Troia dicebatur Thea porta, & sicut Romæ dicitur porta Carmentalis, vel Lauicana. Susis autem interpretatur gaudens, Ælam autem sempiternum, quia in gaudio sempiterno sancti visiones habent. *Isa.* 51. Venient in Sion cum laude, hoc est, in contemplationem, & lætitia sempiterna super capita eorum. Porta verò Vlai habitationem huius vitæ significat, vel studium scripturæ: in lapide enim mortalitatis habitamus, & in aquis scripturæ quæ diffunduntur in palude, contemplamur. *Cantic.* 7. Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis. Hesebon interpretatur cogitatio mœroris: quia in mœrore pœnitentiæ sancti accipiunt reuelationes resultantes in aqua Scripturæ. Et subdit de modo visionis.

3. *Et leuaui oculos meos,* ad alta scilicet & diuina conuendα. *Isa.* 60. Leua oculos tuos, & vide. *Luc.* 21. Respicite, & leuate capita vestra. *Et vidi. Genes.* 32. Vidi Dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. *Et ecce aries.* Describit hic seriem visionis, primo in rege Mediæ, secundo in rege Græcorum, ibi, *Ecce autem hircus.* Regis Mediæ describit figuram, abiectionem, & tyrannidem: & hoc est. *Et ecce aries,* hoc est, imago arietis, *vnus,* singularis scilicet in potestate, *stabat,* erectus scilicet & exaltatus, *ante paludem,* hoc est, ante portam Vlai, rex scilicet Medorum dominans in Susis, ante paludem enim erat ciuitas, ad quam tota terra pertinebat, *habens cornua excelsa,* duo scilicet quæ significant Darium, & Cyrum, per regnum Medorum, & Persarum, in quibus dominabantur duo reges: *& vnum excelsius altero,* quod significat Cyrum, qui regnum circumquaque dilatauit: & hoc est quod sequitur. *Atque succrescens,* in potestate scilicet & diuitiis, sicut dicitur de David. 2. *Reg.* 3. Dauid proficiens, & semper ipso robustior. Aries cornua curua habens, duræ frontis, & rigidi colli, prælatum significat duplicem potestatem, spiritualē scilicet & carnalem ad terrena conuertentem. *Prouerb.* 30. Aries, nec est qui resistat ei. Duræ frontis per inuerecundiam. *Ierem.* 3. Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. Rigidi colli. Præ seueritatis inflexibilitate. *Iob.* 15. Cucurrit aduersus Dominum erecto collo, & pingui ceruice roboratus est. Excelsa cornua abiectionem significant potestatis. *Psal.* 74. Dixi iniquis, nolite iniquè agere, & delinquentibus, nolite exaltare cornu. Et subdit de potestatis ambitione.

Postea vidi arietem cornibus ventilantem. Glossa: Caput agitantem, & ventum mouentem. *Contra Occidentem,* vt scilicet Occidentales subiiceret, *& contra Orientem,* vt Orientalibus imperaret, *& cōtra Aquilonem,* vt Aquilonaribus dominaretur, *& cōtra Meridiem,* vt etiam esset sub sua potestate: ambitio enim finem non ponit. *Isa.* 5. Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, vsque ad terminum loci. *Zach.* 1. Hæc sunt cornua quæ ventilauerunt Iudam, & Israël, & Ierusalem, hoc est, laicos, clericos, & Religiosos. Et subdit de tyrannide: *Et omnes bestiæ non poterant resistere ei,* hoc est, bestiales homines idiotæ. *Ezech.* 34. Cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur foras. *Neque liberari de manu eius,* hoc est, de potestate eius. *Zach.* 1. Hæc sunt cornua quæ ventilauerunt Iudam per singulos viros, & nemo illorum leuauit caput suum. *Fecitque secundum voluntatem suam,* hoc est, tyrannicè, nec secundum rationem, & legem dominatus est. 2. *Machab.* 7. Potestatem inter homines habens cum sis corruptibilis, facis quod vis. *Et magnificatus est,* potestate scilicet & diuitiis. *Deut.* 32. Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus, dilatatus. 4

Et ego, supple, Daniel, *intelligebam. Hierony.* Visione priori prouocatus, intelligebam quod mutatio regnorum significaretur in visione. *Iob* 13. Omnia hæc vidit oculus meus, & audiuit auris mea, & intellexi singula. *Ecce autem hircus caprarum.* Tangit hic processum regis Græcorum, primo in se, secundo in successoribus, ibi, *cumque creuisset.* Regem Græcorum describit in se quadrupliciter, scilicet ab ortu, à victoriæ velocitate, à feritate, à potestatis dilatatione: & hoc est. *Ecce autem hircus caprarum.* 5

Hircus

Alexander cur dicitur hircus

Hircus dicitur Alexander, non quod in se fœdus fuerit, sed quia Græci fœdi: vnde dicitur hircus caprarum, quia libidines caprarum insequebatur. *Ezech.* 34. Ecce ego iudico inter pecus, & pecus, & arietem, & hircum. *Veniebat ab Occidente.* Quia Macedonia vnde natus fuit Alexander, ad Occidentem est respectu Mediæ, *super faciem totius terræ*, hoc est, omnem terram intendens subiugare. *Isa.* 10. Omnem terram ego mihi subiugaui. *Et non tangebat terram*, hoc est, potius videbatur volare, quam ire. Alexander enim, vt dicit *August.* victoriis potius peruolauit orbem, quam bellis procederet. *Isa.* 5. Ecce festinus velociter veniet, non est deficiens, neque laborans in eo. *Porrò hircus* (tangit hic potestatem) *habebat cornu insigne*, hoc est, regnum ditissimum, & fortissimum, quod post expugnauit, vt dicit *Hieron.* in Dario ditissimo Arsami filio, in quo Medorum & Persarum regnum destructum est. *Inter oculos suos*: quia ad id propter diuitias maximè conuertit oculos. Quia vbi amor, ibi oculus, vt dicit *Bernard.* *Matth.* 6. Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. *Iob* 28. Omne pretiosum vidit oculus eius. Et subdit de feritate.

vbi amor, ibi oculus.

6\. *Et venit vsque ad arietem illum cornutum*, instructo scilicet exercitu, *quem videram stantem ante portam*, Vlai scilicet, ex ordinatione enim Dei fortior semper surgit in fortem, *& cucurrit in impetu fortitudinis suæ*, nullâ scilicet mansuetudine, vel misericordiâ retractus. *Sapient.* 2. Sit fortitudo nostra lex iniustitiæ.

7\. *Cumque appropinquasset propè arietem*, intrando scilicet fines eius eum molestiâ, *efferatus est in eum*, hoc est, feritate irruit in eum, *& percussit arietem*, hoc est, occidit. *Matth.* 21. Malos malè perdet. Per malos enim Deus punit bonos, & vindicat malos: vnde *Deuteron.* 32. secundum 70. Mihi vindictam, & ego retribuam. *Ioel.* 3. Citò velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum. *Et comminuit duo cornua eius*, Medos scilicet & Persas. *Psal.* 74. Cornua peccatorum confringam. *Et non poterat aries resistere ei.* *Abac.* 1. Ipse de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt. *Cumque eum*, scilicet arietem, *misisset in terram*, hoc est, de regno deposuisset, *conculcauit*, hoc est, conculcandum omnibus dedit. *Isa.* 63. Conculcaui eos in furore meo, & calcaui eos in irâ meâ. *Et nemo quibat liberare arietem de manu eius.* *Iob* 41. Non parcet ei verbis potentibus, & ad deprecandum compositis.

8\. *Hircus autem caprarum*, hoc est, Alexander, *magnus factus est nimis*, subitò sibi orbe subiugato, vt dicit *Hieronym.* diuitiis, & potestate sublimatus est. *Ierem.* 12. Plantasti eos, & radicem miserunt: proficiunt, & faciunt fructum. Hoc facile est exponere sub eisdem auctoritatibus de sæcularibus prælatis fœtidis in peccatis, qui efferantur in principes Ecclesiasticos, spoliatis rebus & viris ditione prosternunt & conculcant, sicut plangit Mathatias 1. *Mach.* 2. Væ mihi, vt quid natus sum videre contritionem populi mei, & ciuitatis sanctæ, & sedere illic, cum datur in manibus inimicorum. Et post pauca: Quæ gens non hæreditauit regnum eius, & non obtinuit spolia eius. Et subdit de successoribus. *Cumque creuisset*, vsque ad summum potestatis, quam præfinuit Deus, *fractum est cornu magnum*, hoc est, Alexander potentissimus mortuus est. 1. *Mach.* 1. Exaltatum est & eleuatum cor eius, & obtinuit regiones gentium, & tyrannos, & facti sunt ei in tributum. Et post hæc decidit in lectum, & cognouit quia moreretur. *Et orta sunt quatuor cornua subter illud*, cornu scilicet magnum, *per quatuor ventos cæli*, hoc est, per quatuor plagas mundi: sicut enim dicitur. 1. *Machab.* 1. Alexander pueros suos vocauit nobiles, qui secum nutriti erant, & diuisit eis regnum suum, dum adhuc viueret. Inter quos quatuor erant potentiores, qui per quatuor cornua significantur. Vnde *Hieronym.* In Babylone mortuo Alexandro 32. ætatis suæ anno, surrexerunt pro eo quatuor duces eius. Ægyptum tenuit Ptolomæus Lagi filius, Macedonas Philippus, qui Arideus dictus est, & fuit frater Alexandri, Syriam & Babyloniam, & omnia regna Orientis Seleucus Nicanor, in Asiâ regnauit Antigonus. Isti ergo per quatuor cornua significantur.

Alexander quatuor habuit successores quibus diuisū fuit regnū eius, scilicet Ptolomæum in Ægypto, Seleucum in Syria, Antigonum in Asia, & Philippum in Macedonia.

9\. *De vno autem*, cornu scilicet, hoc est, Seleuco, *egressum est*, per natiuitatem *cornu vnum modicum.* *Hieronym.* Antiochus Epiphanes filius Seleuci, qui & Philometor dictus est, qui nesciente senatu per dolum cœpit imperium, cum obses fuisset Romæ, & propter hoc dicitur cornu modicum, quia primò paruus fuit, per dolum se humilians: quia est qui nequiter se humiliat, & interiora eius plena sunt dolo. *Et factum est grande*, illud cornu per astutiam scilicet proficiens. 2. ad *Timoth.* 3. Homines mali proficient in peius. *Contra Meridiem*, Ægypti scilicet regem, quia Ægyptus versus Syriam ad Meridiem est, *& contra Orientem*, contra Persas scilicet, qui ad Orientem Syriæ erant, *& contra fortitudinem*, hoc est, populum Dei, qui in Deo fortissimi erant. *Isa.* 40. Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem. *Psal.* 83. Ibunt de virtute in virtutem. *Isa* 54. Ad dexteram enim & læuam penetrabis, & semen tuum gentes hæreditabit.

Antiochi Epiphanis calliditas.

10\. *Et magnificatum est*, supple, cornu illud paruum, corde scilicet superbo. *Isa.* 10. Visitabo super fructum magnifici cordis regis Assyriorum. *Vsque ad fortitudinem cæli*, hoc est, fortitudinem populi Dei, qui ad cœlum pertinet, de quibus dicitur in *Psal.* 83. Ibunt de virtute in virtutem. *Abac.* 1. Domine in iudicium posuisti eum, & fortem vt corriperes fundasti eum. *Et deiecit de fortitudine*, hoc est, de causâ fortitudinis, quæ est cultus Dei: ille enim confortat in Deo sperantes. *Iosue* 1. Confortare, & esto robustius: ego enim tecum sum. Debilis enim est, quem Deus non confortat. *Psal.* 67. Dominus dabit virtutem plebi suæ. *Et de stellis*, supple, deiecit. Sancti dicuntur stellæ propter lucem iustitiæ, & sapientiæ, & propter altitudinem lucis, quâ in cœlo stant. *Dan.* 12. Qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates. *Iudic* 5. Stellæ manentes in ordine, & cursu suo, contra Sisaram pugnauerunt. *Et conculcauit eas*, hoc est, conculcandas populo exhibuit: quia ad idololatriā protraxit. *Psal.* 55. Conculcauerunt me inimici mei, totâ die: quoniam multi bellantes aduersum me.

Antiochi audacia contra populum Dei, & ipsū Deum.

Sancti cur dicantur stellæ.

Et

Et vsque ad principem, hoc est, contra principem *fortitudinis magnificatum est*, superbia scilicet, hoc est; contra Dominum, vel contra Iudam Machabæum, qui princeps tunc fuit in populo Dei. *Isa.* 16. Superbus est valdè, superbia eius, & arrogantia eius, & indignatio eius, plusquam fortitudo eius. *Et ab eo*, hoc est, principe fortitudinis, *tulit iuge sacrificium*, quod scilicet omni sero, & omni manè offerebatur, sicut dicitur *Exod.* 29. quòd agnus offerebatur in mane, & agnus in vespere. *Et deiecit locum sanctificationis eius*, per pollutionem scilicet templi: posuit enim in templo statuam Iouis Olympij. 1. *Machab.* 1. Ædificauit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei. Ne autem aliquis credat, quòd hoc fiat viribus hominum, ideò subdit.

Iuge sacrificium quid.

12. *Robur autem datum est ei*, Antiocho scilicet, *contra iuge sacrificium*, quod Deo acceptius erat in vniuersis sacrificiis. *Psal.* 140. Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. *Propter peccata*, populi scilicet. *Iob.* 34. Regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. 2. *Machab.* 5. Facta est locus particeps malorum populi. *Et prosterneretur veritas in terra*, veritas scilicet doctrinæ, vitæ, & iudicij. *Hierony.* Cultu idolorum crescente, Dei religio decreuit: *Sapient.* 14. Infandorum idolorum cultura omnis mali causa est, & initium, & finis. *Isa.* 59. Corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi: & facta est veritas in obliuionem, & qui recessit à malo, prædæ patuit. *Et prosperabitur*, in malum scilicet. *Hierony.* Ita vt etiam opinione suâ legem Dei comburendam decerneret. *Et faciet*, quod scilicet iniquo corde concepit. *Ierem.* 12. Via impiorum prosperatur, bene est omnibus, qui præuaricantur, & iniquè agunt. *Et audiui vnum.* Hic incipit explanatio, & habet duas partes. In prima ponitur quæstio ad perfectionem illuminationis Prophetæ pertinens. Secundò ponitur Prophetæ illuminatio, de visione, ibi, *Factum est autem.* In prima parte tria dicuntur, scilicet qualiter illuminator Prophetæ, à superiore illuminatore petiuit illuminationem, & quòd superior ignotus fuit nomine, &, tertiò de illuminationis determinatione: & hoc est.

13. *Et audiui*, in visione imaginaria, supple, *vnum de sanctis*, secundum quod sanctus dicitur agios, sine terrâ. Quia sic Angeli sancti sunt, nihil de terrâ, vel de terreno intellectu habentes. *Tob.* 12. dixit Raphaël Angelus: Ego cibo inuisibili & potu, qui ab hominibus videri non potest, vtor. Ac si dicat: Nec terra, nec terrenus sum, & ideò terrenis non me immisceo. *Loquentem.* Loqui Angelorum est ad se inuicem, & ad hominem: ad se inuicem per illuminationem conuertere: loqui Angelorum ad hominem est per species sensibiles, vel imaginales, vel intellectuales hominem erudire: vnde Angelus loquitur ad interiora cordis. *Zach.* 1. Dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: clama, dicens. *Et dixit vnus sanctus*, Angelus scilicet, *alteri*, supple, sancto Angelo, *nescio cui*, hoc est, non expresso per nomen, *loquenti*, sibi scilicet per influentiam, & illuminationem: fluunt autem illuminationes à superioribus ad inferiores, quia dicit. *Dionys.* quod lex diuinitatis est per prima media, & per media vltima reducere. Et quia superior vsum exterioris officij non habet, & nomina Angeli accipiunt ex officio exteriori, vt dicit *Greg.* ideò nomen superioris remansit incognitum. *Gen.* 32. Cur quæris nomen meum quod est mirabile. Alia translatio, quia ipsum est mirabile. Ac si dicat, per exteriora non innotescit, sed in intimis altum est mirabili lumine stellarum, & candelæ, & quidquid agunt stella, & candelæ, informata lumine solis agunt: ita Angelus informatus à lumine superioris operationes format ad formam apparitionis acceptæ. *Eccli.* 24. Ego feci in cœlis, vt oriretur lumen indeficiens. Et subdit de illuminationis petitione, & debet suppleri: & dixit inferior Angelus superiori. *Vsquequo visio*, supple, dabitur quæ impletur. Simile. *Abac.* 2. Adhuc visus procul. Et quod dixit, subdit, explanando. *Et*, id est, *iuge sacrificium*, supple, conculcabitur. *Isa.* 1. Ne offeratis vltra sacrificium, incensum abominatio est mihi. *Et peccatum*, hoc est, idolum, quod antonomasticè peccatum est, quod Antiochus posuit super altare Domini. 1. *Machab.* 1. *Desolationis quæ facta est*, hoc est, quæ est causa desolationis, quæ facta est, sicut legitur. *Ezech.* 8. & 9. quòd gloria Domini recessit à templo, propter idololatriam. *Sap.* 14. Infandorum idolorum cultura, omnis mali causa est, & initium, & finis. Et debet suppleri, Vsquequo durabit peccatum illud, & desolatio, & supple, vsquequo *sanctuarium*, hoc est, templum, & Sacramenta sanctificantia populum, supple, conculcabuntur? 1. *Machab.* 2. Sancta in manu extraneorum facta sunt, templum eius sicut homo ignobilis. *Et fortitudo*, hoc est, vsquequo fortitudo sanctorum, scilicet qui in Deo fortes erant. 2. *Reg.* 1. Quomodo ceciderunt fortes. *Psal.* 67. Ipse dabit virtutem & fortitudinem plebi suæ. *Conculcabitur.* Et nota, quòd quinque clausulæ præmissæ sunt per copulatiuas coniunctiones coniunctæ, & ideò oratio est per cola partes scripta: & hoc quod dicit, conculcabitur, ad quamlibet subiungi debet præter primam, & tertiam, illis enim subiungi debet, durabit: est enim ista oratio interrogatio, quæ plures est, & vna responsione terminari non potest.

Cap. 5. de Eccles. hierar.

Angeli quomodo loquantur ad se inuicem & ad hominem.

Angeli nomina accipiunt ex officio exteriori.

Cola dicuntur partes maiores periodi, quæ in commata diuiduntur.

Et dixit ei, superior scilicet inferiori, & determinat temporis successionem, & durationem successionem, cum dicit, *vsque ad vesperam, & mane*: & sensus est per successiones temporis, quia omnes habitationes & habitatores terræ, per successionem motus solis, in quo percipitur successio temporis, diuersum habent vespere & mane, & noctem & diem. *Genes.* 8. Nox & dies non requiescent. Et subdit de termino durationis: *Et dies duo millia trecenti.* 1. *Machab.* 1. legitur, quòd anno centesimo quadragesimo tertio regni Græcorum, Antiochus nefandum idolum posuit super altare Domini: & 1. *Mach.* 4. legitur, quòd Iudas emundauit sancta Sanctorum, anno 149. perfecto, & sic peccatum desolationis, & conculcationis durauit per 6. annos, & 3. menses, & 20. dies, in quibus sunt dies duo millia trecenti: propter quod quia hæc Propheta ita lucidè vidit diu, antequam fierent, *Hierony.* dicit, quòd non tam Propheta est, quam historicus: particularia enim futura describit, ac si facta sint. *Psal.* 50. Incerta & occulta sapientiæ 16.

tuæ manifestati mibi. *Et mundabitur sanctuarium*, à Iudâ scilicet Machabæo. 1.*Mach* 4. Ecce contriti sunt inimici nostri, ascendamus nunc mundare sancta, & renouare.

15. *Factum est*, à perfecto illuminatore. Agitur hîc de Prophetæ illuminatione: & circa hanc duo dicit, scilicet illuminatoris ad Prophetæ accessum, & humanæ infirmitatis ad illuminationem defectum, ibi, *Aries quem vidisti*. Dicit ergo: *Factum est autem cum viderem ego Daniel visionem*, scilicet eam quæ dicta est, *& quærerem intelligentiam*, imaginum scilicet quæ in te significarent: cuius contrarium videtur ante dixisse: cum enim vidisset visionem, subiunxit, *ego intelligebam*. Sed ad hoc dicendum est, quòd in communi intellexit, quòd erat de mutatione regnorum, exitum tamen rei & terminum temporis & circunstantias non cognouit, & propter hoc horum intelligentiam nũc quæsiuit. *Dan*.10. Intelligentia est opus in visione. *Psal*.31. Intellectum tibi dabo, & instruam te. *Ecce stetit in conspectu meo*, visionis scilicet imaginatione *quasi species viri*. Quasi dicit, quia non erat vir, sed viri species, siue imago. Simile. *Iob* 4. Stetit quidam, cuius non agnoscebam vultum, imago coram oculis meis.

16. *Et audiui vocem*, imaginariâ scilicet visione, *viri inter Vlai*: videbatur enim stare inter paludem, & portam: & vir iste fuit illuminator illuminatoris Prophetæ: & dicunt Hebræi, quòd fuit Michaël; dicunt enim, quòd quoties de propitiatione agitur, Michaël mittitur, quia, Quis vt Deus interpretatur: in solo enim Deo propitiatio est: collatio autem illuminationis ad propitiationem pertinet. *Daniel*. 10. Nemo est adiutor meus in omnibus his, nisi Michaël princeps vester. *Et clamauit, & ait*. Clamor intensionem significat illuminationis apertæ. *Isa* 6. Seraphim clamabant alter ad alterum. *Gabriel fac intelligere visionem istam*. *Hieronym*. & *Philo Iudæus*: Angeli ex operibus, & officiis nomina sumunt, & quia de fortitudine bellorum agitur, Gabriel, qui fortitudo Dei interpretatur, mitti perhibetur. Quod autem dicit, istum, notat, quòd iste præ cæteris ad illuminationem percipiendam, cor habuit præparatum. 1. ad *Corinth*. 2. Sapientiam loquimur inter perfectos. Et post pauca: Loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditio.

17. *Et venit*, hoc est, illuminando appropinquauit. *Psal*. 33. Accedite ad eum, & illuminamini. *Et stetit*, vt notaret quod illuminatio stabilis esset, *iuxta*, hoc est, prope, *vbi ego stabam*: & hoc nihil est quàm illuminationem proportionare, vt capi posset à Prophetâ. *Rom*. 10. Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo. Et subiungit de infirmitate humanâ ad illuminationes diuinas: & hoc est, *Cum venisset*, hoc est, illuminando appropinquasset, *pauens*, non scilicet timore mali, sed timore reuerentiæ, ad magnitudinem illuminationis, *corrui*. Natura animæ est, quòd intensa ad vnum, remittitur ad alterum, vnde tota intenta illuminationi, retracta est à corpore, & corpus derelictum ab animâ, ruit in seipsum, & collapsum est. *Dan*. 10. In visione tuâ dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit virium. *Isa*. 21. Corrui cum audirem, & conturbatus sum, cum viderem, euacuerit cor meum. Ideò dixit Apostol. 2. ad *Corint*. 2. Siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit. *In faciem meam*. Cadens in faciem, excipit se manibus, vt suauiter cadat, & videt quo cadat, quod non videt cadens retrorsum. 1. ad *Corinth*. 4. Cadens in faciem, adorabit Dominum, pronuntians, quòd verè Deus in vobis sit. *Et ait ad me*, Gabriel scilicet, *Intellige fili hominis*. Filium hominis vocat, quem per casum vult esse memorem humanæ fragilitatis, quæ ad diuina insufficiens est. *Psal*. 138. Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam. 2. ad *Timoth*. 2. Intellige quæ dico, dabit enim tibi Deus in omnibus intellectum. *Quoniam in tempore finis*, quando scilicet complebitur iniquitas malorum, vsque ad vltionem, & purgatio bonorum per tribulationem. *Ezech*. 7. Finis venit, venit finis. *Complebitur visio*, quæ scilicet demonstrata est tibi. *Tob. vlt*. Non excidit verbum Domini.

Cumque loqueretur ad me, illuminationem sci- 18.
licet infundendo, *collapsus sum pronus in terram*, antæ excellentiæ scilicet lucem ferre non sustinens. Cui simile est. *Matth*. 5. vbi discipuli videntes transfiguratum Dominum, ceciderunt in faciem suam. *Et tetigit me*, tactu scilicet virtutis me confortantis. *Marc*. 5. *Tetigit me*, ego enim cognoui virtutem de me exiisse. *Et statuit me in gradu meo*. Gradus hominis est altior proportio quam habere potest, ad intellectum diuinorum. *Abac*. 2. Figam gradum super munitionem, & contemplabor, vt videam, quid dicatur mibi.

Dixitque mihi: Ego ostendam tibi, quæ futura 19.
sunt, quæ solus Deus cognoscit, & ostendere potest. *Exod*. 33. Ostendam tibi omne bonum. *In nouissimo maledictionis*. Maledictionem vocat tempus quo idololatria durabit in templo: tunc enim abundabit maledictio. *Sapient*. 14. Manus per quas fit idolum, maledictæ sunt. *Quoniam, habet tempus finem suum*. Tempus vocat spatium vitæ, vel regni, vel durationis vniuscuiusque. *Iob* 14. Constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt.

Aries quem vidisti. Explanatio est visionis, 20.
& hoc est. *Aries quem vidisti*, hoc est, imago arietis, *habere cornua*, potestates scilicet regias, *Rex Medorum est, atque Persarum*, qui per duo cornua significantur.

Porrò hircus caprarum rex Græcorum est, Ale- 21.
xander scilicet, *& cornu grande, quod erat inter oculos eius, ipse est rex primus*, sicut in præhabitis expositum est.

Quod autem fracto illo, hoc est, mortuo Ale- 22.
xandro, *surrexerunt quatuor pro eo*, sicut hydra, in qua vno capite amputato, tria peiora surrexerunt: *quatuor reges de gente eius consurgent*, hoc est, de principibus regni eius. 1. *Mach*. 1. Imposuerunt sibi omnes diademata post mortem eius, & multiplicata sunt mala in terrâ, *sed non in fortitudine eius*, Alexandri scilicet: quia nullus tenuit monarchiam nisi ipse.

Et post regnum eorum, quatuor scilicet, *cum* 23.
creuerint iniquitates. *Matth*. 24. Quoniam abundabit iniquitas, charitas multorum refrigescet. *Consurget rex*, Antiochus scilicet ex Seleuco oriens, *impudens facie*, qui de nullo malo verecundabitur. *Ierem*. 3. Frons mulieris meretricis,

facta

facta est tibi, noluisti erubescere. *Et intelligens propositiones* hoc est, astutus proposita mala sciens proficere. *Psal.* 35. Iniquitatem meditatus est in cubili suo, astitit omni viæ non bonæ, malitiam autem non odiuit.

24. *Et roborabitur fortitudo eius*, vt possit perficere quod malè coguauit: & hoc est mala fortitudo. *Sap.* 2. Sit fortitudo nostra lex iniustitiæ. *Sed non in viribus suis*, sed, supple, propter peccata hominum, & ex permissione Dei: vnde. *Isa.* 10. In manu eius indignatio mea, ad gentem fallacem mittam eum. *Et supra quod credi potest, vniuersa vastabit. Isa.* 21. Qui depopulator est, vastat. *Et prosperabitur*, in malis scilicet, *& faciet*, hoc est, opere complebit. *Ierem.* 12. Via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui iniquè agunt. *Et interficiet robustos*, hoc est, qui in Deo robusti esse deberent: vndè dicit *Isa.* 10. Inuenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum.

25. *Et populum sanctorum, secundum voluntatem suam*, supple, interficiet. *Psal.* 78. Effuderunt sanguinem sanctorum velut aquam in Ierusalem. *Et dirigetur dolus in manu eius.* Vt quos vi vincere non potest, dolo capiat. *Psal.* 49. Lingua tua concinnabat dolos. *Et cor suum magnificabit*, hoc est, in superbiam eleuabit, vnde 2. *Mach.* 5. dicitur de eo, quod putabat se terram ad nauigandum, & mare ad ambulandum habere. Contra quod dicit. *Psal.* 130. Domine non est exaltatum cor meum. *Et in copia rerum omnium*, supple existens, *occidet plurimos. Iac.* 2 Diuites propter potentiam opprimunt vos, & ipsi protrahunt vos ad iudicia. *Et contra principem principum*, hoc est, Deum, *consurget:* vnde libros legis comburi fecit, & circuncisionem cessare, & leguminaterræ auferri, sicut dicitur 1. *Machab.* 1. & 2. *Et sine manu conteretur*, hoc est, sine viribus, supple, hominum. Hoc legitur 2. *Mach.* 9. vbi dicitur: Vt finiuit hunc ipsum sermonem, quem, supple, contra Dominum locutus est, apprehendit eum dolor dirus viscerum, & visceribus tabescentibus, & corpore vermibus scaturiente, Dei iudicio, vita functus est, sicut & Herodes *Act.* 12.

26. *Et visio.* Tangit visionis veritatem & magnitudinem: & hoc est. *Et visio vesperè, & manè*, hoc est, quæ successu temporum implebitur, hoc est, *quæ dicta est*, per Gabrielem scilicet, *vera est*, significatione scilicet veritatis. *Abac.* 2. Adhuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur. *Tu ergo visionem signa*, hoc est, sigilla, & claude descriptam, vt posteris remaneat. *Dan.* 12. Tu autem Daniel claude sermones, & signa librum, vsque ad tempus statutum. Plurimi pertransibunt, & multiplex erit scientia. *Isa.* 8. Signa legem in discipulis meis. *Quia post multos dies erit*, visio scilicet. *Isa.* 24. Post multos dies visitabuntur. *Abac.* 2. Si moram fecerit, expecta eum, quia veniens veniet, & non tardabit. Et subdit de magnitudine visionis.

27. *Et ego Daniel*, confortatus ab Angelo, *langui*, viribus destitutus, & *ægrotaui per dies plurimos*, excessu scilicet contemplationis destituto corpore: necesse est enim, quòd corpus concidat relictum ab anima: vndè in hoc casu verum est, quod dicitur. 2 *Corinth.* 12. cum infirmor, tunc potens sum: & in talibus concupiscit, & delectatur homo, & tamen deficit. *Psal.* 76. Memor fui Dei, & delectatus sum, & defecit spiritus meus. Item. *Psal.* 83. Concupiscit, & deficit anima mea in atria Domini. *Cumque surrexissem*, supple, ab infirmitate, *faciebam opera regis*, vt & Deo, & hominibus debita redderem. *Gloss.* inducit id. 1. ad *Cor.* 9. Omnibus omnia factus sum: & id *Math.* 22. Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. *Et stupebam ad visionem*, stupore scilicet admirationis. *Act* 3. Impleti sunt stupore, & extasi in eo quod contigerat illi. *Et non erat, qui interpretaretur*, publicâ scilicet interpretatione, sicut aliæ visiones interpretatæ sunt. *Glossa* tamen dicit, quòd non erat, qui interpretaretur nomina regum, & distinctiones temporum, quibus quilibet regnauit *Isa.* 29. Erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati: si enim Regi Medorum interpretata fuisset visio de destructione regni sui, indignationem concepisset contra populum.

CAPVT IX.

1. IN *anno primo Darij.* Ab hoc loco incipit agere de visionibus ad liberationem populi Dei, & habet tres partes. In prima reuelantur termini liberationis quantum ad tempus. In secunda reuelatur oblatio impedimenti liberationis infra, 10. ibi, *In anno tertio regni Cyri.* In tertia decursus tribulationis futuræ, per Antichristum, & prænuntios eius infra 11. ibi, *ego autem anno secundo.* Prima istarum in duas diuiditur: primo enim ponitur confessio cum oratione, vt reuelationem mereatur, secundo consolatio quæ oranti reuelatur, ibi, *Cum loquerer, & orarem.* Adhuc prima duas partes habet: primo enim ponit quod eum ad orationem induxerunt, secundo ponitur confessio, & oratio, ibi, *Et oraui Dominum Deum.* Dicit ergo: *In anno primo Darij filij Assueri. Hierony.* Non putemus istum Darium esse eum, qui fuit filius Hystaspis, secundus Darius cognomento nothus, nec eum qui ab Alexandro rege Macedonum superatus est: ne enim hoc putemus, & nomen patris, & victoriam addidit. Tres enim Datij regnauerunt in Perside, primus fuit filius Hystaspis, secundus Darius cognomento nothus, de quo hîc videtur facere mentionem, tertius fuit Darius filius Arsami, quem Alexander interfecit. Et cum dicitur filius Assueri, non intelligitur ille Assuerus, de quo in in Esther legitur. primò & deinceps, sed fuit Assuerus, qui & Astyages alio nomine dicebatur. Et describit genus eius. *De semine Medorum, qui imperauit super regnum Chaldæorum*, primus scilicet, de quo dicit. *Isa.* 13. Ecce ego suscitabo super vos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint, sed sagittis paruulos interficient.

Tres Darij in Perside regnauerunt.

2. *Vno anno regni eius*, hoc est, anno primo *ego Daniel intellexi in libris. Ierem.* scilicet 25. & in *epist. Ierem.* Et admonet nos ad studium librorum diuinorum. *Rom.* 15. Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. *Numerum annorum* 70. *De quo*, scilicet numero, *factus est sermo Domini ad Ieremiam Prophetam. Abac.* 3. vbi nos habemus, In medio annorum

notum facies, 70. babent, cum appropinquanerint anni, cognoſceris. *Vt complerentur*, complerione finitionis ſcilicet, *deſolationis*. Sic ordina literam, vt complerentur 70. anni deſolationis, *Ieruſalem. Ierem in epiſt.* Ingreſſi in Babylonem, eritis ibi annis plurimis, & temporibus longis vſque ad generationes 7. *Ierem.* 29. Cum cœperint impleri 70. anni in Babylone, viſitabo vos & ſuſcitabo ſuper vos verbum meum bonum, & reducam vos ad locum iſtum.

Baruch 6.

3. *Et poſui*, hoc eſt, firmani, *faciem meam ad Dominum Deum meum. Luc.* 18. Oportet ſemper orare, & non deficere. *Ad Dominum*, dicit: quia Domini eſt ſubditos eleuare, *Deum* verò, quia Dei eſt, corrupta reſtaurare. *Meum* verò dicit, quia ſuum fecit cultu, & charitatis priuilegio. *Ioan.* 20. Dominus meus, & Deus meus. *Pſal.* 44. Ipſe eſt Dominus Deus tuus, & adorabunt eum. *Rogare*, pro adipiſcendis bonis, & deprecari pro amouendis malis, *in ieiuniis*, *ſacco*, *& cinere*, vt ieiunio petulantia carnis dometur, ſacco, vt deliciæ carnis in aſperitatem conuertantur, cinere, vt ſpiritus humilietur. *Ionæ* 3. Operiantur ſaccis homines, & iumenta, & clament in fortitudine ad Dominum. *Tob.* 12. Bona eſt oratio cum ieiunio, & eleemoſynâ. *Pſal.* 34. Humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in ſinu meo conuertetur. *Ionæ* 3. Rex abiecit veſtimentum ſuum, & indutus eſt ſacco, & ſedit in cinere. *Ioel.* 2. In ieiunio, & fletu orabunt ſacerdotes.

4. *Et oraui.* In hac parte primò ponit confeſſionem, ſecundo orationem, ibi, *Et nunc Domine Deus noſter.* In confeſſione primo ponit confuſionem peccati, ſecundò conſiderationem iuſtitiæ diuinæ, tertio confuſionem quam peccatum inducit, quartò inflictionem pœnæ quam peccatum meruit, quintò iuſtitiam iudicis qui peccato pœnam induxit. Dicit ergo: *Et oraui Dominum Deum meum. Auguſtin.* Oratio eſt pius affectus mentis in Deum directus. *Coloſſ.* 4. Orationi inſtate, vigilantes in eâ. Dominum autem ſuum orat: quia ſolus ſaluare poterat. *Deuteron.* 4. Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris. *Et confeſſus ſum. Prouerb.* 18. Iuſtus prior eſt accuſator ſui. *Ioſue* 7. Fili mi, da gloriam Deo, & confitere peccatum tuum. *Et dixi*, magis corde quam ore, *obſecro Domine*, hoc eſt, ob ſacramentum bonitatis & pietatis tuæ peto. *Deus magne*, virtute ſcilicet. *Pſal.* 76. Quis Deus magnus, ſicut Deus noſter. *Et terribilis*, ſeueritate iudicij. *Iob* 25. Poteſtas & terror apud eum eſt. *Cuſtodiens pactum*, quod ſcilicet pepigiſti cum patribus quando legem dediſti. 2. *Eſdr.* 1. Quæſo Domine Deus cœli, fortis, & magne atque terribilis, qui cuſtodis pactum & miſericordiam his, qui diligunt te. *Geneſ.* 17. Statuam pactum meum inter me, & te, vt ſimus Deus tuus. *Et miſericordiam*, quam facis ſcilicet vltra pactum. *Iacob.* 2. Superexaltat miſericordia iudicium. *Iſa.* 55. Multus eſt ad ignoſcendum. *Ionæ* 4. Tu Deus clemens, & miſericors es, patiens, & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitiâ. *Diligentibus.* Dilectio Dei; dilectio legis eſt. *Rom.* 13. Plenitudo legis eſt dilectio. Et quia probatio dilectionis exhibitio eſt operis, ideò ſubdit. Et cuſtodientibus mandata tua. *Ioan.* 14. Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit. 1. *Ioan.* 3. Non diligamus verbo, neque linguâ, ſed opere & veritate.

Oratio à cõfeſſione incipit.

Peccauimus, deformi actu ſcilicet in nos ipſos. 5.
Iniquitatem fecimus, hoc eſt, iniuriâ in proximum. *Impiè egimus*, in te ſcilicet, ſiue in Deum. *Pſal.* 105. Peccauimus cum patribus noſtris, iniuſtè egimus, iniquitatem fecimus. *Et receſſimus*, à bono ſcilicet in regionem diſſimilitudinis diuinæ. *Zach.* 7. Auerterunt ſcapulam recedentes. *Ierem.* 2. Elongauerunt à me, ambulauerunt poſt vanitatem, & vani facti ſunt. *Et declinauimus*, per omiſſionem, *à mandatis tuis*, affirmatiuis ſcilicet, *ac iudiciis*, hoc eſt, iudicialibus legibus. *Iſa.* 1. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, ſemini nequam, filiis ſceleratis. In quo autem hæc peccata commiſerint, ſubdit.

Non obediuimus ſeruis tuis Prophetis. Contra 6.
quod dicitur *Deut.* 18. Prophetam ſuſcitabit vobis Deus de fratribus veſtris, tanquam me audietis eum. Et iſti Prophetæ vicem obtinent prædicatorum, de quibus dicitur *Luc.* 10. Qui vos audit, me audit: & qui vos ſpernit, me ſpernit. *Qui locuti ſunt in nomine tuo*, & non in nomine ſuo proprio, ſed ad honorem nominis tui. *Iac.* 5. Exemplum accipite fratres, exitus mali, longanimitatis, laboris, & patientiæ, Prophetas, qui locuti ſunt in nomine Domini. *Regibus*, qui nobis fuerunt duces peccatorum, *Principibus noſtris*, qui inducti à regibus ſubuerterunt populum. *Oſeæ* 7. In malitia ſua lætificauerunt regem, & in mendaciis ſuis principes. *Patribus noſtris*, qui filios, & domeſticam diſciplinam ſubuerterunt. *Iſa.* 43. Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui prænaricati ſunt in me. *Thren. vlt.* Patres noſtri peccauerunt, & non ſunt, & nos iniquitates eorum portauimus. *Omnique populo terræ*: omnes enim declinauerunt. *Pſal.* 13. Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt.

Tibi Domine iuſtitia. Secundus paraphus, in 7.
quo confitetur Deo iuſtitiam, & ſibi confuſionem: & hoc eſt. *Tibi Domine iuſtitia*, ſupple, attribuenda eſt. *Deuter.* 32. Deus fidelis, abſque vllâ iniquitate, iuſtus & rectus. *Nobis autem confuſio faciei*, vt ſcilicet nec te, nec cœlum audeamus reſpicere. *Luc.* 18. Nolebat oculos ad cœlum leuare, ſed percutiebat pectus ſuum dicens, Deus propitius eſto mihi peccatori. 2. *Paralip. vltim.* Non ſum dignum dignus videre altitudinem cœli, præ multitudine iniquitatis meæ. *Sicut eſt hodie*, ſupple, confuſio, *viro Iuda*, duabus tribubus ſcilicet, *& habitatoribus Ieruſalem*, prælatis ſcilicet, regibus, & ſacerdotibus, *& omni Iſrael*, hoc eſt, toti populo. *Roman.* 3. Omnes peccauerunt, & egent gloriâ Dei. *His qui propè ſunt, & iis qui procul in vniuerſis terris*: in diuerſis enim terris longè & propè diſtracti fuerunt, vel propè ſunt qui parum peccauerunt, longè qui multum. *Epheſ.* 2. Euangelizauit pacem bis qui longè, & iis qui propè. *Ad quas*, ſcilicet terras, *eieciſti eos*, de patriâ, ſupple, *Ierem.* 15. Non eſt anima mea ad populum iſtum, eiice illos, & egrediantur. *Propter iniquitates eorum. Pſal.* 106. Propter iniquitates enim eorum humiliati ſunt, *in quibus peccauerunt in te Domine*: omne enim peccatum redundat in contemptum Dei, contra cuius mandatum fit. *Geneſ.* 42. In me bæc omnia mala reciderunt.

In oratione Manaſſe.

dunt. Tertius parafraphus, in quo de suâ se petit confusionem, & laudem iustitiæ diuinæ: & hoc est.

8. *Nobis confusio faciei. Ierem.* 31. Confusus sum, & erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ. *Regibus nostris*, hoc est, prælatis maioribus, *& principibus nostris*, prælatis inferioribus. *Isa.* 1. Principes tui infideles, socij furum. *Et patribus nostris, qui peccauerunt*, supple, est confusio. *Ezech.* 16. Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.

9. *Tibi autem Domino Deo nostro misericordia*, supple, reponenda est. *Psal.* 76. Aut obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in irâ misericordias suas. *Et propitiatio*, super peccato scilicet. *Psal.* 78. Propitius esto peccatis nostris. *Quia recessimus à te. Exod.* 32. Recesserunt citò de viâ quam ostendisti eis.

10. *Et non audiuimus vocem Domini Dei nostri.* Contra quod dicitur. *Isa.* 30. Audies verbum post terga monentis, hæc est via, ambulate in eâ. *Vt ambularemus in lege eius*, per profectum scilicet virtutis, & operis. *Psal.* 118. Beati immaculati in viâ, qui ambulant in lege Domini. *Quam posuit nobis per seruos suos Prophetas. Eccli.* 24. Legem mandauit Moyses in præceptis iustitiarum.

11. *Et omnis Israel præuaricati sunt legem tuam. Isa* 41. Scio quia præuaricans præuaricaberis & transgressorem ex vtero vocaui te. *Et declinauerunt, ne audirent vocem tuam. Ierem.* 7. Hæc est gens, quæ non audiuit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam. *Et stillauit.* Quartus paragraphus, vbi dicit de inflictione pœnæ, & per stillam nota, quòd citra condignum punit in præsenti, & quod præsens pœna stilla est, futura autem quasi mare: & hoc est. *Et stillauit super nos maledictio*, hoc est, pœna maledictionis tuæ. *Iob* 26. Cum vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri tonitruum illud est, quod dicit *Matth.* 25. Ite maledicti in ignem æternum. *Et detestatio*, supple, stillauit super nos, quæ scripta est in libro Moysi. *Deuteron* 27. Ibi enim describuntur maledictiones super eos, qui non seruant legem. *Serui Dei. Numer.* 12. Seruus meus Moyses, in omni domo meâ fidelissimus est. *Quia peccauimus ei*, hoc est, contra eum, scilicet librum: vnde ibidem dicitur, Maledictus homo qui non permanet in sermonibus legis huius.

12. *Et statuit*, hoc est, per effectum firmauit, & verificauit, *sermones suos*. De maledictionibus scilicet, *quos locutus est super nos*, in Deuteron. scilicet. *Isa.* 31. Ipse sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit. *Et super principes nostros*, malos, *qui iudicauerunt nos. Glossa*: Non secundum Deum. *Sapient.* 6. Cum essetis ministri regni illius, non rectè iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ, neque secundum voluntatem Dei ambulastis. *Vt superinduceret in nos*, hoc est, contra nos. Et quod dicit, *vt*, non est causale, sed consecutiuum: pœna enim sequitur ad culpam. *Malum magnum*, hoc est, captiuitatem. *Sap.* 5. In malignitate nostrâ consumpti sumus. *Quale nunquam fuit sub omni cœlo*, simile scilicet malum, in fame scilicet, pestilentiâ, & gladio. *Thren.* 1. O vos omnes, qui transitis per viam, attendite, & videte, si est dolor sicut dolor meus. *Secundum quod factum est in Ierusalem. Thren.* 2. Magna est velut mare contritio tua, quis medebitur tibi?

13. *Sicut scriptum est in lege Moysi, Deutero.* 28. *Isa.* 34. Requirite diligenter in libro Domini, vnum ex omnibus non defuit. Et hoc est quod sequitur. *Omne malum hoc venit super nos. Iob* 3. Venit super me indignatio. Et sic, supple, flagellis attriti, tamen in peccatis obstinati, *non rogauimus faciem tuam Domine Deus noster*, conuersi scilicet per pœnitentiam. *Ierem.* 2. Frustrà percussit patres nostros, disciplinam non receperunt. *Vt reuerteremur ab iniquitatibus nostris. Isa.* 55. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum. *Et cogitaremus veritatem tuam*, quam scilicet tenes in comminationibus, & seueritate iudiciorum tuorum. *Hebr.* 2. Si omnis præuaricatio accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?

14. *Et vigilauit Dominus*, qui primò dormire visus est, per similitudinem. *Ierem.* 1. Vigilabo super verbo meo, vt faciam illud. *Super malitiam*, vindicandam scilicet. *Psal.* 77. Excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens crapulatus à vino. *Et adduxit eam*, scilicet malitiam, *super nos*, per pœnam scilicet opprimentem. *Hieron.* Malitia & nequitia nostra inebriant Dominum vt dormiat, quæ quando in nobis corripitur, euigilare dicitur. *Psal.* 77. Exurge, quare obdormis Domine? Et reuertitur ad confessionem iustitiæ iudicis, & est quintus paragraphus. *Iustus Dominus Deus noster in omnibus operibus suis quæ fecit*, circa nos scilicet & circa omnes. *Psal.* 10. Iustus Dominus, & iustitias dilexit. *Non enim audiuimus vocem eius.* Contra quod dicitur in *Psal.* 49. Hodiè si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.

Deum vigilare super malitiam quid.

15. *Et nunc Domine Deus noster.* Orationem subiongit post confessionem, & in hac oratione quatuor facit, scilicet petit, indignationem orantis ostendit humiliter, per bonitatem Dei obtinere intendit, citò exaudiri petit: & hoc est. *Et nunc Domine Deus noster.* Quasi dicat: Quidquid fuerit in præterito, nunc conuersi sumus. *Ezech* 18. Quacumque horâ ingemuerit peccator, omnium iniquitatum eius non recordabor amplius. *Qui eduxisti populum tuum de terrâ Ægypti. Glossa*: Antiquum recolit beneficium, vt ad simile prouocet eum. *Mich.* 7. Memento quod eduxerim te de terrâ Ægypti. *In manu forti*, hoc est, signis fortissimis. *Exod.* 3. Scio, quòd non dimittet populum, nisi in manu forti. *Et fecit tibi nomen*, supple, cœleste, *secundum diem hanc*, in quâ scilicet omnibus notum est, quod fecisti. *Isa.* 63. Sic adduxisti populum tuum, vt faceres tibi nomen gloriæ. *Peccauimus* in nos scilicet, *iniquitatem fecimus*, in proximum scilicet.

Manus fortis signum

16. *Domine in omnem*, hoc est, contra omnem, *iustitiam tuam*, naturalem scilicet & scriptam. *Isa.* 24. Transgressi sunt leges, mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternum. *Auertatur obsecro ira tua*, hoc est, pœna quam ex irâ inflixisti, *& furor tuus*, feruens ira, quæ in magnâ pœnâ consideratur, *à ciuitate Ierusalem. Psal.* 50. Auerte faciem

faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele. *Iob 9.* Aoferat à me virgam suam. Per metonymiam autem per Ierusalem intelligit omnes pertinenres ad ciuitatem, vel ad Ecclesiam. *Et à monte sancto tuo*, per quod intelligit regnum, & sacerdotium, quia vtrumque erat in monte. *Psal.* 47. Mons Sion, latera aquilonis, ciuitas regis magni. *Propter peccata enim nostra.* Secundus paragraphus, in quo ostendit suam indignitatem, & humilitatem: & hoc est. *Propter peccata enim nostra*, quæ fecimus, nos supple, *& iniquitates patrum nostrorum*: sumus enim peccatores,& peccatorum filij. *Psal.* 50. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. *Ierusalem*, ciuitas scilicet sanctificationis nostræ, & gloriæ nostræ, vbi te laudauerunt patres nostri, facta est in exustionem ignis. *Et populus tuus*, qui scilicet te colebat. *Isa.* 64. Ecce Domine respice, populus tuus omnes nos. *In opprobrium sunt omnibus, per circuitum nostrum. Psal.* 43. Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, & inimici nostri subsannauerunt nos.

17. *Nunc ergo exaudi Deus noster orationem serui tui. Eccli.* 35. Oratio humiliantis se nubes penetrat. 2. *Mach.* 1. Exaudiat Deus orationes vestras, & reconcilietur vobis. *Et preces eius*, in amouendo scilicet malum. *Psal.* 17. Clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius. *Baruch* 3. Spiritus anxius clamat ad te Domine. *Et ostende faciem tuam*, luminosam scilicet in lumine gratiæ tuæ. *Psal.* Illustra faciem tuam super seruum. *Super sanctuarium tuum, quod desertum est*, hoc est, super templum, & legis sanctificationem, quam ipse, supple, dedisti. *Psal.* 74 Sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate. Item *Psal.* 78. Polluerunt templum sanctum tuum. Et subdit de pietate Dei, in quâ totam spem ponit. Et est tertius paragraphus,& hoc est, *propter temetipsum*, hoc est, propter pietatem tibi connaturalem. *Ezech.* 36. Non propter vos ego faciam, filij Israël, notum sit vobis, sed propter nomen meum.

18. *Inclina Deus meus aurem tuã*, appropinquando nobis scilicet per exauditionem. *Psal.* 85. Inclina Domine aurem tuã,& exaudi me. Et hoc est. *Et audi*, hoc est, exaudi. *Isa.* 38. Audiui orationem tuam, & vidi lachrymas tuas. *Aperi oculos tuos*, quos propter peccata clausisti, *& vide*, per compassionem, *desolationem nostram. Exod.* 3. Vidi afflictionem populi mei. *Et ciuitatem*, supple, vide, *super quã inuocatum est nomen tuum. Ierem.* 14. Tu in nobis es Domine, & nomen tuum inuocatum est super nos, ne derelinquas nos. *Psal.* 24. Respice in me, & miserere mei. Et subiungit de humilitate quæ meretur exauditionem. *Neque enim in iustificationibus nostris*, in quibus scilicet confidamus, vel præsumamus, *prosternimus preces*, hoc est, prostrati offerimus preces, *ante faciem tuam*, sicut fecit Pharisæus. *Luc.* 21. Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum, & ideo non fuit exauditus. Ad *Tit.* 3. Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit. Et hoc est quod sequitur. *Sed in miserationibus tuis multis. Iudith.* 9. Nec superbi ab initio placuerunt tibi, sed humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio. Et subdit quarto paragrapho, de velocitate audiendi, & hoc est.

Exaudi Domine. Psal. 6. Exaudiuit Dominus deprecationem. *Placare Domine*, ne scilicet malum inducas amplius. *Exod.* 32. Placatus factus est Dominus de malignitate, quam dixit facere populo suo. *Attende. Psal.* 34. Intende iudicio meo, Deus meus in causam meam, vt scilicet cor apponas. *Et fac*, opere perficiendo. *Psal* 85. Fac mecum signum in bonum, vt videant qui oderunt, & confundantur. *Ne moreris propter temetipsum Deus meus. Psal.* 69. Domine ne moreris. *Psal.* 39. Deus meus ne tardaueris. In exaudiendo scilicet. *Quia nomen tuum inuocatum est super ciuitatem*, Ierusalem scilicet, *& super populum tuum. Ioel.* 2. Et *Roman.* 10. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, hic saluus erit. *Ierem.* 29. Inuocabitis me, & ego exaudiam vos, & reducam captiuitatem vestram. 19.

Cum adhuc loquerer. Tangitur hic Prophetæ illuminatio, & populi Dei consolatio, & habet partes duas. In prima tangitur summa temporis, vsque ad consolationem perfectam. In secunda distinctio illius summæ tangitur per partes, & ostenditur quid in quâlibet factum sit, ibi, *Scito ergo, & animaduerte.* In prima tres sunt paragraphi: primo enim dicit, quomodo reuelationem obtinuit, quia oratione, secundò à quo reuelatore, tertiò qualiter: & hoc est. *Cum adhuc loquerer*, Deo scilicet in oratione: & hoc est quod sequitur. *Et*, id est, *orarem. Ioan.* 4. Veri adoratores adorauerunt patrem in spiritu, & veritate. *Et confiterer peccata mea. Glossa:* Quia est quædam confessio laudis, & quædam confessio peccati, propter hoc determinat *peccata mea.* De confessione laudis dicitur in *Psal.* 95. Confessio,& pulchritudo in conspectu eius. De confessione peccati. *Gen.* 41. Confiteor peccatum meum. Et non dicit propter hoc, *peccata mea*, quia ipse fecerit ea, sed quia cum populo, in pœnâ portauit ea. *Glossa:* Etsi non peccauit, populo se adiungit, vt veniam consequatur. Et hoc est. *Et peccata populi mei Israel.* Populum suum dicit sanguine, & affectu. Simile *Rom.* 9. Tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo, pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem. Et ibidem: Voluntas quidem cordis mei est pro illis in salutem. *Vt prosternerem preces meas*, hoc est, prostratus preces offerrem. *Exod.* 4. Proni adorauerunt. *In conspectu Dei mei*, hoc est, in abscondito, vbi solus Deus videt, non coram hominibus sicut hypocritæ. *Matth.* 6. Amant in angulis platearum orare. *Psal.* 30. Abscondes eos in abscondito faciei tuæ, à conturbatione hominum. *Pro monte sancto Dei mei.* Materia est orationis de monte reædificando, quem destructum plangit Ieremias *Thren. vltim.* Propter montem Sion: quia disperiit, & vulpes ambulauerunt in eo. Et subdit de reuelatore. 20.

Daniel oratione reuelationem obtinuit.

Adhuc me loquente in oratione meâ, scilicet antequam finirem, vt & concluderem orationem meam. *Glossa* inducit secundum 70. illud *Isa.* 65. Adhuc loquente te dicam, Ecce adsum. Litera nostra habet: Antequam clament, ego exaudiam: adhuc illis loquentibus ego audiam. Et hoc est quod sequitur. *Ecce vir Gabriel. Glossa:* Quod dicit vir, non sexum, sed virtutem significat 21.

significat in honorabiliori sexu. Vnde *Socrates* eum moreretur, amicis dixit: Ibimus ad Deos, ad illos optimos viros. Et hoc est scriptum in libro qui dicitur Phædon. *Quem* scilicet Gabrielem, *videram in visione à principio*, hac eadem scilicet hora quando confortauit eum, *citò volans*: propter velocitatem aduentus, dicit eum volare. Simile. *Isa.6.* Volauit ad me vnus de Seraphim. *Tetigit me*, tactu scilicet virtutis. & luminis. *Cantic.4.* Venter meus intremuit ad tactum eius, id est, infirmitas carnis meæ imbecillis fuit. *In tempore sacrificij vespertini. Glossa Hierony.* Quia à sacrificio matutino vsque ad vespertinum oratio durauit, & ideò Dominum ad misericordiam flexit. Vnde. *Iac. 5.* Multum valet deprecatio iusti assidua. *Luc.* 18. Oportet semper orare, & non deficere.

Socratis dictum.

22. *Et docuit me*, interius scilicet illuminando. *Sap.7.* Omnium artifex docuit me sapientia. *Et locutus est mihi*, exterius scilicet in oraculo: vnde etiam Seraphim *Isa.6.* clamantia dicuntur, Sanctus, sanctus, sanctus. *Dixitque* articulatim scilicet exprimendo. *Hierony.* Tam obscura est visio, vt etiam Propheta doceri egeat. Et subdit, qualiter facta est illuminatio: & hoc est. *Daniel*, ô Daniel, *nunc egressus sum*, ab intimis scilicet contemplationis diuinæ, vbi accepi illuminationem, *vt docerem te*, ea scilicet quæ ibi accepi. *Isa.30.* Egredere, & dices eis. *Hierony.* Ab inuisibilitate factus sum visibilis, & egressus à facie Dei, non vt ab eo recederem, quia vbique est. Et hoc est. *Et intelligeres*, & docere refertur ad imagines vocum, intelligere autem ad acceptionem veritatis significatæ. *Psal.* 31. Intellectum tibi dabo, & instruam te.

Angeli quomodo dicantur egredi.

23. *Ab exordio precum tuarum.* Ego te docebo, & ibi est versus. Vnde *Glossa*: Ex quo rogare cœpisti, impetrasti. *Psal.*10. Desiderium sanctorum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua. *Egressus est sermo.* Ecce instructio, & debet legi sub vno versu, ac si dicat: Scias, quòd iam egressus est sermo à Deo, complens omne quod petis. *Isa.* 45. In memetipso iuraui, egredietur de ore meo iustitiæ verbum, & non reuertetur, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. *Isa.*55. Verbum quod egredietur de ore meo, non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui. Iste autem sermo egressus est, quando *Esdræ* 1. Cyrus dedit licentiam ædificandi templum, ad hoc tamen tertio non computatur, sed quando Artaxerces vigesimo regni sui anno Nehemiæ suo pincernæ licentiam dedit ædificandi muros ciuitatis, & ciuitatem extruendi. Tunc enim sermo egressus est in cor regis Artaxercis sicut legitur *Nehem.* 2. Ab illo enim vigesimo Artaxercis regis anno debet incipere computatio. *Ego autem veni.* Ac si dicat: Iamdudum sermo egressus est, vel petitio tua fiat: sed quia hoc occultum est tibi, *ego veni. Ierem.* 29. Ego cogito cogitationes pacis, & non afflictionis. *Vt indicarem tibi*, quæ ignoras scilicet. *Cant.* 3. Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie. *Exod.* 33. Ego ostendam tibi omne bonum. Et quid Deus requirat à te: *quia vir desideriorum es*, hoc est à Deo desideratus, & amatus. *Glossa* inducit illud quod habetur. 2. *Reg.* 12. Vocauit nomen eius, amabilis Domino, eò quod diligeret eum Dominus. *Tu ergo*, qui scilicet à Deo amatus, & illuminatione dignus, *animaduerte sermonem*, hoc est, sæpe ad animum verte, vt singulariter per partes intelligas, & à sermone intus totus capiaris. *Psal.* 1. In lege eius meditabitur die & nocte: meditatio enim est frequens reditus mentis super idem. *Et intellige visionem*, hoc est, visionis significatum. *Isa* 50. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem serui sui, hoc est, intelligens. *Prouerb.* 1. Audiens sapiens sapientior erit, & intelligens guberocula possidebit. Et subdit de summa temporis, vsque ad consummationem desolationis: hoc enim quæsiuit sanctus, qui alteri sancto loquebatur, supra præcedenti capite, quando dixit, Vsquequo visio, & iuge sacrificium, & peccatum desolationis? Dicit ergo quasi respondens.

24. *Septuaginta hebdomadæ abbreuiatæ sunt.* 70. hebdomades sunt septuagesies 7. & intelligitur de hebdomadibus annorum: vnde 70. hebdomades, sunt septuagesies septem anni. Dicuntur autem abbreuiatæ, non numero, quod pauciores sint, sed quantitate, quia, non vt quidam dicunt, computandi sunt secundum annos solares, sed computandi sunt secundum annos lunares, quibus Hebræi viuutur: cum enim annus solaris vndecim diebus vincat annum lunarem, & annus lunaris habeat 354. dies, necesse est vt annus solaris habeat, 365. & secundum hoc computum 70. hebdomades annorum lunarium faciunt 490. annos lunares, qui si reducantur ad annos solares, non faciunt nisi 475. & ideò lunares anni dicuntur abbreuiati, solares verò prolongati sunt. *Super populum tuum*, consolandum, supple, perfecta consolatione. Ex his autem annis lunaribus, ab anno vigesimo Artaxercis regis, Persæ tenuerunt regnum annis 118. Macedones annis 300. Romani vsque ad annum decimum octauum Tyberij Cæsaris, quando passus est Dominus, tenuerant regnum annis 62. qui simul iuncti faciunt annos 490. In passione autem Domini, omnia ista completa sunt, non quod omnia ista post annos illos completa sint, sed quia in ipsis pro temporum congruitate implebantur. Et dicit, populum tuum, non meum, quia tunc populus Dominum proiecerat, & Dominus populum, quamuis per affectum Propheta populum suum reputaret. *Oseæ* 1. Vos non populus meus, & ego non ero vester Deus. *Et super vrbem sanctam tuam*, non meam scilicet: vrbem vocat Ierusalem, quia in ea præsidium fuit sanctorum in gratia Dei. *Isa.* 26. Vrbs fortitudinis nostræ Sion, Saluator. *Vt consummetur præuaricatio*, consummatione consumptionis, & finitionis: & præuaricationem vocat transgressionem primi mandati, quod fuit Adæ. *Rom.*3. Iustificati gratis per gratiam ipsius, & per redemptionem, quæ est in Christo IESV. *Et finem accipiat peccatum*, hoc est, vis peccati, vt vltra scilicet non possit dominari. *Rom.* 6. Peccatum vobis non dominabitur. Et *Coloss.*2. Delens quod aduersus nos erat chyrographum decreti. *Apoc.* 1. Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris, in sanguine suo. *Et*, id est, *deleatur iniquitas. Isa.* 43. Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me. *Psal.* 50. Omnes iniquitates meas dele. *Et adducatur iustitia sempiterna. Glossa:*

Septuaginta hebdomades quomodo dicuntur abbreuiatæ.

Tempus gratiæ, & Euangelij, cui alia non fuccedet, quæ etiam iustitiam legis vincat, vt dicit *Beda. Isa.* 45. Meæ fuot iustitiæ, & imperium. *Isa.* 53. In fcientia fua iuftificauit ipfe iuftua feruos meos multos, & iniquitates eorum portabit. *Et impleatur visio*, ifta fcilicet. *Luc.* 22. Oportet impleri quæ fcripta funt in me. *Ioan.* 19. Cum accepiflet acetum, dixit, Confummatum eft. Et præmittitur ibidem: Sciens I e s v s, quia omnia confummata funt. *Et prophetia*, vt fcilicet deinceps vel de noua gratia vlteriori prophetetur. *Matth.* 11. Lex & prophetæ vfque ad Ioannem. A diebus Ioannis Baptiftæ regnum cœlorum vim patitur. *Glossa*: Hæc omnia ante aduentum Chrifti magis fpe quam re tenebantur. 1. ad *Corinth.* 13. Cum venerit quod perfectum eft, euacuabitur quod ex parte eft. *Et vngatur fanctus fanctorum.* Conftructio eft in demonftratione effentiæ, & in habitudine caufæ fimul. Quia & antonomafticè fanctus eft, & alios fanctificat. 1. ad *Corinth.* 1. Factus eft nobis fapientia, & iuftitia, & fanctificatio, & redemptio *Leuit.* 19. Sancti eftote, quia ego fanctus fum Dominus Deus qui fanctifico vos. Vnctus eft autem tripliciter, in incarnatione per vnionem diuinitatis, in Baptifmo per vifionem & apparentiam Trinitatis, in paffione per effufionem fanguinis. De prima dicitur in *Psal.* 44. & *Hebr.* 1. Vnxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. De fecunda *Isa.* 61. Spiritus Domini fuper me, eò quòd vnxerit me Dominus, ad annuntiandum manfuetis mifit me. De tertia *Eccli.* 38. Vnguentarius faciet pigmenta fuauitatis, & vnctiones conficiet fanitatis. Hæc omnia completa funt à 62. hebdomadibus, vfque ad feptuagefimam completam: in 30. enim annis qui habent quatuor hebdomades, & partem de quinta, infantia Saluatoris vfque ad baptifmum completa eft, & tribus annis & dimidio completa eft prædicatio eius, & poft hoc paffus eft Dominus, refurrexit, & afcendit, & Spiritum fanctum mifit, & prædicatio Apoftolorum diffufa eft, & fic in 70. hebdomadibus omnia completa funt.

Christus tripliciter vnctus.

25. *Scito ergo.* Hîc per partes exequitur, quod in fummâ dixerat, oftendens quo tempore Chriftus venturus fit, quo paffus, quo etiam prædicaturus: & hoc eft. *Scito ergo.* Et quia multi confusè fciunt quod fciunt, ideò addit. *Et animaduerte.* Simile *Gen.* 15. Scito prænofcens. *Ab exitu fermonis*, non mei fcilicet, fed Artaxercis, Regis fcilicet Medorum, qui fermonem reædificandæ ciuitatis ad Nehemiam protulit: & hoc eft quod fequitur. *Vt iterum ædificetur Ierusalem*: hoc enim inftigante Deo conceffit Artaxerces, *Nehem.* 2. *Psal.* 50. Benignè fac in bonâ voluntate tuâ Sion, vt ædificentur muri Ierufalem. *Vſque ad Chriſtum ducem. Mich.* 5. Ex te egredietur dux qui regat populum meum Ifraël. Et numerat tempus vfque ad id tempus, quo Chriftus fe ducem exhibuit, hoc eft, vfque ad baptifmum, hoc eft, vfque ad decimumquintum annum Tiberij Cæfaris, ficut dicitur *Luc.* 3. *Hebdomades feptem & hebdomades fexagintadua erunt*, quæ fimul iunctæ funt 69. hebdomades, fed feptem diuidit, quia in illis, & Angelus ad Zachariam, & Angelus ad Mariam miffus eft: & ea quæ de infantiâ Chrifti, & de

Artaxerces facultatem fecit instaurandæ vrbis Ierusalem.

Christus dux.

iuuentute eius erant, expleta funt: & fortè defiderium patrum & fufpirium fuit ad Dominum, ficut Simeonis, & Annæ *Luc.* 2. De his 30. annos Saluator vixit, & miracula fecit, in aliis autem 19. quæ reftant, defideria patrum & fufpiria manifeftata fuot, & poftea fub alio verfu fubiungit inftruens Prophetam. *Et rurfum ædificabitur platea*, non quidem poft feptem & fexagintaduas hebdomadas, fed longè ante, fcilicet fub Nehemia, & Efdra, & Zorobabel, & I e s v magno facerdote tempore Artaxercis regis. Plateam autem vocat Ierufalem: quia in Græco platon eft latum, quia ille totam latitudinem ciuitatis iuffit reædificari, cum Cyrus ante eum non dederit licentiam, nifi reædificandi templum, ficut legitur Efdræ 1. Vnde exponendo fubdit: *Et muri, in anguſtiâ temporum*: cogebantur enim vna manu ædificare, aliâ manu tenere gladios ad defendendum, ficut legitur. 2. *Esdr.* 4. & 5. Factâ enim inftructione ædificandæ ciuitatis, redit ad ea quæ facta fuot, poft fexagintaduas hebdomades: & hoc eft.

Ierusalem cur dicatur platea.

Et poſt hebdomades fexaginta duas, non ftatim, fupple, fed expletis feptem de quibus dictum eft, & inceptâ feptuagefima hebdomadâ, quando iam fluxit, decimufoctauus annus imperij Tiberij Cæfaris, *occidetur Chriſtus*, in cruce fcilicet Deo oblatus. *Isa.* 53. Sicut ouis ad occifionem ducetur. Et ibidem: Ipfe vulneratus eft propter iniquitates noftras, attritus eft propter fcelera noftra. *Et non erit populus eius, qui eum negaturus eſt*, populus fcilicet fynagogæ. Negauit autem quando dixit *Ioan.* 19. Non habemus regem nifi Cæfarem. *Oſee* 1. Ipfi non populus meus, & ego non Deus eorum. Et poftea fubiungit fub alio verfu: *Et*, fupple, priufquam occideretur Chriftus, *ciuitatem & ſanctuarium*, hoc eft, templum iam, fupple, reædificatum, *diſſipabit*, hoc eft, deftruet, *populus*, fcilicet Romanus, *cum duce venturo*, poft fcilicet occifionem Chrifti, hoc eft, cum Vefpafiano, & Tito, anno quadragefimo poft paffionem Chrifti. *Isa.* 24. Confractione confringetur terra, contritione conteretur terra, commotione commouebitur terra, agitatione agitabitur terra. *Et finis eius*, terræ fcilicet, *vaſtitas*, per Titum & Vefpafianum. *Isa.* 21. Qui depopulator eft, vaftat. *Ierem* 4. Pone terram tuam in defolationem, & ciuitates tuæ vaftabuntur. *Et poſt finem belli*, Romani fcilicet, *ſtatuta*, à Deo, fupple, confirmata in æternum, *deſolatio*, fupple, erit: & tunc impletum eft quod dictum eft *Isa.* 1. Derelinquetur filia Sion ficut vmbraculum in vineâ, & ficut tugurium in cucumerario, & ficut ciuitas quæ vaftatur. Et poftea fubiungit de hebdomadâ vnâ remanente poft feptem & fexagintaduas, & hæc eft quæ eft vltima inter feptuaginta: & hoc eft.

Iudæi Chriſtum negauerunt.

Confirmabit autem pactum, Chriftus fcilicet, & vocat pactum pofitionem legis nouæ. *Ierem.* 31. & *Hebr.* 8. Confummabo fuper domum Iuda, & fuper domum Ifraël Teftamentum Nouum, non fecundum teftamentum quod dedi patribus eorum. *Multis.* Quia non omnes receperunt. *Ioan.* 1. In propria venit, & fui eum non receperunt: quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteftatem filios Dei fieri. *Hebdomada vna*, in quâ vnâ, & vltimâ remanet, in quâ & paffus eft: 27.

Vltima hebdomada confirmabit multis Nouum Teſtamentum.

est: in illa enim prædicauit, & miracula fecit, & discipulos vocauit: *& dimidio*, hoc est, in dimidio, *hebdomadis*, eiusdem, supple, hebdomas enim habet septem annos, & in quarto anno passus est Christus. Quartum autem medium est in septeio. *Deficiet hostia, & sacrificium*, hoc est, virtus hostiarum, & sacrificiorum: hæc enim omnia in passione Christi mortua sunt. *Isa*. 1. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum. *Et erit in templo*, hoc est, in sacrificiis, & ritibus templi, *abominatio desolationis*: ex passione enim Christi, facta sunt mortua, & fide publicatâ per Apostolos facta sunt mortifera, & ideò abominata & desolata. *Isa*. 1. Incensum abominatio est mihi, neomeniam, & sabbatum, & festiuitates alias non feram. *Et vsque ad consummationem*, supple, mundi, *& finem*, extremi scilicet iudicij, *perseuerabit desolatio*, &, supple, durabit lex Christi. *Isa*. 25. Posuisti domum alienorum, vt non sit ciuitas, & in æternum non ædificetur.

Abominatio desolationis quid.

CAPVT X.

1\. **A**Nno tertio regni Cyri regis Persarum. In isto cap. agitur de impedimenti remotione orationis, & reuelatione: & diuiditur in partes duas, in quarum prima dicit dispositionem eius, qui accipit reuelationem, & reuelatoris. In secunda impedimentorum ponit reuelationem, ibi, *Et ait ad me, Noli metuere.* In prima parte tria dicit, scilicet dispositionem Prophetæ, reuelationem accipientis, & dispositionem reuelatoris, ibi, *Et ecce vir vnus.* Tertiò magnitudinem exprimit visionis, ibi, *Ego autem relictus solus vidi visionem.* In primo sunt tres paragraphi. In primo ponit Prophetæ afflictionem, per quam meruit visionem: ponit etiam visionis magnitudinem & tempus: & tertiò qualiter & vbi vidit: & hoc est.

Anno tertio regni Cyri, de quo scilicet *Isa*. 45. Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subiiciam illi gentes. *Regis Persarum*, quod cum regno Medorum in quo Darius regnabat, vnum erat: quia simul regnabant Cyrus & Darius. Cyrus autem, quia benignissimus fuit in sanctos, meruit, vt sub eo fieret ista reuelatio: meruit autem de congruo, quamuis non de condigno: hoc enim modo existentes in mortali peccato aliquid mereri possunt. *Verbum reuelatum est Danieli*, hoc est, res de quâ verbum est. Reuelare autem est velamen auferre, quo aliquid tegitur. 2. ad *Corinth*. 3. Vsque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum: cum autem conuersus fuerit quis ad Deum, auferetur velamen. Dominus autem spiritus est. Et dicit Danieli, qui iudicium Dei interpretatur: quia seipsum iudicio Dei discussit, vt dignus esset. 1. ad *Cor*. 11. Si nos ipsos diiudicaremus, non vtique iudicaremur. *Cognomento Baltassar*, qui interpretatur absorbens diuitias: diuitias autem absorbuit, quando eleemosynas dedit. *Philip*. 3. Quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum vt stercora, vt Christum lucrifacerem. *Psal*. 61. Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. *Et verbum verum*, veritate scilicet diuinâ firmatum. *Prouerb*. 8. Iusti sunt omnes sermones mei, non est in eis prauum quid, neque peruersum. *Et fortitudo magna*, in virtute scilicet verborum. *Psal*. 67. Dabit voci suæ vocem virtutis. *Intellexitque sermonem*, quid scilicet significaret. *Iob* 33. Intellexi singula. Et subiungit causam. *Intelligentia enim*, hoc est, illuminatione intelligentiæ, *opus est in visione*, sensibili scilicet & imaginaria, si debet esse prophetalis. *Psal*. 31. Intellectum tibi dabo, & instruam te. Et subiungit de afflictione videntis.

Cyrus quomodo meruit vt sub ipso fieret Danieli reuelatio.

Non dicitur propriè Propheta qui rerum imagines tantùm videt & nō intelligit.

2\. *In diebus illis*. Tacet de noctibus: quia in lumine diei nihil tenebrarum est. *Prouerb*. 4. Semita iusti quasi lux splendens, & crescens vsque ad perfectam diem. *Ego Daniel*. *Hierony*. Multò magis nobis lugendum est. *Luc*. 23. Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? *Lugebam*, præ captiuitate scilicet populi. *Matth*. 5. Beati qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur. *Trium hebdomadarum diebus*. *Glossa*: Pro mysterio Trinitatis: & quia contra tria peccauerat populus, scilicet contra gratiam, contra rationem, & contra naturam. *Psal*. 6. Lauabo per singulas noctes lectum meum, & lachrymis meis stratum meum rigabo. *Iob*. 33. Hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per singulos.

3\. *Panem desiderabilem non comedi*. Panis desiderabilis est delicata refectio. *Hierony*. Abstinuit à cibis delicatis, quod nobis multò magis faciendum est tempore ieiunij: qui enim illicitis vsi sunt, abstinere debent à licitis. 3. *Reg. vlt.* Mittite virum istum in carcerem, & sustentate eum pane tribulationis, & aqua angustiæ. *Et caro*, quæ inter cibos cordi humano similior est, & ideò delectabilior. *Isa*. 22. Vocauit Dominus ad fletum, & planctum, & cingulum facci: & ecce gaudium, & lætitia, occidere vitulos, & iugulare arietes, comedere, & bibere. *Et vinum* luxuriæ, supple, ad libidinem mouens. *Ephes*. 5. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. *Non introierunt in os meum*: vnde de Ioanne dicitur *Luc*. 1. Vinum & siceram non bibet, & Spiritu sancto replebitur ex vtero matris suæ. *Hierony*. Qui enim illicitis in concupiscentiis vtuntur, tempore pœnitentiæ debent abstinere à licitis. *Sed neque vnguento vnctus sum*. *Glossa*: More Medorum, & Persarum, qui vsque hodiè pro balneis vtuntur vnguentis. Contrarium videtur. *Matth*. 6. Tu autem faciem tuam laua, & vnge caput tuum, ne videaris hominibus ieiunans. Sic sunt vnguenta exhilarationis, in quibus homo bonâ hilaritate hilarem se exhibet in operibus pœnitentiæ, & ea placent Domino, & de his dicitur, *Eccle*. 9. Oleum de capite tuo non deficiat. Et sunt vnguenta lasciuiam mouentia: & hæc detestatur Daniel. 2. *Paralip*. 16. Posuerunt Asa super lectum suum plenum aromatibus, & vnguentis meretriciis, quæ erant pigmentariorum arte confecta. *Donec complerentur trium hebdomadarum dies*, vt hebdomada ad totum tempus vitæ præsentis referatur, ternarius autem ad fidem Trinitatis. *Psal*. 145. Psallam Deo meo, quamdiu fuero.

Qui illicitis vsi sunt, abstinere debēt à licitis.

An liceat vti vnguentis.

4\. *Die autem* 24. *mensis primi*, hoc est, aprilis, cum scilicet iam finita esset afflictio, & oratio mea, & decalogus in duo mandata legis esset

set deductus,& quatuor Euãgelia essent impleta. *Eram iuxta fluuium magnum qui est Tigris.* Tigris velocissimum animal est, & propter sapiditatem fluxus, Tigris vocatur ab animalis similitudine: significat autem fluenta gratiarum. *Psal.*45. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei.

Tigris fluuius à celeritate dictus.

5. *Et leuaui oculos meos. Glossa:* Eleuatione oculorum opus est, vt mystica videamus. *Isa.*60. Leua in circuitu oculos tuos, & vide. Et hoc est, quod sequitur. *Et vidi*, leuatis oculis, supple, *Apocal.* 3. Collyrio inunge oculos tuos vt videas. Et sic dixit, vbi, quando, & qualiter vidit, & describit reuelationem: & hoc est. *Et ecce vir vnus.* Vnum dicit: quia totus virtute visere videbatur. *Iob.* 1. Erat vir illè magnus inter omnes Orientales. *Vnus*, hoc est, vnicus, vnicæ scilicet dignitatis, & singularis. *Eccle.*4. Vnus est,& secundum non habet. *Vestitus lineis*, ad naturæ munditiam demonstrandam: linum enim album est, & æterni luminis imago. *Apoc.*3. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis. *Prouerb. vlt.* Byssus & purpura indumentum eius. *Et renes eius accincti auro obryzo.* Aurum sapientiam significat, obryzum autem est obrude quod in ipsa puritate consistit, & significas munditiam sapientiæ diuinæ. Renes autem loca delectationum sunt, & significant eos qui omnes suas delectationes ad sapientiam Dei referunt. *Psal.*76. Memor fui Dei,& delectatus sum.

Auri obryzum quid.

6. *Et corpus eius quasi chrysolithus. Hieronym.* Alij transtulerunt Tharsis, quia ille lapis marini coloris est: Tharsis enim mare est. *Ezech.*1. Aspectus eorum, & opus quasi visio maris. Populi vero captiuati significabant amaritudinem. *Et facies eius velut species fulguris*, vt scilicet iram significaret præcedere inimicos. *Matth.*28. Erat autem aspectus eius sicut fulgur. *Ezech.* 1. Animalia ibant in similitudinem fulguris coruscantis. *Et oculi eius vt lampas ardens*, vt scilicet scintillantibus oculi zeli, & amoris manifestaret ardorem. *Apoc.*5. Oculi eius, velut flamma ignis. *Et brachia eius*, in quibus adiutorium designatur, *& quæ deorsum sunt vsque ad pedes*, in quibus designatus, quod fulsit nos Deus, & proficere in suos nos fecit, *quasi species æris candentis*, vt in ære notetur sonoritas laudis, vt scilicet fortis & citò veniat in adiutorium nostrum. *Isa.* 52. consurge, Consurge, induere fortitudinem brachium Domini. *Ezech.* 1. Pedes eorum pedes recti. Et post pauca: Scintillæ quasi aspectus æris candentis. *Et vox sermonum eius, vt vox multitudinis.* Multi enim cum Angelo venerant ad consolationem Prophetæ,& verum pro multis loquebatur. *Ezech.*1. Audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei. *Apoc.* 1. Audiebam post me vocem magnam tanquam tubæ. *Iob* 3. Quasi inundantes aquæ, sic rugitus meus. Aquæ enim multæ populi multi sunt. Et subdit de magnitudine visionis in tribus, scilicet quòd solus vidit, quòd videndo destitutus fuit, quòd confortatione indiguit:& hoc est.

Chrysolithus quid.

7. *Vidi autem ego Daniel solus visionem. Genes.*6. Te vidi solum iustum in generatione hac. *Bernard.* Delicata est diuina consolatio, nec datur admittentibus alienam. *Porro viri, qui erant mecum*, non conformitate gratiæ, sed in operibus regis vel mundi, *non viderunt. Glossa* inducit illud 1. ad *Corinth.* 2. Animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei. *Sed terror nimius irruit super eos:* humana enim infirmitas diuina sustinet. *Glossa* inducit illud. *Exod.* 19. secundum literam 70. Bestia si tetigerit montem, lapidabitur: vocans bestiam, bestialem hominem, & montem diuinæ maiestatis,& luminis. *Et fugerunt in absconditum*, latebras scilicet quærentes. *Ion.*3. A facie Dei cœli ego fugio. *Glossa* inducit illud. *Ioan.*3. Qui malè agit, odit lucem. Et illud *Genes.* 3. Domine vocem tuam audiui, & abscondi me.

In declamationibus circa finem.

8. *Ego autem relictus solus*, ab omnibus scilicet mundanis. *Psal.*44. Obliuiscere populum tuum, & domum patris tui. *Vidi visionem grandem hanc*, hoc est, grandia significantem, & in grandi lumine demonstratam. *Eccli.* 48. Spiritu magno vidit vltima. *Ierem.*33. Clama ad me,& ego exaudiam te, & annuntiabo tibi grandia, & firma quæ nescis. *Et non remansit in me fortitudo. Glossa:* Visâ Dei fortitudine. 1. ad *Corinth.* 1. Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. *Sed & species mea immutata est in me*, hoc est, color, & figura præ terrore. *Esther* 15. Regina corruit, & in pallorem colore mutato, lassum super ancillam reclinauit caput. *Et emarcui*, destitutus, supple, intellectu enim festinante in contemplationem, derelinquitur, & marcessit corpus. *Dan.* 8. Cum venisset Angelus, corrui in faciem meam. *Nec habui quicquam virium. Psal.* 37. Dereliquit me virtus mea. *Et audiui vocem sermonum eius*, consolatoriam scilicet. *Cant.* 2. Sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis. *Et audiens iacebam*, territus, supple. *Abac.* 3. Domine audiui orationem tuam, & timui. *Consternatus super faciem meam*, vt scilicet adorarem. 1. ad *Corinth.*14. Cadens in faciem suam adorabit. *Et vultus meus hærebat terræ*, per humilitatem scilicet. *Exod.* 4. Proni adorauerunt in terra. Et subdit de confortatione.

Intellectu festinante ad contemplationem, derelinquitur & marcescit corpus.

9. *Et ecce manus tetigit me. Hierony.* Manum humanam mittit ad Prophetam, vt generis sui corpus respiciens, non paueat. *Iob* 14 Operi manuum tuarum porriges dexteram. *Et erexit me super genua mea.* In genibus virtus gressiua est, sicut in pedibus fultiua. *Hebr.* 12. Soluta genua erigite, gressus rectos facite pedibus vestris. *Et super articulos manuum mearum*, vt scilicet stantem quasi quadrupes, articulis manuum & genibus sustentatus. In articulis autem manuum, diligentia operum significatur. *Cantic.* 5. Manus eius tornatiles aureæ, distinctæ hyacinthis.

10. *Et dixit ad me*, subdens, supple, de reuelatione: *Daniel vir desideriorum*, à Deo scilicet & ab Angelis desideratus. 1. *Pet.* 1. In quem desiderant Angeli prospicere. *Intellige verba quæ ego loquor ad te.* 2. ad *Timoth.* 2. Dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. *Et sta in gradu tuo*, in pedibus scilicet locum tuum, quem apud Deum obtines, non dimittens. *Eccli.* 10. Locum tuum ne dimiseris. *Nunc enim missus sum ad te. Hebr* 1. Nonne omnes administratorij sunt spiritus, in ministerium missi. *Cumque dixisset mihi sermonem istum*, consolatorium scilicet. *Cantic.* 2. Sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis. *Steti tremens*, steti in rectitudine,

Daniel vir desideriorum.

tudine, tremens pauore reuerentiæ. *Isa.* 8. Ipse pauor vester, & ipse tremor, & erit vobis in sanctificationem.

12. *Et ait ad me.* Confortans me scilicet: *Noli timere Daniel*, de precibus tuis scilicet. 2. *Paral.* 20. O Iuda, & Ierusalem, nolite timere. *Quia ex die primo*: statim enim Deus adest obsecrationibus sanctorum. *Deuter.* 4. Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. *Quo posuisti*, hoc est, firmasti; *cor tuum ad intelligendum*, diuina scilicet, *vt te affligeres in conspectu Dei tui*, non in conspectu hominum. *Hebr.* 11. Egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus. *Exaudita sunt verba tua*, pro liberatione scilicet populi. *Psal.* 17. Exaudiuit de templo sancto suo vocem meam. Simile *Luc.* 1. Ne timeas Zacharia, exaudita est oratio tua. *Et ego veni propter sermones tuos.* Argumentum, quod deuotio orationis Angelos inuitat. *Psal.* 67. Præuenerunt principes, coniuncti psallentibus *Princeps autem.* Ponit hîc ablationem impedimentorum, tria dicens, scilicet impedimenta exaudiendæ orationis, tristitiam Prophetæ pro dilatione liberationis, ibi, *Cum loqueretur mihi.* Et tertio ablationem impedimenti ad spem consolationis: & hoc est.

Deus statim adest obsecrationibus sanctorum.

13. *Princeps autem regni Persarum.* Posset dicere Daniel: ex quo prima die exaudita est oratio tua, quare prima die non annuntiasti mihi, ne affligerem me tribus septimanis? Et respondet Angelus: *Princeps regni Persarum restitit mihi viginti vno diebus.* 21. dies sunt 3. septimanæ. Ad hoc autem vt hoc intelligatur, notanda sunt verba. *Hieronym.* & *Gregor.* qui dicunt, quod Deus singulis prouinciis Angelum principem posuit, qui bona illius prouinciæ spiritualia, & corporalia procurat quantum potest, & procurata refert ad Deum, & sic princeps Persarum coram Deo retulit, quòd gens Iudæorum plura in Persas peccauit, quam lucrat per captiuitatem: & ideò differenda esset Iudæorum liberatio: & hæc fuit resistentia quâ restitit Gabrieli, qui ad Danielem missus fuerat, & orationi Danielis. Hoc modo loquitur scriptura 3. *Reg. vlt.* Vidi Dominum sedentem super solium suum, & omnem exercitum cœli, assistentem ei à dextris, & à sinistris. *Psal.* 46. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham. *Et ecce Michael.* Secundus paragraphus, in quo aliquid interponit de consolatione, scilicet quod Michaël iuuat preces Prophetæ: & hoc est. *Et ecce Michael vnus*, hoc est, dignitate vnicus, *de principibus primis*, hoc est, præcipuus præpositus, quia populo Dei, siue in synagoga, siue in Ecclesia, principum est, principatum dirigere, vt secundum leges iustitiæ populum regant, & iura decernant. *Isa.* 31. Ecce in iustitia regnabit rex, & principes in iudicio præerunt. *Venit in adiutorium meum*, quando scilicet preces tuas obtuli, & princeps Persarum, quando restitit mihi. *Tob.* 12. Quando orabas cum lachrymis, ego orationem tuam obtuli Domino. *Et*, ideò, supple, *ego*; 21. diebus, *remansi ibi iuxta regnum Persarum*, hoc est, Angelum præpositum regno Persarum, quasi detentus fui, ne ille preces tuas impediret. Nec hoc dicitur, quasi Deus huiusmodi allegationibus indigeat, sed ideò quia quod Deus fecit per iustitiam, demonstrari vult luminibus intelligentiæ ad cognitionem Angelorum: sicut & b. *August.* dicit, quòd in creatione mundi factum est, qui primò factus est in diuinâ sapientiâ, posteà in Angelorum notitiâ, & tertiò in propriâ naturâ. Sic ergo Michaël allegat pro populo liberando, cum Gabriele. Hoc significatum est. *Genes.* 32. Vbi cum Angeli eum armis apparuissent Iacob, venientes in adiutorium eius, dixit, Castra Dei sunt hæc.

Deus singulis prouinciis Angelos præfecit, qui dicuntur principes illarum.

Lib. 4. super Genesim. cap. 26. Mundus primò factus in diuina sapientia, posteà in Angelorum notitia, & tertiò in propria natura.

Veni autem. Tertius paragraphus, in quo aliquid triste inseritur: & hoc est. *Veni autem vt docerem te*, scilicet de effectu precum tuarum. 14.
Isa. 48. Ego Dominus docens te vtilia, gubernans te in viâ quâ nescis. Et hoc est quod sequitur. *Quæ ventura sunt populo tuo in nouissimis diebus*, partim scilicet in fine captiuitatis, & partim in fine mundi. *Numer.* 24. Heu quia victurus est, quando hæc faciet Omnipotens. Et quare dixerit, in nouissimis diebus, subdit. *Quoniam adhuc visio in dies*, protelatur ante scilicet quam impleatur visio, tempus longum. *Isa.* 30. Ecce nomen Domini venit de longinquo. *Isa.* 24. Post multos dies visitabuntur. Et sequitur pars de destitutione Prophetæ: audiens enim, quòd visio protrahatur, & populi impediatur liberatio, pro zelo quem habuit ad populum, destituitur. *Psal.* 118. Tabescere me fecit zelus meus. Et hoc est.

Cum loqueretur mihi huiuscemodi verbis. 2. ad 15.
Corinth. 11. Quis infirmatur, & ego non infirmor? *Deieci vultum meum ad terram*, confusus scilicet de peccato populi. *Luc.* 18. Nolebat oculos ad cœlum leuare. *Psal.* 130. Neque elati sunt oculi mei. *Et tacui. Iob.* 9. Neque enim possum metuens respondere. *Psal.* 16. Obmutui, & silui à bonis, & dolor meus renouatus est.

Et ecce quasi similitudo filij hominis, vt scilicet 16.
familiarius consolaretur, *tetigit labia mea*, tactu scilicet virtutis. Labia autem tangit, vt per labia de mysteriis Dei loqui possit. *Isa* 6. Ecce tetigit hæc labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mundabitur. *Et aperiens os meum locutus sum. Psal.* 50 Domine labia mea aperies, &c. *Et dixi ad eum*, scilicet Angelum Gabrielem, *qui stabat coram me.* Angeli enim assistunt orantibus. Hoc significatum est. *Gen.* 28. Vbi Iacob vidit in scalâ Angelos ascendentes & descendentes; descendentes vt consilium Dei sanctis reuelent: ascendentes, vt vota sanctorum Deo offerant. *Ioan.* 1. Videbitis Angelos ascendentes, & descendentes, supra filium hominis. *Domine mi.* Hoc dicit, quia Angelus in personâ Dei apparuit, vt dicit. *Hieronym. In visione tuâ*, præ magnitudine scilicet tuæ claritatis, *dissolutæ sunt compages meæ.* Alia translatio: Conuersa sunt interiora mea in me. *Psal* 6. Conturbata sunt omnia ossa mea, & anima mea turbata est valde. *Et nihil in me remansit virium*: hæc enim infirmitas humana est, quæ excellentem lucem diuinitatis sustinere non potest. *Psal.* 83. Concupiscit & deficit anima mea in atria Domini. *Act.* 9. Subitò circumfulsit eum lux de cœlo, & cadens in terram, audiuit vocem. Et hoc est quod sequitur.

Angeli assistunt orantibus.

Et quomodo poterit seruus Domini mei, homo 17.
naturæ seruilis. *Aristot.* Multipliciter humana natura

Arist. in 1. de capit. Multipliciter humana natura ancilla est.

natura ancilla est. *Loquar cum Domino meo? Genes.* 18. Loquar ad Dominum meum, cum sim puluis, & cinis. *Nihil enim in me remansit virium. Psal.* 72. Defecit caro mea, & cor meum, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum. *Iob* 33. Increpat quoque per dolorem in lectulo, & omnia ossa eius marcescere facit, quibus homo confortatur. *Sed & halitus meus intercluditur.* Ita enim in Dominum festinat spiritus, quod ferè relinquit corpus, & vix spirat. *Psal.* 76. Memor fui Dei, & delectatus sum, & defecit spiritus meus. *Glossa* quædam mystica supra id, quod supra habitum est, Caro & vinum non introierunt in os meum, dicit quòd caro corpus Christi est, & vinum sanguis, quibus homo destitutus deficit, & videtur innuere, quod tempore luctus ab his abstinendum sit. Tempus autem luctus tempus pœnitentiæ est. Et ita videtur *August.* velle, qui dicit, quòd corpus Domini sumere non debet, nisi confortatus bonâ conscientiâ. De nouo autem pœnitens non est confortatus bonâ conscientiâ. De nouo autem pœnitentem vocamus contritum, & non confessum & qui non satisfecit. Et hoc videtur velle *Magister Hugo de S. Victore*, qui dixit: Audacter dico, quòd etsi contritus sit, & non confessus, corpus Christi sumere non debet. Contra hoc videtur esse, quòd quando contritus est, culpa tota remissa est. *Ezech.* 18. Quacumque horâ ingemuerit peccator, omnium iniquitatum eius non recordabor amplius. Contritus ergo dignus est vitâ æternâ. Ergo & communione dignus est. Ad hoc dicendum, quòd contritus, & non confessus dignus est communione, dummodo non contemptus religionis, sed necessitas impedimenti alicuius rationabilis sit causa dilatæ confessionis. Et quod dicit *August.* quòd debet esse confortatus bonâ conscientiâ, dicendum quòd causam confortationis habet, & bonam conscientiam, qui conscientiam mortalis peccati non habet. Et quod dicit *Magister Hugo*, de eo intelligitur, qui in proposito non habet confiteri.

An contritus & non confessus dignus sit communione.

18. *Rursum ergo tetigit me*, tactu virtutis scilicet. *Psal* 143. Tange montes, & fumigabunt. *Quasi visio hominis*, hoc est, Angelus in visu, & specie hominis. *Et confortauit me. Psal.* 28. Dominus virtutem populo suo dabit.

19. *Et dixit, Noli timere, vir desideriorum.* Simile *Luc.* 1. Ne timeas Zacharia. Boni enim Angeli est propellere timorem ab his quibus apparet, vt dicit Antonius. *Pax tibi*, & ea pace, supple, confortatio. *Philip.* 4. Pax Dei quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda & intelligentias vestras. *Confortare*, corde, *& esto robustus*, opere. *Iosue* 1. Confortare, & esto robustus: ego enim tecum sum. *Cumque loqueretur mecum*, Angelus scilicet, *conualui*, hoc est, ad valorem redij. *Ose.* 12. Inualuit ad Angelum, confortatus est. *Et dixi*, iam scilicet confortatus. *Loquere Domine mi.* 1. *Reg.* 3. Loquere Domine, quia audit seruus tuus. *Quia confortasti me*, vt scilicet stare & loqui possim. *Isa.* 40. Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem.

20. *Et ait*, Angelus scilicet ad me. *Nunquid scis, quare venerim ad te?* Quasi dicat, Mirum est si nescis, quia iam dixi tibi. *Glossa:* Ideò veni, vt docerem te exauditas esse preces tuas. *Et nunc*, hoc, supple, perfecto, *reuertar* ad intima contemplationis, *vt prælier aduersum principem Persarum*, qui scilicet tuis precibus, & meæ legationi contradicit. Prælium autem hoc nihil est, quam in lumine intellectuali iustitiæ diuinæ demonstratio: & sedatio prælij, voluntatis diuinæ ostensio est, vt dicit *Gregor. Iudic.* 5. Stellæ manentes in ordine, & cursu suo, aduersus Syzaram pugnauerunt. Et subiungit aliquid consolationis. *Cum enim egrederer*, vt scilicet ad te venirem, *apparuit princeps Græcorum veniens*, allegans scilicet quod Medorum regnum iustè destruendum sit, & Græcis subdendum: & si hoc in lumine Dei terminabitur, tui liberabuntur. Propter hoc dicitur *Iudic.* 5. Noua bella elegit Dominus. *Iob* 25. Qui facit concordiam in sublimibus suis. Sublimia dicuntur Angeli pro diuersis diuersa allegantes. Concordia autem est, vt diximus, diuinæ diffinitionis ostensio: & hoc est quod sequitur.

Verumtamen, supple, rediens ad te, *annuntiabo tibi*, iteratâ reuelatione, *quod expressum est in scriptura veritatis*, hoc est, in præordinatione diuina: per hanc enim totum istud bellum ad concordiam reuocatur. *Ierem.* 33. Annuntiabo tibi grandia, & firma quæ nescis. Dicitur autem scriptura veritatis, quia nec fallit, nec fallitur. In apochrypho *Esdr.* 3. Veritas vincit & inualescit super omnia. *Et nemo est adiutor meus in omnibus his*, prælijs scilicet, *nisi Michael princeps vester:* ille enim pro propitiatu decertat. 4. *Reg.* 6. dixit Eliseus in Angelorum adiutorio confidens: Noli timere, plures nobiscum sunt, quam cum illis. Multos enim in acie suâ ducit vexillifer Michaël, qui omnes decertant pro nobis. Hoc significatum est *Apocal.* 12. Michaël, & Angeli eius præliabantur cum dracone. *Psal.* 23. Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio. 21.

CAPVT XI.

EGo autem ab anno primo. Tangitur hîc decursus temporis per bella gentium & regum, vsque ad tempus vltimum perpetuæ liberationis, & in typum huius sumitur bellum regis Ægypti, & regis Syriæ, secundum quod etiam Dominus dicit *Luc.* 21. Surget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum. Habet autem duas partes capit. istud, in quarum primâ bella regis Ægypti & Syriæ describuntur. In secunda describitur malum, quod Antiochus in figurâ Antichristi fecit, contra populum sanctum, ibi, *Et cor eius aduersus testamentum sanctum.* In prima septem sunt paragraphi, in quorum primo reuelatio visionis ostenditur, & bellum quod rex Persidis mouit Græcis. Secundo describitur regnum Alexandri regis, & successorum eius, contra regem Persidis, ibi, *Surget verò rex fortis.* In tertio describitur bellum regis Ægypti, contra regem Syriæ, ibi, *Confortabitur rex Austri.* Quarto falsa consideratio describitur inter vtrumque, ibi, *Et post finem annorum.* In quinto describitur bellum filiorum Antiochi, contra filios regis Ægypti, ibi, *Filij autem eius prouocabuntur.* In sexto iteratò describi- 1.

tur

tur bellum regis Syriæ,contra regem Ægypti,& describitur indignitas successorum Syriæ, ibi, *Conteretur rex aquilonis*. In septimo describitur proditio, quam ad se inuicem habebant duo reges, ibi, *Et concitabitur fortitudo eius*. In primo ergo paragrapho duo dicuntur, reuelatio scilicet & bellum regis Persarum contra Græcos: & hoc est.

Ego autem, scilicet Daniel, *ab anno primo Dary Medi*, qui scilicet interfecit Baltassar, *stabam*,supple,in oratione.*Coloss*.4. Orationi instate, vigilantes in ea. *Vt confortaretur*, in personâ scilicet, *& roboraretur*, in regno, supple. Et est hic obiectio literalis: quia facta præcedentis capit. facta sunt tertio anno Cyri regis Persarum: & sic videtur malè ordinare: quia ista sunt facta ante illa. Ad hoc dicit *Hieronym*. quòd alius est ordo quem tenet historiographus,& alius quem Propheta: historiographus enim sequitur ordinem temporis, Propheta autem ordinem materiæ: & ideò quod pertinet ad temporis determinationem, ad liberationem populi Dei simul posuit: & ita ea quæ pertinent ad persecutionem sanctorum, coniungit, & ideò componit hæc omnia, quæ ad persecutionem pertinent: & est figura quæ dicitur hysteron proteron, & à Theologis vocatur anticipatio. Subiungit autem de reuelatione: & hoc est.

2. *Et nunc veritatem annuntiabo tibi*. *Hieron*. Tacitâ personâ, Dominus inducit loquentem, vel Angelum in personâ Domini. Et est,ac si dicat, tu oras pro rege Persarum,eò quod amicos tuus est, & te de lacu leonum liberauit: ex quo vis scire de regibus Persidis, ego annuntiabo tibi. In hoc Daniel fecit sicut Ieremias præcepit 29. Orate pro Nabuchodonosor rege, & pro pace ciuitatis ad quam transmigrare vos feci: quia in pace illius pax vobis erit. Scies ergo quid regibus Persidis futurum sit. *Ecce*, supple, præter alios reges 9. *Adhuc tres reges stabunt in Perside*, aliis scilicet excellentiores. Tres autem illi fuerunt, vt dicit *Hieronym*. primus Cambyses filius Cyri, secundus Esinenides magnus, qui Patharpten filiam Cambysis, duxit vxorem: quo occiso, septem aliis tertius Darius successit, cui eadem Parbaptis nupsit, & ex eo Xercem filium genuit, qui potentissimus, & ditissimus Græciam impugnauit: & hoc est quod sequitur. *Et quartus ditabitur opibus nimiis super omnes*,antecessores suos scilicet: *& cum inualuerit diuitiis suis*, Xerces scilicet, *concitabit omnes*, amicos, & adiutores, *aduersus regnum Græcia*. Hoc significat, quòd tres reges, scilicet concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: & quartus, qui est ambitio honoris, vel potestatis, si per auaritiam ditantur, sapientiam impugnant, quam Græci quærunt. *Psal*.2. Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum, aduersus Dominum. Secundus paragraphus.

3. *Surget verò rex fortis*, Alexander scilicet, *& dominabitur*, supple, super Ægyptum, & alias prouincias,*potestate multâ*: in Asiam enim transiuit,& Sardis vrbem Darij cepit, fugatis ducibus eius,& Darium interfecit: & hoc est quod sequitur. *Et faciet quod placuerit ei*. *Abac*.1. De regibus triumphabit,& tyranni ridiculi eius erunt.

4. *Et cum steterit*, in summâ potestate scilicet electus, *conteretur regnum eius*. *Hieronym*. Cum 32. ætatis haberet annos, & duodecimum imperij annum, in Babylone veneno interiit.*Isa* 2. Oculi sublimis hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorum. *Et diuidetur*, supple, regnum sic contritum, *in quatuor ventos cœli*, hoc est,in quatuor plagas mundi: ic Ægypto enim qui est ad Meridiem, primò regnauit Ptolemæus Lagi filius: in Macedoniâ, Philippus Aridæus frater Alexandri, quæ est ad Occidentem: in Syria & Babyloniâ, quæ sunt ad Orientem, Seleucus cognomento Nychanor: in Assyriâ autem & Ponto, quæ sunt ad Aquilonem, regnauit Antigonus. Ventos autem plagas mundi vocat: quia res huius mundi, quasi vento, huc illucque iactantur *Dan*.7. Quatuor venti cœli pugnabant in mari magno. *Psal* 34. Fiant tanquam puluis ante faciem venti. *Sed non in posteros eius*, supple, diuidetur regnum: quia Alexander liberos non habuit. *Isa* 14. Non vocabitur in æternum semen pessimorum. *Neque secundum potentiam illius, quâ dominatus est*, supple, aliquis regum sequentium eum dominabitur. *Isa*. 14. Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium. Et subiungit causam.*Lacerabitur enim regnum eius*. *Matth*. 12. & *Luc*.12. Omne regnum in se ipsum diuisum, desolabitur. *Etiam in externos*, hoc est, obscuriores, & minores, *exceptis iis*, supple, quatuor qui dicti sunt. *Hieronym*. Nam Cappadocia, & Armenia, Bythinia, & aliæ prouinciæ quas tenebat Alexander, mortuo Alexandro,fecerunt sibi reges & à dominio Macedonum recesserunt. Tertius paragraphus de confortatione regis Ægypti,& hoc est.

Alexander veneno interiit.

Et confortabitur rex Austri, hoc est, Ægypti, qui ad Austrum est: hic autem rex dicitur fuisse Ptolemæus Lagi filius, qui primus regnauit in Ægypto. *Et de principibus eius*, hoc est, de filiis succedentibus in principatu,*preualebit super eum*, vnus scilicet: & hic dicitur fuisse Ptolemæus Philadelphus secundus rex Ægypti, qui potentiâ, & gloriâ, & diuitiis patrem vicit: & hoc est. *Et dominabitur super eum*, patrem scilicet, *ditione*, eò quod ditioneo Ægypti ampliauit: Cyprum enim & Phœnicem obtinuit. *Psal*. 71. Dominabitur à mari vsque ad mare. 5.

Multa enim dominatio eius, supple, plusquam patris. *Luc*.22. Reges gentium dominantur eorum: & qui potestatem habent inter eos, benefici vocantur. Sic enim erit inter eos. Quartus paragraphus, in quo dicitur, quòd nuptiis fœderabuntur, sed non valebit ad amicitiam.

Et post finem annorum, multorum scilicet, quibus compugnauerant rex Ægypti, & rex Syriæ, *fœderabuntur*, falsò scilicet fœdere. *Isa*. 28. Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum. *Filiaque Regis Austri*, hoc est, Ægypti, Beronice vocata, *veniet*, supple, nuptura, *ad regem Aquilonis*, Antiochum scilicet regem Syriæ, *facere amicitiam*, inter patrem, & maritum:*& non obtinebit fortitudinem brachij*,hoc est, Beronice vxor Antiochi fortitudinem militum in Syriâ non habebit: quia non assistent ei. milites enim dicuntur brachium:quia quasi brachium pugnant pro rege. *Ierem*. 17. Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium 6.

brachium suum. *Nec stabit semen eius*, in regno scilicet Syriæ, hoc est, filius, quem ex Antiocho suscepit, regnum non obtinebit. *Isa.* 14. Præparate filios eius occisioni, in iniquitate patrum eorum non consurgent. Et hoc est quod sequitur. *Et tradetur ipsa*, cum filio suo, *& qui adduxerunt eam adolescentes eius*, supple, tradentur cum eâ occidenti, principibus scilicet Antiochi. *Psal.* 62. Tradentur in manus gladij, partes vulpium erunt. *Et*, ita, supple, tradetur, *qui confortabat eam in temporibus*, hoc est, ad quoddam tempus, hoc est, Antiochus maritus: quia Laodices prima vxor eius, ante Beronicen, propter hoc quod ei Beronicen præposuerat, veneno interfecit.

7. *Et stabit de germine radicum eius plantatio*, hoc est, filius Ptolemæi Philadelphi, qui vocabatur Ptolemæus, & Euergetes, *& ingredietur prouinciam regis Aquilonis*, hoc est, Regis Syriæ, *& abutetur eis*, tyrannicâ scilicet potestate, & ferinâ crudelitate: hoc enim abusus est, hoc est, vltra metas humanæ rationis vsus: vnde abutetur, tantum valet, quantum crudeliter subuertet, tam matrem, quam filium. *Ierem.* 18. In tempore tribulationis abutere eis.

8. *Et obtinebit insuper.* Tantam enim habebit victoriam, quod super captiuitatem terræ dominetur. *Deos eorum, & sculptilia*, captiuauit, supple, & cepit. vnde *Hier.* Tulit de regno Seleuci quadringẽtà millia talenti, & simulachra, & vasa pretiosa duo millia, & quadringẽta, in quibus illa quæ Cãbyses ex Ægypto in Persas portauerat, reportauit in Ægyptum: & hoc est quod sequitur. *Vasa quoque pretiosa auri, & argenti*, quæ scilicet in Perside sunt, *captiua ducet in Ægyptum*, hoc est, reducet: iustum est enim, vt qui prædatus est, prædetur. *Isa.* 33. Væ qui prædaris, nonne & prædaberis? Et adhuc subiungit de eodem. *Ipse*, scilicet Euergetes Ptolemæus, *praualebit aduersus regem Aquilonis*, Galliricum scilicet.

9. *Et intrabit in regnum*, Syriæ scilicet, *rex austri*, hoc est, Ægypti. vt victor, *& reuertetur ad terram suam*, non raptâ scilicet Syriâ, licet victor fuerit in prælio. Cogitatum enim hominis sæpè Dominus impedit. *Iob.* 5. Qui dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum quod cœperant. Quintus paragraphus, in quo dicitur de bello, quod mouit rex Syriæ, contra regem Ægypti: & hoc est.

10. *Filij autem eius*, Gallirici scilicet Seleuci filij, Ceranus, & Antiochus magnus, *prouocabuntur*, ad prælium scilicet, ex morte iniquâ patris, *& congregabunt multitudinem exercituum plurimorum*, in vltionem scilicet patris: regna enim Orientis aduersus Ptolemæum Philopatorem concitauit. *Psal.* 67. Dissipa gentes, quæ bella volunt. *Et veniet*, supple, Antiochus magnus Seleuci filius, *properans*, ex irâ occisorum patris. *Isa* 8. Velociter spolia detrahe, citò prædare. *Et inundans*, latitudine exercituum. *Isa.* 8. Ibit per Iudam inundans, & transiens, vsque ad collum veniet. *Et reuertetur*, in terram suam, supple, victor. *Ezech.* 1. Ibant, & reuertebantur in similitudinem fulguris coruscantis. *Et*, exaltatus, supple, superbiâ, *concitabitur*. iteratò, supple, ita vt vltimò indicet Ægyptiis bellum: & hoc est quod sequitur. *Et congredietur cum robore suo*, hoc est, cum exercitibus eius congredietur cum rege Ægypti. *Psal.* 23. Dominus fortis, & potens, Dominus potens in prælio. *Hierony.* Antiochus cum aduersus duces Ptolemæi regis Ægypti obtinuisset victoriam, Syriam, quæ per successionem iam à regibus Ægypti tenebatur, recuperauit.

11. *Et prouocatus rex austri*, hoc est, Ægypti, contra regem Syriæ, *egredietur*, supple, de Ægypto, *& pugnabit aduersus regem Aquilonis*, hoc est, aduersus regem Syriæ. Impij enim quiescere non possunt. *Isa.* 57. Non est pax impiis, dicit Dominus. Cor impij quasi mare feruens, quod quiescere non potest. *Prouerb.* 13. Inter superbos semper iurgia sunt. *Et præparabit multitudinem nimiam. Eccle.* 1. Stultorum infinitus est numerus. *Prouerb.* 17. Semper iurgia quærit malus: Angelus autem crudelis mittetur contra eum. Et subiungit de exitu belli. *Et dabitur multitudo*, scilicet Antiochi, *in manus eius*, hoc est, regnum Ægypti. *Psal.* 67. Dissipa gentes, quæ bella volunt.

12. *Et capiet multitudinem*, regis scilicet Syriæ. *Genes.* 49. Manus eius in ceruicibus inimicorum suorum. *Et exaltabitur cornu eius*, hoc est, potestas eius. Contra quod dicitur in *Psal.* 74. Nolite extollere in altum cornu vestrum. *Et deiiciet multa millia*, exercitus scilicet Antiochi. *Psal.* 90. cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis. *Sed non praualebit*, supple, capere aduersarium, & regnum eius. Tandem enim, vt dicit *Hierony.* Pugna finita est, quibusdam conditionibus amicitiæ factis, & sic ab inuicem recesserunt: malus enim homo sæpe impeditur à Deo, nè malitiam perficere possit. *Iob.* 5. Apprehendit sapientes in astutia eorum, & consilium prauorum dissipat. Sextus paragraphus, in quo quatuor dicuntur, scilicet fortitudo regis Syriæ, præuaricatio quorumdam ex Iudæis, ibi, *Filij quoque.* Victoria regis Syriæ contra Ægyptum & alias terras, falsa fœderatio, & vilissima successio: & hoc est.

13. *Conuertetur rex Aquilonis*, Antiochus, & conuertetur ad bellum, *& præparabit multitudinem, multò maiorem quam prius. Hierony.* Antiochus magnus auditâ morte Philopatoris regis Ægypti, cum Philippo Macedone, communi manu regnum regis Ægypti congreditur, & factâ pace cum Agatode & Ptolemæo Epiphane, cum quibus antea dimicabat, hac conditione vt proximas ciuitates de regno Ptolemæi, quilibet regno suo iungeret, multos aduersus regem Ægypti prouocauit: propter quod multitudinem maximam ad se traxit. *Et in fine temporum*, ad hoc, supple, diffinitorum, *annorumque*, quando scilicet vlcisci voluit Dominus. *Abac.* 3. In medio annorum notum facies. *Veniet properans*: iratus enim semper præceps est. *Isa* 5. Ecce festinus velociter veniet. *Cum exercitu maximo. Psal.* 3. Domine quid multiplicati sunt, qui tribulant me, multi insurgunt aduersum me. *Et opibus nimiis.* Ad expensas scilicet belli. *Iudith* 2. Aurum & argentum de domo regis assumpsit multum nimis, & profectus est ipse, & omnis exercitus eius.

14. *In temporibus illis*, tribulationis scilicet Ægypti, *multi consurgent aduersus regem austri*, hoc est, Ægypti. Quod prophetauit. *Isa.* 19. Tra-
dam

dam Ægyptum in manus crudelium: & rex fortis dominabitur eorum. Et subdit de prævaricatione Iudæorum in tempore illo existentium: & hoc est. *Filij quoque prævaricatorum populi tui.* Prævaricatores dicuntur, quia legem diuisetunt. *Isa.* 48. Scio quia prævaricans prævaricaberis, & transgressorem ex vtero vocaui te. *Extollentur*, in superbiam scilicet iactantiæ. *Iob* 15. Quid tumet contra Deum spiritus tuus? *vt impleant visionem*, hoc est, inducent se implere visionem Isaiæ, qui dicit *Isa.* 19. In die illa erit altare terræ Ægypti, & titulus iuxta terminum eius. Onias enim sacerdos summus, plurimis sibi adiunctis Iudæis, tunc temporis intrauit in Ægyptum, & occasione vaticinij Isaiæ ædificauit ibi templum & altare in templo Ierosolymorum, & altari simillima: quod fuit contra consilium Domini. *Isa.* 30. Væ filij desertores, dicit Dominus, vt faceretis consilium, & non ex me, & orditemini terram, & non per spiritum meum. Et ideo sequitur. *Et corruent.* Quod enim super Dominum non ædificatur, ruet. *Matth.* 7. Venerunt flumina, flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit: fundata enim erat super arenam.

15. *Et*, id est, quia *veniet rex Aquilonis*, Syriæ scilicet in Ægyptum, Antiochus scilicet magnus, *& comportabit aggerem*, ad implenda scilicet fossata munitionum, *& capiet vrbes munitissimas*, Ægypti scilicet. *Abac.* 1. Ipse super omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem & capiet eam. *Et brachia austri*, hoc est, adiutoria regis Ægypti, *non sustinebunt* eum, scilicet Antiochum regem Syriæ. *Psal* 98. Nihil proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non apponet nocere ei. Qualiter autem non sustinebunt, ostendit subdens. *Et*, id est, quia, *consurgent electi eius*, Ptolemæi scilicet regis Ægypti duces, & præcipui milites, *ad resistendum*, scilicet regi Syriæ, *& non erit fortitudo*, quâ, supple, resistere possint, *Isa.* 1. Erit fortitudo vestra, vt fauilla stupæ.

16. *Et faciet*, rex Syriæ, supple, *veniens super eum*, regem scilicet Ægypti, *iuxta placitum suum*, hoc est, inata iniquam voluntatem suam. *Eccles.* 18. Faciet te in gaudium inimicis tuis. *Et non erit qui stet contra faciem eius*, regis scilicet Syriæ. *Iob* 41. Non est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est, vt nullum timeret. Et subdit de tyrannide, quam facit contra sanctos: & hoc est. *Et stabit*, supple, potenter, & in superbiam erectus, *in terrâ inclytâ*, hoc est, Ierusalem, & Iudæa, quæ inclyta est, propter legem, & habitationes sanctorum: propter quod dicitur *Sapient.* 12. Quæ tibi omnium terrarum charior est. *Et consumetur in manu eius*, hoc est, in potestate eius. Multa enim mala terræ sanctæ intulit Antiochus, sub Iuda Machabæo. *Isa.* 26. In terrâ sanctorum iniqua gessit, non videbit gloriam Dei.

17. *Et faciem suam*, hoc est, propositum cordis sui. *Isa.* 10. Ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum. *Vt veniat*, cum exercitu, supple, *ad tenendum*, hoc est, occupandum, *vniuersum regnum eius*, regis Ægypti scilicet. *Iudith.* 2. Dixit hanc cogitationem in eo esse, vt omnem terram suo subiugaret imperio. *Et recta faciet cum eo*: quia scilicet iam ante rex Ægypti iure belli suas ciuitates occupauerat. *Ierem. vltim.* Locutus est ad eum iudicia. *Luc.* 6. Nolite iudicare, & non iudicabimini. *Et filiam fœminarum dabit ei. Hieron.* dicit, quod septimo anno regni sui adolescenti Ptolemæo Antiochus filiam despondit Cleopatram nomine, & decimotertio anno tradidit, & quod data est ei dotis nomine, Syria vel Iudæa. Filia fœminarum autem dicitur: & est figura pleonasmus dicta, hoc est, abundans vel superflua locutio, vt illud, Sic ore locuta est, vocemque sic auribus hausit. Intentionem autem fraudulentiæ subdit. *Et euertat*, hoc est, decipiat, *illum*, hoc est, Ptolemæum, *& non stabit*, fraus eius, supple, *nec illius erit*, terra Ægypti, supple, per hoc. *Hieronym.* Quia Ptolemæus & duces eius sentientes dolum, cautius egerunt, & Cleopatra vxor Ptolemæi, & filia Antiochi, magis viri, quam parentis partes fouit. *Psal.* 51. Sicut nouacula acuta fecisti dolum. *Iob* 5. Dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus illorum, quod cœperant.

Et conuertet faciem suam, Antiochus scilicet, *ad insulas*, scilicet Asiæ, nauali bello, & tunc vt dicit *Hieron.* Cepit Rodum, Samum, Colophona, & alias multas: & hoc est quod sequitur. *Et capiet multas*, insulas scilicet, *& cessare faciet principem opprobrij sui*, hoc est, Ptolemæus, supple per auxilium Romanorum, à se fecit cessare principem Antiochum, qui fecit opprobria: Romani enim legatos miserunt duos fratres, quorum vterque vocabatur Scipio, Africanus vocabatur vnus Scipio, alter autem Scipio Nasica. Africanus autem vocabatur ille qui Hannibalem vicerat, & ab illo victus est Antiochus, & recedens de ciuitate in ciuitatem in regno suo, intemorum viscerum dolore mortuus est: & hoc est quod dicit. *Et opprobrium eius conuertetur in eum. Psal.* 7. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Sic Aman suspensus est in ligno, quod Mardochæo parauerat *Esth.* 7. Sic Achitophel doli sui pœnam portans seipsum suspendit. 2. *Reg.* 17. Sic Iudas reatum suum luens, suspensus à seipso crepuit. *Matth.* 27. & *Act.* 1. 18.

Et conuertet faciem suam, fugiens scilicet Antiochus, *ad imperium terræ suæ*, hoc est, imperij sui, ab omnibus scilicet expulsus: propter dolum enim nullus confidit de ipso. *Psal.* 5. Secundum multitudinem iniquitatum eorum expelle eos: quoniam irritauerunt te Domine. *Et impinget.* Impactio est obiectio pedis ad casum: quia per reatum propriæ iniquitatis cecidit. *Isa.* 28. Vadant, & cadant retrorsum, vt conterantur, & illaqueantur, & capiantur. Et hoc est. *Et corruet. Matth.* 7. Facta est ruina eius magna. *Et non inuenietur* locus eius, supple, amplius: quia nullus successorum eius ad potestatem eius deuenit. *Apoc.* 12. Neque locus eorum inuentus est amplius in cœlo. *Psal.* 73. Et non cognoscet amplius locum suum. Item *Psal* 36. Transiui, & ecce non erat: quæsiui, & non est inuentus locus eius. Et subdit de successore. 19.

Et stabit in loco eius vilissimus, moribus scilicet, *& indignus decore regio. Hieronym.* Seleucus Philopator magni Antiochi filius, qui in Syriâ nihil digni gessit patris imperio, & sine vllis prælijs ingloriùs periit. Et hoc est quod sequitur. 20.

sequitur. *Et in paucis diebus conteretur.* *Psal.* 51. Emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terrâ viuentium. *Non in furore*, scilicet hostium, *neque in prælio*, alicuius scilicet impugnantis, sed in propriâ iniquitate tabescens. *Psal.* 111. Peccator videbit, & irascetur, dentibus suis fremet & tabescet: desiderium peccatorum peribit. Item *Psal.* 38, Tabescere fecisti sicut araneam animam eius. Et subdit de successore nepote pessimo, & nequissimo: & hoc est.

21. *Et stabit in loco eius despectus*, Antiochus scilicet Epiphanes frater eius primus, omnibus vilis, & despectus, sed rone quasi mansuetus, & lenis, fraudulenter regno potiros est, fratre suo Seleuco iam mortuo. Vnde *Dan.* 4. Humillimum, vel vilissimum hominem ponet super regnum. *Iob.* 34. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. *Et non tribuetur ei honor regius*, ab his scilicet qui in Syriâ Ptolemæo adhæserunt. *Luc.* 19. Nolumus hunc regnare super nos. Significat autem hypocritas, qui simulando prælationes obtinent. *Matth.* 7. Attendite à falsis prophetis. *Et veniet Ælam*, sicut fur scilicet elementiam simulans. *Ioan.* 10. Fur non venit, nisi vt furetur, & mactet, & perdat. *Et obtinebit regnum*, Ægypti scilicet, *in fraudulentia*: simulauit enim se esse ducem fœderis, & patronum Ptolemæi, auunculi sui, & sub illâ fraudulentiâ occupauit regnum. *Isa.* 32. Fraudulenti vasa pessima sunt.

22. *Et brachia pugnantis*, Ptolemæi scilicet duces, & milites, ferentes sibi adiutorium, *expugnabuntur à facie eius*, hoc est, à facie Antiochi, *& conterentur*, Ptolemæus scilicet dolis Antiochi. Sic fraudulenter regnum Ecclesiæ obtinebit Antichristus, & expugnabit adiutoria sanctorum. *Osea* 12. Fur ingressus est spolians, latrunculus foris. Et de proditione ampliori subdit adhuc. *Insuper & dux fœderis*, fraudulenter, supple, erit, sub specie consanguinitatis fœdus simulans. *Mich* 7. Nolite credere amico, & nolite confidere in duce.

23. *Et post amicitias cum eo*, simulatas, supple, *faciet dolum*, Antiochus scilicet & Antichristus. *Ierem.* 9. Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est. Qualiter autem faciet dolum, subdit. *Et ascendet*, supple, Antiochus, in ciuitates Ægypti, vel Antichristus in ciuitates Ecclesiæ, *& superabit*, paulatim scilicet vnam post aliam, *in modico populo*, hoc est, in paruo exercitu: fraudibus enim potius nititur, quam viribus. *Isa.* 32. Cor eius faciet iniquitatem, vt perficiat simulationem, & loquatur ad Dominum fraudulenter.

24. *Et abundantes & vberes vrbes ingredietur*, abundantes auro scilicet & argento & nobilibus, & vberes possessionibus: *& faciet quod non fecerunt patres eius*: non enim contentus erit terris patrum suorum. Et est simile quod dixit Roboam. 3. *Reg.* 12. Minimus digitus meus grossior est dorso patris mei. *Et patres patrum eius*, supple, interfecerunt. Simile *Ezech.* 16. Iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es. Ibidem: Vicisti sorores tuas, sceleratius agens ab eis. *Rapinas*, quæ propriè sunt in possessionibus raptis, *& prædam*, quæ est propriè in manubiis, quæ manu capi possunt, *& diuitias eorum*, quæ sunt in auro, & argento, *dissipabit*, diuidendo inter suos. Sic faciet Antichristus in Ecclesiâ. *Exod.* 15. Dixit inimicus, Persequar, & comprehendam, diuidam spolia, implebitur anima mea. Et subdit de astutiâ Antiochi, & Antichristi. *Et firmissimas cogitationes*, consiliariorum scilicet pueri Ptolemæi, vel etiam Doctorum Ecclesiæ, *inibit consilium*, callidius scilicet inueniens malum, quam aliquis possit inuenire, qualiter euadat eum. *Ierem.* 4. Sapientes sunt vt faciant mala: bene autem facere nesciunt. *Et hoc vsque ad tempus*, quandiu permanserit Dominus. *Iob* 14. Constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt.

Et concitabitur. Tangit hîc bellum, quod post pacem mouit regi Ægypti: & hoc est. *Et concitabitur fortitudo eius*, Antiochi scilicet vel Antichristi, *aduersus regem austri*, hoc est, Ægypti, Ptolemæum scilicet sororis suæ filium, vel Antichristi contra Ecclesiam, *in exercitu magno*. *Isa.* 10. Ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum. *Et rex austri*, hoc est, Ægypti, *prouocabitur ad bellum*, contra auunculum scilicet, *multis auxiliis*, hoc est, iustorum, *& fortibus nimis*. Et verificatur quod dicitur *Ierem.* 46. Fortis impegit in fortem, & ambo conciderunt. *Et non stabunt*: quia Antiochus fraudulenter simulanit pacem, & sub illâ simulatâ pace, Ptolemæus dimittet exercitum. *Ierem.* 9. Vnusquisque se à proximo suo custodiat, & in omni fratre suo non habeat fiduciam: quia omnis frater supplantans supplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedet. 25.

Et comedentes panem cum eo, conterent illum, Ptolemæum scilicet Philopatorem: prodetur enim à suis. *Psal.* 54. Qui simul mecum dulces capiebas cibos. Et sequitur post pauca: Veniat mors super illos, quia proditores erant. *Exercitusque eius*, Ptolemæi scilicet, vel Ecclesiæ, *opprimetur*, fraudibus scilicet, non viribus. *Sap.* 2. Opprimamus pauperem iustum, & non parcamus viduæ, nec veterano, nec reuereamur canos multi temporis. *Et cadent interfecti plurimi*, regis scilicet Ægypti, vel Ecclesiæ. *Ezech.* 28. Corruent interfecti medio eius gladio, triginta duo descenderunt in infernum. 26.

Duorum quoque regum, Ægypti scilicet & Syriæ, vel Ecclesiæ, & Antichristi, *cor erit*, hoc est, intentio, *vt malè faciant*, sibi inuicem, supple, filij sororis scilicet, & auunculi. *Psal.* 35. Iniquitatem meditatus est in cubili suo, astitit omni viæ non bonæ, malitiam autem non odiuit. *Et ad mensam vnam*, supple, sedentes, *mendacium loquentur. Hieron.* Non est dubium, quin post pacem simulatam duo reges conuiuium fecerint, & pacem, & bona, quæ non intenderunt, ad inuicem locuti fuerint. *Ierem.* 9. Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacij, & non veritatis. Et post pauca: Docuerunt linguam loqui mendacium: vt iniquè agerent, laborauerunt. *Et non proficient*, supple, Antiochus, & exercitus eius, vel Antichristi finaliter non proficiet. *Iob.* 5. Apprehendit sapientes in astutiâ eorum, & consilia prauorum dissipat. *Quia adhuc finis in aliud tempus*, à Deo scilicet reseruatus est. *Psal.* 103. Terminum posuisti, quem non transgredientur. 27.

Et

28. *Et reuertetur in terram suam*, Antiochus scilicet, *cum opibus multis*, abstractis ab Ægypto scilicet. *Baruch.* 3. Qui argentum thesaurizant, & aurum, in quo confidunt homines: & non est finis acquisitionis eius. *Iob* 3. Qui possident aurum, & replent domos suas argento. *Et cor eius aduersum testamentum sanctum*. Tangit hic quod Antiochus sub typo Antichristi fecit contra Deum, & habet partes tres. Primò enim dicit, quid fecit contra sanctos. Secundò quid blasphemando fecit contra Deum, ibi, *Et eleuabitur, & magnificabitur*. Tertiò quæ regna subiecit, & quæ subiicere non potuit, ibi, *Et in tempore præfinito præliabitur*. In prima parte sunt quatuor paragraphi, in quorum primo dicit, quomodo cor malum suum contra sanctos stans, à Romanis prohibitum est. In secundo quomodo malum intendens sanctis, peccatores dilexit, ibi, *Et indignabitur contra testamentum*. In tertio qualiter duces eius destruent sanctuarium, ibi, *Et brachia ex eo stabunt*. In quarto qualiter afflicti ab eo subleuabunt, ibi, *Cumque corruerint*. Dicit ergo: *Et cor eius*, scilicet Antiochi, vel Antichristi, erit, supple, *aduersum*, testamentum sanctum, hoc est, vt tollat ordinationem sanctificationis. *Psal.* 82. Inimici tui sonuerunt: & qui oderunt te, extulerunt caput. *Et faciet*, hoc est, quod cogitauit, opere perficiet. *Psal.* 7. Concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Sed quia locum sanctum obtinere non potuit, ideò sequitur.

29. *Et reuertetur in terram suam statuto tempore*. *Isa.* 37. Ponam circulum in naribus tuis, & reducam te in viam, per quam venisti. *Et reuertetur*, supple, iterum collecto exercitu, *& veniet ad Austrum*, vel in Ægyptum, vel in Ecclesiam, si de Antichristo exponitur, *& non erit priori*, tribulationi, supple, vel malo, *simile nouissimum*. In secundo enim fortior venit. *Matth.* 12. Fient nouissima hominis illius peiora prioribus.

30. *Et venient super eum Trieres, & Romani*, hoc est, Italici, Romani quippe sunt caput Italicorum. *Et percutietur*, non quidem gladio, sed humiliatione: legati enim Romanorum præceperunt, vt ab Ægyptiis amicis eorum recederet, & recedere oportebat. *Numer.* 24. Venient in Trieribus de Italiâ, superabunt Assyrios. *Et reuertetur*, supple, propter hoc in terram suam. *Luc.* 11. Reuertar in domum meam vnde exiui. Secundus paragraphus. *Et indignabitur*, volens scilicet iniuriam sibi factam in Iudæos retorquere, siue in Ecclesiam: dicit enim *Hieron.* quòd etiam Antichristus sentiet arma Romanorum. *Contra testamentum sanctuarij*, vel Ecclesiæ, vel synagogæ. *Et faciet*, multa scilicet in opere. *Isa.* 16. Superbia eius, & indignatio eius, plus quam fortitudo eius. *Et reuertetur*, repulsus scilicet vel à Iuda Machabæo, vel ab Ecclesiâ. 1. *Machab.* 3. Persecutus est Iudas iniquos, perscrutans eos: & qui conturbabant populum suum, eos succendit flammis, & repulsi sunt inimici eius præ timore eius. *Et cogitabat aduersus eos, qui dereliquerunt testamentum sanctuarij*, qualiter scilicet remuneret eos, vt scilicet alij exemplo eorum libentius relinquant. *Sapient.* 2. Hæc cogitauerunt, & errauerunt: excæcauit enim illos malitia eorum. Tertius paragraphus.

Et brachia ex eo stabunt, Antichristi scilicet vel Antiochi adiutores, *& polluent sanctuarium fortitudinis*, peruertendo scilicet fideles ad infidelitatem, & ad malos mores. *Psal.* 78. Polluerunt templum sanctum tuum. 1. *Mach.* 2. Sancta nostra, & pulchritudo nostra, & claritas nostra desolata est. Et coinquinauerunt eam gentes. *Et auferent iuge sacrificium*, Thryphon scilicet & Timotheus, & Lysias, & alij scilicet ab Antiocho missi, qui interfectis sacerdotibus, & polluto templo, ritum sacrificij impediuerunt, quod Dominus præcepit offerri *Leuit.* 25. *Dan.* 3. Non est in tempore hoc holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coram te. *Et dabunt abominationem in desolationem*. Locus est per causam, hoc est, abominandum idolum, quod erit causa desolationis. 1. *Machab.* 1. Ædificauit rex Antiochus abominandum idolum super altare Dei. 31. *Brachia* *adiutoribus.*

Et impij testamentum simulabunt fraudulenter. Intendit de quibusdam qui recedentes à lege Dei, simulauerunt se tamen fideles, vt amplius nocerent. 1. *Machab.* 1. Fecerunt sibi præputia, & recesserunt à testamento sancto, & iuncti sunt nationibus, & venundati sunt, vt facerent malum. Et subdit de constantiâ sanctorum. *Populus autem sciens Deum suum*, affectiuâ scilicet deuotionis scientiâ, quæ per experimentum est, *obtinebit*, supple, legem, *& faciet*, multa, supple, contra infideles: vnde dicunt. 1. *Mach.* 3. Accingimini, & estote filij potentes, & estote parati in manè, vt pugnetis aduersus nationes has, quæ conuenerunt disperdere nos, & sancta nostra. 32. *Sanctorum constantia.*

Et docti in populo, In Veteri quidem Testamento Mathathias, & sui filij, in Nouo verò *Augustin. Hieron. Ambros.* & sui, *docebunt plurimos*, vt scilicet teneant legem, & non recedant ab eâ. 1. *Machab.* 2. Nunc ergo filij æmulatores estote legis, & date animas vestras, pro testamento patrum. *Et ruent in gladio*, interfecti scilicet pro fide, *& in flamma*, flammis scilicet incensi. *Hebr.* 11. In occisione gladij mortui sunt. *Sapient.* 3. Tanquam aurum in fornace probauit illos. *Et in captiuitate*, carcerali scilicet custodiâ. *Act.* 5. Posuerunt eos in custodiâ publicâ. *Et in rapinâ dierum*, persecutionis scilicet: per totum enim tempus persecutionis spoliati sunt sancti, & publicata bona eorum, de quibus dicit Apostolus. *Hebr.* 10. Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis. Et subdit de quarto paragrapho. 33. *Doctorum officium.*

Cumque corruerint, non per culpam, sed per pœnam, supple, *subleuabuntur auxilio paruulo*. Auxilium hoc est duplex: sub Antiocho enim paruum auxilium fuit, quod præstitit Mathathias, & filij sui, qui repentè constituti sunt: sub Antichristo autem auxilium paruum, consolatio Doctorum, quæ paruula dicitur, quia tyrannidem Antichristi non auertet: propter quod gemens Ecclesia dicit. *Osea* 13. Consolatio abscondita est ab oculis meis. *Et applicabuntur eis plurimi fraudulenter*, falsi scilicet fratres explorantes sanctorum libertates, quas habent in Christo vt prodant eos Antichristo. *Galat.* 2. Propter subintroductos falsos fratres, qui introierunt explorare libertatem nostram, quam habemus 34.

habemus in CHRISTO IESV. *Iob*.30. Frater fui draconum, & socius struthioorum. *Ezech*. 2. Subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus habitas.

35. *Et de eruditis ruent*, spiritualiter, & corporaliter: spiritualiter, quia quidam adhærebunt Antichristo, timentes persecutionem: quidam etiam occidentur. *Ioan*. 16. Venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. Quare autem hoc Deus permittit, subdit. *Vt conflentur*, igne scilicet tentationis, & tribulationis. *Eccl*. 2. In igne probatur argentum: homines verò receptibiles in camino desolationis. *Et eligantur*, probati, supple. *Sapiem*.3. Tanquam aurum in fornace probauit illos, & quasi holocausti hostiam accepit illos. *Iacob*. 1. Beatus vir, qui suffert tentationem: quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. *Et dealbentur*, vt scilicet apti sint æterno lumini. *Apocal*. 7. Lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine agni. *Vsque ad tempus præfinitum*. Ac si dicat: Quia non semper durabit, quia nimis acerba esset, sed ad tempus modicum, quod præfiniuit Deus. 1. ad *Cor*.10. Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere. *Quia adhuc aliud tempus erit*. *Glossa*: Perfectæ victoriæ, in aduentu Christi. *Ioan*. 16. Confidite, ego vici mundum. *Abac*.3. Super excelsa mea deducet me victor in Psalmis canentem.

36. *Antiochi superbia.* *Et faciet rex*, Antiochus scilicet, vel Antichristus, *iuxta voluntatem suam*, de sanctis scilicet, & cultu Dei. 2. *Mach*.7. Potestatem inter homines habens, cum sis corruptibilis, facis quod vis. *Et eleuabitur*. Tangit hic de superbia contra Deum, & habet tres paragraphos, in quorum primo dicit veri Dei abiectionem, in secundo falsi Dei venerationem, in tertio consentientum sibi remunerationem. Dicit ergo: *Et eleuabitur*, in superbiam, supple, corde. *Iob*.15. Quid te eleuat cor tuum? *Et magnificabitur*, potestate, & diuitiis. *Isa*. 10. Visitabo super fructum magnifici cordis, regis Assur. *Aduersus omnem Deum*: hoc enim in parte fecit Antiochus, sed perfectè faciet Antichristus. 2. ad *Tessal*. 2. Qui aduersatur, & extollitur super omne, quod dicitur Deus, aut colitur, ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. *Et aduersus Deum deorum loquetur magnifica*, blasphemias scilicet. Deus deorum verus Deus est, qui participatiuè deos facit. *Psal*.81. Ego dixi, Dij estis. Item *Psal*.49. Deus deorum Dominus locutus est. Contra illum loquetur magnas blasphemias. *Iob*. 15. Tumet contra Deum spiritus tuus, vt proferas de ore tuo huiuscemodi sermones? *Psal*. 11. Dixerunt, Linguam nostram magnificabimus. *Et dirigetur*, hoc est, prosperabitur in malis suis. *Prouerb*.1. Prosperitas stultorum perdet eos. *Donec compleatur iracundia*, Dei scilicet. *Isa*. 26. Vade populus meus, intra in cubicula tua, claude ostia tua super te, donec pertranseat indignatio. Tunc enim verum erit quod dicitur: bene qui latuit, bene vixit. Et subiungit rationem. *Perpetrata quippe est definitio*, apud scilicet præscientiam Dei. *Galat*.4. Sub tutoribus, & actoribus, vsque ad præfinitum tempus à Patre. *Eccle*. 3. Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt vniuersa. Et subiungit, quod non curabit cultum paternum: & hoc est.

Et Deum patrum suorum non reputabit, scilicet vel Antiochus, vel Antichristus. *Glossa*: Abraham, Isaac, & Iacob, de quorum progenie nascetur in Babylone Antichristus, sicut aiunt, de tribu Dan. *Deuteron*. 32. Deum qui te genuit, dereliquisti, & oblitus es Domini creatoris tui. *Et erit in concupiscentiis fœminarum*. *Hieron*. In Hæbræo ambiguè positum est. Vnde *Aquila*, verbum ex verbo exprimens, sic transtulit: Super Deum Patrum suorum non intelliget & super concupiscentias fœminarum. Et sic locutio dubia est, & hoc quod dicitur, non intelliget, referri potest ad vtrumque, vel ad alterum: & si ad vtrumque referatur, sensus est, quòd non curabit concupiscentias fœminarum.: & hoc competit Antichristo qui castitatem simulabit, vt plures decipiat: quamuis *Augu*. dicat, quòd primo simulabit castitatem, & adepta potestate luxuriosus erit. Antiocho tamen plus competit, de quo dicit *Hier*. quòd etiam mimis, & scortis vidente populo miscebatur. *Eccli*.47. Inclinasti femora tua mulieribus, potestatem habuisti in corpore tuo, dedisti maculam in gloria tua, & prophanasti semen tuum. *Nec quemquam deorum curabit*. Deus enim solus vult apparere, & omnia in cultum suum redigi. *Isa*. 10. Abstuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum, & detraxi quasi potens in sublimi residentes. Et hoc est quod sequitur. *Quia aduersum vniuersa consurget*. *Glossa*: Contra Deum, & homines. *Luc*. 18. Deum non timeo, & homines non reuereor. *Genes*. 1. Manus eius contra omnes. Secundus paragraphus, vbi agitur de cultura extranei Dei, quem inducet: & hoc est. 37. *Antiochus luxuriosissimus.*

Deum autem Maozim. Quantum æstimare possum? non proprium nomen alicuius Dei est Maozim, sed compositum Hebræum nomen est, & interpretatur, præsidij sui: & est sensus, Deum in quo putat habere præsidium: & puto, quòd intellexit iouem, statua enim iouis in altari Domini posita fuit: & de hoc dicit. *In loco suo venerabitur*, hoc est, in locis suis faciet venerari, sicut & fecit Antiochus. *Psal*. 80. Non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum. *Et Deum quem ignorauerunt patres eius*. *Deuterom*.32. Noui, recentesque venerunt, quos non coluerunt patres eorum. *Colet*, Deum scilicet, *auro*, *& argento*, *& lapide pretioso*, vt ex pretiosa materia, ab imperitis sibi credatur inesse diuinitas. *Psal*. 113. Simulachra gentium, argentum, & aurum, opera manuum hominum. *Rebusque pretiosis*, supple, colet eum, hoc est, solemnitate templorum, & ministrorum. *Osea* 2. Dedi eis argentum, & aurum, quod fecerunt Baal. *Isa*. 2. Repleta est terra argento, & auro: & non est finis thesaurorum eius, & repleta est terra eius idolis. 38. *Maozim quid.*

Et faciet, Antiochus scilicet & Antichristus, *vt muniat Maozim*, hoc est, præsidia sua, *cum Deo alieno*, hoc est, cum veneratione Dei alieni, *quem cognouit*, hoc est, approbauit. Vnde translatio *Theodotionis* sic habet: Et geret hic vt muniat præsidia sua cum Deo alieno. *Deuteron*.32. 39.

Ipsi

ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus. Et subdit in tertio paragrapho de remuneratione idololatrarum: & hoc est, *Et multiplicabit gloriam*, scilicet in diuitiis, & honoribus. Contra quod dicitur *Ioan.* 8. Ego non quæro gloriam meam. *Et dabit eis potestatem in multis*, etiam super bonos, supple. *Apoc.* 17. Tradidit potestatem Pseudoprophetæ. *Et terram diuidet gratuitò*, satellitibus suis scilicet, eiectis sanctis. *Iob.* 24. Agrum non suum demetunt. *Abac.* 2. Væ qui multiplicat non sua.

40. *Et in tempore præfinito.* Hic tangit terras, quas sibi subiecerat: & hoc est, *in tempore præfinito*, à Deo scilicet, *prælabitur aduersus eum*, scilicet Antiochum, & Antichristum, *rex austri*, hoc est, Ægypti: illum enim primo subiiciet Antichristus, sicut in præhabitis de decem cornibus dictum est. *Et quasi tempestas*, furibundus scilicet, & velut insanus, *veniet contra illum rex Aquilonis. Ezech.* 38. Ascendens autem quasi tempestas veniens, & quasi nubes, vt operias terram, tu & agmina tua, & populi multi tecum. Dicitur autem Antichristus rex Aquilonis: quia rex malorum est, *Ierem.* 1. Ab Aquilone pandetur omne malum. *In curribus, & in equitibus. Psal.* 19. Hi in curribus, & hi in equis. *Et in classe magna*, hoc est, in nauibus bellicis, quæ vulgariter galeræ, Latinè autem liburneæ vocantur: nauali enim & equestri bello impugnabit sanctos, sicut & Antiochus fecit. *Et ingredietur terras*, plurimas, supple, vt victor, *& conteret*, terræ scilicet habitatores, *& pertransiet*, hoc est, pertransibit, vastando scilicet singulas. *Ioel.* 1. Gens ascendit super terram meam fortis & inuulnerabilis: dentes eius, vt dentes leonis.

41. *Et introibit in terram gloriosam*, sicut Antiochus in Iudæam, ita Antichristus in Ecclesiam. *Psal.* 87. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. *Thren.* 1. Vidit gentes ingressas sanctuarium suum, de quibus præceperas, ne intrarent in Ecclesiam tuam. *Et multæ*, scilicet vrbes, *corruent*. *Isa.* 3. Ruit Ierusalem, & Iudas concidit. Multas enim Ecclesias subiugabit sibi. Et subdit de saluatis. *Hæ autem sola saluabuntur de manu eius.* Sic Dominus pepercit ciuitati ad quam fugit Loth, quandiu erat in eâ. *Genes.* 19. *Edom, & Moab, & principes filiorum Ammon*, supple, saluabuntur, non ex operibus iustitiæ, quæ fecerunt habitatores, sed quia ibi deserta latissima sunt, & cauernæ montium, ad quæ sancti fugientes abscondentur à persecutione Antichristi. *Hebr.* 11. In solitudinibus errantes, in montibus, & in cauernis terræ. Antiochus etiam contra Ptolemæum festinans, Idumæos, & Ammonitas, & Moabitas, qui ex latere Iudææ erant, non tetigit, ne occupatus alio prælio, aduersarium redderet fortiorem.

42. *Manus pro potentia.* *Et mittet manum suam*, hoc est, potestatem suam, *in terras*, vt scilicet opprimat eas, & subiiciat. *Isa.* 10. Glorians dicit: Sicut colliguntur oua, quæ derelicta sunt, sic vniuersam terram ego congregaui. *Et terra Ægypti non effugiet*: illam enim primo subiiciet. *Isa.* 19. Tradam Ægyptum in manu dominorum crudelium, & rex fortis dominabitur eorum

43. *Et dominabitur thesaurorum auri, & argenti*, vt scilicet diuitiis emat, quos verbo & potestate subiicere non poterit. *Baruch.* 3. Qui argentum thesaurizant, & aurum, in quo confidunt homines: & non est finis acquisitionis eorum. *Et in omnibus pretiosis Ægypti*, supple, dominabitur. *Iob.* 28. Omne pretiosum vidit oculus eius. *Per Libyam quoque*, quam Africâ dicunt, *& Æthiopiam transibit*, subiiciens vtramque: Ægyptus enim, & Lybia, & Æthiopia per tria cornua significantur, de quibus supra septimo capite dictum est. Ecce cornu aliud paruum ortum est de medio eorum, & tria de cornibus primis, euulsa sunt à facie eius. A transitu autem isto quid eum retrahat, subiungit.

Et fama, supple, bellorum, *turbabit eum*, hoc est, retrahet ne transitum per terras continuare possit, *ab Oriente, & ab Aquilone*. Multi enim insurgent contra eum. *Psal.* 93. Quis consurget mihi aduersus malignantes, aut quis stabit mecum aduersus operantes iniquitatem? *Et veniet*, contra illos scilicet, *in multitudine magnâ*, Antichristus scilicet. *Psal.* 3. Domine quid multiplicati sunt, qui tribulant me? *Vt conterat*, in bonis, *& interficiat*, in corpore, *plurimos*: hoc enim permittit Dominus. *Abac.* 1. Semper interficere gentes non cessat: Et subiungit processum eius. 44.

Et figet tabernaculum suum Apedno. Puto, quòd Apedno non est proprium nomen, sed nomen Hebræum compositum, & interpretatur solij sui: & est sensus, Tabernaculum regale, in quo vt rex in solio sedebit, hîc figet. *Inter maria*, mare scilicet mortuum ab Oriente, & mare magnum ab Occidente, vt scilicet vbi Christus prædicauit, ipse rex sedeat: & hoc est quod dicit. *Super montem inclytum & sanctum*: vt enim dicit *Hierony.* Montana Iudææ à mari mortuo incipiunt, & in illis montibus sicut in terrâ siue prouinciâ, primo sicut rex sedebit, vt impleatur quod dicitur *Eccle.* 10. Positum stultum in dignitate sublimi. *Et veniet vsque ad summitatem eius*, hoc est, vsque ad montem Oliueti, vbi Saluator ascendit ad cœlum. Vndè glorians dicit. *Isa.* 37. In multitudine quadrigarum mearum, ego ascendi altitudinem montium, iuga Libani. Hic enim est mons sanctus & inclytus, quem Dominus suâ ascensione sanctificauit: vndè audaciam admirans *Psal.* 23. Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Vndè subdit. *Et nemo auxiliabitur ei.* Tunc enim irascetur ei Dominus, & in eodem loco peribit. 2. ad *Thessal.* 2. Quem Dominus IESVS interficiet spiritu oris sui. *Isa.* 11. Spiritu labiorum suorum interficiet impium. 45. *Apedno quid.*

CAPVT XII.

In tempore autem illo. Hic tangit finem omnium præhabitorũ, in iudicio & gloriâ resurgentium. Diuiditur autem in duas partes, prima parte tangit liberationem & rationem, in secunda parte mensuram temporis vltimæ persecutionis, ibi, *Et vidi ego Daniel*. Adhuc in prima duo sunt, reuelatio scilicet resurrectionis, & præceptum de clausura visionis, ibi, *Tu autem Daniel*. In prima harum quatuor sunt paragraphi: in primo enim describitur Angelicum adiutorium, in secundo tribulatio sanctorum, in tertio 1.

tertio resurrectio mortuorum, in quarto dispar claritas sanctorum. Dicit ergo.

In tempore illo, vltimæ scilicet propitiationis, *consurget*, paratus scilicet ad adiutorium, *Michael princeps*, scilicet propitiationis, *magnus*. *Isa.* 32. Princeps ea quæ sunt digna principe, cogitabit, & ipse super duces stabit. Et ideò magnus dicitur. *Qui stat pro filiis populi tui*, vt saluentur scilicet. *Dan.* 10. Nemo est adiutor meus nisi Michaël princeps vester. Et subdit de tribulatione. *Et veniet tempus quale non fuit*, tribulationis scilicet, *ex quo gentes esse cœperunt*, hoc est, à principio mundi, *vsque ad tempus illud*: cuius causa dicitur esse, quod tres persecutiones passa est Ecclesia, primo à tyrannis, qui occiderunt corpus, secundò ab hæreticis, qui peruerterunt fidem, tertiò à falsis fratribus, qui mores subuerterunt: illa autem vltima conflabitur ab omnibus his. *Matth.* 24. Erit enim tūc tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi, vsque modo, neque fiet. *Et in tempore illo*, hoc est, post tempus illud, *saluabitur populus tuus*, Iudæorum scilicet. *Isa.* 10. Si fuerit numerus filiorum Israël, quasi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Tunc enim videntes se esse deceptos in Antichristo, omnes conuertentur ad fidem: & hoc est quod sequitur. *Omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro*, Dei scilicet: scripti autem sunt in libro, de quibus præordinauit Deus, vt daret gratiam in præsenti, & gloriam in futuro. *Act.* 13. Crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam. *Psal.* 138. In libro tuo omnes scribentur, dies formabuntur. Et subdit tertium paragraphum de resurrectione: & hoc est.

Tres persecutiones passa est Ecclesia.

2. *Et multi*, non omnes scilicet, *de his qui dormiunt in terra puluere*. Mortui dicuntur dormire, quia vitâ occultâ viuunt sicut dormiens, quidam in pœnis, quidam autem in gloriâ. *Isa.* 26. Expergiscimini, & laudate, qui habitatis in puluere. Et hoc est. *Euigilabunt*, scilicet ad manifestam vitam in corpore, & animam demonstrandam. *Job* 14. Donec atteratur cœlum, non euigilabit, nec consurget de somno suo. Quando ergo atteretur cœlum, euigilabit. Et diuidit inter mortuos, subdens. *Alij in vitam æternam*, boni scilicet & & electi, *& alij in opprobrium* confusionis æternæ, *vt videant semper*, in pœnis scilicet & videndo patiantur, quia vt dicit *Gregor.* Hoc est eis in igne ardere, quod est ignem videre. *Matth.* 25. Ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Et subdit de dispari claritate sanctorum.

Quare mortui dicuntur dormire.

Lib. 4. dialog. c. 29. Igni eo ipso patitur damnatus, quod videt.

3. *Qui autem docti fuerint*, intus scilicet à Deo, per deuotionem, sicut simplices sancti, de quibus dicitur *Ioan.* 6. Erunt omnes docibiles Dei. *Fulgebunt quasi splendor firmamenti*, qui splendor tenuis est, & non condensati luminis, de quibus dicitur. *Philip.* 3. Nostra conuersatio in cœlis est. *Psal.* 18. Cœli enarrant gloriam Dei. *Et qui ad iustitiam erudiunt multos*. *Hieron.* Magistri scilicet aliorum, non tantummodo prædicando, sed & scriptis confirmando. *Quasi stellæ in perpetuas æternitates*, supple, fulgebunt: illi enim sunt quasi vasa luminis, vndique perfundentia lumen. *Baruch.* 3. Stellæ dederunt lumen in custodiis suis, & lætatæ sunt: vocatæ sunt, & dixerunt, Adsumus, & luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas. Quod autem dicit, *perpetuas æternitates*, sciendum quòd perpetuum est ex parte mensurati, æternitas autem ex parte durationis mensurantis: & quia multa sunt ad æternitatem pertinentia, ideò ponuntur in numero plurali.

Doctorum merces.

Tu autem Daniel. Tangit hîc de significatio- 4.
ne visionum, ne proferantur in publicum, sicut prima, secunda, tertia, quarta, in publico expositæ sunt: & hoc est. *Claude sermones, & signa librum*: sermones, ne exponas: librum autem, vt fideliter scribas. *Isa.* 29. Erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati. Quare autem signari faciat librum, subdit. *Vsque ad tempus statutum*, à Deo scilicet in fine mundi, *plurimi pertransibunt*, legendo scilicet, & studendo. *Abac.* 2. Scribe visum, & explana super tabulas, vt percurrat qui legerit. *Et multiplex erit scientia.* Multiplex enim est spiritus, qui edidit eam. *Sapient.* 7. Multiplices, & multarum proprietatum sunt visiones, quibus reuelantur. *Syrac in prologo Eccles.* Non solum ipsos loquentes necesse est esse peritos, sed & extraneos discentes, & scribentes doctissimos fieri.

Et vidi ego Daniel. Tangit hic de reuelatione 5.
visionis, & habet duas partes, in quarum prima describit quædam, quæ pertinent ad intellectum visionis: secunda parte tangit quæ pertinent ad dispositionem videntis, hoc est, Danielis ibi. *Tu autem Daniel vade.* In prima parte tres sunt paragraphi, in quorum primo dicit quantitatem temporis persecutionis. In secundo claudenda dicit esse quæcumque alia sunt istius visionis, ibi, *Et dixi, Domine mi, quid erit post hæc?* In tertio reuelat quantitatem temporis, quod dabitur ad pœnitentiam conuersis, ibi, *Et à tempore, cum ablatum fuerit iuge sacrificium.* In primo duo dicuntur, scilicet descriptio reuelatorum, & descriptio reuelationis: & hoc est. *Et vidi ego Daniel*, qui scilicet mundum habui cor ad videndum. *Matth.* 5. Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt. *Et ecce*, in visione scilicet sensibili, *quasi duo alij stabant*, Angeli scilicet, quorum vnum dicit *Hieronym.* fuisse principem Persarum, alterum autem principem Macedonum, siue Græcorum: duo enim sunt mutuò se iuuantes. *Eccl.* 4. Si fuerint duo, fouebuntur mutuò. *Vnus hinc super ripam fluminis*, quod est Tygris, stabat, supple, & ille erat princeps Persarum, qui versus Persidem stabat in ripâ, *& alius inde ex aliâ ripâ fluminis*, princeps scilicet Græciæ, qui stabat in ripâ, quæ est contra Græciam: ripa enim significat stabilimentum immortalitatis, in quo stant Angeli, fluxus in medio descensum nostræ mortalitatis. 2. *Reg.* 14. Omnes morimur, & quasi aquæ dilabimur in terram.

Et dixi viro, qui indutus erat lineis, qui ter- 6.
tius erat, & creditur, quod fuerit Gabriel, qui missus ad Prophetæ instructionem fuit. *Eccle.* 4. Funiculus triplex difficilè rumpitur. Descriptis reuelatoribus, tangit reuelationis inquisitionem. *Qui stabat super aquas fluminis*, tanquam subiiciens huius vitæ mortalitatem: ab immortalibus enim scientia eorum requirenda est. Hoc significatum est. *Ioan.* 21. vbi Dominus resurgens stabat in litore. *Vsquequo finis horum mirabilium?* hoc est, vsque ad quantum tempus

finietur

finientur hæc mirabilia, de Antichristi persecutione. *Psal.* 12. Quamdiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem.

7. *Et audiui virum*, excellentiorem aliis scilicet. *Iob* 1. Erat vir ille magnus inter omnes Orientales. *Qui erat indutus lineis*. Liuorum candidum est, & lumini simile. *Psal.* 103. Indutus lumine sicut vestimento. *Qui stabat super aquas fluminis*, alterior scilicet mortalitate vitæ huius: propter quod *Dan.* 4. Vigiles dicuntur, qui fumis huius mundi non deprimuntur. *Cum eleuasset dexteram*, quæ dispositionem æternorum significat, *& sinistram suam*, sinistra significat dispositionem temporalium, *in cælum*, quæ in cœlum eleuatur, quoniam tempora secundum cœlestia disponuntur. *Iob* 38. Nunquid nosti ordinem cœli, & rationem eius pones in terra? *Et iurasset per viuentem in æternum*, hoc est, immobili veritate confirmaster. *Psal.* 116. In æternum Domine permanet veritas tua. *Quia in tempus*, vnius scilicet anni, *& tempora*, duorum annorum scilicet: Hebraicè enim hæc habent numerum dualem, qui duos annos significat: *& dimidium temporis*, hoc est, dimidium annum, ita vt pars pro toto ponatur. Hoc significatum est *Apoc.* 12. vbi mulier quæ significat Ecclesiam, à facie draconis fugit in desertum, vt alatur ibi per tempus, & tempora, & dimidium temporis; tamdiu scilicet durabit Antichristi persecutio. *Et cum completa fuerit dispersio manus populi sancti*, hoc est, fortitudinis sanctorum per Antichristum; qui omnem fortitudinem sanctorum disperdet, exagitando illos scilicet in desertum, sicut prædixit Dominus. *Matth.* 10. Si persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. *Complebuntur vniuersa hæc*, hoc est, vsque ad id tempus erunt completa omnis. *Tob. vlt.* Non excidit verbum Domini. *Matth.* 5. Iota vnum, aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. *Et ego audiui*, bella scilicet & persecutionem futuram, *& non intellexi*, per singulas scilicet circunstantias prouinciarum, locorum, temporum, & negotiorum. *Isa.* 6. Audite audientes, & nolite intelligere: videte visionem, & nolite cognoscere.

Angeli cur dicuntur vigiles.

8. *Et dixi*. Secundus paragraphos, in quo fit inquisitio de tempore post persecutionem. *Domine mi, quid erit post hæc?* Diligenter inquirit, vt formam det discendi. *Eccli.* 6. Si videris sensatum, euigila ad eum, & gradus ostiorum illius exterat pes tuus.

9. *Et ait*, Angelus scilicet, *vade Daniel*, viam vniuersæ carnis, vt dicit *Glossa*, & hoc est ire ad patres, transitus enim est vita nostra: propter quod 1. ad *Corinth.* 9. dicitur cursus. Omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium. *Quia clausi sunt*, ad dependentiam scilicet ad futurum, *signatique sermones*, per obscuritates allegoriarum. 1. ad *Corinth.* 13. Videmus nunc per speculum, in ænigmate. *Iob* 3. Viro, cuius abscondita est via, & circumdedit eum Deus tenebris. *Vsque ad præfinitum tempus*, supple, quo in effectu complebuntur: sicut enim dicitur *Eccle.* 3. Omnia tempus habent. Et tangit profectum sanctorum ex tribulatione.

10. *Eligentur*, à Deo, *& dealbabuntur*, vt scilicet maculas peccati non habeant. *Apoc.* 14. Sine macula sunt ante thronum Dei. *Et quasi ignis probabuntur multi*, hoc est, quasi per ignem tribulationis scilicet. 1. ad *Corinth.* 3. Ipse saluus erit, sic tamen quasi per ignem. *Et impiè agent impy*, obstinati scilicet. *Apoc.* 22. Qui in sordibus est, sordescat adhuc. 1. *Reg.* 24. Ab impiis egredietur impietas. *Neque intelligent omnes impy*. *Sap.* 2. Errauerunt, excæcauit enim eos malitia eorum. *Psal.* 35. Noluit intelligere, vt bene ageret. *Porrò docti*, à Deo, supple, *intelligent*. 3. *Reg.* 3. Dabo seruo tuo cor docile. *Luc.* 24. Aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas. Et subiungit de reuelatione temporis persecutionis, & de diebus qui durabunt post mortem Antichristi in pœnitentia: & hoc est.

Et à tempore, cum ablatum fuerit iuge sacrificium, ab Ecclesia scilicet in diuinis laudibus, & cultu, de quo dicitur. *Hebr. vlt.* Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo. *Psal.* 118. Septies in die laudem dixi tibi. *Et posita fuerit abominatio in desolationem*, hoc est, abominandum idolum Antichristi, qui causa desolationis est. *Matth.* 24. Cum videritis abominationem stantem in loco sancto, qui legit intelligat. *Dies mille ducenti nonaginta*, supple, erunt, hoc est, tres anni, & dimidius, sicut iam antè dictum est: tamen non durabit Antichristi persecutio, sicut durauit Christi prædicatio: in omnibus enim volet se conformare Christo: vnde *Isa.* 14. dicit, Similis ero Altissimo. Et subdit de tempore pœnitentiæ addito ad illud. 11.

Beatus qui expectat. *Thren.* 3. Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum. *Psal.* 26. Expecta Dominum, viriliter age. *Et peruenit ad dies mille trecentos triginta quinque*, qui ad superius dictos 1290. 45. habent additos, qui reuersis ad infidelitate Antichristi dabuntur in pœnitentiam, eò quod Deus nullum petite vult. 1. ad *Tim.* 2. Qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem sui venire. Et subdit de dispositione Prophetæ. 12.

Tu autem Daniel vade, transeundo scilicet ab hac vita. *Hebr.* 13. Non habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. *Et requiesces*, spe felici scilicet cum patribus. *Apoc.* 14. Amodo iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis. *Et stabis in sorte tua*, hoc est, in sorte beatitudinis, quæ tibi debetur loco præmij. *Psal.* 15. Funes ceciderunt mihi in præclaris: etenim hæreditas mea præclara est mihi. *Psal.* 141. Portio mea in terra viuentium. *In fine dierum*, hoc est, in temporibus nouissimis, quando consummabitur mundus. *Gen.* 6. Finis vniuersæ carnis venit coram me. 13.

CAPVT XIII.

Erat vir habitans in Babylone. Post Danielem, subiungitur his historia Susannæ, & historia Belis, quas *Hieron.* dicit, non à Daniele Propheta, sed ab alio Daniele sacerdote quodam esse descriptas. Dicit enim, quòd 70. sic habent: Homo quidam erat sacerdos, cui nomen Daniel, filius Aldai, conuiua regis. Et postea sequitur, quod hîc habetur. Et erat vir in Babylone, &c: quod Theodotion transtulit in Græcum, & de Græco 1.

Græco posteà translatum est io Latinum. Ista autem historia de Susanna diuiditur in tres partes. In prima pooûtur ea quæ ad Susannæ condemnationem pertinent: secundo quæ ad liberationem, ibi, *Cum duceretur ad mortem.* Tertiò quæ faciont ad pessimorum vindicationem, ibi, *Et consurrexerunt aduersus duos presbyteros.* Io prima sex dicuntur, scilicet accusatæ descriptio, accusantium malitiosa conuentio, ibi, *Et constituti sunt.* Accusationis coofictio, ibi, *Factum est, cum obseruarent diem aptum.* Accusandæ ad crimen inductio, ibi, *Cum autem essent egressæ puellæ.* Ionocentis ad crimen dissensio, ibi, ingemuit Susanna. Et accusationis in iudicio propositio, ibi, *Et facta est dies crastina.* In prima parte describitur accusanda ab habitatione, & viri honestate, à nomine, & parentis dignitate, & à pulchritudine, & à veritate: & hoc est. *Erat vir.* Benè vir, nec prosperis eleuatus, nec aduersis depressus. *Gregor.* Vir est, qui contra biformes fortunæ insultus vniformi constantiâ mentis militis præmunitus est. Hic est vir magnus, de quo *Iob.* 1. Erat vir ille magnus inter Orientales. *Bernard. ad Eugenium*: Magnus est qui incidens in aduersa, non excidit vel parum à sapientia. Nec minor, cui præsens felicitas si arrisit, ooo irrisit. Et subdit de habitatione. *In Babylone*, vt habitando inter peruersos, virtus illius probaretur. 2. *Pet.* 2. Aspectu, & auditu iustus erat habitans apud eos, qui de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant. *Et nomen eius Ioachim*, qui interpretatur præparatus Domino, vel resurrectio Domini: quia semper obsequiis Domini erat paratus, dicens cum *Psal.* 118. Paratus sum, & non sum turbatus. Et iterum 107. Paratum cor meum Deus, paratum cor meum. *Matth.* 25. Quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias.

Lib. 3. de cōsideratione cap. 12. Magnus est qui incidens in aduersa, non excidit vel parum à sapientia.

2. *Et accepit vxorem*, vxorio scilicet affectu coniunctam, de quâ dicitur *Eccl.* 26. Mulieris bonæ beatus vir, numerus annorum illorum duplex. *Nomine Susannam*, quæ obtentus lilij interpretatur, eò quod constanter obtinuit castitatem etiam inter corruptores. *Cant.* 2. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. *Eccli.* 26. Gratia super gratiam, mulier sancta, & pudorata: omnis autem ponderatio oon est digna continentis animæ. *Filiam Helciæ*, qui pars Domioi, vel vendicatus Domino interpretatur, eò quod nihil in cœlo, vel in terrâ obtinere voluit nisi Deum. *Thren.* 3. Pars mea Dominus, dixit anima mea. *Num.* 18. Ego Dominus ero pars eorum. *Pulchram nimis*, corpore quidem, sed tameo pulchrior erat moribus. *Iudith.* 10. Cui etiam Dominus contulit splendorem, quooiam omnis ista compositio, non ex libidine, sed ex virtute pendebat. *Psal.* 44. Specie tuâ, & pulchritudine tua intende prosperè, procede, & regna. *Et timentem Deum.* Commendat hîc ad gratiam in interioribus primo, & posteà in exterioribus: in interioribus dupliciter, scilicet secundum recessum à malo, & secundum ordinem ad bonum: & hoc est. *Timentem Deum.* Timor enim Domini facit fugere omne malum, vt dicit *August.* *Eccli* 2. Qui timent Dominum, præparabunt corda sua, & in conspectu illius sanctificabunt animas suas. *Prouerb. vlt.* Mulier timens Dominum, ipsa laudabitur. Et subiungit de ordine ad bonum.

Susanna idē quod obtentus lilij.

3. *Parentes enim illius*, qui scilicet affectu, & debito naturæ tenebantur ei. *Eccli.* 44. Laudemus viros gloriosos, & parentes oostros. *Cum essent iusti*, generali scilicet & omni iustitiâ. *Luc.* 1. Erant autem iusti ambo, incedentes in omnibus mandatis, & iustificationibus Domini sine querelâ. *Erudierunt filiam suam.* Eruditio morum disciplina est. *Hebr.* 12. Patres quidem carnis oostræ eruditores habuimus, & reuerebamur eos. *Deuter.* 32. Interroga patrem tuum, & annunciabit tibi. *Secundum legem Moysi*, io omni ordine ad bonum. *Eccli.* 24. Legem mandauit Moyses in præceptis iustitiarum. *Psal.* 18. Lex Domini immaculata conuertens animas. Et subiungit de gratiâ io exterioribus, scilicet in diuitiis, in amœnitate habitationis, in sapientiæ consiliis, & honore virtutis: & hoc est.

4. *Erat autem Ioachim diues valde*: quia in bonis diuitiæ sunt instrumenta virtutis. *Eccli.* 44. Homines diuites, in virtute pulchritudinis studium habentes, sicut dicitur de Abraham. *Genes.* 13. Erat quippè substantia eorum multa. 1. ad *Corinth.* 1. Io omnibus diuites facti estis in illo. *Et erat ei pomarium vicinum domui suæ*, propter amœnitatem scilicet: vnde Philosophus in 4. Ethic. dicit, quòd magnificum decet habitatio pulcherrima. Exteriori enim pulchritudine arborum, recordatio fit spiritualium arborum, io exemplis sanctorum. *Genes.* 2. Plantauit Dominus Deus paradisum voluptatis à principio. *Et ad ipsum confluebant Iudæi*, gratiâ consilij scilicet: quia sapientiâ præditus prudenter consulit. *Eccli.* 6 Si videris sensatum, euigila ad eum, & gradus ostiorum illius exterat pes tuus. *Eò quod esset honorabilior omnium.* Dicit Philosophus in 1. Ethic. quòd honor est præmium virtutis. Est enim honor exhibitio reuerentiæ, in testimonium virtutis. *Eccli.* 24. Flores mei, fructus honoris & honestatis. *Et constituti sunt.* Describit hîc accusantium malitiosam, ab habitu inueteratæ consuetudinis, ab vsu auctoritatis, ab opportunitate sæpè obiecti concupiscibilis, ab obstinatione peruersitas, ab obseruatione insidiosâ mulieris, à mutuo consensu facinoris: & hoc est.

Cap. 2. Magnificum decet habitatio pulcherrima.

5. *Et constituti sunt*, in irâ Domini permittentis, *duo senes, iudices in anno illo.* *Iob.* 34. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Senes autem dicuntur, non à canitie mentis, sed à corruptelâ antiquæ vetustatis. *Isa.* 65. Peccator centum annorum maledictus erit. Iudices autem dicuntur à calumnia violenti iudicij, non à rectitudine. *Isa.* 1. Principes tui, socij furum. *Isa.* 5. Væ qui iustificant impium pro muneribus, & iustitiam iusti auferunt ab eo. *In anno illo*, dicit, quia consuetudo erat eis annuos iudices ponere, ne confirmati in potestate superbirent. Simile *Ioan.* 11. Cum esset pontifex anni illius. *Sap* 6. Cum essetis ministri regni illius, non rectè iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ. *De quibus locutus est Dominus.* *Neemia* 9. Manus magistratuum fuit in transgressione hac prima. *Osea* 7. In malitiâ suâ lætificauit Regem, & in mendaciis principes: & hoc est. *Quia egressa est iniquitas*, per malum scilicet exemplum, *à Babylone*, hoc est, ab iis, qui io Babylone habitant, *à senioribus iudicibus*, ætate, & non moribus, *qui videbantur regere populum.* Quamuis

uis in veritate peruerterint, & non rexerint: idola enim fuerunt iudicum, & non indices. *Zach.* 11. O pastor, & idolum derelinquens gregem. *Herony.* Dicebat Hebræus quidam hos fuisse Achab, & Sedechiam, de quibus dicitur *Ierem.* 29. Ponat te Dominus sicut Sedechiam, & sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne, pro eo, quod fecerint stultitiam in Israël, & mœchati sunt in vxores amicorum suorum. Et subdit de abusu auctoritatis.

6. *Isti frequentabant domum Ioachim*: eò quod in domo eius fiebant iudicia, propter abundantiam consilij, & propter loci amœnitatem. Istos tamen traxit, & concupiscentia, & auaritia: imitatores fuerunt meretricis, de quâ dicitur *Prou.* 7. Garrula, & vaga, quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis. *Et veniebant ad eos*, supple, sicut ad iudices. *Omnes qui habebant iudicia*, hoc est, causas diiudicandas. *Deuteron.* 25. Si fuerit causa inter aliquos, & interpellauerint iudices, quod iustum esse perspexerint, illi iustitiæ palmam dabunt, quem impium condemnabunt. Et subdit de facti opportunitate.

7. *Cum autem populus reuertisset per Meridiem.* Vsque ad Meridiem est tempus iudiciorum, sobriis sensibus existentibus: vnde ad Meridiem peracto iudicio, populus ad propria reuertebatur: & tunc solitarium remansit pomarium, & erat opportunitas Susannæ deambulandi in eo. Deambulatio excitat calorem, & euentat corpusculum, vt dicit *Hieronym.* & hoc est. Ingrediebatur Susanna, non egrediebatur ad plateas, sed intra clausuras viri. *Et deambulabat in pomario viri sui*, non sicut Dina discurrens per regionem. *Genes.* 34. & ideò corrupta est, & multorum homicidiorum extitit causa. Et exempli Dei imitatrix fuit. *Genes.* 3. Cum deambularet Dominus ad auram, post Meridiem.

Vsque ad Meridiem apud Iudæos causæ disceptabantur.

8. *Et videbant eam seniores*: non enim fecerunt consilium Dauid: Auerte oculos meos, ne videant vanitatem. Et quod dicit *Iob* 31. Pepigi fœdus cum oculis meis, vt non cogitarem quidem de virgine. *Quotidie ingredientem*: multiplicatus enim visus signum est magnæ concupiscentiæ. *Augustin.* Oculus vester etsi iaciatur in aliquam fœminarum, in nullam figatur. *Et deambulantem*: ipsa enim decentia motus, & status magis incitabat ad libidinem. *Hieronym.* Non licet intueri, quod non licet concupiscere. *Et exarserunt in concupiscentiam eius*: concupiscentia enim fornicationis ignis est. *Iob* 31. Ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia genimina.

9. *Et euerterunt sensum suum.* Tangitur hîc de pertinaciâ peruersitatis. Euersio est à recto ordine peruersio, & est à recto ordine. *Baruch* 3. Auersi fuerunt sensus vestri vt recederetis à Deo. *Et declinauerunt oculos suos*, qui in cœlum eleuati esse debuerant. *Thren.* 5. Leuemus corda nostra cum manibus in cœlum. *Psal.* 16. Statuerunt oculos suos declinare in terram, hoc est, ad terrena concupiscenda. *Vt non viderent cœlum*, hoc est, cœlestia. Contra quod dicitur *Genes.* 15. Suspice cœlum, & numera stellas si potes. *Ouidius* 1 Metamorphoseos.

Oculos declinare ad terrâ quid.

Os homini sublime dedit, cœlumque videre
Iussit, & erectos ad sydera tollere vultus.

Neque recordarentur iudiciorum iustorum, quamuis scilicet essent iudices. *Hieron.* Iudiciorum iustorum, siue Dei, siue honestatis, siue naturæ, quæ omnibus ad bonum insita sunt. *Psal.* 4. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. Homo enim lumine diuino iudicium rationis habet, à quo recta iudicat.

Erant ergo ambo vulnerati amore eius. Pam- 10.
phylus:

Vulneror, & clausum porto sub pectore telum.

Nec indicauerunt sibi inuicem dolorem suum: nolebant enim confiteri quod pessimum est. *Iob* 31. Si abscondi quasi homo peccatum meum, & celaui in sinu meo iniquitatem meam. Et subiungit causam.

Erubescebant enim indicare sibi concupiscentiam 11.
suam. Concupiscentia enim carnalis erubescibilis est. *Ierem.* 31. Confusus sum, & erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ. *Volentes concumbere cum eâ. Matth.* 5. Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam mœchatus est eam in corde suo.

Et obseruabant quotidiè, concupiscentiâ scilicet 12.
instigante, *sollicitius videre eam*: visus enim nutrit concupiscentiam. *Thren.* 3. Oculus meus deprædatus est animam meam, in cunctis filiabus vrbis meæ.

Dixitque alter ad alterum. Gennadius: Ocu- 13.
lum esse ad alterum de concupiscentiâ appetitus fornicationis indicium est. *Eamus domum, quia hora prandij est.* Non dicunt, quia concupiscibile se subduxit, sed aliam fingentes occasionem concupiscentiam abscondunt. *Eccli.* 47. Inclinasti femora tua mulieribus, dedisti maculam in gloriâ tuâ. *Et egressi*, supple, de horto *recesserunt à se* Bene dicit recesserunt: quia mali semper dissident. *Matth.* 12. Qui non est mecum, contra me est: & qui non congregat mecum, spargit.

Mali semper dissident.

Cumque reuertissent, concupiscentiâ, supple, 14.
cogente. 2. *Pet.* 3. Canis reuersus ad suum vomitum, & sus lota in volutabro luti. *Venerunt in vnum*, hoc est, mali consensum. *Psal.* 2. Conuenerunt in vnum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. *Et sciscitantes abinuicem causam*, supple, consentus in vnum, *confessi sunt concupiscentiam suam*, supple, fuisse causam. *Genes.* 49. Effusus es sicut aqua, non crescas Fornicator enim omnibus effundit concupiscentiam suam. *Et tunc in commune statuerunt tempus*, vt scilicet non tantum adulteram, sed etiam communem facerent, more Nicolaitarum, qui communes dicebant esse mulieres. *Apocal.* 2. Odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi. *Quando eam possent inuenire solam*, vt scilicet non iam precibus vincerent, sed vi opprimerent. *Gen.* 34 Vi opprimens virginem, tristemque deliniuit blanditiis. Quod tamen peccatum Dominus dicit esse plectendum morte. *Exod.* 22. *Factum est autem.* Tangitur hîc insidiosa obseruatio, & opportunitas quâ deprehendi posset: & dicuntur tria, obseruatio, aggressio, & ad peccatum inductio: & hoc est.

Nicolaitarũ hæresis.

Factum est autem, supple, per negotij oppor- 15.
tunitatem, *cum obseruarent diem aptum*, ad scelus scilicet perpetrandum. *Psal.* 29. Insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua. *Ingressa est*, supple, Susanna, *aliquando*, hoc est, hora

apta,

apta, *ficut heri*, *& nudiusſtertius*, hoc eſt, ſicut conſuetum erat ei, licitum enim erat opus, & neceſſarium ſæpè, *cum duabus ſolis puellis*, iuuantibus ſcilicet ad neceſſitates corporis, ſicut *Eſther* 14. duabus vtebatur puellis, & cum vna deeſſet negotiis opportunis, altera miniſtraret. *Prouerb.* 18. Frater qui adiuuatur à fratre, quaſi ciuitas firma. Puellas autem ſui ſexus accepit, coram quibus denudata non verecundaretur: lauanda enim corpora denudanda neceſſe eſt: & hoc eſt. *Voluitque lauari in pomario. Auguſt.* Balneum etiam corporis, cum infirmitatis neceſſitas cogit, minimè denegetur. Et ſubiungit neceſſitatem. *Æſtus quippè erat*, quando ſcilicet laxantur corpora in ſudores, à quibus neceſſe eſt emundari per ablutionem. *Aug. ſuper* 1. ad *Cor.* 10. Placet ſanctis Angelis munditia corporalis.

Placet ſanctis munditia corporalis.

16\. *Et non erat ibi quiſquam.* Hoc dicit propter opportunitatem. *Præter duos ſenes abſconditos*, qui ſcilicet ad peccatum inſidiabantur. *Eccli.* 23. Dicit peccator, quis me videt? tenebræ circumdant me, & parietes operiunt me, & nemo circumſpicit me, quem vereor? Delictorum meorum non memorabitur Altiſſimus. *Et contemplantes eam. Auguſt.* Nec dicatis vos habere animos pudicos, cum habeatis oculos impudicos, quia impudicus oculus impudici cordis eſt nuntius.

17\. *Dixit ergo puellis*, Suſanna ſcilicet, *afferte mihi oleum*, *& ſmigmata:* oleum, quo exhilaretur pellis, illuminatiuum enim eſt, *& ſmigmata*, hoc eſt, vnguenta, quibus reſtringantur ſudores: nec iſta vituperabilia ſunt, quoniam interiori fragrantiæ atteſtantur. *Cant.* 1. Meliora ſunt vbera tua vino, fragrantia vnguentis optimis, hoc eſt, vbera tua lota vino meliora ſunt, quia per vinum ſordes vberum mundantur, & vnguentis ſudores reſtringentibus ſuauitatem odoris recipiunt. *Et oſtia pomarij claudite*, propter verecundiam muliebris ſexus. *Cant.* 4. Hortus concluſus, fons ſignatus. *Vt lauer*, ad corporis munditiam. *Ezech.* 36. Effundam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis veſtris.

Smigma quid.

18\. *Et fecerunt ſicut præceperat*, ancillæ ſcilicet. *Pſal.* 122. Sicut oculi ancillæ in manibus Dominæ ſuæ, ita oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum. *Gen.* 16. Reuertere ad Dominam tuam, & humiliare ſub manu illius. *Clauſeruntque oſtia pomarij*, ne viſibus pateret ſtultorũ: clauſas enim eſſe decet fœminas. *Prou.* 5. Habeto eam ſolus, & non ſint alieni participes tui. *Et egreſſæ ſunt per poſticũ*, puellæ ſcilicet. Poſticus vocatur paruus tranſitus, vbi non niſi familiares tranſeunt, vt afferrẽt quod iuſſerat, quæ neceſſaria erant ad corporis emundationem: horum enim matronã non decet obliuiſci. *Ier.* 2. Nunquid obliuiſcetur virgo ornamenti ſui, & ſponſa faſciæ pectoralis ſuæ? *Neſciebatque ſenes*, Suſanna ſcilicet, *intus eſſe abſconditos.* Simile in *Pſal.* 72. Ad nihilum redactus ſum, & neſciui.

19\. *Cum autem eſſent egreſſæ puellæ*, à quibus ſcilicet contra ſenes defendi poterat. *Eccli. vlt.* Reſpiciens eram ad adiutorium hominum, & non erat. *Surrexerunt duo ſenes*, de latibulis ſcilicet. *Ier.* 3. In viis ſedebas, expectans eos quaſi latro. *Et accurrerunt ad eam*, impetu ſcilicet concupiſcentiæ, quæ præceps eſt, & ad inſaniam conuertit: vnde *Homerus*, & inducitur ab *Ariſt. in 7. Ethic.* Doli complicatrix venus, furata eſt mentem valdè ſapientum.

In orat Ioſu.

Ierem. 5. Equi amatores in fœminas, vnuſquiſque ad vxorem proximi ſui hinniebat. *Et dixerunt*, quaſi leones ſcilicet inuitantes.

20\. *Ecce oſtia pomarij clauſa ſunt*, vt ſcilicet ſubitò nullus aduenire poſſit, *& nemo nos videt.* Et ideò non accuſabimur. *Iob* 24. Oculus adulteri obſeruat caliginem dicens, Non me videbit oculus. *Ioan.* 5. Qui malè agit, odit lucem. *Et in concupiſcentia tui ſumus.* Bene dicunt, in concupiſcentia, vt toti ſcilicet capti ſint libidine. *Aug.* Etiamſi lateat, & à nullo hominum videatur, quid faciet de illo deſuper inſpectore, quem latere nihil poteſt? *Quamobrem aſſentire nobis.* Antiqua Grammatica: apud antiquos enim, aſſentior, & conſentior, verba erant deponentis generis. *Et commiſcere nobiſcum.* Conſenſum quærunt: quia coitus in non conſentiente, ſed oppreſſa minus delectabilis eſt. *Prou.* 1. Si te lactauerint peccatores, ne acquieſcas eis. Subiungit etiam aculeum timoris, vt efficacius perſuadeant: & hoc eſt.

21\. *Quod ſi nolueris*, ſicut Anna. *Tob.* 3. Nunquam cum ludentibus miſcui me, neque cum iis, qui in leuitate ambulant, participem me præbui. *Dicemus contra te teſtimonium*, ſupple, falſum. Contra quod dicitur *Exod.* 20. Non loqueris contra proximum tuum, falſum teſtimonium. *Quod fuerit tecum iuuenis*, in concubitu ſcilicet, & ſic eris accuſanda vt adultera, quæ ſecundum legem lapidabatur, ſicut præcipitur *Leuit.* 20. *Et ob hanc cauſam emiſeris puellas à te*, vt ſcilicet ſola cum illo iuuene concumberes. *Sap.* 10. Mendaces oſtendit, qui maculauerunt eam. *Iſa.* 32. Fraudulenti vaſa peſſima ſunt: ipſe enim cogitationes concinnabit ad perdendos mites. Et ſubiungitur de gemitu innocentis.

22\. *Ingemuit Suſanna*, hoc eſt, intus ex profundo gemuit, horrore quidem mortis gemuit, quod naturale eſt, ſed horrore etiam opprobrij, quod illi minabantur, intus gemuit. *Pſal.* 6. Laboraui in gemitu meo. *Et ait: Anguſtiæ mihi ſunt vndique*, in corpore ſcilicet & anima, & honori hactenus conſeruato, & famæ. *Baruch.* 3. Anima in anguſtiis, & ſpiritus anxius clamat ad te Domine. 2. *Reg. vlt.* Coarctor nimis. Et ſubiungit cauſam anguſtiæ. *Si enim hoc egero*, ſcilicet quod vultis facimus, *mors mihi eſt. Hieron.* Quoties peccamus, morimur: quoties benefacimus, viuimus. *Rom.* 6. Stipendia peccati mors, gratia autem Dei, vita æterna. *Si autem non egero*, vobis ſcilicet, non conſentiens, *non effugiam manus veſtras*, hoc eſt, iniquam poteſtatem. *Thren.* 1. Dedit me in manu de qua non potero ſurgere. *Prouerb.* 1. Pedes illorum ad malum currunt, & feſtinant vt effundant innoxium ſanguinem.

Quoties peccamus morimur.

23\. *Sed melius eſt mihi. Hierony.* In Græco non habetur melius, ſed bonum, eleganter, ne comparatione peccantium videretur dicere bonum. *Abſque opere*, hoc eſt, peccato, *incidere in manus hominum*, puniendam ſcilicet, *quam peccare in conſpectu Dei. Gloſſa:* Cui omnia nuda ſunt. *Hebr.* 4. Omnia nuda ſunt, & aperta oculis eius, ad quem vobis ſermo.

24\. *Et exclamauit voce magnâ Suſanna*, hoc eſt, clamore alto, & longè audito, & voce magnæ virtutis clamauit. Vnde. *Hierony.* Non in aëris percuſſione, ſed in pudicitiæ magnitudine. *Pſal.* 17. Clamor meus in conſpectu eius, introiuit in aures eius. Hic dicit *Hieron.* quòd vix inuenitur,

quòd

quòd vox peccatoris in ſcripturis magna legatur. *Exclamauerunt autem & ſenes aduerſus eam.* Aduerſus eam dicit, quia in eius infamiam clamauerunt. Contentioſorum enim mos eſt, clamore velle vincere. Dicit enim *Ambroſ. ſuper epiſt. ad Rom.* 1. Contentio eſt impugnatio veritatis, cum confidentia clamoris.

Contentio eſt impugnatio veritatis cũ cõfidentia clamoris.

25. *Et cucurrit vnus*, ſupple, de ſenioribus, *& aperuit oſtium pomarÿ*, tanquam per id euaſiſſet iuuenis, quem deprehendiſſent cum illâ. *Pſal.* 51. Tota die iniuſtitiam cogitauit lingua tua, ſicut nouacula acuta feciſti dolum. Et ſequitur de accurſu familiæ ad clamorẽ, & infamiã: & hoc eſt.

26. *Cum ergo audiſſent clamorem famuli domus in pomario* humanũm enim eſt oppreſſo ferre adiutorium, *irruerunt per poſticum*, poſticus enim fuit verſus domum, per quem introitum habebant familiares, *vt viderent quidnam eſſet*: & in hoc notatur familiæ diſcretio, quia prius videre voluerunt, antequam aliquid facerent. *Phila.* Bonum eſt bonam habere familiam. *Rom.* 12. Rationabile obſequium veſtrum. Et ſequitur de infamia, quam reſperſerunt.

27. *Poſtquam autem ſenes locuti ſunt*, infamiam ſcilicet. *Prou.* 26. Labiis ſuis intelligitur inimicus, cum in corde tractauerit dolos. *Erubuerunt ſerui vehementer.* Et hoc ipſum boni ſignum eſt, erubeſcere de infamiâ. *Ier.* 31. Confuſus ſum, & erubui, ſuſtinui opprobriũ adoleſcentiæ meæ. *Quia nunquam dictus fuerat. Gloſſa*: Necdum factus, ſermo huiuſcemodi de Suſanna. Quin potius fama erat honoris, & honeſtatis. *Prou. vlt.* Date ei de fructu manuum ſuarum, & laudent eam in portis opera eius. *Et facta eſt dies craſtina.* Hîc tangitur de accuſatione in iudicio. Et tanguntur quinque, ſcilicet populi ad iudicium conuocatio, accuſationis teſtificatio, innocentis condemnatio, accuſandæ vocatio, condemnatæ ad Deum oratio: & hoc eſt. *Et facta eſt dies craſtina*, per quam obſeruant tempus veſpertinum, quo nequitiam peragerent in tenebris. *Prou.* 7. Conſidero vecordem iuuenem, qui tranſit per plateas, iuxta angulum, & propè viam domus mulieris graditur, in obſcuro adueſperaſcente die, in noctis tenebris & caligine.

28. *Cumque. Gloſſa*: De more. *Veniſſet populus ad virum eius*, hoc eſt, Suſannæ, *Ioachim*: iudicium enim publicum, coram multitudine fieri debet, & nemo debet condemnari in angolo. 1. ad *Timot.* 5. Peccantes coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant. *Venerunt, & duo presbyteri*, hoc eſt, ſenes: in Græco enim presbyter idem eſt quod ſenior Latinè, plus enim erant malitia ſenes, quam ætate. *Baruch.* 3. Inueteraſti in terrâ alienâ. *Pleni iniquâ cogitatione aduerſus Suſannam*, adeò pleni, vt nihil virtutis, vel veritatis in eis eſſe poſſet. *Act.* 8. In felle amaritudinis, & obligatione iniquitatis, video te eſſe. *Vt interficerent eam*, odio ſcilicet pudicitiæ. *Prou.* 1. Feſtinant, vt effundant innoxium ſanguinem.

29. *Et dixerunt coram populo*, tanquam curam habentes de multitudine, cum tamen nihil pietatis haberent in corde. *Mittite ad Suſannam*, vt determinatè vocetur: deſcribit eam genere, & marito, & hoc eſt, *filiam Helciæ vxorem Ioachim*, plures enim fortè erant aliæ Suſannæ, *& ſtatim miſerunt*, compulſi per præceptum Domini. *Exo.* 22. Maleficos non patiaris viuere.

30. *Et venit cum parentibus, & filiis*, vt claritate generis extingueret infamiam, *& amicis*, qui familiariter nouerunt conuerſationem eius, *& vniuerſis cognatis ſuis*, cum quibus à teneris vnguibus fuit enutrita. *Prou. vlt.* Surrexerunt filij eius, & beatiſſimam prædicauerunt, vir eius, & laudauit eam.

Porrò Suſanna erat delicata nimis, hoc eſt, de- 31.
licati corporis. *Cant.* 7. Quam pulchra es chariſſima in deliciis. *Et pulchra ſpecie. Hierony.* Pulchrior moribus. *Pſal.* 44. Specie tuâ & pulchritudine tua.

At iniqui illi, adhuc iniquitate, & concupi- 32.
ſcentiâ pleni. *Pſal.* 35. Iniquitatem meditatus eſt in cubili ſuo, aſtitit omni viæ non bonæ. *Iuſſerunt vt diſcooperiretur.* Antiquus enim mos erat, vt rei omnibus exponerentur, propter maiorem exprobrationem. *Erat enim cooperta*, propter verecundiam ſcilicet ignominiæ. *Pſal.* 68. Operuit confuſio faciem meam. *Vt vel*, hoc eſt, ſaltem *ſic ſatiarentur decore eius*, viſu ſcilicet luxuriãtes, etſi non corpore: vnde *Hier.* adducit illud poëticũ, Extrema linea amoris eſt videre quod amatur, & hoc nihil eſt. Extrema linea ſunt panniculi linei camiſiæ, vel pepla mulierũ corpora tangentia, cũ quibus libidinoſi viſu & tactu ſolẽt immũditias exercere. *Eccli.* 9. Virginem ne conſpicias ne fortè ſcandalizeris in decore eius. Et poſt pauca ibidẽ: Propter ſpeciem mulieris, multi perierunt. Et ex hoc concupiſcentia quaſi ignis exardeſcit.

Flebant igitur ſui, propinqui ſcilicet, *& omnes* 33.
qui nouerant eam, ex famâ ſcilicet. *Iob.* 30. Flebam quondam ſuper eo, qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi. *Conſurgentes autem.* Tangitur hîc falſi teſtimonij prolatio, & tangitur primo teſtificantium deſcriptio, condemnatæ contriſtatio, & tertio teſtimonij prolatio: & hoc eſt.

Conſurgentes autem, hoc eſt, ſimul ſurgentes 34.
conſenſu malitiæ, *duo presbyteri*, vt ſcilicet ſenectute ætatis protegeretur malitia cordis, *in medio populi*, vt publicum teſtimonium eſſe probaretur, *poſuerunt manus ſuas ſuper caput eius*, vt ſcilicet pœna capitis Suſannæ in eos ſæuiret, ſi mentirentur. Sic condemnatus eſt Naboth 3 *Reg.* 21. falſo teſtimonio prolato in eum. Sic lapidatus eſt Stephanus *Act.* 7. Sic condemnatus eſt Chriſtus *Matth.* 26. *Marc.* 15. *Luc.* 22. *Ioan.* 18.

Quæ flens ſuſpexit ad cœlum. In cœlo enim iu- 35.
dex veri eſt. *Iob* 16. Ad Deũ ſtillat oculus meus. Et paulo ante: Ecce enim in cœlo eſt teſtis meus, & conſcius meus in excelſis. *Erat enim cor eius fiduciam habens in Domino. Tullius.* Fiducia eſt virtus ſpe vincendi, omnia tolerans pericula. *Ierem.* 17. Benedictus vir, qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius.

Fiducia eſt virtus ſpe vincendi omnia tolerans pericula.

Et dixerunt presbyteri, hoc eſt, ſenes. *Hebr.* 8. 36.
Quod antiquatur & ſeneſcit, propè interitum eſt. *Cum deambularemus in pomario ſoli. Gloſſa*: Alius ne teſtis requiratur, *ingreſſa eſt hæc.* Cum contemptu legendum eſt, hoc eſt, tam vilis, & de quâ non credebatur. *Cum duabus puellis*, fortè ſecretorum ſuorum conſciis, in talibus enim aliquos oportet eſſe conſcios facinoris. *Et clauſit oſtia pomarÿ. Gloſſa*: Coniecturas innectunt. *Et dimiſit à ſe puellas*, ne ſcilicet teſtes eſſent facinoris: dicit enim *Auguſt.* quòd in opere carnali, parentes etiam eos quos genuerunt, nolunt teſtes habere.

Veniique ad eam adoleſcens, qui ex ætate acu- 37.

leos sensit libidinis: adolescentes enim cupidi esse consueuerunt: vnde *Ouid.* A iuuene cupido credatur reddita virgo. *Qui erat absconditus:* hoc enim peccatum perpetratur in abscondito, & latebras quærit, vt dicit *August.* *& concubuit cum eâ.* Et hoc est facinus quod infamauerunt in eâ, trâsgressio scilicet thori. *Eccl.* 23. Homini fornicario omnis panis dulcis, non fatigabitur transgrediens vsque ad finem. Et concinnant mendacium.

38. *Porrò nos cum essemus in angulo pomarij,* quasi ad occulta consiliorum tractanda, sicut sæpè conueniunt sapientes, *videntes iniquitatem cucurrimus ad eos*, hoc est, vno affectu cucurrimus ad impediendû facinus. *Psal.* 100. Adhæsit mihi cor prauum, declinantem à me malignum non cognoscebam. *Et vidimus eos pariter commisceri.* Quasi dicant, quod vidimus, de hoc testimonium perhibemus. *Ioan.* 3. Quod vidit, & audiuit, hoc testatur.

39. *Et illum quidem non quiuimus comprehendere.* Et subiungit rationem: *quia fortior nobis erat.* Mendacium enim debile est, & ideò per antiphrasim dictum est. *Isa.* 28. Posuimus mendacium spem nostram, mendacio protecti sumus. *Et aperto ostio exiliuit:* cum tamen vnus eorum ostium aperuerit, sicut suprà dictum est. In innocentem sæpè transponitur culpa nocentis: & hoc vocatur impostura, quando vnus refert in alium crimen proprium. *Psal.* 49. Sedens aduersus fratrem tuum loquebaris, & aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum.

40. *Hanc autem cum apprehendissemus*, quæ fugere non potuit, supple, *interrogauimus quisnam esset adolescens*, vt scilicet amore veritatis, confiteretur veritatem, vt cum eâ condemnaretur. *Eccli.* 4. Pro animâ tuâ, ne confundaris dicere verum. *Et noluit indicare nobis.* Hoc dicunt, vt ex odio veritatis odiosam eam faciant. *Huius rei testes sumus. Prouerb.* 19. Testis falsus non erit impunitus. Sequitur de condemnatione innocentis: & hoc est.

41. *Credidit eis multitudo*, quæ semper, vt dicit *Chrysost.* stulto consilio fertur: vnde & turba, quia semper turbata est, dicitur. *Quasi senioribus*, ætate supple, *& iudicibus*, ex officio scilicet, *populo*, talibus enim eredendum videtur esse: *& condemnauerunt eam ad mortem*, innocenter, supple, quod maximum facinus est: non enim aliquid potest inferri homini maius quam mors. 1. *Pet.* 2. Peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Tradebat autem iudicanti se iniustè. *Isa.* 5. Iustus perit, & non est qui recogitet in corde suo. Et subiungitur de clamore condemnatæ: & hoc est.

42. *Exclamauit autem voce magna Susanna. Glossa Hieronymi*, cordis affectu, confessione purâ, & conscientiâ purâ. Hæc est vox magna hominibus occulta, sed à Deo audita. 1. *Reg.* 4. Quænam est hæc vox clamoris magni in castris Hebræorum? *Et dixit*, orando scilicet ad Dominum: *Domine*, propter potestatem, *Deus*, propter omnium scientiam & visionem, *æterne*, propter immutabilitatem, *qui absconditorum es cognitor. Eccli.* 23. Oculi Domini lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum. *Qui nosti omnia antequam fiant:* per seipsum enim nouit, qui omnia præcedit. *Eccli.* 23. Domino Deo antequam crearentur omnia sunt agnita, sic & post perfectum respicit omnia.

Deo nihil absconditū.

43. *Tu scis. Iob vlt.* Nulla te latet cogitatio. *Quoniam falsum testimonium tulerunt contra me. Glossa:* Innocentem, quod mendacium perniciosum est, in vitam hominis vergens. *Sap.* 1. Os quod mentitur, occidit animam. *Et ecce morior*, per sententiam condemnata. *Iob* 9. Terra data est in manus impij, vultum iudicum eius operit. *Cum nihil horum fecerim.* Ostendit in hoc, quod nullius particeps fuit. *Tob.* 3. Nunquam concupiui virum, & mundam seruaui animam meam ab omni concupiscentiâ. *Quæ isti malitiosè composuerunt*, hoc est, confinxerunt, *aduersum me.* 2. ad *Timoth.* 3. Omnes qui piè volunt viuere in Christo, persecutionem patientur.

44. *Exaudiuit autem Dominus vocem eius. Ierem.* 33. Clama ad me, & exaudiam te. *Glossa:* Cuius aures in preces iustorum.

45. *Cumque duceretur ad mortem.* Tanguntur hic quæ pertinent ad liberationem, & sunt tria, iudicij scilicet reuocatio, testium discussio, ibi, *Et dixit ad eos Daniel.* Iniquitatis inuentio, ibi, *Exclamauit itaque omnis cœtus.* In primo tria dicuntur, scilicet instinctus sancti Spiritus, & Prophetæ ad iudicium dissensus, & iudicium reuocandi debitus modus: & hoc est. *Cumque duceretur ad mortem*, Susanna scilicet ad mortis supplicium, *suscitauit Dominus Deus spiritum pueri iunioris. Hieronym.* Non dedit, quia iam in eo erat, sed propter ætatis infirmitatem quiescebat, nec opera sua manifestabat: sed occasio data suscitauit eum pro sanctâ fœminâ. *Roman.* 8. Spiritus adiuuat infirmitatem nostram: nam quid oremus, sicut oportet, nescimus, sed spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. *Cui nomen Daniel.* Et subdit de dissensu ad iudicium: & hoc est.

46. *Et clamauit voce magnâ*, vt intensio clamoris, intensionem significaret detestationis: *Mundus ego sum à sanguine huius*, hoc est, à reatu sanguinis huius. *Glossa:* Quia dissensio. *Prouerb.* 1. Fili mi, ne ambules cum eis.

47. *Et conuersus omnis populus dixit eum.* Videtur, quòd populus tam famosam fœminam non ex proposito condemnauit, & ideò facilè ad iunioris vocem substitit. *Prouerb.* 42. Erue eos, qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses. *Quis est iste sermo, quem tu locutus es?* hoc est, quid sibi vult?

48. *Qui cum staret in medio eorum*, Daniel scilicet, *ait. Eccli.* 24. In medio populi sui gloriabitur. In medio autem stetit, vt ab omnibus audiri posset. *Sic fatui filij Israel*, supple, estis, hoc est, indiscreti, *non iudicantes*, hoc est, ordinem iudicij non seruantes. *Deuter.* 16. Iustè quod iustum est, prosequeris. *Neque quod verum est*, supple, in depositione testium, *cognoscentes*, examinando scilicet testes, & dicta eorum, *condemnastis*, supple, iustè, *filiam Israel. Sapient.* 6. Non rectè iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ, neque secundum voluntatem Dei ambulastis. Filia autem dicitur Israël, eò quod tanti patris fuerit imitatrix. Et subdit de reuocatione ad iudicium.

Cur Susanna dicitur filia Israel.

49. *Reuertimini*, ergo, supple, *ad iudicium:* error enim reuocandus est. Et subdit causam. *Quia falsum testimonium locuti sunt*, presbyteri scilicet, *aduersus eam*, hoc est, aduersus Susannam. *Deuteron.* 19. Cum diligentissimè perscrutantes inuenerint falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium, reddent ei sicut fratri suo facere cogitauit.

Reuersus

Reuersus est ergo populus cum festinatione. Ex hoc iterum videtis, quòd non ex voluntate condemnauerat eos eam. *Sap.* 1. Deus non fecit mortem, nec delectatur in perditione viuorum. *Et dixerunt ei senes,* iudices scilicet populi, *Veni,* per consensum, *& sede,* per auctoritatem, *in medio nostrum,* vt æqualem à te habeamus respectum. Sic Dominus stetit in medio discipulorum. *Ioan.* 20. Sic stetit in medio Doctorum *Luc.* 2. *Et indica nobis,* ordinem scilicet iudicij. *Mich.* 6. Indicabo tibi, ô homo, quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te. Vtique facere iudicium. *Quia tibi Deus dedit honorem senectutis. Glossa:* etsi non ætatem. *Sap.* 4. Senectus venerabilis est, non diuturna, neque annorum numero computata; cani autem sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata.

51. *Et dixit ad eos Daniel.* Tangit testium discussionem, & examinationem. *Separate illos ab inuicem procul. Glossa:* Ne mendacium confingant simul, hoc est, ne alter subornetur ab altero. *Et diiudicabo eos,* hoc est, iudicabo scilicet in testes excipiendo, & dicta eorum discutiendo. *Prouerb.* 19. Testis falsus non erit impunitus: & qui mendacia loquitur, non effugiet.

52. *Cum ergo diuisi essent alter ab altero,* vt nec nutu, nec verbo sibi inuicem communicare possent, *vocauit vnum ex eis,* solum scilicet: crederet tamen, quòd non eum vocauerit ad se solum, sed coram duobus vel tribus iudicibus populi à quibus conuinceretur, si negaret. *Deuter.* 19. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. *Et dixit ad eum,* primò scilicet obiiciendo, & excipiendo in testem de præterita vita, quare non possit esse testis idoneus: & hoc est. *Inueterate dierum malorum,* hoc est, qui à iuuentute, vsque ad vetustam senectutem dies tuos in malis expendisti. *Isa.* 65. Peccator centum annorum maledictus erit. *Iob* 24. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ipse abutitur eo in superbia. *Sap.* 5. In malignitate nostra consumpti sumus. *Nunc venerunt peccata tua.* Peccata dicuntur venire, quando accumulantur ad pœnam. *Thren.* 1. Vigilauit iugum iniquitatum mearum in manu eius: conuolutæ sunt, & impositæ collo meo. *Psal.* 37. Sicut onus graue, grauatæ sunt super me. *Quæ operabaris prius.* Non dicit, operatus es, quia mala voluntas operandi cõtenditur in præsens. *Matth.* 7. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem.

Inueteratus dierum malorũ quis sit.

53. *Iudicans iudicia iniusta.* Quod non tantum peccatum est, sed etiam iniuria in proximum. *Isa.* 5. Væ qui iustificatis impium pro muneribus, & iustitiam iusti aufertis ab eo. *Innocentes opprimens.* Quod contra sententiam Domini est. *Deut.* 19. vbi constituit Dominus ciuitates refugij, in quibus saluetur qui non est reus mortis. *Dimittens noxios.* Quod iterum contra Dominum est. *Deut.* 19. Morietur, nec misereberis eius, & auferes noxium sanguinem de Israël. *Dicente Domino,* per Abraham scilicet. *Gen.* 18. Non est hoc tuum, qui iudicas omnem terram, absit à te, vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, fiatque iustus sicut impius. Et hoc est. *Innocentem & iustum non interficies.*

54. *Nunc ergo si vidisti eam.* Postquam excepit in testem, dictum testis examinat, & quia peccatum locale est, de loco facit inquisitionem. *Dic sub qua arbore videris eos colloquentes sibi.* Vrbane dicit de coniunctione corporis: ac si dicat, in aliquo loco peccatum factum est, qui locus arbore notabili designabilis est. Designa ergo locum. *Qui ait,* presbyter scilicet, *Sub schino.* Arborem quam Græci schinon vocant, Latinè dicimus lentiscum: & puto, quòd fuit arbor notabilis & desiderabilis vmbræ: dicit enim *Ambr.* quòd arbor humilis est extensorum ramorum in latum, & spissorum foliorum: propter quod latebras facit sub se quiescentibus.

Dixit autem Daniel, condemnans mendacium: 55.
Rectè mentitus es in caput tuum, hoc est, in pœnam capitis tui. *Psal.* 5. Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Et quod hoc cognouerit per spiritum Dei, subdit: *Ecce enim Angelus Dei,* à Deo scilicet missus, & mihi reuelatus, *accepta sententia ab eo,* quam scilicet in te protulit, *scindet te medium,* à nomine schinon, formans nomen supplicij mortis, quod est medium scindere. *Sap.* 18. Omnipotens sermo tuus Domine exiliens de cœlo, à regalibus sedibus durus bellator in mediam exterminij terram prosiliuit.

Senē ab Angelo dissecandum medium.

Et amoto eo, iussit venire alium, vt dicta sigillatim 56.
discuterentur, *& dixit ei,* sicut priori, primò contra eum excipiens in vita: secundò discutiens testimonium. *Semen Chanaan.* Chananæus in terra Israël habitauit primò, & propter peccata exterminatus est. *Ezech.* 16. Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan. *Et non Iuda:* hoc enim benedictum semen est. *Eccli.* 44. Cum semine eorum permanet bona hæreditas. *Species decepit te,* hoc est, pulchritudo mulieris *Prou. vlt.* Alia litera: Fallax imago, & vana est pulchritudo. *Iob* 31. Si deceptum est cor meum super mulierem, & si ad ostium amici mei insidiatus sum. *Et concupiscentia subuertit cor tuum,* hoc est, concupiscentia luxuriæ, & venereorum, quæ cor subuertit, & insaniam inducit. Sic patet in amore, qui heros dicitur apud medicos. *Tob.* 5. Sunt qui coniugium ita suscipiunt, vt deum à se & à sua mente excutiant, & suæ libidini ita vacent sicut equus, & mulus, quibus non est intellectus: & dæmonium habet potestatem super eos.

Libido cor euertit.

Sic faciebatis filiabus Israël, in pretium libidinis 57.
scilicet conuertentes iudicium. *Thren. vlt.* Mulieres in Sion humiliauerunt, & virgines in ciuitatibus Iuda. *Et illæ timentes loquebantur vobis,* hoc est, commiscebantur, ne scilicet morte condemnaretur à vobis. *Osea* 6. In domo Israël vidi horrendum, ibi fornicationes Ephraim. *Sed non filia Iuda,* tanti patris imitatrix, *sustinuit iniquitatem vestram,* consentiendo vobis scilicet. 1. ad *Corinth.* 5. Ne commisceamini fornicariis.

Quo artificio duo senes fœminas deceperint.

Nunc ergo dic mihi, in iudicio scilicet vbi dictum 58.
præiudicat, *sub qua arbore comprehenderis eos loquentes sibi?* Locale enim peccatum, proprio loco designabile est. *Qui ait, sub Prino. Hier.* Prinon Græcè, Latinè est ilex. Est autem arbor spissæ, & desiderabilis vmbræ, iis qui latebras quærunt concupiscentiæ congruens. Prinon etiam Græcè ferè sonat sectionem, & ab illo sumit verbum per similitudinem, vt dicat, secet te medium: & hoc est.

Dixit ei Daniel, repellens testimonium. *Rectè* 59.
mentitus es tu in caput tuum, hoc est, in condemnationem capitis. *Ioan.* 8. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius. *Manet enim Angelus Domini,* supple, expectans ad interficiendum, *gladium habens,* sententiam scilicet mortis, *vt secet te medium. Matth.* 24. Diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocritis. *Et interficiat vos,* ambos scilicet. *Sap.* 18. Gladius acutus insimulatum imperium tuum, portans, stans repleuit omnia morte.

Exclamauit itaque omnis populus, præ gaudio sci- 60.
licet *voce magnâ,* supple, in gratiarum actione. 1. *Reg.* 4. Vociferatus est omnis Israël clamore grandi,

& personuit terta. *Et benedixerunt Deum*. 2. *Mach.* 1. Per omoia benedictus Deos, qui tradidit impios. *Qui saluat sperantes in se. Psal.* 43. Saluasti enim nos ex affligeotibus nos, & eos qui nos oderuot, confudisti.

61. *Et consurrexerunt.* Tangitur hîc viodicta in impios: & dicit. *Consurrexerunt aduersus duos presbyteros:* quia simol toto corde surrexeruot. *Psal.* 93. Quis consurget mihi aduersus malignantes, aue quis stabit merum aduersus operantes iniquitatem? *Conuicerat enim eos Daniel ex ore suo. Matth.* 25. Ex ore tuo te iudico serue nequam. *Matth.* 12. Ex verbis tuis condemnaberis. *Falsum dixisse testimonium. Sap.* 1. Sermo obscurus in vacuum non ibit. *Feceruntque eis*, senibus scilicet, *sicut malè egerant aduersus proximum. Isa.* 3. Væ impio in malum, retributio enim manuum eius fiet ei. *Matth.* 25. Malos malè perdet.

62. *Vt facerent secundum legem Moysi. Deut.* 19. Reddetur falso testi, sicut fratri suo facere cogitauit. *Et interfecerunt eos. Psal.* 100. In matutino interficiebam omnes omnes peccatores terræ. *Et saluatus est sanguis innoxius in die illa. Prou.* 11. Iustus de angustiâ liberatus est, & tradetur impius pro eo. Sequitur de gratiarum actione.

63. *Helcias autem & vxor eius*, parentes scilicet Susannæ, *laudauerunt Deum pro filia sua Susanna. Iudith.* 13. Benedicta es filia tu à Domino Deo excelso præ omnibus mulieribus super terram. *Cum Ioachim marito eius*, qui Deum laudauit: eò quod thorus eius non esset maculatus. *Hebr.* 13. Honorabile sit connubium, & thorus immaculatus. *Et cognatis omnibus*, quorum ipsa decus fuit. *Luc.* 15. Congratulamini mihi. *Quia non est inuenta in ea res turpis. Hierony.* Non quia liberata est, hoc enim parum est, nec à perfectis laudabile, sed qoia turpitudo peccati non est inuenta. *Eccli. vlt.* Liberasti me de altitudine ventris inferi, à linguâ coinquinatâ, & à verbo mendacij. Sequitur de congruo merito Prophetæ.

64. *Daniel autem factus est magnus in conspectu populi.* Quia cognouerunt spiritum Dei esse cum ipso. 1. *Reg.* 3. Cognouerunt omnes à Dan vsque Bersabee, quòd fidelis Samuel propheta esset Domini. *A die illâ deinceps*, ex quo scilicet experimentaliter sciuerunt spiritum Dei esse cum ipso. *Genes.* 30. Experimento didici, quod benedixerit mihi Deus propter te. Et subdit de continuatione.

Daniel magnam apud populum consequitur opinionem & nomen.

65. *Et rex Astyages*, qui Assuerus fuisse dicitur, *appositus est ad patres suos*, per mortem scilicet, *& suscepit Cyrus Perses*, scilicet auunculus Assueri, *regnum eius*, de quo dicitur. *Isa.* 45. Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subiiciam illi gentes.

66. *Erat autem Daniel*, propter spiritum Dei quem habebat, *conuiua regis. Psal.* 54. Tu verò ô homo vnanimis, dux meus, & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos. *Et honoratus super omnes amicos eius. Esther* 6. Sic honorabitur, quemcumque rex voluerit honorare.

CAPVT XIV.

1. E*Rat quoque idolum.* Tangitur hîc destructio idololatriæ, & habet duas partes, scilicet idololatriæ destructionem, & Prophetæ idololatriam destruentis in constantiâ persecutionis commendationem, ibi, *Quod cum audissent Babylonij.* Prima pars habet duas partes. Primo enim ostenditur destructio idololatriæ cœlestis, secundò destructio idololatriæ terrestris, ibi, *Et erat draco in illo loco.* Prima pars diuiditur in tres. In prima argumenta diuinitatis idoli ostenduntur, secundo falsitas accusatur: ibi, *Et ait Daniel arridens, ne erres rex.* Tertiò falsitas accusata deprehenditur, & condemnatur, ibi, *Factum est igitur postquam egressi sunt illi.* In prima tria sunt, scilicet idoli descriptio, Prophetæ ad idololatriam inuitatio, & Idololatriæ à Prophetâ refutatio, & hoc est.

Erat quoque idolum: ab εἶδος Græco, quod Latinè forma, vel figura sonat, sic dicitur, quia in imaginibus dæmon colebatur. *Psal.* 95. Secundum aliam translationem, Omnes dij gentium dæmonia, Dominus autem cœlos fecit. 1. ad *Corinth.* 8. Scimus quia nihil est idolum in mondo: sed quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. *Apud Babylonios*: à Babyloniis enim & Ægyptiis primo orta est idololatria. *Sap.* 14. In idolis nationum non erit respectus. *Sap.* 13. Infelices autem sunt, & inter mortuos spes illorum est, qui appellauerunt deos opera manuum hominum. *Nomine Bel*, quod vetustus interpretatur, fuit enim idolum Saturni, qui pater deorum dicitur: vndè & cætera idola, ab ipso denominantur, sicut Baal, Baalim, Beelphegor, Beelzebuth. Saturnus autem, quia altior erat, princeps deorũ dicebatur & pater, & ideò colebatur à gente, quæ aliis gentibus dominabatur: vnde Iudæi ad Dominum dicunt. *Matth.* 12. *& Luc.* 11. In Beelzebuth principe dæmoniorum eiicis dæmonia. Sed & vsque hodie manet liber Chaldaicus, de fuodendo capite Saturni, quod necromantici dicunt responsa dare petentibus. Et subiugit de signis vitæ, & diuinitatis eius: & hoc est. *Et impendebantur in eo*, idolo scilicet, *per dies singulos*, vt redeunte scilicet comestione frequenter ostenderetur diuinitas, *simila*, hoc est, similaginis panis, *artabæ duodecim.* Artaba mensura est proportionata ad panis quantitatem, qui forte 12. erant, propter. 12. horas diei, vt scilicet singulis horis refectionem videretur accipere. *Exo.* 32. Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. *Glossa*: Idololatrare. *Et ones* 40. hoc est, carnes ouium: significant enim gulosos, quorum Deus venter est. *Phili.* 3. Quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. *Isa.* 22. Occidere vitulos, & iugolare arietes: comedamus & bibamus, cras enim moriemur. *Vinique amphoræ sex.* Amphoræ vasa sunt liquidorum, & fuerunt magna vasa, ita vt sufficerent multis. *Sap.* 2. Vino pretioso, & vnguentis nos impleamos. *Eccle.* 2. Quis ita deuorabit vt ego? Et subdit de auctoritate.

Liber Chaldaicus de fundendo capite Saturni.

Sumptus qui in Belum impendebantur.

Rex quoque colebat eum: Ac si dicat: Tantæ venerationis erat, vt etiam rex veneraretur eum. Quod nescio quare fuerit, nisi nè noceret; quia io libris Chaldæorum scriptum est, quòd Saturnus nulli vmquam profuit, multis nocuit: est enim distans altitudine, piger motione, frigiditate mortificatus, & siccitate discontinuatus. *Et ibat per singulos dies*, rex scilicet, *adorare eum*, quasi singulis diebus supplicationes & vota faceret, sicut videmos, quòd gulosi ventri cootinuum impendunt cultum. *Rom.* 16. Huiusmodi Christo Domino non seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium. *Porrò Daniel*, in abstinentia, & ieiuniis scilicet, *adorabat Deum suum. Tob.* 12. Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna. *Psal.* Humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio a.

Saturnus, vt volunt Chaldæi, nulli vmquã profuit, multis nocuit.

mea

mea in sinu meo conuertetur. Et subiungit de imitatione ad idololatriam: & hoc est. *Dixuque ei rex:* quia verbum regis maioris effectus est. *Osee 7.* In malitia suâ lætificauerunt regem. Et loquitur de lætitiâ idololatriæ. *Quare non adoras Bel?* Non cogit amicum, sed ratione nititur inducere: & est, ac si diceret, Cum euidens signum sit vitæ; & diuinitatis. *Ioan.4.* Vos adoratis quod nescitis.

3. *Qui respondens ait illi,* regi scilicet: *quia non colo idola manufacta.* Per hoc quod manufacta sunt, ostenditur quòd non sunt colenda. *Sapient.13.* Non erubescit loqui cum illo, qui sine animâ est, & pro sanitate quidem infirmum deprecatur, & pro vitâ rogat mortuum & in adiutorium inutilem inuocat. *Sed viuentem Deum*, qui non participatiuè, sed seipso vita est, & vitæ fons. *Ioan.1.* In ipso vita erat. *Qui creauit cœlum, & terram.* Per extrema intelligit etiam media in cœlo, & in terrâ contenta. *Esth.13.* Tu fecisti cœlum & terram, & quidquid cœlorum ambitu continetur. *Et habes potestatem omnis carnis*, hoc est, viuentis in carne. *Matth.28.* Data est mihi potestas in cœlo, & in terrâ. *Ioan.17.* Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis: & omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam.

4. *Et dixit ad eum rex,* experimẽto volens conuincere: *Nonne tibi videtur esse Bel, Deus viuens?* qui scilicet signa vitæ exhibet. Et subdit rationem. *An non vides quanta comedat, & bibat quotidiè?* Signa enim vitæ, & diuinitatis non ostendit, nisi comedendo, & bibendo, sicut gulosi. *Amos 6.* Comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti, & bibentes vinum in phialis.

5. *Et ait Daniel arridens*, vt benignitate regem faceret attentum, & risu contemneret idolum. *Sapien.14.* Opera superuacua, & risu digna. *Ne erres rex:* Errat, qui huc illucque vagatur, & nescit quo se dirigat. *Isa.19.* Dominus miscuit in eo spiritum vertiginis, & errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo. *Iste est enim intrinsecus luteus*, super formam enim luteam, idolum fusum erat, *& forinsecus æreus.* Videtur tunc idolum factum fuisse, sicut hodie fit, in necromantiâ enim ita docetur fundi caput saturni. *Isa.44.* Pars eius cinis est, cor insipiens adorabit illud. *In epist. Ierem.* Corda eorum dicuntur elingere serpentes. Serpens autem terram comedit, & lutum. *Neque comedit aliquando*: eò quod in eo nullum vitæ est principium. *Ierem. in epist.* Non sunt dij, sed opera manuum hominum. Et nullum opus Dei est in illis. Et subdit de accusati criminis inuestigatione.

Daniel modeste reprehendis regē, quod luto cultum diuinum exhiberet.

Bar.6.

Bar.6.

6. *Et iratus rex*, commotus scilicet de deceptione, quia credidit Danieli. *Prouerb.16.* Irá regis nuntius mortis. *Vocauit sacerdotes eius*, hoc est, Belis: illi enim non poterant doli non esse conscij. *Et ait eis*, rex scilicet, *Nisi dixeritis mihi, quis est qui comedat impensas has*, ad altare scilicet & mensam Belis impositas, *moriemini*, vt scilicet timore mortis manifestarent. *Isa.26.* Morientes non viuant. *Roman.1.* Qui talia agunt, digni sunt morte: non solum qui faciunt ea, sed & qui consentiunt facientibus.

7. *Si autem ostenderitis, quoniam Bel comedat hæc*, ad vitæ & diuinitatis argumentum, *morietur Daniel*: ad legem enim talionis testis falsus obligabatur. *Deuteron.19.* *Quia blasphemauit in Bel.* Non blasphemauit, quia veritatem dixit. *Et dixit Daniel regi*, ex zelo scilicet contra Bel, *Fiat iuxta verbum tuum*, sicut Elias ex zelo interfecit sacerdotes & Prophetas Baal.

Danielis zelus.

8. *Erant autem sacerdotes Bel.* Tangit hic multitudinem ministrantium in templo Belis, vt ostendat magnitudinem impensarum: & hoc est. *Septuaginta*, templum enim conuentuale fuit, *exceptis vxoribus*, libidini scilicet sacerdotum vacantibus, *& paruulis*, nondum in templo ministrantibus, *& filiis*, qui scilicet ministrare cœperunt. *Ierem. in epist.* Vestimenta eorum auferunt sacerdotes, & vestiunt vxores, & filios. *Et venit rex cum Daniele in templum Belis*, vt in ipso loco doli melius inuestigaret veritatem. *Gen.18.* Descendam, & videbo vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint.

Bar.6.

9. *Et dixerunt sacerdotes Belis*, ad regem scilicet, *Ecce nos egredimur foras*, extra templum scilicet, ne aliqua suspicio possit oriri de nobis: *& tu rex pone escas*, panum scilicet & carnium, *& vinum misce.* De terrâ enim callidâ vinum nocet, si bibatur non mixtum. *1. ad Cor 6.* Esca ventri, & venter escis, Deus autem & hunc & hanc destruet. *Et claude ostium*, scilicet templi, ne aliquis suspicetur ingredi, *& signa*, hoc est, sigilla *anulo tuo*, ne adulterinâ claue credamur ingredi. *Dan. 6.* Quem obsignauit rex anulo suo, & anulo optimatum suorum.

10. *Et cum ingressus fueris mane*, supple, in templum, *nisi inueneris omnia comesta à Bel*, hoc est, ab idolo, *morte moriemur*, hoc est, eligimus mori, *vel Daniel*, supple, morietur, *qui mentitus est aduersum nos. Prouerb.19.* Qui loquitur mendacium, non effugiet.

11. *Contemnebant autem*, hoc est, despiciebant dictum securi de dolis suis: *quia fecerant sub mensâ*, hoc est, sub altari Belis, *absconditum introitum*, ad modum scilicet cuniculorum. *Et per illum*, introitum, *ingrediebantur semper. Psal. 62.* Introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladij. *Et deuorabant ea.* Auiditatem gulæ significant: gulosi enim plus intus vorant, hoc est, in voraginem glutiunt, quam comedant. *Genes 41.* Quæ deuoratis, & consumptis prioribus, nullum saturitatis dedere vestigium.

12. *Factum est igitur.* Hic ponitur deprehensio doli, & dicuntur tria, scilicet solertia dolum apprehendendi, deceptio latentis doli & deprehensio, ibi, *Surrexit autem rex diluculo.* Et condemnatio dolosi, ibi, *Tunc apprehendit rex.* Dicit ergo. *Factum est igitur, postquam egressi sunt illi*, sacerdotes scilicet, *rex posuit cibos ante Bel*, super aram, supple, vel mensam: *præcepit Daniel pueris suis*, hoc est, seruis suis, *& attulerunt cinerem*, vt solertiâ dolus apprehenderetur, *& cribrauit per totum templum*, vt pauimenti superficies aspergeretur, & vestigia latere non possent. *Iob 5.* Qui apprehendit sapientes in astutiâ eorum, & consilium prauorum dissipat. *coram rege*, vt testis & iudex esset rex. *Dan. 6.* Coram Deo iustitia inuenta est in me, & coram te rex, delictum non feci. *Et egressi clauserunt ostium*, Daniel scilicet & rex, *& signantes anulo regis abierunt*, ostium scilicet: tanta enim erat potestas regis, vt nulli infringere liceret, quod rex sigillauerat. Simile fecerunt Iudæi. *Matth. 27.* Munierunt sepulchrum signantes lapidem cum custodibus.

13. *Sacerdotes autem ingressi sunt nocte. Ioan. 3.* Qui malè agit, odit lucem. *Iuxta consuetudinem suam*, malam scilicet. *Ierem.13.* Si mutare potest Æthyops pellem suam, aut pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum *Et vxores, & filij eorum. Sap.4.* Ex iniquis omnes filij qui nascuntur, testes sunt nequitiæ in parentes suorum. *Et comederunt omnia, & biberunt*, delitias vitæ summum bonum reputantes. *Psal.77.* Manducauerunt, & saturati sunt nimis. Et subiungit de doli deprehensione.

14. *Surrexit autem rex summo diluculo.* Curiositas enim experiendi incitamentum facit. *Isa.*26. Spiritu meo, in præcordiis meis, manè vigilabo ad te. *Et Daniel cum eo*, qui, supple, esset testis veritatis. *Ioan.* 5. Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine.

15. *Et ait rex*, potius ab alio volens audire, quam à seipso dubia proferre: *Saluane sunt signacula Danieli* Signa, hoc est, signata, siue sigillata, quæ secreta manere debebant. *Isa.*24. Secretum meum mihi, secretum meum mihi. *Qui respondit*, scilicet Daniel, *Salua rex*, sunt signa. *Tob.* 12. Sacramentum regis abscondere bonum est.

16. *Statimque cum aperuisset ostium*, templi scilicet, *intuitus rex mensam*, hoc est, altare belis, *exclamauit voce magna. Hierony.* Videtur hìc fallere quod solet dici, magnam vocem non esse, nisi in sanctis tantum. Et soluit dicens: sed hæc pericope apud Græcos non est, hoc est, particula. Et dicit. *Hierony.* quòd istud interpositum sit, & non sit de veritate literæ. *Magnus es Bel*, apparentiâ scilicet & non existentiâ, *& non est apud te dolus quisquam*, per antiphrasim, hoc est, quia omnis dolus apud ipsum est. *Psal.* 49. Lingua tua concinnabat dolum: & hoc est quod sequitur.

17. *Et risit Daniel*, simplicitatem scilicet regis, & stultitiam, *& tenuit regem, ne ingrederetur intrò*, ne scilicet vest gio suo confunderet vestigia aliena. *Ephes.*5 Videte quomodo cautè ambuletis. *Et dixit*, supple, Daniel regi: *Ecce pauimentum*, à te scilicet & me non calcatum, *animaduerte cuius vestigia*, hoc est, quorum vestigia, *sunt hæc*? pestigia enim non fallunt: vestigia verò dicuntur, quasi vestigia, hoc est, stigmata pedis.

18. *Et dixit rex*, dolum deprehendens. *Video vestigia virorum*, qui aliter magis concauum, & calceatum habent pedem, *& mulierum*, quæ planum magis subtus, & delicatius calceatum habent pedem, *& infantium*, paruo pede deprehensorum. *Iob.* 31. Si festinauit in dolo pes meus, appendat me Deus in staterâ iustâ, & sciat Deus simplicitatem meam. *Et iratus est rex*, dolo scilicet sacerdotum commotus. *Deut.*32. Accensus est ignis in furore meo. Et subdit de vindicta, in malefactores idololatras scilicet.

19. *Tunc apprehendit rex sacerdotes*, hoc est, apprehendi fecit, *& vxores, & filios eorum*: vt si vnus veritatem non diceret, alter confiteretur metu pœnarum: *& ostenderunt ei abscondita ostiola*, in templo scilicet sub altari. *Ioan.*3 Qui malè agit, odit lucem. *Per quæ ingrediebantur. Psal.* 49. Si videbas furem, currebas cum eo. *Et consumebant, quæ erant super mensam.* Benè dicit, consumebant, consumpta enim sunt, quæ dantur dæmonibus. *Luc.*15. Consumpsit substantiam suam viuendo luxuriosè.

20. *Occidit ergo illos rex. Psal.*100. In matutino interficiebam omnes peccatores terræ. *Et Bel*, idolum scilicet cum templo, *tradidit in potestatem Danielis*, vt scilicet de eo faceret, quod vellet. *Luc.* 10. Dedi vobis potestatem calcandi super scorpiones, &c. *Qui subuertit eum, & templum eius*: dæmon enim eum cultu suo subuertendus est. *Iob.* 39. Disperge superbos, & arrogantem humilia.

21. *Et erat draco magnus.* Tangit hìc idololatriam de diis terrestribus, vel etiam infernalibus, antiqui enim infernales deos coluerunt, sicut Plutonem, & Vulcanum: & in dracone magis videtur coli infernalis Deus quam alius Deus. Draconem autem quare coluerunt, sicut & Bel, nescitur nisi quod creditur, quod coluerunt, ne noceret. Dicit ergo primo draconis descriptionem: & hoc est. *Erat draco. Aristot.* vult, quòd draco sit cubitalis serpens, qui propter hoc quod omne aliud venenosum comedit, pessimum habet morsum. Hic autem draco dicitur magnus serpens extensi corporis & magnorum dentium, ita quod dicit *Semirion* Philosophus, quòd fossura dentium magna, & profunda infert vulnera: & hoc est. *Magnus in illo loco. Ezech.*29. Ecce ego ad te draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum. *Et colebant eum Babylonij*, credentes virtutem alicuius Dei infernalis esse in dracone. Vnde & sanctis hæc victoria promittitur in. *Psal.* 90. Conculcabis leonem, & draconem. *Apoc.*12. Proiectus est draco magnus, serpens antiquus. Et subdit de inuitatione ad idololatriam: & hoc est.

Dij apud antiquos alij noxij, alij benefici. Draconis descriptio.

Et dixit rex Danieli, fortè aliquid dicere volens de diuinitate draconis, *Ecce nunc non potes dicere*, propter signa scilicet & opera vitæ, quæ vides, *quia iste non sit Deus viuens.* 1. ad *Cor.* 8. Nam etsi sunt, qui dicantur dij, siue in cœlo, siue in terrà, nobis tantum vnus Deus est. *Adora ergo eum. Isa* 2. Opus manuum suarum adorauerunt: & incuruauit se homo, & humiliatus est vir. 22.

Dixitque Daniel regi, instruens sic regem, sicut amicum: *Dominum Deum meum adoro. Psal.* 44. Ipse est Dominus Deus tuus, & adorabunt eum. *Quia ipse est Deus viuens*, vitam scilicet habens in seipso, & vitæ principium. *Ioan.*5. Sicut Pater vitam habet in semetipso, sic & Filio vitam dedit habere in semetipso. *Iste autem non est Deus viuens*: si enim non est Deus, sequitur quòd non sit Deus viuens: aliter etiam non viuens vitâ diuinâ, quæ in omnibus vitæ principium est: serpens enim mortis principium est, sicut dicitur *Gen.* 3. Et petit potestatem à rege super draconem, vt destruatur idololatria. Et hoc est. 23.

Serpens mortis principium.

Tu autem rex da mihi potestatem. Deus non est, qui defensione indiget humanæ potestatis. *Act.*17. Deus non est indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam, & inspirationem, & omnia *Et interficiam draconem absque gladio, & fuste.* Ac si dicat: Vos colitis eum, ne noceat: ego autem prouocabo eum, vt noceat contra me, & tamen interficiam. *Iob.*3. Parati sunt suscitare leuiatham. *Isa.*27. Visitauit Dominus super leuiatham serpentem vectem, & super leuiatham serpẽtem tortuosum. *Et ait rex*, ad Danielem scilicet. *Do tibi*, supple, potestatem: sanctus enim poterat habere potestatem illam. *Marc.vlt.* In nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent. *Luc.*10. Domine etiam dæmonia subiiciuntur nobis, in nomine tuo. Et post pauca: Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & supra omnem virtutem inimici, & nihil nocebit vobis. 24.

Tulit ergo Daniel picem, & adipem, & pilos: picem, vt viscositate picis intestinum draconis, quod strictum est, conglutinaretur: adipem, vt dulcedine adipis offa desideraretur: pilos, vt adeps cum pice continuitate pilorum contineretur, & massæ digestio impediretur: dicit enim *Auicenna*, quòd pili ab animalibus non digeruntur, sed euomuntur. *Et coxit pariter*, vt quodlibet illorum alterum vbique penetraret, *fecitque massas*, offas scilicet in modum massarum, *& dedit in os draconis*, vnam scilicet post aliam, vt scilicet massâ strictum intestinum scinderetur, pice conglutinaretur, ne transire posset, & horrore pilorum, ad vomitum eleuaretur: & sic draco succensus, & singultiens disrumperetur: & hoc est quod sequitur. *Et disruptus est draco.* Significat 25.

cat

cat autem, quòd in os diaboli datur pix concupiscentiæ. *Eccli.* 13. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab eâ. Et adeps dulcedinem delectabilium huius vitæ, delectationes enim sequentes deglutiuntur à dracone. *Luc.* 16. Mortuus est diues, & sepultus est in inferno. Pili autem significant aridos, & siccos, ad nihil valentes, omni humore pietatis destitutos, quos Dominus præcepit radi, à capite Prophetæ, & barbâ. *Ezech.* 5. Sume tibi gladium acutum, & duc per caput tuum, & barbam. Isti dantur in os draconis. Et sequitur de idololatriæ detestatione. *Et dixit. Ecce quem colebatis.* Cum despectu legendum est, ac si dicat, quam vile cadauer est, quod Deum esse credebatis. *Roman.* 1. Seruierunt creaturæ, potius quam creatori qui est benedictus in sæcula, amen.

26. *Quod cum audissent Babylonij.* Tangitur hic virtus constantiæ in passione, & tanguntur tria circa Prophetam, & vnum circa inimicos, scilicet in tribulatione constantia, consolationis lætitia, desolatì in liberatione gloria, & quartò contra inimicos vindicta. Dicit ergo: *Quod cum audissent Babylonij.* Bene Babylonij, omni confusione digni. *Psal.* 68. Confundantur, & reuereantur inimici mei. *Indignati sunt vehementer*: quia scilicet à diabolo liberati erant. *Isa.* 16. Superbia eius, & indignatio eius plus quam fortitudo eius. *Et congregati aduersum regem*, conspirantes scilicet. *Psal.* 2. Quare fremuerunt gentes. *Dixerunt, Iudæus factus est rex*, patrias scilicet leges relinquens. *Bel destruxit, draconem interfecit, & sacerdotes occidit. Ierem.* 12. Hæreditas mea, quasi leo in syluâ, dedit contra me vocem. *Trade nobis Danielem. Ierem.* 11. Ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam. *Qui Bel destruxit*, hoc est, idolum Belis, & templum, quod non fuit malum. Idololatria verò destruenda est, eò quod omnis malitia est. *Sapient.* 14. Infandorum idolorum cultura, omnis mali causa est, & initium, & finis. *Et draconem interfecit.* 1. *Ioan.* 3. In hoc apparuit Filius Dei, vt dissoluat opera diaboli.

Conspiratio Babyloniorū contra regē.

27. *Alioquin interficiemus te.* Minis intendunt inducere. 2. *Mach.* 6. Destinauit non admittere illicita propter vitæ amorem. *Et domum tuam*, hoc est, familiam tuam. *Matth.* 10. Nolite timere eos qui occidunt corpus.

28. *Vidit ergo rex*, per signa scilicet furoris, *quod irruerent in eum vehementer*, hoc est, animo vehementi, & concitato. Quorum timor benè cadit in constantem virum secundum leges humanas. *Iudic.* 18. Caue ne vltra loquaris ad nos, & veniant ad te viri animo concitati, & ipse eum omni domo tuâ pereas. *Et necessitate*, supple, timoris mundani, & humani, *compulsus tradidit eis Danielem.* Quod tamen faciendum non erat. *Eccli.* 4. Pro iustitiâ tuâ agonizare pro animâ tuâ, & vsque ad mortem certa pro iustitiâ. Sic tradidus est Ioannes saltatrici. *Matth.* 14. *Matth.* 5. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.

29. *Qui miserunt eum in lacum leonum. Dan.* 6. Adduxerunt Danielem, & miserunt eum in lacum leonum. *Et erat ibi sex diebus*, vt cunctis patesceret innocentiæ virtus: citò enim recedere à leonibus, non multum est, sed diu morari inter eos sine nocumento, mirabile est. *Iob* 5. Bestiæ terræ erunt tibi pacificæ. *Eccli.* 47. Cum leonibus lusit, quasi cum agnis. Et subdit de leonum ferocitate.

Danielis constantia.

30. *Porrò in lacu erant leones septem*, clausi, supple. Bestiæ autem clausæ proprium est magis sæuire. *Amos* 3. Leo rugiet, quis non timebit? *Et dabantur* *eis quotidie duo corpora*, damnatorum scilicet, *& duæ oues*, de communibus, vel regalibus expensis: *& tunc non data sunt eis*, vt scilicet edaci fame sæuiores essent. Et hoc est quod sequitur. *Vt deuorarent Danielem*: & propter hoc mirum fuit, quòd mansuetabantur. *Dan.* 6. Deus meus misit Angelum suum, & conclusit ora leonum: & non nocuerunt mihi, quia coram eo iustitia inuenta est in me.

Erat autem Abacuc. Tangit hic desolati consolationem, & describit primò consolationem, secundò consolatoris aduentum, tertiò consolationem: & hoc est. *Erat autem Abacuc Propheta.* A nomine, & gratiâ describitur: Abacuc enim luctator interpretatur, eò quod cum Angelo in oratione luctabatur. *Genes.* 32. Ecce vir cum eo luctabatur vsque mane. *In Iudæa*, vbi locus Prophetarum est. Et est descriptio à patriâ. *Psal.* 113. Facta est Iudæa sanctificatio eius. *Eccli* 44. Homines magni virtute, & prudentiâ suâ præditi, nuntiantes in Prophetis dignitatem Prophetarum. *Et ipse coxerat pulmentum*, quod panis est dulcoramentum. *Et intriuerat panes*, vt scilicet mollificati facilius sumerentur, *in aureola*, paruulo scilicet vase concauo: quia fortè pauper erat, paucos habens messores. *Matth.* 10. Dignus est operarius cibo suo. *Et ibat in campum, vt ferret messoribus*, ne scilicet ab opere impedirentur, si domi prandium cogerentur quærere. Sic laudatur Manasses vir Iudith, quod instabat super alligantes manipulos in agro. *Iudith* 8. Significat autem istud, quòd Prophetæ verbi Dei panem ministrant dulcoratum dulcedine gratiæ, & pulmento virtutis. *Psal.* 64. Parasti cibum illorum, quoniam ita est præparatio eius. 31.

Dixitque Angelus Domini ad Abacuc, fortè apparens ei visibiliter: *Fer prandium*, quod quasi prandium dicitur, hoc est, escarum præparationem, *quod habes*, præparatum scilicet, *in Babylonem. Eccli.* 29. Orna mensam, & quæ habes in manu tuâ ciba cæteros. *Danieli, qui est in lacu leonum*: & ideò sibi præparare non poterit. 2. *Esdr.* 8. Mitte partes eis, qui non præparauerunt sibi. 32.

Et dixit Abacuc, Angelo scilicet: *Domine Babylonem non vidi.* Videtur quòd iste fuerit de pauperibus terræ, qui relicti sunt à Nabuchodosor *Ier. vlt. & lacum nescio*, in quo Propheta conclusus habitat. *Thren.* 3. Lapsa est in lacum vita mea, & posuerunt lapidem super me. 33.

Et apprehendit eum Angelus Domini, virtute potius quam manu, *in vertice eius*, hoc est, in capillo verticis, *& portauit eum capillo capitis sui*, non quidem manu, sed magis similitudine, ita quod tota portatio facta est virtute: & ideò non est læsus Propheta pendens à capillis. *Psal.* 90. In manibus portabunt te, ne vmquam offendas ad lapidem pedem tuum. *Posuitque eum in Babylone*, de Iudæâ scilicet transferens, *super lacum*, ad consolationem Danielis, *impetu spiritus sui*, Angeli scilicet. Et est sensus, quòd Angelus fecit spiritum, hoc est, ventum, ac si Abacuc vento portatus esset: & simile est, *Ezech.* 11. Spiritus leuauit me, adduxitque in Chaldæam ad transmigrationem. 34.

Quomodo Angelus transtulit Abacuc de Iudæa in Babylonem.

Et clamauit Abacuc dicens. Clamor deuotionem significat. *Daniel serue Dei. Roman.* 1. Testis mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo. *Tolle prandium quod misit ad te Deus. Psal.* 110. Memoriam fecit mirabilium suorum misericors, & miserator Dominus, escam dedit timentibus se. 35.

Et ait Daniel, gratias agens, supple, *Recordatus es mei Deus. Isa.* 49 Nunquid potest mulier obliuisci infantem 36.

infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui:& si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. *Et non dereliquisti diligentes te*, nunquam, supple. *Psal.* 36. Iunior fui, etenim senui, & non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem. *Iosue* 1. Non dimittam, nec derelinquam te. *Eccli.* 2. Nullus sperauit in Domino, & confusus est:permansit in mandatis eius, & derelictus est.

37. *Surgensque Daniel comedit. Cant.* 5. Comedite amici,& bibite. *Act.* 9. Cum accepisset cibum,confortatus est. *Porro Angelus Domini*, ministerio suæ virtutis, *restituit Abacuc confestim*, sine mora, *in loco suo*, hoc est, in Iudæam ad messores, *Mala.* 3. Mitto Angelum meum, qui præparabit viam, ante faciem tuam.

38. *Daniel is liberatio.* *Venit ergo rex*. Hic tangitur de liberatione Prophetæ:& hoc est.*Venit ergo rex die* septimo. *Matt.*25. In carcere fui, & visitastis me. *Vt lugeret Danielem*, quasi iam mortuum. *Iob* 30. Flebam quondam super eo, qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi. *Et venit ad lacum. Psal.*87. Æstimatus sum cum his,qui descendunt in lacum. *Et introspexit*, per rimas fortè, vel per cancellos: vbi enim amor, ibi oculus. *Eccle.* 1. Non saturatur oculus visu. *Et ecce Daniel sedens*, quiescens,*in medio leonum*: crudelitas enim hominum, maior est ferocitate bestiarum. *Isa.* 11. Non nocebunt, & non occident in vniuerso monte sancto meo.

39. *Et exclamauit voce magna rex dicens*: nouitas enim facti, vocem magnam fecit. *Psal.* 141. Voce meâ ad Dominum clamaui. *Magnus es Domine Deus Danielis*, virtute scilicet & omnipotentia. *Psal.*47. Magnus Dominus, & laudabilis nimis. *Et extraxit eum de lacu leonum. Dan.* 6. Eductus est Daniel de lacu, & nulla læsio inuenta est in eo, quia credidit Deo suo. *Porro*. Tangit hic de vindicta malefactorum, & hoc est.

Porro illos qui perditionis eius causa fuerant, quantum in ipsis erat, *intromisit*, hoc est, intromitti fecit, *in lacum*, vt discat in authorem pœna redire suum. *Luc.* 6. In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini. *Et deuorati sunt in momento coram eo*, rege scilicet. *Dan.* 6. Non peruenerunt vsque ad pauimentum laci, donec arriperent eos leones, & omnia ossa eorum comminuerent. 40.

Tunc rex ait, edictum proponens per decretalem epistolam : *Paueant habitantes vniuersam terram*. *Psal.* 32. Timeat Dominum omnis terra. *Deum Danielis*: hoc enim iustum est. *Psal.*23.Domini est terra, & plenitudo eius. *Quia ipse est liberator*, in tribulationibus. *Psal.* 90. Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum. *Et saluator*, à peccatis scilicet. *Matth.* 1. Ipse saluum faciet populum suum à peccatis eorum. *Faciens signa*, omnipotentiæ scilicet demonstratiua, *& mirabilia*, corda hominum stupentia. *Ioel.*2. Dabo prodigia in cœlo & in terra. Et hoc est quod sequitur hic. *In cœlo & in terra. Psal.* 76. Tu es qui facis mirabilia. *Qui liberauit Danielem*, Prophetam,& seruum suum, *de lacu leonum. Eccli. vlt.* Liberasti me secundum multitudinem nominis tui, à rugientibus præparatis ad escam, de manibus quærentium animam meam. 41.

INDEX

INDEX

Rerum notabilium, quæ in Commentariis in Threnos Ieremiæ continentur.

Hh Ierusalem

INDEX

Locorum Scripturæ, qui in Commentariis in Threnos Ieremiæ explicantur.

EX VETERI TESTAMENTO.

Ex Nouo Testamento.

INDEX

INDEX

Rerum notabilium, quæ in Commentariis in Baruch continentur.

A

B

C

D

E

G

H

I

L

M

INDEX

INDEX

Locorum sacræ Scripturæ, quì in Commentariis in Baruch explicantur.

INDEX

INDEX

Rerum notabilium, quæ in Commentariis in Danielem continentur.

A

B

C

Ignem

D

E

F

G

H

I

L

M

F I N I S.

D. ALBERTI

D. ALBERTI MAGNI,

EPISCOPI RATISBONENSIS, ORDINIS PRÆDICATORVM,

In Duodecim Prophetas Minores Enarratio,

In qua sacra sacris, multa paucis, apte quidem & plus quàm satis exponuntur.

PROLOGVS.

DVODECIM Prophetarum ossa pullulant de loco suo: nam corroborauerunt Iacob, & redemerunt se in fide virtutis suæ. Ecclesiastici 49. *In hoc verbo notantur quinque: firmitas Prophetarum, numerus, sanctitas, vtilitas, & horum causa per duplex opus: in se scilicet, & in alio. Firmitas notatur in hoc quod dicit,* Ossa *Hæc enim præstant corpori firmitatem. Signant autem ossa, scripturæ soliditatem, in qua sicut dulcedo medullæ latet spiritualis sensus.* Psal. 65. *Holocausta medullata offeram tibi. De his ossibus dicitur* Thren. 1. *De excelso misit ignem in ossibus meis, & erudiuit me. Ecclesia autem conqueritur his ossibus se esse destitutam à diabolo* Isai. 38. *Quasi leo sic contriuit omnia ossa mea.* Psal. 101. *Ossa mea sicut in frixorio confrixa sunt.* Ossa *ista dicuntur* duodecim Prophetarum *: quia Prophetæ in hoc libro contenti, duodecim sunt. Duplex enim est ædificium Ecclesiæ, scilicet, in destructione mali, & in constitutione boni. Malum autem destruendum, est duplex, idololatria scilicet, & malorum morum. Et contra idololatriam sub imitatione ad pœnitentiam prophetant primi quinque, tres primi ad pœnitentiam inuitantes sub destitutione peccati, duo sequentes adminicula pœnitentiæ per prophetiam adhibentes. Peccatum enim idololatriæ tripliciter considerantur, scilicet, in culpa, & pœna. In culpa dupliciter, scilicet, in authoribus culpæ, & in imitatoribus. Et contra authores, secundum quod ab eis procedit idololatria, prophetat* Osea. *Contra imitatores prophetat* Amos. *De malo autem pœnæ quod debetur idololatriæ, nisi per pœnitentiam reuocetur, prophetat* Ioël, *& ponitur inter duos,* Oseam & Amos *: vt sciatur, quòd malum pœnæ ad vtrosque referatur, authores scilicet, & imitatores. Adminicula pœnitentiæ duo sunt, scilicet, ablatio hostis ex inuidia impedientis, & adhibitio exempli. Primum prophetat* Abdias *sub metaphora Edom, secundum autem* Ionas *sub exemplo pœnitentiæ Niniuitarum.* Pœnitentiæ adminicula duo.

ō *Quatuor*

Quatuor qui sequuntur prophetant contra malos mores, maxime contra rapinas & homicidia Principum, semper sub inuitatione ad pœnitentiam. Hoc enim malum consideratur quatuor modis, in culpa scilicet, & in pœna. Secundum quod in culpa, maxime in authoribus culpa, prophetas contra ipsum Michæas, *qui sextus est. Secundum quod consideratur in pœna, tripliciter consideratur, secundum tria quæ faciunt pœnam timeri, acerbitas scilicet, exemplum quo alij puniti sunt, & generalitas, eo quòd omnes inuoluit, & nulli parcit peccanti. Quantum ad exemplum punitionis aliorum, est prophetia* Nahum, *qui septimus est. Quantum ad acerbitatem, est prophetia* Habacuc, *qui est octauus. Quantum ad generalitatem inuolutionis, quòd scilicet omnes inuoluit peccantes, est prophetia* Sophoniæ, *qui nonus est. Ad reædificationem autem templi & Ecclesiæ spiritualem, tria exiguntur: necessitas ædificij cum expensis, ædificantium ordinatio ad ædificium, & custodia religionis templi ædificati. Necessitatem autem cum expensis prophetat* Aggæus, *qui decimus est. Ordinem ædificantium prophetat* Zacharias, *qui est vndecimus. Custodiam religionis prophetat* Malachias, *qui est duodecimus & vltimus. Isti sunt duodecim boues stantes sub mari vitreo* 3 Regum 7. *exarantes agrum Ecclesiæ vomere prædicationis. Isti etiam sunt duodecim fontes inuenti in Elim à filijs Israël* Exod. 15. *fundentes aquas salutaris doctrinæ. Dicit autem,* Ossa *pluraliter, quia in singulis istorum, quatuor sunt sensus. Historicus scilicet, soliditatem habens ex rerum veritate. Tropologicus siue moralis, soliditatem habens ex virtute. Allegoricus, soliditatem habens ex fidei certitudine. Anagogicus, soliditatem habens ex æternorum promissorum immobilitate.* Prou. 30. *Quatuor sunt minima terræ, & ipsa sunt sapientiora sapientibus.*

Pœnam tria timeri faciunt.

Ecclesiæ Spiritualis reædificatio, tria exigit.

Hæc sunt ossa *non quorúlibet, sed* Prophetarum, *vt notetur Scripturæ auctoritas & sanctitas. Auctoritas in inspiratione. Inspiratio (vt dicit* Cassiodorus*) immobilis veritatis est. Sanctitas autem inspirantis à Spiritu sanctificante.* Sap 7. *Per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei & Prophetas constituit.* Ioël. 3. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ.*

Per hoc autem quod dicitur: Pullulant de loco suo, *tangitur vtilitas. Pullulat enim quod à principio sibi intrinseco germen emittit. A sensibus enim ex verbis Prophetarum pullulantibus, tota germinat Ecclesia.* Isa 27. *Qui egrediuntur impetu à Iacob, florebit, & germinabit Israël, & implebunt faciem orbis semine.* Oseæ 14. *Ero quasi ros, & Israël germinabit quasi lilium, & erumpet radix eius vt Libani, ibunt rami eius & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani. Et virtutem pullulationis dicit, cum subdit,* De loco suo, *ita quòd præpositio, de, dicat causam & continentiam simul. Locus autem Prophetarum, Spiritus sanctus est, ad quem mouentur, accipiendo inspirationem, & à quo mouentur missi ad denuntiationem, & intra quem continentur per sanctitatis virtutem.* Gen 28. *Quàm terribilis est locus iste! non est hic aliud nisi domus Dei & porta cœli. Hic locus pullulare facit quod plantatur in ipso* Exo. 3. *Locus in quo stas, terra sancta est.* Isa. 5. *Secundum literam* Septuaginta: *Vinea fuit dilecto in loco vberi.*

Horum omnium causam meritoriam subiungit, & in hoc accipitur actus proprius Prophetarum & finis. Et est duplex, in alio scilicet, & in seipsis. In alio Prophetæ proprium est, corroborare proximum qui luctatur contra diabolum, mundum, carnem, & vitia: & ideò Iacob vocatur, qui luctator interpretatur. Ephe. 6. *Non est nobis, supple, tantum, colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus Principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus. Sic luctatus est Iacob cum Angelo* Gene. 32. *Et tetigit neruum femoris, & statim emarcuit contra concupiscentiam carnis, & accepit benedictionem contra diabolum*

Prophetarum duplex actus & finis.

bolum, & confortationem contra mundum & homines Sic Iudas Machabaeus corroborauit suos 2 Macha. vlt. *Singulos autem illorum armauit, non clypei & hastæ munitione: sed sermonibus optimis & exhortationibus. Finis autem & scopus in seipsis est, quod subditur :* Et redemerunt se in fide virtutis suæ. Ezech 3. *Dicitur, quòd Propheta speculator est, nec de periculo mali speculatoris se redimit, nisi per virtutem fidelissimæ speculationis, vt scilicet omne quod viderit, denuntiet, sicut dicitur* Isa. 21. *Pone speculatorem : & omne quod viderit, enuntiet. Fideliter ergo annuntiantes omne consilum Dei, seipsos redemerunt à periculo negligentis speculatoris, quod dicitur.* Ezech.3 *Si me dicente ad impium, Morte morieris, non annuntiaueris ei, ille quidem in peccato suo morietur : sanguinem autem eius de manu tua requiram. Contra.* Paulus Act. 20. *dicit : Innocens ego sum à sanguine omnium vestrum, non enim effugi, quominus annuntiarem vobis omne consilium Dei.*

ARGVMENTI SANCTI HIERONYMI In duodecim Prophetas minores explanatio.

Vtc libro *Hieronymus* præmittit argumentum, in quo mentes instruit legentium de quatuor, scilicet, de ordine, de modo, de libri vnitate, de Prophetarum & prophetiæ tempore, & hoc est [Non idem est ordo duodecim Prophetarum] hoc est, libri in quo duodecim Prophetarum prophetiæ conscribuntur [apud Hebræos] vbi scilicet prima veritas est, & fons prophetiæ [qui & apud nos] secundum scilicet antiquam translationem *Septuaginta.* Ibi enim talis ordo est, *Osea, Amos, Michaas, Ioel, Abdias, Ionas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias* [Vnde secundum quod] hoc est, secundum quem ordinem [ibi] hoc est, apud Hebræos [legitur] de ordine scilicet [hic quoque] hoc est, apud Latinos in nostra translatione [dispositi sunt] hoc est, ordinati sunt. 1. *Corinth.* 14. Omnia autem secundum ordinem fiant in vobis.

Osea] tangit hic modum in *Osea*, in *Ioel* specialiter, & in cæteris in summa, & hoc est [*Osea* cómaticus est] Cóma sunt sententiæ perfectæ sine coniunctionibus coniunctæ, & est color rhetoricus : sicut & Cola sunt sententiæ imperfectæ sine coniunctionibus coniunctæ, sicut *Isaia* primo: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, filiis sceleratis, semini nequam. Ecce Cola. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. Ecce Commata. Et hoc est, quod sequitur [&] id est [quasi per sententias loquens] perfectas scilicet sine coniunctione coniunctas. Et subdit de *Ioele* [*Ioel* planus in principiis] vbi scilicet loquitur de persequutione Nabuchodonosor [in fine obscurior] vbi de iudicio extremo loquitur. Et subdit in communi de omnibus [& vsque ad *Malachiam* habent singuli proprietates suas] in modo scilicet [quem] scilicet, *Malachiam* [Esdram scribam legisque

Comma. Cola.

Doctorem] hoc est, legis Doctorem [Hebræi autumant] scilicet, esse [Et subdit de libri vnitate [& quia longum est nunc de omnibus dicere] sigillatim, supple. *Eccl.* 43. Multa dicimus & deficimus in verbis [Hæc tantum vos, ô Paula & Eustochium] hoc est, mater & filia [admonitas volo] supple, esse [vnum librum esse duodecim Prophetarum] ab vnitate finis scilicet quem diximus in præcedentibus.

Et subdit de tempore [& *Oseam*] fuisse, supple [synchronon] hoc est, contemporaneum, à syn, quod est con : & chronos, quod est tempus [*Isaia*] Prophetauerunt autem eisdem temporibus *Osea*, & *Isaias*, & *Ioel*, & *Amos*, & *Abdias*, & Ionas, & *Michaas* [*Malachiam*] vero vltimum scilicet, *Aggai* & *Zacharia* fuisse temporibus] hoc est, eorum synchronon [in quibus autem] hoc est, Prophetis [tempus non præfertur in titulo] hoc est, in principio prophetiæ [sub illis eos Regibus prophetasse] supple, autumant Hebræi [sub quibus & hi, qui ante eos] supple, immediatè ponuntur [habent titulos] scilicet Regum, sopple [quibus prophetauerunt.

Prophetæ duodecim quo tempore vnusquisque prophetarit.

PROLOGI SANCTI HIERONYMI In Oseam Prophetam explanatio.

HIERONYMVS præmittit *Osea* Prologum in quo dicit duo : qualiter scilicet ad prophetiam venerit, & quid prophetauit, ibi scilicet [Propter quod Deus ad *Oseam* hæc loquutus est] In primo dicit duo, scilicet, quis Propheta fuit, & quando prophetauit, & quod Spiritu Dei inspirante. Secundo, propter quid prophetauit : & hoc est.

Temporibus Oziæ] de quo legitur 4. *Reg.* 15. [& Ioathan] de quo *ibidem* [& Achas] de quo 4. *Reg.* 16. [& Hezechiæ] de quo 4. *Reg.* 18. Et subdit in communi [Regum Iuda] hoc est, duarum tribuum [& Ieroboam] qui fuit pronepos Iehu, de quo 4. *Reg.* 14. [filij Ioas] de quo 4. *Reg.* 13. [Regis Israel, *Osea* filius Beeri] de tribu scilicet Issachar [ad prophetiam dicendam] hoc est, ad enuntiandam

dam [Spiritu ſancto] non ſpiritu hominis ſcilicet. 2.*Pet* 1. Non voluntate humana allata eſt aliquando prophetia, ſed Spiritu ſancto inſpirati, loquuti ſunt ſancti Dei homines. Et hoc eſt [repletus eſt] Repletio ſonat plenitudinem prementem pectus ad vomitum, qui vomitus ſignat de intimis eructatum verbum. *Prou.* 30. Verba Congregantis filij Vomentis. *Pſal.*44. Eructauit cor meum verbum bonum. Eructatio enim intimorum habet odorem & ſaporem. Et ſubdit quare prophetiam recepit.

De memorato itaque numero Regum, Achas Rex Iuda, & Ieroboam Rex Iſrael] hoc eſt, decem tribuum [Deum derelinquentes] quantum ad cultum, ſupple [vt hiſtoriæ Regum] hoc eſt. Liber Regum [& Paralipomenon indicant] in præaſſignatis locis, ſupple [etiam Iſrael] hoc eſt, populum decem tribuum [idololatriæ crimen] hoc eſt, criminoſum peccatum [imperio] hoc eſt, præcepto [ac poteſtate ſua] coactiua, ſupple [admittere coëgerunt] ſicut *Oſea* 7. declaratur [Propter quod] deſtruendom ſcilicet peccatum idololatriæ [Deus ad *Oſeam* hæc loquutus eſt , dicens] *Iere.*7. Miſi ad vos omnes Prophetas meos, de nocte conſurgens mittenſque. Et ſubdit quid prophetet, & dicit tria, ſcilicet, quid prophetet, & qualiter intelligendum, & quid intelligatur per filios.

Accipe vxorem fornicariam, ſiue fornicationum] hoc eſt. quæ non fidem thori, nec iuſtitiam debiti, vel bonum prolis attendit: ſed tantum libidinem corporis, propter quod *Philoſophus* dicit, quod fornicatrix inhoneſtior eſt, quàm meretrix. Meretrix enim aliquid boni attendit, quia mercedem: fornicatrix autem nihil niſi libidinem [& fac filios fornicationis] qui ſcilicet, nihil iuris habeant nec in marito, nec in hæreditate mariti, & abiici poſſunt, quandocunque voluerit maritus. Et exponit, quod dixit [fornicariam itaque, non elocati corporis meretricem] meretrix enim locat corpus pro mercede [ſed gentilem] populum, ſupple [Deum] verum animæ virum [ignorantem] & ideò relinquentem, ſupple [appellat] *Pſalm.*72. Perdidiſti omnes, qui fornicantur abs te. Et explanat quod dixit [quæ] ſcilicet meretrix [Dei creatoris ſui amore contempto] *Deut.*2. Deum, qui te genuit, dereliquiſti, & oblitus es Dei creatoris tui [ſimulachrorum ſe ſubiecit deſideriis] per cultum ſcilicet idolorum. *Iere.* 2. Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas diſſipatas, continere non valentes aquas. Et ſubdit de ſucceſſione.

Sed cum Dei præcepto Propheta in hac re paruiſſet] fornicariam ſcilicet, dicto modo ducendo [conceptum ex ea filium, Iezrahel præcepit nominari] ab euentu ſcilicet, imponens nomen, eo quòd ſanguis innocens effuſus in Iezrahel, redundare deberet in caput eius. Et hoc eſt quod ſequitur [Deo pollicente] *Oſea* 1. [poſt breue tempus] duorum ſcilicet, vel trium Regum ſpatium [ſanguinem Iezrahel in domo Iehu] hoc eſt, in generatione Iehu, de quo legitur 4. *Reg.* 9. & 10. [vindicare] hoc eſt, pro ſimili peccato ſimiles pœnas inferre. Et hoc eſt, quod ſequitur.

Cuius promiſſionis] hoc eſt, comminationis [hæc cauſa eſt Iehu per Eliſeum] hoc eſt, per diſcipulum Eliæ [in Regem inuncto] ſicut legitur 4. *Reg.*9. [ad defendendum] hoc eſt, vindicandum [ſanguinem Naboth ciuis Iezrahel] innocenter, ſcilicet, effuſum [quæ] ſcilicet Iezrahel [tunc temporis metropolis erat]Samariæ [quem Iezabel] quæ fluxus ſterquilinij interpretatur [Achab Regis] Iſrael [vxor] qui peſſimus erat [interemerat] hoc eſt, interimi præceperat. *Danie.*13. Innocentem & iuſtum ne interficias [ſicut Regum hiſtoria exponit] 3.*Reg.*21.

Is] ſcilicet Iehu [cum grauiter] hoc eſt, graui pœna [iuxta Domini præceptum] ſicut legitur 4.*Reg.*9. [vindicandi ſanguinis cauſa] innocentis ſcilicet Naboth [in omnem memorati] hoc eſt, Achab [domum] hoc eſt, generationem [deſæuiſſet] hoc eſt, ſæuiendo vindicaſſet, ita ſcilicet quòd ſeptuaginta filios Achab & nepotes eius quadraginta interfeciſſet, ſicut legitur 4. *Reg.* 10. [hoc peccato] zelo ſcilicet [Dominum dereliquiſſe inuenitur] adhærens ſcilicet idolis 4. *Reg.* 11. [cuius] ſcilicet, Iehu [pronepote Ieroboam] de quo legitur 4. *Reg.*14. Filius enim Iehu erat Ioas, nepos Ioathaz, pronepos Ieroboam [qui lectione comprehenſus eſt] hoc eſt, qui in lectione *Oſea* in textu comprehenſus eſt & nominatus [originis ſuæ facta] hoc eſt, peccata paterna [imitante] ſicut genimina viperarum *Luca* 3. [ac contra Dei præcepta] qui idololatriam deteſtatur [& religionem] cultus diuini ſcilicet [cum populo Iſrael] ſupple, conſentiente [agente] ſcilicet, idololatriam [ſanguis Naboth] viri ſcilicet Iezrahelitæ [qui in loco certè Iezrahel] hoc eſt, ciuitatis quæ ſic nominabatur [fuerat profuſus] hoc eſt, abundanter effuſus. *Pſal.* Vindica ſanguinem Sanctorum tuorum, qui effuſus eſt [in domo Iehu] hoc eſt, in generatione Iehu patris, hoc eſt, attaui [procuratoris memorati Ieroboæ] pronepotis ſui ſcilicet [propter peccata] paterna ſcilicet, quæ imitatus eſt [redundaturus ſignificatur] per vindictam ſcilicet. *Exo.* 20. Ego ſum Deus zelotes vindicans peccata patrum in filios, in tertiam & quartam generationem.

Hinc factum eſt] hoc eſt, propter hoc [vt ira Dei] hoc eſt, punitio [in populo Iſrael] imitante ſcilicet idololatriam [per denuntiationem Prophetæ] Oſeæ ſcilicet [proceſſura diceretur] vt omnes ſcilicet inuolueret [domui autem Iuda] hoc eſt, duabus tribubus [miſericordia lectione comprehenſa] hoc eſt, in lectione textus. *Oſea* 1. dicitur: Domui Iuda miſerebor, & ſaluabo eos [ob hoc] id eſt, propter hoc [promiſſa eſt: quia Ezechias Rex Iuda filius Achas] De Achas legitur 4. *Reg.* 16. [ſublatis idolis] de terra, ſupple [quæ] ſcilicet, idola [tam pater eius] ſcilicet, Achas [quàm cæteri Reges] aui ſcilicet, & proaui ſui [conſecrauerunt] vel potius prophanauerunt [templum Dei purgaſſe] ab idolis ſcilicet [ac purificaſſe] à cultura idolorum & idololatris [monſtratur] ſcilicet ſicut legitur 4 *Reg.* 18.

Capvt. I.

D. ALBERTI MAGNI, EPISCOPI RATISPONENSIS, DOCTRINA TOTO ORBE CELEBERRIMI, ORDINIS PRÆDICATORVM.

IN OSEAM PROPHETAM Enarratio.

CAPVT I.

VERBVM Domini] Incipit Osea, qui contra decem & duas tribus prophetar de idololatria. Et diuiditur in partes duas, in titulum, scilicet, & in propheriã. Propheria ibi incipit [Et dixit Dominus ad Oseam, Vade] Titulus duplex est scilicet enuntiationis propheticæ & inspirationis. Titulus enuntiationis ad tempus refertur, in quo facta est enuntiatio, hoc est, ad Regis illorum temporum. Titulus inspirationis ad Deum refertur, qui per Spiritum dat inspirationem. Et hoc est [Verbum Domini] non hominis, supple. I. *Thess.* 2. Accepistis illud, sicut verè erat, vt verbum Dei, & non hominis, hoc dicitur, verbum in singulari, quia in Deo vnum est, quod tamen effectiuè & formaliter multorum & causa & ratio est: ideò quum verbum singulariter diceret, Domini addidit. Vnde *Ioan*. 1. de Verbo, quod in principio apud Deum erat, subditur, omnia per ipsum facta sunt [quod factum est] Verbum enim factiuum est & potius faciendo quàm dicendo ostendit seipsum. Et ideo dicit ibi *Glossa*, quod deificat. *Ioan*. 10. illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est [ad Oseam] nomen Prophetæ est, quod saluator interpretatur, eo quòd gratia sermonis multos saluat. *Eccl.* 46. secundum nomen suum maximus in salutem electorum Dei [filium Beeri] notatur quòd pater Propheta fuit. Dicit enim *Hieron.* quòd patres Prophetarum in titulis positi, Prophetæ fuerũt. *Psal.* 104. Nolite tãgere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari. Interpretatur autem Beeri putei mei, & profunditatem mysteriorum signat. *Ioan*. 4. Puteus altus est. Hi sunt putei, quos foderunt Patriarchæ, & Allophyli terra repleuerunt *Gen.* 26. *Num.* 21. Ascendat puteus. Concinebant. Puteus quem foderunt Principes & parauerunt duces multitudinis in datore legis & in baculis suis. De veritate enim legis & rectitudine virtutis, quæ per baculum significatur, aqua istius putei attingitur [In diebus Oziæ Ioathan] filij Oziæ, de quibus legitur 4. *Reg.* 15. [Achas] de quo 4. *Reg.* 16. [Ezechiæ] de quo. 4. *Reg.* 18. [Regum Iuda] hi enim in duabus tribubus regnauerunt [& in diebus Ieroboam] qui pronepos fuir Iehu [filij Ioas] de quibus 4. *Reg.* 13. [Regis Israël] Ieroboam enim regnauit super decem tribus, & fuit filius Ioas nepotis Iehu; Filius enim Iehu fuit Ioathan, qui filium reliquit Ioas qui pater fuit Ieroboam, sicut legitur 4. *Reg.* 14. vtriusque scilicet decem tribuum & duarum ponit Reges, quia de vtrisque prophetauit, licet principaliter de decem tribubus. Et subdit titulum inspirationis [principium loquendi Domino in Osea] supple, est istud, quod duos sensus habet. Potest enim significare, quòd cum & alij Prophetæ, sicut *Isaias*, *Ioel*, *Abdias*, *Michaas*, sub eisdem Regibus, qui nominati sunt, prophetauerunt: tamen Domino inspirante principium fuit loquendi in Osea, ante alios scilicet Prophetas. Potest etiam esse sensus quòd de muliere fornicationis principium sumpsit Dominus loquendi in *Osea*. Dicit autem, in Osea, & non, ad *Oseam*. Si enim ad *Oseam* diceret, sermo ad *Oseam* dirigeretur, quod non est verũ, sed potiùs *Osea* pro instrumento vtitur loquendi ad alios, & ideò in *Osea* loquitur sicut spirit⁹ in lingua. *Psal.* 44. Lingua mea calamus scribæ. 2. *Corin.* 13. An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Christus? *Psal.* 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.

Et dixit Dominus] Hic incipit prophetia, & diuiditur in partes duas. Primò enim prophetatur per rerum similitudines, arguens idololatriam. Secundò, sub attestatione veritatis. *Infra* 4. ibi [Audite verbum Domini domus Israël] Prima diuidit in duas. Primò enim ponit similitudinem for-

nicariæ, arguens decem tribus. Secundò similitudinem adulteræ, arguens duas. *Infra.* Scilicet. *Tertio, ibi* [Et dixit Dominus ad me, adhuc vade] Prior adhuc in duas diuiditur. Primò enim ponit res, in quibus accipit similitudinem : secundò, ex similitudinibus arguens per recti iudicij conuincit rationem. *Infra.* 2. *ibi* [Dicite fratribus vestis populus meus] Prior harum adhuc in duas diuiditur, in quarum prima exprobando idololatriam, comminatur pœnam : in secunda verò, ne desperent, promittit liberationis gratiam *ibi* [Et erit numerus filiorum Israël] Adhuc prior in duo diuiditur. Ponit enim primò similitudinē à fornicaria, secundò à natis eius *ibi* [Et concepit & peperit ei filium [In primo duo dicuntur : præceptum Domini, & obedientia Prophetæ. Et hoc est ergo quod dixit [Et dixit Dominus ad Oseam] præcipiendo scilicet. *Amos* 3. Non faciet Dominus Verbū, nisi reuelet secretum suū ad seruos suos Prophetas [Vade, sume tibi vxorem fornicationum] Sic resoluenda est constructio secundum *Hieronymum* in originali, Vade à me scilicet missus, vxorem fornicationum, hoc est, quæ tota fornicationibus dedita est, ita quòd constructio sit inter genitiuum & accusatiuum ad demonstrationem excellentiæ. Sume tibi, hoc est, ad formam tui, non illius, vt ipsa scilicet deposita immunditia ex te sanctificetur, & tu non inquinetis ex illa. 1. *Corinth.* 7. Sanctificata est mulier infidelis per verum fidelem. Vnde *Hieronymus.* Non enim qui bonus permanet, polluitur, si societur malo; sed qui malus est, in bonum vertitur, si boni exempla sectetur. Sic (vt dicit *Hieronymus* vir eruditissimus) Xenocrates laudatur, qui Polemonem luxuriosissimum iuuenem, & inter psaltrias, atque tibicines impudicas mulieres ebrium, & hedera coronatum sumpsit sibi, & fecit obedire sapientiæ, & adolescentem turpissimum mutauit in sapientissimum Philosophorum. Sic Socrates ad cælum leuatur laudibus, qui Phædonem (ex cuius nomine Platonis liber est de animæ immortalitate) de lupanari ob crudelitatem & auaritiam Domini multorum libidini seruientem, in Academiam transtulit, & honestissimum fecit. Et ideò dicit Sume tibi, & non simpliciter. Sume, nec dicit, coniunge te illi. *Apocalyp.* 17. Ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas. Fornicatrix tamen inhonestior est, quàm meretrix. Fornicatrix enim mente & corpore corrupta non quærit nisi libidinem. Meretrix autem à merendo dicta, requirit mercedem [Et fac tibi filios fornicationis] Sic ordinanda est constructio, filios fornicationis, hoc est, de fornicatione natos, fac tibi, hoc est, fac vt tui sint per adoptionem Non ergo vult dicere, quòd fornicariè generet, sed quòd natos ex fornicatione sibi faciat, & informet, & reducat ad fidei castitatem : & sic similitudo respondet significationi. Vult enim dicere, quòd Synagogam primò fornicantem in Chaldæa, & posteà in Ægyptu cum filios sibi fecerit, & à sordibus purgauerit, quod ostenditur *Ezech.* 16. per totum, vbi dicit, quòd conculcatam in sanguine sordidam assumpsit, & amictum suum super eam expandit, & subiungit rationem [quia fornicans fornicabitur terra à Domino] Fornicans scilicet in idolis, fornicabitur in mundi delectationibus, terra per metonymiam dicitur, hoc est, habitantes in terra, a Domino, supple, recedens. *Iere.* 3. Tu fornicata es cum amatoribus multis; tamen reuertere ad me, & ego suscipiam te. *Psal.* 72. Perdidisti omnes qui fornicantur abs te.

Et abijt] Tangitur obedientia Prophetæ [& accepit Gomer] quæ consummata, vel perfecta interpretatur. Pro eo autem, quòd non tantùm perfecta, sed etiam expleta erat in fornicationibus [filiam Debelaim] quæ interpretatur massa caricarum, siue ficuum, eo quòd in se multas dulcedines fornicationum commassauerat, vt sit fornicaria filia fornicariæ. *Ezech.* 16. Filia matris tuæ es tu. Poëta.

Mater venalis facit, vt sit filia talis.

Hæc similitudo congruit, quia immundam & contaminatam sibi accepit Deus Synagogam, & mundauit eam lege, sacramentis, & propheria.

Et concepit] Tangit hic generationem, in qua similitudo populi accipitur, quæ duplex est, in culpa scilicet, & in pœna. Similitudo in culpa repræsentatur per filiam *ibi* [Et concepit adhuc] in similitudine in culpa tria notanda sunt. Primò, quòd per locum, in quo culpa perpetrata est, significatur culpa ab euentu scilicet quia ita euenit, quòd in tali loco culpa facta est : secundum quod sub eodem nomine culpa ad alios transit, qui simile peccatum commiserunt : tertium quòd similis pœna debetur simili culpæ. Dicit ergo [Et concepit] secundum *Hieronymum*, non concepit ex Propheta, sed ex fornicatione *Psal.* 7. Concepit dolorem, & peperit iniquitatem [& peperit ei filium] non ei sicut carnali patri, sed ei sicut adoptanti & assumenti sibi filium. Sic enim Iudæos filios Synagogæ in fornicatione idolorum natos assumpsit Dominus, & adoptauit, & hoc modo dicitur pater. *Deute.* 32. Nunquid non ipse est pater tuus, qui possedit, fecit, & creauit te? [Et dixit Dominus ad eum] hoc est, ad Prophetam [voca nomen eius Iezrael] 3. *Reg.* 21. Iezrael ciuitas est in qua innocenter interfectus est Naboth, & à loco peccatum accipit nomen. Vnde tantum valet ac si diceret : Voca nomen eius interfectorem innocentis. 4. *Reg.* 24. Repleuit Ierusalem cruore innocentium vsque ad os. Et rationem huius nominis subiungit [quoniam adhuc modicum] supple, tempus erit. *Heb.* 10. Adhuc modicum aliquantulum & qui venturus est, veniet [& visitabo] per vindictam, scilicet [sanguinem Iezrael] *Glossa* habet, occisionem populi mei innocentis [super domum Iehu] hoc est, super generationem Iehu, & hoc peccatum in simili nomine transit ad imitantem. Sicut enim legitur 4. *Reg.* 9 & 10. Iehu solicitè vindicauit sanguinem innocentem Naboth in domū Achab interfectis septuaginta filijs eius, & præcipitata Iezabel vxore sua, interfecto etiam Rege Iuda genero Achab, interfectis etiam quadraginta viris de cognatis suis, & postea à simili peccato non cauit : & ideò simili modo in eum vindicauit, & post modicum, quia Ieroboam pronepote Iehu, sub quo Osea prophetauit, mortuo, Zacharias filius eius sibi successit, quem sexto mense regni sui occidit Sellum, qui de alia stirpe fuit & vindicauit in eum, quod ipse in Achab vindicauerat, sicut legitur 4. *Reg.* 15. *Psal.* 58. Intende ad visitandas omnes gentes : non miserearis omnibus, qui operantur iniquitatem. *Isa.* 17. Visitabit Dominus in gladio suo duro, grandi, & forti super Leuiatan serpentem

tem vectem. *Psal.* 100. In matutino interficiebam omnes peccatores terræ [Et requiescere faciam] hoc est, cessare regnum domus Israel, decem scilicet, tribuum. Interfecto enim Zacharia sub nepote Iehu, statim Reges Assyriorum ceperunt terram Ruben & Gad, & dimidiæ tribus Manasse, quæ erat trans Iordanem. Deinde transeuntes Iordanem, ceperunt Nepthalim & omnes alias tribus. Sicut legitur 4. Reg. 17. Et transtulit eos in Mdeos & Persas sub Osee Rege decem tribuum, ita quòd ab intetfectione Zachatiæ vsque ad captiuitatem non fluxerunt, nisi 49. anni. *Eccl.* 10. Regnum à gente in gentem transfer nit, propter iniustitias, & iniurias, & contumelias, & diuersos dolos [& in illa die] talis scilicer vindictæ [conteram arcum Israël] hoc est, atma decem tribuum, vt per partem totum significetur per Synecdochen [in valle Iezrael] hoc est, in valle pertinente ad Iezrael ciuitatem. Sunt enim ibi latissimi campi, & extensæ valles, in quibus pugna fuit, cum Rex Assyriorum caperet decem tribus & Samariam. *Psalm.* 45. Arcum conteret, & confringer arma, & scuta combutet igni [Er concepit adhuc] tangit statum populi captiuati. Vnde *Hiero.* Postquam confractus est Israël, & regnum eius destructum, ex tune non Iezrael. i. semen Dei, nec masculus, sed fœmina imbecillis nascitur, quæ vitiorum pater iniuriis, & habet fœmineum animum [& peperit filiam] hoe est, populum fœmininum animum habentem, quod contra dieitur 2. *Machab.* 7. Sopra modum mater mirabilis, & bonorum memoria digna. Et post pauca, quæ fœmineæ cogitationi masculinum animum ingessit [& dixit ei] scilicer Prophetæ [voca nomen eius absque misericordia] quia misericordiam liberationis à captiuitate non consequetur. *Iacob.* 2. Iudicium sine misericordia fiet ei, qui non fecit misericordiam. Er rationem huius nominis subiungit [quia non addam vltra misereri domui Israël] Sæpe enim liberauit eos: sed cum videret eos in malitia obstinatos, vltra liberare noluit, sicut expressè legitur 4. *Reg.* 17. Quod propter obstinationem eorum in malis, noluit misereri Dominus. *Iob* 30. Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus tuæ aduersaris mihi. *Ezech.* 9. Meus non parcet oculus, nec miserebor; viam eorum super caput eorum reddam. Et hoc est, quod sequitur [Sed obliuione obliuiscar eorum] *Psalm.* 87. Quorum non es memor amplius: & ipsi de manu tua repulsi sunt. Vnde *Ezech.* 5. dicitur, quòd in captiuitate positis, non est misertus, sed nudauit gladium post eos. Contrarium tamen videtur per Psalmistam 76. Aut obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira misericordias suas. Hoc soluit *Chrysost.* dicens, quòd duplex est misericordia, liberans & relaxans. Misericotdiam relaxantem nunquam dimittit Deus, citra condignum enim punit. Sed misericordiam liberantem aliquando intermittit, quia non semper liberat. Ita etiam soluitur hoc quod obiicitur *Isa.* 49. Si potest obliuisci mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui: & si oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. *Prou.* 6. Zelus & furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiescet cuiusquam precibus, nec recipiet pro redemptione dona plurima. Ab hac autem obliuione misericordiæ, distinguit duas tribos, & hoc est quod subdit [Et domui Iuda miserebor] hoc est, duabus tribubus: ita scilicet quod tunc non permittam eos à Rege Assyriorum captiuari. *Thren.* 3. Misericordia Domini, quod non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes eius [& saluabo eos] à Rege scil. Assyriorum [in Domino Deo suo] hoc est, in virtute Domini Dei sui, & non in virtute humana. *Isa.* 46. Dabo in Sion salutem, & in Ierusalem gloriam meam, & hoc est quod sequitur [Et non saluabo eos in arcu] qui longè ferit [& gladio] qui propinquè vulnerat [& in bello] exercituum scil. [& in equis] bellicis, scil. dextrariis [& equitibus] militibus scil. peritis in arte pugnandi. Et hoc factum est 4. *Reg.* 18. & 19. vbi merito Ezechiæ misit Dominus Angelum suum, & percussit in castris Assyriorum 185. millia. De primis duobus dicitur in *Psalm.* 43. Non enim in arcu meo sperabo, & gladius meus non saluabit me. De tertio *Iudic.* 5. Noua bella elegit Dominus. De quarto & quinto, item in *Psalm.* 32. Fallax equus ad salutem, & gigas non saluabitur *Amos* 2. Tenens arcum non stabit, & velox pedibus non saluabitur, & ascensor equi non saluabit animam suam. Quòd autem decem tribubus consolationem subtrahit, per similitudinem exprimit, subdens [Et ablactauit] ipse scil. Propheta, non mulier fornicationum, hoc est, ab omni dulcedine legis, & prophetiæ, & consolationis abstraxit. *Isa* 27. Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum? Per pœnas scil ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus. Et hoc est [eam, quæ erat absque misericordia] id est, decem tribus, quæ vsque hodie dulcedinem liberationis à Deo non receperunt. *Thren.* 1. Repleuit & inebriauit me amaritudine.

Assyrij diripiunt decem tribus Israël

Misericordia liberans & relaxans.

Deus saluat sine armorum potentia.

Et concepit] Tangit hic similitudinem ad duas tribus, & hoc est quod dicit [& peperit filium] mutans sexum. *Psalm.* 17. Filij alieni mentiti sunt mihi [& dixit] supple, Dominus ad Prophetam [Voca nomen eius, non populus meus] Cuius tamo tangitur 4. *Reg.* 23. & 24. Quia captiuatis decem tribubus, nec duæ tribus in cultu Dei permanserunt, sed idola coluerunt, & se non vt populus Dei gesserunt. *Iob* 21. Dixerunt Domino Deo; Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus Et hoc est quod sequitur [quia vos non populus meus] hoc est, ideò quia vos non gessitis pro populo meo. *Apoc.* 2. Dicunt se Iudæos esse, & non sunt, sed sunt Synagoga satanæ [&] ideò, supple [Ego non ero Deus vester] Transferam enim illos ad terram illorum Deorum, quos coluerũt. *Ierem.* 16. Sicut seruistis diis alienis in terra vestra, ita seruietis dijs alienis in terra nõ vestra.

Et erit numerus] post desolationem comminationis, promissionem tangit futuræ consolationis ne desperent. Et tangit quatuor: dispersorum multiplicationem, multiplicatorum conuersionem, conuersorum congregationem, congregatorum sub vno capite adunationem Et. hoc est [Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris] Multi enim sunt qui ad informem fidem veniunt temporibus nouissimis. *Psalm.* 138. Dinumerabo eos, quasi dicat, non, & super arenam multiplicabuntur. *Eccli.* 1. Arenam maris quis dinumerare poterit? [quæ sine mensura est] latitudinis scil. & longitudinis, quia in toto orbe dispersi sunt. *Isa.* 27. Replebunt faciem orbis semine. *Psalm.* 18. In omnem terram exiuit sonus eorum [& non numerabitur] *Glossa*, præ multitudine. Vnde dictum est Abrahæ *Genes.* 15. Suspice cælum, & numera

stellas, si potes: sic erit semen tuum. *Apoc.* 7. Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat. Et subdit de conuersione multiplicatorum.

Et erit] versus, & dictum est hoc pro certitudine prophetali. 1. *Reg.* 9. Omne quod loquitur, absque dubio eueniet [in loco] hoc est, in Chaldæa, vel allegoricè in Ecclesia [vbi dicetur eis] quando ducentur in captiuitatem [non populus meus vos] hoc est, isti sunt non populus Dei, quia si esset Deus eorum, protegeret eos. Vnde *Thren.* 4. Recedite polluti, clamauerunt eis, recedite, abite. Et post pauca: Dixerunt inter gentes, non adiiciet vltrà, vt habitet in eis [Dicetur eis] propter conuersionem & pœnitentiam [filij Dei viuentis] quando Deus sicut filios consolabitur eos. *Isa.* 66. Quomodo si mater blandiatur filio, sic ego consolabor vos, & in Ierusalem consolabimini. *Ioan.* 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine eius. Hanc auctoritatem inducit *Apostolus Rom.* 11. & exponit eam de conuersis ad Christum in tempore nouissimo. Et subdit de conuertorum congregatione.

Et congregabuntur filij Iuda] hoc est, duarum tribuum [& filij Israël] hoc est, decem tribuum, pariter in vnam terram & cor, quod non potest intelligi de decem tribubus, quia illæ non redierunt, sed intelligitur de quibusdam de decem tribubus, qui immixti fuerunt duabus. In fine autem mundi omnes congregabuntur ad Christum, & hoc expressè dicitur *Ezech.* 39. Scient, quia ego Dominus Deus eorum, eò quod transtulerim eos in nationes, & congregauerim eos super terram suam, & non dereliquerim quenquam ex eis ibi, & non abscondam vltra faciem meam ab eis, eo quod effuderim spiritum meum super omnem domum Israël. *Act.* 4. Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna. Et subdit de adunatione sub caput vnum.

Christo omnes accedent homines in fine mūdi.

Et ponent sibimet caput vnum] quod Iudæi dicunt Dauid suscitatum in aurea Ierusalem, mendacium & fabula est, & ideò exponendum est de Christo. *Ezech.* 37. Rex vnus erit omnibus imperans, & non erunt vltrà duæ gentes, nec diuidentur vltrà in duo regna. Et paulo post: Ego ero eis Deus, & seruus meus Dauid Rex super eos, & pastor vnus omnium eorum. *Ioan.* 10. Fiet vnum ouile & vnus pastor [& ascendent de terra] captiuitatis, vel de terrenis ad cælestia. *Psalm.* 83. Ascensiones in corde suo disposuit in valle lacrymarum. *Philip.* 4. Nostra conuersatio in cælis est [quia magnus dies Iezrahel] hoc est, magna & clara iustitia apparebit in pœna iniquorum, qui seminis Dei fuderunt innocentem sanguinem. *Psalm* 117. Hæc est dies quam fecit Dominus. *Esther* 8 Iudæis noua lux oriri visa est. *Cant.* 3. Videte Regem Salomonem, hoc est, pacificum, in diademate quo coronauit eum mater sua in die desponsationis eius, & in die lætitiæ cordis illius.

Tunc enim in lætitia cordis iteratò, Deus sibi desponsauit populum, sicut statim dicet Propheta in capitulo sequenti.

***

CAPVT II.

Dicite fratribus vestris.

HIc secundum inductam diuisionem iudicio filiorum condemnanda ostenditur mater, & habet duas partes. In prima, propter peccatum idololatriæ & ingratitudinis condemnabilis esse conuincitur: in secunda, ne desperet, more prophetali consolatio promittitur pœnitenti *ibi* [Propter hoc ego lactabo eam.] In prima parte duo sunt, scilicet, iudicium condemnationis pro idololatria, & iudicium condemnationis pro ingratitudine *ibi.* [Et hæc nesciuit] In prima adhuc duo sunt. Primò enim prouocantur nati ad iudicium matris: secundò profertur forma iudicij, *ibi.* [Auferat fornicationes] Dicit ergo [Dicite fratribus vestris, populus meus] secundum Hieronymum nunc loquitur ad duas tribus & est sensus: O vos duæ tribus dicite fratribus vestris, hoc est, de nomine quod per adoptionem acceperunt, monere decem tribus, & hoc nomen est populus meus & contestemini eos per nomen illud quod matrem iodicent [& sorori vestræ] eisdem decem tribubus captiuatis dicite, supple [misericordiam consequuta] hoc enim nomen obliuioni tradendum non est, & per hoc nomen soror contestata est, quòd filia contra matrem pro Domino tenetur iudicare. *Matth.* 10. Patet contra filium & filios contra patrem, filia contra matrem & mater contra filiam. Et *ibid.* Insurgent filij contra parentes eorum. In tali enim iudicio correptionis fraternæ nulli parcendum est. Vnde *Exod.* 32. Ite & redite de porta vsque ad portam per medium castrorum, & occidat vnusquisque fratrem suum, & amicum, & proximum suum. Occiditur enim quantum ad vitam peccati, quando corripitur & ad bonum conuertitur. Adhuc, Quia fratres & sorores sunt, ex ordine charitatis tenentur eis, vt iudicium condemnationis iudicent, & sic per timorem à peccatis conuertantur. *Rom.* 9. Tristitia est mihi magna & continuus dolor cordi meo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem. Adhuc, Qui factus est populus & misericordiam consequutus, ex beneficio recepto tenetur alios corripere, & ad similem gratiam reuocare. 1. ad *Timoth.* 1. Ideò misericordiam consequutus sum, vt in me primum ostenderet Deus omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri sunt ei per me. *Apoc. vlt.* Sponsus & sponsa dicunt, veni, & qui audit, dicat, veni. Et postquam rationes dixit quare iudicare debent matrem, subdit, prouocans ad iudicium.

Correctio fraterna omnibus est impendenda.

Iudicate matrem vestram, iudicate] matrem vestram dicit, & non vxorem meam, quia (sicut dictum est) filij in fornicatione idolorum nati sunt, in qua generatione coniunctionem cum Deo non habuit. Item cum assumpta esset, & sanctificata, & filij adoptati, vt ad nouam prolem gratiæ à Deo fœcundaretur, in fide thori non remansit, & ita matrem filiorum se exhibuit, non vxorem mariti. Iudicate autem dicit & iudicate, quia & de idololatria & ingratitudine conuincenda fuit. Est enim istud iudicium discussionis & correptionis, in quo ostendit homini propter quod condemnandus sit nisi pœniteat. 1. *Corinth.* 11. Quòd si nosmetipsos iudicare

iudicaremus, non vtique iudicaremur. *Ioan.7.* Quod iuſtum eſt, iudicate. *Iſa.3.* Dominus ad iudicium veniet, cum ſenioribus popoli ſui. Et *ibidem poſt pauca.* Nunc ergo habitatores Ieruſalem & viri Iuda, iudicate inter me & vineam meam. Et bene dico, iudicate [quia ipſa non eſt vxor mea] In Chaldæa enim & in Ægypto non mihi, ſed idolis coniuncta fuit, & in illa fornicatione vos genuit. *Iſa.54.* Vt mulierem derelictam & mœrentem ſpiritu vocauit te Dominus, & vt vxorem ab adoleſcentia abiectam [Et ego non vir eius] quia non ex ſemine meo mihi genuit filios, ſed idolis. *Ezech.16.* Facta es quaſi mulier adultera, quæ ſuper virum ſuum adducit alienum. *Eccl.23.* Omnis homo, qui tranſgreditur lectum ſuum contemnens in animam ſuam. Et poſt pauca. Sic & mulier omnis relinquens virum ſuum, peccabit & ſtatuens hæreditatem ex alieno matrimonio. Primò enim in lege Altiſſimi incredibilis fuit. Secundò, virum ſuum dereliquit. Tertiò, in adulterio fornicata eſt. Quartò, quia ex alio viro hæredes ſibi ſtatuit. Hæc ſub eiſdem auctoritatibus de illis dicuntur qui poſt Baptiſmum Dominum derelinquunt, & delectabilia mundi ſequuntur. Et ſubdit de iudicij forma, & duo dicit: accuſationem, ſcil. & coniunctionem *ibi* [Quia dixit: Vadam poſt amatores meos] accuſationem proponit dupliciter, in deteſtatione, ſcil. culpæ, & in comminatione pœnæ *ibi* [Ne fortè expoliem] Dicit ergo.

Adulterium grãde eſt crimen.

Auferat fornicationes ſuas.] quibus ſcil. cum idolis fornicatur, de idolo ſcil. in idolũ, vel delectabili in delectabile [à facie ſua] vt ſcil. non inſpiciat eas vt rem dilectam, ſed auertat faciem ſicut à re deteſtabili. *Oſea 4.* Fornicati ſunt, & non ceſſauerunt: quoniam Dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo [& adulteria ſua] ſupple, auferat [de medio vberum ſuorum] quia etiam poſtquam mihi coniuncta eſt, cum idolis & delectabilibus adulterata eſt. De medio vberum dicit, quia inter vbera cor eſt, & in vberibus titillatio concupiſcentiæ ſentitur. Vnde *Prou.7.* meretrix dicit: Veni, inebriemur vberibus, & fruamur cupitis amplexibus. *Iſa.1.* Auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis. In quibus autem viget concupiſcentia, pacem non habent. *4.Reg.9.* dixit Ioram Rex ad Iehu: Nunquid pax eſt Iehu? At ille reſpondit: Quæ pax? Adhuc fornicationes Iezabel matris tuæ & veneficia eius multa vigent. Et ſubdit de pœna, in ſe ſcilicet, & in filiis. In ſe dupliciter, ſcilicet, in pœna damni, & damni quantitate, & hoc eſt.

Ne fortè] fortè, dicit propter mobilitatem liberi arbitrij, quod ad bonum & ad malum inclinabile eſt. *Eccli.31.* Potuit tranſgredi, & non eſt tranſgreſſus [expoliem eam nudam] hoc eſt, expoliem ita, quòd nuda appareat, interiori ſcilicet, & exteriori habitu ablato. Exterior habitus fuit, cultus templi, diuitiæ, gloria, & huiuſmodi. Interior habitus gratiæ, & virtutum. *Ezech.16.* Nudabunt te veſtimentis tuis, & auferent vaſa decoris tui, & relinquent te nudam, plenámque ignominia. Propter hoc dicitur *Apoc.16.* Beatus qui cuſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet, & ne videant turpitudinem eius [ſecundum diem natiuitatis ſuæ] hoc eſt, ſicut nuda fuit, quando in me primò fuit renata, in Ægypto ſcilicet, vel in Chaldæa, quando nullo decore veſtita fuit. Sine Deo enim, & ſine lege, & ſine promiſſionibus fuit *Epheſ.2.* Eratis in illo tempore ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſraël, & hoſpites teſtamentorum, promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo. Et ſubdit de quantitate damni.

Et ponam eam quaſi ſolitudinem] ſupple, ſi conuerti noluerit. Solitudinem dicit, quia eis ductis in captiuitatem, terra vacuatur. *Iſa.6.* Deſolatæ ſunt ciuitates abſque habitatore, & domus ſine homine, & terra derelinquetur deſerta, & longè faciet Dominus homines. Et hoc eſt quod ſequitur [Et ſtatuam eam quaſi terram inuiam] hoc eſt, ita longè faciam duci in captiuitatem, quod viam redeundi non inueniant. *Prou.7.* Non eſt vir in domo ſua, abiit via longiſſima. *Iſa.23.* Ducent eam longè pedes ſui ad peregrinandum. Hoc dicitur eis, qui per peccata recedunt a Domino, & ad pœnitentiam redire non cogitant. *Luc.15.* Abiit in regionem longinquam, & ibi diſſipauit bona ſua, viuendo luxurioſe cùm meretricibus [& interficiam eam in ſiti] Hieronymus. Vt cadat in terram alienam patiens ſitim omnium bonorum, & nihil eorum quæ deſiderat, obtineat. Hoc ſignificatum eſt *Gen.21.* vbi Agar cum filio recedens à domo Patriarchæ, ſitim intolerabilem paſſa eſt vſque ad deſperationem. Iuſtum enim eſt, quòd ſitis inſatiabilis peccati, omnium bonorum defectu & ſiti condemnetur. Vnde diues *Luc.16.* Guttam aquæ impetrare non valuit. Propter hoc dicitur *Iere.2.* Prohibe pedem tuum à nuditate, & guttur tuum a ſiti. Et ſubdit de pœna filiorum.

Peccata elongant à Deo.

Et filiorum illius] non meorum, ſupple [non miſerebor] vt ſcil. liberem eos. Et ſubdit cauſam [quoniam filij fornicationum ſunt] imitatores ſcilicet ignominioſæ matris. *Oſea 4.* Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor [quia fornicata eſt mater eorum] cum idolis ſcilicet, vel delectabilibus. *Pſalm.72.* Perdidiſti omnes, qui fornicantur abs te [confuſa eſt quæ concepit eos] non confuſione verecundiæ, ſed confuſione ignominiæ, quia ſcil. in peccato deprehenſa eſt. *Iere.2.* Quomodo confunditur fur, cum deprehenditur; ſic confuſa eſt domus Iſrael. *Eccli.4.* Eſt confuſio adducens gloriam, & eſt confuſio adducens peccatum. Et ſubdit de obſtinatione in peccato.

Quia dixit] Hæc autem tria dicit, peccandi obſtinatam voluntatem, pœnam ad reditum cogentem, & reditum ad virum miſericorditer ſuſcipientem, & hoc eſt [vadam poſt amatores meos] *Gloſſa:* Fide & dilectione ſequar Deos, & imitabor gentes quarum Deos colo *Iere.2.* Dixiſti, deſperaui, nequaquam faciam; adamaui quippe alienos, & poſt eos ambulo. Hoc opere dicunt, qui delectabilia mundi obſtinata ſequuntur voluntate. *1.Corinth.12.* Ad ſimulachra muta prout ducebamini euntes, ſupple, eratis. Et ſubdit cauſam [qui dant panes mihi] hoc eſt refectionem [& aquas meas] ſupple, dant mihi, hoc eſt, eſculentum & poculentum [& oleum meum] condimentum ſcil. & [lanam meam] ex qua fit veſtis [& linum meum] quo ſuauiter foueatur mollities carnis [& potum meum] quo ſcilicet, vtar in deliciis, ſicut eſt vinum, & vinum conditum, & huiuſmodi. Hæc enim omnia dicebat ſe habere ab idolis, cùm dona Dei eſſent. *Ezech.16.* Sumpſiſti veſtimenta multicoloria, & veſtita es eis, & oleum meum, & thymiama meum poſuiſti in conſpectu idolorum & panem meum, quem dedi tibi: ſimilam & oleum & mel, quibus enutriui te, poſuiſti in conſpectu eorum in odorem ſuauitatis. Hoc dicitur

eis, qui dona Dei ſuis viribus, vel ſuis meritis attribuunt. Et ſubdit de pœna coarctante.

Propter hoc] peccatum ſcilicet, ecce ego ſepiam viam tuam ſpinis, hoc eſt, punctionibus dolorum in paupertate & miſeria. *Gen.* 3. Cùm operatus fueris terram, non dabit fructum ſuum, ſed ſpinas & tribulos germinabit tibi [& ſepiam eam maceria] Maceria macer murus eſt, congregatione lapidum ſine cæmento factus, & (vt *Hieronymus* dicit) ſignat dura obſtacula, quibus quis à propoſito mali impeditur. *Thren.* 1. Circumædificauit aduerſum me lapidibus quadris, vt non egrediar. Vnde *Iſa.* 9. dicitur: Lateres ceciderunt, ſed quadris ædificabimus, hoc eſt, obſtacula parua non reputant; ſed magna ponemos. *Iob* 5. Diſſipat cogitationes malignorum, ne poſſint implere manus eorum, quod cœperant [& ſemitas ſuas non inueniet] me ſcilicet impediente. *Nume.* 22. Peruerſa eſt via tua, mihique contraria [ſequitur amatores ſuos] Aſſyrios ſcilicet, vel Ægyptios, vel peccatores [& non apprehendet eos] nullum enim ferent auxilium. *Iſa.* 31. Corruet auxiliator, & cadet cui præſtatur auxilium, ſimulque conſumentur [& quæret eos] deſiderio ſcilicet, & non inueniet, ad aliquod ſolatium, ſupple. *Iſa.* 30. Omnes confuſi ſunt ſuper populo, qui eis prodeſſe non poterit, nec fuit in auxilium, nec in aliquam vtilitatem, ſed in confuſionem & in opprobrium. Et ſubdit de coacta reuerſione.

Et dicet] tunc, ſupple, coacta pœnis [Vadam] cordis conuerſione [& reuertar] operis ſatisfactione [ad virum meum priorem] qui ſcilicet dignitate omnes præcellit, & me primò poſt fornicationes aſſumpſit. *Lucæ* 15. Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Peccaui in cælum & coram te: fac me ſicut vnum ex mercenarijs tuis. *Cant.* 3. Circuibo ciuitatem, per vicos & plateas quærens quem diligit anima mea. Tunc enim alios experta, dicet. *Pſal.* 85. Non eſt ſimilis tui in Dijs Domine, & non eſt ſecundum opera tua [quia benè mihi erat tunc] ſcilicet quando verum animæ colui virum [magis quàm nunc] in cultura ſcilicet Deorum alienorum. *Pſal.* 15. ſecundum *Hieronymi* tranſlationem: Serua me, Domine, quoniam ſperaui in te: dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam mihi bene non eſt ſine te. Item *Pſal.* 15. Delectationes in dextera tua vſque in finem. *Tobiæ* 8. Omnia in te vno habentes, non te debuimus dimittere à nobis.

Et hæc neſciuit] improperat hic ingratitudinem, & tangit duo: culpæ ſcilicet exprobrationem, & pœnæ comminationem *ibi* [Idcircò conuertar] Dicit ergo: Et hæc neſciuit, hoc eſt, ſcire noluit. *Pſal.* 35. Noluit intelligere, vt bene ageret. *Iob* 21. Dixerunt Domino Deo: Recede à nobis, ſcientiam viarum tuarum nolumus [quia ego dedi ei frumentum] ſcilicet literale & ſpirituale in verbo Dei. *Pſal.* 147. Adipe frumenti ſatiat te [vinum] literaliter ſcilicet, & ſpiritualiter in gaudio ſpirituali. *Prou.* 3. Vt impleantur horrea tua ſaturitate, & vino torcularia tua redundabunt [& oleum] in cibi dulcoramentum, & ſpirituale in lucis miniſterium, quod eſt ſacræ doctrinæ ſcientia. *Deut.* 33. Tantummodò oculus Iacob in terra frumenti, vini, & olei. *Pſal.* 4. A fructu frumenti, vini & olei ſui multiplicati ſunt [& argentum] literaliter ſcilicet, & ſpiritualiter in eloquentia tinnitum ſancti eloquij. *Pſal.* 6. Argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum. *Aggei* 2. Meum eſt aurum, & meum eſt argentum: magna erit gloria domus huius nouiſſimæ plus quàm primæ [multiplicaui eis aurum] & literaliter & ſpiritualiter in ſapientia [quæ fecerunt Baal] hoc eſt, idolum vel Sydoniorum, vel Babyloniorum. Conuerterunt enim argentum & aurum in ſimulachra fuſilia. *Iſa.* 2. Repleta eſt terra argento & auro, & non eſt finis theſaurorum eius, & repleta eſt terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius, & repleta eſt terra eius idolis. *Iudic* 17. Conſecraui & voui argentum hoc Domino, vt de manu mea ſuſcipiat filius meus, & faciat ſculptile atque conflatile. Propter hoc conqueritur *Iſa.* 1. Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui: Iſraël autem me non cognouit, & populus me non intellexit. Et ſubdit de pœna, & dicit duo. Primò enim exaggerat pœnam. Secundò repetit culpam, vt iuſtior appareat condemnatio *ibi*.

Et viſitabo ſuper eam] Triplicitèr autem exaggerat pœnā in dāno, confuſione & deſolatione. Dicit ergo [Idcirco cōuertar] ad eam ſcilicet puniendā & condēnandā *Iſa.* 1. Cōuertar ad te, & excoquā ad purum ſcoriam tuā [& ſumam] hoc eſt, auferam a te [frumentum meum] hoc eſt, eſculentum meū, quo paui te, literaliter & ſpiritualiter. *Deu.* 28. Fructus terræ tuæ & omnes labores tuos comedet populus, quē ignoras, vt ſis ſemper calumniā ſuſtinens [in tempore ſuo] hoc eſt, tempore meſſis. *Gloſſa.* Quia tunc maior erit dolor, cum iam in horreum ducenda, & quodammodo tenta rapientur è manibus. *Iſa.* 17. Ablata eſt meſſis in die hæreditatis, & dolebit grauiter [& vinum meum] literaliter & ſpiritualiter in gaudio ſpirituali. *Deutero.* 28. Vineam plantabis, & fodies, & vinum non bibes, nec colliges ex ea quippiam: quia vermibus vaſtabitur [in tempore ſuo] hoc eſt, tempore vindemiæ, quando iam de prælo ad cellarium ducendum erat. *Iſa* 16. In vineis non exultabit, nec iubilabit: vinum in torculari non calcabit qui calcare conſueuerat, vocem calcantium abſtuli [& liberabo lanam meam] *Hieronymus.* Cùm ipſi ſint ſerui diaboli, ſub illa ſeruitute tenent lanam & linum quaſi violēter ſubijciendo; ſed liberat ea, ne ab iniquis Dominis poſſideantur. Et dicit ideò in originali, quòd creaturæ non ex voluntate exhibent ſe ad vſum peccatorum, ſed violenter ab eis vſurpantur. & inducit hoc, quod eſt *Rom.* 8. Quoniam ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. *Sap.* 19. Omnis creatura ad ſuum genus ab initio refigurabatur deſeruiens tuis præceptis, vt pueri tui cuſtodirentur illæſi. Lana autem ſignat exempla Sanctorum, quæ valent calefacere peccatores. *Iob* 31, Si non benedixerint mihi latera pauperis, & non de velleribus ouium mearum calefactus eſt [& linum meum] quod ſignat candorem innocentiæ & caſtitatis. *Prouerb.* 31. Quæſiuit lanam & linum, & operata eſt conſilio manuum ſuarum [quæ operiebant ignominiam eius] ne ſcilicet appareret concupiſcentiæ peccatum, quod ignominioſum eſt. *Ezech.* 16. Expandi amictum meum ſuper te, & operui ignominiam tuam. Et ſubdit de exaggeratione confuſionis [Et nunc reuelabo ſtultitiam eius] hoc eſt, quòd ſtulta eſt, manifeſtabo per pœnam, ſcilicet, in inſtanti captiuitate. *Ezech.* 16. Nudabo ignominiam

Creatura ſeruit peccatori inuita.

tuam

tuam coram amatoribus tuis, & videbunt omnes turpitudinem tuam. Stultus dicitur à stoliditate, quàm stultus enim sit homo in culpa, reuelatur in pœna, quia sicut dicit *Greg.* Oculos quos culpa claudit, pœna aperit *Iob.* 20. Reuelabunt cæli iniquitatem eius, & terra consurget aduersus eum. Et hoc est quod sequitur [in oculis amatorum eius] vt scilicet eosdem habeat tortores in pœna quos incentores habuit in culpa. *Isa.* 20. Minauit Rex Assyriorum captiuitatem Ægypti & transmigrationem Æthiopiæ iuuenem & senem, nudam & discalceatam discoopertis natibus ad ignominiam Ægypti[& vir non eruet eam de manu mea] *Deuter.* 32. Non est qui de manu tua possit eruere [& cessare faciam omne gaudium eius] hoc est, causas gaudij in Babylonica seruitute. *Thren.* 5. Versa est in luctum cithara nostra, cecidit corona capitis nostri. 1. *Macha.* 1. Omnis maritus sumpsit lamentum, & qui sedebant in thoro maritali, lugebant: & commota est terra super habitantes in ea, & vniuersa domus Iacob induit confusionem [solennitatem eius] supple, cessare faciam, Paschæ scilicet & Pentecostes, & Scenophegiæ, quæ festa abiecit Deus: vt iam non tantùm euacuata sint, sed etiam nociua & mortifera celebrantibus ea. *Am.* 5. Odi & proieci solennitates vestras,&non capiam odorem cœtuũ vestrorum [neomeniam eius]festum scilicet nouæ lunæ & Calendarum. *Isa.* 1. Calendas vestras, & solennitates vestras odiuit anima mea, facta sunt mihi molesta] sabbatum eius] cessare scilicet faciam. *Thren.* 1. Viderunt eam hostes, & deriserunt Sabbata eius. *Glossa.* In quo epulis & otio vacabant, & non Domino. Et generaliter subdit [& omnia festa] sicut scilicet Encæniorum & aliorum gaudiorum, quæ celebrabant. *Tobiæ* 2. Dies festi vestri conuertentur in luctum & lamentationem [& tempora eius] supple; cessare faciam: tempora vocat ex tempore festa emergentia, sicut interfectionis Sysaræ à Iabel *Iudic.* 5. & interfectionis Holophernis *Iudith. vlti.* & dies sortium de liberatione ab Aman *Esther. vlti.* Omnes istas lætitias in lamentum deduxit, & vt vile stercus abijci fecit. *Isai.* 29. Solennitates euolutæ sunt, & circumuallabo Ariel, & eris tristis & mœrens. Et exaggerat adhuc desolationem.

Et corrumpam vineam eius] hoc est, plantationes, quæ materiam gaudij ministrant. *Amos* 5. Vineas amantissimas plantabitis, & non bibetis vinum earum [& ficum eius] dulcedines scilicet consolationum. *Ioel.* 1. Ficum meam decorticauit, nudam spoliauit eam & proiecit [de quibus dixit] hoc est, quia illa idolis attribuit [mercedes hæ meæ sunt] quibus scilicet, ad idololatriam conducta sum[quas dederunt mihi amatores mei] sicut & ipse diabolus dicit *Matth.* 4. Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. Ita multi dona Dei ad mundana referunt, quasi à mundanis habeant, quæ non nisi dono Dei perceperunt. Contra quod dicitur 1. *Para.* 29. Quæ de manu tua accepimus, hæc obtulimus tibi [Et ponam eam in saltum] hoc est, in syuestreitatem, vbi scilicet pilosi habitant. *Isa.* 7. Erit in pascua bonis, & in conculcationem pecoris [& comedet eam bestia agri] hoc est, agrestes tyranni. *Hieronymus* inducit illud *Psal.* 79. Diripiunt eam omnes transeuntes viam, & singularis ferus depastus est eam. Et repetit culpam vt iustior sit pœna [&] id est, quia [visitabo super eam] hoc est, opprimens eam. *Hieron.* cùm visitare frequentius in bono soleat accipi, hic in malo ponitur pro afflictione. *Psal.* 58. Intende ad visitandas omnes gentes, & non miserearis omnibus, qui operantur iniquitatem [dies Baalim] hoc est, festa Baalim. *Hieronimus.* Baalim plurali numero idolum Baal in multis locis positum signat, cui idolo festa magna celebrabát. Vnde *Osea* 7. Dies Regis nostri cœperunt Principes furere à vino. Sicut & mundani dies gaudiorum suorum celebrant. *Psalmista.* Celebrauerunt nomina sua in terris suis. Alia translatio [quibus accendebatur incensa] in signum scilicet deuotionis, de quo dicitur *Isa.* 1. Incensum abominatio est mihi [& tenebatur inaure sua]in signum scilicet obedientiæ ad idola *Cant.* 1. Murenulas aureas faciemus tibi [& monili suo] *Isidorus.* Monile quasi munile, quia munit sinum, ne adulter inserat manum. Illæ autem muniebant sinum, vt solum in corde retinerent idolum. *Cant.* 7. Iuncturæ feminum tuorum sicut monilia [& ibat post amatores suos]profectu scilicet idololatriæ. *Iere.* 2. Ambulauerunt post vanitatem, & vani facti sunt [& mei obliuiscebatur dicit Dominus] *Ierem.* 2. Populus meus oblitus est mei diebus innumeris. *Isa.* 57. Mentita es, & mei non es recordata, quia nec per beneficia Deum cognoscere voluit. *Monile.*

Propter hoc] Tangitur hic consolatio & habet partes duas, consolationem scilicet in exitu de captiuitate, & consolationem in bonorum Dei optima dispositione *ibi* [Et erit in die illa] In exitu quinque dicit, blandimentum scilicet educentis, viam egressionis, eruditionem cordis, spei confirmationem, optimam in Principibus populi dispositionem, & lætitiæ cordis per cantum demonstrationem [Propter hoc] hoc quod dicit, propter hoc, non continuatur ad præcedens, cùm præcedens immediatè potiùs sit causa oppositi. Sed ita continuandum est, quia scilicet omnino nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. *Ezech.* 18. & verberibus non corrigitur [Propter hoc, Ecce ego lactabo eam] consolationibus scilicet, vt vel sic reuertatur, & hoc est propter hoc, & similis tropus est in *Psal.* 80. Inimici Domini mentiti sunt ei, & erit tempus eorum in secula: & cibauit eos ex adipe frumenti. Ac si dicat, inimici puniri redire noluerunt: & ideò cibaui eos, vt redirent[Ecce ego lactabo eam] vbere scilicet consolationis & vbere exhortationis, vt scilicet consolatione dulcedinem lactis, exhortatione candorem veritatis experiatur. *Isa. vltimo.* Ad vbera portabimini, & super genua blandientur vobis. *Isai.* 60. Suges lac gentium, & mamilla Regum lactaberis. Et subdit de amœnitate viæ. *Deus blanditijs allicit, quos seueritate flectere nõ potest.*

Et adducam eam in solitudinem] sicut, supple, feci de Ægypto egredientem, quod vocat solitudinem, quia nemo alienus particeps est gaudiorum illorum. *Exod* 3. Ibimus viam dierum in solitudinem ad sacrificandum Deo nostro. *Thre.* 3. Sedebit solitarius & tacebit: quia leuabit se supra se. Et subdit de eruditione [& loquar ad cor eius]. Ideò ad cor loquitur, qui cordi tristato ex annuntiato gaudio satisfacit. *Isa.* 40. Loquimini ad cor Ierusalem, & aduocate eam. *Sapie.* 8. Immortalis est in cogitatione Sapientia, & in amicitia illius delectatio bona. Et subdit de optima populi dispositione.

Et dabo ei vinitores eius.] Hoc est, qui colligant vinum eius literaliter & spiritualiter in spiritualibus gaudiis [ex eodem loco] id est, vt alieni labores eius de cætero non diripiant, siue spiritualiter, siue corporaliter; sed ipsi qui colunt, fructum laboris accipiant. *Amos* 9. Plantabunt vineas, & bibent vinum earum: plantabunt hortos, & comedent fructus eorum. Hic inducunt Sancti per hoc probare intendentes, quòd de Ecclesiæ gremio Prælatus eligendus sit: tum quia vinitores eius dicuntur, & non simpliciter vinitores: tum quia ex eodem loco esse dicuntur. *Osee vltimo.* Germinabunt quasi vinea, memoriale eius sicut vinum Libani. Melius ad hoc facit, quod dicitur *Heb.* 5. Omnis Pontifex ab hominibus assumptus, pro hominibus constituitur. Caput enim monstruosum est, quod de eodem corpore, cuius caput est, non creuit. Et tangit de corroboratione spei, subdens.

Prælatus de Ecclesia gremio est eligendus.

Et vallem Achor] hoc est, vbi lapidatus est Achor *Iosue* 7. Quo interfecto, debilitas populi versa est in fortitudinem, paupertas in abundantiam, tristitia in gaudium: quæ omnia in valle pœnitentiæ promittit se daturum, & hoc est quod sequitur [ad aperiendam spem] sicut dicit *Glossa*, vt ex perceptione præsentium munerum, firma sit expectatio futurorum *Heb.* 6. Firmissimum habeamus solatium, qui confugimus ad tenendam propositam spem. *Zachar.* 1. Respondit Dominus Angelo, qui loquebatur in me verba bona consolatoria. Et subdit de cantico lætitiæ, quod cantabunt in egressione de captiuitate spirituali vel literali, dicens.

Et canet ibi] hoc est, in egressione [iuxta dies iuuentutis suæ] hoc est, sicut cecinit, quando in iuuentute prima coniungebatur mihi scil. in egressu de Ægypto & de mari rubro, quando scilicet, Maria sumpsit tympanum, & mulieres egressæ sunt post eam & cantaverunt. Cantemus Domino: gloriosè enim honorificatus est *Exod.* 15. [Et] id est [iuxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti] Hoc spiritualiter impletur, quando de vitiis ascendimus ad virtutes. *Ephes.* 5. Impleamini Spiritu sancto loquentes vobismetipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino. *Psalm.* 137. 4. Cantent in viis Domini, quoniam magna est gloria Domini.

Et erit] Tangit hic consolationem in bonorum Domini optima dispositione, & describit eam in vi scil. in verbi deuotione, fœderis confirmatione, pacis securitate, noua ad Deum desponsatione, omni bonorum prosperitate, & in cultus pietate. Et hæc per ordinem planè continentur in litera Dicit ergo [Et erit] versus, & dicitur pro certitudine prophetalis. 1. *Reg.* 9. Omne, quod loquitur, absque dubio eueniet [in die illa, ait Dominus] claritatis scil. & consolationis. *Psalm.* 117. Hæc est dies, quam fecit Dominus [vocabit me] populus scil. decem tribuum ad me conuersus [vir meus] verus animæ vir, Deus est fœcundans animam ad fœtus spirituales. Vnde *Ioan.* 4. Voca virum tuum [& non vocabit me vltra Baalim] Baalim interpretatur habens me, quod secundum significationem idem est, quod vir meus. Mulieres enim non dicunt de viro, habens me, nisi de viro suo. *Glossa*, licet rectè possit dici de Deo, habens me, tamen propter similitudinem nominis idoli debet vitari, ne dum virum nominat, idolum cogitet, quod potest propter ambiguitatem verbi contingere. Et hic habemus ex solis vocibus inordinatè prolatis hæresim posse inueniri. *Ephe.* 5. Fornicatio, & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet Sanctos. Et hoc est quod sequitur [& id est] [auferam nomina Baalim de ore eius] quod scilicet nec nominate digneiur. *Isa.* 30. Contaminabis laminas sculptilium argenti tui, & vestimentum conflatilis tui, & disperges ea sicut immunditiam menstruatæ [& non recordabitur vltra nominis eorum] idolorum scil. *Isa.* 26. Vetus error abiit. *Isa.* 65. Non erunt in memoria priora, nec ascendunt super cor. Et subdit de fœderis confirmatione, & hoc est.

Hæresis incurritur ex verbis inordinatè prolatis.

Et percutiam cum eis fœdus] hoc est pactum confirmatum [in die illo] claræ scilicet consolationis. *Iere.* 31. Feriam domui Israël & domui Iuda fœdus nouum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum. Et post pauca. Hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israël. Post dies illos, dicit Dominus, dabo legem meam in visceribus eorum & in corde eorum scribam eam. Et subdit de securitate pacis [cum bestia agri] hoc est, cum eo qui modo est bestia, sed in mansuetudinem mutabitur. *Iob* 5. Bestiæ terræ erunt tibi pacificæ [& cum volucre cæli] hoc est, cum instabilibus & rectam viam non curantibus versis ad stabilitatem, & per contemplationem ad cælum volantibus, & dicentibus illud *Philip.* 3. Nostra conuersatio in cælis est [& cum reptili terræ] hoc est, cum dolosis & astutis ad simplicitatem conuersis. *Isa.* 11. Super foramine aspidis, & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet, non nocebunt & non occident in monte sancto meo. Et hoc inducit *Glossa* [& arcum] quod est instrumentum longè feriens [& gladium] quod est instrumentum propè feriens [& bellum] quod in ipsa impugnatione sentitur [conteram de terra] Arcus autem signat insidiosos *Iere.* 9. Sagitta vulnerans, lingua eorum dolum loquuta est. Gladius, minaces & iracundos. *Prou.* 30. Generatio quæ pro dentibus habet gladios & commandit molaribus suis, vt comedat inopes de terra. Pellum, tumultuosos & schismaticos. *Isa.* 2. & *Mich.* 3. Non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium *Psalm.* 67. Dissipa gentes, quæ bella volunt [& dormire eos faciam] hoc est, requiescere in bonis meis spiritualibus & temporalibus [fiducialiter] supple, timore malorum sublato. *Psal.* 4. In pace in idipsum dormiam & requiescam. *Iob* 5. Scies quia pacem habeat tabernaculum tuum. *Iere.* 23. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israël habitabit confidenter. Et subdit de desponsatione charitatis [Et sponsabo te mihi in sempiternum] charitatis scil. coniunctione, quam violari non licet. 2. *Corinth.* 11. Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Quæ desponsatio in quinque fit, quæ per ordinem subiungit, & hoc est [Et sponsabo te mihi in iustitia] quæ scilicet, ad hanc vitam pertinet, & est obseruatio omnis virtutis cum impletione legis, vt scilicet nusquam macula sit in vita. *Ephe.* 5. Vt exhiberet sibi sanctam Ecclesiam non habentem maculam, neque rugam [& iudicio] hoc est, boni & mali discretione. *Mich.* 6. Indicabo tibi, ô homo, quid sit bonum & quid Deus requirat à te, vtique facere iudicium. *Psalm.* 16. De vultu tuo iudicium meum prodeat [& in

Desponsatio Dei cū anima consistit in quinque.

[& in miſericordia] ad miſerorum ſcil. miſeriam compaſſione. *Oſee* 6. & *Matth.* 9. Miſericordiam volo & non ſacrificium [& in miſerationibus] hoc eſt,effectibus miſericordiæ per opus. 1. *Ioan.* 3. Qui viderit fratrem ſuum neceſſitatem patientem,& habuerit ſubſtantiam huius mundi,& clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo eſt charitas Patris in illo [Et ſponſabo te mihi in fide] ad meipſum ſcilicet. *Auguſtinus.* Fides componitur à fio, & dico:vt ſcilicet,dicta fiant, ſcilicet quæcumque dixit Deus præcipiendo,& quæ nos vouendo & promittendo. *Eccli.*45. In fide & lenitate ipſius ſanctum fecit illum. *Apoc.*3. Eſto fidelis vſque ad mortem,& dabo tibi coronam vitæ [& ſcies] in his, ſupple beneficiis meis [quia ego Dominus] *Exod.* 10. Ego Dominus non erunt tibi dij alij præter me. Et ſubiungit de bonorum omnium proſperitate.

Et erit] nota certitudinis prophetalis eſt. *Gen.* 41. Firmitatis indicium, quod fiat ſermo Domini & velociùs impleatur [In die illa] dicit Dominus,claritatis meæ ſcilicet, quando demonſtrabo me populo [exaudiam cælos] literaliter & ſpiritualiter, a virtutibus enim cæli terra fœcundatur & literaliter & ſpiritualiter. *Deut.* 33. Cæli caligabunt rore[& illi] ſcil. cæli [exaudient terram] infundendo ei ſcil. germinandi virtutem & gratiam. *Iſa.* 45. Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum: aperiatur terra, & germinet Saluatorem. *Iſa.*55. Quomodo deſcendit imber & nix de cælo,& illuc vltrà non reuertitur, ſed inebriat terram,& infundit eam, & dat ſemen ſerenti, & panem manducanti: ſic erit verbum quod egredietur de ore meo,non reuertetur ad me vacuum, ſed faciet quæcumque volui, & proſperabitur in his ad quæ miſi illud [& terra exaudiet triticum, & vinum,& oleum]vt ſcil. abundanter proferantur de terra & ſpiritualiter & temporaliter, frumentum in refectione verbi, vinum in gaudio ſpirituali,oleum in pinguedine deuotionis. *Ioel.*2. Ecce mitto vobis frumentum,vinum, & oleum,& replebemini in eis. *Deut.*33. Tantummodo oculus Iacob in terra frumenti, vini, & olei. *Pſalm.* 4. A fructu frumenti, vini, & olei ſui multiplicati ſunt [Et hæc exaudient Iezrahel]Iezrahel metropolis Samariæ,Samariam ſignat, Samaria per metonymiam, decem tribus, per interpretationem nominis, omnes conuerſos ad Dominum ſignat. Iezrahel enim ſemen Dei interpretatur. *Iſa.*4. Erit germen Domini in magnificentia & gloria, & fructus terræ ſublimis. *Pſalm.* 84. Dominus dabit benignitatem, & terra noſtra dabit fructum ſuum[& ſeminabo eam mihi in terram] vbertate ſcil.perpetua *Iere.*31.Seminabo terram Iuda ſemine hominum,& ſemine iumentorum. *Matth.*13. Semen cecidit in terram bonam, & attulit fructum, aliud centeſimum, & aliud ſexageſimum, aliud verò trigeſimum.Et ſubdit de cultu [& miſerebor eius, quæ fuit abſque miſericordia] quæ populum captiuum ſignabat, vel in peccatis, vel in Babylone. *Iſa.*54.In indignatione mea abſcondi faciem meam parumper à te, & in miſerationibus multis aſſumam te [& dicam non populo meo, populus meus es tu] *Pſalm.* 17. Populus quem non cognoui, ſeruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi [& ipſe dicet] corde &, ore, & opere [Deus meus es tu] *Pſalm.* 44. Ipſe eſt Dominus Deus tuus, & adorabunt eum. *Apoc.*21. Ipſi populus eius erunt,& ipſe Deus cùm eis, erit eorum Deus.

CAPVT III.

Et dixit Dominus ad me.

Similitudo tangitur hic adulteræ ad duas tribus.Diuiditur autem in partes duas. In prima tangit culpæ exprobrationem. In ſecunda, populi pœnitentis ad Deum reuerſionem *ibi* [Poſt hæc reuertentur] In prima duo ſunt, ſcilicet, ſimilitudinis poſitio. & eiuſdem ſimilitudinis explanatio *ibi* [Quia dies multos ſedebunt filij Iſraël.] In ſecunda duo ſunt, ſcilicet, præceptum Domini,& obedientia ſerui *ibi* [Et fodi eam mihi] Dicit ergo [Et dixit Dominus ad me] in illuminatione, ſcilicet prophetali. *Amos* 3. Dominus loquutus eſt,quis non prophetabit? [Adhuc vade] Adhuc dicit, quia ſimilitudo prima ad totam malitiam repræſentandam perfecta non fuit. *Iob* 36. Adhuc enim habeo quod pro Deo loquar. Vade dicit, vt de intimis contemplationis ad exteriora denuntiationis ſiue prædicationis ad populum exeat. *Iſa.*22.Egredere,& dic eis. *Amos* 7. Tulit me Dominus cum ſequerer gregem, & dixit mihi: Vade & propheta ad populum illum [dilige mulierem] bene mulierem quæ ad multos emollita eſt. *Iere.*3. Tu fornicata es cum amatoribus multis. Dilige dicit,non cognoſce vel coniungere. Ex cognitione enim & coniunctione malæ mulieris ſordidatur vir,& mulier ſimiliter. 1. *Corinth.*6. Qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur. Et *ibidem*: Tollens ergo membrum Chriſti, faciam membrum meretricis? Abſit. Ex dilectione enim ſãcti viri,ſordida mulier attrahitur & ſãctificatur. *Iere.*31. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans. *Ecci.*24. Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & ſanctæ ſpei [dilectam amico] hoc eſt, ab Amaſio, ſoluto concubitu abutente ea. Vnde *Septuaginta.* Diligentem mala, & hæc eſt ſimilitudo ad Synagogam ante primam Domini aſſumptionem. Tunc eam luxuriabatur per idola, quibus nulla lege coniungebatur. Hoc ſignificatum eſt *Ezech.* 8. vbi mulieres domus Iſrael ſedentes in templo, plangebant Adonidem pulcherrimum Veneris amaſium [& adulteram] hoc dicitur, quantum ad ſimilitudinem duarum tribuum, quæ retento templo tanquam thoro maritali, & retentis Sacerdotibus tanquam paranymphis, & retentis Prophetis tanquam nuntijs ſponſi, & retenta lege tanquam pacto matrimonij, idola aſſumpſerunt in templum: quæ omnia decem tribus proiecerunt antequam idola aſſumerent, ſicut legitur 3. *Reg.* 14. & ideo decem tribus fornicariæ, duæ vero adulteræ ſimilantur. *Ezech.*16. Nec facta es quaſi meretrix, faſtidio adaugens pretium, ſed facta es quaſi mulier adultera, quæ ſup virum ſuum inducit alienum. *Iſa.* 57. Iuxta me diſcooperuiſti, & ſuſcepiſti adulterum [ſicut] hoc eſt, in ſimilitudine, qua [diligit Dominus filios Iſrael,] amore ſcilicet caſto & ſanctificante. *Deut.* 33. Dilexit populos, omnes Sancti in manu eius ſunt. Hypallage, hoc eſt, omnes qui ſunt in manu eius, ſunt Sancti [&] id eſt,quamuis [ipſi] ſicut in-

grati

grati tanto beneficio, respiciunt per intentionem scilicet cordis & cultus [ad deos alienos] hoc est, ad idola aliena à diuinitate, cótra hoc quod dicitur *Exo.* 20. Non erunt tibi dij alij præter me. Deus enim incommunicabile nomen est eo quod Deus non potest habere alium, nec consortem, nec comparem, nisi contrarium. *Sap.* 14. Incommunicabile nomen lignis & lapidibus imposuerunt. Ad eos respiciunt, quia nuntius cordis est oculus. *Ecci.* 41. Oculus malus ad mala. *Matth.* 20. Oculus tuus nequam est. *Ecci.* 26. Fornicatio mulieris in extollentia oculorum eius [& diligunt vinacia vuarum] vinacia sunt acini ab humore pietatis sicci, praua voluntate fœtidi, propter inutilitatem proiecti, propter irrationabilem furorem acuti, tamen aliquando dulcedine amoris fuerunt pleni. *Hieron.* Per vinacia intelliguntur dæmones, qui creati sunt in magna pinguedine sancti Spiritus, sed per superbiam arefacti de cælo proiecti sunt, sicut dicitur. *Apoca.* 12. Non valuerunt, nec locus eorum amplius inuentus est in cælo, proiectusque est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus & satanas. Hoc plangit *Ieremias Thren.* 4. Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora. Hoc sub eisdem auctoritatibus congrue refertur ad animam per delectabilia luxuriantem, & à Deo recedentem. Et sequitur de obedièntia serui siue Prophetæ [& fodi eam mihi] Duo dicit, pactum scilicet & pœnam pacti violati *ibi.*

Vinacia.

Dæmones vinacijs comparantur.

Et dixi ad eam] Et quia de vinacijs & vuis dixit, ideo de metaphora adulteræ transit ad metaphoram vineæ [& fodi eam] vt vineam [mihi] hoc est, vt mihi fructus faceret. *Isa.* 5. Vinea fuit dilecto in cornu filio olei. Et sepiuit eam, & lapides elegit ex ea, & plantauit vineam electam. Palladius dicit in libro de agricultura, quod fossio fit vt dulcedo cælestis à supficie terræ in intima defluens, ad radices ponatur, & stirpes inebriet. Vnde. *Luc.* 13. Domine, dimitte illam scilicet ficum & hoc anno vsque dum fodiam circa illam, & mittam stercora. Vnde Poeta.

Fossa dabit tellus optato tempore fructus.

Quindecim argenteis] argentei tinnuli sunt & candidi, & significant plagas Aegypti tinnulas in fama, candidas in admiratione & splendore diuinæ maiestatis. Quindecim autem dicuntur propter numerum tẽporis, quia quintodecimo die mensis Nisan, hoc est, Martij vel Aprilis, quo Pascha celebratur, perfecta est plaga primogenitorũ, qua educti sunt de Ægypto, & in quatuordecim diebus præcedentibus multæ de alijs plagis perfectæ sũt, quibus plagis quasi fossa est Synagoga vt intimis suis cæleste beneficiũ reciperet & bonos fructus Deo offerret. Prophetæ loco Dei coniungerentur. Vnde *Septuaginta.* habẽt: Conduxi eam mihi. De his autẽ quindecim diebus habetur *Exod.* 12 &. 13. Et subdit de alia conductione & fossione [& coro hordei, & dimidio coro hordei] hordeum signat, quod meretrix & adultera nõ sunt dignæ pane delicato. *Matth* 15. Non est bonum sumere panem filiorum & mittere canibus. Concupiscentia enim carnalis hominem ad iumentum transfert; vt dicit *Plato. Psal* 31. Nolite fieri sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus. Danie. 4. Cor eius ab humano mutetur, & cor feræ detur ei. Hordeum autem cibus est iumentorum, signat autem literalem intelligentiam & temporales promissiones quibus animalea homines nutriuntur, 1. *ad Corinth.* 2. Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei. Et talia Iudæis exhibita sunt. Corus autem, vt dicitur *Ezech.* 46. triginta modios habet, dimidius autem quindecim, qui simul iuncti, faciunt quadraginta quinque, & signat, quod quadragesimoquinto die ab exitu de Aegypto ad montem Sina. populus Israeliticus deuenit, statimque voce præconis clamatum est quadragesimosexto die, vt sanctificarẽtur per tres dies ad acceptionem legis, & quiquagesimo die Moyses in montem ascendit & legem accepit, qua populus sicut vero viro, Deo coniunctus est. In xlv. ergo diebus semper modium diuinæ gratiæ recepit, scilicet in columna ignis & nubis, in diuisionibus maris, in submersione Ægyptiorum, in dulcoratione aquæ, in administratione mannatis & coturnicum, in victoria contra Amalech, & in alijs similibus quæ per singulos dies receperunt, & ideo xlv. modijs ad coniunctionem viri conducta est. Hordeo autem, quia meliori digna non fuit. 3. *Reg. vlt.* Cibate eum pane tribulationis & aqua angustiæ. *Isa.* 30. Dabit tibi Dominus panem arctum & aquam breuem [& dixi ad eam] enarrando scilicet sæpe pœnam debitam [Diébus multis expectabis me] per totum scilicet tempus Babylonicæ & Romanæ captiuitatis. Dicit autem expectabis. *Septuaginta.* sedebis, quia (sicut ante dictum est) idolis per totum tempus non coniungentur, sed attendent ad misericordiam Dei reuocantis. *Thren.* 3. Pars mea Domine dixit anima mea, propterea præstolabor eum *Habacuc* 2. Si moram fecerit, expecta eum. Et quia mulieri propter fornicationem à thoro viri separatæ, licentia fornicandi non datur, ideo sequitur [non fornicaberis] *Ephe.* 5. Omnis fornicator, aut immundus, aut auarus (quod est idolorum seruitus) non habet hæreditatẽ in regno Christi & Dei. Et quia per totum tempus captiuitatis, quod est quasi tempus pœnitentiæ, vero Deo per cultum legis & templi non coniungitur, ideo sequitur [& non eris viro] *Hieron.* Nec mihi, à quo conducta es, legitime coniungeris. *Isa.* 54. Vt mulierem derelicta & mœrentem spiritu vocauit te Dominus, & vxorem ab adolescentia abiectam. Et quia iterum vir derelinquens vxorem non nubit alteri, sed expectat reconciliationem, vt dicit *Apostolus* 1. *Corin.* 7. quod oportet eam manere innuptam, vel viro reconciliari, ideo sequitur [sed & ego expectabo te] *Isa.* 30. Propterea expectat Dominus vt misereatur vestri, & ideo exaltabitur, parcens vobis, quia Deus iudicij Dominus, beati omnes qui expectant eum. Hoc sub eisdem auctoribus refertur ad animã propter peccatum ab amplexibus viri separatam in tristitia pœnitentiæ sedentem, & viri reconciliationem præstolantem, vt iterato ad dulcissimos amplexus admittatur.

Quia dies multos] explanat hic quod dixit, non eris viro [quia dies multos] vtriusque scilicet captiuitatis Babylonicæ & Romanæ. *Hieron. in Epistola.* Ingressi in Babylonem, eritis ibi annis plurimis, & in tempus longum [sedebunt] *Glossa*; Quasi contracti & mœsti homines sicut pœnitentes sedere consueuerunt. *Mich.* 7. Cum sedeo in tenebris, Dominus lux mea est. *Thren.* 3. Sedebit solitarius & tacebit, quia leuabit se supra se [filij Israël] ad Deum scilicet pertinentes. *Iere.* 2. Sanctus Israël Domino est primitiæ frugum ejus [sine Rege] qui scilicet in iustitia regat [&

fine

sine principe] qui scilicet in partem sollicitudinis sit vocatus. *Isa.* 32. Ecce in iustitia regnabit rex & principes in iudicio pereunt, & hoc quantum ad tempus. & quantum ad Deum subdit [& sine sacrificio] quo scilicet expiari possint peccata. *Da.* 3. Non est in tempore hoc princeps & dux aut Propheta, nec holocaustum, nec sacrificium, nec oblatio, nec incensum, nec locus primitiarum coram te, vt possimus inuenire misericordiam tuam [& sine altari] Non enim habebant locum memorialis tituli in templo vel altari. *Thren.* 2. Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suæ [& sine Ephod] *Hieron.* Ephod propriè superhumerale dicitur, sed hic pro omni vestimento sacerdotali accipitur. Vnde sensus est, sine omnibus præparamentis sacerdotalibus. 1. *Reg.* 2. Samuel autem ministrabat ante faciem Domini puer accinctus Ephod lineo, quod Ephod munditiam conuersationis & castitatis corporis signat, quo videmus Sacerdotes nostri temporis esse destitutos. 2. *Macha.* 4. Sacerdotes iam non circa altaris officia dediti erant, sed contempto templo & sacrificiis neglectis, festinabant participes fieri palestræ & præbitionis eius iniustæ, hoc est, militaribus se dabant rebus [& sine Teraphin] Theraphin idem est quod figura, & signat omnes figuras ad ornatum templi pertinentes, sicut Cherubin & cælatura palmarum, & figura boum sub mari æneo, & malogranatorum, & retiaculorum, & aliorum quæ ad speciem anaglyphi in templo facta sunt. Signant autem exempla Sanctorum quibus peccator destituitur, quia nullum Sanctorum imitatur, sicut *Ieremias* conqueritur *Thren.* 1. Egressus est à filia Sion omnis decor eius. Decor enim viri boni est, quod assimilatus sit exemplis Sanctorum.

Ephod.

Theraph.

Et post hæc] Tangit hic reuersionem populi per pœnitentiam, maximè temporibus nouissimis, quando videntes se deceptos in Antichristo, omnes reuertentur ad Christum [Et post hæc] scilicet tempora pœnitentiæ [reuertentur filij Israël] per pœnitentiam scilicet *Baruch* 4. Sicut autem fuerunt sensus vestri vt prouocaretis Deum, decies tantum conuertentes requiretis eum. *Isa.* 55. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius [& quærent Dominum Deum suum] Dominum qui potestate continet, diuitiis remunerat, authoritate superpositionis legem ponit. *Psalm.* 49. Deus Deorum Dominus loquutus est, Deum autem qui omnibus prouidet qui bonitate sua fruuntur. Deus enim à theoro theoras, quod est video vides, dicitur. *Psalm.* 39. Dominus solicitus est mei. *Rom.* 10. Idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum [& Dauid regem suum] supple, quærent, quod quia literaliter, nisi fabulosè, intelligi non potest, ad Christum referimus. *Rom.* 1. De filio suo qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. *Iere.* 23. Suscitabo Dauid germen iustum & regnabit rex & sapiens erit [& pauebunt] hoc est, stupebunt præ admiratione mirabilium Domini scil. & ideo addidit [ad Dominum] *Iere.* 5. Stupor & mirabilia facta sunt in terra[& ad bonum vel ad bona eius] Bonum enim filium misit in carnem ad sanctificandum naturam, bonum etiam Spiritum sanctum in mentem ad sanctificandam animam, & bona præparauit ad remunerandum meritum. *Iere.* 31. Confluent vndique ad bona Domini. *Psalm.* 40. Credo videre bona Domini. *Isa.* 55. Audite audientes me, & comedite bonum. *Iere* 31. Populus meus replebitur bonis [In nouissimo dierum] hoc est, vel in nouissimo temporum post Antichristum, vel quando lux huius seculi occumbit ab appetitu. *Isa.* 2. Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini. Et post pauca: Et fluent ad eum omnes gentes.

Deus.

CAPVT IV.

Audite verbum Domini filij Israël.

POst similitudines inductas inducit prophetiam iuxta similitudinem sumptam, & more Prophetali diuiditur in duas partes. In prima ponit terrorem peccantium: in secunda consolationem pœnitentium *infra* 14. *ibi* [Conuertere Israël] Anterior pars in duas diuiditur, in quarum prima ostendit fornicationem in abundantia peccatorum: in secunda specialiter reprehendit authores alios inducentes in peccatum *infra* 5. *ibi* [Audite hoc Sacerdotes] Prima adhuc in duas. In prima exaggerat reprehensionem à multitudine peccatorum: in secunda coaptat hoc ad similitudinem fornicationum *ibi* [Fornicati sunt, & non cessauerunt] Prima adhuc in duas. In prima tangit peccatorum multitudinem: in secunda peccantium incorrigibilitatem *ibi* [Veruntamen vnusquisque non iudicet] In prima duo sunt, prouocatio scil. ad iudicium, & causa iudicij *ibi* [Non est enim veritas] Dicit ergo [Audite verbum Domini] Audite, inquam, intus ad perceptionem. *Matth.* 13. Qui habet aures audiendi, audiat. *Isa* 55. Audite audientes me [verbum] quod fons sapientiæ est ad intellectus illuminationem. *Eccli.* 1. Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis [Domini] quod authoritatem habet. Dominus enim audiendus est. *Isa.* 1. Audite cæli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus loquutus est [filij Israël] vt scilicet tanti patris vos probetis esse imitatores. Israël enim & vidit & audiuit Dominum. *Gen.* 32. Vidi Dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. *Isa.* 44. Et nunc audi Iacob serue meus, & Israël quem elegi. Et subiungit causam quare audiendus sit [quia iudicium Domino] supple, est, & iudicium discussionis, & conuictionis. *Mich.* 6. Audite quia Dominus loquitur: Surge, contende iudicio aduersum montes, audiant colles vocem tuam [cum habitatoribus terræ] id est, contra habitatores terræ; & dicuntur terræ habitatores, terrenorum amatores. *Mich.* 6. Audiant montes iudicium Domini, & fortiora fundamenta terræ; quia iudicium Domini esse cum populo suo, & cum Israël iudicabitur. *Isa.* 24. Formido & fouea & laqueus super te, qui habitator es terræ. Et subdit causam quia iudicanda est. Primo in speciali peccato cordis, & oris, & operis. Et secundo in generali, deinde populo conuicto interminatur pœnam. Peccatum cordis exaggerat tripliciter scil. in defectu veritatis rectificantis, & defectu misericordiæ ad proximum inclinantis, & defectu scientiæ ad Deum ordinantis.

Non est enim veritas] Veritas hic dicitur rectitudo rectificans omnia, quia ad vitam, & ad iudicium, Veritas.

dicium, & ad doctrinam pertinent. Dicit enim *August.* quod veritas est rectitudo sola mente perceptibilis, qua scil. mens quæ à mensurando dicitur, omnia deducit ad rectum. *Isa.* 38. Obsecro Domine, memento quod ambulauerim coram te in veritate. *Ioan.* 8. Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. *Ioan.* 1. Qui facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quoniam in Deo sunt facta [& non est misericordia] inclinans scil. ad compassionem sui vel proximi. *Iere.* 6. Crudelis est & non miserebitur. *Thren.* 4. Filia populi mei crudelis quasi struthio in deserto, cuius naturæ dicitur esse, quod etiam propriis ouis non miseretur. *Iob* 39. Struthio dimittit in terra oua sua, obliuiscitur quod pes conculcet ea aut bestia agri conterat [& non est scientia Domini in terra] Scientia dicitur habitus & virtus faciens scire quæ ad Deum iusta sunt, hæc non est in terra, hoc est, in terrenis cordibus. *Iob* 21. Dixerunt Domino Deo, Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. *Iere.* 9. Renuerunt me scire. Econtra dicit *Apostolus* 1. *Corinth.* 2. Non iudicaui me aliquid scire inter vos, nisi Iesum Christum & hunc crucifixum [male dictum] tangit peccata verbi, maledictum scil. & mendacium. Maledictum est idem quod maledictum, & est peruersus actus in verbo [& mendacium] quod est peruersus actus in verbo cum iniuria proximi *Eph.* 4. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus est ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus. Mendacium autem quia deceptio est, cum iniuria proximi est. *Ephe.* 4. Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo. Et subdit de peccatis operis [& homicidium] quod est iniuria proximi in substantia indiuidui. *Exod.* 20. Non occides [& furtum] quod est iniuria proximi in eo quod sustentat substantiam indiuidui. *Exod.* 20. Non furtum facies [& adulterium] quod est iniuria proximi in eo quod est ordinatum ad propagationem speciei. *Exod.* 20. Non mœchaberis. Et subiungit generaliter [& sanguis sanguinem tetigit] sanguis hîc dicitur corruptio sanguinis. Vnde quia de corruptione sanguinis peccata oriuntur, idem est dicere, quod corruptela peccati peccatum attraxit. *Psalm.* 50. Libera me de sanguinibus Deus Deus meus. Et exaggerat in pœna: hic quod dixit in culpa [Propter hoc lugebit terra] per metonymiam, hoc est, terreni. Peccatum enim non nisi luctum afferre potest. *Rom.* 6. Quem fructum habuistis tunc, in quibus nunc erubescitis. *Iere.* 6. Luctum vnigeniti fac tibi, planctum amarum, vt scilicet in pœnis lugeant, qui in delicijs, in malis gaudijs vixerunt. *Matth.* 5 Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur [& infirmabitur omnis qui habitat in ea] Dupliciter infirmabitur: vno quidem modo, quia cum hæc ad vsum homini creata sint, deficiente habitatore & ipsa deficient, & hæc est sententia *Augustini. Glossa*, Naturale est, vt habitatore sublato, bestiæ quoque & volucres cæli & pisces deficiant, hæc enim propter hominem creata sunt, & homine deficiente deficiunt [in bestia agri & in volucre cœli] bestiæ dicuntur quasi vastiæ, & signant tyrannos: volucres autem quasi volubiles dictæ, leues signant & ambitiosos. *Psal.* 148. Bestiæ & vniuersa pecora, serpentes & volucres pennatæ [sed & pisces maris congregabuntur] Tres sunt fines terrenorum, diuitiæ, deliciæ, & honores. Per auaros enim qui diuitias concupiscunt signantur bestiæ, quia omnia vastant: volucres ambitiosos signant, quia sublimia petunt. *Matth.* 13. Volucres cæli comederunt illud. Pisces autem signant voluptuosos qui delicijs intendunt. *Psal.* 8. Volucres cæli & pisces maris, qui perambulant semitas maris. In aquis enim voluptatum nutriuntur.

Struthio nec suis ouis parcit.

Mendacium.

Peccatum non nisi luctum parit.

Tres mundi hominum fines sunt species.

Veruntamen] Hic tangit de incorrigibilitate [Veruntamen vnusquisque non iudicet] sanctus, scilicet, impium, quoniam correptionem non suscipit, & ideo correctio desperata est, propter quod iudicium correptionis inutile est. *Eccl.* 21. Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris [& non arguatur vir] vires scilicet habens in peccatis, quia redargutionem non suscipit. Contra quod dicitur *Eccl.* 20. Quam bonum est arguere, quam irasci. *Psal.* 140. Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me. Et subiungit causam [Populus enim tuus, non meus, sicut hi qui contradicunt Sacerdoti] Sacerdos enim sanctitate & reuerentia audiendus erat, & contradicere sibi nefas erat. *Thren. vlt.* Facies Sacerdotum non erubuerunt. *Isa.* 24. Fiat populus sicut Sacerdos, Ita enim facile contradicitur Sacerdoti sicut vni de populo, cuius ratio redditur in *Psal.* 13. Quia scilicet Sacerdotes declinant in consensum peccati populi [& corrues hodie] pœna est, & dicit hodie, quia in præsenti, durante scilicet præsentium vita. *Psal.* 35. Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moueat me. Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem. *Isa.* 3 Ruit populus, vir ad virum [& corruet etiam Propheta tecum] dupliciter, bonus & malus. Malus, quia confortauit populum ad malum. *Isa* 9. Propheta docens mendacium, ipse est cauda. Vnde. *Septuaginta* in hoc loco sic habent. Vt nullus neque iudicetur neque arguatur quisquam, populus enim meus quasi Sacerdos cui contradicitur, & infirmabitur per diem, & infirmabitur etiam Propheta tecum. *Hieron.* Quod dicit, hodie, aut præsens tempus signat, aut non fraude & insidijs, sed clara luce in captiuitatem deducendos Significat autem quòd nec in hac die de vita seculi huius. *Luc.* 19. Et quidem in hac die tua quæ ad pacem tibi. Vnde mortui introducuntur loquentes ad viuos. *Eccl.* 38. Memor esto iudicij mei, quoniam sic erit & tuum, mihi heri, tibi hodie. Vnde innuit, quod non expedit differre conuersionem. *Eccl.* 4. Ne tardes conuerti ad Dominum. Et Martialis coquus.

Non est, crede mihi, sapientis dicere, Viuam.
Sera nimis vita est crastina, viue hodie.

Prophetæ enim boni peccato populi corruunt propter compassionem, quia non recedunt ab eis. 2. *Reg.* 18. Quis mihi det vt ego moriar pro te Absalon fili mi? Prophetæ autem mali merito peccati puniuntur. *Isa.* 9. Propheta docens mendacium, ipse est cauda.

Nocte tacere] quia scilicet peccatum inundauit & correctio desperata est, nun est nisi securis ponete ad radicem arboris *Luc.* 3. Et ideo subdit hic de pœna, & dicit quatuor, scil. quod acerbitas obmutescere faciet, quod omnes inuoluet, quod Sacerdotis à populo nulla erit distinctio, & quod pœnæ ad peccatum erit proportio, & hæc per ordinem sunt in litera. Dicit igitur, nocte] præsentis tribulationis. Nox enim a nocendo dicitur, & ablatiuus

ablatiuus construitur in habitudine causæ efficientis, [taccte] hoc est, obmutescere, [feci matrem tuam,] synagogam scilicet. Dicitur autem nox angustia, quia nocet ad libere vtendum sensibilibus delectationibus. Mater autem dicitur Synagoga, & quilibet de populo dicitur filius. *Hierony.* Tam graue erit hoc malum, quod in hac nocte, hoc est, in tenebris & in angustia captiuitatis nom audebit quisquam proferre malum suum coram hostibus, sed populus comprehensus tabescet silentio. 1. *Reg.* 2. Impij in tenebris conticescent, *Sap.* 17. Vna catena tenebrarum omnes conclusi erant. Hoc plangit *Ieremias Thren.* 3. Me minauit, & adduxit in tenebras, & non in lucem. *Iob* 3. Noctem illam tenebrosus turbo possideat, & non illustretur lumine. Et quia metaphoricè loquutus est, ideo exponendo subdit [conticuit populus meus] hoc est, Synagoga quæ mater vocabatur. *Psalm.* 62. Obstructum est os loquentium iniqua, *Thren.* 3. Sedebit solitarius, & tacebit. *Matth.* 22. At ille obmutuit: & exponit metaphoram noctis [eo quod non habuit scientiam] intus scilicet cor, tanquam dies illustrantem. *Sap.* 17. Solis illis superposita erat grauis nox, imago tenebrarum, qui superuentura erat illis, ipsi ergo sibi grauiores erant tenebræ. Congruum enim fuit, vt de nocte interiori ad exteriorem noctem carceris ducerentur. *Matth.* 22. Ligatis manibus & pedibus, proijcite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium. *Psalm.* 81. Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant. Lex enim & prophetiæ sapientiæ diuinæ lumen sunt. *Sap.* 18. Inclusos custodiebant filios tuos, per quos incipiebat incorruptum legis lumen seculo dari. Et quia metaphoricè loquutus est, vlterius explanat [quia tu scientiam repulisti] Aliud est enim ignorare, & aliud scire nolle. *Ioan.* 3. Lux in mundum venit, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. *Psalm.* 35. Noluit intelligere vt bene ageret. 1. *Reg.* 2. Filij Heli, filij Belial nescientes Dominum & officium Sacerdotum ad populum. Et hoc est quod sequitur [Repellam te ne sacerdotio fungatis mihi] *August. super epistolam Iacobi.* In officio sacerdotis non potest non peccare qui non habet scientiam. Et literaliter loquitur de illis Sacerdotibus qui à Ieroboam è populo propter munera assumpti sunt ad idola, repulsis Sacerdotibus Domini. 3. *Reg.* 13. Hæc repulsio etiam illis Sacerdotibus dicitur, qui consentiunt in malis subditis suis. Hoc signatur *Isa.* 22 per repulsionem Sobnæ, qui fuit præpositus templi. Sobna enim diuertens vel diuerticulum interpretatur. Vnde *ibidem* dicitur: Repellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te. Hinc ortum habuit ius quod dicit, propter ignorantiam, electum in Episcopum esse deponendum. Et explanat vlterius [&] supple, quia oblita es legis Dei tui] quæ scilicet incorruptum lumen facit in corde. 2. *Cor.* 4. Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere, illuxit in cordibus nostris. *Psalm.* 1. In lege eius meditabitur die ac nocte [obliuiscar filiorum tuorum & ego] id est, à corde repellam quod non liberem *Psal.* 87. Quorum non est memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt. Hæc sub eadem metaphora & sub eisdem auctoritatibus ad ignorantes & in infernum condemnandos referuntur. *Iob* 3. Dies illa vertatur in tenebras, non requirat illam Deus desuper, & non sit in recordatione.

Sacerdoti scientia est necessaria.

Et subdit, quod omnes inuoluet, vt sicut similes sunt in culpa, sic similes fiant in pœna. Et hoc est [Secundum multitudinem eorum sic peccauerunt mihi] *Hieron.* Quasi quot homines habuit Israel, tot aras extruxit dæmonibus. *Psalm.* 13. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum. *Ierr.* 5. Circumite vias Ierusalem & aspicite & considerate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium & quærentem fidem, & propitius ero eis. Et propter hoc subdit generalem pœnam [gloriam eorum] hoc est, id in quo gloriantur [in ignominiam commutabo [captiuitatis scil. vel damnationis. 1. *Machab.* 1. Secundum gloriam eius, ita & ignominia eius. *Apoc.* 18. Quantum glorificauit se & in delicijs fuit, tantum date illi tormentum & luctum. Et ne credatur Sacerdos distingui propter ordinem, subdit] peccata populi mei comedent] supple, Sacerdotes, hoc est, pro peccatis oblata auide deuorabunt, & in delicijs consument. Vnde de Sobna *Isa.* 22. dicitur: Ecce gaudium & lætitia, occidere vitulos, iugulare arietes, comedamus & bibamus [& ad iniquitatem sublenabunt animas eorum] malo scilicet exemplo, & doctrinæ subuersione. Vnde *Malac.* 2. dicitur Sacerdotibus: Vos recessistis à via & scandalizastis plurimos in lege [&] ideo, supple [sicut populus] supple punietur [sic & Sacerdos] & plus. *Sap.* 6. Exiguo conceditur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur. *Isa.* 24. Et erit sicut populus sic & Sacerdos. Et subdit de pœnæ proportione contra culpam] Et visitabo] Visitare est frequenter ad visum reducere, vt actus & circumstantiæ & fines circumspiciantur. Et hoc est quod hic dicitur [super eum] hoc est, ad opprimendum eum [vias eius] opera scil. *Isa.* 24. Visitabit Dominus super militiam cæli in excelso. *Isa.* 13. Visitabo super orbis mala. *Psalm.* 58. Intende ad visitandas omnes gentes, non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem. Viæ autem sunt opera, *Prou.* 4. Viæ impiorum tenebrosæ nesciunt vbi corruunt. Et ne credatur, quod tantum opera condemnet, subinfert [& cogitationes eius reddam ei] id est, cogitationes condemnabo. *Hieron.* Non solum enim opus, sed & cogitatio operis mali pœnas luit. *Hebr* 4. Discretor cogitationum & intentionum cordis. Et subdit pœnam de tanta culpa [& comedent & non saturabuntur] in obsidione scilicet ciuitatis, non de tritico & vino, sed immundissimo cibo. *Deut.* 28. Tenera mulier & delicata quæ super terram ingredi non valebat, nec pedis vestigium figere propter mollitiem & teneritudinem nimiam, inuidebit viro suo qui cubat in sinu suo super filij & filiæ suæ carnibus & illuuie secundinarum, quæ egrediuntur de medio feminum suorum, & super infantibus qui eadem hora nati sunt. *Glossa* tamen dicit, quod iniquitas non satiat, sed sitiitia. *Matth.* 5. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. *Prou.* 13. Iustus comedit & satiabit animam suam, venter autem impiorum insatiabilis. *Eccli.* 14. Insatiabilis oculus cupidi in partem iniquitatis non satiabitur.

Fornicati sunt] Tangit hic eorum quæ dicta sunt adaptationem ad similitudines præmissas, ostendens quomodo luxuriati in idolis & delectabilibus, fornicatio est. Et circa hoc dicit duo, scilicet fornicationem decem tribuum, & reuocationem

rionem à fornicatione duarum *ibi* [Si fornicaris tu Israël] Dicit autem quinque in prima, scilicet quod fornicati sunt, in quo, & vbi, & subiungit pœnam fornicationis & impunitatem eorum qui fornicantur corporaliter, in pœnam fornicationis spiritualis[fornicati sunt]per idola & delectabilia defluentes, hæc enim est fornicatio spiritualis [& non cessauerunt]quia libido inexplebilis est etiam viribus deficientibus, vt dicit *Hieron. Iere.* 2. Omnes qui quærunt eam non deficient, in menstruis suis inuenient eam [quoniam Dominum dereliquerunt] in non custodiendo, præcepta eius supple *Isa.* 1. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israël, abalienati sunt retrorsum. Et subiungit rationem[Fornicatio]in amore scilicet, delectabilium vel idolorum [& vinum] opilans scilicet mentem in delectatione mundialium gaudiorum[& ebrietas]seculi vanitatum & deliciarum [auferunt cor] hoc est, regnum cordis. Vnde Poëta.

Libido inexplebilis est.

Nox & amor, vinumque nihil moderabile suadent.
Illa pudore caret, liber amorque metu.

Item Poëta alius:

Omnis amor cæcus, non est iudex amor æquus.
Inde forma pecus congerit omne decus.

Et vinum]temporalis iucunditatis. *Ephes.* 5. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria [& ebrietas] vel extra briam vel extra briantem, accepta bria mensura. Brians autê est scyphus sufficiens naturæ hominis ad bibendum, & sicut dicit *Hieron.* est hic emphasis. Corporale enim refertur ad res spirituales, & auferre cor, est auferre regnum cordis. Quod enim fornicatio cor auferat, per hoc patet quod dicit *Homerus*: Idoli complicatrix Venus & cingulum Veneris, hoc est, concupiscentia furata est mentem valde sapientium. Quòd vinum auferat. *Prou.* 20. Luxuriosa res est vinum, tumultuosa ebrietas; quicunque his delectatur, non erit sapiens. Quòd ebrietas auferat, per se patet, quia ebrij insani sunt. *Ephe.* 5. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. In quo autem ita luxuriati sint, subdit [populus meus in ligno suo interrogauit] hoc est, in idolis ligneis quæ sine vita sunt [& baculus eius annuntiauit ei]*Hieronymus.* Genus erat diuinationis quod fiebat in ligno & baculo, quo futurorum captabantur auguria. Vnde & in Ezechiele legitur *cap.* 21. Stetit rex Babylonis in biuio diuinationem quærens, commiscens sagittas. Et hoc est genus diuinationis, quod rabdomantia vocatur, vbi scilicet sagittæ vel hastulæ commiscentur, & diuersis euentibus & nominibus inscribuntur, & postea casu leuantur, & quæcunque occurrunt ad illius omen actus diriguntur. Et hoc est quod hic dicit. *Isa.* 8. Si dixerint vobis, Interrogate à pythonibus & à diuinis qui strident in incantationibus suis; supple, respondete: Nunquid non populus à Deo suo requiret visionem? pro viuis à mortuis? Et subiungit causam quare tam fatuas habebant interrogationes[Spiritus enim fornicationum decepit eos]vel Spiritus scilicet malignus, vel proprius delectabili fornicationis informatus, ille enim spiritus multos decipit *Dan.* 13. Spiritus decepit te, & concupiscentia subuertit cor tuum. Et ideo sequitur[& fornicati sunt à Deo suo] per luxum scilicet diuersorum delectabilium defluxerunt. *Isa.* 24. Defluxit orbis, infirmata est altitudo populi terræ. Vbi autem subdit[super capita montium]vbi scilicet Ioui sacrificabatur. *Psalm.* 77. In

Fornicatio cor aufert.

iram prouocauerunt eum in collibus suis [sacrificabant]Ioui scilicet[& super colles]inferiores scilicet, vbi Diis inferioribus sacrificabant, Diis scilicet quos putabant inferiorum dignitatum habere potestatem. *Iere.* 3. Abiit sibimet super omnem montem excelsum[accendebant thymiama] sicut dicitur *Exod.* 30. De quatuor aromatibus componebatur, stacte scilicet, & onycha, galbano, & thure lucidissimo æqualis ponderis, quod non licebat offerre nisi soli Deo, quia deuotionem cordis & orationis non licet offerre nisi Deo [subtus quercum]quæ cibum fert porcorum, hoc est, concupiscentiæ carnalis fomentum[& populum]qui iuxta aquas insipidas stans, secularis famæ præstat odoramentum[& therebintum] quæ balsami odorem mentitur, & signat hypocrisim in simulando virtutes & dissimulando vitia. Vbi scilicet Veneri sacrificabatur, sicut dicit *Vitruuius*, & ibi scilicet idola ponebant. Propter hoc præcipitur, vt dicit *Glossa*, quod lucus circa templum non planretur, *Deut.* 16 Nun plantabis lucum. Et subiungit rationem[quia bona est vmbra eius] id est, incitans ad delectationes Veneris. *Iere.* 3. Sub omni ligno frondoso tu prosterneris meretrix, sicut etiam seculares refrigerium delectationum secularium quærunt, sicut de diabolo mentium corruptore legitur *Iob* 40. Sub vmbra dormit in secreto calami, in locis humentibus. Et propter hoc subdit iustam pœnam [Ideo fornicabuntur filiæ vestræ] quod est, ab hostibus corrumpentur in oculis vestris. *Thren. vlt.* Mulieres in Sion humiliauerunt & virgines in ciuitatibus Iuda. Et hoc est quod sequitur [& sponsæ vestræ adulteræ erunt]Sic enim Prælatis commissæ animæ & in proposito virginitatis & in sanctitate matrimonij quotidie corrumpuntur propter negligentias eorum. *Iob* 31. Scortum sit alterius vxor mea, & super illam incuruentur alieni. Et quod hoc impune faciant, subdit [non visitabo super filias vestras]per vindictam scilicet. Zelum enim aufert ab eis, cum fuerint fornicari, in domibus patrum suorum scilicet[& super sponsas vestras]hoc est, vxores [cum adulterauerint] quia coram iusto indice fornicator fornicariæ & adulter adulteræ nihil potest obijcere, & ideo index non potest procedere. *Ioan.* 8. Siquis sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Cum enim conquerens & reus in simili peccato sunt, pari pœna feriendi sunt, & vnus ad accusationem alterius non debet condemnari. *Rom.* 2. In quo enim alterum iudicas, teipsum condemnas, eadem enim agis quæ iudicas. Et huius subiungit rationem[quoniam ipsi] scilicet patres filiarum & mariti sponsarum[cum meretricibus conuersabantur] Scenicæ meretriculæ nudæ currebant circa templum Veneris, & moniales Veneris funibus sedebant colligatæ omnium expositæ libidini, vt dicit *Hieronymus in epistola*, sicut & nostri temporis & virgines & mulieres faciunt. *Ezech.* 16. Abominabilem fecisti decorem tuum, & diuisisti pedes omni transeunti [& cum effœminatis sacrificabant]effœminati dicuntur dupliciter, vel excæti, vel qui se per sodomiam euphœbos ademptis nuptiis(vt dicit Eusebius)consecrauerunt. Vnde *Eccl.* 3. Posuerunt puerum in prostibulo. *Isai.* 3. Effœminati dominabuntur eis. Isti sunt(vt dicit *Glossa*) canonici Maacha matris regis Asa, quæ fecit templum & posuit simulachrum turpissimum Priapi scilicet ad adurandum. 2 *Paralip.* 15. Hoc est Phogor

got ſiue Beelphegor, quod fuit idolum Tentigi-ni. *Pſalm.* 105 Initiati ſitut Beelphegor. Hoc idem continetur. *Numer.* 25. Quare autem iſta omnia faciat, ſubdit[&]ideſt, quia [populus non intelligens]hoc eſt, intelligere nolens[vapulabit] dignis ſcilicet plagis. *Luc.* 12. Seruus ſciens voluntatem Domini ſui, & non faciens, plagis vapulabit multis. Et ab his reuocat Iudam, dicens.

Si fornicaris tu Iſraël] hoc eſt, decem tribus, hoc eſt, quamuis fornicatis[non delinquat ſaltem Iuda] id eſt, duæ tribus, quia illæ habebant Prophetas & Sacerdotes & templum, quæ omnia decem tribus abiecerant, & ideo irrationabilius eſt duas quam decem tribus poſt idola fornicari. Et hoc per ſimile dicitur Laico & Sacerdoti, inconuenientius eſt enim Sacerdotem peccare quam Laicum. *Iere.* 11. Quid eſt quod dilectus meus in domo mea operatur ſcelera multa? In quod autem fornicari poſſit, diſſuadendo ſubdit[&] id eſt[nolite ingredi in Galgala] quod reuelatio vel volutabrum interpretatur : reuelatio ſcilicet, quia putabant ibi idola reſponſa dare: volutabrum autem ſecundum veritatem, quia luto idololatriæ & fornicationis ibi polluebantur. 2. *Pet.* 2. Canis reuerſus ad vomitum ſuum, & ſus lota in volutabro luti[& ne aſcenderitis in Bethauen] quæ prius Bethel, hoc eſt, domus Dei vocabatur, poſtquam Ieroboam poſuit ibi idolum, Bethauen, hoc eſt, domus inutilis vocabatur, quia populum Deo deditum inutilem fecit. Et intendit extirpationem idolorum, ne in eorum phana introeantur, ſicut & Clericis & Religioſis ſuadetur, ne ſecularibus ſe miſceant. 2. *Corinth.* 6. Quæ pars fidelis cum infideli, aut quæ communicatio templo Dei cum idolis?[neque iurameritis, viuit Dominus] Per mortuos enim Deos, ſicut per viuentem Deum iurari non poteſt : vanum enim eſſet, quia idolum non viuit. *Exod* 20. Non aſſumes nomen Dei tui in vanum. *Pſal.* 49. Peccatori dixit Deus : Quare tu enarras iuſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? Iuramentum enim per mortuum Deum non tenerent, quia ſcitur, quod mortuus Deus non vindicabit periurium. *Sap.* 14. Dum confidunt in idolis quæ ſunt ſine anima, male iurantes noceri ſe non ſperant. Et ſubdit cauſam [Quia ſicut vacca laſciuiens declinauit Iſraël] vacca magis laſciuiens eſt quam bos, & ſignat eos qui propter laſciuiam declinant à iugo Domini. *Amos* 4 Audite hæc vaccæ pingues, qui eſtis in monte Samariæ. *Iere.* 2. A ſeculo confregiſti iugum, rupiſti vincula, dixiſti, Non ſeruiam. Et huius peccati ſequitur pœna[nunc paſcet eos Dominus] hoc eſt, ſpatioſa paſcua exhibebit, vt per totum mundum per latitudinem captiui ducantur [quaſi agnum in latitudine] *Iſa.* 22. Quaſi pilam mittet te in terram latam & ſpatioſam, ibi morieris. Agnus enim ibi ponitur, non pro ſimplicitate, ſed pro fatuitate. Agnus enim ſibi permiſſus ita in os lupi, ſicut ad paſtorem currit [particeps idolorum Ephraim] Pro parte enim quæ Deus eſt, idolum aſſumpſit. *Thren.* 3. Pars mea Dominus, dixit anima mea. Hæc pars non ſuffecit ei, ſed commutauit illam partem in idolum. *Num.* 18. Ego ero pars eorum. *Pſal.* 15 Dominus pars hæreditatis meæ. Et miſerum eſt partem iſtam in dolum commutare. Ephraim autem vocat decem tribus propter Ieroboam, qui primus rex fuit earum qui fuit de Ephraim, & quia particeps idolorum eſt, ideo

ſupple[dimitte eum]ô Iuda. *Matth.* 18. Si Eccleſiam non audierit, ſit tibi quaſi Ethnicus & Publicanus. 1. *Corinth.* 5. Auferte malum ex vobiſipſis. *Matth.* 5. Si oculus tuus ſcandalizat te, erue eum & proiice abs te. Supple, quia [ſeparatum eſt conuiuium eorum]à tuo ſcil. Et videtur tangere illud, quod tribus vicibus aſcenderunt in templum, vbi conuiuiis & epulis gaudebant coram Domino, ſed modo quia decem tribus ibant ad idolum, dicit conuiuium eſſe ſeparatum. *Prou.* 23. Noli eſſe in conuiuiis potatorum, nec in comeſſationibus eorum, qui carnes ad veſcendum conferunt; quia vacantes potibus & dantes ſymbola, conſumentur. *In epiſtola Iudæ.* Hi ſunt in epulis ſuis maculæ conuiuantes, hoc eſt, maculoſè, ſine timore ſemetipſos paſcentes. Hoc contraguloſos eſt Hinc ortum habuit, quod excommunicatis in menſa non licet communicare. 1. *Corinth.* 5. Si is qui frater nominatur, eſt ebrioſus aut auarus aut idolis ſeruiens aut fornicator, cum huiuſmodi nec cibum ſumere. In quo autem conuiuium ſit ſeparatum, ſubdit, ſupple, quia [fornicatione fornicati ſunt] hoc eſt, fornicatione idolorum fornicati ſunt, luxu delectabilium. *Iſa.* 57. Vos autem accedite huc filij auguratricis, ſemen adulteræ & fornicariæ. Quæ autem ſit cauſa fornicationis, ſubinfert[Dilexerunt afferre ignominiam protectores eius]hoc eſt, qui debebant eſſe Protectores, Reges, & Sacerdotes. Dilexerunt, hoc eſt, ex magna dilectione & delectatione afferre ignominiam, hoc eſt, ignominioſum idolum, quod nec nomine dignum eſt, & quod omnis mali cauſa eſt & initium & finis. *Pſal.* 72. Prodiit quaſi ex adipe iniquitas eorum, tranſierunt in affectum cordis. Quæ autem ſit cauſa tantæ dilectionis in malo, ſubdit, ſupple quia[ligauit eum ſpiritus in alis ſuis] hoc eſt, Iſraëlis. Homo enim duas alas habet liberas, rationem ſcilicet, & voluntatem; quibus volare deberet ad verum, & ad bonum : ſed ligatur ala voluntatis libidine, & ala rationis errore, & hoc à ſpiritu maligno qui idolorum ſpiritus eſt. Iſtæ ſunt duæ alæ, de quibus *Apoc.* 12. dicitur : Datæ ſunt mulieri duæ alæ aquilæ magnæ, vt volaret in deſertum in locum ſuum. Has optat Eccleſia in *Pſalm.* 54. Quis dabit mihi pennas, hoc eſt alas, ſicut columbæ: & volabo & requieſcam? De ligamine autem dicitur 2. *Paral. vlt.* Incuruatus ſum multo vinculo ferri, & non eſt reſpiratio mihi, Et ideò, ſupple[confundentur à ſacrificiis ſuis]hoc eſt, pro ſacrificiis ſuis; non enim ſacrificia ſunt, quia non ſacrum faciunt, ſed prophanationes. *Pſalm.* 24 Confundantur omnes iniqua agentes ſuperuacuè.

Excommunicatis non licet in menſa communicare.

CAPVT V.

Audite hoc ſacerdotes.

HIc incipit agere de peccatis principum, qui cauſa peccati populi fuerunt. Principes autem ſunt ſeculares & ſpirituales, hoc eſt, Sacerdotes & Reges. Diuiditur autem pars iſta in duas partes, in quarum prima exaggerationem ponit peccati : in ſecunda clamorem Prophetarum contra peccatum *infra octauo ibi* [In gutture tuo ſit tuba] Prima in duas diuiditur. In prima agit de

peccato principum in ſe:in ſecunda,qualiter principes ad ſuum peccatum inducunt populum *Infrà 7.ibi*[Cum ſanare vellem Iſraël] Adhuc prima diuiditur in duas , in quarum prima probat peccatum & peccati irremediabilitatem:in ſecunda oſtendit , quod in conuerſione non habebunt indulgentiam *infra 6.ibi*[In tribulatione ſua] Prima adhuc diuiditur in duas, in quarum prima probat peccatum:in ſecunda probat,quod nec in Deo nec in homine inuenient remedium *ibi* [In gregibus ſuis] In prima quatuor paragraphi ſunt , in quorum primo Sacerdotes & Reges & populum prouocat ad iudicium. In ſecundo , cauſam quæ diſcutienda eſt in iudicio *ibi*[Quoniam laqueus]In tertio oſtendit,quòd nihil latebit in iudicio *ibi*[Et ego eruditor]In quarto,quod culpæ proportionabitur pœna *ibi*[Et reſpondit arrogantia Iſraël]Dicit ergo.

Audite hoc Sacerdotes]quod enim peccata inundauerunt,maximè culpa Sacerdorum eſt , qui corrigere potuerunt & debuerunt. *Iſa.* 55. Audite audientes me & comedite bonum. *Hieron.* Sacerdotes qui non de tribu Leui, ſed qui à populo ita vocabantur. *Malach.*1,Ad vos ô Sacerdotes , ſupple, dirigo ſermones [& attendite domus Iſraël] hoc eſt,totus populus , qui de domo Iſraël exiuit. *Iſa.*51.Audite me qui ſequimini quod iuſtum eſt, & quæritis Dominum. *Iſa.*48. Audite hæc domus Iacob , qui vocamini in nomine Iſraël [& domus regis auſcultate]principes ſcilicet ſeculares. *Sap.*6. Præbete aures vos qui continetis multitudinem,& placetis vobis in turbis nationum , quoniam data eſt à Domino poteſtas vobis & virtus ab Altiſſimo,qui interrogabit opera veſtra & cogitationes ſcrutabitur [quia iudicium vobiſcum eſt] hoc eſt, contra vos. *Ioan.*12. Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras.Et ſubiungit cauſam in paragrapho ſecundo.

Quoniam laqueus facti eſtis ſpeculationi]Speculationi materialiter debet legi, hoc eſt his,ſuper quos ſpeculatoris officium accepiſtis. *Ezech.*3.& 33. Fili hominis ſpeculatorem dedi te domui Iſraël. Laqueus autem dicitur peccatum illaqueans animam.*Iſa.*24.Formido & fouea & laqueus ſuper te,qui habitator es terræ.*Ibidem.* Qui ſe explicuerit de fouea,tenebitur planta eius laqueo[& ſicut rete expanſum ſuper Thabor] Ad literam Thabor mons eſt in Galilæa rotundus & ſublimis , in quo ſolent aues laqueis capi , & vult dicere , quod per malum exemplum,vel malam doctrinam , vel doctrinæ ſubtractionem Prælati rete facti ſunt.Vnde Thabor veniens lumen interpretatur,quia a monte prælationis lumen ſcientiæ & inſtructionis venire deberet.*Iob* 18.Immiſit in rete pedes ſuos , & in maculis eius ambulat[&]ideo, ſupple [victimas declinaſtis in profundum]hoc eſt , victimas quæ Deo offerri deberent , in animabus quaſi in profundum inferni declinaſtis. 1. *Reg.*3, Erat peccatum puerorum grande , quia retrahebant homines à ſacrificio Dei.Et conſequenter dicit , quod in illo iudicio nihil latebit.

Et ego]ſupple,ſum [eruditor] Septuaginta, magiſter [omnium eorum] & ideo quia primus ſum fons omnium,nihil me latet.*Iob vltimo.* Scio,quia omnia potes & quia nulla te latet cogitatio. *Iſa.* 48 Ego Dominus docens te vtilia.Et ideo , ſupple [Ego ſcio Ephraim]id eſt, cogitationes , intentiones,verba & opera eius. *Eccli.* 23. Oculi Domini lucidiores ſont ſuper ſolem, circumſpicientes omnes vias hominum[& Iſraël non eſt abſcunditus a me]populus ſcilicet, quia Ephraim ſignat Regem. *Hebr* 4. Omnia nuda & aperta ſunt oculis eius ad quem nobis ſermo. *Sap.*1. Qui loquitur iniqua, non poteſt latere , nec præteriet eum corripiens iudicium. Quid autem ſciat de his , ſubdit [quia nunc fornicatus eſt Ephraim]Rex ſcilicet in cuius corde adhuc fornicationes ſunt 4. *Reg.*9. Adhuc fornicationes Iezabel matris tuæ,& veneficia eius multa vigent.Et à peccato Prælatorum[contaminatus eſt Iſraël]hoc eſt,eodem peccato inuolutus. *Gregorius.*Dum paſtor per abrupta graditur , fit vt per præcipitium grex ſequatur. Et quia aliquis poſſet dicere,quod pœnitentibus peccatum dimittendum eſt,ideo obuiat dicens [non dabunt] per pœnitentiam,ſupple[cogitationes ſuas] in quibus amaritudo peccati tractanda eſt[vt reuertantur ad Deum ſuum] eo quod pœnitere nolunt. *Ierem.*2. A ſeculo confregiſti iugum, rupiſti vincula : dixiſti,Non ſeruiam.*Ibidem.* Nullus auertet eam:omnes qui quærunt eam , non deficient:in menſtruis ſuis , hoc eſt , in defectibus ſuis inuenient eam. Contra quod dicitur *Baruch* 4. Sicut fuerunt ſenſus veſtri,vt erraretis à Deo, decies tantum iterum reuertentes requiretis eum. Et ſubiungit cauſam [quia ſpiritus fornicationum in medio eorum] qui ſcilicet tenet eum ligatum, & redire non permittit.1.*Reg.*16.Spiritus Domini receſſit à Saul,& exagitauit eum ſpiritus nequam à Domino[& Dominum non cognouerunt]notitia ſcilicet approbationis *Pſal.*10. Non eſt Deus in conſpectu eius. *Rom.*1. Sicut non probauerunt Deum habere in notitia , tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, vt faciant quæ non conueniunt. Et tangit de proportione pœnæ contra culpam.

Et reſpondebit arrogantia Iſraël] hoc eſt , peccatum ſuperbiæ arrogantis[in faciem eius]hoc eſt, coram & manifeſtè. 2 *Reg.*12. Tu feciſti rem in abſcondito , ego vero faciam in conſpectu totius Iſraël,& in conſpectu ſolis huius. *Ierem* 48. Audiuimus ſuperbiam Moab;ſuperbus eſt valde, ſuperbia eius , & arrogantia eius , & indignatio eius plusquam fortitudo eius. Arguam te & ſtatuam contra faciem tuam. Et hoc eſt quod ſequitur [& Iſraël]populus ſcilicet ſubditus [& Ephraim]Rex, vel Prælatus malus [ruent in iniquitatibus ſuis] id eſt , pro iniquitatibus ſuis , in pœnam ſcilicet temporalem & æternam. *Pſalm.* 21. In conſpectu eius cadent omnes qui deſcendunt in terram , hoc eſt,in terrenorum amorem[ruet & Iudas cum eis] vt ſcilicet imitator culpæ ſit hæres pœnæ. *Iſa.*3. Ruit Ieruſalem,& Iudas concidit; quia linguæ eorum , & adinuentiones eorum contra Dominum, vt prouocarent oculos maieſtatis eius, agnitio vultus eorum reſpondebit eis.

In gregibus ſuis] Tangit hic inutilitatem placationis,qua quærunt veniam & auxilium, primo apud Dominum , ſecundo apud homines *ibi* [Et vidit Ephraim] In primo dicit duo, ſcilicet , culpam , & pœnam *ibi* [Nunc deuorabit eos]ſcilicet culpa. Apparens conuerſio eſt quæ veritatem non habet:vnde duo dicit;apparentiam ſcilicet, & non exiſtentiam.Et hoc eſt [In gregibus ſuis] hoc eſt, in oblatione minutorum animalium ſcil. ouium & caprarum [& in armentis ſuis] in maioribus ſcilicet animalibus,ſicut vaccis [vadent] exterius ſcilicet & non interius , hoc eſt , paſſu pedum &

non

non virtutum [ad quærendum Dominum] tanquàm exterioribus ſacrificijs ſine deuotione interiori poſſit placari Deus , cum dicat dominus *Iere.* 11. Nunquid carnes ſanctæ auferent à te malitiam tuam ? Gloſſa inducit illud *Pſal.* 49. Nunquid manducabo carnes taurorum , aut ſanguinem hircorum potabo ? Et iterum. Non accipiam de domo tua vitulos , neque de gregibus tuis hircos. Significat autem eos qui corporalia multa faciunt, ſed interius non conuertuntur. 1. *Timoth.* 4. Corporalis exercitatio ad modicum vtilis eſt, pietas ad omnia valet [& non inuenient] quia ſcilicet non vere quærunt , ſi enim vere quærerent, verificaretur verbum Domini *Matt.* 7. Quærite & inuenietis. Contra non bene quærentibus dicitur *Cant.* 5. Quæſiui illum , & non inueni [Ablatus eſt ab eis] *Gloſſa.* A recedentibus ipſe receſſit. *Heb.* 3. Videte ne forte ſit in aliquo veſtrum cor malum, incredulitatis , recedendi à Deo viuo. Et ſubiungit cauſam , quia , ſupple [in Domino] hoc eſt , contra Dominum præuaricati ſunt , Deum ſcilicet , & legem abijciendo. *Iſa.* 48. Scio quia præuaricans præuaricaberis , & tranſgreſſorem ex ventre vocaui te. Et huius ſubdit ſignum [quia filios alienos genuerunt] hoc eſt, alia forma quàm diuina formatos : initiauerunt enim eos in nomine idolorum, & non in nomine Dei, ſicut & mali Prælati ad formam diaboli informant filios ſuos. *Pſal.* 105. Initiati ſunt Beelphegor, & comederunt ſacrificia mortuorum. Vnde *Gene.* 2. Hominem quem Deus ad imaginem ſuam fecerat, ipſe poſtquàm peccauit ad imaginem peccati genuit. *Pſal.* 17. Filij alieni mentiti ſunt mihi.

Nunc deuorabit] Tangit hic pœnam , primo in Iſraël , ſecundo in Iuda. In Iſraël dupliciter, ſcilicet in pœna ſecundum ſe , & in planctu pœnæ. Et hoc eſt [nunc deuorabit eos menſis] hoc eſt, tribulatio ſingulis menſibus inducta , & eſt ac ſi dicat. Singulis menſibus nouas habebunt oppreſſiones ſe deuorantes [cum partibus ſuis] hoc eſt, ſortibus poſſeſſionum ſuarum. Et hoc 4. *Reg.* 15. legitur, quod Phul eos vaſtauit, & mulctam impoſuit, cui ſucceſſit Teglatphalaſar, & amplius illo & ſæpius vaſtauit , cui ſuccedens Salmanaſar amplius deſæuit. Idem fecit Rex Aegypti , & Rex Babylonis. *Iudic.* 2. Iratus Domius contra Iſrael tradidit eos in manus diripientium , qui ceperant eos & vendiderunt hoſtibus ſuis qui habitabant per gyrum, nec poterant reſiſtere aduerſarijs ſuis, ſed quocumque pergere voluiſſent manus Domini ſuper eos erat. Vnde ſicut de bonis dicitur literaliter *Iſa.* vlt. Erit menſis ex menſe, quaſi fertilitas vnius menſis egreſſa ſit ex alio ; ita per contrarium dicit de malis, quod ſingulis menſibus rediuiuas habebunt cum ſuis poſſeſſionibus deſtructiones , & hoc ſub alia metaphora dicit *Ioel.* 1. Reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduum bruchi comedit rubigo. Iſta videmus fieri in peccatoribus, in quibus ſuccedentibus peccatis continuo adimitur pars boni naturalis. Et ſubdit de planctu, qui quantitatem doloris indicat.

Clangite buccina in Gabaa] quæ fuit ciuitas, vbi natus eſt Saul , qui primus regni Iſrael fuit
Buccina. corruptor. Eſt autem buccina, vt dicit *Hieronymus*, cornu curuum perforatum, quo paſtores clangere conſueuerunt : & ſignat plebis conuocationem tanquam minorum & quaſi pecudum [& tuba] quæ ſicut dicit *Hieronymus* , de ære eſt, vel de argento , vel, auro, ſupple, clangite [in Rama] quæ etiam ciuitas eſt in ſorte Beniamin , ſicut & Gabaa, & excelſa interpretatur. Gabaa vero collis, & ſignificat conuocationem maiorum, quæ tubis fiebat tempore prælij. *Num.* 10. Fac tibi duas tubas ductiles , quibus poſſis conuocare multitudinem in die , quando mouenda ſunt caſtra. Hæc duo coniungit. *Pſal.* 97. In tubis ductilibus, & voce tubæ corneæ. Quid autem omnibus conuenientibus faciendum ſit, ſubdit.

Vlulate in Bethauen] Bethauē vocat Bethel, qui cū prius eſſet Bethel , quando Iacob ibi vidit viſionē *Gen.* 28. Propter quam viſionē ſemper in veneratione remanſit locus. Poſtquam Ieroboam poſuit ibi vitulum , dicta eſt Bethauen , hoc eſt, domus inutilis , vel domus idoli. Et eſt ſenſus. Quando omnes conuenitis, vlulate ſuper peccatō Bethauen , hoc eſt , ſuper idololatria, quæ originaliter in totum populum proceſſit ex Bethauen. *Iere.* 9. Super montes aſſumam fletus ac lamentum, & ſuper ſpecioſa deſerti planctum : quoniam incenſa ſunt, eoquod non ſit vir pertranſiens. Vbi autem Bethauen ſita ſit, ſubdit [Poſt tergum tuum Beniamin] hoc eſt , quæ Bethauen poſt tergum ſortis Beniamin eſt. Hoc ſub eodem ſenſu maioribus & minoribus dicitur peccatoribus & Prælatis. Cum enim ſit domus, vt dicit *Gregorius*, omne quod quis per mentem inhabitat , delectabile peccati in quo habitat peccator, Bethauen eſt, cuius inhabitatio plangenda eſt. *Iere.* 6. Luctum vnigeniti fac tibi planctum amarum. Hæc poſt tergum Beniamin eſt, quia filij dexteræ talia à ſe proijciunt. *Iſa.* 30. Proijcies ea & abominaberis ea tanquam immunditiam menſtruatæ. Quid autem plangant, ſubdit [Ephraim in deſolatione erit] hoc eſt, regnum decem tribuum. *Iere.* 5. Iniquitates noſtræ declinauerunt hæc , & peccata noſtra prohibuerunt bonum à nobis. Et ſubiungit de veritate ſermonum [in die correctionis] hoc eſt , punitionis peccati, quam ſcilicet die adduxi, [& in tribubus Iſrael] decem ſcilicet quas puniui [oſtendi fidem] hoc eſt , verba mea eſſe fidelia & vera. *Iſa.* 31. Ipſe ſapiens adduxit malum, & verba ſua non abſtulit. *Deut.* 32. Deus fidelis & abſque vlla iniquitate, iuſtus & rectus. [Facti ſunt] Tangit hic de deſtructione duarum tribuum, & dicit tria : peccatum ſcilicet, propter quod deſtruuntur, peccati inconuenientiam, & modum quo deſtruuntur. Sic autem continuandum eſt. Dictum eſt , quod in Gabaa & in Rama clangendum eſt , quæ ciuitates ſunt de regno duarum tribuum : & ne credatur , quod hoc iniuſtum ſit, duarum tribuum inducit peccatum [facti ſunt principes Iuda] hoc eſt duarum tribuum [quaſi aſſumentes terminum] hoc eſt , dilatantes ſuas poſſeſſiones ſuper terminum decem tribuum , & ideo gaudentes decem tribuum captiuitate , quod magnum peccatum eſt. *Iſa.* 5. Væ qui coniungitis domum ad domum , & agrum agro copulatis vſque ad terminū loci. *Habac.* 2. Væ ei qui multiplicat nō ſua. *Iob* 31 Si gauiſus ſum ad ruinā eius qui me oderat , & exultaui quod inueniſſet eum malum. Hoc enim de auaris dicitur , qui de aliorum mortibus gaudent, vt ipſi poſſeſſiones eorum accipiant. Et hoc eſt quod ſequitur [effundam ſuper eos] conſumendos ſcilicet [quaſi aquam iram meam] Tripliciter effunduntur liquores

Effunditur mel quod viscosum est, & vasi adhærebit, & substantia & odor & color : effunditur vinum, & vasi adhærebit odor : effunditur lac, & vasi adhærebit color : nullo istorum modorum effunditur aqua : effusa enim aqua nihil relinquit, nec substantiam, nec odorem, nec colorem. Effundere ergo iram quasi aquam, id est, de ira nihil retinere. *Eccli.* 36. Excita furorem & effunde iram. *Psal.* 78. Effunde iram tuam in Gentes, quæ te non nouerunt. Et subdit de peccati huius inconuenientia. Potius enim tunc compati debuerunt [calumniam patiens est Ephraim] Quamuis enim Deus iuste hoc fecerit, tamen Rex Assyriorum causam non habuit hoc faciendi, sed per calumniam populum oppressit. *Isa.* 52. Assur absque vlla causa calumniatus est eum, calumniam autem patiens est [fractus iudicio] Dei scilicet, qui hoc permisit propter peccata. *Isa.* 14. Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium. Quare autem tali iudicio fractus sit, subditur [quoniam cœpit abire post sordes] idolorum scilicet, & peccatorum. *Thren.* 1. Sordes eius in pedibus eius. Et subiungit de modo destruendi [& ego tinea Ephraim] tineam se vocat Dominus : quia occulto & paulatino iudicio consumit peccatores, propter peccatum quod de ipsis nascitur. Et attēde quod tinea consumit vestimentum, aut quod vetus est, aut quia in vsu non est, aut quia in obscuris est & radijs solis non exponitur. Et sic est de vetustis in peccato qui non exercentur ad virtutes, & qui lumini intelligentiæ & gratiæ non exponuntur. *Iob* 4. Consumentur velut à tinea, de mane vsque ad vesperam succidentur : & quia nullus intelligit, in æternum peribunt. *Isa.* 14 Subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes [& quasi putredo domui Iuda] putredo : quia humorem interiorem corruptum ad exteriora reducit, & partes sic diffluere facit, & paulatim corrumpit. *Iob* 13. Quasi putredo consumendus sum, & quasi vestimentum quod comeditur à tinea. *Prou.* 25. Sicut tinea vestimento, & vermis ligno ; sic tristitia viri nocet cordi. Paulatim enim tristitia consumitur cor, sicut vestimentum tinea & lignum verme qui nascitur ex putredine ligni.

Tinea consumit vestimentũ.

Et vidit Ephraim] Tangit hic inutilitatem auxilij humani, & dicit tria, scilicet, auxilij inutilitatem, iudicij diuini seueritatem, & auxilij diuini subtractionem [Et vidit Ephraim] hoc est, regnum decem tribuum [languorem suum] hoc est, cognouit se impotentem ad resistendum Regi Assyriorum [& Iudas vinculum suum] supple, vidit quod etiam scilicet Regi resistere non poterat, sed in proximo vinciendus erat. Et nunc, supple, in Domino non confidebant [& abijt Ephraim ad Assur] hoc est, ad regem Assyriorum. 4. *Reg.* 15. legitur de Manahem rege decem tribuum. Veniebat Phul Rex Assyriorum in Thersam, & dabat Manahem Phul mille talenta argenti, vt ei esset in auxilium, & firmaret regnum eius. Idem legitur de Achaz rege Iudæ. 4. *Reg.* 16. Cum collegisset Achaz argentum & aurum quod inueniri poterat in domo Domini & in thesauris regis, misit regi Assyriorum munera vt defenderet eum à Phacee filio Romeliæ, & Rasin rege Syriæ. Et hoc est quod dicitur hic [& misit ad regem vltorem] qui scilicet defenderet eum. *Iere.* 17. Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium eius. Et ideo sequitur. Et ipse non poterit saluare vos, ô decem tribus. *Psal.* 145. Nolite confidere in principibus, nec in filijs hominũ in quibus non est salus [nec soluere poterit à vobis vinculum] ô duæ tribus. *Isa.* 30. Omnes confusi sunt super populo qui eis prodesse non potuit : non fuerunt in auxilium, & in aliquam vtilitatem, sed in confusionem, & in opprobrium. Et subdit de iudicij seueritate [quoniam ego quasi leæna Ephraim] supple, ero, conterens ossa eius. *Isai.* 38. Quasi leo sic contriuit omnia ossa mea [& quasi catulus leonis] supple, ero [domui Iuda] hoc est, duabus tribubus, vel Laicis & Clericis moraliter. Catulus leonis propter incrementum quo iudiget, sæuior est ad cibum quàm leo. *Isa.* 31. Quomodo si rugiat leo, & catulus leonis super prædam suam, si occurrerit ei multitudo pastorum, à voce eorum non formidabit, & à multitudine eorum non pauebit : sic descendet Dominus exercituum vt prælietur. Et de victoria subdit [& ego capiam] hoc est, capi faciam. *Exod.* 15. Persequar & comprehendam [& vadam] *Glossa.* Cum hostibus, vt in ipsa captiuitate me præsentem & vltorem sentiant [& tollam] hoc est, abstollam eos de terra sua [& non est qui eruat] de manu mea, supple. *Isa.* 5. Rugitus eius vt leonis, rugiet vt catuli leonum, & frendet, & tenebit prædam, & amplexabitur, & non erit qui eruat. *Deut.* 32. Et non est qui de manu mea possit eruere.

Vadens reuertar] Tangit hic qualiter istud efficiat, hoc enim facit totum per gratiæ subtractionem [vadens] hoc est, ab ipsis recedens [reuertar ad locum meum] exit Dominus cum se effundit in beneficijs : ad locum autem maiestatis suæ reuertitur, quando intra occultum sui iudicij continet beneficia. *Isa.* 18. Ego quiescam, & considerabo in loco meo sicut meridiana lux clara est [donec deficiatis] Qui enim sine Deo est, deficit. *Ioan.* 15. Siquis non manserit in me, mittetur foras sicut palmes, & arescet. Dicit autem, deficiatis, viribus scilicet, rebus, & auxilijs [& quæratis faciem meam] defectu scilicet compellente. *Matth.* 23. Non me videbitis amodo, donec dicatis. Benedictus qui venit in nomine Domini. *Dani.* 3. Nunc sequimur te in toto corde, & timemus te, & quærimus faciem tuam, ne confundas nos. *Glossa* inducit illud *Psalmista.* Ostende nobis faciem tuam, & salui erimus.

CAPVT VI.

In tribulatione sua.

Tangit hic coactam & tardam ad Dominum conuersionem, & diuiditur in duo. Primo enim dicit, qualiter reuertitur populus ad Dominum. Secundo, qualiter respondet Dominus, *ibi* [Quid faciam tibi Ephraim] In prima tria sunt, scilicet coacta conuersio, vnius ab altero vocatio *ibi* [Venite & reuertamur] parata à Deo receptio scilicet quasi diluculum [In tribulatione sua] à qua scilicet liberari non possunt per alium nisi per me [quæ sua dicitur, quia peccatis meruerunt [mane consurgent] hoc est, mane & velociter [ad me] Dixerat enim quod tribulatione deficientes sic quærerent faciem eius, & ideo nunc dicit qualiter

ter tribulati venient per coactionem. *Isa.* 26. In angustia requisierunt te, in tribulatione murmuratis doctrina tua eis.! *Isa.* 28. Tantummodo sola vexatio dabit intellectum auditui. Quod autem tunc mane veniant, habetur. *Isa.* 26. Anima mea desideravit te in nocte, sed & spiritu meo in præcordijs meis de mane vigilabo ad te. *Psal.* 62. Deus deus meus, ad te de luce vigilo. Ad me autem dicit, quia in alijs dijs auxilium non inveniunt. *Deuter.* 32. Et dicent, Vbi sunt dij eorum, in quibus habebant fiduciam, de quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminũ, surgant & opitulentur vobis, & in necessitate vos protegant, videte quod ego sim solus. *Psal.* 10. Tibi derelictus est pauper. Et secundum aliam translationem: Tu solus laborem & dolorem considerас. Et subdit de adhortatione eorum ad invicem, & est vox bonorum alios vocantium ad pœnitentiam.

Venite] devotione scilicet cordis [& revertamur] supple, per pœnitentiam ad Dominum, à quo scilicet per inobedientiam aversi sumus. *Isa.* 46. Redite prævaricatores ad cor. *Cantic.* 6. Revertere, revertere, revertere à tentatione, revertere à consensus voluntate, revertere ab actione, revertere tandem à peccati delectatione, ne ducat in consuetudinem. Hoc signatum est 4. *Reg.* 19. vbi Ezechias misit nuntios qui revocarent populum ad Dominum Deum patrum suorum. Subiungit autem rationem quare revertendum sit [quia ipse] scilicet Deus [cepit] hoc est, captivari fecit per Nabuchodonosor [& sanabit nos] à captivitate sive ab infirmitate captivitatis. *Iob* 5. Ipse vulnerat, & medetur: percutit, & manus eius sanabunt [percutiet, & sanabit nos [Percutit enim pater, & curat: hostis percutit, & interficit. *Deuter.* 32 Ego occidam, & ego vivere faciam: percutiam, & ego sanabo. In signum huius nullum tetigit Dominus Iesus Christus, nisi sanaret cum. Vel melius exponitur allegorice [ipse cepit] hoc est, accepit nos per incarnationem. *Heb.* 2. Nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit [& sanabit nos] scilicet ab errore per veritatem doctrinæ: à peccato autem per infusionem gratiæ per sacramentum. Et attende, quod dicit *Haymo*, quòd cepit nos, sicut servum fugitivum, à luce ad tenebras fugientem. In signum huius dicit, cum Dominus staret in cruce, quod faciem habuit conversam ad Occidentem, quasi respiceret post servum fugientem. *Iob* 10. Propter superbiam quasi leænam capies me. De curatione dicitur in *Psal.* 106. Misit verbum suum, & sanavit eos & eripuit eos de interitu eorum, [percutiet & curabit nos] miles percutitur, quando scutũ percutitur, ita patet percussit nos quando filium percussit pro nobis. *Isa.* 53. Propter scelus populi mei percussi eum. Vnde vadens ad Passionem, dixit Discipulis illud *Zacha.* 13. Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis [& curabit nos] vnguento scilicet sacramentorum suorum. *Septuaginta.* Curabit nos linteolis. *Hiero.* Linteola inseruntur vulneribus, vt putridas carnes comedant, & extrahant purulentias. Et intendit de his quæ medici tentas vocant, quæ de lino factæ vsque ad profundum vulnerum immittuntur, vt vulnus à fundo sanetur. *Eccli.* 38. In his curans mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta suavitatis, & vnctiones conficiet sanitatis. Et ad hoc allegant amplius de spe beneficiorum Dei [Vivificabit nos post duos dies] quibus scilicet in sepulchro iacebit. Iacuit autem partem Parasceues cum nocte sequenti: pars autem diei, dies est. Iacuit sabbatum cum nocte sequenti, & in aurora tertij diei surrexit: & sic noctem Parasceues in lucem sabbati continuavit: noctem autem sabbati in lucem sequentis diei produxit. Vnde *Matth.* 28. Vespere sabbati, quæ lucescit in prima sabbati. Tunc enim surrexit, & hoc signat, vt dicit Augustinus, quòd sua luminosa ortte quæ per sabbatum signatur, duas mortes nostras obscuras ad lucem terminavit. Nox enim Parasceues terminata ad sabbatum, noctem peccati terminatam signat ad lucem gratiæ. *Psal.* 138. Nox sicut dies illuminabitur, & nox illuminatio mea in delicijs meis. *Eccl.* 24. Penetrabo inferiores partes terræ, & inspiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes sperantes in Domino [In die tertia suscitabit nos] per suam scilicet resurrectionem, quæ causa est nostræ resurrectionis. *Isa.* 58. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, & sanitas tua citius orietur. Et *paulo post*: Orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt sicut meridies. *Fulgentius.* dicit tres dies esse tres ortus solis. Primus ortus est de cœlo, de sinu scilicet Patris, lux de luce, lumen de lumine. *Eccl.* 24. Ego feci in cælis vt oriretur lumen indeficiens. *Psal.* 109. In splendoribus Sanctorum ex vtero ante luciferum genui te. Secundus ortus est in vtero vir... *Psal.* 18. In sole posuit tabernaculum suum, & ipse tanquã sponsus procedens de thalamo suo. Tertius est de corde terræ sive de sepulchro. 2. *Macch.* 1. Tempus affuit, quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo. De omnibus istis ortibus simul *Mal.* 4. Vobis timentibus nomen meũ, orietur sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. *Hiero.* dicit, quod primus dies est humilis Salvatoris adventus: secundus, cum ab omnibus in gloria videbitur in carne: tertius, quãdo peracto iudicio ampliorem gloriã suæ claritatis electis mõstrabit. Dicit hoc significari *Gen.* 22. vbi Abrahã immolaturus filium tertio die ad montẽ visionis devenit. Iudæi dicunt, quod fi... lus dies est adventus sui Messiæ: tertius autem sex iustitiæ qua liberandi sunt à captivitate. Sed quia primum invenire non possunt, etiam secundum & tertium perdiderunt; quia secundus & tertius respectu primi dicuntur. *Psal.* 118. Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non vt lex tua [Et vivemus in conspectu eius] In lumine enim conspectus Dei vita est, extra conspectum Dei in tenebris mors est. *Ioan.* 1. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum [sciemus] per approbationem scilicet & per experimentum notitiam Dei habebimus. *Iere.* 31. Omnes scient me à maiore eorum vsque ad minorem [sequemurque] per operis scilicet imitationem. *Iob* 23. Vestigia eius secutus est pes meus, viam eius custodivi [vt cognoscamus] futura scilicet perfecta comprehensione [Dominum] 1. *Corinth.* 13. Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: cùm autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. *Glossa* inducit illud *Ioan.* 17. Vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum: hæc est enim vita æterna. Er... runt quàm pius est in recipiendo,

Quasi diluculum præparatus est eg...] egressos diluculi est à tenebris profici...

plenam lucem. Et sic egreditur Deus in beneficijs, liberando hominem à tenebris, & in plenam lucem deducendo coosolarionis. Et dicit quod est præparatus, hoc est semper paratus, sicut pius pater. *Luc.15.* Filium longe venientem suscepit. *Iere.* 3. Reuertere ad me, & ego suscipiam te. *Cant.6.* Quæ est ista quæ processit quasi aurora consurgens? Et subiungunt de vtilitate aduentus eius [Et veniet quasi imber nobis temporaneus] *Deut.* 23. Quasi imber super herbam, quasi stillæ super gramina. Temporaneus autem dicit imber, qui in vere descendit ad seminum pullulationem & augmentationem [& serotinus terræ] Serotinus imber est autumnalis, qui grana intumescere facit, & ad quantitatem debitam deducit. Signant autem istæ duæ pluuiæ gratiam præuenientem, & gratiam subsequentem. Per præuenientem enim informat voluntatem vt bene velit. Per subsequẽ rem coadiuuat voluntatem, ne frustra velit bene, sed exerceat se io operibus virtutum & meritorum. *Iere.* 5. Metuamus Dominum, qui dat nobis pluuiam tempotaneam, & serotinam, & plenitudinem annuæ messis custodientem nobis. *Psal.67.* Pluuiam voluntariam segregabis Deus hæreditati tuæ.

Quid faciam tibi Ephraim] Tangit hic responsionem Domini, & dicit duo. Primo, quod non in ipso patre manet misericordiæ receptio. Secundo, quòd hoc est ex populo, qui peccatis impediuit Domini misericordiam *ibi* [Ipsi autem sicut Adam] In primo tria dicit, scilicet, se omnia fecisse quæ debuit, Prophetas misisse qui monerent, & veram conuersionem semper libenter acceptasse. [Quid faciam tibi Ephraim?] hoc est regnum decem tribuum, quod scilicet non feci. Quid restat de faciendis? & quid faciam tibi Iuda, hoc est, regnum duarum tribuum? In pœnis quidem fecit omne quod potuit ad correctionem. *Isa.* 1. Super quo percutiam vos vltra, addentes præuaricationem? Omne caput languidum, & omne cor mœrens. A planta pedis vsque ad verticem non est in eo sanitas. In beneficijs fecit plusquam debuit. *Mich.6.* Popnlus meus quid feci tibi, aut in quo molestus fui tibi? Responde mihi. Et ex quo nec pœnis es correctus, nec beneficijs attractus. Dicam *Isa.* 5. Quid est quòd vltra debui facere vineæ meæ, & non feci? Non est ergo ex me, supple, sed ex vobis [misericordia vestra] hoc est, quam à me petitis [quasi nubes matutina] supple, est. Nubes matutina modico calore auroræ eleuatur, & statim orto sole ardore solis consumitur: & signat refrigeriũ captiuitatis quod modica deuotione, & potius coacti quã ex charitate petierunt; quod statim ardore concupiscentiæ, & luce temporalis prosperitatis dissipatum est. *Iaco.4.* Quæ est vita vestra? Vapor est, ad modicum parens, & deinceps exterminabitur [& quasi ros mane pertransiens] Ros cum mane eleuatur, statim sole orto exiccatur, & sic per modicam tentationem deuotio ab instabili & ingrato corde aufertur. *Iaco.* 1. Vir duplex animo, inconstans est in omnibus vijs suis. *Bernardus.* Ingratitudo est ventus vrens, exiccans fontem pietatis & rorem misericordiæ.

Propter hoc dolaui in Prophetis [& ne dicatur quod non commonuerim eos. Propter hoc vt conuerterẽtur dolaui eos in Prophetis, hoc est, in verbis Prophetarum. *Glossa.* Dolare, fabrorum est, cum materiarum planatur asperitas. In dolatione autem pars à parte præciditur, vt id quod ponendum est in ædificio, planetur. Propter quod dicitur 1. *Corinth* 3. Dei ædificatio estis. *Ephe.* 2. In quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum in domino [occidi eos in verbis oris mei] hoc est, verba occisionis in eos protuli, vel falsos Prophetas occidi, sicut 3. *Reg.* 18. Elias occidit 400. Prophet as Baal, ne populo essent in scandalum. Et 4. *Reg.* 10. Iehu innumerabilem multitudinem occidit Prophetarum Baal. *Isa.* 11. Spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et ideo, supple [iudicia tua] quibus scilicet retribuit tibi secundum merita [quasi lux egredietur] nusquam scilicet obscurata; quia nec personam accipio, nec munera, nec iniquitatem dissimulo. *Prouerb.* 4. Semita iusti quasi lux splendens, & crescens vsque in perfectum diem. In quo autem sint sicut lux, ostendit.

Quia misericordiam volui] quam scilicet proximo faceres & tibi ipsi [& non sacrificium] supple, sine misericordia. Vos autem (sicut in præcedenti capitulo dictum est) venistis quærere me in gregibus & armentis ad quærendam faciem meam, deserta scilicet misericordia [& scientiam Dei] supple, volui ex intentione [plusquam holocausta] Scientiam colendi Deum & seruiendi sibi. Vnde. 1. ad *Timoth.* 4. Pietas ad omnia valet, promissionem habens vitæ, quæ nunc est & futuræ. *Psal.*39. Holocaustum & pro peccato non postulasti. *Mich.* 6. Quærit populus, Quid dignum offerat domino? Nunquid offeram ei holocaustomata & vitulos anniculos? & post pauca respondit: Indicabo tibi ô homo quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te, Vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & solicitum ambulare cum Deo tuo. In me ergo non remanet misericordia, sed in populo.

Ipsi autem] Dicit hic duo, scilicet, punitionem Ephraim, & punitionem Iuda *ibi* [Sed & Iuda] In primo tria dicit, scilicet, transgressionem in quo transgressi sunt. *ibi* [Galaad ciuitas] & transgressionis generalitatem *ibi* [In domo Israel] Ipsi autem] cum ego intenderem corrigere eos [sicut Adam] supple, transgressus est in paradiso [transgressi sunt pactum] legis meæ, supple. *Isa.* 24. Transgressi sunt leges, mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternum [ibi] in parentibus scilicet in paradiso, & in transgressione[præuaricati sunt in me] hoc est, contra me. *Isa.* 43. Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui præuaricati sunt in me. In quo autem peccato & vbi, subiungit, & tangit quatuor peccata in singulari, & in communi subiungit peccatores esse, & hoc est, supple, quia.

Galaad ciuitas operantium idolum] supple, est. Galaad ciuitas est in tribu Gad vltra Iordanem, quæ fuit ciuitas refugij vltra Iordanem, & ideo fuit de possessione Sacerdotum, sicut dicitur *Iosue* 14. erat etiam in latere montis, in quo Laban comprehẽdit Iacob & fecerunt aceruum testimonij, propter quod etiam Galaad dicitur, quod aceruus testimonij interpretatur *Gene.* 31. Et quia in latere montis erat, propter hoc Ramoth Galaad dicitur, hoc est, excelsa Galaad. Ex Patriarcha ergo habuit religionem, ex refugio immunitatem, ex possessore summo Sacerdote authoritatem, & propter ista omnia posuerunt ibi idola, vt

vt ex loci veneratione facilius inclinarent populum ad idololatriam. *Sap.* 14. Per manus quod fit idolum, maledictum est & ipsum, & qui fecit illud. Hoc ergo est vnum peccatum. Secundum est [supplantata sanguine] hoc est, reatu sanguinis innocenter effusi. *Isa.* 1. Iustitia habitauit in ea, nunc autem homicidæ. Et subiungit tertium [& quasi fauces virorum latronum] hoc est, qui viriliter latrocinia exercent. Erat enim ciuitas inter desertum & Iordanem posita, & erat receptaculum latronum spoliantium eos & interficientium, qui vel de deserto transmisso Iordane venerunt in Ierusalem, vel de Ierusalem transito Iordane voluerunt ire per desertum. *Glossa* tamē legit moraliter, quia incautos sicut latrones malo exemplo interfecerunt. *Iere.* 7. Nunquid spelunca latronum facta est domus hæc, in qua inuocatum est nomen meum? *Matth.* 21. Vos fecistis domum meam speluncam latronum. *Psal.* 49. Si videbas furem currebas cum eo. Et subiungit de quarto peccato [particeps Sacerdotum] Attende quod Galaaditæ domi erant vespillones, vi vias & viatores spoliantes, & insuper erant participes & socii Sacerdotum cis Iordanem de Samaria, qui posuerunt in Sichem custodes, vt qui venirent de decem tribubus in Ierusalem per Sichem per quam erat transitus, spoliarentur ab eis & interficerentur, ne venirent ad templum Domini. *Isa.* 1. Principes tui infideles, socij furum [In via interficientium pergentes de Sichem] *Psal.* 141. In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi. In communi autem subiungit[quia scelus operati sunt] hoc est, opere perfecerunt. *Isa.* 1. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis. Et subiungit de generalitate.

In domo Israël] hoc est, in familia tota Israël decem tribuum[vidi horrendum] facinus scilicet. Quod autem illud sit, subdit *ibi.* [fornicationes Ephraim] hoc est, fornicationes inuentæ à Rege Ieroboam, qui fuit de tribu Ephraim, diffusæ sunt in totam domum Israël. *Sap.* 14. Initium fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ, Supple, & ideo [contaminatus est Israel] contaminatione scilicet corruptionis idololatriæ. *Malach.* 2. Contaminauit Iudas sanctificationem Domini, quam dilexit, & habuerunt filiam Dei alieni. Disperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum & discipulum de tabernaculo Iacob. Et subdit, quod pro simili peccato duæ tribus captiuabantur.

Sed & Iuda [qui etiam particeps es idolorum] pone [vel para] messem tibi] hoc est, para te, vt missione colligaris & abscindaris. *Apo.* 14. Mitte falcem tuam & mete; quia venit hora vt metatur, quoniam aruit messis terræ [cum conuertero captiuitatem populi mei] ecliptica est oratio *Hieronimus* suppler eam sic: Quasi Chaldæi te metent, sed inde te reducam, quod erit sub Cyro, & Dario, & Artaxerxe, cum conuertero captiuitatem populi mei. De hac conuersione non fit promissio decem tribubus, quæ perpetua captiuitate tenentur. *Psal.* 125. In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati.

CAPVT VII.

Cum sanare vellem Israël.

HIc secundum diuisionem superius inductam tangit qualiter populus inductus est in peccatum idololatriæ. Et diuiditur in partes duas, In quarum prima determinat inductionem iam dictam: in secunda pertinaciam in peccato inducto exaggerat *ibi* [Ephraim in populis] In prima quinque sunt paragraphi, in quorum primo ostendit Dominus bonam voluntatem ad sanandum peccatorem: in secundo, quod insidiose inductus est in peccatum *ibi* [Et fur ingressus] In tertio, vt melius intelligatur, ostendit hoc per simile *ibi* [Omnes adulterantes] In quarto, lætitiam exultantium in peccato. *ibi* [Dies Regis nostri] In quinto describit qualiter corrupti sunt & quā generaliter *ibi* [Omnes calefacti sunt] Dicit ergo [Cum sanare vellem] hoc est intenderem [Israël] hoc est, decem tribus, supple, ab idololatria vituli. Apim enim in figura vituli venerati sunt in Ægypto, & ideo vitulum fecerunt ante montem. *Exo.* 32. quod peccatum irridens *Psalmista* 105. Mutauerunt (inquit) gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fœnum. Cum, inquam, peccatum vellem sanare, quod ostendi, educendo populum de Ægypto, & conterendo idolum, & interficiendo peccatores coram monte, & constituendo templum Ierosolymis, & constituendo Reges & Sacerdotes qui in veneratione mea continerent populum, tunc, inquam, obijciens se mihi ad illam voluntatem perficiendam [reuelata est] id est, apparuit [iniquitas Ephraim] hoc est, quam inuenit Ieroboam, qui fuit de tribu Ephraim, sicut dicitur 2. *Regu.* 14. Iniquitas enim dicitur positio vituli in Bethel [&] supple, reuelata est [malitia Samariæ] subiecti scilicet, populi consentientis in peccato: & bene dico, quod reuelata est [quia operati sunt] publice scilicet [mendacium] Si enim omne quod contrariatur veritati mendacium est, vt dicit *Hieronimus*, idololatria primo mendacium est, quia contrariatur primæ veritati; nihilominus tunc mentiri sunt clamantes coram idolo *Exo.* 32. Isti sunt dij tui Israël, qui te eduxerunt de Ægypto. Hoc refertur ad malos prælatos qui malo exemplo inducunt populum ad peccatum. *Grego.* in pastorali: Nemo quippe in Ecclesia magis nocet, quam qui male viuens culmen regiminis accipit. Hunc quippe delinquentem arguere nemo præsumit, & in exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro reuerentia gradus peccator honoratur, sicque vt eum pastor per abrupta graditur, per præcipitium grex sequatur. Hoc signatum est 2. *Macha.* 4. vbi dicitur, quod cum impijssimus Iason obtinuisset principatum, statim cœpit contribules suos ad gentilem ritum transferre. Et tunc populus Samariæ qui custodiri debebat, operatur mendacium, hoc est, peccatum. De talibus *Osea.* 5. dicitur: Laqueus facti estis speculationi, & sicut rete expansum super Thabor. Peccatum autem mendacium est, sicut dicitur in *Psal.* 4. Vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium. *Peccatum est mendacium.*

Promittit

Promittit enim delectationem quam non exhibet *Isa.* 28. Posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus. Hoc enim dicit malitiam, quia nō ex ignorantia, nec ex infirmitate procedit, sed ex affectato malo. *Matt.* 12. Malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala. *Matth.* 7. Non potest arbor mala fructus bonos facere.

Et fur ingressus est] Secundus paragraphus, in quo ostendit qualiter astutia serpentina inductus est populus ad peccatum [Et fur ingressus est] hoc est, Ieroboā vt fur paulatim ingressus est in corda hominū, attrahendo scilicet sibi assensum maiorū primo, postea minorū, prętendens quod ab oppressione Roboā vellet liberare populū, & quod non intenderet populum à Deo separare, & sic in furno, id est, nigro, venit, hoc est, in occulto tenebrarum. Dicit enim *Labeo*, quod fur est qui in furno, id est, in tenebroso, hoc est, clàm accipit. Et *Aristo. in sexto Topicorum.* Fur est qui clàm vult furari. *Isa.* 1. Principes tui infideles, socij furum [spolians latrunculus foris] supple, egressus est, *Hieronimus.* Latro est, qui vi & aperte rapit, & ita fecit Ieroboam. Postquam enim occulte induxerat alios, violenter compulit: pergentes enim in Ierusalem interfici fecit. *Iere.* 3. In vijs sedebas quasi latro expectans eos. Ita diabolus primo venit vt fur per suggestionem, vt dicit *Grego.* Dum aut insidiando circumuolat, aut promittendo decipit, aut suadendo blanditur: postea venit vt latro, dum aut minando terret, aut opprimendo rapit, aut desperando frangit. Propter hoc dicitur *Matth.* 6. Thesaurizate vobis thesauros in cælo, vbi fures non effodiunt nec furantur. Malus enim Prælatus in ingressu fur est, sed in potestate constitutus, spoliat vt latro: quæ duo coniungit Dominus *Ioan.* 10. Fur non venit nisi vt furetur, ecce primum, & mactet & perdat, ecce secundum [Et ne forte dicant in cordibus suis] murmurantes contra iustitiam meam scilicet. *Psal.* 13. Dixit insipiens in corde suo, non est deus. *Ezech.* 18. Non est æqua via Domini [omnem malitiam eorum me recordatum] esse, auitam & paternam. Dixerunt enim *Ezech.* 18. Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt, intendentes quod pro peccato antiquo paterno Deus puniret eos, ideo respondet [nunc] hoc est, in præsenti [circundederunt eos] vndique scilicet concludendo [adinuentiones eorum] hoc est, noua peccata præteritis addita. *Rom.* 1. Inuentores malorum, parentibus non obedientes. In malitia enim excesserunt eos patres, & ne inficientur, subdit [coram facie mea factæ sunt. *Isa.* 3. Linguæ eorum & adinuentiones eorum contra Dominum vt prouocarent oculos maiestatis eius. Et hoc ostendit per sequens, &, supple, quia [in malitia sua] hoc est, in consensu malitiæ [lætificauerunt Regem] vel malum Prælatum Malus enim Prelatus lætatur de peccato subditorum, vt semper habeat occasionem accipiendi, & ne sibi improperemt. *Prou.* 2. Lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis [& in mendaciis suis principes] supple, lætificauerunt. Principes vocat inferiores ad consensum Regis inclinantes, & Prælatos inferiores qui gaudent de peccato populi. *Isa.* 59. Loquuti sumus de corde verba mendacii. Et *paulo ante* : Iniquitates nostras cognouimus, peccare & mentiri contra Dominum : & auersi sumus ne iremus post tergum Dei nostri.

Malus prælatus fur est & latro.

Omnes adulterantes] Tertius paragraphus, in quo ostendit per simile qualiter inductus est populus in peccatum, & hoc est [Omnes adulterantes] spiritualiter vel corporaliter, supple, sunt per similitudinem [quasi clibanus succensus à coquente] ita quod cor sit vt clibanus, suggestio iniecta sit quasi ignis, coquens autem sicut Ieroboam vel diabolus. Fornax quidem signatur per fornacem Babylonis *Danie.* 3. Ignis est, de quo *Iob* 31. Ignis est vsque ad consumptionem perdens, & omnia eradicans genimina. Iste est ignis alienus quem filij Aaron obtulerunt in conspectu Domini, & eodem cōsumpti & mortui sunt coram Domino. *Leui.* 8. Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis vobis. *Psal.* 20. Pones eos vt clibanum ignis in tempore vultus tui. *Thren.* 4. Pellis nostra quasi clibanus exusta est. Quomodo autem hoc factum sit, subiungit sub alia metaphora, & debet suppleri, quia [quieuit paululum ciuitas] Samaria scilicet. quæ populum signat, quiescere autem vocat dissimulare [à commixtione fermenti] hoc est, persuasæ corruptionis, ne scilicet statim in principio reciperet eam ad publicam venerationem idolorum, donec fermentaretur totum, hoc est, donec omnes corrupti sunt, & vno consensu venerationem idoli susceperunt, Et sic etiam inducitur peccatum in populum. 1. *Cor.* 5. An nescitis quoniam modicum fermentum totam massam corrumpit? expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio. *Matth.* 16. Intuemini & cauete à fermento Pharisæorum, & Sadducæorum. Fermentum Pharisæorum est hypocrisis, Sadducæorū heresis. *Matth.* 8. Videte & cauete à fermento Pharisæorum, & à fermento Herodis. Fermentum Herodis est superbia, quia Herodes interpretatur glorians in pellibus. *Exo.* 12. præcipitur, quod cum Pascha celebratur, nihil fermentati remaneat in domibus Pascha celebrantium.

Dies regis nostri] Quartus paragraphus, in quo ostendit in quanta lætitia postquam corrupti sunt, idololatriam susceperunt [Dies regis nostri] Hoc enim clamauerunt in honorem regis & idoli, & est sensus. Dies ista tam celebris & tam solennis est quam indixit nobis Rex noster sicut *Ouidius in fastis.*

Salue festa dies toto venerabilis æuo.

Psal. 73. Dixerunt in corde suo cognatio eorum simul : Quiescere faciamus omnes dies festos Dei à terra. Sicut etiam mali subditi acclamant malis prælatis & celebrant dies eorum. *Act.* 12. Populus acclamauit Herodi, Dei voces & non hominis. Qualiter autem hoc factum sit, subdit, & suppletur quia[cœperunt principes furere à vino] primo scilicet in consensu Regis, & vinum vocat delectationē idololatriæ, & deliciarum huius mundi. Vnde *Hieron.* inducit illud *Deut.* 32. Fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile. Et illud *Ephe* 5. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. Et illud *Prou.* 31. Noli regibus ô Lamuel, noli regibus dare vinum. Et tunc, supple, Rex [extendit manum suam] hoc est, potestatem suam coactiuam ad populum, supple [cum illusoribus] principibus scilicet, vt per Regem & principes etiam populus induceretur ad malum

malum *Isa.* 3. Populum meum exactores sui spoliauerunt. Virtute scilicet, & gratia, & fide. *Isa.* 28. Audite verbum hoc viri illusores, ne forte constringantur vincula vestra. *Prou.* 3. Illusores ipse deludet. Bene dico quod extendit [quia] subditi scilicet [applicuerunt cor suum quasi clibanum] ad consensum scilicet Regis & principum. Facile enim inducitur populus ad id quod tamen concupiscit. *Isa* 44. Vah calefactus sum, vidi focum. Interiectio gaudentis est [cum] hoc est, quamuis secundum veritatem [insidiaretur eis] scilicet Rex, vt perduceret ad malum. *Psal.* 10. Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua. Insidiatur vt rapiat pauperem. Quod autem insidiaretur, probat subdens [tota nocte dormiuit coquens eos] noctem vocat tenebrosum & occultum suggestionis, quoniam scilicet primo occulte suggessit idololatriam vel peccatum. Et tunc dormiuit, hoc est, violentiam dissimulauit, & pro illo tempore dicebatur fur. *Iob* 24. Per noctem erit quasi fur, &c. perfodit in tenebris domos sicut in die condixerant sibi, & ignorauerunt lucem [mane] cum scilicet malitia prodiret in publicum [ipse] scilicet populus [succensus] supple, est [quasi ignis flammæ] ita scilicet, vt flammæ etiam lambebant alios ad simile peccatum. Hoc est mane, de quo dicitur *Iob* 24. Mane primo consurget homicida, & interficiet egenum & pauperem. Sic etiam est in peccatis. Primo enim homo succensus, postea per malum exemplum quasi flamma comburit alios. *Danie.* 3. Flamma diffundebatur super fornacem cubitis *xlix.* & incendit quos reperit iuxta fornacem de Chaldæis ministros Regis qui eam incendebant. *Psal.* 105. Flamma combussit peccatores.

Omnes calefacti sunt] Quintus paragraphus, in quo ostendit, quod omnes generaliter in peccatum idololatriæ declinauerunt, & est ac si dicat. Quid plura [Omnes calefacti sunt quasi clibanus] nullo excepto. *Thren.* 2. Succendit in Iacob quasi ignem flammæ deuorantis in gyro [&] quod peius est [deuorauerunt iudices suos] hoc est, bonos viros qui se bene iudicauerunt, & de peccato corripuerunt. Vnde *Amos* corripientem in tempora clatto persomuerunt: sicut dicit *Hieron.* super *Amos* 6. Et 3. *Reg.* 12. Et 13. cum Ieroboam diem solennem constituisset, & vir sanctus de Iuda venisset vt corriperet eũ io sermone Domini, extendit manum vt percuteret eum, & clamauit vt teneretur, sicut adhuc mali indignantur de correptione bonorum. *Amos* 5. Odio habuerunt corripientem in porta, & loquentem perfecte abominati sunt. Quod autem ita sit, probat subdens, & suppletur quia [omnes Reges ceciderunt] Ieroboam enim, de quo legitur 3. *Reg.* 13 qui fuit Rex primus decem tribuum vsque ad Osee filium Hela, qui fuit rex vltimus. 4. *Reg.* 17. Nullus fuit qui idolis non seruiret, Et ideo dicitur *Eccl.* 49. quod omnes Reges peccauerunt, præter Dauid, & Ezechiam, & Iosiam. Sic & Prælati omnes io viam malam declinauerunt. *Isa.* 53. Omnes nos quasi oues errauimus [& non est qui clamet in eis ad me] idola enim potius inuocant quã Deum. *Isa.* 64. Cecidimus quasi folium vniuersi, iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos.

Ephraim in populis] Hic pertinaciam in peccato inducto exaggerat, & diuiditur in duo. In primo enim exaggerat pertinaciam per causas pertinaciæ: in secundo per modos ingratitudinis pertinaciam consequentis *ibi* [Et ego redemi eos. In primo quinque sunt paragraphi. In primo ostendit pertinaciam. In secundo pertinaciæ pœnam *ibi* [Et humiliabit] In tertio per simile probat pertinaciæ causam *ibi* [Et factus est Ephraim quasi columba] In quarto, huius causæ ponit propriam pœnam *ibi* [Et cum profecti fuerint] In quinto, quasi ex conclusione vlteriori profert sententiam *ibi* [Væ eis] Et hoc est [Ephraim in populis] hoc est, in ritu populorum & nationum per idololatriam [ipse] hoc est, per seipsum [commiscebatur] vt scilicet esset sicut ipsi sine Deo, & sine lege in hoc mundo. *Psal.* 105. Commixti sunt inter Gentes, didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilibus eorum. Clerici etiam habitu milites, quæstu laici, auaritia negotiatores, ignorantia plebeij, verbis scurræ, concupiscentia fornicatores, commixti sunt inter Gentes *Osea.* 4. & *Isa.* 24. Erit sicut populus sic & Sacerdos. Et subdit de pertinacia in his [Ephraim factus est subcineritius] supple, panis, qui scilicet ab aliis sit deuorandus, non enim se reficit, sed alios qui deuorant eum. *Psal.* 52. Deuorant plebem meam sicut escam panis. Et dicitur subcineritius, quia cinis ad minima per ignem deductus est, & ita populus per ignem tribulationis in minima redactus fuit, & quæcumque habuit, ab aliis deuorata sunt. *Iere.* 50. Primus deuorauit eum Rex Assur, iste nouissimus exossauit eum Rex Babylonis. *Iere.* 51. Absorbuit me quasi draco, repleuit ventrem suum teneritudine mea [qui non reuersatur] hoc est, ad aliud latus non conuertitur. Quantumcũque enim tribularetur, in latere idololatriæ semper iacuit, & ad Dominum non conuersus fuit, contra quod dicitur *Prou.* 12. Verte impium, & non erit, impius, supple. *Thren. vlt.* Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur, innoua dies nostros sicut à principio. Et prosequitur metaphoram panis, subdens, supple, quia [comederunt alieni robur eius] hoc est, diuitias, triticum, & vinum quibus roborari debebat, comederunt alieni, hoc est, Ægyptij, Assyrii, vel dæmones. *Iob* 18. Deuoret pulchritudinem cutis eius, consumat brachia illius primogenita mors. *Gene.* 41. Deuorantes omnem priorem pulchritudinem. Et *paulo* ante: Deuorauerunt eas, quarum mira species & habitudo corporis erat, & nullum saturitatis dedere vestigium [& ipse nescioit] hoc est, causam quare percuteretur scire noluit, quod maximæ fatuitatis est. *Ier.* 5. Percussisti eos, & non doluerunt; attriuisti eos, & renuerunt accipere disciplinam. Ad hoc enim percutitur puer à patre, qood sciat quare percutitur & caueat, & propter hoc talis percussio disciplina vel eruditio vocatur. *Hebræ* 12. Quòd si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri & non filij estis. Sed quia aliquis posset dicere, quod pueri essent sensibus & ætate, qood talia scire non possent, ideo subdit [Sed & cani effusi sunt in eo] effusio notat abundantiam canorum, & est ac si dicat: Fatuitatem suam vsque ad vltimam canitiem perduxit. *Danie.* 13. Inueterate dierum malorum nunc venerunt peccata tua quæ operabaris prius. *Isa.* 65. Puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit [& ipse ignorauit] quia mirum erat, supple, qood in tanta ætate ad sensum non rediit.

Clerici commixti inter gentes qui sunt.

Vnde

Vnde *Prou.* 19. dicitur, quod inter ea quæ odit Deus, est senex fatuus. *Psal.* 35. Noluit intelligere vt bene ageret. 1. *Corinth.* 14. Ignorans ignorabitur.

Et humiliabitur] Secundus paragraphus, vbi ponit pœnam pertinaciæ inductæ [humiliabitur] hoc est, ad humum deposita dignitate prosternetur [superbia Israël] hoc est, decem tribuum. *Isai.* 2. Oculi sublimis hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorum [in facie eius] vt, scilicet, magis torqueatur visa tribulatione. *Prou.* 16. Contritionem præcedit superbia, & ante ruinam exaltabitur cor. Et ostendit quantitatem pertinaciæ, subdens [nec reuersi sunt] per pœnitentiam, supple, & deuotionem ad Dominum Deum suum. *Iere.* 3. Et dixi cum fecisset hæc omnia, ad me conuertere, & non est reuersa [& non quæsierunt eum] in operibus scilicet, bonis [in omnibus his] supple, tribulationibus, quod mirum erat. *Zacha.* 7. Verterunt ad me terga recedentes.

Et factus est] Tertius paragraphus, & probat hic per simile causam pertinaciæ [Et factus est Ephraim quasi columba seducta] columba dicitur propter incontinentiam, colens lumbos. *Isa.* 59. Quasi columbæ meditantes gememus, pro absentia scilicet delectabilium & concupiscentiarum seducta dicitur; hoc est, à veritate seorsum ducta per idololatriam. 2. *Corinth.* 11. Timeo ne sicut serpens seduxit Euam; ita corrumpantur sensus vestri & excidant à simplicitate, quæ est in Christo Iesu [non habens cor hominis] scilicet, quod est ad intelligendum, quid verum, quid falsum, quid bonum, quid malum. *Iere.* 5. Audi popule stulte qui non habes cor. *Iob* 39. Priuauit illum Deus sapientia, nec dedit illi intelligentiam. *Danie.* 4. Cor eius ab humano commotetur, & cor feræ detur ei. In quo autem cor non habuerit, sobdit [Ægyptum inuocabant] ad auxilium, supple, Deo contempto, & deos Ægyptiorum colendo; sicut & seculares remedia quærunt secularia Deo contempto. *Isa.* 30. Erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem, & fiducia vmbræ Ægypti in ignorantiam [ad Assyrios abierunt] supple, pro auxilio, sicut legitur 4. *Reg.* 15. quod fecit Manahem rex decem tribuum, quod plangit *Ieremias Thren.* 5. Ægypto dedimus manum & Assyrio, vt saturaremur pane. Ad Ægyptum abeunt, qui solatia secularia requirunt in lucris: ad Assyrios autem, qui confidunt in ambitione dignitatum. Assyrij enim sustollentes vigilias interpretantur, quæ sulatia & turbida & frigida & insipida sunt. *Iere.* 2. Et nunc quid tibi vis in via Ægypti vt bibas aquam turbidam, & quid tibi vis in via Assyriorum vt bibas aquam fluminis.

Et cum profecti fuerint] Quartus paragraphus, vbi pœnam describit huius recessus, & hoc est [Cum profecti fuerint] in Ægyptum, supple, pro auxilio & ad Assyrios. *Iere.* 17. Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum [expandam super eos rete meum] captiuitatis scilicet. *Thren.* 1. Expandit rete pedibus meis & conuertit me retrorsum, Sic omnes à se recedentes ad damnationem .tertahit Dominus. *Iob* 18. Immisit in rete pedes suos, & in maculis eius ambulat, tenebitur planta eius laqueo [& quasi volucrem] quæ deuia est, & inuoluam & multiplicem habet viam [detraham eos] *Glossa.* Ab altitudine superbiæ suæ deponam eos. *Isa.* 14. Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadauer tuum, Et sic, supple [cædam eos] hoc est, percutiam [secundum aoditionem cœtus eorum] Cœtum dicit, quia tota congregatio mala fuit. *Isa.* 1 Iniqui sunt cœtus vestri. *Eccli.* 21. Stupa collecta synagoga peccantium. Dicit autem, secundum auditionem, quia peccatum eorum clamauit coram Domino, & excitauit ad iudicium. *Gene.* 18. Clamor Sodomorum & Gomorrhæ venit ad me. *Iac.* 5. Merces operariorum vestrorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat, & clamor eorum in aures Domini Sabaoth introiuit. Secundum auditionem ergo cædere, idem est quod plagas secundum merita peccatorum mensurare. *Deut.* 25. Pro mensura peccati, erit & plagarum modus.

Væ eis] Quintus paragraphus, in quo quasi ex vlteriori conclusione infert sententiam damnationis [Væ] scilicet æternæ damnationis [eis] supple, erit [quoniam recesserunt à me] bono, scilicet, incommutabili contempto, conuersi sunt ad bonum commutabile, vel etiam ad malum. *Thren. vlt.* Væ nobis quia peccauimus [vastabuntur] hostibus, scilicet, hominibus, & dæmonibus. *Psal* 88. Diripuerunt eum omnes transeuntes viam, factus est opprobrium vicinis suis [qoia præuaricati sunt in me] legem, scilicet, transgrediendo. *Isa.* 18 Scio quia præuaricans præuaricaberis, & transgressorem ex ventre vocaui te. *Iere.* 5. Idcirco percussit eos leo de sylua, lupus ad vesperam vastauit eos.

Et ego redemi eos] Exaggerat hic ingratitudinem, quia sicut pœnis non correcti sunt, ita nec beneficiis. Dicit autem hic tria, scilicet, quod pro beneficiis ingrati fuerunt, quod Dominum suis armis impugnauerunt, & quod radicatam ab antiquo malitiam non deseruerunt [Ego redemi eos] de Ægyptiaca, scilicet, seruitute, vel sanguine meo à diabolo. *Psal* 129. Apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio [Et ipsi loquuti sunt contra me mendacia] clamantes, scilicet, de vitulo, Isti sunt dij tui Israël, qui te eduxerunt de terra Ægypti. *Exod.* 32. Vel mendacia sunt vota & promissa quæ non soluuntur, vel in baptismo, vel vel in pœnitentia, vel suscepto ordine, contra quod dicitur *Eccl.* 29. Gratiam fideiussoris ne obliuiscaris: dedit enim pro te animam suam. *Eccle.* 9. Inuentus est vir pauper & sapiens, & liberauit vrbem per sapientiam suam, & nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis [& non clamauerunt ad me] supple, qui solus liberare possim [in corde suo] hoc est, ex deuotione cordis, contra quod dicitur *Isa.* 19. Clamabunt ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Saluatorem & propugnatorem qui liberet eos [Sed vlulabant in cubilibus suis] cubilia vocat obscura templa & antra, in quibus obscænum cultum diis exhibebant in scenicis meretriculis, in sacris Veneris, in obscænitate religionis Priapi. In his autem vlulabant, vt dicit *Hieronymus*, quia lanceolis vulnerantes se sanguine perfuderunt: sicut 3. *Reg.* 18. dicitur de Propheris Baal: Et oratio & cantus eorum, vlulatus canum reputatur. *Isa.* 65. Clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus vlulabitis. *Isa.* 13. Respondebunt ibi vlulæ in ædibus suis. Et subdit de beneficio corporali quotidie præstito [Super triticum, & vinum ruminabant] repletorum vsque ad nauseam propter casum appetitus & fastidium cibi, ruminare est &

non

non comedere, esurientium autem comedere: & significat, quod ita pleni erant, quod nauseabant super tritico & vino, sicut & patres eorum nauseabant super mannate. *Nume.* 21. Et sicut videmus diuites huius mundi, clericos & laicos facere, nec tamen superflua pauperibus erogare. *Cant.* 7. & 8. Dabo tibi vinum conditum, dignum dilecto meo ad potandum, labiisque & dentibus eius ad ruminandum [Et recesserunt à me] *Deut.* 32. Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus, dilatatus dereliquit Deum factorem suum, & recessit à Deo salutari suo [Et ego erudiui] Tangit beneficium pertinens ad perfectionem intellectus. Erudiuit enim eos per Moysen & alios Prophetas. *Isa.* 48. Ego Dominus docens te vtilia, gubernans te in via qua ambulas [& confortaui brachia eorum] in bellis scilicet per iudices, supple, & Dauid & alios propugnatores. *Psal.* 143. Qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum [& in me] hoc est, contra me [cogitauerunt malitiam] peccati scilicet. *Iere.* 9. Omnes adulteri sunt, & cœtus præuaricatorum confortati sunt in terra; quia de malo ad malum egressi sunt, & me non cognouerunt, dicit Dominus [reuersi sunt ad ritum] scilicet gentilem, & hoc est quod sequitur [vt essent absque iugo] legis scilicet. *Iere* 2. A sæculo confregisti iugum, rupisti vincula, dixisti; Non seruiam [facti sunt quasi arcus dolosus] armis suis Deum impugnantes. Arcus enim dolosus reuertitur in eum pro quo pugnare debuit. *Iere.* 9. Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii, & non veritatis. Econtra de bonis & gratis Deo dicitur 2. *Reg*. 1. Sagitta Ionathæ nunquam abiit retrorsum [cadent in gladio] hostium scilicet & meæ vindictæ. *Iob* 19. Fugite à facie gladij, quoniã vltor iniquitatum gladius est[Principes eorum] vt capitibus, supple, percussis, corpus ad nihil redigatur *Habacuc.*3.Percussisti caput de domo impii, denudasti fundamentum eius vsque ad collum [à furore] hoc est, pro furore [linguæ suæ] quia scilicet me furiose blasphemantes, idola vel peccata laudauerunt. *Isa.* 59. Labia vestra loquuta sunt mendacium, & lingua vestra iniquitatẽ fatur. Et subdit de antiqua radicatione istius mali [Ista subsannatio eorum] hoc est, peccatum subsannatione dignum. *Hierony.* Subsannatio est despectio cum contractione naris [In terra Ægypti] ibi enim primo boues & vitulos adorare didicerunt. *Iob* 34. Bibit subsannationem quasi aquam qui graditur cum operantibus iniquitatem, & ambulat cum viris impiis. *Iere.* 13. Si potest Æthiops mutare pellem suam, aut pardus varietatem suam; poteritis & vos benefacere, cum didiceritis malum.

CAPVT VIII.

In gutture tuo sit tuba.

Hucusque instructus est Propheta de peccato populi. Ab hoc loco præcipitur vt in enuntiatione prophetica populus redarguatur: primo de peccato, secundo de peccati multiplicatione *infra.* 10. *ibi* [Vitis frondosa Israël. Prima adhuc duo habet. Primo enim ponit detestationem, secundo ad pœnitentiam admonitionem, *infra.* 11. *ibi*, [Noli lætari Israel] istud autem capitulum in duo diuiditur. Primo enim præcipit Prophetæ, vt peccatum populo annunciet: secundo, quod in gemitum, nisi pœniteant, & captiuitatem inducentur *ibi* [Nunc congregabo eos] In prima tres paragraphi sunt. Primo enim Prophetæ quod prædicet iniungitur. Secundo, causa denuntiationis ponitur *ibi* [Ipsi regnauerunt] Tertio inutilitas idoli demonstratur *ibi* [quoniam in aranearum telas]In primo paragrapho tria sunt,scilicet, iniunctio prædicationis,& quid prædicet docetur, & excluditur quædam tacita obiectio. Dicit ergo [In gutture tuo] ô Propheta [sit tuba] hoc est, sonora prædicatio. *Isa.*58. Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo scelera eorum. *Isa* 30. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Ierusalem, exalta, noli timere. Dicit autem, in gutture, quia guttur continuatio est oris ad intima, & notatur in gutture quod sermo ab infimis suspiriis & dolore procedat. *Cant.* 7. Guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum,labiisque & dentibus eius ad ruminandum. Sermo enim qui ex intimis procedit, cor accendit & lætificat, vt vinum, & sæpe ad memoriam reuocatur & ruminatur. *Bern.* Talis mihi placet prædicator, qui mihi planctũ non sibi plausum excitet Et dicit,[In gutture tuo,ne alterius gutture prædicet, sicut illi,de quibus dicitur *Ier.*7.& 23.Qui furantur sermones aliorũ.Quid autem prædicet,subiungit. *Contra mercenarios.* Primo de pœna,secundo de culpa de pœna [quasi aquila super domum Domini] & suppletur, quia veniet hostis. Vnde sensus est: Quia hostis, Rex scilicet Assyriorum vel Chaldæorum, vel diabolus, auidus scilicet ad prædam super domum Domini veniet, *Habac.* 1. Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis vespertinis, & diffundentur equites eius. Equites namque eius de longe venient, & volabunt quasi aquila ad comedendum. Hæc est aquila, sicut dicit *Hieronimus* de qua *Ezech.* 17. Aquila grandis, magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis & varietate, venit ad Libanum, & tulit inde medullam cedri. Inducit etiam hoc *Prou.* 30. Oculus qui subsannat patrem & qui despicit partum matris suæ, suffodiant eum corui de torrente & comedant eum filii aquilæ. Et dicit, super domum Domini, templum & familiam pertinentem ad templum signans: illi sunt enim in quos primo vindicat. *Ezech.* 9. Percutientibus populum dixit: A sanctuario meo incipite. Culpam autem pro causa subiungit [pro eo quod transgressi sunt] filij mei [fœdus meum] quod scilicet in patribus pepigi, Abraham,Isaac, & Iacob [& legem meam præuaricati sunt] quam scilicet in corde & in tabula scripsi per Moysen *Exo.* 20. *Isa* 24. Transgressi sunt leges, mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternum. Et subiungit de exclusione falsæ responsionis. Possent enim dicere, quod non transgressi sunt fœdus, adhuc cum inuocent Dominum: & respondet, quod hoc faciunt ore & non corde [me inuocabunt, Deus meus] hoc est, dicendo Deus meus. *Isa.* 29. Appropinquat populus iste labiis suis, cor autem eorum longe est à me. *Math.* 15. Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me [cognouimus te Israël] hoc est, nos qui sumus Israel cognouimus te, vt

te, vt ex ſuppoſito fiat appoſitum, & è conuerſo. Iſrael enim interpretatur vir videns Deum, quia Iacob hoc nomen accipiens dixit *Gen.* 32. Vidi Dominum facie ad faciem. Videns autem in facie, cognoſcit eum quem videt, & ſic iactabant notitiam Dei, quam tamen per approbationem & deuotionem non habebant. *Iſa.* 1. Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui, Iſrael autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. Hoc idem dicitur de falſis Chriſtianis. *Rom.* 1. Sicut non probauerunt habere Deum in notitia, tradidit illos Deus in reprobum ſenſum. *Matth.* 7. Multi dicent mihi in illa die, Domine domine, & ego iurabo eis, quia nunquam noui vos. Et ideo reſpondet per pœnam ſubdens, & ſuppletur quia [proiecit Iſrael bonum] bonum, inquam, quod eſt omnis boni bonum, quod eſt Deus, ſicut ait *August. Matth.* 19. Nemo bonus, niſi ſolus Deus. Hoc maxime proiicit qui cultum Dei abiicit. Proiicit etiam qui peccatum mortale committit. Ezech. 21. Proiecerunt me poſt dorſum ſuum. Ezech. 23. Proiciſti me poſt corpus tuum. Et ideo, ſupple [inimicus perſequetur eum] ſcilicet diabolus vel Aſſyrius perſequetur eum. Propter peccatum enim traditur inimicis ſuis homo. *Exo.* 15. Dixit inimicus, Perſequar & comprehendam, diuidam ſpolia, &c. Oſtendit autem conſequenter cauſam: primo in Prælatis, ſecundo in ſubditis. De Prælatis inducentibus in peccatum dicit, & ſuppletur, quia.

Ipſi regnauerunt & non ex me] non ex Deo regnant, quia ſecundum Deum non regnant ſuper ſubditos: licet Dominus iratus voluerit regnum Salomonis diuidi, tamen populus ſecundum præceptum legis debuit interrogare Deum, quem vellet inſtitui. Sic enim 1. *Reg.* 9. fecit Samuel, ſicut & præcipit Dominus *Deut.* 18. Ex Deo enim regnare, ſecundum formam Dei regnare eſt; non ex Deo regnare, eſt forma Dei depoſita tyranni formam aſſumere, ſicut Prælati faciunt noſtri tēporis. *Sap.* 6. Cum eſſetis miniſtri regni eius, non recte iudicaſtis nec cuſtodiſtis legem iuſtitiæ eius, neque ſecundum voluntatem Dei ambulaſtis [principes extiterunt] inferiores ſcilicet Prælati [& non cognoui] hoc eſt, non approbaui. Deus enim non approbat ſimoniacum, vel ſtultum, vel malum. *Iſa.* 32. Non vocabitur vltra is qui inſipiens eſt princeps, nec fraudulentus appellabitur maior. Stultus enim fatue loquetur, & cor eius perficiet iniquitatem. In quo autem hoc potiſſimum fuerit, ſubdit [argentum ſuum] quod pretioſum eſt [& aurum ſuum] quod pretioſiſſimum eſt [fecerunt ſibi idolum] vt ſcilicet pretioſitate materiæ facilius inducerent populum ad venerandum. Argentum autem quia tinnulum eſt, eloquium ſignat: aurum vero ſapientiam, quia quaſi ſolis rubei videtur habere fulgorem. Quæ idola videmus præponi ab his qui ſtudent eloquentiæ & ſapientiæ mundanæ, ſicut mali aduocati. *Oſee.* 2. Argentum & aurum multiplicaui eis quæ fecerunt Baal. *Iſa.* 2. Repleta eſt terra eius auro & argento, & non eſt finis theſaurorum eius, &c. repleta eſt terra eius idolis [vt interirent] Hæc coniunctio, vt, non notat cauſam finalem, ſed conſequutionem ad opus. Ex tali enim opere nihil ſequebatur niſi interitus. Simile *Iſa.* 28. Erit eis verbum Domini, manda remanda vt vadant, & cadant, retrorſum, & irretiantur, & capiantur.

Contra Prælatos & ſimoniacos.

Proiectus eſt vitulus tuus Samaria] Ex parte ſubditorum tangit peccatum. Vitulus tuus ò Samaria proiectus eſt. Samariam vocat per metonymiam populum habitantem in Samaria. Per vitulum in ſingulari intelligit omnes vitulos in diuerſis locis Samariæ poſitos. Quod autem dicit, proiectus eſt, ſignat quod proiectioni addictus eſt per ſententiam damni. Proiectus eſt autem vt vile quid & abominabile *Ier.* 15. Eiice illos à facie mea, & egrediantur. Qualiter autem proiiciendus ſit, ſubdit & ſuppletur, quia [iratus eſt furor meus in eis] in vitulis ſcilicet vel Samaritis. Furor, vt dicit *Gregorius*, eſt feruens ira. Feruens autem ira procedit in pœnam. *Deut.* 32. Ignis ſuccenſus eſt in furore meo. Et ſubinfert admirationem, quod abs tam irrationabili peccato populus emendari non potuit [vſquequo non poterunt emundari] ac ſi dicat. Cum multoties percuſſerim eos, & multis beneficiis allexerim, vſquequo attentabo, vel per quid poteero emundare populum? Et eſt ſimile *ſupra* 6. Quid faciam tibi Ephraim, quid faciam tibi Iuda? *Matth.* 17. & *Mar.* 9. Generatio incredula quamdiu ero vobiſcum, quamdiu patiar vos? Et ſubiungit rationem, quare cito deberent emundari [quia ex Iſrael & ipſe eſt] Iſrael enim inuenit eum, & ab aliis nationibus non accepit, ſicut quædam alia idola acceperat ab aliis nationibus, ſicut Baal à Sidoniis, Chamos à Moabitis, vitulum autem Ieroboam & populus Iſrael inuenerunt. *Pſal.* 105. Mutauerunt gloriam ſuam in ſimilitudinem vituli comedentis fœnum. Et cum homo ſit ex Deo, & non Deus ex homine, irrationabile fuit credere quod eſſet Deus. Et hoc confirmat addens, Artifex fecit illum. Irrationabile enim eſt vt credatur eſſe Deus quem artifex fecit. *Iſa.* 44. Non recognoſcunt, neque ſentiunt, vt dicant: Medietatem eius combuſſi igni, & coxi ſuper carbones eius panes, & coxi carnes, & comedi, & de reliquis eius idolum faciam, et ante truncum ligni procidam. Pars eius cinis eſt: cor inſipiens adorabit illud. Et hoc eſt quod ſequitur [& non eſt Deus] arte enim Deus fieri non poteſt, eo quod Deus incommunicabile nomen eſt. *Sap.* 14. Incommunicabile nomen lignis & lapidibus impoſuerunt. Et ſubdit de inutilitate.

Quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ] hoc eſt, ſicut aranearum telæ vento diſſipantur, ita leui motu iræ Dei diſſipabitur vitulus. Venientibus enim Aſſyriis propter cupiditatem metalli conflatus eſt vitulus. *Iſa.* 59. Telæ eorum non erunt in veſtimentum, neque operientur operibus ſuis, opera eorum opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum. Et attende quod aranea euiſcerat ſe telas faciendo propter vilem prædam muſcarum, & ſignificat auaros, qui pro vili præda euiſcerant ſeipſos. *Eccl.* 10. Auaro nihil eſt ſceleſtius, quoniam in vita ſua proiecit intima ſua. *Pſal.* 38. Tabeſcere feciſti ſicut araneā animam eius. Et ſubiungit rationem ſimilitudinis [quia ventum ſeminabunt] Semina ſunt peccata ſparſim facta. Ventus eſt impetus perſecutionis quem producit peccatum. *Sap.* 4. Infirmiter poſita à vento commouebuntur, & à vento eradicabuntur [& turbinem metent] Turbo enim ventus inuolutus & inuoluens eſt, & ſignificat pœnam captiuitatis populum inuoluentem. *Iob* 4. Seminant dolores, & metent eos. *Iob* 9. In turbine

Auarus araneæ comparatur.

conteret

conteret me, &c. Et metaphoram huius seminis explanat, dicens [culmus stans non est eis] Culmus est calamus ex radice ortus, qui cum stat, grana pura germinat & plena: cum autem vento deiicitur ad terram, euanescit à germine granorum; & ita dicere vult, quod deiecti per captiuitatem euanescent. *Deut.* 28. Sementem multum iacies in terram, & modicum congregabis. *Aggai* 1. Seminasti multum, & intulisti parum [germen] siquod fuerit [non faciet farinam] farina pura est refectiua & candida, & signat puritatem virtutis quæ candet honestate & reficit dulcedine. Opera autem malorum hoc non habent, quia & si in cortice exterius aliquid appareat, nihil habent intus veritatis. 2. *Timoth.* 3. Habentes quidem speciem pietatis, &c. Vnde *Hieronymus*: Culmus qui non habet germen, est vita meritis carens. Farinam culmus non facit, cum is qui in præsenti seculo proficit, & nihil veritatis intelligit, & nullum boni operis fructum reddit. *Sap.* 4. Fructus eorum inutiles, & acerbi ad manducandum. Et ad hoc subdit [quòd & si fecerit] farinam scilicet, aliquam quæ magis videtur quàm sit [alieni] siue hostes, siue dæmones [comedent illam] *Isa.* 1. Regionem vestram coram vobis alieni deuorant. Et hoc signatum est *Matth.* 13. vbi dicitur, quod semen quod cecidit secus viam, volucres cæli comederunt; quæ volucres à Domino dæmones dicuntur. Et quòd dixit, metaphoricè explanat [deuoratus est Israël] ab hostibus scilicet, consumptus. *Isa.* 9. Deuorabunt Israël toto ore. Et ideo, supple [nunc] in præsenti tempore eorum qui iam viuunt [factus est in nationibus] dispersus per captiuitatem [quasi vas immundum] ad immunda enim & vilia deputabantur obsequia, sicut vasa immunda vilibus deputantur obsequijs. Vnde in *Psal.* 80. dicitur, secundum aliam translationem. Manus eius in cophino seruierunt. Cophinus vt dicit *Hieron.* Vas quod stercora de platea portantur. Qualiter autem hoc sit, subdit [quia ipsi] scilicet Israelitici [ascenderunt] non sponte, sed inuiti & tracti per captiuitatem [ad Assur] hoc est, in terram Assyriorum, sicut & peccatores trahuntur à dæmonibus. *Thren.* 5. Ceruicibus nostris minabamur, lassis non dabatur requies. Ne autem hoc irrationabile videretur, subdit culpam per similitudinem, & suppletur, quia [onager solitarius sibi Ephraim] *Onager.* Onager est asinus agrestis, à græco onos, quod est asinus, & ager; & est animal furiosæ concupiscentiæ propter melancholiam ignitã, & signat concupiscentiam eorum ad idola, vel pronitatem ad peccatum. Et dicitur solitarius quasi singularis: agrestis autem, quia nulla domitus est honestate. Ephraim autem dicitur populus propter regnum, quod incepit ab Ephraim. *Ierem.* 2. Onager assuetus in solitudine, in desiderio animæ suæ attraxit ventum amoris sui, nullus auertet eam: omnes qui quærunt eam non deficient, in menstruis eius inuenient eam. Et huius signum subiungit; & suppletur, quia [Munera dederunt amatoribus suis] sicut enim in præcedentibus dictum est. Manahem rex decem tribuum, & Achas duarum tribuum munera miserunt Assyriis pro auxilio, & deos eorum assumpserunt: propter quod *Ezech.* 16. dicitur: In hoc quod dedisti mercedes & mercedes non accepisti, factum est in te contra consuetudinem mulierum [Sed & cum mercede conduxerunt nationes] alias, supple, ab Assyriis, Ægyptios vel Æthiopes, & alios vt essent eis in auxilium, sicut dicitur *Isa.* 57. Misisti legatos tuos procul, & humiliata es vsque ad inferos.

[Nunc congregabo eos] Hic tangit qualiter in captiuitatem inducentur; & quia duplex est peccatum, videlicet in hominem commissum, & in Deum quod si non expurgetur, pœna dignum est, ideo quatuor, dicit scilicet peccatum in hominem, peccatum in Deum, & quod non expietur, & quod punietur [nunc congregabo eos] id est, faciam vt congregentur in pugnam scilicet, vt in pugna cadant & capiantur, qui dispersi simul capi non possent. *Isa.* 8. Congregamini populi & vincimini, & audite vniuersæ procul terræ; confortamini & vincimini, accingite vos & vincimini. *Ierem.* 8. Congregabo eos, dicit Dominus. Et præmisit: Idcirco cadent corruentes. *Iere.* 12. Congrega eos quasi gregem ad victimam, & sanctifica eos in diem occasionis. Ita congregantur peccatores vt similes in culpa similes accipiant pœnas. *Isa.* 24. Congregabuntur congregatione vnius fascis, & mittentur in carceren. Qualiter autem hoc fiat., subdit [& quiescent] hoc est, cessabunt [paulisper] hoc est, paruo tempore [ab onere Regis] hoc est, ab onetoso tributo Regis] Assyriorum [& principum] eiusdem Regis. Negabunt enim tributum, & sic Rex & principes eius commonebuntur contra eos, & in bello illo capientur: sicut fecit Sedechias 4. *Reg.* 24. Dicit enim sic: Qui hactenus amabant aduersariis dare munera quos diligebant, nunc cessare faciam vt suis principibus nulla tributa soluant, donec captiuitati non tributa, sed seipsos ad omnes contumelias tolerandas præbeant. Contra hoc peccatum dicitur *Roma.* 13. Reddite omnibus debita; cui tributa, tributa. *Matth.* 22. Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, &c. Et subiungit de peccato commisso in Deum.

Quia multiplicauit Ephraim altaria] idolorum scilicet [ad peccandum] peccatum scilicet idololatriæ. *Isa.* 57. Qui consolamini in diis subter omne lignum frondosum, immolantes paruulos in torrentibus [factæ sũt ei aræ in delictum] hoc est, per delictum in ruinam. *Iere.* 2. Quàm vilis facta es nimis, iterans vias tuas, & ab Ægypto confunderis, sicut confusa es ab Assur. Et subdit de peccati inexpiatione, secundum quod duobus modis peccatum expiatur, obseruatione scilicet legis, & sacrificiis. Et hoc est. *Peccatum duobus modis expiatur.*

Scribam eis multiplices leges meas] remissiuè legendum est & ironicè, hoc est, non scribam, Et dicit leges à ligando. Multiplices autem, quia multiplices sunt actus hominum, qui legibus sunt regulandi. Quare autem non scribat, subdit [quæ] hoc est, quia illæ [velut alienæ] hoc est, ad eos non pertinentes [computatæ sunt.] *Psalm.* 49. Tu vero odisti disciplinam, & proiecisti sermones meos retrorsum. *Iere.* 6. Verbum Domini factum est illis in opprobrium, & non suscipient illud. Et subdit de sacrificiis [hostias offerent] scilicet ad Deum placandum [& immolabunt carnes] in quibus pars erat Sacerdotis, & pars offerentis [Et comedent] potius enim intendebant oblata deuorare quam Deum placare. *Isa.* 22. Ecce gaudium & lætitia occidere vitulos, iugulare arietes, Comedamus & bibamus [& Dominus non suscipiet eas] *Malach.* 1. Non est mihi voluntas in vobis, &

muinus non suscipiam de manu vestra. *Isa.*1. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? plenus sum, Et subiungit de pœna captiuitatis.

Nunc recordabitur [supple Dominus] iniquitatis eorum] contra quod dicitur in *Psalm.* 78. Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum [Et visitabit] lumine scilicet discussionis, & punitionis iudicio [peccata eorum,] *Isa.* 24. Visitabit Dominus super malitiam cæli in excelsis, & super Reges terræ qui sunt super terram. Et vt iustior videatur visitatio, subdit repetendo culpam, & suppletur, quia [ipsi in Ægyptum reuertentur] corde scilicet & opere, & ad auxilium eorum petendum, & ad Deos eorum colendos, contra quod dicitur *Isa.*31. Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes. *Iere.* 42. Nec audiemus vocem Dei nostri dicentes: Nequaquam, sed ad terram Ægypti fugiemus, vbi non videbimus bellum [& oblitus est Israël factoris sui [*Deut.*32. Deum qui te genuit dereliquisti, & oblitus es Dei creatoris tui. *Isa.*57. Mentita es, & non es mei recordata [& ædificauit delubra] idolis scilicet vilibus. Delubrum dicitur à diluendo, & est templum in quo erat fons, in quo vestes & corpora diluerunt, qui ad sacrificandum venerant ad templum, cum potius in hoc polluerentur quàm diluerentur. *Iob* 9. Si lotus fuero velut aquis niuis, & fulserint velut mundissimæ manus meæ; tamen sordibus intinges me, & abominabuntur me vestimenta mea. *Iere.* 2. Quid niteris bonam ostendere viam tuam, quæ insuper & malitias docuisti vias tuas [& Iudas] hoc est, duæ tribus [multiplicauit vrbes munitas] in quibus putauit se posse resistere ne captiuetur, contra quod dicitur *Habac.*1. Ipse super omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam [Et mittam ignem in ciuitates eius] munitas, supple [& deuorabit ædes eius] hoc est, ædificia illius. *Isa.*1. Erit fortitudo vestra vt fauilla stupæ, & opus vestrum quasi scintilla, & succendetur vtrunque simul, & non erit qui extinguat. *Thren.* 2. Succendit in Iacob quasi ignem flammæ deuorantis in gyro. Hæc omnia sub eisdem authoritatibus facile est referre ad peccatores, qui per delectabilia seculi idola multiplicant, & falsa spe munitiones contra Dominum ædificant.

Delubra.

CAPVT IX.

Noli lætari Israël.

Hic secundum superius inductam diuisionem, inclinat populum ad dolendum de peccato commisso: & quia ad duo inclinat, propter hoc in duo diuiditur. Primò enim inclinat ad hoc, quod à lætitia peccati conuertatur in tristitiam pœnæ. Secundo, quod peccatum deserat à pulchritudine & honestate patrum *ibi* [Quasi vuas in deserto] In primo sunt tres paragraphi. Primo enim ostendit, quod lætitia conuertetur in tristitiam. Secundo, quam solennitet hoc fiet *ibi* [Quid facietis in die solemni] Tertio, quantæ stultitiæ sit sic lætari *ibi* [Scito te Israël stultum] In primo quatuor dicit. Primo enim prohibet in malis exultare: secundo ostendit, quod hæc lætitia conuertatur in tristitiam per pœnam damni; tertio, quod non expiabitur oblatione sacrificij: quarto, causam inducit quare per sacrificium non possit expiari. Dicit ergo [Noli lætari Israël] Lætabantur enim in festo idoli, sicut & peccatores lætantur in peccatis. Et est lætitia gaudium cordis, quasi latitia dicta, eo quod dilatat cor. *Prou.*2. Lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis. Et attende, quod nolo, non vis, per totum condeclinium, voluntatem habet affirmatam, & negatio refertur ad volitum. Vnde sensus est, noli lætari, velis non lætari, hoc est tristari. Voluntaria enim tristitia pœnitentiæ, tristitia est, quæ sola secundum Deum est. 2. *Cor.*7. Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur [noli exultare sicut populi] exultatio ad corpus refertur, quando scilicet gaudium cordis in signis apparet corporis, sicut in risu, plausu manuum, tripudio, & huiusmodi: sicut in deserto fecerunt patres eorum ante idolum. *Exod.*32. Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Et ludus ille fuit in choreis & cantibus ante vitulum, quem ludum detestabatur Sara *Gen.*21. vbi fecit ancillam eiici & filium eius, cum vidisset filium ancillæ Ægyptiæ ludentem cum Isaac. *Prou.* 14. Lusus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat. Quòd autem dicit, Sicut populi, intelligit populos nationum qui lætabantur in diis suis, vel sicut populares lætantur, qui lætantur in peccatis, cum eis quæ male desiderant, ad votum proueniunt. *Iob* 21. Tenent tympanum & citharam, & gaudent ad sonitum organi, ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad infernum descendunt. De quo autem non lætetur, subdit [quia fornicatus es à Deo tuo] id est, de hoc non debes lætari, quod fornicatus es, assumens deos alienos in coniunctionem amoris tui, credens te per hoc liberatum esse ab obligatione legis, quod diu desiderasti. *Iere.* 2. A seculo confregisti iugum, rupisti vincula, & dixisti: Non seruiam. Bene dico, noli lætari, quia per hoc perdes omne quod dilexisti. Et hoc est, supple, quia.

Dilexisti mercedem super omnes areas tritici] hoc est, triticum super omnes areas crescens dilexisti pro mercede. Non enim habes oculum nisi ad temporalia *Deut.*33. Tantummodo oculus Iacob in terra frumenti, vini, & olei. *Psalm.*4. A fructu frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt. Et hoc totum perdes, supple, quia [area & torcular non pascet eos] deficiente pane & vino, quæ fames primo sub Elia & Achab facta est 3. *Reg.* 17. Secundo autem facta est sub Eliseo 4. *Reg.*7. & 8. ita quod etiam matres comederunt filios. *Psalm.*104. Vocauit famem super terram, & omne firmamentum panis contriuit. Vnde etiam 4. *Reg.*6. Mulier quædam clamauit dicens ad regem: Salua me Domine mi rex, qui ait: Non te saluet Dominus, vnde te saluare potero, de area vel de torculari [& vinum mentietur eis] quando cultus & labor & expensæ adhibita sunt, & fructum non reddit, tunc vinum mentitur. *Habac.*3. Mentietur opus oliuæ, & arua non afferent cibum. *Isa.*17. In die plantationis tuæ labrusca, & mane semen tuum florebit: ablata est messis in die hæreditatis, & dolebit grauiter. Hæc eadem referuntur ad mercenarios clericos, qui non ministrant nisi pro fructu areæ & vineæ, & idcirco iudicio Dei dissipatur vtrunque. *Isa.* 16. Et auferetur lætitia & exultatio

Clericus mercenarius.

exultatio de Carmelo, & in vineis non exultabit neque iubilabit. Famem autem sequetur captiuitas. Et hoc est quod subiungit [non habitabunt in terra Domini] Terra enim decem tribuum terra Domini erat, quam illi, quantum in eis erat, Domino abstulerunt & idolis dederunt, & idcirco eiecti sunt & tracti ad terras idolorum quæ coluerunt. *Hieronym.* 2. Induxi vos in terram Carmeli, vt comederetis fructus eius & optima illius, & ingressi contaminastis terram meam & hæreditatem meam posuistis in abominationem. Ideo dicitur *Iere.* 5. Sicut seruistis diis alienis in terra vestra, ita seruietis diis alienis in terra non vestra. Hoc idem dicitur clericis & laicis peccatoribus, quibus propter peccata, & fames spiritualis & corporalis inducitur, & de terra Domini, hoc est, ab Ecclesia in infernum proiiciuntur. *Psalm.* 103. Deficiant peccatores à terra, &c. Et subiungit causam, & suppletur, quia [reuersus est Ephraim] regnum scilicet decem tribuum, & Israel, hoc est, populus decem tribuum]in Ægyptum] hoc est, ad conuersationem & imitationem Ægyptiorum: vitulos scilicet colendo sicut illi boues [& in Assyriis pollutum comedit]hoc est, in imitatione Assyriorum, quorum idola etiam assumpserunt & conuersationem imitati sunt. *Iere.* 2. Quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam ? & quid tibi cum via Assyriorum, vt bibas aquam fluminis? Sic reuertuntur in Ægyptum religiosi & clerici, qui peccata secularium in concupiscentia carnali quæ signatur per Ægyptum, & in fastu ambitionis quæ signatur per Assyrium, quæ interpretatur altus sensus, imitantur. Contra primum horum dicitur *Eccli.* 18. Post concupiscentias tuas non eas, & à voluntate tua auertere. Contra secundum dicitur *Rom.* 12. Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. *Phil.* 2. Hoc sentite in vobis quod & in Christo Iesu. Quid autem dicitur pollutum comedisse idolothytum, intelligit, quod idolis Ægyptiorum vel Assyriorum fuerat immolatum. *Ezech.* 4. Comedent filij Israël panem suum pollutum inter Gentes, ad quas eiiciam eos. Pollutum etiam comedit, qui indignè pabulum præbendæ sumit. *Tit.* 1. Immundis & incredulis nihil est mundum. Et subdit, quòd hoc peccatum non potest expiari sacrificiis.

Pollutum qui comedit.

Non libabunt Domino vinum]libare idem est quod gustare, quia ea quæ de liquidis offerebantur, primo gustabantur an digna essent ad offerendum. Causam subiungit [&]id est, supple, quia [non placebunt ei sacrificia eorum] manus enim quæ idolis eleuantur, sacrificare Deo non possunt, sicut & à peccatoribus oblatio non recipitur. *Gen.* 4. Ad Cain & ad munera eius Deus non respexit. *Eccli.* 34. Offerentis ex iniquo oblatio erit maculata. *Malac.* 1. Non est mihi voluntas in vobis, & munus non recipiam de manu vestra. Attende quod vinum libatur in sanguine Christi, & sacrificium de area in corpore, quod in manibus malorum & bonorum sacerdotum æquale est. Vide quod dicitur, non libabunt, intelligitur quod non libant ad salutem, sed ad damnationem. 1. *Cor.* 11. Qui manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit, non diiudicans corpus Domini. Et secundum literam vult dicere, quod quia indignè libauerunt idolis, faciet quod præ paupertate & captiuitate, nec Domino, nec idolis libare possint. *Dan.* 3. Non est in tempore

Oblatio peccatorum à Deo non recipitur.

hoc princeps, & dux, & Propheta, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coram te, vt possimus inuenire misericordiam tuam. Et subiungit causam, quare non sit acceptum sacrificium, & suppletur, quia [quasi panis lugentium]mortuum, supple, est oblatio eorum. Panis lugentium dicitur cœna quæ præparatur lamentantibus mortuum, qui panis immundus reputatur secundum legem *Leuit.* 8. & hoc est quod sequitur [qui comedent eum, contaminabuntur]hoc est, immundi reputabuntur. Et huius etiam subiungit causam [quia panis eorum] hoc est, lugentium [animæ ipsorum]hoc est, mortuorum scilicet pollutus est, & idcirco contingentes cadauer mortui vel comedentes in domo, in qua est, polluuntur, & ab ingressu templi suspenduntur. Et hoc est quod sequitur [non intrabunt in domum Domini] Hoc etiam videmus spiritualiter impleri in Religiosis & Sacerdotibus, qui panem lugentium comedunt pro animabus mortuorum oblatum, & obsequium quod debent non soluunt, & per vitam malam indignos se exhibent, *Osea* 4. Peccata populi mei comedent, & ad iniquitates subleuabunt animas eorum. *Heb.* 13. Habemus altare de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo, id est, corpori deseruiunt. Tales etiam ab Ecclesia expellendi essent. *Rom.* 16. Huiusmodi Christo Domino non seruiunt, sed suo ventri, & per pulchros sermones & benedictiones seducunt corda innocentium. De his dicitur *Ioan.* 6. Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus & saturati estis.

Sacerdotes panem comedunt lugentium mortuum.

Quid facietis in die solemni] Tangit hic quam solemniter iudicium de eis fiet, & dicit tria: solemnitatem scilicet iudicij, conuictionem rei, & damnationem conuicti [Quid facietis in die solemni] Dies dicitur propter claritatem lucis iustitiæ. 1. *Cor.* 4. Veniet Dominus qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Solemnis dicitur, quia communis omnibus, solo enim Græcè Latinè sonat commune. *Psal.* 117. Constituite diem solemnem in condensis [in die festiuitatis Domini] quando scilicet iudex faciet festum vos idolis per gladium sacrificando. *Isa.* 34. Victima Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom. Fere idem *Isa.* 10. Quid facietis in die visitationis & calamitatis de longè venientis, ad cuius confugietis auxilium, & vbi derelinquetis gloriam vestram? Et subdit, de conuictione rei, [ecce enim profecti sunt]in Ægyptum, supple [à vastitate] hoc est, timentes vastitatem Chaldæorum. Et tangit hoc quod habetur *Iere.* 41. & 43. Quod contra consilium Domini & Ieremiæ, fugerunt in Ægyptum interfecto Godolia. *Isa.* 30. Væ filij desertores, dicit Dominus, vt faceretis consilium, & non ex me: & orditemini telam, & non per spiritum meum, vt adderetis peccatum super peccatum, qui ambulatis vt ascendatis in Ægyptum. Et subdit damnationem. Et ideo [Ægyptus congregabit eos]vt scilicet omnes inueniantur ad gladium. *Iere.* 12. Congrega eos quasi gregem ad victimam, & sanctifica eos in diem occisionis [Memphis sepeliet eos]Memphis metropolis erat Ægypti, antequam Alexandria ædificaretur, & ad illam ciuitatem plurimi confugerunt, & idola illa venerati sunt propter auxilium. *Iere.* 2. Filij Mempheos & Taphneos constuprauerunt te vsque ad

Clerici ac religiosi Ægyptum repetentes. verticem. Hoc idem dicitur eis qui propter vastitatem paupertatis clericatum assumunt, vel religionem, qui semper corde reuertuntur in Ægyptum, hoc est, ad sæculi conuersationem, quod significatur *Num.* 11. vbi dicitur: Flagrauit populus desiderio carnium qui sedens & flens, ait: Quis dabit nobis ad vescendum carnes? recordamur piscium quos comedebamus in Ægypto gratis. Hi sunt qui omne obsequium conuertunt ad lucrum, & ad ventrem *Philip.* 3. Multi ambulant quos sæpe dicebam vobis, & nunc flens dico inimicos crucis Christi, quorum Deus venter est, & gloria in confusione eorum, qui terrena sapiunt; nostra autem conuersatio in cælis est [Desiderabile argentum eorum] Posset aliquis dicere. Quid fieret de possessionibus eorum eis captiuatis? & ad hoc respondet. Et vocatur argentum, quicquid argento mensuratur ad valorem. Vnde *Glossa*. Per argentum signantur omnia quæ argento emuntur [Desiderabile argentum eorum] hoc est, possessiones argento æstimatas [vrtica hæreditabit] hoc est, ita desolabitur, quod vrtica ibi crescet. Vrtica autem ab vrendo dicitur, & significat sensibilem dolorem & vstiuum, qui succedit de possessionibus auarorum. *Iac.* 5. Aurum & argentum vestrum æruginauit, & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis. *Prou.* 24. Per agrum pigri hominis transiui & per vineam viri stulti; & ecce totum operuerant vrticæ, & operuerant superficiem eius spinæ [lappa in tabernaculis eorum] Lappa lati folij est, sed acuti. Vnde & contra scabiem datur & significat vermem conscientiæ, qui semper remordet & acutus est. *Isa.* 66. Ignis eorum non extinguetur, & vermis eorum non morietur. Tabernacula autem dicuntur habitationes vel exteriores vel interiores. Quod autem tempus sit in solennitate Domini, hæc faciendi, subdit [venerunt dies visitationis] in quibus scilicet peccatum manifestetur ad iudicium. *Isa.* 26. Visitabit Dominus iniquitatem habitatoris terræ contra eum [venerunt dies retributionis] *Isa.* 34. Dies vltionis Domini, annus retributionis iudicij Sion. *Isa.* 63. Dies vltionis in corde meo, annus retributionis meæ venit.

Scito te Israël stultum] Tangit hic priuationem rationis & profunditatem peccati ad puniendum, & ideo duo dicit: rationis priuationem, & peccati profunditatem *ibi* [Profunde peccauerunt] In primo describit rationis priuationem à tribus, scilicet, ex paruitate discretionis, ex multitudine iniquitatis, & ex negligentia officij. Dicit ergo

Stultus. [Scito te Israël stultum [Stultus dicitur à stoliditate, qui non sapiens tantum non est, sed etiam capax sapientiæ non est. *Eccl.* 1. Peruersi difficile corriguntur, & stultorum infinitus est numerus. In quo autem stultus sit, subiungit [Prophetam insanum virum spiritualem] Meo iudicio conuertenda est propositio hoc modo. Scito illum esse virum spiritualem, hoc est, spiritu Dei plenum, quem iudicasti Prophetam esse insanum. Et tangit historiam, quæ habetur *Iere.* 42. & 43. quod scilicet *Ieremias* Propheta spiritu Dei plenus iudicabatur ab eis insanus, & mendacium loquens, &

Ieremias vir spiritualis. contra consilium & præceptum eius fugerunt in Ægyptum. Et quod vir spiritualis fuerit *Ieremias*, habetur *Eccl.* 49. vbi dicitur: Male tractauerunt eum, qui ex vtero matris consecratus est Propheta. Quod autem eum dixerunt insanum, acceperunt 4. *Reg.* 9. vbi Eliseus misit discipulum suum Prophetam ad inungendum Iehu, & quæsierunt ab eo quid venit insanus iste ad te? Seculares enim spirituales homines reputant insanos. *Sap.* 5. *Mundani spirituales insanos abiiciunt.* Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperij, nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam. *Hieronymus* tamẽ aliter legit, dicens: Scito te Prophetam insanum, qui Prophetas tibi impunitatem in peccaris, cum Deus peccantibus non parcat. *Heb.* 2. Omnis inobedientia iustam accepit mercedis retributionem [virum spiritualem] hoc est, qui putabas te esse virum spiritualem. Et signat hypocritas, qui se reputant spirituales cum carnales sint. *Matth.* 7. Qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Et explanat multitudinem amentiæ, subdens [propter multitudinem iniquitatis tuæ] hoc est, quia diligis iniquitatem, & hoc contra Deum & contra homines, & multitudo, supple, est [& multitudinem amentiæ tuæ] affectus enim ligat intellectum ne veritatem agnoscat. *Psal.* 48. Homo cum in honore esset, non intellexit, &c. *Osee* 4. Fornicatio & ebrietas & vinum auferunt cor. Et subdit de negligentia officij [Speculator Ephraim cum Deo meo Propheta] Meo iudicio loquitur hic de Ahia, de quo legitur 3. *Reg.* 11. & 12. quod scidit pallium in duodecim partes, & decem partes dedit Ieroboam, duas relinquens Roboam, & dixit, Hæc dicit Dominus: Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus. Non autem dixit: Scindam à templo & à cultu Dei. Et hic Propheta fuit cum Deo meo, quia imperio Dei fecit, & tamen per occasionem non per causam [laqueus ruinæ factus est super omnes vias eius] quia scissio regni occasionauit scissionem à templo, & à cultu diuino. Simile est *Luc.* 2. Simeon dixit de Christo: Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicetur. Christus enim in resurrectionem est per causam: sed in ruinam non potest esse, nisi per occasionem, scilicet, quia alij peccant in ipsum, non ipse in alios. *Hieronymus* tamen hic aliter legit, sic dicens. Deus constituit Reges & Sacerdotes & Prophetas, vt prouideregent populo. Vnde dicit ad *Ezechielem* 3. & 33. Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel. Dicit ergo [Ephraim] hoc est, Ieroboam [cum Deo meo] hoc est, secundum voluntatem Dei mei constitutus est [speculator] ad hoc vt ipse & sequaces eius populo Dei vtilia prouiderent, & sicut Prophetæ ad bonum erigerent. Sed in omnibus vijs & actionibus factus est laqueus, quia suadendo & cogendo ad idololatriam inducebat. Et hoc dici potest de malis Prælatis, qui iuxta vias, hoc est, opera hominum ponunt scandala mali exempli. *Osea* 5. Laqueus facti estis speculationi. *Psal.* 139. Iuxta iter scandalum posuerunt mihi. Et subdit explanans illud, & suppletur, quia [insania in domo Dei eius] Insania enim bene est propter idola peruertere vitam. *Sap.* 14. Aut obscura sacrificia facientes, aut insaniæ plenas vigilias habentes, nec vitam nec nuptias mundas custodiunt. Et subdit de profunditate peccatorum dicens.

Profunde peccauerunt] qui adhuc spirat in profundo non est submersus, ita dum peccator spirat

spitat proposito pœnitendi submersus non est: quando vero desperat submersus est. *Prou.* 18. Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit [sicut in diebus Gabaa] Legitur *Iudic.* 19. quòd vxore Leuitæ cum marito reuertente de Bethlehem in Gabaa, incredibili stimulo libidinis Gabaonitarum interfecta : Dominus, sicut dicit *Philo in libro centum trium quæstionum*, vindicauit, & in Israëlitas, & in Gabaonitas. In Israëlitas, quia bis ceciderunt. In Gabaonitas, quia ex libidine vxorem alterius & violauerunt & occiderunt. Causa viodicationis in Israëlitas hæc fuit vt dicitur, quia vxorem Leuitæ quæ propter adulterium à marito recesserat, & secundum legem lapidanda fuerat vindicauerunt, & idolum quod in domo Michæ iouenerunt *Iudic.* 18. secum asportauerunt, & in Micham non vindicauerunt, cum tamen adulterium minus scelus sit quàm idololatria. In Gabaonitas autem, quia contra honestatem humanam vxorem Sacerdotis stimulo libidinis interfecerunt,& ita isti fecerunt, quia sicut dicitur *Ephe.* 4. Desperantes semetipsos dederunt immunditiæ. Aliter exponitur à *Hieronymo*, quod Gabaa ciuitas fuit, in qua vnctus fuit Saul. 1. *Reg.* 10. Et sicut Saul contra Dominum regnauit, ita Ieroboam; & sicut peccatum Saulis profundum fuit & remedium non habuit, ita & peccatũ Ieroboã.*Exod.*15.Descenderũt in profundũ quasi lapis,propter quod sequitur[recordabitur iniquitatis eorum] antiquæ scilicet ad vindictam quam ex patribus hæreditauerunt. *Exod.* 20. Visitans peccata patrum in filios in tertiam & quartã generationem eorum qui oderunt me [& visitabit peccata eorum] quæ scilicet veteribus addiderunt *Psal* 138. Tu cognouisti omnia nouissima & antiqua. Singuli enim pro omnibus peccatis digna recipient. *Psal.* 61. Tu reddes vnicuique iuxta opera sua.

Gabaonitarum nefandum scelus.

Quasi vuas in deserto] Tãgit hic quod casus à pulchritudine & honestate patrum debet ei esse causa doloris pœnitentiæ, & habet duas partes. Primo enim dicit casum : secundo autem causam casus *ibi* [Omnes nequitiæ eorum] Prima habet duo. In primo tangit casum à desiderabilitate patrum. Qui fuerunt viri desideriorum, & hic est casus à gratia & virtute. Secundo tangit casum à multitudine patrum & copia diuitiarum, & hic est casus à gloria *ibi* [Gloria eorum à partu] In primo tria sunt,scilicet,quàm suaues in gustu fuerunt patres, quàm abominabiles filij, quàm facile ad malum inducti. Dicit ergo [Quasi vuas in deserto inueni Israël] sensus est. Inueni perditum peccatis, & assumpsi ad gratiam meam Israël,populũ scilicet decẽ tribuũ in deserto, quando eduxi eos de Ægypto, & legem dedi quasi vuas gustu desiderabiles, cordis gaudium generantes, propter bonitatem patrum. *Deut.* 32. Inuenit eum in terra deserta, in loco horroris & vastæ solitudinis. De vuis autem *Cant*,1. Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi. Tunc enim vbera populi assimilata sunt botris, sicut dicitur *Canti.* 7. Vbera eius fuerunt doctrina, & exhortatio, vbera doctrinæ fuderunt lac veritatis ad fidem, vber exhortationis fundebat lac dulcissimæ consolationis ad virtutem & bonitatem; de quibus dicitur *Canti.* 1. Meliora sunt vbera tua vino, fragrantia vnguentis optimis. Et quod dicit in deserto, non tantum notat locum, sed etiam desertum tunc fuisse mundum à cultu diuino, vt scilicet omnibus alijs neglectis hunc populum solum elegerit. Vnde *Deut.* 7. Te elegit Dominus,vt sis ei populus peculiaris. Hoc sub eodem sensu refertur ad primitiuam Ecclesiam, & primitiuam religionem, & electum. Et subiungit similitudinem à dulcedine vitturis[quasi prima poma ficulneæ] supple,inueni eos. Prima poma ficulneæ grossi sunt, qui propter raritatem plus desiderantur,& ita primi patres desiderabili dulcedine virtutis Deo adhæserunt, *Michææ* 7. Præcoquas ficus desiderauit anima mea. De vtrisque dicitur *Cant.* 2. Ficus protulit grossos suos, vineæ florentes odorem dederunt. Et innuit expositionem metaphoræ, subdens [in cacumine eius] hoc est, ficulneæ [vidi] hoc est, lumine meo illustraui & perfudi [patres eorum] qui lumine meo calefacti ad charitatem,& digesti ad virtutis dulcedinem, charissimi mihi fuerunt, Vmbra enim in refrigerio concupiscentiæ dulcis fuit, fructus autem in opere virtutis suauissimus. *Cant.* 2. Sub vmbra illius quem desideraueram, sedi : & fructus eius dulcis gutturi meo. Et attende quòd in cacumine arboris,quanto magis succus à radice (quæ virtutem terræ habet) subleuatur ad cacumen, tanto magis digeritur, subtiliatur, & liberius soli exponitur, & fructus affert dulciores. *Isa.* 17. In cacuminibus eius fructus eius,dicit Dominus. Eleuati enim à terra & exhibiti soli iustitiæ fructum dulcissimum ferunt. Hoc signatum est. *Iere.* 24. Vnus calathus ficus bonas habebat nimis, vt solent ficus esse primi temporis. Hoc totum simul refertur ad statum primitiuæ, in clero, in populo, & in religiosis, sicut dicitur *Roma.* 11. Secundum electionem charissimi propter patres. Subiungit autem qualiter in filiis facti sunt abominabiles.

Vbera duo Ecclesiæ,doctrina & exhortatio.

Ipsi autem] quàmuis à bonis geniti [intrauerunt ad Beelphegor] Beelphegor componitur à Bel & phegor, quod est idolum Tentiginis, quod sicut dicit. *Hiero.* Imago fuit viri nudi, & habebat pellem mortui in ore, vt significaret, quod non esset remedium mortalitatis, ita quod natura fugiens teneri non posset, nisi per os in cibo & potu ministraretur materia libidini, ita quod per Priapum in coitu natura fugiens teneretur, vnde extensum habebat veretrum. Quòd autem populus huic morbo subiacuerit, dicitur *Numer.* 25. Fornicatus est populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad sacrificia sua; at illi comederunt & adorauerunt deos earum, initiatusque est Israël Beelphegor. *Psal.* 105. Initiati sunt Beelphegor, & comederunt sacrificia mortuorum. 2. *Para.* 15. Laudatur Asa eo quod matrem suam Maacha ex Augusto deposuit imperio, eo quod fecisset in luco simulachrum Priapi quod omne contriuit in frusta comminuens. Maacha ventris percussio interpretatur, eo quod ictibus concupiscentiæ in vmbilico tundebatur, quæ deponenda est ne libidini seruiat, & ipsa libido per carnis afflictionem est comminuenda [& abalienati sunt] à Deo, vero scilicet. *Isa.* 1. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israël, abalienati sunt retrorsum [in confusionem] damnationis scilicet & mortis : quia etiam confusio magna est seruire turpitudini libidinis. *Psal.* 108. Induantur sicut diploide confusione sua. *Iere.* 31. Confusus sum, & erubui ; quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ [& facti sunt abominabiles]

Beelphegor

Concupiscentia carnis reprimenda.

biles] supple mihi, & omnibus bonis, ita scilicet vt nauseam prouocent. *Apoca*. 3. Incipiam te euomere ex ore meo [sicut ea que dilexerunt] supple, sunt abominabilia, sicut idola & concupiscentiæ. *Sap*. 14. Aequaliter displicet Deo impius & impietas eius. *Iob*. 15. Abominabilis & inutilis est homo qui bibit quasi aquam iniquitatem Et subdit quam leuiter à Deo recessit.

Ephraim quasi auis auolauit] Auis componitur ab à quod est sine, & via quasi sine via, quia nullam certam viam tenet, & cito recedit à loco in quo est: sic populus de facili & cito deseruit legem Dei. *Exod*. 32. Recesserunt cito de via quam ostendisti eis. *Sap*. 5. Quasi auis qui transuolat in aere, cuius nullum inuenitur argumentum itineris illius. Hæc per omnem eundem modum, & sub eisdem auctoritatibus referuntur ad populum clerum & religiosos, qui formam primitiuorum patrum relinquunt & libidini seruiunt.

Gloria eorum à partu] Tangit hic casum à gloria dupliciter. Ceciderunt enim à gloriosa multitudine successorum, & à copia diuitiarum [Gloria eorum] hoc est, gloriatio eorum est [à partu] quem gloriosum ediderunt, quod signatum est *Gene*. 30. vbi dixit pariens Lya: Hoc pro beatitudine mea, ex hoc enim beatam me dicent omnes mulieres [& ab vtero] qui scilicet nobilis & fide thori & castitate matrimoniali erat. Vnde *Ioan*. 8, dicunt: Nos ex fornicatione non sumus nati *Can*. 7. Venter tuus sicut aceruus tritici, vallatus lilijs, hoc est, vt triticum purus & desiderabilis, & vt lilium omni flore, castitate mirabilis [& à conceptu] quem scilicet vsque ad debitum tempus partus retinuerunt, & aborsum non patiebantur. *Iob* 11. Bos eorum concepit & non abortiuit, & vacca non est priuata fœtu suo. Quia autem ab his filij ceciderunt, propter hoc sequitur [Quod etsi enutrierint filios suos] quos scilicet ad formam sui peccati nutriunt [absque liberis eos faciam in hominibus] 1. *Reg*. 15. Absque liberis inter mulieres erit mater tua. Liberi dicuntur filij de vtero libero & ad liberos virtutis actus nati. Gala. 4. Non sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit. Vnde non negat, quin seruos possit habere filios. *Ioan*. 8. Qui facit peccatum, seruus est peccati. Et hunc sensum innuit persequens [sed & væ eis] scilicet æternæ damnationis [cum recessero ab eis] per gratiæ scilicet subtractionem. *Iere*. 18. Recedentes a te, in terra scribentur. Hoc signatum est 1. *Reg*. 16. vbi dicitur quod spiritus Domini recessit à Saul, & exagitabat eum spiritus malus statim. Hæc omnia referuntur ad clerum & religiosos qui gloriantur in multitudine parnis, quod scilicet multos ad formam suam ducunt & generant, & ab vtero libidinis qua vterum Ecclesiæ corrumpunt, & à conceptu, quod scilicet in magnis Ecclesijs concepti sunt cum tamen dicat *Psal*. 57. Errauerunt ab vtero, loquuti sunt falsa. Non enim sunt de illis, de quibus dicitur *Isa*. 26. A timore tuo concepimus, & peperimus spiritum salutis. Sed figurantur 1. *Reg*. 4 per vxorem Phinees, qui os mutum interpretatur, quæ moriens in partu vocauit filium Ichabod, hoc est, inglorium, dicens: Translata est gloria Domini de Israël. Et subdit de casu à copia diuitiarum, dicens.

Clericorum falsa gloriatio.

Ephraim vt vidi] hoc est, vt eum luce prosperitatis perlustraui [Tyrus erat] hoc est, similis Tyro in copia diuitiarum, de qua multum legitur *Ezech*. 28. & inter cætera dicitur ibi: Signaculum similitudinis, plenus scientia, & perfectus decore, de principe Tyri, & quod in delicijs paradisi Dei fuit, & quod omnis lapis pretiosus operimentum eius fuit. Et hoc est quod sequitur [fundata in pulchritudine] hoc est, potentatu, diuitijs, & splendore honoris. *Ezech*. 17. O Tyre, tu dixisti: Perfectus decore ego sum. Hoc idem nunc de Ecclesiis & claustris dici potest, & hæc omnia per peccatum auferentur. Et hoc est quod sequitur[Et Ephraim educet] sic continuandum est. In pulchritudine fundata fuit: sed quia cor eleuatum est in pulchritudine eius, *Ezech*. 16. & 18. Eleuatum est cor tuum in pulchritudine tua, ideo ad tantam inediam deducetur, quod Ephraim educet de ciuitate, supple, præ inedia famis [ad interfectorem filios suos] potius volens eos interfici quàm fame tabescere. Quod literaliter factum est 4. *Reg*. 6. vbi habetur, quod Benadab rege Syriæ obsidente Samariam, facta est fames tam valida, donec venundaretur caput asini lxxx. argenteis, & quarta pars cabi stercoris columbarum quinque argenteis. Stercore enim columbarum (vt dicit Iosephus) Hebræi pro sale vtebatur. Stercus enim columbarum propter caliditatem & siccitatem fortiter aquæ commixtum, & ad modum salinatum decoctum salem reddit. Vnde tunc Samaritani cogitauerant exire ad inimicos vt interficerentur. *Thren*. 4. Melius fuit occisis gladio quàm interfectis fame, quoniam isti contabuerunt. Hoc etiam refertur ad personas Ecclesiasticas, quæ fundatæ erant in pulchritudine, modo ad tantam inopiam reuertuntur, vt ad interfectorem, hoc est, secularem conuersationem filios educent. Secularibus enim negotijs sunt intenti. *Thren*. 1. Foris interfecit gladius, & domi mors similis est. Et ideo subdit Propheta prophetiam sub oratione [Da eis Domine] *Psal*. 93. Redde retributionem superbis [Quid dabis eis?] Ex desiderio quærit; tanta est enim culpa eorum, quod nescit quid pro retributione petat. Exigentia enim culpæ vincit omnem pœnam. Vnde *Isa*. 1. Super quo percutiam vos vltra? Id tamen quod magis congruit, subdit [Da eis vuluam sine liberis] Vulua à volendo dicitur, quia semper concupiscit. Vnde prouer. 30. Inter insatiabilia computatur os vuluæ, & concupiscentiam signat, quia auarus non replebitur pecunia. *Eccl*. 5. Est autem sine liberis, quia nihil liberum concipit [& vbera arentia] vber ab vbertate dicitur, quia vbertim fundit. Duo enim vbera, doctrinæ scilicet & exhortationis arent in eis. *Ruth* 1. Non vltra habeo filios in vtero meo, vt viros ex me sperare possitis. *Cant*. 8. Soror mea paruula est, & vbera non habet.

Columbarum stercus ad salis vt tantum decoquitur.

Omnes nequitiæ eorum] Tangit causam casus & a gratia & à gloria [Omnes nequitiæ eorum] hoc est, causa omnis nequitiæ [in Galgal] supple, initium habuit. Galgal siue Galgala locus est vbi Iosue secundam circuncisionem fecit, sicut dicitur *Iosue* 5. Et propter hoc locus in veneratione fuit, propter quod idolum in loco illo posuerunt, vt ex loci veneratione facilius populum ad idololatriam inclinarent. 1. *Reg*. 9. & 10. dicitur, quod Samuel in Galgalis Saul in regem vnxit, qui contra Dominum fuit, & ideo & quantum ad idololatriam & quantum ad tyrannidem regiam in Galgalis, peccatum incipit. Et hoc est quod sequitur

quitur [quia ibi] hoc eſt, propter peccatum inibi factum [exoſos habui eos] *Iere.* 15. Non eſt anima mea ad populum iſtum. Moraliter autem, Galgal interpretatur reuelatio vel volutabrum: reuelant enim & prædicant peccata ſua in ſcandalum *Iſa.* 3. Peccatum ſuum quaſi Sodoma prædicauerunt, nec abſconderunt. Et in volutabro concupiſcentiarum tota die voluuntur. 2. *Pet.* 2, Canis reuerſus ad ſuum vomitum, & ſus lota in volutabro luti, quos exoſos habet Dominus. *Pſal.* 118. Iniquos odio habui [propter malitiam eorum] quia ſcilicet noua genera peccatorum inuenerunt. *Iſa.* 3. Lingua eorum & adinuentiones eorũ contra Dominum [de domo mea eiiciam eos] *Pſal.* 100 Non habitabit in medio domus meæ qui facit ſuperbiam. *Gene.* 21. Eiice ancillam, & filium eius [Non addam vt diligam eos] *Gloſſa*, in errore manentes. Aliter contrarium eſſet ei, quod dicitur *Oſea* 14. Diligam eos ſpontanee, quoniam auerſus eſt furor meus ab eis. Et ſubdit cauſam, & ſuppletur, quia [omnes principes eorum recedentes] ſupple, ſunt, à primo enim Ieroboam (3. *Reg.* 13.) vſque ad vltimum Oſeæ (4. Regum 16.) nullus fuit regum Iſraël qui non faceret malum in conſpectu Domini. Sic etiam principes malorum recedunt à Deo. *Iſa.* 1. Principes tui infideles, ſocij furum. Et tangit de deſperatione redeundi ad bonum [Percuſſus eſt Ephraim] hoc eſt, abſciſſus. *Luc.* 3. Securis ad radicem arboris poſita eſt. Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. *Luc.* 13. Ecce tres anni ſunt, ex quo veniens quæro fructum in ficulnea & non inuenio, ſuccide ergo eam, vt quid etiam terram occupat? Et ne aliquis dicat quod de radice aliquid oriri poſſet, reſpondet ſubdens [radix eorum exiccata eſt] nullo ſcilicet humore pietatis infuſa, & radix dicitur cor vel liberum arbitrium. *Iſa.* 40. Et quidem neque plantato neque ſato neque radicato in terra trunco eorum, repentè flauit in eos & aruerunt, & turbo quaſi ſtipulam auferet eos [fructum ne quaquam facient] boni operis ſcilicet & virtutis. *Iudas in epiſtola.* Arbores autumnales, infructuoſe, bis mortuæ, eradicatæ [Quod & ſi genuerint] ſupple, per ſpuria vitulamina, ſiue per adulterinas plantationes. *Deut.* 36. Generatio praua atque peruerſa [interficiam amantiſſima vteri eorum] Vterus enim fœdus eſt, & amantiſſima vteri fœditate ſunt informata. *Iſa.* 14. Non vocabitur in æternum ſemen peſſimorum, præparate filios eius occiſioni. Cauſam autem ſubdit [Abiiciet eos Dominus Deus meus] ſicut contemptos ſcilicet. 1. *Reg.* 16. Quouſque tu luges Saul, cum ego abiecerim eum? *Pſal.* 5. Secundum multitudinem iniquitatum eorum expelle eos [quia non audierunt eum] hoc eſt, non exaudierunt vt obedirent. *Prou.* 1. Quia vocaui & renuiſtis, extendi manum meam & non erat qui aſpiceret: Ego quoque in interitu veſtro ridebo [& erunt vagi in nationibus] hoc eſt, per diuerſos errores & delectabilia nationum errantes. *Gene.* 4. Eris vagus & profugus in terra omnibus diebus vitæ tuæ. *Prou.* 11. Impij faciunt opus inſtabile. *Thren.* 1. Peccatum peccauit Ieruſalem, propterea inſtabilis facta eſt. Hæc expoſitio communis eſt ad literalem & moralem intellectum.

CAPVT X.

Vitis frondoſa Iſraël.

TAngit hic reprehenſionem de multitudine peccatorum, & diuiditur in duo, ſcilicet quàm multipliciter peccauerit, & quam acriter peccatum punietur *infra* 13. *ibi* [Loquente Ephraim] In multiplicitate peccati tria ſunt, ſcilicet, multiplicitas breuitatis, & ingratitudinis vanitas, & hanc tangit *infra* 11. *ibi* [Sicut mane] & inutilitas, quam tangit *infra* 12. *ibi* [Ephraim paſcit ventum] In hoc ergo capitulo tangitur multiplicitas, quam exaggerat duabus ſimilitudinibus, ſcilicet, ſimilitudine vitis, & ſimilitudine multiplicis laſciuiæ vitulæ *ibi* [Ephraim vitula] In primo duo ſunt: peccati multiplicitas ſcilicet, & conſuetudinis antiquitas *ibi* [Ex diebus Gabaa] In prima harum tria ſunt, ſcilicet, peccati multiplicitas, concupiſcentiæ luxus, & deformitas *ibi* [Vaccas Bethauen] & peccati reatus, & breuitas *ibi* [Tranſire fecit Samaria] Multiplicitas autem peccati exaggeratur hic quadrupliciter, ſcilicet in cauſa, in effectu, in pœna, & in ablatione falſæ conſolationis [Vitis frondoſa Iſraël] hoc eſt, Iſraël fuit ſimilis viti frondoſæ in Patriarchis ſcilicet & Prophetis. *Iſa.* 5. Vinea Domini Sabaoth, domus Iſraël eſt: & viti Iuda, germen delectabile. Frondoſitas autem virorem virtutis ſignat, & ſuauitatem ſermonis & eloquij, quæ fuit apud Prophetas & Doctores. *Ezech.* 47. Folia eius in medicinam, ſupple, proficiunt. *Iere.* 17. Erit folium eius viride [fructus adæquatus eſt ei] pro illo tempore, ſupple. Et fructus ſignat abundantiam bonorum operum, & ſpiritualium gaudiorum. *Ecc.* 24. Ego quaſi vitis fructificaui ſuauitatem odoris, & flores mei fructus honoris & honeſtatis. *Ioan.* 15. Qui manet in me, & ego in eo: hic fert fructum multum. Et ſubdit de multiplicitate peccatorum in filijs tantorum patrum [Secundum multitudinem fructus ſui] quem ſcilicet habuit in patribus [multiplicauit altaria] in filijs, ſupple. *Lxx.* habent, Titulos, quia in vno templo multorum deorum vel dæmonum tituli fuerunt & memoriæ. *Ezech.* 8. Ingreſſus vidi, & ecce omnis ſimilitudo reptilium & animalium, & abominatio, & vniuerſa idola domus Iſraël depicta erant in circuitu in pariete per totum. Altare autem dicitur, quaſi alta ara, ara vero ab arendo, quia igne arere facit quod imponitur, & ſic tangit hoc quod habetur 3. *Reg.* 12. quod Ieroboam conſtituit altare, & fecit ſolennitatem filijs Iſraël, & aſcendit ſuper altare, vt adoleret incenſum. De multiplicitate autem dicitur *Ezech.* 16. Fabricaſti lupanar tuum in capite omnis viæ, & excelſum tuum feciſti in omni platea. Et hoc eſt, quod ſequitur [Iuxta vbertatem terræ ſuæ] quæ ad multas ſtirpes vber fuit [exuberauit ſimulachris] virtutem ſcilicet germinandi tribuens Æſculapio, fruges Cereri, calorem ferrum domantem Vulcano, vinum Baccho, natiuum humorem Veneri, elementale humidum Lunæ, & ſic alijs. *Deut.* 32. Noui, recenteſque venerunt, quos non coluerunt patres eorum. *Septuaginta* habent,

Vitis

Altaria diuitum & Prælatorũ

Vitis aquosa, & per aquosam intelligunt irriguam, ita quod ex humote concepto, multa possit producere folia & fructus. Hæc moraliter referuntur ad diuites huius seculi & Prælatos Ecclesiarum, qui in foliis verborum abundant & fructu temporalium, & ideo altaria delectabilium construunt, & simulachra spectaculorum multiplicant, quod figuratur *Dan.* 4. in arbore pulcherrima, cuius erat fructus nimius, quæ statim succisa est. *Deut.* 32. Incrassatus est dilectus meus & recalcitrauit, &c. [Diuisum est cor eorum]hoc multipliciter legitur. Quia enim multis simulachris exuberauit, & ab vno Deo recessit: cor in multa per cultum & venerationem diuisum est. *Psal.* 82. Dispersi sunt in Endor, facti sunt vt stercus terræ. Endor interpretatur fons generationis, & signat conuersionem ad lasciuiam vitulorum & ad idolum Beelphegor, ex quo diffusi sunt vt vituli ad concupiscentias diuersas in gula & in venereis, quæ sunt circa fontem generationis, & fiunt vt stercus terræ per vilitatem peccati. *Iere.* 50. Diffusi estis vt vituli super herbam, mugistis vt tauri. Legitur etiam sic, quod diuisum est cor eorum in multa delectabilia, recedens ab vno Deo. 1. *Cor.* 7. Solicitus est quæ sunt mundi, & quomodo placeat vxori, & diuisus est. *Luc.* 10. Martha Martha solicita es, & turbaris erga plurima. *Hieronym.* narrat ex Hebræorum doctrinis, quod vltimus Rex decem tribuum sit Osee, qui malus fuit in conspectu Domini, sed non sicut antecessores eius, vt dicitur 4. *Reg.* 17. Licentiam enim dedit populo, vt qui vellent, ad templum Domini redirent in Ierusalem, & non cogerentur immolare vitulis; & tunc populus noluit, & sic cor populi à corde principis diuisum est, & ex tunc coactionem allegare non potuerunt, & ideo sequuta est statim captiuitas, quod per Scripturam probari potest. *Luc.* 11. Qui non colligit mecum, dispergit. *Psal.* 105. Dispersi sunt inter Gentes, & didicerunt opera eorum. 3. *Reg.* 3. Nec mihi nec tibi sit, sed diuidatur. *Ezech.* 16. Diuisisti pedes omni transeunti, hoc est, affectus Et ideo sequitur [nunc interibunt] hoc est, in proximo; causam enim interitus iam conceperunt. *Tob vlt.* Prope erit interitus Niniue. Et post pauca: Video enim quia iniquitas eius finem dabit ei. Interitus Niniue, signat interitum delectabilium peccati. Niniue enim interpretatur gratia pulchritudinis. Qualiter autem interire debeant, subdit [Ipse confringet simulachra eorum] ipse, inquam, cuius virtus sola demonstrabilis est, hoc est, Deus *Psal.* 17. Confringam illos, nec poterunt stare, cadent subtus pedes meos. Item *Psal.* Dextera manus tua confregit inimicum. *Isa.* 24. Confractione confringetur terra [depopulabitur aras eorum] in templis scilicet & ornatum auferens & aras subuertens. *Isa.* 24. Grauabit eam iniquitas sua & corruet, & non adiiciet vt resurgat. *Isa.* 21. Qui depopulator est vastat. Depopulatio enim dicitur direptio quam facit populus, qui nihil relinquit nisi solitudinem, quia quod vnus non vult, alter accipit. Aræ autem signant calida corda per auaritiam & concupiscentiam, in quorum igne idolis immolatur. *Iob* 31. Ignis est vsque ad perditionem deuorans. *Prou.* 30. Ignis nunquam dicit sufficit. Quod autem hoc futurum sit per ipsum Deum quem demonstrauit, probat, per signum subdens [quia tunc] hoc est, in proximo, instante captiuitate [dicent] cognoscentes fortitudinem Dei esse, qua captiuantur. *Osea* 6. In tribulatione sua mane consurgent ad me. *Gregor.* Oculos quos culpa clausit, pœna aperit [Non est Rex nobis] qui scilicet nos defendat. Et videntur innuere illud quod tangitur 4. *Reg.* 19. & *Isa.* 37. vbi merito boni Regis Ezechiæ defensus est populus à Sennacherib, interfectis in castris Assyriorum clxxx. quinque millibus, & cum merito sui Regis defensionem non accipiant, dicunt: Non est Rex nobis. Et hoc est quod sequitur [non enim timemus Dominum] vt scilicet in timore Dei Regem constituissemus. *Luc.* 17. Deum non timeo, nec hominem vereor. *Psalm.* 9. Non est Deus in conspectu eius [& Rex quid faciet nobis] sic sine timore Dei constitutus, talis enim iræ Dei resistere non potest. *Ezech.* 13. Non ascendistis ex aduerso, nec opposuistis vos murum pro domo Israel. *Isa.* 64. Non est qui inuocet nomen tuum, non est qui consurgat & teneat te. Hæc eadem sub eodem sensu ad malos Prælatos referuntur, qui sine Dei timore constituuntur.

Falsi Prophetæ quæ carnis sunt docent.

Loquimini verba visionis inutilis] Tangit hic exclusionem falsæ consolationis de consolatione scilicet Pseudoprophetarum, qui impunitatem promittebant eis in peccatis: & hæc erat visio inutilis, quia mendax fuit. *Isa.* 3. Populus meus qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant. *Iere.* 23 In Prophetis Ierusalem vidi similitudinem adulterantium, & iter mendacij, & confortauerunt manus pessimorum, vt non conuerterentur à malitia sua. Et hoc est quod sequitur [& ferietis fœdus cum mendacio] mendacium dicitur omne quod promittit & non soluit, sicut Propheta mendax temporalia & delectabilia carnis, & huiusmodi. *Isa.* 28. Posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus [&] supple, ideo [germinabit quasi amaritudo iudicium] hoc est, damnatio quæ pullulat in cogitatione, turget in gemmis in proposito, floret in verbis vel in consensu, & fructificat in opere vel in pœna. *Ezech.* 7. Egressa est contritio, floruit virga, germinauit superbia, iniquitas surrexit in virgam impietatis [super sulcos agri] hoc est, super cor sulcatum prædicatione Pseudoprophetarum. *Gen* 3. Spinas & tribulos germinabit tibi. *Heb.* 6. Terra proferens spinas & tribulos reproba est, & maledicto proxima, cuius consummatio in combustionem ignis.

Vaccas Bethauen] Tangit hic multiplicitatem concupiscentiæ quæ idololatriam sequitur. Et hoc est [Vaccas Bethauen] & tangit peccatum & peccati signum [coluerunt habitatores Samariæ] Samaria custodia interpretatur, Bethauen autem domus inutilis. Vaccas enim dicit propter derisionem, quia non solum vitulos in masculino sexu, sed & vaccas instrumenta turpitudinis in propatulo exhibentes coluerunt, quod signat Prælatos in custodia positos, qui turpitudinis lasciuiam colunt. *Amos* 4. Audite verbum hoc, vaccæ pingues quæ estis in monte Samariæ. *Psal.* 67. Congregatio taurorum in vaccis populorum. Et subdit signum per quod de peccato conuincuntur, dicens [quia luxit super eum populus eius] vituli scilicet. Luctus autem in perditione signum fuit dilectionis in possessione, luctus enim est in ablatione delectabilis, qui luctus figuratur *Ezech.* 8. vbi mulieres sedebant plangentes Adonidem, Amasium Veneris, Et *Nume.* 11. vbi sedebat populus flens & di-

cens: Quis dabit nobis carnes ad vescendum? Ita luctus populi in vitulis ablatis, signum fuit venerationis & dilectionis quam habebant ad eos. Et subdit aliud signum [& æditui eius super eum] Æditui sunt custodes ædis; sicut Sacerdotes, & ministri Sacerdotum,& huiusmodi [exultauerunt in gloria eius] vituli scilicet,vt singulare pro plurali ponatur.Dum enim gloriosè celebraretur,Sacerdotes exultabant pro oblationibus & votis. *Psalm.*48.Celebrauerunt nomina sua in terris suis. Sicut adhuc videmus malos exultare in lasciuiis. *Sap.*2.Non sit pratum quod non pertranseat luxuria nostra. Nemo vestrum exors sit luxuriæ nostræ.Vbique relinquamus signa lætitiæ, quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors nostra [quia migrauit ab ea]*Hieron.*ponit,ab eo: ab ea,scilicet, gloria: vel ab eo, scilicet, populo. A gloria enim idoli migrauerunt per captiuitatem Sacerdotes. Idolum autem migrauit à populo.Et hoc est quod sequitur[siquidem & ipse]scilicet vitulus [in Assur delatus est]hoc est,ad Regem Assyriorum[munus Regi vltori] Et tangit quod tempore Manahen factum est 4.*Reg.*14.qui mille talenta argenti misit Regi Assyriorum, vt manus eius esset cum ipso: inter quæ etiam vitulos misit quos aureos esse putauit. Ex quo malo tria mala surrexerunt. Dicit enim *Hieron.*quod Ieroboam vitulos aureos posuit, quos ex auaritia Sacerdotes subtraxerunt, & vitulos æreos deauratos illis simillimos suppofuerunt; & propter hoc populus videns vitulos perditos,luxit.Sacerdotes autem exultauerunt,putantes fraudem eorum de cætero deprehendi non posse.Rex autem Assyriorum ad deteriora prouocatus est,videns se deceptum,quia æs pro auro receperat.*Prou.*11.In insidiis suis capientur iniqui. *Prou.*12.Dolus in corde cogitantium mala. *Osee* 5. Abiit Ephraim ad Assur, & misit ad Regem vltorem.Et subdit pœnam [confusio capit Ephraim] confusio scilicet pœnæ pro confusione culpæ. *Psalm.*108. Induantur sicut diploide confusione sua,hoc est,confusione corporis & animæ, & cordis & vultus in pœnitentia. Et attende quod captus tenetur vi capientis, & vult discere quod vi confusionis tenebuntur, ita quod recedere non poterunt. *Iere.* 2. Sicut confunditur fur quando deprehenditur,sic confusa est domus Israel. Causam autem confusionis subdit [&]id est, vel quia [confundetur Israël à voluntate]hoc est, pro voluntate[sua] mala, vt sciamus quod non tantum pro opere,sed etiam pro voluntate homo damnatur.Voluntas enim mala, radix mala est, de qua dicitur *Matth.* 7. Non potest arbor mala fructus bonos facere. Quos autem confusio capiet consequenter ostendit,primo in rege, secundo in populo.

Sacerdotes vitulis aureis, æreos suppofuerunt.

Voluntas mala damnabilis,non tantum opus.

Transire fecit Samaria regem suum] hoc est, peccatum Samariæ, propter quod ruit Prælatus *Eccli.*10. Sedes ducum superborum destruxit Deus. *Luc.*2.Deposuit potentes de sede[quasi spumam super faciem aquæ]Spuma ex bullis componitur ventosis,& signat ventosam superbiam, quæ cito dissipatur. *Sap.*5. Spes impij quasi lanugo quæ à vento tollitur,& quasi spuma gracilis,quæ à procella dirumpitur[& dispergentur]tunc supple [excelsa idoli]hoc est,excelsa in quibus erant idola in Dan & in Bethel, & signat ambitionem quæ idolum suum ponit in excelsis,*Isa.*10. Excelsi statura succidentur[peccatum Israel] in vitulis enim & in excelsis peccauerunt.Vnde *Exod.* 32. Obsecro Domine,peccauit populus iste,&c. Et subiungit pœnam ex parte populi[Lappa & tribulus ascendet super aras eorum]hoc est,corda in quibus dæmonibus sacrificant. Lappa propter tenacitatem adhærentem signat concupiscentiam; tribulus autem punitiuam pœnam. Quia & concupiscentia adhærebit damnatis, & pœna remouebit delectabile. *Gen.*3. Spinas & tribulos germinabit tibi.*Osee* 8.Vrtica & lappa in tabernaculis eorum. Quanta autem sit pœna, subiungit [Et dicent montibus,operite nos] vellent enim mori ne viderent mala quę passuri sunt,& ideo vellent montibus cooperiri,& collibus contegi. *Apoc.*6.Dicent montibus & petris,cadite super nos,& abscondite nos à facie sedentis super thronum. Et hoc est quod sequitur[& collibus, cadite super nos]*Hieron.*moraliter hoc exponit dicens, quod montes signant Sanctos qui veram habent altitudinem, qui operiunt multos & sanctitate conuersationis & intercessione orationis. Colles autem signant eminentias seculares quæ cadunt quotidie & non veram habent altitudinem, & petunt in pœnitentia, vt illi colles coram eis non stent, sed cadant ne stent in eis eleuati contra Deum. *Psalm.*35.Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moueat me. Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem. De montibus autem dicitur *Iere.* 31. Benedicat tibi Dominus, pulchritudo iustitiæ,mons sanctus.

Ex diebus Gabaa] Tangit hic antiquæ consuetudinis pertinaciam & pœnam, & dicit tria: peccatum,pertinaciam, & pœnam. Peccatum innuit, cum dicit [Ex diebus Gabaa peccauit Israel] & tangit peccatum quod factum est in Gabaa; quod duplex est,sicut in antehabitis dictum est: vnum quidem de idolo Michæ, in quo maniam Dei non vindicauerunt, fœminam adulteram indignam vindicta vindicauerunt, quin potius idolum Michæ asportantes semper secum retinuerunt.Secundum fuit,quod Saulem,qui fuit de Gabaa,Regem postulauerunt, ne sub regno Dei essent,& ne Dominus regnaret super eos. Primum est *Iudic.*18. Secundum 1. *Reg.*9. Et ita modo ad idola conuersi sunt,& à regno Dauid ad Ieroboam declinauerunt. Et hoc est quod dicit [Ex diebus Gabaa peccauit]hoc est,duplex peccatum in consuetudine retinuit[Israel]*Isa.* 48.Transgressorem ex ventre vocaui te. *Act.*7.Dura ceruice & incircumcisis cordibus & auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis[ibi steterunt] hoc est, pertinaci voluntate in illo peccato remanserunt. *Psalm.*1. Beatus vir qui non abiit in concilio impiorum, & in via peccatorum non stetit. *Iere.*51. Qui fugistis gladium,venite & nolite stare.*Bernardus.* Stare in via Dei,retrocedere est. *Matth.*20. Quid hic statis tota die otiosi? Et subdit pœnam, innuens quod etiam iudicio humano inferenda sit talibus [non] id est,nonne etiam,supple,iudicio humano [comprehendet]hoc est,comprehendere debet, vt nusquam effugere possint[eos] tantos scilicet peccatores[in Gabaa prælium] hoc est, prælium simile Gabaonitico, quod, inquam, prælium fuit [super filiis iniquitatis] Gabaonitis conterendis & delendis, hoc est, vt deleantur sicut illi deleti sunt. Quasi dicat,sic debet.*Hebr.*2. Si omnis præuaricatio iustam accepit mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus si tãtã neglexerimus salutẽ?

Pœna comes est culpæ.

Humiles

Similes enim in culpis similes esse debēt in pœnis. *Rom.* 11. Noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte & tibi non parcat. 2. *Pet.* 2. Nouit Deus pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem iudicij reseruare cruciandos. Habito autem iudicio, quod etiam homo iudicat, infert, & supplerur rationalis coniunctio, ergo [iuxta desiderium meum] hoc est, voluntatem meam quam habeo in reddendo vnicuique pro meritis [corripiam eos] per obsidionem scilicet, & captiuitatem, vt emendentur. *Prou.* 4. & *Heb.* 12. Quis filius quem non corripit pater? *Iob* 5. Increpationem Domini ne abiicias; quia ipse vulnerat,& medetur. 2. *Mach.* 6. Corripiens in aduersis populum suum non derelinquit. Qualiter autem hoc fiat, subdit, & suppletur, quia [congregabuntur super eos populi] Assyriorum scilicet exercitus congregabuntur consensu præliandi contra eos. *Isa.* 5. Eleuabit Dominus signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ, & ecce festinus velociter veniet. Sicut etiam dæmones congregantur ad damnationem peccatoris. *Isa.* 34. Ibi congregabuntur milui, alter ad alterum. Milui enim sunt ad rapiendum [cum corripientur propter duas iniquitates suas] duæ iniquitates sunt. Dei per idololatriam dimissio,& regni Dauid per assumptionem Ieroboam relictio. *Isa.* 8. Eo quòd abiecit populus iste aquas Siloe,quæ vadunt cum silentio, & elegit magis Rasin,& filium Romeliæ : Adducet dominus super eum aquas fluminis fortes & multas in Rege Assyriorum. Vel duæ iniquitates sunt, quòd vindicauerunt indignam vindictā, & peccatum idololatriæ non vindicauerunt, sed assumpserunt. *Iere.* 2. Duo mala fecit populus meus, Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas continere non valentes aquas. Vel duæ iniquitates sunt, recessus à Deo, & mala conuersio ad creaturam. *Iacobi* 1. Vnusquisque tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus. Hæc sub eodem sensu & literalia sunt & moralia.

Ephraim vitula docta] Ab hoc loco prosequitur secundam similitudinem de vitula in decem tribubus scilicet, & in duabus *ibi* [Arabit Iudas] In decem tribubus prosequitur proprietates vitulæ de petulantia. In duabus autem tribubus proprietates vitulæ de aratione. Et hoc est [Ephraim vitula docta diligere trituram] Tritura est in terris calidis, quando vel pedibus animalium circumeuntium super areas aristæ excutiuntur, vel circunductione totarum lignearum, vel ferrearum paleæ in pabulum excutiuntur. Et hoc est, quod vult dicere [Ephraim] supple, est quasi vitula docta diligere trituram, vitula scilicet per lasciuiam, triturans per laboris circuitum [docta diligere trituram] id est, per hoc quòd circuiens accipit dulcedinis pabulum, oblita laboris, ex dulcedinis pabulo semper ad laborem reuertitur. *Isa.*21. Tritura areæ meæ quæ audiui à Domino nuntiabo tibi. Ita populus ille laborem huius mundi dilexit & circuitum facit, propter hoc quòd in lucris inuenit. Vnde *Gregorius*. Sunt quædā desides animæ quibus nihil laboriosius est quā in huius mundi laboribus non laborare. *Psal.* 11. In circuitu impii ambulant. Beatus autem *Gregorius* dicit has figurari *Nume.* 11 vbi Hebræis pastis pane Angelorum, in memoriam venerunt

Peccator in circuitu ambulat.

cepe, & allia, & pepones, quæ vel insipida sunt, vel sine lacrymis non comeduntur. *Psal.* 79. Cibauit eos pane lacrymarum. Item *Psal.* 126. Surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris. Et subiungit pœnam dicens] & ego transiui] conculcando scilicet, & comprimendo [super pulchritudinem colli eius]Pulchritudo colli in extensione colli est, & robore, & erectione *Isa.* 3. Pro eo quòd ambulabant filiæ Sion extento collo, & nutibus oculorum ibant, & composito gradu incedebant, decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & crimen earum nudabit. Et vult dicere, quòd ira transibit,quòd nudabit & ad nihilum rediget. *Iudi.* 5. Conculca anima mea robustos. Et hoc est quod sequitur [Ascendam super Ephraim] conculcans scilicet, & opprimens ceruicositatem superbiæ. *Isa.* 63. Calcaui eos in ira mea, & in indignatione mea conculcaui eos. Et subiungit de aratione vitulæ in Iuda, hoc est, in duabus tribubus, & dicit triaractum scilicet, & modum,& pœnam. Actum dicit.

Arabit Iudas] Tangit hic quod habitum est *Osee* 4. vbi dictum est, Facti sunt principes Iuda velut assumentes terminum. Ibi enim dictum est, quòd dilatauerunt terminos suos super terminos decem tribuum captiuatis eis. Et addit [confringet sibi sulcos Iacob] & Iacob vocat multos de decem tribubus, qui tempore captiuitatis ad duas tribus confugerunt, qui etiam ad terras suas excolendas redierunt. *Gene.* 34. Negotientur in terra, & exerceant eam quæ spatiosa indiget cultoribus. Sed vt opus permaneat, modum qualiter excolant terram, subiungit.

Seminate vobis in iustitia] vt scilicet, nulli iniuriam faciatis,& ius suū vnicuique tribuatis. *Eccl.* 11. Mane semina semen tuum,& vespere nō cesset manus tua. *Psal.* 125. Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent. *Matth.* 13. Exijt qui seminat seminare semen suum [& metite in ore misericordiæ] vt scilicet, de mea messione vestra pauperibus erogetis, ita scilicet, quod etiam in ore verba compassionis proferatis *Eccl*, 18. Nonne ardorem refrigerabit ros? sic & verbum melius quàm datum. Qui sic seminat, centuplum metit. *Gene.* 26. Seminauit Isaac in terra, & inuenit in ipso anno centuplum. *Ioan.* 4. Qui metit, mercedem accipit, & congregat in horrea. Vnde qui seminat, pauperibus erogando, metit mercedem accipiendo. 2. *Corinth.* 9. Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ [& innouate vobis nouale] in quo scilicet, frutices errorum & stirpes peccatorum non superseminatæ sunt, nouæ scilicet, corde conuersi ad Dominum. *Iere.* 4. Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas. *Boetius*. Prius extirpanda sunt vitia, vt inserantur virtutes. Et hoc quidem faciendum est in actione. Quid autem faciendum sit in contemplatione & cultu, subiungit [Tempus autem requirendi Dominum scilicet, dum inueniri potest. *Isa.* 55. Quærite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum prope est, hoc est, per pœnitentiam in hac præsenti vita. Et hoc est, quod sequitur [cum venerit] per gratiæ scilicet & beneficij manifestationem. 1. *Corinth.* 4. Veniet Dominus qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium [qui docebit vos iustitiam] in qua scilicet & seminare

& metere

& metere debetis. *Iſa.* 48. Ego Dominus docens te vtilia. *Sap.* 8. Sobrietatem & prudentiam docet & iuſtitiam & virtutem, quibus in vita nihil eſt vtilius hominibus. Quod autem ab hac doctrina auertant ſe, ſubiungit [araſtis impietatem] arario laborem acquirendi ſignat, & impie arat, qui ſem per in proximo plus vult habere in lucro & minus in damno. Pietas enim eſt beneuolentia in parentale bonum, vt dicit *Tullius in fine primæ Rhetoricæ*. Et impius eſt, qui proximum, in quo reſultat ſummi parentis bonum, vel opprimit damno, vel ſpoliat bono ſibi debito, & ille arat impietatem. Vnde *Sap.* 2 Dixerunt impij: Venite opprimamus pauperem iuſtum[iniquitatem meſſuiſtis] hoc eſt, ex iniquo vos ditaſtis. *Iſa.* 5. Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, vſque ad terminum loci. *Hab.* 2. Væ qui multiplicat non ſua [comediſtis frugem mendacij] fruges mendacij ſunt, quæ promittunt refectionem & non ſatiant. Lucrum enim temporale non ſatiat. *Prou.* 4 Comedunt panem impietatis, & vinum iniquitatis bibunt. *Aggei* 1. Comediſtis, & non eſtis ſatiati. *Prou.* 13. Iuſtus comedit, & replet animam ſuam; venter aut impiorum inſatiabilis. Et ſubiungit cauſam[quia confiſus es in viis tuis] hoc eſt, in operibus idololatriæ ſcilicet, & peccatorum, quod maxima præſumptio eſt in malo confidere. *Eccl.* 37. O præſumptio nequiſſima vnde creata es? Homo enim non debet confidere in viis ſuis, quia ignorat eas & exitus earum. De primo dicitur *Iob* 3. Viro cuius abſcondita eſt via, & circundedit eum Deus tenebris. De ſecundo dicitur *Prou.* 14. Eſt via quæ videtur homini recta, & nouiſſima eius ducunt ad interitum[& in multitudine fortium tuorum]ſupple, confiſus es pugnatorum & munitionum. Contra quod dicitur *Ierem.* 17. Maledictus vir qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum, & à Domino recedit cor eius. Et ſubiungit pœnam duplicem, ſcilicet confuſionis populi in ſeipſo per diuiſionem, & vaſtationis ab inimicis. De primo dicit.

Lucrum temporale nõ ſatiat.

Conſurget tumultus in populo] ſchiſmatum ſcilicet, & contradictionum. *Iſa* 3. Tumultuabitur puer contra ſenem & ignobilis contra nobilem De ſecundo dicit[& omnes munitiones tuæ vaſtabuntur] non enim poteſt ſtare quod contra potentiam Dei ſe eleuat. 2 *Cor.* 10. Arma noſtræ militiæ non ſunt carnalia, ſed potentia Deo, ad deſtructionem munitionum conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Chriſti. Seculares etiam munitiones non ſtant contra Dominum. *Abdiæ* 1. Si exaltatus fueris vt aquila & inter ſidera poſueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus. Et huius vaſtationis ponit ſimilitudinem, ſubdens [ſicut vaſtatus eſt Salmana] *Iudic.* 8. Salmana princeps fuit Madianitarum quem Gedeon iudex Iſrael interfecit. Et hoc eſt quod ſequitur [à domo] id eſt, à familia[eius qui vindicauit Baal]hoc eſt, qui iniuriam Dei vindicauit in Baal. Et tangit hiſtoriam, quæ eſt *Iudic.* 6. & 7. vbi dicitur, quod pater Gedeonis lucum plantauit, & aram Baal extruxit, & bouem ſuperpoſuit: quem lucum Gedeon Angelo ſe confortante ſuccidit, aram ſubuertit, & bouem deiecit. Quod cum populus vindicare vellet, pater Gedeonis dixit: Nunquid vltores vos eſtis Baal? ſi Baal eſt Deus vindicet ſeipſum. Et ab

Potentia Dei nihil poteſt reſiſtere.

hoc euentu Gedeon dictus eſt Ieroboal, hoc eſt, vltor Baal[in die prælij] quando ſcilicet Gedeon præliatus eſt cum ipſo & omnes interfecit. *Pſ.* 82. Fac illis ſicut Madian, & Siſaræ: ſicut Iabin in torrente Ciſſon. Item *Pſalm.* 82. Pone principes eorum ſicut Oreb & Zeb & Zebee & Salmana. Sicut enim illi corruerunt pro peccato, ita & alij cadent peccatores [matre ſuper filiis alliſa] ſicut enim Salmana in filiis Iſraël filios occidit ante oculos matrum, & poſtea matres peremit, vt bis morerentur & corde & corpore: ita è conuerſo, Gedeon Salmana in conſpectu matris ſuæ occidit, dicens: Sicut fecit gladius tuus mattes ſine filiis, ſic inter mulieres ſine liberis erit mater tua. Et occiſo filio, alliſit matrem ad lapidem & interfecit, ne fœda generatione amplius terram corrumperet. *Iſa.* 14. Non vocabitur in æternum ſemen peſſimorum, præparate filios eius occiſioni. Cauſam autem huius vaſtationis ſubiungit [Sic fecit vobis Bethel] hoc eſt, idololatria in Bethel facta. Bethel autem interpretatur domus Dei, vbi immunditias exercuerunt. *Ierε.* 11. Quid eſt, quod dilectus meus in domo mea operatus ſcelera multa[à facie malitiæ]hoc eſt, à præſentia malitiæ quæ in ſcandalum multis præſens eſt. *Malach.* 2. Vos receſſiſtis à via, & ſcandalizaſtis plurimos in lege[nequitiarum veſtrarum] nequitia dicitur malitia, in qua malus facit quicquid poteſt, ita quod nequit amplius. *Luc.* 11. Generatio hæc, generatio nequam eſt. *Iſa.* 16. Superbia eius & arrogantia eius pluſquam fortitudo eius.

CAPVT XI.

Sicut mane tranſit.

Tangit hic admonitionem populi per conſiderationem plagarum & beneficiorum Dei, & ideo tres partes ſunt in capitulo iſto. Primo tangit ingratitudinem ad beneficia eductionis de Ægypto. Secundo deſcribit miſericordiam Dei punientis pro peccato *ibi* [Quomodo dabo te Ephraim] Quia vero miſericordis non eſt punito, idcirco tertio oſtendit quid compulerit Deum ad puniendum *ibi*[Circumdedit me in negatione]In primo horum tria ſunt. Primo enim oſtendit quod ablationis regni & Regis cauſa fuit abiectio regni Dei. Secundo, beneficia Dei quæ vt Rex & pater exhibuit, commemorat, & ingratitudinem populi *ibi*[Quia puer Iſraël] Tertio, qualiter populus ſicut effrænis equus non reducitur, niſi fræno pœnarum *ibi* [In funiculis Adam] Dicit ergo [Sicut mane tranſit]velociter ſcilicet & cito [pertranſiit Rex Iſraël]hoc eſt, decem tribuum. Vnde *Oſea* 13. Vbi eſt Rex tuus, maxime nunc ſaluet te. Hoc autem dicitur populo qui in protectione Dei conſtitutus fuit & regimine, & illo contempto hominem in Regem petiit. 1. *Reg.* 8. Audi vocem populi in omnibus quæ loquitur, non enim te abiecerunt, ſed me, ne regnem ſuper eos. Et quia ſic contra voluntatem Domini obtentus eſt, ſtare non potuit, ſed tranſiit ſicut mane, hoc eſt, ſubito & velociter, ita ſcilicet quod ſol claritatis & proſperitatis eius ad ſummum non peruenit, antequam etiam illuceſceret per claritatem ablatus fuit,

fuit. *Iob* 3. Dies illa vertatur in tenebras, nec requirat eam Deus desuper, & non sit in recordatione, nec illustretur lumine. Sic dictum est de Nabuchodonosor. *Isa.* 14. Quomodo cecidisti lucifer qui mane oriebaris? Sic potentia & claritas mundi cito transit. *Eccl.* 10 Omnis potentatus vita breuis. *Isa.* 38. Dum adhuc ordirer, succidit me. Et quale fuerit regnum Dei quod abiecerunt, subdit.

Prosperitas mundi non diuturna.

Quia puer Israël] supple, erat imbecillis sensu, quando legem non habuit, & infirmus virtute, quando violentia Pharaonis in Ægypto tenebatur oppressus. 1. ad *Cor.* 13. Cum essem paruulus, loquebar vt paruulus, cogitabam vt paruulus [& dilexi eum] hoc est, signa dilectionis exhibui cum non meruisset *Deuter.* 33. Dilexit populos, omnes Sancti in manu illius sunt. *Deut.* 10. En Domini Dei tui cælum est, & cælum cæli, terra & omnia quæ in ea sunt: & tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, & amauit eos [& ex Ægypto vocaui filium meum] hoc est, ex Ægypto vocaui eum vt esset liber, vt filius meus seruitute aliena de cætero non oppressus, & in hæreditate mea positus. *Numer.* 24. Deus de Ægypto eduxit eum. *Mich.* 7. Memento quod eduxerim te de Ægypto. Hoc etiam refertur ad eos moraliter, quos Deus educit de seruitute peccati ad libertatem virtutis. *Psal.* 39 Eduxit me de lacu miseriæ, & de luto fæcis. Vnde *Exod.* 4. dicit Pharaoni, qui signat diabolum: Primogenitus meus Israël, dimitte filium meum primogenitum. Qualiter autem eduxerit, subdit [vocauerunt eos] Moyses scilicet & Aaron, duces & nuntij mei, sicut dicitur *Exod.* 3. & 4. & vsque ad 12. *Prou.* 9. Misit ancillas suas vt vocarent ad arcem, & ad mœnia ciuitatis [sic] supple, vocati à tantis & à talibus [abierunt à facie eorum] hoc est, à doctrina eorum recesserunt. *Exod.* 32. Peccauit populus tuus, recesserunt cito de via quam ostendisti eis. *Iere.* 2. Elongauerunt se à me, & ambulauerunt post vanitatem, & vani facti sunt [Baalim immolabant] primum & medium & vltimum peccatum coniungit. Primo enim à facie Moysi recesserunt per vitulum, postea in terra sancta existentes sub Achab Baalim adorauerunt 3. *Reg.* 18. Postea in fine multiplicantes idololatriam simulachris sacrificauerunt, singularum gentium idola sumentes. *Iere.* 2. Secundum numerum ciuitatum tuarum fuerunt dij tui Iuda. Illud idem sub eisdem auctoritatibus refertur ad clerum & ad populum, qui ab institutis primorum patrum recessit per lasciuiam vituli, & postea abiecto iugo per malam libertatem seruiuit Baal, qui interpretatur absque iugo, deinde fingens delectabilia diuersis seducitur spectaculis. Et hoc est quod sequitur [& simulachris sacrificabant] & subiungit de beneficiis in deserto exhibitis.

Et ego] supple, eram [quasi nutritius Ephraïm] hoc est, decem tribuum. Nutritius enim semper cibum parat infantulo, & sic parauit cibum, manna scilicet, & coturnices. *Psalm.* 64. Parasti cibum illorum quoniam ita est præparatio eius. *Exod.* 16. vbi pluit manna, vnde gloriantes dicunt. *Ioan.* 6. Patres nostri manducauerunt manna in deserto [portabam eos in brachiis meis] signis scilicet & portentis & victoriis sustentando. *Deut.* 1. Portauit te Dominus Deus tuus, vt solet homo gestare paruulum filium suum in omni via, per quam ambulastis. *Isa.* 40. In brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit, fætas ipse portabit. Sic etiam à peccatis reductos Dominus nutrit gratia, & sacramento Eucharistiæ, & collatione virtutis portat. *Luc.* 15. Imponit eam in humeris suis, dicens; Congratulamini mihi, quia inueni ouem quam perdideram. Et subdit de ingratitudine [& nescierunt]hoc est, scire noluerunt per beneficia [quod curarem eos] hoc est, quod omnis mea intentio esset vt curarentur à peccato & idololatria. *Isa.* 27. Iste omnis fructus vt auferatur peccatum eius, & hoc scire noluerunt. *Psal.* 35. Noluit intelligere vt bene ageret. *Actor.* 7. Æstimabat autem Moyses, supple, intelligere fratres, quoniam Deus per manum illius daret salutem illis, at illi non intellexerunt. *Eccli.* 29. Ingratus sensu derelinquit liberantem se. Subiungit autem quod non retrahentur à malis, nisi per pœnas. [In funiculis Adam traham eos] Funiculi Adam sunt pœnæ & maledictiones, quibus vinctus est Adam à Domino cum peccaret. *Prou.* 5. Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringuntur. Quia verò prius patet punit ad correctionem, ideo subsequitur [in vinculis charitatis] Pœnam enim vincientem ex charitate inductam dicit, sicut flagella super filium. *Prou.* 13. Qui diligit filium, assiduat ei flagella. *Hebr.* 12. Quis filius quem non corripit pater? Hæc expositio literalis est. *Hieronymus* tamen aliter exponit, dicens, quod funiculi Adam sunt, quibus vinctus Christus Adam fecit sanctum, eisdem enim vinculis charitatis vinctus voluit eos curare & sanctificare, & ad se trahere. *Iere.* 31. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. *Ioan.* 12. Ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Sic Pater trahit ad Filium. *Ioan.* 6. Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum. Sic Filius ad fidem per illuminationem. Sic etiam trahit ad seipsum, sicut iam dictum est. Sic Spiritus vinculo charitatis ad sanctitatem. *Ephe.* 4. Soliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Et est iste funiculus triplex qui difficile rumpitur *Eccl.* 4. Quia vero sic trahi non possunt, sicut propter duritiam oris equus effrænis, oportet quod chamo trahantur, & hoc est [Et ero eis] ex quo aliter esse non potest [quasi exaltans iugum super maxillas eorum] Et literaliter intelligitur de captiuitate Assyriorum, quod exaltatur in maxillis, quando constringuntur maxillæ blasphemæ per ipsum *Iacob.* 3. Si autem equis fræna in ora mittimus ad consentiendum nobis, & omne corpus eorum circumferimus. *Psalm.* 31. In chamo & fræno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te *Glossa* hoc aliter legit. Dicit enim quod exaltatur iugum quando aufertur, quando autem ponitur fortiter ad collum, deprimitur. Et est sensus secundum *Glossam*. Iugum quod est super maxillas eorum, ero exaltans per ablationem, vbi scilicet iugum Gentium auferetur ab eis. *Isa.* 9. Iugum oneris eius, & sceptrum exactoris eius superasti. *Gen* 27. Erit quando excuties iugum eius de collo tuo. *Psalm.* 2. Dirumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum. Quædam etiam *Glossa* legit de iugo legis Dei, quod superexaltatur, quando magnifice impletur. *Matth.* 11. Tollite iugum meum super vos. *Tren.* 3. Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescentia. Super maxillas autem ponitur, quando die & nocte meditatur & quasi ruminatur. Et subiungit de beneficio præstito in deserto [Et declinaui ad eum] manna *Exod.* 16. [vt vesceretur]

Funiculi Adam.

quod

quod ſignat declinationem corporis & ſanguinis Domini ad Eccleſiam. *Iſa. vlt.* Ecce ego declinabo in vos ſicut fluuium pacis, & tanquam torrentem inundantem gloriam Gentium quam ſugetis. *Pſal.* 77. Portas cæli aperuit Dominus, & pluit illis manna vt ederent, panem Angelorum manducauit homo. *Apoc.* 2. Vincenti dabo manna abſconditum. *Sap.* 16. Paratum panem de cælo præſtitiſti illis ſine labore, habentem in ſe omne delectamentum & omnem ſaporis ſuauitatem. Qualiter autem inſtæner eos, oſtendit, ſubdens.

Non reuertetur in terram Ægypti] populus ſcilicet. Concupiſcentiæ enim Ægyptiæ ſemper erant in corde populi. Propter quod 4. *Reg.* 15. Sub Manahen rege Iſraël à facie Aſſyriorum voluerunt redire in Ægyptum. Similiter poſt interfectionem Godoliæ, contra conſilium Ieremiæ in Ægygptum redierunt. *Iere.* 42. Quod Domino non placuit, ſicut patet *Iſa.* 30. & 31. quod fuit contra præceptum Domini. *Deut.* 17. vbi dicitur de rege, quod non reducet populum in Ægyptum. Et ideo dicit, quod ſub Manahen non poterunt redire. *Oſea* 2. Sepiam viam tuam ſpinis, & ſepiam eam maceria, & ſemitas ſuas non inueniet, & ibit poſt amatores ſuos, & non comprehendet eos. Et hoc eſt quod ſequitur [& Aſſur ipſe rex eius] qui etiam in Ægypto comprehendet eos. *Iſa.* 19. Tradam Ægyptum in manu dominorum crudelium, & rex fortis dominabitur eorum. *Num.* 24. Si in petra poſueris nidum tuum, & fueris electus de ſtirpe Cyn, quamdiu poteris permanere? Aſſur enim capiet te. Signat autem captiuitatem peccatorum à diabolo, Aſſur enim altus ſenſus interpretatur, & ſignat diabolum, à quo poſtquam peccator capitur ad Ægyptiaca deſideria redire non poterit. *Bernardus.* In æternum non obtinebit quod vult, & tamen quod non vult in perpetuum ſuſtinebit. *Septuaginta* hic multum differunt ab Hebræo. Dicunt enim ſic: Habitabit Ephraim in Ægypto, & Aſſur ipſe rex ejus. Cauſam autem huius ſubiungit [quoniam noluerunt conuerti] Si enim conuerſi fuiſſent ad Dominum, non traditi fuiſſent captiuitati regis Aſſyriorum. *Iere.* 4. Si conuerteris Iſraël, ait Dominus, ad me conuertere, ſi abſtuleris offendicula à facie mea non commoueberis. Qualiter autem traditi ſint, ſubiungit.

Deſideria peccatorum Vana.

Cepit gladius in ciuitatibus eius] Gladius dicitur capere, quando non inanem aerem verberat, ſed ſtringitur in vulneribus. *Thren.* 1. Foris interficit gladius, & domi mors ſimilis eſt. Et dicit, in ciuitatibus, vt ciuitatibus expugnatis ſpes reſiſtendi villis non remaneat. *Iſa.* 33. Proiecit ciuitates non reputauit homines. *Iſa.* 6. Relinquuntur ciuitates abſque habitatore & domus ſine homine. Iſte gladius ſignat peccatum, quo peccatores interficiuntur. *Palm.* 9. Inimici defecerunt frameæ in finem, & ciuitates eorum deſtruxiſti [& conſumet electos eius] gladius ſcilicet. Electi dicuntur bellatores, nobiles, & diuites, qui primo interfecti ſunt. *Pſalm.* 77. Iuuenes eorum in gladio ceciderunt. *Deut.* 32. Foris vaſtabit eos gladius, & intus pauor iuuenem ſimul & virginem [& comedet capita eorum] hoc eſt, Principes, & Reges, & Sacerdotes. *Habac.* 3. Maledixiſti ſceptris eius capiti bellatorum eius. *Et ibidem.* Percuſſiſti caput de domo impij. Gladius dicitur comedere quando conſumit. *Deut.* 32. Gladius meus deuorabit carnes de cruore occiſorum, & de captiuitate nudati inimicorum capitis [& populus meus] tunc ſupple videns non eſſe auxiliatorem niſi me [pendebit] deſiderio & ſpe [ad reditum meum] hoc eſt, vt ad me reuertatur. *Oſea* 2. Et dicit, Reuertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis quam nunc. *Oſea* 13. Perditio tua Iſraël, tantummodo in me auxilium tuum. *Deut.* 32. Videte quod ego ſim ſolus & non ſit alius Deus præter me Quo autem cogente reuertantur & ſuſpirent ad Dominum, ſubdit [Iugum autem imponetur eis] duriſſimæ ſcilicet ſeruitutis & captiuitatis. 3 *Reg.* 12. Pater meus impoſuit ſuper vos iugum graue, ego autem addam ſuper iugum veſtrum. Hoc iugum peccati iugum eſt, de quo dicitur *Thren.* 1. Euigilauit iugum iniquitatum mearum: in manu eius conuolutæ ſunt, & impoſitæ collo meo [ſimul] omnibus ſcilicet quod nullus effugiet [quod non auferetur] vi ſcilicet humana. Vſque hodie tenentur captiui in montibus Perſarum. *Eccl.* 40. Occupatio magna creata eſt omnibus hominibus, & iugum graue ſuper filios Adam. Illo enim domare neceſſe fuit ceruicoſam ſuperbiam eorum.

Quo modo dabo te] compaſſionis affectum oſtendit hic miſerator & miſericors Pater, dicens, quod victus miſericordia condignam pœnam inferre non poteſt. Dicit autem duo, ſcilicet, compaſſionis affectum & effectum *ibi* [Poſt Dominum ambulabunt] Affectum exprimit per quæſtionem modi & cordis conuerſionem, & duritiæ, ſiue ſeueritatis abdicationem. Quæſtionem facit quadruplicem. Prima eſt [Quo modo dabo te Ephraim?] *Septuaginta.* Quid faciam tibi Ephraim? Vnde ſenſus ſecundum *Hieronymum* eſt. Ex quo multis beneficiis & multis plagis conuerti noluiſti, quo modo, hoc eſt, ad quem modum ponam te vt conuertaris, iniquitas enim tua non admittit clementiam, affectui autem meo repugnat ſeueritas, & ergo difficilis eſt modus quo conuertaris. *Oſea* 6. Quid faciam tibi Ephraim? *Iſa.* 5. Quid eſt quod facere debui vineæ meæ, & non feci? Secunda quæſtio [protegam te Iſraël?] hoc eſt, quo modo poſſum te protegere? Iniquitas enim tua meretur, vt non protegaris. *Pſal.* 124. Declinantes autem in obligationes adducet Dominus cum operantibus iniquitatem. Item *Pſal.* 118. Longe à peccatoribus ſalus. Tertia queſtio [Quando dabo te] *Septuaginta.* Quid faciam tibi? peccatum enim tuum non habet modum, iuſtitia vero dura eſt, & clementia locum non habet. *Michea* 6. Popule meus quid feci tibi, reſponde mihi? Quarta quæſtio eſt [ſicut Adama ponam te vt Seboim?] hoc eſt, iniquitas tua meretur perpetuam deſolationem, ſicut deſolata eſt Adama & Sebois, igne & ſulphure in pentapoli, ſed hoc affectus paternus non admittit. Simile *Iere.* 31. Si filius honorabilis mihi Ephraim, ſi puer delicatus. 2 *Reg.* 19. Rex operuit caput ſuum, & clamabat voce magna: Fili mi Abſalom fili mi. Et ſignat compaſſionis affectum ad peccatores. Vnde. *Luc.* 15. Cum filius prodigus adhuc longe eſſet, vidit illum pater ſuus, & miſericordia motus eſt, & occurrens cecidit ſuper collum ſuum, & oſculatus eſt eum. Et ſubiungit de conturbatione cordis [conuerſum eſt in me cor meum] hoc eſt, de profundo miſericordia mouente viſcera. Simile *Gene.* 6. Tactus dolore cordis intrinſecus, delebo, inquit,

Dei clementia erga peccatores.

hominem quem formaueram. *Gene.* 45. Commota sunt viscera eius super fratre suo [pariter conturbata est pœnitudo mea] *Glossa.* Pœnitet me delere populum meum *Iere* 31. Idcirco conturbata sunt viscera mea super eum. Miserans miserebor eius, ait Dominus. Et hoc est quod sequitur.

Non faciam furorem iræ meæ] hoc est, non mittam pœnam quam meruisti. *Mich.* 7. Non immittet vltra furorem suum, quoniam volens misericordiam est, reuertetur & miserebitur nostri [non conuertar] à clementia mea scilicet vt disperdam Ephraim] hoc est, quod in nihilum redigam, quod non relinquam semen. *Isa.* 1. Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, & quasi Gomorrha similes essemus. Et dicit hic *Hieronymus in originali*, quod licet quinque ciuitates subuersæ sunt in pentapoli, tamen duæ inter illas, Sodoma scilicet & Gomorrha auctrices erant criminis, & per illas signantur duæ tribus, quæ in hoc quod templum habebant, & Sacerdotes, & Prophetas, plus peccauerunt quàm decem: quia *Luc.* 12. Seruus sciens voluntatem Domini & non faciens digna, plagis vapulabit multis. Vnde *Isa.* 1. dicitur ad duas tribus: Audite verbum hoc principes Sodomorum, & auribus percipite legem Dei vestri populus Gomorrhæ. Peccatum autem decem tribuum comparatur Adamæ & Seboim quæ secundariæ fuerunt in peccato. Decem enim tribus per ignorantiam legis minus peccauerunt. Huius autem causam ex natura Dei assignat [quoniã deus ego & non homo] Quasi dicat, *Hieronymus*, Homo ad hoc punit vt perdat, Deus ad hoc corripit vt emendet. *Osee* 6. Misericordiam volo & non sacrificium. 2. *Mach.* 6 Corripiens in aduersis populum suum non derelinquit [in medio tui sanctus & non ingrediar ciuitatem] hoc est, qui hactenus in medio tui ostendi me essem sanctum, hoc est, omnino ab omni pollutione alienum & incontaminatum, in iudicio iræ meæ non ingrediar ciuitatem, vt scilicet agam legum ciuilium, quibus vtuntur in ciuitatibus vindictam. Vnde *Hieronymus*. Hoc est, non sum vnus de his qui in vrbibus habitant, qui humanis legibus viuunt, qui crudelitatem arbitrantur iustitiam, & ius summum malitia est: mea autem lex, meaque iustitia est saluare corruptos. *Iob* 33. Libera eum vt non descendat in corruptionem. Inueni in quo ei propitier. Iudæi exponunt hoc, quod Deus expectauit reditum eorum, & quod alienæ gentis ciuitatem non ingrederentur, vt ibi habeant templum & cultum. Post misericordiæ autem affectum, subdens ostendit effectum, promittens pœniteotiam populo, vt locum habeat miseratio.

Deus corripit vt emendet.

Post Dominum ambulabunt] & est vox Prophetæ. *Dani.* 3. Nunc sequimur te in toto corde, & timemus te. *Iob* 23. Vestigia eius secutus est pes meus. Ambulare autem, hoc est, proficere. *Psal.* 118. Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Habita autem pœnitentia populi, statim subiungit qualiter congregabuntur virtute Dei [quasi leo rugiet] & suppletur, quia scilicet Dominus rugiet, vt leo in terrorem omnium captiuantium Israel. *Amos* 1. Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam. *Amos* 3. Leo rugiet quis non timebit ? [quia ipse rugiet] per terrorem scilicet comminabitur. *Hieronymus*. Cum leo rugit volatilia & bestiæ terrore vocis, gradu fixo se mouere non possunt. Ita Domino comminante necesse est quod omnes contremiscant, & ideo sequitur [formidabunt filij maris] filij maris dicuntur qui fluctus amaritudinis inducunt. *Isa.* 57. Cor impij quasi mare feruens, quod quiescere non potest. Illis autem territis, quid futurum sit, subiungit.

Et auolabunt] supple captiui. *Hieron.* legit [volabunt quasi auis ex Aegypto] Quidam enim fugientes Assyrios & Aegyptios transfugerunt, & illos dicit se reuocaturum, sicut & eos qui ad conuersationem secularem conuertuntur reuocat. De qua aue in *Psal.* 10. dicitur, Transmigra in montem sicut auis, secundum aliam translationem [& quasi columba de terra Assyriorum] qui scilicet ab Assyriis captiui sunt. Et intendit dicere, quod vbicunque captiui sunt, reducet eos rectore suæ potentiæ, sicut & nunc congregauit Ecclesiam. *Isa.* 43. Ab Oriente adducam semen tuum, & ab Occidente congregabo te. Dicam Aquiloni, da: & Austro, noli prohibere. *Matth.* 8. Multi venient ab Oriente & Occidente & Aquilone & Meridie, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum. De Aegypto veniunt qui à concupiscentia carnali & desideriis seculi veniunt. De Assur, qui de superbia & fastu ambitionis. Hæc duo coniungit *Isa.* 60. Qui sunt isti qui vt nubes volant, & quasi columbæ ad fenestras suas? [& collocabo eos] sic venientes [in domibus suis] reducens scilicet ad patriam & ad possessiones suas. *Ieremi.* 32. Adhuc possidebuntur domus, & agri, & vineæ in terra ista. Peccatorem autem reuertentem in domum conscientiæ reducit Dominus. *Sap.* 8. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa. Non enim habet amaritudinem conuersatio illius, neque tædium conuictus illius [Dicit Dominus] 1. *Reg.* 9. Omne quod loquitur, absque dubio eueniet. Quia vero posset aliquis dicere vel quærere, quare contra affectum suum populum captiuitati tradiderit, ideo respondet, & suppletur, quia.

Circundedit me] vt scilicet iudicium effugere non possem [in negatione] qua me Sacerdotes & Prophetas negauit & abiecit [Ephraim] hoc est, regnum decem tribuum, sicut continetur *Dani.* 9. Non erit eius populus qui eum negaturus est. Sic negant, de quibus dicitur *ad Titum* 1. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant. Hoc maxime facit Ephraim, qui frugifer interpretatur, quia diuites huius seculi maxime negant Deum, ad minus in opere [& in dolo] quo scilicet à rege circumuentus est me negauit [domus Israël] hoc est populus qui negauit me metu principis. Sic & populus Christianus dolo circumuentus à Sacerdotibus negat Dominum. Dicunt enim sacerdotes consuetudines bonas debere teneri, & consuetudines bonas vocant, quas iniquis legibus dictauerunt in luctum suum. *Psal.* 5. Virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus. Sanguinum enim vir est, qui sanguinem pauperis defraudat. *Eccl.* 34. Panis egentium, vita pauperis est: qui defraudat illum, homo sanguinis est. Quia antè aliquis posset quærere, Quare Iudã nunc non tradidit in captiuitatem, quando decem tribus, respondet [Iudas autem] hoc est, duæ tribus [testis] virtutis scilicet & veritatis, vt dicit *Glossa. Apoc.* 3. Hæc dicit, Amen testis fidelis & verus [descendit cum Deo] hoc est, spe diuini adiutorij, & tangit

Sacerdote dolosi

Consuetudines quæstuosæ non commendanda.

tangit

tangit historiam. *Exod.* 14. vbi dicitur, quod filiis Israël conclusis montibus & mari & Aegyptiis, diuisum est mare, & quando nulla tribus fuit ausa in mare descendere, tribus Iuda descendit adiutorio Dei confisa [cum sanctis fidelibus] Moyse scilicet, & Aaron. Vel quando decem tribus separatæ sunt à Deo & regno Dauid. 3. *Reg.* 13. Iudas descendit à dignitate pristina, quæ tribubus duodecim imperare consueuerat vsque ad imperium duarum tribuum, cum sanctis fidelibus, hoc est, cum templo, Sacerdotibus & prophetis cum quibus remansit, sicut & nunc Iudas, hoc est, confitens, verbo, ore, & opere, descendit, hoc est, humiliatur cum sanctis fidelibus, hoc est, cum vere sanctis, qui coram Deo humiliantur. *Eccl.* 17. In partes vade seculi sancti cum viuis & dantibus confessionem Deo, & non demoreris in errore peccatorum.

CAPVT XII.

Ephraim pascit ventum

Secundum diuisionem superius datam reprehenditur hic populus, quod Deo vocante ad vtilia contempto, inutilibus occupabatur. Cum enim sperare deberet in auxilio Dei, semper quæsiuit auxilium ab Agyptiis & Assyriis. Propter quod diuiditur capitulum in duas partes, in quarum prima dicit, quod populus in iudicio conuincendus est de hoc. Secundo, ex parte Dei proponit beneficia, & ex parte populi occupationem circa inutilia *ibi* [In vtero supplantauit] In prima parte proponit tria, scilicet, occupationem circa inutilia per metaphoram, secundo metaphoræ explanationem, tertio iudicii conuictionem. Dicit ergo Iudas descendit cū sanctis fidelibus, sed [Ephraim] auersus à Deo [pascit ventum] *Seneca in libro naturaliū quæstionum* dicit, quod ventus nihil aliud est, quā per impulsus, quāuis enim ventilabrū sit vapor terreus, tamen flatus aer impulsus est. Vnde cū etiā verba quibus nihil subest, sint aer percussus & impulsus, ventum pascit qui multa loquitur quibus nihil subest, prout *Iob* 6. Ad increpandum tantum eloquia concinnaris, & in ventum verba profertis. Sic decem tribus fœdera componentes inter se & Assyrios, & inter se & Agyptios, nihil fecerunt, nisi pascere ventum [& sequitur æstum] Aestus quidam ventus est nociuus, meridionalis scilicet, qui laxat corpora & resoluit, & malas materias poris ingerit ad corporis magnum nocumentum & aliquando mortem: & qui sequitur talem æstum, mortem suam sequitur & venatur. Propter Assyrios ergo dicit, quod pascit ventum, propter Aegyptios autem dicit, quod sequitur æstum. *Gene.* 31. Nocte ac die æstu vrgebar & gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis. Et signat eos qui pro labore terrenorum omni vento fortunæ, & omni æstu laboris se non timent exponere. Contra quod dicitur de Sanctis *Isa.* 32. Erit vir sicut qui absconditur à vento & celat se à tempestate. Quod autem metaphorice dixit, explanat.

Ventum pascere.

Ventus meridionalis corpori officit.

Tota die mendacium] quantum ad fœdus Assyriorum [& vastitatem] hoc est, causam vastitatis [multiplicat] quantum ad fœdus Aegyptium, quod sibi fuit causa vastitatis. *Prou.* 10. Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos, Idem sequitur aues volantes. *Eccl.* 34. Quasi qui apprehendit vmbram & prosequitur ventum, sic qui attendit ad visa mendacia. Hoc etiam dicitur de his qui temporalia prosequuntur. *Psal.* 4. Vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Dicit enim *Augustinus*, quòd temporalia omnia mentiuntur quæ promittunt. In quo autem pascat ventum, & æstum sequatur, subdit [Et fœdus cum Assyriis iniit] quod factum est 4. *Reg.* 14. sub Manahen [& oleum in Aegyptum ferebat] oleum purissimum in terra promissionis est, fæculentum autem in Aegypto, & inter cætera munera quæ regi Aegypti mittebant, etiam oleum miserunt. Et hoc est quod hic dicit, oleum in Aegyptum ferebat, *Isa.* 31. Væ qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes. Moraliter autem fœdus init cum Assyriis ambitiosus in alto sensu semper stans. *Iob* 41. Ipse est rex super vniuersos filios superbiæ. Oleum fert in Ægyptum, qui secularibus blanditur in peccatis. *Psal.* 140. Oleum peccatoris non impinguet caput meum. Subinfert autem quod de hoc vindicandi sunt.

Iudicium ergo Domini] quo scilicet conuinci debeat ad pœnam [cum Iuda] hoc est, cum duabus tribubus, ideo scilicet quia visa captiuitate decem tribuum pro peccato nō se correxit. *Ezech.* 16. Iudicabo te iudiciis adulterarum & effundentium sanguinem [& visitatio] per pœnam [super Iacob] hoc est, super decem tribus. *Exod.* 20. Visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem. *Psal.* 88. Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Formam autem iudicij subdit [iuxta vias eius] Iacob scilicet & Iudæ. Et vocat vias tritas à patribus quasi hæreditaria peccata: & ideo subdit [& iuxta adinuentiones eius] quæ scilicet de nouo inuenerunt [reddet ei] *Prou.* 1. Comedent igitur fructus viæ suæ, suisque consiliis saturabuntur. *Isa.* 3. Væ animæ eorum, quoniam reddita sunt eis mala. *Matth.* 21. Malos male perdet.

In vtero supplantauit] Hic tria proponit Dei beneficia, à quibus ille populus sequens ventum semper se auertit. Primum, est beneficium confortationis contra fratrem. Secundum, est beneficium eductionis de Aegypto, & illuminationis Prophetarum *ibi* [Et ego Dominus Deus tuus] Tertium, est beneficium constructionis domus per vxores & diuitias *ibi* [Fugit Iacob in regionem Syriæ] In prima parte duo sunt, scilicet beneficij descriptio & populi auersio *ibi* [Chanaan] In primo duo sunt, & tertium quod est conclusio ex duobus. Duo autem prima sunt confortatio in vtero, & confortatio in via, quando fugit Laban auunculum. Dicit ergo Iacob, scilicet [in vtero supplantauit fratrem suum] scilicet Esau, & tangit historiam quæ continetur *Gene.* 25. vbi dicitur: Protinus alter egrediens, scilicet Iacob, plantam fratris tenebat manu, & idcirco vocauit eum Iacob. Sic enim tenens plantam immiscuit se primogenituræ, quod non erat infantis, nisi virtute Dei factum fuisset. *Gene.* 27. Iuste vocatur est nomen eius Iacob: supplantauit enim me en altera vice: primogenita mea ante tulit, & nunc secundo surripuit benedictionem meam. Hoc ergo beneficium est, quo virtute Dei & promissiones pa-

ternas & benedictiones hæreditauit, & ad filios transmisit. *Isa.* 58. Sustollam te super altitudinem terræ, & cibabo te hæreditate Iacob patris tui. Et subdit beneficium confortationis in via.

Et in fortitudine sua directus est cum Angelo] Septuaginta. Sic & in labore suo preualuit Deo, & confortatus est cum Angelo & potuit. Vnde sensus est vt sic ordinetur litera. In fortitudine sua cum Angelo, quam habuit vel accepit, luctans cum Angelo, directus est, hoc est, rectissimus factus est & rectitudinis nomen accepit. Et tangit historiam quæ continetur. *Gene.* 32. vbi dixit Angelus cum quo luctabatur: Nequaquam vltra vocaberis Iacob, sed Israël erit nomen tuum. Israël enim vel directus vel rectissimus interpretatur, vt dicit *Hieronymus*, & inducit id quod est *Isa.* 44. Et nunc audi Iacob serue meus, & rectissime quem elegi [& inualuit ad Angelum] hoc est, ad Angelum, complectens & stringens eum valetudinem diuinam accepit, cum esset timidus & imbecillis. *Isa.* 8. Dominum exercituum ipsum sanctificate: ipse pauor vester, & ipse terror vester. Et erit vobis in sanctificationem, hoc est, in confortationem & valetudinem, vnde Angelus dixit: Si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines præualebis. Et hoc est quod sequitur [& confortatus est] *Isa.* 40. Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem. *Psal.* 83. Ibunt de virtute in virtutem. 2. *Reg.* 3. Dauid proficiens, & semper seipso robustior. Qualiter autem inualuit, subdit [fleuit & rogauit eum] Lacrymis enim vt dicit *Hieronymus*, pupugit, deuotione orationis vinxit, & sic lacrymis & oratione, quasi duobus brachiis Angelum strinxit. *Isa.* 8. Audiui orationẽ nem tuam, vidi lacrymas tuas. *Iere.* 31. Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia est merces operi tuo. *Tobiæ* 12. Dixit Angelus: Quando orabas cum lacrymis, ego obtuli orationẽ tuam Domino. Et quam paratus inuenitur Angelus, subdit, & tangit historiam quæ continetur *Gene.* 28. vbi cum Iacob de domo patris recederet, & in quodam loco requiescere vellet post solis occubitum, cælum vidit apertum, & scalam descendentem ad terram de cælo, & Dominum innixum desuper scalæ dicentem sibi: Noli timere Iacob, terram in qua dormis, dabo tibi & semini tuo. Et propter hoc locum illum Bethel vocauit, qui prius Luza dicebatur. Bethel enim domus Dei interpretatur [In Bethel inuenit eum] Primum scilicet, & innuit quod omnis apparitio facta patribus, per Angelos facta est. *Heb.* 1. Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis [& ibi loquutus est nobiscum] Nobiscum Deus loquitur quando bonum nostrum loquitur. *Osea* 2. Loquar ad cor eius. Hæc simul moralia sunt. In lucta enim virtutis & fletu compunctionis, & oratione deuotionis Angelos obtinemus. Hoc signatum est. *Matth.* 4. vbi post luctam tentationis & victoriam, Angeli accesserunt & Domino ministrauerunt. Et *Luc.* 22. vbi cum Dominus in agonia prolixius oraret, apparuit Angelus confortans eum, quod vt dicit *Ambrosius* non ad caput, sed ad membra referendum est. Quod autem hoc à filiis in memoria teneatur, ostendit, subdens.

Angeli oratione & lacrymis deuincuntur.

Et Dominus Deus exercituum] hoc est, quod & Dominus sit, & Deus, & exercituũ Dominus, qui exercitibus suis & impugnare & saluare possit, supple, est [memoriale eius] Vnde *Septuag.* sic habent [Dominus autem Deus omnipotens erit memoriale eius] quod enim semper defensorem patrum se exhibuit & exercitus angelicos in defensionem eorum misit, hoc debet esse memoriale apud homines. Vnde Iacob Angelos videns, dixit: Castra Dei sunt hæc *Gene.* 32. Sic Angeli missi sunt ad Eliseũ 4. *Reg.* 6. Sic missi sunt sub Onia ad templum defendendum 2. *Mach.* 3. Sic missi sunt ad Iudam Machabæum inuulnerabilem custodiendum 2. *Machab.* 23. Propter hoc dicitur *Isa.* 63. Miserationum Domini recordabor, laudem Domini super omnibus quæ reddidit nobis Dominus, & super multitudinem bonorum domus Israel quæ largitus est eis. Tantorum enim beneficiorum nemo debet esse immemor. Vnde ex his concludit [& tu] supple, ergo [ad Dominum Deum conuerteris] *Ioel.* 2. Conuertimini ad me in toto corde vestro. *Thren. vltimo.* Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur. Formam autem conuersionis subdit [misericordiam] ad te scilicet & proximũ [& iudicium] in agendis supple [custodi] vt quid verũ, quid falsum, quid bonum, quid malũ sit, diiudices. *Psal.* 100. Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine. Et subiungit de ordine ad Deum [& spera in Deo tuo semper] non in Assyrio vel Aegyptio. In Deo autem sperare, est sperando in eum bonis operibus tendere. *Psal.* 36. Spera in Deo & fac bonitatem. *Rom.* 5. Spes non confundit. *Heb.* 6. Fortissimum habemus solatium, qui confugimus ad tenendam propositam spem. Semper autem dicit, quia sicut dicit *Glossa*. Omnis laus in fine rei canitur. *Matth.* 24. Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.

Beneficia Dei perpetuo recordanda.

Chanaan] Tangit hic populi ingrati tantis beneficiis auersionem, & dicit in contractibus iniustitiam, in violentiis calumniam ad proximum, & impietatem in Deum [Chanaan] nominatiuus est absolutus. Ponitur enim vt sequens relatio locum habeat. Et est sensus: Populus iste non est de Iacob vel Israël, sed est Chanaan de semine iniquitatis. *Dani.* 13. Semen Chanaan & non Iuda. *Ezech* 16. Radix tua & generatio tua de terra Chanaan. Vnde autem hoc sciatur, subdit, & suppletur, quia [in manu eius] supple est [statera dolosa] in omnibus contractibus statera dolosa est quæ deprimitur ad leue, & ascendit ad graue, in eo scilicet, qui semper nititur deiicere proximum. *Deut.* 25. Non habebis in sacculo diuersa pondera, maius & minus, nec erit in domo tua modius maior & minor. Talis statera est eorum, qui multum ponderant temporalia, & parum spiritualia. *Prou.* 11. Statera dolosa abominatio est apud Deum, & pondus æquum voluntas eius [calumniam dilexit] in oppressione scilicet pauperum. *Isa.* 3. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis? *Isa.* 5. Væ qui iustificatis impium pro muneribus suis, & iustitiam iusti aufertis ab eo. Hæc clero conueniunt qui omnes causas per calumniam ad lucrum trahunt. *Isa.* Væ qui condunt leges iniquas, & scribẽtes iniustitias scripserũt vt opprimerẽt in iudicio pauperes, & vim facerent causæ humiliũ populi mei [Et dixit Ephraim] Tangit corruptionem ordinis ad Deum [Dixit Ephraim] in corde scilicet [veruntamẽ diues effectus sum] *Psal.* 52. Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. *Hiero.* Quasi dicat. Vndecumque habeam, non curo, dummodo habeam: putat enim

enim se esse diuitem in idolo vel in delectabili quod consequitur, quauis decipiatur. *Apoca.* 3. Dicis quia diues sum & nullius egeo: & nescis quia miser es, & miserabilis, & cæcus, & nudus, & pauper [inueni idolum mihi] quod, supple, diuitias reputo. *Iere.* 17. Fecit diuitias & non in iudicio [omnes labores mei] quibus laboraui [non inuenient mihi] per inflictionem pœnæ alicuius iudicis [iniquitatem quam peccaui] & est verbum desperantis, qui prouidentiam negat, & indicium futurum, contra quod dicit, *Ecc.* 5. Ne dixeris, Quomodo potui? aut quis me subiicier propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit. Et *ibidē* Ne dixeris, Peccaui, & quid mihi accidit triste? Altissimus est enim patiens redditor. *Ecc.* 5. ne dederis os tuum, vt peccare facias carnem tuā, neque dicas coram Angelo non est prouidentia, ne forte iratus Dominus contra sermones tuos dissipet cuncta opera manuum tuarum.

Prouidentia Dei non neganda.

Et ego Dominus Deus.] Secunda propositio est pro Domino in iudicio, & habet duas particulas. Primo enim proponit pro Domino: Secundo, contra populum *ibi* [Si in Galaad idolum] Pro Domino proponit duo, scilicet, beneficentiam in Ecclesiis & in Sanctis, & certa responsa in dubiis *ibi* [Et loquutus sum. Circa beneficentiam duo proponit, quorum primum est argumentum secundi. Primum est eductio de terra Aegypti: secundum autem de terra Chaldæorum reductio [Et ego dominus] supple, sum potestate [Deus] prouidentia [tuus] beneficijs [de terra Ægypti] hoc est, qui eduxi te de terra Ægypti. *Mich.* 6. Memento quod eduxerim te de terra Ægypti, & miserim ante faciem tuam Moysen, & Aaron, & Mariam. Hæc autem eductio (sicut sæpe dictum est) eductionem signat de peccatis. *Isa.* 63. Sic adduxisti populum tuum vt faceres tibi nomen gloriæ. Et ex præterito subinfert spem futuri [adhuc] supple si pœnitueris, iterum [sedere te faciam] celebrando festum [in tabernaculis] vt scilicet iteratum festum tabernaculorum celebres pro reductione de captiuitate, sicut celebrasti pro eductione de Ægypto. Et hoc est quod sequitur [sicut in diebus festiuitatis] Scenophegiæ, scilicet, quando celebrasti festum eductionis de Ægypto. Iste sensus iuuatur ex eo quod dicitur *Iere.* 23. Ecce dies veniunt dicit Dominus, & non dicent vltra, viuit Dominus qui eduxit filios Israel de terra Ægypti, sed viuit Dominus qui eduxit & adduxit semen domus Israël de terra Aquilonis, & de cunctis terris ad quas eieceram eos illuc. Sicut autem eductio de Ægypto signat eductionem de peccato, in qua cantatur canticum submersionis Ægyptiorum. *Exo.* 15. Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est. Ita per eductionem de Chaldæa signatur eductio de tentationibus per profectum virtutum, in quo cantatur canticum graduum, quod quindecim gradibus determinatur, in *Psal.* 137. Cantent in viis Domini, quoniam magna est gloria Domini. *Mich.* 7. Secundum dies egressionis tuæ de terra Ægypti ostendam ei mirabilia. Et subiungit de secunda beneficentia ex parte Dei, scilicet, quod eis dedit etiam responsa in dubiis.

Et loquutus sum super Prophetas] supereminentiam notat Spiritus illuminantis Prophetas. *Isa.* 61. Spiritus Domini super me. *Act.* 1. Accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos. Spiritus enim superior intra se continet spiritum humanum, vt errare non possit, nec vno modo loquutus sum, sed [& ego visionem multiplicaui] vt scilicet, modo sensibili, modo imaginabili, modo intellectuali in visione loquerer. *Psal.* 88. Tunc loquutus es in visione Sanctis tuis. *Isa.* 28. In aliis linguis & in aliis labiis loquar populo huic, & nec sic audient me, dicit Dominus. *Hebræ.* 1. Multifariam multisque modis olim loquens Deus patribus in Prophetis [&] quod plus est [in manu] hoc est, in opere [Prophetarum assimilatus sum] vt operibus intelligerent quod verbis audire noluerunt. Sicut quod Moyses extensis brachiis in modum crucis stetit contra Amalech *Exod.* 17. Sicut *Isaias* nudus iuit & discalceatus tribus diebus *Isa.* 19. Sicut quod *Ieremias* Calathis ficuum futura præfigurauit *Ieremia* 24. & *Ezechiel* vasis transmigrationis *Ezechiel* 12. Et *Ionas* tribus diebus & tribus noctibus in ventre ceti fuit *Ionæ* 2. Sufficientia ergo erat in Domino ad omnia hæc quæ à Deo requiruntur. Beneficium enim fuit in indigentiis, & responsa in dubiis, & ex hoc infert quod frustra errabant in idolis, quæ neutrum horum facere possunt [Si in Galaad idolum] supple est [ergo frustra erant] & hic est punctuatio. *Hieronymus*: Hæc cui inefficaciter in Deo, & inaniter in idolis requiruntur. *Isaiæ* 8. Cum dixerint ad vos, Quærite à pythonibus, & à diuinis qui strident in incantationibus suis. Nunquid non populus à Deo suo requiret visionem? pro viuis à mortuis? Galaad enim ciuitas est vltra Iordanem, in sortibus Ruben & Gad & dimidiæ tribus Manasse, vbi Laban comprehendit Iacob *Gene.* 32. Et propter hoc locus venerabilis habebatur, & ideo ibi idolum erat quod venerabantur decem tribus. *Osee* 6. Galaad operantium idolum supplantata sanguine. In hoc idolo frustra erant [in Galgal bobus immolantes] Galgal siue Galgala, ciuitas est duarum tribuum iuxta Bethel, vbi etiam fuit idolum quod duæ tribus venerabantur, quod etiam frustra fuit, cum Deus nec deesset in beneficiis, nec deesset in responsis. *Deute.* 4. Non est alia gens tam grandis quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Dominus Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. *Osee* 9. Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exosos habui eos, propter malitiam adinuentionum eorum. Et dicit bobus in derisionem & in signum concupiscentiæ. Bouem enim pro tauro ponit, qui lasciuus est. Vnde *Prou.* 7. vbi de meretrice loquutur, subiungit: Statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, & quasi agnus lasciuiens. Hanc literam *Hayme* aliter punctuat, & legit sic [Si] hoc est, & si in Galaad] hoc est, in decem tribubus [est idolum] propter hoc scilicet, quod nec templum nec Prophetas nec Sacerdotes habuerunt. Et legit tamen pro ergo sic [Tamen frustra erant in Galgal] hoc est, in duabus tribubus [bobus immolantes] Ibi enim erant Sacerdotes, & templum, & Prophetæ. Sed ne negare possint, conuincit, subdens [nam & altaria eorum] decem & duarum tribuum apparent [quasi acerui] hoc est, tumuli arenarum vel lapidum [super sulcos agri] *Septuaginta*. Super desertum campi. Et tangit quod hostibus venientibus, villis & campis desertis, templa idolorum fracta sunt, & tumuli ruinarum super campum desertum apparuerunt. *Matth.* 24. Non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.

Christus in Prophetis adumbratus.

Fugit Iacob] Adhuc tertio proponit in iudicio

 beneficia

beneficia quæ patri fecit in constructione domus, & filiis in illuminatione Prophetæ;& ex opposito auersionem ingrati populi [Fugit Iacob in regionem Syriæ] quòd fugit, erat metus ratione fratris sui, qui dixit *Gene.* 27. Venient dies luctus patris mei, & interficiam Iacob fratrem meum. Quod autem in Syriam fugit, consilium fuit matris,quæ volut vt de filiabus Heth vxorem duceret, sicut *ibidem* dicitur *cap.*28. Noli accipere coniugem de genere Chanaan, sed vade & proficiscere in Mesopotamiam Syriæ ad domum Bathuel patrem matris tuæ, & accipe tibi inde vxorem de filiabus Laban auunculi tui. Et hoc tangit hic [& seruiuit Israël] Laban scilicet auunculo suo [in vxorem] habendam. *Gene.*29. Seruiam tibi pro Rachel filia tua minore septem annis [& in vxorem seruiuit] Liam scilicet aliis septem annis, vt *ibidem* dicitur. Et sic Deus ordinatione vxorum, & procreatione filiorum, & multiplicatione possessionum domum construxit Iacob. *Ruth* 4. Faciat Dominus hanc mulierem quæ ingreditur domum tuam, sicut Rachel & Lyam, quæ ædificauerunt domum Israel, vt sit exemplum virtutis in Ephrata. Signat autem hoc in spiritualibus fugam à seculari conuersatione in regionem Syriæ, quæ sublimis interpretatur, hoc est, in sublimitatem pœnitentiæ vel religionis. *Iere.* 48 Estote quasi columba nidificans in summo ore foraminis. Et subdit de illuminatione Prophetæ.

In Propheta autem] Moyse scilicet & Aaron & Maria & aliis septuaginta duobus,qui(*Num.* 11.) prophetabant [eduxit Dominus Israel de Ægypto] ne scilicet incertas promissiones sequerentur, 1.*Pet.*3 Non indoctas fabulas sequuti annūtiamus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem [& in Propheta seruatus est] hoc est, in successione Prophetali, ita quod Doctor iustitiæ nunquam defuit. *Eccl.*24. Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam, & relinquam illam quærentibus sapientiam, & non deficiam in progenies eorum vsque in æuum sanctum. Et subiungit de auersione populi à tantis beneficiis, & supplet, & tamen [ad iracundiam me prouocauit Ephraim] hoc est, regnum decem tribuum, vel in mundo fructificantes. *Isa.*30. Terrorem brachij sui ostendet in comminatione furoris, & flamma ignis deuorantis [in amaritudinibus suis] hoc est, peccatis, quæ me pium & dulcem ad amaritudinem prouocant. *Iere.* 2. Quomodo conuersa es in prauum vinea aliena? *Deut.*32. Fel draconum vinum eorum. Ex omni ista disputatione triplici quæ proposita est, infert sententiam [&] supple ideo.

Sanguis eius] hoc est, causa sanguinis siue mortis [super eum veniet] ipse enim per peccatum sibi causa mortis est. 2. *Reg.* 1. Sanguis tuus super caput tuum,os enim tuum loquutum est aduersum te [& opprobrium eius restituet ei Dominus Deus suus] Opprobrium vocat probrosum peccatum, quod restituitur, quando congrue punitur. *Deut.* 25. Pro mensura peccati erit & plagarum modus. *Isa.*27. In mensura contra mensuram cum abiecta fuerit, iudicabit eam. *Isa.* 3. Væ impio in malum, retributio enim manuum eius fiet ei.

Pœna correspondet culpæ.

CAPVT XIII.

Loquente Ephraim.

SEcundum superius inductam diuisionem duo intendit hic Propheta, peccati scilicet, & vanitatis accumulationem,& condemnationē,& Prophetæ contristationē *ibi*[De manu mortis liberabo eos]In prima parte duo sūt:peccati accumulatio,& peccati accumulati colligatio ad condemnandū *ibi* [Colligata est iniquitas] In prima adhuc duo sunt, scilicet, accumulatio idololatriæ, & accumulatio ingratitudinis *ibi* [Ego autem Dominus Deus tuus] In primo quatuor sunt, scilicet, peccati principium, peccati additamentum, & quàm sit irrationabile peccatum, & qualiter sit puniendum. Dicit ergo [Loquente Ephraim] rege scilicet decem tribuum Ieroboam, qui fuit de Ephraim, & intelligit, loquente, hoc est, præcipiente. *Ezech.* 34. Cum austeritate & potentia imperabatis eis, & dispersæ sunt oues meæ, eo quod non esset pastor [horror inuasit Israel] hoc est, horrendum peccatum idololatriæ. *Iob* 4. Cum spiritus me præsente transiret, inhorruerunt pili carnis meæ. *Eccl.* 27. Loquela multum iurans, horripilationem capiti statuet. Austera enim præcipientes multum iurare consueuerunt [& deliquit in Baal] qui vel superior vel deuorator interpretatur. Maxime enim hoc competit libidinosis & ambitiosis [& mortuus est] hoc est, causam mortis accepit. *Gene.*2. Quacunque die comederitis ex eo, morte moriemini. Hoc sub eodem sensu ad Prælatos refertur, qui Ephraim sunt propter temporalium fructificationem, & verbo & opere loquuntur ad populi subuersionem. 1.*Corin.*15. Corrumpunt mores bonos colloquia mala. *Psal.*49. Os tuum abundauit malitia, & lingua tua concinnabat dolos. Et sic horrendum peccatum inuadit subditos. *Isa.*21. Corrui cum audirem, conturbatus sum cum viderem, emarcuit cor meum, tenebræ stupefecerunt me [& deliquit in Baal] hoc est, per luxuriam & auaritiam & superbiam. Baal enim, vt superior superbiam, vt vero deuorator auaritiam, & quia colebatur per libidinem, luxuriam signat. Colebatur enim in idolo Phegor. 1.*Ioan* 3. Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Et sic moritur populus, sicut *supra* 9. dictum est. Ephraim ducet ad interfectorem filios suos. Et subdit de additamento peccati.

Et nunc addiderunt ad peccandum] per nouas scilicet inuentiones idolorum. *Psal.* 68. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum. In quo autem addiderint, subdit [Fecerunt sibi conflatile] scilicet vitulum [de argento suo] hoc est, de pretiosissimis quæ habebant. *Osee* 2. Ego argentum & aurum multiplicaui eis quæ fecerunt Baal [quasi similitudinem idolorum] quasi dicit, quia non erat vera similitudo, quia ad id quod nihil est non potest esse similitudo. 1. *Corin.*8. Scimus quia idolum nihil est in mundo. Istud moraliter refertur ad eos qui noua peccata veteribus addunt. *Isa.*30. Vt adderetis peccatum super peccatum, qui ambulatis vt descendatis in Ægyptum. Ambulat enim in Ægyptum qui semper proficit in peccatis. Hi faciunt

Peccata noua veteribus non addenda.

faciunt conflatile, desideriis enim & studiis delectabilia conflant sibi : & de argento faciunt, quia eloquia ad hoc componunt. *Iudic.* 17. Consecraui & voui argentum hoc Domino, vt de manu mea suscipiat filius meus & faciat sculptile atque conflatile. Dicit autem quasi similitudinem, quia quicquid in vita diligitur, potius vmbra quam veritas est. *Iudic.* 9. Vmbras montium vides, & hoc errore deciperis. Et subdit de peccati irrationabilitate.

Factura artificum totum est] artifex autem non potest dare substantiam. *Sap.* 13. Infelices autem sunt, & inter mortuos spes illorum est, qui appellauerunt deos opera manuum hominum, aurum & argentum artis inuentionem [His] idolis scilicet [ipsi] Principes & Sacerdotes [dicunt] hoc est, præcipiunt [Immolate] cum inutile sit talibus immolare. *Sap.* 13. Non erubescit loqui cum illo qui sine anima est, & pro sanitate quidem infirmum deprecatur, & pro vita rogat mortem, & in adiutorium inutilem inuocat. Et subdit [homines vitulos adorantes] *Glossa* vult, quod homines possit esse vocatiui vel nominatiui casus. Si est vocatiui casus, refertur ad præcedens, & est sensus, quod Sacerdotes dicunt ; O homines immolate vitulis. Si nominatiui est, refertur ad sequens sub hoc sensu. Cum sint homines; sunt adorantes vitulos. Deposita enim ratione, magis bruti quam etiam ipsi vituli efficiuntur. *Isa.* 44. Obliti sunt ne videant oculi eorum, & ne intelligant corde suo, non recogitant in mente sua, nec cognoscunt, nec sentiunt, vt dicant : Medietatem eius combussi igne, & coxi super carbones eius panes, & coxi carnes & comedi, & de reliquo eius idolum faciam, ante truncum ligni procidam. *Psal.* 84. Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus. Hæc eadem dicuntur de Prælato qui fit ab hominibus & non ex Deo. *Zach.* 11. O pastor & idolū derelinquens gregem. Hic enim in figura vituli ad libidines & lasciuiā populi vel augendam vel dissimulandā formatus est. *Psal.* 105. Mutauerunt groriam suam in similitudinem vituli. Hic enim nihil venerabile habet, nisi pompam seculi. Propter quod laudatur Mardochæus. *Esther* 4. quòd talem adorare noluit, ne honorem diuinum impenderet illi, quem Deus non constituerat. Subdit autem de pœna per quatuor comparationes comprehendens eam, & est communis expositio ad literam & ad mores. Primo ponit comparationem vitæ, dicēs.

Idcirco erunt quasi nubes matutina] Nubes matutina vapor est frigiditate noctis compressus, & radijs solis incontinenti dissolutus, & ita est de vita præsenti, quæ radijs solis iustitiæ quando iudicium demonstrat, statim dissoluitur. *Iacob.* 4. Quæ est enim vita vestra ? vapor est ad modicum patens, & deinceps exterminabitur. *Iudas in epistola* Hi sunt nubes sine aqua, quæ à ventis circumferuntur. Et subdit de profectu vitæ & prosperitate [& sicut ros matutinus præteriens] Ros enim fœcundat sicut prosperitas: sed sicut ros mane, sole statim exiccatur, ita prosperitas stultorum tacta luce iustitiæ Dei in nihilum redigitur. *Prou* 1. Auersio paruulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet illos. *Oseæ* 6. Misericordia vestra quasi nubes matutina, & quasi ros mane pertransiens. *Eccl.* 43. Obuians ros ab ardore venienti humilem efficiet eum. Et subdit de

Nubes matutina.

corpore [Sicut puluis turbine raptus ex area] in area enim vt seges contrita est & triturata, multus consueuit esse puluis, qui turbine primo inuolutus & eleuatus dissipatur, ita & homo post semina & labores huius vitæ in puluerem reuertitur & dissipatur, corpus enim non est nisi puluis compactus & in pelle vna conglutinatus. *Iob* 10. Ecce nunc in puluere sedeo, & si mane me quæsieris, non subsistam. 1. *Mach.* 2 Hodie extollitur, & cras non inuenietur, quia conuersus est in terram suam, & cogitatio eius periit. *Psal.* 145. Exibit spiritus & reuertetur in terram suā, supple, corpus, in illa die peribunt. Et subdit de comparatione spiritus qui vehiculū est vitæ & virtutis, qui in fumum resoluitur [sicut fumus de fumario] raptus. Fumarium vocat, vt dicit. *Hieron.* catharactam sine foramen muri per quod egreditur fumus. *Sap.* 2. Spiritus diffundetur tanquam mollis aer, & transibit vita nostra tanquam vestigium nubis. De hoc sic in moralibus dicit *Gregorius.* Carnalis gloria dum nitet, cadit: & dum apud se extollitur, repentino intercepto fine terminatur. Sic namque aurarum flatu in altum stipula rapitur, sed ad ima casu concito reuocatur. Sic nubila fumus extollitur, sed repente annihilatur, & intumescendo dissipatur. Sic ab infimis nebula ascendendo se erigit, sed exortus hanc solis radius ac si non fuit abstergit. Sic in herbarum superficie nocturni roris humor spargitur, sed diuini luminis subito calore siccatur. Sic spumosæ aquarum bullæ inchoantibus pluuijs excitatæ, ab infimis certatim prodeunt : sed eo celerius diruptæ depereunt, quo inflatæ altius extenduntur : eumque excrescunt vt appareant, crescendo peragunt vt non subsistant.

Ego autem Dominus] Tangit hic ingratitudinis accumulationem, & tangit tria, ex quibus concludit propositum, & illud est quartum. Primum est, propositio beneficiorum Domini : Secundum, auersio ingrati populi ; tertium, pœna qua sunt feriendi. Ex his concludit, quòd non nisi in Deo est salus populi. De primo dicit] Ego autem] cum idolum nihil sit [Dominus Deus] sum scilicet per naturæ veritatem & omnium superpositionem [tuus] autem per beneficiorum collationem. 1. *Corinth.* 8. Et si sunt qui dicantur dij, siue in cælo, siue in terra, siquidem sunt dij multi & domini multi, nobis tamen vnus Deus Pater, ex quo omnia [de terra Aegypti] hoc est, diuinitatis meæ potentiam ostendi, in eductione de terra Aegypti, & literaliter & spiritualiter. *Exod.* 20. Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis; hoc enim quotidie facit de peccatis educendo [& Deum absque me nescies] hoc est, Deum qui absque me est, mei scilicet nihil habens, nescies per approbationem. *Exod.* 20. Non habebis deos alienos coram me. Hoc enim non implet fornicator qui deam habet Venerem, nec auarus qui nummum adorat. *Ephe.* 5. Nec superbus qui in excelsis sacrificat. Et subdit [Et Saluator non est præter me] Virtus enim saluandi non est nisi in ipso. *Isa.* 45. Ego Dominus, & non est vltra me Deus, absque me non est Deus iustus, & saluans non est præter me. Et subdit de beneficijs præstitis in deserto [ego cognoui te in deserto] notitia scilicet dilectionis, electionis, & beneficiorum. *Exo.* 33. Inuenisti gratiam coram me, & te ipsum noui ex nomine. 2. *Timoth.* 2.

Timoth. 2. Nouit Dominus qui sunt eius. In deserto autem dicit, propter priuationem cultus, vbi nullus potuit subuenire, nisi Deus [in terra solitudinis] vt etiam potentiam ad cultum auferat. Solitudo enim est terra quæ coli non potest propter maliciam. *Deut.* 32. Inuenit eum in terra deserta, in loco horroris & vastæ solitudinis. Quod signat desertum in quo inuenitur peccator: vbi nec Angeli nec Sancti habitant. Signum autem huius notitiæ supponit ex verbo Prophetæ [iuxta pascua sua] & est ac si aliquis quæreret, quo populum nouit Deus? Et respondet Propheta, iuxta pascua sua. *Deut.* 8. Afflixit te penuria, & dedit tibi cibum manna, quod ignorabas tu & patres tui, vt ostenderet tibi, quod non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Domini. Pluit enim illis manna & coturnices. *Exod.* 16. Et dedit carnes vt egrederentur per nares. *Nume.* 11. Aquam quoque de petræ eduxit, cuius dulcedo melli comparatur, quæ continuo sequebatur populum per desertum. *Nume.* 20. *Psal.* 64. Parasti cibum illorum: quoniam ita est præparatio eius. *Sap.* 16. Substantiam tuam & dulcedinem tuam quam in filios habes ostendebas, & voluntati vniuscuiusque deseruiens, ad quod quisque volebat conuertebatur, cibus scilicet quem eis dedisti.

Manna vniuscuiusque parebat desiderio.

Et adimpleti sunt] Tangit hic populi auersionem, quod super impletionem impleti, diuitiis scilicet & delicijs, & honoribus [Et saturati, eleuauerunt cor suum] difficile enim est diuitijs adimpletum cor non eleuari. *Ezech.* 28. Leuatum est cor tuum in decore tuo. *Iere.* 5 Magnificati sunt & ditati, incrassati & inpinguati, & præterierunt sermones meos pessime. *Hieron.* inducit hoc *Deut.* 32. Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus, dilatatus [& obliti sunt mei] quod scilicet me præ oculis non habuerunt. *Iere.* 2. Populus meus oblitus est mei diebus innumeris. *Isa.* 57. Mentita es, & mei non es recordata Subdit autem de pœna qua sunt puniendi, & ponit similitudines in crudelitate punientis.

Et ero eis quasi leæna] quæ sæuior leone esse dicitur. *Gene.* 49. Requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna. Quis suscitabit eum? *Nume.* 23. Vt leæna consurget, & quasi leo erigetur, non accubabit donec deuoret prædam, & sanguinem occisorum bibat. Et hoc est dictum propter sæuitiam [sicut pardus in via Assyriorum] supple occurram eis. Et sicut dixit leæna propter sæuitiam, ita dicit pardus propter velocitatem ne effugiant. *Habac.* 1. Leuiores pardis equi eius. Et tunc (sicut dicit *Amos* 2.) peribit fuga à veloce. *Iere.* 5. Percussit eos leo de sylua, lupus ad vesperam vastauit eos, pardus vigilans super ciuitates eorum. Dicit autem, in via Assyriorum, quia semper ad Assyrios fugere cogitabant. *Iere.* 2. Quid tibi cum via Assyriorum, vt bibas aquam fluminis? sic etiam seculares confugiunt sẽper ad altum sensũ [occurrã eis quasi vrsa raptis catulis] de qua dicit *Hieron.* quod qui scribunt de naturis animalium, dicunt quod nihil ita sæuit sicut vrsa, raptis catulis. Et in illa sæuitia & feritate dicit, quòd occurrat per regem Assyriorum, vel spiritualiter per diabolum. *Prou.* 28. Leo rugiens & vrsus esuriens, princeps impius super populum pauperem. Dicit autem, raptis catulis, quia primo negantes tributum quasi catulos rapuerunt, & per hoc aduersarios concitauerunt ad sæuitiam. 2 *Reg.* 17. Tu nosti patrem tuum & viros qui cum eo sunt, esse fortissimos, quasi si vrsa raptis catulis in saltu sæuiat. Hanc sæuitiam exaggerat *Salomon Prou.* 17. Expedit magis vrsæ occurrere raptis fœtibus, quã fatuo confidenti sibi in stultitia sua [& dirumpam interiora iecoris eorum] hoc est, vitalia eorum, vel ea quæ amant, quia cogit amare iecur: separabuntur enim à peccatore omnia delectabilia sua. *Osee* 2. Comedet eam bestia agri [& consumam eos ibi] in pœnis scilicet. Et modum tangit quando dicit [quasi leo] *Deut.* 32. Dixit, vbinam sunt, cessare faciam ex hominibus memoriam eorum. *Isa.* 38. Quasi leo sic contriuit omnia ossa mea [bestia agri scindet eos] bestia quasi vastia dicitur, & signat crudelitatem, vel Romanorum, vel dæmonũ. *Gen.* 37 Fera pessima comedit eum, bestia deuorauit Ioseph. Ex his concludit propositum, subdens.

Perditio tua Israël] hoc est, ò Israël, tu ipse es causa perditionis tuæ, qui semper à me, qui sum vita tua, auersus es. *Psal.* 30 Factus sum tanquam vas perditum [tantummodo in me auxilium tuum] qui semper cogitaui de salute tua. *Isa.* 51. Dominus Deus auxiliator meus, & ideo non sum confusus. *Psal.* 120. Auxilium meum à Domino, qui fecit cælum & terram. Et excludit præsumptionem falsi auxilii, subdens [vbi est rex tuus?] in quo scilicet auxilium præsumpsisti. Rex enim saluare non poterit. 1. *Reg.* 8. Num exaudiet vos Dominus in die illa, quia petistis vobis regem? Humana enim virtus saluare non poterit [maxime nunc saluet te] tempore scilicet necessitatis: tunc enim debet succurrere rex & amicus. *Ecci.* 6. In necessitate probatur amicus [in omnibus vrbibus tuis] hoc est, munitionibus, quæ iam omnes expugnantur, vel per diabolum, vel per mortem, vel per tyrannum exteriorem. *Isa.* 36. Ascendit Sennacherib rex Assyriorum super omnes ciuitates munitas & cepit eas [& iudices tui] vbi sunt, hoc est, principes qui te iudicant, qui modo scilicet subuenire non possunt. *Deut.* 32. Surgant & opitulentur vobis, & in necessitate vos protegant [de quibus dixisti] per Samuelem scilicet. 1. *Reg.* 8. [Da mihi regem & principes] Sic enim dixerunt, Rex erit super nos, & erimus nos quoque sicut omnes gentes, & iudicabit nos Rex noster, & egredietur ante nos, & pugnabit bella nostra pro nobis. Et, supple, tunc respondi per Samuelem [Dabo tibi regem in furore meo] qui scilicet te premat, & non defendat [& auferam] hunc regem [in indignatione mea] quia scilicet in Amalech debite non vindicauit. In signum autem huius, vt dicit *Hieronymus*, mugire fecit tonitrua, & descendere pluuias in die messis, quod inconsuetum est in Palestina. 1. *Reg.* 12. Nunquid non messis tritici est hodie? Inuocabo Dominum & dabit voces & pluuias, & scietis & videbitis quia grande feceritis vobis malum in cõspectu Domini, petentes super vos regẽ. Similiter etiam peccant qui petunt sibi Prælatos nõ ex imperio domini, sub quibus suas habeãt libertates. 2. *Timoth.* 4. Erit tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus, & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.

Colligata est] Tangit hic de congregatione iniquitatis ad pœnæ condemnationem [Colligata est iniquitas Ephraim] & dicitur, colligata, quasi

simul

simul in sacculo ligata, in quo scilicet ad iudicium reseruatur, & hic sacculus est in diuina scientia nostrorum peccatorum memoria, & colligatio est non interrupta peccatorum nostrorum reminiscentia, & peccatorum accumulatio. *Iob* 14. Tu quidem gressus meos dinumerasti, sed parce peccatis meis. Signasti quasi in sacculo delicta mea, sed curasti iniquitatem meam. Et sic id quod sequitur, expositio est præcedentis [absconditum est peccatum eius] hoc est, in abscondito reseruatum; vel dicatur quod absconditum est, eo quod per confessionem non est reuelatum ad pœnitentiam. *Iob* 31. Si abscondi quasi homo peccatum meum, & celaui in sinu meo iniquitatem meam. Quasi dicat, male mihi accidit. Et hæc expositio communis est ad literalem & moralem. E conuerso, de confitentibus dicitur *Psal.* 31. Dixi, confitebor, & tu remisisti. *Isa.* 53. Narra si quid habes, vt iustificeris. Qui autem abscondit scelera, non dirigetur, & ideo punitur. Et hoc est quod sequitur [Dolores parturientis venient ei] Dolores parturientis sunt, quando id quod cum delectatione conceptum est, prodit ad lucem, & arctat vterum, & torquet dolore scindente eam, quæ concepit. *Isa.* 59. Conceperunt laborem & pepererunt iniquitatem. *Psal.* 7. Concepit dolorem, & peperit iniquitatem. 1. *Thes.* 5. Cum dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, tanquam dolor in vtero habentis. *Isa.* 37. Dies tribulationis & angustiæ, correptionis & blasphemiæ, dies hæc: quia venerunt filij vsque ad partum, & non est virtus pariendi. Quod autem causa doloris istius in ipso sit, subdit, & suppletur, quia [ipse filius non sapiens] qui scilicet pericula futura sapienter præuideat, & corrigat per pœnitentiam quod deliquit. *Osea* 4. Populus non intelligens vapulabit. *Isa.* 5. Idcirco captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, & probat hoc per signum, subdens [Nunc enim] in proxima scilicet tribulatione captiuitatis [non stabit] sed cadet [in contritione filiorum] quando scilicet filij eius conterentur, vel filij mei de duabus tribubus: Si enim duabus tribubus quæ templum non abiecerunt non pepercit, tunc nullo modo parcet illis qui templum abiecerunt. *Iere.* 45. Ecce quos ædificaui, ego destruo, & quos plantaui, ego euello, & vniuersam terram hanc, & tu quæris tibi grandia? Noli quærere, ecce ego adducam malum super omnem carnem. *Luc.* 23. Si in viridi hoc faciunt, in arido quid fiet?

Confessio peccatorum vtilis est.

De manu mortis] Quia iam dictum est, quod ad finalem damnationem congregata est iniquitas, ideo ne desperet populus de liberatione, saltem ab inferno, subdit de liberatione futura per Christum [De manu mortis liberabo eos] Manus peccatum est, qua peccatores tenentur in morte. *Sap.* 1. Deus mortem non fecit, sed impij manibus & verbis accersierunt eam. Liberando enim de peccatis, liberat de manu mortis. *Matth.* 1. Ipse saluum faciet populum suum a peccatis eorum. *Isa.* 38. Tu autem eruisti animam meam vt non periret, proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea. *Mich.* 7. Deponet omnes iniquitates nostras, proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra [de morte redimam eos] Ex quo redimit de manu mortis, per consequens, redimit de morte æterna. *Rom.* 4. Mortuus est propter peccata nostra destruenda. Morte enim sua mortem nostram destruxit, & vitam resurgendo reparauit. Quod figuratum est *Gen. vlt.* vbi dicitur: Post mortem meam Deus visitabit vos, & ascendere vos faciet de terra ista. Qualiter autem hoc fiat, subdit [Ero mors tua ô mors] Mors dicitur viuere, secundum actum mortis, qua mortificare potest, & in morte detinere, quam potestatem amisit Christi morte, & ideo mortua dicitur esse. *Apoc.* 20. dicitur de hac morte: Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors potestatem non habet. Et quia infernus receptaculum est mortuorum, propter hoc subdit [morsus tuus ero inferne] Ad infernum enim descendit anima Christi, & eos qui longa spe aduentum suum expectauerant, inde liberauit, & ita infernum momordit, scilicet lymbum patrum, quasi dentibus abstrahendo, & receptaculum damnatorum & lymbum paruulorum in originali decedentium derelinquendo. *Septuaginta* sic, Vbi est mors causa tua? vbi est aculeus tuus inferne? Et hoc inducit *Apostolus* 1. *Corinth.* 15. sic dicens: Absorpta est mors in victoria, vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus? Stimulus autem mortis peccatum est, virtus vero peccati lex, Deo autem gratias qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum Dominum nostrum, qui mortuus est pro nobis. Et quod *Apostolus* sic exponit, præsumptuosum reputo aliter exponere. Quia vero ista liberatio in futurum promissa longe post tempora Prophetæ exhibita est, ideo subdit [consolatio abscondita est ab oculis meis] præsens enim in carne non videbo ea. *Isa.* 38 Quæsiui residuum annorum meorum, dixi; Non videbo Dominum in terra viuentium. De quo autem maxime tristatur, subdit [quia ipse] infernus scilicet morsus.

Christus infernum momordit

Inter fratres diuidet] hoc est, inter quoslibet vinculo amicitiæ conuinctos, Vnus enim assumetur ad gloriam; & alter relinquetur ad pœnam. *Matth.* 24. Tunc duo erunt in agro; vnus assumetur, & alter relinquetur; duæ molentes in mola, vna assumetur, & altera relinquetur; duo in lecto, vnus assumetur, & alter relinquetur. Et de hoc testatur Propheta, quod aliquis de suis perditur, & à consortio beatorum separatur. 1. *Reg.* 15. Siccine separat amara mors? Qualiter autem per imminentem captiuitatem hoc fiat, subdit [Adducet Dominus] sapientia scilicet sua [vrentem ventum] hoc est, exercitum leuem & velocem, potius flatu venti venientem quam ambulantem, qui sicut ventus vrens omnia exiccabit. *Ezech.* 1. Ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone, & nubes magna, & ignis inuoluens, vt per ignem exiccet, per nubem grandinet terrore & comminatione, per ventum vero velociter discurrat & vndique diffundatur. *Iob* 4. Vidi eos qui operantur iniquitatem, qui seminant dolores, & metunt eos, flante Deo periisse, & spiritum iræ eius esse consumptos. *Iob* 27. Tollet eum ventus vrens. *Aggei* 2. Percussi vos vento vrente, & vredine, & grandine omnia opera manuum vestrarum, & non fuit in vobis qui reuerteretur ad me [de deserto ascendentem] de deserto dicitur venire ab effectu, quia desertum facit. *Ioel* 2. Terra sicut hortus voluptatis coram eo, & post eum solitudo deserti. Dicitur enim ascendere, quia opprimendo & subruendo venit. *Iob* 1. Ventus vehemens irruit à regione deserti, & concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos. Hæc eadem sub eodem modo referantur ad suggestionem diaboli [&

siccabit

ficcabit venas eius] Venæ sunt villæ & oppida à metropoli deriuata, & venæ sunt etiam per quas vita, sensus & motus à corde fluuut in membra. *Isa.* 37. Glorians dicit (author istius mortis) ego vestigio pedis mei siccaui omnes riuos aggerum. *Isa.* 19. Omnis sementis irrigua siccabitur, arescet, & non erit [& desolabit fontem eius] vel metropolim in populo, vel cor in corpore, vt scilicet & metropolis destruatur, & homo moriatur. *Eccl. vlt.* Confringetur hydria super fontem. Tunc erit verum quod dicitur in *epistola Iudæ*, quod sunt fontes sine aqua. *Isa.* 19. Fluuius desolabit atque siccabitur, & deficient flumina & attenuabuntur & siccabuntur riui aggerum [& ipse] scilicet ventus qui exercitum signat vel diuinum iudicium [diripiet] hoc est, diripi faciet [thesauros omnes vasis desiderabilis] Victo populo thesaurus terræ direptus est, tam in vasis pretiosis quam in auro & in argento, sicut & ea quæ sunt hominis diripiuntur post mortem. *Ezech.* 38 Ecce ad diripiendam prædam congregasti omnem multitudinem tuam, vt tollas argentum & aurum, & auferas supellectilem atque substantiam, & diripias manubias infinitas. In *Glossis* innuitur expositio, quod ventus sit Christus, vrens charitate, desertum faciens mundum à vanitate, & veniens de deserto generis humani, vel de deserto virginalis vteri, & siccans venas mortis, hoc est peccata, qui desolabit fontem, hoc est diabolum à quo peccata fluxerunt, qui diripit vasa desiderabilia, quia animas Sanctorum desiderabiles ab inferno abstraxit, & in paradiso collocauit. *Matth.* 12. Si fortior illo superuenerit, intrabit in domum fortis, & alligabit fortem, & omnia vasa eius distribuet in quibus confidebat. Hoc figuratur *Exod.* 14. Abstulit, Deus mare flante vento vehementi & vrenti tota nocte, & vertit illud in siccum. *Isa.* 51. Nunquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis? Qui posuisti profundum maris viam, vt transirent liberati. Prima tamen expositio literalis est. Et quia infernus & mors præsens sic diuidunt inter fratres, & hoc peccatum fecit, ideo Propheta non tam impœnitentis quam prædicentis modo subdit.

Christus vento vrenti est similis.

Luc. 11.

Pereat Samaria] hoc est, decem tribus, vel etiam peccator. *Psalm.* 67. Sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei. Optat quod pereant, ne viuant in peccatis. Causam autem subdit [quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum] qui scilicet dulcis est per naturam, amaræ iræ efficitur propter peccatum, *Iere.* 2. Quomodo conuersa es in prauum vinea aliena? [In gladio pereat] diuinæ scilicet vltionis. *Iob* 19. Fugite à facie gladij, quoniam vltor iniquitatum gladius est, Vel, pereat in gladio spiritus quod est verbum Dei. *Ephes.* 6. [paruuli eorum elidantur & fœtæ eius discindantur] hoc legimus prædictum esse sub Benadab 4. *Reg.* 8. de Azahele: Iuuenes eorum interficies gladio, & paruulos eorum elides, & prægnantes diuides. Hoc tamen moraliter refertur ad hoc quod paruuli sint primi motus peccati, qui ad petram Christum elidendi sunt, ne nutriantur & crescant in peccatum. Fœtæ autem sunt conceptus malorum propositorum, qui scindendæ sunt per pœnitentiam, ne ad lucem veniant. *Matth.* 4. Væ prægnantibus & nutrientibus in illis diebus.

CAPVT XIV.

Conuertere Israël.

HOc diuisum est contra præcedens, totum est enim de consolatione pœnitentium. Diuiditur autem in partes tres. In prima docet conuersionem. In secunda ponit benignam Domini ad conuersos responsionem *ibi* [Sanabo] In tertia inuitat ad intelligendum huius prophetiæ prolatum sermonem *ibi* [Quis est sapiens]. In primo duo dicit; cordis scilicet, conuersionē, & qualibus verbis impetrent propitiationem *ibi* [Tollite vobiscum] Continuatio ad præcedens. Ex quo tantis malis digni sunt qui peccant, & per pœnitentiam tot mala declinant conuersi, ergo [Conuertere Israël] Conuersio mutatio situs est, vt scilicet superius fiat inferius, & e conuerso: & dextrum sinistrum, & è conuerso; & anterius posterius, & e conuerso; & interius exterius, & e conuerso. In peccatore enim ratio inferior est, & sensualitas superior, quod conuertendum est. *Prou.* 30. Per tria mouetur terra, per seruum cum regnauerit, per ancillam cum fuerit hæres dominæ suæ, & per stultum cum satiatus fuerit cibo. Seruus inferior est ad Dominum, & signat hominem in comparatione ad Deum, qui super Dominum esse vult, quando Domino non supponitur. *Ezech.* 28. Posuisti cor tuum sicut cor Dei, cum sis homo & non Deus. Ancilla autem sensualitas est, & domina ratio: qui ordo in peccatore peruertitur, & sed debet restitui per pœnitentiam, quod signatum est *Gene.* 16. vbi Angelus dixit ad ancillam Agar: Reuertere ad dominam tuam, & humiliare sub ipsa. Stultus autem satiatus cibo, concupiscentia est, per quem etiam regnum iustitiæ turbatur, & ideo mente & spiritu reprimendus est *Iob* 4. Vidi stultum firma radice, & maledixi pulchritudini eius statim. Dextera autem signat spiritualia, & sinistra temporalia: sed peccator spiritualia habet à sinistris, quia parui momenti sunt apud illum, sicut sinistra pigra est, & temporalia habet à dextris. *Matth.* 5. Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Peccator etiam interiora habet sordida, & exteriora pulchra, quod etiam conuertendum est. *Psal.* 44. Omnis gloria eius filiæ regis ab intus. De pulchritudine autem exteriori *Prou. vltim.* Fallax gratia & vana est pulchritudo. Peccator etiam æterna habet posterius, transitoria vero anterius, quod iterum conuertendum est. *Philip.* 3. Posteriorum oblitus ad anteriora me extendo. Sic ergo, Conuertere ò Israël, hoc est, rectifica te ò Israël foris in opere, & qui vides Deum per fidem, ad hunc intus ascende per affectum in contemplatione. *Isa.* 45. Conuertimini ad me & salui eritis omnes fines terræ. Ad quem autem conuertatur, subdit [ad Dominum Deum tuum] ad Dominum propter debitum. *Psal.* 122. Sicut oculi seruorum in manibus dominorum suorum. Et sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum [Deum] quia necessarium. Deus enim Θεὸς græce dicitur, Θεὸς autem à θεάομαι, quod est video, vides, deriuatur. Necessarium enim est ad eum conuerti, qui hominem & omnes actus eius circumspicit. *Hebr* 4. Omnia

Conuersio pœnitenti necessaria.

nuda

nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis sermo. *Boetius in consolatione philosophiæ.* Magna necessitas vobis bene agendi indicta est, qui omnia agitis ante oculos cuncta cernentis [tuum] quia utile, dicitur enim tuus, quia beneficus. *Hebr.* 11. Non confunditur Deus, vocari eorum Deus, parauit enim illis ciuitatem. A quo autem conuertatur, subdit[quoniam corruisti in iniquitate tua] Iniquitas enim & peccatum ruina est, & casus; in casu autem, & ruina nemo stat nec stare potest. *Psal.* 35. Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moueat me. Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem. *Isa.* 3. Corruet populus vir ad virum, propter quod necesse est vt erigatur & conuertatur. *Ephes.* 5. Surge qui dormis,& exurge à mortuis. *Isa.* 64. Cecidimus quasi folium vniuersi,& iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos. Et subdit de verbis quibus poterunt impetrare propitiationem.

Tollite vobiscum verba]hoc est, verba quæ vobiscum sint,& pro vobis,& non contra vos. Hæc sunt verba supplicationis in oratione, veritatis in prædicatione,veræ confessionis coram Sacerdotibus,iubilationis in laude. *Matth.* 12. Ex verbis tuis iustificaberis & ex verbis tuis condemnaberis. *Eccli.* 45. In verbis suis monstra placauit. Hæc autem verba,corde,ore,& opere pronuntianda sunt. *Ephes.* 5. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat,sed si quis bonus est [& conuertimini ad Dominum]verbis scilicet & operibus. *Thren. vltimo.* Conuerte nos Domine ad te,& conuertemur. *Iere.* 15. Si conuertetis, conuertam te[& dicite ei] verbis deuotionis scilicet *Gen.* 18. Loquar ad Dominum meum, cum sim puluis & cinis [omnem aufer iniquitatem] vt nihil scilicet peccati remaneat,ne mali seminis pullulent rediuiua plantaria. *Michea* 7. Quis Deus similis tui qui aufers iniquitatem & transfers peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? delendo enim transit ac si non videat. 2. *Paralip. vltimo in oratione Manasses.* Remitte mihi, remitte mihi, ne simul perdas me cum iniquitatibus meis, neque in æternum reserues mala mihi. *Psal.* 50. Auerte faciem tuam à peccatis meis,& omnes iniquitates meas dele[& accipe bonum]*Hieronymus.* Te auferente malum poterimus offerre bonum. Et est sensus,accepta bonum quod offerre possumus, & hoc est spiritus contribulatus. *Dan.* 3. In animo contrito & spiritu humilitatis suscipiamur [& reddemus vitulos labiorum nostrorum] *Septuaginta.* Fructum labiorum nostrorum,in gratiarum scilicet actione, quæ vitulis comparatur, eo quod mixta est saltibus gaudiorum,teneritudo consolationum. *Luc.* 15. Occidit pater vitulum saginatum,& labori seges virtutum. *Hebr. vltimo.* Offeramus hostiam laudis semper Deo,id est,fructum labiorum confitentium nomini eius. *Psalm.* 68. Laudabo nomen Dei cum cantico,& magnificabo eum in laude,& placebit Deo super vitulum nouellum. Item *Psalm.* 50. Tunc imponent super altare tuum vitulos. 1. *Reg.* 1. Anna adduxit Samuelem in templum in vitulis tribus, hoc est,hilaritate orationis, laudis, & gratiarum actionis. Et quia ad falsa auxilia aliquando confugerant,illa abdicat subdens [Assur non saluabit nos]hoc est, confidentiam in auxilio Assyriorum non habebimus,sed in te solo. Assur autem, id est altus sensus,signat superbiam, in qua non est confidendum. *Tobiæ* 4. Superbiam in tuo sensu, aut in

Gratiarum actio vitulis comparanda.

tuo verbo nunquam dominari permittas; quia in ipsa initium sumpsit omnis perditio[super equum non ascendemus]hoc est, in Ægyptiorum auxilio qui equis abundant, spem non ponemus. Equus autem signat luxuriam,quæ abdicanda est. *Isa.* 31. Væ qui descendunt in Aegyptum ad auxilium in equis sperantes. *Amos* 2. Ascensor equi non saluabit animam suam. *Exod.* 15. Equum & ascensorem proiecit in mare[nec dicemus vltra] per idololatriam[dij nostri opera manuum nostrarum]*Oseæ* 2. Auferam nomina Baalim de ore eius. Moraliter autem opera manuum suarum adorat, cui placent opera sua & sufficientia esse putat. *Isa.* 2. Opus manuum suarum adorauerunt, quod fecerunt digiti eorum. Quod detestatur *Iob* 31. Si osculatus sum manum meam, & lætatum est cor meum in abscondito. Et subdit de sufficientia propitiationis in Deo[quia eius qui in te est]hoc est,fide,spe, & charitate in te manet [misereberis pupilli] *Septuaginta* Populi, Pupillus fuit populus in peccato Deo patre destitutus. *Thren. vlt.* Pupilli facti sumus absque patre. Pupillus est pœnitens à patre diabolo relictus,& matre concupiscentia. *Psal.* 26. Pater meus,& mater mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit me. *Glossa* adducit illud *Psalm.* 9. Tibi derelictus est pauper, orphano, pupillo tu eris adiutor. De mansione in Deo dicitur *Ioan.* 15. Manete in dilectione mea.

Operibus non arroganter fidendum.

Sanabo contritiones]Tangit hic benignitatem recipientis Domini in duobus, in affectu scilicet & effectu. De affectu dicit [Sanabo contritiones eorum]Bonum naturale conteritur per peccatum, sicut bonum corporis conteritur per pœnas. Sanatur autem quando per gratiam reparatur. *Iere.* 17. Sana me Domine, & sanabor; saluum me fac, & saluus ero. *Psal.* 146. Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum. Qualiter autem ista sanitas perficiatur, subdit [Diligam eos spontanee] Spontaneum est quod totum in libertate voluntatis consistit & nulla coactione compellitur,nullo pretio emitur, nullo obsequio præuenitur, & talis est dilectio Dei in nobis. 1. *Ioan.* 4. In hoc est charitas,non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos. *Rom.* 5. Commendat autem Deus suam charitatem in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus secundum tempus,Christus pro nobis mortuus est. Talem etiam charitatem diligit in nobis *Iudic.* 5. Cor meum diligit principes Israël. Qui propria voluntate obtulistis vos discrimini benedicite Domino[quia auersus est furor meus ab eis] hoc est,causa furoris per pœnitentiam. *Mich. vltimo.* Non immittet vltra furorem suum, quoniam volens misericordiam est. *Exod.* 32. Placatúsque est Dominus ne faceret malum quod loquutus fuerat aduersus populum suum. Et subdit de effectu,

Amor Dei spontaneus.

Ero quasi ros]ostendens primo, quoniam virtus germinatiua in ipso est, propter quod rori se comparat; quia ros fœcunditatem terrænascentibus tribuit & confortationem. *Cant.* 5. Caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium. *Isa.* 26. Ros lucis ros tuus, & terram gigantium detrahes in ruinam. *Eccl.* 43. Ros obuians ab ardore venienti humilem efficiet eum, Aquilonem scilicet *Isa* 45. Rorate cæli desuper [& Israël germinabit quasi lilium]illo scilicet, rore infusus. Lilium rectum, in toto stipite viride, multorum florum,in flore candens,in centro floris croceum,

Lilium eleganter describitur.

in folio floris repandum, odoriferum, tumentibus pulmonibus aptum. Rectitudo iustitiam signat, viriditas vigorem fidei & virtutis, multitudo foliorum, connexionem virtutum, candor castitatem, croceum in centro carnis mortificationem, repandum ad se incuruatum per discussionem suiipsius. Vnde 3. *Reg.*7. dicitur, quod lilium fit repandum. *Psal.*91. Iustus germinabit sicut lilium, & florebit in æternum ante Dominum. *Cant* 2. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. Odoriferum autem per famam bonæ opinionis. *Cant.*4. Qui pascuntur in liliis. Tumido pulmoni medicamentum, virtute castitatis & humilitatis. *Cant.*7. Venter tuus sicut aceruus tritici, vallatus liliis. Et subdit de profectu.

Erumpet radix eius] in multas scilicet stirpes & germina virtutum scilicet & operationum. *Iob.* 29. Radix mea apertus est secus aquas, & ros morabitur in messione mea [vt Libani] qui mons calidus est, in quo mirabiliter emittunt radices. *Iere.*17. Erit quasi lignum quod transplantatur secus aquas, quod ad humorem mittit radices suas, & non timebit cum venerit æstus, & erit folium eius viride, & in tempore siccitatis non erit solicitum, nec aliquando desinet facere fructum. Libanus autem candidatio interpretatur, quia omnia hæc debent esse in candore virtutis. *Thren.*4. Candidiores Nazaræi eius niue. Et subdit de pulchritudine honestatis.

Ibunt rami eius]hoc est, eundo dilatabuntur, in ramificationem scilicet virtutum, & meritorum, & multiplicationem fidelium. *Ezech.*36. Vos autem montes Israël ramos vestros extendite, vt germinetis, & fructum afferatis populo meo Israël. *Dan.*4 Rami eius pulcherrimi. *Eccli.*24. Rami mei honoris & gratiæ. Et subdit de pulchritudine.

Oliua doctrinam significat veritatis.

Et erit quasi oliua gloria eius] oliua ministra lucis est, & signat doctrinam veritatis. *Zacha.*4. Duæ oliuæ super candelabrum, vna à dextris lampadis, & alia à sinistris eius, hoc est, doctrina veritatis de æternis, & doctrina veritatis de temporalibus. Oliua etiam vnctiua est infirmitatis, & signat misericordiam quæ vngit infirmos. *Eccl.*9. Oleum de capite tuo non deficiat; quia misericordia à nobis deficere non debet. Etiam est cibi conditiua oliua. *Eccl* 24. Quasi oliua speciosa in campis, omnibus scilicet communis. Et subdit de suauitate opinionis.

Et odor eius vt Libani] qui est odor thuris in diffusione sanctitatis. *Cant.*4. Odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Sicut enim gloriatur in nitore conscientiæ apud Deum quod signatur per oleum; ita prouidet bona coram hominibus in odore bonæ famæ. 2. *Corinth.*2. Christi bonus odor sumus Deo in his qui pereunt, & in his qui salui fiunt. Et subdit de securitate quiescentium in tali regno.

Conuertentur] ad Dominum tota deuotione. 1. *Pet.*2 Conuersi estis nunc ad pastorem, & Episcopum animarum vestrarum [sedentes] hoc est, quiescentes [in vmbra eius] protectionis. *Cant.*2. Sub vmbra illius quem desideraueram, sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo. *Psalm.*56. In vmbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas. Et subdit de edulio.

Viuent tritico] *Septuaginta.* Inebriabuntur tritico, literali scilicet, & verbi Dei & corporis Iesu Christi. *Psalm.* 147. Adipe frumenti satiat te. *Osea* 2. Terra exaudiet triticum, vinum, & oleum, & hæc exaudient Iezrahel. *Gen.*27. Frumento, & vino, & oleo stabiliui eum

Vinea pulchra significatio.

Et germinabunt quasi vinea] in fructum scilicet dulcissimum, Deum & hominem lætificantem, in spiritualibus scilicet consolationibus. *Eccl.*24. Ego quasi vitis fructificaui suauitatem odoris. Vinea enim iucunda est pampinis, hoc est, foliis, quæ verba signant ædificationis; super vicinas arbores repausat, quod signat congruentiam conformitatis & applicabilitatis ad homines. De pampino dicitur *Osea* 10. Vitis frondosa Israël. De antibus dicitur 1. *Corinth.*10. Omnibus omnia factus sum, vt Christum lucrifacerem. Est etiam diffusa palmitibus in exemplis. *Psalm.*79. Extendit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad flumen propagines eius. In amaritudine quoque constitutos lætificat, & defluentes deliciis tenet & sistit. Minimi floris est tamen odoriferi, ita quod dubitatur apud Philosophos, vtrum floreat, eo quod flos infixus viti non inuenitur, sed tanquam puluis circumpositus? quia in mundo in paucis floret, quamuis odorem virtutis longe latéque diffundat. *Cant.*2. Vineæ florentes odorem dederunt. In fructu autem gaudium & lætitiam generat. *Iudic.*9. dixit vitis; Nunquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum & homines?

Memoriale eius]apud posteros scilicet in quorum recordatione semper sunt. *Eccl.* 44. Hi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt, sicut & nos memoriam Sanctorum habemus in laudibus. *Isai.*26. Nomen tuum & memoriale tuum in desiderio animæ]Sicut vinum Libani] *Glossa Hieronym.* Libanus apud Græcos & Hebræos mons dicitur & thus; hic autem pro thure ponitur, vnde vinum Libani gaudium spirituale est, thure deuotionis conditum. *Cant.*7. Dabo tibi vinum conditum, dignum dilecto meo ad potandum. labiisque & dentibus eius ad ruminandum. *Eccl* 49. Memoria Iosiæ in compositione odoris facta est opus pigmentarij. In omni ore indulcorabitur quasi mel memoria eius. Et subdit de propitiatu.

Ephraim, quid mihi vltra idola] supple, opponis? Deum enim non debes eligere præter me, cum ego in omnibus sufficiam. 2. *Corinth.*10. Quæ communicatio templo Dei cum idolis? 1. *Cor.*9. Et si sunt qui dicantur dij, siue in cælo, siue in terra, nobis tamen est vnus Deus pater, per quem omnia, & nos per ipsum. Indignum enim Deo est, quod aliud idolum secum colatur. Et subdit, quam paratus est in propitiatu [ego exaudiam] in oratione scilicet. *Iere.* 33. Clama ad me, & ego exaudiam te, & annuntiabo tibi grandia] & dirigam eum] in prosperis scilicet & omni rectitudine virtutis. *Psalm.*39. Statuit supra petram pedes meos, & direxit gressus meos. *Tobia* 4. Pete ab eo vt vias tuas dirigat, & omni tempore consilia tua in ipso permaneant [Ego vt abietem virentem] poram eum. *Isidorus.* Abies ab abeundo dicitur, quia in altissimum abit, & signat intentionem cælestium. *Philip.*3. Nostra conuersatio in cælis est. Virentem autem dicit propter virorem mentis semper recentem. *Iere.* 17. Erit folium eius viride. Et subdit de multiplicatione fructus [ex me fructus tuus inuentus est] & propter hoc multi-

Abies.

plex

plex est, quia ex Deo est. *Ezech.* 47. Non defluet folium ex eo, & non deficiet fructus eius.

Sapiens Quis sapiens] Tangit hic Propheta inuitationem ad intelligentiam istorum sermonum [Quis sapiens] Sapiens proprie dicitur, qui sapore diuinorum & experimento diuinæ sapientiæ, virtutis, & bonitatis accepit notitiam. *Isa.* 11. Requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ, &c. [& intelliget ista] quæ scilicet, de Deo dicta sunt, & quis notat raritatem talium & commendabilitatem. *Psal.* 106. Quis sapiens & custodiet hæc, & intelliget misericordias Domini? *Prou.* 1. Audiens sapiens sapientior erit, & intelligens gubernacula possidebit [intelligens & sciet hæc] *Gregorius.* Intellectum dat, dum de intellectis mentem illuminat. Vnde intellectus est illuminatio de Scripturis: ille enim hæc scite poterit & intus legere, hoc est, intelligere. *Psal.* 31. Intellectum tibi dabo, & instruam te. *Eccl.* 17. Disciplina intellectus repleuit illos. Creauit illis scientiam Spiritus, & sensu impleuit cor illorum, & mala & bona ostendit eis. Quid autem intelligant, subdit [quia rectæ viæ Domini] hoc est, mandata & iudicia ipsius. *Ezech.* 18. Nunquid via mea non est æqua? Et non magis viæ vestræ prauæ sunt? *Psal.* 18. Iustitiæ Domini rectæ [& iusti ambulabunt in eis] hoc est, proficient. *Isa.* 26. Semita iusti recta est, rectus callis iusti ad ambulandum [præuaricatores vero] præuaricator est, vt dicitur *Galat.* 1. qui destruit ea quæ fecit. Sic qui ore dicunt & opere negant, præuaricatores sunt. 2. *Reg.* 23. Præuaricatores quasi spinæ euellentur [corruent in eis] vijs Domini scilicet, quod tamen non est ex vijs, sed ex prauitate pedis ambulantis, sicut equus cespitans plus cespitat in via plana quàm in aspera. *Glossa* adudcit hoc, quod habetur *Luc.* 2. Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël.

***

D. ALBERTI MAGNI, EPISCOPI RATISPONENSIS DOCTRINA TOTO ORBE CELEBERRIMI, ORDINIS PRÆDICATORVM.

IN IOELEM PROPHETAM Enarratio.

PROLOGVS.

Spiritus sanctus ostiarius est sacræ Scripturæ.

PERITE *mihi portas iustitiæ, ingressus in eas, confitebor* Domino. *Phatuel aperiens Deus interpretatur, & signat Spiritum sanctum, qui ostiarius est, sicut dicitur* Ioan. 10. *Hic ostiarius aperit, qui nisi aperiat diuina virtute, nemo ad intelligendum & docendum diuina intrare poterit, eo quod consilium Dei scire nemo potest.* Roma 11. *Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?* Isa. 40. *Quis adiuuit Spiritum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi?* Ioël *autem interpretatur humilis descensus, quia prophetico Spiritu docet descendere ad humilitatem pænitentiæ. Interpretatur etiam incipiens Deus, eo quod nihil præsumpsit incipere, cuius Deus non esset author.* Eccl. 18. *Cum consummauerit homo, tunc incipiet* Hic ergo, *aperiente sibi ostium Spiritu sancto, spiritualia præcepta de pænitentia docet.* 1. Corinth. 2. *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis, quæ & loquimur. Et per hanc portam ingressus ad veritatem & virtutem, confitetur Domino in laude & prædicatione veritatis & virtutis.* Roma. 10. *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Et ideo secundus in ordine ponitur, vt populus qui secundum prædicationem* Oseæ *fornicatus est à Domino, per prædicatam pænitentiam* Ioëlis *ad Dominum reuertatur.* Iere. 3. *Fornicata es cum amatoribus multis: tamen reuertere ad me, & ego suscipiam te.*

Io Linter xy. Prophetas secundus est.

PROLOGI

PROLOGI DIVI HIERONYMI IN IOËLEM PROPHETAM EXPLANATIO.

SANCTVS Ioel] Huic Prophetæ Hieronymus præmittit prologum & argumentum. In prologo quinque continentur. Ordo, scilicet ad quos prophetat, & tempus prophetiæ, & qualiter accepit inspirationem, & qualiter audienda est enuntiatio prophetica. Sanctum dicit, vt ad prophetandum sit idoneus. *Psalm.* 49. Peccatori dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas? *Ecci* 15. Non est speciosa laus in ore peccatoris. Ioel incipiens Deus dicitur, vt omne quod dicit, à Deo incipere credatur. *Rom.* 15. Non audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus [apud Hebræos] apud quos est primus fons doctrinæ fidei. *Prou.* 5. Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide [post Oseam] hoc est, post librum Oseæ [ponitur] quia postquam fornicatus est populus, consequens est, vt per pœnitentiam reuertatur. Pœnitentia enim supponit peccatum esse factum. 2. *Paralip. vlt. in oratione Manasses.* Non posuisti pœnitentiam iustis qui tibi non peccauerunt. Et subdit de materia id, est, ad quos prophetat.

Et sicut ibi] hoc est, in Osea [sub nomine Ephraim] quod signat regnum decem tribuum [ad decem tribus confertur] hoc est, componitur [vaticinium] quæ scilicet decem tribus [vel Samaria] à metropoli [vel Israel à primo patre [sæpe memorantur] hoc est, nominantur [Sic in hunc Prophetam omne quod dicitur] sic ordinatur litera. Sic omne quod dicitur in hunc Prophetam ad eos scilicet. *Psalm* 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. 2. *Cor.* 13. An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Deus [principaliter ad tribum Iuda] hoc est, ad regnum Iuda, quod fuit super duas tribus [& ad Ierusalem] metropolim scilicet vbi sedes regni fuit [pertinere credendum est] principaliter dicit, quia literalis sensus ad duas tribus est. Tropologicus autem ad omnes extenditur [& nullam omnino] quoad sensum literalem [Israelis id est, decem tribuum in hoc] libro *Ioelis* [fieri mentionem] principaliter, supple. Et subdit de tempore.

Quo tempore Ioel prophetauerit.

Tempora quoque quibus prophetauit] Ioel [eadem debemus accipere] secundum regulam Hebræorum, quod Prophetas in quorum titulis tempora & reges non ponuntur, intelligere debemus temporibus eorundem regum prophetasse, qui ponuntur in titulo immediatè præcedentis Prophetæ [quæ in Osea legimus] qui immediate istum præcedit. Et subdit de nominibus illorum [In diebus Oziæ] de quo 4. *Reg.* 15. [Ioathan] de quo *ibidem* [& Achas] de quo 4. *Reg.* 16. [& Ezechiæ] de quo 4. *Reg.* 17. & 18. [regum Iuda] Isti enim quatuor reges fuerunt duarum tribuum [In diebus Ieroboam filij Ioas regis Israel [de quorum vtroque habetur 4. *Reg.* 13. Et subdit qualiter per inspirationem sermo Dei factus est ad ipsum.

Sermo Domini in se factus non est.

Porro factum esse sermonem Domini] sermo Domini in se factus non est. Dicit enim *Augustinus & Chrysostomus*, quod id, per quod omnia sunt facta, factum esse non potest, sequeretur enim quod esset factum per seipsum. Sunt autem omnia facta per verbum Dei. *Ioan.* 1. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil [ad meritum eius cui fit, refertur] vt scilicet connotatum verbi in Propheta factum esse credatur, hoc est, inspiratio verbi ad prophetandum [non] hoc est, non refertur factio [ad conditionem illius] scilicet sermonis [qui fieri] vel condi [dicitur] & hoc est quod factio quæ importatur per participium factus, non ponatur circa rem substantiui sui quod est sermo, sed in re accusatiui vel datiui, cum dicitur: Factus est ad Ioelem vel Ioeli: illi enim vel ad illum aliquid factum est quod est inspiratio. Et hoc probat; subdens [vt alibi legimus] in *Psal.* 117. [Dominus factus est mihi in salutem] Alia translatio, Saluatorem, vbi factio non ponitur circa rem accusatiui. Saluator enim factus non est; sed ponitur circa rem datiui, hoc est circa eum qui saluatur & cui salus datur. Et subdit de auditu enuntiationis propheticæ.

Auditus autem] quo scilicet audiuntur diuina [in Scripturis sanctis] quæ spiritualiter loquuntur [non est ille] exterior scilicet [qui in aure] exteriori [sonat] in aere. De illo enim dicitur *Isa.* 6. Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere [sed qui in corde percipitur] ad intellectum scilicet qui quasi locus est auditorum & vas [iuxta illud quod Dominus loquitur] *Matth.* 13. [Qui habet aures audiendi, audiat] interius percipiendo. Aliter enim dicitur, Non audiuit populus meus vocem meam, & Israel me non intellexit. Dicit enim aures audiendi, eo quod via est ad auditum interiorem. *Apoc.* 3. Qui habet aures audiendi, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis. Et hoc probat ex proprietate Græci sermonis, subdens [quod autem dicitur Hebraice haazenu, græce ἐνωτίσασθαι, & latine sonat, auribus percipite] & arguit ex hoc subdens [propriè non aure] quæ via scilicet est, & non vas, vel locus [sed corde percipitur] Percipitur enim quod capitur; non enim capitur aliquid in quo est sicut in transitu; aure ergo non percipitur, quia non capitur. Subdit distinguens qui audiant & qui percipiant [qui senes sunt] mentis scilicet canicie, de qua *Sap.* 4. Cani sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata [& cælestes] sensu, scilicet & merito. *Philip.* 3. Nostra conuersatio in cælis est [audiunt spiritualiter] Illi enim spiritum habent interius reuelantem. *Ioan.* 16. Cum venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem [qui autem habitant in terra] hoc est, in terreno corpore, quod ab auditu spirituali impedit animam. *Sap.* 9. Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem [appellanturque terreni, auribus percipiunt] quasi ab alio loquente. *Ioan.* 3. Qui de terra est, de terra loquitur. Et subiungit documentum generale [vbicumque autem hæc duo verba] audire scilicet, & auribus percipite [coniuncta ponuntur] in Prophetis scilicet [non ad simplicem tantum verborum sonum referuntur, qui simplex sonus est in sensu literali [sed ad

reconditam quoque] spiritualem scilicet in literali [dictorum] hoc est, eorum quæ dicuntur [intelligentiam pertinent] hoc autem probat, subdens [in Genesi, (quarto.) Lamech] qui à Cain descendit [Loquitur ad vxores suas Ada & Sella] primus enim bigamiam introduxit [Audite verba mea vxores Lamech] & hoc refertur ad auditum interiorem [auribus percipite sermones meos] quod refertur ad auditum exteriorem [quia occidi virum in vulnus meum] hoc est Cain, qui propter fratricidium profugus habitauit inter bestias, quem Lamech ad feram proijciens sagittam occidit. Et quod dicitur, io vulnus meum, sensus est, hoc est, in vulnus à me inflictum [& iuuenem in liuore meo] Dicitur enim quod Lamech cæcus à iuuene dirigebatur ad venationem, & quia Cain occidit vulnere sagittæ, & hoc iuuenis non prohibuit, iratus in iuuenem, insurrexit & liuentibus ictibus per arcum iuuenem occidit. Et hoc est quod dicitur in liuore meo] Et *Isa.* 1. Audite cæli] hoc est, cælestes, quorum est intus auditus [& auribus percipe terra] hoc est, terreni, qui tantum exterius audiunt.

Lamech primus bigamiam induxit.

ARGVMENTI DIVI HIEronymi in Ioëlem Prophetam, explanatio.

POST hunc prologum præmittit *Hieronymus* argumentum, in quo mentem aperit de contentis in prophetia. Accipitur autem istud de verbis *Hieronymi in prologo galeato*. Et sicut tria continentur in prophetia, ita & tria in argumento scilicet, clades euertens, pœnitentia, & sanctificatio [Ioel Phatuel filius] hoc est, Propheta Prophetæ filius. *Psal.* 23. Hæc est generatio quærentium Dominum] describit terram duarum tribuum] Iudæ scilicet, & Beniamin, quibus iunixti erant Sacerdotes, & tribus leuitica [eruca] quæ est vermis oleribus adhærens, & viride & molle quod est in folio consumens, sed non tangens stipitem folij, vel venas quæ de stipite in viridi folij disperguntur, eo quod illæ duræ sunt [brucho] hoc est, pullo locustæ, quando de semine primo egreditur, & nec saltum habet nec volatum. Sub quo etiam intelligitur attalagus, qui est bruchus aliquantulum grandiusculus, quando scilicet, saltum paruum habet, sed non volatum [locusta] quod idem quidem animal est, sed perfectum. Vnde componitur à longo, & hasta; eo quod tetro longa crura habet per modum hastæ quibus nititur & impingit se ad saltum; habet etiam alas, quibus vtitur ad volatum [rubigine] Rubigo dicitur ros incensus ab aëre descendens, & viridia magis incendens & primo ad minij colorem, postea autem in fuliginem conuertens, & hoc modo adhærentia erucæ nociua est, dura tamen dimittit. Bruchus autem immobilitate, quia late & in diuersis pastum quærere non potest, id quod remansit erucæ, totum medullitus exugit. Locusta autem quæ altius volat, etiam ad arborum flores, fructus, & frondes extollitur, quæ erucæ & brucho superfuerunt. Rubigo autem quæ cum rore omnia tegit, nihil relinquit Et sic in principio sui à quadrupli-

Eruca.

Bruchus locustæ pullus.

Locusta.

Rubigo.

ci plaga [vastante consumptam] describit terram duarum tribuum. In secunda autem parte [&] id est, etiam [post euersionem prioris populi] quæ euersio facta est per plagas, vel per pœnitentiam quam in secundo describit capitulo, supple, describit etiam tertio capitulo [effusum iri Spiritum sanctum] in Dei præordinatione [super seruos Dei & ancillas] Apostolos, scilicet & mulieres, quæ cum eis erant, sicut dicitur *Actor.* 1. & hoc explanat, subdens [id est, super centum viginti credentium nomina] Nomina dicuntur nominati inter credentes & perfecti, quod adaptat vlterius, subdens [&] id est, quia [fuerunt viri in cœnaculo montis Sion] Apostoli scilicet & Discipuli, centum viginti. *Act.* 1. Erat turba hominum fere centum viginti, cuius numeri subiungit mysterium [Qui] scilicet centum viginti [ab vno vsque ad quindecim] progressione scilicet continua [paulatim] vt scilicet quilibet numerus secundum se sigillatim accipiatur [& per incrementa] vt scilicet sequens numerus præcedenti semper adiungatur [surgentes] numeri [quindecim graduum numerum efficiunt] propter hoc quod progressio stat in quindecim. Gradus autem quindecim in *Psal.* 119, Sunt qui dicuntur canticum graduum, eo quod signat profectus ascendentis per gradus virtutum, & sunt. Ad Dominum cum tribularer, inclusiue, vsque ad quatuordecim sequentes continuè. Et hoc est quod sequitur [qui] scilicet numerus [in Psalterio mysticè continetur] Progressio autem continua vocatur numerus ab vno vsque ad quindecim numeratus, ita quod quilibet numerus contentus inter quindecim omnibus præcedentibus se continuo supponatur. Sic scilicet duo vni addita faciunt tria. Tria autem duobus & vni addita faciunt sex. Quatuor autem tribus & duobus & vni addita, faciunt decem. Et hoc modo progrediendo vsq; ad quindecim, surgit numerus centum viginti, nec plus nec minus. Et hucusque completum est argumentum mentem aperiens de omnibus quæ in prophetia continentur. Quod autem sequitur, *Glossa* est de originali sumpta, in quo ostendit modum principij in prophetia, & quare in titulo reges non ponuntur, & qualiter sibi nomen congruit & genus.

Psalmi quindecim graduum.

Ex tribus generibus rhetorum] hoc est, rhetoricorum locorum [hæc firmantur principia] scilicet istius prophetiæ, quod explanans, subdit [&] idem [tres sunt argumentorum partes] quibus scilicet aduocatus mentem admonens iudicis & assistentium, primo proœmialiter proponit [ex quibus solet omnis orator incipere] & enumerat locos illos [aut enim dociles] iuribus scilicet & rationibus propositorum allegatis [aut beneuolos] fauorabilitate causæ præposita [aut attentos] difficultate dicendorum ostensa [debet efficere] orator scilicet. Et hoc adaptat isti authori, subdens [Hic igitur Propheta] Ioël scilicet rectè secundum artem rhetoricam [à magnitudine] futuræ scilicet [cladis] suæ scilicet prophetiæ [sumens initium] prophetandi scilicet [eósque qui audituri erant] prophetiam [volens ad pœnitentiam prouocare] *Isa.* 50. Dominus dedit mihi linguam eruditam, vt sciam sustentare eum qui lapsus est verbo [reddit attentos. *Isa.* 50. Dominus aperuit mihi aurem vt audiam eum quasi magistrum. Per quid autem reddit attentos, subdit [admirans] hoc est, in admirationem ponens [futurum malum] quod scilicet terra

terræ & habitatoribus prophetat imminere. Et subdit intentionis suæ in hoc finem [vt considerantes]auditores scilicet [venturæ cladis asperitatem]oculis,magis cordis quam corporis[ocius arripiant pœnitentiam] territi scilicet de malo futuro.Et subiungit quare reges & tempora in titulo non ponuntur [In hoc Propheta idcirco , nec reges,nec tempora sunt prænotata] in titulo scilicet[quia] secundum regulam Hebræorum [iisdem temporibus ac regibus quibus Osea] supple, prophetauit[prophetauit]& iste,& ideo post Oseā immediatè ordinatur. Et subdit de nominis congruentia[Ioel interpretatur incipiens,aut Domini descensus] *Ptolomaus in prouerbiis.* Qui inter sapientes est humilior,inter sapientes est sapientior, sicut profundiores lacunæ , plures continent aquas. *Ecci.3.* Quanto magnus es, humilia te in omnibus.*Luc.*14.Recumbe in nouissimo loco. Et subdit mysterium dicens [Tropologicè , hoc est] significatum sciiicet[quod qui ostium , &] id est, [scientiam Dei]hoc est,scientiam de diuinis [habuerit apertam] hoc est , reuelatam quod Phatuel huius Prophetæ pater interpretatur [rectè incipit prophetare] & hoc in præhabitis ostensum est. Deinde subdit de genere & sepultura [*Ioel* de tribu Ruben natus]supple,fuit,& hoc competit,quia Ruben visio ioterpretatur [& iste de videntibus] hoc est,de Prophetis[vnus fuit]1.*Reg.*9 Qui nunc Propheta,olim dicebatur videns. Et subdit de patria[in agro]hoc est,villa agresti [Bethoron]quod interpretatur domus magistri, vel domus ascensus humilium , quod etiam competit , quia ibi Spiritum sanctum vt magistrum audiuit , & ibi ab humilitate idiotæ ad sublimitatem prophetię ascendit[vbi etiam]in agro scilicet Bethoron [in pace] ante captiuitatem & gladium,supple[mortuus est] *Psalm.*75. In pace factus est locus eius [atque sepultus] *Isa.* 11. Erit sepulchrum eius gloriosum.

CAPVT I.

Verbum Domini.

PRophetia hæc primo in tres partes diuiditur, scilicet in titulum , excitationem ad auditum, & prophetiæ contextum. Titulus est iste[Verbum Domini] quod ideo dicitur verbum singulariter, quia cum sit vnicum & increatum , secundum quod in Deo est , tamen ratio & causa & forma multorum est verborum , quibus scilicet, secundum diuersos effectus exprimitur , de qua vnitate dicitur *Iob* 33. Semel loquitur Deus , & secundo idipsum non repetit[quod factum est]*Glossa* , non quantum ad se,sicut in præcedentibus dictum est, eo quod factio non ponitur circa Verbum,& ideo addit[ad Ioel] vt in anima Prophetæ factio per inspirationem esse intelligatur. Et subdit de patente[filium Phatuel]vt sicut carnaliter , ita spiritualiter à tanto patre descendisse sciatur. *Ecci.*44. Cum semine ipsorum permanent bona.

Audite hæc senes] Excitat hic ad attentionem ex admiratione diceudorum , proponens à quibus & qualiter audiatur , & iterum dicendorum ostendeos magnitudinem, & qualiter hæc doctrina in posteros est deriuanda [Audite hæc senes] non tam canitie corporis quam mentis , tales enim patulum habent auditum. *Sap.*4. Senectus venerabilis est , non diututna nec numero annorum computata. Cani enim sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata. Et horum (sicut iam in præcedentibus dictum est) audire est[& auribus percipite] corporis scilicet [omnes habitatores terræ] horum enim audite exteriori audite est , quia spiritum loqaentem ad autem interiorem non habent. *Deut.* 32. Audite cæli quæ loquor,& audiat terra verba oris mei. Cæli,id est cælestes sunt qui hic senes. Terra vero , id est terrestres , qui hic habitatores terræ appellantur, *Isa.* 1.Audite cæli , & auribus percipe terra , quoniam Dominus loquutus est. Et subdit de raritate facti[Si factum est in diebus vestris] præsentium scilicet[aut in diebus patrum vestrorum] præteritorum scilicet , quorum extat memoria. Et sicut dicit *Hieronymus* , patres vocat , patres, auos,proauos,& attauos,& subauos. *Dan.*12. Veniet tempus quale non fuit ex quo gentes esse cœperunt super terram vsque ad tempus illud. *Matth.*24. Erit enim tunc tribulatio magna,qualis nunquam fuit ab initio mundi vsque modo,nec fiet. Et subiungit de deriuatione huius prophetiæ ad posteros[super hoc filiis vestris narrate] *Glossa* , omni futuræ soboli. *Psalm.*70. Donec annuntiem brachium tuum , generationi omni quæ ventura est [& filij vestri]supple narrent [filiis suis] vt(sicut dicit *Augustinus*) cum propagatione seminis fiat propagatio doctrinæ religionis [& filij eorum] narrent,supple[generationi alteræ]in successiones perpetuas.*Deut.*32. Interroga patrem tuum & annuntiabit tibi , maiores tuos & dicent tibi. Hoc signatur *Isa.*6. vbi dicitur , quod Seraphin clamabant alter ad alterum.*Marc.*11. Qui præibant & qui sequebantur , clamabant dicentes : Hosanna. Et hoc est quod dicitur *Ecci.* 24. Enarrabo prophetiam vsque in longinquum. Et post pauca: Doctrinam quasi prophetiam effundam , & relinquam illam quærentibus sapientiam , & non desinam in progenies eorum vsque in æuum sanctum.

Parentes filys suis annuntient Dei magnalia.

Residuum erucæ] Hic incipit prophetia , & habet tres partes . In quatum prima per terrorem concutit corda ad pœnitentiam. In secunda docet pœnitentiam veram *infra* 2. *ibi* [Canite tuba [In tertia pœnitentribus vere Spiritus sancti promittit abundantiam, & super hostes victoriam.*Infra* 3.*ibi* [Quia ecce in diebus illis] Prima harum diuiditur in duas. Primo enim describit pœnæ magnitudinem;& quia metaphorice loquutus est ,secundo describit mataphoræ explanationem *ibi* [Gens enim ascendit] In primo duo paragraphi sunt. Primo enim describit futurum malum. Secundo, ex hoc excitat ad pœnitentiæ fletum [Residuum erucæ] scilicet quod eruca non comedit [comedit locusta] *Isa.* 14. Subter te sternetur tinea , & opertimentum tuum erunt vermes. *Exo.* 10. Ecce ego inducam cras locustas in fines tuos,quę operiēt superficiem terræ ne quicquam eius appareat. Et post pauca: Corrodet omnia ligna quæ germinant in agris. Et implebunt domus tuas , & seruorum tuorum , & omnium Aegyptiorum : quantam non viderunt patres tui , & aui , ex quo orti sunt super terram,vsque in præsentem diem[Residuum locustæ comedit bruchus] *Psal.*104. Venit locusta & bruchus, cuius non erat numerus [& residuum

bruchi comedit rubigo] *Psal.* 77. Dedit ærugini fructus eorum, & labores eorum locustæ. Ærugo & rubigo pro eodem hic sumuntur. *Iacob.* 5. Diuitiæ vestræ æruginauerunt, & ærugo earum erit vobis in testimonium, & manducabit carnes vestras sicut ignis. Hæc quatuor exponens *Hieronymus* literaliter, dicit: Per erucam Assyrij, Chaldæi, & Babylonij significantur, qui decem tribus tempore Ezechiæ (4. *Reg.* 18.) & duas tribus cum tribu sacerdotali tempore Ioachim nepotis Iosiæ (4. *Reg.* 24.) captiuauerunt. Per locustam, Medi & Persæ signantur. Per bruchum, Macedones, & omnes Alexandri successores, maxime Antiochus, cognomento Epiphanes, qui more bruchi sedit in Iudæa, & omnes reliquias priorum regum deuorauit. Per rubiginem signantur Romani, qui penitus omnem Iudæam vastauerunt. Dicit etiam *Hieronymus*, quod Hebræi dicunt, quod ante captiuitatem his quatuor plagis ad literam Iudæa vastata fuerit. *Gregorius* explanat moraliter, sic dicens: Per erucam nota libidinem, quæ sicut eruca corruptæ naturæ adhæret. *Iob* 17. Putredini dixi, Pater meus es, mater mea & soror mea vermibus. Per locustam, inanem gloriam, quæ circumuolat & alta requirit. *Apoca.* 9. De fumo putei exierunt locustæ in terram, & data est illis potestas, sicut habent scorpiones terræ potestatem. Per bruchum, ingluuiem ventris, quæ quasi immobilis est, & immunda, & rodit quæcunque sunt viridia. *Isa.* 33. Congregabuntur spolia vestra sicut colligitur bruchus, cum fossæ plenæ fuerint de eo. Per rubiginem iram, multi enim domant libidinem, sed inde eriguntur in superbiam, de superbia ruunt in ingluuiem, de nimia comestione & ebrietate in iram & furorem. *Prou.* 25. Aufer rubiginem de argento: & egredietur vas purissimum. Qui his perturbationibus obuoluuntur, lumen sapientiæ intueri non possunt. *Hieronymus* moraliter sic exponit: Per hæc quatuor significantur quatuor animi passiones, quæ si vltra modum dominantur, auferunt salutem animæ. Duæ harum sunt de præsenti, tristitia scilicet de præsenti aduersitate, gaudium de præsenti prosperitate. De tristitia dicitur 2. *Corinth.* 7. Tristitia sæculi mortem operatur. De gaudio *Sap.* 14. Dum lætantur, insaniunt. Duæ vero sunt de futuro, timor scilicet de futuro malo, spes de futuro bono. De timore dicitur in *Psal.* 13. Trepidauerunt timore vbi non fuit timor. De spe *Sap.* 5. Spes impij quasi lanugo, quæ à vento tollitur. De his quatuor passionibus simul dicit *Philosophia ad Boetium*. Gaudia pelle, pelle timorem, nec dolor adsit, spemque fugato: nubila mens est vinctaque frænis, hæc vbi regnant. Adhuc *Gregorius* aliam ponit expositionem sic dicens; Ego reor erucam esse incipientem in animo passionem, quæ tarda est. & discurrere non potest. Vnde vult quod morosa cogitatio sit eruca. Locusta autem quæ auolat & deuorat quicquid attingit, significat opus instabile. Bruchus autem qui insidet, consuetudinem significat. Rubigo vero quæ omnia consumit desperationem. Ex his excitat ad fletum subdens.

Expergiscimini ebrij] somno depressos vocat, qui delectatione peccati in obsequiis Dei immobiles facti sunt, quibus dicitur. *Ionæ* 1. Quid tu sopore deprimeris? Surge, inuoca Deum tuum. *Ephe.* 5. Surge qui dormis, exurge à mortuis. *Rom.* 13. Hora est iam nos de somno surgere. Hos etiam vocat ebrios, quia peccato rationem habent ligatam, & maxime libidine. 1. *Re.* 1. Vsquequo ebria eris? Digere paulisper vinum quo mades. *Isa.* 28. Væ coronæ superbiæ ebriis Ephraim. His dicit, expergiscimini. 1. *Corinth.* 15. Euigilare iusti, & nolite peccare [& flete] sicut dicit *Ambrosius*: Lacrymæ lauant delictum, quod voce pudor est confiteri. *Psal.* 9. Lauabo per singulas noctes lectum meum lacrymis meis. *Iere.* 9. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum? & plorabo die ac nocte. *Thre.* 3. Diuisiones aquarum deduxit oculus meus in contritione filiæ populi mei [Et vlulate] Vlulatus proprie luporum est, quando infausta voce querulas & tristitiæ plenas voces emittunt, & hoc modo vlulare dicitur pœnitens, quando tales emittit voces. *Iere.* 6. Accingere cilicio, & conspergere cinere: luctum vnigeniti fac tibi planctum amarum. Quibus autem talem vlulatum indicat, subdit [omnes qui bibitis vinum] temporalis scilicet gaudij & delectationis [in dulcedine] hoc est, pro dulcedine, quibus scilicet bibendi causa dulcedo vel voluptas est, & non necessitas. *Prou.* 23. Ne intuearis vinum quando flauescit, cum splenduerit in vitro color eius: ingreditur blande, & in nouissimo mordebit vt coluber. Et subiungit causam fletus & luctus, dicens] quoniam periit ab ore vestro] quia aut vini sapor perit ab ore, quando aufertur: aut os perit à vini sapore, quando senescit & infirmatur. *Psal.* 145. In illa die peribunt omnes cogitationes eorum.

Vlulatus pœnitentium est.

Gens enim] Hic explanat ea quæ metaphorice dixerat, & diuiditur hæc pars in duas, in quarum prima explanat terribilitatem eorum quæ dixerat, In secunda ad pœnitentiam inuitat, *ibi* [Sanctificate ieiunium] In prima harum tria sunt. Primum est ferocitas hostium. Secundum, defectus Sacerdotum *ibi* [Periit sacrificium] Tertium, luctus omnium *ibi* [Luxit humus] Dicit ergo [Gens enim] Gens dicitur quæ generatione corrupta nihil amplius habet. *Sap.* 12. Erat enim semen maledictum ab initio, & naturalis malitia ipsorum: quoniam mutari non poterat cogitatio illorum in perpetuum [ascendet] viribus scilicet tentationis & oppressionis. *Deut.* 28. Inimicus tuus erit in caput, & tu eris in caudam [super terram meam] per metonymiam terreni signantur per terram, super quos ascendit tribulatio. *Isa.* 23. Super humum populi mei, spinæ & vepres ascendent [fortis] hoc est, in fortitudine propria confidens. *Isa.* 19. Rex fortis dominabitur eorum [& innumerabilis] *Sap.* 4. Multigena impiorum multitudo non erit vtilis. *Eccle.* 1. Stultorum infinitus est numerus. Et subdens describit hostium ferocitatem.

Dentes eius] quibus scilicet scindunt pauperes [vt dentes leonis] Secundum naturales dentes anteriores diuisores sunt & significant maiores principes qui diuidunt omne quod bonum est in populo. *Prou.* 30. Est generatio quæ pro dentibus habet gladios, & commandit molaribus suis vt comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus. Leo autem ferocitatem significat, siue in hominibus, siue in dæmonibus. *Isa.* 38. Quasi leo sic contriuit omnia ossa mea [& molares eius vt catuli leonis [Incisores dentes mandant cibum molaribus conterendum. Vnde molares significant inferiores officiatos, vel dæmonum, vel hominum

xum; quia omnia comminuunt. *Iob* 4. Rugitus leonis, & vox leænæ, & dentes catulorum leonum contriti sunt. Catuli etiam leonis quia per se venari non possunt, quicquid à parentibus offertur, totum medullitus exugunt & corrodunt; sic & faciunt officiari inferiores. *Psal.* 57. Molas leonum confringet Dominus. Et subiungit de effectu.

Posuit vineam in desertum] *Isa.* 5. Vinea Domini Sabaoth domus Israël est. Vnde animæ fideles germinantes spiritualia gaudia, vineæ dicuntur, quas exterminant tyranni seculares per subtractionem temporalium; spirituales autē per spiritualiū omnimodam desolationē. *Psal.* 88. Diripuerunt eā omnes transeuntes viam. *Habac.* 3. Non erit germen in vineis. Ablatum est enim gaudium spirituale ab Ecclesia, & quod plus est, in desertum posuit, vt iterum non colatur. Vnde *Isa.* 7. dicitur: Vbi fuerint mille vites, mille argenteis, in spinas & in veptes erunt. In solicitudinem enim temporalium quæ per spinas, & in tenacitatem auaritiæ quæ per veptes intelligitur, omnia quæ in mundo sunt, conuersa sunt. Et subiungit de destructione dulcedinis virtutis [Et ficum meam decorticauit] Ficus stipitem virtutum significat, qui est charitas. *Iudic.* 9. Dixit ficus; Non possum deserere dulcedinem meam, qua vtuntur dij & homines, fructusque dulcissimos. Ista decorticata est, quando corticem humilitatis amisit. *Mich.* 3. Abstraxerunt pellem desuper carnes eorum [nudans] à gratuitis scilicet [spoliauit eam] à virtutibus, supple. *Luc.* 10. Qui etiam spoliauerunt eum [& proiecit] quasi vilem & inutilem in terram, vt scilicet terrena concupisceret, & in Deo nullam haberet partem. *Thren.* 1. Deposita est vehementer non habens consolatorem [albi facti sunt rami eius] albi id est aridi, lignū enim album areñs albescit, & albedo destitutionem naturalis significat caloris. *Iob* 8. Ante omnes herbas arescit. Rami eius significant ramificatores virtutum in bona opera, qui aridi sunt quando fructum bonorum operum non ferunt. *Iere.* 17. Erit quasi myricæ in deserto, & non videbit cum venerit bonum. Ex omnibus his concludit propositum.

Plange] hoc est, ergo plange [quasi virgo accincta sacco] saccus accingitur propter pœnitentiæ asperitatem. *Iob* 16. Saccum consui super cutem meam, & operui cinere carnem meam, facies mea intumuit à fletu [super virum pubertatis suæ] quæ scilicet virginitatem amisit, & delicias pubertatis non retinuit. Sic duæ tribus cum idolis virginitatem amiserunt, & delicias quas sperauerunt in idolis, non retinuerunt. *Prou.* 14. Risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat. *Iob* 21. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt. Et causam dicit planctus Sacerdotum.

Periit sacrificium] sacrificium est de aridis, vt de granis & farina [& libatio de domo Domini] supple, periit. De domo Domini autem dicitur, quia in domo Domini non offertur. Sacrificium autem aridum compunctionem spiritus significat. *Psal.* 50. Sacrificium Deo spiritus contribulatus. *Danie.* 3. In animo contrito, & spiritu humilitatis suscipiamur. Libamen autem quod à gustando dicitur, prægustationem significat æternorum gaudiorum. *Ioe.* 2. Sacrificium & libamen Domino Deo nostro. Quæ duo videmus periisse ab Ecclesia [&] ideo, supple [luxerunt Sacerdotes] hoc est, sacræ dotes Dei, & sacra dantes. Causa autem luctus erat, quia non erat qui decimas vel primitias offerret in templum, quibus sustentarentur, 2. *Mach.* 3. Iam vero qui videret summi Sacerdotis vultum, mente vulnerabatur. Facies enim & color immutatus declarabant internum animi dolorem. Dolent enim boni Sacerdotes, quod sacrificia spiritualia in templo Dei non offeruntur. Et subiungit quam irrationabile sit quod plorant [ministri Domini] Ministrorum enim Domini est lætari & exultare si non esset culpa in subiectis, vel in vita propria. *Isa.* 61. Vos autem Sacerdotes Dei vocabimini, Ministri Dei nostri, dicetur vobis. 1. *Corint.* 4. Sic nos existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores ministeriorum Dei. Horum enim lætari est. *Psal.* 86. Sicut lætantium omnium habitatio est in te. Et subiungit de planctu omnium dicens.

Sacerdotes lugeant diuini cultus neglectum, non sua damna

Depopulata est regio] hoc est, populo inimico vastata, & hoc in Ecclesia est, quia populo diuino destituta est. *Isa.* 1. Regionem vestram coram vobis alieni deuorant, & desolabitur sicut in vastitate hostili. Et explanat hanc causam per partes, triticum scilicet, & vinum, & oleum, & lignum pomiferum [luxit humus] *Glossa*, habitatores humi qui mercedem de humo sperabant. *Iere.* 9. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum? & plorabo die ac nocte [quoniam deuastatum est triticum] literaliter scilicet. *Isa.* 17. Ablata est messis in die hæreditatis, & dolebit grauiter. Triticum etiam est refectio verbi Dei, & refectio sacramenti, quæ vastata sunt, vel ita vt non sint, vel vt non digne sint *Iudic.* 6. Sicut erant in herbis cuncta vastabant, nihilque omnino ad vitam pertinens relinquebant in Israël [confusum est vinum] & literaliter, & vinum etiam spiritualium gaudiorum. *Isa.* 5. Expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas. *Isa.* 16. Vinum in torculari non calcabit qui calcare consueuerat [elanguit oleum] literaliter scilicet, & oleum pietatis quod ab Ecclesia deficit. De his dicitur *Deut.* 28. Sementem multam iacies in terram, & modicum congregabis; quia locustæ deuorabunt omnia. Vineam plantabis, & fodies, & vinum non bibes, nec colliges ex ea quippiam; quoniam vastabitur vermibus. Oliuas habebis in omnibus terminis tuis, & non vngeris oleo; quia defluent & peribunt. His autem ablatis, subdit de confusione laborantium.

Confusi sunt agricolæ] fructum laboris scilicet non inuenientes *Iacob.* 5. Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter ferens donec accipiat temporaneum & serotinum. Agricolæ autem sunt Prælati & Prædicatores. 1. ad *Corinth.* 3. Dei agricultura estis. Hi confusi sunt quando in populo fructum debitum non inueniunt *Iere* 14. Confusi sunt agricolæ, operuerunt capita sua [vlulauerunt vinitores] fructum scilicet vini non inuenientes, eo quod destructa est vinea. *Psalm.* 88. Diripuerunt eam omnes transeuntes viam. Hoc autem spiritualiter est, quando cælestia gaudia non profert populus, sed amaritudines peccatorum, & secularium negotiorum. *Iere.* 2. Quomodo conuersa es in amaritudinem vinea aliena? Super quo sic confusi sunt, subdit [super frumento] scilicet ablato, quod est refectio hominum [& hordeo] ablato, quod est cibus iumentorum. *Isa.* 32. Accingite lumbos vestros super vbera, &

Prælati sunt ecclesiæ agricolæ

ra, & plangite super regione desidetabili, & super vinea fertili. *Isa.* 15. Aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit. Frumentum autem est refectio spiritualis, quæ clericis & religiosis proponenda est. Hordeum autem quod grossum & asperum est, grossam signat doctrinam corporalibus similitudinibus propositam, quæ laicis exhibenda est sicut iumentis. In signum huius panibus hordeaceis pauit Dominus turbas *Ioan.* 6. Et cum laica peteret panem delicatum, respondit Dominus: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus *Matth.* 15. Et subiungit de sterilitate in generali [quia periit messis agri] hoc est, omnis fructus bonorum operum. *Isa.* 16. Super vindemiam tuam, & super messem tuam vox calcantium irruit, omnia scilicet auferentium. *Isa.* 17. Ablata est messis in die hæreditatis, & dolebit grauiter. Et hoc ostendit per partes.

Vinea confusa est] & corporalis & spiritualis. *Habac.* 3. Ficus enim non florebit, & non erit germen in vineis. Et hoc est quod sequitur [Et ficus elanguit] per peccatum scilicet, ne dulcem fructum virtutis proferre posset. *Luc.* 13. Ecce tres anni sunt quod venio quærens fructum in ficulnea, & non inuenio, succide ergo eam [malogranatum] supple, elanguit & literaliter & spiritualiter. Malogranatum significat collegiatas Ecclesias, in quibus multi sub vno tecto viuunt, mundissimo panno albo inuoluti per votum castitatis, & vno cortice teguntur per obseruantiam tegiminis, & immunitates priuilegiorum. Vnde tintinnabula aurea & mala punica præcepit Dominus affigi tunicæ summi Sacerdotis in inferiori ora *Exod.* 28. Vt tintinnabulum sonum doctrinæ daret, malum punicum de custodia subditorum moneret. Vnde *Cant.* 6. Descendi in hortum meum, vt viderem poma conuallium, vt inspicerem si floruissent vineæ, & germinassent mala punica [& palma] supple, elanguit. Palma autem, quia ex multis crescit, & non ex vno, & crescit ex multis sibi inuicem implexis, Prælatos dignitatis superioris significat. *Hebr.* 5. Omnis nanque Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur. Hæc palma rectitudine stipitis, rectitudinem vitæ signat; implexione multorum, signat connexionem virtutum: vnde spatulis erectis & viridibus, vitorem & rectitudinem signat virtutis. Vnde *Leuit.* 23. præcepit Dominus vt tollant ramos ligni densarum frondium, spatulásque palmarum, & lætentur coram Domino Deo suo. Elatæ autem, in quibus pendet fructus dactilorum vtiles ministros significant, & officiatos dulcem fructum consolationis procurantes. *Cant.* 5. Comæ eius sicut elatæ palmarum. Sicut enim coma capiti, ita officiati adhærent Prælato. *Psal.* 91. Iustus vt palma florebit. *Iob.* 29. Dixi, In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies [& malum] arbor scilicet mala ferens, quæ salubris est in vmbra, pulcherrima in flore, & suauissima in fructu, & signat Ecclesiasticos viros in inferioribus dignitatibus constitutos, salubrem vmbram defensionis, florem honestatis & fructum operis multum exhibentes. *Cant.* 2. Sicut malus inter ligna syluarum, sic dilectus meus inter filias. Sub vmbra illius quem desideraueram, sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo. Et subinfert generaliter de omnibus.

Ecclesiæ collegiatæ malogranatis sunt similes.

Prælati inferiores palmæ comparantur.

Et omnia ligna agri aruerunt] pomifera scilicet. *In epistola Iudæ.* Arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ. Tales enim hodie sunt qui videntur in Ecclesiis. Ex omnibus his subinfert conclusionem intentam [quoniam confusum est gaudium à filiis hominum] hoc est, gaudij materia. *Prou.* 14. Risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat. *Tren.* 4. Cecidit corona capitis nostri. Et præmittit: Defecit gaudium cordis nostri, versus est in luctum chorus noster. Et dicit: A filiis hominum qui rationales sunt. Gaudere enim in defectu boni bestialium hominum est. *Prou.* 1. Lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis.

Accingite vos] Dicit quatuor, qui scilicet plangant, & qualiter, & qua de causa, & ad quem conuerti debeant [Accingite vos] armis scilicet pœnitentium, vt tentatori resistere valeatis. *Prou. vlt.* Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachium suum. Lumbos quidem, ne in libidinem pœnitentem titillarent: brachium, vt virtutum operibus hostem prosterneret. *Ephe.* 6. Accipite armaturam Dei vt possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare [& plangite Sacerdotes] qui causam scilicet aliorum suscepistis. Vnde de Domino summo nostro Sacerdote dicitur *Hebræ.* 5. Qui in diebus carnis suæ preces supplicationésque cum clamore valido & lacrymis offerens, in omnibus exauditus est pro sua reuerentia. *Iob.* 16. Facies mea intumuit à fletu, & palpebræ caligauerunt [vlulate ministri altaris] peccatoribus scilicet compatientes. *Ierem.* 3. Vox in Rama audita est, ploratus & vlulatus multus [Ingredimini] in templum scilicet, vel in Ecclesiam per pœnitentiam. Extra Ecclesiam enim oratio non auditur. *Psal.* 99. Introite portas eius in confessione. *Gene.* 24. Ingredere benedicte Domini, cur foris stas? [cubate in sacco] vt scilicet delicias in asperitatem conuertatis. *Iob* 16. Saccum consui super cutem meam, & operui cinere carnem meam [ministri Dei mei] illi enim magis tenentur, & facilius exaudiuntur. 1. *Corinth.* 4. Sic nos existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores ministeriorum Dei. Et subdit causam [quoniam interiit de domo Dei nostri] de templo scilicet, vel Ecclesia [sacrificium] de aridis scilicet [& libatio] de liquidis, supple. Sacrificium autem significat id quod est in contritione spiritus oblatum: libatio vero quod in dulcedine charitatis & deuotionis, quorum vtrunque defecit ab Ecclesia. *Danie.* 3. Non est in tempore hoc holocaustum, nec sacrificium, nec oblatio, nec incensum, nec locus primitiarum coram te. Et subdit qualiter plangendum sit.

Sacerdotis est orare pro alijs.

Sanctificate ieiunium] Ieiunium sanctificatur, quando à peccatis homo mundatur, & oratione & eleemosyna confortatur: sanctum enim & mundum est, & forte. *Isa.* 58. Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi? Dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes, hoc est, peccata. De secundo *Tobiæ* 12. Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna, magis quam thesauros auri recondere [vocate cœtum] vt omnes scilicet simul clament. Dicit enim *Augustinus*, quod impossibile est multorum preces non exaudiri. *Iacob.* 5. Multum valet oratio iusti assidua [congregate senes] canitie mentis scilicet, vt pro vobis intercedant. *Psal.* 49. Congregate illi Sanctos eius, qui ordinant testamentum super sacrificia [& omnes habitatores terræ] hoc est, eos qui terrena

Sanctificatio ieiunii.

Oratio multorum facilius exauditur.

rena dilexerunt, & modo pœnitent. *Psal.* 48. Quique terrigenæ, & filij hominum, simul in vnum diues & pauper. *Rom* 3. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei [In domum Dei vestri] supple, congregate eos] vt ex veneratione loci citius exaudiamini. *Exod.* 3. Locus in quo stas, terra sancta est. 2. *Macha.* 3. Congregati gregatim de domibus confluebant, publica supplicatione obsecrantes, pro eo quod in contemptum locus esser venturus.

Er clamate ad Dominum] vt intentio vocis magnitudinem doloris pœnitentium significet. *Iona* 3. Operiantur saccis homines & iumenta,& clament ad Dominum in fortitudine. *Baruch* 3. Anima in angustiis & spiritus anxius clamat ad te Domine. Quid autem clament, subdit [Ah, ah, ah, diei]A hîc non est litera, sed interiectio dolentis pro triplici vastitate, regni scilicet, sacerdotij, & populi; vel pro peccato omissionis, commissionis,& consuetudinis: vel pro peccato proprio, proximi, & incolatu miseriæ; vel pro tribus plagis, fame scilicet,peste, & gladio. *Iere.* 1. Ah, ah, ah, Domine Deus. *Iere.* 14. Ah, ah, ah, Domine Deus *Ezech.* 4. Ah, ah, ah, Domine Deus. *Septuaginta* Heu, heu, heu diei. Diei autem dicit, quia luce visitationis diuinæ, peccata manifestantur ad pœnam. *Isa.* 63. Dies vltionis in corde meo, annus retributionis meæ venit. Quia non timentur mala nisi sint propinqua: ideo subdir [quia prope est dies Domini] vltionis scilicet diuinæ. *Amos* 5. Dies Domini tenebræ & non lux. *Isa.* 12. Quid facietis in die visitationis Domini [& quasi vastitas veniet à potente] à potente dicit vt nullus valeat resistere. *Iob* 12. In die vltioois seruatur malus, & ad occisionem ducetur. *Iob* 9. Si fortitudo quæritur, robustissimus est: si æquitas iudicij, nemo audet pro me testimonium reddere. *Psal.* 88. Potens es Domine, & veritas tua in circuitu tuo. Et subdit de causa.

Nunquid non coram oculis vestris] conuincens eos proprio testimonio. Nunquid noo coram oculis vestris, vobis scilicet testificantibus [alimenta perierunt] & supple, ex vestra culpa. Hoc maxime potest dici Prælatis nostris, qui videntes quod pabula spiritualia perierũt ex inutilitate personarum,tamen bonos non vocant ad præbendas, sed malos. *Habac.* 3. Arua non afferent cibum. *Isa.* 3. Non sum medicus, & in domo mea non est panis neque vestimentum [de domo Dei vestri] supple periit [lætitia & exultatio] hoc est, causa lætitiæ & exultationis propter hoc quod & tẽporalia & spiritualia ablata sunt. *Isa.* 14. Luxit vindemia, infirmata est vitis, ingemuerunt omnes qui lætabantur corde, cessauit gaudium tympanotum, quieuit sonitus lætantium, conticuit dulcedo citharæ. Et hæc quidem de hominibus, & subdit de iumentis.

Beneficia ecclesiastica non sunt indignis conferenda.

Computruerunt iumenta in stercore suo] literaliter quidem, quia pascua non habentia iumenta, in stabulo, loco scilicet stercorum, contabuerunt, sicut etiam propter defectum spiritualis pabuli, iumenta, hoc est, laici, in stercore temporalium & vitiorum computrescunt. *Tren.* 4. Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora[demolita sunt horrea] *Septuaginta*, dissipati sunt thesauri; propter quod patet quod demolita est corrupta penuriima. Moliti enim ex insidiis est malum parare: demolitum autẽ esse, mola tribulationis ad minima confractũ. Horrea autẽ ista grana Ecclesiæ reseruantia, animæ sunt Doctorum, de quibus dicitur in *Psal.* 143 Promptuaria eorum plena eructantia ex hoc in illud; quæ nunc demolita sunt, quia non est quod inueniatur in eis nisi vanitas, quæ per zizaniam significatur, cum tamen dicat Dominus *Malach.* 3. Inferte omnem decimationem in horreum meum, vt sit cibus in domo mea [dissipatæ sunt apothecæ] Apotheca dicitur reseruatorium alimentorum ad cibum sufficienter paratorum, quæ in Ecclesia nec temporaliter nec spiritualiter deesse deberet, aliter enim destituitur mioistris domus Domini. Vnde Rebecca inuitans seruum Abrahæ, dixit: Palearum & fœni plurimum est apud nos, & locus spatiosus ad manendum *Gene.* 24. *Gene.* 6. Tolles tecũ ex omnibus escis quæ mandi possunt, & comportabis apud te, & erunt tam tibi quam illis in cibum. Er subiungit causam [quoniam confusum est triticum] confusum dicitur triticum, quando confusi sunt sperantes in tritico, eo quod in eo nihil inueniunt. *Tren.* 3. Matribus suis dixerunt, Vbi est triticum & vinum? cum deficerent quasi vulnerati in plateis ciuitatis, cum exhalarent animas suas in sinu matrum suarum, hoc est, Ecclesiarum in quibus nutritæ sunt. Et ab eis quærit testimonium, subdens.

Quid ingemuit animal] alia translatio, cur,& animal dicitur, vel literaliter, vel animalis homo qui in thesauris Ecclesiæ nõ inuenit pabulum. Vnde translatio *Septuaginta*, Quid reponemus? *Iere.* 14 Gladio, & fame, & peste consumam eos [mugierunt greges armenti] simplices scilicet de populo: mugiendo enim petunt cibum, & non habent, nec datur eis, quia non est. 1. *Reg.* 6. Ibant vaccæ in directum per viam quæ ducit Bethsames, hoc est, ad domum solis per viam gradiebantur, pergentes & mogientes. Nullo autem respondente, ipsemet respondet [quia non est pascua eis] propter hoc scilicet & animal ingemuit, & greges mugierunt. Dicitur autem pascua pascuæ, & pascua pascuorum; quia heteroclitum est. *Iere.* 14. Cerua in agro peperit, & reliquit, quia non erat herba [sed & greges pecorum disperierunt] fame scilicet consumpti, quia pastores pabulum non habebant. *Ezech.* 34. Dispersi sunt greges nostri, eo quod non esset pastor qui pasceret eos. Propter hoc Petro dixit Christus. *Ioa.* 21. Pasce oues meas. Et ter dixit vt pasceret, verbo scilicet,& exemplo, & temporali subsidio. Et subdit ad quem debeant conuerti.

Ad tè Domine clamabo] Nullus enim potest auxiliari nisi tu. 2. *Paralip.* 20. Cum ignoramus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, vt oculos dirigamus ad te. Et causam clamoris subiungit [quia ignis] hoc est, vastatio hostis [comedit speciosa deserti] *Glossa*, plana camporum, aut prata, vel quælibet loca herbis virentia quæ pascua dabant iumentis. Et hic ignis ignem libidinis significat, qui comedit desertum à gratia, & omnem consumit virtutis virorem. *Iob* 21. Ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina [& flamma] quæ lucens est, & malum opus significat in propatulo factum [succendit omnia ligna regionis] eos scilicet qui in seculo videbantur virentes. *Indic. vlt.* Dabit ignem, & vermes in carnes eorum; vt vrantur & sentiant vsque in sempiternum.

Sed & bestiæ agri] hoc est, agrestes, qui signant

laicos

laicos[quaſi area ſitiens imbrem]ſupple, ſanæ doctrinæ & gratiæ. *Iere.* 14. Maiores miſerunt minores ad aquam,& venerunt ad hauriendum, & non inuenerunt aquam, reportauerunt vaſa ſua vacua,confuſi ſunt & afflicti [ſuſpexerunt ad te]petentes ſcilicet gratiam. *Iſa.* 37. Attenuati ſunt oculi mei ſuſpicientes in excelſum. *Pſalm.* 41. Sicut ceruus deſiderat ad fontes aquarum, ita deſiderat anima mea ad te Deus [quoniam exiccati ſunt fontes aquarum]literalis ſenſus planus eſt. Spiritualiter autem fontes aquarum ſunt Doctores Scripturarum, qui licet habeant officium, tamen doctrina non fluit ab eis. 3. *Reg.* 17. Poſt dies aliquantulos ſiccatus eſt torrens, non enim pluerat ſuper terram [& ignis deuorauit ſpecioſa deſerti] ignis ſcilicet incentiuum vitiorum deuorauit viridia & ſpecioſa eorum qui deſerti ſunt à gratia & cultura Sanctorum, & Angelorum. *Pſalm.* 49. Ignis in conſpectu eius exardeſcet, & deuorabit in circuitu eius inimicos eius.

Doctores Eccleſiæ ſientibus eſſeruntur.

CAPVT II.

Canite tuba.

HIc vocat ad pœnitentiam. Et diuiditur in tria. Primo enim ponit terrorem hoſtium, vt concutiantur corda. Secundo docet pœnitentiæ modum pro impetranda venia *ibi* [Nunc ergo dicit Deus,conuertimini] Tertio reſpondet pœnitentibus verba conſolatoria ,*ibi* [Zelatus eſt Dominus terram ſuam] In primo duo ſunt, ſcilicet, propoſitio terroris, & concluſio ex hoc, quod magna & terribilis erit iudicij dies *ibi* [Magnus enim dies]In primo ex duodecim ſumit terrorem, quæ per ordinem dicentur in littera. Dicit ergo, Ex quo tot mala ventura ſunt per erucam, & bruchum,locuſtam,& rubiginem, ergo,ſupple[Canite tuba] vel prædicatores, vel Angeli vocantes ad iudicium. *Oſee* 8. In gutture tuo ſit tuba. *Iſa.* 58. Quaſi tuba exalta vocem tuam[in Sion] vt ſcilicet in Sion congregentur ad plangendum. *Pſalm.* 136. Sedimus & fleuimus, dum recordaremur tui Sion. *Thren.* 1. Via Sion lugent. In Eccleſia enim plangendum eſt, & extra Sion planctus non exauditur[Vlulate in monte ſancto meo]templo ſcilicet,pro amiſſo regno & ſacerdotio. *Iſa.* 2. Dies Domini ſuper omnes montes excelſos, & ſuper omnes colles eleuatos. *Thren. vlt.* Propter montem Sion quia diſperiit, vulpes ambulauerunt in eo; ſicut & in Eccleſia ſublimitas ſpeculationis, & altitudo ſanctitatis diſperierunt [conturbentur] ad pœnitentiam ſcilicet [omnes habitatores terræ] id eſt,terræ dilectores. 2. *Cor.* 7. Et ſi ad horam contriſtaui, nunc gaudeo, non quia contriſtati eſtis, ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam. *Iſa.* 24. Commotione commouebitur terra, agitatione agitabitur terra, confractione confringetur terra. *Pſalm.* 59. Commouiſti terram,& conturbaſti eam; ſana contritiones eius, quia commota eſt. *Iſa.* 24. Formido & fouea & laqueus ſuper te, qui habitator es terræ. Et ſubdit ſecundum paragraphum, in quo huius fletus dicit cauſam.

Iudicium Dei tripliciter exercetur.

Quia venit dies Domini] iudicij ſcilicet quod tripliciter exercetur, temporaliter ſcilicet, per hominem hoſtem : æternaliter in anima, in morte cruiſuſher,per hoſtem dæmonem : & vniuerſaliter in die iudicij, per exercitum dæmonum & Angelorum. *Habac.* 2. Veniens veniet & non tardabit. *Prou.* 6. Zelus & furor viri non parcet in die vindictæ[quia prope eſt]*Gloſſa*, non differtur. *Iſa.* 14. Prope eſt vt veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur. *Iacob.* 5. Iudex ante ianuam aſſiſtit. Et deſcribit mala dici [dies tenebrarum] priuans ſcilicet luce gaudij. *Iere.* 4. Aſpexi cælos & non erat lux in eis, hoc eſt, qui in ſublimitate cæleſti ambulabant & in mundo fulgebant [& caliginis] caligo dicitur obſcuritas denſa aëris, quæ fit ex puluere terreſtri incenſo per modum nubis eleuato,& ſignificat fumum peccatorum qui tunc eleuatur ante iudicem. *Iob* 3. Obſcurent eum tenebræ & vmbra mortis, occupet eum caligo & inuoluatur amaritudine. *Sap.* 17. Vna catena tenebrarum omnes concluſi erant. *Exod.* 10. Sint tenebræ tam denſæ vt palpari queant. Dicitur etiam tenebrarum propter ignorantiam,quia præuideri non poteſt. *Iob* 3. Viro cuius abſcondita eſt via, & circumdedit eum Deus tenebris. Caliginis autem dicitur, quia neſcit homo quam ſententiam reportabit. *Eccl.* 9. Neſcit homo vtrum odio vel amore dignus ſit[dies nubis] Nubes hic dicitur obſcuritas irati iudicis, ex qua in peccatores tonitrua comminationum, grandines maledictionum, & fulgura ſententiarum procedunt. *Sap.* 5. Ibunt directæ emiſſiones fulgurum, & tanquam habenæ curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum inſilient, & à petroſa ira plenæ mittentur grandines [& turbinis] Turbo hic dicitur ſententia inuoluens, & rapiens, & in pœnam trahens *Nahum* 1. Dominus in tempeſtate & turbine viæ eius. In tempeſtate, quantum ad iram. In turbine, quantum ad ſententiæ inuolutionem. Et ſubdit qualiter omnes operiet [quaſi mane expanſum ſuper montes]quod dicit, exponitur à *Hieronymo* ſic: Radius matutinus citius tangit montes,& paulatim creſcens etiam campos illuſtrat, & ſic claritas iudicij Domini à ſublimibus incipit. *Sap.* 6. Potentes potenter tormenta patientur. Et ſic vſque ad plana ſubditorum deſcendit. *Iere.* 4. Vidi montes,& ecce mouebantur, & omnes colles conturbati ſunt. Alia expoſitio eſt, quod mane dicatur matutina nebula, quæ cacumina montium operit,& tenebris inuoluit. Sic enim tunc tenebris triſtitiæ inuoluentur peccatores. *Oſee* 5. Quaſi rete expanſum ſuper Thabor. Vnde *Iſa.* 13. Super montem caliginoſum leuate ſignum. Mons caliginoſus dicitur caligine oppreſſus. Et in tertio paragrapho ſubdit eorum quæ de die dixit explanationem.

Populus multus] exercitus ſcilicet Chaldæorum,vel dæmonum, vel etiam Angelorum bonorum,qui miniſtrabunt in iudicio. *Habac.* 1. Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos, gentem amaram & velocem,ambulantem ſuper latitudinem terræ[& fortis]cui nullus reſiſtat. *Habac.* 1. Domine in iudicium poſuiſti eum,& fortem vt corriperes fundaſti eum,hoc eſt, tu poſuiſti vt iudicium tuum per eum exerceres, & fortem fundaſti eum vt peccatores per eum corriperes [ſimilis ei non fuit à principio] in fortitudine ſcilicet. Ante Chaldæos enim & Aſſyrios nulla fuit ſimilis fortitudo. Similiter dæmonum fortitudini nihil comparatur in inferioribus. *Iob* 41. Non eſt poteſtas ſuper terram

Dæmonis magna est fortitudo. tam quæ possit ei comparari, qui factus est vt nullum timeret. *Isa.* 19. Tradam Ægyptum, hoc est, peccatores in manu dominorum crudelium, & rex fortis dominabitur eorum [& post eum non erit]non simpliciter [sed vsque in annos generationis]Medorum scilicet & Macedonum[& generationis] supple, Romanorum, per quos omnes dæmones signantur. *Matth.* 12. Generatio mala & adultera. *Prou.* 30 Generatio quæ pro dentibus habet gladios, & commandit molaribus suis vt comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus. Et in quarto paragrapho ostendit de effectu.

Ante faciem eius]hoc est, ante præsentiam eius iudicis scilicet & exercitus[ignis vorans]*Hieronymus*. Quia quicquid attigerit quasi vorax flamma consumit. *Psalm* 69. Ignis ante ipsum præcedet, & & inflammabit in circuitu inimicos eius. *Isa* 30. Ardens furor eius, & grauis ad portandum [& post eum exurens flamma] Ribaldorum enim & nebulonum multitudo sequi consueuit, quæ quæque vilia tollit, quæ exercitus dimisit. *Isa* 33. Erunt populi quasi de incendio cinis, spinæ congregatæ igni comburentur. *Matth.* 13. Colligite primum zizania per fasciculos ad comburendum. *Psalm.* 105. Flamma combussit peccatores [quasi hortus voluptatis]scilicet in amœnitate viridium, pulchritudine florum, & vbertate fructuum [terra]supple, fuit disposita [coram eo] hoc est, antequam exercitus veniret, ita quod nullius rei indigentia fuit in terra. *Gene.* 3. Vniuersa irrigabatur sicut paradisus. *Cant.* 5. Emissiones tuæ paradisus. Hortus enim voluptatis paradisus est. Vnde *Gene.* 2. secundum translationem *Septuaginta*, plantauerat Dominus Deus paradisum in Eden. Eden deliciæ interpretatur [& post eum] exercitum scilicet Chaldæorum, vel dæmonum[solitudo deserti]supple, est omnibus depopulatis. *Iere.* 4. Aspexi terram, & ecce vacua erat, & nihili. *Psalm.* 106. Terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantium in ea. *Isa.* 6. Terra relinquetur deserta, & longè faciet Dominus homines [neque est qui effugiat eum]iudicem scilicet & exercitum. *Amos* 1. Peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam. Et subdit quintum paragraphum de fremitu.

Iudicium Dei nullus effugiet.

Quasi aspectus equorum]supple, erit. *Prou.* 19. Sicut fremitus leonis, ita & ira regis. *Ierem.* 8. A Dan auditus est fremitus equorum eius, à voce hinnituum pugnatores eius commota est omnis terra. *Habac.* 3. In fremitu conculcabis terram, in furore obstupefacies gentes. Frendentes enim, & frementes, & Chaldæi, & dæmones irruunt in peccatores. *Isa.* 5. Et frendet, & tenebit prædam; & amplexabitur, & non erit qui eruat[& quasi equites] supple, super veloces equos ascendentes[sic current] de loco scilicet ad locum, vt omnia capiant. *Habac.* 1. Diffundentur equites eius. Equites namque eius de longe venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum. Et subdit sextum paragraphum de tumultu quadrigarum portantium cibos, & arma.

Sicut sonitus quadrigarum] supple sonat, ita scilicet sonabant [super capita montium] quia etiam altissima & munitissima loca operient, nec locus est quem non capiant, vnde glorians dicit. *Isa.* 37. In multitudine quadrigarum mearum ego ascendi altitudinem montium, iuga Libani. Hoc etiam competit diabolo, cuius quadriga est peccatum, cordis, oris, operis, & consuetudinis, quæ capita montium, hoc est, superborum ascendit, *Isa.* 5. Qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum. De montibus autem dicitur *Iob* 28. Subuertit à radicibus montes[exilient]de loco suo, scilicet, ad locum more locustarum, vt dicit *Hieronymus*: Saliet quasi ceruus claudus [sicut sonitus flammæ ignis] qui similis est tonitruo Quando enim ex re combusta vapor terrestris egreditur cum impetu, flammam percutit, & tumultum ad modum tonitrui facit; & ita in tumultu venit ille exercitus, siue hominum, siue dæmonum. *Isa.* 5. Sonabit super eum in die illa, sicut sonitus maris. *Eccl.* 43. Vox tonitrui eius verberauit terram [deuorantis stipulam] stipula dicuntur peccatores, quia apti sunt igni. *Isa.* 1. Erit fortitudo vestra, vt fauilla stupæ, & opus vestrum quasi scintilla, & succendetur vtrumque simul, & non erit qui extinguat. Et septimo subiungit de instructione ad bellum [velut populus fortis]fortitudine scilicet vtens pro iure. *Sap.* 2. Sit fortitudo nostra lex iustitiæ. Quod enim infirmum est inutile inuenitur [præparatus ad prælium] hoc est, omnibus armis & præparamentis instructus, sicut est ars bellica, & exercitium, & huiusmodi. *Iob* 39. Procul odorat bellum, exhortationem ducum, & vlulatum exercitus. 1. *Reg.* 17. Hic vir bellator est ab adolescentia sua. Et subdit octauo paragrapho de cruciatu.

Isa 35.

A facie eius]hoc est, à præsentia eius [cruciabuntur populi] vnde de locustis. *Apoc.* 9 dicitur: Cruciatus eorum vt cruciatus scorpij cum percutit hominem. Et in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis [omnes vultus redigentur in ollam] Loquitur hoc ad modum locustarum, vt dicit *Hieronymus*, quæ quando eleuantur, irruunt in facies hominum, & dimordentes vultum, luridam nigredinem inducunt, ac si facies lepra combusta sit. *Isa.* 13. Facies combustæ vultus eorum. Quod spiritualiter dæmones in anima faciunt, imaginem Dei deformantes. *Thren.* 4. Denigrata est super carbones facies eorum Et *ibidem*. Filij Sion inclyti, & amicti auro primo; quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli! Et subiungit nono de impetu.

Imago Dei deformatur in homine per peccatum.

Sicut fortes current] Fortes dicit, qui non lassantur. *Isa.* 5. Ecce festinus velociter veniet, non est deficiens nec laborans in eo, neque dormitabit neque dormiet. Dæmon enim semper discurrit ad nocendum, sicut & tyrannus [quasi viri bellatores]hoc est, scientes bellum & audaces [ascendent murum]hoc est, munitiones spirituales & corporales. *Isa.* 22. Dies interfectionis & conculcationis, & fletuum à Domino Deo exercituum in valle visionis, scrutans murum, & magnificus super montem. *Iere. vltimo.* Totum murum Ierusalem per circuitum destruxit cunctus exercitus Chaldæorum. Et subiungit decimo de ordine pugnantium

Viri]viriles scilicet [in viis suis gradientur]ordinate scilicet, vt quilibet locum suum custodiat ne exercitus diuidi possit. *Iob* 41. Corpus suum quasi scuta fusilia compactum squamis sese prementibus: vna vni coniungitur, & ne spiraculum quidem incedit per eas [Et non declinabunt à semitis suis] Semitæ dicuntur officia militum in exercitu scilicet vt sagittarius suum custodiat officium,

ficium, farelles suum, dux suum, & miles suum. *Iere.46.* Cum exercitu properabunt, & cum securibus venient ei [vnusquisque fratrem suum non coarctabit] impediendo scilicet, sed promouebit ad bellum, propter quod dicit *Matth. 12.* Et *Luca 11.* quod Satanas in Satanam non est diuisus, quia sicut hic dicit *Glossa*, in hoc se promouent, quod ad peccatum inducant. Et hoc est quod sequitur [Singuli in calle suo ambulabant] *Glossa*, proprium implentes officium, quæ officia non sunt nisi impugnationis & tentationis. Dicit *Hieronymus*, quod hæc etiam faciunt locustæ ordinate volando, & vias suas custodiendo. *Prou. 30.* Regem locusta non habet, & egreditur vniuersa per turmas. Propter quod dicitur *Cant. 6.* Terribilis vt castrorum acies ordinata. Et subiungit vndecimo auiditatem ad prædam.

Dæmones communi conspiratione insidiantur hominibus.

Sed & per fenestras cadent] non expectantes scilicet ostij apertionem [& non demolientur] passiuè scilicet hoc est, demolitionem ex casu non sentient auiditate rapiendi. In spirituali autem impugnatione, fenestræ sunt apertiones sensuum. *Iere. 9.* Intrauit mors per fenestras nostras, ingressa est domos nostras [vrbem] supplè, munitam [ingredientur] quasi sine obstaculo. *Iere. 4.* Ingressi sunt ardua, & ascenderunt rupes, vniuersæ vrbes derelictæ sunt. Munimenta enim huiusmodi capit diabolus, quando etiam verticem rationis expugnat. *Eccl. 9.* Est ciuitas parua, & pauci in ea viri; venit contra eam rex fortis, & obsedit eam [In muro current] ad murum scilicet dissipandum, qui murus significat munimenta sanctorum patrum & præceptorum. *Thren. 2.* Præcipitauit omnia mœnia eius, dissipauit munitiones eius [per fenestras intrabunt quasi fur] *Hieronymus.* Sicut fur intrans per fenestras solet occulte rapere; sic illi clausis ianuis non timore, sed præcipitati audacia, per fenestras auiditate diripiendi intrant. *Ioan. 10.* Qui non intrat per ostium, sed qui ascendit aliunde, ille fur est & latro. Istum modum, vt dicit *Hieronymus*, etiam locustæ tenent, sicut dicitur *Exod. 10.* Et subiungit duodecimo de multitudine qui scilicet terram mouet & cælum claudit, ac si nube spississima obuolutum sit.

A facie eius] hoc est, à præsentia eius [contremuit terra] hoc est, terreni [moti sunt cæli] hoc est, cælestes, id est, Sancti. *Isa. 13.* Super hoc cælum turbabo, & mouebitur terra de loco suo. *Iere. 2.* Obstupescite cæli super hoc [sol & luna obtenebrati sunt] non luminis amissione, vt dicit *Hieronymus*, sed quando locustæ de loco ad locum transeunt, sua multitudine solent radios solis à terra excludere, & terram quasi nubes obumbrare, & ita vult quod tantus fuerit exercitus, quod puluis eleuatus, quasi nubes impedit solem & lunam lucere super terram. Vel, sol & luna tegitur, quando nulla claritas gaudij in maioribus vel minoribus inuenitur. *Isa. 34.* Complicabuntur sicut liber cæli, & omnis militia eorum defluet, sicut defluit folium de vinea. *Apoc. 9.* Obscuratus est sol & aër, de fumo putei exierunt locustæ in terram [& stellæ retraxerunt splendorem suum] ex simili causa. Stellæ autem dicuntur singulares personæ claritatem dignitatis in populo habentes, quæ splendorem hunc retraxerunt; vel tentatione diaboli, vel angustia hostis & tyranni. *Isa. 13.* Stellæ cæli & splendor earum non expandent lumen suum, obtenebratus est sol in ortu suo, & luna non splendebit in lumine suo. *Apoc. 6.* Sol factus est niger tanquam saccus cilicinus, & luna tota facta est sicut sanguis, & stellæ de cælo ceciderunt super terram. His omnibus adiungit adiutorium diuinum, quia etiam Deus cum inimicis pugnabit contra eos.

Et Dominus dabit vocem suam] præcepti scilicet comminationis & terroris. *Amos 1.* Dominus de Sion rugiet, & de Sion dabit vocem suam. *Psal. 17.* Intonuit de cælo Dominus, & Altissimus dedit vocem suam. Terribilis enim vox est, quando præcipitur hosti quod impugnet; & miser peccator retretur, ne respicere audeat. Et hoc est quod sequitur [ante faciem exercitus sui] *Glossa*, dæmonum qui sunt castra Dei, quia etiam ei nolentes militant. *Iob 37.* Tonat Deus voce sua mirabiliter [quia multa sunt nimis castra eius] Dei scilicet ad subuertendos peccatores *Sap. 5.* Accipiet armaturam zelus illius, & armabit creaturam ad vltionem inimicorum. Et *ibidem.* Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos [quia fortia] ex sententia diuina confortata. Et ideo dicuntur nimis fortia, quia omnibus præualentia. *Luc. 11.* Dum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quæ possidet. *Thren. 1.* Facti sunt filij mei perditi, quoniam inualuit inimicus [& facientia verbum eius] hoc est, Domini: non enim sine obedientia etiam dæmones super homines habent potestatem, sicut pater *Iob 1. & 2. Psalm. 102.* Benedicite Domino omnes Angeli eius, potentes virtute ad faciendam vocem sermonum eius. Ex omnibus his concludit [Magnus enim dies Domini] iudicij scilicet. Magnus autem dicitur virtute constringendi inimicos. *Nahum 1.* Dies magna & amara valde. Et hoc est quod sequitur [Et terribilis valde] propter sententiam condemnationis. *Hebr 12.* Ita terribile erat quod videbatur, quod Moyses dixit: Exterritus sum & tremebundus [& quis sustinebit eum? *Malach. 3.* Quis poterit cogitare diem aduentus eius, & quis stabit ad videndum eum? de propriis scilicet meritis habens fiduciam.

Creatura omnis armatur ad vindictam peccatorū.

Nunc ergo dicit Dominus] Inuitat hic ad pœnitentiam, & dicit, duo, scilicet, quare, & qualiter conuertendi sint, & ad quem. Secundo, quam generaliter & quàm instanter sit petenda venia *ibi* [Canite tuba] In primo dicit tria. Primo & secundo adiungit causam, quare ad Deum conuertendi sint [Nunc ergo in toto corde vestro conuertimini] Conuertimini dicit, quia non vult mortem peccatoris. *Eccl. 12.* Altissimus odio habet peccatores. Et misericors est pœnitentibus. *Ezech. 33.* Quare moriemini domus Israël, quia nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat? [ad me] misericordem scilicet. *Iere. 15.* Si conuerteris Israël ad me, conuertam te, ait Dominus. Peruersus est enim qui ad Dominum non est conuersus. *Ezech. 3.* Ipsi conuertentur ad te & tu non conuerteris ad eos [In toto corde vestro] vt cor vestrum sit totum, idque quadrupliciter, scilicet, vt sit indiuisum, integrum, perfectum, & omnia sua intra se continens. Indiuisum ad Deum adunatum. *Osea 10.* Diuisum est cor eorum, nunc interibunt. Integrum in nulla parte per peccatum confractum. Et hoc intendit *Apostolus Philip. vlt.* Vt integer vester spiritus, & anima, & corpus seruetur. Perfectum perfectione charitatis & virtutis. *2. Machab. 1.* Faciatis eius voluntatem corde magno

Conuersio peccatoris ad Deum sit ex toto corde.

magno & animo volenti, omnia intra se habens, motum scilicet & sensum, & vitæ principium & totum ordinem corporis *Matth.* 22. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo. Corde autem dicit, vt de profundis visceribus fiat conuersio: profundissimum enim est cor. Vnde etiam in *Psalm.* 129. dicitur: De profundis clamaui. Quando ex profundis pœnitens non conuertitur inanis ac ficta reputatur pœnitentia. Cor etiam ex fortissima carne est, & multis neruis ligatum: in quo notatur, quod fortissime teneat conceptam conuersionem, & fortissimè sit alligatus Deo, quasi impossibilis ad separationem. De primo. *Eccl.* 21. Cor fatui quasi vas confractum, omnem sapientiam non tenebit. De secondo. *Actor.* 20. Alligatus spiritu vado in Ierusalem. *Isa.* 8. Liga testimonium, signa legem in discipulis meis. Vestro autem dicit, non alieno, sicut hi qui ore conuertuntur, & corda eorum vagantur circa diuersa. Vel vestro dicit, vt faciamus quod in nobis est. *Prou.* 23. Præbe fili cor tuum mihi [in ieiunio] *Glossa*, vt in futuro saturemini. *Bernardus.* Non magnum est vt venter ieiunet vsque ad rugitum, qui sæpe repletus est vsque ad vomitum. 2. *Cor.* 11. In ieiuniis multis. Ieiunio enim mortificantur pestes corporis, vt dicit *Beda. Psalm.* 34. Ego autem cum mihi molesti essent, induebar cilicio, & in ieiunio humiliaui animam meam, hoc est, animalitatem meam. *Matth.* 17. Hoc genus dæmoniorum non eiicitur, nisi in ieiunio & oratione. Vnde Niniuitæ ieiunio propitiationem inuenerunt. *Iona* 3. & *Leuit.* 16. dicitur: Affligetis animas vestras ieiunio. Et illa dies vocabatur propitiationis, quia in ieiunio propitiatio Dei inueniebatur [& fletu] *Glossa*, vt in futuro rideatis. *Ioan.* 16. Plorabitis & flebitis vos. *Matth.* 5. Beati qui lugent. *Luc.* 6. Beati qui nunc fletis, quia ridebitis. *Thren.* 1. Lacrymæ eius in maxillis eius [& in planctu] *Glossa*, vt in futuro consolemini. Planctus autem est compositum lamentum ex vocibus querulis, significantibus causas doloris. *Iere.* 6. Luctum vnigeniti fac tibi planctum amarum.

Ieiunium pænitenti & vtile est & necessarium.

Et scindite corda vestra] Scinditur quod violenter & difficulter separatur, & ita vult, quod violentiam faciamus nobis, vt cor separetur à delectabilibus peccatorum præteritorum. Et hoc est idem quod contritio cordis, quando scilicet, in minima scinditur cor, & vbique separatur à peccato. *Iere* 4. Ventrem meum, ventrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me. Venter cordis dicitur memoria peccatorum, quæ dolore plena debet esse & scissionibus, & cor debet esse turbatum in omni sensu vitæ. Vnde *Glossa.* Scindite, hoc est, aperite corda vestra per confessionem. Corda enim quasi vtres sunt plena peccatis, & nisi scissa fuerint sponte rumpentur [& non vestimenta vestra] Mos Iudæorum erat tempore tristitiæ scindere vestimenta, & hoc hic interdicit, ne in exteriori apparatu tantum pœnitere videantur, quod hypocritarum est. *Matth.* 6. Exterminant enim facies suas vt videantur hominibus ieiunantes. Quidam dicunt, quod vestimenta virtutum non sunt scindenda. *Eccl.* 9. Omni tempore vestimenta tua sint candida. Et hæc expositio non est ad propositum. Et subdit ad quem conuertantur.

Et conuertimini] sic supple [ad Dominum Deum vestrum] ad Dominum remuneratorem scilicet, quia diues est. *Rom.* 10. Idem Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant illum, Deum propitiatorem. *Mich.* 7. Quis Deus similis tui qui aufers iniquitatem: Nostrum autem benefactorem. *Hebr.* 11. Non confunditur Deus, vocari eorum Deus. Et subdit causam quare ad Dominum conuerti debeant.

Conuerti ad Deum quātūlibet sc. lestus nō dubitet.

Quia benignus] *Aristoteles in magnis moralibus* dicit, quod bonitas & benignitas non sunt virtutes, sed dispositiones ad virtutem: bonitas enim est cordis diffusio in omni placentia boni, benignitas autem est quando per ignem amoris bonum eius large fluit in alia. Vnde dicitur benignitas quasi bona igneitas. *Deut.* 4. Deus noster ignis consumens est. *Rom.* 2. An ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Bonus enim & benignus est in seipso. Et subiungit qualis sit ad nos [& misericors est] effectu scilicet in miseriæ ablatione; statim enim aufert miseriam ab afflictis. *Iacob.* 2. Superexaltat misericordia iudicium, & in ira non obliuiscitur misericordiæ. *Psalm.* 76. Aut obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira misericordias suas? *Habac* 3. In ira misericordiæ recordaberis [patiens] dissimulando scilicet peccata hominum, & expectando ad pœnitentiam. *Eccl.* 5. Altissimus est patiens redditor. *Augustinus.* Quid faciet de illo desuper inspectore, quem latere nihil potest, qui tanto videt patientius, quanto sapientius? Nec dicitur patiens, quod passio cadat in ipsum, sed quod exhibet patientis effectum [& multæ misericordiæ] hoc est, multiplicis. Quæcumque enim peccata sint, dimittit, & non vno bono, sed multiplicibus exornat. *Isa.* 55. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum. *Iona* 4. Scio quia tu Deus clemens & misericors es, patiens, & multæ miserationis, & ignoscens super malitia. Et hoc est quod hic sequitur [& præstabilis super malitia] hoc est, facile præstans veniam super malitia præterita, ei qui verè est pœnitens. *Luca* 7. Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. *Mich.* 7. Deponet omnes iniquitates nostras, & proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra. *Iere.* 31. Propitiabor iniquitatibus eorum, & peccati eorum non ero memor amplius.

Deus misericors est & patiens

Et subdit de solicitudine tardæ conuersionis, & est ac si dicat illud *Isa.* 55. Quærite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum prope est. Et illud *Eccles.* 5. Non tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem. Si enim tardaueris & Deum quæsteris, quando longe est, quis scit si conuertatur, ab ira scilicet ad misericordiam? Licet enim verum sit quod dicitur *Ezech.* 18. quod quacumque die peccator ingemuerit, omnium iniquitatum eius non recordabor; tamen valde incertum est, vtrum ei qui pœnitentiam differt vsque ad vltimam ætatem, vel infirmitatem, Deus gratiam gemendi dare velit. In tali enim casu dicit *Gregorius*, quod qui non vult cum potuerit, iustum est vt infligatur ei non posse cum voluerit. *Prou.* 1. Quia vocaui & renuistis, extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret. Despexistis omne consilium meum & increpationes meas neglexistis, ego quoque in interitu vestro ridebo & subsannabo, cum vobis quod timebatis aduenerit [& ignoscat Deus] hoc est, quis scit si igno-

Conuersio ad Deum per pænitētiam nō est differenda.

ſcere velit, quia quamuis certum ſit, quod contrito ignoſcat, tamen incertum eſt, vtrum aliquis vere contritus ſit. *Eccl*. 7. Videbit quod corrigi non poſſit quem ille deſpexit. 2. *Machab*. 9. Orabat ſcelestus dominum, à quo non erat miſericordiam conſecuturus. Vnde *Gen*. 4. Cain quidem obtulit, ſed Deus ad munera ſua non reſpexit. Et *Num* 16. Moyſes de quibuſdam dixit, Ne reſpicias ad ſacrificia eorum [& relinquat poſt ſe benedictionem] hoc eſt, Quis ſcit ſi Deus poſt tardationem pœnitentiæ relinquat benedictionem & non maledictionem. Indignus enim benedictione videtur, qui motioni diuinæ non ſtatim obtemperat. *Prou*. 1. Tunc inuocabunt & non exaudiam, mane conſurgent & non inuenient me [ſacrificium & libamen Domino Deo noſtro] hoc eſt, Quis ſcit ſi talem dabit benedictionem, per quam efficiamur ſacrificium & libamen Domino Deo noſtro. Sacrificium per contribulatum cor, libamen autem per dulciſſimum guſtum virtutis. Quibuſdam enim dicit *Malach*. 1. Non eſt mihi voluntas in vobis; & munus non ſuſcipiam de manu veſtra. *Iob vlt*. Iratus eſt furor meus in te, & in duos amicus tuos. Et poſt pauca dicit, quod non recipiet ſacrificium ab eis.

Canite tuba in Sion] Poſtquam dixit, qualiter pœnitendum eſt, ſubiungit de generalitate pœnitentium. & qualiter à deliciis abſtinendum ſit, & qualiter plangendum, & quid in planctu dicendum. Et iſta ſunt quæ hic dicuntur per ordinem [Canite tuba in Sion] accuſatiui caſus, hoc eſt, in Sionem, vocando ſcilicet vt ante Dominum plangant. In Sion enim ſiue in Eccleſia planctus auditur, & non extra. *Pſal*. 86. Diligit Dominus portas Sion, ſuper omnia tabernacula Iacob [Sanctificate ieiunium] In præhabitis dictum eſt, quomodo ieiunium ſanctificatur confortatione & munditia. Et ibi dictum eſt, qualiter tuba canitur. *Ionæ* 3. Prædicauerunt ieiunium, & induti ſunt ſaccis à maiore vſque ad minorem [Vocate cœtum] Cœtus hic vocatur congregatio maiorum, qui regebant populum, vt qui primi fuerunt in peccatis, primi etiam ſint in pœna. *Gen*. 49 Congregamini filij Iſraël, congregamini & audite Iſraël patrem veſtrum [Congregate populum] non tam in vnum locum, quam in vnum cor; vnde *Gloſſa*, vt qui diſperſus errauit à Deo, congregatus in vnum Deo placeat. *Pſalm*. 49. Congregate illi Sanctos eius. *Ambroſius ſuper* Luc. 11. *ſuper illud*: Qui non colligit mecum, diſpergit. Opus Dei, congregare eſt: opus autem diaboli, diſpergere [Sanctificato Eccleſiam] vt merito ſanctitatis Eccleſiæ facilius impetretis. *Eccl*. 24. In plenitudine Sanctorum detentio mea Et *ibidem*. In plenitudine ſancta admirabitur, & in multitudine electorum habebit laudem, & inter benedictos benedicetur [coadunate ſenes] *Gloſſa*, non tam ætate quam ſapientia, quorum ſcilicet conſilio ſanctificationem ordinetis. Alia *Gloſſa*, Senes ætate iubentur adunari, vt ſaltem in extremo vitæ termino pœniteant. Maledicti enim ſunt qui nec in extrema ſenectute reuertuntur. *Iſa*. 65. Peccator centum annorum maledictus erit. 2. *Paral*. 16. de Aza dicitur, quod nec in infirmitate quæſiuit Dominum, ſed magis in medicorum arte confiſus eſt. Et poſt pauca dicitur, quòd mortuus eſt in vnguentis meretriciis [Congregate paruulos] vel ætate vel humilitate. *Matth*. 19. Sinite paruulos venire ad me; talium eſt enim regnum cælorum [& ſugentes vbera] vt ſcilicet merito innocentium vobis parcatur, vel eos dicit ſugentes, qui in contemplatione ſugunt vbera ſapientiæ. *Gloſſa* inducit hoc 1. *Petri* 2. Quaſi modo geniti infantes ſine dolo lac concupiſcite, vt in eo creſcatis Et illud *Pſal* 8. Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem [Egrediatur ſponſus] Hic oſtendit, quod tempore pœnitentiæ abſtrahantur à deliciis etiam licitis, vt facilius gratia impetretur [Egrediatur ſponſus de cubili ſuo] cubile à cubando dicitur, eo quod in eo ad amplexus cubatur. 1. *Corinth*. 7. Qui habent vxores, tanquam non habentes ſint. 1. *Macha*. 1. Omnis maritus ſumpſit lamentum, & quæ ſedebat in thoro maritali lugebat [& ſponſa de thalamo ſuo] deliciæ enim in triſtitiam conuertendæ ſunt. *Eccl*. 3. Tempus amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus. 2. *Machab*. 3. Accinctæ mulieres ciliciis pectus per plateas confluebant, ſed & virgines quæ concluſæ erant procurrebant ad Oniam. Et ſubdit de Sacerdotibus ſupplicantibus pro populo. In neceſſitate enim recurrendum eſt ad patres, maxime ſpirituales.

Pœnitentibus etiam licita ſunt vitanda.

Inter veſtibulum & altare] Veſtibulum ante portam templi fuit, in quo Sacerdotes ſacris veſtibus induti ad altare accedebant, vel veſtibulum eſt porticus veſtiens murum, vt dicit *Hieronymus*. Altare autem duplex erat, altare interius quod erat altare incenſi, & aliud extra templum quod erat altare holocauſtorum, & inter interius & exterius iacebant Sacerdotes deprecantes pro populo [miniſtri Domini] inferiores ſcilicet leuitæ, horum enim eſt pro populo deprecari, quia ſuſcipiunt curam populi. Vnde *Sap*. 18. dicitur, quod properans homo ſine querela, Sacerdos ſcilicet ſummus depreeari pro populis, proferens ſeruitutis ſuæ ſcutum orationem, & per incenſum deprecationem allegans, reſtitit iræ, & finem impoſuit neceſſitati. propter quod etiam quidam Sacerdotes & miniſtri reprehenduntur *Ezech*. 13. Non aſcendiſtis ex aduerſo, nec oppoſuiſtis vos murum pro domo Iſraël. De bonis autem è contrario dicitur 2. *Machab*. 15. Hic eſt fratrum amator, hic eſt qui multum orat pro populo & pro ciuitate ſancta Ieruſalem. Quid autem orantes dicant, ſubdit.

Interceſſio ſacerdotũ neceſſitatis tempore eſt requirĕda.

Et dicent, Parce Domine] fragilitati ſcilicet peccantium [& parce populo tuo] hoc eſt, deuotioni pœnitentium qui iam populus tuus ſunt. *Hieronymus* tamen allegoricè exponens hunc locum, dicit, quod altare eſt crux, in quo Chriſtus obtulit ſeipſum: veſtibulum autem reſurrectio, qua reſurgens indutus eſt lumine ſicut veſtimento. Et inter hæc duo plorandum eſt, vt ſcilicet per mortem noſtrum deſtruat peccatum, & per reſurrectionem induat nos iuſtitia ſicut lumine. *Rom*. 6. Mortuus eſt propter noſtra delicta, & reſurrexit propter noſtram iuſtificationem. *Exod*. 32. Quieſcat ira tua & eſto placabilis ſuper malitia populi tui [& ne des hæreditatem tuam in opprobrium] hæreditas ab hærendo dicitur, quia immobiliter ex iure adhæret poſſeſſori. *Iſa*. 19. Hæreditas mea Iſraël. In opprobrium autem datur, quando ab inimicis, vel dæmonibus opprobrium patitur. *Pſal*. 43. Poſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris, ſubſannationem & deriſum his qui in circuitu noſtro ſunt. Ita dico, ne des. in opprobrium [vt dominentur eis nationes] Nationes dominantur

quando

quando nationum mores dominantur, vt scilicet Sanctus gentiles mores assumat. *Thren.vlt.* Serui dominati sunt nostri, non fuit qui redimeret de manu eorum. Ostendit etiam vlterius blasphemiam quæ consurgit in Deum [Quare dicunt in populis, vbi est Deus eorum?] *Psal.* 3. Multi dicunt animæ meæ, non est salus ipsi in Deo eius.

Zelatus est Dominus] Hic tangitur consolatio pœnitentium, primo in temporalibus, secundo in spiritualibus *ibi* [Et erit post hoc, effundam] Tertio, in vltione inimicorum *ibi* [Quia ecce in diebus illis] In primo duo sunt, scilicet gratia, ad quam recipiuntur pœnitentes, & restitutio in præterito perditorum vt efficiantur abundantes *ibi* [Et reddam vobis domos] In prima duo sunt, pœnitentium receptio, & receptorum in bonis omnibus fructificatio *ibi* [Noli timere terra] In prima adhuc tria sunt, scilicet mouens ad reconciliationem, receptio reconciliatorum, & ablatio inimicorum reconciliationem impedientium.

Zelatus est Dominus terram suam] per metonymiam, hoc est, homines terræ suæ; huius enim meritum nostrum non fuit causa, sed zelus diuini amoris. *Isa.* 9. Zelus Domini exercituum faciet hoc. *Psal.*68. Zelus domus tuæ comedit me. *Isa.*59. Opertus est quasi pallio zeli. Sicut ad vindictam quasi ad retributionem indignationis. Et est idem quod dicitur *Osea vlt.* Diligam eos spontaneè, quoniam auersus est furor meus ab eis. Et hoc est quod sequitur [& pepercit populo suo] hoc est, indulsit peccatum. *Luc.* 1. In terra pax hominibus bonæ voluntatis. *Exod.*32. Quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui. Parcit autem dupliciter, scilicet, culpam dimittendo, & reatum pœnæ æternæ in pœnam temporalem commutando, & etiam pœnæ expiatiuæ magnam partem dimittendo, quia pœnas dignas pro peccatis nullus soluere possit. *Iob* 11. Intelligeres quod multo minora exigaris ab eo quam meretur iniquitas tua. Ad quid autem recipiat, subdit.

Pœnam peccatis debitam nemo per se potest exoluere. Et respondit Dominus] orandi scilicet populo & pœnitenti. Desiderio enim Sanctorum respondet Dominus per gratiæ appositionem. *Psal.* 101. Respondit ei in via virtutis suæ [Et dixit populo suo] *Psal.*84. Loquetur pacem in lebem suam, & in eos qui conuertuntur ad cor. Et specificat, subdens [Ecce ego mittam vobis frumentum] quod significat stabilimentum virtutis [vinum] quod signat spirituale gaudium [& oleum] quod ministrat lumen veritatis in intellectu, & condimentum pinguedinis deuotionis in affectu, & vnctionem sanitatis in conscientia. *Gen.*27. Frumento, vino, & oleo stabiliui eum [& replebimini in eis] frumento scilicet, vino, & oleo, ita quod diuisim referatur ad hæc omnia. Repletio autem satitatem premeritem sonat, ita quod inducit nauseam & vomitum, quod in bonis accipitur in eructatione verborum, & maxime in productione operum. *Ierem.* 31. Populus meus adimplebitur bonis. *Psalm.*89. Repleti sumus mane misericordia tua, & exultauimus & delectati sumus. Et subdit de ablatione malorum, primo in communi, & postea in speciali.

Et non dabo vos vltra opprobrium in Gentibus] Est responsio ad id quod ante dictum est, ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes. Iniqui enim dominatores & captiuatores multa Sanctis inferunt opprobria. *Psal.*43. Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem & derisum his qui in circuitu nostro sunt. *Isa.*4. Aufer opprobrium nostrum. Hoc enim Dominus aufert, quando aufert dominium inimicorum. *Psalm.* 118. Aufer à me opprobrium & contemptum; quia testimonia tua exquisiui. Et hic habetur, quod etiam dæmones faciunt opprobria coosentientibus sibi. Et in speciali subdit [& eum] scilicet inimicum [qui ab Aquilone est] hoc est, ab Assyria & Chaldæa [procul faciam à vobis] hoc accidit quando ante Ierusalem cum Sennacherib rege Assyriorum percussa sunt centum octogintaquinque millia. 4. *Reg.*20. & *Isa.*37. Et dicitur quod incinerati fuerint igne infernali & inuisibili. *Psal.*90. Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis: tibi autem non appropinquabit. Et hoc est quod sequitur.

Et expellam eum in terram inuiam & desertam] Intelligitur de fuga regis qui fugit cum decem, & timens vias publicas tenere ausus non fuit, sed latenter per deserta & inuia fugit. *Isa.*10. Erit terrore profugus, & reliquiæ saltus ligni eius præ paucitate numerabuntur. Qualiter autem expellet, subdit [faciem eius] hoc est, primam partem exercitus eius [contra mare orientale] supple, diffusam expellam. Mare orientale, mare mortuum est, & fuit initium terræ promissionis ad Orientem. In qua parte prima pars exercitus diffusa est [& extremum eius] hoc est, extremum exercitus diffusum, supple [ad mare nouissimum] supple etiam, inde expellam, vt tota scilicet terra tua ab hostibus liberetur. *Isa.*52. Non adiiciet vltra vt pertranseat per te incircumcisus & immundus. *Mich.*5. Exaltabitur manus tua super hostes tuos, & omnes inimici peribunt. *Deut.*33. Eiiciet à facie inimicum tuum, dicetque: Conterere [& ascendet fœtor eius & ascendet putredo eius] Sensus est, Ascendet fœtor ex putredine. Et hoc ad putredinem exercitus referri non potest literaliter, quia incineratus fuit, sed refertur ad cadauer regis Assyriorum, quem interfecerunt filii sui Nabuchodonosor, quem filius eiectum de sepulchro dedit vulturibus. *Isa.*14. Tu proiectus es de sepulchro tuo, quasi stirps inutilis, sicut sanie pollutus & obuolutus. Et quod exercitus vtique diffusus fit ad Orientem & Occidentem in terra promissionis, dicitur *Isa.*8. Adducet Dominus super eos aquas fluminis, fortes & multas, regem Assyriorum & omnem gloriam eius; & ascendet super omnes riuos tuos, & super omnes ripas tuas, & ibit per Iudam mundans, & transiens vsque ad collum veniet. Subiungit autem causam quare sic percussit hostem. *Nabuchodonosor à filiis occiditur.*

Quia superbe egit] hoc est, quod ego permisi & ordinaui fieri peccatoribus in pœnitentiam, ille perfecit in superbia; vt ex hoc magnificaretur & dilataretur regnum eius. *Isa.* 10. Visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius. Dixit enim: In fortitudine manus meæ ego feci, & in sapientia intellexi, & abstuli terminos populorum. Partem istius expositionis *Hieronymus* refert ad locustas dicens, quod sicut factum est locustis, ita fiet Assyriis. Dicit etiam quod locustæ terram promissionis repleuerant à mari orientali vsque ad mare occiden

occidentale, sed ventum occidentalem suscitauit Dominus, qui flans versus Orientem partem exercitus locustarum orientalem proiecit in mare mortuum, & producens ventum orientalem, qui flans ad Occidentem aliam partem locustarum proiecit in mare magnum, & sic terra liberata est. Locustæ autem submersæ in litoribus mariũ iacentes putrefactæ, fœtore ex cadaueribus pestilentiam in hominibus & animalibus effecerunt. Et hoc dicit velle dicere Prophetam in loco isto. Spiritualiter autem hæc ad diabolum referuntur, qui ab Aquilone, plaga nebulosa & frigida, hoc est, habitatione peccatoris venit. *Iere*. 1. Ab Aquilone pandetur omne malum super omnes habitatores terræ, qui procul fit à nobis quando peccatum & vis dæmonis à nobis aufertur, ita quod etiam tentatio prouenit nobis ad profectum. *Rom*. 16. Dominus conteret Satan sub pedibus vestris velociter, expellitur in terram inuiam, hoc est, in peccatores, & desertam, quia peccatores inuij sunt Angelis, & deserti à cultura virtutis. *Matth*. 12. Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa. Facies diaboli, vna ad Orientem est in his qui semper quærunt oriri in dignitatibus seculi *Isa*. 14. Quomodo cecidisti lucifer qui mane oriebaris? Facies alia in auaris ad Occidentem est, qui in fine suo auariores sunt quàm à principio. *Prou*. 30. Infernus & ignis nunquam dicunt sufficit. Et quo plus ponitur in lignis, eo magis æstuat. *Isa*. 30. Nutrimenta eius ignis & ligna multa: flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam. Vtraque facies ad mare est, hoc est, ad seculi amaritudinem. Ambitio enim amara est, similiter & auaritia. *Isa*. 57. Cor impij quasi mare feruens quod quiescere non potest. Vtriusque putredo in fœtore peccati & infamia ascendit & inficit. *Amos* 4. Ascendere feci fœtorem castrorum vestrorum in nares vestras, & nõ redistis ad me, dicit Dominus. Post repressionem populi terræ tangit reconciliationem populi sui.

Auaritia ætatis accessu crescit.

Noli timere terra] & est responsio ad hoc quod dixit supra primo, Ignis comedit speciosa deserti, sed modo cõfortatur, quia virtutẽ accipiet germinandi. Noli timere, scilicet, mala præterita, quia indulta sunt. *Isa* 40. Completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius, suscepit de manu eius duplicia pro omnibus peccatis suis [exulta & lætare] terra exultat, quando de intimis exiliens, viret, floret, & fructificat. Lætatur, quando hanc amœnitatem vbique dilatat, & literaliter & spiritualiter. *Isa*. 35. Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium, germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans [quia magnificauit Dominus vt faceret] hoc est, magnificus Dominus magnifice & in magnis effluentiam suæ largitatis exhibuit, & ideo dicit vt faceret simpliciter, & non dicit hoc vel illud, quia hoc parum esset. *Psalm*. 125 Magnificauit Dominus facere nobiscum, facti sumus sicut lætantes. *Deut*. 32. Date magnificentiam Deo nostro, Dei perfecta sunt opera.

Nolite timere animalia regionis] Respondet ad hoc quod in principio dictum est: Quid ingemuit animal? Et ideo consolatur animalia & sylvestria & domestica, & consolatur animalia, hoc est, animales homines [quia germinauerunt speciosa deserti] deserta dicuntur derelicta à cultu, vt ferant pastum animalibus: & speciosa deserti, sunt gramina in pastum animalium, quæ germinat desertum. *Ezech*. 37. Vos autem montes Israël ramos vestros expandite, & florete, & fructum facite populo meo Israël. Et hoc lignum significat fideles animas fructum virtutis producentes. *Iere*. 17. Erit tanquam lignum viride quod ad humorem mittit radices suas: & in tempore siccitatis non erit solicitum, nec aliquando desinet facere fructum [Ficus & vinea dederunt virtutem suam] in germinando scilicet ficus in dulcedine virtutis, & vinea in iucunditate cælestis gaudij. *Cant*. 2. Vineæ florentes odorem dederunt, ficus protulit grossos suos.

Filiæ Sion] hoc est, totus populus ad Sion pertinens, secundum fidei speculationem. *Psal*. 86. Sicut lætantium omnium habitatio est in te [exultate] corpore [& lætamini] corde [in Domino Deo vestro] & non in aliquo alio bono. *Habac*. 3. Ego in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. *Isa*. 64. Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo [quia dedit vobis doctorem iustitiæ] cœtum scilicet Prophetarum, & maxime Christum, qui dicit *Isa*. 63. Ego qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum. *Isa*. 30. Non faciet vltra auolare à te præceptorem tuum, & audies verba post tergum monẽtis. Hæc est via, ambulate in ea nec declinetis ad dextram, nec ad sinistram. *Isa*. 48. Ego Deus tuus docens te vtilia, & gubernans in via qua ambulas [& descendere faciet] Dominus de cælesti scilicet beneficio [ad vos] hoc est, ad vtilitatem vestram [imbrem matutinum] ad fœcundanda semina [& serotinum] ad fructus maturandos [sicut in principio] antequam scilicet, terra corrumperetur per peccatum. *Thren. vlt*. Innoua dies nostros sicut à principio. Spiritualiter autem, imber matutinus est doctrina veteris testamenti, serotinus vero doctrina noui. *Osea* 6. Veniet vobis quasi imber matutinus & serotinus terræ. *Psal*. 67. Pluuiam voluntariam segregabis Deus hæreditati tuæ. *Deut*. 28. Aperiet Dominus thesaurum suum optimum, cælum, vt pluuiam tribuat terræ tuæ in tempore suo [& implebuntur areæ] hoc est, agri [frumento] vel etiam animæ fidelium frumento gratiæ & virtutum [& torcularia] id est, studiosi, qui quasi in torculari se premunt quotidie [redundabunt viuo] cælestis scilicet doctrinæ, & gaudij cælestis. Redundare autem est per doctrinam & exempla ad alios effluere. *Prou*. 3. Vt impleantur horrea tua saturitate, & vino torcularia tua redundabunt [& oleo] quod significat vnguentum deuotionis & illuminationem veritatis & condimentum saporis spiritualis. *Deut*. 28. Abundare te faciet Dominus omnibus bonis, fructu vteri tui, & fructu iumentorum tuorum, & fructu terræ tuæ. 1. *Corin*. 9. Multiplicabit semen vestrum & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ. *Osea* 2. Ego dedi ei frumentum, vinum & oleum & argentum multiplicaui ei & aurum.

Imber matutinus, doctrina est veteris test.

Et reddam vobis annos] Tangit hic restitutionem præteritorum [Reddam annos] hoc est, fructus annorum in præterito ablatorum. Et hoc est vehemens argumentum, quod bona ablata per peccatum, reuiuiscunt per pœnitentiam. *Gene*. 31. Ego damnum omne reddebam. Quicquid furto peribat, à me exigebas [quæ comedit locusta] inanis gloria, scilicet, [bruchus] pigritia [rubigo] inuidia [& eruca] carnalis concupiscentia. *Hieron*.

Bona opera reuiuiscũt per pœnitentiam.

Per

Per quot annos famem sustinuisti, per tot annos iterum duplicabo fructus. *Iob vlt.* Addidit quoque Deus omnia quæcunque fuerant Iob duplicia. Sic videmus in pœnitentibus, qui propter memoriam præteritorum peccatorum feruentiores sunt, & quotidie duplicant fructus operum. *2. Corin. 7.* Ecce enim hoc ipsum secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem, sed & defensionem, sed indignationem, sed desiderium, sed timorem, sed æmulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio. Ecce quomodo pro vno bono perdito, septem surrexerunt. Hæ sunt septem spicæ quæ pullulabant in culmo vno plenæ atque formosæ *Gene. 41.* Sic dictum est *Rom. 8.* quod diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum. Et dicit Glossa, etiam peccatum, quia per peccatum feruentiores resurgunt pœnitentes [fortitudo mea magna] *Hieronymus* vult, quod hoc non referatur nisi ad erucam, dicit enim sic: Eruca vix mouetur & leui contactu conteritur, in quo fortitudo Dei magna & humana fragilitas demonstratur, sicut per sciniphes in Ægypto *Exod. 8.* quæ tam paruæ sunt vt vix cernantur. Poterat quidem Deus cuncta diluuio opetire, vel fulmine cremare; sed potentiam suam & nostram fragilitatem per huiusmodi ostendit. Si enim hæc tam parua sunt homine fortiora, vnde gloriatur terra & cinis? [quam misi in vos] hoc est, contra vos, destruendos scilicet, hæc enim vim non habuissent ad nocendum, nisi à Deo missa essent. *Iob 9.* Si fortitudo quæritur, robustissimus est. *Deut. 28.* Tradat te Dominus corruentem ante hostes tuos [& comedetis vescentes] vescor ab esca & væ componitur; quia (sicut dicit *Augustinus*) non nisi pro væ necessitatis esca sumi debet. *Psal. 21.* Edent pauperes & saturabuntur. Pauperes dicuntur de necessitate famis deperditi sibi non sufficientes [& saturabimini] *Prou. 13.* Iustus comedit & replet animam suam: venter autem impiorum insaturabilis. Hoc etiam spiritualiter intelligitur de esurientibus iustitiam. *Matth. 5.* Beati qui esiriunt & esuriunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur [& laudabitis nomen Domini Dei vestri] in gratiarum actione scilicet. *Psal. 21.* Laudabunt Dominum qui requirunt eum. *Eccl. 51.* Laudabo nomen tuum assidue & collaudabo illud in confessione [qui fecit mirabilia vobiscum] resuscitando scilicet antiquum miraculum quo turbas pauit in deserto. *Exod. 16. & 17. Psal. 110.* Memoriam fecit mirabilium suorum misericors & miserator Dominus, escam dedit timentibus se [& non confundetur populus meus in sempiternum] Glossa, si permanserit incepto opere pœnitentiæ. *Isa. 50.* Dominus Deus auxiliator meus, & ideo non sum confusus: ideo posui faciem meam vt petram durissimam, & scio quoniam non confundar. *Psal. 24.* Vniuersi qui sustinent te, non confundentur.

Deus fortia prosternit per infirma.

Et scietis] per experimentum scilicet gratiæ [quia in medio Israël ego sum] sine personarum acceptione omnibus æqualiter parans. *Ezech. 43.* Locus solij mei, & locus vestigiorum pedum meorum, vbi habito in medio filiorum Israël. *Ioan. 1.* Medius vestrum stetit quem vos nescitis. *Luc. 22.* Ego in medio vestrum sum sicut qui ministrat [& ego Dominus Deus vester] supple sum. *Psalm. 44.* Ipse est Dominus Deus tuus, & adorabunt eum [& non est amplius] supple, præter me Deus. *Isa. 45.* Nunquid non ego Dominus, & non est vltra Deus absque me? Deus iustus & saluans non est præter me [& non confundetur populus meus in æternum] confusione scilicet præteriti peccati. *Isa 54.* Confusionis adolescentiæ tuæ obliuisceris, & opprobrij nuditatis tuæ non recordaberis amplius.

Et erit post hæc] Tangit consolationem in bonorum spiritualium collatione, & tria dicit, in communi scilicet spiritus effusionem, spiritus ostensionem *ibi* [Dabo prodigia] & iudicij terrorem *ibi* [Sol conuertetur] In primo tria sunt, largitas scilicet spiritus effusi, generalitas, & distributio per effectus [Et erit] certitudinis significatiuum est. *1. Regum 9.* Omne quod loquitur sine ambiguitate eueniet [post hæc] ordinem notat veritatis ad figuram. *1. Corint. 15.* Non prius quod spirituale est, sed prius quod animale [effundam] largitatem doni & muneris significat, & quod Spiritus qui prius fuit in Dei occultis, nunc ad exteriora diffunditur. *Tit. 3.* Per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde. Effunditur autem Spiritus sicut aqua, scilicet, mundificans, refrigerans, reficiens, & rigans. Mundificans à sorde. *Ezech. 36.* Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. Refrigerans à concupiscentia. *Dane. 13.* Susanna voluit lauari in pomerio: æstus quippe erat. Voluit ergo lauari, hoc est, refrigerari ab æstu. Reficiens verbo Dei & sacramento altaris. *Psal. 22.* Super aquam refectionis educauit me, rigans interiori consolatione. *Eccl. 24.* Ego quasi fluuius Dorix, & sicut aquæ ductus exiui de paradiso. Dixi; Rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum. Dorix medicamentum generationis interpretatur, aquæ ductus vero abundantiam fluxus significat. *Isa. vlt.* Ego declinabo super eam sicut fluuium pacis. *Ioan. 7.* Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. *Eccl. 24.* Ego sapientia effudi flumina. Et attende quod cum impetu fluit Spiritus, quem impellit interior Spiritus. *Isa. 59.* Timebunt qui ab Occidente, nomen Domini; & qui ab Ortu solis, gloriam eius; cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini cogit. Pietate enim charitatis violenter compellitur ad nos. Effusio autem notar in exterioribus manifestationem, vt scilicet non tantum in occulto Angelorum contioneatur. *Prou. 5.* Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide.

Spiritus fluit cum impetu.

Spiritum] qui principium vitæ est, & principium illuminationis, & principium operis; & sic operatur vitam in gratia, illuminationem in reuelatione, & virtutem in opere. De primo *Ioan. 6.* Spiritus est qui viuificat. De secundo *2. Corinth. 4.* Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere, illuxit in cordibus nostris. Propter hoc dicitur Spiritus veritatis. *Ioan. 16.* Cum venerit ille Spiritus, docebit vos omnem veritatem. De principio operis, quod est virtus *Luc. vlt.* Sedete in ciuitate quoadusque induamini virtute ex alto. *1. Corin. 12.* Hæc omnia operatur vnus atque idem Spiritus. Et attende, quod non dicit, de Spiritu; quia quod ex parte est, imperfectum est. *1. Corint. 13.* Tria sunt autem in quibus Spiritus datur perfecte, scilicet ad sanctificatoris inhabitationem, ad sanctitatis

Spiritus datur perfecte ad tria.

ditatis demonſtrationem. Primum facit Spiritus per ſeipſum, ſecundum per gratiam gratum facientem, tertium pes gratiam gratis datam. De primo dicitur *4. Reg. 2.* Requieuit ſpiritus Eliæ ſuper Eliſeum. *Iſa. 11.* Requieſcet ſuper eum Spiritus Domini. *1. Corint. 3.* Neſcitis quoniam corpora veſtra templum ſunt Spiritus ſancti. De ſecundo *Act. 2.* Repleti ſunt omnes Spiritu ſancto. *Act. 10.* In nationes Spiritus ſancti gratia diffuſa eſt. De tertio *2. Mach. 3.* Spiritus omnipotentis Dei magnam fecit ſuæ oſtenſionis euidentiam. *1. Corinth. 12.* Vnicuique datur manifeſtatio Spiritus ad vtilitatem. Manifeſtatur enim Spiritus in gratiis gratis datis, quæ ſunt ſermo ſapientiæ, ſermo ſcientiæ, operatio miraculorum, & alia quæ in duodenario numero enumerat Apoſtolus *1. Corin. 12.* Hæc tria ſignificantur per tria quæ dedit Elias Eliſeo *4. Reg. 2.* duplicem ſcilicet Spiritum & pallium. Duplex enim Spiritus eſt ad inhabitandum, & gratum faciendum; pallium autem operimentum eſt gratiæ gratis datæ. Cui ad hæc tria datur Spiritus, ſicut Eccleſiæ, datur Spiritus non partitus; cui autem ad vltimum tantum, portio Spiritus datur. Vnde his qui ad prophetiam acceperunt Spiritum (quæ eſt gratia gratis data) dicitur *Num. 11.* Tollam de Spiritu tuo, & dabo de ſeptuaginta viris. Sanctis autem noui teſtamenti non partitus datur Spiritus. *Ioan. 10.* Inſufflauit & dixit: Accipite Spiritum ſanctum, & non de Spiritu ſancto.

Spiritus ſanctus datur nouis eſt. ſanctis non partitus.

Meum] diuinum ſcilicet, qui vos ad me conuertet, & reducet. Ad hoc enim miſſus ſeplet nos Spiritus (vt dicit *Dionyſius*) vt conuertat nos ad congregantis Patris vnitatem qui dedit Spiritum. *Eccl. 12.* Spiritus redeat ad Deum qui dedit illum. *Iſa. 63.* Spiritus ſanctus ductor eius fuit. *Eccl. 1.* Luſtrans vniuerſa in circuitu pergit Spiritus, & in circulos ſuos reuertitur. *Iob 34.* Si direxerit ad Deum cor ſuum, Spiritum illius & flatum ad ſe trahet [ſuper omnem carnem] Caro ſecundum Philoſophum ſola ſuſceptibilis eſt ſpiritus ad manifeſtã vitã. Plantæ enim viuunt vita occulta, vnde caro hic per ſinecdochen ponitur pro homine, in quo homine omni modo manifeſtatur ſpiritus. Gloſſa inducit illud *Iſa. 40.* Videbit omnis caro ſalutare Dei noſtri. Et ſignificat, quod ſine diſtinctione perſonarum, Iudæi & Græci, omni carni datur Spiritus. *Act. 10.* Cecidit Spiritus ſuper omnes qui audiebant verbum. Vnde tunc dixit Petrus: In veritate comperi, quia non eſt perſonarum acceptor Deus: ſed in omni gente qui timet Deum & operatur iuſtitiam, acceptus eſt illi. *Sap. 1.* Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia, hoc eſt, cælum. *Act. 2.* Repleti ſunt omnes Spiritu ſancto. *Pſal. 18.* Nec eſt qui ſe abſcondat à calore eius. Et ſubdit diſtributionem quantum ad omnes diuerſitates hominum.

Prophetia.

Et prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ] Prophetia eſt (vt dicunt *Auguſtinus* & *Hieronymus*) doctrina de diuinis, quæ non niſi Spiritu Dei cognoſci poſſunt. *Eccl. 24.* Doctrinam quaſi prophetiam effundam, & relinquam illam quærentibus ſapientiam. *Sap. 7.* Per nationes in animas ſanctas ſe transfert, amicos Dei & prophetas conſtituit. *1. Corin. 14* Poteſtis omnes per ſingulos prophetare; vt omnes diſcant, & omnes exhortentur. Filij & filiæ diſcernunt ſexum, & ſicut in veteri teſtamento prophetauerunt filiæ Debora. *Iudic 4.* & 5. Holda propheti ſſa *4. Reg. 22.* Iudith, Eſther, & aliæ; ita in nouo teſtamento prophetauerunt filiæ, Beata Virgo, Eliſabeth, Anna propheti ſſa, & ſicut dicitur *Act. 21.* Filiæ Philippi, quæ in Antiochia prophetauerunt In veteri autem teſtamento prophetauerunt filij, totus cuneus Prophetarum; & in nouo cœtus Apoſtolorum, & Agabus *Act. 11.* Et ſi obiiciatur illud *Matth. 11.* Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem. Dicendum, quod prophetia ſtetit in Ioanne quantum ad nouæ gratiæ prædictionem, ſed quantum ad doctrinam Spiritus nunquam ſtabit. *Eccl. 24.* Non deſinam in progenies eorum vſque in æuum ſanctum. Filij tamen perfectiorem natiuitatem in filiis Dei ſignificant. *Ioan. 1.* Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri. Filiæ autem imperfectiorem & tamen fœcundam. *Iſa. 60.* Filij tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere ſurgent. Et ſubdit aliam differentiam ætatis ſcilicet.

Senes veſtri ſomnia ſomniabunt] Senes dicuntur canicie mentis pluſquam ætatis, de quibus dicitur *Iob 12.* In antiquis eſt ſapientia, & in multo tempore prudentia. Hi ſomnia ſomniabant, non ſecundum quod ſomnium eſt paſſio dormientis, ſed ſecundum quod ſomnium eſt oculorum & ſenſuum clauſio ad exteriora, vt interius percipiatur reuelans Spiritus. *Cant. 5.* Ego dormio, & cor meum vigilat. *Pſal. 4.* In pace in idipſum dormiam & requieſcam Reuelatio autem ſomnium dicitur, quia ſicut ſomnium aliquando viſio intellectualis, & aliquando oſtenſio imaginum corporalium dicitur: ita Spiritus reuelat ſe quandoque in intellectuali, aliquando in imaginaria viſione. Et ſic duobus modis etiam docentur diuina, aliquando enim traduntur explicite. *Ioan. 16.* Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis. Aliquando per figuras, ſicut in parabolis *Matth. 13.* Aperiam in parabolis os meum, eructabo abſcondita à conſtitutione mundi. Sic ſomniauit Iacob *Gen. 28.* ſcalam ſe videre, cuius cacumen cælos tangebat. Sic ſomniauit Daniel (*Dan. 8.*) in porta Vlai. Huiuſmodi enim ſenes in tali ſomnio nihil ſomniant, niſi Deum, vt dicit *Chryſoſtomus* [& iuuenes veſtri] qui adhuc ſcilicet, non habent perfectum ſenſum & intellectum [viſiones videbunt] viſiones viſas à ſenioribus, videbunt per intellectum ſibi expoſitas. *Iſa. 32.* Non caligabunt oculi videntium, & aures audientium diligenter auſcultabunt, & cor ſtultorum intelliget ſcientiam, & lingua balborum velociter loquetur & plane. Hæc (vt dicit *Hieronymus*) expoſitio literalis eſt. Quidam tamen dicunt, quod iuuenes viſiones videbunt; quia etiam iuuenes Spiritu Dei illuminabuntur. *Dan. 13.* Suſcitauit Deus ſpiritum pueri iunioris. Et *Iere. 1.* Ecce neſcio loqui, quia puer ego ſum. Secundum primam expoſitionem tangitur ordinatio Eccleſiæ, qua iuuenes pacificè audiunt ſenes. *Prou. 1.* Vt detur paruulis aſtutia & adoleſcenti ſcientia & intellectus. Et tollitur confuſio prioris populi, de qua *Iſa. 3.* Tumultuabitur puer contra ſenem & ignobilis contra nobilem. *Oſee 4.* Populus tuus ſicut hi qui contradicunt Sacerdoti. Quare (*Iob 16.*) ſuſcitatur falſiloquus contra faciem meam, contradicens mihi?

Iuuenes pacificè audiant ſenes.

Sed & ſuper ſeruos meos] ſerui ſunt humiles, præcepta Dei cuſtodientes. *Pſal. 115.* O domine, quia ego ſeruus tuus [& ancillas meas] quæ ſignificant

ficant animas infirmas & humiles in obsequiis Dei circumferentes se & in alio seruire nescientes, nisi quod in humilitate seruiant Domino. *Luc.*1. Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.1.*Reg* 25.Ecce famula tua fit in ancillam, vt lauet pedes seruorum Domini mei. Et super tales effundit Dominus Spiritum suum [in diebus illis]lucentis scilicet gratiæ[effundam Spiritum meum]Iacob.4.Deus superbis resistit,& humilibus dat gratiam. Et subdit de signis talis distributionis Spiritus.

Et dabo prodigia in cælo] In cælo dedit prodigia in nouo testamento. *Matth.*27. Sol obscuratus est.*Isa.*13.Obtenebratus est sol in ortu suo, & luna non splendebit in lumine suo. Ista enim sunt prodigia in cælo[& in terra] dabo prodigia, quæ quidem facta sunt in veteri testamento, quando Elias mortuum suscitauit 3. *Reg.* 17. Et Eliseus alium 4.*Reg.*4.[sanguinem, & ignem, & vaporem fumi]In veteri testamento sanguinem in holocaustis & victimis pacificis, & sanguine vitulæ rufæ; ignem autem in incendio sacrificiorum; vaporem fumi in odoramento thimiamatis:in nouo autem testamento sanguinem qui fluxit de latere Saluatoris *Ioan.*19. Ignem, quo Spiritus sanctus insedit super Apostolos *Actor.*2. Vaporem fumi, qui est in deuotione cordium fumantium in oratione: de quo 3.*Reg.*18.Deus qui exaudit per ignem,ipse sit Deus.2.*Macha.*1. Tempus affuit quo sol refulsit qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita vt omnes mirarentur. *Act.*2. Apparuerunt Apostolis dispertitæ linguæ tanquam ignis,seditque super singulos eorum Spiritus sanctus.*Luc.*12.Ignem veni mittere in terram,& quid volo,nisi vt accendatur?De tertio *Cant.*3. Quæ est ista quæ ascendit sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ & thuris ? Qualiter autem hoc fiat, subdit.

Sol conuertetur in tenebras]quod in veteri testamento non legitur esse factum, sed in nouo testamento *Ioan.*19. Tenebræ factæ sunt super vniuersam terram: cum scilicet Christus sol iustitiæ exanimis & exanguis pependit in cruce. *Apoc.*6. Sol factus est niger sicut saccus cilicinus, & luna tota facta est sicut sanguis[& luna in sanguinem] luna, qui mutuat lumen à sola Ecclesiam signat sanguine Christi rubricatam; sol enim vestit lunam lumine suo, & quando lumen solis sanguinum est,necesse est lunam sanguineam esse,ita & Christo(qui sol est iustitiæ) in passione rubricato. *Isa.*63.Quare rubrum est indumentum tuum ? Ecclesia etiam rubricata est vt sanguis, quæ & vsque hodie tota clamat pro sanguine Christi innocenter effuso. *Iob* 16. Terra non operias sanguinem meum, nec inueniat in te locum latendi clamor meus. *Apoc.*6.Quare non defendis sanguinem nostrum ab his qui sunt in terra? *Psal.* 78. Vindica sanguinem sanctorum tuorum qui effusus est[antequam veniat dies Domini]iudicij scilicet.*Isa.*63. Dies vltionis in corde meo[magnus] potestate scilicet, quia miram tunc magnitudinem potentiæ Deus in condemnatione impiorum, & in remuneratione iustorum ostendet. *Sophonia* 1. Dies magna & amara valde. Idem dicitur *Amos* 6. [& horribilis] peccatoribus scilicet. *Sap.*6. Horrende & cito apparebit vobis. *Hebr.* 10. Horrendum est incidere in manus Dei viuentis.

Luna Ecclesiam significat.

Et erit]certitudo est prophetiæ. *Matth.*24. Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt [omnis qui inuocauerit] hoc est,in se vocauerit, vt experimentum in se accipiat. *Ionæ* 2.Clamaui ad Dominum de tribulatione mea, & exaudiuit me.*Psalm* 4. Cum inuocarem, exaudiuit me Deus iustitiæ meæ [nomen Domini]hoc est,notam diuinitatis eius per effectum. *Ierem.*14. Tu autem in nobis es Domine,& nomen sanctum tuum inuocatum est super nos, ne derelinquas nos[saluus erit]à periculo scilicet diei illius. *Habac.*3.Exultabo in Deo Iesu meo,hoc est, Saluatore meo.Et subiungit rationem.

Quia in monte Sion]in eminentia speculatiuæ vitæ[& in Ierusalem]in pace actiuæ vitæ[erit saluatio] *Isa.* 46. Dabo in Sion salutem & in Ierusalem gloriam meam. *Psalm.* 75. Factus est in pace locus eius, & in Sion habitatio eius [Sicut dixit Dominus]qui mentiri non potest. *Tit.*1. Quam promisit qui non mentitur Deus [& in residuis] qui scilicet reducti sunt per pœnitentiam,& supersunt gladio diaboli vel hostis [quos Dominus ad duxerit] vel vocauerit, ita scilicet quod reuocauerit eos à gladio hostis. *Isa.* 4. Omnis qui relictus fuerit in Sion & residuus in Ierusalem, sanctus vocabitur.

CAPVT III.

Quia ecce in diebus illis.

Tangit hic de iudicio & retributione meritorum, & habet partes duas. Primo enim dicit de retributione malorum, & postea de retributione bonorum *ibi*[Et erit Ierusalem sancta]Prima in duas diuiditur. Primo ostendit qualiter ad iudicium congregabuntur, secundo qualiter condemnatio eorum perficietur *ibi* [Clamate hæc in Gentibus]Adhuc in prima duo sunt, scilicet, iudicium generaliter contra omnes,& specialiter contra finitimos *ibi*;[Verum quid mihi & vobis] In primo quatuor sunt. Dicit enim primo redemptionem Sanctorum, secundo congregationem malorum, tertio disceptationem iudicis contra peccata eorum, quarto propalat turpitudines eorum.

Quia ecce] iam enim demonstrabile est in mea ordinatione.Simile *Iere.*23. Ecce dies veniunt[in diebus illis]Dies dicuntur (sicut sæpe dictum est) propter iustitiæ splendorem quæ tunc splendebit. *Matth.*13.Tunc fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum[& in tempore illo]quod ad retributionem pertinet. *Psal.* 74. Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo.*Act.*18. Statuit diem in qua iudicaturus est orbem in æquitate [cum conuertero captiuitatem Iuda] formale pro materiali ponitur,hoc est, captiuos.Et Iudam dicit,propter regnum[& Ierusalem] propter populum. Conuertitur autem captiuitas per reditum ad patriam, quia ille est debitus ordo; auertitur autem per pulsionem in exilium.Iuda autem confitens Deum,Ierusalem visio pacis interpretatur. Confitens Deum fide, & videns in pace & tranquillitate conscientiæ,seruientes Deo significant, quorum captiuitas conuertitur, quando à diabolo & ab oppressione malorum liberantur. *Psal.* 125. In conuertendo Dominus

Dominus captiuitatem Sion facti sumus sicut consolati. *Iere.* 30. Conuertam conuersionem populi mei Israël & Iuda, ait Dominus, & conuertam eos ad terram quam dedi patribus eorum, & possidebunt eam. Et subiungit de congregatione peccatorum ad iudicium.

Congregabo]corporali scilicet congregatione, non in vnum cor & in vnam animam[omnes Gentes]gentiliter viuentes scilicet. *Matth.* 25. Sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes Gentes *Isa.* 24. Congregabuntur congregatione vnius fascis, & mittentur in carcerem[& deducam eas]id est, de statu pristino diuitiarum, deliciarum, & honorum deponam. *Iob* 40. Disperge superbos in furore tuo, & confunde eos, & respiciens omnem arrogantem humilia[In vallem Iosaphat]quod iudicium Domini interpretatur, vallis autem depressionem signat, qua etiam coacti humiliabuntur sub iudicio Domini. *Isa.* 2. A facie timoris Domini, & à gloria maiestatis eius oculi sublimes hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorum.

Iudicium extremum in valle Iosaphat peragetur. Et disceptabo ibi cum eis] *Septuaginta.* Et iudicabo eos. Disceptatio autem ista quantum ad omissionem describitur *Matth* 25. Esuriui & non dedistis mihi manducare, &c. quantum autem ad iniuriam illatam proximo, describitur *Isa.* 3. Stat ad iudicandum Dominus, & stat ad iudicandos populos. Vos depasti estis vineam meam, & rapina pauperis in domo vestra [super populo meo] oppressu scilicet, & spoliato vel malo exemplo & mala doctrina subuerso. *Isa.* 3. Populum exactores sui spoliauerunt. *Isa.* 52. Ablatus est populus meus gratis[& hæreditate mea Israël] Israël rectissimus vel videns Deum interpretatur, & Sanctorum congregationem significat qui adhærent Deo. *Isa.* 19. Hæreditas mea Israël. *Psalm.* 15. Hæreditas mea præclara est mihi[quos]populum scilicet, & hæreditatem[dispersetunt]hoc est, malo exemplo & tyrannide dispergi fecerunt[in nationibus]hoc est, ad ritus nationum. *Psalm.* 105. Dispersi sunt inter Gentes, & didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilibus eorum [& terram meam]à Sanctis scilicet possessam [diuiserunt] inter se, supple. *Exod.* 15. Dixit inimicus ; Persequar & comprehendam, diuidam spolia, implebitur anima mea.

Et super populum meum] captiuum [miserunt sortem] quis scilicet quem captiuum habeet in seruum & ancillam. *Prou.* 1. Sortem mitte nobiscum, marsupium vnum sit omnium nostrum. Sic videmus quod quasi sortiuntur dæmones de hominibus, quis quem ad fornicationem vel auaritiam vel ad superbiam possideat, quod signatur *Ioan.* 19. Milites diuiserunt sibi vestimenta Iesu, sortem mittentes, quis quid tolleret. *Psalm.* 21. Diuiserunt vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Hoc Iudæi referunt ad Gug & Magog & alios inimicos eorum, quos dicunt congregandos esse in vallem Iosaphat, quæ iuxta Ierusalem est, & ibi à Domino iudicandos. Nostri autem quidam dicunt, in vltimo iudicio, Dominum in aere contra vallem Iosaphat cum Sanctis sessurum, & peccatores in terra versus vallem Iosaphat congregandos, vt terræ scilicet, adhæreant quam dilexerunt, & sic peccatores in depressione esse quadam respectu Sanctorum quæ vallis vocatur 1. *Thess.* 4. Nos qui viuimus, qui residui sumus in aduentu Domini, simul cum illis, sanctis scilicet qui dormierunt, rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus. Et dicunt quod ibi erit disceptatio & forma iudicij in quatuor ordinibus scilicet, iudicantium & iudicandorum, Et obiicit turpitudinem.

Et posuerunt puerum]masculum scilicet, captiuum[in prostibulo]lupanari ephebotum de ignominioso concubitu quæstum facientes. 2. *Mach.* 4. Iason gymnasium & ephebiam sibi petebat concedi vt constitueret. Etenim ausus est sub ipsa arce gymnasium constituere & optimos quosque ephebotum in lupanaribus ponere. *Rom.* 1. Exarserunt in desideriis suis io inuicem, masculi in masculos, & fœminæ in fœminas turpitudinem operantes[& puellam vendiderunt] prostituendo scilicet[pro vino vt biberent] hoc est, vt pretio scorti vinum emerent quo se inebriarent. *Isa* 50. Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis. Terribile verbum dicit *Hieronymus* : Hic Prælatus puerum in lupanari ponit & puellam vendit pro vinu, qui videt implicitos luxuria & aliis, & non arguit turpis lucri gratia. *Isa.* 5. Væ qui iustificant impium pro muneribus, & iustitiam iusti auferunt ab eo. 2. *Petr.* 2. In superbia vanitatis loquentes pelliciunt in desideriis carnis luxuriæ, eos qui paululum effugiunt. Et subdit de iudicio contra finitimos. *Prælatorũ execranda dissimulatio lucri causa.*

Verum quid mihi & vobis]hoc est, quid causæ habetis ad me & ad meos[Tyrus & Sidon] vocariui casus[& omnis terminus Palæsthinorum]hoc est, Philisthinorum. Istæ enim terræ coniunctæ erant Iudæis, & cum omnibus affligentibus eos confœderatæ, semper adiuuerunt in malum. *Zachar.* 1. Ira magna ego' irascar super gentes opulentas ; quia ego iratus sum parum, ipsi vero adiuuerunt in malum. Tyrus autem interpretatur angustia, & significat superbos & tyrannos proximos angustiantes. *Sap* 5. Stabant iusti in magna constantia aduersus eos qui se angustiauerunt. Sidon interpretatur venatio, & signat auaros qui iniustis lucris animas pauperum venātur. *Thren.* 3. Venatione ceperunt animam meam quasi auem. Palæsthini potione cadentes, gulosos & luxuriosos signant, qui rebus pauperum ad suas concupiscentias abutuntur. *Sap.* 2. Vino pretioso & vnguentis optimis nos impleamus. *Amos* 6. Bibentes in phialis vinum, & optimo vnguento delibuti nihil compatiebantur super contritione Ioseph. Hi cum Deo nihil habent commune. 2. *Cor.* 6. Quæ conuentio Christi ad Belial?

Nunquid vltionem vos reddetis mihi]hoc est, estne aliquid iniuriæ quod fecerim, quam vlciscendo semper contra me pugnabitis ? Ad hanc quæstionem respondet Pilatus *Ioan.* 19. Ego nullam in eo inuenio causam. *Mich.* 6. Popule meus quid feci tibi, aut quid molestus fui ? Responde mihi[& si vlciscimini vos contra me]iniuste, supple, sicut facitis ; multi enim impugnant Deum. *Psalm.* 55. Tota die impugnans tribulauit me[cito velociter]Cito dicit, quia breue tempus erit : velociter, quia hoc ipsum breue continuo succedit. *Isa.* 5 Ecce festinus velociter veniet[reddam vicissitudinem vobis] pœnæ scilicet contra culpam [super caput vestrum] hoc est, in pœnam capitis, quæ est mors. *Isa* 3. Væ impio in malum : retributio enim manuum eius fiet ei. *Deut.* 32. Si arripue- *Deus inferi vindictã cito & velociter.*

tir

rit iudicium manus mea, reddam vltionem hostibus meis,& his qui oderunt me retribuam. *Psalm.* 93.Exaltare qui iudicas terram, tedde retributionem superbis. 2. *Reg.*1. Sanguis tuus super caput tuum: os enim tuum loquutum est contra te. *Habac* 3.Percussisti caput de domo impij. Et obiicit spolium,subdens.

Argentum enim meum & aurum tulistis [scil. expoliando po pulum & templum [& desiderabilia mea]vasa scilicet concupiscibilia [& pulcherrima mea] ad ornatum scilicet populi & templi pertinentia [intulistis in delubra vestra] *Thren.*1. Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius.Delubrum dicitur à diluendo, templum scilicet in quo fons est de quo diluuntur intrantes. Diis enim suis consecrabant quæ à populo Dei & templo spoliabant. *Dan.*5. Vasa domus Dei allata sunt coram te, & tu & optimates tui,& vxores & concubinæ tuæ vinum bibistis in eis; deos quoque argenteos,&c. qui non vident neque audiunt neque sentiunt, laudasti. Hoc potest dici Prælatis & tyrannis nostris, qui(sicut dicitur *Baruch.*3.) aurum & argentum sibi thesaurizant, in quo confidunt homines, & de spolio subditorum & quæque desiderabilia à pauperibus abstrahunt, & Deo ventri vel Veneri sacrificant, vel etiam Ioui in ambitione, sicut miser populus conqueritur. *Iere.*51. Absorbuit me quasi draco, repleuit ventrem suum teneritudine mea.

Tyrannis Prælatorũ in subditos damnanda.

Et filios Iuda] confitentes scilicet, Christum [& filios Ierusalem] in pace conscientiæ Deo seruientes,simplices scilicet [vendidistis filiis Græcorum]Cum imminetet captiuitas,quidam hostes volentes fugere, fugerunt ad finitimos populos, sicut etiam *Isa.*16. dicitur: Absconde fugientes & vagos ne perdas; quos illi captiuantes Græcis vendiderunt. Et subdit malam intentionem huius sceleris[vt longe faceretis eos]hoc est, remoueretis[de finibus suis] hoc est, de possessionibus patriis vobis eas vsurpantes. *Iere.*49. Numquid non filij sunt Israël,aut hæres non est ei? Cur ergo hæreditate possidebit Melchon Gad, populum Dei supple.Melchon rex eorum interpretatur,& significat eos qui spoliati populi Dei possessiones sibi vsurpant. Græcis autem vendunt filios Iuda, qui simplices & spirituales viros sapientiæ secularis implicant, quæ in negotiationibus est & lucris; Græci enim talem sapientiam quærunt. 2. *Machab.*4. Patrios quidem honores nihil habentes, Græcas glorias optimas arbitrabantur; quarum gratia periculosa habebat eos contentio. *Iacob* 3. Non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica. Et subdit de consolatione afflictorum & retributione malorum.

Ecce ego suscitabo eos] Loquitur de captiuis tanquam sopitis, ligatos sensus habentibus, sicut dicitur de Petro *Act.* 10. Erat Petrus dormiens vinctus catenis duabus, & Angelus Domini percusso latere Petri excitauit eum,dicens: Surge velociter[in loco in quo vendidistis eos] captiuitatis scilicet vel peccati. *Isa* 26. Expergiscimini & laudate qui habitatis in puluere. *Isa.*52. Gratis venundati estis, & absque argento redimemini[& conuertam]per pœnam scilicet[retributionem vestram]hoc est, peccatis vestris dignam [in caput vestrum]hoc est,supplicium capitis. *Apoc.*18 Reddite ei sicut ipsa reddidit vobis, & duplicate ei duplicia secundum opera eius, in poculo quo miscuit vobis,miscete ei duplum [&]tunc supple [vendam filios vestros & filias vestras] orphanos scilicet à vobis[in manibus filiorum Iuda]hoc est, per manus filiorum Iuda qui capient eos [& venundabunt eos]leui scilicet pretio [Sabæis] quasi diceret illud Satyrici: Vltra Sauromatas, Sabæa enim regio est vltra Indiam vnde thus & aromata veniunt,quod sequitur[genti longinquæ] vnde 3.*Reg.*10. Regina Saba quæ venit audire sapientiam Salomonis, de finibus terræ dicitur venisse. Spiritualiter autem hæc venditio in bono intelligitur, qua scilicet filij peccatorum ad bonam vitam venduntur.*Gen* 47. Eme nos in seruitutem regiam.1.*Cor.*6.Empti estis pretio magno. 1. *Petr.*1. Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis à vana vestra conuersatione paternæ traditionis,sed pretioso sanguine agni tanquam immaculati Christi.Hi venduntur Sabæis. Sabæa enim clamor vel conuersio interpretatur, & regio thuris est, viri enim boni clamant in oratione & laude; quique conuersi sunt in ordinem vitæ, thus offerunt in deuotione. *Isa.*60. Omnes de Saba venient,aurum & thus deferentes,& laudem Domino annuntiantes.Hæc gens longinqua est, à congregatione peccatorum elongata. *Prou.vlt.* Procul & de vltimis finibus pretium eius[quia Dominus loquutus est] confirmatio est dictorum. *Tob.vlt.* Non enim excidit verbum Dei.*Tit.*1. Quam promisit qui non mentitur Deus.

Redimitur peccator ad vitam per Christum.

Clamate]Tangit hic qualiter ista perficientur, & duo dicit:primo iudicium, secundo iudicij terrorem *ibi*[Sol & luna] In prima tria dicit,scilicet, iudicandorum congregationem, loci in quo iudicabuntur determinationem, & sententiæ promulgationem[Clamate hæc in Gentibus]versus, & est quasi titulus sequentium, & iniunctio officij Prophetis & Prædicatoribus vt annuntient iudicium Domini.*Isa.*40.Vox dicentis,Clama. *Isa.*52. Vox speculatorum leuauerunt vocem.*Isa.*58. Clama,ne cesses.Quid autem clament, subdit [Sanctificate bellum] sanctificare confortare est, & hoc fit quando congregantur duces & cohortatores ad prælium magnum Domini contra malos. *Sap* 5. Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos. *Zach.*14.Egredietur Dominus, & præliabitur contra Gentes illas, sicut præliatus est in die certaminis. Sic enim præliatus est in Passione vincens mortem & peccatum. Sic præliabitur in die iudicij, vincens dæmones & peccatores. *Iudic.*5. Noua bella elegit Dominus. *Isa.*30. In citharis & in tympanis & in bellis præcipuis expugnabit eos. Citharæ sunt consonæ voces Sanctorum: tympanum autem resonantia eorum qui pellem mortalitatis huius ieiunijs & abstinentijs arefecerunt[suscitate robustos] Robusti sunt robore virtutis diuinæ confortati. *Isa.*25. Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem. Propter hoc(*Num.*2.& 3.& 4.)robusta ætas à viginti annis & supra eligitur ad prælium Domini. Propter hoc etiam in Ecclesia in confirmatione, Spiritus datur ad robur pugilibus fidei *Iosue* 1. Confortare & esto robustus [Ascendant, accedant omnes]de virtute scilicet in virtutem.*Isa.*40. Qui sperant in Domino,mutabunt fortitudinem. *Psal.*83. Ibunt de virtute in virtutem[viri bellatores] hoc est, viriles ex arte scientes bellum, experientiam scilicet rei militaris habentes, quales sunt Sancti qui semper Deo militauerunt. *Iob* 7. Militia est vita homini.

Ætas apta prælijs.

hominis ſuper terram. Tales viri ſignificantur. 2.*Reg.*17. Tu noſti patrem tuum & viros qui cum eo ſunt robuſtiſſimos & amaro animo, velut ſi vrſa raptis catulis in ſaltu ſæuiat; ſed & pater tuus vir bellator eſt. Iſti ſunt (ſicut dicit *Beatus Gregorius*) viri bellatores, de quibus dicitur *Iob* 3. Maledicant ei qui maledicunt diei qui parati ſunt ſuſcitare leuiathan. Et ſubdit de inſtructione armorum ad bellum.

Concidite aratra veſtra] Gloſſa, perfecti omne ſtudium quo animas ſuas excolebant ad pugnandum pro alijs præparent. Secundum hoc, aratrum eſt ſtudium verbi Dei, per quod cor excolitur: illud conciditur quando ad impugnandos peccatores aptatur. Et hoc eſt quod ſequitur [in gladios] *Epheſ.*6. Et gladium Spiritus (quod eſt verbum Dei) 2. *Mach vlt.* Accipe gladium ſanctum munus à Deo, in quo deiicies aduerſarios populi mei Iſraël. *Pſal.*44. Accingere gladio tuo ſuper femur tuum potentiſſime [& ligones in lanceas] ſupple aptate. Ligones raſtra ſunt quibus vineæ fodiuntur. Lanceæ autem armatura feriendi longe & pugnandi, vnde ligones ſententias comminatorias ſignificant quæ corda terrena confodiunt per timorem, quæ tunc in lanceas aptantur, quando de vltimo iudicio, quod longe eſt, peccatores expugnant, & corda eorum compungunt per timorem. *Iob* 16. Lanceis ſuis conuulneraueruut lumbos meos. *Sap.*5. Acuet diram iram in lanceam. Dira enim ira eſt, quæ in die iudicij oſtendetur. 2. *Machab.*11. Cum pariter prompto animo de Ieroſolymis ad bellandum procederent, apparuit præcedens eos in veſte candida, armis aureis haſtam vibrans. Et ſubdit de confortatione omnium Sanctorum ad bellum illud.

Studium verbi Dei, aratrum eſt cordis.

Infirmus dicat: Quia ego fortis ſum] id eſt, ad bellandum conualeſcat: & infirmus (vt dicit Gloſſa) eſt humilis, mitis, & pauper. 2. *Corinth.*12. Quando enim infirmor, tunc fortior ſum & potens *Eſther* 11. Lux & ſol ortus eſt, & humiles exaltati ſunt, & deuorauerunt inclytos. Et ſubiungit de vocatione mortuorum ad bellum.

Erumpite] de ſepulchris ſcilicet, diuina virtute reſurgentes. *Ezech.*37. Ecce ego aperiam tumulos veſtros, & educam vos de ſepulchris veſtris popule meus. *Iudas autem in epiſtola*: Prophetauit autem de his ſeptimus ab Adam, Enoch, dicens: Ecce venit Dominus in Sanctis nubibus ſcilicet facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum quibus impie egerunt, & de omnibus dictis quæ loquuti ſunt contra Dominum peccatores impij. Et hoc eſt quod ſequitur.

Et venite omnes Gentes de circuitu] ad iudicium ſcilicet, & bene dicit, Gentes, quia ſuper corruptam generationem nihil habuerunt de lege ordinante vitam, vel de virtute ordinante paſſiones & opera. Et dicit de circuitu, quia nunquam recta via ambulauerunt. *Pſalm.* 11. In circuitu impij ambulant. *Iob* 1. & 2. Circumiui terram & perambulaui eam [& congregamini] ſicut condemnandi congregamini vt ſimul intereant. *Iſa.*24. Congregabuntur congregatione vnius faſcis [ibi] hoc eſt, in illo iudicio [occumbere faciet Dominus] per mortem ſcilicet æternam [robuſtos tuos] peccatores ſcilicet *Amos* 2. Fortis non obtinebit virtutem ſuam, & robuſtus non ſaluabit animam ſuam. Et determinat locum quo congregentur, ſubdens.

Conſurgant] hoc eſt, ſimul ſurgant boni ſcilicet. 1. *Cor.*15. Canet enim tuba, & mortui reſurgent incorrupti, & nos immutabimur [& aſcendant Gentes] mali ſcilicet: ſuperbi enim corde ſemper aſcendunt, & aſcenſio illa eſt vt profundius cadant [in vallem Ioſaphat] hoc eſt, in iudicij diuini depreſſionem. Ibi enim iudicio diuino in vallem voraginis æternæ deprimentur. *Pſalm.*72. Deiecisti eos dum alleuarentur. Et ſubiungit diſpoſitionem iudicis [quia ibi ſedebo] tranquillus ſcilicet, & iuſtus [vt iudicem omnes Gentes in circuitu] *Iſa.*16. Sedebit ſuper ſolium ſuum in veritate, in tabernaculo Dauid iudicans & quærens iudicium, & velociter reddens quod iuſtum eſt. Et ſubdit de ſententiæ promulgatione & loquitur ad Sanctos qui ſecum iudicabunt.

Mittite falces] extremas ſcilicet ſententias præciſionis [quoniam maturauit meſſis] antiqua grammatica. Dicitur autem matura meſſis, quando iniquitas germinauit, & increuit ita vt vlterius ſuſtineri non potuerit. *Ezech.*7. Floruit virga, germinauit ſuperbia, iniquitas ſurrexit in virgam impietatis. *Apoc.* 14. Mitte falcem tuam & mete: quia venit hora vt metatur. Ad quod faciendum adhuc vlterius inuitat Sanctos, ſubdens [venite] ô Sancti, ſcilicet, conſenſu animi. *Pſalm.*57. Lætabitur iuſtus cum viderit vindictam [& deſcendite] peccatorum ſcilicet conſideratione & diſcuſſione quid meruerint *Gen.* 18. Deſcendam & videbo vtrum clamorem qui venit ad me, opere compleuerint [quia plenum eſt torcular] quo impij ſcilicet, premi & calcari debent; non enim amplius locum habebit iniquitas. *Apoc.*14. Miſit Angelus falcem ſuam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ, & miſit in lacum iræ Dei magnum [exuberant torcularia] Exuberare enim torcularia, eſt exuberare peccata; vt neceſſe ſit quod per ſententiam comprimantur. *Iere.*6. Conuerte manum tuam, quaſi vindemiator ad cartallum. Cartallum eſt calathus ſiue vas, in quo reponuntur vuæ præciſæ, & ſignat infernum, in quo præciſi reponentur. *Iſa.*63. Torcular calcaui ſolus, & de Gentibus non eſt vir mecum; calcaui eos in ira mea, & in furore meo conculcaui eos. Et hunc intellectum innuit, cum ſubdit [quia multiplicata eſt malitia eorum] hoc eſt, in tantum increuit, quod præciſione opus ſit. *Gen.*6. Videns quod multa malitia hominum eſſet in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad malum omni tempore, pœnituit eum quod feciſſet hominem. Et propter hoc citatione peremptoria, ſubdit.

Sancti ſimul cum Deo impios indicabũt.

Populi populi] hoc eſt, ô populi populi, & propter geminationem populi notat diuerſitatem iudicandorum [In valle conciſionis] congregamini vbi concidemini gladiis ſententiarum, & concidetis in infernum [quia iuxta eſt dies Domini] vindictæ ſcilicet [in valle conciſionis] omne enim tempus reſpectu æternitatis paruum eſt. *Ezech.*7. Nunc finis ſuper te, & mittam furorem meum in te, & iudicabo te iuxta vias tuas. Et ſubdit de iudicij terrore.

Sol & luna obtenebrati ſunt] ſolem vocat ſplendorem ſeculi in dignitatibus, diuitiis, & deliciis ſeculi; lunam vero ſplendorem fortunæ. *Iob* 31. Vidi ſolem cum fulgeret, & lunam incedentem clare, & lætatum eſt cor meum in abſcondito. Quaſi diceret, Male mihi accidat. *Iſa.* 13. Stellæ cæli & ſplendor earum non expandent lumen

ſuum:

ſuum;ſol obtenebratus eſt in ortu ſuo, & luna non ſplendebit in lumine ſuo. Non enim volunt videre luminaria cæli iniquitates impiorum [& ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum]quia etiam inferiores dignitates deficient. *Apoc.*6. Stellæ ceciderunt de cælo in terram.Splendor enim nullus erit, niſi ſplendor Dei.Et ſubdit terrorem ex parte ſententiæ diuinæ.

Et Dominus de Sion rugiet] De,præpoſitio notat cauſam,hoc eſt,pro Sion, quia pro iniuria fidelibus facta rugiet in ſpeculatione conſtitutus. *Amos* 3.Leo rugiet, quis non timebit? *Prou.*20. Sicut rugitus leonis,ita & ira regis: qui prouocat eum,peccat in animam ſuam[Et de Ieruſalem dabit vocem ſuam]hoc eſt,pro Ieruſalem, ſimplicibus ſcilicet qui in pace Deo ſeruiunt, qui à tyrannis afflicti ſunt. *Oſea* 11. Leo rugiet & formidabunt filij maris, hoc eſt, filij amaritudinis ſeculi. *Amos* 1.Dominus rugiet de Sion,& de Ieruſalem dabit vocem ſuam [& mouebuntur cæli & terra] hoc eſt, cæleſtes & terreni. In condemnatione enim impiorum (vt dicit *Hieronymus*)etiam ſancti contremiſcent.*Iob* 41.Cum ſublatus fuerit, timebunt Angeli. Per terram autem terreſtres intelliguntur, qui merito contremiſcent. *Pſal.*75. Terra tremuit & quieuit: dum exurgeret in iudicio Deus.Quare autem Sancti non contremiſcant in deſperationem,ſubdit.

Iudicium extremum ſemper timendum.

Et Dominus ſpes populi ſui] *Rom.*5. Spes non confundit[& fortitudo]ſupple contra aduerſarios deprimendos[filiorum Iſraël] videntium, ſcilicet Deum per fidei deuotionem. *Pſal.* 27. Dominus fortitudo plebis ſuæ, & protector ſaluationum Chriſti ſui eſt[& ſcietis]tunc ſupple,ô electi[quia ego Dominus Deus veſter] experimento, ſcilicet gratiæ & gloriæ.*Ioan.*20. Dominus meus & Deus meus[habitans in Sion]hoc eſt, in eminentia contemplationis ſpeculatiuæ [in monte ſancto meo] hoc eſt,in eminentia virtutis actiuæ.*Pſalm.*75. In Sion habitatio eius. Mons autem eminentia eſt ſanctitatis actiuæ. *Pſal.*67. Mons in quo beneplacitum eſt Deo habitare in eo. *Iere.* 31. Benedicat tibi Dominus pulchritudo iuſtitiæ mons ſanctus. Hæc omnia Iudæi & noſtri iudaizantes exponunt de aurea Ieruſalem, contra quam Gog & Magog, & aliæ gentes venient tanquam à Deo concitatæ, & congregatæ contra pugnam Sanctorum Domini vt corruant coram aurea Ieruſalem in valle Ioſaphat, quæ parum diſtat à Ieruſalem:quæ expoſitio quam falſa eſt & probari non poteſt per Scripturam, à nobis refutatur.

Et erit Ieruſalem ſancta] Tangit conſolationem Sanctorum, primo quidem in ſeparatione bonorum á malis, ſecundo in conſolatione bonorum, tertio in depreſſione inimicorum, quarto in perpetuitate conſolationis Sanctorum [Et erit Ieruſalem ſancta]emundatis ſcilicet peccatoribus. *Iſa.* 1.Poſt hoc vocaberis ciuitas iuſti, vrbs fidelis [&]id eſt[alieni] ſupple à Deo peccatores [non tranſibunt per eam amplius]tranſitus peccatorum eſt vbi relinquuntur veſtigia peccatorum, teſtante Domino,qui de diabolo ad beatum *Iob* 41. loquitur dicens:Poſt eum lucebit ſemita. Et quia tunc non habebit locum peccatum, propter hoc dicitur,quod peccator non tranſibit. *Iſa.*52. Non adiiciet vt pertranſeat per te incircumciſus & immundus. *Bernardus.* Felix anima in qua non reſultat veſtigium peccatoris. Et ſubdit de conſolatione in bono.

Et erit]pro certitudine prophetali dictum eſt [In die illa]claritatis ſcilicet,& gloriæ ſempiternæ [ſtillabunt montes dulcedinem] Montes dicuntur vertices trium perſonarum in ſancta Trinitate, vel etiam vertices Apoſtolorum in gratia. *Pſalm.* 75. Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis. Hæc enim illuminatio dulcior eſt melle. *Eccl.* 24. Spiritus meus ſuper mel dulcis [& colles] hoc eſt, vertices Angelorum & Sanctorum ad Angelos aſſumptorum [fluent lacte] in veritate candidæ, & puritate dulciſſimæ doctrinæ humanitatis Chriſti, quam per illuminationem omnium ingerunt. *Cantic.* 5. Comedi fauum meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. Quid autem in planis campis efficiat,ſubdit, primo quantum ad innocentes, ſecundo quantum ad pœnitentes.

Illuminatio Spiritus ſancti melle eſt dulcior.

Et per omnes riuos Iuda]hoc eſt, confitentium Deum corde, ore, & opere; ſicut innocentes faciunt. Riui autem Iuda ſunt omnia receptacula animæ & corporis [Ibunt aquæ] quibus influuntur aquæ vitæ æternæ. *Ezech.* 47. Omnis anima viuens quæ ſerpit quocumque venerit torrens, viuet [& fons de domo Domini egredietur] hoc eſt,de theſauris omnipotentis Dei. *Pſalm.* 35. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos [& irrigabit] irrigatione ſcilicet voluptatis; & felicitatis. *Eccli.* 14. Dixi,Rigabo hortum plantationum, & inebriabo prati mei fructum [torrentem ſpinarum] hoc eſt, pœnitentium qui compuncti ſunt ſpina peccatorum. *Pſalm.*31. Conuerſus ſum in ærumna mea, dum configitur ſpina. Ærumna enim configitur ſpina, quando compunctione peccati, ærumna, hoc eſt, pœnitentia peccator configitur. Non tantum enim innocentes, ſed etiam pœnitentes ſaluabuntur Iſte eſt fons, de quo dicitur *Gen.*2. Fons aſcendebat de terra, irrigans vniuerſam ſuperficiem terræ. Iſtæ ſunt aquæ egredientes de templo à latere dextro. *Ezech.* 47. Parum enim eſſet ſi irrigaret tantum lilium innocentium, & non ſpinas pœnitentium. Et vt eluceſcat magis damnatio impiorum ex comparatione bonorum, ſubdit.

Ægyptus in deſolationem erit]Ægyptus, mœror vel tenebræ, ſpiritualia peccata ſignat, ſuperbiam ſcilicet,inuidiam, inanem gloriam, iram & etiam auaritiam, quæ tunc erunt in deſolationem condemnationis perpetuæ. *Iſa.* 1. Deſolabitur ſicut in vaſtitate hoſtili. *Sap.* 5. Ad eremum perducet omnem terram iniquitas illorum, & malignitas euertet ſedes potentum [& Idumæa] quæ ſanguinea interpretatur, & carnalia peccata ſignificat [in deſertum perditionis] ſupple, erit, vbi ſcilicet nec Deus nec Sancti de cætero habitabunt. *Matth.* 23. Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta. Et ſubiungit cauſam [pro eo quod inique egerint in filios] hoc eſt, contra filios[Iuda] confitentes ſcilicet, & glorificantes Deum.*Iſa.* 26. In terra Sanctorum iniqua geſſit, & non videbit gloriam Dei[& effuderint ſanguinem innocentem in terra ſua] martyrum ſcilicet, quos vel malo exemplo,vel gladio,vel ſubtractione neceſſariorum interimunt. *Pſalm.*78. Effude-

runt ſanguinem Sanctorum tuorum, tanquam aquam in circuitu Ieruſalem. *Eccl.* 34. Panis egentium, vita pauperum eſt: qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt. Et ſubiungit per contrarium de conſolatione bonorum.

Et Iudæa in æternum habitabitur] Iudæa confeſſio Domini interpretatur, & ſignificat Eccleſiam. *Pſal.* 113. Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius, hoc eſt, habitabitur ab Angelis, & Deo, & Sanctis *Iſa.* 62. Terra tua inhabitabitur, quia complacuit Domino in te [& Ieruſalem] ſupple, habitabitur [in generationem] innocentium [& generationem] pœnitentium. *Pſal.* 23. Hæc eſt generatio quærentium dominum. Item *Pſal.* 86. Sicut lætantium omnium habitatio eſt in te [& mundabo] hoc eſt, vindicabo [ſanguinem eorum] Sanctorum, ſcilicet [quos non mundaueram] hoc eſt, vindicaueram vſque ad diem iudicij ſcilicet. *Apoca.* 6. Quouſque Domine ſanctus & verus, non iudicas & vindicas ſanguinem noſtrum, ab his qui ſunt in terra? *Pſal.* 78. Vindica ſanguinem Sanctorum tuorum qui effuſus eſt [& Dominus commorabitur in Sion] inter Sanctos ſcilicet influens eis ſemper beatitudinis dulcedinem in ſpeculatione felicitatis æternæ. *Ezech. vlt.* Nomen ciuitatis à die illa & deinceps Dominus. *Pſal.* 124. Dominus in circuitu populi ſui ex hoc nunc & vſque in ſeculum.

***

D. ALBETI

D. ALBERTI MAGNI,

EPISCOPI RATISPONENSIS, DOCTRINA TOTO ORBE CELEBERRIMI, ORDINIS PRÆDICATORVM

IN AMOS PROPHETAM Enarratio.

PROLOGVS.

SICVT *in præhabita diuisione dictum est, Amos contra vitia communia Prophetat, & onera gentium circa se positarum describit: propter quod congrue onustus interpretatur.* 2. Paralip. 10. *Pater meus imposuit vobis onus graue, & ego maius pondus apponam.* Iob 16. *Consolatores onerosi vos estis. Tres autem prologos præmtitit* Hieronymus,*in quorum primo causam suscepti operis insinuat, secundo modum quem à principio obseruat, demonstrat* ibi [Et quia idem Propheta] *In primo horum tria dicit, scilicet, quando, quibus, & quorum regum temporibus prophetauit.*

PROLOGI DIVI HIERONYMI in Amos Prophetam explanatio.

OZias rex] De quo legitur 4. *Reg.* 14 & 2. *Paralip.* 16. [cum Dei religionem] hoc est, sacerdotium ad Dei religionem constitutum [solicite] non discrete tamen [æmularetur] hoc est, æmulando sacerdotes diligeret. *Gal.* 4. Aemulantur vos non bene [nimio religionis amore prouocatus] Omne quod est nimium, vertitur in vitium. Nimis enim fuit, quando sacerdotale officium ita ampliare voluit, vt dignitatem regalem & sacerdotalem simul habere contenderet [contra præceptum legis Moysi] hoc est, datæ per Moysen. *Eccl.* 24. legem mandauit vobis Moyses in præceptis iustitiarum. Maxime *Numer.* 1. & 16. vbi virga frondente & florente demonstratum est, quod non nisi ad summum Sacerdotem pertinet sacerdotale officium] arrepto thuribulo] aureo scilicet [vt in historia *secundi libri Paralipomenon* ostenditur] 26. c. [sacerdotale officium] incensum scilicet ponendo [præsumere conatus est] hoc est, vsurpare. Et posito facto, quod peccatum fuit, ostendit signum per quod Deus demonstrauit peccati enormitatem.

Ozias lepra percussus ob vsurpationem sacerdotij. Ob eam rem] hoc est, propter tale peccatum [terræ motum in templo Dei exortum constat] Hoc enim narrat Iosephus, quod propter peccatum illud ante ciuitatem scissa est media pars montis per quatuor stadia ad Occidentem, ita vt vias clauderet & vrbes regias destrueret, sicut ex *Iosepho* narrat *Hieronymus* [cuius etiam] scilicet terræ mòtus [Zacharias Propheta] 14. [meminit] sic dicens: Scindetur mons oliuarum ex media parte sui ad Orientem & Occidentem interrupta grandi valle. *Et post pauca.* Et fugietis sicut & fugistis à facie terræ motus in die Oziæ regis. Quare autem hoc dixerit, subdit [Ante hunc itaque terræ motum] qui fuit scilicet temporibus Oziæ [Amos Propheta] iste scilicet [temporibus prædicti regis] Oziæ scilicet regis Iuda [& temporibus Ieroboam] qui tempore Oziæ regnauit in decem tribubus [filij Ioas regis Israël] de quibus 14. & 15. & 2. *Paral.* 15. Quid autem prophetauit, & propter quod subdit [in eas gentes] hoc est, contra eas gentes [quæ lectione] hoc est, textu huius prophetiæ, primo & secundo capitulo [comprehensæ sunt] hoc est, continentur [iram Dei] & antequam subiungat, qualiter ita Dei processerit parentesim facit de causa [Ob eas causas quas memorauit] hoc est, in prophetia expressit [affuturam denunciat iram Dei] *Psal.* 29. Ira in indignatione eius. Et subiungit secundam partem, quæ est de modo principij Prophetiæ.

Et quia idem Propheta in sequentibus] scilicet prophetiæ capitulis [ait] primo scilicet & secundo capitulo [super tribus impietatibus] *Septuaginta* translatio [& super quatuor non conuertam eum] hoc enim octies dicit [tertio peccatorum indulgentiam Deum dare posse significat] hoc est, super peccato consensus, operis, & consuetudinis: hoc enim per pœnitentiam remittit Deus. *Ezech.* 18. Quacunque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum suarum non recordabor [quem] Deum scilicet [quarto eadem peccata admittentibus] hoc est, per desperationem adiungentibus, & finali impœnitentia sic decedentibus [nec pœnitentiam] hoc est, gratiam pœnitendi [nec indulgentiam] in remissionem scilicet peccatorum [daturum annuntiat] Ita oportet quod exponatur, vel contrarium erit ei quod dicitur *Matth.* 18. Non dico tibi Petre? Dimitte septies, sed vsque septuagies septies. *Tit.* 3. Hæreticum hominem post primam & secundam correctionem deuita, sciens quia subuersus est qui eiusmodi est, & delinquit proprio iudicio condemnatus. Quod autem hoc verum sit, probat, subdens [Nam] id est, quia [per ignis similitudinem] hoc est, metaphoram [quem] scilicet ignem [in prædictas gentes] octo scilicet [immittendum prædixit] octies scilicet dicendo Mittam ignem [grauem] scilicet in afflictione [atque irreuocabilem] humana scilicet protesta- [Dei iram] *Thren.* 1. Effudit quasi ignem indignationem suam [ad euersionem earundem ciuitatum] quas scilicet nominat in primo & secundo capitulo [processuram voluit demonstrare] *Deut.* 32. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima.

ARGVMENTI DIVI HIERONYMI in Amos Prophetam, explanatio.

POst hunc præmittitur secundus prologus, in quo velut argumento mentem aperit de contentis in prophetia, & accipitur de prooemio galeato, additur vero aliquid ex Glossa *ibi* [Non dixit verbum, sed verba] De octo itaque mentem arguit, quorum primum excitat attentionem ex difficultate operis, reliqua septem mentem arguunt de his quæ in litera continentur [Amos Propheta & rusticus] In prooemio galeato continetur. Amos pastor & rusticus, & hoc conuenit, quia pastoris est prophetare. Prophetare enim docere est, quod officium pastorum est. Rusticus autem dicitur quasi rus colens, & commendatur in hoc simplicitas eius, quia scilicet astutiis & dolis ciuitatum non erat inquinatus. *Psal.* 54. Quoniam vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate [& roborum moros distringens] In prooemio est mora, & commendatur in hoc à simplicitate victus & parsimonia. Contentus enim fuit his quæ sponte gignit desertum, sicut moris in rubis deserti natis, quæ distrinxit vt succum in potum & panis condimentum acciperet. *Eccl* 7. Non oderis laboriosa opera, & rusticationem ab Altissimo creatam. *Prophetare pastoribus conuenit.* Per hoc enim ostenditur Prophetæ authoritas, quòd scilicet tam simplex fingere non potuit, nec altissima sapientiæ Dei scire, nisi per Spiritum Dei. *Eccl.* 27. Sicut rusticatio de ligno ostendit fructum

fructum illius, sic verbum ex cogitatu cordis hominis, supple, ostendit. Et subdit difficultatem.

Paucis verbis explicari non potest] quoad mysteria contenta. *Heb* 5. De quo grandis nobis sermo & interpretabilis ad dicendum. Et hoc probat subdens [quis enim digne exprimat] hoc est, exprimere possit, & quis notat difficultatem, sicut *Isa.* 53. Generationem eius quis enarrabit? Et quod dicit digne, intelligit quantum ad mysterium, quod nullus sufficienter enarrare poterit [tria & quatuor scelera Damasci, Gazæ] supple, tria & quatuor scelera [Tyri] supple tria & quatuor scelera [Idumeæ] tria & quatuor scelera [filiorum Ammon] supple, tria & quatuor scelera [& Moab] supple, tria & quatuor scelera. Et hæc dicit in primo capitulo [& septimo octauóque gradu Iudæ] scilicet, tria & quatuor scelera [& Israël] supple, tria & quatuor scelera, quæ in secundo dicit capitulo. *Iob* 37. Digne eum inuenire non possumus: magnus fortitudine, & iudicio, & iustitia, & enarrari non potest.

Hic] scilicet Amos [loquitur ad vaccas pingues] Vaccæ dicuntur propter lasciuiam, pingues propter ingluuiem [quæ sunt in montibus Samariæ] hoc est, in decem tribuum dignitatibus, & hoc facit capitulo quarto [& ruituram domum maiorem] hoc est, familiam regis & principum [minorémque] hoc est, familiam ciuium & popularium [restatur] scilicet per captiuitatis euersionem, scilicet capitulo sexto [Ipse] scilicet Amos [cernit] in visu prophetali [fictorem locustæ] capitulo septimo, hoc est, Deum fingentem locustas ad terræ vastitatem: de quibus locustis in *Ioele* satis dictum est [& stantem Dominum] supple cernit [super litum murum] Sic habet nostra translatio. Litus murus per syncopen dicitur, murus linitus cæmento [vel adamātinum] Sic habent *Septuaginta*, & hoc est etiā capitulo septimo [& vncinum pomorum] supple cernit [attrahentem supplicia peccatoribus] & hoc facit capitulo octauo [& famen in terra] supple cernit [non famem panis nec sitim aquæ] quæ materialis fames est [sed audiendi verbum Domini] capitulo octauo. Quod nunc sequitur, de Glossa additur.

Non dixit verbum, sed verba] *Osea* enim & *Ioel* dixerunt verbum, & non verba: sed iste dicit verba, & non verbum: eo quod iste ea quæ dixit, retulit ad audientes; illi autem ea quæ dixerunt, retulerunt ad verbum increatum, quod forma est omnium verborum.

Amos vero interpretatur onustus] onera enim imponenda octo gentibus prophetauit. *Psal.* 37. Sicut onus graue grauatæ sunt super me. Et subdit de sanctitate [hic Amos spirituali gratia plenus] vsque scilicet ad redundantiam, sicut de Stephano *Act.* 7. dicitur: Stephanus plenus gratia & fortitudine [prophetauit inter cæteros Prophetas] hoc dicit, quia patrem vel auum Prophetam non habuit, sed nouæ gratiæ appositione Prophetis coniunctus est. 1. *Reg.* 10. Obuium habebis gregem Prophetarum descendentium de excelso, & ante eos psalterium, & tympanum, & tibiam, & citharam, ipsósque prophetantes. Et insiliet in te Spiritus Domini, & prophetabis cum eis. Et hoc est quod sequitur [Non enim ipse solus erat Prophetes, sed etiam alij] sicut dicitur 3. *Reg.* 18. quod Abdias tulit centum Prophetas, & abscondit eos quinquagenos in speluncis, & pauit eos pane & aqua, ne eos interficeret Iezabel [esse quippe non potuit] id est non debuit [Propheres nisi pastor ante fuisset] Diximus enim paulo ante, quod pastorum officium est docere siue prophetare. 1. *Corint.* 14. Potestis omnes per singulos prophetare [qui etiam tuba sua clangit] intelligit de tuba spirituali, quæ est sonus doctrinæ & prædicationis. *Osee* 9. In gutture tuo sit tuba [per singulos dies] hoc est, per singulas illuminationes [erudiens] extra ruditatem nos ponens [& docens] mysteria supple [in Ecclesia] *Rom.* 15. Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. Et explanat qualiter hoc est, subdens. *Vox Prophetarum tuba est similis.*

In veritate enim] hoc est, vera significatione [vox omnium Prophetarum] Spiritu Dei scilicet loquentium [tanquam tuba spiritualis est] *Isa.* 58. Quasi tuba exalta vocem tuam [prædicans in Ecclesia] Chrysostomus dicit, quòd prædicatio est de his quæ sunt fidei; doctrina autem de his quæ sunt rationis. *Marc. vlt.* Prædicate Euangelium omni creaturæ [secundum quod scriptum est] *Isa.* 40. [Ascende in montem excelsum] hoc est, vitæ eminentiam [tu qui euangelizas Sion] hoc est, speculator Ecclesiæ [& exalta vocem tuam qui prædicas Ierusalem] vt scilicet ad corda peccatorum penetret. *Isa.* 52. Vox speculatorum tuorum, leuauerunt vocem.

PROLOGI DIVI HIERONYMI in Amos Prophetam explanatio.

HIc in hoc tertio prologo tanguntur dispositiones Prophetæ in octo, in persona scilicet, in nomine, in patria, in habitu interiori, in temporibus quibus prophetauit, & contra quos, in auctoritate, & in passione. Et hæc per ordinem dicuntur in litera [Hic Amos Propheta] scilicet qui hanc enuntiauit prophetiam [non fuit pater Isaiæ Prophetæ] de quo dicitur *Isa.* 1. Visio Isaiæ filij Amos [quanquam] hoc est, quamuis [& ille] scilicet pater Isaiæ [Propheta extiterit] secundum illam regulam Hebræorum, quod pater qui ponitur in titulo Prophetæ, Propheta fuerit. *Ecci.* 44. Qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum. Et subdit de nomine.

Nam aliis literis ille] pater scilicet Isaiæ, אמוץ, [& aliis iste] עמוס, scilicet qui edidit hanc prophetiam [apud Hebræos scribitur] Sæpe enim voce conueniunt quæ significatione differunt [quæ differentia literarum] scribendi literas diuersas per eundem sonum [apud latinos non habetur] quia latini non vtuntur appunctationibus literarum, per quas idem sonus elementi in diuersas inflectitur significationes; sicut etiam Apostoli (vt quidam dicunt) eodem sono loquuti sunt, sed diuersis significationibus auditi. Et hoc probat per nominum interpretationes [& ille fortis vel robustus] scilicet pater Isaiæ [hic vero] hoc est, cui ista prophetia inscribitur [auulsus interpretatur] Et subdit rationem nominis [quia loquutus est contra decem tribus] contra quas etiam Osea loquutus est [quæ per idololatriam] vitulorum scilicet, & aliorum idolorum [à cultura Dei] 2. *Corinth.* 6. Quæ conuentio Christi ad Belial? vel etiam [à regno Dauid] *Isaia pater Amos dictus.*

à quo ſcilicet, in Ieroboam receſſerunt 3. *Reg.* 14. [erant auulſæ] *Pſal.* 51. Euellam te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium. Et ſubdit de patria.

Fuit autem cognatio eius] ex patribus & auis ſcilicet [ex oppido Thecuæ] quod ad ruſticana & paſtoralia deputatum fuit, ſicut & Dauid aſſumptus fuit. *Pſal.* 77. De poſt fœtantes accepit eum [quod] ſcilicet oppidum [ſex milliaribus diſtat à Bethlehem] in tribu Iuda. Decuit enim quod Propheta Domini ſecundum patriam vicinus eſſet patriæ Domini. Et ſubdit qualis erat artificio [curam gerens pecorum] quod (ſicut dictum eſt) competebat officio prophetiæ. *Gene.* 46. Paſtores ouium ſumus ſerui tui & nos, & patres noſtri [in latitudine camporum] Campi dicuntur inculta prata [qui ſunt proximi oppido Thecuæ] tota enim adiacens regio quaſi inculta eſt, & alendis gregibus apta. *Iſa.* 7. Erit in paſcua bouis & in conculcationem pecoris. Et ſubiungit rationem [in quibus] ſcilicet campis [humi] nominatiuus ſcilicet pluralis [aridæ] vnde autem aridæ ſint, ſubdit [atque arenoſæ] hoc eſt, quia arenoſæ; arena enim ex ſiccato luto glutinoſo arida efficitur; & ideo quia humor exiccatus eſt, nihil ex eo generatur. Et hoc eſt quod ſequitur [nihil omnino frugum gignitur] Fruges dicuntur à fruendo; talia enim non gignuntur quibus homo frui poſſit [ſed vberrimis paſcuis abundant] gramina enim quæ ex putrefactione herbarum generantur, in ſuperficie naſcuntur: & quia terra aratro ibi non euertitur, ideo gramina abundant; foſſa enim terra vſque ad arenam & paſcua tolleret, & fruges non gigneret. *Ezech.* 34. In paſcuis vberrimis paſcam eos [& ideo cuncta] campeſtria ſcilicet Thecuæ [ſunt plena paſtoribus; paſtores enim in locis paſcualibus habitant; paſtorum enim eſt paſcua perquirere. *Ezech.* 34. Paſcam eos in locis virentibus [& ſterilitas terræ] Fruges enim abundanter locus arenoſus non gignit [compenſatur pecorum multitudine] Dicit enim *Philoſophus in libro de animalibus*, quod omne animal abundat ibi, vbi abundat ſuus cibus. Et pecora vtiliora ſunt quam fruges; quia paucis pecoribus multæ fruges emuntur. Et ſubdit qualis fuit habitu animi.

Ex hoc numero paſtorum] iuxta Thecuam ſcilicet habitantium [fuit Amos] ſicut ipſe dicit 7. *cap.* Non ſum Propheta nec filius Prophetæ, ſed armentarius ego ſum vellicans ſycomoros [imperitus ſermone] hoc eſt, arte rhetorica [ſed plenus ſcientia] ſpirituali ſcilicet, & diuinorum. Et alludit ei quod dicitur. 2. *Corinth.* 11. Et ſi imperitus ſum ſermone, ſed non ſcientia. *Eccl.* 15. Impleuit eum Dominus ſpiritu ſapientiæ & intellectus. Et ſubdit de temporibus prophetiæ.

Prophetauit autem eiſdem temporibus] hoc eſt, eorundem regum temporibus [quibus *Ioel*] qui ante habitus eſt [*Nahum*, *Ionas*, *Oſea*, *Iſaias*] *Ioel* enim temporibus *Oſea* prophetauit, ſecundum regulam Hebræorum, quæ ſæpe dicta eſt. *Oſea* autem eoſdem reges habet in titulo quos habet iſte. *Abdias* autem & *Ionas* ad iſtum referuntur, quia ſequuntur eum immediate, ſicut & Nahum ad *Michæam* (cuius titulus eoſdem cum Oſea reges habet) eſt referendus. *Iſaias* autem eoſdem cum iſto reges habet in titulo [Sed aliquantulum exorſus eſt prophetare] hoc eſt, incepit prophetare duobus annis antequam *Iſaias*] *Iſaias* enim prophetare incepit temporibus Oziæ, quando regnum reliquit filio Ioathan: iſte autem antequam lepra percuteretur & ante terræ motum. Et ſubdit contra quos prophetauit.

Amos prophetauit biennio ante Iſaiam.

Maxime autem contra decem tribus loquutus eſt] ſicut ſcilicet *Oſea* & *Ioël*, vnde etiam hi tres ſimul iunguntur [pauca de duabus tribubus interſerens] maxime in fine primi cap. vbi dicit: Super tribus ſceleribus Iuda, &c. Et ſubdit de auctoritate, dicens.

Hunc ablatum] hoc eſt, electum [de numero paſtorum] Suſtulit eum de gregibus ouium, & de poſt fœtantes accepit eum [miſit dominus] auctoritatem ſcilicet dans. *Ezech* 2. Mitto ego te ad gentes apoſtatrices, quæ receſſerunt à me [vt in Samaria] hoc eſt, in decem tribubus quæ à Samaria denominantur [prophetaret] *Iere.* 1. Prophetam in Gentibus dedi te. Et ſubdit de paſſione & ſepultura eius.

Quem Amaſias ſacerdos] idolorum ſcilicet, in Dan & in Bethel poſitorum [frequenter plagis afflixit] vt ſcilicet à prophetando ceſſaret, ſicut legitur *Amos* 7. Sed quia verbum Dei alligari non poteſt, non propter hoc ceſſauit, ſed potius inſtantius prædicauit [tandem filius eius] Amaſiæ ſcilicet [Ozias] nomine [vecte per tempora transfixit] ſupple Prophetam. Vectem vocat ſudē vt ſcilicet ſude magis quā ferro læderetur. *Eccl.* 4. Pro iuſtitia agonizare pro anima tua, & vſque ad mortem certa pro iuſtitia [Poſt hæc] ſcilicet vulneratus [ſemiuiuus] ex vulnere enim non ſtatim eſt mortuus, ſed adhuc viuus [in terram ſuam] Thecuam ſcilicet [euectus poſt aliquot dies, dolore vulneris expirauit] *Iſa.* 57. Iuſtus perit, & non eſt qui recogitet in corde ſuo [ſepultuſque eſt cum patribus ſuis] Patriarchis ſcilicet, Prophetis, & amicis; vt dicit *Hieronymus*, *Iſa.* 11. Erit ſepulchrum eius glorioſum,

Amos vecte transfigitur per tempora ab Ozia.

Amos Propheta.

CAPVT I.

VErba Amos] Hic incipit prophetia, quæ diuiditur in partes duas. Primo enim comminando prædicit pœnam decem tribubus, ſecundo promittit conſolationem, infra 9. *ibi* [In die illa reædificabo tabernaculum Dauid] Prior diuiditur in duas, in titulum ſcilicet, & prophetiam *ibi* [Et dixit, Dominus de Sion rugiet] In titulo author deſcribitur à nomine, ab officio, & a patria, à modo inſpirationis, & ab enuntiatione. Dicit ergo [Verba] cuius ratio in expoſitione prologi aſſignata eſt: multis enim loquitur, & de multis, & ideo pluraliter dicit; Verba. *Ezech.* 2. Loqueris verba mea ad eos, ſi forte audiant & quieſcant [Amos] nomen Authoris eſt, & interpretatur onuſtus vel auulſus: onuſtus, quia ex charitate onus aliorum ſuſcepit. *Galat vlt.* Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. Auulſus autem, quia à peccatoribus ſegregatus, non enim bene reprehenderet peccatores, niſi ſegregatus eſſet. *Heb.* 5. Talis decebat vt eſſet nobis Pontifex, ſanctus, innocens, ſegregatus à peccatoribus, & excelſior cælis factus. Et ſubiungit de officio [qui fuit in paſtoralibus]

vt cum

vt cura. pastoralis signum esset curæ seu pasturæ spiritualis. *Ioan.* 10. Pastor bonus animam suam dat pro ouibus suis. *Ioan.* 20. Pasce oues meas. *Psal.* 77. Sustulit eum de gregibus ouium, &c. Et subdit de patria.

Thecuæ] quod etiam prophetiæ congruit, quia Thecua clangens tuba interpretatur. *Apoca* 8. Datæ sun Angelis septem tubæ, septem enim prædicanda sunt, scilicet, quatuor sensus Scripturę, primus aduentus Saluatoris, & duo in secundo, retributio scilicet bonorum, & pœna malorum. *Psal.* 80. Buccinate in neomenia tuba, hoc est, in singulis illuminationibus quas à Deo accipitis, & subdit de inspiratione [quæ vidit] hoc est, intellectuali visu per inspirationem accepit; aliter enim verba videri non possunt, sed audiri. *Exo.* 20. Cunctus populus videbat voces. Sic dicitur *Isa.* 1. Visio *Isaiæ* quam vidit. *Glossa* inducit illud 1. *Reg.* 9. Qui nunc dicitur Propheta, olim dicebatur videns, *Danie.* 10. intellectu opus est in visione [super Israel] super notat oppressionem, Israel autem decem tribus. *Thren.* 1. Euigilauit iugum iniquitatum earum in manu Domini: conuolutæ sunt & impositæ collo meo. *Psal.* 37. Sicut onus graue grauatæ sunt super me. *Iob.* 16. Nunc autem oppressit me dolor meus, & in nihilum redacti sunt omnes actus mei. Et subdit de tempore & de regibus.

Prædicanda sunt septem.

In diebus Oziæ] de quo 4. Regum 16. [regis Iuda] hoc est, duarum tribuum [& in diebus Ieroboam] de quo 4. *Regn.* 14. [filij Ioas] de quo *Ibidem* [regis Israel] hoc est, decem tribuum. Iste Ioas nepos fuit Iehu, & Ieroboam filius eius pronepos. Promiserat enim Dominus (4. *Reg.* 9.) quod vsque ad quartam generationem ex semine Iehu essent reges futuri super Israel. Et hoc completum fuit in Ieroboam: filius enim Iehu fuit Ioathan, filius vero Ioathan fuit Ioas, & filius Ioas Ieroboam, qui quartus fuit, in quo regnum Iehu defecit. Literalis autem quæstio est, cum isti iidem reges ponantur in titulo Oseæ, qui primus est inter duodecim, & titulo istius, qui est tertius, quare in medio, hoc est, in Ioele non ponuntur. Et respondet quidam, quod cum iste non sit filius Prophetæ, sed in prophetia à Domino segregatus, sicut & Paulus ad *Roma.* 1. dicitur Segregatus in Euangelium Dei, non esset prophetia ista authentica, nisi à regibus authenticaretur. Quæ responsio hæresim sonat, mali enim reges de Scripturis nihil authenticant; quamuis enim per tempora regum certificatur historia, tamen non certificatur vt prophetia. Adbuc, Idem posset dicere de Osea, & de Isaia, & de alijs. Quamuis enim genealogia patrum & auorum ad commẽdationem faciat Prophetæ tamen nihil faciunt ad inspirationis authoritatem. In Ioele autem non ponuntur reges, quia non ad reges, sed ad communem populum prophetauit. Et de tempore prophetiæ subiungit.

Mali reges nullã auctoritatem conferunt prophetiæ.

Ante duos annos terræ motus] de quo terræ motu in præcedentibus satis dictum est. Dicit tamen *Hieron.* quod terræ motus per metonymiam est motus terrenorum in captiuitatem 4. *Reg.* 16. quos ante per duos annos commonuit per Prophetam, vt si vellent, pœnitentiam agerent, & sic de cætero terræ motum non sentirent. *Psal.* 95. Commoueatur terra, & omnes qui habitant in ea. *Iob* 24. Dedit illi Deus locum pœnitentiæ; at ille abutitur eo in superbiam. Iste est ergo titulus.

Et dixit] Hic incipit prophetia, quæ in duas partes diuiditur, in quarum prima describit terrorem iudicis: in secunda pœnam iudicandorum & causam *ibi* [Hæc dicit Dominus super tribus sceleribus] Terror iudicis describitur in signo & effectu De terrore iudicis dicit [Dominus de Sion rugiet] rugitus proprie leonis est, vt leo significat fortitudinem, rugitus autem comminationem terroris. *Prou.* 20. Sicut rugitus leonis, ita & terror regis; qui prouocat eum, peccat in animam suam. *Amos* 3. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus loquutus est, quis non prophetabit? Dicitur autem de Sion rugire, quia in Sion est & non in Dan vel Bethel, vbi est habitatio idoli. *Isa.* 2. De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem [& de Ierusalem dabit vocem suam] quia etiam in Ierusalem habitat. *Psalm* 75. Factus est in pace locus eius. Alia translatio, in Ierusalem, & habitatio eius in Sion. Propter quod Sion speculatiuos significat, Ierusalem autem perfectos in actione. *Iere.* 25. Dominus de excelso rugiet, & de habitaculo sancto suo dabit vocem suam rugiens, & rugiet super decorem suum. Et subdit de effectu.

Et luxerunt speciosa pastorum] Tangit hic effectum terroris per metaphoram loquens, per speciosa pastorum intelligens speciositatem terræ in habitatione hominum & cultura, per luctum autem tristitiam. Dicit enim *Hieronymus* naturale esse, quod omnes qui volunt rem rei comparare, ex eis rebus sumant comparationem quas sunt experti & in quibus sunt nutriti. Sic iste qui fuit pastor pecorum, timorem suum rugitui leonis assimilat, inimicos autem vrsos vocat. Speciosa ergo pastorum sunt, planities camporum, viriditas pratorum, loca diuersis herbis abundantia. *Isa.* 32. Plangite super regione desiderabili, super vinea fertili. Super humum populi mei spinæ & vepres ascendent. *Isa.* 15. Aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit. Spiritualiter autem, speciosa pastorum sunt, populus in spiritualibus speciose dispositus, qui luget quando talis deficit speciositas. *Thren.* 4. Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, saphiro pulchriores. Denigrata est super carbones facies eorum. 1. *Machab* 2. Omnis compositio eius ablata est; quæ erat libera, facta est ancilla. Et ecce sancta nostra, & pulchritudo nostra, & claritas nostra desolata est, & coinquinauerunt eam Gentes, hoc est, gentiliter viuentes per malum exemplum [& exiccatus est vertex Carmeli] *Hieronymus.* Mons qui in Hebræo dicitur כרמל, & græce & latine Carmelus dicitur, & est duplex, vnus de quo fuit Nabal Carmelus 1. *Reg.* 25. alius, in quo Elias orauit 3. *Reg.* 29. Vterque autem pascuis vberrimus est, & ideo exiccatus hic perhibetur. Significat autem Prælatos pabulo verbi & exempli abundantes. Sed talis gradus modo in Ecclesia luget, quia tali speciositate destitutus est. In Prælaris enim nec est verbum doctrinæ, nec exemplum virtutis. *Isa.* 29. Adhuc in modico & in breui Libanus conuertetur in Charmel & Charmel in saltum reputabitur, hoc est, altitudo seculi conuertetur ad Ecclesiam, & ex hoc etiam conuertetur in syluestreitatem, & sic exiccabitur quod viride est in ea. *Cant.* 8. Caput tuum vt Carmelus.

Comparatio fit per res vsu quotidiano cognitas & familiares.

Carmelus duplex.

Contra malos prælatos.

Carmelus autem scientia circumcisionis interpretatur, quam Prælati maxime scire deberent, quid scilicet in se & quid in aliis circumcidere debetent. *Iere.* 4. Circumcidimini Domino viri Iuda, & auferte præputia cordium vestrorum. *Rom.* 2. Non quæ in manifesto in carne est circumcisio, sed quæ in spiritu, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.

Hæc dicit Dominus] Tangit hic onera in speciali,& diuiditur in duas partes. Primo enim tangit onera aliarum gentium, secundo,quare magis vlciscitur in Iudam & in decem tribus, quam in alios infra 3 *ibi* [Audite verbum quod loquutus est Dominus] Adhuc prima in duas. Primo enim describit sex onera vicinarum gentium. Secundo describit duo,Iudæ scilicet, & Israel *ibi* [Hæc dicit Dominus super tribus sceleribus Iuda] Prima in sex,onus scilicet Damasci siue Syriæ,onus Philisthiim,onus Tyri,onus Edom,onus Ammon, & onus Moab, quæ per ordinem dicuntur in litera. In omnibus his vnus modus diuisionis est. Primo enim authoritatem innuit sermonis, secundo circumstantiam sceleris, tertio actum criminis, & quarto pœnam.

Onera autem aliarum gentium præmittit tribus de causis,scilicet, vt patientius audiatur à suis quando onera hostium præmittit. Quædam enim consolatio,est afflictio inimici. Secundo,vt minus mirentur Iudæi,si ipsi affliguntur qui legem acceperunt & transgressi sunt; quando etiam qui exleges reputantur,pro peccatis affliguntur. Tertio, vt videntes alias gentes torqueri secundum prophetiam, magis timeant quod & ea quæ dicta sunt, ipsis eueniant. De primo dicitur *Mich.* 7. Aspiciet me inimica mea, & operietur confusione.Et post pauca:Erit enim in conculcationem vt lutum platearum. *Sap.* 12. Cum nobis das disciplinam, inimicos nostros multipliciter flagellas. De secundo dicitur *Iere,* 45. Ecce quos ædificaui, ego destruo;& quos plantaui, ego euello, & vniuersam terram hanc. Et tu quæris tibi grandia? noli quærere. *Hebr.* 2. Si omnis præuaricatio iustam accepit mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? De tertio dicitur *Ezech.* 9. A sanctuario meo incipite. *Amos* 3. Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ, ideirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras.

Fides peccatorem a supplicio nō liberat.

Hæc dicit Dominus Deus] authoritas verbi sequentis est.*Iere.*1. Ecce dedi verba mea in ore tuo [super tribus sceleribus] scelus est crimen accusatione dignum.id est, ac si dicat ; Si semel vel bis vel ter Damascus populum afflixisset, hoc est, rapina,mulcta,& gladio, dare veniam possem ; sed quia quartum addidit, obstinatam scilicet voluntatem semper affligendi populum meum, parcere non possum[Damasci]Damascum ponit, quia caput Syriæ est & metropolis. *Isa.* 7. Caput Syriæ Damascus[& super quatuor]vt quarto deformitas peccato addita intelligatur. Iste est quadrans, de quo dicitur *Matth.* 5. Non exies inde,donec reddes vsque ad nouissimum quadrantem [non conuertam eum]vt scilicet peccatum dimittat, & per pœnitentiam resipiscat ; sed potius peccatum peccato addendo, peccatum impleat vsque ad condemnationem.Vnde *Septuaginta* habet;Non auersabor eum, hoc est,non impediam eum quin de peccato in peccatum ruat.2.*Timoth.*2.Vt impleant peccata sua semper. *Apoc.*3. Qui in sordibus est, sordescat adhuc.Hæc est impletio, de qua *Gen.* 15. Necdum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsque in præsens tempus. Et subdit actum.

Quadrans euangelicus nulla vnquam fama solvendus.

Eo quod triturauerunt] semel & iterum & tertio obstinata voluntate[in plaustris ferreis] plaustrum à plodendo dicitur,eo quod non ad vehendum,sed ad complodendum factum sit, & est rota in campis, exterius clauis ferreis dentata & cuspidibus, quam victores super inimicos in circulo prostratos circunduxerunt, sicut & apud nos circumduci solet super gaudam & sandicem, quibus panni colorantur, vt cuspidibus viscera eorum perfoderentur:& pondere rotæ circumductæ, ossa eorum confringerentur. Hoc etiam modo dicit *Glossa*,In terris vbi fœnum non abundat,arida palea in pabulum confringitur iumentorum. Et hac crudelitate Syri populum Dei vexauerunt [Galaad]quæ ciuitas trans Iordanem est in sorte Manasses, vbi Laban comprehendit patriarcham Iacob *Gen.* 32.Et quia metropolis erat illius tribus, propter hoc per eam tota sors illius tribus intelligitur quæ versus Syriam erat. *Isa.*41. Ego posui te quasi plaustrum triturans nouum, habens rostra serrantia:& triturabis montes & comminues, & colles quasi in puluerem pones. Et subdit de pœna huic peccato debita.

Et mittam ignem in domum Azael]qui rex Syriæ erat,sicut dicitur 4.*Reg.* 8. *&* 10. *&* 12. Ignis autem iram Dei significat,vt præhabitum est, domus vero significat familiam & genus. Et hoc est quod sequitur[Et deuorabit domos Benadad]hoc est,familias.Benadad enim fuit filius Azael, sicut dicitur 4.*Reg.*13.& *Isa.*17.Ignis hostes tuos deuoret.*Thren.*2. Effudit quasi ignem indignationem suam. Et *ibidem parum ante* : Succendit in Iacob quasi ignem flammæ deuorantis in gyro.Et subdit de processu istius iræ in terram.

Et conteram vectes Damasci] Vectes dicuntur vrbes & munitiones in extremis terrarum positæ, per similitudinem ad vectes quæ ponuntur in loriculis ciuitatum ; quia sicut vectes ante ciuitatem sustinent impetus hostium, ita munitiones positæ in extremitate terrarum ne hostes possint irrumpere in regnum. Et literaliter tangit hoc quod dicitur 4. *Reg.* 13. quod Ioas filius Ioachaz tulit vrbes de manu Benadad filij Azael, quas tulerat de manu Ioachaz patris sui iure prælij ; tribus vicibus percussit eum Ioas & reddidit ciuitates Israëli.Sic accipiuntur vectes. *Isa.*15. vbi de Moab dicitur:Vectes eius vsque ad Segor vitulam consternantem. Et hoc quasi exponens, subdit.

Et disperdam habitatorem] omnem scilicet vniuersaliter [de campo idoli] Campus dicitur, quia plana terra est Syria;& idoli, quia plena idolis.*Isa.*6.Desolatæ sunt ciuitates absque habitatore,& domos sine homine. *Isa.* 2. Repleta est terra eius idolis[& tenentem sceptrum] disperdam scilicet regalem tribum[de domo voluptatis]Reges enim Syriæ voluptati vacabant sicut Sardanapalus, vt dicit *Hieron.* [& luxuriæ] Voluptas enim causa luxuriæ est & fomentum.*Iob* 18. Non inuenitur in terra suauiter viuentium. Et subiungit de populo[& transferetur populus Syriæ] per captiuitatem scilicet[Cyrenen] quæ est regio vltra Ægyptum, quod factum est à Theglatphalasar 4. *Reg.*

*Reg.*16. [dicit Dominus] confirmatio præcedentium est. *Isa.*31. Ipse sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit.

Peccatum omne dimittitur poscenti citra desperationē.

Septuaginta, vbi nos habemus, in plaustris ferreis Galaad, habent, eo quod triturauerunt in serris ferreis prægnantes Galaad. Spiritualiter autem, tria scelera sunt, peccatum cogitationis, loquutionis, & operis, quibus aliquando parcitur, sed si addatur peccatum desperationis per finalem impœnitentiam non parcitur. De primo dicitur. *Isa.*1. Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. De secundo. *Matth.*12. Ex verbis tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis. De tertio *Isa.*1. Quiescite agere peruerse, discite benefacere, &c. Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur. De quarto 1.*Ioan.*5. Est peccatum ad mortem, non pro eo dico vt oret quis. Damascus autem interpretatur potus sanguinis, & significat eos qui delectabiliter bibunt corruptionem peccati à sanguine procedentem. *Apoc.*17. Dedisti ei sanguinem bibere. Plaustrum autem ferreum rota est volubilitatis humanæ & fortunæ & maxime potestatis qua mali triturant & serrant bonos. *Iacob* 2. Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipsi pertrahunt vos ad iudicia? Boni enim significantur per Galaad, quod aceruus testimonij interpretatur, quia coaceruant testimonia Scripturarum, & secundum ea dirigunt vitam. 1.*Paralip.*20. Fecit super eos tribulas, & trahas, & ferrata carpenta transire. Azael autem interpretatur desertio, Benadad vero filius spontaneus, & significant desertos à gratia & spontaneos ad malum. *Prou.*1. Pedes eorum ad malum currunt. Vectes fortitudinem seculi significant, quam conterit Dominus. *Isa.*8. Auferetur fortitudo Damasci. *Psalm.*106. Contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit. Campus autem idoli latitudinem significat simulachrorum mundi, in quo alius ventrem adorat. *Philip.* 3. Quorum Deus venter est. Alius libidinem venereorum. *Psal.*105. Initiati sunt Beelphegor. Alius vero mammona, hoc est, diuitias. *Ephes.*5. Auaritia, quod est idolorum seruitus. Hos disperdit Dominus. *Psalm.*100. In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, vt disperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem. Sceptrum autem tenens in domo voluptatis, gula est. *Isa.*9. Sceptrum exactoris eius superasti. Exactor enim venter est, vt dicit *Gregorius*. *Habac.*3. Maledixisti sceptris eius. Populus autem Syriæ, qui sublimis interpretatur, superbos significat, qui in Cyrenen transfertur, quia dæmonibus datur in hæreditatem. Cyrenen enim hæres interpretatur. *Num.*23. Hæreditas Seit cedet inimicis suis. *Isa.*27. Regnum cessabit à Damasco, & reliquiæ Syriæ sicut gloria filiorum Israel, supple, cessabunt.

Hæc dicit Dominus] Post onus Syriæ, quæ plus afflixit populum Dei, subiungit onus Philisthiim, quia Philisthiim propinqui inimici fuerunt, & omnes iuuerunt qui populum Dei persequuti sunt. Diuiditur autem sicut præcedens. Primo itaque inducit sermonis auctoritatem [Hæc dicit Dominus] *Rom.*5. Quæcumque promisit Deus, potens est & facere [super tribus sceleribus Gazæ] Gaza metropolis est Philisthinorum, vnde per Gazam & alias quas inducit Philisthinorum ciuitates, quæ semel & iterum & tertio, hoc est, mulcta, fame per terræ vastitatem, & gladio populum Dei persequuti sunt [& super quatuor] hoc est, quarto obstinatam voluntatem addiderunt [non conuertam eum] vt scilicet conuersus vlterius non peccet, sed potius peccata impleat. *Iob* 15. Cunctis diebus vitæ suæ impius superbit. Et subdit actum peccati [eo quod transtulerint captiuitatem perfectam] captiuitatem materialiter intelligit, & est sensus quod captiuitatem perfectam translatione fecit: fugientes enim filios Israël ad eos, Idumæis vendiderunt, & puniendos dederunt, & propter hoc irreuocabilis facta est captiuitas eorum. Et hoc est quod sequitur [vt concluderent eam] scilicet captiuitatem [in Idumæa] Idumæi enim semper fuerunt infesti filiis Israël & inimici. Vnde pater eorum dixit. *Gen.* 27. Venient dies luctus patris mei, & interficiam Iacob fratrem meum.

Idumæi fuerunt semper Iudæis infesti.

Significant autem hæc tria scelera, peccatum in voluntate & in consensu & in opere, quibus quartum additur, scilicet, peccatum obdurationis, quod etiam peccatum est in Spiritum sanctum. De tribus dicitur. *Iob* 33. Hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per singulos, hoc est, puniendo in singulis tria peccata. De quarto autem, quod est obduratio. *Eccl.*3. Cor durum male habebit in nouissimo, & qui amat periculum, in illo peribit. Vnde & de quibusdam sic per obstinationem conuerti nolentibus dictum est *Num.*16. Ne respicias ad sacrificia eorum. Desperatorum quippe sacrificiis Deus non placatur. Obduratio enim peccatum est quo aliquis obfirmat cor, ne vel beneficiis per charitatem mollescat, vel timore pœnarum frangatur, vel compunctione scindatur ad pœnitentiam. *Psalm.*104. Nolite obdurare corda vestra; talibus enim iurauit, vt non introirent in requiem. *Heb.*2. Quibus autem iurauit vt non introirent in requiem suam? Nonne his qui increduli sunt? & videmus quia non introierunt propter incredulitatem. Gaza vero fortitudo vel imperium interpretatur, & significat Prælatos qui dicunt *Sap.*2. Sit fortitudo nostra lex iustitiæ. Hi captiuant in peccatis subditos. 2.*Timoth.*5. Captiuas ducunt mulierculas, hoc est, molles animas, oneratas peccatis. Et concludunt perfectam captiuitatem in Idumæam, quæ terrena vel sanguinea interpretatur, quia faciunt eos amare carnem in libidine, & terram in auaritia, ex quo amore perficitur captiuitas eorum, ita quod desperata fiat. *Isa.*19. Rex fortis dominabitur eorum. *Abdiæ* 1. Propter interfectionem & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob operiet te confusio, & peribis in æternum. In die cum stares aduersus eum quando capiebant alieni exercitum eius. &c. *Hier.* Alieni specialiter Philisthæi dicuntur.

Desperatio sola est irremissibilis.

Et mittam ignem in murum Gazæ] murus Gazæ ardere non potest, & ideo murus munitionem significat, & maxime homines qui muniunt terram, sicut sapientes & potentes quos Deus dissipat. *Thren.*2. Cogitauit Dominus dissipare murum filiæ Sion. Et *ibidem*: Murus pariter dissipatus est [Et deuorabit ædes eius] hoc est, ædificia; ædificia enim munitionum seculi deficient. *Matth.*24. Non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur [& disperdam habitatorem de Azoto] quæ est secunda ciuitas seu metropolis Philisthinorum. Quinque enim sunt ciuitates Philisthiim, de quibus dicitur 1. *Reg.* 5. Azotus autem interpretatur ignis vberum, & significat libidinis ardorem. *Osee* 2. Auferat fornicationes suas à facie

Munitiones potentum Deus euertit.

sua,

sua,& adulteria sua de medio vbenum suorum [& tenentem sceptrum de Ascalone] *Glossa*, Ascalon antiquitus vocabatur Philisthiim, vnde & regio postea vocata est Philisthæa, eo quod Ascalon principalis ciuitas est in ea, & est ista tertia ciuitas Philisthinorum : interpretatur autem ignis infamis, in qua sceptrum tenent Sodomitæ. *Rom.*1. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. *Gen.*13. Homines Sodomitæ pessimi erant [& conuertam manum meam] percutientem scilicet [super Accaron]quæ quarta ciuitas est inter ciuitates Philisthinorum. Accaron interpretatur sterilitas, & significat otiosos vel pigros, qui steriles sunt ad omnem bonum fructum. *Prou.*24. Per agrum pigri hominis transiui, & per vineam viri stulti; & ecce totum repleuerant vrticæ, & operuerant superficiem eius spinæ. Ager ab agendo dicitur, & perfectionem in actione virtutum significat, loco cuius in pigro crescunt vrticæ concupiscentiarum carnalium. Vrtica enim ab vrendo dicitur, tales vero libidine vruntur. *Galat. vlt.* Caro concupiscit aduersus spiritum. Dimittit autem hic quintam ciuitatem, quæ Geth vocabatur, quia ista minima fuit, & paruus respectus habebatur ad ipsam: interpretatur autem torcular, & significat tyrannos huius seculi, qui alios torquent & comprimunt. *Isa.*16. Vinum in torculari non calcabit, qui calcare consueuerat. Post omnes autem ciuitates subiungit de terræ destructione [& peribunt reliquiæ Philisthinorum]Philisthiim potione cadentes interpretantur, & significant eos qui bibunt velut aquam subsannationem. *Iob* 34. Qui bibit velut aquam subsannationem. *Iere.*25. Bibite & inebriamini, vomite & cadite, & nolite consurgere à facie gladij, quem ego mittam inter vos[dicit Dominus Deus]confirmatio est prædictorum. *Matth.*24. Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

Hæc dicit Dominus] Post onus Philisthinorum ponit onus Tyri & Sidonis, qui in alia parte terræ coniuncti erant Iudæis, & multis afflictionibus affligebant populum [super tribus sceleribus Tyri]qui obsidione, fame, & gladio persequutus est populum[& super quatuor] Quartum peccatum est, cordis induratio. Induratio enim est pertinacia permanendi in peccato, à quo homo non recedit per verecundiam, nec flectitur per aliquem boni affectum. *Ezech.*3. Omnis quippe domus Israël attrita fronte & duro corde est. *Iere.*3. Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. Hæc autem induratio est peccatum in Spiritum sanctum, & ob hoc sequitur [non conuertam eum] *Luc.*12. Non remittetur in hoc seculo, nec in futuro. Et subiungit causam.

Eo quod concluserit captiuitatem perfectam] hoc est, perfectè [in Idumæa] sicut enim Philisthiim, ita & isti populum ad se fugientem vendiderunt Idumæis. *Isa.*5. Propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam. In Idumæa autem concluditur, quæ sanguinea interpretatur, qui vitiis sanguinis & carnis addicitur. *Rom.*7. Infelix ego homo, quis me liberabit à corpore mortis huius [& non sunt recordati fœderis fratrum] Fœdus fratrum dicitur fœdus quod habuit Hiram rex Tyri cum Dauid & Salomone 3.*Reg.*5. Et dicuntur fratres amicitia, eo quod amici vt fratres se diligant. *Ioan.*10. Vnum patrem habemus, Deum. *Isa.* 24. Dissipauerunt fœdus sempiternum. *Matth.* 23. Omnes vos fratres estis. *Iob* 19. Fratres meos longè fecit à me.

Et mittam ignem] iræ meæ scilicet. *Hebr.*10 Terribilis quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio consumptura est aduersarios[in murum Tyri] Tyrus angustia interpretatur, & significat sollicitudinem seculi, murus autem munitionem significat diuitiarum. *Ezech.*13. Dic eis qui liniunt murum absque temperamento quod casurus sit. Absque temperamento enim linitur, quod sine charitate coniungitur [& deuorabit ædes eius] quicquid enim sollicitudine nimia ædificatur, ignis iræ Dei consumit. *Iob* 15. Ignis deuorabit tabernacula eorum, qui libenter munera accipiunt.

Hæc dicit Dominus] Quarto hic subiicit de onere Idumæorum, qui semper filios Israël patrueles suos ex inuidia persequebantur, & ideo post finitimas gentes statim ponitur onus eorum. Et sicut in aliis, ita & hic præmittit auctoritatem sermonis dicens [Hæc dicit Dominus] 2.*Reg.*23. Spiritus Domini loquutus est per me, & sermo eius per linguam meam. Et subdit de circumstantia peccati[super tribus sceleribus Edom] hoc est, Idumæorum, quod scilicet semel & iterum & tertio populum Dei cum aliis terram vastando, mulctam imponendo, homines interficiendo, persequuti sunt[& super quatuor] quod est pertinacia voluntatis, inuidentia scilicet fraternæ gratiæ obstinata. Æmulus enim erat fratris sui. *Sap.* 2. Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum, Imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius.

Nimia solicitudo dissipatur à Deo.

Non conuertam eum, eo]hoc est, ideo [quod persequutus sit in gladio] hoc est, ad occidendum [fratrem suum]Iacob scilicet & filios eius. Vnde *Gen.*27. dixit Esau: Venient dies luctus patris mei, & interficiam Iacob fratrem meum. Et hoc odium in posteris suis perseuerauit. Et hoc est quod sequitur[& violauerit misericordiam eius] qua scilicet, naturali vinculo astrictus ei fuerat. *Iacob.*2. Iudicium sine misericordia fiet ei, qui non facit misericordiam. *Iob* 24. Obliuiscatur eius misericordia. In quo autem hoc fecerit, subdit [& indignationem suam] quam scilicet concepit in vtero contra eum pro ablatione primogenituræ. Indignatio est proprie auersio voltus & respectus ex odio, ita quod benignum respectum ad eum habere non potest. *Gen.*27. Oderat ergo semper Esau Iacob pro benedictione qua benedixerat ei pater suus *Isa.*30. Labia eius repleta sunt indignatione[seruauerit vsque in finem]contra illud quod dicitur *Ephes.*4. Sol non occidat super iracundiam vestram[& tenuerit vltra] supple, quam debuisset [furorem suum]contra illud quod dicitur *Rom.*12. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum. *Leuit.*19. Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. *Psal.*36. Desine ab ira, & derelinque furorem, noli æmulari vt maligneris. Huc autem quod dicitur, vsque in finem, notat quod in peccato vsque ad mortem perseuerauerit, vel quod peccatum peccato cumulauerit vsque in finem condemnationis. Contra quod dicitur 2.*Paral. vlt.* Neque in æternum reserues mala mihi. Et subdit pœnam.

Ira non est diu in animo retinenda.

Mittam ignem in Theman]quæ est metropolis Idumæorum, & auster interpretatur. Et de igne iræ diuinæ intelligitur. *Isa.*30. Ardens furor eius, &

& grauis ad portandum [Et deuorabit ædes Bosræ] quæ est alia metropolis eiusdem regni, & interpretatur munita. Et intendit quod munitiones & ciuitates omnes Idumææ destruentur. *Isa.* 34. Victima Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom. *Abdiæ* 1. Erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula; & succendetur in eis, & deuorabunt eos; & non erunt reliquiæ domus Esau.

Inuidus quatuor peccatis est obnoxius. Ista pars spiritualiter exponitur de inuidis, quorum tria & quatuor scelera sunt. Primum quidem paruitas cordis, omnia enim parua reputat quæ habet, quamdiu alium videt in prosperis. *Iob* 5. Paruulum occidit inuidia. Vnde *Esther* 3. Aman (qui iniquus interpretatur) cum omnia haberet, nihil reputauit, quia vidit Mardochæum sedentem ante fores palatij. Secundum est tristitia de bono alterius; torquetur enim inuidus in bonis proximi. Vnde Poëta.

Inuidia Siculi non inuenere tyranni
Maius tormentum.

Sap. 2. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum, grauis est nobis etiam ad videndum. Tertium est machinario continua ad nocendum. *Prou.* 6. Corde machinatur malum, & omni tempore iurgia seminat. Isti sunt tres spiritus, de quibus dicitur *Apoc.* 16. Vidi de ore draconis, & de ore bestiæ, & de ore Pseudoprophetæ exire spiritus tres immundos in modum ranarum. Sunt enim spiritus dæmoniorum. Quartum est pertinax fratris impugnatio, quæ scilicet sine fœdere fratres impugnant. *Cant.* 1. Filij matris meæ pugnauerunt contra me. Et hæc facile est referre ad ea quæ sequuntur. Quod enim dicit, non conuertam, glossandum est pro vix conuertam. *Isa.* 6. Nequando conuertantur & sanem eos. Quod dicit, quod persequutus sit fratrem suum gladio, de linguæ gladio intelligitur. *Prou.* 30 Est generatio quæ pro dentibus habet gladios, & commandit molaribus, vt comedat inopes de terra. *Iob* 5. Saluum faciet egenum à gladio oris eorum. Quod autem violat misericordiam & tenet furorem & indignationem, commune est vtrique expositioni. Ignis autem qui mittitur in Theman, iram Dei significat in prospera inuidi, pro quibus inuidet alienæ felicitati. *Psalm.* 139. In ignem deiicies eos, in miseriis non subsistent. Quod dicit de Bosra, significat munitiones quibus se munit ad nocendum proximo, quæ igne iræ Dei succendentur. *Psal.* 67. Sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei.

Hæc dicit Dominus] Tangit hic onus Ammon, qui fuit vnus de filiis Lot, à quo populus Ammonitarum disseminatus est, & ordinem tenet consuetum, scilicet, primo sermonis ponens auctoritatem, secundo sceleris circumstantiam, tertio actum, quarto pœnam [Hæc dicit Dominus] *Num.* 23. Dixit ergo, & non faciet; loquutus est, & non implebit? Quasi dicat, non [super tribus sceleribus filiorum Ammon] Tria scelera in litera numerauit, scilicet, crudelitatem, auaritiam, in quibus tertium intelligitur, quod est persequutio. Quartum autem, obstinata pertinacia est semper hæc faciendi, & hoc onus prolixe describitur. *Iere.* 49. Interpretatur autem Ammon populus inutilis vel populus mœroris, & significat auaros, qui non tantum inutiles, sed etiam nociui sunt, & mœrotis populus sunt, propter solicitudines acquirendi, & timorem perdendi diuitias. *Eccl.* 5. Quid prodest ei quod laborauit in ventum? Cunctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris, & in curis multis & in ærumna, atque tristitia. Tria vero scelera sunt, aliena concupiscere, non sua illicite acquirere, acquisita duritia cordis retinere; quæ significantur per fuscinulam tridentem 1. *Reg.* 2. vbi dicitur: Omne quod leuabat fuscinula, tollebat Sacerdos sibi [& super quatuor] quartum enim est, insatiabilitas auari. *Eccl.* 4. Auarus non implebitur pecunia. *Prou.* 30. Ignis nunquam dicit, sufficit. Ab hoc peccato plusquàm ab aliis homo difficulter conuertitur, vt dicit *Hieron.* Senescente enim homine, auaritia in eo iuuenescit. *Eccl.* 10. Nihil est iniquius quam amare pecuniam; hic enim & animam suam venalem habet, quoniam in vita sua proiecit intima sua. Et ideo addit [non conuertam eum] *Iere.* 15. Non est anima mea ad populum istum, eiice illos à facie mea. Difficile enim est à lucris recedere. *Matth.* 19. & *Luc.* 18. Difficile qui pecunias habent intrabunt in regnum Dei. Et iterum dico vobis, Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum cælorum. Et subdit peccati actum. *Auaritia reuertere difficile est.*

Eo quod dissecuerit prægnantes Galaad] Hieronymus dicit hoc factum esse tempore Saulis regis, quando Naas Ammonitarum princeps (vt habetur 1. *Reg.* 11.) vastauerat Iabes Galaad, & dissecuerat prægnantes eius, vt dilataret terminos suos, & omnem Galaad suo imperio subiugaret. Quæ impietas ob hoc grauior censetur, quod cognati fuerint ac propinqui Ammontis filij Israel ac Galaaditæ. Nam filij Ammon de stirpe Lot sunt generati, qui filius erat fratris Abrahæ à quo descenderunt Iudæi. 2. *Reg.* 14. Quærunt extinguere scintillam meam quæ relicta est, vt non supersit viro meo nomen & reliquiæ super terram. 4. *Reg.* 8. Ciuitates eorum igne succendes, & iuuenes interficies gladio, & paruulos eorum elides, & prægnantes diuides [ad dilatandum terminum suum] hoc est, vt terram fortis Manassæ terræ suæ coniungerent, & imperio suo subiicerent. Et hoc expressius tangitur *Iere* 49. Nunquid non filij sunt Israel, aut hæres non est ei? Cur igitur hæreditate possedit Melchon Gad, & populus eius in vrbibus eius habitauit? Hoc etiam auaris competit qui prægnantes in conceptu boni propositi secant, extrahendo viscera eorum per lucra illicita; quod significatur 4. *Reg* 4. vbi vidua clamauit ad Eliseum: Ecce venit creditor vt tollat duos filios meos ad seruiendum sibi. Prægnans enim diuiditur, quando filij torquentur. Hoc isti faciunt ad dilatandum terminum suum. *Isa.* 5. Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis vsque ad terminum loci. Et subdit de pœna. *Auarus viscera discerpit hominum.*

Et succendam ignem in muro Rabbæ] Rabba metropolis est filiorum Ammon, per quam tota terra intelligitur. Rabba autem grande peccatum interpretatur. *Exod* 32. Peccastis peccatum maximum. 1. *Reg.* 2. Erat autem peccatum puerorum grande. *Eccl.* 10. Auaro nihil est sceleftius. Murus autem qui succenditur, congeries est diuitiarum, qua se munit auarus. *Ezech.* 13. Destruam parietem quem linistis absque temperamento, & adæquabo eum terræ. *Iob* 19. Ignis deuorabit tabernacula eorum qui libenter munera accipiunt.

Iacob 5.

Iacob 5. Aurum & argentum vestrum æruginauit, & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis. Et hoc est quod sequitur [& deuorabit ædes eius] hoc est, quæcumque laboribus ædificauit & acquisiuit. *1. Cor. 3.* Vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit. *Isa. 1.* Erit fortitudo vestra quasi fauilla stupæ & opus vestrum quasi scintilla, & succendetur vtrumque simul, & non erit qui extinguat [in vlulatu in die belli] vlulatu scilicet vincentis exercitus, planctuque victorum; quod fit per dæmones in auaris, & per Chaldæos in Ammonitis [& in turbine] hoc est, inuoluente captiuitate [in die commotionis] hoc est, transmigrationis quando scilicet transmigrabunt de hoc seculo vel de terra sua. *Ierem. 49.* Auditum faciam super Rabba filiorum Ammon, fremitum prælij, & erit in tumulum dissipata, filiæque eius igne succendentur [& ibit Melchon in captiuitatem] Melchon interpretatur rex eorum, quo nomine & idolum eorum & rex vocabatur. *Sap. 6.* Potentes potenter tormenta patientur [Ipse & principes eius simul] supple, ibunt in captiuitatem. *Psalm 149.* Ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis; vt faciant in eis iudicium conscriptum. Iustum est enim quod illi qui fuerunt causa subuersionis populi, primi captiuentur. *Isa. 1.* Principes tui infideles, socij furum [dicit Dominus] confirmatio est præteritorum, dictum enim Domini stabit. *Isa. 40.* Verbum Domini manet in æternum.

CAPVT II.

Hæc dicit Dominus.

SExto loco hic ponit onus Moab, qui etiam fuit filius Lot de incestu filiæ natus, & eundem quem in aliis tenet ordinem. Primo ergo auctoritatem ostendit sermonis, &c. [Hæc dicit Dominus] *Exod. 24.* Omnia quæ loquutus est Dominus, faciemus. Hoc onus prolixius describitur *Isa. 15. & Ierem. 48.* De circumstantia autem delicti, subdit [super tribus sceleribus Moab] Moabitæ frequenter infesti fuerunt filijs Israel: nam pergentibus ad destinatam terram promissionis, proterue nimis obstiterunt, ne liceret illis per terminos eorum transire. Quod quia armata manu perficere non præsumebant, exemplo territi Chananæorum ac Amorrhæorum, quos superauerant filij Israël, vt habetur *Num. 22.* pretio conduxit Balac filius Sephor rex Moab, Balaam filium Beor ariolum, qui populo Israël malediceret. Id vero cum prohibente Deo facere non auderet, victus tandem iniqui principis largitione, consilium dedit de submittendis ad castra filiorum Israël mulieribus, quarum illecebris ad fornicationem ac idololatriam protracti, irato Deo à Moabitis cæderentur. *Num. 23. & 24.* In quo duplex peccatum commiserunt, alterum quod citra alicuius incommodum transitum petentibus cognatis negabant, alterum quod ad fornicationes ac idololatriam populum Dei induxerunt. Quibus à successoribus coniunctum est tertium, ruptio videlicet fœderis quod fuit Moabitis cum rege Israel, vt habetur *4 Reg. 3.* [& super quatuor] Quartum scelus est, quod etiam debacchati sunt in mortuum, quod nimiæ crudelitatis est argumentum. Dicit enim *Hieronymus*, quod mortuum effoderunt, & ossa eius igne combusserunt, vt facerent mortuo quod non poterant facere viuo, & vt nec mortem parentur esse finem malorum omnium. Et ideo subdit [non conuertam eum] quia conuersione indignus est. *Isa. 2.* Ne ergo dimittas eis. Et subdit peccati actum.

Eo quod incenderit ossa regis Idumææ] iam mortui scilicet [vsque ad cinerem] debacchantes etiam in ossa mortui, & partes partium ossium, vt nihil eius integrum remaneret. *Mich. 3.* Ossa eorum confregerunt & conciderunt, sicut in lebete. *Ezech. 24.* Congere ossa quæ igne succendam. *Hieronymus.* Quod si Deus ita vlciscitur eos, qui eum non cognouerunt; quid faciet pro his qui eum colunt [& ideo] supple [mittam ignem] iræ meæ [in Moab] hoc est, in populum, & in terram Moab. *Deuter. 4.* Deus noster ignis consumens est [& deuorabit ædes Carioth] quæ fuit ciuitas metropolis Moabitarum, per cuius destructionem destructio regni significatur. Et hoc factum est per Nabuchodonosor regem. *Ierem. 48* Super Carioth, & super Bosra, & super omnes ciuitates terræ Moab, quæ longe & prope sunt. Abscissum est cornu Moab, & brachium eius contritum est. *Ezech. 28.* Producam ignem de medio tui, qui comedat te; & dabo te in cinerem super terram in conspectu omnium videntium te [& morietur in sonitu Moab] hoc est, in sonitu quem dabunt hostes clamando contra eos: Moab enim est nominatiui casus. *Psalm. 9.* Periit memoria eorum cum sonitu. *Iob 39.* Procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & vlulatum exercitus [in clangore tubæ] supple, erit sonitus. Victores enim tuba clanxerunt super eos, & hoc sonitum vocat. Vnde *Ierem. 42.* Ad terram Ægypti pergemus, vbi non videbimus bellum, & clangorem tubæ non audiemus. *Iob 15.* Sonitus terroris semper in auribus eius [& disperdam iudicem] hoc est, regem [de medio eius] *Psal. 2.* Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos [& omnes principes eius interficiam cum eo] vt authores criminis, primi sint in pœnis. *Malach. 2.* Disperdat Deus virum qui fecerit hoc, magistrum & discipulum in Israel [dicit Dominus] confirmatio est eorum quæ dicta sunt.

Contra mortuos non pugnandum.

Spiritualiter autem Moab ex parte interpretatur, & significat eos qui veritatem impugnant: hi enim ex patre diabolo sunt. *Ioan. 8.* In veritate non stetit. Et post pauca: Mendax est & pater eius. Horum tria scelera sunt: sermonis compositio, contra quod dicitur *1. Cor. 2.* Non veni ad vos in sublimitate sermonis aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Christi. Secundum sublimitatis diuinæ nimia perscrutatio. *Sap. 9.* Cogitationes mortalium timidæ, & incertæ prouidentiæ vestræ. Et post pauca: Difficile æstimamus quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt, inuenimus cum labore, & quæ in cælis sunt, quis inuestigabit? Sensum autem tuum quis sciet? *Prou. 25.* Perscrutator maiestatis opprimetur à gloria. Tertium est per philosophicas rationes syllogismorum complexio contra veritatem: de quo dicitur *Iob 38.* Quis est iste inuoluens sententias sermonibus imperitis? Quartum autem est peccatum in Spiritum sanctum, ex odio scilicet impugnatio veritatis

Impugnator veritatis pullus est damnus.

tis agnitæ, quod faciunt hæretici: propter quod dicit Augustinus, quod contra veritatem sine fœdere bellant. Contra quos dicitur *Ioan.* 10. Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi? *2. Timoth.* 3. Quemadmodum Iamnes & Mambres restiterunt Moysi, ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem. Hi incendunt ossa regis Idumææ, hoc est, Christi. Ossa enim eius sunt solidæ veritates de subtilitate diuinitatis, quæ isti incendunt zelo hæreticæ prauitatis. Contra quod dicitur *Exod.* 12. Os non comminueris ex eo. Et vsque ad cinerem deducunt, quando in conspectu populi veritatem vilem reddunt & conculcandam præbent vt cinis. Propter quod dicitur *Matth.* 7. Nolite sanctum dare canibus, neque margaritas mittatis ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus. Propter quod ignis iræ Dei procedit in tales. *Iudith vlt.* Dabit ignem & vermes in carnes eorum, vt vrantur & sentiant in sempiternum. Iste ignis deuorabit ædes Carioth, quæ occursus ignis interpretatur, quia igne diaboli inflammati, veritati se opponunt. *Sophon.* 3. In igne zeli mei deuorabitur omnis terra, quia tunc reddam populis meis labium electum, vt inuocent omnes nomen Domini, & seruiant ei humero vno. Consumpto enim terreno intellectu, veritatis labium redditur. Hoc modo in sonitu moritur iste Moab. Sacri enim Doctores sonant contra eum, de quibus dicitur in *Psalm.* 18. In omnem terram exiuit sonus eorum. Iudex dispergitur, quia hæresiarcha qui hæresim inuenit, vincitur & confunditur, vt Arrius, Sabellius, & huiusmodi. *2. Timoth.* 3. Vltra non proficient; insipientia enim eorum manifesta erit omnibus. Principes eorum, potentes seculi sunt eis credentes, qui gladio verbi Dei interficiuntur. *Isa.* 11. Spiritu labiorum suorum interficiet impium.

Hæreticorũ oppressio & interitus.

Hæc dicit Dominus] Post onera Gentium transit ad onus Iuda, hoc est, duarum tribuum, quæ in hoc plusquam decem tribus peccauerunt, quia Sacerdotes & Prophetas habuerunt, quorum monita contempserunt [Hæc dicit Dominus] modum enim tenet quem in aliis tenuit in diuisione. Vnde quod dicit, Hæc dicit Dominus, auctoritas sermonis est. *4. Reg.* 10. Videte quod de sermonibus Domini non cecidit in terram [super tribus sceleribus Iuda & super quatuor] Tria scelera sunt quæ in litera commemorat, scilicet, legis abiectio, quia scire eam noluerunt. *Iob* 21. Scientiam viarum tuarum nolumus. Secundum, mandatorum & præceptorum non obseruatio, quod corruptionem fecit in opere. *Iere.* 6. Verba mea non audierunt, & legem meam proiecerunt. *Psalm.* 108. Maledicti qui declinant à mandatis tuis. Tertium, ad idola conuersio *Iere.* 2. Ambulauerunt post vanitatem, & vani facti sunt. Istæ sunt tres turmæ, de quibus dicitur *Iob* 1. Chaldæi fecerunt tres turmas, & inuaserunt camelos, & tulerunt eos, necnon & pueros percusserunt gladio. Hæc in vna expositione communi exponuntur etiam de clericis qui legem non curant, mandata non seruant, & simulachra in delectabilibus mondi venerantur. Quartum autem est, sacrati loci prophanatio: sicut enim illi idolis templum, ita isti turpitudinibus Ecclesias prophanant. *Iere.* 2. Ingressi contaminastis terram meam, & hæreditatem meam posuistis in abominationem. Et ideo dicit [non conuertam eum] non quin Deus paratus sit dare pœnitentiam, sed quia fructum conuersionis demerentur pertinacia voluntatis. *Iere.* 13. Si potest Æthiops mutare pellem suam & pardus varietatem suam, potestis & vos benefacere cum didiceritis malum. De primo peccato subdit.

Clericorũ peculiaria peccata.

Eo quod abiecerit legem Domini] contra quod dicitur in *Psalm.* 36. Lex Dei eius in corde ipsius. De secundo [& mandata eius non custodierit] moralia scilicet, quæ de lege naturæ sunt. *Isa.* 24. Transgressi sunt leges, mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternum. De tertio subdit [deceperunt enim eos idola sua] Bene dicit, idola, quia idolum nihil est in mundo 1. *Cor.* 8. sed apparentia quædam est: apparens autem & non existens causa deceptionis est. *3. Reg. vlt.* Decipies & præualebis, dixit Dominus spiritui mendacij [post quæ] scilicet idola [abierunt patres eorum] & filios illius transgressionis hæredes constituerunt. *Nehe.* 9. Proiecerunt legem tuam post terga sua. Et infra post pauca: Nos autem impie egimus, supple, qui sumus filij eorum *Thren. vlt.* Patres nostri peccauerunt, & non sunt: & nos iniquitates eorum portauimus. Et subdit de pœna.

Et mittam ignem in Iuda] vindictam scilicet iræ meæ. *Dan.* 7. Fluuius igneus rapidusque egrediebatur à facie eius [& deuorabit ædes Ierusalem] Ierusalem enim metropolis est duarum tribuum, & Ecclesiam significat, cuius ædes tali vitio consumptæ sunt. *Isa.* 64. Domus sanctificationis nostræ & gloriæ nostræ, vbi te laudauerunt patres nostri, versa est in exustionem ignis, libidinis scilicet. *Iob* 31. Ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina.

Hæc dicit Dominus] Vltimo ponit onus Israël, quia illic diutius vult immorari. Eundem autem modum tenet diuisionis quem & in aliis. Diuiditur autem in partes duas. Primo enim ponit onus per quatuor differentias sicut in aliis: secundo, peccatum propter quod onus inducit, exaggerat, *ibi* [Ego autem exterminaui] Primo ergo more suo auctoritatem inducit sermonis, dicens [Hæc dicit Dominus] *Matth.* 5. Iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege [super tribus sceleribus Israël] hoc est, decem tribuum [& super quatuor] quæ per ordinem ponit in litera, scilicet, iusti venditionem, pauperum contritionem, viæ humilium declinationem, & quartum, matrimonij violationem [non conuertam eum] Impetus enim concupiscentiæ quasi equus effrænis a Deo abducit. *Iere.* 2. Omnes qui quærunt eam, non deficient; in menstruis eius inuenient eam, hoc est, in defectibus. Et subiungit de peccato primo.

Eo quod vendiderit pro argento iustum] masculine scilicet vel neutraliter, hoc enim faciunt expresse iudices Ecclesiæ. *Isa.* 5. Væ qui iustificatis impium pro muneribus, & iustitiam iusti aufertis ab eo. *Deut.* 16. Non accipies personam nec munera; quia munera excæcant oculos sapientum, & subuertunt verba iustorum: iuste quod iustum est exequeris. Et exaggerat hoc peccatum vlterius [& pauperem pro calceamentis] supple, vendiderunt. *Septuaginta.* Et pauperem propter calceamenta, quæ calcant super puluerem terræ. *Hieronymus.* Primum ergo eorum scelus est, siue impietas in tribus vel quatuor criminibus enumerata, quod propter pecuniam hominem vendiderunt, & hominem iustum, qui in eo admirabilior est, quod nec paupertate superatus est, vt iniquum

Concupiscentia carnis abducit à Deo.

aliquid faceret; nunc autem pro re vilissima, calceamentis scilicet quibus puluerem calcant & fimum, pretiosam animam pauperis iusti vendiderunt. Hoc calceamentum nimiam curam significat huius mortiferæ pellis. *Exod.* 3. Solue calceamentum de pedibus tuis; locus enim in quo stas, terra sancta est. *Iob* 24. Vim fecerunt depredantes pupillos, & vulgum pauperem spoliauerunt, hoc est, pauperem publicum, qui etiam apud vulgum pauper reputabatur. Et subiungit de secundo.

Qui conterunt] angaria scilicet corporis [super puluerem terræ] hoc est, vt plus comminuti sint quã puluis [capita pauperum] *Septuaginta.* Qui percutiunt in capite pauperem. *Isa.* 3. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis? *Psal.* 109. Conquassabit capita in terra multorum. Et subiungit de tertio.

Et viam humilium declinant] humiles sunt simplices de populo, quorum viam declinant à mandatis Dei per scandalum. *Malach.* 2. Vos recessistis de via, & scandalizastis plurimos in lege. *Isa.* 3. Popule meus qui te beatum dicunt, ipsi decipiunt te, & viam gressuum dissipant. Et subdit de quarto.

Et filius ac pater eius ierunt ad puellam] *Septuaginta.* Ad eandem puellam, vt scilicet vni & eidem pater & filius commiscerentur sicut Ruben *Gen.* 49. Ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum eius. Contra quod dicitur *Leuit.* 18. Turpitudinem vxoris patris tui non discooperias. 1. *Corinth.* 5. Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, vt vxorem patris aliquis habeat. Hæc puella, vt dicit quædam *Glossa*, pulchritudinem vanitatis mundi significat, ad quam & pater & filius vadunt, Prælatus scilicet, & subditus. De quo Poeta Virgilius.

Riualis patris, filius non erit.

Malo me Galathea petit lasciua puella:
Et fugit ad salices, & se cupit ante videri.

Galathæa ista pulchritudinem mundi significans, interpretatur magnifica, quæ multos inuitat, malo, hoc est pomo, cum tamen fugiat ad salices, hoc est, ad sterilitatem, & nolit videri nisi ante & non post [vt violarent nomen sanctum meum] Vt, non notat causam, sed terminum operis. Ex hoc enim accidit, quod multi malo opere blasphemant nomen Domini. *Ezech.* 36. Propter nomen sanctum meum quod polluistis in Gentibus. Et hoc peccatum vlterius exaggerat.

Et super vestimentis pignoratis] hoc est, pignoris loco acceptis [accubuerunt] talibus scilicet mulieribus. Contra quod dicitur *Exod.* 22. Si pignus à proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum reddes illi. Ipsum enim est solum quo operitur indumentum carnis eius, nec habet aliud in quo dormiat. *Hieronymus* tamen in originali dicit propter literam *Septuaginta*, quæ sic habet. Et vestimenta sua alligantes funibus, faciebant vmbracula iuxta altare, quod super vestimentis eorum qui ad idola ire nolebant, sed ad templum Domini quæ vi extorserant in idolo epulantes accumbebant, & tantus erat contemptus in Deum, vt ex illis παραπετάσματα, id est, velamina vel tentoria facerent, quibus obumbratos fornicantes nullus posset aspicere: sicut legimus fecisse Absalom ad consilium Achitophel 2. *Reg.* 16. Quando polluit concubinas patris sui: [iuxta omne altare] idolorum scilicet, multa erant altaria idolorum, altare autem Domini non nisi vnum. *Osee* 10. Secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria, iuxta vbertatem terræ suæ exuberauit simulachris. Hoc apud nos expositione non indiget, quia in Ecclesia & iuxta altare concumbunt Sacerdotes cum mulieribus etiam sine velaminibus [& vinum damnatorum] hoc est, quos propter hoc damnabant ex calumnia, quod in Ierusalem ad templum Dei pergebant [bibebant] in luxuria scilicet, & ebrietate [in domo Dei sui] vituli scilicet, in Bethel, & in Dan: quod nostri Sacerdotes faciunt & iudices, qui omne iudicium per calumniam in lucrum conuertunt, & illo lucro in domo Dei sui, mammona scilicet, ventris vel veneris abutuntur in lasciuias. *Iob* 24. Vigilantes ad prædam, præparant panem liberis, agrum non suum demetont, & vineam eius quem vi oppresserunt, vindemiant.

O est væ n da in- uerecun- diam.

Ego autem exterminaui Amorrhæum à facie eorum] In hac parte per ingratitudinem exaggerat peccatum decem tribuum, primo ostendens beneficia præstita, secundo ingratitudinem *ibi* [Et propinabatis] Tertio, ingratorum pœnam *ibi* [Ecce ego stridebo] Beneficia vero ponendo, primo tangit quatuor beneficia, duo corporalia, & duo spiritualia. Secundo, conuincit de veritate beneficiorum *ibi* [Numquid non ita est] Duo corporalia beneficia sunt, primum quidem factum per Iosue & iudices & reges Israel, hoc est, exterminatio inimici impedientis. Secundum autem eductio de Ægypto, quæ facta est per Moysen, Aaron, Mariam, & Hur. De priori itaque beneficio corporali dicit.

Ego autem exterminaui Amorrhæum à facie eorum] hoc est, à præsentia eorum vt liberam inuenirent possessionem. *Deut.* 7. Cum introduxerit te Dominus Deus in terram quam possessurus ingrederis, & deleuerit gentes multas coram te, Ethæum, & Gergezæum, & Amorrhæum, & Chananæum, & Pherezæum, & Euæum, & Gebusæum, septem gentes multo maioris numeri quam tu es, & robustiores te. Et cum septem sint, tantum Amorrhæum nominauit, quia ille fortior fuit. Hic dicitur exterminatus, quia fuit extra terminos vitæ, & extra terminos terræ promissionis eiectus, ne aliquod scilicet posset procurare impedimentum, quin Israel liberam consequeretur possessionem. Et subdit de fortitudine illius [cuius altitudo] in sublimitate scilicet dignitatis, potestatis, & diuitiarum, & corporis proceritate [cedrorum altitudo eius] hic est pleonasmus & hyperbole. Pleonasmus, quia superfluit alterum relatiuorum, sicut ibi, Cuius participatio eius in idipsum. Hyperbole autem, quia excessum facit in comparatione plus ponens & minus significans, sicut *Numer.* 14. Monstra quædam filiorum Enachim vidimus ibi, quibus comparati locustæ videbamur [& fortis ipse] Amorrhæus scilicet [quasi quercus] Quercus enim arbor durissima & fortissima est, vnde & robur communi nomine vocatur. Ex cuius vocabulo Philo putat Esau vocari quercinum vel roboreum. Qualiter autem contriuerit, subdit [Et contriui fructum eius desuper] Fructus dicuntur diuitiæ, ædificia, cultura, &c. quæ ille populus perfecerat in terra ad fructificandum sibi [& radices eius subter] supple contriui. Radices dicuntur tribus familiæ, & successio filiorum & nepotum sicut *Psal.* 51. Euellet te & emigrabit te de tabet

Esau dicitur quercinus.

tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium.

Mysticè autem Amorrhæus interpretatur amaricans,& peccatores significat,diabolum scilicet & diabolicos homines, qui ad amaritudinem prouocant Deum.*Osea* 12. Ad iracundiam me prouocauit Ephraim amaritudinibus suis.*Habac* 2.Væ qui potum dat amico suo, mittens fel suum & inebrians,vt aspiciat nuditatem eius. *Act.*8.Dixit Petrus ad Simonem:In obligatione iniquitatis,& in felle amaritudinis video te esse; hunc Deus exterminat, hoc est, extra terminos rationis & gratiæ & vitæ ponit.*Iob* 40. Disperge superbos in furore tuo, & respiciens omnem arrogantem humilia, respice cunctos superbos & confunde eos, & contere impios in loco suo, absconde eos in puluere simul,& facies eorum demerge in foueam. Huius altitudo comparatur cedro in superbia cordis. *Psal.*36.Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros Libani;& transiui, & ecce non erat. Isti adhærent diabolo,sicut cauda corpori. *Iob* 40. Constringit caudam quasi cedrum. *Psal.* 28. Vox Domini confringentis cedros. Fortitudo autem comparatur quercui: quercus enim fortis arbor est,fructus non ferens, nisi glandium, quas porci manducant, & significat gulosos & luxuriosos, qui sunt fortitudo diaboli, qua fere totum mundum vicit.*Iob* 40.Fortitudo eius in lumbis eius,& virtus eius in vmbilico ventris eius,vbi dicit *Gregorius*,quod luxuria virorum in lumbis est, fœminarum autem in vmbilico.Hæc est quercus,in qua mortuus est Absalom 2.*Reg.*18. Cumque ingressus fuisset mulus, cui insedebat Absalon, subter condensam quercum & magnam, adhæsit caput eius quercui, & illo suspenso inter cælum & terram, mulus cui insidebat pertransiit. Multi enim capite,hoc est, mente ad hanc quercum suspensi sunt, & maxime qui insident mulis, hoc est, irrationabilibus concupiscentiis. *Psal.*31. Nolite fieri sicut equus & mulus. De exterminatione horum simul *Isa.* 2 Dies Domini exercituum super omnem superbum & excelsum, super omnem arrogantem; & humiliabitur, & super omnes cedros Libani sublimes & erectas, & super omnes quercus Basan. Fructus harum arborum sunt opera & delectationes;radices autem,error in intellectu, & libido in affectu, quorum vtrumque conterendum est.*Sap.*4. Confringentur rami inconsummati, & fructus illorum inutiles & acerbi ad manducandum, & ad nihilum apti. *Dan.* 4. Excutite folia eius,& dispergite ramos eius. *Isa.*14. Consurgam super eos, dicit Dominus exercituum, & perdam Babylonis nomen,& reliquias, & progeniem, & germen. Et subdit de secundo beneficio corporali.

Superbi à Deo deprimuntur.

Ego sum qui ascendere vos feci de terra Ægypti]ascendere dicit, quia Ægyptus plana terra est, & terra promissionis montuosa. Et ista ascensio ascensionem significat de vitiis ad virtutes, hoc est, de tenebris ad lumen intellectualium virtutum, & de mœrore ad gaudium virtutum moralium & heroicarum. *Exod.*20. Ego sum Dominus Deus tuus,qui te eduxi de terra Ægypti. *Mich.*6. Memento quod eduxerim te de terra Ægypti, & misi tim ante faciem tuam Moysen & Aaron & Mariam;Moysen in exemplum virtutis, Aaron ad exemplum deuotionis, Mariam vt esset forma pœnitentiæ & compunctionis [Et eduxi vos in deserto]de mansione in mansionem [quadraginta annis] qui numerus quia partibus suis ad quinquaginta surgit, pœnitentiam significat, quæ ad remissionis annum terminatur. *Psal* 94. Quadraginta annis proximus fui generationi illi. *Osea* 11. Ex Ægypto vocaui filium meum [vt possideretis terram Amorrhæi]quam Moyses diuisit Ruben,& Gad, & dimidiæ tribui Manasse *Num.*31. Hæc autem terra spiritualiter possidetur, quando in locum cadentium Angelorum, qui per Amorrhæum intelliguntur, felices animæ restituuntur. *Eccl.* 10. Radices gentium superbarum arefecit Deus, & plantauit humiles ex ipsis gentibus. *Luc.*1.Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.Et subdit de beneficiis spiritualibus, quorum primum est ad informationem intellectus in veritate.

Et suscitaui de filiis vestris in Prophetas] quorum vicem tenent Doctores in Ecclesia. *Ioel* 2. Effundam Spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ. *Sap.*7. Per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei & Prophetas constituit. *Ioelis* 2. Exultate & lætamini in Domino Deo vestro, qui dedit vobis Doctorem iustitiæ.Et subdit de secundo, quod est ad exemplum virtutis.

Quæ lex fuerit Nazaræorum.

Et de iuuenibus vestris Nazaræos] supple suscitaui, Nazaræus sanctus vel floridus interpretatur,de quorum lege *Num.*6. continetur. Fuerunt enim qui votum habebant, & pilos capitis non radebant, & vinum non bibebant, nec aliquid quod inebriare potuit. *Thren.*4. Candidiores Nazaræi eius niue,rubicundiores ebore antiquo, Saphiro pulchriores. Candidi enim fuerunt castitate,nitidi virtutis honestate, rubicundi Dei charitate, Saphiro pulchriores cælesti conuersatione, quorum vicem religiosi debetent tenere in Ecclesia. Et conuincit eos de dictorum veritate.

Nunquid non ita est filij Israel,dicit Dominus] Veritas enim semper vincit & inualescit, sicut dicitur in apochryp.3.*Esdr.*3. Et subdit de ingratitudine.

Ebrietas non est secreti tenax.

Rechabitarum religiosa continentia.

Et propinabatis Nazaræis viuum] vt scilicet calore vini prouocati, voti sanctitatem macularent.*Pr.*31.Noli regibus ô Lamuel, noli regibus dare vinum, quia nullum secretum vbi regnat ebrietas. Hoc vinum, temporalis iucunditatis est gaudium. *Isa.*5. Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem,vt vino æstueris. Contra hoc tamen videtur esse quod dicitur(*Iere.*31.)vbi Dominus præcepit, quod *Ieremias* propinaret Rechabitis vinum, qui Nazaræi erant.Sed ad hoc respondetur, quod non propinabatur vt biberent, sed vt eorum comparatione cum non biberent, alij condemnarentur[& Prophetis mandabaris,dicentes: Ne prophetetis] hoc factum est *Amos* 7. vbi Amasias Sacerdos prohibuit Amos ne prophetaret. *Iere.* 26. Iudicium mortis est viro huic, quia prophetauit aduersus ciuitatem istam. *Iere.*46. Ioachim rex Iuda, librum Ieremiæ incidit & combussit. *Isa.*30. Dicunt videntibus,nolite videre, & nolite nobis annuntiare quæ recta sunt, loquimini nobis placentia,videte nobis errores,aufer à me viam, declinate à me semitam, cesset à facie nostra sanctus Israel. Sic adhuc Doctoribus veritatis silentium indicitur. *Psal.*38. Obmutui & humiliatus sum,

& filui à bonis. Et præmisit cum consisteret peccator aduersum me. *Act.* 4. Vocantes eos, Apostolos scilicet, denuntiauerunt, ne omnino loquerentur, nec docerent in nomine Iesu.

Percussi omnia autem dis.

Ecce ego stridebo] Tangit hic pœnam ingratorum, quam nec effugere poterunt nec resistere, quod per 7. differentias ostendit [Ecce ego stridebo] *Hieronymus* habet, stridebam. *Septuaginta*, ego voluam subter vos, sicut voluitur plaustrum plenum stipulæ. Et hoc est quod additur hic [subter vos sicut plaustrum onustum fœno] Primo enim quando boni erant, gestauit eos Dominus in sinu suo, sicut nutrix infantem: postea autem cum mali erant, cum labore portauit eos, sicut plaustrum onustum, quatuor rotis, quatuor inductis beneficiis subnectum. *Iere.* 23. Si interrogauerit populus iste, vel Propheta, vel Sacerdos, dicens: Quod est onus Domini? Dices ad eos: Vos estis onus, proiiciam quippe vos. Stridor significat comminationem, onus grauitatem. *Isa.* 1. Facta sunt mihi molesta, laborani sustinens. Fœnum autem siue stipula significat, quod vt materia incendij portentur. *Matth.* 6. Fœnum quod hodie est, & cras in clibanum mittitur. Est ergo sensus, quod grauiter Deus eos sustineat, & ad ignem continuo portet.

Et peribit fuga à veloce] ita scilicet, quod effugere non poterit. *Prou.* 19. Velox pedibus offendet. *Isa.* 30. Velociores erunt qui persequentur vos. Veloces autem isti subtiles ingenio significant, qui tunc argumenta quibus effugiant non inuenerunt [& fortis non obtinebit virtutem suam] Fortis hic dicitur non à fortitudine virtute, sed à fortitudine quæ est per exercitium & rei militaris experimentum, qui tunc resistere non poterit. *Eccli.* 9. Vidi nec velocium esse cursum, nec fortium bellum [& robustus non saluabit animam suam] Robustus dicitur à robore corporis, qui tunc conculcabitur. Anima dicitur animalis vita. *Iud.* 5. Conculca anima mea robustos. *Psalm.* 32. Gigas non saluabitur in multitudine virtutis suæ.

Et tenens arcum non stabit] hoc est, instructus armis bellicis, qui tunc ad impugnandum hostem stare non poterit. *Ezech.* 39. Percutiam arcum in manu sinistra tua, & sagittas de manu dextera tua proiiciam. Isti significant Doctores tenentes Scripturam, & vitam non conformantes ei quod docent [& velox pedibus suis non saluabitur] qui scilicet cursu, non equo velox est; in hoc enim differt a primo, significat autem instabiles, nunc huc nunc illuc velociter discurrentes. 2. *Reg* 2. Porro Asael cursor velocissimus fuit quasi vnus ex capreis quæ morantur in syluis. *Iere.* 14. Populus hic dilexit mouere pedes suos & Domino non placuit [& ascensor equi non saluabit animam suam] Ascensor equi significat superbum. *Psalm.* 32. Fallax equus ad salutem. *Exod.* 15. Ingressus est enim eques Pharao cum curribus & equitibus eius in mare, & reduxit super eos Dominus aquas maris, hoc est æternæ amaritudinis.

Et robustus corde inter fortes] hoc est, magnanimus qui sibi cæteris fortior videtur. *Iere.* 9. Non glorietur fortis in fortitudine sua. *Isa.* 1. Erit fortitudo vestra vt fauilla stupæ [nudus fugiet] hoc est, nudatus bonis & patria denudatus. *Iob* 1. Nudus egressus sum ex vtero matris meæ, nudus reuertar illuc [In die illa] iudicij mei scilicet, & claræ iustitiæ [dicit Dominus] confirmatio est omnium prædictorum. *Hieronymus* hæc adaptat secundum Hebræos ad septem reges. Ietoboam enim velox fuit, qui fugit in Ægyptum & statim rediit 3. *Reg.* cap. 15. & 16. Baasa autem qui multa fortitudinis opera fecit, virtutem suam non obtinuit 3. *Reg.* 15. & 16. Amri quoque qui erat robustus & Zambri interfecit, animam vero suam non saluauit. Iehu autem qui sagitta Ochoziam interfecit, tenens arcum non stetit 4. *Reg.* 9. Quamuis vero hi quatuor tempore istius prophetiæ mortui fuerint, tamen posteri eorum, hæc quæ dicta sunt, passi sunt. Manahen vero qui velox pedibus fuit, & modo ad regem Assyriorum, modo ad regem Ægyptiorum conuolauit, saluatus non est 4. *Reg.* 15. Phacee quoque filius Romeliæ, qui cum Syris ascensor equorum fuit, animam suam non saluauit 4. *Reg.* 15. Osee autem qui primo robustus corde fuit, vt populum ad Deum reuocaret, non perseuerauit, & ideo denudatus regno & honore, nudus profugit, omnibus fortibus suis destitutus.

CAPVT III.

Audite verbum quod loquutus est Dominus.

ISta pars est de comminatione visitationis, & in duas diuiditur partes, in quarum prima rationem ostendit, quare specialiter inter alias gentes visitandi sunt. In secunda visitatoris ostendit exprobrationem in culpa, & comminationem in pœna, *infra* 4. *ibi* [Audite verbum hoc vaccæ pingues] Prima pars in tres diuiditur. Primo enim ex ratione ostendit, quod visitandi sunt. In secunda, ex iudicio humano & inimicorum *ibi* [Auditum facite in ædibus Asoti] In tertia concludit propositum, & indicit diem ad visitandum *ibi* [Propterea hæc dicit Dominus Deus, tribulabitur] Prima adhuc in duas diuiditur. In prima conuincit per rationem. In secunda, ostendit quod indicenda est per propheticam enuntiationem *ibi* [Si erit malum in ciuitate] Adhuc prima in duas. Primo enim ostendit per rationem, quod visitare debet. Secundo confirmat hoc per sextuplicem similitudinem *ibi* [Nunquid ambulabunt duo pariter] In prima adhuc duo facit, excitat scilicet ad auditum, & proponit quid audiant.

Audite] interiori scilicet auditu. *Matth.* 16. Audire & intelligite] verbum scilicet, quod voce significatur, & in corde remanet etiam voce transeunte. *Ezech.* 3. Audies verba ex ore meo & annuntiabis eis [quod loquutus est Dominus] hoc enim habet auctoritatem, dicit namque *Hieronymus super Ieremiam*, quod serui est demisso vultu, aure patula, prompta voluntate ad obediendum audire vocem Domini. 1. *Reg.* 3 Loquere Domine, quia audit seruus tuus [super vos] notat oppressionem, quia de comminatione & terrore est, vel quia de diuinis est quæ super nos sunt. *Psal.* 17. Intonuit de cælo Dominus, & Altissimus dedit vocem suam. *Heb.* 12. Si illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur, multo magis nos qui de cælo loquentem nobis auertimus, hoc est, recusamus audire, ô [filij Israel] hoc est, decem tribus. *Gen* 49. Congregamini filij Israël, congregamini,

gamini,& audite Israel patrem vestrum.Et ne duæ tribus putent se ad hoc non pertinere , subdit [& super omnem cognationem] tribuum scilicet, & familiarum [quam eduxi]in patribus scilicet [de terra Ægypti]supple,loquutus est.*Sap.6.* Pusillum & magnum ipse fecit , & æqualiter est ei cura de omnibus.*Matth.24.* Quod vni dico, omnibus dico.Et quod dicit de terra Ægypti beneficium speciale commemorat,redemptionis scilicet , & liberationis. In qoo speciali beneuolentia patres cognouit. *Mich.7.*Eduxi te de terra Ægypti, & de domo seruitutis liberaui te. Et post pauca subdit, Memento quæso popule meus. Sicut & nobis memorandum est , quod sanguine Christi de peccato educti sumus. *Thren.3.* Recordare paupertatis & transgressionis meæ,absynthij & fellis [dicens]ad hoc refertur quod loquutus est. Et proponit quid audiant.

Beneficia Dei semper sunt recolenda.

Tantummodo vos cognoui] per beneplacitum scilicet, quia me vobis reuelaui , legem vobis posui, promissiones adhibui, præmiis remuneraui, prophetiis illuminaui. *Psal.* 147. Non taliter fecit omni nationi', & iudicia sua non manifestauit eis. *Deut.*4.De cælo te fecit audire vocem suam,vt doceret te , & in terra ostendit tibi ignem suum maximum,& audisti verba illius de medio ignis,quia dilexit patres tuos, & elegit semeo eorum post eos.*Exod.*33.Teipsum noui ex nomine , inuenisti enim gratiam coram me[ex omnibus cognationibus terræ]Gentilium scilicet , vel peccatorum , de quibus dicit *Matth.*7.Ego nunquam noui vos , eo quod ostendit eis incorruptum legis lumen , nec non beneuolentiæ suæ vultum. Propter quod *Isa.* 45. Vere tu es Deus absconditus. Propter quod *Act.*17. Athenienses altare inscripserunt ignoto Deo , & Apostolus subiunxit ; Quod ignorantes colitis,hoc ego annuntio vobis.Ex hac ratione infert propositum.

Idcirco visitabo]hoc est , ex officio visitare de beo[super vos]comprimendos scilicet[omnes iniquitates vestras] Glossa , vt sit nihil impunitum. Iustum enim est etiam inter homines , vt qui redemit & legem ponit , visitet secundum legem subiectos. *Psal.* 58. Intende ad visitandas omnes gentes , non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem.*Isa.* 26.Egressus est Dominus, vt visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum. 1.*Corinth.*5. Qoid ad me de his qui foris sunt iudicare?*Rom.*2.Qui sine lege peccauerunt, sine lege peribunt : & qui in lege peccauerunt , per legem iudicabuntur. Hanc rationem sex probat similitudinibus,subdens.

Nunquid ambulabunt duo pariter]hoc est , per vorum iter [nisi conuenerit eis] hoc est , nisi vna conuenientia voluntarum & amicitiæ sit inter eos ? sicut scilicet ambulaui vobiscum per desertum.Vnde *Num.*14. dixit Moyses : Si non tu ipse præcesseris nos , non educas nos de loco isto. Sic Angelus Raphael ambulauit cum Tobia *Tob.*5. Talem consensum ad Deum nouit Iacob , quando dixit : Si Dominus Deus fuerit mecum in via qua ego ambulo,& custodierit me & reuocauerit me cum salute *Gen.*28.Sic Dominus dicit suis *Apoc.*3. Ambulabunt mecum in albis,quia digni sunt. Pet contrarium autem vult ex hoc intelligi, quod si non conuenerit eis , sed dissentiant in voluntate, quod simul non ambulabunt. *Num.*14. Nolite ascendere , non enim est Deus vobiscum. *Ezech.*3.

Deus consentientibus sibi praesto est.

Benedicta gloria Domini de loco suo, supple , recessit. Sic recessit à Saul, & statim exagitauit eum spiritus nequam à domino. 1. *Reg.* 16. Secundam inducit similitudinem , subdens [Nunquid rugiet leo] & inducitur ad separatos a domino , qui statim incidunt periculum. Nunquid rugiet leo, comminando & frendendo. Leo autem dicitur, vel deus comminans , vel melius , inimicus inuadens , vel homo, vel diabolus [in saltu] in saltu enim moratur leo, vt dicit Glossa, & non in agris cultis vel vineis [nisi habuerit prædam ?] sibi supple paratam, sic recedens à Deo præda datur leoni *tere.* 4. Ascendit leo de cubili suo,præda gentium se leuauit , ingressus est de loco suo , vt ponat terram tuam in desolationem. 1. *Pet.* 5. Aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret. Et est sensus ; si rugitum & fremitum hostium auditis , non est mirum quia non ambulantes eum Deo , dati estis hostibus in prædam *Iob.* 15. Sonitus terroris semper in auribus eius. *Sap.* 17. Semper præsumit sæua perturbata conscientia. Et subdit tertiam.

Nunquid dabit catulus leonis] esuriens scilicet] vocem suam , in rugitu scilicet [de cubili suo] antro scilicet in quo cubat [nisi aliquid apprehenderit] per se vel per patrem vel matrem , vt dicit *Glossa*. Et sensus est , quod catuli leonis, subditi sunt magni leonis, regis Assyriorum vel diaboli, quos incitat in eos qui sibi in prædam propter peccatum dati sunt *Isa.* 5. Rugitus eius vt leonis , rugiet vt catuli leonum, & frendet & tenebit prædam. *Ezech.* 19. Leo factus est, didicit prædam capere ,& homines deuorare , didicit viduas facere & ciuitates in desertum adducere , & desolata est terra & plenitudo eius à voce rugitus illius. Et subdit quartam.

Nunquid cadet auis in laqueum terræ ?] hoc est , in terra absconditum [absque aucupe] Et est sensus , quod quandiu aues in aere alte volant, laqueum in terra positum & insidias aucupis non timent. Tunc enim verum est quod dicitur *Prouer.* 1. Frustra iacitur rete ante oculos pennatorum.Ita & vos quoniam pennis virtutum exaltabamini in cælum , non timuistis laqueos , hoc est, captiuitates hostium nec deceptiones aucupum , hoc est, falsas consolationes pseudoprophetarum & regum & sacerdotum vos ad idololatriam inducentium Quoniam autem cecidistis io terram per terrenum affectum , & idololatriã decepti sibilo aucupum , dæmonum vel malorum doctorum , captiuitatis laqueus vos apprehendit.

Fistula enim dulce canit , volucrem dum decipit auceps.

Thren. 3. Venatione ceperunt me quasi auem, inimici mei gratis. Hoc nimis expresse dicitur *Iob* 18. Immisit in rete pedes suos ,& in maculis eius ambulat. Tenebitur planta illius laqueo , & exardescet contra eum sitis. Abscondita est in terra pedica eius , & decipula illius soper semitam.Vndique terrebunt eum formidines , & inuoluent eum pedes eius. Et subdit quintam.

Nunquid auferetur laqueus de terra] ab aucupe, supple [antequam quid] hoc est, aliqoid] ceperit ?] Et est sensus, quod insidiæ aucupum, hoc est, hostium, non cessabunt ab eis,quandiu in terra,hoc est,in terrenis viderint eos ambulare. *Isaia* 24. Formido & fouea & laqueus soper te qui habitator es terræ. Et erit qui fugerit à facie formi-

H 3 dinis,

dinis, cadet in foueam; & qui se explicuerit de fouea, tenebitur laqueo, vel dæmonum scilicet, vel hominum insidiantium *Iere.* 48. Pauor & fouea & laqueus super te ô habitator Moab, ait Dominus. Qui fugerit à facie pauoris, cadet in foueam; & qui conscenderint de fouea, capientur laqueo. Formido est in comminatione, laqueus in peccati obligatione, fouea in carceris condemnatione. Et subdit sextam, quæ de præsenti malo est.

Si clanget tuba] hostium scilicet victorum [in ciuitate] capta scilicet iam [& populus non expauescet] capta enim ciuitate, tota terra capta est, quia munitio terræ est ciuitas. Et est sensus; Iam auditur tuba, quia aliæ gentes destructæ sunt, & quod contra vos procedit hostis; & ideo mirum est quod per pœnitentiam non expauescitis. *Osee* 6. In gutture tuo sit tuba, quasi aquila super domum Domini. *Isa.* 5. Sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris: aspiciemus terram, & ecce tenebræ tribulationis, & lux obtenebrata est in caligine eius. *Ezech.* 3. Audiui post me vocem commotionis magnæ. Et talem terrorem indicit tuba vocans ad iudicium. 1. *Corinth.* 15. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba.

Et post omnia subdit pii Patris & Domini clementiam, qui suos præmunit vt per pœnitentiam resipiscant: Et tria dicit, Primum, quod mali futuri habet potestatem vel inducendi vel auertendi. Secundum, quod per Prophetas facit admonitionem. Tertio Prophetarum ponit excusationem; quia quod ipse iniungit, dimittere non audent [Si] hoc est, an [erit] in futuro scilicet malum pœnæ, non culpæ [in ciuitate] hoc est, populi communitate [quod Dominus non fecerit] hoc est, induxerit, *Isa.* 45. Ego Dominus, & non est alter, formans lucem & creans tenebras, faciens pacem & creans malum. *Sap.* 16. Tu es Domine qui vitæ & mortis habes potestatem. *Isa.* 31. Ipse autem sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit. *Isa.* 50. De manu mea factum est hoc vubis, in doloribus dormietis. Et subdit de reuelatione, vt per pœnitentiam resipiscant.

Pœna omnis, non nisi Deo volente infligitur.

Quia non faciet Dominus Deus verbum] scilicet de malo inducendo, pœnæ scilicet temporalis vel æternæ [nisi reuelauerit prius] supple [secretum suum] hoc est, præordinationis suæ absconditam voluntatem [ad seruos suos Prophetas] qui scilicet præmuniant populum de pœnitentia. Iste sensus innuitur in translatione *Septuaginta*, qui sic dicunt; Quia non faciet Dominus aliquid, nisi reuelauerit eruditionem suam ad seruos Prophetas. Ideo *Ezech.* 3. dicitur: Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël. Et subdit ibi: Si tu annuntiaueris vt non peccet iustus, viuens viuet, & tu animam tuam liberasti. Si autem non annuntiaueris, sanguinem eius de manu tua requiram. *Isa.* 21. Pone speculatorem & quæcunque viderit, nuntiet. Secretum enim est quamdiu in Deo est dispositum; & tunc haberi non potest. *Isa.* 24. Secretum meum mihi, secretum meum mihi. *Ioan.* 15. Si non venissem & loquutus eis fuissem, peccatum non haberent; nunc autem excusationem nō habent de peccato suo. Et subdit de necessitate prophetandi, quando Dominus iniungit. Et præmittit similitudinem pastoribus consuetam.

Leo rugiet, quis non timebit?] Glossa, cum Dominus reuelet Prophetis, quis audeat tacere quod Dominus reuelat? sicut rugitum leonis nulla animalia audent contemnere. *Ioan.* 3. & *Amos* 1. Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam. Et hoc est quod explanando subdit [Dominus Deus loquutus est] ad Prophetas, supple. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus [quis non prophetabit?] Glossa, pauci viri sunt qui audeant, Domino Deo iubente, non prophetare. Moysi enim excusationem non recepit, propter hoc quod impediti labii fuit, Isaiam audire noluit, quia polluti labii fuit *Isa.* 6. Ieremias non euasit, quia puer erat *Iere.* 1. Ezechiel propter timorem mortis & duritiam populi euadere non potuit *Ezech.* 3. Amos pastor & rusticus doctrinæ non aptus, coactus est ad prophetandum *Amos* 7.

Prophetandi munus Deo iubente non fugiendum.

Auditum facite] Vocat hic ad iudicium etiam ignotos & inimicos, vt iudicio humano conuincantur. *Deute.* 32. Inimici nostri sunt iudices. Tria autem facit; iudices vocat, ad considerandum quid rectum sit monet, & de quo iudicent proponit [Auditum facite] ô vos Prophetæ] in ædibus Azoti] hoc est, in terra Philisthiim, vel secularium; quia Azotus interpretatur ignis vberum, & significat eos qui igniculo rationis tantum iudicant, & cognitionem legis diuinæ non habent [& in ædibus terræ Aegypti] hoc est, in ciuitatibus & villis, vbi etiam rudes habitant. Ægypti autem dicit; quia etiam ignotantia Dei circundati hoc non iudicarent, quod talibus esset parcendum, Hoc significatur *Matth* 21. vbi mali agricolæ sententiam contra se dederunt, dicentes: Malos male perdet [& dicite] ô Prophetæ [congregamini] vt scilicet simul consilium de iudicio habeatis [super montes Samariæ] terra enim montosa est; qui montes superbiam habitantium significant. *Isa.* 5. Nunc ergo habitatores Ierusalem & viri Iuda iudicate inter me & vineam meam [& videte] rationis intuitu scilicet [insanias multas in medio eius] Samariæ scilicet. *Glossa.* Pro Deo vitulos adorant, & filios suos immolant & necant ac si sint insani. *Sap.* 14. Aut filios suos sacrificantes, aut obscura sacrificia facientes, aut insaniæ plenas vigilias habentes, neque vitam neque nuptias mundas iam custodiunt. Vnde in *Psal.* 39. de viro sancto dicitur: Non respexit in vanitates & insanias falsas. *Isa.* 37. Ego cognoui insaniam tuam contra me. Cum fureres aduersum me, superbia tua ascendit in aures meas. *Osee* 9. Laqueus ruinæ factus est super omnes vias eius, insania in domo Dei eius [& calumniam patientes] *Septuaginta* sic habent, videte mirabilia multa in medio & oppressionem in ea. Quod autem dicit [in penetrabilibus eius] significare videtur, quod in abscondito simplices interfecerunt & oppresserunt, *Psal.* 9. Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua. Insidiatur vt rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum. In occultis enim machinabantur contra innocentes. *Psal.* 36. Vt decipiant pauperem & inopem, vt trucident rectos corde.

Idololatria species est insaniæ.

Et nescierunt] hoc est, scire noluerunt [facere rectum, dicit Dominus] *Psal.* 35. Noluit intelligere vt bene ageret. *Iere.* 4. Sapientes sunt vt faciant mala; bene autem facere nescierunt [thesaurizantes iniquitatem] hoc est, peccatum peccato sicut thesaurum cumulantes. *Roma.* 2. Thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij. *Prouer.* 10. Nil proderunt thesauri impietatis

tatis; iuſtitia vero liberabit à morte [& rapinam] de bonis pauperum ſcilicet[in ædibus ſuis] *Prouer.* 1. Implebimus domos noſtras ſpoliis. Sicut enim leo ad antrum portat prædam, ita iſti ad ædes ſuas pauperum bona. *Exod.* 15. Dixit inimicus; Perſequar & comprehendam, diuidam ſpolia, implebitur anima mea.

Propterea hæc dicit Dominus Deus] poſitis rationibus, quare de officio ſuo viſitandi ſunt, ponit hic comminationem pœnæ infligendæ per viſitationem. Et hanc in primo paragrapho comminatur. In ſecundo autem prædicari præcipit, vt per pœnitentiam caueatur *ibi*[Audite & conteſtamini] In prima duo dicit, ſcilicet, pœnæ inuolutionem, & paucorum bonorum liberationem [Propterea] quia ſcilicet viſitare debeo [hæc dicit Dominus Deus] qui ſummus viſitator eſt. *Iſaiæ* 13. Viſitabo ſuper orbis mala. *Exod.* 20. Viſitans peccata patrum in filios, in tertiam & quartam generationem [tribulabitur] peccator ſcilicet. *Sopho.* 1. Tribulabitur. ibi fortis. *Pſal.* 88. Viſitabo in virga iniquitates eorum. *Apoca.* 3. Qui fornicantur cum ea, Iezabel ſcilicet, quæ fluxus ſterquilinij interpretatur, in tribulatione maxima erunt [& circuietur terra] vt nullus ſcilicet tribulationem euadat. *Iſa.* 28. Flagellum inundans cum tranſierit, eritis ei in conculcationem [& detrahenit fortitudo tua ex te] Fortitudo dicitur in quo ſicut in fortificatione confidebat, ſicut ſuſtantiæ diuitiarum, munitiones locorum, multitudo militum, & adiutorum copia. *Iſa.* 1. Erit fortitudo veſtra vt fauilla ſtupæ, & opus veſtrum quaſi ſcintilla; & ſuccendetur vtrumque ſimul, & non erit qui extinguat. Non enim eſt fortitudo contra Dominum. *Amos* 2. Fortis non obtinebit virtutem ſuam [& diripientur ædes tuæ] per metonymiam intelliguntur etiam in ædibus congregata & poſſeſſiones ad ædes pertinentes. *Eccl.* 10. Cum moritur homo, hæreditabit ſerpentes & beſtias & vermes; vt ſcilicit beſtiæ, hoc eſt, dæmones diripiant animam, ſerpentes aſtuti & doloſi amici diripiant poſſeſſiones, vermes autem corpus. *Iere.* 50. Debellate eam, non parcatis iaculis; quia Domino peccauit. *Pſal.* 75. Dormierunt ſomnum ſuum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis. Et ſubdit de liberatione paucorum.

Vltioni diuinæ nulla obſiſtere poteſt fortitudo

Hæc dicit Dominus] faciens omne quod dicit *Pſalm.* 148. Dixit & facta ſunt. *Matth.* 7. Loquebatur ſicut poteſtatem habens [Quando ſi eruat paſtor] dirigens & cuſtodiens gregem. 1. *Reg.* 17. Paſcebat ſeruus tuus gregem patris ſui; & veniebat leo vel vrſus & tollebat arietem de medio gregis, & perſequebar eos, & percutiebam, eruebamque de ore eorum [de ore leonis] Leo vel rex Babylonis eſt, vel diabolus. Os tyranni violentia eſt, os diaboli peccatum. *Pſal.* 21. De ore leonis libera me Domine [duo crura] vel maſticata vel mortificata, ſcilicet per ſpolium, famem, obſidionem, & captiuitatem; quæ duo crura ſignificant proficientes in veritate & virtute [aut extremum auriculæ] comeſto ſcilicet iam capite; & extremum auriculæ ſignificat extremos pauperes, verbum Dei cum deuotione audientes [ſic eruentur filii Iſraël] ſupple cæteris conſumptis gradientes in veritate & virtute & obedientia ſermonis Dei liberabuntur. Hoc ſignificatum eſt *Exod.* 12. vbi percuſſis Aegyptiis, Hebræi liberati ſunt. *Ezech.* 9. Super quem videritis thau, ne interficiatis. *Iob* 29. Conterebam molas iniqui, & de dentibus eius auferebam prædam. *Iob* 20. Diuitias quas deuorauit euomet, & de ventre eius extrahet eas Deus. Diuitiæ Sanctorum, merita ſunt ſanctitatis [qui] ſcilicet filii Iſraël [habitant in Samaria] terra ſcilicet decem tribuum [in plaga lectuli] vnum ſubſtantiuorum reſoluendum eſt in adiectiuum, hoc eſt, in lectulo plagato, ſicut ibi, Arma virumque cano, hoc eſt, armatum virum [& in Damaſci grabato] intranſitiue debet conſtitui, id eſt, in grabato quod eſt Damaſcus, ſicut *Gene.* 19. de vxore Lot dicitur; quod verſa ſit in ſtatuam ſalis. Et dicitur plaga lectuli Syria, in cuius adiutorio quieſcebant decem tribus, eo quod (ſicut dicitur 4. *Reg.* 15. & 16.) regem Syriæ conduxerunt in adiutorem, & modicum quietis in confidentia illius habebant, ſicut plagatus paruam quietem habet in lectulo. Derelicto enim auxilio diuino, modicum auxilium eſt quod poteſt ferre homo. *Iſaia.* 30. Omnes confuſi ſunt ſuper populo, qui eis prodeſſe non poterat. Nec enim fuit in auxilium nec in aliquam vtilitatem, ſed in confuſionem & in opprobrium; propter quod dicitur baculus arundineus *Iſa.* 36. cui cum aliquis innititur, confringitur & perforabit manum eius. *Iob* 7. Si dixero: Conſolabitur me lectulus meus, & leuabor loquens mecum in ſtratu meo: terrebis me per ſomnia, & per viſiones horrore concuties. Et hoc exponens, ſubdit, &, id eſt, in Damaſci grabato. Grabatum eſt lectulus in quo præter caput nihil quieſcit; & talis quies fuit Damaſcus, metropolis Syriæ filiis Iſraël. Solum enim caput eorum mentis falſa ſpe quieſcebat in eis, & veritatem quietis & ſecuritatem non habebant *Iſa.* 17. Ecce Damaſcus deſinet eſſe ciuitas, & erit ſicut aceruus lapidum in ruinam. De quiete autem qua ſic quieſcebant in eis, dicitur *Iſaia* 7. Requieuit Syria ſuper Ephraim; quia per Ephraim decem tribus intelliguntur. Hoc autem quod dictum eſt, facile adaptare eſt, per eaſdem authoritates ad quieſcentes in mundi deliciis tanquam in lectulo plagato multis curis, & in peccati delectamentis tanquam in Damaſci grabato. Damaſcus enim potus ſanguinis interpretatur; potus autem ſanguinis delectamentum peccati ſignificat. *Oſea* 4. Sanguis ſanguinem tetigit. *Pſal.* 50. Libera me de ſanguinibus, Deus Deus meus.

Deo irato, inane eſt omne auxilium.

Audite] Præcipit hic prædicari comminationem, vt per pœnitentiam caueatur vindicta diuina. O Prophetæ [audite] vt ex ore meo proponatis [& conteſtamini] opere ſcilicet quod ore dicitis. *Pſal.* 92. Teſtimonia tua credibilia facta ſunt nimis. *Iob* 10. Inſtauras teſtes tuos contra me [in domo Iacob] hoc eſt, in familia decem tribuum, vel in communitate populorum peccatorum; vt ſcilicet vel pœniteant, vel inexcuſabiles ſint ſi non pœniteant. *Roma.* 2. Propter quod inexcuſabilis es ô homo[dicit Dominus Deus exercituum] ab illo enim inchoandum eſt. *Ezech.* 3. Audies verba ex ore meo, & loqueris ad eos: Hæc dicit Dominus, ſi forte audiant & quieſcant.

Quia in die]claritate ſcilicet iuſtitiæ luceſcente. *Iſa.* 18. Conſiderabo in loco meo, ſicut lux meridiana clara eſt[cum viſitare cœpero] *Iſa.* 27. Viſitabit Dominus in gladio ſuo duro, grandi & forti [præuaricatores Iſraël]qui ſcilicet legem naturalem & legem ſcriptam præuaricati ſunt. *Iſa.* 24. Tranſgreſſi ſunt leges, mutauerunt ius, diſſipauerunt

runt fœdus sempiternum [super eum] oppressionem notat & conculcationem. *Psalm.* 55. Conculcauerunt me inimici mei tota die[visitabo]*Septuaginta*,visitcar. *Psal.*93. Deus vltionum Dominus [&]id est,etiam[super altaria Bethel] vt fit verum quod dicitur *Eccl.*17 Conteretur cum delinquente delictum,*Sap.*14. Odio sunt Deo impius & impietas eius.Attende quod pluraliter dicit , altaria; quia quilibet peccator adorat quod vult , & in vnum non tendunt. Altare autem Dei vnum solum est:quia licet in multis locis sit , tamen tendit in vnum. *Hebr.*13. Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deseruiunt.Bethel autem dicit ; quia in Bethel vitulus adorabatur,vbi(sicut dicit *Hieronymus*) dum offerret Ieroboam,venit Propheta de Iuda , qui diceret,Altare altare,audi verbum Domini, Et tunc scissum est altare in duas partes , & manus offerentis regis exaruit 3. *Reg.*13. Altaria autem ista significant altaria Veneris,ventris, & auaritiæ , in Bethel,hoc est,in Ecclesia ædificata. Quod figuratum est *Ezech.*8.vbi dicitur: Vidi abominationes pessimas quas isti fecerunt hic,hoc est,in templo. *Iere.* 11. Quid est quod dilectus meus in domo mea facit scelera multa?

Altare Dei vnum est.

Et]supple,ideo[amputabuntur cornua altaris] quæ potestatem ministrorum altaris significant. *Psalm.*74. Omnia cornua peccatorum confringam.Hoc enim iustum est. *Exod* 21. Præcipitur,vt bos cornupeta recludatur Bos enim cornupeta est Prælatus lasciuus impingens in innocentes cornu potestatis[& cadent in terram] vt scilicet ab aliis conculcentur *Ezech.*28.In terram proieci te , ante faciem regum dedi te, vt cernerent te , & , supple, emendentur in casu tuo [& percutiam domum hyemalem]Ita delicati erant, vt dicit *Hieronymus*, quod duas domos habebant ; hyemalem , versam ad Austrum propter temperamentum frigoris , & æstiuam , propter temperamentum caloris versam ad Aquilonem.Et hoc est quod additur [cum domo æstiua]Hyemalis significat ædes auarorum in quibus refrigescit charitas. *Iere.*36. Rex vero sedebat in domo hyemali in mense nono , & erat coram eo areola plena prunis. Necesse quippe erat, vt se ad carbones temporalis consolationis calefaceret, in quo refrigerat igniculus charitatis. *Matth.*24.Quia abundabit iniquitas , refrigescet charitas multorum. Æstiua vero domus significat in concupiscentia carnali quiescentes. Vnde *Iud.*3. Eglon,qui vitulus mœtoris vel iuuencæ interpretatur,interfectus est ab Aioth in æstiuo cœnaculo. Aioth enim interpretatur deuotans gloriosum.

Prælatus cornupeta est coercendus.

Et peribunt domus eburneæ] 3. *Reg.* 7. legitur Salomon ædificasse filiæ Pharaonis domum de lapidibus pretiosis.Et *ibidem cap.* 10. & 2. *Paral.*9. quod ædificauerit thronum eburneum. Significant autem istæ domus habitationes clericorum & religiosorum qui in voto castitatis existentes, quod ebur significat , contra votum lasciuiunt. *Amos* 6. Dormitis in lectis eburneis & lasciuitis in stratis vestris[& dissipabuntur domus multæ] hoc est multitudinis. *Isa.*2 . Posuisti ciuitatem in tumulum,vrbem fortem in ruinam , domum alienorum:vt non sit ciuitas & in sempiternum non ædificetur. Istæ ædes multæ significant clericos in multis Ecclesiis beneficiatos, & diuites in multis locis ædificantes , vt nunc hic nunc ibi gratia delectationis habitent. *Iere.*22. Væ qui dicit; Ædificabo mihi domum latam , cœnacula spatiosa ; qui aperit sibi fenestras , & facit laquearia cedrina, pingitque sinopide. *Habac.* 2. Væ qui congregat auaritiam malam domi suæ,vt sit in excelso nidus eius [dicit Dominus] Confirmatio est prædictorum.

Clericorũ damnanda lasciuia.

CAPVT IV.

Audite verbum hoc vaccæ pingues.

Ostensa ratione visitationis , aggreditur visitationis modum : & habet partes duas , in quarum prima dicit , quod ,visitabitur culpa per pœnam. In secunda describit per similitudines qualiter inducetur pœna,*infra* 7.*ibi* [Hæc ostendit mihi Dominus Deus]Prima pars diuiditur in tres, in quarum prima exaggerat peccatum in Deum in comparatione ad pœnam. In secunda quantitatem mali describit per planctum, *infra* 5. *ibi* [Audite verbum istud] In tertia peccata describit carnalia,& peccata in proximum *ibi* [Vnde ego dedi vobis stuporem]Prima adhuc in duas , in quarum prima expresse describit peccatum. In secunda autem sub ironia *ibi*[Venite ad Bethel] Adhuc prima in duas, in quarum prima exaggerat peccatum. In secunda confirmat pœnam , *ibi* [Iurauit Dominus]In prima innuit peccata, scilicet, lasciuiæ , calumniæ , tyrannidis , oppressionis siue rapinæ , & ebrietatis siue ingluuiei.

Audite verbum hoc] Excitatio est ad auditum, *Psalm.*140. Audient verba mea , quoniam potuerunt[vaccæ pingues]vaccæ propter lasciuiam,pingues propter ingluuiem.*Osee* 10. Vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ,hoc est , lasciuias, inutiles,quia Bethauen domus inutilis interpretatur, *Hieronymus.* Derisorie vaccas pingues vocat; quia residentes domi , gulæ & ventri seruiebant, *Rom.*16. Huiusmodi Christo Domino non seruiunt,sed suo ventri & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.*Psal.*77. Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum;& ira Dei ascendit super eos,& occidit pingues eorum [quæ estis in monte Samariæ] hoc est,in Samaria , quæ est terra montosa;& notatur in hoc superbia ; esse enim in monte,est habitare in sublimitate. *Zach.* 4.Quis tu mons magne coram Zorobabel in planum?Eleuatio enim mentis in planum redigenda est.Et subdit de peccato calumniæ.

Quæ calumniam facitis egenis] imponendo scilicet falsa crimina vt condemnentur. *Osee* 5. Calumniam patiens est Ephraim fractus iudicio, quoniam cœpit abire post sordes. *Gen.*43. Introducti sumus vt deuoluat in nos calumniam, & violenter subiiciat seruituti. Et nota quod calumnia in se peccatum est. Egenis autem facere calumniam,grauissimum est peccatum. *Eccl.*4. Vidi calumnias quæ sub cælo geruntur & lacrymas innocentium,& neminem consolatorem.*Prou.*28. Hominem qui calumniatur animæ sanguinem , si vsque ad lacum fugerit nemo sustinet.Et subdit de peccato tyrannidis.

Calumniã struere egenis, peccatum est grauissimum.

Et confringitis pauperes] sustentamenta scilicet

licet vitium eorum auferendo, & ad labores corporales compellendo. *Isa.*3. Quare atteritis populum meum,& facies pauperum commolitis? Hoc peccato peccant Prælati Ecclesiæ, omnia iudicia sua conuertentes ad luctum. Et subdit de peccato oppressionis & rapinæ.

Quæ dicitis dominis vestris. Affette] Officiati enim & ministri sub maioribus constituti, superioribus dicebant quod afferrent,vt sic ad quæque illicita ministrarent. *Prou.* 30. Sanguisugæ duæ sunt filiæ dicentes, Affer,affer; vna scilicet in dominis per malos ministros populum prædantibus, alia in ministris stipendia pro tali obsequio à Dominis accipientibus. ¿Vtrisque autem dicitur *Isa* 3. Rapina pauperis in domo vestra. Et *ibidem*: Populum meum exactores sui spollauerunt.

Et bibemus] innuit ebrietatem & ingluuiem, quod scilicet spoliata à pauperibus, in ebrietates expenderunt. *Isa.*5. Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam,& potandum vsque ad vesperam vt vino æstueris. *Prou.*23. Cui væ?cuius patri væ?cui suffossio oculorum? cui sine causa vulnera? Nonne his qui morantur in vino & student calicibus epotandis?Et subdit de pœnæ confirmatione.

Iurauit Dominus Deus] hoc est, per veritatis sententiam confirmauit [in sancto suo]id est, in fortitudine sua. Quidam tamen dicunt,in templo, & quidam,in sancto,pro sanctis; sed Dominus iurans in templo vel in sanctis, iurat in seipso. *Hebr.*6. Quia non habuit per quem iuraret maiorem,iurauit per semetipsum. *Psalm.*88. Semel iuraui in sancto meo[quia ecce dies venient] Per aduerbium demonstrandi notatur euidentia culpæ in pœna. *Tobiæ vlt.* Scio quia finem dabit ei iniquitas sua. Per hoc autem quod dicit Dominus, venient, notatur temporis propinquitas. *Isa.*14. Prope est vt veniat tempus eius [super vos] Per hoc notat quod pœna erit opprimens. *Iob* 30. Nunc in memetipso marcescit anima mea, & possident me dies afflictionis [& leuabunt vos in contis]Seruat metaphoram vaccarum, quæ postquam interfectæ sunt & excoriatæ,vecte leuantur infixo per neruos posteriorum crurum, & sic suspensæ vaccæ deportantur conto. Vel conus est proprie instrumentum piscatorum quo anguillæ & cæteri pisces de limosis & lapidosis antris expelluntur in retia, & ita vult dicere, quod isti excoriati per expoliationem, ligari per captiuitatem deportabuntur in exilium. Simile *Isa.*22. Ecce Dominus asportari te faciet sicut asportatur gallus gallinaceus. Gallus enim gallinaceus similiter ligatis pedibus, vecte portatur [& reliquias vestras in ollis feruentibus] Reliquias vocat interiora vitalia,hepar scilicet, & intestina. Ollæ autem feruentes sunt obsessæ ciuitates & munitiones, in qoibus efferbuerunt vitalia eorum antequam caperentur. Et hæc similitudo describitur *Ezech.* 24. Væ ciuitati sanguinum, ollæ cuius ego grandem faciam pyram. Congere ossa quæ igne succendam; consumentur carnes, & coquetur vniuersa compositio,hoc est,intestina & vitalia. *Iere.*1. Ollam succensam ego video, & facies eius à facie Aquilonis.

Et per aperturas exibitis] Apertutas vocat fracturas parietum, quia per ostia, hoste obsidente, exire non audebant. *Ezech.*12. In caligine egredientur, parietem effodient vt educant eum. *Iere.*39. Dirupta est ciuitas, & omnes viri bellatores fugerunt, exieruntque de ciuitate nocte per viam portæ quæ est inter duos muros & ducit ad hortum regis,Chaldæis obsidentibus vrbem in gyro[altera]scilicet vacca[contra alteram] scilicet vaccam. Et in hoc notat, quod ita arctati erant ab hostibus, quod vnus alterum comprimebat in exiendo. *Isa.* 22. Simul fugerunt duréque ligati sunt [& proiiciemini in Armon] Armon montes sunt Armeniæ protensi ad fines Medorum & Persarum;quia illic decem tribus captiuatæ, sicut res viles proiectæ sunt. *Thren.vlt.* Proiiciens expulisti nos,iratus es contra nos vehementer. *Armon montes sũt Armeniæ.*

Hæc melius exponuntur de damnatis in iudicio,quos dæmones in contis leuabunt, hoc est, rigiditate & inflexibilitate sententiæ diuinæ; & reliquias conscientiarum scilicet, in ollis feruentibus succendent, hoc est, receptaculis inferni, in quæ secundum exigentiam meritorum proiicientur. *Ezech.*24. Pone ollam super prunas vacuam vt incalescat,& liquefiat æs eius, & conflenur in medio eius inquinamentum eius, & consumatur rubigo eius. Et quod dicit, per aperturas exibitis, intendit quod anima per aperturam inferni, & corpus per aperturam sepulchri egredientur, & sic altera pars venit ad alteram, anima scilicet ad corpus vt simul puniantur. *Ezech.* 37. Ecce ego aperiam tumulos vestros,& educam vos de sepulchris vestris. Et quod addit. Proiiciemini in Armon,intendit de proiectione in infernum. Armon enim exemplum tristitiæ vel anathema mœroris interpretatur. *Matth.*22. Ligatis manibus & pedibus proiicite eum in tenebras exteriores; ibi erit fletus & stridor dentium. *Isa.*24. Congregabuntur congregatione vnius fascis in lacum, & claudentur ibi in carcere[dicit Dominus] confirmatio præteritorum est.

Venite ad Betbel] Per ironiam exaggerat peccatum hoc in Deum. Hoc autem facit quinque modis,sicut patebit per ordinem in litera. Primo itaque tangit impietatem in adoratione idoli [Venite ad Bethel] ad aureum scilicet vitulum[& impie agite] Adoratio enim idoli impietas est in Deum. *Iob* 31. Quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum[ad Galgalam]supple etiam venire [& multiplicare præuaricationem] id est,ex hoc multiplicabitis; in diuersis enim locis idola coletis, quod est multiplicare præuaricationem. Galgala enim locus erat, in quo facta est secunda circuncisio. *Osea* 9. Omnes nequitiæ eorum in Galgala Locus enim famosus erat & confluxit illuc populus, propter quod ibi idola ponebant.

Et offerte mane victimas vestras] & intendit mane crastinæ diei. Et tangit quædam sacrificia, vt sunt hostiæ pacificæ, de quibus præceptum est, quod vsque mane non remaneant, quod præceptum violabant, victimas scilicet & hostias vsque in mane reseruantes. *Leuit.*7. Cuius carnes, scilicet hostiæ pacificæ,eadem die comedentur, nec remanebit in eis quicquam vsque mane [tribus diebus decimas vestras]supple,offerte. Et tangit quædam sacrificia quæ in tertium diem differri non debebant,sicut voto vel sponte oblata *Leuit.*7. Quicquid tertius inuenerit dies,ignis absumet. Siquis de carnibus victimæ pacificorum in die tertio comederit,irrita fiet eius oblatio, nec proderit offerenti; quin potius quæcunque anima tali se *Victima pacificorũ in diem tertium reseruari nõ debuit.*

edulio

edulio contaminauerit, præuaricationis rea erit. Has oblationes decimas vocat, quia cum decimis offerebantur tribus vicibus per annum. Hoc præceptum isti non curantes in diem tertium oblata seruauerunt.

Et sacrificate de fermentato laudem] *Septuaginta*, Eucharistiam; Eucharistia enim gratiarum actio est. Vnde sensus est; Sacrificate de fermantato laudem, hoc est, laudabilem oblationem. Et est ironia. *Leuit*.2. Omnis oblatio quæ offertur Domino, absque fermento fiet, nec quicquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio Domini. Contra hoc tamen videtur esse quod dicitur *Leuit*. 7. Panes quoque fermentatos offeres cum hostia gratiarum quæ immolatur pro pacificis. Sed dicendum, quod fermentati panes quidam offerebantur Sacerdoti, sed; super altare non ponebantur. Quod autem ironice loquutus sit, innuit subdens.

Fermentum in sacrificio non admiscendum.

Et vocate] hoc, supple [voluntarias oblationes] quæ sic scilicet contra legem oblatæ sunt, de quibus dicitur *Malachia* 1. Non est mihi voluntas in vobis, & munus non suscipiam de manu vestra [& annuntiate] aliis scilicet peccata, vt complices habeatis. *Isa*. 3. Peccatum suum sicut Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt [Sic enim voluistis] ac si dicat, non ex me dixi quæ dicta sunt, sed ex voluntate vestra, quia sic voluistis, ô[filij Israel dicit Dominus Deus.

Hoc spiritualiter exponitur de clericis & religiosis, qui veniunt ad Bethel, hoc est, ad domum Dei. *Gen*.28. Non est hic aliud nisi domus Dei & porta cæli, & impie agunt ibi. *Iere*.11. Quid est quod dilectus meus in domo mea operatur scelera multa? Hi veniunt ad Galgalam, hoc est, reuelationem (quod Galgala interpretatur) hoc est, ad scientiam literarum, & multiplicant præuaricationem; quia quo plus intelligunt, eo peius agunt. *Iere*.4. Sapientes sunt vt faciant malum, bene autem facere nescierunt. Hi mane offerunt victimas; quia in crastinum, hoc est, in futurum oblata Sanctis, sibi thesaurizant, & sic ab Ecclesiis recedunt. *Prouer*.7. Non est vir in domo sua, abiit via longissima, sacculum pecuniæ secum tulit. Hi tribus diebus offerunt decimas, hoc est, oblata colligunt. De tribus enim decimæ offeruntur, agris scilicet, vineis, & animalibus; de decimis enim colligendis maxima cura est eis, de animabus vero nihil. Tales vocantur mercenarij. *Ioan*.10. Mercenarius fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus; quamuis, supple, pertineat ad eum de vtilitate ouium. *Ezech*.34. Lac comedebatis & lana operiebamini, & quod crassum erat occidebatis; gregem autem meum non pascebatis. Hi sacrificant de fermentato laudem; quia psalmodiam ore resonant, & vitæ corruptionem immiscent. 1.*Cor*.5. Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio. *Luc*.12. Attendite à fermento Pharisæorum, & fermento Herodis. *Exod*. 13. Non erit fermentatum in domibus vestris. Hi aliis nuntiant peccata sua per malum exemplum. *Malach*.2. Vos recessistis de via & scandalizastis plurimos in lege. Hi obsequia diuina quæ faciunt, voluntarias vocant oblationes; cum tamen spe mercedis temporalis conducti sint. *Malach*.1. Quis est in vobis qui claudat ostia mea gratuito?

p peruersitatem.

Vnde & ego] Tangit peccati incorrigibilitatem, & dicit duo; pœnas per quas non correcti sunt, & si non corrigantur, parent se ad similes vel maiores *ibi* [Postquam autem hæc fecero tibi] Prima habet quinque pœnas hic inductas, quæ patent in litera. Prima est fames, secunda siccitas, tertia ventus vrens, quarta gladius interficiens, quinta subuersio. Qualibet istarum diuiditur in duas. Dicit enim ictum pœnæ ferientis, & duritiam populi non reuertentis [Vnde & ego] volens scilicet vos auertere à via iniquitatis [dedi vobis stuporem dentium] sensus est. Afflixi vos vt stuperent dentes, quod ex nimia siccitate famis consueuit accidere. Subtracto enim nutrimento, dentes arescunt; quia de humido nutrimentali crescunt, & confirmantur de radicali. Et tunc quod subditur [in cunctis vrbibus vestris] generalitatem famis significat, & quod sequitur expositiuum est præcedentis [& indigentiam panis in omnibus locis vestris] hæc fames facta est. 3.*Reg*.17. sub Elia, & 4.*Reg*.6. sub Eliseo, quam deplorat Ieremias *Thren.vlt*. Pellis nostra quasi clibanus exusta est à facie tempestatum famis.

Moraliter autem, dentes quibus masticatur cibus Scripturæ, intellectus sunt & affectus, memoria, meditatio, & rationis collatio, & huiusmodi, de quibus dicitur *Thren*.3. Confregit ad numerum dentes meos. Hi stupescunt per peccatum quando dulcedinem cibi masticati non sentiunt, eo quod acerba in consolationibus mundanis masticauerunt. *Ezech*.18. Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt. In cunctis vrbibus est defectus iste; quia magis stupescunt dentes eorum qui sunt in præsidiis Ecclesiæ. *Iere*.5. Optimates simul magis confregerunt iugum, ruperunt vincula. 1.*Esdra* 9. Manus principum & magistratuum fuit in transgressione hac prima. Hi patiuntur indigentiam panis, verbi scilicet, Eucharistiæ, & gratiæ. *Psal*.104. Vocauit famem super terram, & omne firmamentum panis contriuit. *Isa*. 3. In domo mea non est panis neque vestimentum [& non estis reuersi ad me, dicit Dominus] *Isa*.9. Populus non est reuersus ad percutientem se. Et subdit pœnam secundam.

Ego quoque prohibui à vobis imbrem] serotinum scilicet [cum adhuc tres menses essent vsque ad messem] quod dicit *Hieron*. à fine Aprilis esse vsque ad principium Augusti, quando messis est, Propter quod etiam Dominus ante Passionem loquens Discipulis ait *Ioan*. 4. Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt & messis venit? Hoc enim cum ante Pascha dixerit, in Martio dixit, & ideo tribus hic dictis vnum apposuit. Imber autem ille ad maturitatem fructuum est ex quo grana formantur, vt quantitatem debitam accipiant, & digerantur ad maturitatem. *Iere*.3. Prohibitæ sunt stillæ pluuiarum, & serotinus imber non fuit. Et qualiter hoc malum per partes induxerit, subdit [& plui super vnam ciuitatem] & illa, supple, fructus habuit. *Psal*. 64. In stillicidiis eius lætabitur germinans [& super ciuitatem alteram non plui] vt scilicet exemplo illius corrigeretur altera. *Sap*. 12. Hos qui exerrant partibus corripis, & de quibus peccant admones & alloqueris; vt relicta malitia credant in te Domine [pars vna compluta est] ciuitatis scilicet, vel terræ [& pars altera super quam non plui, aruit] Hoc ad literam intelligitur, & factum est 3.*Reg*.18. sub Elia, quando non pluit annos tres & menses sex. Cuius siccitatis signum ponit vlterius [& venerunt duæ & tres

tres ciuitates] hoc est, plures & pauciores non complutæ scilicet [ad vnam ciuitatem] complutam scilicet [vt biberent aquam] hoc est, vt sitim saltem refocillarent. Et hoc est quod sequitur [& non sunt satiatæ] *Iere* 14. Maiores minores suos ad aquam miserunt, venerunt ad hauriendum, non inuenerunt aquam, reportauerunt vasa sua vacua. Et subdit de incorrigibilitate [& non redistis ad me, dicit Dominus] per pœnitentiam scilicet. *Isa.* 45. Conuertimini ad me & salui eritis.

Ista siccitas ablationem doctrinæ significat. *Isa.* 5. Mandabo nubibus ne pluant super eos imbrem. Tres menses vsque ad messem, defectum significant trium illuminationum, scilicet; fidei, spei, & charitatis. *Osea* 5. Nunc deuorabit eos mensis cum partibus suis. Quod subdit, distinctionem significat. Super ciuitatem enim Sanctorum pluit & doctrinam & gratiam. Et iste est ros in concha, vellere, & area Gedeonis *Iud.* 6. Concha significat Virginis vterum, vellus hominem assumptum, area totius Ecclesiæ infusionem. Et quod additur, quod pars vna compluta est & alia aruit, distinctionem significat inter homines, ex quibus vnus pluuiam recipit, alter vero non. *Hebr.* 6. Terra super se venientem sæpe bibens imbrem & germinans herbam opportunam illis à quibus colitur, accipit benedictionem a Deo, proferens autem spinas ac tribulos reproba est & maledictioni proxima, cuius consummatio est in combustionem ignis. Et quod additur, quod tres & duo miserunt ad vnam, desiderium populi sitientis doctrinam significat, quamuis non inueniat. *Ioan.* 4. Domine, da mihi aquam hanc. *Et ibidem*: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi; Da mihi aquam, tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Id autem quod de incorrigibilitate subditur, commune est vtrique expositioni. *Iob* 24. Hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per singulos, vt reuocet animas eorum à corruptione, & illuminet in luce viuentium. Et sequitur tertia pœna.

Percussi vos in vento vrente] qui ab Austro scilicet venit, & calore resoluit corpora, & humore laxat; & quia turbulentus est, venenosas materias per poros corporibus ingerit; propter quod pestilentiabilis est, vt dicunt medici. Et hoc est quod dicit, percussi vos, hoc est, occidi [& in aurigine] hoc est auræ rubigine, supple, percussi [multitudinem hortorum vestrorum] vt scilicet quod residuum fuit siccitati, consumeretur aurigine. Hortus autem ab oriendo dicitur, & significat omnia quæ in terra oriuntur. Et propter hoc sequitur [& vinearum vestrarum] supple, percussi multitudinem, vt scilicet de terræ nascentibus nihil remaneret ad esculentum, vel ad poculentum pertinens. Et subdit de pertinentibus ad condimentum [olineta vestra] scilicet, oleum perunctionis portantia [& ficeta vestra] dulcedinis fructum portantia [comedit eruca] hoc scilicet, quod superfuit ariditati & aurigini.

Hæc plaga spiritualiter significat superbiam; quæ (sicut dicit *Augustinus*) etiam bonis operibus insidiatur vt pereant, & semper quasi vento inflata tumescit *Iob* 27. Tollet eum ventus vrens & auferet, & velut turbo rapiet eum de loco suo. *Iob* 1. Ventus vehemens irruit à regione deserti, hoc est, à diabolo, & concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos. Aurigo autem significat inuidiam, superbiæ (vt dicit *Augustinus*) pedissequam. *Sap.* 2. Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Hæc consumit hortos & vineas: quia quicquid viroris est in opere, & quicquid gaudij spiritualis in sancti Spiritus consolatione, arescere facit per detractionem. *Ioelis* 1. Residuum bruchi comedit rubigo. Eruca vero significat libidinem, quæ maculat omne quod tangit, & comedit olineta, pinguedinem scilicet deuotionis quam aufert, & ficeta, dulcedinem scilicet virtutum. *Ioelis* 1. Residuum erucæ comedit locusta [& non redistis ad me, dicit Dominus] *Iere.* 5. Non dabunt cogitationes suas vt reuertantur ad Dominum. Et subdit pœnam quartam.

Inuidia omnem vigorem boni operis absumit.

Misi in vos mortem in via Ægypti] Narrat *Hieronymus*, quod cum solemnes nuntios mitterent in Ægyptum ad petendum auxilium contra Assyrios, Assyrij insidiantes in via cepèrunt nuntios, quibus occisis, equos in spolium duxerunt, & hoc tangit hic. Et sequitur [percussi gladio iuuenes vestros] illos, scilicet qui in Ægyptum missi fuerant. *Psal.* 77. Iuuenes eorum in gladio ceciderunt [vsque ad captiuitatem equorum vestrorum] quia sicut dictum est, equos abstulerunt. Et quia fugientes, hostibus resistere non poterant, multis interfectis ad portas eorum, corpora sepelire non audebant, & sic prostrati fœtores ad nares eorum spargebant. Et hoc est [ascendere feci putredinem castrorum vestrorum] hoc est, occisorum in castris [in nares vestras] *Isa.* 1. Vulnus & liuor & plaga tumens, non est circumligata, neque curata medicamine, neque fota oleo [& non redistis ad me, dicit Dominus] *Iere.* 2. Nullus auertet eam, omnes qui quærunt eam non deficient. Hæc plaga spiritualiter significat gaudium mortalis peccati, quo multi in via Ægypti percussi sunt. *Psal.* 36. Gladium euaginauerunt peccatores intenderunt arcum suum. Equi illorum, effrænes concupiscentiæ sunt in captiuitatem diaboli redactæ *Psal.* 31. Nolite fieri sicut equus & mulus. Fœtor cadauerum, infamia est carnalium peccatorum. *Ioel.* 1. Computruerunt iumenta in stercore suo. *Ioan.* 11. Ecce iam fœtet, quatriduanus enim est. Et subdit de pœna quinta [Subuerti vos sicut subuertit Dominus Sodomam & Gomorrham] similitudinem notat in parte & non in toto, quia sicut in Sodoma subuersa liberati sunt pauci, Lot scilicet & filiæ & vxor, ita pauci ex istis liberati & alij consumpti sunt. Et hoc legitur 4. *Reg.* 16. & 17. vbi decem tribubus captiuatis, pauci fugerunt ad duas tribus, & saluati sunt reuocati scilicet per Ezechiam. 4. *Reg.* 18. Sodomam & Gomorrham nominat, quamuis quinque fuerint, quia istæ fuerunt principales [& facti estis quasi torris] hoc est, titio [raptus de incendio] qui scilicet partim consumptus est, & partim adhuc manet, sicut Lot qui exiuit de Sodomis parte sui corporis, hoc est, vxore perempta, ita & vos magna parte consumpta facultatum & sociorum, paucissimi saluati estis. *Zachar.* 3. Nunquid non iste torris est erutus de igne [& non redistis ad me, dicit Dominus] obstinati scilicet in peccatis. *Osea* 2. Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi.

Hæc plaga spiritualiter desperationem significat, quæ totum subuertit ædificium spirituale, *Psal.* 136. Dixerunt, Exinanite exinanite vsque ad fundamentum in ea. *Thren.* 4. Maior effecta est

iniquitas

iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento, & non ceperunt in ea manus. Aliquando tamen isti facti sunt, sicut totris raptus de incendio diaboli. 1. *Cor.* 5. Ipse saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Consumptus enim iam vitibus & ætate multi conuertuntur. Hoc *Hieron.* dicit significari *Ezech.* 16. Soror tua Sodoma & filiæ eius reuertuntur ad antiquitatem suam. *Hieronymus*. Vt qui suo vitio Sodomites est, postquam in eo Sodomiæ opera arserint, in antiquum restituatur statum. Et subdit generaliter [Quapropter] scilicet quia plagis non corrigeris [hæc faciam tibi] hoc est, alias curas ingeram tibi [ô Israël] *Hieronymus*. Quid facturus sit tacet, vt dum ad singula genera pœnarum pendet Israël incertus, quæque terribiliora sunt inferenda, suspicetur, & saltem hoc terrore agat pœnitentiam. *Osea* 6. In tribulatione sua mane consurgent ad me.

Postquam autem hæc] Secundum translationem *Hieronymi & Septuaginta*, exponuntur de consolatione. Secundum translationem *Symmachi* autem & quintæ editionis, exponuntur de plagis maioribus. Dicit autem duo; occursum populi, & magnificentiam Dei [Postquam autem hæc fecero tibi] plagando te multis. *Prou.* 23. Percusserunt me, & non dolui; traxerunt me, & ego non sensi. *Iere.* 5. Attriuisti eos, & renuerunt accipere disciplinam [præparare in occursum Dei tui] *Symmachus* & quinta editio [præparare vt aduerseris Deo tuo] Deus enim extunc impugnauit te. *Sap.* 5. Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos. *Deut.* 28. Lætabitur Dominus disperdens vos atque subuertens. *Psal.* 93. Quis consurget mihi aduersus malignantes? Et ne præsumat resistere, potentiam Dei subinfert.

Quia ecce formans montes] *Exod.* 15. Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen eius. *Septuaginta* sic habent [Verumtamen quia sic faciam tibi, præparare vt inuoces Deum tuum Israël] & secundum hoc hic promittit beneficia, & tunc ita exponitur. Postquam plagis veniam accepisti peccati, præparare puta conscientia & fidei deuotione in occursum Dei tui, ô Israël, qui iam scilicet venit per incarnationem & naturæ sanctificationem. *Isa* 64. Occurristi lætanti & facienti iustitiam. Sic occurrit Tobias pater, Tobiæ unioni, & osculatus est eum *Tob.* 11. [Quia ecce formans montes] hoc est, vertices Sanctorum in gloria & gratia *Cant.* 2. Ecce ipse venit saliens in montibus. *Iere.* 31. Benedicat tibi Dominus, pulchritudo iustitiæ, mons sanctus. *Psal.* 124. Montes in circuitu ei..., & Dominus in circuitu populi sui [& creans ventum] refrigerantem scilicet spiritum. *Dan.* 3. Fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem. *Ezech.* 37. A quatuor ventis veni spiritus, & insuffla super interfectos & reuiuiscant. Primum horum facit Deus potestate, secundum bonitate, & subdit tertium quod facit sapientia.

Et annuntians homini eloquium suum] per inspirationem scilicet propheticam. *Amos* 3. Non faciet Dominus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos Prophetas *Ioelis* 2. Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri. Et subdit quartum, quod procedit de largitate [faciens matutinam nebulam] *Glossa*. Nebula pinguedo aëris est, & significat pinguedinem quam omnibus dat deuotionis & gratiæ, qui mane vigilant ad illum. 3. *Reg.* 8. Dominus dixit, vt habitaret in nebula. *Ecclesiastici* 43. Medicina omnium in festinatione nebulæ. Et subdit de quinto, quod est opus fortitudinis & iustitiæ [& gradiens super excelsa terræ] hoc est, sublimia mundi conculcans. *Ecclesiastici* 24. Superborum & sublimium colla propria virtute calcaui. Quædam *Glossa* excelsa exponit de celsitudine Sanctorum, in quibus Deus graditur per profectum virtutis. *Isa.* 57. Hæc dicit Dominus excelsus & sublimis, habitans æternitatem, & sanctum nomen eius in excelso, & in sancto habitans. *Glossa* inducit illud *Philip.* 3. Nostra conuersatio in cælis est [Dominus] possessione [Deus] prouidentia [exercituum] quia semper tres habet exercitus, scilicet, Angelorum disponentium, dæmonum instigantium, & hominum exequentium suam voluntatem. *Isa.* 6. Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum. 3. *Reg. vlt.* Vidi Dominum sedentem super solium suum, & omnem exercitum cæli assistentem ei à dextris & à sinistris [nomen eius] quia per notitiam talis potestatis nominatur. *Isa.* 15. Omnipotens nomen eius.

Deus habet tres exercitus.

CAPVT V.

Audite verbum istud.

Exaggerat hic magnitudinem mali per planctum. Diuiditur autem in duas partes. Primo enim ostendit, quod sit plangendum, & quid plangendo quærendum. Secundo remouet malum modum quærendi Dominum *ibi* [Proieci festiuitates vestras] Prior adhuc in duas diuiditur. In prima plangit pœnam damni: in secunda pœnam sensus *ibi* [Væ desiderantibus diem Domini] Adhuc prior istarum in tres diuiditur. In prima enim ostendit, quid plangendo quærendum sit. Secundo comminatur non quærentibus *ibi* [Quærite Dominum & viuite, ne forte] Tertio docet qualiter quærendum *ibi* [Quærite bonum & non malum] Prior istarum in tres diuiditur. Dicit enim quia, & quid plangendum est, & quid quærendum *ibi* [Quærite me] & quid non quærendum *ibi* [Nolite quærere Bethel] In primo tria sunt, scilicet, quia plangendum, & quid plangendum in culpis, & quid plangendum in pœnis.

Audite] interiori auditu. *Prou.* 20. Aurem audientem & oculum videntem, vtrumque fecit Dominus [verbum istud] hoc enim solum saluare vos potest. *Iacob* 2. In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest saluare animas vestras. *Ecci.* 45. In verbis suis monstra placauit [quod ego] in figuram & exemplum vestri. *Ezech.* 24. Erit Ezechiel vobis in portentum [leuo super vos] oppressionem scilicet vestram significando, *Psalm.* 37. Sicut onus graue grauatæ sunt super me [planctum] planctus est vox querula causas doloris ingeminans. *Iere.* 5. Luctum vnigeniti fac tibi planctum amarum. Planctus leuatur, quando vsque ad cælum & Deum tollitur. Simile *Isa.* 37. Leua ergo orationem pro reliquiis quæ repertæ sunt. *Gene.* 29. Eleuata voce fleuit. *Iere.* 31. Vox in Rama, hoc est, in excelsis, ploratus & vlu-

latus

latus multus [domus Israël] hoc enim ad præcedens refertur, quia vocatiui casus est. Si autem legitur in nominatiuo, tunc ad sequens refertur. Et subdit quid plangat in culpis [Cecidit] casu scilicet culpæ, & maxime per idololatriam. *Isa.* 14. Quomodo cecidisti de cælo, corruisti in terram? *Psal.* 35. Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem. [non adiiciet vt resurgat] *Hieronymus.* Per seipsum, per se enim cadit, sed per Deum resurgit si resurgit. Vel non adiiciet vt resurgat ad pristinæ statum dignitatis; statum enim immunitatis peccati non potest recuperare. Et hoc videtur notare quando addit [virgo Israël] *Hieronymus* non negat posse resurgere, sed non resurget virgo; quia semel aberrans à grege, & si reportetur humeris pij pastoris, non habet eandem gloriam cum eo qui nunquam aberrauit. Quod intelligitur de gloria quæ est de dignitate, & non de gloria quæ est remuneratio beatitudinis æternæ. Dignior enim & purior & felicior status est nunquam peccasse, quam peccasse & pœnituisse. *Iere.* 18. Nunquid qui cadit non resurget? Literaliter dicere vult, quod populus sicut meretrix per idololatriam cecidit, & sicut meretrix propter inexplebilem sitim fornicandi non surgit; ita nec populus. *Iere.* 3. Diuisisti pedes omni transeunti [proiecta est in terram suam] loquitur ad modum fornicariæ, quæ in puluerem & sordes deiicitur. *Eccl.* 9. Omnis mulier quæ est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur. *Isaia* 51. Dixerunt animæ tuæ; Incuruare vt transeamus, & posuisti corpus tuum vt terram, & quasi viam transeuntibus [non est qui suscitet eam] à morte scilicet peccati. *Psalm.* 87. Nunquid medici suscitabunt, & confitebuntur tibi? Solus enim Deus vitam gratiæ reparare potest; suscitant tamen Sancti per intercessionem, sicut Moyses populum mortuum par idololatriam suscitauit. *Exod.* 34. Sed tales suscitatores modo defecerunt. *Isa.* 64 Non est qui inuocet nomen tuum, qui consurgat & teneat te. Et bene dico quod cecidit.

Innocentia semel amissa non recuperatur.

Sanctorum intercessio quid prosit peccatori.

Quia hæc dicit Dominus Deus] qui non nisi verum dicit. *Rom.* 3 Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax [Vrbs de qua egrediebantur mille] viri scilicet, vel familiæ [relinquentur in ea centum] hoc est, decima pars tantum. Si autem in vrbe, quæ præsidum fortitudinis est, hoc fit, in villis & in campis nullus remanebit. *Dan.* 9. Relicti sumus pauci de multis [Et de qua] scilicet [vrbe egrediebantur centum] viri scilicet, vel familiæ [relinquentur in ea decem] quod iterum est decimatio [in domo Israël] hoc est, in familia decem tribuum. *Isa.* 6. Adhuc in ea decimatio. Et conuertetur, & erit in ostensionem sicut terebinthus. Et ex hoc videtur quod decima relicta sit. Cui contrarium videtur esse quod dicitur *Ezech.* 5. vbi dicitur: Tertiam partem igni combures, & tertiam partem concides gladio, & tertiam partem disperges in omnem ventum, & gladium nudabis post eos. Et sumes inde paruum numerum, & ligabis in summitate pallij tui. Videtur enim secundum hanc supputationem, quod non remanserit ibi nisi pars tertia, qua rursus in partes æquales diuisa, altera quidem in summitate ligata pallij, altera vero vel in ignem abiecta, vel in omnem ventum dispersa (vt ibidem Propheta inquit) remanet pars sexta totius. Nam partis tertiæ, pars dimidia, sexta est. Videtur ergo quod sexta relinquitur & non decima.

Ad hoc dicendum, quod in Ezechiele reliquiæ non numerantur nisi secundum plagas, obsidionis scilicet, gladij, & captiuitatis; & pars captiua non tota rediit, propter quod pars partis illius reseruati dicitur. Hic autem per decimationem intelligitur paucitas relictorum ad perfectionem denarij secundum aliquem modum pertinentium. *Hieronymus hic in Glossa* dicit & *in originali*, quod vnitas quæ indiuisibilis est, significat vnitatem innocentium semper Deo adhærentium mente virginea & integra. Inducit hoc 2. *Cor.* 11. Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Et *Cant.* 6. Vna est columba mea. Et his attribuit millenarium, qui perfectus in cubum, numerus est decalogi & virtutis, deducens perfectionem ad felicitatis perfectissimum statum. Opus enim inducit in virtutem, & virtus perducit ad beatitudinem; sicut denarius ductus in se crescit in centenarium, & perductus in centenarium, augetur in millenarium. *Isa.* 60. Minimus erit in mille, Minimus enim vnus & indiuisus est. Et intendit dicere, quod qui cadit à millenario, perfectæ scilicet felicitatis, si resurgat, vix resurget ad centenarium & non ad millenarium. Et hoc intelligitur, quia iam amisit felicitatem quantum ad id quod condecorat eam, quod est dignitas indiuisionis à Deo: stat tamen in centenario, hoc est, in perfectione virtutis, quam centenarius significat qui quadratus numerus est & perfectus. In virtutibus enim Cardinalibus perfectio dicitur ad virtutem; quæ quidem quatuor sunt, fortitudo, temperantia, iustitia, & prudentia. Cadens ergo à centenario virtutis, licet non statim resurgat ad perfectionem eandem, sed primo quidem ad perfectionem decalogi, quæ est perfectio operis; per opus tamen paulatim ascendit ad virtutem, & per virtutem ad felicitatis perfectionem.

Quia hæc dicit Dominus Deus domui Israël] Tangit hic quid in planctu quærendum sit [Quærite me, & viuetis] quia ego sum fons vitæ per gratiam scilicet, & gloriam, & etiam per naturam. *Act.* 17. In ipso viuimus, mouemur, & sumus. Et subdit quid non quærendum.

Et nolite quærere Bethel] vbi scilicet idolum posuit Ieroboam 3. *Reg.* 13. Mystice autem Bethel quærit, qui stipendia vel præbendam in domo Dei quærit & non domum Dei. *Ioan.* 6. Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. Bethel etiam quærit, qui prætextu domus Dei omnia credit sibi licere, sicut mali religiosi. *Iere.* 7. Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes; Templum Domini, templum Domini, templum Domini est [Et in Galgala nolite intrare] ibi enim idola etiam posita fuerunt, sicut sæpe dictum est. Galgala autem interpretatur reuelatio, ad quam intrant qui bona quæ faciunt, ostentant. *Matth.* 6. Omnia opera sua faciunt vt videantur ab hominibus [& in Bersabee non intrabitis] Bersabee puteus septem interpretatur, propter septem agnas quibus confirmatus est puteus. Interpretatur etiam puteus iuramenti, quia ibi inter Isaac & Abimelech firmatum est fœdus pacis. *Gen.* 26. Et propter hoc etiam venerabilis fuit locus, & posita ibi idola. Spiritualiter autem significatur, quod ad abundantiam non est intrandum. *Psalm.* 61. Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. Et subiungit causam.

Sacerdotia lucri gratia non ambienda.

Quia Galgala captiua ducetur] in infernum scilicet, vel in Assyrios. *Isa.5.* Captiuus ductus est populus meus: quia non habuit scientiam [& Bethel inutilis erit]prophanata scilicet, per idololatriam & malam vitam. *Iere.7.* Nunquid spelunca latronum facta est domus ista, in qua inuocatum est nomen meum in oculis vestris? Ex hoc concludit.

Quærite Dominum & viuite] *Ioan.* 1. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum. *Deut* 4. Vos qui adhæretis Domino, viuitis vniuersi [ne forte comburatur vt ignis]hoc est, vt materia ignis[domus Ioseph]hoc est, regnum decem tribuum, quod vocat Ioseph, quia Ieroboam primus rex Israel erat de genere Ioseph, id est, de Ephraim qui fuit filius Ioseph. Ignis vero vocat consumptiuam tribulationem. *Psal.*139. In ignem deiicies eos, in miseriis non subsistent[& deuorabit]supple, ignis [& non erit qui extinguat Bethel]accusatiui casus. *Iudith* 16. Dabit ignem & vermes in carnes eorum, vt vrantur & sentiant in sempiternum. Maxime enim punientur qui in domo Dei pereunt. Quod autem digni sunt comminatione, subdit.

Iudicium tripliciter peruertitur.

Qui conuertitis in absynthium iudicium] tripliciter: vel causam scilicet protelando per calumniam, vel in pretio iudicando, vel innocentem opprimendo per sententiam iniquam. *Thren.* 3. Repleuit me amaritudine, inebriauit me absynthio [& iustitiam in terra relinquitis] *Isa* 5. Væ qui iustificatis impium pro muneribus, & iustitiam iusti aufertis ab eo. *Isa.* 59. Conuersum est retrorsum iudicium, & iustitia longe stetit. Et ne hoc parum sit, subdit.

Facientem Arcturum] supple, relinquitis omnium Creatorem Deum. Arcturus enim, sunt septem stellæ micantes in minori vrsa, quæ super nos semper voluuntur & nunquam occidunt, & significant vniuersitatem Sanctorum, qui non occidunt per peccatum[& Orionem] Alia translatio, astra fulgentia. Est autem Orion constellatio meridiana lucidis valde stellis, æstate tecta, radiis solis hyeme, orta ὑπαυγῆ, hoc est, de sub radiis solis, & significat martyres in persecutionis hyeme ortos, & mundi tenebras illuminantes. Significat etiam patientes in tribulatione, lucem suæ claritatis expandentes Literaliter tamen sensus est; Qui stellas facit in diuersa claritate à polo artico, hoc est, aquilonari, vsque ad polum antarticum, hoc est, meridionalem. *Iob* 9. Qui facit Arcturum & Oriona, & Hyadas, & interiora Austri. *Psal.* 146. Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat [Et conuertentem in mane tenebras]hoc est, noctem in diem [& diem in noctem mutantem]hoc est, vicissitudinem noctis & diei facientem. *Gen.*8. Nox & dies non requiescent. Spiritualiter autem tenebra mutatur in mane, quando tristitia præsentis vitæ in auroram mutatur felicitatis æternæ. *Ioan.* 16. Tristitia vestra vertetur in gaudium. *Psal* 29. Ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Diem autem mutat in noctem, quando claritatem præsentis seculi in tenebras commutat inferni. *Iob* 3. Dies illa vertetur in tenebras, non requirat eam Deus desuper, & non sit in recordatione & non illustretur lumine.

Qui vocat aquas maris] in altum scilicet, per nebulas & nubes[& effundit eas super faciem terræ]in pluuiis scilicet. *Iob* 38. Quis est pluuiæ pater, aut stillas roris quis genuit? Spiritualiter Deus vocat aquas maris, quando profundum sapientiæ suæ ponit in cor hominis; effundit autem super faciem terræ, quando per doctrinam compluit & rigat corda simplicium. *Psal.* 146. Qui operit cælum nubibus & parat terræ pluuiam. *Iob* 38. Nunquid eleuabis in nebulam vocem tuam, & impetus aquarum operiet te?[Dominus est nomen eius] *Psal.*67. Dominus est nomen illi. *Esther* 13. Dominus omnium tu es. Dominus enim est qui omnium habet potestatem.

Deus irridet robur hominis.

Qui subridet vastitatem]hoc est, qui subridendo infert pœnam vastitatis[super robustum] hoc est, super eum qui in robore alios oppressit. *Isa.*33. Væ qui prædaris, nonne & ipse prædaberis? Robur enim hominis irridet fortitudo diuina. *Psal.* 36. Dominus autem irridebit eum, quoniam prospicit quod veniat dies eius[depopulationem super potentem affert] Depopulatio dicitur præda populi, qua nihil relinquitur; quia quod non placet vni, placet alteri. *Isa.*21. Qui depopulator est, vastat. Similiter fit de peccatore, quia bona diripiunt parentes & amici, corpus vermes, & animam dæmones *Psal.*75. Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis. Hanc pœnam affert super potentem; vt quod aliis fecit, ipse patiatur. *Apoc.* 18. Reddite ei sicut reddidit vobis, & duplicitate ei duplicia. Quomodo autem hoc fecerint, subdit, & suppletur quia.

Odio habuerunt corripientem in porta] Iudicium enim exercebatur in portis publice, & corripiens in porta, est corripiens publice, de peruersa sententia. *Prou.*29. Viro qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus [& loquentem perfectè abominati sunt] *Glossa.* Perfectè loquitur qui non odio, sed sicut Deus præcipit, ex dilectione corripit. 3. *Reg.vlt.* Ego odi eum, quia non prophetat mihi bonum, sed semper malum. *Sap.* 2. Contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Et post modicum. Grauis est nobis etiam ad videndum.

Idcirco pro eo]Tangit pœnam per iniqua iudicia deprimentium pauperes; & est pœna damni, vt hoc amittant quod illicite rapuerunt [Pro eo quod diripiebatis pauperem] pauper diripitur, quando substantia pauperis diripitur. *Sap.* 2. Circumueniamus iustum, quoniam inutilis est nobis & contrarius est operibus nostris. *Isa.* 3. Rapina pauperis in domo vestra[& prædam electam tollebatis ab eo] Electam dicit; quia pretiosa quæque abstulerunt, vilia quædam vix relinquentes. *Prou.*1. Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis. *Thren.*1. Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius. *Iere.* 51. Repleuit ventrem suum teneritudine mea [domos quadro lapide ædificabitis]*Septuaginta.* Polito [& non habitabitis in eis] Hæc enim pœna iusta est. *Deuter.* 28. Domum ædifices, & non habites in ea. Auari domos ædificant, qui diuitias colligunt per rapinam. Ditare enim domum ædificare est. *Habac.* 2. Væ qui congregat auaritiam malam domui suæ, vt sit in excelso nidus eius. Propter hoc *Isa.*5. Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro

copula

copulatis, vſque ad terminum loci. Nunquid habitabitis vos ſoli in medio terræ? In auribus meis ſunt, hæc dicit Dominus exercituum. Niſi domus multæ fuerint deſertæ, grandes & pulchræ abſque habitatore. Quadrum in lapide dicitur firmum & ſolidum & politum.

Vineas amantiſſimas plantabitis] quæ ſcilicet vobis continuo gaudia mundi germinent. *Deut.* 28. Vineam plantabis & fodies, & vinum non bibes, nec colliges ex ea quippiam, quoniam vaſtabitur. *Iſa.* 16. In vineis non exultabit neque iubilabit, vinum in torculari non calcabit, qui calcare conſueuerat. Cuius cauſa dicitur *Prou.* 14. Riſus dolore miſcebitur, & extrema gaudij luctus occupat. Et hoc eſt quod ſequitur [& non bibetis vinum earum] Et ſubdit cauſam, vt iuſtior ſit condemnatio.

Quia cognoui multa ſcelera veſtra] Scelus eſt crimen accuſatione dignum. Et non ſolum multa, ſed [& fortia peccata veſtra] & dicuntur fortia ſecundum *Gloſſam*, ad prouocandam iram Dei. *Iſa.* 1. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, ſemini nequam, filiis ſceleratis. 1. *Reg.* 17. Ego noui ſuperbiam tuam & nequitiam cordis tui.

Hoſtes iuſti] neutri generis, hoc eſt, iuſtitiæ. *Michææ* 3. Qui abominamini iudicium, & omnia recta peruertitis. *Pſal.* 35. Aſtitit omni viæ non bonæ; malitiam autem non odiuit [accipientes munus] vendentes ſcilicet ſententias & iudicia. *Deut.* 16. Non accipies perſonam, nec munus: quia munera excæcant oculos ſapientium, & mutant verba iuſtorum. *Iſa.* 1. Omnes diligunt munera, ſequuntur retributiones [& pauperes] qui ſupple, munera non habent [in porta deprimentes] hoc enim in iudicio, quia in portis iudicium exercebatur. *Deuter.* 16. Iudices & magiſtros conſtitues in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi per ſingulas tribus tuas, qui iudicent populum iuſto iudicio, nec in alteram partem declinent. *Iſa.* 1. Non iudicant pupillo, & cauſa viduæ non ingreditur ad eos. Et ſubinfert de obſtinatione.

Correctio fraterna quandoque eſt intermittenda.

Ideo] ſupple, quia obſtinati eſtis in talibus malitiis [prudens] Propheta ſcilicet intelligens [in tempore illo] ſcilicet obſtinatæ malitiæ [tacebit] à redargutione ſcilicet peccatorum, videns quod non emendat, ſed potius ad deteriora prouocat. *Pſalm.* 38. Poſui ori meo cuſtodiam, cum conſiſteret peccator aduerſum me, obmutui & humiliatus ſum & ſilui à bonis. Et hoc eſt quod ſubdit [quia tempus malum eſt] *Gloſſa*. Quia nullus eſt qui velit audire recte iudicantem. 2. *Timoth.* 4. A veritate quidem auditum auertent, ad ſabulas autem conuertentur. *Epheſ.* 5. Redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt.

Quærite bonum] Tangit hic qualiter quærendum eſt, & diuiditur in duo. Primo docet quærere, ſecundo plangere [Quærite bonum] neutri generis, vel bonum Deum. *Luc.* 10. Nemo bonus niſi ſolus Deus. *Iſa.* 8. Quærite Dominum dum inueniri poteſt. *Galat.* 4. Bonum æmulamini in bono ſemper [& non malum] ſupple, quærite, neutri generis: vel mundum, vt dicit *Gloſſa*, qui in maligno poſitus eſt 1. *Ioan.* 5. *Eccl.* 7. Noli facere mala, & non te apprehendent. Diſcede ab iniquo, & deficient mala abs te. *Iſa.* 1. Quieſcite agere peruerſe, diſcite benefacere [vt viuatis] ipſe enim fons & principium vitæ eſt. *Ioan.* 10. Ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeant [Et erit Dominus Deus exercituum vobiſcum] in conſenſu ſcilicet voluntatis, & in adiutorio operis. *Iſa.* 7. Vocabitur nomen eius Emanuel, hoc eſt, nobiſcum Deus. *Ruth* 2. Dominus vobiſcum [ſicut dixiſtis] hoc eſt, ſicut olim in patribus promiſiſtis. *Exod.* 19. Quæcumque loquutus eſt Dominus faciemus, & erimus obedientes.

Odite malum] *Pſalm.* 118. Iniquos odio habui, & legem tuam dilexi [& diligite bonum] Bonum enim ſolum diligibile eſt. *Eccl.* 24. Ego mater pulchræ dilectionis. Pulchra enim dilectio eſt, quæ non diligit niſi bonum. *Sap.* 6. Diligite ſapientiam, vt in perpetuum regnetis. Diligite lumen ſapientiæ, omnes qui præeſtis populis [& conſtituite in porta iudicium] rectum ſcilicet. *Iſa.* 16. Sedebit ſuper eum in veritate, in tabernaculo Dauid, iudicans & quærens iudicium, & velociter reddens quod iuſtum eſt. *Iob* 6. Loquentes id quod iuſtum eſt, iudicate [ſi forte miſereatur] Dominus Deus exercituum] Forte dicit, non quia dubium ſit, ſed quia proprio libero arbitrio poterant nolle conuerti, vel quia Deus forte miſericordia liberante non miſerebitur, quamuis certum ſit, quod ſemper miſeretur miſericordia relaxante. *Thren.* 3. Miſericordiæ Domini, quia non ſumus conſumpti, quia non defecerunt miſerationes eius [reliquiis] quæ ſuperfuerunt gladiis Aſſyriorum vel dæmonum. *Iſa* 37. Leua orationem pro reliquiis quæ repertæ ſunt [Ioſeph] hoc eſt, decem tribuum, quarum primus rex fuit de Ioſeph.

Propterea hæc dicit Dominus exercituum, dominator] hoc eſt, præpoſitus omnibus, diues in omnes & omnia continens. *Iſa.* 16. Emitte agnum Domine dominatorem terræ. *Eſther* 13. Domine rex omnipotens, in ditione tua cuncta ſunt poſita [In omnibus plateis planctus] ſupple, erit. Platea dicitur à græco plati quod eſt latum, & plateæ ſunt loca, in quæ multi conueniunt ad plangendum, & ſignificant latas vias peccatorum quæ plangendæ ſunt. *Matth.* 7. Lata eſt via quæ ducit ad mortem, & multi ſunt qui ambulant per eam [& in cunctis quæ foris ſunt] hoc eſt, villis & campis [dicetur væ, væ] bis ſcilicet, propter mortem corporis & animæ. *Ezech.* 2. Scriptæ erant in eo lamentationes & carmen & væ. Lamentationes pœnitentibus, carmen innocentibus, & væ peccatoribus obſtinatis. *Ezech.* 16. Væ væ tibi. *Apoc.* 8. Væ, væ, væ habitantibus in terra [& vocabunt agricolam ad luctum] propter hoc ſcilicet, quia periit fructus laboris eius. *Iere.* 14. Confuſi ſunt & afflicti, & operuerunt capita ſua propter terræ vaſtitatem. *Ioel* 1. Confuſi ſunt agricolæ, vlulauerunt vinitores ſuper frumento, vino, & oleo: quia periit meſſis agri. Hoc ſpiritualiter interpretatur de Prælatis & prædicatoribus, qui agrum cordis ſine fructu excolunt [& ad planctum] ſupple, vocabunt [eos qui ſciunt plangere] *Hieronymus*, id eſt, qui ſciunt pertinentia ad concitandas lacrymas. *Iere.* 7. Vocate lamentatrices, & eas quæ ſciunt plangere. Tales autem ſunt ſancti Prædicatores. *Matth.* 5. Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur. *Iſa.* 22. Vocabit Dominus ad fletum & planctum, caluitium & ad cingulum ſacci. *Bernardus.* Talem diligo Prædicatorem, qui mihi planctum non ſibi plauſum excitet.

Et in omnibus viis eorum erit planctus] viæ

ſignificant cogitationes & opera, in quibus neceſſe eſt plangere peccatores. *Thren.* 1. Lacrymæ eius in maxillis eius, non eſt qui conſoletur eam. Et ſubdit cauſam [Quia pertranſibo in medio tui] vndique ſcilicet interficiens [dicit Dominus] ſicut ſcilicet pertranſiui per Ægyptum *Exod.* 12. Percutiens primogenita Ægyptiorum *Ezech.* 9. Tranſire per ciuitatem ſequentes eum & percutite; non parcat oculus veſter, neque miſereamini, ſenem, adoleſcentulum, & virginem, paruulum, & mulieres interficite.

Væ deſiderantibus] Tangit hic cauſam tanti planctus [diem Domini] iudicij ſcilicet particularis vel vniuerſalis, temporalis vel æterni. Et loquitur de duabus tribubus deſiderantibus captiuitatem decem tribuum, vt dilatarent terminos ſuos. Loquitur etiam de præſumentibus de propria iuſtitia, qui ſecuros ſe fore putant in iudicio. Loquitur etiam de deſiderantibus iudicium vt vindicentur de inimicis, quibus compati deberent & orare pro ipſis. Contra quod dicitur *Iob* 3. Antequam comedam ſuſpiro, & tanquam inundantes aquæ, ſic rugitus meus; quia timor quem timebam euenit mihi. *Iob* 31. Quid faciam, cum ſurrexerit ad iudicandum Deus, & cum quæſierit, quid reſpondebo illi [Ad quid eam vobis] ſupple, deſideratis; in diſtricto enim iudicio, nemo ſecurus eſt, vnde & *Iſa.* 64. Tremens petit; Ne iraſcaris Domine ſatis. 1. *Petr.* 4. Si iuſtus vix ſaluabitur, impius, & peccator vbi parebunt [dies Domini iſta] iudicij ſcilicet [tenebræ] anguſtiæ ſcilicet, & tribulationis. *Iſa.* 37. Dies tribulationis & anguſtiæ, dies correptionis & blaſphemiæ dies hic. *Sopho.* 1. Dies illa dies iræ, dies tribulationis & anguſtiæ, dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clangoris [& non lux] lætitiæ ſcilicet alicuius. *Thre.* 3. Meminauit & adduxit in tenebras & non in lucem. Et huius ponit ſimilitudinem.

Iudicium extremum erit omnibus formidabile.

Quomodo ſi fugiat vir à facie leonis] Nabuchodonoſor regem Chaldæorum, leonem vocat. *Iere.* 4. Aſcendit leo de cubili ſuo, & prædo gentium ſe leuauit, quem cum effugerunt Iudæi, fit quod ſequitur [& occurrat ei vrſus] qui ſignificat Aſſuerum regem Perſarum & Medorum, qui ſicut legitur *Eſther* 3. Edictum dedit vt omnes Iudæi ſimul interficerentur. *Prou.* 28. Leo rugiens & vrſus eſuriens, princeps impius ſuper populum pauperem [&] ſupple, vrſum effugiens [ingrediatur domum] ſupple, ſuam de captiuitate reuertens [& innitatur] hoc eſt, velit requieſcere [manu ſua] laſſa ſcilicet, & fracta per captiuitatem [ſuper parietem] domus ſuæ ſcilicet, de ruinis ædificatum [& mordeat eum coluber] Coluber dicitur colens vmbras, quia in occultis & in antris habitat, & ſignificat coluber Antiochum Epiphanem, qui Iudæis, poſt quàm de captiuitate redierunt, plurima mala intulit. *Gen.* 49. Fiat Dan, hoc eſt, iudicium, coluber in via, ceraſtes in ſemita, mordens vngulas equi, vt cadat aſcenſor eius retro. Hæc tria ſignificant ſententiam leonis, Dei ſcilicet iudicis, vrſus infernum magno rictu glutientem peccatores, ſerpens dæmones de pœna in pœnam trahentes. De leone *Amos* 3. Leo rugiet quis non timebit? De vrſo *Oſeæ* 13. Occurram eis quaſi vrſa raptis catulis. De ſerpente. *Eccl.* 10. Cum morietur homo, hæreditabit ſerpentes & beſtias & vermes. Et hoc quod dixit, conuincit per propriam confeſſionem [Numquid non dies Domini tenebræ & non lux] *Iſa.* 50. Quis ambulauit in tenebris, & non eſt lumen ei? [& caligo] quæ vaporibus & fumis inſpiſſantibus aerem fit, & ſignificat mentis cæcitatem. *Exod.* 10. Sint tenebræ ſuper terram Ægypti, tam denſæ, vt palpari queant [& non ſplendor in ea] iuſtitiæ ſcilicet, & gratiæ vel cognitionis. *Sap.* 5. Iuſtitiæ lumen non luxit nobis, & ſol intelligentiæ non eſt ortus nobis.

Quas feſtiuitates Deus odiat.

Odi & proieci] odi corde, & proieci opere [feſtiuitates veſtras] In quibus ſcilicet non ad me laudandum, ſed ad concupiſcentias explendas conuenitis. 1. *Corinth.* 11. Hoc autem præcipio, non laudans quod in melius, ſed in deterius conuenitis. *Iſa.* 1. Calendas veſtras & ſolemnitates veſtras odiuit anima mea. *Mala.* 2. Diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolemnitatum veſtrarum, dum ſcilicet cor fœtet & lingua laudat [& non capiam odorem cœtuum veſtrorum] *Iſa.* 1. Iniqui ſunt cœtus veſtri. Odor autem eſt thus & thimiama quod offerebant corde fœtente. *Iſaiæ vltimo.* Qui recordatur thuris, quaſi qui benedicat idolo [quod ſi obtuleritis mihi holocauſtomata] quæ ſcilicet tota incenduntur, & fuerunt de agnis pro manſuetudine innocentium, de vitulis pro labore actiuorum, de hircis pro gemitu pœnitentium [& munera veſtra] quæ non neceſſitate præcepti legis, ſed libera voluntate offerebantur 1. *Paral. vltimo.* Populum qui repertus eſt, vidi cum ingenti gaudio, offerre tibi donaria. Domine Deus Abrahã, & Iſaac, & Iſraël patrum noſtrorum cuſtodi in æternum hanc voluntatem. *Iſa.* 1. Quo mihi multitudinem victimarum veſtrarum, dicit Dominus? Plenus ſum, holocauſta arietum, & adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui [Non ſuſcipiam] *Mala.* 1 Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non ſuſcipiam de manibus veſtris. A tempore enim quo Chriſtus obtulit ſe in cruce, facta ſunt hæc mortua, & à tempore prædicationis Apoſtolorum facta ſunt mortifera [& vota pinguium veſtrorum] hoc eſt, quæ ſponte voueris ad offerendum [non reſpiciam] quia ſcilicet de rapina pauperum offertis. *Genes.* 4. Ad Cain & ad munera eius non reſpexit. *Eccleſiaſtici* 34. Qui offert ſacrificium ex ſubſtantia pauperum, quaſi qui victimat filium in conſpectu patris ſui. Et quia poſſent confidere in laudibus pſalmorum, propter hoc ſubdit.

Cæremoniæ veteris officina ſunt mortifera.

Aufer à me tumultum carminum tuorum] Tumultus ſonus confuſus eſt, qualis ſolet audiri in foro, vt dicit *Gloſſa*, & ſignificat eos qui diſtincte voces non proferunt, nec reſonantias notarum in cantibus Eccleſiæ. *Matth.* 15. Populus hic me labiis honorat, cor autem eorum longe eſt à me *Iſa.* 29 Appropinquat populus iſte ore ſuo, & labiis ſuis glorificat me, cor autem eorum longe eſt à me. *Ie.* 12. Prope es tu ori eorum, & longe à renibus eorum [& cantica lyræ tuæ non exaudiam] Lyram ponit pro omnibus inſtrumentis muſicalibus, quibus ſcilicet laus Dei & cantica Eccleſiæ ad laſciuiam protrahuntur. *Iſa.* 23. Erit Tyro quaſi canticum meretricis. Meretricio enim modo quidam cantant in Eccleſia. Vnde ſequitur *ibidem*: Sume tibi cithatam, circui ciuitatem meretrix obliuioni tradita, bene cane, frequenta canticum, vt memoria tui ſit. Et ſubdit de condemnationis iudicio.

Contra abuſum organorum.

Et

Et reuelabitur] in oculis ſcilicet omnium]quaſi aqua maris [ſcilicet vbique omnia operiens [iudicium]ſcilicet quo reddetur vnicuique ſecundum ſua merita. *Iſa.* 10. Conſummatio abbreuiata inundabit iuſtitiam. *Ecci.* 24. Factus eſt mihi trames abundans,& fluuius meus ad mare appropinquauit [& iuſtitia] qua quilibet eſt dignus pœna vel præmio, ſupple, reuelabitur [quaſi torrens fortis] qui ſupple cuncta rapit, & cui nihil reſiſtit. *Pſal.* 109. De torrente in via bibet. *Iſa. vltimo.* Declinabo ſuper vos ſicut fluuium pacis: & quaſi torrentem inundantem, gloriam gentium ſugetis. Probationem autem eorum quæ dixit, ſubdit:.

Nunquid hoſtias ?] De animalibus ſcilicet, & [ſacrificium] de aridis ſcilicet & liquidis [obtuliſtis mihi in deſerto] per quod ſcilicet eduxi vos de Aegypto quadraginta annis. *Pſal.* 94. Quadraginta annis offenſus fui generationi illi [domus Iſraël] hoc eſt,familia decem tribuum. Quaſi dicat: Non. Et dicit *Hieron.* quod ex quo ſacrificauerunt vitulo in deſerto *Exo.* 32. nunquàm ſponte obtulerunt Domino, ſed pœnis potius coacti, & ideo dicit non obtuliſſe, quia inuite fecerunt. Huius etiam alia cauſa eſt: Dominus enim hoc ex intentione nunquàm voluit ſed potius voluit ſibi offerri quam idolis. Hoc dicitur eis qui in angaria portant crucem in clauſtris vel Eccleſiis, & Dominum ex deuotione non inuocant, nec laudant. *Iſa.* 43. Non me inuocaſti Iacob, nec laboraſti in me Iſraël,non obtuliſti mihi arietem holocauſti tui,& victimis tuis non glorificaſti me.

Sacrificia coacta ſunt deo ingrata.

Et portaſtis tabernaculum Moloch] Moloch interpretatur rex eorum:& tabernaculum Moloch portat qui per ſuperbiam, habitationem dæmonis ſe facit. *Iob* 41. Omne ſublime videt, & ipſe eſt rex ſuper omnes filios ſuperbiæ. Et hoc eſt quod ſequitur [regi vero, & imaginem idolorum veſtrorum] ſupple portaſtis vobiſcum per deſertum vt occulte illis offerretis. Contra quod dicit *Gene.* 35. Abijcite deos alienos qui in medio veſtri ſunt, & mundamini. Peccatores enim vix ab imaginibus peccatorum ſeparantur[ſidus Dei veſtri] ſupple portaſtis vobiſcum. Et hoc dicit *Hieronymus* ſidus eſſe luciferi, vel heſperi, quod adorabant. Propter quod *Ie.* 19. dicitur quod ſacrificabant militiæ cæli. *Septuaginta* ſic habent: Aſſumpſiſtis tabernaculum, Moloch & ſidus Dei veſtri Rempham. Et hanc translationem inducit Stephanus *Act.* 7. Rempham autem interpretatur requies, quia in illo ſidere requieuerunt,propter fulgorem enim ſideris numen putabant ineſſe diuinitatis, vnde in necromantia libri ſunt inſcripti de ſigillis planetarum, & liber imaginum & ſpeculorum & anulorum veneriſque omnia fiunt ad cæli imagines. *Oſea* 7. dixit Ephraim: Veruntamen diues effectus ſum, inueni mihi idolum [quæ feciſtis vobis] fiduciam ſcilicet ponentes in eis. Et ſubdit pœnam.

Et] ſupple ideo [migrare vos faciam] per captiuitatem[trans Damaſcum]vbi ſcilicet ſunt montes Medorum & Perſarum in regno Aſſyriorum. *Ezech.* 12. In tranſmigrationem & captiuitatem ibunt. Vel trans Damaſcum,hoc eſt,vltra potantem ſanguinem, vſque ad dæmones in infernum. *In Actibus tamen Apoſtolorum* 7. dicit Stephanus in Babylonem,& intelligit de duabus tribubus. [Dixit Dominus] Confirmatio præteritorum eſt. 4. *Reg.* 10. Non cecidit de ſermonibus Domini in terram, quos locutus eſt[Deus exercituum nomen eius] *Dan.* 7. Millia millium miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſſiſtebant ei.

CAPVT VI.

Væ vobis.

Tangit hic comminationem captiuitatis ſub exprobatione peccati prælatorum, & decem, & duarum tribuum. Et habet partes duas. Primo enim improperat peccata laſciuiæ cum comminatione captiuitatis. Secundo, peccata ſuperbiæ & oppreſſionis *ibi.* [Nunquid currere queunt] Prima in duas. Primo enim exaggerat peccatum.Secundo comminatur pœnam *ibi.* [Quapropter nunc migrabunt] Prima iſtarum diuiditur in tres. Primo improperat diuitias,quæ ſunt peccati cauſa.Secundo iniurias, quas intulerunt in malitia & iniuſtitia *ibi.* [Qui ſeparati eſtis] Tertio laſciuias in carnali concupiſcentia *ibi*] qui dormitis in lectis] In diuitiis primo improperat abuſum. Secundo multiplicationem.

Væ vobis]ſupple diuitibus[qui opulenti eſtis] hoc eſt, turgidi ac tardi præ opibus, eo quòd cor totum opibus hæret. Contra hoc quod dicitur in *Pſalm.* 61. Diuitiæ ſi affluant,nolite cor apponere. *Luca* 6. Væ vobis diuitibus qui habetis hic conſolationem veſtram. Et hoc eſt quod ſequitur[in Sion]hoc eſt,in Eccleſia: *Habac.* 2. Væ ei qui multiplicat non ſua hoc enim in Sion vituperabile eſt, quia ibi ſpeculari deberent æterna. 2. *Corinth.* 4. Non contemplantibus nobis quæ videntur, ſed quæ non videntur: quæ enim videntur temporalia ſunt, quæ autem non videntur æterna ſunt. Et quia Sion eſt in duabus tribubus,propter hoc tranſit ad decem tribus,ſubdens[qui confiditis in montibus Samariæ] hoc eſt, in præſidiis terræ montoſæ. Vel montem ponit pro dignitatibus, in quibus poſiti fuerunt. Et reprehenduntur in hoc ſuperbi. Samaria enim cuſtodia interpretatur, quia pro cuſtodibus poſiti poteſtate inflantur & extolluntur vt montes, & alios opprimunt, vt moles montium. *Iſaia* 14. Sedebo in monte teſtamenti, ſimilis ero Altiſſimo. *Iob* 28. Subuertit à radicibus montes. *Pſalm.* 65. Transferentur montes in cor maris, hoc eſt, æternæ amaritudinis. Et hoc explanans adhuc ſubdit.

Diuitijs vtendum eſt, non corde inhærendum.

Optimates] non quòd optimi eſſent, ſed quod optima ambitioſe vſurpabant[capita populorum] principes ſcilicet, *Ieremia* 5. Ibo igitur ad optimates, & loquar eis. Ipſi enim cognouerunt viam Domini & iudicium Dei ſui,& ecce magis hi confregerunt iugum, ruperunt vincula. 1. *Eſdra* 9. Manus principum & magiſtratuum fuit in tranſgreſſione hac prima. *Iſaia* 1. Omne caput languidum.Et improperat abuſum,ſubdens[Ingredientes pompaticè] pretioſis ſcilicet veſtibus & apparatu magno & comitiua [domum Iſrael] hoc eſt, familiam Iſrael. Alios enim deſpiciebant & opprimebant, ac ſi conculcare deberent eos. Et nota duplicem euentum in pompa veſtium glorianti um. *Luc.* 16. dicitur, quòd diues induebatur purpura & byſſo, & epulabatur quotidie ſplendide. Et poſt modicum ſequitur: Et ſepultus eſt in inferno.

Veſtium luxus damnatur.

A7 12. dicitur, quòd statuto die, Herodes vestitus veste regali, sedit pro tribunali, & post modicum, percussit eum Angelus Domini: & consumptus vermibus expirauit. *Ecclesiastici* 11. In vestitu ne glorieris vnquàm, nec in die honoris tui extollaris. *Ecclesiast.* 19. Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis, de illo enunciant. Et subdit de multiplicatione diuitiarum.

Transite in Chalanne] quæ est metropolis Persidis ditissima: vnde etiam consummatio futura interpretatur, eò quòd omnium rerum ibi fuit copia [& videte] hoc est, considerate diuitias & possessiones [& ite in Emath magnam] quæ est metropolis Syriæ, & dicitur Antiochia. Magna autem dicitur ad differentiam cuiusdam paruæ, quæ alio nomine Epiphania dicitur, vbi Nabuchodonosor interfecit Sedechiam sicut legitur *Ieremiæ* vltimo. Et interpretatur indignatio eorum, propter fastum scilicet quo aliis indignabatur [& descendite in Geth Palæsthinorum] siue Philisthinorum: quæ etiam ciuitas optima erat ibi, & interpretatur torcular. Et quia longum esset inducere per singula, vniuersaliter subdit [& ad optima quæque regna eorum] in diuitiis scilicet, ite & considerate. Et quid considerent, subdit [si latior terminus eorum] hoc est, possessionis eorum [termino vestro] hoc est, possessione vestra [est] Quasi dicat. Non est, in diuitiis scilicet quod notatur in Chalanne, & dignitate quod notatur in Emath Syriæ, & potestate quod notatur in Geth. Hoc potest dici prælatis Ecclesiæ, qui dilatati in diuitiis, dignitate, & potestate, nulli genti sunt secundi. *Iere.* 2. Transite ad insulas Cethim, & videte, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si factum sit huiuscemodi. *Deuteron.* 32. Constituit eum super excelsam terram, vt comederet fructus agrorum, vt sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo. Et post pauca: Incrassatus est dilectus & recalcitrauit. Hoc enim promissum fuit Ecclesiæ *Isa.* 60. Ponam te in superbiam seculorum, gaudium in generationem & generationem; & suges lac gentium, & mamilla regum lactaberis. Et sequitur de ingratitudine.

Qui separati estis in diem malum] propter peccata scilicet. Et dies malus dicitur dies imminentis captiuitatis temporalis, vel æternæ. Separatio autem fit quando à malis separantur. *Iob* 21. In diem perditionis seruabitur malus, & ad diem furoris ducetur. *Matth.* 25. Separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis [& appropinquatis solio iniquitatis] hoc est, amisso regno subiecti eritis iniquo solio Assyriorum, sicut & videmus prælatos Ecclesiæ à tyrannis modo subdi & vexari. *Dan.* 3. tradidisti nos in manibus inimicorum iniquorum, & pessimorum præuaricatorúmque, & regi iniusto & pessimo vltra omnem terram. *Isaiæ* 19. Tradam Ægyptum in manum dominorum crudelium: & rex fortis dominabitur eorum. Et subdit, improperans peccata carnalis concupiscentiæ.

Quæ sint incentiua libidinis.

Qui dormitis in lectis eburneis] vt dormitio resolutionem, lectus mollitiem, ebur vanitatem curiositatis significet. Simile *Prouerb.* 7. Intexui funibus lectulum meum, straui tapetibus pictis ex Ægypto. Aspersi cubile meum myrrha. His enim fit incitamentum libidinis. Et hoc est, quod sequitur [& lasciuitis in stratis vestris] *Glossa.* Vt somnum libidini copuletis. Hoc potest dici clericis & religiosis, qui in voto castitatis (quod ebur significat) luxuriantur. 2. *Paralip.* 16. Posuerunt eum super lectum suum, plenum aromatibus & vnguentis meretriciis. Apocalypsis 2. Permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit propheten, docere, & seducere seruos meos, fornicari & manducare de idolothytis. *Iudas in epistola.* Hi sunt qui gratiam Domini nostri Iesu Christi in luxuriam transferunt. Et subdit de gula.

Contra votifragos.

Qui comeditis agnum de grege] hoc est, de toto grege vix inuenitur vnus agnus quem comedere velitis [& vitulos] non quoscunque, supple, occurrentes [sed de medio armenti] quæsitos per vestram electionem, qui vocantur vituli saginati. *Deuteronom.* 32. Cum adipe agnorum & arietum filiorum Basan. *Genes.* 18. Ipse cucurrit ad armentum, & tulit inde vitulum tenerrimum & optimum. *Isa.* 22. Ecce gaudium & lætitia, occidere vitulos, & iugulare arietes. Comedamus & bibamus. Et subdit de vanitate auditus.

Qui canitis ad vocem psalterij] vt in conuiuio, delectationi in gustu misceatur delectatio cantus in auditu. Et explanat vlterius [sicut Dauid putauerunt se habere vasa cantici] & hoc ipsum præsomptio fuit, quod inferior scilicet, splendorem velit habere superioris. *Isaia* 5. Cithara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuiis vestris. Sed in hoc dissimile est: quia Dauid ea habebat in obsequium Dei, his enim lusit ante arcam Domini 2. *Reg.* 6. Isti autem ad prouocationem libidinis. Vnde sequitur.

Bibentes in phyalis vinum] Phyalæ sunt vasa vitrea subtus stricta, & superius lata, vt scilicet tam in visu quàm in gustu delectarentur. *Prou.* 22. Ne intuearis vinum quando flauescit, cum splenduerit in vitro color eius: ingreditur blande, & in nouissimo mordebit vt coluber. *Hieronymus.* Venter mero æstuans, facile spumat in libidinem. Non Ethnæi montes, non Vulcanei ignes ita æstuant, sicut iuueniles medullæ vino & dapibus inflammatæ. Et subdit de peccato tactus.

Vinum incentiuum est libidinis

Et optimo vnguento delibuti] *Glossa.* Non ad refrigerandos dolores corporis oleo puro, sed caris vnguentis: vnctiones enim quædam proficiunt ad libidinis delectationem. *Prouerb.* 7. Aspersi cubile meum myrrha, aloe, & cynamomo: veni, inebriemur vberibus, & fruamur cupitis amplexibus. Et subdit de peccato cordis, quod est duritia in pauperes.

Et nihil patiebantur super contritione Ioseph] hoc est, pauperum de decem tribubus. Et hoc idem dicitur *Isaia* 5. Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam. Et post pauca. Opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis, in afflictione scilicet pauperum, quæ enim a pauperibus rapiunt, consumunt in deliciis.

Quapropter] Post aggrauationem culpæ ponit comminationem pœnæ, primo captiuitatis, secundo pestilentiæ & mortis [Quapropter nunc] In instanti scilicet captiuitate vel æterna [migrabunt] optimates scilicet, & capita populorum [In capite transmigrantium] In Babylonem scilicet, vel in infernum: vt sicut fuerunt potiores in culpa, sic sint potiores in pœna *Sap.* 6. Apparebit vobis, quoniam iudicium durissimum in his qui præsunt, fiet. Et tunc, supple [auferetur factio lasciuientium

tium

tium] quia tunc ſcilicet laſciuias exercere non poterunt. *Pſalm.* 145. In illa die peribunt omnes cogitationes eorum 1. *Machab.* 3. Hodie extollitur, & cras non inuenietur. Hoc autem vt magis timeatur, confirmat ſubdens.

Iurauit Dominus Deus] Hoc eſt firma ſententia ſtatuit [in anima ſua] non quod animam habeat, ſed quod ex intimo affectu hoc vult, & hic eſt antropoſpatos. *Daniel.* 4. In ſententia vigilum decretum eſt [dicit Dominus Deus exercituum] qui, ſcilicet, iſta ad actum poteſt reducere. *Iſa.* 31. Ipſe ſapiens adduxit malum, & verba ſua non abſtulit, [Deteſtor ego ſuperbiam Iacob] hoc eſt, duarum & decem tribuum; quia ſcilicet, nec Deo præcipienti, nec præcepto eius ſubdi volunt. Deteſtari autem eſt, cum iuramento abominari. *Iacob.* 3. Deus ſuperbis reſiſtit. *Iob* 15. Quid tumet contra Deum ſpiritus tuus? [& domos eius odi] hoc eſt, familias per peccatum laſciuiæ corruptas. *Ezech.* 3. Domus exaſperans eſt. *Michaa* 6. Adhuc ignis in domo impij. Et ideo, ſupple [tradam ciuitatem cum habitatoribus ſuis] In captiuitatem ſcilicet. Hæc enim ciuitas conuentum peccatorum ſignificat, de qua in *Pſalm.* 79. dicitur: Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate: tota die circundabit eam ſuper muros eius iniquitas, & labor in medio eius, & iniuſtitia. *Nahum* 3. Væ ciuitas ſanguinum vniuerſa mendacij, dilaceratione plena. *Iſa.* 1. Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij? Iuſtitia habitauit in ea, nunc autem homicidæ. Et ſubdit de peſte eorum qui non captiuabuntur, ſed in obſidione peribunt.

Superbia eſt Deo exoſa.

Quod ſi reliqui fuerint] à gladio ſcilicet hoſtis, vel captiuitate [decem viri in domo vna] hoc eſt, in familia vel tribu vna. Decem nominat ideo, quia *ſupra quinto*, mille deduxit ad centum, & centum ad decem: & ne credatur quod illis decem parcere velit, ideo hic dicit quod & illi conſumendi ſunt [& ipſi morientur] fame ſcilicet, & peſte. *Pſalm.* 103. Deficiant peccatores, & iniqui, ita vt non ſint. Et ſubdit de numero mortuorum.

Et tollet eum propinquus ſuus] ſcilicet mortuum [& comburet eum] quia hoſtibus obſidentibus per portas efferre non audet ad ſepeliendum, & ergo in domo timens corruptionem comburit, ne fœtore putrefacti corporis corrumpatur [vt efferat oſſa de domo] ſine fœtore corruptionis. Et hæc combuſtio ſignum eſt incendij æterni. *Iſa.* 9. Succenſa eſt quaſi ignis impietas, veprem & ſpinam vorabit [& dicet] ſupple, ille propinquus qui vocatus eſt ad comburendum [ei qui in penetralibus domus eſt] ſupple, cuſtodiens eos qui tabe famis & peſtilentiæ moriuntur [Nunquid adhuc eſt penes te] ſupple, mortuus quem comburam? *Ezech.* 39. Conſtituent luſtrantes terram, qui ſepeliant & requirant eos qui remanſerant ſuper faciem terræ, vt emundent eam [& reſpondebit] ille, ſupple, qui de intus eſt [finis eſt] hoc eſt, omnes conſumpti ſunt. *Ezech.* 7. Nunc finis ſuper te, & immittam furorem meum in te. *Thren.* 4. Melius fuit occiſis gladio, quàm interfectis fame: quoniam iſti extabuerunt, conſumpti à ſterilitate terræ [& dicet ei] exterior ſcilicet interiori [Tace] hoc eſt, ad Dominum non clama [& non recorderis nominis Domini] In tanta enim pertinacia fuerunt (vt dicit *Hieronymus*) quod nec maximis malis preſſi Dominum inuocare voluerint. Et ſignificant eos qui in infirmitate mortis non conuertuntur ad Dominum. *Apoc.* 16. Æſtuauerunt homines æſtu magno, & blaſphemauerunt nomen Dei habentis poteſtatem ſuper has plagas, neque egerunt pœnitentiam, vt darent illi gloriam. 2. *Paralip.* 16. Ægrotauit Aſa dolore pedum vehementiſſimo, & nec in infirmitate quæſiuit Dominum, ſed magis in medicorum arte confiſus eſt.

Quia ecce Dominus] in proximo, ſupple [mandabit] Aſſyriis ſcilicet, vel dæmonibus [& percutiet domum maiorem ruinis] diuitum ſcilicet familiam, vel decem tribuum. *Matth.* 7. Flauerunt venti, venerunt flumina, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & facta eſt ruina eius magna [& domum minorem] ſupple, percutiet [ſciſſionibus] Domum minorem vocat vel domum plebeiorum, vel domum duarum tribuum, quæ ſciſſa eſt, quia multis cadentibus, pauci remanſerunt, ſicut parietinæ manent ſciſſis & ruentibus domibus. *Iſa.* 5. Niſi domus multæ fuerint deſertæ grandes & pulchræ, & abſque habitatore. *Iſa.* 25. Poſuiſti domum alienorum, vt non ſit ciuitas, & in ſempiternum non ædificetur. Et quia aliquis poſſet quærere, quare tam crudeliter vindicaret in eos, cum per naturam ſit bonus & dulcis, &c. Reſpondet.

Nunquid currere queunt in petris equi] Quaſi diceret. Non; quia pes durus equi, & non filius duro lapidi non infigitur ad ſtandum, nec ad ſe tenendum [aut arari poteſt in bubalis] *Gloſſa.* Sylueſtris bos non poteſt domari, vt ſuſcipiat aratra. Et cum animalia naturam ſuam non mutent, vos malitia me mutaſtis de dulci in amarum. *Oſea* 14. Pereat Samaria; quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum. Et hoc eſt quod ſequitur [quoniam in amaritudinem conuertiſtis iudicium] iuſti ſcilicet iudicis Dei, qui dulcis eſt per naturam: vt ſcilicet iudicium amarum de vobis faceret. *Oſea* 12. Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis [& fructum] dulciſſimum, ſupple [iuſtitiæ] quem ſcilicet iuſtus iudex pro iuſtitia reddidit patribus [in abſynthium] ſupple, conuertiſtis; oportet enim quod fructibus veſtris amaris amaritudo abſynthij in pœna reſpondeat. *Deut.* 32. Vua eorum vua fellis, & botrus amariſſimus. *Sap.* 4. Fructus eorum acerbi & inutiles ad manducandum. Qualiter autem conuerterint, ſubdit.

Qui lætamini in nihili] in idolo ſcilicet, vel in peccato. *Ezech.* 28. Nihil factus es & non eris in perpetuum [qui dicitis] ex præſumptione ſcilicet ſuperbiæ. *Tob.* 4. Superbiam nunquàm in tuo ſenſu, aut in animo tuo dominari permittas [Nunquid non in fortitudine noſtra] non Dei ſcilicet [aſſumpſimus nobis cornua] regni ſcilicet, & poteſtatis in Ieroboam & ſucceſſoribus ſuis. Et fortitudinem appellant potentiam ſecularem in parentibus, diuitiis, potentatu, & induſtria. Simile *Dan.* 4. Nonne hæc eſt ciuitas Babylon magna quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Contra hos dicitur in *Pſal.* 74 Nolite extollere in altum cornu veſtrum. De bonis autem dicitur in *Pſal.* 88. In nomine meo exaltabitur cornu eius.

Ecce ego ſuſcitabo ſuper vos] ſcilicet opprimendos [domus Iſraël] decem & duæ tribus [gentem] Aſſyriorum ſcilicet, Chaldæorum, vel dæmonum, qui gens dicuntur, quia gentili ferocitate debacchantur. *Habac.* 1. Suſcitabo ſuper vos

Chaldæos gentem amaram. *Isa.* 13. Suscitabo super vos Medos qui argentum non quærant, nec aurum velint, sed sagittis paruulos interficient [dicit Dominus Deus exercituum] cui scilicet, sicut dicit. *Greg.* militat etiam id quod per malitiã voluntatis obstat [& cōteret vos] in personis scilicet, & rebus. *Isa.* 10. Ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum] ab introitu Emath] quæ est Antiochia, & est principium terræ promissionis ex parte Aquilonis [vsque ad torrentem deserti] hoc est, riuum, qui Riuorucula dicitur, & inter Pelusium montem & desertum Ægypti cadit in mare vbi est finis terræ promissionis ad Meridiem, hoc est, vastabit à fine vsque in finem. *Luc.* 21. Missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem eorum succendit.

CAPVT VII.

Hæc ostendit mihi Dominus Deus.

Hic incipit ostendere per similitudines malum captiuitatis futuræ. Et diuiditur in partes duas. Primo enim inducit similitudines. Secundo, quasi explanando eas comminatur pœnam infra, post principium octaui *ibi* [Audite hoc qui conteritis pauperem] Prima diuiditur in duas, in quarum prima sub tribus similitudinibus inducit pœnam. In secunda sub quarta similitudine attractionem pœnæ in ciuitatem infra, octauo *ibi* [Hæc ostendit mihi Dominus, & ecce vncinus pomorum] Adhuc prior diuiditur in duo. Primo enim metaphoricè pœnam describit futuram. Secundo, in prophetando ostendit prophetæ constantiam *ibi* [Et misit Amasias] Prior harum in tres diuiditur. Primo enim ostendit pœnam ex parte vastatoris: secundo, ex parte vastati: tertio, ex parte temotionis auxilij diuini. In prima tria sunt, scilicet, pœnæ comminatio, Sanctorum intercessio, pœnæ suspensio.

Hæc ostendit mihi Dominus Deus] qui solus nouit futurorum dispositionem. *Psal.* 50. Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi [& ecce fictor locustæ] Fictor locustæ Deus est creator omnium, qui in specie formantis locustas apparuit Prophetæ. Locustam vero vocat regem Assyriorum Sennacherib, qui longo saltu de Assyria exiliuit in Iudæam, & vastauit eam. *Psal.* 104. Venit locusta & bruchus, cuius non erat numerus [In principio germinantium serotini imbris] Alius est serotinus imber simpliciter, qui super maturandos fructus descendit, & alius est serotinus imber in principio germinantium, qui fit postquam semina iam verno tempore pullulare incipiunt, & virere, & ad illum virorem venit locusta, vt scilicet recentia deuoret. Vnde in *Psal.* 104. Comedit omne fœnum terræ eorum. De imbre autem dicitur. *Osee* 6. Veniet vobis quasi imber temporaneus, & serotinus terræ [& ecce post serotinum] hoc est, ecce apparuit serotinum in virore & herba [tonsio] tine tonsura regis, hoc est, postquam apparuit serotinum viride quod relictum fuerat a locustis, scilicet, ab Assyriis, statim apparuit Nabuchodonosor tonsor siue tonsura regis, qui sicut falce quadam omnia præcidit, sicut dixerat *Isa.* 7. Radet Dominus in nouacula acuta, in his qui trans flumen sunt in rege Assyriorum, caput & pilos pedum & barbam vniuersam. Et subdit de supplicatione Sanctorum.

Et factum est cum consummasset comedere herbam terræ] locusta scilicet; & tonsor, hoc est, tollere omne quod viroris erat in populo [dixi] ego scilicet, & alij Sancti intercedendo. *Iacob.* 5 Orate pro inuicem vt saluemini; multum enim valet deprecatio iusti assidua [Domine Deus propitius esto, obsecro] populo, scilicet 2. *Machab.* 2. Deus qui liberauit populum suum, & reddidit hæreditatem omnibus, & regnum, & sacerdotium, & sanctificationem, sicut promisit in lege, speramus quod cito nostri miserebitur [quis suscitabit Iacob] hoc est, suscitare poterit? duodecim tribus scilicet [quia paruulus est] viribus scilicet, & opibus, & numero. *Abdie.* Ecce paruulum dedi te in gentibus, contemptibilis es valde. Et quia Deus audit desideria Sanctorum, propter hoc tunc temporis liberati sunt, & comminatio suspensa est.

Sanctorum intercessio non est abiici.nda.

Misertus est Dominus super hoc] *Psalm.* 76. Aut obliuiscetur misereri Deus [non erit] supple, hoc tempore malum istud [dixit Dominus Deus]. 3. *Reg.* 21. Quia igitur humiliatus est mei causa, non inducam malum in diebus eius. Hæc locusta significat adulatorem qui super viride cadit, quia in apertis bonis blanditur, & mala tegit, & excusat. *Exod.* 10. Ecce ego inducam cras locustam in fines tuos quæ operiet superficiem terræ, ne quidquam eius appareat. *Isa* 16. Vitor omnis interiit. Hæc locusta venit in principio germinantium, quia cum homo florere incipit & germinare, tunc apparet adulator & blanditor. *Prou.* 1. Fili mi si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. Venit etiam tempore serotini imbris, quia quem Deus compluit gratia ad augmentum virtutis vel boni alicuius, illi statim insident adulatores. *Osea* 12. Oleum in Ægyptum ferebat Ephraim. Tonsor autem qui serotinum tondet & abradit, diabolum significat, qui per mortale peccatum omne tollit quod speciem habet virtutis. *Psalm.* 136. Dixerunt: Exinanite, exinanite vsque ad fundamentum in ea. Sed intercessione Sanctorum aliquando tales conuertuntur. 2 *Machab.* 3. Onias summus sacerdos salutem impetrauit Heliodoro, & propter hoc ibi dicitur; Oniæ sacerdoti gratias age; nam propter eum tibi Dominus vitam donauit.

Adulatio blanditiis vitia tegit, & virtutes perimit.

Hæc ostendit mihi Dominus Deus] Describit hic pœnam ex parte vastati, & dicit tria sicut in præcedenti [Et ecce vocauit iudicium] damnationis scilicet [ad ignem] vt scilicet mœnia Iudææ incendantur [Dominus Deus] qui potens scilicet est, & prudens ad iudicandum vbi debet. *Thren.* 2. Succendit in Iacob quasi ignem flammæ deuorantis in gyro [& deuorabit abyssum multam] Ignis scilicet. Abyssum vocat multitudinem & profunditatem peccatorum. *Iere.* 17. Prauum est cor hominis & inscrutabile. *Isa.* 10. Succendetur, & deuorabitur spina eius, & vepres in die vna, & gloria saltus eius, hoc est, multitudo populi eius [& comedet] supple, ignis [simul] cum populo, supple [partem] in Dei cultum, scilicet, templum & Ierusalem. *Isa* 64. Domus sanctificationis, & gloriæ nostræ vbi laudauerunt te patres nostri, facta est in exustionem ignis. Et subdit de supplicatione.

Et

Et dixi]orando ſcilicet pro populo. 2.*Machab. vltim.*Hic eſt qui multum orat pro populo, & pro vniuerſa ciuitate ſancta Ieruſalem [Domine Deus quieſce,obſecro]à vindicta ſcilicet, quam exercere cœpiſti.*Iſa.*64.Ne iraſcatis Domine ſatis, & ne vltra memineris iniquitatis noſtræ [quis ſuſcitabit Iacob]hoc eſt,ſuſcitare poterit?ſupple,niſi tu[quia paruulus eſt] amiſſa ſcilicet gratia , & vulnerato bono naturali.1.*Cor.*13. Si charitatem autem non habuero,nihil ſum.*Matth.*14. Modicæ fidei quare dubitaſti[Miſertus eſt Dominus ſuper hoc] ſupple malo.*Sap.*12. Sed & his tanquam hominibus pepercisti.Et hoc eſt quod ſequitur[Sed & iſtud] ſcilicet , malum [non erit,dixit Dominus Deus] Et hoc factum eſt , quando Iechonia tranſmigrato ſuſpenſa eſt captiuitas vſque ad Sedechiam. Hic ignis tribulationem ſignificat , vt populum conuertat per tribulationem ; quia ignis peccatoribus adhibetur ad pœnitentiam,Sanctis vero ad probationem ac meritum. *Thren* 1. De excelſo miſit ignem in oſſibus meis,& erudiuit me.Et oratione Sanctorum aliquando aufertur tribulatio , ſicut *Num.*11.*&* *Sap.*18. Aaron per incenſum deprecationem allegans , reſtitit iræ , & finem neceſſitati impoſuit.

Oratio Sanctorum ira Dei reſiſtit, & placat.

Hæc oſtendit mihi Dominus Deus] Deſcribit hic auxilij diuini deſtitutionem,& duo dicit; auxilium quod quondam exhibuit , & eiuſdem ſubtractionem[& ecce Dominus ſtans [vt ſcilicet paratus ſit iuuare. *Habac.* 2. Super cuſtodiam meam ſtabo , & figam gradum ſuper munitionem[ſuper murum litum]hoc eſt,linitum per ſyncopen. Murus dicitur populus ex viuis lapidibus coadunatus,quem ſemper cæmento obſeruationis legis , & glutino charitatis , & temperamento virtutis liniuit Dominus , ne caderet. *Gen.*7. Bitumine lineis intrinſecus & extrinſecus.*Iſa.*26.Saluator ponetur in ea murus & antemurale [& in manu eius]Domini ſcilicet[trulla cæmentarij]Significatur auxilium gratiæ, quo ſemper complanauit quicquid aſperitatis ortum fuerit , ſicut cæmentarius cum trulla planat murum & componit. *Gen.* 15. Noli timere Abraham,ego protector tuus ſum, & merces tua magna nimis,

Et dixit Dominus ad me] vt ſcilicet intus inſtrueret me.*Iſa.*50.Dominus mane erigit mihi aurem vt audiam quaſi magiſtrum [quid tu vides Amos?] Non quærit ex ignorantia , ſed vt ex reſponſione occaſionem accipiat inſtruendi. Simile *Iere.*1.Quid tu vides Ieremia?[Et dixi] reſpondens ſcilicet[Trullam cæmentarij]video , ſupple 1.*Cor.*3.Dei ædificatio eſtis[& dixit Dominus] inſtruens ſcilicet intus[ecce ego ponam] hoc eſt , deponam & auferam[trullam] hoc eſt auxilium meum [in medio populi mei Iſrael]hoc eſt,quæ eſt in medio populi,hoc eſt, abſtraham auxilium , & exponam eos tribulationibus,vt ſaltem per tribulationes ad me redeant.*Oſea* 6. In tribulatione ſua mane conſurgent ad me[non adiiciam vltra] ſicut , ſupple, feci antiquitus[ſuperinducere eum] murum ſcilicet , qui trullam ſuperinducendo complanatur & politur. Dicit enim ſe non præſtiturum auxilium populo.*Pſal.*62.Tradentur in manus gladij, partes vulpium erunt. Item *Pſal.* 70. Deus dereliquit eum,perſequimini & comprehendite.

Et]tunc,ſupple [demolientur] Aſſyrij ſcilicet, vel dæmones[excelſa idoli]hoc eſt,excelſa loca, in quibus ſtant idola,ſicut Bethel,& Dan, & Galgal, & Berſabee.Vel excelſa idoli dicuntur montes ſuperbiæ , in quibus miſer homo idola ſpectaculorum mundi colit. *Pſal.* 77. In via concitauerunt Deum in collibus ſuis , & in ſculptilibus ſuis ad æmulationem eum prouocauerunt [& ſanctificationes Iſrael]quibus ſcilicet ſanctificari ſe putat in idolis , quæ potius prophanationes dici deberent [deſolabuntur]hoc eſt,in ſolitudinem redigentur. 1.*Machab.*2. Templum eius ſicut homo ignobilis.Et 2.*Machab.*6.Templum luxuria erat plenum, & ſcortantium cum meretricibus [& conſurgam ſuper domum Ieroboam]pronepotis ſcilicet Iehu 4.*Reg.*14.[in gladio]hoc eſt , interficiendo omnes. *Iſa.*14.Conſurgam ſuper eos, dicit Dominus Deus exercituum,& perdam Babylonis nomen ,& reliquias,& progeniem,& germen.

Et miſit Amaſias] Hic tangitur de Prophetæ conſtantia , qui etiam propter mortis periculum prophetare non deſtitit. Et diuiditur in partes duas. Primo enim ponitur Prophetæ increpatio. Secundo Prophetæ ad increpantes reſponſio *ibi* [Et reſpondit Amos]Prima , tria continet,ſcilicet, Prophetæ apud regem accuſationem, & obiectionem,& Sacerdotum contra Prophetam inuectionem[Et miſit Amaſias] timens ſcilicet , ne regno perdito ipſe amitteret Pontificatum [Sacerdos] ſcilicet,ſummus[Bethel]hoc eſt , idoli quod fuit in Bethel[ad Ieroboam]pronepotem ſcilicet Iehu,de quo 4 *Reg.*14.[regem Iſrael,dicens]hoc eſt ,decem tribuum . Hoc competit nominis interpretationi: quia Amaſias indignans Dominus , vel furor Domini interpretatur. Et ſubdit accuſationem.

Rebellauit contra te Amos]Falſum dicit , quia non bellum inſtruxit , ſed ſolum verba dixit [In medio domus Iſrael]ac ſi dicat , vbi potentior es, & ideo vituperium tuum maius eſt. Et aggrauat rebellionem[non poterit terra ſuſtinere vniuerſos eius ſermones]quia,ſupple , non tantum loquitur contra te , ſed contra omnes habitantes in terra. Hoc autem intendit quod tota terra inſurgat contra eum. Simile quid factum eſt Domino , & fit adhuc ſuis à Pontificibus. *Ioan.* 11. Collegerunt Pontifices & Phariſæi concilium. *Et post pauca.* Si dimittimus eum ſic,omnes credent in eum , & venient Romani & tollent noſtrum locum & gentem. Similiter Prædicatores veritatis à Pontificibus , ne in ſuis epiſcopatibus prædicent , eiiciuntur. 1.*ad Theſſ.* 2. eadem paſſi eſtis à contribulibus veſtris,ſicut & ipſe Dominus à Iudæis , qui & Dominum occiderunt Ieſum , & Prophetas , & nos perſecuti ſunt , & Deo non placent , & omnibus hominibus aduerſantur , prohibentes nos loqui Gentibus vt ſaluæ fiant , vt impleant peccata ſua ſemper , peruenit enim ira Dei in eos vſque in finem.Et ſubdit deſcendendo ad ſpeciem.

Veritatem annuntiantibus obſiſtunt pſeudoepiſcopi.

Hæc enim dicit Amos]Attribuit homini quod Deus dixerat,vt minus timeatur ; contra quod dicitur 1.*ad Theſſ.*2. Cum accepiſſetis à nobis verbum auditus Dei , accepiſtis illud non vt verbum hominum,ſed ſicut eſt vere verbum Dei. *Ezech.*3. Domus Iſrael nolunt audire te , quia nolunt audire me [In gladio morietur Ieroboam] mentitur. Dixit enim , conſurgam ſuper domum Ieroboam in gladio,quod fuit comminatio in pœnitentiam, interminatio autem mortis pœnitentiam abſtuliſſet. Et aggrauando ſubdit de populo [& Iſrael captiuus migrabit de terra ſua]Hoc iuſtum fuit, vt

ſcilicet

ſcilicet colentes deos alienos ad terras illorum deorum transferrentur. *Iere.16.* Vnuſquiſque ambulat poſt prauitatem cordis ſui mali, vt me non audiant, & eiiciam eos de terra hac, in terram quam ignoratis vos & patres veſtri, & ſeruietis ibi diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem, Chaldæis ſcilicet, vel dæmonibus. Rege autem non curante accuſationem, nec reſpondente, ipſe Pontifex inuehitur in Prophetam.

Et dixit Amaſias ad Amos] Semper enim proniores fuerunt Pontifices ad perſequendum bonos quam principes ſeculares [Qui vides] hoc eſt, ô Propheta. 1.*Reg.*9. Qui nunc Propheta dicitur, olim videns vocabatur [gradere] hoc eſt, à loco recede [in terram Ioda] hoc eſt, in regnum duarum tribuum. *Amos* 2. Mandabatis Prophetis, dicentes, Ne prophetetis. Quod & modo fit; Prædicatores enim veritatis eiiciuntur. *Matth.* 10. Perſequentur vos de ciuitate in ciuitatem [& comede ibi panem] Deſpectiue dicit, ac ſi prædicatione veritatis panem quæreret, ſicut mercenarij; cum non prædicaret vt comederet, ſed potius comederet vt prædicaret. Et hoc eſt quod ſequitur [& ibi prophetabis] pro pane ſcilicet: & retorquet in eum auaritiam falſorum prophetarum, de quibus *Ezech.*13. Violabant me ad populum meum, propter pugillum hordei, & fragmen panis. Contra quod dicitur 1.*Cor.*9. Quæ eſt merces mea, vt Euangelium prædicans ſine ſumptu ponam illud, hoc eſt, gratis. *Matth.* 10. Gratis accepiſtis, gratis date [in Bethel non adiicies vltra vt prophetes] Quaſi dicat. Iſtud quod modo feciſti, parco; ſed ſi vltra feceris, malo tuo feceris [quia ſanctificatio regis eſt] qui ſcilicet ibi vitulum poſuit. Et hoc explanat ſubdens [& domus regni eſt] in qua ſcilicet rex ad regnandum conſecratur, ſicut Babylon domus regni fuit. *Dan.*4. Et ſicut Suſis domus fuit regni Aſſueri *Eſther* 1. Senſus eſt, quod reus ſit criminis læſæ maieſtatis, qui contra ſedem & domum regis loquitur. *Iere.*20. Percuſſit Phaſſur Ieremiam Prophetam & miſit eum in neruum. Phaſſur enim etiam erat ſacerdos qui conſtitutus erat in domo Domini. Et *Iere.* 36. Combuſtus eſt liber *Ieremiæ* Prophetæ ab iniquo rege. *Iere.* 38. Rogamus vt occidatur homo iſte; de induſtria enim diſſoluit manus virorum bellantium qui remanſerunt in ciuitate hac, & manus vniuerſi populi, loquens ad eos vniuerſa verba hæc; ſiquidem homo ille non quærit pacem populo huic, ſed malum.

En crudelitatem pōtificum.

Ieremias propter veritatem cæditur.

Et reſpondit *Amos*] 1. *Petr.*3. Parati ſemper ad ſatisfactionem omni poſcenti vos rationem de ea quæ in vobis eſt ſpe. *Prou.* 26. Reſponde ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam, ne ſibi ſapiens videatur [& dixit ad Amaſiam] conſtanter ſcilicet, ſtans pro veritate *Eccl.* 4. Pro iuſtitia agonizare pro anima tua, & vſque ad mortem certa pro iuſtitia, & Deus expugnabit pro te inimicos tuos [non ſum Propheta] officio ſcilicet, vel parentela, vel educatione inter Prophetas, ſicut officio Propheta fuit *Eliſeus*, qui in Prophetam vnctus fuit ab Elia 3. *Reg.* 19. Generatione autem, ſiue natalibus Propheta fuit *Iſaias* & alij multi, quorum patres Prophetæ fuerunt, à quibus ad filios quaſi per hæreditatem gratia deſcendit prophetalis; educatione vero fuerunt Prophetæ, multi qui erant cum *Eliſeo* 4.*Reg.* 15. Et hoc ſubdit exponendo [&] id eſt [non ſum filius Prophetæ] *Gloſſa* tamen aliter exponitur, dicens; Non ſum Propheta nunc, quia iam in iſto inſtanti non habeo reuelationem. Humilis iſte magna de ſe negans, & humilia confitens, imitator eſt Ioannis Baptiſtæ, de quo dicitur *Ioan.*1. Confeſſus eſt & non negauit, & confeſſus eſt quia non ſum ego Chriſtus. *Greg.* Cum tantus eſſet vt Chriſtus credi potuiſſet, elegit magis ſolide ſubſiſtere in ſe, quam inaniter eleuari ſupra ſe [ſed armentarius ego ſum] *Gloſſa.* Hoc veritatis eſt, bubulcus enim vel paſtor alienorum pecorum fuit. *Rom.* 12. Non alta ſapientes, ſed humilibus conſentientes. Et inter paſtores dicit ſe minimum ſubdens [vellicans Sicomoros] quia ſcilicet propria prata non habeo in quibus paſcam, ſed vellico ſiue diſcerpo folia Sicomorum & aliarum arborum ad paſcua pecorum. Simile 1.*ad Cor.*15. Ego enim ſum minimus Apoſtolorum qui non ſum dignus vocari Apoſtolus 1.*Reg.*25. Ecce famula tua ſit in ancillam, vt lauet pedes ſeruorum Domini mei. Negando autem de ſe quod non fuit, & confitens humiliter quod fuit; refert gratiam quæ humilibus ſemper præſto eſt.

Et tulit me Dominus Deus] hoc eſt, Spiritu ſuo ſuſtulit. Simile in *Pſalm.* 77. Suſtulit eum de gregibus ouium, de poſt fœtantes accepit eum [cum ſequeret gregem] more ſcilicet bubulci. 1. *Reg.*2. Suſcitans de puluere egenum, & de ſtercore erigens pauperem [& dixit ad me] ſupple, Dominus interiorem illuminationem infundendo. *Iac.*3. Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. *Iſa.vlt.* Ad quem reſpiciam, niſi ad pauperculum & contritum ſpiritu, & trementem ſermones meos? [vade & Propheta ad populum meum Iſrael] Quod dicit, Vade, intelligitur de profectu virtutis. *Iob* 38. Nunquid emittes fulgura & ibunt, & reuertentia dicent tibi, Adſumus. *Ezec.* 1. Animalia ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis, tonantia ſcilicet verbis, ac coruſcantia exemplis.

Humilitas ſemper Deo eſt grata.

Et nunc] quia ſcilicet prohibes prophetare [audi verbum Domini] comminationis ſcilicet [Tu dicis] temere ſcilicet contra Dominum, dicens [Non Prophetabis ſuper Iſrael] & ſic prohibes, ne verbum Dei loquar. *Iſa.* 30. Dicunt videntibus, Nolite videre; & aſpicientibus, nolite aſpicere nobis, ea quæ recta ſunt [& deo ſtillabis ſuper domum idoli] Bethel ſcilicet, & Dan. Stillare vocat loqui ordinate, vt pœna determinetur ad culpam. Vnde *Gloſſa*. Non annuntiabis iram Dei cultoribus idolorum. *Iob* 29. Verbis meis nihil addere audebant, ſed ſtillabat ſuper eos eloquium meum. *Deut.* 32. Fluat vt ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina. Ros enim verbum eſt Dei, dulcia promittens bonis; imber autẽ, doctrinam exhibens ſimplicibus; ſtillæ vero, comminationes malis inferens; quia ſtillæ ſecundum Philoſophum ſunt magnæ guttæ, quæ cum impetu cadunt. *Iob* 26. Cum vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus, tonitruum magnitudinis eius quis poterit intueri? [Propter hoc, hæc dicit Dominus] hoc eſt, propter hanc culpam. *Iſa.* 30. Pro eo quod reprobaſtis verbum hoc, & ſperaſtis in calumnia & in tumultu, & innixi eſtis ſuper eo propterea erit vobis iniquitas hæc, ſicut interruptio cadens, & requiſita in muro. Et ſubinfert quinque pœnas Prima eſt.

Vxor tua in ciuitate fornicabitur] Bethel ſcilicet, vbi tu es ſummus ſacerdos. *Deut.*28. Accipies vxorem, & alius dormiet cum ea. Fornicationem

vocat

vocat adulterium & pollutionem per hostes *Iob* 31. Scortum sit alterius vxor mea, & super illam incuruentur alij. *Thren.* 5. Mulieres in Sion humiliauerunt & virgines in ciuitatibus Iuda.

Et filij tui] quæ praeclarior tibi natio est [& filiæ tuæ] per quas generos tibi acquirere cupiebas [in gladio cadent] hostium scilicet. *Ezech.* 9. Senem adolescentulum & virginem, paruulum & mulieres interficite vsque ad internecionem. Et hæc est secunda pœna. Si obijciatur quod hoc est contra iustitiam diuinam vt innocens occidatur. *Ezech.* 18. Filius non portabit iniquitatem patris, nec pater iniquitatem filij. *Hieronymus* respondet, quod loquitur de illis qui iam imitatores paternæ malitiæ fuerunt & si aliqui alij occisi sunt, bene actum est cum eis, ne malitias parentum imitarentur, sicut dici consueuit de infantibus Sodomorum. *Sap.* 4. Ex iniquis omnes filij qui nascuntur testes sunt nequitiæ aduersus parentes in interrogatione sua. Et subdit pœnam tertiam.

Filius cur puniatur pro peccato patris.

Et humus tua] supple, quam possides [in funiculo metietur] ab hostibus scilicet, vt æqualiter inter eos diuidatur. *Thren. vlt.* Hæreditas nostra versa est ad alienos, domus nostræ ad extraneos. *Psal.* 108. Fiant dies eius pauci, & episcopatum eius accipiat alter. Et subdit quartam.

Et tu in terra polluta morieris] pollutam terram dicit Gentilium, propter idola quæ colebant. *Isaia* 22. Quasi pilam mittet te in terram latam & spatiosam. Ibi morieris, & ibi erit currus gloriæ tuæ, & ignominia domus Domini tui. Et subdit quintam.

Et Israel] populus scilicet decem tribuum [captiuus] scilicet ab hostibus, Chaldæis, & Assyrijs [migrabit de terra sua] scilicet, vel in Babylonem, vel ad montes Persarum & Medorum. *Isaia* 51. Filij tui proiecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum, sicut Orix illaqueatus, pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui. Hæc sub eisdem auctoritatibus dicuntur de malis Prælatis, quorum vxores, hoc est, Ecclesiæ polluuntur hæresi & peccatis, & filij & filiæ qui significant subiectos, gladio diaboli trucidantur; & ipsi inter pollutos polluti moriuntur, & possessiones Ecclesiæ à tyrannis distrahuntur, & populus eis commissus à diabolo captiuus & illaqueatus ducitur. *Isa.* 5. Propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam.

CAPVT VIII.

Hæc ostendit mihi Dominus Deus.

Ecclesia perit Prælati negligentia.

Tangit hic similitudinem attractionis suppliciorum. Et habet partes duas. Primo enim ostendit, qualiter continuo attrahantur supplicia. Secundo, qualiter ipsa destructio fiet, infra octauo *ibi* [Vidi Dominum stantem super altare] Prima diuiditur in duas. Primo enim ponit similitudinem, secundo similitudinis explanationem *ibi* [Audite hæc qui conteritis pauperem] In prima duo dicuntur, similitudo scilicet, & instructio Prophetæ ad similitudinis intellectum.

Hæc ostendit mihi Dominus Deus] *Osea* 12. Ego visionem multiplicaui eis, & in manu Prophetarum assimilatus sum [& ecce vncinus pomorum] *Hieronymus*. Per vncinum intelligitur abbreuiatum tempus captiuitatis. Sicut enim vncino post excussionem arboris modici fructus attrahuntur, remanentes in summitatibus ramusculorum; ita post tot concussiones & comminutiones non restant, nisi vt attrahantur reliqui, & de arbore naturali abrupti in vasis ponantur hostium, & ad terram hostium transportentur. *Psal.* 20. Fructum eorum de terra perdes, & semen eorum a filiis hominum.

Et dixit] instruens scilicet me [Quid tu vides Amos?] Hoc est, considera, vt intelligas quid significet quod vides. *Dan.* 10. Intelligentia opus est in visione [Et dixi] vt occasionem darem instruenti [vncinum pomorum] supple, video. Per poma enim significatur fructus vanitatis huius mundi. *Sap.* 5. Transierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquàm nuntius præcurrens, & tanquàm nauis quæ pertransit fluctuantem aquam. Sicut enim pomum odore suo resoluitur; sic pompa mundi & vanitas, dum in auras spargitur, dissipatur.

Quam fluxa sit vanitas mundi.

Et dixit Dominus ad me] instruens scilicet me de significatione. *Isa* 50. Dominus aperuit mihi aurem: ego autem non contradico [venit finis super populum meum Israel] captiuitatis scilicet, vel interfectionis. *Ezech.* 7. Finis venit, venit finis super quatuor plagas terræ. Et iste est finis consumptionis, non consummationis. *Isa.* 16. Finitus est puluis, consummatus est miser, defecit qui conculcabat terram [non adiiciam vltra] sicut feci, supple [vt pertranseam eum] dissimulando scilicet, ne percuterem. *Iob* 14. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbia. Ad tempus enim Deus dissimulat, sed peccatorem non transit quin feriat; non enim pertransit nisi eos qui signum Thau habent in fronte. *Ezech.* 9 Omnem super quem videritis Thau, ne occidatis. *Exod.* 12. Transibit Dominus percutiens Ægyptios, cumque viderit sanguinem in superliminari, & in vtroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi, & lædere domus vestras. Effectum autem subiungit significationis vncini.

Deus dissimulat peccata a signanti, per, non obliuiscitur.

Et stridebunt cardines templi in die illa dicit Dominus Deus] Cardines templi in quibus voluitur ostium templi ad intrandum & exeundum, vocat principes & pontifices, & reges, per quos est introitus vel exitus in Synagogam, vel Ecclesiam: & hi tunc stridebunt, & quod lugebunt. *Thren.* 2. Defixæ sunt in terra portæ eius: perdidit & contriuit vectes eius, reges eius, & principes eius in gentibus. Et hæc dicit Dominus, quem nihil latet. *Hebr.* 4. Omnia nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis sermo. Et hoc explanat, subdens [multi morientur] propter peccatum scilicet. *Rom.* 6. Corpus quidem mortuum est propter peccatum. Mortuus enim est qui principium vitæ (quod est Deus) in se non habet [in omni loco proiicietur] hoc est spargetur [silentium] vt scilicet nihil in quo vita est, audiatur. 1. *Reg.* 2. Impij in tenebris conticescent. *Osea* 4. Nocte tacere feci matrem tuam, & conticuit populus meus, eo quod non habuit scientiam.

Cardines templi, prælati sunt Ecclesiæ.

Audite hoc] Explanat hic similitudinis inductionem per tria; per peccati scilicet exprobrationem,

nem, per prosperitatis & consolationis ablationem *ibi*] Occidet sol in meridie] & per defectus & mortis inductionem *ibi*[Ecce dies veniunt] In prima harum duo dicit, scilicet, peccati exprobrationem, & condemnationem *ibi* [Iurauit Dominus]

Audite hoc] id est, quid significet hoc audite. *Iob* 12. Nonne auris verba diiudicat, & fauces comedentis saporem[qui conteritis pauperem]bona scilicet pauperum diripiendo. *Isa.* 3. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis?[& deficere facitis egenos] Deficiunt enim egeni quando sua subtrahuntur, sicut dicit *Hieronymus*. Hoc faciunt clerici nostri temporis, qui bonas consuetudines vocant inuentiones ad extenuandos pauperes. *Prou.* 30. Est generatio quæ pro dentibus habet gladios, & commandit molaribus suis, vt comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus[dicentes]per auaritiam scilicet[Quando transibit messis] Messis hic non dicitur tempus messium, sed fructus; & optant vt fructus messium transeant, vt sua carius vendant. quæ scilicet de anno in annum propter caristiam reseruauerint; contra hoc quod dicitur *Leuit.* 25. Si attenuatus fuerit frater tuus, & infirmus manu, & susceperis eum, quasi aduenam & peregrinum, & vixerit tecum, ne accipias ab eo vsuras, nec amplius quàm dedisti. Time Deum tuum vt viuere possit frater tuus apud te, pecuniam tuam non dabis ei ad vsuram, nec frugum superabundantiam exiges ab eo. Frugum autem superabundantiam quærit qui multo maioris vendit quàm emit. Et hoc est quod sequitur.

Vsura interdicitur.

Et venundabimus merces]hoc est, ad voluntatem nostram vendemus, quando pauperes scilicet necessitate famis compulsos emere oportet, sicut illi volunt qui habent granum, vel vinum[& sabbatum]supple, quando transibit. Et intelligit de sabbato terræ, quando terra non seminabatur; tunc enim sequenti anno caristia fuit. *Leuit.* 25. Et hoc est quod sequitur [& aperiemus frumentum]vt scilicet carius vendamus. Vnde *Prouerb.* 11. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium. Frumenta abscondit in tempore, qui antea nouum bono foro emit, & vsque ad tempus caristiæ abscondit. In tempore autem vendit qui frumenta requirentibus vendit, non eleuato vltra communem ac iustam æstimationem pretio. Et hoc subdit.

Maledictus qui frumenta abscondit in tempore.

Vt imminuamus mensuram]hoc est, mensuram paruam pro maiori quam videlicet magnam emimus, vendamus[& augeamus siclum] maius scilicet pretium in pondere accipiendo. Contra quod dicitur. *Leuit.* 19. Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura. Statera iusta & æqua sint pondera, iustus modius æquusque sextarius[& supponamus stateras dolosas]Maiori scilicet emendo & minori vendendo. *Prouerb.* 11. Statera dolosa abominatio est apud Deum, & pondus æquum voluntas eius. *Michæa* 6. Adhuc ignis in domo impij, thesauri iniquitatis, & mensura minor iræ plena. Et quod intentione auaritiæ hoc fecerint, subdit.

Abominabilis est Deo statera dolosa.

Vt possideamus in argento egenos] necesse est enim vt & seipsos consumpta substantia vendant in seruos & ancillas. *Gen.* 47. Non celamus Dominum nostrum quod deficiente pecunia, pecora simul defecerunt: nec' clam te est, quod absque corporibus & terra nihil habemus. Cur ergo moriemur te vidente? & nos & terra nostra tui erimus[& pauperes pro calceamentis] supple, possideamus. Calceamentum autem vocat conculcationem ab vili, quia conculcatur calceamentum. Et sensus est, Vt possideamus pauperes ad conculcandum. *Mich.* 6. Nunquid iustificabo stateram impiam, & saccelli pondera dolosa? In quibus diuites eius repleti sunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum[& quisquilias frumenti vendamus?]*Sap.* 2. Opprimamus pauperem iustum, & non parcamus viduæ. Quisquiliæ enim sunt paleæ immixtæ frumento quas pauperes emere coguntur, propter famis necessitatem. *Luca* 16. Cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis. Cuius peccati subiungit detestationem.

Auaritia modum nescit

Iurauit Dominus] hoc est, in sua veritate statuit[in superbiam]hoc est, contra superbiam [Iacob]hoc est, decem tribuum. *Glossa* inducit illud 1. *Petri* 5. Deus superbis resistit [Si oblitus fuero] supple per indulgentiam[vsque in finem] hoc est, vsque ad vltimum[omnia opera eorum] peccatorum scilicet. *Iob* 14. Signasti quasi in sacculo delicta mea. *Sap* 1. In cogitationibus impij interrogatio erit, & sermonum illius auditio ad] Deum veniet[Nunquid non super isto] supple, peccato tam crudeli, & tam nefando[non] supple, merito [commouebitur terra] hoc est, terreni concutientur commotione conturbationis *Isa.* 24. Dissipatione dissipabitur terra, & direptione prædabitur. Et hoc explanat subdens.

Et]id est[lugebit omnis habitator eius] Habitator terræ est qui mente inhabitat terram. *Isa.* 24. Propter hoc maledictio vorabit terram, ideoque insanient cultores eius, & peccabunt habitatores eius, & relinquentur homines pauci [&] id est [quia ascendet quasi fluuius vniuersus]supple, habitator terræ, hoc est, Sicut Nilus obstructus in ostiis cumulis arenarum, super ripas ascendens, operit terram: ita isti cumulis diuitiarum quasi ascendentes inundant super pauperes. *Isaia* 8. Ibit per Iudam inundans & transiens vsque ad collum veniet. Multos enim suffocant pauperes, quasi ad collum stringentes sicut dicitur *Matth.* 18. Abiit & misit eum in carcerem, donec redderet vniuersum debitum. Hoc enim malus seruus fecit conseruo. Et dicitur *ibidem*, quod tenens suffocabat eum dicens: Redde quod debes [& eiiceetur]de diuitiis scilicet, per captiuitatem, vel mortem, sicut eiiciuntur cumuli arenarum, obstruentes Nilum. *Isa.* 22. Expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te [& defluet quasi riuus Ægypti] hoc est, Sicut Nilus remotis cumulis arenarum defluit in mare: ita isti per mortem ablatis diuitiis, defluent in amaritudinem æternam. 2. *Reg.* 14. En omnes morimur, & quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non reuertuntur. *Psal.* 57. Ad nihilum deuenient tanquàm aqua decurrens.

Auari pauperum sunt suffocatores.

Et erit] Tangit hic lætitiæ in tristitiam conuersionem[Et erit]certitudinem notat futuri quod prædicitur[in die illa dicit Dominus]claræ scilicet iustitiæ [occidet sol in Meridie] hoc est, quando clarius deberet lucere. Sol autem est vel intelligentia veritatis, vel splendor prosperitatis. *Sap.* 5.

Sol

Sol intelligentiæ non eſt ortus nobis, laſſati ſumus in via iniquitatis [& tenebreſcere faciam terram [hoc eſt, terrenos [In die luminis] quando ſcilicet lumen lætitiæ & veritatis magis deſideraretur. *Iſaiæ* 13. Obtenebratus eſt ſol in ortu ſuo, & luna non ſplendebit in lumine ſuo. *Ioel.* 2. Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem [Et conuertam feſtiuitates veſtras] hoc eſt, lætitias mundanas [in luctum] temporalis, vel æternæ captiuitatis. *Malachiæ* 2. Diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolemnitatum veſtrarum & [omnia cantica veſtra] quæ de vanitate ſcilicet mundi ſunt [in planctum] ſupple, conuertam. *Thren.* 5. Verſus eſt in luctum chorus noſter. *Amos* 5. Aufer à me tumultum carminum tuorum, & cantica lyræ tuæ non audiam. Et ſubdit de ſignis triſtitiæ.

Et inducam ſuper omne dorſum, ſaccum] qui ſcilicet aſper, & humilis eſt. Tali enim habitu tempore triſtitiæ vtebantur antiqui. *Iob* 16. Saccum conſui ſuper cutem meam, & operui cinere carnem meam. Facies mea intumuit à fletu, & palpebræ meæ caligauerunt [& ſuper omne caput caluitium] ſupple, inducam euulſis pilis præ triſtitia. *Ezech.* 29. Omne caput decaluatum eſt. *Iſaia* 7. In die illa radet Dominus in nouacula conducta in his qui trans fluuium ſunt, in rege Aſſyriorum caput & pilos pedũ & barbam vniuerſam. 1. *Eſdræ* 9. Cum audiſſem ſermonem iſtum, ſcidi pallium meum, & tunicam meam, & euulſi capillos capitis mei, & barbæ, & ſedi mœrens [&] ſic, ſupple [ponam eam] terram ſcilicet [quaſi luctum vnigeniti] ſcilicet, vt vnuſquiſque tam amarè lugeat, ſicut conſueuit lugeri vnigenitus. *Ieremiæ* 6. Luctum vnigeniti fac tibi planctum amarum [& nouiſſima eius] ſcilicet in Romana captiuitate, vel inferni, ſupple, ponam [quaſi diem amarum] propter ſcilicet pœnæ temporalis, vel æternæ amaritudinem. *Sophoniæ* 1. Vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis. Hæc pœnitentibus conueniunt ſub eiſdem auctoritatibus, qui gaudia peccatorum in luctum conuertunt, ſuauitatem deliciarum in ſacci aſperitatem, caput mentis radunt à pilis malarum cogitationum, & ponunt ſiue fundant ſe in luctum, quaſi vnigenitum lugeant, hoc eſt, ſpiritum ſuum, & nouiſſimam mortis, vel inferni amaritudinem quotidie præ oculis habent. *Eccleſiaſt.* 7. In omnibus operibus tuis memorare nouiſſima tua, & in æternum non peccabis.

Quæ conuerſio ſit pœnitentibus neceſſaria.

Ecce dies veniunt] Hic tangit reſponſionis & conſolationis diuinæ ablationem, ſub methaphora famis. Et ideo ponit methaphoram, ſecundo explanationem, tertio defectum conſequentem [Ecce dies veniunt] claræ ſcilicet iuſtitiæ [dicit Dominus] qui non mentitur [& emittam famem] Verbum emiſſionis notat, quod ipſa fames quantum ad demeritum eorum diu venire debuerat [in terram] terrenos ſcilicet Iudæos. *Pſalmo* 104. Vocauit famem ſuper terram, & omne firmamentum panis contriuit. *Geneſ.* 41. Creſcebat quotidie fames in omni terra. Et explanat methaphoram [non famem panis] materialis ſcilicet [neque ſitim aquæ] materialis ſcilicet [ſed audiendi verbum Dei] hoc eſt, reſponſa & oracula facta per Prophetas, quos modo contemnitis. 1. *Reg.* 3. Sermo Domini erat pretioſus, hoc eſt, ratus. *Ioſephus* enim dicit, quòd in vltima captiuitate reſponſum per Prophetas habere non poterant. Nec mirum, quia Dominum prophetarum occiderunt. *Iſa.* 29. Claudet oculos veſtros, Prophetas & principes veſtros qui vident viſiones, operiet. *Ezech.* 14. Viri iſti poſuerunt immunditias ſuas in cordibus ſuis, & ſcandalum iniquitatis ſuæ ſtatuerunt contra faciem ſuam. Nunquid interrogatus, reſpondebo eis? Quaſi diceret, Non. 1. *Regum* 18. Deus receſſit à me, & exaudire me noluit, neque in manu Prophetarum, neque per ſomnia.

Et commouebuntur] preſſi ſcilicet hac fame & ſiti [à Mari] orientali ſcilicet, mortuo [vſque ad Mare] magnum ſcilicet occidentale [& ab Aquilone] quod eſt aliud latus terræ coniunctum Occidenti [vſque ad Orientem] hoc eſt, ad latus meridionale, quod coniungitur Orienti [circuibunt] ignorantes ſcilicet quid agant [quærentes verbum Domini] reſponſa ſcilicet Prophetarum. *Pſal.* 58. Famem patientur vt canes, & circuibunt ciuitatem [& non inuenient] reſponſum ſcilicet. *Amos* 5. In gregibus ſuis, & in armentis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient; ablatus eſt ab eis. *Thren.* 2. Prophetæ eius non inuenerunt viſionem à Domino. Hæc ſub eiſdem auctoritatibus ad laicos referuntur, quærentes à paſtoribus Eccleſiæ verbi Dei pabulum, & ſapiẽtiæ potum, & non inuenientes. *Thren.* 4. Paruuli petierunt panẽ, & non erat qui frangeret eis. Et ſubdit de conſequente defectu, dicens.

In illa die] ſcilicet cum miſero famem [deficient virgines pulchræ] à pulchritudine propter inediam famis. *Thre.* 1. Virgines eius ſqualidæ, & ipſa oppreſſa amaritudine [& adoleſcentes] ſupple deficient [in ſiti] *Thr.* 4. Qui veſcebantur voluptuoſe, interierunt in vijs; & qui nutriebantur in croceis, amplexati ſunt ſtercora. *Iob* 18. Exardeſcet contra eum ſitis. *Et ibidem poſt pauca*: Attenuetur fame robur eius, & inedia inuadat coſtas eius, deuoret pulchritudinem cutis eius, conſumat brachia illius primogenita mors.

Qui] hoc eſt, quia [illi iurant in delicto Samariæ] hoc eſt, in idolo, quod eſt cauſa delicti. *Sapient.* 14. Infandorum idolorum cultura omnis mali cauſa eſt, & initium, & finis [& dicunt] ſupple, iurantes, & ad modum antiquorum iuramenta formantes [Viuit Deus tuus Dan] In Dan vnum vitulorum Ieroboam poſuit. Vnde ſenſus eſt: Iuro per vitam idoli quod eſt in Dan, à cuius vita ſuam vitam pendere putabant. *Sapient.* 13. Non erubeſcit loqui cum illo qui ſine anima eſt, & pro ſanitate quidem infirmum deprecatur, & pro vita rogat mortuum [& viuit via Berſabee] Hoc dicit propter duas tribus. Berſabee enim eſt in tribu Iuda, vbi duæ tribus idola coluerunt, ſicut in antehabitis dictum eſt. Vnde ſenſus eſt: Iuro per vitam idoli, quod eſt in Berſabee, pro cuius deuotione viam hanc ad ipſum eundum ſuſcepi, ſecundum quod dicitur *Ieremiæ* 5. Filij tui dereliquerunt me, & iurant in his qui non ſunt dij [& cadent] à ſtatu ſcilicet libertatis in captiuitatem. *Iſaia* 64. Cecidimus quaſi folium vniuerſi, & iniquitates noſtræ quaſi ventus abſtulerunt nos [& non reſurgent vltra] *Amos* 5. Domus Iſrael cecidit, non adijciet vt reſurgat.

Idololatria cauſa eſt omnis delicti.

Iſte defectus ſpiritualiter eſt, quando virgineæ mentes ex defectu pabuli ſpiritualis & gratiæ deſtituuntur, & iuuenes in quibus ætas robuſta deberet eſſe, eadem cauſa infirmantur. Et ad hoc auctoritates inductæ ſufficiunt. *Thren.* 1. Omnis populus eius gemẽs, & quærẽs panem, dederunt quæ-

q te pretiosa pro cibo ad refocillandum animam. *Zacharia* 9. Quid bonum eius est, aut quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum & vinum germinans virgines?

CAPVT IV.

Vidi Dominum stantem.

HIc inducit duarum tribuum destructionem, & habet partes duas. Primo enim dicit, qualiter destruentur. Secundo, falsam remouet consolationem, qua sibi blandiebantur *ibi* [Nunquid vt filij Aethiopum] Primm diuiditur in tres. Primo enim ponit destructionem: secundo, fugæ impossibilitatem *ibi* [Non erit fuga eius] Tertio, ne se putent posse resistere, percutientis Dei describit maiestatem *ibi*[Qui tangit terram]Dicit ergo.

Vidi Dominum stantem] vel Angelum in specie Domini, assumpta specie corporali. Stantem autem dicit [super altare] quasi paratum ad recessum sicut describitur *Ezechiel* 10. Egressa est gloria Domini à limine templi, & sterit super Cherubim. Super altare autem stat, quasi dissipaturus cultum & religionem propter idololatriam. *Isaia* 3. Stat ad iudicandum Dominus, & stat ad iudicandos populos [Et dixit Dominus] supple, Angelo, vel Prophetæ [Percute] id est, percutiendum nuntia [cardinem templi] hoc est, Sacerdotes, in quorum potestate est introitus & exitus in templum [& commoueantur superliminaria] hoc est, superædificata. *Isaia* 6. Commota sunt super liminaria cardinum, à voce clamantis, & domus repleta est fumo Quod proximum significabat templi incendium. Et subbdit causam.

Auaritia enim] Glossa, cupiditas rerum temporalium, supple, est [In capite omnium] supple, & singulorum. Summus enim princeps & inferiores, nun studebant, nisi auaritiæ; similiter etiam mens singulorum (quæ caput animæ est) nil nisi auaritiam meditabatur Quod magis verum est de principibus Ecclesiæ, quam Synagogæ. *Ieremia* 6. Extendam manum meam super habitantes terram, dicit Dominus. A minore quippe vsque ad maiorem omnes auaritiæ student, & à Propheta vsque ad Sacerdotem cuncti faciunt dolum. *Isaia* 56. Ipsi pastores igoorauerunt intelligentiam, omnes in viam suam declinauerunt: vnusquisque ad auaritiam suam à summo vsque ad nouissimum. Contra quod dicitur *Isaia* 33. Qui proijcit auaritiam ex calumnia, & excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas ne audiat sanguinem, & claudit oculos suos ne videat malum, iste in excelsis habitat [& nouissimum eorum] hoc est, minimum qui etiam auarus est [In gladio interficiam] Chaldæorum scilicet, vel iudicij mei. *Isaia* 1. Quod si nolueritis, & me ad iracundiam prouocaueritis, gladius meus deuorabit vos. *Iob* 19. Fugite à facie gladij, quoniam vltor iniquitatum gladius est. Nouissimum etiam auarorum mors est, quando finiuntur gladio æternæ condemnationis. *Matthæi* 12. Fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. *Ieremia* 17. In nouissimo erit insipiens. Propter hoc dicitur *Deuterono.* 32. Vtinam saperent & intelligerent, ac nouissima prouiderent. Et subdit de impossibilitate fugæ.

Prelatorū execranda auaritia.

Auaritia finis morte perpetua.

Non erit fuga eis] Manum enim Dei omnipotentis nemo effugere potest. *Amos* 2. Peribit fuga à veloce. 2. *Machab.* 6. Manum Omnipotentis neque viuus neque defunctus effugiam[& qui fugerit ex eis] hoc est, fugere voluerit [non saluabitur] sicut *Ie. vltimo.* Sedechias & sui fugere voluerunt, & non potuerunt, comprehensi in campis Iericho, & adducti in Reblatha, vbi exoculatus est Sedechias & filij eius, & principes interfecti. Et *Ie.* 43. vbi fugientes in Aegyptum, ibidem interficiendi prophetantur. Quod autem in vniuersali dixit, exequitur per singula, subdens.

Manum Dei nemo potest effugere.

Si descenderint vsque ad infernum] Hyperbole est, hoc est, si possibile esset quod in infernum se mergerent[inde manus mea educet eos] Ad iudicium scilicet, & ad vindictam. *Iob* 34. Non sunt tenebræ & non est vmbra mortis, vt abscondantur ibi, qui operantur iniquitatem [& si ascenderint vsque ad cælum]si hoc possibile, supple, esset [inde detraham eos] Simile *Abdiæ.* Si exaltatus fueris vt Aquila, & si inter sidera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.

Et si absconditi fuerint] si hoc possibile esset [in vertice Carmeli] Carmeli montis est valde condensa sylua, vbi multi absconduntur, sicut & Dauid cum viris suis ibidem absconditus fuit 1. *Reg.* 25. [inde scrutans]eos, supple, sicut feras[auferam eos] *Iere.* 16. Mittam eis venatores multos; & venabuntur eos, de omni monte, & de omni colle, & de cauernis petrarum. Quia oculi mei super omnes vias eorum: non sunt absconditæ à facie mea, & non fuit occultata iniquitas eorum ab oculis meis[& si celauerint se] hoc est, celare voluerint[ab oculis meis] qui tamen intuentur in abyssum *Dan.* 3. [In profundo maris] si hoc possibile esset[ibi mandabo serpenti] Leuiathan scilicet[& mordebit eos] hoc est, absorbebit. *Iere.* 51. Absorbuit me quasi draco, repleuit ventrem suum teneritudine mea.

Et si abierint in captiuitatem] Vel literaliter, vel spiritualiter [coram inimicis suis] Chaldæis scilicet, vel dæmonibus [ibi mandabo gladio, & occidet eos] *Ezech.* 5. Gladium euaginabo post eos. *Deut.* 32. Si acuero vt fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionem hostibus meis. Et subiungit generaliter [& ponam]hoc est, figam[oculos meos] quibus scilicet se subducere non possunt [super eos in malum]inducendum super eos [& non in bonum]vt scilicet aliquid boni fiat. *Deut.* 28. Seruies inimico tuo, quem immittet tibi Dominus, in fame, & siti, & nuditate, & omni penuria, & imponet iugum ferreum super ceruicem tuam, donec te conterat [ait Dominus Deus exercituum] Confirmatio est omnium inductorum.

Secundum sensum spiritualem, in infernum fugiunt, qui ad desperationem vel præsumptionem confugiunt. In cælum autem ascendunt qui fortitudine superbiæ contra Deum tument, & resistere se posse Deo putant. In Carmelo latitant, qui in dignitate & in condenso familiæ & parentum, subducere se iudicio putant: in profundo maris, qui fluctuant in amaritudinibus seculi. *Psal.* 138. Quo ibo à Spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero

ad

ad infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris. Etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. *Iob* 11. Excelsior cælo est, & quid facies? profundior inferno, & vnde cognosces? longior terra mensura eius, & latior mari. Et subdit de maiestate percutientis.

Qui tangit terram] hoc est, terrenos [& tabescit] hoc est, in tabem resoluitur. Tabes enim est lues, vel putredo sanguinis mortui. 1. *Machab.* 2. A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius stercus & vermis est, bodie extollitur, & cras non inuenietur [& lugebunt omnes habitantes in ea] *Isa.* 14. Luxit & defluxit terra, & infirmata est [& ascendet sicut riuus] Dominus dicitur sicut riuus Ægypti ascendere, quando maiestate omnes opprimit, sicut Nilus egrediens ripas, tegit Ægyptum. *Isa* 8. Ibit per Iudam inondans, & transiens vsque ad collum veniet. Et intelligitur de transitu fluuij iudicialis, de quo dicitur *Dan.* 7. Fluuius igneus rapidusque egrediebatur à facie eius. Hic riuus dicitur consummationis, quia iudicium illud omnia ad summam iustitiæ deducet [& defluet] inuolue..s, & trahens omnes malos [sicut fluuius Ægypti] defluit in amaritudinem maris; ita defluent isti in amaritudinem æternæ mortis. *Iob* 21. Dulcis fuit glareis Cocyti, & post se omnem hominem trahet, & ante se innumerabiles. Cocytus fluuius infernalis est, qui antea in vita ista, in pœna & peccato trahit omnes, & post vitam istam in infernum trahit innumerabiles. *Eccl.* 1. Stultorum infinitus est numerus.

Tyrannorū minæ non sunt anxie timendæ.

Qui ædificat in cælo ascensionem suam] hoc est, in cælestibus, qui virtutibus in cælum ascendunt, in quibus continuo exaltatur Deus. *Psal.* 8. Eleuata est magnificentia tua super cælos Deus. *Ephes.* 4. Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cælos, vt adimpleret omnia [& fasciculum suum] hoc est, paruulum gregem credentium bonorum [super terram fundauit] fide scilicet, & religione ne pereat. *Glossa.* Iste fasciculus vna Dei religione collectus est. Vnde & ipsa religio à religando, ac velut in fasce Deo vinciente colligando nomen accepit. *Cant.* 1. Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi. *Isa.* 45. Post te vincti manibus pergent, téque adorabunt, & te deprecabuntur.

Qui vocat] *Glossa*, in aera per nubes [aquas maris] *Glossa*, dulcoratas calore solis [& effundit eas] per pluuias [super faciem terræ] *Iob* 38. Nunquid eleuabis vocem tuam in nebula, & impetus aquarum operiet te? Istæ aquæ vel significant doctrinam quam pluunt Doctores, vel significant tribulationem quam pro tempore immittit Deus peccatoribus in pœnitentiam [Dominus nomen eius] *Psal.* 76. Dominus nomen illi. *Exod.* 15. Omnipotens nomen eius.

Nunquid non?] Excludit hic falsam præsumptionem. Dicebant enim populum cui Deus tot beneficia impendit in eductione de Ægypto, & in templi sanctificatione, & in aliis non debere à Deo derelinqui. Et hoc elidit hic [Nunquid non vt filij Æthiopum?] quibus scilicet similia beneficia impendi, creando scilicet, & ab hostibus liberando, & de seruitute educendo [Vos estis mihi filij Israel, dicit Dominus Deus] ac si dicat: Aliis similia beneficia impendi, sicut vobis, & creando, & de diuersis periculis ac seruitute educendo. *Sap.* 11.

Diligit Deus cuncta quæ fecit.

Diligis omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum quæ fecisti. *Psalm.* 18. Non est qui se abscondat à calore eius. Et specificat subdens [Nunquid non Israel ascendere feci de terra Ægypti?] *Michea* 6. Memento quòd eduxerim te de terra Ægypti & de domo seruitutis liberaui te [& Palæstinos] hoc est, Philistæos, supple, eduxi [de Cappadocia] Vnde & Cappadocia manus tortoris interpretatur, & in hoc, suple, sunt similes vobis [& Syros] *Glossa*, qui modo habitant in Damasco, supple, eduxi [de Cyrene] quæ est ciuitas Libiæ vltra Ægyptum. *Sap.* 6. Pusillum & magnum ipse fecit: & æqualiter est ei cura de omnibus. Æthiopes à consuetudine significant peccatores, qui aliquando ad Deum adducuntur. *Psal.* 67. Æthiopia præueniet manus eius Deo. Palæsthini dicuntur potione cadentes, & significant in delectatione mundi submersos, quos de Cappadocia, hoc est, de manu tortoris, aliquando adducit Deus. *Psalm.* 43. Liberasti nos ex affligentibus nos. Syri sublimes vel altos significant in gratia, quos de Cyrene, hoc est, de semine maledicto, aliquando adducit Deus. *Sap.* 12. Erat semen maledictum ab initio.

Ecce] hoc est, per hoc in euidenti pater [oculi Domini super regnum peccans] ad puniendum scilicet: & regnum dicitur, quando in potestate peccati regnat. *Rom.* 9. Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. *Eccl.* 10. Regnum à gente in gentem transfertur propter iniustitias & iniurias & contumelias ac diuersos dolos [& conteram illud] scilicet regnum [à facie terræ] *Psal.* 2. Reges eos in virga ferrea, & tanquàm vas figuli confringes eos. Ab hac tamen contritione finali excipit electos, subdens [Veruntamen conterens] supple, in præsenti [non conteram] in æterna scilicet damnatione [domum Iacob] hoc est, familiam Iacob [dicit Dominus] *Isa.* 1. Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus. 3. *Reg.* 19. Et derelinquam mihi in Israel septuaginta millia virorum, quorum genua non sunt incuruata ante Baal. Permittit enim Dominus suos tribulari, sed non destruit. 1. *Cor.* 10. Fidelis Deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis. Qualiter autem fiat, hoc subdit.

Ecce enim] quasi in euidenti est] ego mandabo] per occultum instinctum. *Glossa*, ministris meis Antiocho Epiphane & successoribus Alexandri, & regi Assyriorum & Chaldæorum, & etiam ipsi dæmoni licentiam dando tentandi [& concutiam] hoc est, simul quatiam, siue quassabo [in omnibus gentibus] malis scilicet [domum Israel] hoc est, familiam Israel. 2. *ad Timotheum* 3. Omnes qui pie volunt viuere in Christo persecutionem patientur [sicut concutitur] hoc est, sicut concussio fit [triticum in cribro] Concussio enim in cribro fit, apprehenso cribro ambabus manibus, & quassando ad omnem partem granum, donec palea & puluis exeant. *Luca* 22. Simon ecce Satan expetiuit vt cribraret vos sicut triticum. *Eccl.* 27. In percussura cribri remanet puluis cadens scilicet de cribro [& non cadet lapillus super terram] sed puluis, scilicet, & palea. Lapillum dicit granum solidum per charitatem, & graue per maturitatem virtutis, quod vento tentationum exsufflari non potest. *Septuaginta* habent, ventilabro. *Luca* 3: Cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam. Quid autem fiat de paleis, subdit.

Deus corrigit hic suos non perdit.

In gladio morientur] sententia scilicet diuini iudicij[omnes peccatores]*Glossa*,vsque ad mortem in peccatis perseuerantes[populi mei]numero scilicet,& non merito immixti populo meo. *Psal.*7. Nisi conuersi fueritis gladium suum vibrauit[qui] hoc est,quia illi contradicentes,supple , Prophetis [dicunt,Non appropinquabit]supple , nobis malum.Et hoc est quod subdit[&]id est [non veniet super nos malum] & sic promittebant impunitatem peccatoribus , quod esset contra diuinam iustitiam.*Iere.*7.Ecce vos confiditis vobis in sermonibus mendacij,qui non proderunt vobis , furari, occidere , adulterari , & iurare mendaciter , libare Baalim,& ire post deos alienos, sperando , supple, impunitatem in istis , cum scriptum sit in *Psal.* 58. Non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem.

In die illo] Tangit hic consolationem duarum tribuum,in tribus,scilicet,regni restitutione, terræ fertilitate *ibi* [Ecce dies veniunt] & ciuitatum reædificatione *ibi* [& ædificabunt ciuitates desertas]

In die illo]claritatis scilicet,& lætitiæ.*Psal.*117. Hæc est dies quam fecit Dominus , exultemus & lætemur in ea[suscitabo]quasi de mortuis. *Rom* 5. Vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt [tabernaculum Dauid]hoc est,regnum , quod non legitur esse factum nisi per Christum. Per Zorobabel enim qui reuersus est de captiuitate , regnum suscitatum non est , sed destructum & translatum ad Sacerdotes. Per Christum autem natum de semine Dauid,spiritualiter est suscitatum. *Iere.* 23. Suscitabo Dauid germen iustum , & regnabit rex. *Luca* 1. Dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius. *Ezech.*37. Ego ero eis Deus , & seruus meus rex Dauid super eos, & pastor vnus erit omnium eorum. *Apocal.* 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus,& habitabit cum eis [quod cecidit]per peccatum scilicet,& idololatriam,& negationem , qua Christum regem esse negauerunt. *Dan.*9.Non erit eius populus , qui eum negaturus est.*Isa.*9.Verbum misit Dominus in Iacob, & cecidit in Israel. Qualiter autem hoc fiat , subdit,

Zorobabel transtulit regnum Israel ad sacerdotes

Et]id est[reædificabo aperturas]hoc est , scissuras & ruinas[murorum eius] de viuis scilicet lapidibus. *Isa.*58. Ædificabuntur in te deserta seculorum , fundamenta generationis & generationis suscitabis.*Ephes.*2.In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto. 1. *Pet.*2. Tanquàm lapides viui superædificamini in domos spirituales[& ea]loca scilicet , vel ædificia quæ corruerant propter causas prius dictas [instaurabo]de Iudæis scilicet, & Gentibus , restituendo ruinam Synagogæ.*Isa.*51,Consolabitur Dominus Sion,& consolabitur omnes ruinas eius. Et ponet desertum eius,quasi delicias[& reædificabo eum]tabernaculum scilicet[sicut in diebus antiquis] tempore scilicet Salomonis & patrum , ad eandem scilicet gloriam & fidem. *Aggai* 2. Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusquàm primæ. *Malach.*3. Placebit Deo sacrificium Iuda, & Ierusalem,sicut dies seculi, & sicut anni antiqui. In vna enim fide & pátres sunt & successores.

Vtriusque testamenti vna est fides.

Vt possideant reliquias Idumææ]quod literaliter numquàm accidit , quamuis Iudæi fabulentur, quod hoc in aurea Ierusalem futurum sit. Vnde reliquiæ Idumææ sunt carnales secundum carnem & sanguinem viuentes , qui ab Ecclesia possidentur , quando ad vitam ecclesiasticam formantur. 2.*Petr.*2. Obsecro vos tanquàm aduenas & peregrinos abstinere vos à carnalibus desideriis quæ militant aduersus animam.*Rom* 2. Exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem , sanctam, Deo placentem. *Galat.*5. Si spiritu facta carnis mortificaueritis,viuetis[& omnes nationes]supple , possideant. *Act.*2. Erant in Ierusalem habitantes viri religiosi ex omni natione quæ sub cælo est , hoc est,in Ecclesia. *Isa.*60. Gens & regnum quod non seruierit tibi , peribit , & gentes solitudine vastabuntur[eo quòd inuocatum sit] in sanctificatione scilicet sacramentorum [nomen meum super eos] *Ieremiæ* 14. Tu in nobis es Domine , & nomen tuum inuocatum est super nos. Est autem inuocatum, id est, intus vocatum quantum ad intellectum & affectum , sicut dicit *Augustinus*. *Num.*6. Inuocabunt nomen meum super filios Israel , ego autem benedicam eis [Dicit Dominus faciens hæc] Dictum enim Dei factiuum est. *Psalm.*148. Dixit & facta sunt.

Ecce dies veniunt] Tangit de terræ fertilitate, quam diem vocat.*Rom.*13.Nox præcessit ; dies autem appropinquauit[dicit Dominus] qui lux est faciens diem.*Ioan.*1.Erat lux vera , quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum [& comprehendet] opere , scilicet [arator messorem] ita scilicet quod non interueniet raptor qui messem auferat. *Iacob* 5. Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ,patienter ferens , donec accipiat temporaneum & serotinum. Arator autem est , qui vomere prædicationis , scindit corda auditorum. Messor autem qui fructum boni operis colligit in vitam æternam [& calcator vuæ] supple, comprehendet [mittentem semen]raptore non interueniente. Calcator vuæ est qui comprimit ad vinum compunctionis ; mittens autem semen , qui semina virtutum concipit ad initium bonæ conuersationis.*Isaia* 62.Iurauit Dominus in dextera sua,& in brachio fortitudinis suæ , Si dedero triticum tuum vltra cibum inimicis tuis : & si biberint filij alieni vinum tuum in quo laborasti. Quia qui congregabunt illud, comedent , & laudabunt Dominum:& qui comportant illud,bibent in atriis sanctis meis.

Prædicator similis est aratori.

Et stillabunt montes]hoc est , terra montosa [dulcedinem] per quos significantur Doctores, dulcedinem verborum in alios distillantes[& omnes colles] inferiores in partem solicitudinis vocati [culti erunt] cultu scilicet iustitiæ. *Isaia* 32. Erit cultus iustitiæ silentium, & securitas vsque in sempiternum *Ioelis vltimo*. In die illa stillabunt montes dulcedinem,& colles fluent lacte & melle [Et]supple , in his & taliter [conuertam] ad me, supple[captiuitatem populi mei Israel] 3. *Reg.*18. Discat populus iste , quia tu es Dominus Deus , & tu conuertisti cor eorum iterum. *Isaiæ* 55. Conuertimini ad me , & salui eritis omnes fines terræ.

Et ædificabunt] Tangit hic de ciuitatum spiritualium reædificatione [Et ædificabunt ciuitates desertas] vel literaliter , vel Ecclesias in ædificiis virtutum. *Isa* 58. Vocabitur in te ædificator sepium, conuertens semitas in quietem [& habitabunt in eis] hoste scilicet eos non eiiciente. *Psal.* 86. Sicut lætantium omnium habitatio est in te. *Ezechielis vltimo*. Nomen ciuitatis à die illa

Dominus

Dominus ibidem. *Isai.* 62. Non vocaberis vltra derelicta, & terra tua non vocabitur amplius desolata, sed vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua inhabitabitur; quia complacuit Domino in te [Et plantabunt vineas] literaliter, vel spiritualiter Ecclesias de viris germinantibus gaudium Spiritus sancti [& bibent] per consolationem de profectu subditorum [vinum eorum] *Psalmo* 106. Seminauerunt agros, & plantauerunt vineas, & fecerunt fructum natiuitatis. *Canti.* 7. Dabo tibi vinum conditum, dignum delicto meo ad potandum, labijs que & dentibus eius ad ruminandum [& facient hortos] ab oriendo dictos, eis quod omnes stirpes oriuntur in eis, qui significant Ecclesias collegiatas, & religiones. *Cantic.* 6. Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, vt ibi pascatur in hortis, & lilia colligat. Et hoc est quod sequitur [& comedent fructus eorum] hoc est, in profectibus virtutum reficientur. *Cantic.* 5. Veniat dilectus meus in hortum suum, vt comedat fructus pomorum suorum. *Isaia* 58. Eris quasi hortus irriguus, & sicut fons aquarum cuius non deficient aquæ. *Cantic.* 4. Hortus conclusus, fons signatus.

Et] supple, taliter [plantabo eos super humum suam] quæ stabilem & pretiosum fundum Ecclesiæ significat. *Ieremiæ* 12. Plantasti eos, & radicem miserunt, proficiunt, & faciunt fructum. *Exodi.* 15. Introduces & plantabis eos in monte hæreditatis tuæ, firmissimo habitaculo, quod operatus es Domine [& non euellam eos vltra] scilicet sicut feci antea per captiuitatem: quod significat Ecclesiam non esse euellendam. *Ieremia* 31. Sanctum Domini non euelletur, & non destruetur in perpetuum vltra [de terra sua quam dedi eis] in promissionibus scilicet patrum. *Isaia* 58. Sustollam te super altitudinem terræ, & cibabo te hæreditate Iacob patris tui [dicit Dominus Deus tuus] Confirmatio est omnium prædictorum. *Tit.* 1. Quam promisit qui non mentitur Deus.

Ecclesia nunquam subuertetur.

***

D. Albert. Magni in Amos Proph.

D. ALBERTI MAGNI, EPISCOPI RATISPONENSIS, DOCTRINA TOTO ORBE CELEBERRIMI, ORDINIS PRÆDICATORVM

IN ABDIAM PROPHETAM ENARRATIO.

PROLOGI DIVI HIERONYMI IN ABDIAM Prophetam Explanatio.

ACOB patriarcha] Iste prologus in duas partes diuiditur. In prima ostendit contra quem & propter quid Abdias Prophetat. In secunda merita describit prophetantis ibi [*Hebræi hunc dicunt esse*] *In primo dicit quatuor, scilicet, quod contra Esau propter odium, & contra similes Esau in odio, & contra Gentes iudicium diuinum processurum Prophetat Abdias* [*Iacob patriarcha*] *Patriarcha est princeps patrum, eo quod totum semen eius in benedictione fuit* Genes 49 [*Fratrem habuit Esau*] Genes. 27 [*qui*] *scilicet Esau* [*ob ruborem corporis sui Edom hebræa lingua appellatus est*] Genes. 25. *Qui primus egressus, rufus erat & totus in morem pellis hispidus, vocauique nomen eius* *Esau cur Edom dictus sit.* *Esau. Cognomen autem ab accidente impositum fuit Edom* [*quod*] *scilicet Edom* [*latine sanguineus dicitur*] *eo quod sanguis rubeus est. Et subdit propter quid Prophetat contra illum.*

Is] *scilicet Edom* [*memoratum Fratrem suum*] *Iacob scilicet* [*qui*] *scilicet Iacob* [*Israel nomen acceperat*] Genes. 32. *Nequaquam vocaberis Iacob, sed Israël erit nomen tuum* [*graui odio commotus*] Gregor. *Odium inueterata ira est* [*interimere conatus est*] Genes. 27 *Venient dies luctus patris mei, & interficiam fratrem meum. Et subdit, quomodo nomen Edom in alios similes sibi in odio propagatur.*

Qua de causa omnes qui populum Israël] *spiritualem scilicet* [*id est, filios Iacob patriarchæ prædicti*] *& intelligit de filijs spiritualibus* [*Esau odium imitati*] Genes. 37. *Oderant eum, nec poterant ei quicquid pacifice loqui* [*persecuti sunt*] 2. Timo 3. *Omnes qui in Christo pie volunt viuere, persecutionem patientur* [*Esau & Edom*] *propter similitudinem odij scilicet* [*appellati sunt*] Exo. 1. *Oderant filios Israel Ægyptij, & affligebant illudentes eis, atque ad amaritudinem perducebant vitã eorum* Genes.

27. *Oderat*

27. Oderat ergo semper Esau Iacob, pro benedictione, qua benedixerat ei pater. Et descendit ad speciale, subdens.

Et quia populus Israël [hoc est, filiorum Israël] de captiuitate Chaldæorum [facta scilicet per Nabuchodonosor] per Cyrum regem Persarum [de quo Isa. 45. Christo meo Cyro cuius apprehendi dexteram [nutu] hoc est, instinctu [Dei reuocatus in Ierusalem] 2. Para. vltimo : Suscitauit Dominus spem Cyri regis Persarum, qui iussit prædicari in vniuerso regno suo, etiam per scripturam, dicens : Hæc dicit Cyrus rex Persarum : Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus cæli, & ipse præcepit vt ædificarem ei domum in Ierusalem, quæ est in Iudæa. Quis ex vobis est in omni populo eius, sit Dominus Deus suus cum eo, & ascendat. Hoc idem continetur 1. Esdræ 1. [ab alio regno] quòd scilicet Alexandro successit in Antiocho Epiphane, sicut dicitur 1. Macha. 1. [grauiter afflictus atque oppreßus est] Afflictus bello, oppreßus seruitute & tributis [ideo hoc regnum] persecutorum scilicet [quod more Esau] primi inimici & inuidentis [prædictum populum] Israël scilicet [persecutum est] Psal. 108. Persecutus est hominem inopem & mendicum, & compunctum corde mortificare [per denuntiationem Abdiæ Prophetæ] prophetiam scilicet [increpatur] 2. ad Timo. 4. Argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina [quod non Dei indignatione] hoc est, pro Dei indignatione [sed sua] propria scilicet [virtute] hoc est, fortitudine [populum] scilicet Dei [superatum gloriabatur] Isa 10. Dixit enim : In fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi; & abstuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum [de quo regno] persequente scilicet Ecclesiam [olim] diu ante [per Dauid in Psalmo 136. dictum est] Istud scilicet [Memorare Domine filiorum Edom] ad vltionem scilicet [in die Ierusalem] hoc est, in die lætitiæ Ierusalem. Michææ 7. Aspiciet me inimica mea & operietur confusione. Et subdit de iudicio processuro in Gentes.

Nam reliqua à] præinductis scilicet [lectione comprehensa] Abdiæ scilicet [futurum in Gentes] hoc est, contra Gentes [iudicium] hoc est, vindictam [ob causas] hoc est, propter causas [lectione comprehensas] in textu scilicet. Ioelis 3. Congregabo omnes gentes in vallem Iosaphat & disceptabo cum eis [& regnum Dei] supple, futurum esse [in populo Israël significant] vltimum enim verbum prophetiæ est; Erit Domino regnum.

Hebræi hunc] In hac secunda parte meritum tangit Propheta in quatuor; in eleemosyna scilicet, in gloria sepulturæ, in honore exaltationis, & in nomine [Hebræi hunc, dicunt esse] quamuis per Scripturam confirmari non possit [qui sub rege Samariæ Achab] de quo 3. Regum 18. [& impiissima Iezabel] quæ fluxus sterquilinij interpretatur [pauit centum Prophetas] latitantes scilicet propter persecutionem Iezabel [in specubus] Hoc ideo creditur; quia 3. Reg. 18. Achab Abdiam misit pro Elia, qui ibidem dixit Eliæ : Nunquid non indicatum est tibi Domino meo, quid fecerim cum interficeret Iezabel Prophetas Domini, quod absconderim de Prophetis Domini centum viros, quinquagenos & quinquagenos in speluncis, & pauerim eos pane & aqua. Sed quod idem sit iste Abdias & ille non est probatum [qui non curuauerunt genua ante Baal] hoc est, idola non adorauerunt [& de septem millibus erant] quantum ad meritum [quos Elias] 3. Re. 19. [arguitur ignorasse] cum enim diceret Elias, Ego relictus sum solus, & opinaretur se solum esse superstitem inter seruos Dei; arguens eum, respondit Dominus : Relinquam mihi septem millia virorum, qui non curuauerunt genua sua ante Baal. Et idem inducitur Ro. 11. Et subdit de sepulchro.

Abdias cētum Prophetas pauit in specubus.

Sepulchrum quoque eius] Isa 11. Erit sepulchrum eius gloriosum [vsque hodie] per

successiones scilicet generationum [cum Mausoleo Elisei Prophetæ] Mausoleum sepulchrum ædificatum & ornatum est, in quo defuncti præclara facinora, ac res memoria dignæ sunt descripta. Dicitur autem à Mausolo Cariæ rege, cui Artemisia vxor sepulchrum ædificauit ita egregijs operibus, vt inter septem orbis miracula numeretur. Attollitur in altitudinem 25. cubitis. Cingitur columnis 36. A quo sepulchro omnia pretiosa sepulchra ex nomine eius Mausolea dicuntur [Et Baptistæ Ioannis] supple, Mausoleo [in Sabaste] ciuitate scilicet Samariæ [venerationi habetur] sicut dignum est ossibus Sanctorum venerationem impendi [quæ] scilicet Sebaste [olim Samaria dicebatur] vt dicit Chrysostomus *à quodam Samer qui montem quem possedit, & ciuitatem quam ibi ædificauit, Samariam vocauit, quæ cum metropolis facta esset terræ, ab ipsa tota terra nomen accepit [hanc] scilicet ciuitatem [Herodes rex] qui alienigena in Iudæa regnauit [Antipatris filius] qui de successoribus Antiochi fuit [in honore Augusti Cæsaris] sub quo tempore regnauit [græco nomine vocauit augustam] Augustus enim in græce, latine sonat solenniter stans, vel solennitatis additio; propter quod etiam scriptores solennizati, auctores dicuntur, & Deus auctor boni dicitur potius quam actor, quia solennis est in boni profusione. Et subdit de profectu honoris.*

Sebasteo'im dicta Samaria.

Alias, Augustum dicitur vel ab augendo vel quasi rite a populo sacerdotibus quem dicatum,

Hic igitur qui centum Prophetas pauerat] merito, supple, illius eleemosynæ & pietatis [accepit gratiam prophetalem] 1. Timo. 4. *Pietas ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est & futuræ.* Ecci. 4. *Eleemosynan pauperis ne defraudes, & oculos tuos ne transuertas à paupere [& de duce exercitus] corporalis scilicet [fit dux Ecclesiæ] sicut Petrus de piscatore piscium factus est piscator hominum* Mat. 4. Psal. 67. *Principes Iuda duces eorum.* Isa 32. *Princeps quæ sunt digna principe cogitabit, & ipse super duces stabit [tunc in Samaria] quando dux erat Achab.* 3. Regum 18 *[paruum gregem pauerat] centum scilicet viros tantum [nunc] factus, supple, dux spiritualis [in toto orbe Christi pascit Ecclesias] pabulo scilicet verbi Dei, & mysteriorum.* Deute. 18. & Matth. 4. *Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Sap. 16. *Non natiuitatis fructus pascunt homines, sed sermo tuus hos qui in te crediderint, conseruat. Et subdit de nominis dignitate.*

Anima pabulum, est verbum dei.

Et sicut Stephanus] corona interpretatur secundum congruentiam sui nominis [coronam meruit passionis] primus scilicet & præcipuus. Psal. 8. *Gloria & honore coronasti eum Domine [Sic hic] Propheta scilicet [seruitutis Dei] interpretatione scilicet nominis [cum Paulo Apostolo] qui in prima sua epistola ad* Rom. 1. *scribit: Paulus Iesu Christi seruus [nomine] hoc est, nominis interpretatione [gloriatur] Pythagoras enim vult, quod nomen qualitatem indicet personæ Et subdit renuntiationem [quia Abdias seruus Domini in nostro] hoc est, in latino [sonat eloquio]*

Abdias

Abdias Propheta.

CAPVT I.

Reuelatio diuina fit tribus modis.

VIsio Abdiæ] Ista prophetia diuiditur in titulũ,& in tractatum. Titulus duo continet, certitudinem scilicer veritaris,& confirmationem auctoritatis. Certitudo veritatis importatur per hoc quod dicitur Abdiæ. Qua cum sint tres modi reuelationis, scilicet, sensibilis, imaginabilis,& intellectualis : in sensibili & io imaginabili multæ sunt illusiones, hæc autem prophetia sola intellectuali visione reuelata est, propter quod certissima est, & nulli ludificationi exposita. *Genes.* 32. Vidi Dominum facie ad faciem. Quod dicit Abdiæ, significat auctorem qui sicut iostrumentum auctor est, qui seruitute Domini meruit gratiam prophetiæ. *Amos* 3. Non faciet Dominus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos Prophetas. *Sap.* 9. mitte sapientiã de sede magnitudinis tuæ. Et post pauca dicit: Quoniam ego seruus tuus sum & filius ancillæ tuæ. *Psal.* 118. Seruus tuus ego sum, da mihi intellectum Dominc. Et subdit de auctoritate [Hæc dicit Dominus Deus] Pronomine notat sermonis auctoritatem. Si enim hæc Dominus dicit, habent auctoritatem, quia omnis sermo Dei auctoritas est. *Iob* 29. Verbis meis nihil addere audebant. Dicit, notat reuelationem: dicere enim est per reuelationem intellectum rerum in animam Prophetæ ponere. *Psal.* 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. Dominus, potestatem notat implendi per opus omne quod dicit. *Psal.* 134. Omnia quæcumque voluit Dominus fecit. Deus autẽ dicit, vt notetur in eo esse omnis scientia, quia θεὸς græce à θεᾶμαι deriuatur quod est video. Dictũ ergo Dei & ex scientia veritatis est,& plenitudine potestatis. *Dan.* 13. Deus qui absconditorũ es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant [ad Edom] hic notat materiã. Totius enim prophetiæ materia Edom est in pœnis & in peccatis acceptus: improperantur enim ei peccata, & comminantur pœnæ. *Isa* 34. Victima Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom. Et attendendum est quod cum dicitur: Visio Abdiæ, non determinatur, nec per locum, nec per tempora regum; cuius causa potest esse, quia ad populum suum iste Propheta non prophetauit, & ideo tempora regum suorum in titulo ponere noluit.

Auditum] Hic incipit Prophetia. Et diuiditur in partes duas. Primo comminatur pœnam superbiæ contra Deum. Secundo, comminatur pœnam inuidiæ contra proximum *ibi*[Propter interfectionem & propter iniquitatem] In prima tria sunt; superbiæ deiectio, diuitiarum spoliatio *ibi* [Si fures] & auxilij destitutio *ibi*[& omnes viri fœderis tui] In prima harum adhuc tria sunt, scilicet, hostium contra Edom missio & concitatio, superbiæ præsumptio,& superbiæ deiectio.

Auditum] materialiter hoc est, rem per oraculum diuinum acceptam [audiuimus] ego scilicet, & alij Prophetæ. *Isa* scilicet 34. *Iere.* 49. vbi fere tota ista prophetia continetur, & *Ezech.* 35. *Deut.* 18. In ore duorum vel trium testium stat omne verbum [à Domino] cuius sermo non excidit. *Tobiæ vlt.* Non excidit verbum Domini *Iob vlt.* Auditu auris audiui te *Ecci.* 45. Audiuit eum & vocem ipsius, & induxit illum in nubem. *Lu.* 11. Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud. Quid autem audierint, subdit [& legatum] Nabuchodonosor[ad Gentes] hoc enim, contra gentes[misit] Ista missio facta est per instinctum qui tangitur *Iudith.* 2. Dixit Nabuchodonosor cogitatioocm suam in eo esse, vt omnem terram suo subiugaret imperio; hoc enim in corde suo Deus posuit vt peccata Gentium digna vltione vindicarentur. Et subdit de exhortatione ducum[Surgite] hoc est, robur sursum agite, vt scilicet audacter inuadatis. *Isa* 13. Super montem caliginosum leuate signum, exaltate vocem, leuate manum. *Isa.* 21. Comedentes & bibentes surgite principes & arripite clypeum [& consurgamus] vnanimiter omnes scilicet[aduersus eum] hoc est, Edom[in prælium] *Psal.* 93. Quis consurget mihi aduersus malignantes, aut quis stabit mecum aduersus operantes iniquitatem? Mystice iste legatus Christus est cum Apostolis ac cœtu suo Prædicatorum. *Isa* 9. Secundum translationem *Septuaginta*. Vocabitur magni consilij Angelus. *Iere.* 49. Auditum audiui à Domino, & legatus ad Gentes missus sum. His dicit Deus: Surgite, hoc est, ad cælestia sursum vos agite: & isti respondent, Consurgamus per obedientiam, vt scilicet in obsequium Christi debellent Gentes gladio prædicationis. *Iere.* 49. Congregamini & venite contra eum, & consurgamus in prælium. Et subdit de præsumptione superbiæ.

Ecce paruulum dedi te in Gentibus] non virtute humilitatis, sed numero bellatorum: in quo à cæteris gentibus superabantur. Et hoc est quod sequitur [contemptibilis tu es valde] etiam, supple, ex rerum paupertate. Simile 1. *Reg.* 9. Nunquid non filius Gemini ego sum, de minima tribu Israël, & cognatio mea nouissima inter omnes familias de tribu Beniamin? Et cum habeas occasionem humiliandi te, tunc [superbia cordis tui extulit te] quod est vnum eorum quæ odit Deus. *Ecci.* 25. Tres species odiuit anima mea, & aggrauor valde animæ illorum, pauperem superbum, diuitem mendacem,& senem fatuum & insensatum. *Iob* 15. Quid tumet contra Deum spiritus tuus? Et *ibidem*: Quid te eleuat cor tuum? [habitantem in scissuris petrarum] despectiue legendum est, hoc est, cum nec recta habeas, sed in cauernis & in scissuris petrarum cogaris habitare. *Iere.* 49. Arrogantia tua decepit te, & superbia cordis tui: qui habitas in cauernis petræ, & apprehendere niteris altitudinem collis [exaltantem solium tuum] regnum enim suum præferre voluit aliis, cum esset omnibus humilius. *Isa.* 14. Super astra cæli exaltabo solium meum [qui dicit in corde suo]Metaplasmus, & mutat secundam in tertiam personam, vt ostendat quod in hoc cor alienum est ab ipso. *Iob* 15. Docuit iniquitas tua os tuum,& imitaris linguam blasphemantium [quis detrahet me in terram]Quasi dicat, Nullus potest hoc facere. *Isa.* 10. Dixit, In fortitudine manus meæ ego feci,& in sapientia mea intellexi. Simile *Apoc.* 18. Sedeo regina, & vidua non sum, & luctum non videbo. Sed quia Deus superbis resistit. *Iac.* 4. ideo sequitur[Si exaltatus fueris vt aquila] continua scilicet cordis eleuatione, sicut aquila altius volat[& si inter sydera posueris nidum tuum] Hyperbole

Hominum tres sunt conditiones detestandæ.

Propter interfectionem] qua ſcilicet vel voluntate, vel conſilio, vel facto, vel fauore fratrem, vel proximum occidiſti, vel vitam ſcilicet auferendo, vel res ſubtrahendo de quibus viuere debuit. *Dan.* 13. Innocentem & iuſtum ne interficias. *Eccl.* 34. Panis egentium vita pauperis eſt; qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt [& propter iniquitatem] in oppreſſionibus ſcilicet & perſecutionibus [in fratrem tuum] hoc eſt, contra fratrem tuum [Iacob] contra enim æquitatem naturæ eſt perſequi fratrem. *Pſalmo.* 78. Super omnes inimicos meos factus ſum opprobrium viciois meis valde, & timor notis meis. Vnde inter ea in quibus beneplacitum eſt Deo, & ſunt probata coram Deo & hominibus *Eccl.* 25. eſt concordia fratrum, & amor proximorum [operiet te confuſio] captiuitatis ſcilicet temporalis, vel æternæ. *Iere.* 31. Confuſus ſum & erubui, quoniā ſuſtinui opprobrium adoleſcentiæ meæ. *Mich.* 7. Aſpiciet me inimica mea, & operietur confuſione. *Pſal.* 68. Operuit confuſio faciem meam [& peribis in æternum] hoc eſt, æterna captiuitate damnatus. *Pſalmo* 36. Iniuſti punientur, & ſemen impiorum interibit. *Iſa.* 14. In iniquitate patrum ſuorum non conſurgent, nec hæreditabunt terram. Et quod dixit in genere, tangit in ſpecie.

Fratrem proſequi eſt contra naturam.

In die] captiuitatis ſcilicet, & iudicij Iudæorum [cum ſtares] armis ſcilicet accinctus [aduerſus eum] Iacob ſcilicet. *Iob* 16. Collegit furorem ſuum in me, & comminans mihi, infremuit dentibus ſuis contra me: hoſtis meus terribilibus oculis intuitus eſt me. Hic eſt verſus [Quando capiebant alieni exercitum eius] hoc eſt, Chaldæi alieni à ſanguine Iudæorum. Et tangit hoc quod dicitur 4. *Regum vltim.* 2. *Paralip. vltimo, Iere. vltim.* quod cum fugeret de ciuitate Sedechias cum filiis & nobilibus ſuis, & vagarentur in deſerto verſus Idumæam; Idumæi iuuerunt Chaldæos ad capiendum regem, & exercitum eius [& extranei] Gentiles ſcilicet [ingrediebantur portas eius] ciuitatis ſcilicet Ieruſalem. *Prouerb.* 3. Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam [& ſuper Ieruſalem] ciuitatem ſcilicet, & pertinentia ad ciuitatem [mittebant ſortem] Sicut enim dicit *Ierem. vltim.* Duces Babyloniorum intrantes ciuitatem, primo ſederunt in portis, vt iudices & Domini: poſtea comportatis rebus, ſortiebantur quid quis tolleret. *Prou.* 1. Sortem mitte nobiſcum, marſupium vnum ſit omnium noſtrum. Et debet legi, ſuſpenſiue mittebant ſortem [tu quoque eras quaſi vnus ex eis] ex hoſtibus ſcilicet: adiunctus enim eras in ſua captiuitate. Plus enim nocet falſus amicus quam manifeſtus inimicus. *Eccl.* 6. Ab inimicis tuis ſeparare, & ab amicis tuis attende. Hæc ſub eiſdem authoritatibus de inuidis & falſis amicis dicuntur. *Pſal.* 37. Amici mei & proximi mei aduerſum me appropinquauerunt & ſteterunt.

Et non deſpicies] Tangit hic pœnam, & quia maxima pœna eſt inuidi, non poſſe perſequi eum cuius inuidet proſperitati aut ſucceſſibus, ideo tangit illam primo in octo. Primum eſt quod dicit [& non deſpicies] Iacob ſcilicet [in die fratris tui] hoc eſt, quando iudicabitur frater tuus in ſequenti ſcilicet Romana captiuitate [In die peregrinationis eius] hoc eſt, quando peregrinabitur de terra ductus in Romanam captiuitatem. *Iſaiæ* 33. Væ qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris? Et paulo poſt: Cum fatigatus deſieris contemnere, contemneris. Et eſt ſenſus, quod filij Iſrael de Babylonica captiuitate reſtituentur, quamuis poſtea per Romanos captiuandi ſint: filij autem Eſau non reſtituentur, ſed manentes in captiuitate, filios Iſrael in ſecunda captiuitate deridere non poſſint. Significat autem eos qui iuſtos derident in caſu ſuo. *Pſal.* 21. Omnes qui videbant me, deriſerunt me, locuti ſunt labiis, & mouerunt caput. Et apponit ſecundum [Et non lætaberis ſuper filios Iuda] In captiuitate ſcilicet Romana [In die perditionis eorum] hoc eſt, captiuitatis. *Prou.* 2. Lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus peſſimis. *Iob* 31. Si gauiſus ſum ad ruinam eius qui me oderat, & exultaui quod inueniſſet eum malum. Et ſubinfert tertium [& non magnificabis os tuum] dilatando ſcilicet in riſum, vel aperiendo ad deuorandum [In die anguſtiæ] Romanæ ſcilicet captiuitatis: tunc enim tu gemes in captiuitate. *Pſal.* 21. Aperuit ſuper me os ſuum, ſicut leo rapiens & rugiens. *Thren.* 2. Aperuerunt ſuper te os ſuum, omnes inimici tui ſibilauerunt, & fremuerunt dentibus ſuis, & dixerunt: Deuorabimus, en iſta eſt dies quam expectabamus, inuenimus, vidimus. Et addit quartum [Nec ingredieris portam populi mei] cum hoſtibus ſcilicet, ſicut feciſti [in die ruinæ eorum] per Romanam ſcilicet captiuitatem. *Thren.* 4. Non crediderunt reges terræ & vniuerſi habitatores orbis, quoniam ingrederetur hoſtis & inimicus per portas Ieruſalem. Portæ iſtæ ſignificant quinque ſenſus, vt dicit *Hieronymus*: hoſtis ingreſſus delectabilia, & incitamenta peccati ſignificat. *Ierem.* 9. Aſcendit mors per feneſtras noſtras, ingreſſa eſt domos noſtras. Ridentes autem de hoc ex inuidia ſunt dæmones. Et ſubdit quintum.

Quinque ſenſus portæ ſunt animæ.

Neque deſpicies & tu] Deſpectiue legendum eſt, quaſi & tu qui paruulus & contemptibilis es [in malis eius] quæ ſcilicet patietur Iacob [In die vaſtitatis illius] per Romanam ſcilicet captiuitatem, ſicut, ſupple, feciſti in iſta captiuitate Babylonica *Iob* 30. Nunc autem derident me iuniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei: quorum virtus manuum erat mihi pro nihilo, & vita ipſa putabantur indigni. Et ſupponit ſextum [Et non emittêtis aduerſus exercitum eius] Tangit illud *vltim. Iere.* quod Idumæi bellatores à Chaldæis emiſſi ſunt ad perſequendum regem Sedechiam [In die vaſtitatis illius] Romanæ ſcilicet captiuitatis. Tunc enim hoc facere non poteris, eo quod in captiuitate relinqueris. *Mich.* 7. Viſitatio tua venit, nunc erit vaſtitas eorum. Et ſubdit ſeptimum [Nec ſtabis in exitibus] ſicut, ſupple, feciſti [vt interficias eos qui fugerint] Et tangit quod obſeſſa ciuitate exitus obſeruabant Idumæi, & fugientes occiderunt. *Pſal.* 36. Gladium euaginauerunt peccatores, vt trucident rectos corde. Et ſubiungit octauum [Et non concludes reliquos eius] qui effugere ſcilicet potuerunt Romanam captiuitatem, ſicut, ſupple, feciſti in Chaldáica captiuitate [in die tribulationis eius] per captiuitatem ſcilicet Romanam. In omnibus autem his ſenſus eſt, quòd tot malis preſſus erit in captiuitate propria, quod preſſus proprio gemitu non poteſt inferre aliis malum. Simile *Exod.* 14 Ægyptios quos nunc videtis, nequaquàm vltra videbitis vſque in ſempiternum. Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. *Pſal.* 111. Peccator videbit & iraſcetur, dentibus ſuis

suis fremet & tabescet, desiderium peccatorum pe ibit. Quando autem & qualiter hoc fiet, subdit.

Quoniam iuxta est dies Domini] vindictæ scilicet [super omnes gentes] gentiliter scilicet viuentes. *Isa.* 26. Visitabit iniquitatem habitatoris terræ contra eum. *Ioel.*3. Congregabo omnes gentes in vallem Iosaphat,& disceptabo cum eis super populo meo, & hæreditate mea Israel [sicut fecisti, fiet tibi] *Luc.* 6. In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. *Matth.*21. Malos male perdet [retributionem tuam] hoc est, dignam meritis tuis [conuertet in caput tuum] *Ioël.*3. Ciro velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum. Et *ibidem post pauca.* Retributionem vestram conuertam in caput vestrum. *Malach. vlt.* Calcabitis impios cum fuerint velut cinis sub planta pedum vestrorum. Et hoc deducit ad speciem, subdens [quomodo enim bibistis] in lætitia scilicet deorum vestrorum [super montem sanctum meum] captum scilicet à Chaldæis. *Dan.*5. Allata sunt vasa decoris domus Dei coram te, & tu, & optimates tui, & vxores tuæ, & concubinæ tuæ bibistis vinum in eis. *Psal.*68. In me psallebant qui bibebant vinum [bibent & omnes gentes iugiter] supple, super montem tuum captum & desolatum in lætitia scilicet captiuitatis tuæ. *Apoca.* 18. In poculo quo miscuit vobis, miscete ei duplum [& bibent] hoc est, in delectatione absument possessiones tuas [&] id est [absorbebunt] *Iere.*51. Absorbuit me quasi draco, repleuit ventrem suum teneritudine mea. *Osea* 5. Nunc deuorabit eos mensis cum partibus suis [& erunt quasi non sint] erunt enim socij eius qui non est, hoc est, diaboli, *Iob* 18. Habitent in tabernaculo eius socij illius qui non est. Aspergatur in tabernaculo illius sulphur. Et post pauca. Memoria illius pereat de terra.

Et in monte Sion] Tangit hic consolationem Sanctorum in duobus, scilicet, subiectione inimicorum, & in distributione possessionum *ibi* [Et hæreditabunt [Et in monte Sion erit saluatio] vel post Babylonicam captiuitatem, vel in Ecclesia, quod melius est. Mons enim Sion eminentia speculationis est, quæ est Ecclesia in contemplatione fidelium. *Isaia* 46. Dabo in Sion salutem, & in Israel gloriam meam [& erit sanctus] hoc est, in sanctitate confirmatus. *Isa.*4. Omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Ierusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita, in Ierusalē. *Iere.*31. Benedicat tibi Dominus pulchritudo iustitiæ, mons sanctus [Et possidebit domus Iacob] dicit quantum ad duas tribus [eos qui se possederant] Quod si ad literam dicatur, factum est post captiuitatem Babylonicam 1. *Machabe.*5. vbi dicitur, quod Iudas Machabæus occupauit ciuitatem Gentium, & occidit omne masculinum in ore gladij, & accepit omnia spolia eorum. Melius tamen intelligitur spiritualiter, quod domus Iacob Ecclesia est, quæ possidet possessiones tyrannorum, qui aliquando possederant eam. *Isa.*11. Et volabunt in humeros Philisthijm per mare, simul prædabuntur filios Orientis: Idumæa & Moab præceptum manus eorum, & filij Ammon obedientes erunt. *Isa.*14. Erunt capientes eos qui ceperant & subiicient exactores suos.

Et erit] supple tunc [domus Iacob] hoc est, duæ tribus [ignis] hoc est, causa incendij [& domus Ioseph] hoc est, decem tribus, supple, erunt [flamma] hoc est, causa inflammationis [& domus Esau stipula] supple, erit, quæ scilicet ira Domini facile succendatur. *Isa.*62. Egrediatur vt splendor Iustus eius, & Saluator eius velut lampas accendatur. De stipula 1. *ad Corinth.* 5. Si quis ædificauerit supra fundamentum hoc, lignum, fœnum, stipulam, vniuscuiusque opus quale sit, probabit ignis. Et ideo sequitur [& succendentur in eis] domus scilicet Iacob, & domus Ioseph, sicut in stipulis. *Isaia* 9. Succensa est quasi ignis impietas, veprem & spinam vorabit [Et deuorabunt eos] direptione scilicet possessionum & occisione gladij. *Esther* 11. Sol ortus est, & humiles exaltati sunt, & deuorauerunt inclytos [& non erunt reliquiæ domus Esau] *Isaia* 14. Perdam Babylonis nomen, & reliquias, & progeniem, & germen. 2. *Re.*21. Virum qui attriuit nos & oppressit inique, ita delere debemus, vt nec vnus quidem residuus sit de stirpe eius [quia Dominus locutus est] Hæc literaliter nunquam sunt impleta, vnde spiritualiter melius intelliguntur, quod domus Iacob sint perfecti in virtute, qui sunt velut ignis per charitatem: & domus Ioseph perfecti in scientia veritatis quæ accrescit virtuti: qui sunt ceu splendor claritate doctrinæ, & ignis feruore prædicationis. *Cantic.*8. Lampades eius, vt lampades ignis atque flammarum. Domus autem Esau sunt carnales peccatores, vacui sicut stipula, & aridi à gratia; qui cum succenduntur à charitate, fiunt non stipula, & à sanctis deuorantur, hoc est, incorporantur, sicut, dictum est Petro *Act.* 10. Occide, manduca. Et subdit de distributione possessionum. *Stipula peccatores significat.*

Et hæreditabunt hi] Iudæi scilicet [qui ad Austrum sunt] hoc est, versus Meridiem [montem Esau] hoc est, montosam terram. *Hieronymus.* Reuerso Iuda de Babylone in regnum, hi qui in Meridie habitabant & angustos terminos habebant, occupabant montem Esau ad dilatandum terminum suum [& qui in campestribus] hoc est, de duabus tribubus qui in planis habitabant, supple, possidebunt [Philisthim] hoc est, quinque ciuitates Philisthinorum ad dilatandum terminum suum. *Isaia* 49. Adhuc dicent in auribus tuis filij sterilitatis tuæ: Angustus est mihi locus, fac spatium mihi vt habitem [& possidebunt regionem Ephraim] supple, duæ tribus, hoc est, vbi habitabat quondam Ephraim [& regionem Samariæ] supple, possidebunt. Iudas enim dilatauit terminum suum in terras decem tribuum. *Isaia* 54. Longos fac funiculos tuos & clauos tuos consolida: ad dexteram enim & læuam penetrabis, & semen tuum Gentes hæreditabit, & ciuitates desertas inhabitabit [& Beniamin] cuius scilicet terminus est contra Septentrionem [possidebit Galaad] hoc est, terram vltra Iordanem, quæ prius Galaad, nunc Arabia dicitur, vbi ante captiuitatem Ruben & Gad, & dimidia tribus Manasse habitauerunt.

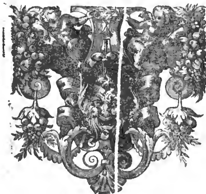
Et transmigratio exercitus huius] ductus scilicet in Babylonem [filiorum Israel] hoc est, illi qui de decem tribubus captiui ducti sunt in Babylonem [reuerterentur cum eis] &, supple, possidebunt [omnia loca Chananæorum] hoc est, vbi quondam Chananæi habitauerunt, quam promisit Deus Abrahæ *Genesis* 12, *Psalmo* 104. Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hæreditatis vestræ [vsque Sareptam] quæ angustia panis interpretatur, vbi

tur, vbi vidua pauit Eliam 3. *Regum* 17.[& transmigratio Ierusalem] hoc est, transmigrati de Ierusalem [quæ in Bosphoro est] hoc est, iuxta mare Bosphorum; ibi enim posuit eos Nabuchodonosor. Et interpretatur angustia succrescens, vbi secundum fabulas Poëtarum (vt dicit *Hieronymus*) bos, hoc est, Io transiuit. Illa (inquam) transmigratio [possidebit ciuitates Austri] sibi scilicet vicinas. Et quia hæc nunquam literaliter facta sunt, spiritualiter intelligitur, quod Ecclesia possidet montem Esau in dignitate carnali, & campestria Philisthiim in comitate populari, quæ Ecclesiæ obedit, & regionem Ephraim in vbertate temporali, & regionem Samariæ in custodia pastorali, & Galaad in studio Scripturarum, quia Galaad aceruus testimonij interpretatur. Hæc Ecclesiæ transmigratio est, quæ dicit cum *Apostolo*, *Hebra.* 13. Non habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Et possidet omnia loca Chananæorum, hoc est de peccatis ad gratiam transmigratorum. Transmigratio autem Ierusalem hæc est ad supernam ciuitatem pertinens. Possidet ciuitates Austri, hoc est, religiones lumini diuino, & calori sancti Spiritus expositas. *Isa.* 60. Gens & regnum quod non seruierit tibi, peribit, & Gentes solitudine vastabunt. *Psalmo* 2. Postula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam. Et subdit de populi optima in regimine dispositione.

Ecce hic locupletationem Ecclesiæ.

Et ascendent saluatores] Zorobabel scilicet, & Iesus sacerdos magnus, & Esdras, & Nehemias, & cæteri qui de captiuitate Babylonica redierunt & saluabant populum [in montem Sion] hoc est, in Ierusalem, sicut præcepit Cyrus *Esdræ* 1. [iudicare montem Esau [qua scilicet pœna dignus sit. Hi saluatores Apostolos, & successores Apostolorum significant, in quibus est salus Ecclesiæ. *Isa.* 19. Mittet eis saluatorem, & propugnatorem qui liberet eos. Hi ascendunt de virtute in virtutem. *Psal.* 83. Ibunt de virtute in virtutem. Et sedebunt in monte Sion, hoc est, in potestate Ecclesiæ & dignitate, & iudicant montem Esau, hoc est de secularibus, superbis, & timidis. *Sap.* 3. Iudicabunt Sancti nationes, & dominabuntur populis [&] sic, supple [erit Domino regnum] *Psal.* 81. Surge Deus & iudica terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus. 1. *ad Corinth.* 15. Oportet illum regnare, donec ponet inimicos suos scabellum sub pedibus suis. *Psalmo* 144. Regnum tuum, regnum omnium seculorum. *Daniel.* 7. Potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum quod non corrumpetur.

***

D. ALBERTI MAGNI, EPISCOPI RATISPONENSIS, DOCTRINA TOTO ORBE CELEBERRIMI, ORDINIS PRÆDICATORVM

In Ionam Prophetam Enarratio.

PROLOGI DIVI HIERONYMI in Ionam Prophetam explicatio.

ANCTVM Ionam] In hoc Prologo ostendit *Hieronymus*, quis sit iste Propheta, cui, quando, & qualiter prophetauit. Et secundum hoc diuiditur prologus [Sanctum Ionam] Sanctum dicit, ne propter fugam qua Dominum fugit, peccator videatur [Hebræi affirmant] siue asserunt, cum tamen sit opinio potius quam assertio [filium fuisse mulieris viduæ Sareptanæ] de qua 3. *Re.*7. vbi dicitur, quod filium illius viduæ Elias suscitauit: sed non dicitur, quod filius ille Ionas fuerit [quem Elias Propheta mortuum suscitauit] sicut ibidem legitur [matre postea dicente ad eum] hoc est, ad Eliam [Nunc in isto] facto scilicet suscitationis [cognoui, quia vir Dei es tu] strenue scilicet te habens in obsequiis diuinis. *Iob* 1. Erat vir ille magnus inter omnes orientales [& verbum Dei in ore tuo est veritas] Litera 3. *Re.*17. sic habet: Et verbum Domini in ore tuo verum est [ob hanc causam etiam ipsum puerum] suscitatum, supple [vocauit] mater scilicet [Amathi;] hoc est, filium Amathi. Et secundum hoc intelligitur de secunda natiuitate, qua suscitatus est à mortuis, quòd fuerit filius Amathi: & non intelligitur de prima, qua natus est ex matre. Et hoc est quod sequitur [Amathi enim in nostra lingua veritatem sonat] & nominis subiungit rationem [ex eo quod verum locutus est Elias] *Ioan.*17. sermo tuus veritas est [ille qui suscitatus est] & sic quodammodo secundam natiuitatem habuit [filius dicitur esse veritatis] formam veritatis habens in spiritu prophetico, sicut filius formam habet patris [ideo de veritate] diuina scilicet [columba nascitur] donum scilicet Spiritus sancti: quia Spiritus sanctus de Verbo quod veritas est procedit. *Act.*10. Loquente Petro verba hæc, cecidit Sbiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum [quia Ionas columbam sonat] & ideo Ionas fuit nomen proprium, sed Amathi cognomen. Et cum dicitur Ionas Amathi, Amathi genitiui casus est, & intelligitur filius Amathi secundum consuetudinem quarundam gentium, qui filios ex patribus cognominant, vt Petrus Eliæ. Hæc ergo de nomine & genere dicta sunt. Et subdit quibus prædicauit.

Ionas filius fuit viduæ Sareptanæ.

In condemnationem autem Israel] quæ fit iudicio comparationis [Ionas ad Gentes] hoc est, ad Gentiles [mittitur] *Ieremiæ* 49. Legatus ad Gentes missus sum [quod Niniue agente pœnitentiam] quæ ciuitas est Gentilium [illi] hoc est, filij Israel [in malitia perseuerarent] *Lucæ* 11. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione illa, & condemnabunt eam; quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ; & ecce plusquàm Ionas hic. Et subdit quando prophetauit [Temporibus quippe Ieroboam regis Israel] qui pronepos fuit Iehu, sub quo etiam *Osea, Ioel, & Amos* prophetauerunt secundum regulam Hebræorum, qui dicunt quod Prophetæ in quorum titulis tempora prophetiæ non ponuntur, eorundem regum temporibus prophetauerunt, sub quibus illi qui ante eos in titulis reges habent, prophetauerunt [qui] scilicet Ieroboam [Deo vero derelicto cum populo suo] decem tribuum scilicet [in Samaria idolis sacrificabat] hoc est, vitulis aureis in Dan & in Bethel positis [Ionam Prophetam fuisse] hoc est, vixisse [quartus liber Regum indicat] octauo capitulo scilicet. Et subdit qualiter se habuit in prophetando.

Is] scilicet Ionas [cum prophetia] hoc est, prophetica illuminatione illuminante ad scientiam scilicet futurorum [peccatores ciuitatis Niniue] qui tunc scilicet peccatores erant [Dei misericordiam consecuturos videret] per pœnitentiam [ne falsa videretur prædicare] siue prædicere de futura scilicet ciuitatis euersione [ad denuntiandum interitum

ritum eiuſdem ciuitatis ire nolebat] hoc eſt, volebat non ire, ne ſcilicet derogatio fieret veritati. Et attende quod voluntas cadit ſuper antecedens abſque conſequente, & ſuper affirmationem & negationem ſimul, & cadit diuiſim ſuper ea, quæ ſecundum rem diuidi non poſſunt: & ideo poſſibile eſt, quod volebat non ire cum præiudicio veritatis, & volebat ire cum ædificatione charitatis, tamen præelegit non ire in actu ad oſtenſionem humilitatis, ſperans quod per alium à Deo miſſum, eſſent conuertendi. Quare autem miſſus ſit, ſubdit.

Nam ſicut Deus ad Abraham] *Geneſis* 18. de impietate Sodomorum & Gomorrhæorum locutus eſt] Hæc verba ſcilicet: Clamor Sodomorum & Gomorrhæorũ peruenit ad me [ita & de Niniue] *Ionæ* 1. [dicitur eo quòd aſcendit clamor malitiæ eius] hoc eſt, Niniue [ad eum] hoc eſt, ad Deum. [Et quia ſententia Dei] quam ſcilicet [de] ſubuertenda dedit [Sodoma minime reuocata eſt] precibus Abrahæ ſcilicet [ita & Ionas aduerſus Niniuen prolatam ſententiam] de ſubuerſione [reuocari nolebat] hoc eſt, volebat non reuocari cum præiudicio veritatis. Et ideo factum fecit, hoc eſt, fugam, ne veritas in ore ſuo labem pateretur, ſperans quod peccatores aliter conuerterentur [diuinæ diſpenſationis ignarus] diſpenſationem vocat rigoris per miſericordiam relaxationem qua cedens ſeueritati iuſtitiæ miſereri potius eligit quàm condemnare. Et hoc eſt quod ſequitur [qui] relatio ſimplex eſt ad intellectum, per hoc quod dicitur diuinæ [ſalutem hominum ad ſe conuertentium] ſupple, ſe [magis vult quàm interitum] *Ezechielis* 18. Nolo mortem peccatoris, ſed magis vt conuertatur & viuat.

Hoc illi acciderat] eodem ſcilicet modo ignorantiæ [quod & ſancto Eliſeo] 4. *Reg.* 4. [qui filium Sunamitis mulieris] cum eſſet in Carmelo [mortuum] eſſe domi, ſup. [ignorauit] Vnde dicit *Ibidem:* Dimitte illam, anima enim eius in amaritudine eſt, & Dominus celauit à me, & non indicauit mihi. Et ſubdit de cauſa fugæ, ideo ſcilicet propter verecundiam ſi verum non diceret [à conſpectu Dei] hoc eſt, à Iudæa, in qua conſpectus Dei fuerat [Ionas fugere ſe putabat] ſperans quod in alia terra Dominus ſibi non appareret [humanum aliquid paſſus] *Auguſtinus.* Falſa pro veris approbare humana tentatio eſt [dicente Dauid (in *Pſal.* 138.) Quo ibo à ſpiritu tuo, & quo à facie tua fugiam?] & ſic nullus poteſt effugere Deum. *Auguſtinus.* Domine vbique es, & qui à te recedit quo it, niſi à te placido ad te iratum? Vnde & Ionas fugiens ex ira Dei tempeſtatem inuenit.

ARGVMENTI DIVI HIEronymi in Ionam Prophetam Explicatio.

Ionas interpretatur columba & dolens.

IONAS columba] Iſtud videtur eſſe argumentum, de omnibus enim dictis in textu mentem aperit [Ionas] ſupple, interpretatur [columba & dolens] Duas enim habet interpretationes [filius Amathi] hoc eſt, veritatis [qui] ſcilicet Ionas [fuit de Geth] natus ſcilicet [quæ] ſcilicet Geth [eſt in Ophir] prouincia. Et hoc dicitur ad differentiam illius Geth, quæ eſt in terra Philiſthiim [ad Gentium præconium mittitur] hoc eſt, ad Niniuen quæ Gentium ciuitas eſt. Et ſicut dictum eſt, temporibus Ieroboam pronepotis Iehu. 4. *Regum.* 14. Ieroboam reſtituit terminos Iſrael ab introitu Emath vſque ad mare ſolitudinis, iuxta ſermonem Domini Dei Iſrael, quem locutus eſt per ſeruum ſuum Ionam filium Amathi Prophetam, qui erat de Geth in Ophir [miſſus contemnit] hoc eſt, negligit diſſimulando, mandatum contemnens ſiue negligens [fugit] à Iudæa ſcilicet [fugiens dormit] in naui [propter quem periclitatur nauis] per tempeſtatem à Domino emiſſam [ſed ſors] hoc eſt, exploratio diuini iudicij [latentem] ſupple, in naui [reperit] & hoc totum in 1. c. continetur [eiectus] ſupple, à piſce in terram [prædicauit ſubuerſionem] ſupple, Niniue. Et hoc in 3. cap.

Sed cõtriſtatur in pœnitẽtia vrbis] hoc eſt, contriſtatur de facto quod ſequebatur ex pœnitentia vrbis, quod fuit apparens lapſus veritatis [& ſaluti Gentium inuidet] Inuidia duo habet; vnum ex genere, quod eſt contriſtatio: alterum ex ſpecie, quod eſt non velle bonum proximo, & hoc Ionas non habuit, niſi quoad quid, ſcilicet, quoad conſequẽs ex pœnitẽtia vrbis. Diximus enim quod voluntas cadit ſuper antecedens abſque conſequente, & ſuper affirmationem & negationem ſimul: quæ tamen ſimul eſſe non poſſunt; & propter hoc vera inuidia non fuit, ſed verecundia quædam aliquid ſimile habens inuidiæ [Gaudet etiam in hederæ virentis vmbraculo] ſub qua ſcilicet ſedit, euerſionem vrbis expectans [& dolet ſubito areſcente] ſupple, hederæ vmbraculo. Et hoc totum continetur in 4. ca. [Cuius] ſcilicet Ionæ [ſepulchrum in quadam vrbium Geth] hoc eſt, pertinentium ad metropolim quæ dicitur Geth [in viculo] quodam. Viculus vocatur parua villa [demonſtratur] his ſcilicet, qui venerationis cauſa adueniunt [in ſecundo milliario Sephorim] hoc eſt, à ciuitate Sephorim, quæ, vt dicit *Hieronymus*, hodie appellatur Diocæſaria [itinere quo pergitur Tyberiaden] quæ eſt ſuper mare Tyberiadis in Galilæa, & ab eodem vico dicunt quidam beatam Annam matrem glorioſæ Virginis fuiſſe natam.

Ionæ ſepulchrum.

Anna Mariæ virginis mater, vbi ſit orta.

Ionas Propheta.

CAPVT I.

ET factum eſt] Prophetia iſta diuiditur in titulum & tractatum. In titulo ſex continentur, ſcilicet, diuinorum ſtudium, & meditatio, quod notatur in copulatiua coniunctione [Et] Cum enim non copulet aliquid ante in ſermone, neceſſe eſt quod copulet ad id quod præceſſit in mente. Vnde *Gloſſa.* Multa in ſpiritu videns, de multis in hæc verba prorupit. Simile *Ezech.* 1. Et factum eſt. *Pſal.* 1. In lege eius meditabitur die ac nocte. Secundo notatur efficacia ſermonis & poteſtas, cum dicit [factum eſt] ſermo enim Dei factiuus eſt eorum quæ loquitur. *Matth.* 7. Erat docens, ſicut poteſtatem habens, & non ſicut Scribæ &

Verbum Dei auctoritatem habet non hominis. Pharisæi. *Psal.* 140. Audient verba mea, quoniam potuerunt. Tertium est illuminatio quod notatur per [verbum] *Eccl.* 1. Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis. *Augustinus in libro de Trinitate octavo.* Verbum quod insinuare intendimus cum amore notitia est. Quarto notatur auctoritas per hoc quod dicitur [Domini] verbum enim Domini auctoritatem habet: verbum autem hominis non. 1. *ad Thess.* 2. Cum accepissetis à nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non vt verbum hominem, sed sicut est vere verbum Dei. *Luce* 10. Qui vos audit, me audit. Quintum est appropinquatio verbi ad rationem prophetæ, quod notatur in præpositione [ad] *Deut.* 30. Non longe est verbum à te. *Rom.* 10. Prope est verbum in ore & in corde tuo. *Iaco.* 1. Suscipite insitum Verbum quod potest saluare animas vestras. Sextum est, auctor cum dicit [Ionam] quem describit nomine & genere. Ionas autem columba, vel dolens interpretatur, & à columba, hoc est, à Spiritu accepit reuelationem: dolens autem annuntiauit, sicut & omnis Prædicator facere debet; quod enim haurit in contemplatione, cum gemitu debet effundere in prædicatione. *Act.* 20. Vos scitis à prima die qua ingressus sum in Asiam, qualiter vobiscum per omne tempus fuerim seruiens Domino, cum omni humilitate & mansuetudine & lacrymis. *Cant.* 2. Vox turturis audita est in terra nostra. Turtur enim gemitum habet pro cantu. In his figura Christi est, dicit *Glossa*, super Christum enim quieuit Spiritus in specie columbæ *Matth.* 3. & *Mar.* 1. & *Luce* 3. & *Ioan.* 1. Et pro nobis doluit. *Isa.* 53. Vere langores nostros ipse tulit. Et describit per genus [filium Amathi] hoc est veritatis. Quamuis enim literaliter fuerit filius Amathi; tamen etiam verum est quod æterna veritate Prophetæ formantur in filios veritatis. *Sap.* 7. Sapientia per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei & Prophetas constituit [dicens] Per hoc notatur processus à Deo in eos Prophetæ: ab eo enim qui dicit verbum formatum procedit. 2. *Reg.* 23. Mihi locutus est Deus fortis Israel, dominator hominum iustus, dominator in timore Dei.

Prædicator annuntiet verbum Dei, cum gemitu.

Surge] Ista prophetia diuiditur in duas partes. Prima continet primum præceptum missionis cum suis adhærentiis: secunda, secundum cum pertinentibus ad ipsum *infra* 3. *ibi* [& factum est verbum Domini ad Ionam secundo dicens] Prima in duas diuiditur. Primo enim tangitur præceptum, quod est causa fugæ: secundo fuga ipsa. In præcepto tria sunt, scilicet, præparatio Prophetæ ad obediendum, opus præceptum, & causa. In prima horum tria sunt, scilicet, eleuatio ad cælum quod notatur per [surge] *Coloss.* 3. Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite. Componitur enim surge à sursum & age. Vnde sensus est, Sursum te age; qui enim in imis est nebulis phantasiarum, tenebris errorum impeditus, claritatem incircumscripti luminis videre non poterit] & vade] profectu virtutis & veritatis. *Psal.* 88. In lumine vultus tui ambulabunt. *Pro.* 4. Semita iusti, quasi lux splendens & crescens in perfectum diem [in Niniuen] quæ speciosa interpretatur, & mundum significat, qui propter quod pulcher est græce cosmos dicitur, quod latine sonat ornatus, & latine dicitur mundus (vt dicit *Boetius*) quia à mundissimo exiuit exemplari. Vnde in consolatione philosophiæ dicit: *Mundum mente gerens pulchrum pulcherrimus ipse.*

Mundus à quo dictus sit.

Psal. 49. Pulchritudo agri mecum est [ciuitatem] quæ dicitur quasi ciuium vnitas; quia vno consensu ferebantur ad mala. *Gene.* 6 Omnis caro corruperat viam suam [grandem] propter peccati scilicet deformitatem. 1. *Re.* 2. Erat peccatum puerorum grande. *Eze.* 22. Sordida, nobilis, grandis interitu] & prædica in ea] opus præcepti est. Et dicit *Chrysostomus super Matth* 4. quòd prædicatio est de his quæ sunt fidei, & supra rationem; doctrina autem de his quæ sunt bonorum morum, sub ratione. 2. *ad Timoth.* 4. Prædica verbum, insta opportune importune. Et subdit præcepti causam & necessitatem [quia ascendit] per superbiam & incrementum. *Psal.* 73. Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper. 1. *ad Thessa.* 2. vt impleant peccata sua semper [malitia eius] Non dicit peccatum quia peccatum est deformis actus, qui aliquen ex infirmitate vel ignorantia procedit; malitia vero hic dicitur peccatum quod procedit ex mala radice, scilicet, ex delectatione in malo. *Psal.* 72. Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum. *Sap.* 5. In malignitate nostra consumpti sumus [coram me] clamat scilicet vt vindicem in eos. *Gene.* 4. Vox sanguinis fratris tui clamat ad me. *Gen.* 18. Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum venit ad me.

Et surrexit Ionas] Tangitur hic fuga, & reductio fugientis *infra* 2. *ibi* [Et præparauit Dominus piscem] In prima duo sunt, scilicet, latitatio fugientis, & deprehensio *ibi* [Et tunc dixit vir ad collegam suum] In primo tangitur fuga, & fugientis persecutio *ibi* [Dominus autem misit ventum] In prima duo sunt, scilicet, præparatio ad fugam, & fuga.

Et surrexit Ionas] de loco scilicet quietis & contemplationis, in quo melius sedendum fuit. *Lucæ* 24. Sedete in ciuitate, quousque induamini virtute ex alto. *Philosophus in septimo physicorum.* In sedendo & quiescendo fit anima sciens & prudens [vt fugeret in Tharsis] *Glossa.* Tharsis vna est ciuitas Ciliciæ, vt dicit *Iosephus*; alia est ciuitas Indiæ, vt dicitur 2. *Paral.* 9. Neutro modo sumitur hic, sed Hebræis consuetudo est quodlibet mare Tharsum vocare. Vnde *Psal.* 47. In spiritu vehementi conteres naues Tharsis, hoc est, maris [à facie Domini] hoc est, à præsentia apparentis Domini, quem putabat non apparere præsentialiter nisi in Iudæa; quia in *Psal.* 75. dicitur: Notus in Iudæa Deus Et ideo subducens se Iudææ, putabat se subducere præsentiæ Domini apparentis. Moraliter, Tharsis exploratio gaudii interpretatur, fuga vero recessum à Domino significat; qui enim à Domino recedit, terrena explorat gaudia. *Ie.* 17. Recedentes à te, in terra scribentur. Et subdit de fuga.

Tharsis hic mare significat.

Et descendit Ioppem] Ioppe portus Iudææ est, in quo vsque hodie monstrantur saxa, in quibus Andromeda ligata, Persei est auxilio liberata. Interpretatur autem pulchritudo; ad pulchritudinem enim mundi fugit, qui Deum deserit. *Prouer.* 31. Fallax gratia & vana est pulchritudo [& inuenit nauem euntem in Tharsis] hoc est in mare; non enim curauit quo iret dummodo Iudææ, & præsentiæ Dei se subduceret. Nauis hæc curiositatem significat, in qua nauigant pulchritudinem seculi cupientes experiri. *Act.* 27. Cum incidissemus in locum dithalassum impegerunt nauem, & prora quidem

Perseus Andromedam liberauit.

quidem fixa manebat immobilis; puppis vero soluebatur à vi maris. Prima enim pars curiositatis lucrorum humanorum aliquandiu manet, vltima vero pars in dithalasso. mortis amaritudine absorbetur [& dedit naulum eius] pretium scilicet subuectionis [& descendit in eam] de litore scilicet in nauem [vt iret cum eis in Tharsis] hoc est, in latitudine maris [à facie Domini] supple, se subducens. Et significat eos qui magna pretia dant eis, qui aduehunt eos ad lucra mundi & vanitates. *Ezech.* 16. In hoc quòd dedisti merceedes, & non accepisti, factum est in te contra consuetudinem mulierum. Istud significatum est 2. *Mach.* 4. vbi impius Iason pro principatu obtulit 360. talenta & alia 150. si potestatem acciperet gymnasium & ephebiam in Ierusalem constituendi. Et subdit de persecutione fugientis, & dicit quatuor: ortum, scilicet tempestatis, clamorem turbæ nauigantis, soporem Ionæ dormientis, & excitationem gubernatorum.

Dominus autem misit ventum magnum in mari] *Psal.* 134. Qui producit ventos de thesauris suis [Et facta est tempestas magna in mari] Tribulatio scilicet exorta ex tentatione & persecutione. Nahum. Dominus in tempestate & turbine viæ eius. *Psalmo* 68. Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me [& nauis] ex concussione scilicet procellarum, & ventorum [periclitabatur conteri] hoc est, vt contereretur. *Ecci* 43. Qui nauigant mare, enarrant pericula eius. Ventus iste persecutionem significat, vel tentationem. *Matth.* 8. Motus magnus factus est in mari.

Et timuerunt nautæ] qui scilicet magis nouerunt maris pericula; propter quod necesse fuit omnes alios magis timere. *Act.* 27. Nautis vero quærentibus fugere de naui, cum misissent scapham in mare sub obtentu quasi inciperent à prora anchoras extendere: dixit Paulus Centurioni, & militibus: Nisi in naui manserint isti, vos salui fieri non potestis. Isti enim significant gubernatores Ecclesiæ. *Psal.* 16. Ascendunt ad cælos & descendunt vsque in abyssum, anima eorum in malis tabescebat [& clamauerunt viri ad Deum suum] ita scilicet, quòd quilibet Deum suum inuocabat. *Matth.* 14. Videns ventum validum venientem, timuit, & cum cœpisset mergi, clamabat, dicens; Domine saluum me fac. *Matth.* 8. Domine salua nos, perimus [& miserunt vasa sua] hoc est, merces in quibus sicut in vasis continebantur lucra eorum [quæ] scilicet vasa [erant in naui, in mare] supple, mittentes ea [vt alleuiaretur ab eis] supple, nauis, vt scilicet populus plus de rate habens ex leuitate oneris, non facile submergeretur. Et significat eos qui omnibus relictis nudi euadunt. *Act.* 27. Valida autem nobis tempestate iactatis, sequenti die iactum fecerunt, & tertio die suis manibus armamenta nauis proiecerunt. Sicut videmus aliquos in principio tribulationis iactum facere per aliquam eleemosynam: & cum increuerit tribulatio, tunc proiiciunt omnia, & nudi euadunt. *Matth.* 19. Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te.

Tristitia somnum parit.

Et Ionas descendit ad interiora nauis] vt scilicet periculum suum non videret [& dormiebat sopore graui] hoc est, profundo somno ex graui tristitia causato. Tristitia enim est motus secundum sistolem cordis, & in tali motu calor & spiritus & sanguis ab exterioribus organis sensuum retrahuntur ad interiora, quibus retractis, organis sensuum subrepit frigiditas, quæ somni causa est, *Luca* 22. Cum surrexisset ab oratione & venisset ad Discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia. Significat autem Ionas ignauos in pœnitentia vel religione, qui semper dormiunt somno dissimulationis boni. *Prou.* 6. Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus tuas: & veniet tibi quasi viator egestas, & pauperies quasi vir armatus. Quædam *Glossa* dicit, quòd cæteris timentibus, eo quòd misericordiam Dei ignorauerunt, Propheta solus sciens Deum esse misericordem, dormiuit securus. Sed hoc non est probabile; quia talis somnus non fuisset grauis, sed leuis.

Et accessit ad eum gubernator] cui scilicet nauis cura incumbebat [& dixit ei: Quid tu sopore deprimeris?] *Prou.* 6 Discurre, festina, suscita amicum tuum, ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. Hoc enim significat Prælatos excitantes subditos ad bona opera. *Hebr.* 13. Obedite præpositis vestris, & subiacete illis. Ipsi enim peruigilant quasi rationem reddituri pro animabus vestris. *Ioan.* 11. Lazarus amicus noster dormit, sed vado vt à somno excitem eum [surge] hoc est, ad Deum euigila. *Ephes.* 5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. *Eccl.* 39. Iustus cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Deum qui fecit illum, & in conspectu Altissimi deprecabitur. Et hoc est quod sequitur [Inuoca Deum tuum] hoc est in te voca, quoniam in quo Deus est periclitari non potest. *Num.* 6. Inuocabunt nomen meum super filios Israël; ego autem benedicam eis [Si forte recogitet Deus de nobis] si forte dicit, quia in arbitrio Dei est. Simile *Ioel.* 2. Quis scit si conuertatur & ignoscat Deus. Recogitare autem Deus dicitur, quando post dissimulationem iuuat; quando autem dissimulat, à corde abiecisse videtur. *Psal.* 43. Exurge, quare obdormis Domine? *Dan.* 9 Exaudi Domine, placare Domine; attende & fac [& non pereamus] *Ioel.* 2. Omnis quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Et dixit vir ad collegam suum] Tangitur hic modus quo deprehensus est Ionas per sortem. Et dicuntur duo, scilicet, missio sortium, & timor sortientium *ibi* [Et dixerunt ad eum: Indica nobis.]

Dixit vir] Vnusquisque scilicet [ad collegam suum] Collegas vocat qui communicabant in eadem nauigatione. Et dicitur hic collega à con & lego, quod est eligo, quia tales eodem lucro vel artificio communicantes, se mutuo eligunt in socios. Hi ergo vt dicit *Hieronymus*, videntes quod ex causis naturalibus venti non eleuabantur, quærebant explorare per indicium diuinum, & hoc hic sortem vocant. Et hoc est quod dicit [Venite & mittamus sortes] *Prouerb.* 16. Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur. Simile *Act.* 1. Cecidit sors super Matthiam, & annumeratus est cum vndecim Apostolis. *Eccl.* 14. In diuisione sortis da & accipe & iustifica animam tuam. Cuiusmodi autem sortes fuerint, non legitur. Similiter quo indicio manifestatum sit, non legitur. Vnde non creditur quod fuerit aliud nisi per orationem exploratio indicij diuini. Et in hunc sensum concordat *Beatus Dionysius* [& sciamus sorte] hoc est, indicio sortis [quare hoc ma-

 lum]

lum]tempestatis scilicet[sit nobis] ex quo non est ex causis naturalibus. Et videntur velle quod concorditer in hoc consentiant quod pro reo habeatur, quemcumque sors deprehenderit, sicut 1. *Reg.* 14. Mittite sortem inter me, & inter Ionatham filium meum. Et captus est Ionathas, scilicet, sorte & habitus pro reo, nisi precibus populi liberatus fuisset. Similiter *Esther* 3. & 9. Missa est sors in vrnam. Et *ibidem.* Duas sortes esse præcepit, vnam populi Dei, & aliam cunctarum geotium, venitque vtraque sors in statutum.

Et miserunt sortes] ex quo facto intelligitur quod orantes miserunt eas, & idcirco creditur quòd fuerit exploratio voluntatis diuinæ, sicut & orantibus Apostolis *Act.* 1. Dixit Petrus, tu Domine qui nosti corda hominum, ostende quem elegeris ex his duobus [& cecidit sors super Ionam] cadere dicitur sors, quia causam ordinatam non habet; sed casu accidit, propter quod etiam sortiariæ scientiæ in Ecclesia prohibitæ sunt. *Num.* 23. Non est augurium in Iacob, nec diuinatio in Israël. Et hæc incertitudo euentus sortis potuit etiam esse causa, quare post sortis missionem timuerunt. Et hoc est quod sequitur.

Sortiaria scientia, illicita censetur in Ecclesia.

Et dixerunt ad eum] ad Ionam scilicet [indica nobis] quia sors non sufficit, nisi tu confitearis [cuius]operis tui [scilicet[causa malum istud nobis sit] Simile *Iosue* 7. Fili mi, da gloriam Domino Deo Israël, atque indica mihi quid feceris. Et descendunt ad specialia [Quod est opus tuum ?]hoc est officium. De illis enim qui de turpibus officiis sunt, facilius mala creduntur ; de Prophetis autem & Doctoribus non præsumitur quod aliquid mali tractent. *Luc.* 6. Vnaquæque arbor ex fructibus suis cognoscitur[quæ terra tua?]hoc est, patria. Ex consuetudinibus enim patriæ, malum vel bonum præsumitur de homine. De quibusdam enim dicitur *Sap.* 12. Semen erat maledictum ab initio, & naturalis malitia eorum immutari non poterat [vel ex quo populo es tu?]*Glossa*, hoc est, de cuius ciuitatis populo. Et hoc quærebant vt cultum explorarent. Sciebant enim, quod Iudæi populus Dei dicebatur. *Deut.* 7. Te elegit Dominus, vt sis ei in populum peculiarem.

Et dixit ad eos] Tangitur hic responsum veritatis, timor iudicij, inquisitio consilij, determinatio ipsius deprehensi quid agendum sit [Hebræus ego sum]& sic satisfacit de terra & populo. *Eccl.* 4. Pro anima tua non confundaris dicere verum. Et satisfacit de opere subdens[& Dominum Deum cæli ego timeo]hoc est, timore ego fugio. Et est, ac si dicat, Non deos quos vos colitis, qui ab hominibus facti sunt. *Esther* 13. Tu fecisti omnia, cælum & terram, & quicquid cæli ambitu continetur[qui fecit mare]*Glossa*, in quo fugio[& aridam]*Glossa* à qua fugio. Et est confessus permixta prædicatione, quia & reprehendit illos de de cultura falsorum deorum, & seipsum quod ad mare fugiens putabat euadere eum qui mare creauit. 2. *Mach.* 6. Manum omnipotentis Dei neque viuus neque mortuus potero effugere.

Et timuerunt viri timore magnu] audientes scilicet, quod Deum coleret. *Psal.* 54. Timor & tremor venerunt super me, & contexerunt me tenebræ[Et dixerunt ad eum] non statim condemnantes. 1. *Cor* 4. Nolite ante tempus iudicare [Quid hoc fecisti]reprehensio est, *Gal* 6. Quod si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis[Cognouerunt enim viri, quod à facie Domini fugeret] Antipophora est. Posset enim quæri, quare reprehenderent eum quem ignorarent. Et respondet, quod hoc sciuerant, quod Deum fugeret. *Iere.* 17. Maledictus homo qui confidit in homine, & à Domino recedit cor eius [qnia indicauerat eis]Ionas scilicet. Voluit enim magis, quod peccatum suum in eum solum redundaret, quam quod alij innocentes in peccato suo perirent. 2. *Reg.* 24. Ego sũ qui peccaui, ego inique egi: isti qui oues sunt, quid fecerunt? vertatur, obsecro, ita tua contra me. *Psal.* 31. Delictum meum cognitum tibi feci, & iniustitiam meam non abscondi.

Et dixerunt] In dubiis recurrunt ad consilium eius, qui sibi conscius est, vt potius ex eo, quam ab ipsis sententia procedat. *Luce* 19. Ex ore tuo te iodico[Quid faciemus tibi ?] quo scilicet Deus placatus iram auertat [& cessabit mare à nobis] ac si dicant. Periculum omnibus imminet in tui solius delicto. Exemplum autem huius est *Iosue* 7. vbi propter solum Acham omnibus imminebat periculum, & illo punito omnes salui facti sunt. 1. *ad Corinth.* 5. Auferte malum ex vobisipsis. Quàm necessaria autem fuerit huiusmodi inquisitio consilij, subdit[quia mare ibat] motu scilicet fluctuum [& intumescebat] per vaporem de fundo surgentem eleuatum. *Psalm.* 92. Mirabiles elationes maris [super eos]ita scilicet, quod fluctus iam operiebant eos. *Thren.* 3. Ioundauerunt aquæ super caput meum, dixi, Perij.

Vnius delicto non-numquam plures periclitantur.

Et dixit ad eos]confidens de Dei ordinatione, quod saluus conseruaretur ad prædicandum[Tollite me]de naui, supple [& mittite in mare] Præsumpsit enim de misericordia & ordinatione Dei, quod seruandus esset ad vitam, & quædam *Glossa* dicit hoc sibi fuisse reuelatum, & ideo non se commisit periculo. *Isa.* 43. Cum transieris per aquam, flumina non obruent te[& cessabit mare à vobis]Remota enim causa, remouetur effectus. Et attende quod consilium Dei fuit, quod sua voluntate & non violentia vel necessitate proiicientium mitteretur in mare. Missio euimi Ionæ in mare, missionem significabat Christi in amaritudinem Passionis, quam voluntate & non necessitate assumpsit. *Isa.* 53. Oblatus est, quia voluit. Et sicut nauigantes cum Iona liberati sunt, ita fideles in Passione Christi. *Ioan.* 18. Si me quæritis, sinite hos abire, vt sermo impleretur quem dixit Iesus: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex iis quenquam. Et hoc est quod sequitur [Scio enim ego, quoniam propter me]comprehendendum scilicet, & reducendum ad obedientiam [hæc tempestas grandis venit super vos] *Nahum* 1. Dominus in tempestate, & turbine viæ eius. Per hoc enim quod dicit, Scio, notatur, quod reuelationem habuit. Et hoc dicit *Hieronymus.* Per hoc autem quod dicit, Grandis venit super vos, notatur necessitas eorum qui eum in mare miserunt. *Ioan.* 11. Expedit vobis vt vnus moriatur homo pro popolo, & non tota gens pereat.

Christus sua sponte passus est.

Et remigabant viri]Videtur, quod propter impetum ventorum vela submiserint, & timentes dubium euentum sortis, formidabant committere, quod Ionas consuluit, & ideo impulsione remorum, laborabant Ionam ad terram ponere ; vt & ipsi saluarentur à tempestate, & Ionas à periculo maris[vt reuerterentur ad aridam] in portum

scilicet

ſcilicet[& non valebant] & ex hoc videtur, quod ventus à terra nauem impulit in mare, propter quod ad terram remigare non poterant. *Roman.* 9. Voluntati eius quis reſiſtet? Et ſubiungit cauſam [quia mare ibat]refluxu ſcilicet[& intumeſcebat] ſuper eos à fundo ſcilicet ebulliens, quæ ebullitio æſtus maris interpretatur, & ſignificat tribulationem mundi, quæ in Chriſtum & in membra eius irruit. *Iſaiæ* 57. Impij quaſi mare feruens, quod quieſcere non poteſt, & redundant fluctus eius in conculcationem.

Et clamauerunt ad Dominum]2.*Para.*20. Cum ignoramus quid agere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui, vt oculos noſtros dirigamus ad te [& dixerunt;Quæſumus Domine] ſupplicantium ſignum eſt,& valde timentium, ne peccent in ſanguinem innocentem [ne pereamus in anima] hoc eſt,pro anima ſiue vita perdita[viri iſtius] videntur cognouiſſe, quod dicitur *Gen.*9. Sanguinem veſtrum requiram de manu cunctarum beſtiarum, & de manu hominis, de manu viri, & de manu fratris eius. Et paulo poſt: Quicunque effuderit ſanguinem humanum, effundetur ſanguis eius: ad imaginem quippe Dei factus eſt homo.[& ne des ſuper nos]in pœnam ſcilicet[ſanguinem innocentem]*Pſal.*9 Quoniam requirens ſanguinem eorum recordatus eſt [quia tu Domine]qui corda ſcilicet noſti omnium[ſicut voluiſti, feciſti]ſcilicet & ſorte prodendo quem voluiſti, & nos impediendo ne ad terram nauigaremus. 1. *Reg.* 3. Dominus eſt, quod vult faciat *Eſther.*13.Non eſt qui poſſit reſiſtere voluntati tuæ.

Et tulerunt Ionam de naui & miſerunt in mare]*Pſal.*76.In mari via tua, & ſemitæ tuæ in aquis multis[& ſtetit mare à feruore ſuo] *Iob* 38. Hucuſque venies & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos. *Matth.*8. Imperauit ventis & mari, & facta eſt tranquillitas magna.

Et timuerunt viri] quia viri fuerunt & cordati in intellectu veritatis, & virtute operis. *Iob* 34. Viri cordati, audite me. Timuerunt autem, propter dubietatem ſortis, timore, propter reuerentiam religionis, quia dixit ſe Deum cæli colere, magno, propter innocentiam ſanguinis, Dominum,quia requirit ſanguinem innocentem. *Dan.* 13. dicente Domino: Iuſtum & innocentem ne interficias [& immolauerunt hoſtias Domino] hoc eſt, promittebant ſe immolaturos: quia ibi in naui non habebant. Vel melius dicitur, quod hoſtiæ dicuntur ſpiritus contribulatus & ſacrificium laudis. *Pſalmo* 26. Circuibo & immolabo in tabernaculo eius hoſtiam vociferationis. Item *Pſal.*49.Immola Deo ſacrificium laudis, & redde Altiſſimo vota tua. Et hoc eſt quod ſequitur [& vouerunt vota] votum eſt conceptio melioris boni,de liberatione & promiſſione firmata. *Iſa.*19.Vota vouebunt Domino,& ſoluent. *Pſal.*21. Reddam vota mea quæ diſtinxerunt labia mea.

CAPVT II.

Et præparauit Dominus.

TAngitur hic de ſalute Ionæ ad prædicandum, & diuiditur in duplicem cauſam ſalutis, & effectum, Prima cauſa eſt inſtrumentalis. Secunda meritoria *ibi*[Et orauit Ionas ad Dominum]Effectus autem eſt *ibi*[Et dixit Dominus piſci.]

Et præparauit Dominus] vel tunc ſcilicet creando, vel creatum de pelago ad nauem adducendo[piſcem grandem]cetum ſcilicet. Vnde *Iob* 3. vbi nos habemus, qui parati ſunt ſuſcitare Leuiathan, *Septuaginta* habent, qui parati ſunt ſuſcitare magnum cetum [vt deglutiret Ionam] Simile *Tob.*6. Ecce piſcis immanis exiuit ad deuorandum eum, quem expaueſcens Tobias, clamauit voce magna,dicens: Domine inuadit me.

Et erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus & tribus noctibus] hoc eſſe potuit per Dei miraculum; per naturam enim, quicquid deſcendit in ventrem animalis, ſtatim calore digeſtiuo decoquitur,diſſoluitur, exugitur, & ſubtile à groſſo in diuerſa loca ſeparatur: quæ quatuor opera caloris naturalis(vt dicit *Auicenna*)in ſedecim horis complentur, & in octo reſiduis nutrimentum depuratum per venas membris influitur. Myſterio autem congruit iſtud; quia piſcis grandis, infernum ſignificat, quem Deus præparauit, vt multos propter peccatum abſorberet.*Iſa.*30. Præparata eſt ab heri Tophet,à rege præparata,profunda, dilatata; vt tandem etiam Chriſtum ſignificatum per Ionam deglutiret,quem cum reuomeret,omnes Sanctos reuomere cogeretur. *Ierem.* 51. Abſorbuit me quaſi draco, repleuit ventrem ſuum teneritudine mea. *Iob* 20. Diuitias quas deuorauit, euomet,de ventre ipſius extrahet eas Deus.Hic tribus noctibus in corde terræ fuit *Matth.*12.*&* *Luc.*11. qui qualiter per ſynecdochen computentur, ſuper *Oſeam* dictum eſt & ſuper Euangelium. Hic autem *Hieronymus* ſatis rationabilem inducit computum,dicens, quod prima nox fuit ſubductio lucis in Meridie, quando ſol obſcuratus fuit. Prima autem dies ſuccedens lux poſt Nonam vſque ad noctem. Secunda nox fuit inter paraſceuen & Sabbatum,& ſecunda dies ſabbatum. Tertia nox fuit inter ſabbatum & Dominicam. Tertia dies aurora Dominicæ quæ terminata eſt in plenam lucem,cui nox nulla ſuccedit. *Oſee* 6. Viuificabit nos poſt dies duos, & in die tertia ſuſcitabit nos. *Luc.*24. Tertia dies eſt, quod hæc facta ſunt. Et ſubdit de cauſa meritoria ſalutis,quę eſt oratio Ionæ,& habet duo,ſcilicet, modum orantis, & orationem.In modo dicit quid orauit, quis, ad quem, vnde,& qualiter.

Caloris naturalis quadruplex eſt operatio.

Et orauit] hoc eſt, totum affectum mentis in Deum direxit.1.*Corinth.*14. Orabo ſpiritu, orabo & mente,pſallam ſpiritu, pſallam & mente[Ionas] columba ſcilicet, quæ exaudienda erat: quia gemitum pro cantu habet, *Cant.*2. Vox turturis audita eſt[ad Dominum Deum ſuum] qui ſolus iuuare poterat.*Eſther* 13. Si decreueris liberare nos, continuo liberabimur[de ventre piſcis]vbi neceſſarium fuit adiutorium. Tunc enim delectabile eſt adiutorium, quando neceſſarium eſt. *Eccl.* 14.

Solus Deus iuuare poteſt.

Oculi

Oculi Domini super timentes eum, protector potentiæ, tegimen ardoris, firmamentum virtutis [& dixit] hoc est, taliter orauit [Clamaui de tribulatione]In ista oratione primo ostendit spem, secundo fidem, tertio veritatis confessionem, quarto fortitudinem spei contra desperationem, quinto desperationis rationem, sexto spem omnia vincentem, septimo causam spei ex conscientia boni operis [Clamaui ad Dominum] clamor notat intentionem deuotionis[de tribulatione mea] *Psal.* 117. Ad Dominum cum tribularer clamaui. *Baruch* 3. Spiritus anxius, & cor in angustijs clamat ad te Domine [& exaudiuit me] ecce spes. *Ioan.* 11. Pater gratias ago tibi, quia exaudisti me: ego autem sciebam, quia semper me audis. Et subdit de fide [de ventre inferi] qui, supple, me glutiuit [clamaui] *Psal.* 129. De profundis clamaui ad te Domine. *Psal.* 29. Eduxisti ab inferno animam meam, saluasti me à descendentibus ad lacum [& exaudisti vocem meam] Ecce fides. *Isa.* 65. Antequam clament, ego exaudiam. Et subdit de confessione veritatis.

Proiecisti me] supple, sicut vilem & mandata contemnentem. *Isa.* 2. Proiecisti populum tuum domum Iacob [in profundum in corde maris] vbi scilicet mare est in virtute submersionis & amaritudinis. *Psal.* 45. Transferentur montes in cor maris, hoc est, qui montes videntur, illi enim ad amaritudinem deducuntur, vt gemant. *Mat.* 17. Dicetis monti huic. Tollere & mittete in mare [& flumen circundedit me] hoc est, aqua vndique affluens, quod mortalitatem huius vitæ significat. *Mat.* 7. Venerunt flumina, flauerunt venti, & irruerunt in domum illam [omnes gurgites tui] gurgites sunt ortus tentationum & tribulationum [& fluctus tui] hoc est, persequutionum inundationes [super me] supple, opprimendum [transierunt] *Habac.* 3. Fluuios scindes terræ, viderunt te & doluerunt montes, gurges aquarum transiit. Et subdit de spei magnitudine: primo ponens causam desperationis, vt maior spes videatur.

Et ego dixi] supple, considerans inferiores causas [Abiectus sum à conspectu oculorum tuorum] *Iob* 7. Desperaui, nequaquam vltra iam viuam. Intelligit enim de abiectione ab oculis quantum ad lumen gratiæ præsentis. *Isa.* 38. Non aspiciam hominem vltra & habitatorem quietis [Veruntamen rursus videbo templum sanctum tuum] *Roma.* 4. Qui contra spem in spem credidit. *Glossa*, contra spem naturæ in spem gratiæ. Templum autem maxime illud est, in quo plenitudo diuinitatis habitauit corporaliter *Coloss.* 2. *Psal.* 137. Adorabo ad templum sanctum tuum. Hoc vidit omnis sanctus per gratiam redemptionis. *Ioan.* 8. Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum, vidit & gauisus est. Et subdit sex causas confortantes rationem desperationis. Prima est.

Circundederunt me aquæ multæ] quæ tribulationem significant [vsque ad animam] supple, peruenientes. *Psal.* 68. Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. Secunda est [abyssus vallauit me] Abyssus dicitur ab à, quod est sine, & byssus, quod est candor luminis, & significat tenebrositatem inferni & mortuorum. *Gene.* 1. Tenebræ erant super faciem abyssi. *Thren.* 3. Me minauit, & adduxit in tenebras, & non in lucem. Ad hæc enim loca descendit Christus in Iona significatus. *Iob* 38. Nunquid ingressus es in profundum maris, & in nouissimis abyssi deambulasti? Nunquid apertæ sunt tibi portæ mortis, an ostia tenebrosa vidisti? Quasi dicat. Non tu, sed ego. Tertia est [pelagus operuit caput meum] Pelagus dicitur profundum maris, & significat generalem & profundam tribulationem. *Thren.* 3. Inundauerunt aquæ super caput meum. Dixi: Periit finis meus, & spes mea a Domino. Quarta est [Ad extremum montium descendi] Extremum montium vocat literaliter concauitates in radicibus montium, in quibus aqua recipitur ad principia fluminum & fontium. *Eccl.* 14. Penetrabo inferiores partes terræ, & inspiciam omnes dormientes. Quinta est [terræ vectes concluserunt me] vectes terræ vocat inferiora retinacula terræ, ne ab infimo loco decidat. *Iob* 38. Posui vectes & ostia, & dixi: Hucusque venies, & non procedes amplius. Hi vectes clausuras inferni significant, ad quas Christus descendit & fregit. *Psal.* 106. Contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit. Suscepit eos de via iniquitatis suæ. Sexta est [in æternum] non enim erat remedium subuentionis ex parte hominis. *Mich.* 1. Desperata est plaga eius. *Iere.* 15. Quare factus est dolor meus perpetuus, & plaga mea desperabilis? Et subdit de victoria spei omnia deuincentis.

Vectes terra qui sint.

Et subleuabis de corruptione vitam meam Domine Deus meus] *Psal.* 15. Non dabis sanctum tuum videre corruptionem, notas mihi fecisti vias vitæ. *Isa.* 38. Tu autem eruisti animam meam vt non periret. Et subiungit tantam spei causam esse memoriam diuinæ liberalitatis [cum angustiaretur in me anima mea] & viderem me scilicet vndique destitui [Domini recordatus sum] *Isa.* 26. Nomen tuum & memoriale tuum in desiderio animæ. *Psal.* 76. Memor fui Dei, & delectatus sum [vt] scilicet ex beneficentia liberalitatis tuæ [veniat ad te] per exauditionem [oratio mea] *Psalm.* 101. Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat [ad templum sanctum tuum] oblata scilicet oratio, quod templum humanitas est suscepta à filio. *Psal.* 17. Exaudiuit de templo sancto suo vocem meam. *Daniel.* 3. Benedictus es in templo sancto gloriæ tuæ. Et quia spes non innititur tantum liberalitati, sed etiam conscientiæ meritorum; ideo subdit.

Qui custodiunt vanitates] *Glossa* innuit distinctionem, quod omnes quidē sunt vani, *Ecclesiastæ* 1. Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Sed quidam faciunt vanitates, & quidam custodiunt; faciunt, qui opera vana sectantur, in quibus nullum est lucrum, sicut peccatorum opera. *Psal.* 4. Vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Custodiunt autem vanitatem qui thesaurizant eam. *Psal.* 39. Non respexit in vanitates & insanias falsas. *Roma.* 2. Thesaurizas tibi iram in die iræ [frustra] hoc est, sine fructu. *Roma.* 6. Quem fructum habuistis tunc, in quibus nunc erubescitis? [misericordiam suam] sibi paratam, à Deo scilicet [derelinquunt] gratia enim Dei nullum derelinquit. *Hebræ.* 6. Videte ne quis desit gratiæ Dei.

Ego autem] Quasi dicat, illi sic, sed ego non sic, quinimo [in voce laudis immolabo tibi] Vox enim laudis sacrificium est, quod placet Deo. *Psal.* 49. Immola Deo sacrificium laudis. Item *ibidem*. Sacrificium laudis honorificabit me [quæcunque voui] spontanea scilicet promissione [reddam]

soluenda. Vota sunt

dam] solutione scilicet per effectum [pro salute] pro qua scilicet consequenda voui [Domino] *Psalm.65.* Reddam vota mea quæ distinxerunt labia mea. *Augustinus.* Vouete voluntatis est, reddere necessitatis [Et dixit Dominus pisci] per instinctum scilicet, & est effectus orationis [& euomuit Ionam in atidam] accessit enim ita prope ad litus, quod saluus de mari exire poterat, sicut infernus & mors euomuerunt Christum. *Osea* 13. O mors, ero mors tua, morsos tuus ero inferne.

CAPVT III.

Et factum est.

TAngitur hic secundum præceptum cum sibi adiunctis, & ideo habet partes duas, in quatum prima agitur de pœnitentiæ prædicatione : in secunda de Ionæ contristatione *infra 4. ibi* [Et afflictus est Ionas] Prima in duas. Primo enim ponitur prædicatio, secundo prædicationis fructus *ibi* [Et crediderunt] In prima duo sunt, præceptum scilicet, & exequutio.

Et factum est verbum Domini] quod verbum veritatis & authoritatis est. *Psal.32.* Verbo Domini cæli firmati sunt [ad Ionam secundo] scilicet mandato [dicens] Simile 1. *Regum* 3. Adiecit Dominus secundo vocare Samuëlem [Surge] per mentis intentionem & obedientiam sursum te age [& vade] profectu virtutis [in Niniuen ciuitatem] quæ (sicut diximus) mundum significat. *Cant.*3. Surgam & circuibo ciuitatem per vicos & plateas. *Matth.* 4. Circuibat Iesus per ciuitates & castella docens & prædicans Euangelium regni. Et hoc est quod sequitur [& prædica in ea] vt scilicet prædicatio in eam tendat, & non tantum auditum exteriorem pulset. *Isa.*40. Loquimini ad cor Ierusalem [prædicationem quam ego loquar ad te] *Ioan.* 12. Ego à meipso non loquor. *Iere.* 1. Quæ mandauero tibi, loqueris ad eos. Et subdit de mandati exequutione tria dicens, scilicet, obedientiam, obediendi velocitatem, & obedientis deuotionem.

Et surrexit Ionas] *Philip.*3. Nostra conuersatio in cælis est [& abiit] à seipso, scilicet, voluntatem propriam relinquens [in Niniuen iuxta verbum Domini] *Cant.*1. Egredere & abi post vestigia gregum Et subdit de velocitate obediendi [Et Niniue erat ciuitas magna] hoc est, ampla [itinere trium dierum] *Glossa* dicit, ad circuiendum : & hoc potuit esse, si rata ædificatio erat, ita quod quilibet in suo prædio habitaret [& cœpit Ionas] velocitatem scilicet à præterita pœna concipiens [introire in ciuitatem] ad prædicandum, supple [itinere diei vnius] *Hieronymus.* Ionas memor præcepti & naufragij, iter trium dierum festinatione vnius diei compleuit. *Prouer.* 22. Vidisti virum velocem in opere suo : coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles. Quidam tamen dicunt, quod in tertiam partem ciuitatis intrauit, & ad alias prædicatio sua per famam peruenit.

Moraliter, tres dietæ ciuitatis mundi sunt, auaritia diuitiarum, concupiscentia deliciarum, & ambitio honorum. 1. *Ioan.* 2. Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Dieta vna quam facit Ionas, confessio est simplicis veritatis, & instructio. 1. *Corinth.* 1. Idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata. *Luc.* 2. Venerunt iter diei vnius requirentes Iesum inter cognatos & notos. Et subdit de deuotione.

Et clamauit] clamor intentionem notat deuotionis. *Isaiæ* 58. Clama, ne cesses [& dixit, Adhuc quadraginta dies] qui numerus pœnitentiæ est; quia partibus suis quinquaginta constituit, qui numerus est remissionis. *Iob* 24. Dedit illi Deus tempus in pœnitentiam [& Niniue subuertetur] Glossa. Non est prophetia descendens de præscientia, hoc est, de prædestinatione, vbi omnia sicut sont præordinata, ita permanent ; sed est comminatio ad correctionem. *Iere.* 18. Repente loquar aduersus regnum & gentem, vt eradicem & destruam & disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa de malo suo propter quod loquutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo quod cogitaui facere ei. Alibi tamen distinctum est, inter prophetiam prædestinationis & præscientiæ. Et subdit de prædicationis fructu.

Et crediderunt viri Niniuitæ] Et habet partes duas. Primo enim ponit pœnitentiam populi, secundo regis & principum [Et crediderunt viri Niniuitæ Deo] verbis scilicet Domini per Ionam propositis. *Roma.*10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem [& prædicauerunt ieiunium] hoc est, voce præconis indixerunt. *Ioelis* 1. Sanctificate ieiunium. Ieiunium autem prædicauerunt vt fomenta libidinis subtraherent. *Psal.*34. Humiliabam in ieiunio animam meam [& vestiti sunt saccis] vt scilicet delicias mutarent in asperitatem. *Iob* 16. Saccum consui super cutem meam. Hic habitus fuit Prophetarum & pœnitentium. Vnde *Isaiæ* 20. dicitur : Solue saccum de lumbis tuis, & calceamenta de pedibus tuis. Et fecit sic, & ambulabat nudus & discalceatus. *Apoca.* 11. Dabo duobus testibus meis : & prophetabunt diebus mille ducentis, & sexaginta amicti saccis [à maiore vsque ad minorem] vt sicut omnes peccauerunt, sic generaliter pœniterent. *Roma.*3. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. *Sapient.*6. Pusillum & magnum ipse fecit, & æqualiter est ei cura de omnibus. Et subdit de pœnitentia regis & principum.

Habitus Prophetarum & pœnitentium.

Et peruenit verbum ad regem Niniue] *Act.*9. Vas electionis erit mihi iste, vt portet nomen meum coram regibus & gentibus. Iustum enim est, vt hi qui sunt causa peccati aliis, vel exemplo malo, vel dissimulatione, primi sint in exemplo pœnitentiæ. *Sap.*6. audite ergo reges & intelligite, discite iudices finium terræ. *Psalm.*2. Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram [& surrexit] corde scilicet, & corpore. *Cantic.*5. Surrexi vt aperirem dilecto meo [rex] vt regula esset pœnitendi. *Philip.* 3. Ambulate sicut habetis formam nostram [de solio suo] Glossa. Humiliauit se deponens altitudinem. *Isa.*47. Descende, sede in puluere virgo filia Babylon, sede in terra : non est solium vltra filiæ Chaldæorum [& abiecit vestimentum suum] decoris scilicet, & gloriæ : quod significat pristinæ conuersationis depositionem, *Ephe.* 4. Deponite vos secundum pristinam conuersationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris [& indutus est sacco] humilitatis scilicet. *Isa.*61. Induit me vestimento

salutis

ſalutis [& ſedit in cinere] ſuam ſcilicet recognoſcens mortalitem. *Iob* 10. Memento quæſo quod ſicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me De omnibus his ſimul *Eſther* 14. Cúmque depoſuiſſet Eſther veſtes regias, fletibus & luctui apta indumenta ſuſcepit, & pro vnguentis variis cinere & ſtercore impleuit caput, & corpus ſuum humiliauit ieiuniis, omniáque loca in quibus antea lætari conſueuerat, crinium laceratione compleuit. Et vt aliis eſſet cauſa pœnitendi, ſequitur.

Et clamauit & dixit] hoc eſt, clamari & dici fecit [in Niniue] in tota ſcilicet ciuitate [ex ore regis & principum eius] vt firmius eſſet verbum. *Ioel.* 1. Vocate cœtum, congregate ſenes, omnes habitatores terræ. *Pſalm.* 101. In conueniendo populos in vnum, & reges vt ſeruiant Domino [dicens] ſcilicet voce præconis [Homines, & iumenta] equi ſcilicet, muli, & aſini; quæ ad adiumentum laboris facta ſunt [& boues] qui ad terræ culturam [& pecora] minuta ſcilicet iumenta, quæ ad eſum & veſtimentum habentur [non guſtent quicquam] vt ſcilicet macerata & fœda facta per maciem, concupiſcentiam carnis in ſe non prouocent [nec paſcantur] ne in paſcendis animalibus occupati à luctu pœnitentiæ retrahantur [& aquam non bibant] ne ſcilicet etiam cibus iam ſumptus melius influere poſſit, & ſic magis fœda appareant. *Gloſſa* tamen vult, quod per homines intelligantur rationales rationabiliter viuentes: per iumenta autem brutales ſenſibilibus inſeruientes, & inducit illud *Pſalm.* 35. Homines & iumenta ſaluabis Domine Et illud. 72. Vt iumentum factus ſum apud te, & ego ſemper tecum. Per boues intelligit ſeculi prudentes & maturos, per pecora ſimplices. *Pſal.* 8. Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius, oues & boues vniuerſas, inſuper & pecora campi. Omnibus his interdicitur guſtus libidinis, & ne paſcantur in peccati delectatione. *Iob* 6. Nunquid guſtari poteſt quod guſtatum affert mortem? Prohibetur etiam ne aquam bibant, inſipidam ſcilicet huius mundi delectationem. *Iob* 34. Qui bibit ſubſannationem quaſi aquam, qui graditur cum operantibus iniquitatem, & ambulat cum viris impiis.

Et operientur ſaccis homines & iumenta] in ſignum ſcilicet humilitatis & aſperitatis. *Baruch* 4. Exui me ſtola pacis, induit autem me ſacco obſecrationis & clamabo ad Altiſſimũ in diebus meis. Et hoc eſt quod ſequitur [& clament ad Dominum in fortitudine] vt ſcilicet clamor orationis opere virtutis confortetur. *Pſal.* 68. Laboraui clamans, raucæ factæ ſunt fauces meæ. Vt labor ſit fortitudinis & virtutis, clamor orationis, & raucedo afflictionis [& conuertatur vir] viriliter ſcilicet agens [à via ſua mala] hoc eſt, à cogitationibus; quia cogitationes viæ ſunt ad opera [& ab iniquitate] operis ſcilicet [quæ eſt in manibus eorum] hoc eſt, in operibus, quæ maxime fiunt per manus. *Iſa.* 55. Derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas, & reuertatur ad Dominum, & miſerebitur eius. Et ſubiungit de ſpe veniæ,

Quis ſcit ſi conuertatur] ad conuerſos ſcilicet. Dicunt autem, Quis ſcit; quia quamuis ſit liberum Deo facere vel non facere; tamen certum eſt de benignitate Dei, quod ſi fecerimus quod in nobis eſt, ipſe faciet quod in ſe eſt. Simile *Ioelis* 2. Quis ſcit ſi conuertatur & ignoſcat Deus, & relinquat poſt ſe benedictionem? [& ignoſcat Deus, & reuertatur] ſupple, Deus [a furore iræ ſuæ] hoc eſt,

Facienti quod in ſe eſt, placatur Deus.

à pœna comminata. *Exod.* 32. Quieſcat ira tua. *Pſalm.* 6. & 37. Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me [& non peribimus] ſcilicet, propter peccata noſtra. *Ioan.* 3. Vt omnis qui credit in ipſum, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Et ſubiungit de acceptatione iſtius pœnitentiæ [& vidit Deus] oculo ſcilicet approbationis [opera eorum] pœnitentiæ ſcilicet, & ſatisfactionis [quia conuerſi ſunt de via ſua mala] *Gene.* 1. Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. *Iſaia* 38. Audiui orationem tuam, vidi lacrymas tuas [Et miſertus eſt Deus] *Pſal.* 29. Audiuit Dominus & miſertus eſt mei [ſuper malitia] afflictionis ſcilicet [quam loquutus fuerat vt faceret] eis, ſupple, ſi permanerent in peccato. *Oſee vlt.* Diligam eos ſpontanee, quoniam auerſus eſt furor meus ab eis [& non fecit] hoc eſt, mala non induxit quæ comminatus fuit. *Mich.* 7. Non immittet vltra furorem, quoniam volens miſericordiam eſt. Reuertetur & miſerebitur noſtri.

CAPVT IV.

Et afflictus eſt Ionas.

TAngitur hic de contriſtatione ſequente, & habet duas partes, contriſtationem ſcilicet, & inſtructionem contriſtati *ibi* [Et præparauit Dominus Deus hederam] In prima tria ſunt, oratio ſcilicet contriſtati, quædam modica reprehenſio Domini, & expectatio quid accideret ciuitati.

Et afflictus eſt Ionas] diſcurſu ſcilicet, & clamore [afflictione magna] de eo ſcilicet, quod vidit non impleri ſtatim quæ dixit. 2. *ad Corinth.* 1. Supra modum grauati ſumus, & ſupra virtutem, ita vt etiam tæderet nos viuere [& iratus eſt] hoc eſt, conturbatus [& orauit ad Dominum, & dixit] *Pſalm* 37. Cor meum conturbatum eſt in me, dereliquit me virtus mea [Obſecro Domine] obſecrare eſt per obteſtationem ſacramentorum diuinorum aliquid petere [Nunquid non hoc eſt verbum meum?] videtur, quod Ionas quadraginta diebus prædicauerit, & quum poſt quadraginta dies videret ciuitatem non euerti, quod tunc in hanc orationem prorupit, nimis verecundatus, quod verbum Dei in ore ſuo falſum iudicaretur, vt veritatis amicus. *Ephe.* 4. Deponentes mendacium, loquimini veritatem. *Sap.* 1. Os quod mentitur, occidit animam. *Iob* 13. Nunquid indiget Deus veſtro mendacio, vt pro illo loquamini dolos? [cum adhuc eſſem in terra mea] Iudæa ſcilicet, quæ terra fuit veritatis & diuinæ cognitionis 3. *Regum* 17. Vir Dei es tu, & verbum Dei in ore tuo verum eſt [propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharſis] hoc eſt, vagando per mare, ne ſcilicet falſus teſtis inuenirer 1. *ad Corinth.* 15. Inuenimur autem & falſi teſtes contra Deum. Mendacium enim in ore omnis hominis peccatum eſt, in ore autem Doctoris veritatis ſacrilegium eſt. *Prou.* 19. Teſtis falſus non erit impunitus. *Deut.* 19. Præcipitur, quod teſtis mendax occidatur. Vnde autem cauſam timoris habuerit, ſubdit.

Obſecrare, quid ſit.

Religionis cauſa non eſſe mentiendum.

Scio enim] experimento ſcilicet, & fide [quia tu Deus

tu Deus clemens] in susceptione peccatoris [& misericors es] in remissione scilicet [& patiens] in expectatione ad pœnitentiam [& multæ misetationis] in effectibus scilicet gratiarum. *Psal.* 50. Secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam. *Thren.* 3. Non defecerunt miserationes eius [& ignoscens super malitia] malitia hic dicitur pœna inducenda pro peccato, quam sæpe ignoscit Deus. *Isa.* 56. Conuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum. *Ioel.* 2. Benignus, & misericors, & patiens, & multæ misetationis, & præstabilis super malitia [& nunc Domine] quando videor esse testis falsitatis [tolle quæso animam meam à me] Simile *Tob.* 3. Et nune Domine secundum voluntatem tuam fac mecum misericordiam, & præcipe in pace recipi spiritum meum : expedit enim mihi mori magis quam viuere. Et hoc est quod subditur [quia melior est mihi mors quam vita] virtuoso enim & honestatis amico, multo tolerabilius est mori quam labem pati in vituire. Vnde *Aristo. in tertio Ethicorum* de forti dicit qui fortiter exponit se periculo gratia boni, quod est ei mors turpi salute eligibilior. 2. *Mach.* 6. Prompto animo ac fortiter pro grauissimis & sanctissimis legibus honesta morte perfungar.

Mors scelesta vita est præferenda.

Et dixit Dominus] modesta reprehensio est contristati [Putasne bene irasceris tu?] hoc est, rationabiliter, & hoc modo dicendo reuocat eum ad propriæ rationis iudicium : quia & rationabile fuit vt peccatoribus dura comminarentur, & pœnitentibus per pœnitentiam peccata remitterentur : & ideo non bene irascebatur Ionas : propter quod etiam reprehensus, nihil respondit Domino. *Iob vlt.* Qui leuiter loquutus sum, respondere quid possum?

Egressus est Ionas de ciuitate] Tangitur hic expectatio euentus quid accideret ciuitati : & iste egressus egressum significat de mundo. *Apoc.* 18. Exite ab ea populus meus, & ne participes sitis delictorum eius [& sedit] quiescens scilicet in spiritu : omnis enim Doctor veritatis aliquando sibi vacare debet. *Marc.* 6. Venite seorsum in desertum locum, & quiescite pusillum [contra Orientem ciuitatis] vt videret scilicet, quid ab ortu solis ex sententia Dei veniret. *Zach.* 6. Ecce vir oriens nomen eius, & subter ipsum orietur [& sibimet fecit vmbraculum] ibi forte de virgultis ibidem natis, quod vmbraculum corporale solatium significat seruis Dei debitum. *Heb.* 11. Fide demoratus est in terra repromissionis tanquam in aliena in casulis habitando, cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. *Iere* 35. Non ædificauimus domos ad habitandum, & vineam & agrum & sementem non habuimus, sed habitauimus in tabernaculus. *Didimus Brachmannorum rex in epistola ad Alexandrum.* Antra nobis domus sunt, quæ dum viuimus proficiunt in hospitium: dum morimur in sepulchrum [& sedebat] hoc est, quiescebat [subter illud in vmbra] hoc est, in refrigerio. *Cant.* 2. Sub vmbra illius quem desideraueram sedi [donec videret quid accideret ciuitati] adhuc enim hæsitabat, quem euentum res sortiretur, eo quod de hoc expresse à Domino non fuerat instructus. Simile *Luc.* 19. Videns Dominus ciuitatem, fleuit super illam, dicens : Quia si cognouisses & tu. *Psalmo* 72. Zelaui super iniquos, pacem peccatorum videns.

Et præparauit] Tangitur hic Prophetæ instructio, & habet duas partes Primo enim ponit factum per quod instruit, secundo instructionem *ibi* [Et dixit Dominus ad Ionam] Dicit ergo [Et præparauit Dominus hederam] quæ vel statim ibidem nata fuit per miraculum, vel forte antea nata per verbum Domini super vmbraculum repere cœpit, & rependo vndique & foliis operiendo densam fecit vmbram, quæ & radiis solis resisteret, & impetum ventorum & maxime venti vrentis excluderet. *Isa.* 4. Tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æstu, & in securitatem & in absconsionem à turbine & à pluuia [& ascendit super caput Ionæ] *Glossa*, subito Dei virtute [vt esset vmbra supra caput eius] hoc est, refrigerium. Hedera enim significat vigorem temporalium, seruis Dei & Ecclesiasticis personis collatum, in cuius vmbra necesse est aliquando quiescere. *Genesis* 18. Lauentur pedes vestri, & requiescite sub arbore. Ponámque bucellam panis, & confortetur cor vestrum, postea transibitis [Et protegeret] ne scilicet vento, vel pluuia, vel æstu læderetur. *Isaia* 32. Erit vir sicut qui absconditur à vento & celat se à tempestate [laborauerat enim] & ideo, supple, refrigerio indigebat. *Matth.* 10. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos [& lætatus est Ionas super hedera] hoc est, hederæ refrigerio [lætitia magna] necesse est enim etiam in corporali consolatione lætari laborantem ; quia spiritualia sine temporalibus non subsistunt. *Psal.* 106. Esurientes & sitientes ; anima eorum in ipsis defecit. Et clamauerunt ad Dominum cum tribularentur, & de necessitatibus eorum liberauit eos. *Isa.* 65. Gaudebitis & exultabitis in sempiternum, in his quæ ego creo.

Et parauit Deus vermem] quem necesse fuit venenosum esse : quia rasura dentis non ita subito aruisset hedera [ascensu diluculi in crastinum] vt scilicet orto sole iam percussa esset hedera & arida. *Isa.* 40. Repente sufflauit in eos, & aruerunt [& percussit hederam] vermis scilicet [& exaruit] *Iacob.* 1. Exortus est sol cum ardore, & arefecit fœnum : & flos eius decidit, & decor vultus eius deperiit.

Et cum ortus fuisset sol] qui scilicet vapores mouet & eleuat [præcepit Dominus vento calido] australi scilicet [& vrenti] hoc est, exiccanti, per quem scilicet hedera exiccaretur penitus, & auferretur vmbraculum. *Iob* 27. Tollet eum ventus vrens [& percussit sol] ablato scilicet vmbraculo [super caput Ionæ] quod aliquando mortiferum est, sicut patet *Iudith* 8. vbi Manasses vir Iudith mortuus est : quia venit æstus super caput eius [& æstuabat] Calor enim solis etiam aliquando febrem inducit. *Apoca.* 16. Datum est illi æstu affligere homines, & igni : & æstuauerunt homines æstu magno [& petiit animæ suæ vt moreretur] Simile 3. *Reg.* 19. vbi Elias petiuit animæ suæ vt moreretur, & ait : Sufficit mihi Domine, tolle animam meam. Et hoc est quod sequitur [& dixit: Melius est mihi mori quàm viuere] *ad Corinth.* 5. Audemus & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Deum. Sancti enim, vt dicit *Augustinus*, in patientia habent vitam, & mortem in desiderio. *Philip.* 1. Desiderium habens dissolui, & esse cum Christo multo magis melius.

Solis calor nonnunquam febrem infert.

Et

Et dixit Dominus ad Ionam] instruendo scilicet eum. Et habet duas partes, scilicet, reprehensionem, & instructionem [Putasne bene] hoc est, rationabiliter [irasceris tu super hederam] ablata scilicet, supple, cum non præstiterit nisi vmbram, quod paruum refrigerium est. *Psal.* 4. Irascimini & nolite peccare. *Iacob.* 1. Ira viri iustitiam Dei non operatur.

Et dixit Ionas] Hic respondet: quia videtur sibi quod rationem turbationis habeat: superius conticuit vbi rationem non habuit [bene irascor ego] hoc est, rationabiliter [vsque ad mortem] 2. *ad Corinth.* 1. Ita etiam vt tæderet nos viuere, sed & ipsi in nobisipsis responsum mortis habuimus.

Et dixit Dominus] instruens eum. *Isaia* 48. Ego dominus docens te vtilia [Tu doles] Arguit hic à minori Dominus: quia si Ionas rationabiliter dolet de amissione parui, rationabilius est Deum dolere de amissione magni. Et hoc est quod in paruo præmittit [Tu doles super hederam] paruo scilicet refrigerio [in qua non laborasti] plantando scilicet, vel rigando [neque fecisti vt cresceret] hoc enim solus Deus potest. 1. *ad Corinth.* 3. Neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus [quæ sub vna nocte nata est, & vna nocte periit] & ideo temporale & breue quid fuit. *Isa.* 19. Auferetur quasi tabernaculum vnius noctis. Et ex hoc arguit, subdens [& ego] cuius natura est bonitas, substantia dulcedo, proprium misereri & parcere [non] hoc est, nonne [parcam] hoc est, parcere debeo [Niniue ciuitati magnæ] & ponit consequens pro antecedente. Sicut enim doluit Ionas destructione hederæ, sic Deus de destructione ciuitatis: & quia doluit, parcere debuit ne destrueretur. Vnde *Gen.* 6. Cum delere vellet mundum dixit, quod tactus esset dolore cordis intrinsecus. *Isa.* 1. Heu ego consolabor de hostibus meis. *Michea* 7. Non immittet vltra furorem suum, quoniam volens misericordiam est [In qua] scilicet ciuitate sunt plusquam [centum viginti millia hominum] paruulorum scilicet [innocentium, qui nesciunt quid sit inter dexteram & sinistram suam] quos scilicet iniustum esset interficere cum aliis. *Gene.* 18. Non est hoc tuum qui iudicas omnem terram vt occidas iustum cum impio, fiatque iustus sicut impius. *Iob* 4. Recordare, obsecro, quis vnquam innocens periit, aut quando recti deleti sunt? Nescire autem autem distantiam inter dexteram & sinistram, est nescire discretionem inter bonum & malum 1 *ad Corinth.* 13. Cum essem paruulus, loquebar vt paruulus, cogitabam vt paruulus, sapiebam vt paruulus [& iumenta multa?] quæ cum propter hominem facta sint & peccatoribus digne auferantur, pœnitentibus tamen iuste conseruentur. In signum huius *Iob vlt.* Cum Iob purgatus esset, reddidit ei Dominus omnia duplicia. *Iob* 1. Operibus manuum eius benedixisti, & possessio eius impleuit terram.

Deus natura misericors est.

Deus innocentem non perdit.

Glossæ dicunt, quod Ionas naufragio Christum significat in mare huius mundi missum, cetus gluttiens & reuomens Ionam mortem significat & infernum, quæ & gluttierunt & reuomuerunt Christum. *Osea* 13. Morsus tuus erò inferne. Prima missio Ionæ significat primam Christi missionem ad Iudæos: & in illa ad Gentes ire noluit, quod fuga Ionæ significat. *Matth.* 15. Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Secunda missio, secundam ad Gentes significat missionem in Apostolis. *Isa.* 49. Dedi te in lucem Gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Tristitia Ionæ tristitiam significat Apostolorum de excæcatione Synagogæ. *Roman.* 9. Tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo pro fratribus. Hedera Synagogam significat, quæ ante solis ortum viruit, & post ortum aruit: quia antequam oriretur sol iustitiæ, Christus Deus noster *Malac. vltimo.* Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ: viridis erat Synagoga. Orto autem lumine gratiæ in prædicatione Apostolorum tota exaruit. *Matth.* 13. Sole orto æstuauerunt: & quia non habuerunt radicem aruerunt. Receptio Niniue ad gratiam introitum significat Gentium in Ecclesiam. *Roman.* 11. Cæcitas contigit ex parte in Israel, donec plenitudo Gentium intraret: & sic omnis Israel saluus fieret. Et *ibidem.* Iudæorum delicto salus est Gentibus, vt illos æmulentur. Quæ autem de pœnitentia Niniuitarum dicta sunt per se moralia sunt, nec ad aliam trahenda expositionem.

Ionas Christi typum gessit.

***

D. ALBERTI,

D. ALBERTI MAGNI, EPISCOPI RATISPONENSIS DOCTRINA TOTO ORBE CELEBERRIMI, ORDINIS PRÆDICATORVM

In Michæam Prophetam Enarratio.

PROLOGI DIVI HIERONYMI in Michæam Prophetam explanatio.

Empotibus] In hoc Ptologo *Hieronymus* tria facit, scilicet, tempora prophetiæ describit, qualitates regum distinguit, tertio causam suscepti operis concludit: quæ patent in litera.

Temporibus Ioathæ]de quo 4. *Regum* 15. [Et Achaz] de quo 4. *Reg.* 16. [Et Ezechiæ] de quo 4. *Regum* 18. [& regum Iuda] hoc est, duarum tribuum [Michæam Prophetam] qui simpliciter Propheta dicitur: quia patrem Prophetam non habuit [ob hanc prophetiam] enuntiandam, supple. *Deuter.* 18. Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, ipsum tanquam me audietis [Spiritu sancto repletum fuisse] In hoc ostatur Scripturæ auctoritas, quæ de fonte veritatis procedit. 2. *Petr.* 1. Non voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt Sancti Dei homines. Repletio etiam impletionem talem sonat quæ pectus premat, & signat, quod de abundantia interiori eructatio istorum sermonum procedit. *Psal.* 44. Eructauit cor meum verbum bonum. *Act.* 2. Repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui pout Spiritus sanctus dabat eloqui illis [lectio ipsa demonstrat] hoc est, principium prophetiæ. Et subdit de regum istorum qualitate.

Sed de supradicto numero regum] trium scilicet [Ioatham] primum scilicet [& Ezechiam] tertium scilicet [Deo ob religionem placuisse] qua scilicet idola detestati sunt [historia quarti libri Regum] De Ioatha quidem 15. De Ezechia vero 18. [& secundi Paralipomenon indicat] de Ioathan quidem 27. vbi sic dicitur: Fecit Ioatham quod rectum erat coram Domino iuxta omnia quæ fecerat Ozias pater eius. De Ezechia vero 2. *Paralip.* 29. sic dicitur: Fecit Ezechias quod erat placitum in conspectu Domini iuxta omnia quæ fecerat Dauid pater eius [Achaz vero derelicto Deo] hoc est cultu Dei [idola Samariæ] supple, constat coluisse. Vnde 4 *Re.* 16. Non fecit Achaz quod erat placitum in conspectu Domini Dei sui, sed ambulauit in viis regum Israel. Insuper & filium suum consecrauit, transferens per ignem secundum idola Gentium, quæ dissipauit Dominus coram filiis Israel. Et hoc est quod sequitur [quibus etiam filios suos] vt scilicet factum Abrahæ imitaretur, *Gen.* 22. vt sicut patriarcha Deo, ita ipse idolis cariora sua pignora sacrificaret [in sacrificium igni concremandos obtulerat] sed Abraham obtulit, & non occidit: iste autem interfecit, quia dæmones in sanguine delectantur 2. *Paralip.* 28. Ipse Achaz est qui adoleuit incensum in valle Gehennon, & lustrauit filios suos in igne iuxta ritum Gentium, quas interfecit Dominus in aduentu filiorum Israel. Ex his concludit causam suscepti operis, dicens. *Dæmones humano sanguine delectantur.*

Quamobrem Deus Samariam] terram scilicet decem tribuum [quæ reges Israel] omnes scilicet à Ieroboam vsque ad Oseam [& Iuda] hoc est, reges Iuda, non omnes, sed multos: quia etiam tempore Ioathæ populus immolabat in excelsis. *Eccl.* 49. Omnes reges peccatum commiserunt præter Dauid & Ezechiam & Iosiam [memoratorum simulachrorum superstitione fefellerat] Superstitio est (vt dicit *Augustinus*) religio supra modum seruata: Et hoc fit, quando religio turpibus & falsis innititur articulis. Hoc autem attribuitur Samariæ propter hoc quod error vitulorum aureorum primo à Samaria processit [Increpans] scilicet Deus per Prophetam *Zacha.* 3. Increpet in te Dominus Satan, & increpet Dominus in te qui elegit Ierusalem [indignationem suam] Dei scilicet [in eam] hoc est, in Samariam per exercitum scilicet Assyriorum [processuram comminatus est *Superstitio.*

tus est] *Thren*.2. Effudit quasi ignem indignationem suam [Populo etiam Israel] plebeio scilicet [prævaricatori] *Isa* 48. Quia prævaricans prævaricaberis, & transgressorem ex vtero vocaui te [& principibus eius] populi scilicet præuaricatoris. *Isaiæ* 1. Principes tui infideles, socij furum [qui] scilicet principes [eundem populum] Samariæ scilicet [fallaci suasione] 3. *Reg*. 12. Ne scilicet populus rediret ad Deum suum si adoraret in Ierusalem [ad colenda idola impulerant] Oseæ 7. In malitia lætificauerunt regem, & in mendaciis suis principes [verbis in sequentibus] hoc est, in sequentibus verbis prophetiæ [captiuitatem] per Assyrios [& interitum] peste, & fame, & gladio [affuturum] ordinatione, supple, Dei [denuntiauit] Propheta scilicet *Ose*.6. Dolaui in Prophetis, & occidi eos in verbis oris mei.

Michæas Propheta.

CAPVT I.

VErbum Domini] Michæas iste qui contra duas & decem tribus prophetat, vt dicit *Hieronymus*, secundum Hebraicam veritatem, sextus est in ordine Prophetarum, & quasi in medio siue in corde positus profundiora continet mysteria. Diuiditur autem in partes duas, titulum scilicet, & tractatum *ibi* [Audite populi omnes] Titulus tria continet, scilicet, ad quem & à quo facta est reuelatio, quorum regum temporibus, & contra quos.

Verbum Domini] quod quamuis ad suscipientes ipsum multa verba sint, tamen quantum ad fontem primum vnum est; sicut obiectum vultus vnum est, formæ autem in speculis multis multæ apparent; & quia auctoritatem habet à fonte veritatis, & secundum quod vnum est, propter hoc dicit verbum Domini [quod factum est] Hoc ideo dicit, quia seipsum ad effectum deducit, sicut dicit *Psal*.418. Dixit, & facta sunt [Ad Michæam] præpositio hic notat appropinquationem verbi ad rationem hominis. *Deu*.30. & *Ro*. 10. Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo. Authorem autem instrumentalem describit nomine, & patria; nomine Michæam, quod interpretatur humilitas. *Matth*. 11. Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. *Iaco*. 4. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. A patria cum dicit] Morasthitem] Morasthis autem paruulus viculus est Palestinæ iuxta Eleutheropolim vrbem, & interpretatur hæreditas. *Ro*. 8. Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. *Hiero*. Humili cohæredi Christi fit reuelatio. Et subdit quorum temporibus.

Michæas interpretatur humilitas.

In diebus Ioatham] qui bonus fuit [Achaz] qui malus [Ezechiæ] qui inter tres optimus [regum Iuda] hoc est, duarum tribuum, de quibus satis in prologo dictum est. *Rom*. 1. Sapientibus & insipientibus debitor sum. Et subdit contra quos.

Quod vidit] scilicet verbum, vidit, id est, intellexit. *Exod*.10. Cunctus populus videbat voces. *Dan*.10. Intelligentia opus est in visione. Quamuis enim in omnibus sensibilibus viribus animæ, sensibile vocis differat à sensibili visus; tamen hæc duo ad intellectum relata nihil differunt: in intellectu enim ad rem referuntur; vna autem res est ostensa sub forma propria, & signo vocis in nomine proprio designata [super] oppressionem notat. *Psal*.37. Sicut onus graue grauatæ sunt super me [Samariam] terram scilicet decem tribuum, quæ laicos significat. *Oseæ* 14. Pereat Samaria: quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum [& Ierusalem] id est, terram duarum tribuum, quæ idola à decem tribubus susceperat. *Isa*.1. Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis plena iudicij? Hæc ergo dicta sint de titulo. *Hieronym*. Sub Ozia cœperunt prophetare Osea, Amos, Isaias. Sub Ioathan filio Oziæ incepit prophetare Michæas, prophetauit etiam sub Achaz, & sub Ezechia, sub quo decem tribus captiuatæ sunt ab Assyriis. Et quia primum Samaria metropolis decem tribuum captiuata est, deinde Ierusalem, prophetiæ imponitur titulus, primum de Samaria, secundo de Ierusalem. Item *Hieron*. Quomodo apud nos quasi ad virtutis auspicium imponuntur vocabula, verbi gratia, victoris, casti, pij, probi: sic & apud Hebræos Michæas, & Abdias, & Zacharias, cæterorumque similia ex virtutum vocabulo liberis à parentibus imposita sunt.

Audite populi omnes] Hic incipit prophetia, quæ in duas partes diuiditur, in quarum prima inclinat ad timorem & spem: quæ duæ virtutes pœnitenti necessariæ sunt. In secunda contestatione iudicij diuini inducit ad pœnitentiam *infra* 6. *ibi* [Audite quæ Dominus loquitur] Prima in duas; primo enim comminando inducit ad timorem, secundo promittendo eleuat ad spem, *infra* 4. *ibi* [Et in nouissimo dierum] In primo tria sunt, primo enim exaggeratur malum comminatum in comparatione ad culpam idololatriæ, secundo comminatur malum, in comparatione à studio iniuriæ contra proximum, *infra* 2. *ibi* [Væ qui cogitatis inutile] Tertio comminatur iterum malum in comparatione ad violentiam principum & calumniam iudicum, *infra* 3. *ibi* [Audite principes Iacob] Istud autem cap. in duas partes diuiditur; primo enim exaggerat malum quantum ad culpam & pœnam, secundo magnitudinem mali quantum ad planctum *ibi* [Super hoc plangam & vlulabo] In prima tria sunt; primo enim ex magnitudine dicendorum reddit attentos, secundo pœnam refert ad culpam *ibi* [In scelere Iacob] Tertio exaggerat pœnam *ibi* [Et ponam Samariam.]

Audite populi omnes] quod enim ad omnes pertinet, ab omnibus est audiendum. *Sap*.6. Pusillum & magnum ipse fecit, & æqualiter est illi cura de omnibus [& attendat] corde scilicet [terra] hoc est, terreni, per metonymiam. *Deut*.32. Audite cæli quæ loquor, & audiat terra verba oris mei [& plenitudo eius] terræ scilicet, hoc est, omnes qui sunt in terra. *Septuaginta*. Audite populi omnes, & auscultet terra, & omnes qui sunt in ea [& sit Dominus Deus] potestate scilicet eminens, & diuino intellectu cuncta dispiciens [vobis] hoc est, contra vos [in testem] *Psalmo* 49. Testificabor tibi, quoniam Deus tuus ego sum. Ipse enim est testis & iudex. *Apoc*.3. Hæc dicit, Amen testis fidelis & verus qui est principium creaturæ Dei.

Dominus de templo sancto suo] Refert hic pœnam & culpam, primo ostendens Dei iudicium in pœnam, secundo subinferens culpam [Dominus de templo sancto suo] supple, egredietur, in quo

scilicet

ſcilicet, in propitiatu gratiam faciens hactenus quieuit: modo autem extra templum extendens maieſtatem, idololatrias & idola opprimet. *Iſa.*27. In prælio gradiar ſuper eam, ſuccendam eam pariter. *Ezech.*11. Gladium inducam ſuper vos, ait Dominus. Et hoc eſt quod ſequitur [Quia ecce Dominus] Aduerbium demonſtrandi vicinitatem temporis ſignificat. *Iſa.*14. Prope eſt vt veniat tempus eius [egredietur de loco ſuo] Locus ſecundum *Hieron.* immenſitas bonitatis & dulcedinis eius eſt: extra quem locum egreditur, quando peccatis prouocatur. *Iſa.*26. Egredietur Dominus de loco ſuo vt viſitet iniquitatem habitatoris contra eum. *Zach.*14. Egredietur Dominus, & præliabitur contra Gentes [& deſcendet] viſitando ſcilicet, ſingulorum opera diſcutiens. *Gen.*18. Deſcendam, & videbo vtrum clamorem qui venit ad me opere compleuerint [& calcabit ſuper excelſa terræ] vel loca eminentia idolorum conculcando, conterens, vel excelſa mundi deiiciens & pedibus Aſſyriorum vel dæmonum conculcans. *Amos* 4. Gradiens ſuper excelſa terra Dominus Deus tuus. *Iſa.*28. Pedibus conculcabitur corona ſuperbiæ ebriorum Ephraim. Et hoc eſt quod ſequitur.

Quando Deus loca ſuum egrediatur.

Et conſumentur montes] altiores ſcilicet principes [ſubtus eum] hoc eſt, ſub pondere pedum iudiciorum eius. *Mala. vlt.* Calcabitis impios cum fuerint velut cinis ſub planta pedum veſtrorum. *Iudic.*5. Conculca anima mea robuſtos [& valles ſcindentur] plebeij ſcilicet, & inferiores. *Gloſſa*, vt nihil mali lateat in eis; vnde ſcindi eſt corda aperiri. *Dan.*13. Angelus Domini accepta ſententia ab eo, ſcindet te medium [ſicut cera] quæ eſca ignis eſt [à facie] hoc eſt, à præſentia ignis. *Iſa.*64. Vtinam dirumperes cælos & deſcenderes: à facie tua montes defluerent, ſicut exuſtio ignis tabeſcerent. *Pſalm.*67. Sicut fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie Dei [ſicut aquæ quæ decurrunt in præceps] ſupple, deficient. 2. *Reg.*14. En omnes morimur, & quaſi aquæ dilabimur in terram. Vnde igni comparatur ira iudicis, aquæ autem mortalis infirmitas hominis. Et refert pœnam ad culpam ſubdens.

In ſcelere] hoc eſt, pro ſcelere [Iacob] hoc eſt, decem & duarum tribuum [omne iſtud] ſupple fiet. *Iſaie* 1. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, ſemini nequam, filiis ſceleratis [& in peccatis] hoc eſt, pro peccatis [domus Iſrael] *Gloſſa*, qui Deum ſe videre mentiuntur. *Tit.*1. Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem abnegant. Et hoc probat conuincens eos proprio teſtimonio [Quod ſcelus Iacob?] hoc eſt, quod poſſet eſſe apertius & maius ſcelus [nonne Samaria?] hoc eſt, idololatria vitulorum poſitorum in Dan & in Bethel, quæ ſunt loca Samariæ. Et Samaria quæ cuſtodia interpretatur, Prælatos ſignificat, qui per malum exemplum aliis ſunt cauſa ſceleris. *Oſeæ* 5. Laqueus facti eſtis ſpeculationi [& quæ excelſa Iudæ?] duarum ſcilicet tribuum [nonne Ieruſalem?] à qua ſcilicet per malum exemplum Sacerdotum & principum deriuatum eſt peccatum in totum populum *Ezech.*8. Vniuerſa depicta erant in pariete idola domus Iſrael. Sicut & nunc à clero peccatum deriuatur in populum. *Iſa.*22. De Sobna præpoſito templi, qui per malum exemplum ruina fuit populi cui dicitur: Ecce Dominus aſportari te faciet ſicut aſportatur gallus gallinaceus, & quaſi amictum ſic ſubleuabit te. Et ſubdit de pœna.

Et ponam Samariam] Et tangit pœnæ dilatationem per ruinas ciuitatum & villarum, & ignis exuſtionem, ſubdens cauſam quæ eſt turpe lucrum idololatriæ [ponam Samariam] terram decem tribuum [quaſi aceruum lapidum in agro] vt ſcilicet muris ruentibus, non ædificia, ſed acerui lapidum appareant: ſicut in loco vbi plantanda eſt vinea, primo colliguntur lapides in aceruos magnos, vt in fundo libero vites plantentur. Et hoc eſt quod ſequitur [cum plantatur vinea] *Iſa.* 25. Poſuiſti ciuitatem in tumulum, & vrbem fortem in ruinam, domum alienorum vt non ſit ciuitas [& detraham in vallem lapides eius] ciuitates in montibus ædificatæ erant, & ruentibus ciuitatibus lapides murorum non in cacumine montium remanſerunt, ſed ad præcipitia vallium ſubmiſſi ſunt, ne de facili mons poſſet reædificari [& fundamenta eius reuelabo] *Hieronymus*, Tanta erit ſubuerſio vrbis, vt non ſolum ædificia corruant, ſed etiam fundamenta vſque ad extremum lapidem effodiantur. *Iſa.*14. Perdam Babylonis nomen & reliquias, & progeniem & germen, dicit Dominus. *Pſalm.*136. Dixerunt, Exinanite exinanite vſque ad fundamentum in ea [& omnia ſculptilia eius] Samariæ ſcilicet [concidentur] Auaritia enim auri & metalli quod erat in idolis, cupidos fecit hoſtes vt conciderentur idola & diuiderentur raptoribus, *Eccl.*27. Conteretur cum delinquente delictum. Et ſubdit de ignis combuſtione.

Hæreticorũ conuenticula ſunt ſubuertenda.

Et omnes mercedes eius comburentur igni] mercedes vocat opes, quas vt putabant idola conferebant pro mercede hominibus, vt colerentur ab eis: ſicut dixerunt, Cererem conferre fruges, Æſculapium herbas, Bacchum vinum, & cæteros huiuſmodi. *Oſeæ* 2. Corrumpam vineam eius & ficum eius, de quibus dixit. Mercedes hæ meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei. Hæc enim igni comburentur, vel æterno, vel temporali ab hoſtibus. *Iob* 18. Ignis deuorabit tabernaculum eorum qui libenter munera accipiunt. 1 *ad Corint.* 3. Vniuſcuiuſque quale ſit opus ignis probabit [& omnia idola eius ponam in perditionem] hoſtibus ſcilicet omnia conflantibus. *Iſa.* 2. Exaltabitur Dominus ſolus in die illa, & idola penitus conterentur. Et poſt pauca: In die illa proiiciet homo idola argenti ſui & ſimulachra auri ſui quæ fecerat ſibi. Et ſubdit cauſam turpis lucri.

Quia de mercedibus meretricis congregata ſunt] Meretricem vocat terram decem tribuum, fornicationi idolorum ſe exponentem pro opibus quas idola conferre putabant. *Iſa.*1. Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis? *Ezech.*16. Diuiſiſti pedes omni tranſeunti [& vſque ad mercedem meretricis reuertentur] Hic meretricem vocat Niniuen, vbi fuit ſedes regis Aſſyriorum, quæ etiam ſpe mercedis temporalis cum idolis fornicabatur. Et eſt ſenſus, quod diuitiæ quas congregauerant colentes idola, ad terras idolorum illorum cum ipſis hoſtes deducerent. *Iere.* 16. Sicut ſeruiſtis diis alienis in terra veſtra, ſic ſeruietis diis alienis in terra non veſtra.

Hæc moraliter ad malos vel hæreticos referuntur, quorum diuitiæ quas cuſtodiunt quotidie ruunt, ſicut dicitur *Apoc.*18. de Babylone: Cecidit cecidit Babylon. Et ipſi mali vt duri corde in præceps in vallem inferni detrahuntur. *Mich.*3. Ieruſalem in aceruum lapidum erit. Iſti lapides de Ec-

clesia abiiciuntur, ne alios scandalizent. *Isa.62.* Planum facite iter, & eligite lapides *Ecci* 21. Via peccantium complantata lapidibus, & in finem illorum inferi, & tenebræ & pœnæ. Et loco illorum plantatur vinea de viris sanctis & virtuosis, quia, sicut dicit *Boetius*, prius extirpanda sunt vitia vt inserantur virtutes. *Iere.*2. Ego te plantaui vineam electam, omne semen verum. Fundamenta malorum per confessionem reuelanda sunt, assertiones hæreticorum, diuitiæ auarorum, deliciæ libidinosorum, & honores ambitiosorum. *Iob* 20. Diuitias quas deuorauit, euomet, & de ventre eius extrahet eas Deus. Hæc est domus fundata super arenam, cuius ruina facta est magna. Sculptilia figmenta cordis sunt ad venerationem idolorum conficta, quæ in morte conterentur. *Sap.*13. Infelices sunt, & inter mortuos spes illorum est, qui appellauerunt deos opera manuum hominum, aurum & argentum. Mercedes horum igni comburentur vel charitatis in pœnitentia, vel inferni in pœna. *Isa.*1. Erit fortitudo vestra vt fauilla stuppæ, & opus vestrum quasi scintilla, & succendetur vtrumque simul, & non erit qui extinguat. Idola horum perduntur: quia vanitates eorum, quas pro diis dilexerant, pro nihilo reputabuntur. *Iere.* 10. Falsum est quod conflauit & non est spiritus in eis. Vana sunt & opus risu dignum, in tempore visitationis suæ peribunt. Quæ habent, de mercede meretricis sunt; quia nisi a Deo fornicati essent, talibus non inhærerent. *Psal.*72. Perdes omnes qui fornicantur abs te. Hæc ad prostibulum meretricis reuertuntur; quia mortuis dominis aliorum concupiscentiis ea quæ relinquunt, exponuntur. *Iob* 19. Habitent in tabernaculo illius socij eius qui non est, scilicet, diaboli. Socij eius sunt ambitiosi, & vani, & auari, qui in ruinis hominum habitant, vt ea quæ relinquunt, possideant. Propter hoc præcipitur *Deut.*23. Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium canis in domo Domini Dei tui ad omne votum.

Super hoc plangam] Exaggerat hic magnitudinem mali per planctum, & habet tres partes. Describit enim primo habitum plangentis, secundo quid plangat *ibi* [Et transite vobis] Tertio, qualiter *ibi* [In Geth] In prima quatuor sunt, scilicet, quod planget, quod habitum plangentis assumet, & quod modum planctus exponit, & causam planctus subiungit [Super hoc] hoc est, propter hoc malum [plangam] Sancti enim plangunt miserias peccatorum: sicut Dauid, Saul, & Ionathan 2. *Reg.* 1. *Iere.*9. Plorabo die ac nocte, interfectos filiæ populi mei [& vlulabo] quod canum vel luporum est, & magnitudinem planctus significat. *Isa.*65. Præ dolore cordis clamabitis, & præ contritione spiritus vlulabitis. Et subdit de habitu plangentis.

Miseria peccatorũ plangũtur à sanctis.

Vadam spoliatus] vestibus scilicet, vt significem terram in proximo spoliandam opibus & rebus [& nudus] vt significem terram citu denudandam. *Ezech.*12. Quomodo feci, sic fiet illis: in transmigrationem ibunt & in captiuitatem. Et *ibidem*, Portentum dedi te domui Israël. *Isa.*20. Sicut ambulauit seruus meus Isaias nudus, & discalceatus, trium annorum signum & portentum erit super Ægyptum & super Æthiopiam; sic minabit rex Assyriorum captiuitatem Ægypti, & transmigrationem Æthiopiæ, iuuenem & senem, nudam & discalceatam discoopertis natibus ad ignominiam Ægypti. Et subdit explanationem modi planctus per metaphoram.

Faciam planctum velut draconum] Draco hic intelligitur magnæ longitudinis & magnitudinis in corpore, qui (vt dicunt naturales) non veneno, sed fossura dentium interficit, de quo dicit *Hieronymus*, quod dum vincitur ab elephante, præ magnitudine doloris sibilum magnum, & stridorem emittit. Et est sensus: Tantum plangam, quod præ magnitudine doloris, acumine vocis potius sibilum draconis & stridorem, quam humanam vocem videar emittere. *Thren.*1. Plorans plorauit in nocte, & lacrymæ eius in maxillis eius [& luctum quasi struthionum] Struthio, vt dicitur *Iob* 39. in puluere ponit oua sua, & obliuiscitur quod pes hominis vel bestia conculcet ea. Et est sensus, quod sicut struthio derelicta oua perdit, ita ego plangam filios derelictos & perditos. *Septuaginta* sic: Propter hoc planget atque lugebit, ibit discalceata & nuda, faciet planctum quasi draconum, & luctum quasi filiæ Syrenarum. *Isa.*13. Syrenæ in delubris voluptatum. Et subdit causam.

Quia desperata est plaga eius] hoc est, quia desperatio & impœnitentia non permittunt redire ad pœnitentiam *Iere.*10. Væ mihi super contritione mea, pessima plaga mea. *Ierem.* 30. Insanabilis est fractura tua, pessima plaga tua. Et signum huius subdit [quia venit] per exemplum scilicet, & imitationem peccatum Samariæ [vsque ad Iudam] hoc est, vsque ad duas tribus [tetigit portam populi mei] Hic si per portam intelligantur sensus corporis, per quos velut per portam intratur ad interiora spiritus, notatur idololatriæ crimen tam fuisse commune & publicum, vt omnium sensui esset expositum & obuium. Vnde & videtur ad literam, quod idola iuxta portas ponebant, quæ intrantes & exeuntes de ciuitate venerarentur. 2. *ad Timoth.*2. Multi enim proficiunt ad impietatem, & sermo eorum vt cancer serpit [vsque ad Ierusalem] ita scilicet, quod etiam in templo idola colerentur, sicut dicitur *Ezech.*8 *Isa.* 57. Iuxta me discooperuisti & suscepisti adulterum. Hanc malitiam Prælatorum in Ecclesia videmus dilatatam etiam vsque ad religionem, vt verum sit quod dicitur *Isa.*1. A planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Et subdit de habitu timentis, qui præ timore mutire non audebat.

In Geth nolite annuntiare] Geth metropolis est Philisthinorum, vnde fuit Goliath Gethæus, quem Dauid interfecit 1. *Reg.* 17. Et est sensus: Philisthæi nesciant malum nostrum, ne lætentur: derisio enim inimici pœna sustinentis est. 2. *Reg.*1. Nolite annuntiare in Geth, ne forte exultent filiæ incircumcisorum. Plagæ enim occultandæ sunt, ne per exemplum ad alios deriuentur [lacrymis ne ploretis] aperte scilicet, ne hostes lacrymis ad deteriora prouocentur. *Psal.* 38. Obmutui, & humiliatus sum, & silui à bonis, dum consisteret peccator aduersum me. *Isa.* 29. Humiliaberis, de terra loqueris; & erit quasi pythonis de terra vox tua, & de humo mussitabit eloquium tuum. Et est hoc argumentum, quod peccata Prælatorum, vel Cleri, nec nuntianda nec plangenda sunt in publico, ne alij scandalizentur [in domo pulueris] hoc est, ruinosa & in puluerem redacta, in quibus potius antra quædam quàm domus remanent [puluere vos conspergite] hoc est, cinere ruinarum. Et est sensus: In plateis & in publico, conspersione pulueris

Peccata Prælatorũ non sunt temere publicanda.

pulueris signa tristitiæ non ostendire propter causas supradictas, sed in occulto. *Isa.* 2. Intrabunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ à facie fortitudinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram. Moraliter autem in domo pulueris, hoc est, huius terrenæ habitationis, se puluere conspergit, qui se semper puluerem fore meditatur. *Iob* 7. Ecce nunc in puluere dormio. *Gen.* 3. Puluis es, & in puluerem reuerteris. Et subdit quid plangat.

Et transite vobis] hoc est, tali habitu timoris & tristitiæ transite vobis, hoc est ad vtilitatem vitæ, in captiuitatem, quia melius est vt saltem captiui viuatis, quam ab hostibus interficiamini. *Iudith* 3. Melius est vt viuentes seruiamus regi Nabuchodonosor, & subditi simus tibi, quam morientes cum interitu nostro ipsi seruitutis nostræ damna patiamur [habitatio Saphir] quod pulchra interpretatur. Samaria enim quondam in pulcherrimo fuit loco habitationis [confusa ignominia] nunc, supple. 1. *Machab.* 2. Secundum gloriam eius ita & ignominia eius. *Osea* 4. Gloriam eorum in ignominiam commutabo. Hoc de transitu pœnitentis planum est exponere. Et ne causari possent, quod duæ tribus sic non transeunt in captiuitatem, subdit.

Non est egressa quæ habitabat Saanan] quod interpretatur in exitu; & secundum *Hieronymum* intelligitur de Samaria, quæ iam in foribus captiuitatis habitabat, & propria voluntate transire noluit. Posset tamen dici, quod intelligitur de duabus tribubus, hoc est, de Iudæa quæ propter simile peccatum etiam in exitu habitabat, licet tunc cum decem tribubus, non egrederetur. *Iere.* 15. Eiice eos à facie mea, & egrediantur. Quod si dixerint ad te: Quo egrediemur? dices ad eos: Hæc dicit Dominus: Qui ad mortem, ad mortem: & qui ad gladium, ad gladium: & qui ad famem, ad famem: & qui ad captiuitatem, ad captiuitatem [planctum domus Asel] quod interpretatur vicinæ vel ex latere: & est domus Asel geniti casus, & singularis numeri [accipiet ex vobis] v sicut fuistis primi in culpa, quæ ex vobis transiit in Iudam: ita sitis priores in pœna. Vnde planctus domus vicinæ planctus est decem tribuum, quæ vicinæ per generationem vnius patris, & per vicinitatem loci sunt ad duas tribus, & similem causam planctus ab eis & post eos acceperunt. Et hoc est quod sequitur [quæ stetit sibimet] hoc est, cum vos per idololatriam caderetis. 3. *Reg.* 14. Illa in cultu & præsidio Dei stetit ad vtilitatem suiipsius. *Deut.* 4. Vos qui adhæretis Domino, viuitis vniuersi. *Iere.* 17. Recedentes à te in terra scribentur. Et bene dico, quod accipiet planctum ex vobis.

Quia] supple, licet antiquitus staret vt fortis, tamen modo per peccatum [infirmata est in bonum] hoc est, ad bonum faciendum. 1. *Reg.* 2. Quæ multos habebat filios, infirmata est. Quod signatum est. 2. *Paralip.* 16. vbi dicitur, quod Asa multa fortia & bona fecit in iuuentute, in senectute autem doluit pedes, & nec tunc quæsiuit Dominum. *Gal.* 3. Sic stulti estis, vt cum spiritu cœperitis, nunc carne consummamini [quæ habitat in Maroth] quod interpretatur amaritudo, & intelligit de Iuda quæ in angustia futuræ captiuitatis iam tunc habitabat. *Thren.* 3. Repleuit me amaritudine, inebriauit me absynthio. Et bene dico, quod planctum accipiet ex vobis: quia per ordinationem Dei, supple [descendit] ad vos malum captiuitatis, [à Domino] omnia disponente [in portam Ierusalem] hoc est, ita vt etiam portæ Ierusalem obsideantur ab hostibus. *Amos* 3. Si est malum in ciuitate quod Dominus non fecerit. *Isa.* 31. Ipse sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit. Quod autem sit illud malum explanat, subdens.

Tumultus quadrigæ stuporis] hoc est, sonitus quadrigarum exercitus Babylonis stuporem inducens. *Isa.* 5. Rotæ eius quasi impetus tempestatis, rugitus eius vt leonis Quadrigæ autem fuerunt ad arma & victualia portanda exercitui [habitanti Lachis] Ibi enim fuit Sennacherib antequam veniret Ierusalem, sicut dicitur *Isa.* 37. Reuersus est Rapsaces, & inuenit regem Assyriorum præliantem aduersus Lobnam: audierat enim quod profectus esset de Lachis. Quare autem præcipuè Lachis timuerint, subdit [principium peccati est filiæ Sion] ipsa scilicet Lachis. Qualiter autem hoc sit, subdit [quia in te] ô Lachis [inuenta sunt scelera Israël] hoc est, decem tribuum. *Hieronymus.* Quia ab Israël venit idololatria ad Lachim, & à Lachis in Iudam. *Isa.* 3. Ruit populus vir ad virum, vnusquisque ad proximum suum. 2. *ad Timoth.* 3. Mali homines proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes. Et subdit, quod propter hoc punientur authores culparum.

Propterea dabit] hoc est, dari disponet Dominus per Assyrios [emissarios] hoc est, latrunculos & vastatores [super hæreditatem Geth] hoc est, territoria possessa à ciuitate Geth, quæ metropolis est Philisthinorum. Ex illa enim vrbe propagata dicitur esse idololatria in Israël. Et hoc est quod sequitur [domos mendacij] hoc est, super domos mendacij siue idoli, quod mentitur diuinitatem. *Ioan.* 8. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur: quia mendax est & pater eius [in deceptionem regibus Israël] Ex Allophylis enim reges Israël decepti, idololatriam induxerunt. *Galat.* 3. O insensati Galatæ, quis vos fascinauit veritati non obedire? 3. *Reg. vlt.* Dixit spiritus mendax: Ego decipiam Achab, quia ero spiritus mendax in ore omnium Prophetarum eius. Et quia sic deceptoribus consenserunt, ideo subdit.

Adhuc hæredem adducam tibi hostem] scilicet qui tuam hæreditatem suam fecit [quæ habitas in Maresa] quæ ciuitas est Samariæ, & hæreditas interpretatur, eo quod illa primo consensit in idololatriam. *Thren. vlt.* Hæreditas nostra versa est ad alienos, domus nostræ ad extraneos. *Luca* 12. Stulte hac nocte repetent animam tuam, & quæ præparasti cuius erunt? *Eccl.* 5. Est & alia infirmitas pessima quam vidi sub sole, diuitiæ congregatæ in malum Domini sui, pereunt enim in afflictione pessima [vsque ad Odollam veniet] quæ ciuitas est decem tribuum, & seculum interpretatur, vt dicit *Hieronymus*, eo quod ibi gloria seculi in summo fuit. Et hoc est quod sequitur [gloria Israël] *Hieronymus.* Quia gloriosa est in vrbibus Israel. Et nota quod falsa est litera, quæ dicit vsque ad Oollam, quæ tabernaculum interpretatur. *Apoc.* 18. Quantum glorificauit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum. Et subdit qualiter plangendum sit.

Maresa interpretatur hæreditas.

Decaluate] euulsis scilicet pilis, vt significes quosdam de populo penitus euellendos à capite [& tondete] vt significes aliquos spolio esse

decurtandos. *Ezech.* 5. Et tu fili hominis sume tibi gladium acutum radentem pilos, & assumes eum & duces per caput tuum, & per barbam tuam [super filios deliciarum tuarum] Filij deliciarum sunt nutriti in deliciis, & ad vltimam infelicitatem & miseriam deuenerunt. *Thren.* 4. Qui vescebantur voluptuose, interierunt in viis; qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora [dilata caluitium tuum sicut aquila] quæ mutando se, pennam post pennam abiicit, donec tota deplumetur [quoniã captiui ducti sunt ex te] supple, filij tui leuiter sicut pennæ cadentes. *Baruch* 4. Nemo gaudeat super me viduam & desolatam; à multis derelicta sum propter peccata filiorum meorum. *Isa* 51. Filij tui proiecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum, sicut orix illaqueatus, pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui.

CAPVT II.

Væ qui cogitatis inutile.

IN parte ista comminatur malum in comparatione ad studium Niniue contra proximum. Et habet duas partes, mali scilicet exaggerationem, & Prophetæ compassionem *ibi* [Vtinam non essem vir] Prima in tres. Primo enim malum exaggerat, secundo quæstioni populi respondet *ibi* [Quomodo recedet à me] Tertio, exaggerato malo, pœnam comminatur *ibi* [Desuper tunicam] In prima tria sunt, scilicet, culpæ exaggeratio, pœnæ interminatio *ibi* [Idcirco hæc dicit Dominus] Et magnitudinis pœnæ descriptio *ibi* [In die illa assumetur super vos parabola] In prima tria sunt, scilicet, peccati maledictio, ad peccatum perpetrandum studiosa cogitatio, & omnium peccatorum in auaritia radicatio.

Væ qui cogitatis inutile] Inutile vocat nociuum, hoc est, peccatum. *Rom.* 6. Quem fructum habuistis tunc, in quibus nunc erubescitis? nam finis illorum mors est. *Psalm.* 4. Vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? *Isa* 1. Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis [& operamini malum] quod ante scilicet cogitastis [in cubilibus vestris] notat peccata libidinis, quæ mente primo tractantur, & postea in stupris & adulteriis committuntur. Vnde *Hierony.* Cubilia ad quiescendum data, stupris polluistis. *Gene.* 49. Ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum eius. *Apoc.* 2. Permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit prophetare, seducere seruos meos, fornicari & manducare de idolothytis. *Amos* 6. Lasciuitis in stratis vestris. Hoc est cubile meretricis. *Prou.* 7. Aspersi cubile meum myrrha & aloe & cynamomo, quæ scilicet libidinem incitant. Veni, inebriemur vberibus, & fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies. Et subdit de studio perficiendi.

In luce matutina faciunt illud] hoc est, in publico & mane. *Iob* 24. Mane primo consurgit homicida, & interficit egenum & pauperem. In luce faciunt qui ad scandalum plurimorum peccant. *Isaie* 3. Peccatum suum sicut Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt. *Iere.* 3. Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere [quoniam contra Deum est manus eorum] hoc est, tota potestas qua possunt malignari. *Iob* 15. Cucurrit contra Deum erecto collo, & pingui ceruice armatus est. Et subdit de peccatorum in auaritia radicatione.

Et concupierunt agros] alienos, supple. 1. ad *Timoth.* 6. Radix omnium malorum est cupiditas. Contra quod dicitur *Exo.* 20. Non concupisces rem proximi tui. *Iaco.* 4. Vnde bella & lites in vobis, nonne ex concupiscentiis vestris quæ militant in membris vestris? [& violenter tulerunt] hoc est, abstulerunt. *Iob* 24. Agrum non suum demetunt, & vineam eius quem vi oppresserunt, vindemiant. Simile factum est 3. *Regum* 21. vbi Naboth interfecto, Achab vineam eius possedit [& domos rapuerunt] alienas scilicet per rapinam suas esse dixerunt. *Isa.* 5. Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis vsque ad terminum loci [& calumniabantur virum] hoc est, per calumniam oppresserunt. *Gene.* 43. Introducti sumus vt deuoluat in nos calumniam, & violenter subiiciat seruituti & nos, & asinos nostros. *Isa.* 52. Assur absque vlla causa calumniatus est eum [& domum eius] hoc est, familiam eius; vt non tantum subiicerent patremfamilias, sed etiam filios & filias eius acciperent in seruos & ancillas. 4. *Regum* 4. Ecce venit creditor vt tollat duos filios meos ad seruiendum sibi [virum] supple, calumniabantur [& hæreditatem eius] quæ scilicet extra domum ad sustentationem filiorum pertinebat. 3. *Regum* 19. Propitius sit mihi Deus, ne dem hæreditatem patrum meorum tibi. *Thren. vlt.* Hæreditas nostra versa est ad alienos, domus nostræ ad extraneos. Et subdit pœnam, & magnitudinem pœnæ exaggerat per parabolam & modum vastationis.

Radix omnium malorum est cupiditas.

Idcirco hæc dicit Dominus; Ecce ego cogito] disponendo scilicet, & adducendo. *Isa* 31. Ipse sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit [super generationem istam] pessimam, supple [malum] pœnæ. *Deut.* 32. Generatio peruersa est, & infideles filij. *Isa.* 31. Consurget contra domum pessimorum[vnde non auferetis colla vestra] hoc est, auferre non potestis. Hoc maxime videtur intelligi de captiuitate Romana. *Ecci.* 14. Superborum & sublimium colla propria virtute calcaui. *Ecci.* 40 Occupatio magna creata est omnibus hominibus, & iugum graue super filios Adam. Et ex sermone isto videtur quod liberandi non sint, sed condemnati ad perpetuam seruitutem. *Osee* 11. Iugum imponetur eis simul quod non auferetur. Et *ibidem.* Ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum [& non ambulabitis superbi] pœna scilicet captiuitatis, vel pœnitentiæ vos humiliante. *Isa.* 2. Incuruabitur altitudo virorum, & exaltabitur Dominus solus in die illa[quoniam tempus pessimum est] propter scilicet pœnæ magnitudinem. *Matth.* 24. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis nunquam fuit ab initio mundi vsque modo. *Danie.* 12. Veniet tempus quale non fuit ex quo gentes esse cœperunt, vsque ad tempus illud. Et exaggerat per parabolam subdens.

Iudæorum perpetua est captiuitas.

In die illa sumetur super vos parabola] vt scilicet ex pœna vestra aliis fiat parabola correctionis. *Psal.* 68. Factus sum illis in parabolam. Sic *Isaias* parabolam sumpsit super regem Babylonis. *Isa.* 14.

Isa. 14. Sic Ezechiel contra regem Tyri *Ezech.* 28. [& cantabitur canticum] miseriæ vestræ, supple [cum suauitate dicentium] qui scilicet lætabuntur in pœnis nostris. *Thren.* 1. Omnes inimici mei audierũt malum meum, lætati sunt, quoniam tu fecisti. *Iob* 30. Nunc in eorum canticum versus sum, & factus sum eis in prouerbium. *Psal.* 78. Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio & illusio his qui in circuitu nostro sunt. Et subdit de modo vastationis in se & in signo. Et est sermo prophetæ recognoscentis pœnam iudicis.

Depopulatione vastati sumus] Tyrannus enim rapiens, aliquid relinquit, depopulatio populi nihil. *Iere.* 4. Vniuersæ vrbes derelictæ sunt, & non habitat in eis homo; tu autem vastata quid facies? Et huius ponit signum [pars populi mei commutata est] *Hiero.* hoc est, templum meum quod in vobis & non in aliis gentibus habebam, mutabitur in ruinam. Posset tunc dici, quod intransitiua constructio est, inter obliquum & rectum, & est sensus. Pars quod est populus meus, commutata est & cultu, & moribus, & dominatu; quia ad alienos dominos transiuit. *Thren. vlt.* Serui dominati sunt nostri, non fuit qui redimeret de manu eorum. *Ioan.* 8. Qui facit peccatum, seruus est peccati.

Quomodo recedet à me] Remouet hic falsas rationes & consolationes populi, & sunt duæ: vna quod transitorium sit flagellum: secunda quod tanta sit misericordia Dei, quod malum non immittet. Prima tacita est, & est ac si dicat. Vos dicitis quod transitoria est tribulatio, & quod recedet tribulator; ego vero per affectum connumerans me populo, respondeo [Quomodo recedet à me?] hoc est, à sorte mea, Assyrius scilicet vel Romanus, vel diabolus [cum reuertatur] iterata tyrannide [qui regiones nostras diuidat] hoc est, suis satellitibus sorte distribuat. Simile *Isa.* 28. Dixistis enim; Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum; flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos. Et post pauca respondet: Delebitur fœdus vestrum cum morte, & peccatum vestrum cum inferno non stabit: flagellum inundans cum transierit, eritis ei in conculcationem. *Isa.* 1. Regionem vestram coram vobis alieni deuorant, & desolabitur sicut in vastitate hostili [propter hoc] scilicet quia talem falsam consolationem tibi promittis [non erit tibi mittens funiculum sortis] in restituenda tibi hæreditate [in cœtu Domini] hoc est, in cœtu reuertentium de captiuitate. Hoc significatum est *Esdræ vlt.* vbi qui non inuenerunt genealogiam scripturæ suæ, separati sunt ab hæreditate Domini.

Ne loquamini loquentes] Secunda consolatio, vbi sibi impunitatem ex misericordia Dei promittebant [Ne loquamini loquentes] *Isa.* 3. Popule meus qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant [Non stillabit super istos] ira Dei, supple, per temporalem pœnam; quia sicut stilla post stillam, ita pœna post pœnam ordinate inducitur. *Iob* 29. Stillabat super illos eloquium meum. Et quod dixit, exponit subdens [non comprehendet confusio] per pœnam scilicet: hoc est enim contra hoc quod dicitur *Matth.* 21. Malos male perdet [dicit domus Iacob] impunitatem scilicet in peccatis sibi promittens, quod est lactare peccatores. *Prouer.* 1. Fili mi si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis

Peccatores spe impunitatis non sunt lactandi.

Nunquid abbreuiatus est spiritus Domini?] Ratio est populi ad confirmandam falsam consolationem, & est sensus. Nunquid spiritus Domini omnibus largus in bonitate, breuis & restrictus erit nobis? Quasi dicat; Non: & ideo saluabit nos. Fundatur super illud *Isa.* 59. Ecce non est abbreuiata manus Domini vt saluare nequeat, neque aggrauata auris eius vt non exaudiat. Et addunt aliam rationem [& tales sunt cogitationes eius] quales scilicet hominum, vt antiquam retineat iram. *Isa.* 55. Sicut exaltantur cæli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à viis vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Et subdit responsionem Domini contra præsumptionem eorum,

Nonne verba mea] per Prophetas scilicet dicta [bona sunt?] hoc est, consolatoria, & multa bona promittentia [cum eo] bono scilicet viro [qui recte graditur] *Hierony.* Bonus quidem sum, sed non malis, sed eis qui recte gradiuntur. *Zach.* 1. Respondit Dominus Angelo, qui loquebatur in me verba bona, consolatoria. *Psalm.* 17. Quàm bonus Israël Deus his qui recto sunt corde [Et è contrario] contra me scilicet sæuiendo [Populus meus] quondam, supple [in aduersarium consurrexit] contra me scilicet. Propter quòd *Iere.* 3. dicitur: Aduersatrix filia Iuda, quia aduersatur Deo suo. *Iere.* 12. Facta est mihi hæreditas mea quasi leo in sylua, dedit contra me vocem. In quo autem aduersetur, subdit, peccata improperando.

Desuper tunicam pallium substulistis] tunica à tegendo dicta operimentum nuditatis est; pallium vero exterius vestimentum, quod tollebant solum tegimen nuditatis propter confusionem relinquentes. *Iob* 24 Nudos dimittunt homines indumenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore. *Cant.* 5. Tulerunt pallium meum custodes murorum. Quod etiam prælatis conuenit per calumniam populum spoliantibus. Et subdit.

Et eos qui transibant simpliciter] hoc est, sine dolo & fraude negotia sua agentes [conuertistis in bellum] per aduocatos scilicet, & cauillationes. *Psal.* 67. Dissipa gentes quæ bella volunt. Aduocati enim sunt qui omnẽ rectum peruertunt. *Amos* 5. Conuertitis in absynthium iudicium, & iustitiam Domini in terra relinquitis. *Isa.* 5. Iustificatis impium pro muneribus, & iustitiam iusti aufertis ab eo. Nec hoc solum, sed [& mulieres populi mei eiecistis] vel in captiuitatem mittendo propter peccatum, vel à viris suis separando per calumniam. Et hoc est quod sequitur [de domo deliciarum suarum] hoc est, in quibus quondam delicate viuebant cum maritis & pueris. *Mala.* 2. Contaminauit Iudas sanctificationem Domini quam dilexit, hoc est, matrimonium, & habuit filiam Dei alieni. Disperdat Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum & discipulum in Israël. Hæc est lingua tertia aduocatorum, de qua dicitur *Eccl.* 28. Lingua tertia mulieres viratas eiecit & priuauit illas laboribus suis. Prima enim lingua expositio veritatis est in conquerente. Secunda lingua responsio veritatis est in iudice. Tertia lingua iustitiæ peruersio est in cauillatore [à

Aduocatorum peruersitas.

Lingua tertia detestanda.

paruulis earum] quos scilicet nutriendos ad laudem meam susceperunt [tulistis] hoc est, abstulistis [laudem meam] hoc est, materiam laudis meæ [in perpetuum] eiecti enim & spoliati beneficiis, Deum iam non laudant, sed potius murmurant & blasphemant. *Isa* 52. & *Roma.* 2. Iugiter tota die blasphematur nomen meum per vos inter Gentes. Econtra autem de bonis dicitur in *Psal.* 8. Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. *Hieronym.* Per mattonas, vrbes Iudæ metaphorice captæ intelliguntur. Ex omnibus his infert comminationem, subdens.

Surgite] supple, ergo [& ite] in captiuitatem [quia non habetis hic] in domibus & in terra vestra [requiem] *Iere.* 16. Seruietis diis alienis qui non dabunt vobis requiem die ac nocte. *Thren.* 5. Ceruicibus minabamur, lassis non dabatur requies. Quare autem non sint hic habituri requiem, subdit, supple, quia [propter immunditiam eius] populi, scilicet in peccatis & idololatriis [corrumpetur] supple, terra, fœtore scilicet cadauerum [putredine pessima] per gladium scilicet regis Babylonis, vel extremæ condemnationis. *Amos* 4. Percussi in gladio iuuenes vestros vsque ad captiuitatem equorum vestrorum, & ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras. *Isaiæ* 34. Inebriabitur terra eorum sanguine, & humus eorum adipe pinguium; quia dies vltionis Domini est. *Septuaginta* sic. Duces populi mei projicientur de domibus deliciarum suarum, propter malas adinuentiones suas eiecti sunt *Hierony.* Ecclesiæ principes qui deliciis affluunt, & inter epulas atque lasciuias pudicitiam se seruare credunt, propheticus sermo describit, quod eiiciendi sint de spatiosis domibus, lautisque conuiuiis & multo labore epulis conquisitis, & eiiciendi propter malas cogitationes & opera sua. Et si vis scire quo eiiciendi sint, Euangelium lege *Matth.* 25. In tenebras scilicet exteriores; ibi erit fletus & stridor dentium. An non confusionis & ignominiæ est, Iesum crucifixum magistrum pauperum atque esurientem sartis prædicare corporibus, & ieiuniorum doctrinam rubentes buccas, tumentiaque ora proferre?

Pudicitia inter epulas seruare difficile.

Vtinam non essem vir] Tangitur hic compassio Prophetæ in tribus, affectu scilicet compassionis, prædicatione veritatis, & promissione consolationis [Vtinam non essem vir] scilicet non fractus mollitie falsitatis, sed viriliter stans veritatis vigore. 1. *ad Timoth.* 2. Vir non est seductus, sed mulier seducta in præuaricatione fuit [habens Spiritum] *Hieronymus.* Vbicunque in veteri vel nouo testamento, spiritus sine additamento ponitur, in bonam partem accipitur [& mendacium potius loquerer] hoc est, vtinam spiritu meo, qui falli potest, hoc dicerem, & non à Spiritu veritatis. Et sic excluditur obiectio quorundam, dicentium non debere sanctum virum optare se Spiritum Dei non habere. Cum verbis enim ad animam pertinentibus non valet huiusmodi processus, volo hoc, ergo non volo contrarium eius, quod cum ipso stare non potest. Vnde voluit & Spiritum Dei habere, & tamen hoc quod dixit, à Spiritu Dei non dicere. Simile *Roman.* 9 Optabam ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis *Ierem.* 28. Cum Ananias pseudopropheta diceret, Contriui iugum regis Babylonis, & quod referenda essent vasa Domini in Ierusalem, ait Ieremias ad Ananiam, Amen, sic faciat Dominus, suscitet Dominus verba tua quæ prophetasti, vt referantur vasa in domum Domini. Et subdit de prædicatione veritatis.

Nota regulam de verbis prophetiæ.

Stillabo tibi in vinum] ac si dicat, infra *Mich.* 3. Ego repletus fortitudine Spiritus Domini, qui est Spiritus veritatis, stillabo, hoc est, ordinate prophetabo, in vinum compunctionis scilicet & amaritudinis. *Psalm.* 59. & 79. Potasti nos vino compunctionis, & potum dabis nobis in lachrymis [in ebrietatem] *Hieronymus.* Quia Propheta sum & Spiritu Dei loquor, & à diuinitate missus prædico veritatem, propterea stillabo tibi sermonem meum in metacum, vinum quod te inebriet & corruere faciat. *Ierem.* 25. Bibite, & inebriamini, & vomite, & cadite, & nolite consurgere à facie gladij, quem ego mittam inter vos [& erit super quem stillatur] siue, supple, velit siue nolit [populus iste] 2. *Corinth.* 13. Non possumus aliquid aduersus veritatem, sed omnia pro veritate. Et subdit de promissione consolationis.

Congregatione congregabo Iacob] Vocatiui casus est [totum in te vnum] hoc est, ô Iacob totum te qui verus luctator es virtutis, totum te congregabo congregatione. Congregatione congregatur, in quo est aliqua forma congregationis, sicut est forma charitatis vel spiritus, & ordo ecclesiasticus vel virtutis; in vnum autem congregatur, qui non dispari cultu, sed vni Deo coniungitur. *Psal.* 105. Congrega nos de nationibus, vt confiteamur nomini tuo *Ezech.* 34. Congregabo eos de terris inimicorum suorum. Et post pauca, Quia ego Dominus Deus eorum, eo quod transtulerim eos in vocationes, & congregauerim eos super terram suam, & non reliquerim quenquam ex eis ibi. Et hoc est quod sequitur.

Conducam reliquias Israël pariter] in cor vnum scilicet & animam vnam. *Act.* 4. Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna. *Isa vlt.* Adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino [Ponam illum quasi gregem in ouili] hoc est, sub vnius pastoris custodia in Ecclesia. *Ioan.* 10. Alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor [quasi pecus in medio caularum] supple, ponam eum. *Glossa* inducit hoc *Psal.* 22. In loco pascuæ ibi me collocauit. Caula ouium est, in qua pabula reponuntur. *Gene.* 24. Palearum quoque plurimum est apud nos, & locus spatiosus ad manendum. *Ezech.* 34. In pascuis vberrimis pascam eos, in montibus excelsis Israël erunt pascua eorum, ibi requiescent in herbis virentibus & in pascuis pinguibus pascentur [Tumultuabuntur à multitudine hominum] *Hiero.* Tumultus est clamor nimiæ multitudinis pari aspiratione emissus. *Isaiæ* 60. Tunc videbis & afflues, & mirabitur & dilatabitur cor tuum, quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo Gentium venerit tibi.

Ascendet enim] pastor scilicet & dux, per verbum scilicet & exemplum [pandens iter ante eos] hoc est, planum iter faciens & patulum. *Ioan* 10. Cum proprias oues emiserit, ante eas vadit & oues illum sequuntur [diuident & transibunt portam] hoc est, diuident greges, scilicet, hircos ab ouibus, & malos à bonis, & transibunt portam sacramentorum & virtutum, quæ inducit in Ecclesiam. *Ezech.* 34. Ecce ego iudicio inter pecus & pecus, arietem

arietem & hircum. *Matth.* 25. Separabit eos ab inuicem ſicut paſtor ſegregat oues ab hœdis [& egredientur per eam] portam Eccleſiæ, paſtorem, ſcilicet, qui eſt oſtium & oſtiarius. *Ioan.* 10. Ego ſum oſtium, per me ſiquis introierit, ſaluabitur, & ingredietur & egredietur & paſcua inueniet [Et tranſibit rex] hoc eſt, prælatus [eorum coram eis] in verbo ſcilicet & exemplo. 1. *Pet.* 2. Forma facti gregis ex animo [& Dominus in capite eorum] ſupple, tranſibit, tanquam omnium princeps. 1. *ad Corin.* 11. Caput Chriſti, Deus. 1. *Pet.* 2. Conuerſi eſtis nunc ad paſtorem & epiſcopum animarum veſtrarum,

CAPVT III.

Et dixi.

IN hoc capitulo exaggerat pœnam ſub differentia peccantium. Et diuiditur in tria, in peccata ſcilicet tyrannorum, pſeudoprophetarum *ibi* [Hæc dicit Dominus ſuper Prophetas] & prælatorum *ibi* [Audite hæc principes domus Iacob] Prima in duas, primo improperat peccata, ſecundo interminatur pœnam *ibi* [Tunc clamabunt] In prima attentos reddit, & explanat circa quid attendant.

Et dixi] authoritate ſcilicet Domini. *Ezech.* 2. Loqueris verba mea ad eos, ſi forte audiant & quieſcant [Audite principes Iacob] duodecim ſcilicet tribuum. Et nominat Iacob, vt pudeat eos tantum patrem non imitari. Moraliter autem, per Iacob qui luctator interpretatur, ſeculares ſignificantur, in lucta mundi viuentes; & principes Iacob, principes tribuum & familiarum dicuntur [& duces domus Iſraël] hoc eſt, ſacerdotes & reges & præfecti, qui non tantum ſuper familias, ſed ſuper totum populum vel magnam partem conſtituti ſunt. *Pſal.* 67. Principes Iuda duces eorum, principes Zabulon, & principes Nephthalim. *Sap.* 6. Audite reges & intelligite, diſcite iudices finium terræ. *Pſal.* 2. Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Et ſubdit quid audiant, ſcilicet, quod impedimentum boni & impedimentum veritatis eſt apud eos, eo quod informati ſunt contrario boni & contrario veri. Et hoc primo dicit in vniuerſali, ſecundo demonſtrat in particulari.

Conſueta relinquere difficile.

Nunquid veſtrum eſt ſcire iudicium ?] quaſi diceret. Non eſt. Quia quamuis ex officio ſcirent, tamen prauitas mentis ſcire cum affectu non permittit. *Hieron.* Non eſtis digni ſcire iudicium Dei, quod eſt abyſſus multa, nec praua mens veſtra penetrat profundam eius iuſtitiam. Simile *Iere.* 13. Si poteſt Æthiops mutare pellem ſuam, aut pardus varietatem ſuam: poteſtis & vos bene facere cum didiceritis malum. 1 *Regum* 2. Filij Heli, filij Belial, neſcientes Dominum, nec officium ſacerdotum ad populum. *Sap.* 1. In maleuolam animam non introibit ſapientia, nec habitabit in corpore ſubdito peccatis. Et ſubdit quod obſtat contrarius habitus & affectus [qui odio habetis bonum] neutraliter vel maſculine. Si neutraliter bonum in actibus & effectibus odio habuerunt, ſed non bonum vnde omne bonum, quia hoc (vt dicit *Dionyſius*) nemo odiſſe poteſt. Si maſculine, tunc bonos & ſanctos odio habuerunt. *Amos* 5. Odio habuerunt corripientem in porta, & loquentem perfecte abominati ſunt. *Pſal.* 49. Tu vero odiſti diſciplinam, & proieciſti ſermones meos retrorſum [& diligitis malum] neutraliter vel maſculine. *Pſal.* 49. Si videbas furẽ currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas. *Iſa* 59. Opera eorum opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum, pedes eorum ad malum currunt, & feſtinant vt effundant ſanguinem innocentem. Et deſcendit ad ſpecialia.

Tyrannis principum execranda.

Qui violenter tollitis pelles eorum deſuper eis] Per pelles exteriora bona ſignificantur, quæ in tegumentum & defenſionem mortalitatis data ſunt. Ideo ſub metaphora leonis vel latronis crudelitas principum Iſraël deſcribitur, qui ſubditis tanquam pecoribus vtuntur, excoriantes oppreſſionibus angariarum & perangariarum rapinis. Animal enim cui tota pellis aufertur, moritur. *Iſa* 3. Populum meum exactores ſui ſpoliauerunt, & effœminati dominati ſunt eis [& carnem deſuper oſſibus eorum] ſupple, violenter tollitis. Per carnes ſignificantur mollia & delicata ad fomentum teneritudinis humanæ conceſſa, tam in veſtitu quã in lectulo & eſculento & poculẽto. *Iob* 10. Pelle & carnibus veſtiſti me, oſſibus & neruis compegiſti me. De talibus mollibus dicitur *Ezech.* 16. Similam & mel comediſti & oleum, & decora facta es vehementer nimis. Hæc mollia veſtiunt oſſa ne areſcant. Et exaggerando peccatum iterat.

Qui comederunt carnem populi mei] *Pſalm.* 13. Qui deuorant plebem meam ſicut eſcam panis [& pellem eorum deſuper excoriauerunt] & exteriora & teneritudini interiori conceſſa deuorantes. *Ezech.* 34. Facti ſunt greges mei in rapinam, & oues meæ in deuorationem omnium beſtiarum [& oſſa eorum confregerunt] Oſſa in quibus ſuſtentatio & robur corporis eſt, vires corporis & virtutes animæ ſignificant: quæ confringunt, qui angariis & perangariis conſumunt vires corporis, & laſſant virtutes animæ. *Iſaia* 3. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis? *Pſal.* 101. Oſſa mea ſicut cremium aruerunt [& conciderunt ſicut in lebete] Sciſſura diuiſionem notat; non enim vnus rapuit, ſed quilibet in officio. Lebes autem conſtrictionem ſignificat, quia in termino ſuæ poteſtatis conſtrinxerunt pauperes. Et hoc eſt quod ſequitur [& quaſi carnem] ſupple, conciderunt eos [in medio ollæ] Olla Ieruſalem ſignificat, ciuitatem, vel Eccleſiam, in qua prædicto modo coquuntur pauperes. *Ezech.* 24. Væ ciuitati ſanguinum, ollæ cuius rubigo in ea eſt. Et poſt pauca. Cuius ego grandem faciam pyram. Congere oſſa quæ igne ſuccendam; conſumentur carnes, & coquetur vniuerſa compoſitio. *Iere.* 1. Ollam ſuccenſam ego video. Et ſubdit pœnam [Tunc] in tribulatione ſcilicet futura [clamabunt ad Dominum] *Iſa.* 65. Vos præ dolore cordis clamabitis, & præ contritione ſpiritus vlulabitis [& non exaudiet eos] *Gloſſa.* Iudicium ſine miſericordia fiet ei qui non fecit miſericordiam. *Iaco.* 2. *Prouer.* 1. Tunc inuocabunt me, & non exaudiam; mane conſurgent, & non inuenient me. Et hoc eſt quod ſequitur [& abſcondet faciem ſuam ab eis] Abſcondere faciem

ciem, est subtrahere gratiam. *Iob* 13. Faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum. *Isa.* 54. In indignatione mea abscondi faciem meam parumper à te [In tempore illo] quando scilicet maxime indigent. *Deut.* 32. Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo [sicut nequiter egerunt] Nequiter agere est tantum malum facere, quod nequeat plus. 1. *Reg.* 17. Ego noui nequitiam cordis tui [in adinuentionibus suis] nouos modos extortionis semper inuenientes. *Isa.* 3. Linguæ eorum & adinuentiones eorum contra Dominum vt prouocarent oculos maiestatis eius.

Hæc dicit Dominus Deus super Prophetas] In hac secunda parte loqoitur contra Prophetas, exaggerando peccatum & interminando pœnam [Hæc dicit Dominus Deus super Prophetas] opprimendos scilicet massa tribulationis [qui seducunt populum meum] hoc est, seorsum à veritate ducunt. *Rom.* 16. Per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium. Videtur tangere eos qui nostris temporibus se fingunt visiones videre, & diuinant seducendo populum. *Ierem.* 14 Visionem mendacem & diuinationem fraudulentam & seductionem cordis sui Prophetant vobis. *Iere.* 23. multum de hoc est, & sic concluditur. Vsquequo istud in corde Prophetarum vaticinantium mendacium & prophetantium seductionem cordis sui, qui volunt facere vt obliuiscatur populus meus nominis mei? *Ezech.* 13. Vident vana & diuinant mendacium, dicentes, ait Dominus, cum Dominus non miserit eos, & perseuerauerunt confirmare sermonem [qui mordent dentibus suis] comminationes scilicet, & iras denuntiantes non dantibus. *Prou.* 30. Est generatio quæ pro dentibus habet gladios, & commandit molaribus suis, vt comedat inopes de terra & pauperes ex hominibus [& prædicant pacem] dentibus, supple. *Ezech.* 13. Deceperunt populum meum, dicentes: Pax pax, & non est pax. Et quod dixit, exponit [Et] id est [si quis non dederit in ore eorum quippiam] munus scilicet [sanctificant] hoc est, prophetali sermone confirmant [super eum prælium] futurum scilicet. *Ezech.* 13. Violabant me ad populum meum propter pusillum hordei, & fragmen panis vt interficerent animas quæ non moriuntur, & viuificarent animas quæ non viuunt, mentientes populo, credenti mendaciis. Et subdit de pœna.

Contra pseudoprophetas visis ac mendaciis nitentes.

Propterea nox vobis pro visione erit] *Genes.* 1. Tenebras vocauit noctem. Tenebræ autem hic dicuntur occultatio veritatis. *Iob* 3. Noctem illam tenebrosus turbo possideat, & non illustretur lumine [& tenebræ vobis] supple, erunt [pro diuinatione] Diuinationem vocat coniecturam de futuris per imagines, vel species sensibilium, vel alias coniecturas quæ in creaturis fiunt. Quia Hieron. dicit, quod diuinatio in malum sonat. *Isa.* 59. Impegimus in meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui [& occumbet sol super Prophetas] sol dicitur lumen intellectus diuini, veritates rerum irradians, qui occumbit super Pseudoprophetas. *Sap.* 5. Sol intelligentiæ non est ortus nobis [& obtenebrabitur super eos dies] hoc est, dies claræ veritatis in effectu erit eis tenebrosus: quia tunc videbitur quod falsum dixerunt. *Sap.* 17. Totus orbis terrarum limpido illustrabatur lumine.

Et confundentur qui vident visiones] Confusionem vocat ruborem. Verecundantur enim cum res contraria promissioni eorum venerit. *Psal.* 108. Induantur sicut diploide confusione sua. Visiones dicit videre, qui se iactant visiones videre; cum tamen nihil videant. *Iere.* 23. Prophetæ assumunt linguas suas, & aiunt: Dicit Dominus Ecce ego ad Prophetas somniantes mendacium, ait Dominus, qui narrauerunt ea, & seduxerunt populum meum in mendacio suo & in miraculis suis Dicunt enim, quod Deus miracula cum eis facit, & quod plus est, sic stigmata eis imponit suæ passionis, vt dicunt [& confundentur diuini] diuinantes scilicet in coniecturis, vel ludificationibus dæmonum. 3. *Reg vlt.* Ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius [& operient vultus suos] omnes præ confusione. *Isa.* 29. Claudet oculos vestros, Prophetas vestros, & principes vestros qui vident visiones operiet. Et reddit causam [quia non est responsum Dei] supple, in eis, sed potius spiritus erroris decepit eos. *Ezech.* 20. Hæc dicit Dominus; Nunquid ad interrogandum me vos venistis? viuo ego quia non respondebo vobis. *Iere.* 23. In Prophetis Ierusalem vidi similitudinem adulterantium & iter mendacij: & confortauerunt manus pessimorum, vt non conuerterentur vnusquisque à malitia sua.

Hypocrisis nõ ferenda.

Veruntamen] Notat aduersationem & distinctionem ad fallos Prophetas [repletus ego sum] qui verus sum Propheta [fortitudine Domini] fortitudo dicitur hic virtus in quam non potest incidere falsitas, vel mendacium, vel deceptio. *Lucæ vltimo* Sedete in ciuitate quousque induamini virtute ex alto. *Actor.* 2. Repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis [iudicio] supple, sum repletus, hoc est, discretione veritatis, vt scilicet sciam discernere quid à Spiritu Dei, vel à spiritu hominis deceptibili, vel à spiritu diaboli mendaci dicatur. Hoc enim inter dona Dei (1. *ad Corinth.* 12.) nominatur, cum dicitur: Alij per Spiritum datur discretio spirituum. 1. *Ioan.* 4. Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint [& virtute] supple, sum repletus, vt scilicet non terrear minis, nec flectar promissis. *Iere.* 1. Ego quippe dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æneum super omnem terram [vt annuntiem Iacob] Datiui casus [scelus suum] quod scilicet pro Deo idola coluerunt, vel Dei Filium crucifixerunt [& Israel peccatum suum] quod scilicet corruptis moribus perpetrauerunt. *Isa.* 58. Annuntia populo meo scelera eorum & domui Iacob peccata eorum.

Audite hæc principes] Tangit hic peccata Prælatorum simoniace spiritualia vendentium, & primo exaggerat culpam, secundo interminatur pœnam *ibi* [Propter hoc causa vestri] Exaggerando culpam primo facit hoc in genere, secundo in specie.

Audite hæc principes domus Iacob] hoc est duarum tribuum, vel Ecclesiæ quantum ad actiuos. *Isa.* 1. Principes tui infideles, socij furum] & iudices domus Israel] inferiores scilicet Prælati, de quibus dicitur *Isa.* 1 Pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingredietur ad eos [qui abominamini iudicium] *Glossa.* Falsa iudicatis, Scripturas deprauatis. *Iere.* 23. Furantur sermones meos. Furari enim sermones, est de sermonibus verum intellectum

ctum ſubtrahere [& omnia recta peruertitis] pro muneribus ſcilicet iudicando, vt tantum quilibet iuris habeat, quantum habet muneris. *Iſaia* 5. Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucẽ tenebras: ponentes amarũ in dulce, & dulce in amarum. Et poſt pauca: Qui iuſtificatis impium pro muneribus, & iuſtitiam iuſti aufertis ab eo. Et deſcendit ad ſpecialia [qui ædificatis Sion in ſanguinibus] vel nece innocentium, vel ſubtractione neceſſariorum pauperum, vel introductione nepotulorum. *Ecci.* 34. Panis egentium vita pauperum eſt; qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt. Et *ibidem.* [Qui effundit ſanguinem & qui fraudem facit mercenario, fratres ſunt. *Ezech.* 44. Inducitis filios alienos, incircuncisos corde & incircuncisos carne, vt ſint in ſanctuario meo [& Ieruſalem in iniquitate] ſupple, hoc eſt, Eccleſiam, vel domos veſtras in Eccleſia de acquiſito per iniquitatem: vnde *Gloſſa*, in rapinis pauperum. *Habac.* 2. Væ qui congregat auaritiam malam domui ſuæ, vt ſit in excelſo nidus eius. Hoc faciunt qui aliena rapiunt & de illis Eccleſias fundare, vel eleemoſynas facere quærunt. *Ecci.* 34. Immolantis ex iniquo, oblatio erit maculoſa, Et hoc oſtendit per ſingulos.

Sacrificiũ de alieno non faciendum.

Principes eius in muneribus iudicabant] vendendo ſcilicet ſententias. *Iſa.* 1. Omnes diligunt munera, ſequuntur retributiones [& ſacerdotes eius in mercede docebant] non attendentes hoc quod dicitur *Matth.* 10. Gratis accepiſtis, gratis date. *Act.* 8. Pecunia tua tecum ſit in perditionem, dixit Petrus Simoni Mago [& Prophetæ eius] qui locum tenent Religioſorum [in pecunia diuinabant] hoc eſt, reſponſa Dei proferebant. Vnde Eliſeus laudatur (4. *Regum* 5.) quia Naaman offerenti pretium, reſpondit: Viuit Dominus, ante quem ſto, quia non accipiam: cumque vim faceret penitus non acquieuit. Giezi autem vituperatur ibidem quia pretium acceperit, cui etiam cum pretio lepra adhæſit. Si autem obiicitur de hoc quod dicitur 1. *Regum* 9. quod puer Saul reſpondit: Ecce inuenta eſt in manu mea quarta pars ſtateris argenti, demus homini Dei, vt indicet nobis viam noſtram. Reſpondet *Hieron.* quod non legitur hoc Propheta accepiſſe, quinimo & gratis reſpondit, & conuiuium & hoſpitalitatem inſuper exhibuit. Et poteſt intelligi, quod quartam partem ſtateris non pro diuinatione, ſed pro iure hoſpitij exhibere cupiebat. Item ſi obiiciatur de illo 3. *Reg.* 14. quod vxor Ieroboam miſſa ad Ahiam Prophetam, tulit in manu ſua decem panes, & cruſtulam, & vas mellis. Soluit *Hieron.* quod non accepit, ſed etiam eam obiurgauit. *Hieron.* Non deberent miniſtri Eccleſiæ propter pecuniam officia ſua adminiſtrare. Nec tamen prohibentur hoc quod debetur eis ex officio accipere ad neceſſitatem, non ad luxuriam.

Spiritualia gratis ſunt exhibenda.

Et] omnia hæc facientes [ſuper Dominum requieſcebant] ſpe ſcilicet, & fiducia auxilij. *Iſa.* 58. Me de die in diem inquirunt & vias meas ſcire volunt, quaſi gens quæ iuſtitiam fecerit, & iudicium Dei ſui non dereliquerit. His reſpondetur *Sap.* 5. Spes impij quaſi lanugo quæ à vento tollitur, & quaſi ſpuma gracilis quæ à procella diſpergitur [dicentes] impunitatem ſibi in peccatis promittendo [Nunquid non Dominus in medio noſtrum] ſupple, eſt? & hoc propter templum dicebant, quod putabant defenſione Dei nullo modo eſſe violandum. *Iere.* 7. Simile. Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini eſt. Et hoc eſt quod ſequitur [non venient ſuper nos mala] ſcilicet propter ſanctitatem templi. Non attenderunt quod dicitur 2. *Mach.* 5. Non propter locum, gentem; ſed locum propter gentem elegit Dominus. Propter hoc factus eſt locus particeps malorum populi. Quin potius (*Ezech.* 9.) incipit iudicium a domo Domini, & primum interficiuntur qui in templo peccabant. Et propter hoc ſubdit de pœna.

Propter hoc] quia ſcilicet falſa præſumptione vos lactatis [cauſa veſtri] hoc eſt propter peccatum veſtrum [Sion] arx ſcilicet, & domus regis [quaſi ager arabitur] deſtructis ſcilicet ædificiis, & muris. *Hieron.* hoc eſt, hoſtili aratro diuidetur. Et tangit conſuetudinem antiquorum victorum, qui loca expugnata aratris diuidebant, & ſale ſeminabant [& Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit] concidentibus ſcilicet ædificiis in ruinas. *Iſaia* 25. Poſuiſti ciuitatem in tumulum, vrbem fortem in ruinam [& mons templi in excelſa ſyluarum] ſupple, vertetur, muris deſtructis. *Matth.* 24. Videtis has omnes ædificationes, non remanebit lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur. *Hieronymus* dicit, quod excelſa ſyluarum ſunt habitationes beſtiarum. *Iſa.* 34. Ponam eam in poſſeſſionem erinaceorum, & erit cubile draconum, & paſcua ſtruthionum. Nunc autem videmus Sion, hoc eſt, contemplationem religionis in culturam agrorum, hoc eſt, mundanorum eſſe conuerſam: & Ieruſalem, hoc eſt, Eccleſiam in duritiam cordium ſuper lapidem, & montem templi indignitate cleri in excelſa ſyluarum, vt magis aliis ſylueſtres ſint. *Iere.* 26. Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit, & mons domus Domini in excelſa ſyluarum. Totum hoc fit peccatis Prælatorum, qui Sion ædificant in ſanguinibus. *Hieronymus in originali.* Prælati quoſcumque de aſſeclis ſuis ordinantes clericos, & vitam eorum in ſcandalum populi exponentes, rei ſunt infidelitatis eorum qui ſcandalizantur.

CAPVT IV.

Et erit.

TAngitur hic conſolatio in duobus, ſcilicet, cultu templi, & ortu Chriſti ducis, per quem fit conſolatio *ibi* [Et tu Bethlehem Ephraim] Prima in duas. Primo enim oſtendit perfectionem cultus & ſolutionem cuiuſdam obiectionis ſcilicet. Quare permiſit eos affligi *ibi* [Dole & ſatage filia Sion] In prima tria ſunt, ſcilicet, dignitas & fructus cultus, congregatio, & multiplicatio colentium *ibi* [In die illa dicit Dominus] & perfectio poteſtatis eccleſiaſticæ *ibi* [& turris nebuloſa] In prima tria ſunt; ſublimitas cultus, frequentia colentium, & fructus qui eſt pacis ſecuritas.

Et erit] confirmatio ſequentium eſt. Et eſt ſenſus. Quod prophetatur, erit & abſque dubio eueniet. *Gen.* 41. Fiat ſermo Dei & velocius impleatur [in nouiſſimo dierum] hoc eſt; in vltimo ſtatu mundi, cui alius ſtatus in cultu non ſuccedet. 1. *Ioan.* 2.

1.*Ioan*.2.Filij,nouissima hora est.*Glossa*. Vndecima hora, quando ad conducendos operarios Saluator aduenit. *Matth*.20. Hi dicuntur dies propter claram iustitiam quæ tunc fulgebit. *Isa*.60. Super te orietur Dominus,& gloria eius in te videbitur[erit mons]eminentia scilicet sanctitatis & cultus. *Iere*. 31.Benedicat tibi Dominus, pulchritudo iustitiæ, mons sanctus. *Gen*. 19. In monte saluum te fac. *Gen*.22 In monte Dominus videbit. Hic est mons in quo transfiguratur Dominus ante Discipulos. *Matth*.17. [domus Domini]habitationis scilicet Dei cum familia sua. Nam in monte excelso erat ædificium ciuitatis vergentis ad Austrum, quæ est regio luminis & caloris. *Ezech*.40. Dixit ad Prophetam *Ezech*.44. Locus solij mei, & locus scabelli pedum meorum vbi habito in medio filiorum Israel.*Psalm* 67. Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo [præparatus] *Septuaginta*. Manifestus. Et intelligitur præparatus à Deo in ornatu & cultu.*Apoc*.21. Vidi ciuitatem sanctam Ierusalem nouam descendentem de cælo à Deo paratam[in vertice montium]vertex linea est duas diuexitates altitudinis montis in summo continuans, & intendit quod omnes mundi altitudines in se Christus continuat.2.*ad Cor*. 10.Arma nostræ militiæ non sunt carnalia; sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes & omnem altitudinem extollentem in se aduersus scientiam Dei. *Ioan*.12. Ego si exaltatus fuero à terra,omnia traham ad meipsum [& sublimis super colles] hoc est, super Sanctorum & Angelorum eleuationes.*Hebr*.1. Tanto sublimior Angelis factus,quanto differentius nomen præ illis hæreditauit.*Glossa* inducit illud *Philip*.2. Dedit illi nomen quod est super omne nomen.*Cantic*.2. Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles.Et subdit de frequentia colentium.

Et fluent ad eum populi] hoc est, diuersitates populorum. Ex omnibus enim populis tribubus & linguis vidit Ioannes stantes ante thronum. *Apoc*.4.[& properabunt gentes multæ] per deuotionem scilicet fidei; non enim tantum venient populi Iudæorum, sed etiam Gentes ex præputio. *Isa*. 55.Properate,emite,& comedite. *Hebr*.3.& 4 Festinemus ingredi in illam requiem, vt non ob duretur quis ex nobis fallacia peccati. Et dicit, Gentes multæ,vt dicit *Glossa*, & inducit illud *Act*. 2.Ex omni natione quæ sub cælo est, Parthi, & Medi,& Elamitæ,& qui habitant Mesopotamiam, Iudæam, & Cappadociam, Pontum, & Asiam, Phrigiam,& Pamphiliam,Ægyptum,& partes Lybiæ, quæ est circa Cyrenen, & aduenæ Romani, Iudæi quoque & proselyti, Crethes, & Arabes. *Matth*.9.Multi venient ab Oriente & Occidente, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum [& dicent] mutuo scilicet se ad veniendum exhortantes. *Apoc.vlt*. Qui audit,dicat.Veni[venite] fidei scilicet deuotione. *Hieron*. ad vexillum patibuli se mutuo prouocantes. *Iere*.51.Venite & nolite stare, recordamini procul Domini:& Ierusalem ascendat super cor vestrum. Ascendamus profectu veritatis secundum intellectum, & profectu virtutis secundum affectum. *Psalm*.63.Accedat homo ad cor altum. *Ezech*.41. Septem gradibus ascendebatur, qui septem dona sancti Spiritus significant [ad montem Domini] hoc est,ad eminentiam sanctitatis eius. *Exod* 19 Totus mons Sinai fumabat, eo quod descendisset Dominus super eum in igne. Fumus deuotionem orationis, ignis feruorem charitatis significat [& ad domum Iacob]Domus Iacob familiam significat luctatorum in virtute, eo quod lucta Angelos Iacob virtutem impressit. *Isaiæ* 2. Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Dei nostri. Et subdit profectum veritatis.

Et docebit vos de viis suis]hoc est, de præceptis & exemplis,in quibus ambulauit.*Ioan*.13.Ego sum via,veritas,& vita.*Psal*.24. Vias tuas Domine demonstra mihi[& ibimus] hoc est, proficiemus [in semitis eius]Semita via compendij est, & consilia significat.*Isa*.26. Semita iusti recta est, rectus callis iusti ad ambulandum Et in semita iudiciorum tuorum Domine sustinuimus te. Iustum antonomastice vocat Christum. Et subdit causam, quare eundum est ad domum Dei.

Quia de Sion exibit lex] quæ à seruitute & à peccato liberat, & hæc est lex Euangelij & charitatis. *Rom*.8. Lex spiritus vitæ liberauit me à lege peccati & mortis.*Isa*.42. Iudicium Gentibus proferet.Iudicium enim vocat legem Euangelij. *Psal*. 18.Lex Domini immaculata conuertens animas. *Isa*.33.Dominus legifer noster, Dominus rex noster.ipse veniet & saluabit nos. *Isa*.51. Lex à me exiet,& iudicium meum in lucem populorum requiescet[& verbum Domini]doctrinæ scilicet, & prædicationis[de Ierusalem] supple, egredietur, hoc est,de Ecclesia,vt scilicet in forma vna Ecclesiæ prædicetur & doceatur.*Psal*.67. Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa. *Marc vlt*.Illi autem profecti, prædicauerunt vbique. *Act*.4.Virtute magna reddebant Apostoli testimonium Resurrectionis.

Lex euangelica libertatis est.

Et iudicabit]iudicio scilicet discretionis [inter populos multos]ostendens quid verum quid falsum,quid bonum quid malum, quid dignum salute & quid indignum.*Isa*.2.Et arguet populos multos.*Ioan*.16.Ille arguet mundum de peccato. *Psal*. 42.Iudica me Deus, & discerne causam meam de gente non sancta[& corripiet gentes fortes]Gentes dicuntur super generationem corruptam nihil habentes, fortes vero in defensione erroris sui pertinaces.2.*ad Timoth*.4. Argue, obsecra,increpa. *Psalm*.140. Corripiet me iustus in misericordia,& increpabit me[vsque in longinquum]hoc est, vsque in fines vrbis terrarum.*Eccl*.24. Enarrabo doctrinam vsque in longinquum. *Isa* 24. A finibus terræ laudem audiuimus, gloriam iusti. Et subdit de pace quæ est effectus cultus.

Et concident gladios suos in vomeres] quanquam post multa bella, orbis ad pacem redactus fuerit sub Augusto Cæsare, quando natus est Dominus; tamen gladij qui conciduntur in vomeres conuenienter intelliguntur rationes & defensiones,quibus quilibet errorem suum defensabat,qui conciduntur acumine veritatis & conflantur calore charitatis in vomeres, hoc est, sermones exhortatiuos,quibus vnus homo alium colit ad fructum iustitiæ.Vnde *Isa*.2.Conflabunt gladios suos in vomeres. *Psal*.45. Arcum conteret & confringet,arma & scuta comburet igni [& hastas suas] *Septuaginta* Zibunas. Zibunas autem est hasta longa cuspide lanceata:significant autem dolos & circumuentiones & iras, quibus seinuicem homines pupugerunt ante Christum[in ligones]siue in falces, vt dicitur *Isa*.1. quibus scilicet vnus alium metat in vitam æternam, & in horreum Domini

ponat

ponat. *Ioan.*4 Qui metit, mercedem accipit, & congregat in vitam æternam. *Matth* 10. Rogate Dominum messis vt mittat operarios in messem suam. Et quod dixit, exponit subdens.

Non sumet gens aduersus gentem gladium]ad erroris sui defensionem, omnibus in vna fide concordiret viuentibus. *Psal.* 36. Gladius eorum intret in corda ipsorum, & arcus eorum confringatur. *Iud.*5. Noua bella elegit Dominus & portas hostium ipse subuertit [& non discent vltra belligerare] nullo scilicet resistente. *Isa.* 2. Nec exercebuntur vltra ad prælium. Et subiungit de securitate.

Et sedebit vir subtus vineam suam]vir est, vt dicit *Gregorius*, qui contra biformes fortunæ insultus vniformi constantia mentis militat præmunitus. Hic sub vinea sedet, hoc est, quiescit, quando in spe gaudiorum cælestium fructum expectat lætitiæ. *Ioan.*1. Cum esses sub ficu, vidi te [& subtus ficum suam] Subtus ficum sedet, qui dulcedines virtutum & meritorum experitur, vt dicit *Hieronymus* 1. *Mach.*14. Senes Iuda sedebant vnusquisque sub vite [sua & sub ficulnea sua, nec erat qui eos terreret, Et hoc est quod sequitur[& non erit qui deterreat]1. *Machab.*14. Defecit impugnans eos super terram. *Iob* 5. Scies quod pacem habeat tabernaculum tuum. *Ioan.*17. In mundo pressuram habebitis, in me autem pacem. Et subdit sermonis confirmationem [quia os Domini exercituum] quod mentiri non potest[loquutum est] *Num.*23. Non est Deus vt homo vt mentiatur, nec vt filius hominis vt mutetur. [Et subdit de separatione Ecclesiæ ab erroribus & errantibus.

Quia omnes populi]errantes scilicet [ambulabunt]hoc est, in peius proficient [vnusquisque in nomine] hoc est, in notitia opinata [Dei sui] hoc est, erroris sui, quem pro Deo colit. *Iere.*2. Adamaui alienos & post eos ambulo. *Isa.*53. Omnes nos quasi oues errauimus; vnusquisque in viam suam declinauit[nos autem] ab erroribus aliorum scilicet separati[ambulabimus] profectu fidei & virtutis[in nomine] hoc est, clara notitia Dei nostri. *Isa.*60. Quia ecce tenebræ operient terram & caligo populos, super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur [in æternum & vltra] Æternum hic impropriе sumitur pro tempore è termino, hoc est, quod terminum non habet, quia tempus gratiæ Ecclesiæ non habebit alium terminum extra se. Vltra autem dicit profectum in gloria. *Exod.*15. Dominus regnabit in æternum, & vltra. Quidam exponunt hoc de his quæ accident in aduentu Messiæ Iudæorum; sed planum est, quod hoc in præterito nunquam accidit, sed si expectatur in futurum, non erit nisi in aurea Ierusalem, & ideo fabulam reputamus. Si enim totus fundus conuertetur in aurum, mirabile est ad quid debeant esse araria & ligones.

In die illa] Tangit hic fidelium congregationem & multiplicationem[In die illa] quando scilicet lucebit veritas & iustitia [dicit Dominus] *Psal.*117. Hæc est dies quam fecit Dominus [congregabo claudicantem]hoc est, Synagogam quæ modo ad idola, modo ad Deum claudicabat. 3. *Reg.* 18. Vsquequo claudicatis in duas partes? Vel peccatores quibus ratio rectum dicit, sed voluntas non obedit. *Hebr.*12. Genua soluta erigite, & gressus rectos facite pro pedibus vestris, vt non claudicans quis erret, magis autem sanetur [& eam quam eieceram] propter fornicationes in idololatria & peccatis[colligam] scilicet ad thorum immaculatum. *Iere.*3. Tu fornicata es cum amatoribus multis, tamen reuertere ad me & ego suscipiam te[& quam afflixeram] diuersis scilicet captiuitatibus, vel forte excommunicationibus tradendo diabolo, vel forte laboribus pœnitentiæ. *Isa.*54. Vt mulierem derelictam, & mœrentem spiritu vocauit te Dominus, & vxorem ab adolescentia abiectam. Dixit Dominus Deus tuus. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo.

Et ponam claudicantem in reliquias] vt non tota scilicet perdatur, sed aliqui seruentur ex ea. *Isa.*3. Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus. *Isa.*10. In veritate reliquiæ conuertentur, reliquiæ (inquam) Iacob ad Dominum Deum fortem [& eam quæ laborauerat]diuersis scilicet captiuitatibus & oppressionibus malorum & dæmonum. *Sap.*5. Lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, ambulauimus vias difficiles [in gentem robustam] supple, ponam. Robustus est quem nec tormenta nec promissiones separant à charitate Christi, vt dicit *Glossa*. *Rom.*8. Quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an persecutio, an periculum, an gladius? Quasi dicat. Non. *Isa.*60. Minimus erit in mille, & paruulus in gentem robustissimam [& regnabit Dominus super eos]eiectam scilicet, & afflictam. Regnum autem intelligitur in omni iustitia & perfectione. *Matth.*6. Adueniat regnum tuum. *Sap.*3. Regnabit Dominus illorum in perpetuum [in monte Sion] in Ecclesia scilicet. *Isa.*46. Dabo in Sion salutem, & in Ierusalem gloriam meam. *Psal.* 145. Regnabit Deus tuus Sion, in seculum & in seculum seculi. Et hoc est quod sequitur [ex hoc nunc] hoc est, ex hoc præsenti quod breue est, in quo scilicet tribulationes patimur, & in gratia viuimus[& vsque in seculum]æternum scilicet, in quo remuneramur. 2. *ad Corinth.*4. Id enim quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. *Præsentis temporis si qua est, breuis est tribulatio.*

Et tu turris]Tangit hic de sublimitate potestatis, duo dicens, scilicet, adeptionem, & consolationem quæ est ex adeptione tali [Et tu turris gregis nebulosa] Turris dicitur Sion vel Ierusalem, eo quod gregem Domini custodiat, & per eam grex exeat & introeat. *Cant.*4. Turris Dauid ædificata est cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium. Turris autem dicitur ab altitudine contemplationis & subtilitatis, & propter munitionem veritatis. *Isa* 5. Ædificauit turrim in medio eius. *Psal.* 121. Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis. Sub hac turri quiescunt greges Ecclesiarum, scilicet, congregationes in defensione & pabulo. *Prou.* 18. Turris fortissima nomen Domini, ad ipsam confugiet iustus & saluabitur. *Cant.* 8. Ego murus & vbera mea sicut turris. Hæc est nebulosa, & secundum *Septuaginta*, caliginosa, secundum *Symachum* squalida: &, vt dicit *Hieronym.* interpretatur Ophel Hebraice: quia modo angustiis premitur & turbationibus. *Thren.*3. Me minauit, & adduxit in tenebras & non in lucem [filiæ Sion] munit enim filiam Sion, hoc est, Ecclesiam. Et totum quod

dictum est quasi absolutum est. Et subinfertur [vsque ad te veniet] ille scilicet, qui congregabit claudicantem; venit autem ad te naturam assumendo & sanctificando, & inter homines conuersando. *Baruch* 3. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. *Ioan.* 1. Verbum caro factum est, & habitauit in nobis [& veniet] cum eo supple [potestas prima] hoc est, maxima & dignissima. *Dan.* 7. Potestas eius potestas æterna quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur. *Matth vlt.* Data est ei omnis potestas in cælo & in terra. *Iere.* 5. Potestatem dedit ei iudicium facere. *Ioan.* 17. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis. Quæ autem sit ista potestas & in quo, subdit [regnum filiæ Ierusalem] hoc est, quæ potestas est regnum filiæ Ierusalem. *Psalm.* 144. Regnum tuum regnum omnium seculorum. In Ierusalem enim, hoc est, in visione pacis æternæ primum & præcipuum regnum Dei est. *Matth.* 13. Mittet Angelos suos, & colligent de regno suo omnia scandala. *Hieronym.* Quod in quibusdam libris legitur. Et ingredietur principatus primus regnum filiæ Sion de Babylone, sciamus additum esse de Babylone: quia neque in Hebræo, neque apud alios habetur interpretes. *Septuaginta* enim translatio sic habet. Et ingredietur principatus, primum regnum filiæ Ierusalem. *Isa* 9. Factus est principatus super humerum eius. Et subdit consolationem.

Nunc] hoc est, in præsenti tempore [quare] hoc est, qua de causa [mœrore contraheris?] *Septuaginta.* Quare cognouisti mala, hoc est, cognosce causam, quare sis in mœrore & mala præsentia cognoscas per experientiam. Hoc enim noo potest esse, nisi propter peccatum tuum. *Isa.* 54 Vt mulierem derelictam, & mœrentem spiritu vocauit te Domioas. Quod autem ex peccato proprio sit, probat subdens [Nunquid rex noo est tibi?] Q.d. Est, ex quo venit ad te potestas prima, ergo ex defectu potestatis regis mœrore non contraheris. *Sap.* 3. Regnabit illorum rex in æternum. *Isa.* 33. Regem in decore suo videbunt, victoriosum scilicet, & gloriosum, vt etiam Angeli mirentur. *Psal.* 23. Quis est iste rex gloriæ? *Isa.* 64. Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra? Non est ergo ex defectu regis [aut consiliarius tuus periit?] Q.d. Non. *Isa.* 9. Vocabitur admirabilis, consiliarius. Non ergo potest esse ex defectu consilij. Et bene ergo dico, quod mœrore contraheris ex tuo vitio [quia comprehendit te dolor, sicut parturientem] Dolor qui comprehendit parturientem, ex concepta libidine causatur: & ita dolor pœnarum, qui comprehendit peccatorem, ex concepto prius in libidine peccato inducitur. *Isa.* 59. Conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem. *Isa.* 37. Dies tribulationis & angustiæ, correptionis & blasphemiæ dies hæc: quia venerunt filij vsque ad partum, & non erat virtus pariendi. 1. *ad Thess.* 5. Cum dixerint. Pax & securitas, tunc repentinus superueniet eis interitus, sicut dolor in vtero habentis. Peccatum enim in libidine concipitur, & in dolore paritur per pœnam: econtra sanctum propositum: in timore & tristitia concipitur, & in gaudio paritur ad gloriam. *Isa.* 26. A facie tua Domine concepimus, & quasi parturiuimus, & peperimus spiritum salutis. *Hieron. in originali.* Legamus Scripturas & nunquam inueniemus sanctas mulieres cum dolore peperisse,

Peccatum est omnis pœnæ causa.

excepta Rachel, quæ quia in via erat & hippodromo, id est, in equorum cursu, qui in Ægypto venundantur, filium peperit doloris, quem postea vocauit pater filium dexteræ. Eua eiecta de paradiso audiens. In dolore paries, peperisse scribitur in dolore *Gen.* 3. De Rachel autem *Gen.* 35. Vxor Phinees contracta, nec se erigens sicut illa quam alligauit Satanas *Luc.* 13. peperit, postquam arcam Dei captam, populique cognouisset ruinam, & vocauit puerum Ichabod, quod interpretatur inglorius 1. *Reg.* 4. Sara autem quæ sancta erat & defecerant ei muliebria, hoc est, mulieris mollities, nato Isaac, dicit. Risum mihi fecit Dominus. Ex quo ergo tuo vitio comprehendit te dolor.

Dole] per pœnitentiam & contritionem [& satage] hoc est, satis age per satisfactionem [ô filia Sion] anima scilicet pertinens ad æternam contemplationem, vt scilicet tanto beneficio fias digna. *Luc.* 23. Filiæ Ierusalem nolite flere super me, sed super vosipsas flere & super filios vestros. Dole, dico [quasi parturiens] cui causa doloris est conceptus in libidine, sicut iam ante dictum est. *Ioan.* 16. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius [quia] supple, per peccatum tuum [nunc] hoc est, in proximo egredieris per captiuitatem [de ciuitate] supple, tua. *Isa.* 6. Relinquentur ciuitates absque habitatore & domus sine homioe [& habitabis in regione] hoc est, in diuersitate regionum per dispersionem captiuitatis. *Isa.* 22. Quasi pilam mittet te in terram latam & spatiosam [& venies vsque ad Babylonem] per duarum tribuum scilicet captiuitatem [ibi liberaberis] à seruitute scilicet captiuitatis, per Zorobabel scilicet, & Iesum sacerdotem magnum. *Iob* 36. Libera eum ne descendat in corruptionem. Per quem autem hoc fiat, subdit *ibi* [redimet te Dominus] de quo dicitur in *Psal.* 129. Apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio [de manu inimicorum toorum] hoc est, de potestate Chaldæorum & dæmonum. *Psal* 30. Libera me & eripe me de manu inimicorum meorum. *Osee* 13. De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos. Adhuc dico, Dole & satage.

Et] id est, quia [nunc] in hoc præsenti propter peccata tua [congregatæ sunt super te gentes multæ] vt te affligant, & captiuitati subiiciant. *Psal.* 2. Astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum aduersos Dominum & aduersus Christum eius. *Psal.* 3. Multiplicati suot qui tribulant me [quæ dicunt, Lapidetur] sicut scilicet adultera quæ Deum suum dereliquit. *Exod.* 23. præcipitur adultera la, idari. *Ioan.* 8. Hæc mulier modo in adulterio deprehensa est, Moyses vero præcepit nobis huiusmodi lapidare [& aspiciat in Sion] pœnas scilicet, & afflictiones oculus noster. *Hieronymus.* Delectetur oculus videns pœnam illius. *Luca* 19. Inimicos meos qui noluerunt me regnare super se, adducite eos & occidite coram me. Vnde gloriantes dicunt. *Thren.* 2. En ista est dies quam expectabamus, inuenimus, vidimus. Et subdit de sapientia Dei hoc permittente.

Ipsi autem non cognouerunt cogitationes Domini] quare scilicet hoc cogitauit fieri, quòd sui in præsenti affligantur. Hoc enim facit, vt peccatum in eis deleatur, & magis humilientur, & virtus eorum probetur, & aliis exemplum patientiæ detur. *Iacob.* 1. Beatus vir qui suffert tentationem.

Cur Deus sinat hic iustos affligi.

Iacob. 5.

Iacob.5. Exemplum accipite fratres exitus mali,& longanimitatis,& laboris & patientiæ Prophetas, qui loquuti sunt in nomine Domini, ecce,beatificamus eos qui sustinuerunt [& non intellexerunt consilium eius] Consilium Dei, diffinitio est de futuris,vt dicit *Gregorius*.Hoc enim diffiniuit profundo iudicio Deus, vt persequutores Sanctorum & fabricent eis coronas perpetuas, & sibiipsis prolongent iniquitatem ad supplicium. *Isaie 44.* Suscitans verbum serui sui, & consilium nuntiorum suorum complens. Hoc enim est consilium quod omnes Prophetæ prænuntiauerunt.*Isaie 46.* Consilium meum stabit,& omnis voluntas mea fiet [quia congregauit eos quasi fœnum areæ] *Septuaginta*, vt manipulos areæ. Fœnum est esca ignis, & cibus iumentorum, & significat eos qui ad ignem æternum parati sunt propter supplicia quæ inferunt Sanctis. *Matth.6.* Fœnum quod hodie est,cras in clibanum mittitur. Et ex quo ad hoc congregati sunt.

Surge]hoc est, sursum te age [& tritura ô filia Sion] inimicos tuos scilicet contere , vel verbo prædicationis,vel malleo comminationis. *Isa.41.* Triturabis montes & comminues colles, quasi puluerem pones eos. *Isa. 25.* Triturabitur Moab sub eo sicut teruntur paleæ in plaustro [quia cornu tuum] quod significat potestatem[ponam ferreum]hoc est , domans alias potestates sicut ferrum domat alia metalla.*Psal.131.* Illuc producam cornu Dauid,Item *Psalm.74.* Exaltabuntur cornua iusti,Vnde *Zach.1.* Induxerunt fabri contra cornua iniqua. Et subiungitur sic , Hæc sunt cornua quæ ventilauerunt Iudam per singulos viros , & nemo illorum leuauit caput suum : & venerunt isti deterrere ea,vt deiiciant cornua gentium , quæ leuauerunt cornu super terram Iuda vt dispergerent eam. Hæc autem cornua significant fortitudinem virtutis & firmitatem veritatis, quæ ventilant errorem & virium [& vngulas tuas ponam æreas] Vngulæ diuisæ discretionem significant, quibus conteruntur errores & viria, sicut palea. Vnde *Leuit.11.* Animal quod vngulam non findit, immundum erit.Hæ dicuntur æreæ , quia in sono mallei , quod est verbum Dei , palea peccati per discretionem conteritur. Et hoc est quod sequitur.

Et comminues populos multos] hoc est, per pœnitentiam & contritionem ad minuta deduces.Hoc enim comminuere est , quod est conterere. *Psal.17.* Confringam illos nec poterunt stare, cadent subtus pedes meos[& interficies Domino] hoc est, ad honorem Domini. Et tales sunt qui gladio verbi Dei interficiuntur, vt scilicet peccato moriantur & iustitiæ viuant. *Exod. 32.* Occidat vnusquisque fratrem , & amicum , & proximum suum[rapinas eorum & fortitudinem eorum Domino vniuersæ terræ]supple , consecrabis. Vnde *Septuaginta*. Vouebis Domino multitudinem eorum,& robur eorum Domino vniuersæ terræ. Rapinæ ex præda acceptæ , sunt virtutes seculares & scientiæ , quas victis infidelibus accepimus ab eis in obsequium Christi. *Iosue 6.* Quicquid auri & argenti fuerit & vasorum æreorum ac ferri, Domino consecretur , repositum in thesauris eius. Aurum sapientiam , argentum eloquentiam , æs materiam sermonum, ferrum artes syllogisticas, quæ alia domant , significat. Et hoc quidem promitto in futurum:sed[nunc vastaberis]captiuitate

Scientia philosophica in obsequium Dei sunt adhibenda.

scilicet Babylonica & Romana [ô filia latronis, hoc est , diaboli semper ad prædandum accincti. *Hbac.1.* Semper interficere gentes non parcit. Et subdit signum ex causa sumptum , & suppletur, quia.

Obsidionem posuerunt super nos] L X X. angustiam posuerunt super nos,scilicet,filiæ latronis & ipse latro. Super nos autem dicit;quia Propheta connumerat se capiti , & quoniam obsidionem posuerunt contra Christum, contra Sanctos dicit posuisse. Obsidionem autem posuerunt contra Christum, quando obsederunt eum in domo Caiphæ & Annæ , & in prætorio Pilati. *Iob 19.* Simul venerunt latrones eius , & fecerunt sibi viam per me , obsederunt in gyro tabernaculum meum. Quid autem fecerint obsidentes, subdit [in virga percutient maxillam iudicis Israël] virgam arundinem vocat , qua percussum fuit caput Domini. Arundo enim quæ sambucus dicitur,ad modum virgæ recta est , & propter duritiam corticis exterioris duræ percutit, & liuores facit,& ideo cum arundine percussum fuit caput Domini , sicut dicitur *Luc. 23.* Hieronymus dicit , Super nos , Patrem , & Filium, & Spiritum sanctum. His contumelia facta fuit in percussione Christi. Iudex enim Israël Christus est. Quod autem dicit maxillam , propter hoc dicit quia *Matth. 26.* Seruus summi pontificis dedit Christo alapam , dicens : Sic respondes pontifici ? *Thre. 3.* Dabit percutienti se maxillam,saturabitur opprobriis.

CAPVT V.

Et tu Bethlehem.

Tangitur hic de liberatore , & habet partes duas.Primo enim tangũtur proprietates liberatoris , secundo proprietates liberationis *ibi* [Et erunt reliquiæ Iacob]In prima determinantur duo, scilicet, modus ortus siue natiuitatis , & modus pacis quam faciet *ibi* [Et erit iste pax] In prima tria sunt,scilicet,modus ortus ex patria, & modus ortus ex patre & matre, & magnificentia præsentantis.

Et tu Bethlehem Ephrata] Ephrata Bethlehem dicitur ab vxore Caleph ibi sepulta,& non ex hoc quod in sorte Ephraim fuerit , vel ex hoc, vt dicunt quidam , quod cum primo esset ibi fames, quoniam Noemi inde peregrinata est *Ruth. 1.* tanta vbertas facta est postea ibi, quod & Bethlehem & Ephrata dicta est. Bethlehem enim domus panis,Ephrata fructifera interpretatur. Bethlehem enim secundum veritatem in sorte Iudæ fuit. Vnde *Matth. 2.* Pharisæi dixerunt Herodi sciscitanti vbi Christus nasceretur. In Bethlehem Iudæ. Sic enim scriptum est per Prophetam : Tu Bethlehem terra Iuda , nequaquam minima es in principibus Iuda. Ab euentu ergo Ephrata dicebatur [paruulus es in millibus Iuda] hoc est,paruulus viculus es,quantitate scilicet [in Iuda] hoc est, in sorte , vbi tot sunt millia ciuitatum , oppidorum, & viculorum. Et licet sis parua quantitate , magna tamen eris dignitate , supple, quia [ex te mihi] hoc est, ad honorem meum[egredietur] quantum ad natiuitatem terrenam [qui sit domi-

Bethlehem in sorte est Iuda.

N 2 nator

nator in Iſraël] Chriſtus ſcilicet de quo dicitur in *Pſal.* 71. Dominabitur a mari vſque ad mare. Ille enim vere dominator eſt, qui per naturam diuinam authoritatem habet omnis dominij, eo quod omnibus ſuperponitur; & per naturam humanam natus eſt in dominium regni, ſicut Chriſtus fuit. *Sapient*i 6. Non ſubtrahet perſonam cuiuſquam Dominus, qui eſt omnium dominator, nec verebitur magnitudinem cuiuſquam. *Sapienti.* 12. Tu dominator virtutis cum tranquillitate iudicas. Vnde etiam Dominus dominorum dicitur. 1. *ad Timoth.*6. Rex regum,& Dominus dominantium. *Apoca.* 19. Habet in veſtimento & in femore ſuo ſcriptum, Rex regum, & Dominus dominantium.

Hieronymus obiicit contrarietatem ex *Math.* 2. vbi dicitur, Nequaquam minima, hic autem, Paruulus es. Soluit autem ſic. Dictum eſt quod paruulus fuit viculus quantitate, nequaquam autem paruulus dignitate. Si tunc vellemus hoc quod hic dicitur, Paruulus es in millibus Iuda, interrogatiue legere ſic. Paruulus es, hoc eſt, paruulusne es in millibus? Quaſi diceret. Nō Quia ex te mihi egredietur. Tunc concordaret prophetia cum Euangelio,& in hoc ſenſu videtur ab Euangeliſta inductum eſſe. Et ſubdit de modo generationis à Patre.

Et egreſſus eius] per diuinam ſcilicet generationem, ſupple, eſt [ab initio] hoc eſt, à Patre qui omnium initium eſt, & qui principium eſt totius diuinitatis, vt dicit *Auguſtin.* In ipſo enim eſt initium Filij per generationem actiuam, & initium Spiritus ſancti per actiuam ſpirationem, qui ſunt dies æternitatis. Sunt enim prima lux omnia illuſtrans; qui nec principium durationis habent nec finem. *Pſal.* 109. Ex vtero ante luciferum genui te in ſplendoribus Sanctorum. *Eccl.* 24. Ecce feci in cælis vt oriretur lumen indeficiens. *Sap.*7. Candor eſt lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei maieſtatis, & imago bonitatis illius. Et cum ſit vna lux trium, tamen propter diſtinctionem perſonarum & attributorum, pluraliter ſignificantur, cum dicitur [à diebus æternitatis] Luces enim ſingularium perſonarum in Chriſto homine apparuerunt, Pater ſcilicet in potentia. *Ioan.* 5 Pater in me manens ipſe facit opera. Filius ipſe in ſapientia. *Eccl.*1. Fons ſapientiæ verbum Dei in excelſis. Spiritus ſanctus in diſtributione chariſmatum & gratiarum. *Ioan.* 1. De plenitudine eius omnes accepimus gratiam pro gratia. *Eccl.* 43. Tripliciter ſol exurens montes, radios igneos exuflans. Et ſubiungit de ortu ex matre,& de conuerſione facta ad ipſum.

Trinitatis myſterium circa Chriſtum emicuit.

Propter hoc] quia ſcilicet talis eſt liberator [dabit Deus eos] nunc, ſupple, hoc eſt, Iudæos tradet in manus hoſtium & contrariorum, vt afflictis per pœnam dulcior & appetibilior ſit liberatio. *Pſal.* 43. Dediſti nos tanquam oues eſcarum,& in gentibus diſperſiſti nos. Et hoc eſt quod ſequitur [vſque ad tempus in quo parturiens pariet] Parturiens parere dicitur Beata Virgo, vel Eccleſia, quia ſola peperit perfectum; omnes autem aliæ quaſi informes genuerunt. Et quia ſola, ſicut ſine concupiſcentia concepit, ita ſine dolore peperit. *Iſaia* 66. Antequam parturiret, peperit: antequam veniret tempus partus, peperit maſculum. Quis audiuit vnquam tale, aut quis vidit huic ſimile? *Iere* 31. Nouum faciet Dominus ſuper terram, fœmina circundabit virum. Hæc eſt generatio quarta, de qua dicitur *Gene.* 15. Generatione quarta reuertentur huc. Humanas enim generationes quatuor legimus: Adæ de terra, formante Deo: Euæ virginis de Adam virgine, item Deo formante: Abel & Cain de Adam & Eua corruptis, quæ ſicut dicitur *Gene.* 5. Non fuit ad imaginem Dei perfectam, ſed ad imaginem Adæ corruptam. Quarta autem fuit Chriſti virginis de Virgine Maria, non ad imaginem hominis, nec ad imaginem Dei, quia præpoſitio, ad, notat diuerſitatem & remotionem, ſed fuit generatio ipſius Dei imaginis. Vnde ſicut in integritate natus eſt ex Patre, ſic in integritate natus eſt ex matre. *Heb.* 1. Qui cum ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius. *Coloſſ.* 1. Qui eſt imago Dei inuiſibilis. Et quia quarta generatio reducit, ideo ſequitur.

Beata Maria ſola ſine dolore perfectum peperit.

Generationis humanæ quatuor ſunt gradus.

Et reliquiæ fratrum eius] hoc eſt, qui reliqui fuerunt, quos gladius & fames non conſumet, & error infidelitatis non obcæcabit [conuertentur] Fratres autem vocat Iudæos, quia ex eis ſecundum carnem natus eſt. *Ioan.*20. Dic fratribus meis, Aſcendo ad Patrem meum & Patrem veſtrum. *Heb.* 3. Non confunditur fratres vocare eos, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis [ad filios Iſraël] hoc eſt, ad fidem Patriarcharum & Prophetarum, qui fide & operibus prænuntiauerunt Chriſtum, & credendum eſſe in eum. Sic enim corda patrum ſunt in filiis per fidei vnitatem. *Luc.* 1. Vt conuertat corda patrum in filios,& cor filiorum ad patres eorum *Iſa.* 10. In veritate reliquiæ conuertentur, reliquiæ, inquam, Iacob ad Dominum fortem.

Et ſtabit] rectitudine ſcilicet vitæ, doctrinæ, & iudicij *Ioan.* 1. Medius veſtrum ſtetit, quem vos neſcitis. *Cantic.* 4. En ipſe ſtat poſt parietem noſtrum. Solus enim in rectitudine ſtetit poſt corporis parietem [& paſcet] conuerſos ſcilicet ad ſe verbo, & exemplo,& temporali ſubſidio. *Ioan.* 6. Vnde ememus panes vt manducent hi? *Sap.* 16. Angelorum eſca nutriuiſti populum tuum, & paratum panem de cælo preſtitiſti illis ſine labore, habentem in ſe omne delectamentum, & omnis ſaporis ſuauitatem. Et hoc eſt quod ſequitur [In fortitudine Domini] Panis enim ille confortat virtute Domini. *Act*, 9. Cum accepiſſet cibum, confortatus eſt. *Pſal.*103. Panis cor hominis confirmat. In fortitudine huius cibi ambulauit Elias quadraginta diebus & quadraginta noctibus vſque ad montem dei Horeb. 3. *Regum.* 19. [& in ſublimitate nominis Domini Dei ſui] Hoc dicit, quantum ad perfectionem ſapientiæ. *Math.* 7. Mirabantur ſuper doctrina eius; erat enim loquens, ſicut poteſtatem habens. *Act.* 7. Non poterant reſiſtere ſapientiæ & ſpiritui qui loquebatur. *Ioan.* 9. Nonquam ſic loquutus eſt homo, vt iſte loquitur [& conuertentur] Alia litera, hæreditabunt. *Iſa.* 45. Conuertimini ad me, & ſalui eritis omnes fines terræ [quia nunc magnificabitur] poteſtate ſcilicet, & veneratione [vſque ad terminos terræ] vt ſcilicet in toto mundo ſit poteſtas & veneratio ipſius *Iſa.* 24. A finibus terræ laudes audiuimus, gloriam iuſti. *Pſal.* 71. Dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum *Iſa.* 49. Dedi te in lucem Gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad vltimum terræ. Et ſubdit de effectu pacis.

Et erit iſte pax] hoc eſt, cauſa pacis *Ephe* 3.

Ipſe

Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum [cum Aſſyrius venerit in terram uoſtram] Aſſyrius interpretatur ſuſtollens vigilias, & ſignificat diabolum qui ſemper vigilat ad nocendum. 1. *Pet.* 5 Aduerſarius veſter diabolus circuit, quærens quem deuoret. *Gregorius.* Sicut non dormitabit neque dormiet qui cuſtodit Iſraël; ita non dormitabit neque dormiet qui impugnat Iſraël. Hic intrat in terram noſtram, quando poteſtatem accipit in nus *Iob* 9. Terra tradita eſt in manus impij [& quando calcauerit io domibus veſtris] Domus noſtræ ſunt cor, conſcientia, ſpiritus, ſenſus corpus, & huiuſmodi: in quibus calcare diabolus dicitur, quando veſtigia pedum ſuorum imprimuntur. *Iſa.* 7. Erit in paſcua bouis, & in conculcationem pecoris. *Pſal.* 55. Conculcauerunt me inimici mei tota die [& ſuſcitabimus ſuper eum] Connumerat ſe membris Chriſtus, & quod ipſe facit, attribuit ſibi in membris; & dicit ſe ſuſcitaturum, quia in prælatione non viuit, ſed mortuus eſt, qui à Deo ad prælationem non vocatur. *Deuter* 18. Prophetam ſuſcitabit vobis Deus de fratribus veſtris. *Iere.* 23. Suſcitabo Dauid germen iuſtum [ſeptem paſtores] qui Sanctos ſignificant veteris teſtamenti, qui hebdomadi, hoc eſt, ſeptenario ſeruiebant. Septimum enim diem, ſeptimam ſeptimanam, ſeptimum menſem, & ſeptimum annum obſeruabant [& octo primates hominum] *Septuaginta.* octo morſus hominum, hoc eſt, preces noui teſtamenti, qui octoadi, hoc eſt, octonario deſeruiunt, vt mordeant per reprehenſionem, & expellant verbo Dei Aſſyrium. *Hieronymus* inducit illud *Eccle.* 11. Da partes ſeptem, nec non & octo. Verbis enim & exemplis patrum veteris teſtamenti & noui, & paſcuntur fideles, & expellitur diabolus.

Prælatio non niſi Deo vocãte amplectenda.

Et paſcent terram Aſſur in gladio] Terra Aſſur terra diaboli eſt, vbi ſcilicet homines diaboli, vel diabololici habitant. Gladius autem eſt gladius Spiritus ſancti, quod eſt verbum Dei *Ephe.* 6. Paſcere autem depaſcere eſt, hoc eſt, lacerare & vaſtare; lacerabunt enim comminationibus, & vaſtabunt increpationibus, ſicut dictum eſt Petro *Act.* 10. Macta & manduca. *Oſee* 6. Occidi eos in verbis oris mei [& terram Nemrod] ſupple paſcent [in lanceis ſuis] Lancea zelum animarum ſignificat, in quo zelo perfodiuntur animæ conuerſorum per verbum Dei. *Iob* 16. Circundedit me lanceis ſuis, vulnerauit lumbos meos. Vulneratur enim lanceis qui zelo animarum perfoditur. 2. *Regum* 23. Præuaricatores quaſi ſpinæ euellentur, quæ non tanguntur manu, ſed ſiquis voluerit eas tangere, armabitur ferro, & ligno lanceato, acumine ſcilicet zeli. *Ioel.* 3. Concidite aratra veſtra in gladios, & ligones veſtros in lanceas. Tunc enim tempus eſt præliandi in verbo gladij Domini, & compungendi conſcientias ad pœnitentiam. Nemrod autem interpretatur tyrannus vel tentatio deſcendens, & ſignificat eos qui tentationem diaboli ſuſtinuerunt, & tyrannide eius oppreſſi ſunt. De vna enim terra ſicut dicitur *Gene.* 10. Exiuit Nemrod & Aſſur, quia Aſſur fuit de filiis Nemrod. Nemrod enim ſicut ibidem dicitur, cœpit eſſe robuſtus venator coram Domino.

Et liberabit ab Aſſur] ſupple, terram noſtram [cum venerit in terram noſtram] conculcando ſcilicet & tentando. *Lu.* 1. Vt ſine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi 2. *ad Cor.* 1. De tantis periculis nos eripit & eruit; in quem ſperamus quoniam & adhuc eripiet, adiuuantibus vobis in oratione pro nobis [& eum calcauerit in finibus noſtris] Hæc eſt vera litera, vt dicit *Hiero.* & hæc falſa: Et conculcauerit in monte ſancto noſtro. Montem enim ſanctum noſtrum Chriſtum non conculcauit Aſſur; ſed nos humiles conculcat, quando vngularum ſuarum veſtigia nobis imprimit in tentatione, & peccato. *Pſal.* 55. Conculcauerunt me inimici mei tota die.

Chriſtus tentatori non ſuccubuit.

Et erunt reliquiæ Iacob in Gentibus] Tangit hic Chriſti ſucceſſorum in Apoſtolis & Apoſtolicis viris fœcunditatem & audaciam, & ideo duo dicuntur hic [Et erunt reliquæ Iacob] De Iudæis ſcilicet conuerſis [in Gentibus] ad quas ſcilicet ibunt conuertendas [In medio populorum multorum] Populi multi dicuntur omnes diuerſitates populorum ex quibus aliqui conuerſi ſunt ad Dominum. *Iſaia* 1. Niſi dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma fuiſſemus [quaſi ros à Domino] hoc eſt, miſſus à Domino ad fœcunditatem ſcilicet cordium ſeminatorum per verbum Dei. *Iob* 29. Ros morabitur in meſſione mea. *Oſee* 14 Ero quaſi ros, & Iſrael germinabit ſicut lilium *Iſa.* 26. Ros lucis ros tuus, & terram gigantium detrahes in ruinam. *Cantic.* 5. Caput meum plenum eſt rore [& quaſi ſtillæ ſuper herbam] Stillæ ſunt ordinata eloquia, corda infundentia. *Pſal.* 64. In ſtillicidiis eius lætabitur germinans. *Iob* 29. Stillabat ſuper eos eloquium meum. Herbæ autem ſunt corda recenter virorem virtutis emittentia. *Deut.* 32. Quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper germina [quæ non expectat virum] hoc eſt, auxilium viri. A Deo enim accipit incrementum. 1. *ad Cor.* 3. Neque qui plantat, neque qui rigat aliquid eſt, ſed qui incrementum dat Deus [& non præſtolatur filios hominum] Non enim ſperat in homine, ſed in ſolo Deo. *Iere.* 17. Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum. E contra: Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius. *Pſal.* 145. Nolite confidere in principibus in filiis hominum, in quibus non eſt ſalus. Omnia enim virtute Dei faciebant Apoſtoli. Et ſubdit de audacia, & determinat audaciam in idololatriis & in idolis.

Et erunt reliquiæ Iacob] hoc eſt, Apoſtoli & Apoſtolici viri [in Gentibus] diſperſi ſcilicet propter prædicationem [in medio populorum multorum] vt omnes ſcilicet diuerſitates populorum ad Dominum conuertantur [quaſi leo in iumentis ſyluarum] hoc eſt, in iumentis ſylueſtribus. Leone enim rugiente (vt dicit *Hieronymus*) animalia ſylueſtria figunt greſſum; ita prædicantibus Apoſtolis & Apoſtolicis viris ſylueſtres homines gradum fixerunt, & ad leonem rugientem tremebundi conuerſi ſunt. *Amos* 3. Leo rugiet, quis non timebit? *Amos* 1. Dominus de Sion rugiet & de Ieruſalem dabit vocem ſuam [& quaſi catulus leonis in gregibus pecorum] Catuli leonis ſucceſſores ſunt Apoſtolorum qui pecorinos homines à peccatis conuerterunt. 1. *Machabæ.* 3. Similis factus eſt leoni in operibus ſuis & ſicut catulus leonis rugiens in venatione, & perſecutus eſt viros iniquos, perſcrutans eos [qui] ſcilicet leo vel catulus leonis [cum tranſierit] diſcurſu ſcili-

Apoſtoli Leoni comparantur.

cei prædicationis [& conculcauerit] superbos scilicet humilitate pœnitentiæ. *Eccl.* 24. Superborum & sublimium colla propria virtute calcaui [& ceperit] tenendo scilicet per consensum fidei & deuotionem. *Isa.* 5. Rugitus eius vt leonis, rugiet vt catuli leonum, & frendet, & tenebit prædam, & amplexabitur eam [non erit qui eruat] tanta enim deuotione adhærebunt Domino, quod nec prosperis nec aduersis separabuntur ab eo. *Ioan.* 10. Non rapiet eos quisquàm de manu mea. *Prouerb.* 30. Leo fortissimus bestiarum ad nullius pauebit occursum. Et apostrophat ad Deum conuertens sermonem.

Et exaltabitur manus tua] supple, sic ô Deus [super hostes tuos] vt manui tuæ subiiciantur, hoc est, operibus & præceptis. 1. *Pe.* 5. Humiliamini sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in die visitationis. *Isa.* 26. Domine Deus exaltetur manus tua, & ignis hostes tuos deuoret. Et hoc est quod sequitur [& omnes tui interibunt inimici] ab inimicitia scilicet & si non à natura; conuerrentur enim ad amicos. *Psal.* 67. Sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei. Item: Dixit Dominus, Ex Basan conuertam in profundum maris. Quia ex confusione peccatorum, conuertit in amaritudinem pœnitentiæ.

Et erit in die illa, dicit Dominus] Tangit hic destructionem idolorum in ritu & idolis [in die illa] quando clara erit lux scilicet veritatis. *Psal.* 117. Hæc est dies quam fecit Dominus [auferam equos de medio tui] hoc est, de corde tuo quod in medio tui est. In Ægypto equis abundauerant & illos semper desiderauerunt qui lasciuos impetus & ad concupiscentiam significant. *Isa.* 31. Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium in equis sperantes. *Psal.* 31. Nolite fieri sicut equus & mulus. *Tobiæ* 6. In eos qui coniugia ita suscipiunt, vt Deum à se & à sua mente excutiant, & suæ libidini ita vacent, sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus, super eos habet potestatem dæmonium. *Oseæ* 14. Super equum non ascendemus. *Amos* 2. Ascensor equi non saluabit animam suam [& disperdam quadrigas tuas] quæ scilicet fiunt cogitatione, libidine, consensu, & opere. Vel consensu, opere, consuetudine, præsumptione peccati. Vel forte quatuor passionibus inordinatis. *Iosue* 11. Equos eorum subneruabis, & currus eorum igni combures.

Et perdam ciuitates terræ tuæ] ædificatas scilicet contra Deum, infidelium congregationes. *Iosue* 11. Ipsam vrbem peremit incendio, & omnes per circuitum ciuitates, regesque earum deleuit, sicut præceperat Dominus Moysi [& destruam omnes munitiones tuas] defensiones scilicet quibus in errore te defendas. 2. *ad Corinth.* 10. Arma nostræ militiæ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes [& auferam maleficia de manu tua] Maleficia sunt veneficia quibus homines decipiuntur in operibus nigromanticis & idolorum. *Exod.* 23. Maleficos non patieris viuere. *Deute.* 18. Non inueniatur in te, qui sit maleficus, neque incantator, neque qui Pythones consulat; & diuinationes non erunt in te, quibus scilicet per responsa dæmonum, & alias artium illicitarum coniecturas futura tibi prophetabas. *Numer.* 22. Non est augurium in Iacob neque diuinatio in Israel.

Maleficiū & diuinatio cauentur.

Et perire faciam sculptilia tua] Sculptile est est quod homo fingit ad venerandum, siue hoc sit de diuitiis, vel deliciis, & honoribus. *Exod.* 20. Non facies sculptile, nec vllam similitudinem [& statuas tuas de medio tui conteram] Statuæ sunt idola siue cordis statua, quæ sibi præponit homo ad adorandum in vita, & quæ veneratur sicut idola, sicut ille diues. *Luc.* 12. qui dixit: Anima habes multa bona reposita in annos plurimos. *Genes.* 35. Abiicite deos alienos, qui in medio vestri sunt, & mundamini ac mutate vestimenta vestra. De medio autem tui dicit; quia in corde statuuntur quod in medio est. *Oseæ* 2. Auferat fornicationes suas à facie sua, & adulteria sua de medio vberum suorum [& non adorabis vltra opera manuum tuarum] *Oseæ vltimo.* Nec dicetis vltra: Dii nostri opera manuum nostrarum. Opera manuum suarum adorat qui operibus suis gloriatur, & quærit honorari. *Iob* 31. Si osculatus sum manum meam io abscondito.

Et euellam lucos tuos de medio tui] Lucus dicitur quasi minime lucens, & est locus arboribus amœnis & vmbrosis consitus, vbi (sicut dicit *Vitruuius* in architectura) Veneri sacrificabatur vt amœnitate ad libidinem incitaret, & vmbrositate turpitudinem tegeret. *Deutero.* 16. Non plantabis lucum & omnem arborem iuxta altare Domini Dei. Lucum plantat qui amœna mundi diligit, & in concupiscentiis obscœnis ambulat. *Iudicum* 6. Destrues aram Baal quæ est patris tui, & nemus quod iuxta eam est, succide. *Iere.* 2. Sub omni ligno frondoso prosternebaris meretrix [& conteram ciuitates tuas] hoc est, impias impiorum congregationes. *Psalm.* 54. Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate. *Iosue* 6. Sit ciuitas anathema. *Isaiæ* 25. Posuisti ciuitatem in tumultum, vrbem fortem in ruinam.

Lucus.

Et faciā in furore]Furor est in interminatione æternæ pœnæ. *Psalm.* 6. & 37. Domine ne in furore tuo arguas me [& in indignatione] quantum ad gratiæ subtractionem *Thren.* 2. Effudit quasi ignem indignationem suam. *Psalm.* 29. Ira in indignatione eius, & vita in voluntate eius [vltionē] vt scilicet furore puniantur & indignatione bonis priuentur. *Deuter.* 18. Ego in tempore vltor existam. *Psalm.* 93. Deus vltionum Dominus. *Ioel.* 3. Cito velociter reddam vicissitudinem in caput vestrum [In omnibus gentibus quæ non audierunt] per obedientiam scilicet vocem meam. *Hebræ* 2. Omnis inobedientia iustam accepit mercedis retributionem.

CAPVT VI.

Audite quæ Dominus loquitur.

HIc incipit pars illa quæ est de inclinatione ad pœnitentiam per contestationem iudicij diuini, & habet duas partes. Primo enim fit contestatio & inclinatio ad pœnitentiam. Secundo inducitur dolor & gemitus populi compuncti, infra 7. *ibi* [Verum] Prima pars diuiditur in duas. Primo enim conuincitur populus de ingratitudine in Deum. Secundo conuincitur de dolis & fraudibus

ſtaudibus in ptoximum *ibi*[Vox Domini ad ciuiatem] Ptima in duas. Ptiino enim conuincitur populus. Secundo gemit & inquitir, qualiter ſatiſfaciat *ibi* [Quid dignum offetam Domino?] Prima adbuc in duas. Ptimo enim omnes prouocat ad iudicium. Secundo allegat ptu cauſa ſua ad omnes *ibi* [Populc meus] Dicit ergo.

Audite] vox Prophetæ eſt [quæ Dominus loquitur] ac ſi dicat. Hæc enim debetis audire: quia Dominus audiendus eſt. 1. *Regum* 5. Loquere Domine, quia audit ſeruus tuus *Pſalm.*84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus [Surge] hoc eſt, hoc principit mihi Deus, dicēs [ſurge] ſurſum te age, vt ſcilicet iuſtitiam Dei conſideres in omni rectitudine veritatis. Surge autem dicitur ſedentibus, *Pſal.* 126. Surgite poſtquàm ſederitis. Dicitur etiam dormientibus & mortuis. *Ephe.* 5. Surge qui dormis, & exurge à mortois[contende iudicio] conuictionis ſcilicet vt oſtendatur iuſtitia, qua ego punio populum. *Iſa.* 3. Dominus ad iudicium veniet cum ſenioribus populi ſui [aduetſum montes] ſupetbos ſcilicet, & potentes in principatibus conſtitutos. *Hieronymus* tamen vocat montes ſuperiores Angelos terris præpoſitos, & inducit illud *Deutero.* 32. ſecundum literam *Septuaginta.* ; Statuit terminos populorum iuxta numerum Angelorum Dei. Potuit tamen melius induci hoc *Ecci.* 17. In vnamquamque gentem præpoſuit rectorem, & pars Dei Iſraël facta eſt manifeſta [& audiant colles vocem tuam] iuſtitiam ſcilicet meam proponentem. Colles vocat inferiores prælatos, vel ſecundum *Hieronymum*, Angelos inferiores ſingulis hominibus deputatos. Et eſt ſenſus ſecundum *Hieronymum* Contende iudicio, vt non ſolum coram hominibus, ſed etiam coram Angelis ſuperioribus & inferioribus iuſtitia mea appareat. *Eze.* 36. Hæc dicit Dominus Deus montibus & collibus, rupibus & vallibus.

Audiant montes iudicium Domini] conuictionis ſcilicet qua conuincit populum ſuum. Et ſicut dicit *Hieronymus* magnæ humilitatis eſt, quòd ille qui ex authoritate iudicare habet, diiudicari vult cum ſeruo. *Iob* 31. Si contempſi ſubire iudicium cum ſeruo meo [& fortia fundamenta terræ] hoc eſt, fortes principes, in quorum cuſtodia fundantur terreni. *Iob* 9. Deus cuius iræ reſiſtere nemo poteſt, ſub quo curuantur qui portant orbem. *Pſalm.*17. Fundamenta montium conturbata ſunt, & commota ſunt; quoniam iratus eſt eis. Et ſubdit cauſam.

Quia iudicium Domini]diſceptationis ſcilicet & conuictionis, ſupple, eſt [cum populo ſuo] hoc eſt, contra populum ſuum, quod valde terribile eſt. *Pſalmo* 142. Non intres in iudicium cum ſeruo tuo; quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens [&] id eſt [cum Iſraël diiudicabitur] quia ille eſt populus ſuus, & tanti patris ſcilicet qui à rectitudine nomen accepit, deberet eſſe imitator. Et eſt ſenſus. Non ex poteſtate, ſed ex iudicio vult agere vobiſcum. Populus enim murmurabat, quòd non rectè pro peccatis parentum punirentur, ſicut dicitur *Ezech.* 18. Vnde & ibi conuincuntur, quòd æqua eſt via Domini & viæ illorum prauæ ſunt. Ideo dicitur etiam *Iſa.* 58. Rogant me iudicia iuſtitiæ, & appropinquare Deo volunt. Et ideo dicitur ibi: Annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui Iacob peccata eorum. Et proponit pro Domino beneficia & gratias quas fecit, primo in genere, ſecundo in ſpecie. In genere dupliciter, ſcilicet, quod bona exhibuit & in nullo moleſtus fuit.

Popule meus quid feci tibi?] hoc eſt, quid in beneficiis non feci tibi? *Oſee* 6. Quid faciam tibi Iuda? quid faciam tibi Iſraël? hoc eſt, Cum omnia fecerim quæ debui, quid vlterius requiritis? [aut quid moleſtus fui tibi] iniurias ſcilicet aliquas inferendo? Ad primum reſpondet *Iſa.* 26. Omnia opera noſtra operatus es in nobis Domine. *Tobiæ* 12. Bonis omnibus per eum repleti ſumus. Ad ſecundum reſpondetur 1. *Regum* 25. Homines iſti ſatis boni fuerunt nobis, & non moleſti; nec quicquam aliquando periit omni tempore quo fuimus cum eis conuerſati. 2. *ad Corinth.* 7. Nos neminem læſimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus. Et ſi hoc faciunt homines diuini, multo magis facit Deus [Reſponde mihi] Hoc remiſſiue legendum eſt; tamen Deo obiicienti non eſt qui reſpondet. *Iob* 9. Si voluerit contendere cum eo, non reſpondebit vnum pro mille. *Iſa.* 38: Quid dicam, aut quid reſpondebit mihi? Et proponit in ſpeciali.

Quia eduxi te de terra Ægypti] *Exod.* 5. & 14. & 15. Et debet intelligi: Eduxi te cum poteſtate magna & gloria, ſicut & nos educit de peccatis & deſideriis ſeculi. *Oſea* 11. Ex Ægypto vocaui filium meum. *Iſa.* 64. Sicut eduxiſti populum tuum, vt faceres tibi nomen gloriæ. *Deutero.* 32: Dominus ſolus ductor eius fuit, & non erat cum eo Deus alienus. *Pſalmo* 104. Eduxit populum ſuum in exultatione, & electos ſuos in lætitia [& de domo ſeruitutis] vbi ſcilicet in luto & latere ſeruiebas. *Exo.* 5. [liberaui te] hoc eſt, libertate donaui, vbi etiam, vt dicitur in *Pſal.* 80. In cophino ſeruiebant. Cophinus autem eſt ſporta qua immunditiæ platearum exportantur. *Pſal.* 80. Manus eius in cophino ſeruiebant, ſicut & nos à ſeruitute diaboli liberat & operibus carnis. *Gala.* 3. Vos in libertatem vocati eſtis fratres, tantum ne libertatem veſtram in occaſionē detis carnis. *Gala.* 4. Illa quæ ſurſum eſt Ieruſalem libera eſt, quæ eſt mater noſtra. *Ioan.* 8. Si manſeritis in ſermone meo, vere liberi eritis, & cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos [Et ne]errares, ſupple [miſi ante faciem tuam] vt videres eos & imitateris. Simile *Luc.* 1. Ipſe præcedet ante illum in ſpiritu & virtute Eliæ [Moyſen] in ducem ſcilicet [& Aaron] in ſacerdotem [& Mariam] in prophetiſſam. *Oſea* 12. In propheta eduxit Dominus Iſrael de Ægypto, & in propheta ſeruatus eſt. Ex Moyſe legem accepit in formam vitæ. *Ecci.* 24. Legem mandauit vobis Moyſes in præceptis iuſtitiarum. *Ioan.* 1. Lex per Moyſen data eſt, per Aaron in ſacramentis ſanctificationem, & pro peccatis interceſſionem, *Sap.* 18. Properans homo ſine querela deprecari pro populis, proferens ſeruitutis ſuæ ſcutum orationem, & per incenſum deprecationem allegans, reſtitit iræ, & finem impoſuit neceſſitati. In Maria autem (quæ illuminatrix interpretatur)reſponſi diuini in verbo habuit illuminationem. *Exod.* 15. Sumpſit ergo Maria prophetiſſa ſoror Aaron tympanum manu, egreſſæque ſunt omnes poſt eam cum tympanis & choris, quibus præcinebat. *Ioel* 2. Prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ. Hæc in Chriſto completa ſunt, qui dux fuit per naturam diuinam, ſa-

Cophinus.

Chriſtus fideles ſuos libertati reſtituit.

cerdos per naturam humanam, illuminator per verbum. Et subdit de secundo beneficio, in quo molestiam machinatam à populo exclusit.

Populus meus]Vocatiui casus est, & est antiqua grammatica.Simile *Isa.* 3. Populus meus qui te beatum dicunt ipsi te decipiunt[memento quæso] Humilitatis est seruom rogare, cui imperare potest.*Iob* 19.Seruum meum vocaui, & ille contempsit me,ore proprio deprecabar illum. Et subdit de beneficio liberationis à molestiis [Memento quæso quid cogitauerit contra te Balach]qui interpretatur elidens [rex Moab] Tangit historiam quæ continetur *Num.* 23. 24. & 25. Interpretatur autem Moab ex patre vel aqua paterna, & significat eos qui ex patre diabolo sunt, & insipidi sicut aqua. *Gen.*49. Effusus es sicut aqua, non crescas [& quid respondent ei Balaam] qui vanus populus interpretatur [filius Beor] quod iniquitas iracundiæ interpretatur [de Setim vsque ad Galgalam]Tangit historiam quæ habetur. *Num* 23.vbi Balaam sæpe mutauit locum & fecit ædificari aras septem per totam longitudinem exercitus regis Moab, qui diffusus erat de loco qui dicitur Setim,hoc est, vbi arbores spinæ albæ crescebant vsque ad Galgalam, hoc est, vsque ad locum vbi postea fundata & ædificata est Galgala. Lustrauit enim totum exercitum, semper ædificando septem aras,vt ex aliquo infausto loco aspiceret exercitum Israëlis & malediceret, & Dominus è conuerso semper vertit maledictionem in benedictionem.Vnde dixit:Ad benedicendum adductus sum, benedictionem prohibere non valeo. Quidam tamen dicunt, quod Setim iuxta montem Sinai est, vbi primo accepta lege, populus transgressus est, adorando vitulum *Exod.*33. Galgala autem locus est in quo vnctus est Saul in regem 1.*Reg.*13. qui inter reges primus præuaricatus est. A prima enim præuaricatione vsque ad vltimam semper mala operatus est populus, quibus econtra multa bona fecit Deus. *Psal.*34. Retribuebant mihi mala pro bonis.Quidam etiam exponunt moraliter, Setim enim congelascens interpretatur, Galgala autem volutabrum.Et est sensus. A principio peccati, in quo homo congelascit & infrigidatur à charitate, vsque ad volutabrum peccati,hoc est, profundum in quo de peccato non erubescit. *Iere.*6. Confusione non sunt confusi, & erubescere nescierunt; in quo tamen tempore Deus bona facere non desinit. *Gen.*32. Domine qui pascis me à iuuentute mea,vsque nunc. Indignis etiam Deus multa bona præstat.2.*Paral. vlt.* Indignum saluabis me, secundum multitudinem misericordiæ tuæ [vt cognosceres iustitias Domini] Iustitiæ Domini sunt quæ Domino optime competunt,cuius substantia est bonitas,natura dulcedo, proprium misereri & parcere,vt dicit *Gregorius.* Illius enim iustitia est dissimulare mala & facere bona.*Sap.*11. Misereris omnia quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam.Iustitia enim Dei semper cum clementia & bonitate iuncta est.*Psal.* 18.Iustitiæ Domini rectæ lætificantes corda.

Quid dignum offeram Domino?] Audiens populus talem Deo esse iustitiam, compunctus est,& quærit quomodo placare possit Dominum. Quod audiens Propheta, & videns quod in legalibus nihil esset acceptum ad gratiam noui testamenti, consilium dat ibi : Indicabo tibi [Quid dignum offeram Domino?]Dignum scilicet se, vel dignum emenda, nihil enim dignum potest ei offerri, sed dignatio & bonitas sua accipit, quod offerimus, non quod dignum sit, sed quod bonitate sua facit dignum *Psal.* 115. Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi ? Et descendit ad specialia.

Curuabo genu Deo excelso?] quod quidem in adoratione bonum est & Christo debetur, qui nos à curuitate peccati erexit.*Gen.*41. Præcepit vt omnes genua flecterent & præpositum esse sciret vniuersæ terræ Ægypti.*Isa.*45. Mihi curuabitur omne genu & iurabit omnis lingua. *Phil.*2. In nomine Domini nostri Iesu Christi omne genuflectatur. Bonum est ergo hoc, sed non sufficiens & dignum. 1.*ad Timoth.*4. Corporalis exercitatio ad modicum vtilis est. Et subdit de reprobatione legalium.

Nunquid offeram ei holocaustomata] quæ tota scilicet incendebantur[& vitulos anniculos]qui pro peccatis offerebantur. *Psal.*39. Holocaustum & pro peccato non postulasti. *Isa.*1. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus ? Holocaustum autem in memoria fiebat deuotionis. Vituli autem anniculi, hoc est,vnius anni, significant incensiones lasciuorum motuum in petulantia carnis, qui in compunctione cordis incendendi sunt. 1. *Reg.*1. Anna adduxit filium suum Samuelem, postquam ablactauerat eum in vitulis tribus, & tribus satis farinæ, & amphora vini. Tres vituli sunt lascitia gulæ,& luxuriæ, & gaudiorum mundi, quæ Anna, id est, gratia,Domino offert. Tria sata farinæ, tres puritates sunt conscientiæ, scilicet, à commissione contra præceptum,ab omissione præcepti, ab impuritate erroris & ignorantiæ. *Gen.*18. Accelera, tria sata similæ commisce. Amphora vini, mens est conscia cælestis gaudij,*Psalm.*103,Vinum lætificat cor hominis.

Nunquid placari potest Deus in millibus arietum ?] qui in veteri lege scilicet offerebantur in memoriam martyrum[aut in multis millibus agnorum pinguium]qui scilicet pro expiatione peccati offerebantur *Hebr.*10. Impossibile est sanguine hircorum aut taurorum peccata auferri. *Psal.* 49. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?Et subinfert de maiori sacrificio.

Nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo ?]sicut scilicet Abraham primogenitum obtulit *Gen.* 22.Et prophana deuotione rex Moab primogenitum suum, qui regnaturus erat post ipsum, obtulit super murum 4.*Reg.* 3. Quasi dicat. Non.Hæc enim prophana & impia sunt : sed primum de Abraham factum est in memoriam passionis Christi : secundum autem detestabile factum fuit in honorem dæmonum, qui humanum sanguinem sitiunt.*Psal.*105.Effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum & filiarum suarum, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaan[fructum ventris mei] hoc est, nunquid dabo fructum ventris mei? [pro peccato animæ meæ]hoc est,quod ex animo feci, sicut fecit Iephthe *Iudic.*11. qui filiam suam stulte offerendam vouit,& impie votum reddidit.Et est sensus.Nunquid sanguine animalium, aut etiam hominum, animæ à peccato lauantur?Quasi dicat. Non.*Dan.* 3. Non est in tempore hoc holocaustum, neque sacrificium,neque oblatio,neque incensum, neque locus

Marginal notes: Balach Moab. — Balaam Beor. — Setim Galgala. — Christo debetur adoratio.

locus primitiarum coram te, vt possimus iouenite misericordiam tuam: sed in animo contrito, & spiritu humilitatis suscipiamur à te. Populo sic quærenti obiicit se Propheta, respondens.

Indicabo tibi ô homo] qui scilicet, iam vides prophanas esse Gentilium oblationes & imperfectas esse legis cætemonias [quid sit bonum] Bonum est, vt dicit *Anselmus*, quod omni ei quod est, melius est esse quàm non esse, & hoc est quod bonum facit simpliciter, sicut est virtus, gratia, gloria, & huiusmodi, item esse & intelligere, vt dicit *Augustinus* [& quid Deus requirat à te] in opere scilicet præceptorum: hoc enim quærit Dominus vt illa seruentur. *Tob.*14. Inquire quæ placita sunt ei in veritate, & in tota virtute tua. *Act.* 9. Domine quid me vis facere? Et determinat, subdens [Vtique facere iudicium] vt scilicet ex iudicio rationis omnia facias, rationis, dico, informatæ lege. *Psal.* 118. Feci iudicium & iustitiam. 1. *ad Corinth.* 11. Si nosmetipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur. *Hieronym.* vt nihil sine consilio & ratione agas. *Tob.*4. Consilium semper à sapiente require. Et hoc ordinat hominem ad seipsum. *Prou.*20. Rex qui sedet in solio iudicij, dissipat omne malum intuitu suo [& diligere misericordiam] vt scilicet opera misericordiæ in proximum ex dilectione, non ex necessitate, vel coactione facias. 2. *ad Cor.*9. Non ex tristitia aut ex necessitate, hilarem enim datorem diligit Deus. *Dan.*4. Consilium meum tibi placeat, & peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordiis pauperum. *Prou.*16. Misericordia & veritate redimitur iniquitas. Iudicium enim innititur veritati, misericordia autem pietati. *Prouerb.* 20. Misericordia & veritas custodiunt regem. *Prou.* 21. Facere misericordiam & iudicium, magis placet Domino quam victimæ. Hoc ergo ordinat hominem ad proximum [& solicitum ambulare cum Deo tuo] vt scilicet toto corde cogites, qualiter cum Deo proficias, sicut dicitur *Gen.*5. Enoch ambulauit cum Deo. Et *Gen.*6. Noë vir iustus atque perfectus cum Deo ambulauit.

Misericordia delentur peccata.

Vox Domini] Hic incipit redarguere peccata in proximum, & primo prouocat ad auditum, secundo autem dicit quid audiatur *ibi* [Adhuc ignis] Prouocat autem ad auditum dupliciter: in communi, & in speciali. In communi dupliciter; simpliciter scilicet, & sub promissione audientium.

Vox Domini] per me scilicet sonans *Ioan.*1. Ego vox clamantis in deserto. *Luc.*10. Qui vos audit, me audit [ad ciuitatem] hoc est, contra ciuitatem quæ est ciuilitas malorum à Cain incepta *Gen.* 5. per Nemrod munita *Gen.*10. *Psalm.*54. Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate. Die ac nocte circumdabit eam: iniquitas & labor in medio eius, & iniustitia. Et non defecit de plateis eius vsura & dolus [clamat] intentionem notat, & instantiam prædicationis. *Prou.* 8. O viri ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum. *Psal.*68. Laboraui clamans: raucæ factæ sunt fauces meæ. Et subdit promissionem [& salus erit timentibus nomen eius] hoc est, ex auditu concipientibus notitiam, & per timorem corrigentibus se à peccato. *Eccl.*1. Timor Domini expellit peccatum: nam qui sine timore est, non potest iustificari. *Malach.* 4. Vobis timentibus nomen meum, orietur sol iustitiæ. Et subdit de auditu in speciali.

Timor Domini resistit peccato.

Audite tribus] Tribus vocat genus Iudæorum. *Iacob.*1. Duodecim tribubus quæ sunt in dispersione, salutem. Istæ enim tribus specialiter audire deberent, quæ notitiam Dei acceperunt. *Isa.*51. Audite me qui sequimini quod iustum est, & quæritis Dominum [& quis] tam sapiens, supple, & tam commendabilis, vel tam rarus [approbabit illud] verbum scilicet auditum. *Isa.* 50. Quis ex vobis timens Deum, audiens vocem serui sui? *Psalm.*106. Quis sapiens, & custodiet hæc, & intelliget misericordias Domini? Quid autem audiant, subdit, & ponit septem genera peccatorum, omnia ad fraudem pertinentia.

Adhuc ignis in domo impij] Ignis scilicet auaritiæ, de quo *Prou.*30. Ignis nunquam dicit, sufficit. *Iob* 31. Ignis est vsque ad consumptionem deuorans, & omnia eradicans genimina. *Eccl.*10. Auaro nihil est scelestius. Dicitur autem esse in domo: quia per auaritiam domum ædificat, & cor etiam suum occupatum est auaritia. Vnde *Eccl.*5. Auarus non implebitur pecunia. Et dicitur, Impij: quia omni pietate in proximum priuatus est. *Isa.*11. Spiritu labiorum suorum interficiet impium. *Habac.*2. Væ qui congregat auaritiam malam domui suæ. Quis autem sit ignis, subdit [thesauri iniquitatis] Thesaurus autem abundantiam & copiam, iniquitas malam significat acquisitionem siue turpem, siue iniustam. *Prou.*10. Non proderunt thesauri impietatis, iustitia vero liberabit à morte, *Iob* 20. Diuitias quas deuorauit, euomet, de ventre ipsius extrahet eas Deus. *Iacob* 5. Aurum vestrum & argentum æruginauit, & ærugo erit vobis in testimonium, & manducabit carnes vestras, sicut ignis [& mensura minor] Duas enim mensuras habebant, maiorem ad emendum, & minorem ad vendendum [iræ plena] *Prou.*20. Pondus & pondus, mensura & mensura, vtrumque abominabile est apud Deum. *Luca* 6. In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Et hoc est quod sequitur.

Nunquid iustificabo] hoc est, iustam esse iudicabo [stateram impiam] *Hieronymus.* Cum alio pondere emitis, & cum alio pondere venditis mercimonia: hoc etiam non iustificabo, sed condemnabo. *Prou.*11. Statera dolosa abominatio est apud Deum, & pondus æquum voluntas eius. Et hoc est quod sequitur [& saccelli pondera dolosa] Saccellus occultum sacculum notat, ex quo pondus dolosum supponebatur incautis. *Leuit.*19. Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura. Statera iusta, & æqua sint pondera, iustus modius, æquusque sextarius [In quibus] supple, ponderibus & stateris [diuites eius] ciuitatis scilicet: non modo pauperes in quibus inopia forte scelus defenderet, sed diuites qui non ex inopia sed ex sola auaritia fecerunt [repleti sunt iniquitate] hoc est, ex inique acquisito. *Deut.* 25. Non habebis in sacculo diuersa pondera, maius & minus: nec erit in domo tua modius maior & minor. Repletio autem sonat impletionem prementem vsque ad vomitum. *Prou.*1. Implebimus domos nostras spoliis [& habitantes in ea] ciuitate scilicet loquebantur mendacium. *Hieronymus.* Congregationes diuitiarum sequitur mendacium, & manus assueta thesauros condere, fraudulentam linguam possidet: veritas paupertatem, mendacium diuitias parit. *Psalm.* 5. Perdes omnes qui loquuntur mendacium [& lingua eorum fraudulenta in ore eorum] In ore dicitur, quia intra os mendacium

Mendacium comes est auaritiæ.

dacium occultatur; si enim emitteretur, deprehenderetur. *Ierem.9.* Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est. *Isa.32.* Fraudulenti vasa pessima sunt: ipse enim cogitationes concinnauit ad perdendos mites. *Psalm.49.* Lingua tua concinnabat dolos. Et subdit huius peccati pœnam,

Et ego ergo] hoc est, propter peccata illa [cœpi] supple, primo à paruis pœnis [percutere te perditione] primo scilicet comminata per Prophetas. *Sap.12.* Eos qui exerrant partibus: & de quibus peccant, admones & alloqueris; vt relicta malitia, credant in te Domine [super peccatis tuis] supple, quæ commisisti. *2. Machab.6.* Multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltionem adhibere, magni beneficij iudicium est. Et subdit pœnas.

Tu comedes & non saturaberis] Glossa inducit illud *Amos* 4. Dedi vobis stuporem dentium in cunctis vrbibus vestris, & indigentiam panum in omnibus locis vestris. Iustum enim est, quòd qui aliena rapuit, ipse in egestate sit. *Deut.28.* Sementem multam iacies, & modicum congregabis. *Agge.1.* Comedistis & non estis saturati. *Prou.13.* Venter impiorum insatiabilis [& humiliatio tua] hoc est, hostes qui te humilient, & ad humum prosternant [in medio tui] supple, erunt. *Luc.19.* Circundabunt te inimici tui vallo, & coangustabunt te vndique. *Isa.29.* Humiliaberis, de terra loqueris.

Et apprehendes] afflictos scilicet his plagis, fame scilicet, & peste, & gladio [& non saluabis] hoc est, saluare non poteris à plagis istis. Vnde *4. Regum* 6. Cum mulier clamaret ad regem vt saluaret eam. Respondit rex: Non te saluet Deus, vnde te saluare potero de area, vel de torculari? [& quos saluaueris] hoc est, quos saluare putaueris [in gladium dabo] *Amos* 1. Robustus non saluabit animam suam. *Thren.2* Foris interficit gladius, & domi mors similis est.

Tu seminabis] spe scilicet colligendi fructus, labores, & expensas impendens [& non metes] hostes enim auferent. *Isa.17.* Mane semen tuum florebit; ablata est messis in die hæreditaris, & dolebit grauiter. *Agge.1.* Seminastis multum, & intulistis parum [tu calcabis oliuam] oleum scilicet premendo de amurca [& non vngeris oleo] *Deut.* 28. Oliuas habebis in omnibus terminis tuis, & non vngeris oleo: quia defluent & deperibunt [& calcabis mustum] hoc est, laborabis ad calcandum [& non bibes vinum] *Hieronymus.* Steriles vindemiæ vinum negauerunt. *Deut.28.* Vineam plantabis & fodies, & non bibes vinum, nec colliges ex ea quippiam: quoniam vastabitur vermibus. Sine fructu seminat, qui mala intentione prædicat: oliuas absque vnctione calcat, qui virtutem simulat cum vitiosus sit: mustum calcat & vinum non bibit, qui de æternis gaudiis loquitur, & dulcedinem eorum non sentit. *Amos* 5. Vineas amantissimas plantabitis, & non bibetis vinum earum. Horum omnium causam subdit.

Amri. Et id est [quia custodisti præcepta Amri] de quo legitur 3. *Reg.16.* quod fuit pater Achab & impiissimus. Et præcepta dicuntur opera eius, quæ populus sicut præcepta custodiebat. Vnde Amri amaricans vel magisterium interpretatur: malorum enim magisterium facile discitur. *Ioan.8.* Vos ex

Achab. patre diabolo estis, & opera illius facere vultis [& omne opus domus Achab] supple, custodisti. Domus Achab dicitur familia, sicut Iezabel & pessimi filij eius, quos populus imitatus est: & ideo frater patris interpretatur, quia malitia frater fuit patris sui Amri 3. *Reg.21.* Non fuit alter talis, sicut Achab qui venundatus est, vt faceret malum in conspectu Domini: concitauit enim eum Iezabel vxor sua, & abominabilis effectus est.

Et ambulasti] proficiendo de malo in peius [in voluptatibus eorum] *2. ad Timoth.3.* Mali homines proficiunt in peius, errantes & in errorem mittentes [Vt] consecutiuum est, & non causale [darem te in perditionem] temporalem scilicet, & æternam. *Isa.14.* Perdam Babylonis nomen, & reliquias, & progeniem, & germen [& habitantes in ea] supple, darem [in sibilum] deridentium scilicet. *Iob* 27. Stringet super eum manus suas, & sibilabit super eum, intuens locum eius. *Thren.2.* Aperuerunt super te os suum omnes inimici tui, sibilauerunt & fremuerunt dentibus suis [& opprobrium populi mei portabis] In pœna scilicet: vt sicut fuerunt authores in culpa, ita præ omnibus portent pœnæ derisionem. *Isa.50.* De manu mea factum est hoc vobis: in doloribus dormietis. *Psal.* 79. Dedisti nos opprobrium in Gentibus, & inimici nostri subsannauerunt nos.

CAPVT VII.

Væ mihi.

IN ista parte tangit consolationem, & habet duas partes. In prima tangit paucitatem eorum, qui ad consolationem pertinent Secundo, describit consolationem *ibi* [Dies vt ædificentur maceriæ tuæ] Prima subdiuiditur in duas, in quarum prima ostendit paucitatem, & causam paucitatis. In secunda spem erigit in Domino de paucorum multiplicatione & consolatione *ibi* [Ego autem ad Dominum aspiciam] Prima habet tres partes. Primo enim ponit per metaphoram paucitatem. Secundo explanat *ibi* [Periit sanctus] Tertio dicit quod propter hoc immissa est eis pœna *ibi* [dies speculationis tuæ.]

Væ mihi] doloris scilicet ex compassione, non mortis interminatio. *Rom.9.* Tristitia est mihi magna & continuus dolor cordi meo, pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, *Iere* 15. Væ mihi mater mea, vt quid me genuisti? *1. Machab.2.* Væ mihi, vt quid natus sum videre contritionem populi mei, & contritionem ciuitatis sanctæ? [qui factus sum] hoc est, assimilatus sum [sicut qui colligit in autumno racemos] post vindemiantes scilicet: vindemiato enim populo à Chaldæis, & decepto per diabolum, vix aliquis iustus in populo inueniebatur, qui dignus esset consolatione diuina. *Isa.16.* Auferetur gloria Moab super omni populo multo, & relinquetur in eo, sicut racemus paruus & modicus, & nequaquàm multus. Dicuntur autem racemi id in quo fundantur vuæ, quod in medio botri est, quod paruum habet saporem vini. Et intelligit eos, qui etiam paruum saporem habent sanctitatis. Autumnum autem nominat, quia tempus maturitatis est, & hoc fuit tempus complexæ iniquitatis ad merendum per gladium. *Apoc.* 14. Mitte falcem tuam

tuam acutam & vindemia butros vineæ, quia maturæ sunt vuæ eius. *Isa. 65.* Hæc dicit Dominus, quomodo si inueniatur granum in botro, & dicatur: Ne dissipes illud, quoniam benedictio est; sic faciam propter seruos meus, vt non disperdam totum. Vult ergo dicere, quòd aliquos inuenit, qui gaudia cælestia saperent, sed paucos [vindemiæ] hoc est, post vindemiam scilicet, qui effugere possunt vindemiantium manus. Et hoc est quod sequitur:

Non est botrus ad comedendum] Botrus significat aliquam bonorum congregationem, quæ non inuenitur. *Cant. 1.* Botrus cypri dilectus meus mihi. Sed tunc verificatum est illud *Deut. 32.* Vua eorum vua fellis, & botrus amarissimus. Et ideo se dicit botrum non inuenisse ad comedendum. Gustum enim fellis ingerebant ori Sanctorum: & sicut non fuit ibi sapor gaudij æterni, ita nec sapor dulcedinis virtutis. Et hoc est quod sequitur.

Præcoquas ficus desiderauit anima mea] Præcoquæ ficus sunt grossi quos primo ficus emittit. *Cant. 2.* Ficus protulit grossos suos. Grossi autem non sunt tantæ dulcedinis, quantum veræ ficus; quos tamen desiderare Propheta se dixit; quia saltem in modico virtutis sapore aliquem inuenire cupiebat. *Iere. 8.* Non est vua in vitibus, & non sunt ficus in ficulnea, quoniam defluxit. Sensus autem est, quòd modica pro bono haberet, si inueniret quisquilias & aliquas saltem paleas, hoc est, vestigia bonorum, vt dicit *Hieronymus*. *Isaiæ 34.* Omnis militia cælorum defluxit, sicut defluit folium de vinea & de ficu. Bonæ enim ficus conuersæ sunt in malas, & gustanti generant vomitum & abominationem: quia in quo euanescit dulcedo virtutis, abominabilior efficitur aliis. *Ierem. 24.* Calathus vnus ficus habebat malas nimis, quæ comedi non poterant eo quòd essent malæ. *Habac. 3.* Ficus non florebit, & non erit germen in vineis. Dicit autem: Desiderauit anima mea i quia medullitus hoc Sancti desiderant, multiplicationem scilicet bonorum, & in omnibus saporem gratiæ & virtutis. *Phil. 2.* Siqua consolatio in Christo, siquod solatium charitatis, siqua societas spiritus, siqua viscera miserationis; implete gaudium meum vt idem sapiaris. Modus iste Prophetiæ sumitur ab *Isa. 17.* In die illa attenuabitur gloria Iacob, & pinguedo carnis eius emarcescet, & erit sicut congregans in messe, quod testiterit, & brachium eius spicas leget: & erit sicut quærens spicas in valle Raphaim. Et *ibidem.* Relinquetur in eo quasi racemus, & sicut excussio oleæ, vel duarum trium oliuarum in summitate rami, siue quatuor aut quinque. Et quod dixit metaphoricè, subdit, exponens.

Periit sanctus de terra] qui per vuam significatur. *Psalmo 11.* Saluum me fac Domine, quoniam defecit Sanctus, quoniam diminutæ sunt veritates à filiis hominum [& rectus] supple, virtute qui per ficum significatur [in hominibus non est] *Isa. 59.* Non est qui inuocet iustitiam, nec est qui iudicet rectè. Et *ibidem infra.* Vidit Deus & malum apparuit in oculis eius, quia non est iudicium, quia non est vir, & aporiatus est. *Psalm. 13.* Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Huc idem dicitur *Rom. 3.* Qualiter autem hoc sit, subdit.

Omnes in sanguine insidiantur] scilicet, vt vel sanguinem fundant, vel nutrimentum sanguinis subtrahant, vel in corruptione sanguinis peccata multiplicent. *Oseæ 4.* Sanguis sanguinem tetigit. *Isa. 59. Prou. 1. & in Psalmo 13.* Pedes eorum ad malum currunt, & festinant vt effundant sanguinem innocentem. Et hoc in speciali exprimit, subdens [vir fratrem suum venatur ad mortem] Naturalis scilicet, negato germanitatis fœdere; nec tantum casu occidit, vel ex ira, sed proditiose venatur. *Iere. 9.* Vnusquisque à proximo suo se custodiat, & in omni fratre suo non habeat fiduciam: quia omnis frater supplantans supplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedet, & vir fratrem deridebit. Et intelligit de fratre, vel vterino, vel gente, vel religione: nullum enim fœdus seruatur inter homines. *Isa. 24.* Transgressi sunt leges, mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternum. Et quia plus processerunt in malu, ideo subdit.

Malum manuum suarum dicunt bonum] Malum manuum est quod totis viribus perficitur, & hoc bonum dixerunt, quando eis fuit lucrosum. *Isaiæ 5.* Væ qui dicunt bonum malum, & malum bonum: ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras. Hus imitantur Prælati nostri temporis, qui quantumcunque graue præcipiant vel statuant, bonum dicunt, dummodo lucrum habeant. Et hoc explanat subdens.

Princeps postulat] hoc est, iudicium exhibens, ante postulat munus quàm offeratur more filiorum Heli. *1. Reg 2.* Nunc dabis alioquin, tollam vi. *Isa. 1.* Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones [& iudex in reddendo est] hoc est, principes qui iudicant, non liberaliter & gratis exhibent iustitiam, sed in reddendo scilicet emptum pro pretio, vel vicem reddendo ei qui non dedit. *Isa. 5.* Iustificant impium pro muneribus, & iustitiam iusti auferunt ab eo [& magnus] quicumque Prælatus, vel peritus & potens [locutus est desiderium animæ suæ] & hoc scilicet custodiri voluit pro lege, cum nec loqueretur iudicium, nec iustitiam. *Eccl. 13.* Diues locutus est superba, & omnes iustificauerunt eum. Et post pauca. Diues locutus est, omnes tacuerunt, & verbum illius vsque ad nubes perducent. Econtra de bonis dicitur in *Psal. 36.* Os iusti meditabitur sapientiam, & lingua eius loquetur iudicium. Et ita supple [conturbauerunt eam] scilicet, ciuitatem, vel terram, vel veritatem. *Isaiæ 59.* Corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi; quoniam facta est veritas in obliuione: & qui recessit à malo, prædæ patuit. Et hoc explanat per similitudinem.

Qui optimus in eis] hoc est, minus nocens in rapinis [est quasi paliurus] Paliurus est herba vel frutex, quæ apud medicos resta bouis vocatur: crescit autem iuxta vias spinam habens aduncam, per quam transeuntes comprehendit, & trahit, & lacerat, & significat rapacitatem iudicum, qui publica via gradientes cauillationibus comprehendunt, protractionibus tenent, cupiditate munerum lacerant. *Isa. 3.* Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis? [Et qui rectus] supple, reputatur [est quasi spina de sepe] hyspidus scilicet, implexus, & viam transeuntibus prohibens. *Isa. 7.* In spinas & in vepres erunt. *2. Reg. 23.* Præuaricatores quasi spinæ euellentur. Et propter has culpas subdit pœnas. Et, supple, ideo. *Paliurus.*

Dies

Dies speculationis tuæ] supple, venerunt, dies scilicet quibus Deus speculando propalet iniquitatem tuam. *Psalm.* 58. Intende ad visitandas omnes gentes, non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem. *Soph.* 1. Scrutabor Ierusalem in lucernis. Et quod dixit, exponit [visitatio tua venit] visitatio scilicet qua culpa luitur per pœnam. *Isa.* 10. Visitabo super fructum magnifici cordis. *Isaiæ* 13. Visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum [& nunc] supple, sine dilatione [erit vastitas eorum] *Deut.* 28. Disperdet te Dominus in omnes populos à summitate terræ vsque ad terminos eius. *Isa.* 1. Derelinquetur filia Sion, sicut tugurium in cucumerario, & sicut ciuitas quæ vastatur. *Iere.* 6. Hæc est ciuitas visitationis, omnis calumnia in medio eius est. Consequenter subdit de dissipatione fœderis inter eos, & ne credant pseudoprophetis, & ducibus eorum qui seduxerunt eos.

Amico fideli credendum est, non ficto.

Nolite credere amico] seducenti scilicet. Vero enim amico credendum est, sed falso amico credendum non est. *Hieronymus.* Interrogatus quidam, quid esset amicus? Respondit, alter ego. Pythagorici amici vades se inuicem tyranno dederunt. *Demosthenes.* Amicus diu quæritur, vix inuenitur, difficile obseruatur. Et Liricus Poëta pro amico precans, serues (inquit) animæ meæ dimidium. Dominus in Euangelio *Lucæ* 22. ostendens quis verus sit amicus, dixit: Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. Sed de talibus amicis non loquitur, sed de his qui lucra sequuntur. *Hieronymus.* Delicata est amicitia quæ amicorum felicitatem & diuitias sequitur. De talibus ergo dicit, Nolite credere amico. *Eccl.* 6. Si possides amicum, in tentatione posside eum, & ne facile credas ei teipsum. Exemplum accipe 2. *Reg.* 16. vbi Achitophel decepit amicum suum Dauid. Similiter Iudas Christum *Matth.* 26. *Psal.* 54. Si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo: tu vero homo vnanimis, dux meus & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos [& nolite confidere in duce] accipientes exemplum *Iudic.* 9. de Abimelech qui cum esset dux Sichimitarum, contriuit eos & occidit. *Matth.* 15. Si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt. *Ezech.* 21. Gladius factus est in populo meo in cunctis ducibus Israël [ab ea quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui] vxore scilicet volente te à Deo auertere, custodi claustra oris tui, hoc est, secreta, sumens exemplum *Iudic.* 16. vbi Dalila quæ secreta per blanditias extorsit à Samsone, & prodidit eum. Seneca. Leuitas fœminea hoc solum tacere scit, quod nescit.

Mulieri non sunt temere secreta aperienda.

Quia filius contumeliam facit patri]. cuius exemplum est 2. *Reg.* 16. vbi Absalom patrem regno expulit & polluit concubinas eius [filia consurget aduersus matrem suam] quod licet in Scripturis per exempla non legatur, tamen multoties factum est. *Eccl.* 26. In filia non auertente se, firma custodiam, ne inuenta occasione abutatur se [nurus contra socrum suam] supple, consurget. *Gen.* 27. vbi vxores Esau contra Rebeccam surrexerunt. Vnde dixit: Tædet me vitæ meæ propter filias Heth [inimici hominis domestici eius] Idem *Matth.* 10. *Luc.* 12. vbi sic dicitur: Veni separare filium a patre, & filiam à matre. Erunt enim quinque in domo vna: duo in tres, & tres in duos diuidentur: pater in filium; & filius in patrem; mater in filiam, & filia in matrem: nurus in socrum, & socrus in nurum: & inimici hominis domestici eius, hoc est, in eadem domo nati, & in eadem domo nutriti. *Cant.* 1. Filij matris meæ pugnauerunt contra me.

Ego autem ad Dominum aspiciam] Tangit hic spem quam habet in Deo de consolatione, & habet duos paragraphos. Primo enim ostendit confortationem spei, secundo insultat inimicis *ibi* [ne læteris] [Ego autem] supple, non sperans in homine [ad Dominum aspiciam] fidei scilicet deuotione. 2. *Paral.* 20. Cum ignoramus quid agere debeamus hoc solum habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te. *Iob* 16. Ecce in cælo est testis meus, & conscius meus in excelsis. Verbosi amici mei, ad Deum stillat oculus meus [expectabo Deum] *Thren.* 3. Bonum est præstolari cum silentio salutare Domini. Et hoc est quod sequitur [Saluatorem meum] *Gen.* 49. Salutare tuum expectabo Domine. Alia translatio expectabo Deum Iesum meum. *Thren.* 3. Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum. *Psalm.* 26. Expecta Dominum, viriliter age [audiet me Deus meus] *Ioan.* 11. Ego sciebam quia semper me audis. Et insultat inimicis captiuantibus, subdens.

Ne læteris inimica mea] Babylon scilicet, vel diabolus [super me, quia cecidi] *Iob* 31. Si gauisus sum ad ruinam eius qui me oderat, & exultaui quod inuenisset eum malum. *Isa.* 14. Ne læteris Philisthæa omnis tu, quoniam comminuta est virga percussoris tui [consurgam] Deo scilicet miserante. *Rom* 14. Suo Domino stat aut cadit, stabit autem, potens est enim Deus statuere illum [cum sedeo in tenebris] captiuitatis scilicet, vel pœnitentiæ. *Tob.* 5. Quale gaudium est mihi qui in tenebris sedeo, & lumen cæli non video [Dominus lux mea est] consolationis scilicet. *Ioan.* 1. Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt: quin potius, vt dicit *Chrysostomus*, lux tenebras dissipauit. *Psal.* 138. Nox sicut dies illuminabitur. *Isa.* 58. Orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt sicut meridies. *Iob* 23. Non perij propter imminentes tenebras, nec operuit faciem meam caligo.

Iram Domini portabo] hoc est, pœnam mihi inflictam sustinebo patienter. *Galat. vlt.* Vnusquisque onus suum portabit. *Thren* 3. Bonum est viro cum portauerit iugum Domini ab adolescentia sua [quoniam peccaui ei] hoc est, scio me meruisse quod patior. *Thren.* 1. Euigilauit iugum iniquitatum mearum in manu eius: conuolutæ sunt & impositæ collo meo. 2. *Reg.* 19. Fac quod placitum est tibi: neque enim fuit domus patris mei, nisi morti obnoxia Domino meo regi [donec causam meam iudicet] vt scilicet me purgatum à peccato liberet. *Iere.* 11. Tibi reuelaui causam meam Domine Deus meus. Et hoc est quod sequitur [& faciet iudicium meum] Iudicium enim est pro iniqua voluntate deprimere aduersarium, & liberare punitum. *Gen.* 15. Subiicient eos seruituti, verumtamen gentem cui seruierint, ego iudicabo [educet me in lucem] consolationis scilicet, peracta pœnitentia. *Tob.* 3. Post tempestatem tranquillum facis, & post fletum & lacrymationem, exultationem & gaudium infundis [videbo iustitiam eius] hoc est, cognoscam quod iustus est, cui peccata non placent, sed punit ea. 2. *ad Tim.* 2. Si negauerimus, & ille

Correptio diuina est patienter ferenda.

ille negabit nos: si non credidetimus, ille fidelis permanet, seipsum negare non potetit.

Et aspiciet inimica mea] Babylon scilicet, vel dæmones, aspiciet me, releuatam scilicet, & consolatam. 1. *Reg*.2. Videbis æmulum tuum in templo in cunctis prosperis Israël [& operietur confusione] Videns iniquam suam voluntatem de me fieri non posse. *Psal*. 111. Peccator videbit & irascetur, dentibus suis fremet & tabescet. *Sap*.5. Videntes turbabuntur timore horribili. *Psalm*.108. Induantur, qui detrahont mihi, pudote: & operientur sicut diploide confusione sua [quæ dicit ad me'] insultando, supple [Vbi est Dominus Deus tous] in quem scilicet speras, qood te non liberat. *Psal*.41. Dum dicunt mihi per singulos dies. Vbi est Deus tuus? Hæc enim insultatio in blasphemiam nominis Dei vergit. *Isa*.52. Per vos blasphematur nomen meum inter gentes [oculi mei videbunt eam] punitam scilicet, & damnatam. *Psal*.57. Lætabitur iustus cum viderit vindictam. *Isaie vlt*. Egredientur & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me; vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt vsque ad satieratem visionis omnis carnis [Nunc] hoc est, absque mora in proximo scilicet. *Ezech*.7. Nunc finis super te, & immittam furorem meum in teserit in conculcationem] sub graui pede iudicij Domini scilicet. *Isa*.22. Dies interfectionis, & conculcationis, & fletuum à Domino Deo exercituum. *Isa*.63. Calcaoi eos in furore meo, & in ira mea conculcaui eos [vt lutum platearum] scilicet, sui vilitate omnibus transeuntibus calcandum exponitur. *Psalm*.17. Vt lutum platearum delebo eos. *Malach.vlt*. Calcabitis impios cum fuerint velot cinis sub planta pedum vestrorum.

Dies] Tangit hic consolationem per partes describens eam, & habet duas partes; descriptionem consolationis, & gratiarum actionem' *ibi* [Quis Deus similis tui?] In prima parte tria sunt, scilicet, populi ædificatio, popoli reductio *ibi* [Pasce popolum tuum] hostium humiliatio *ibi* [Videbunt Gentes] in ædificatione tria ponit, scilicet, ruinarum resuscitationem, à seruitute Gentium liberationem, & generalem terræ populationem.

Dies] supple, claræ lucis & consolationis. *Psal*. 117. Hæc est dies quam fecit Dominus [vt ædificentur maceriæ tuæ] macerias vocat parietina & ruinosa quæ post captiuitatem Babylonicam reædificata sunt, maxime tamen de Ecclesia. *Amos* 1.9. In die illa suscitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant instaurabo. *Isa*.60. Ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & reges eorum ministrabunt tibi. Et subdit de liberatione à iugo seruitutis [In die illa] quando scilicet fulgebit consolatio diuinæ gratiæ [longe fiet lex] Symachus. Præceptum, hoc est, præceptum Chaldæorum, cui modo subiectus es, longe à te remouebitur, & maxime præceptum legis membrorum, quæ ex diabolo est in membris nostris, de quo dicitur *Rom*.7. Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ. *Isa*.10. In die illa auferetur onus eius de humero tuo, & iugum eius de collo tuo, & computrescet iugum à facie olei. *Gen*.27. Tempus veniet, cum excuties & solues iugum eius de collo tuo, & de ceruicibus tuis. Et subdit de terræ generali populatione.

In die illa] qua scilicet iuxta verbum *Malachiæ vltimo*. Timentibus nomen meum orietur sol iustitiæ [ad te veniet] ô Iudæa; vel Ecclesia [Assur] hoc est, ab Assur, ita quod Assur sit ablatiui casus, & per hoc intelligit reditum de captiuitate, vel introitum infideliom ac Gentiuoi ad Ecclesiam. *Baruch* 5. Ecce veniunt filij tui quos dimisisti dispersos, veniunt collecti ab Oriente vsque ad Occidentem in verbo sancto gaudentes in honorem Dei. *Isa*.35. Ambulabunt qui liberati fuerint. Et redempti à Domino, conuertentur, & venient in Sion cum laude: & lætitia sempiterna super capita corum: gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus [& vsque ad ciuitates munitas] supple, veoiet populus tuus, inhabitandas, quæ significant munimenta Ecclesiæ in custodia Angelorum & Prælatorum, circumspectione præceptorum, & statutorum, & Scripturarum. *Isa*.33. Qui obturat aures suas ne audiat sauguinem, & claudit oculos suos ne videat malum: iste in excelsis habitabit, munimenta saxorum sublimitas eius. *Iere*.1. Ego quippe dedi te hodie in ciuitatem munitam, & columnam ferream, & in murum æneum super omnem terram. *Matth*.5. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita [& à ciuitatibus munitis] supple, venientes inhabitabunt terram [vsque ad flumen] hoc est, vsque ad Iordanem, infra quod spatium manebant nouem tribus & dimidia: vltra Iordanem autem duæ tribus & dimidia, ita scilicet, quod tota terra populata sit; quod fidelium frequentiam significat in Ecclesia, sicut & flumen fluenta gratiarum. *Isa*.62. Non vocaberis vltra derelicta, & terra tua non vocabitur amplius desolata, sed vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua inhabitabitur. *Iere*. 31. Habitabunt in ea Iudas, & omnes ciuitates eius simul; agricolæ & minantes greges. De flumine dicitur in *Psalm*.45. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei [& ad mare] magnum scilicet, quod ad Occidentem est [de mari] scilicet rubro quod ad Orientem est, supple, terra tota habitabitur. Quæ duo maria duas amaritudines significant, scilicet, in persecutionibus seculi, & in luctu pœnitentiæ. *Psalm*.71. Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum [ad mootem do monte] supple, venient liberati, hoc est, de monte Medorum & Persarum ad montem Sion. *Isa*.51. Reuertentur, & venient in Sion laudantes: & lætitia sempiterna super capita eorum. Mons autem significat eminentiam virtutum, per quam venitur ad eminentiam contemplationis. *Iere*. 31. Benedicat tibi Dominus, pulchritudo iustitiæ, mons sanctus. *Cant*.1. Ecce, iste venit saliens in montibus.

Et terra] supple, inimicorum vel peccatorum [erit in desolationem] solitudinis scilicet [propter habitatores suos] hoc est, propter peccatum habitatorum. *Isa*.24. Interfecta est terra ab habitatoribus suis. Et post pauca. Maledictio vorabit terram, & peccabunt habitatores eios [& propter fructum] hoc est, opera [cogitationum eorum] *Prou*.1. Comedent igitur fructum viæ suæ, suisque consiliis saturabuntur.

Pasce populum tuum] Tangit hic de modo congregandi populum & educendi de captiuitate, quæ Iudæi referunt ad tempus sui Messiæ: & hoc fieri debet in aurea Ierusalem, sed quia hæc fabula est, de Ecclesia est exponendum. Et sunt verba

patris ad filium qui dicitur in se, & in pastoribus suis.

Pasce populum tuum.] *Psal.* 22. Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocauit. Pasce autem verbo & exemplo. *Psal.* 94. Nos populus eius & oues pascuæ eius. *Genes. vltimo.* Nolite timere, ego pascam vos & paruulos vestros [in virga tua] pastorali scilicet, quæ rectitudinem vitæ & rectitudinem doctrinæ significat, & censuram coërtionis ecclesiasticæ. *Exod.* 4. Virgam quoque hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa. Istæ sunt virgæ ad quarum aspectum concipiebant oues Iacob. *Gen.* 30. [gregem hæreditatis tuæ] hoc est, cui tu hæres, & qui tibi hæret sicut hæreditas. *Ezech.* 24. In pascuis vberrimis pascam eas & in montibus excelsis Israël. *Isa.* 19. Hæreditas mea Israël. *Eccl.* 24. In Israël hæreditare, in electis meis mitte radices [habitantes solos] greges scilicet. Solos autem dicit: quia societate bonorum pastorum, qui sunt in Angelis & in Sanctis, destituti erant, quemadmodum dicitur *Oseæ* 3. Sedebunt filij Israël, sine rege, sine principe, sine sacrificio. *Thren.* 3. Sedebit solitarius & tacebit; quia leuauit se super se [in saltu] hoc est, in sylnestribus quantum ad locum, & quantum ad mores. 2. *Reg* 18. Multo plures erant, quos saltus consumpserat de populo, quàm quos vorauerat gladius in die illa. *Isa.* 21. In saltu ad vesperam dormietis in semitis Dodanim. Et Dodanim paternalis interpretatur, & significat eos qui in semita primi patris dormiunt, qui initium præuaricationis fuit. Et subdit de responsione Filij ad Patrem.

Dodanim.

Carmelus.

In medio Carmeli pascentur] oues scilicet. Carmelus scientia circumcisionis interpretatur. Vera autem circumcisio est, in qua omnis superfluitas concupiscentiæ præciditur, & illa est fides Catholica, *Rom.* 2. Non enim qui in manifesto, Iudæus est: neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio: sed qui in abscondito, Iudæus est: & circumcisio cordis, in Spiritu, non litera: cuius laus non ex hominibus, Sed ex Deo est [Basan] hoc est, in Basan pascentur: & erat terra vltra Iordanem, vbi duæ tribus & dimidia habitabant, & interpretatur confusio, significans eos qui confundnntur de peccatis suis, *Eccl.* 4. Est confusio adducens gloriam. *Iere.* 31. Confusus sum & erubui: quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ [& Galaad] quæ etiam est in terra trans Iordanem, & transmigratio interpretatur, & significat exilium præsentis incolatus, in quo sancti pascuntur, quasi viatico. *Ezech.* 34. In viis pascentur. *Hebr.* 11. Confitentes quoniam peregrini & hospites sunt super terram [iuxta dies antiquos] hoc est, sicut in diebus antiquis pasti sunt. Et hoc est quod exponendo subdit.

Quæ sit vera circumcisio.

Basan.

Galaad.

Secundum diem egressionis tuæ de terra Ægypti] hoc est, sicut paui tunc eos pane Angelorum: ita pascam & melius. *Ioan.* 6. Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Siquis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Et *ibidem.* Hic est panis de cælo descendens: vt siquis manducauerit ex eo, non moriatur. *Sap.* 16. Angelorum esca nutriuisti populum tuum [ostendam ei mirabilia] mysteria scilicet noui testamenti & meipsum, qui mirabilis sum. *Iob* 9. Qui facit magna & incomprehensibilia & mirabilia quorum non est numerus.

Videbunt Gentes] Hic tangitur de confusione hostium [Videbunt Gentes] quæ prius scilicet te afflixerunt [& confundentur] peccasse se cognoscentes. *Psal.* 128. Confundantur & conuertantur retrorsum omnes qui oderunt Sion [sub omni fortitudine sua] qua scilicet Israël & Sanctos antea vastauerunt & oppresserunt. Ad hoc enim fortitudine & non iustitia vtebantur, *Sap.* 2. Sit fortitudo nostra lex iustitiæ. *Iob vlt.* Qui male locutus sum, respondere quid possum? Et hoc est quod sequitur [ponent manum super os] hoc est, mala opera quæ manibus exercuerunt, oppilabunt eis os. 1. *Reg.* 2. Impij in tenebris conticescent. *Psalm.* 106. Omnis iniquitas oppilabit os suum [aures eorum surdæ erunt] quæ scilicet prius erant patulæ ad audiendum id, quod fuit contra Deum & Sanctus, modo ad hoc surdæ erunt: nihil enim contra Dominum & Sanctos audient. *Psal.* 57. Sicut aspidis surdæ & obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium & venefici incantantis sapienter.

Lingent puluerem sicut serpentes] hoc est, ad modum lingentium puluerem se habebunt, iacentes ante pedes vestros, & veniam à vobis quærentes. Quædam tamen *Glossa* dicit, quod lingent puluerem, hoc est, terrena & mollia, antequam notitiam Dei accipiant. *Gen.* 3. Dictum est serpenti: Terram comedes, & super pectus tuum gradieris. Hoc enim non facit in se, sed in membris suis. *Isa.* 64. Serpenti puluis panis eius [velut reptilia terræ] hoc est, quæ repunt pro terrenis acquirendis [proturbabuntur de ædibus suis] hoc est, sicut reptilia facto sonitu, exeunt de ædibus: ita isti turbati ad pœnitentiam egredientur de occultis latibulis ad confessionem, & manifestabunt se, vt dignam accipiant pœnitentiam. *Sap.* 5. Videntes autem, turbabuntur timore horribili; & mirabuntur à subitatione inspiratæ salutis [Dominum Deum vestrum] qui non adhuc eorum Deus, eo quod adhuc non noscunt eum [non desiderabunt] Ita habet communis litera, sed translatio *Hieronymi* habet, Dominum Deum nostrum formidabunt. *Septuaginta*, Super Domino Deo nostro formidabunt. Et tunc sensus est, quod videntes Deum esse in Sanctis, formidare incipient sicut Ægyptij, *Exod.* 14. Fugiamus Israël: Dominus enim pro eis pugnat contra nos. Si autem est litera. Non desiderabunt; tunc sensus est, quod in iudicio timentes iudicem non desiderabunt eum videre, sed dicent illud *Lucæ* 23. Dicent montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos [& timebunt te] timore scilicet reuerentiali, videntes Deum esse in te.

Quis Deus similis tui?] Ex prædictis de conuersione Gentium os laxatur ad loquendum in gratiarum actionem, & agit grates de misericordia & veritate: de misericordia in remissione peccatorum, de veritate in impletione promissionum.

Quis Deus similis tui?] supple, est in misericordia & veritate. *Psalm.* 112. Quis sicut Dominus Deus noster? *Iere.* 10. Non est similis tui Domine, magnus tu, & magnum nomen tuum in fortitudine *Exod.* 15. Quis similis tui in fortibus Domine, magnificus in sanctitate? [qui aufers iniquitatem] per hoc enim quod punis indulges, & non punis ad interitum. *Iudith* 8. Et nos ergo non vlciscamur nos pro his quæ patimur, sed reputantes peccatis nostris hæc ipsa supplicia minora esse, flagella Domini quasi serui, qui corripimur ad emenda

Deus corripit peccatores vt emendet.

emenda

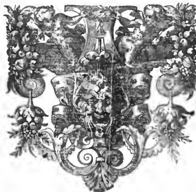
emendationem, & non ad perditionem nostram, euenisse credamus [& transfers] supple, dissimulando & non imputando, sicut exterminator transiuit domos filiorum Israël *Exod.* 12. [peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ] hoc est, eorum qui relicti sunt ex hæreditate tua, quos scilicet pestis, fames, & gladius superstites reliquit, in semen futuræ multiplicationis. *Psalm.* 31. Beatus vir cui non imputauit dominus peccatum *Sap.* 11. Dissimulas peccata hominum propter penitentiam Ex hoc autem confidens infert.

Non immittet vltra] supple, super nos [furorem suum] puniendo scilicet æternaliter. *Osee vltimo.* Diligam eos spontanee: quoniam auersus est furot meus ab eis [quoniam volens misericordiam est] *Osee* 6. & *Matth.* 9. Misericordiam volo & non sacrificium. *Sap.* 11. Misereris omnium & nihil odisti eorum quæ fecisti [Reuertetur] *Hieronymus*, ab ira ad clementiam, quæ est domus eius, à qua per peccatum eiicitur, ad eam per pœnitentiam reducitur. *Num.*6. & in *Psalm.*131. Surge Domine in requiem tuam. Requiescit enim Dominus in clementia, & in misericordia [& miserebitur nostri] *Iere.* 31. Conturbata sunt viscera mea super eum: miserans miserebor eius *Thren.* 3. Misericordia Domini quod non sumus consumpti: quia non defecerunt miserationes eius. Qualiter autem hoc fiat subdit [Deponet] supple, à collo nostro [iniquitates nostras] quæ, scilicet nos deprimebant, sicut onus graue. *Isa.* 58. Dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes [& proijcier in profundum maris] hoc est, in amaritudinem pœnitētiæ conuertet. *Psal.* 67. Dixit Dominus: Ex Basan conuertam, conuertam in profundū maris, hoc est confusione peccati (quod interpretatur Basan) in profūdum pœnitētiæ [omnia peccata nostra] non quædam, quia sicut dicit *Ambrosius*, impium est à Deo dimidiam sperare veniam. *Exod.* 14. Aquæ operuerunt currus & equites cuncti exercitus Pharaonis, qui sequentes ingressi fuerant mare: nec vnus quidem superfuit ex eis. Et subdit de veritate promissionum.

Peccata simul omnia remittuntur.

Dabis veritatem Iacob] hoc est, omnem promissionem quam patribus fecisti, veraciter adimplebis. 4. *Reg.* 10. Videte quòd ex omnibus sermonibus Domini non cecidit in terram *Eccl.* 36. Da mercedem tuam Domine sustinentibus te, vt Prophetæ tui fideles inueniantur. *Ro.* 3. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax. *Psalm.* 50. Iustificeris in sermonibus tuis [misericordiam Abraham] supple, dabis Abrahæ scilicet promissam. *Luc.* 1. Recordatus est misericordiæ suæ, sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in secula [quæ iurasti patribus nostris] hoc est, firmiter darę statuisti. *Hieronymus*, quòd scilicet de multitudine hominum alios saluas inuetitate, alios in misericordia. *Hebr.* 6. Consilij sui interposuit iusiurandum, vt per duas immobiles res, quibus impossibile est mentiri Deum, firmissimum habeamus solatium [à diebus antiquis] hoc est, ab æterno per prædestinationem, & à principio mundi per promissionem. *Isa.* 52. Consurge sicut in diebus antiquis in generationibus seculorum.

***

D. ALBERTI MAGNI, EPISCOPI RATISPONENSIS, DOCTRINA TOTO ORBE CELEBERRIMI, ORDINIS PRÆDICATORVM

In Nahum Prophetam Enarratio.

PROLOGI DIVI HIERONYMI in Nahum Prophetam explicatio.

AHVM Prophetam]In prologo isto *Hieronymus* determinat tempus prophetiæ, & duplicem suscepti operis causam [Nahum Prophetam] non Prophetæ filium. *Sap* 7. Per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei & Prophetas constituit [ante aduentum regis Assyriorum] non primum, scilicet, quando decem tribus transtulit; sed secundum, quando Ierusalem obsedit. *Isa.* 36. 4. *Regum* 19. [qui] scilicet rex Assyriorum [populum Israël] hoc est, decem tribus [captiuum in suas regiones transtuletat] 4. *Reg.* 18. [fuisse Hebræorum traditio confirmat] & hoc probat, subdens.

Siquidem] hoc est, certe [in fine huius lectionis] hoc est, prophetiæ .3. ca. infra [prædicti regis aduentum] hoc est, Assyriorum in Iudæam [idem Propheta] hoc est, Nahum [annuntiare monstratur] Nec annuntiare potuit, si tunc non fuit, & ideo oportuit eum fuisse ante aduentum ipsius; & hoc dupliciter esse potuit, scilicet, quod fuerit septimo anno Oseæ (vt quidam dicunt) & quarto anno Ezechiæ, sed non prophetauerit, & tunc intelligitur fuisse ante primum aduentum Assyriorum; vel quòd fuerit decimo quarto anno Ezechiæ, & quod prophetauerit, & tunc intelligitur fuisse ante secundum aduentum Assyriorum. Et subiungit de causa suscepti operis.

Sed cum habitatores Niniue] quæ fuit metropolis Assyriorum [Iona] Propheta scilicet [interitum ciuitatis prædicente] *Ionæ* 3. Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur [ne] ipsi scilicet habitatores [diuina ira denuntiatum interitum] per Ionam scilicet [sustinerent] in effectu sicut denuntiatus fuit [peccatorum & impietatis pœnitentiam egissent] sicut dicitur *Ionæ* 3. [accepta Dei misericordia] in saluatione scilicet ciuitatis. *Iere.* 18. Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, propter quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo quod cogitaui facere ei [grauioribus se criminibus implicuerunt] 2. *Pe.* 2. Facta sunt eis posteriora deteriora prioribus [Qua de causa] hoc est, propter quam causam [memoratus Propheta] Nahum scilicet [Spiritu sancto plenus] quantum ad inspirationem propheticam. 2. *Pe.* 1. Spiritu sancto inspirati, locuti sunt Sancti Dei homines [iudicium Dei] hoc est, condemnationem Dei [annuntians] in eos scilicet qui relapsi sunt in peccatum [ita est locutus] in principio scilicet prophetiæ [Deus zelans & vlciscens Dominus &c.] hoc est, ex zelo vlciscens. *Exo.* 10. & 34. Ego sum Deus zelotes, vindicans peccata patrum in filios, in tertiam & quartam generationem.

Iam enim] Nahum scilicet prophetante [decem tribus ab Assyriis ductæ fuerant in captiuitatem] Oseæ scilicet anno septimo, & Ezechiæ quarto; sicut dicitur 2. *Para.* 30 [sub Ezechia rege Iuda] hoc est, regnante Ezechia [sub quo] scilicet Ezechia [etiam nunc in consolationem populi transmigrati] hoc est, decem tribuum captiuatarum [aduersus Niniuen] quæ fuit metropolis captiuantium [visio] hoc est, certa reuelatio [cernitur] à Nahum scilicet Propheta. *Amos* 3. Non faciet Dominus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos Prophetas. Quod autem fuerit consolatio, probat, subdens.

Nec erat parua consolatio] scilicet prophetia de destructione Assyriorum [cum his qui iam Assyriis seruiebant] hoc est, decem tribubus captiuatis [quam reliquis] duabus scilicet tribubus non captiuatis [qui sub Ezechia rege] bono scilicet [de tribu Iuda & Beniamin] super quas ipse regnauit [ab eisdem hostibus] hoc est, ab Assyriis [ob-

sidebantur

sidebantur] in Ierusalem scilicet quando Sennacherib obsedit eam [vt audirent] per Propheram [Assyrios quoque] se scilicet affligentis [à Chaldæis esse capiendos] quia decem tribus per hoc iugum seruitutis sperabant mitigandum, & duæ tribus sese ab obsidione liberandos [sicut in consequentibus libri huius] 3. capitulo scilicet infra [demonstrabitur]

Nahum Propheta.

CAPVT I.

ONus Niniue] Materia literalis huius prophetiæ, interfectio est regis Assyriorum, & translatio regni in regnum Chaldæorum. Spiritualis autem, eiectio principis mundi à potestate, & finali mundi coodemnatione. Diuiditur autem in titulum & in tractatum.

Niniue Onus Niniue] hoc est, materia huius prophetiæ est onus, hoc est, tribulatio opprimens Niniuem metropolim Assyriorum. *Psalm.* 37. Sicut onus graue grauatæ sunt super me. *Isa.* 58. Omne onus disrumpe. Niniue speciosa interpretatur. Mundus enim in græco Cosmos dicitur, quod latine sonat ornatum, à quo etiam latine mundus dicitur, quia de mundissimo exiuit exemplari. *Boetius in consolatione philosophia.*

Mundũ mente gerens pulchrum plcherrimus ipse. Mundi autem oppressio finalis hic describitur. Et subdit de modo [liber visionis] liber dicit propter perpetuitatem memoriæ, visionis propter certitudinem reuelationis, quia quod videtur, certum est. *Apocalyp.* 1. Quod vides scribe in libro. In hoc ergo notatur modus. Et subdit de authore,

Nahum quem ex nomine describit & patria [Nahum] qui consolator interpretatur, in quo notatur finis, quia ad consolationem suæ gentis prophetat. *Isa.* 40. Consolamini consolamini popule meus. *Isa.* 51. Consolabitur dominus Sion, & consolabitur

Helcesæi. omnes ruinas eius [Helcesæi] qui est quidam vicus Galilææ, de quo Propheta iste ortus fuit. Nec Helcesæus fuit pater Prophetæ(vt quidam errantes dixerunt) & interpretatur aduocatus, innuens quòd iste Propheta pro populo suo aduocat apud Deum. 1. *Ioan.* 2. Aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum. Sic ergo scitur materia, modus, author, & finis prophetiæ.

Deus æmulator] Æmulator dicitur amator cum indignatione contrarij vel consortis, sicut Deus diligit homines indignans peccatis & hostibus, & non volens habere consortem in amato. 2. *ad Corinth.* 11. Æmulor vos dei æmulatione. 1. *ad Corinthios* 12. Æmulamini charismata me-

Zelus liora. *Ioan.* 2. & in *Psal.* 68. Zelus domus tuæ comedit me. Zelus est quo deus zelando diligit homines, propter hoc zelus qui cum indignatione de peccatis est, à sanctis commendatur. *Numer.* 25. Phinees filius Eleazari, filij Aaron sacerdotis, auertit iram meam à filiis Israël, quia zelo meo commotus est contra eos. 1. *Machabæorum* 2. Zelauit legem sicut fecit Phinees. Inde est quòd dicitur *Luca* 6. Simon zelotes in commendationem sui [& vlciscens dominus]in eos scilicet qui impœnitentes permanent ; eum enim sit bonus & iustus, per bonitatem æmulatur bonos, & per iustitiam vindicat in malos. *Deut.* 18. Ego in tempore vltor existam. *Psal.* 93. Deus vltionum dominus. Diuiditur enim hæc prophetia in duas partes, in quarum prima terrorem describit iudicis in destructione Sennacherib regis Assyriorum, secundo translationem regni Assyriorum in regnum Chaldæorum prophetat. *infra* 2. *ibi* [Ascendet qui dispergat coram te] Prima in duas. Primo enim describit terrorem iudicis in contritione regis, secundo lætitiam populi liberati *ibi* [Ecce super montes] Prior adhuc in duas. Primo enim describitur terror iudicis, secundo quibus est terribilis & qua de causa *ibi* [Quid cogitatis contra Dominum] In prima tria sunt. Describit enim primo terrorem iodicis in se, secundo in creaturis *ibi* [Increpans mare] Tertio concludit quod nihil ei resistit in humanis *ibi* [Ante faciem indignationis eius] In prima quatuor sunt, qualis scilicet est in habitu, & hoc iam habitum est, qualis in actu, qualis in signo. In actu dupliciter, itæ scilicet, & fortitudinis.

Vlciscens Dominus] hoc est, vindicans in peccatores. *Iere.* 5. Nunquid super his non visitabo, dicit Dominus, & in gente huiuscemodi non vlciscetur anima mea ? Hoc idem eodem cap. dicitur infra. Simile *Iere.* 9. *Ioe.* 3. Cito velociter vicissitudinem reddam vobis super caput vestrum [& habeos furorem] hoc est, conceptam & feruentem in peccatores iram. *Deut.* 32. Ignis succensus est in furore meo [vlciscens Dominus in hostes suos] hostes suos reputat hostes Sanctorum. *Zach.* 1. Ira magna ego irascar super gentes opulentas. *Isa.* 1. Heu ego consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis [& irascens ipse inimicis suis] hoc est, pœnam immittens eis. *Psal.* 77. Ira in indignatione eius. Inimicos autem intelligit, inimicitias obseruantes, *Eccl.* 36. Extolle aduersarium, & affige inimicum Et attende quod dixit, vlciscens. Vlciscitur enim fame, peste, & gladio. *Ezech.* 5. & æternaliter, similiter, fame in destitutione omnis boni : peste, in conscientiæ corruptione & corrosione : gladio, io dæmonum punitione, per ignem. *Eccl.* 10. Cum moritur homo, hæreditabit serpentes, & bestias, & vermes. Et subdit qualis sit in actu discretionis puniendorum.

Dominus patiens] hoc est, æquanimis in iudicio ; ex commotione nihil faciens, sed totum ex ratione. *Sap.* 12. Tu autem dominator virtutis cum tranquillitate iudicas, & cum magna reuerentia disponis nos. *Eccl.* 5. Altissimus est patiens redditor. *Augustinus in regula.* An ideo putandus est non videre, quia tanto videt patientius, quanto sapientius ? [& magnus fortitudine] cui scilicet nihil resistat. *Exo.* 15. Quis similis tibi in fortibus domine ? *Iere.* 10. Magnus tu & magnum nomen tuum in fortitudine [& mundans] percutiens enim semper intendit emundare à peccato, vel ordinare peccatum, si peccator mundari non poterit. *Isa.* 27. Iste est omnis fructus, vt auferatur iniquitas. Et ideo flagellat vt pater, etiam eos qui in inferno sunt, in quibus ordinat peccatum. Vnde diuitem damnatum *Luc.* 16. filium vocauit, & sic ad minus mundat à peccati inordinatione. *Heb.* 12. Quis filius quem non corripit pater? *Psal.* 93. Nunquid adhæret tibi sedes iniquitas, qui fingis laborem

gis laborem in præcepto? Quasi dicat. Non. Ad hoc enim fingis in præcepto laborem, vt per laborem sedem euertas iniquitatis. Et qualis sit in discretione iudicandorum, subdit [non faciet innocentem] hoc est, per acceptionem personæ non relinquet aliquid quasi innocentem qui peccauit. *Act.* 10. In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus. Nullus enim innocens est apud Deum. *Roma.* 3. Omnes peccauerunt & egent gratia Dei. Vnde quem Deus innocentem per gratiam non facit, innocens non est. 1. *Ioan.* 1. Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. *Iere.* 25. Non eris innocens. Et *ibidem*: Non eritis immunes. Vnde non transit aliquem peccatorem quem non percutiat. Et ostendit signum terroris.

Seclusa Dei gratia, nulla est hominis innocentia.

Dominus in tempestate] supple, veniet. Tempestatem vocat commotionem elementorum & exercituum iudicantium hostes, sicut per multa describitur *Psal.* 49. In circuitu eius tempestas valida. *Sap.* 5. Accipiet armaturam zelus illius, & armabit creaturam ad vltionem inimicorum [& in turbine viæ eius] turbo ventus est de nube egrediens, & motu inuolutionis conuoluens & eradicans, & significat exercitum Angelorum, dæmonum, & hominum, vndique hostes inuoluentem & eradicantem. Propter hoc *Ioelis* 2. dicitur: Dies iudicij Domini, dies nubis & turbinis [& nebulæ puluis pedum eius] quia exercitu veniente tantus fuit strepitus, quod puluis eleuatus nebula videbatur. Propter hoc *Sopho.* 1. dies iudicij dicitur dies nebulæ & turbinis. *Isa.* 28. Ecce validus & fortis Dominus, sicut impetus grandinis & turbo confringent Et subdit de terrore in creaturis.

Increpans mare] sicut fecit *Exo.* 14. *Psal.* 135. Qui diuisit mare rubrum in diuisiones. Hoc autem mare & mundum & multitudinem malorum significat, quos Deus increpat, ne tantum persequi possint quantum vellent. *Psal.* 105. Increpuit mare rubrum, & exiccatum est. *Isa.* 51. Nunquid tu non siccasti mare, aquam abyssi vehementis? Et hoc est quod sequitur [& exiccans illud] & scilicet bonos submergere possit. *Iob* 38. Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulua procedens? Circundedi illud terminis meis, & posui vectem & ostia, & dixi: Vsque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos [& omnia flumina ad desertum adducens] Hoc literaliter factum est *Iosue* 3. In Iordane, qui siccatus est in transitu filiorum Israël. Flumina tamen significant fluxus vitiorum, & particulares exercitus malorum, sub vno magno exercitu Assyriorum vel dæmonum, quasi sub mari concurrentium; quæ omnia Dominus ad desertum adducit. *Isa.* 11. Desolabit Dominus linguam maris Ægypti, & leuabit manum suum super flumen in fortitudine spiritus sui; & percutiet eum in septem riuis, ita vt transeant per eum calceati. *Isa.* 43. Cum transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te.

Infirmatus est Basan] Hoc ostenditur *Num.* 35. vbi Og rex Basan virtute Domini contritus est, qui fuit de semine giganteo. Hoc etiam in *Psal.* 135. dicitur, quod percussit Og regem Basan & omnia regna Chanaan. Basan etiam interpretatur confusio, & significat peccatum confusione dignum,

Basan.

vt dicit *Hieron.* quod stare non potest in iudicio Domini. *Isa.* 54. Omne vas quod fictum est contra te, non dirigetur; & omnem linguam resistentem tibi in iudicio iudicabis [& Carmelus] supple, infirmatus est. Historialiter; Carmelus mons Phœnicis est pascuosus mirabiliter, in quo Nabal oues pascebantur 1. *Reg.* 25. quem Iebusæi contra virtutem Domini retinere non potuerunt in ingressu filiorum Israel. Interpretatur autem scientia circuncisionis, & significat eos qui per sapientiam & astutiam alios circuncidere & procedere cupiunt, qui infirmi sunt contra sapientiam Domini. *Iob* 5. Qui apprehendit sapientes in astutia sua, & consilium prauorum dissipat. 1. *ad Corin.* 1. & Abdiæ. 1. Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo [& flos Libani elanguit] Sensus est. Libanus qui flos montium est, altissimis cedris & redolentia thuris, sic elanguit, quod in introitu filiorum Israel à suis possessoribus defendi non potuit contra virtutem Domini. Interpretatur autem candidatio, & hypocritas significat, qui languidi erunt in iudicio Domini. *Isa.* 2. Dies Domini super omnes cedros Libani sublimes & erectas. *Iob* 8. Viæ omnium qui obliuiscuntur Deum, & spes hypocritæ peribit.

Carmelus.

Libanus.

Montes commoti sunt ab eo] hoc est, superiores principatus [& colles desolati sunt] inferiores fortitudines. *Isa.* 2. Dies Domini super omnes montes excelsos, & omnes colles eleuatos. *Iob* 26. Columnæ cæli contremiscunt & pauent ad nutum eius. 1. *ad Corin.* 15. Cum euacuauerit omnem principatum, & omnem potestatem [& contremuit terra à facie eius] terra dicitur per metonymiam communiter habitantes in terra, sicut qui habitabant sub regno Assyriorum, vel qui habitabant in toto mundo. *Psal.* 75. Terra tremuit & quieuit, dum exurgeret in iudicio Deus [& orbis] supple, tremuit [& omnes qui habitant in eo] orbem literaliter vocat monarchiam Assyriorum, spiritualiter autem circuitum malorum. *Psal.* 11. In circuitu impij ambulant. *Isa.* 13. Visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum. Ex his concludit, quod mali non resistent, sed boni securi erunt.

Ante faciem] hoc est, ante præsentiam [indignationis eius quis stabit?] hoc est, stare poterit. *Glossa.* Deo corripiente vel rarus vel nullus erit qui non paueat ad iudicium Domini; cum astra quoque non sint munda in conspectu eius. *Iob* 4. Ecce qui seruiunt ei non sunt stabiles, & in angelis suis reperit prauitatem. *Malach.* 3. Quis stabit ad videndum eum? Et quod dixit, subdit exponens [& quis resistet in ira furoris eius?] *Iob* 9. Deus cuius resistere iræ nemo potest. *Ierem.* 49. Quis enim similis mei. & quis sustinebit me? Et subiungit causam, & suppletur quia [indignatio eius effusa est vt ignis] *Thren.* 2. Effudit quasi ignem indignationem suam. Effusio notat quod longe lateque sententia iudicij diuini peccatores comprehendet [& petræ dissolutæ sunt ab eo] Domino scilicet iudicante, vel igne dissolutæ, hoc est, scissæ, sicut in Passione Domini *Matth.* 27. *Isa.* 64. A facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis contabescerent. 3. *Reg.* 19. Ecce Dominus transit, & spiritus grandis & fortis, subuertens montes, & conterens petras ante Dominum. Quod autem securi sint boni, subdit.

Iudicium Dei erit cunctis formidabile.

Bonus Dominus] in substantia & effectu. *Luc.* 18. Nemo

18. Nemo bonus nisi solus Deus. *Psal.* 118. Bonus es tu, & in bonitate tua doce me iustificationes tuas [& confortans in die tribulationis] *Iosue* 1. Confortare, & esto robustus. Necessaria est enim confortatio in die tribulationis. *Danie.* 8. Loquere quia confortasti me. *Isa.* 35. Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate. *Eccl.* 34. Protector potentiæ, firmamentum virtutis, tegimen ardoris & vmbraculi meridiani [& sciens] hoc est, per beneplacitum cognoscens [sperantes in se] 2. *ad Timoth.* 2. Firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc. Cognouit Dominus qui sunt eius. *Ioan.* 10. Cognosco meas, & cognoscunt me meæ. *Exo.* 33. Inuenisti gratiam coram me, & teipsum noui ex nomine. Nouit autem vt distinguat à pœnis impiorum. 2. *Pet.* 2. Nouit Dominus pios de tentatione eripere, impios autem cruciandos in iudicium reseruare. Et hoc est quod sequitur.

Et in diluuio prætereunte] Diluuium vocat generalem tribulationem, quia rex Assyriorum afflixit omnes gẽtes. Hoc dicit præteriens: quia etsi tangeret Iudæos siue sanctos, tamen non consumpsit. *Isa.* 8. Transiuit per Iudam, inundans & transiens vsque ad collum veniet. Similiter etiam tribulatio diaboli tangit, sed non inuoluit Sãctos. *Psal.* 31. Verumtamen in diluuio aquarum multarum ad eum non approximabunt. Propter quod quidam comparantes se Sanctis *Isa.* 28. Dicunt; Flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos. 1. *ad Corin.* 10. Fidelis Deus qui non patietur vos tentari super id quod potestis [Consummationem faciet loci eius] regis scilicet Assyriorum, vel diaboli. Consummationem autem dicit cõsumptionem, sicut panis dicitur consummatus quando consumptus est, vt dicit. *August.* Et est sensus. In tribulatione quam infert aliis ita consumet eum quod locus eius de cætero non inuenietur. *Isa.* 30. Erit transitus virgæ fundatus quam requiescere faciet Dominus super eum. Fundatum dicit immobilitatem, ut vlterius transire non possit. Requiescere autem dicit super eum; quia pœna quam intulit aliis, tota simul coadunata manebit super eum in æternum. *Apoca.* 12. dicitur de dracone persequente Ecclesiam & sociis eius. Non valuerunt, neque locus eorum inuentus est amplius in cælo, hoc est, in Ecclesia. *Psal.* 36. Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros Libani, & transiui, & ecce non erat; quæsiui, & non est inuentus locus eius [& inimicos eius] Dei scilicet, & Sanctorum [persequentur tenebræ] & huius causa est (vt dicit. *Glossa*) quia tenebras elegerunt & dilexerunt. *Iob* 24. Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias eius, neque reuersi sunt per semitas eius *Ioan.* 9. Ego lux in mundum veni, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. Illæ autem tenebræ, sunt tenebræ exteriores in loco damnatorum existentes. *Matth.* 25. Proiicite eum in tenebras exteriores; ibi erit fletus & stridor dentium.

Tentatio Sanctos tangit, sed non inuoluit.

Quid cogitatis] In parte ista terrorem describit iudicij in iudicatis siue damnatis. Et habet partes duas. Primo enim ostendit iudicium in destructione exercitus, secundo in interfectione regis *ibi* [De domo Dei tui] Prima adhuc habet duo, scilicet exercitus destructionem, & obsessorum consolationem *ibi* [Afflixi te] In prima adhuc duo sunt. Primo enim dicit iudicium. Secundo defensionis aufert præsumptionem *ibi* [Hæc dicit Dominus] In prima quatuor sunt. Primo enim ponit inuectionem, secundo spei de subiuganda ciuitate frustrationem, tertio combustionis similitudinem, & quarto causam meritoriam.

Quid cogitatis contra Dominum ?] blasphemias scilicet, & subiugationem suorum? *Isa.* 1. Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. *Mat.* 9. Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris? Et est sensus. Cogitare nihil valebit vobis. *Isa.* 8. Inite consilium, & dissipabitur; loquimini verbum, & non fiet; quia nobiscum Deus [consummationem ipse] scilicet Dominus [faciet] hoc est, consumptionem exercitus regis Assyriorum. *Isa.* 10. Consummationem & abbreuiationem Dominus ipse faciet in medio omnis terræ. Sub vnius enim noctis articulo omnes interfecti sunt, & incinerati; sicut vna nocte Ægyptiorum primogenita percussa sunt *Exo.* 12. Et sub vna nocte Ægypti submersi sunt *Exo.* 14. Et sicut sub vna nocte Resurrectionis Dominicæ diabolus & eius exercitus deletus est amissa potestate. *Isa.* 16. Finitus est puluis, consummatus est miser, defecit qui conculcabat terram. Et subdit de spei frustratione.

Non consurget duplex tribulatio] hoc est, Primam tribulationem permisi in captiuitate decem tribuum, secundam non addam vt duas tribus captiuari permittam. Quidam tamen dicunt, quod duplex tribulatio in Assyrios non surrexit; quia vno impetu Angeli, & non duobus, aut tribus omnes simul interfecti sunt. *Septuaginta* habent. Non bis iudicabit Deus in idipsum. Contra quod objicit *Hieron.* quod secundum hoc adultera optare debet vt temporaliter puniatur, ne in æternum crucietur. Secundum hoc etiam in diluuio mortui in inferno non cruciarentur. Et simile est de Sodomitis. Soluit autem hoc *Hieronymus* dicens Deum sicut omnium rerum, ita pœnarum scite mensuras; & non præueniri sententiam iudicis, nec illi in peccatorem exercendæ deinceps pœnæ auferri potestatem; & magnum peccatum, magnis, diuturnisque elui cruciatibus. Siquis autem punitus sit pro leui peccato, vt ille qui in lege Israeli maledixerat, & qui in sabbato ligna collegerat; tales postea non puniti, quia culpa leuis præsenti supplicio compensata sit. Sensus est, quod pro vno peccato sufficienter punito non infligitur alia pœna. Peccatum autem mortale præsenti pœna non sufficienter punitur, vt paruum peccatum & veniale, & ideo hoc hic punitur & in futuro non punietur. Contra hanc tamen solutionem adhuc obiicitur. Quia ponamus quod mortale coniunctum sit veniali in eodem homine, illi quia susceptibilis gratiæ non est propter præsentem statum nullum peccatum dimittitur, eo quod nullum peccatum sine gratia remittetur; & si non dimittitur, in futuro punietur, & sic bis indicat Deus in idipsum. Ad hoc dicunt quidam, quod paruum peccatum de se semel punitur, sed quod in inferno iterum punitur, hoc est per accidens. Sed si sic Deus punit bis in idipsum, Scriptura falsa erit, quod nefas est dicere. Et ideo tenendum est primum, scilicet, quod intelligitur de peccatis per vnam pœnam per se & per accidens sufficienter punitis. Et quod *Hieronymus* dicit de Sodomitis & pereuntibus in diluuio, antiqui dixerunt intelligi de his qui in ipsis pœnis instante hora mortis

ingemnerunt de peccatis & ſufficienter contriti ſunt : illi enim æternaliter non ſunt puniri. Qualiter autem fiat conſumptio, ſubdit per ſimilitudinem.

Quia ſicut ſpinæ inuicem complectuntur] hoc eſt, ſicut ſpinæ complectuntur in faſciculos ad combutendum[ſic conuiuium eorum]hoc eſt,conuiuantes [pariter potantium] & epulantium ſupple : comedebant enim & bibebant ſecuri de capienda ciuitate [conſumetur] hoc eſt,in nihilum deducetur. *Matth.* 13. Colligite primum zizania per faſciculos ad combutendum. De ſecuritate autem 1.*ad Theſſ.*5.Cum dixerint, Pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus. *Matth.* 24. Sicut in diebus Noë ante diluuium erant comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes,& non cognouerunt donec venit diluuium, & tulit omnes;ſic erit aduentus Filij hominis [quaſi ſtipula ariditate plena]id eſt, per ariditatem igni præparata. *Iſaiæ* 1. Erit fortitudo veſtra vt fauilla ſtuppæ,& opus veſtrum quaſi ſcintilla, & ſuccendetur vtrumque ſimul, & non erit qui extinguat. Igne enim infernali totus exercitus conſumptus eſt vſque ad oſſa. *Iſa.*9. Erit in combuſtionem,& cibus ignis.Et ſubdit cauſam.

Aduentus D̄ni inopinatus erit.

Ex te enim]ô rex Aſſyriorum [exibit]à te ſcilicet miſſus Rapſaces[cogitans contra Dominum malitiam]hoc eſt,blaſphemiam. *Iſaiæ* 37. Cui exprobraſti & quem blaſphemaſti, & ſuper quem exaltaſti vocem, & leuaſti altitudinem oculorum tuorum? Ad ſanctum Iſraël? Hæc eſt malitia quæ non niſi ex radice mali procedit, & eſt peccatum in Spiritum ſanctum, quod(ſicut dicitur *Matth.* 12.*&* *Luc.*12.)non remittitur in hoc ſeculo nec in futuro [mente pertractans præuaricationem] hoc eſt, ſtudioſe pertractans qualiter populum præuaricari faciat,vt ſcilicet à Deo recedat, & regi Aſſyriorum ſe ſubdat,vel diabolo *Ad Gal.*5. Nemini conſenſeritis; perſuaſio enim hæc non eſt ab eo qui vos vocauit. Et ſubdit de ablatione præſumptionis ad reſiſtendum.

Blaſphemia eſt peccatum in Spiritum ſanctum.

Hæc dicit Dominus]confirmatio eſt quod abſque dubio erit.*Num.*23. Non eſt Deus vt homo vt mentiatur[Si perfecti fuerint]Aſſyrij ſcilicet,ſupple,arte pugnandi,viribus corporis, armis,numero militum,& ordinatione ſiue inſtructione acierum [& ita plures]ſupple, fuerint quam modo ſint[ſic quoque]in omnibus viribus ſuis[attondentur]Angelo ſcilicet vaſtante. Attondentur autem dicit: quia ſolum caput euaſit, exercitus autem totus qui ſicut pilus capiti adhæret, attonſus eſt nouacula Angeli. *Iſaiæ* 7. Radet Dominus in nouacula acuta caput,& barbam vniuerſam, & pilos pedum [& pertranſibit]Aſſyrius ſcilicet, vt de cætero non ſubſiſtat.*Pſal.*36.Tranſiui, & ecce non erat. Hoc etiam de poteſtate dæmonis poteſt dici, vel de quolibet malo tortore. *Pſal.* 90. Cadent à latere tuo mille,& decem millia à dextris tuis. Et ſubdit de conſolatione bonorum.

Afflixi te]ſcilicet,in captiuitate decem tribuum, vel in obſidione ciuitatis,vel in quacunque tentatione[& non affligam te vltra] quia non conſurget duplex tribulatio. Vnde *Luc.* 16. dicitur de Lazaro qui recepit mala in vita ſua, nunc vero conſolatur *Ioan.*16. Triſtitia veſtra vertetur in gaudium. *Tob* 3. Hoc autem pro certo habet omnis qui colit te, quia vita eius ſi in probatione fuerit, coronabitur; ſi autem in tribulatione fuerit, liberabitur : & ſi in corruptione fuerit, ad miſericordiam tuam venire licebit : non enim delectaris in perditionibus noſtris[Et]id eſt, quia[nunc] ſine mora,ſupple[conteram virgam eius] hoc eſt, poteſtatem percutiendi & affligendi, ſiue Aſſyrij,ſiue dæmonis,ſiue alterius tortoris. *Iſa.* 9. Iugum enim operis eius & ſceptrum exactoris eius ſuperaſti, ſicut in die Madian[de dorſo tuo] vt ſcilicet non vapules virga ſua amplius. *Iſa.*14. Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione plaga inſanabili. Et *infra ibidem.* Conteram Aſſyrium in terra mea,& in montibus meis conculcabo eum,& vincula tua diſrumpam,hoc eſt, angarias & perangarias quibus te vinxit ad ſeruiendum. *Iſa.*14. Auferetur ab eis iugum eius, & onus illius ab humero eorum tolletur.*Pſalm.* 115. Dirupiſti vincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis. Item *Pſalm.*124. Non relinquet Dominus virgam peccatorum ſuper ſortem iuſtorum.

Et]id eſt,quia[præcipiet ſuper te]ô Aſſur [Dominus]hoc eſt ſolo præcepto te delebit, & verbo ſuæ virtutis. *Sap.*18. Omnipotens ſermo tuus Domine exiliens de cælo à regalibus ſedibus venit, durus debellator in mediam exterminij terram proſiliuit, gladius acutus inſimulatum imperium tuum portans,& ſtans repleuit omnia morte[Non ſeminabitur ex nomine tuo amplius] ò rex Aſſur, hoc eſt,ſemina tyrannidis tuæ & oppreſſionis vlterius non colliges, nec miniſtri tui nomine tuo præcepta tua ſeminabunt *Iob* 4. Vidi eos qui ſeminant dolores & metunt eos,flante Deo periiſſe, & ſpiritu iræ eius eſſe conſumptos. *Iſa.* 14. Non conſurget in æternum ſemen peſſimorum.Et quod dicit, non ſeminabitur, imperſonaliter legendum eſt,hoc eſt,ſeminatio ex nomine tuo non fiet. Et ſubdit de regis interfectione, qui tantum cum decem fugerat,& cum veniſſet in Niniuen & adoraret in templo Neſrach Deum ſuum, gratias agens quod fugerat,tanta multitudine pereunte, Adramelech & Saraſar filij eius percuſſerunt eum gladio.*Iſa.*37. Et hoc eſt quod hic dicitur [de domo Dei tui interficiam]ſupple, te[ſculptile & conflatile]hoc eſt, templum ſculptilis & conflatilis [ponam ſepulchrum tuum]*Iſa.*22. Ibi morieris,& ibi erit currus gloriæ tuæ & ignominia domus Dei tui [quia inhonoratus es]hoc eſt, nullo honore dignus habitus es coram me ſcilicet, quod nec plangaris in exequiis,nec honeſte ſepeliatis *Num,* 14. Decreueram quidem magnifice honorare te, ſed Dominus priuauit te honore diſpoſitum.

Rex Aſſyriorum à filiis occiditur.

Ecce ſuper montes] Tangit hic lætitiam ortam in populo de morte regis.

Ecce ſuper montes]ſupple iam videntur [pedes euangelizantis]hoc eſt,bonum nuntiantis [& annuntiatis pacem]deſtructo ſcilicet vaſtatore, hoc eſt, per montes & valles videntur diſcurrere qui hoc annuntient. *Iere.*51.Currens veniet obuius currenti,& nuntians nuntianti.*Iſa.*52. Quàm pulchri ſunt ſuper montes pedes annuntiantis pacem[Celebra Iuda feſtiuitates tuas]Tangit hic quod dicitur 2. *Paral.*32. quod ſub Ezechia quartodecimo die menſis Aprilis feſtum Paſchæ celebrare non poterant propter obſidionem. Interfecto autem exercitu quartodecimo die ſequentis menſis, hoc eſt,Maij, præcepit Ezechias vt celebraretur ſecundum præceptum legis *Exod* 12.& hoc nuntij Ezechiæ læta voce in populo nuntiauerunt [ò Iuda;]

hoc

hoc eſt,duæ tribus, celebra feſtiuitates tuas à Domino tibi ordinatas. *Pſal.* 117. Conſtituite diem ſolennem in condenſis vſque ad cornu altaris. Item *Pſalm.* 75. Reliquiæ cogitationum diem feſtum agent tibi [& redde vota tua] quæ ſcilicet in tribulatione vouiſti. *Ionæ* 2. Ego autem in voce laudis immolabo tibi : quæcunque voui, reddam pro ſalute Domino. *Pſalm.*65. Reddam Domino vota mea quæ diſtinxerunt labia mea [quia non adiiciet vltra]ſicut,ſupple, fecit [vt pertranſeat in te]hoc eſt,in terra tua[Belial] quod abſque iugo, vel vaſtator interpretatur, & ſignificat dæmonem vel tyrannum Sanctos vaſtantem, & iugum Dei abiicientem. *Iſaiæ* 52. Non adiiciet vt pertranſeat per te incircuncisus & immundus. *Matth.*16. Portæ inferi non præualebunt aduerſus eam [vniuerſus interiit]Belial,ſupple, *Exod.*14. Nec vnus quidem ſuperfuit ex eis. Quod maxime completum eſt deſtructa Niniue per Chaldæos. *Deut.*33. Eiiciet à facie tua inimicum tuum,dicétque, Contere. *Rom.*16. Dominus conteret Satan ſub pedibus veſtris velociter.

CAPVT II.

Aſcendit.

Hic agit de deſtructione regni Aſſyriorum, & habet duas partes. Primo tangitur deſtructio in ſe,ſecundo in comparatione ad cauſam, *cap.*3. *infra,ibi* [Væ ciuitas ſanguinum] Prima in duas. Primo deſcribit vaſtationem quantum ad terribilitatem hoſtis : ſecundo, quantum ad impotentiam reſiſtendi impugnantibus, *ibi* [State, ſtate] Prima harum in tres diuiditur, in quarum prima deſcribit obſidionem, ſecundo inuaſionis terrorem *ibi*[Clypeus fortium] Tertio ciuitatis & populi captionem *ibi* [Portæ fluuiorum] In prima tria ſunt,obſidio ſcilicet, ciuitatis, diſſolutio ciuium,& cauſa mali meriti.

Aſcendit]Nabuchodonoſor ſcilicet vel diabolus. *Iere.* 49. Ecce quaſi leo aſcendet de ſuperbia Iordanis,ad pulchritudinem robuſtam; quia ſubito currere faciam eum ad illam. Niniue interpretatur ſpecioſa, & ideo robuſta pulchritudo fuit. De aſcenſu autem diaboli ſuper tentatum dicitur *Eccleſ.*10. Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris [qui diſpergat coram te]villas ſcilicet,agros, & agricolas: ſicut & dæmones ſpiritualia bona diſpergunt. *Iſa.* 21.Qui depopulator eſt,vaſtat. *Iere.*1. Vt euellas, & deſtruas,& diſperdas, & diſſipes [& qui cuſtodit obſidionem] hoc eſt, non tantum obſidet & recedit, ſed cuſtodit diu manens in obſidione: ſicut & dæmones obſident hominem. *Eccl.*9. Eſt ciuitas parua,& pauci in ea viri : venit contra eam rex fortis,& obſedit eam. *Iob* 19. Obſedit in gyro tabernaculum meum. Et ſubdit de diſſolutione obſeſſorum.

Et contemplare viam] ô Niniue, per quam ſcilicet inuadere poſſis hoſtem vel fugere. *Ierem.*6. State ſuper vias veſtras, & interrogate de ſemitis antiquis,quæ ſit via bona, & ambulate in ea. *Tobiæ* 10. Quotidie exiliens circumſpiciebat & circuibat vias omnes per quas ſpes erat remeandi [conforta lumbos] irriſio eſt : diſſolutio enim timidorum maxime in lumbis eſt, & tamen contra diabolum nimis valet confortatio lumborum. *Ephe.*6. State ſuccincti lumbos veſtros in veritate. *Hieron.* Nihil ita confortat lumbos vt veritas; cognitio enim veritatis delectationem lumborum mortificat. Alia tranſlatio. Accinge lumbos, hoc eſt,reſtringe per caſtitatem *Gregor.* Lumbos præcingimus,cum carnis concupiſcentiam per continentiam coarctamus. *Iob* 38. Accinge ſicut vir lumbos tuos. *Prou.vlt.* Accinxit fortitudine lumbos ſuos,& roborauit brachium ſuum. Et hoc eſt quod ſequitur[robora virtutem tuam valde] congregando ſcilicet exercitum,& animando milites. Et quamuis irriſio ſit ad Niniuen : tamen bonum conſilium eſt contra diabolum. *Pſalmo* 17.Et præcinxiſti me virtute ad bellum, & ſupplantaſti inſurgentes in me ſubtus me. 1. *Machab.*3. Accingimini,& eſtote filij potentes.Et ſubdit cauſam.

Veritatis cognitio concupiſcentiam minuit.

Quia ſicut reddidit Dominus] per condignam pœnam ſcilicet[ſuperbiam Iacob] & eſt malum à ſuperbia illatum Iacob à Sennacherib rege Aſſyriorum, per hoc ſcilicet quod ſuos deſtruxit ante Ieruſalem ; Iacob autem dicit duas tribus. *Iſa.* 33. Contriti ſunt in Sion peccatores, poſſedit timor hypocritas.Et loquitur ad literam de deſtructione à Sennacherib. Superbis enim Deus reſiſtit *Iacob.* 4.& 1.*Pet.*5. *Eccl.* 10. Radices gentium ſuperbarum areſecit Deus[ſic]ſupple, reddet [ſuperbiam Iſraël]hoc eſt,factam contra Iſraël, hoc eſt, decem tribus ab Aſſyriis. *Iere.*2. Sanctus Iſraël Domino, primitiæ frugum eius : omnes qui deuorant eum, delinquunt. *Pſalm* 27.Da illis ſecundum opera eorum, & ſecundum nequitiam adinuentionum ipſorum tribue illis. *Iſa.*3. Væ impio in malum,retributio manuum fiet ei. Quid autem fecerint in Iacob & in Iſraël,ſubdit [quia vaſtatores] Aſſyrij ſcilicet[diſſipauerunt eos]Iacob ſcilicet, & Iſraël, *Iere.*50.Primus comedit eum rex Aſſur: iſte nouiſſimus exoſſauit eum rex Babylonis. *Iſa.*52. Aſſur abſque vlla cauſa calumniatus eſt eum. *Ierem.*4. Repente vaſtata ſunt tabernacula mea, ſubito pelles meæ[& propagines eorum corruperunt]loquitur ad modum vineæ ſuccisæ,& propagines vocat familias & cognationis ſocietates : quæ omnia ſuccisa & corrupta ſunt per captiuitatem Aſſyriorum.Quod ſub metaphora plangit *Pſal.*79. Exterminauit eam aper de ſylua, & ſingularis ferus depaſtus eſt eam. *Iſa.* 16. Vineam Sabama Domini Gentium exciderunt, flagella eius vſque ad Iaſer peruenerunt.

Clypeus fortium] Deſcribit hic terrorem inuadentis hoſtis, & dicit tria:terrorem hoſtis, multitudinem,& velocitatem.

Clypeus fortium] Babyloniorum ſcilicet, eſt [ignitus] Ignitum vocat : quia propter peltas aureas circumpoſitas ſole deſuper inſidente ignem clypeus videtur emittere. 1. *Machab* 6. Refulſit ſol in clypeos aureos,& æreos : & reſplenduerunt montes ab eis. Nihilominus tamen fortium clypeus Chriſti,verbum Dei eſt & fides. *Prouerb.*30. Omnis ſermo Dei ignitus clypeus eſt omnibus ſperantibus in ſe. *Epheſ.* 6. In omnibus ſumentes ſcutum fidei in quo poſſitis omnia tela ignea nequiſſimi extinguere[viri exercitus eius]Nabuchodonoſor ſcilicet[in coccineis] ſupple, ſuper arma ſunt veſtiti.Et dicit viros, quia viriles:coccino autem veſtitos,vt notetur, quod ſitiunt ſanguinem.

Verbum Domini clypeus eſt.

Vnde

Vnde *Apoc.* 17. Mulier quæ Babyloniam significat, vestita dicitur esse coccino: quia ebria erat de sanguine, sicut ibidem dicitur. *Deut.* 33. Tinget in sanguine pedum suum. Ferrum & æs calceamentum eius. Vt dicit *Vegetius in libro de re militari*, Coccinis se vestiebant, vt aspectu rubei acuerentur in prælium. 1. *Machab.* 6. Ostenderunt elephantis sanguinem vuæ & mori, vt acuerent eos in prælium.

Igneæ habenæ currus] hoc est, curruum, in quibus scilicet arma & victualia portabantur, & in quibus falcatis quidam pugnabant; habenas, hoc est, lora quibus dirigebant tales currus colore aureo vestiebãt, vt ipsi currus ad solem quasi ignem emittere viderentur; & per hoc signaretur, quod ex ira ignem spirarent in hostes. Simile 2. *Mach.* 9. de Antiocho, qui dicitur ignem animo spirasse in Iudæos. De talibus dicitur *Osee* 7. Omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente. *Iob* 41. Halitus eius prunas ardere fecit, in naribus eius procedit fumus. Et *infra*. Flamma de ore eius egreditur à die præparationis eius. Sensus est, quod non subito ita terribilis factus est, sed à prima fundatione & præparatione eius terribilis est: & ideo per antiquam experientiam bellator & vastator est. Vnde *Gen.* 10. dicitur, quod Nemrod qui cœpit robustus venator esse coram Domino, principium regni sui habuit Babylon. Deinde facit apostrophen, conuertens se ad Niniuitas [&] id est, quia [agitatores eius] hoc est, Niniue [consopiti sunt] Ac si dicat: Non est mirum quod Babylonij veniunt, quia agitatores, hoc est, incitatores ad bellum Assyriorum consopiti sunt, temulenti, & ebrij, & viribus destituti. *Iere.* 25. Bibite & inebriamini, vomite & cadite, & nolite consurgere. Deinde redit ad descriptionem terroris ex multitudine.

In itineribus conturbati sunt] Babylonij scilicet præ multitudine exercitus: ita scilicet, quod vnus impedit alium, & mixtim feruntur: quilibet enim alium præcurrere nititur. *Isa* 5. Ecce festinus velociter veniet, non est deficiens neque laborans in eo [quadrigæ collisæ sunt in plateis] hoc est, quamuis platea dicitur à Græco platum, quod est latum; tamen tot erunt quadrigæ, quod vna ad alteram collidetur in impetu veniendi. *Exod* 14. simile. Tulit Pharao sexcentos currus electos, & quicquid in Ægypto curruum fuit, & duces totius exercitus. *Psalm.* 19. Hi in curribus, & hi in equis. *Isaia* 5. Vngulæ equorum eius vt silex, & rotæ eius quasi impetus tempestatis [aspectus eorum quasi lampades] hoc est, flammæ: lampas enim Græce, latine flamma dicitur. *Hieron.* Ita vt inflammato vultu prius terreant quam ense feriant. Simile *Apoc.* 1. Oculi eius tanquam flamma ignis [quasi fulgura discurrentia] Hoc dicit; quia micabant arma hoste discurrente per homines quasi fulgura discurrentia: micabant enim arma, & tonabant increpationes, & minæ. Vnde *Ezech.* 1. vbi ferocitatem Chaldæorum describit, dicit: Erat visio discurrens in medio animalium: splendor ignis, & de igne fulgur egrediens. Et, supple, tunc Assur [Recordabitur fortium suorum] vt scilicet animet eos ad resistendum, sed dicetur ei illud *Amos* 2. Fortis non obtinebit virtutem suam. Et hoc est quod sequitur [ruent in itineribus suis] fortes scilicet: tantum enim expauescent quod in ipso itinere quo fugient, cadent. *Deut.* 28. Dabit Dominus inimicos tuos qui consurgent aduersum te, corruentes in conspectu tuo.

Platea.

Velociter ascendent muros eius] Niniue scilicet. Et est duplex sensus, scilicet, vel ciues campum relinquentes & infra muros Niniue conclusi, velociter ad defendendum ascendent muros: vel hostes exterius obsidentes, velociter ascendent murum ad capiendam ciuitatem. *Isa.* 22. Scrutans murum & magnificus super montem, supple, est inimicus [& præparabitur vmbraculum] tentoria scilicet, quæ militem ab ardore solis protegunt & à tempestate imbrium in longa obsidione. Simile *Isa.* 4. Tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æstu, & in securitatem & absconsionem à turbine & à pluuia.

Portæ fluuiorum] Tangit hic capturam ciuitatis [Portæ fluuiorum apertæ sunt] Portæ fluuiorum dicuntur portæ ciuitatis Niniue, per quas vndatim sicut flumina quædam, multitudo populi consueuit ingredi & egredi. Simile *Isa.* 2. Fluent ad eam omnes gentes. Hæ dicuntur apertæ: quia prostratis curribus quæ in porta erant, apertura muri liberum hosti dedit introitum. *Thren.* 2. Tradidit in manus inimici muros turrium eius. Et post pauca. Defixæ sunt in terram portæ eius, contriuit vectes eius. *Iob* 30. Quasi rupto muro & aperta ianua, irruerunt super me & ad meas miserias deuoluti sunt [& templum ad solum dirutum] *Hieronym.* dicit, quod templum erat regnum, eo quod venerabatur vt templum: tamen potest dici quod templum ad literam fuit templum Nesrach, quod Ninus in venerationem filij sui ædificauerat, quod per Chaldæos dirutum est. Simile fecit Iehu 4. *Reg.* 10. vbi interfectis sacerdotibus & prophetis Baal, destruxerunt quoque ædes Baal, & fecerunt inde latrinas vsque in diem hanc.

Et miles] hoc est militia Assyriorum [captiuus adductus est] à Babyloniis scilicet. Simile *Thren.* 1. Facti sunt principes eius velut arietes non inuenientes pascua, abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis [& ancillæ eius] ancillas vocat villas & oppida & castra subiecta Niniue [minabuntur] supple, in captiuitatem [gementes vt columbæ] hoc est, Sicut columba intra semetipsam sonat, & apertum sonum non emittit: ita & coram hoste intus gement, & aperte gemere non audebunt. *Isa.* 38. Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor vt columba. Et hoc est quod sequitur [murmurantes in cordibus suis] ore scilicet gemere non audentes. *Isa.* 59. Rugiemus quasi vrsi omnes, quasi columbæ meditantes gememus.

Et Niniue] in talibus malis, supple, erit, & est nominatiuus absolutus [quasi piscina aquarum aquæ eius] Sensus est. Aquæ eius, hoc est, voluptates in quibus rigata fuit, erunt sicut piscina aquarum. Donatus per antiphrasin dicit; Piscina dicitur, eo quod minime habeat pisces. Et est sensus, quod sicut in paludibus fluuiales aquæ corruptæ sunt & amaræ, ita quod pisces nutrire non possunt: ita voluptates & diuitiæ in amaritudinem conuertentur, ita quod ciues ad voluptates nutrire non possint. *Isa.* 19. Nudabitur alueus riui à fonte suo: & omnis sementis irrigua siccabitur, arescet, & non erit. Et mœrebunt piscatores [ipsi vero fugerunt] scilicet Niniuitæ. *Isa.* 22. Omnes principes tui fugerunt simul, duréque ligati sunt. Hoc facile est exponere de impetu Domini venientis Piscina.

ad

ad iudicium damnationis mundi cum exercitibus ſanctorum Angelorum,& dæmonum:& ſufficiunt eædem auctoritates.

State,ſtate] Tangit hic impotentiam reſiſtendi ; & diuiditur in partes tres , in quarum prima tangit impotentiam rebellandi : in ſecunda inſultationem *ibi* [Vbi eſt habitaculum leonum] Tertio oſtendit , quod hæc virtute Domini perficiuntur *ibi* [Ecce ego ad te]In prima tria ſunt : irriſio ſcilicet,deprædatio , & reſiſtendi impotentia[State,ſtate]irriſio eſt,vel ſicut dicit *Gloſſa*, mater ciuitas,ſcilicet,Niniue clamat ad filios , videns ſe eſſe deſtitutam:State,ſtate ad defenſionem ſcilicet. Et tunc eſt dictum gementis : mater enim gemuit non ſtantibus defenſoribus, *Malach*.3. Quis ſtabit ad videndum eum ? *Ioſue* 7. Anathema in medio tui Iſrael , non poteris ſtare coram hoſtibus tuis, donec deleatur ex te qui contaminatus eſt hoc ſcelere.Bis autem dicit ; State,ſtate : quia vidit cadentes per culpam,& cadentes per pœnam. Vnde Dominus in *Pſal*.93. clamat : Quis conſurget mihi aduerſus malignantes , aut quis ſtabit mecum aduerſus operantes iniquitatem ? Rarus enim eſt qui ſtet.Et hoc eſt quod ſequitur [Et non eſt qui reuertatur]ad ducem ſcilicet , aut vexillum ducis, cunctis fugientibus,principes tui fugerunt procul, *Iſa*.22.Contra hoc 2.*Paralip*.20. Confidenter ſtate , & Dominus pugnabit pro vobis contra eos. Reuerti enim eſt fugientem ad ducem faciem conuertere.*Cant*.6.Reuertere,reuertere Sunamitis. Illis autem fugientibus hoſtibus dat licentiam diripiendi.

Diripite argentum]ad literam[diripite aurum] quod pretioſius eſt. *Prou*.1. Omnem pretioſam ſubſtantiam reperiemus , implebimus domos noſtras ſpoliis[&]id eſt , quia[non eſt finis diuitiarum]quas,ſupple,ex auaritia congregauit. *Eccl*.5. Auarus non implebitur pecunia [ex omnibus vaſis deſiderabilibus] quæ ſcilicet ad ſpeciem anaglyphi ſibi fecerant : vel vaſa dicit , tecas in quibus repoſiti theſauri erant. Hæc enim omnia Babylonij diripuerunt.*Baruch* 3.Qui argentum theſaurizant,& aurum in quo confidunt homines , & non eſt finis acquiſitionis eorum. *Gloſſa* etiam dicit,quod per hoc quod dicitur. Diripite aurum,intelligantur Prædicatores & Doctores , qui aurum ſapientiæ mundi & argentum eloquentiæ diripiunt,& in theſauros Domini & Eccleſiæ conuertunt. Et vaſa deſiderabilia ſunt animæ virorum illuſtrium , quas diripiunt Doctores , & templo Dei , hoc eſt , Eccleſiæ conſecrant eas , ſicut fuit Conſtantinus & Auguſtinus,& alij. Propter quod dicitur *Ecci*.50. Quaſi vas auri ſolidum , ornatum omni lapide pretioſo. *Act*.9. Vas electionis erit mihi iſte.Et ſubdit de impotentia reſiſtendi : primo in ciuitate,ſecundo in hominibus.

Diſſipata eſt]ciuitas Niniue,ſupple. Et eſt diſſipatio per diſcordiam inteſtinam , hoc eſt , ſepis munientis deſtructio, quæ fuit per fortes bellatores,ſapientes conſiliarios , Prælatos in vnitate populum continentes. *Iſa*.3. Auferet Dominus exercituum,validum & fortem , & virum bellatorem, & iudicem , & prophetam , & ariolum,& ſenem. Et poſt pauca : Et dabo pueros principes eorum, & effœminati dominabuntur eis; & corruet populus,vir ad virum.*Iſa*.5. Auferam ſepem eius , & erit in direptionem[& ſciſſa]per ſectas & inimicitias manifeſtas , quæ ſciſſura ſignum eſt proximi

Diſcordia interitum affert reip.

interitus. *Amos* 6.Percutiet domum maiorem ruinis,& domum minorem ſciſſionibus. Hoc enim in omni congregatione ſignum deſtructionis eſt. *Matth*.12. & *Luc*.11. Omne regnum in ſe diuiſum , deſolabitur , & domus ſuper domum cadet [& dilacerata] per bella ſcilicet inteſtina , quibus ſcilicet ſe inuicem lacerabant : laceratio enim dilaniatio eſt,qua vnus alium dilaniat. Vnde *infra* 3. dicitur : Dilaceratione plena non recedet à te rapina. *Iob* 13. Quare lacero carnes meas dentibus meis ? *Zachar*.12. Omnes qui leuabunt eum,conciſione lacerabuntur, Hoc etiam in Eccleſia deſtructionis ſignum eſt : quia ſcilicet diſſipati ſunt per inuidiam , ſciſſi per diſcordias , dilacerati per aduocatos in cauſis & contentiones. *Pſal*.34. Diſſipati ſunt,nec compuncti. Sciſſio vero ſignificatur 1.*Reg*.15.vbi ſciſſum eſt pallium Samuelis,apprehendente eum Saul. Et dixit Samuel : Scidit Dominus regnum à te , & tradidit illud proximo tuo meliori te. *Habac*.1. dicitur de dilaceratione. Propter hoc lacerata eſt lex,& non venit ad finem iudicium. Quia impius præualet aduerſus iuſtum, propterea egreditur iudicium peruerſum.Et ſubdit de deſtitutione hominum.

Et cor tabeſcens]Quod lues vel ſanies eſt in viuo , ſanguis ſcilicet putrefactus , hoc tabes eſt in mortuo,& ſignificat deſtitutionem cordis , moribundi & intra ſemetipſum iam putridi & deſtituti. *Pſal*. 111. Dentibus ſuis fremet , & tabeſcet; deſiderium peccatorum peribit. 1.*Reg*.2. Vt deficiat & tabeſcat anima tua , & pars magna domus tuæ morietur. Hoc enim primum eſt, quod cor deſtituitur, & pauore tabeſcit. *Sap*.16. Ingrati ſpes tanquam hybernalis glacies tabeſcet , & diſperiet quaſi aqua ſuperuacua[& diſſolutio geniculorum] Quando iuncturæ corporis timore ſoluuntur , primum hoc apparet in tremore geniculorum , ita quod crura hominem continere non poſſunt, *Iſa*.8.Tenebit eos diſſolutio & anguſtia. Iſti ſunt claudicantes in duas partes, neſcientes in quo ſtare velint,vel ad quid ſe tenere.3.*Reg*.18.Vſquequo claudicatis in duas partes ? *Hebr*.12. Remiſſas manus & debilia genua erigite , & rectos greſſus facite pedibus veſtris [& defectio in cunctis renibus] renes ſunt, in quibus ſuperiora inferioribus colliguntur,& ſunt loca delectationum. Et ſenſus eſt, quod deficiet delectatio in eis , literaliter ſcilicet in Niniuitis , & moraliter in mundanis. *Pſal*. 72. Renes mei commutati ſunt, & ego ad nihilum redactus ſum.Ideo dicitur de forti muliere *Prou*.vlt. Accinxit fortitudine lumbos ſuos.*Exod*.12. Renes veſtros accingetis[& facies omnium ſicut nigredo ollæ]ex pallore ſcilicet in nigrorem conuerſa præ nimio timore.*Thren*.4. Quomodo computati ſunt in vaſa teſtea,opus manuum figuli. *Iſa*. 13. Facies combuſtæ vultus eorum. Et ſubdit de inſultatione.

Lues.

Tabes.

Vbi eſt habitaculum leonum ?] habitaculum leonum vocat Niniuen, vbi oppreſſores & prædones habitabant. *Ezech*.19. In medio leunculorum enutriuit catulos ſuos, & eduxit vnum de leunculis ſuis , & leo factus eſt , didicit prædam capere, hominémque comedere. *Pſal*.9. Inſidiatur in abſcondito quaſi leo in ſpelunca ſua. Quaſi dicat. Dirutum eſt habitaculum. *Matth*.22. Miſſis exercitibus ſuis perdidit homicidas illos , & ciuitatem eorum ſuccendit [& paſcua catulorum leonum] ſupple,non ſunt,Catulos leonum vocat ciues ciuitatis,

tatis,& officiatos regis: quia præda tunc periit ab eis,sicut à prædonibus Ecclesiæ, & à prædonibus mundi peribit. *Iob* 4.Rugitus leonis & vox leænæ & dentes catulorum leonum contriti sunt. Tigris periit,eo quod non haberet prædam,& catuli leonis dissipati sunt. Tunc enim fiet quod dicitur *Iob* 20.Diuitias quas deuorauit,euomet,& de ventre ipsius extrahet eas Deus,& bene dico, Vbi est [ad quam iuit leo] Nabuchodonosor scilicet, vel diabolus, expugnandam scilicet [vt ingrederetur illuc]sine scilicet aliquo resistente.*Iere*.4. Ascendit leo de cubili suo,& prædo Gentium se leuauit, vt ponat terram tuam in desolationem. 1.*Petr*.5.Aduersarius vester diabolus, circuit tanquam leo rugiens,quærens quem deuoret [catulus leonis]scilicet,Holophernes, vel alius nuntius Nabuchodonosor, vel diaboli: cui qui se sibi leones esse videbantur,resistere non poterant. Vnde Rapsaces *Isa*. 37.dicit: Quomodo sustinebitis faciem iudicis vnius loci ex seruis Domini mei minoribus?Et prosequitur metaphoram [Et non est qui exterreat]leonem scilicet. *Gen*. 49. Requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna quam suscitare nullus audebit.

Leo cepit sufficienter catulis suis]hoc est, filiis suis. Spoliis enim aliorum filios ditauit. *Prou*.28. Leo rugiens & vrsus esuriens, princeps impius super populum pauperem.*Psal*.21. Aperuerunt super me os suum,sicut leo rapiens & rugiens [necauit leænis suis]hoc est,vxoribus, vel principibus, vel ciuitatibus sibi subiectis. *Eccl*.13. Venatio leonis, onager in eremo,sic pascua diuitum pauperes. Et ad literam loquitur de rapacibus Ecclesiæ & mundi[Et impleuit præda speluncas suas] scilicet, domos suas,& suorum. *Prou*.1. Implebimus domos nostras spoliis[& cubile suum] supple, impleuit [rapina] *Isa*.3. Rapina pauperis in domo vestra. *Isa*. 5. Rugitus eius vt leonis, rugiet vt catuli leonum:& frendet,& tenebit prædam,& amplexabitur,& non erit qui eruat. Et subdit quod hæc omnia virtute Domini fient.

Ecce ego ad te]hoc est,contra te, supple, conuertar vt impugnem te, vt scilicet fortitudine mea fiat,quod manus ministri iniqui exequitur. *Eccl*. 36. Contere caput principum & inimicorum dicentium: Non est alius præter nos. *Iere*.51. Ecce ego ad te mons pestifer, dicit Dominus,qui corrumpis vniuersam terram, & extendam manum meam super te[dicit Dominus exercituum] cuius infinita potentia, & immutabilia sunt verba, qui determinat,quid faciendum per exercitum Angelorum bonorum,inclinat & instigat malos ad nocendum per exercitum dæmonum: & ideo ter dicitur *Isa*. 6. Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth,hoc est, exercituum [& succendam vsque ad summum] vt scilicet ab infimo vsque ad summum nihil remaneat [quadrigas tuas]ad literam, quæ victualia & arma portabant: quæ quadrigæ significant quatuor animi passiones inordinatas,timorem scilicet,& spem, & gaudium, & tristitiam, & (vt dicit Augustinus) consensum, opus,consuetudinem,& præsumptionem, vel desperationem. Illæ enim quadrigæ vel igne furoris Domini, vel igne charitatis succendendæ sunt. Hoc significatur 2. *Reg*.8. vbi Dauid equos Syriæ subneruauit,& currus igne combussit [& leunculos tuos comedet gladius] leunculos vocat audaces,qui se fortes reputabant: gladium vero vltionem sententiæ diuinæ.1.*Reg*.17.Leonem & vrsum ego interfeci. *Iob* 29. Conterebam molas iniqui, & de dentibus eius auferebam prædam. De gladio.*Isa*. 1.Gladius meus deuorabit vos [& exterminabo de terra prædam tuam] ne vltra scilicet alios prædari possis.*Isa*.33. Væ qui prædaris,nonne & ipse prædaberis? *Isa*.14. Quomodo cessauit exactor,quieuit tributum? [& non audietur vltra] à regnis scilicet subiectis[vox nuntiorum tuorum] exigentium scilicet tributum. *Iob* 39. Clamorem exactoris non audit.*Iudic*.1. Omnes vno ore contradixerunt & remiserunt eos vacuos, ac sine honore abiecerunt.

Dispositio te diuina cuncta geruntur.

CAPVT III.

Væ ciuitas sanguinum.

HIc describitur captiuitas in comparatione ad causam. Et diuiditur in tres partes. Primo enim exaggerat pœnam per culpam. Secundo ostendit destruibilitatem & resistendi impotentiam *ibi*[Numquid melior es] Tertio insultat iam destructæ *ibi*[Aquam propter obsidionem]In prima quatuor sunt paragraphi, in quorum primo exaggerat culpam, & maxime crudelitatis & idololatriæ.In secundo determinat pœnam. In tertio ostendit, quod hæc pœna est per vltionem diuinam.In quarto ostendit, quod propter abominationem non habebit consolationem humanam. In primo duo sunt,scilicet,peccatum exaggeratum,& signum.

Væ]temporalis scilicet pœnæ, & æternæ. *Isa*.1. Væ genti peccatrici,populo graui iniquitate[ciuitas sanguinum] licet sanguis pluralem numerum non habeat secundum Grammaticos: tamen sanguinum dicit, vt significet quod multum & multis modis sanguinem fudit.4. *Reg*.24. Repleuit Ierusalem cruore innocentium vsque ad os. *Psal*.78. Effuderunt sanguinem eorum tanquam in circuitu Ierusalem. Multis modis etiam fudit,scilicet, occidendo, & nutrimenta sanguinis diripiendo, pro pecunia prodendo, & iniuste condemnando. 2.*Reg*.16.Egredere,egredere vir sanguinum, & vir Belial. 3.*Reg*.21. Occidisti, insuper & possedisti. *Psal*. 54. Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos *Eccl*.34. Panis egentium vita pauperis est; qui defraudat illum,homo sanguinis est, *Osee* 4.Sanguis sanguinem tetigit. Sensus est. Væ tibi quæ ciuitas sanguinum es[vniuersa mendacij] hoc est,mendacio & dolis dedita. *Osea* 11. Tota die mendacium & vastitatem multiplicat. *Sap*.1. Os quod mentitur,occidit animam. Dicitur autem mendacium falsa vocis significatio cum intentione fallendi.] Et aliquando intentio fallendi refertur ad vocem tantum,vt scilicet aliud intelligatur, quam significatur in voce: & tunc mendacium est vel libidinosum,vel iocosum. Aliquando refertur ad rem significatam, & hoc dupliciter: eo quod deceptio aliquando est ad profectum, aliquando ad nocumentum: si ad profectum, est mendacium officiosum; si ad nocumentum, sic est perniciosum,& de hoc intelligitur. Et dicit vniuersa, vt intelligatur,quod nullus in tanta multitudine fuit, propter quem tantæ ciuitati misericordia Dei parceret.

Mendacij multifariam dicitur.

parceret. *Ierem.9.* Docuerunt linguam ſuam loqui mendacium; vt inique agerent laborauerunt. Habitatio tua in medio doli: in dolo tenuerunt ſcire me. *Pſal.5.* Linguis ſuis doloſè agebant [dilaceratione plena] dupliciter: actiua ſcilicet, & materiali: actiua, quia multos dilacerauit: materiali, quia quæ lacerando ab aliis diſtraxit ipſa poſſedit, & de his auaritiam ſuam impleuit. Vnde *Iſa.* 18. De Sanctis ſuſtinentibus hæc dicuntur. Ite Angeli veloces ad gentem conuulſam & dilaceratam. *Iere.3.* Væ paſtoribus qui diſpergunt & dilacerant gregem paſcuæ meæ [non recedet à te rapina] Vel interrogatiue, vel remiſſiue poteſt legi. Et ſignificat pertinaciam in malo. Et attendendum, quod quidam recedunt à peccato & ſunt pœnitentes: & à quibuſdam recedit peccatum, & ſunt peccare impotentes. Auaritia vero peccatum eſt, quod nec recedit, nec ab ipſo receditur: non recedit, quia ſeneſcente homine iuueneſcit auaritia; ab ipſo non receditur, quia lucrum continuum non ſatiat auaritiam, ſed incitat. *Eccl.5.* Auarus non implebitur pecunia. *Mich.6.* Adhuc ignis in domo impij, theſauri impietatis. *Prouerb.* 30. Terra non ſatiatur aqua. Propter hoc dicitur *Iob* 20. de auaro, quod exardeſcit contra eum ſitis. Et ſubdit de ſigno, decem ſubiiciens ſigna.

Auaritiæ ſitis inexplebilis.

Vox flagelli] hoc eſt, Nihil auditur de Niniue niſi vox, quod flagellum ſit pauperum. *Iſa.28.* Flagellum inundans cum tranſierit, eritis ei in conculcationem. *Iſa.* 14. Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos indignatione [& vox impetus rotæ] ſupple, auditur. Et per rotam intelligitur circuitus nunciorum diſcurrentium per terras ad tributa colligenda. *Iſa.* 5. Rotæ eius quaſi impetus tempeſtatis. *Hieronymus* inducit hoc. *Pſal.76.* Vox tonitrui tui in rota, tonitruum vocans intonationes & comminationes populum pauperem ferientes. In qua rota adhuc ambulant officiati curiarum. *Pſal.* 11. In circuitu impij ambulant. *Iob* 1. Circuiui terram & perambulaui eam [& equi frementis] ſupple, auditur vox, hoc eſt, quod frementibus equis terram tibi ſubiicis, & duris vngulis conculcas. *Habac.3.* In fremitu conculcabis terram, in furore obſtupefacies gentes. *Iſa.5.* Vngulæ equorum eius, vt ſilex. *Hieronymus* inducit illud *Iob* 39. Gloria narium equi terror, terram vngula fodit. Tali enim terrore quærit terrenum lucrum [& quadrigæ feruentis] ſupple, vox auditur. Et feruere dicitur quadriga, propter velocitatem motus. Quadrigarum autem vſus fuit ad portanda arma & victualia, his qui regi Aſſyriorum terras ſubiecerant. *Exod.14.* Iunxit currum & omnem populum ſuum aſſumpſit ſecum, tulitque ſexcentos currus electos, & quicquid in Ægypto curruum fuit. Hæc dicitur quadriga, quia quatuor trahitur equis, & quatuor vehitur rotis. Equi ſunt ambitio poteſtatis, libido dominandi, auaritia lucri, & crudelitas populi conterendi. De iſtis dicitur *Nahum* 2. Quadrigæ colliſæ ſunt in plateis. Vnde *Iudicum* 5. de Siſara interfecto dicitur. Quare tardauerunt pedes quadrigarum eius? Quatuor rotæ ſunt (vt dicit *Hieronymus*) quatuor inordinatæ paſſiones currum iſtum feruenter agitantes. *Iere.47.* Clamabunt homines, vlulabunt omnes habitatores terræ à ſtrepitu pompæ armatorum & bellatorum eius, à commotione quadrigarum eius, & multitudine rotarum eius [& equitis aſcendentis] ſupple, vox auditur, quod ſcilicet mittit equites, qui violenter torqueant & homines concutiant. Hoc enim officium aſſumpſerunt ſibi milites. Vnde & Ioannes dixit eis *Luc.3.* Neminem concutiatis nec calumniam faciatis, contenti eſtote ſtipendiis veſtris. De his dicitur *Exod.14.* quod mare operuit currus, & equites vniuerſi exercitus.

Quadriga.

Et micantis gladij] ſupple, auditur vox, quod ſcilicet euaginato gladio terribiliter hominibus ſuperuenit. *Exod.15.* Euaginabo gladium meum, & interficiet eos manus mea. *Ezech.21.* Gladius exacutus eſt, & elimatus. Vt cædat victimas, exacutus eſt: vt ſplendeat, limatus eſt. De hoc dicitur *Matth.26.* Qui gladium acceperit, gladio peribit [& fulgurantis haſtæ] ſupple, auditur vox, hoc eſt, qood ita tua etiam diſtantes pungis. Hæc haſta dicitur fulgurate: quia non ex ratione, ſed ex impetu pungit. *Sap.5.* Acuet diram iram in lanceam. *Habac.3.* Ibunt in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ [& multitudinis] interfectæ, ſupple, auditur vox, hoc eſt, vox vindictam expoſtulans in interfectores. *Apoc.6.* Vidi ſubtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter teſtimonium quod habebant: & clara voce dicebant. Vſquequo Domine ſanctus & verus, non vindicas ſanguinem noſtrum? *Gen.4.* Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra [& grauis ruinæ] ſupple, auditur vox, quia ſcilicet te regnante & ſtante omnes ruunt. *Dan.5.* Pater tuus quos volebat, occidebat: & quos volebat, percutiebat. *Prou.28.* Regnantibus impiis ruinæ hominum. Vnde *Iſa.3.* Poſtquam de malitia principum dixit, ſubiunxit. Ruit Ieruſalem & Iudas concidit. Et paulo ante. Ruit populus, vir ad virum, vnuſquiſque ad proximum ſuum [nec eſt finis cadauerum] hoc eſt, non ponis finem in occidendis. *Habac.1.* Semper interficere animas non ceſſat. *Sap.18.* Stans in terra repleuit omnia morte. Et ſubdit de interminatione pœnæ pro his peccatis. Et eſt ſecundus paragraphus.

Et] ideo, ſupple [corruent in corporibus ſuis] vel vitam corporalem amittendo, vel pro corporibus eorum quos occiderunt pœnam ſuſtinendo. Dicit enim *Hieronymus*, quod multa ſunt peccata etiam corpori nocentia, vt luxuria, ebrietas. *Ad Rom.8.* Corpus quidem mortuum eſt propter peccatum. Et hoc eſt quod ſequitur [Propter multitudinem fornicationum] ſpiritualium ſcilicet, & corporalium. *1. ad Cor.6.* Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus ſuum eſt: qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat. *Pſalm.72.* Perdes omnem qui fornicatur abs te [meretricis] A merendo dicitur meretrix, eo quod omnia ſpe lucri temporalis faciat, ſicut & iſti; erant enim de illis, de quibus dicitur. *Sap.15.* Æſtimabant vitam hominis compoſitam eſſe ad lucrum, & oportere vndecunque etiam ex malo acquirere [ſpecioſæ] vt magis alliciat, delectabile enim ſpecioſum magis tentat. *Gen.3.* Vidit mulier lignum, quod eſſet pulchrum viſu; aſpectuque delectabile [& gratæ] propter vehementiam ſcilicet delectationis. Et loquitur proſequens metaphoram meretricis, quatum vna magis delectabilis eſt quam altera. *2. Pet.* 2. Oculos habentes plenos adulterij & inceſſabilis delicti, pellicientes animas inſtabiles [& habentis maleficia] Ad literam, maleficos ſiue magos habebant, qui eos in errore detinebant, ſicut & Pharao in Ægypto *Exod.7.* Tamen ſimile maleficio eſt delectatione libidinis, ambitione honoris, ſpe

Peccata quadam etiam corpori officiunt.

Meretrix.

lucri temporalis, in peccatis homines detineris; propter quod Sanctis dicitur in *Psal.* 57. Quæ non exaudiet vocem incantantium, & venefici incantantis sapienter. De malis autem *Isa* 47. Sta cum incantatoribus tuis & cum multitudine maleficorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si forte quid prosint tibi. Nec tantum illiciebatur ad meretricium, sed etiam alios exposuit [quæ vendidit gentes in fornicationibus suis] in omnibus enim gentibus, in quibus potestatem habuit, subiectos sibi spe lucri ad idololatriam exposuit: similiter in motibus subiectos sibi ad libidines excitauit [& familias in maleficiis suis] supple, vendidit. Familiæ autem dicuntur domestici & propinqui. Hoc significatur 2. *Machab* 4. vbi Simon gymnasium & ephebiam in Ierusalem constituit sub ipsa arce, & optimos quosque cepit epheborum in lupanaribus ponere. Hoc expresse videmus in Prælatis Ecclesiarum, qui sibi subiectos verbo & exemplo inducunt ad libidines. Et subdit in tertio paragrapho, quod hæc vltione diuina perficientur.

Ecce ego ad te] supple, veniam, id est, contra te [dicit Dominus exercituum] vt scilicet virtute diuina fiat, quod virtute humana non credis esse futurum. *Ierem.* 49. Quis enim similis est mei, aut quis resistere potest vultui meo? [& reuelabo pudenda ma] hoc est, de quibus verecundaris, nuditatem scilicet, & paupertatem, & infirmitatem; auxilio enim diuino destitutus & gratia, & pauper, & nudus & infirmus est. *Ezech.* 16. Nudabo ignominiam tuam coram eis, & videbunt omnem turpitudinem tuam [in facie tua] vt scilicet & tu videas quæ ante videre nolebas. *Psalm.* 49. Arguam te, & statuam contra faciem tuam [& ostendam Gentibus nuditatem tuam] vt omnes scilicet videant quam turpitudinem imitantes in te decepti sunt. Turpiter enim deceptus est, qui fallaci specie mulieris, vel delectabili gulæ, vel pretio nummi deceptus est. *Ecci.* 36. Alleua manum tuam super gentes alienas, vt videant potentiam tuam [& regnis ignominiam tuam] supple, ostendam. Ignominia est quod propter sui abominationem & turpitudinem gnostica virtus, hoc est, cognoscitiua refugit accipere. *Rom.* 1. Tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. *Psalmo* 82. Imple facies eorum ignominia. Regna autem maiora sunt quam Gentes; quia vnum regnum multas gentes continet. Et est sensus, quod omnibus, bonis & malis ignominia peccatorum ostendetur. *Ezech.* 16. Eris nuda & ignominia plena [& proiiciam super te] sicut onus scilicet [abominationes] quas scilicet fecisti, vt in pœna sentias, quod in culpa cognoscere nolebas. *Ezech.* 16. Iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas operata es. Ergo & tu porta confusionem tuam. Abominatio autem dicitur peccatum, quod propter sui immunditiam naturæ humanæ resistit. *Rom.* 1. Tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. *Psal.* 52. Abominabiles facti sunt. Idem *Isa.* 59. [& contumeliis te afficiam] hoc est, doloribus te afficiam pro contumeliosis peccatis. *Sap.* 4. Illos autem Deus irridebit, & erunt post hoc decidentes sine honore, & in contumelia inter mortuos in perpetuum [& ponam te in exemplum] vt omnes scilicet suæ correctionis in te exemplum recipiant: quia ad alios corrigi nolebas, quos pro peccatis puniui. *Ptolomaeus in prouerbiis.* Qui ad alios non corrigitur, alij corrigentur ad ipsum. *Deut.* 29. Ponet te in exemplum subuersionis Sodomæ & Gomorrhæ. 2. *Paralip.* 7. Ponam eam in parabolam, & in exemplum cunctis populis Et subdit in quarto paragrapho, quod non habebit consolatorem.

Abominatio.

Alienis malis corrigi nolle, periculosum.

Et erit] confirmatio prophetalis est, est enim vice aduerbij confirmandi, sicut & in Euangelio legitur vel ponitur, Amen. 1. *Reg.* 9. Omne quod loquitur, absque dubio veniet [omnis qui viderit te] sic condemnatam, supple, & depopulatam & deturpatam [resiliet à te] hoc est, compassionem retrahet, sciens quod iuste condemnata es. *Luc.* 16. Inter nos & vos cahos magnum firmatum est; vt hi qui velint illuc transire non possint, neque inde huc transmeare. *Thren.* 1. Non est qui consoletur eam ex omnibus charis eius [& dicet] cum magno gaudio vnus alteri [vastata est Niniue] *Iere.* 51. Currens obuiam venit currenti, & nuntians nuntianti dicens: Capta est Babylon. Et sic lætitia Sanctorum erit in destructione mundi [quis commouebit super te caput?] Compatientium signum est caput mouere ad tribulatum. *Iob.* 16. Vtinam esset anima vestra pro anima mea, consolarer & ego vos sermonibus, & mouerem caput meum super vos *Hieronymus*. Quis tuus poterit esse consolator, qui in tua potestate nullius miserebaris? *Costaben Luca in libro de spiritu & anima* dicit, quod homo in angustia vel dubio constitutus mouet caput vt facilius spiritus transeat ad logisticam, hoc est, cellam rationis, quo melius videat effugium vel medium euasionis. Et hoc est quod sequitur [Vnde quæram consolatorem tibi] quasi dicat, quæ omnes offendisti, nullum habebis consolatorem. *Thren.* 1. Deiecta est vehementer, non habens consolatorem. Et *ibidem*. Idcirco ego plorans, & oculus meus deducens aquam: quia longe factus est à me consolator conuertens animam meam.

Tristes cur caput moueant.

Nunquid melior es] Hic ostendit, quod Niniue destructioni resistere non possit, & argumentatur per locum à maiori. Magis enim videbatur quod Alexandria resistere posset loci munitione & bellatorum multitudine quã Niniue, & resistere non potuit quin caperetur à rege Babylonico; ergo & Niniue capietur. In hac ratione tria facit. Primo enim ostendit, quod Alexandria magis parata fuit ad resistendum, & non restitit. Secundo concludit, quod minime resistet *ibi* [Et tu ergo inebriaberis] Tertio consequentiæ ostendit rationem *ibi* [Ecce populus tuus] In primo duo sunt. Primo enim ostendit quod munita Alexandria fuerit. Secundo, quod capta sit *ibi* [Sed & ipsa in transmigratione] In prima tria sunt. In primo facit quæstionem de comparatione ciuitatum Alexandriæ & Niniue. Secundo Alexandriæ ostendit munitionem ex situs firmitate. Tertio, fortitudinem ex adiutorum & bellatorum multitudine.

Nunquid melior es Alexandria?] Obiectio est contra literam; quia temporibus Prophetæ nulla fuit Alexandria, quæ postea destructo regno Medorum ab Alexandro Macedone Alexandria dicta est. Vnde translatio *Hieronymi* habet sic; Nunquid melior es ab Amon in fluminibus? *Septuaginta* sic; Apta corda pars Amon qui habitas in fluminibus. *Hierony.* Hebræus qui me in Scripturis erudiuit, hanc literam ita legi posse asseruit. Nunquid melior es quam No Amon? Et ait hebraice dici No Alexandriam: Amon autem multitudinem

dinem

dinem siue populos, & esse ordinem lectionis; Nunquid melior est Alexandria populosa siue populorum ? Ad obiectionem ergo dicendum est, quod temporibus Prophetæ non dicebatur, sed postea à translatoribus(quia nomen eius mutatum fuerat) Alexandria nominata est, vt noto nomine, melius intelligeretur. No enim nomen antiquum à memoria exciderat.

Nunquid melior es(ô Niniue) Alexandria populorum ?] hoc est, populosa. Quasi dicat. Non es; si enim propter multitudinem parcendum est, illa po[illegible]losior est; & cum illi non sit parcitum, nec tibi parcetur. *Roma.* 11. Noli altum sapere, sed time, quod si Deus naturalibus ramis non pepercit, forte nec tibi parcat. *Heb.* 2. Et si omnis inobedientia iustam accepit mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem ? Simile est *Isa.* 20. vbi destructa Ægypto & Alexandria, dixerunt Iudæi: Hæccine erat spes nostra, ad quos confugimus in auxilium, vt liberaret nos à facie regis Assyriorum: & quomodo effugere poterimus nos? Destructo enim potentiore, de resistentia desperat infirmior. Et subiungit de munitione loci[quæ habitat in fluminibus] *Hieronymus.* In vna parte super Nilum, riuum Ægypti; in secunda munitur lacu Mareotico: in tertia & quarta cingitur mari rubro, & sic in fluminibus vndique affluentibus habitat. Vnde *Ezech.* 29. de rege Ægypti dicitur: Draco magne qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis; Meus est fluuius. No autem siue Alexandria, metropolis fuit Ægypti [aquæ in circuitu eius] supple, sunt munientes eam, scilicet, Nilus & Mareoticus lacus, & mare rubrum. *Ezech.* 27. Quæ est vt Tyrus, quæ obmutuit in medio maris, quæ in exitu negotiationum tuarum de mari implesti populos multos. Et hoc est quod sequitur [cuius diuitiæ mare] nauigationibus enim mercatorum impleta fuit multis diuitiis, sicut Tyrus. *Ezech.* 27. *Gene.* 49. & *Deut.* 33. Inundationes maris quasi lac sugent, thesauros occultissimos arenarum [aquæ muri eius] hoc est, pro muro sunt ei *Exod.* 14. Erant eis aquæ pro muro à dextris & à sinistris. Diues ergo erat & munita. Et subdit de adiutoribus & numero bellatorum.

Peccatores certa manet correptio.

Alexandria vndique aquis cingitur.

Æthiopia fortitudo eius] hoc est, adiutrix & confortans eam [& Ægyptus] supple, fortitudo eius fuit. Et ne parum hoc videatur, addit [& non est finis] supple, adiutorum ex Æthiopia & Ægypto venientium. *Isaia* 2. Repleta est terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius [Aphrica] hoc est, Aphricani [& Lybies] hoc est de Lybia venientes [fuerunt in auxilio tuo] ô Alexandria, supple.

Istud facile est exponere de habitantibus in mundo. Illi enim Alexandria volunt ecce in mundo, scilicet lucere, Alexandria enim interpretatur tenebrarum angustias auferens; isti enim nullas angustias sustinere volunt. Et populosa est ista Alexandria; multi enim sunt qui in talibus gaudent, contra quod dicitur *Iob* 31. Si vidi solem cum fulgeret & lunam incedentem clare, & lætatum est cor meum in abscondito. Et in *Psal.* 55. Ab altitudine diei timebo. Timendum enim est, quando lux prosperitatis exaltatur. Hi habitant in fluminibus, hoc est, in affluentiis vanitatis & delectationis, quæ sunt flumina Babylonis, super quæ Sancti plorant. *Psal.* 136. Super flumina Babylonis, illic sedimus & fleuimus. In hæc flumina (vt dicit *Hiero.*) Pharao rex Ægypti, qui diabolum significat, omne masculinom Hebræorum precipitari fecit. Masculinum enim Hebræorum perfectum est in Sanctis, quod diabolus dicitur trahere ad delicias & vanitates. Hi aquis se muniunt, hoc est, affluentibus diuitiis. *Psalm.* 61. Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. Horum fortitudo Æthiopia est, & Ægyptus. Ægyptus enim mœror, Æthiopia tenebrosa interpretatur. In obscuris enim peccatis viuere cupiunt, quæ ad mœrorem æternum inducunt. *Sap.* 17. Vinculis tenebrarum & longæ noctis compediti, inclusi sub tectis. Horum non est finis. *Eccle.* 1. Stultorum infinitus est numerus, horum auxiliatores sunt Aphrica quæ fertilis interpretatur, & Lybia, quæ introiens & veniens interpretatur; quia fertilitas rediuiua & semper veniens nutrit in deliciis. *Iere.* 48. Fertilis fuit Moab ab adolescentia sua, requieuit in fæcibus suis. *Hieronymus* hæc exponit de Ecclesia, quæ tenebras excludit per lumen doctrinæ. *Sap.* 18. Sanctis tuis fuit lux maxima. Quæ in fluminibus gratiarum habitat. *Ioan.* 7. Qui credit in me (sicut dicit Scriptura) flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Aqua in circuitu, expiationes significat sacramentorum. *Ezech.* 36. Effundam super vos aquam mundam. Huius diuitiæ mare, hoc est, amaritudo pœnitentiæ & tribulationis, quæ diuites faciunt in virtute. 2. *ad Corinthios* 12. Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. *Ecci.* 44. Homines magni virtute, & prudentia sua præditi. Et *ibidem.* Homines diuites in virtute, pulchritudinis studium habentes. Aquæ muri eius; quia tribulatione munitam & tutam reddunt Ecclesiam. *Gene.* 7. Aquæ subleuauerunt arcam in sublime [Æthiopia fortitudo eius] hoc est, tenebrosi peccatores ad. Ecclesiam conuersi. Et Ægyptus, hoc est, de mœrore seculi ad sinum Ecclesiæ conuersi. *Psal.* 67. Venient legati ex Ægypto, Æthiopia præueniet manus eius Deo. Aphrica & Lybies auxiliantur ei, hoc est, fertiles in virtute, & noua deuotione semper venientes & introeuntes. *Isa.* 60. Ambulabunt Gentes in lumine tuo. Et post pauca. Videbis & afflues, & mirabitur & dilatabitur cor tuum; quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo Gentium venerit tibi. Et subdit, quod hæc talis & tanta captiuata sit.

Alexandria imago est mundi.

Prosperitas mundi timenda est.

Ægyptus Æthiopia.

Aphrica.

Sed & ipsa in transmigratione] qua scilicet de patria in exilium migrauit [ducta est in captiuitatem] In patria enim captiuatum esse graue est, & multo grauius est esse in exilio captiuum. Et hoc est quod in transmigratione prima, qua transmigrauit de terra sua, postea durius ducta est in captiuitatem; sicut & homo spiritualiter per amissionem gratiæ migrat de Ecclesia, & postea à diabolo captiuatur, vt quasi vinculis trahatur ad omnem suam voluntatem. *Thren.* 1. Migrauit Iudas propter afflictionem & multitudinem seruitutis. Habitauit inter Gentes, hoc est, gentilem conuersationem imitantes, nec inuenit requiem. *Ezech.* 12. In transmigrationem & captiuitatem ibunt. Quam fœde autem in captiuitate tractentur, subdit [paruuli eius] hoc est, Alexandriæ [elisi sunt] hoc est, ad lapides & ligna elidendi trucidati [in capite omnium viarum] hoc est, in omnibus compitis. *Hieronymus.* Quia cum pede sequi non possent recedentes, ne viui remanerent, in compitis

ab hostibus elisi sunt ; & si prægnantes fuerunt, scissæ sunt. 4. *Reg.* 9. Ciuitas eorum munitas igne succendes, & iuuenes eorum interficies gladio, & paruulos eorum elides,& prægnantes diuides. Dicit autem, quod hoc factum est in compitis, hoc est, vbi via patriæ à via exilij diuidebatur [& super inclytos eius] illustres scilicet & diuites [miserunt sortem] quis quem haberet captiuum. *Ioan.* 19. Sortem mittentes quis quid tolleret[& omnes optimates eius] hoc est,principes fine distinctione [confixi sunt] hoc est,simul fixi siue ligati[in compedibus] vt scilicet nullus euaderet. *Psal.* 149. Ad aligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis. Vltioni enim diuinæ nihil resistere post. *Ad Roman.* 9. Voluntati eius quis resistet?

Et attende, quod hoc onus super Alexandriam sub typo Ægypti (cuius metropolis fuit Alexandria) describuot. *Isa.* 19. & 19. & 20. & *Iere.* 46. & *Ezech.* 29.30. 31. *Hieronymus* dicit,quod etiam inclyti de Ecclesia transmigrantes à gratia in captiuitatem diaboli detinebuntur, & sortem mittent dæmones quis quem tollet, vnum scilicet ad fornicandum, alium ad auaritiam, alium ad superbiam,& sic de aliis, & optimates, hoc est,præcipui in peccatis per cosuetudinem peccandi, quasi compedibus duræ necessitatis ad voluntatem diaboli ligati sunt. *Isa.* 22. Cuncti principes tui fugerunt simul, dureque ligati sunt. Et ex his arguit, subdens.

Peccator mancipium est dæmonis

Et tu ergo Inebriaberis] calice scilicet iræ Dei. Inebriatio autem notat pœnæ multitudinem, & ad intima transeuntem, & ad tantam angustiam perducentem quod sensum rationis auertat. *Thren.* 3. Repleuit me amaritudine, & inebriauit absynthio. *Iere.* 25. Bibite, & inebriamini, & vomite, & cadite, neque surgatis à facie gladij quem ego mittam inter vos[eris despecta] quæ modo inclyta es. *Abdia.* Contemptibilis tu es valde,paruulum in Gentibus dedi te. Quantum autem deiecta sit, subdit [&] id est,quia[tu quæres auxilium ab inimico] Auxilium vocat vitæ sustentationem, quam à Babyloniis cogentur mendicare. Vel auxilium vocat ; quia alios inuocabunt ad auxilium contra Babylonios, & non inuenient. *Thren.* 4. Defecerunt oculi nostri ad auxilium nostrum vanum, cum respiceremus attenti ad gentem, quæ saluare nos non poterat. Quam facile autem capienda sit, subdit.

Omnes munitiones tuæ] hoc est, nobilitas, diuitiæ, amici, in quibus te munitam esse confidis, supple, sunt [sicut ficus cum grossis suis] qui propter caritatem plus desiderantur, & citius excutiuntur ; & ita tuæ munitiones plus desideratæ ab hostibus facile capientur. Vnde *Iudicum* 9. dicit ficus ; Non possum deserere dulcedinem meam, fructusque suauissimos. *Mich.* 7. Præcoquas ficus desiderauit anima mea. Et subdit quam facile cadunt quo magis ab hostibus desiderantur [si concussæ fuerint] tempestate scilicet inuadentis hostis [cadent in os comedentis] siue deuorantis hostis scilicet qui auditate prædæ dentes exacuit ad deuorandum. *Apoc.* 6. Stellæ de cælo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos, cum à vento magno mouetur. Hoc autem ostendit, subdens [Ecce populus tuus vt mulieres] hoc est , vt effœminati sunt nihil virilitatis habentes respectu Alexandrinorum [in medio tui] vbi fortior esse deberet. *Isa.* 3. Dabo pueros principes eorum , & effœminati dominabuntur eis. Et ideo, supple [inimicis tuis] hominibus , supple, & dæmonibus[ad apertionem pandentur] vt vndique possint ingredi [portæ terræ vestræ] hoc est, omnium ciuitatum quæ sunt in terra vestra. *Iere.* 9. Ascendit mors per fenestras, ingressa est domos nostras[deuorabit ignis] libidinis quidem in peccatis , & iræ Dei in pœnis [vectes tuos] hoc est, Prælatos qui repagula contra hostes esse deberent. *Isa.* 45. Portas æreas conteram , & vectes ferreos confringam. Prælatus præceptis & comminationibus sonans, ostium æreum est ; officio autem, quod tamen non exercet, vectis ferreus est, præcipue quando rigidus & inflexibilis est. *Psal.* 106. Contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit.

Aquam] Hic quasi captam deridet. Niniuen, Et habet duas partes. Primo enim insultat ciuitati, & postea regi *ibi*[Dormitauerunt pastores tui] In primo duo sunt. Insultat enim ciuitati quantum ad munimenta ædificiorum, & quantum ad congregationes bellatorum *ibi* [Congregare vt bruchus]

Aquam propter obsidionem hauri tibi] ne scilicet potus desit hominibus & animalibus obsessis *Isa.* 22. simile ; Lacum fecistis inter duos muros, & aquam piscinæ veteris, supple , congregastis. Simile *Isa.* 7. vbi dicitur, quod Achaz erat ad extremum aquæductus piscinæ superioris. Considerabat enim qualiter piscina superior ciuitati influens, abundantiam aquæ præberet ciuitati obsessæ [exstrue munitiones tuas] in turribus scilicet & pinnis muri, & propugnaculis, vt scilicet hosti resistere possint,& [illegible] in pace intus reseruetis. *Psal.* 121. Fiat pax in v[illegible] ute tua, & abundantia in turribus tuis. *Isa.* 5. Æ[illegible]dificauit turrim in medio eius, *Cant.* 4. Turris Dauid ædificata est cum propugnaculis ; mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium. Qualiter autem hoc facere possit, subdit [intra in lutum] ex quo scilicet fiunt lateres [& calca] hoc est, commisce & apta lutum vt glutinosum & tenax sit[& subigens] hoc est,manus in partes luti subinferens [tene] hoc est,comprehende [laterem] hoc est , lutum formatum in laterem, ex quo scilicet ruinosa murorum reparare possis. *Gen.* 11. Habebant lateres pro saxis, & bitumen pro cæmento. *Isa* 16. His qui lætantur in muro cocti lateris, loquimini plagas suas. Et innuens,quod irrisio sit,scilicet,ac si dicat, Cum hæc omnia feceris, nihil valebit,subdit.

Ibi] hoc est,in illis munitionibus [comedet te] hoc est, deuorabit te [ignis] scilicet iræ Dei, & Nabuchonosor. *Deut.* 32. Ignis succensus est in furore meo,& ardebit vsque ad inferni nouissima, deuorabitque terram cum germine suo. Simile. *Thren.* 2. Succendit in Iacob quasi ignem flammæ deuorantis in gyro[& peribis] in corpore scilicet [gladio] regis scilicet Babylonis *Iob* 19. Fugite à facie gladij ; quoniam vltor iniquitatum gladius est. Et modum deuorandi subdit [deuorabit te vt bruchus] *Hieronymus.* Sicut humus a brucho , ita in gladio furentis exercitus deuoraberis. Bruchus enim nihil relinquit viroris. *Isa.* 1. Gladius meus deuorabit vos,quia os Domini locutum est. *Deut.* 32. Si acuero vt fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea , reddam vltionem hostibus meis. *Hieron.* dicit,quod hæc spiritualiter

miseræ

miseræ animæ dicuntur, cui propter obsidionem tentationum à diabolo emissatum, aqua Scripturæ haurienda est. *Gene.* 24. Da mihi aquam de hydria tua vt bibam. Hydria enim hauritur aqua, & significat studium Scripturarum. In lutum, per propriæ vtilitatis considerationem intrandum est. *Iob* 10. Memento quod sicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me. Lutum hoc calcandum est per castigationem carnis. 1. *ad Corinthios* 9. Castigo corpus meum,& in seruitutem redigo. Manus huic luto subigenda est vt formetur ad virtutem. *Iob* 10. Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me totum in circuitu. Later corporis tenendus & restringendus est, ne lubricitate & mollitie fluat in vitia. *Psal.* 31. In chamo & fræno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Et nisi hæc fiant, gladius vltionis diuinæ deuorabit eam, vt bruchus, qui significat vermem conscientiæ. Et subdit de irrisione quantum ad congregationem bellatorum [Congregare ergo vt bruchus] congregatio bruchi significat congregationem plebeij populi [multiplicare vt locusta] Locusta quæ salit & longius volat, congregationem significat adiutorum longe lateque distantium. *Ioe.* 1. Residuum locustæ comedit bruchus. Et hoc quidem facere poteris, supple, quia.

Peccatrici animæ quæ sunt necessaria.

Plures fecisti negotiationes tuas] quas scilicet agebas super subiectos & confœderatos [quam sunt stellæ cæli] Hyperbole est, hoc est, innumerabiles fecisti sicut stellæ innumerabiles sunt. *Ezechie.* 28. In exitu negotiationum tuarum de mari implesti populos multos. De omnibus enim subiectis & finitimis ad lucrum negotiabatur Assyrius. Et hoc quidem quod sic te congregas & tuos, non valebit [Bruchus expansus est] hoc est, sicut bruchus natis alis expansus est ad volandum, ita populus tuus propter peccata traditus est ad transmigrandum [& auolauit] hoc est, velociter in captiuitatem abijt. *Psal.* 54. Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine.

Custodes tui quasi locustæ] supple, sunt. Et custodes vocat inferiores prælatos, quibus commissæ erant villæ ciuitatis circumquaque. *Prouer.* 30. Regem locusta non habet, & egreditur vniuersa per turmas [& paruuli tui] filij scilicet: consumunt enim omne quod viride est. *Psal.* 104. Dixit, & venit locusta & bruchus, cuius non erat numerus [quasi locustæ locustarum quæ consident] hoc est, simul sedent [in sepibus] hoc est, ruinosis & vilibus munitionibus & cito capiendis. *Isa.* 5. Auferam sepem eius,& erit in direptionem [in die frigoris] hoc est, præsentis necessitatis vt ab hoste defendantur [sol ortus est] hoc est, claritas & ardor zeli Dei ad vindicandum. *Iaco.* 1. Exortus est sol cum ardore, & arefecit fœnum [& auolauerunt] in captiuitatem scilicet [& non est cognitus locus earum] destructis scilicet villis, & ædificiis [vbi fuerint] destructi enim sunt sine spe reædificationis. *Psalm.* 36. Transiui, & ecce non erat; quæsiui, & non est inuentus locus eius. *Eccl.* 43. Sicut locusta demergens descensus eius. Hoc (vt dicit Hieronymus) de voluptuosis dicitur, qui omne viride consumunt sicut locustæ, & in sepibus, hoc est, in beneficiis ecclesiæ resident tempore frigoris, quo infriguit charitas, & inualuit carnalitas. Prælatorum [dormitauerunt] insultat hic regi & principibus, & improperat eis duo, scilicet quod voluptatibus detenti in vigilantia curæ pastoralis dormitauerunt, & quod populus eorum negligentia dispersus sit. Et subiungit quod ideo maxima plaga percussi sunt.

Voluptuosi locustis sunt similes.

Dormitauerunt pastores tui] hoc est, principes qui cura & vigilantia pascere debebant populum, dormitauerunt per inertiam voluptatibus consopiti. *Matth.* 25. Dormitauerunt omnes, & dormierunt. *Prouerb.* 5. Vsquequo piger dormis? [rex Assur] & arguit regem quod tales Prælatos negligentes instituit. Et hoc videtur in Ecclesiæ Prælatis qui tales instituunt. Contra quod dicitur *Luc.* 2. Pastores erant in regione eadem vigilantes & custodientes vigilias noctis super gregem suum. Rex autem Assur magnus rex fuit super alios regnans. *Isa.* 10. Visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur. Et ideo, supple [sepelientur principes tui] interfecti scilicet à Babyloniis vel à diabolo. Principes enim tales causa sunt peccati populi, sicut dicitur *Osee* 7. Cœperunt principes furere à vino, erroris scilicet & insaniæ Et statim sequitur, Extendit manum suam cum illusoribus, supple, populus. Vnde ibidem dicitur, In malitia sua lætificauerunt regem & in mendaciis principes. Hinc est quod *Nume.* 25. præcipitur, quod mali principes suspendantur contra solem, vt scilicet pœna eorum clare visa, populus emendetur. Interfectis autem principibus, populum dispergi necesse est. Et hoc est quod sequitur [latitauit populus tuus] fugiens scilicet [in montibus] & in cauernis scilicet petrarum. Et simile *Matth.* 26. Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Sicut & nunc videmus, quod pastoribus interfectis in peccato, grex per syluestria dispergitur. 3. *Regum vlt.* Non habent isti dominum, reuertatur vnusquisque in domum suam [& non est qui congreget] populum scilicet sicut oues errantem, sicut bonus pastor dicitur congregare. *Isa.* 40. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit, fœtas ipse portabit. *Zachar.* 11. Pasce pecora occisionis, quæ qui possederant, occidebant, & non dolebant, & venundabant ea, dicentes; Benedictus Dominus, diuites facti sumus. Non enim quærebant salutem ouium, sed lucra; propter quod sequitur, quod plagati sunt plaga manifesta.

Principiū in tertia plebs delinquit.

Non est obscura contritio tua] nota enim est per totum mundum. 2. *Regum* 12. Ego faciam verbum istud in conspectu omnis Israël,& in conspectu solis huius. Quæ confusio illos potissimum manet, qui non abscondentes peccata sua alios scandalizant. *Isa.* 3. Peccatum suum sicut Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt [pessima est plaga tua] *Glossa*, quæ manu medici non potest curari; non quidem ex impotentia medici, sed quia infirmus contraria facit medicinæ. *Iere.* 10. Væ mihi super contritione mea, pessima plaga mea. *Iere.* 30. Insanabilis est fractura tua, pessima plaga tua. Non est qui iudicet iudicium tuum, ad alligandum curationem tuam: vtilitas non est tibi [omnes qui audierunt auditionem tuam] hoc est, famosum interitum tuum & durum. *Isa.* 21. Horrui cum audirem, turbatus sum cum viderem, emarcuit cor meum, tenebræ obstupefecerunt me [compresserunt manum super te] admirantes scilicet & plaudentes super interitu tuo. *Ezechie.* 21. Plaude super femur fili hominis, quia gladius factus est in populo meo. Et post pauca: Percute manum ad manum, & duplicetur ac triplicetur gladius inter-

Tyrannorum læta semper sunt parentalia.

fectorum. *Isa.* 55. Omnia ligna regionis plaudent manu. Ligna regionis vocat populos prius oppressos, qui de morte gaudent oppressoris. Et subiungit causam, Ac si dicat, Nec est mirum.

Quia super quem non transiit] opprimendo scilicet [malitia tua semper] *Hieronymus*. Nullus tuo vulneri donauit lacrymas, quia nullus est super quem non fuerit malitia tua, quæ non est permanens, sed transitoria; hoc enim consolatio est. *Iere.* 22. Non plangent eum, væ frater, væ soror, non concrepabunt ei, væ domine, & væ inclyte. Simile *Isa.* 14. Conquieuit & siluit omnis terra, gauisa est & exultauit, abietes quoque lætatæ sunt super te, & cedri Libani, ex quo dormisti non ascendet qui succidat nos. Vnde *Titus Liuius* narrat quod in morte Neronis, qui multos offenderat & rempublicam pessime rexerat, cum multi lætarentur, & sperarent ex morte eius ad meliora proficere, cornicula sedens in turri montis Tarpeij conuertens se ad ciuitatem, clara voce clamauit, Semper erit bene. Quod versu comprehendens Ouidius, dixit:

Montis Tarpeij qui sedit culmine cornix,
Est bene non potuit dicere, dixit, erit.

Ac si dicat, Ablato omnis boni obstaculo, in futurum ad meliora proficiet respublica.

D. ALBERTI,

D. ALBERTI MAGNI, EPISCOPI RATISPONENSIS, DOCTRINA TOTO ORBE CELEBERRIMI, ORDINIS PRÆDICATORVM.

In Habacuc Prophetam Enarratio.

PROLOGI DIVI HIERONYMI in Habacuc Prophetam explicatio.

VATVOR Prophetæ] In isto prologo sex dicit Hieronymus. Primum est de principio, quod est onus, secundum de nomine, quod est Habacuc *ibi* [Qui vel ex eo] Tertium de intellectu prophetiæ contra Montanum hæreticum *ibi* [Necnon & hoc animaduertendum] Quartum de materia *ibi*] Illud quoque disce]Quintum de tempore prophetiæ *ibi*[Et vt scias eo tempore fuisse Habacuc] Sextum de modo contextionis prophetiæ *ibi* [Interim secundum literam causatur.]

Quatuor Prophetæ] non simpliciter inter omnes[in duodecim Prophetarum volumine sunt] supple,qui onera ponunt ; extra autem hos & Isaias multa ponit onera.Qualiter autem isti quatuor onus ponant , subdit[è quibus] scilicet duodecim [tres in principio]librorum suorum,supple [lemma] Hebræum est[id est, pondus]latine [titulum habent]hoc est, in principiis librorum,vbi ponunt prophetiæ suæ titulos; per quod significatur quod oppressionem & tribulationem alicuius gentis prophetant. Pondus enim & onus & massa & assumptio tribulationem significant,quæ diuersi interpretes sic transtulerunt ; sicut & *Iob* 16. dicitur: Nunc quoque oppressit me dolor meus , & ad nihilum redacti sunt omnes artus mei. Et qui sunt illi,subdit[Nahum]qui onus Assyriorum [Habacuc] qui onus Chaldæorum [& Malachias] qui onus Israel & sacerdotum. Et subdit de quarto [Porro Zacharias in medio]hoc est,nono cap. [& circa finem]hoc est,ante finem cap.12. [duos huiusmodi ponit titulos]onus scilicet [ex quibus]scilicet titulis vnus est cap.9.[Onus verbi Domini in terra Adrach & Damasci requiei eius] quia ibi contra Assyrios prophetat [alter in fine] hoc est, 12.scilicet[Onus verbi Domini super Israel] scilicet prophetat : quia ibi prophetat contra Israel & sacerdotes. Et subdit de expositione horum [De Nahum orationibus tuis]ò Paula [iam liber editus est]expositionis scilicet [de Zacharia & Malachia,si vita comes fuerit]proposito scilicet [differetur] per expositionem faciendam. Zachariam enim & Malachiam Exuperio Tolosano Episcopo exposuit [nunc Habacuc] hoc est , expositionem Habacuc[habemus in manibus] hoc est,in operationibus : quam tamen expositionem non Paulæ, sed Chromachio direxit. Et subdit de nomine Prophetæ.

Qui]scilicet,Habacuc [vel ex eo quod amabilis *Habacuc.* Domini est,vocatur]hoc est,interpretatur [amplexatio]amantium enim est amplexari.*Deut*.33.Beniamin , amantissimus Domini : in eo quasi in thalamo iugiter morabitur. *Cant*.2. Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me [vel] supple,dicitur amplexatio[quod in certamen verborum]scilicet[& luctam] rationum scilicet iustitiæ[& vt ita dicam]cum reuerentia, supple[amplexum]hoc est,apprehensionem cum Deo , ac si manus ad manus cum Deo se apprehendat ; sicut fecit Iacob cum Angelo *Gen*. 32. & *Osea* 12. [Deo congreditur]disputando scilicet *Iob* 13.Ad Omnipotentem loquar , & disputare cum Deo cupio. His,supple,duabus rationibus[amplexantis]id est, luctantis sortitus est nomen, Et subdit rationem [Nullus enim] supple, Prophetarum [tam audaci *Audacia* voce] Audacia hic dicitur non præsumptio , non *Prophetæ.* timens timenda, sed confidentia reuerentiam altioris non attendens : sicut sæpe Sancti ex confidentia reuerentiam diuinæ maiestatis , quasi non attendentes audacter loquuntur [ausus est Deum

ad disceptationem]hoc est, disputationem[iustitiæ prouocare.]

Contra hoc videtur esse instantia: quia dicitur *Iob* 21. Quare impij viuunt, sublimati sunt, confortatique diuitijs? *Iere.* 12. Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui præuaricantur & inique agunt? *Gen.* 18. Non est hoc tuum qui iudicas omnem terram. Et *ibidem*. Absit à te, vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio. Ad hoc dicendum, quod singuli de reuerentia aliquid præmiserunt, antequam in talia verba prorumperent. Abraham quidem, Loquar ad Dominum meum, cum sim puluis & cinis. *Iob* 23. Ego quando recordatus fuero, pertimesco, & concutit carnem meam tremor. *Iere.* 12. Iustus quidem tu es Domine, si disputem tecum. Iste autem in prima disputatione nihil præmittit de reuerentia; sed statim prorumpit in vocem querelæ, dicens: Vsquequo Domine, &c. In secunda vero disputatione iam instructus à responso Domini, antequam prorumpat in disputationem, præmittit: Mundi sunt oculi tui ne videas malum. Et ideo solus in hac audacia esse dicitur.

Et dicere ei]Domino scilicet per sensum, non per verba[cur in rebus humanis] publicis scilicet [& mundi istius pompa] quia iudices magis pompa quam iuris ordine præsunt[tanta rerum versetur iniquitas] qua scilicet bonus opprimitur, & malus exaltatur: hoc enim innuitur his verbis, Vsquequo Domine clamabo cum bonis, & non exaudies? Cum dicatur in *Psal.* 9. Desiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua. *Prouerb.* 10. Desiderium suum iustis dabitur[vociferabor] hoc est, querulis vocibus scilicet[ad te vim patiens]cum bonis [& non saluabis?]*Isa.* 33. Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor vt columba. Et iterum, supple[Quare ostendisti iniquitatem & laborem]bonorum scilicet[videre]hoc est, annuntiare præuisam? Libentius enim fausta quàm infausta prænuntiaret. Et hæc fuit causa quare fugit Ionas, ne scilicet ex comparatione pœnitentiæ Niniue, condemnationem populi sui non pœnitentis annuntiare videretur. Et iterum, audacter dicit, supple [lacerata est lex] iusta scilicet conuersa in abusum tyrannidis[& non peruenit vsque ad finem iudicium]hoc est, vsque ad debitam causæ decisionem. Et huius subiungit causam esse Domini dissimulationem[quia impius præualet aduersus iustum] te scilicet dissimulante[Ideo egreditur iudicium peruersum]in causarum scilicet decisione. Dicit enim *Glossa ad Rom.* 1. super illud: Non solum qui faciunt ea, sed & qui consentiunt facientibus, quod consentit, qui non contradicit. Positis exemplis, arguit, quod audacter dicta sunt, subdens[Vides]ô Paula vel Chromachi[quam temeraria vox sit]hoc est, esse videatur[& quodammodo blasphemantis]supple, sit vox hæc[Creatorem suum ad iudicium]disceptationis scilicet[prouocare] *Iob* 15. Arguis verbis eum qui non est æqualis tibi, & loqueris quod tibi non expedit. Et *post pauca*. Imitaris linguam blasphemantium. Blasphemia enim est impositio falsi criminis in Deum, quod facit qui vias Domini æquas non esse dicit. *Ezech.* 18. Dixistis, Non est æqua via Domini & vas fragile] terreum scilicet aduersus figulum] qui potestatem habet luti. *Iere.* 18. [cur tale vel tale factum sit] vrceus vel amphora, fœdum vel pulchrum[disputare] *Rom.* 9. O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid fecisti me sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa aliud quidem vas facere in honorem, aliud vero in contumeliam? Et subdit de intellectu Prophetæ contra Montanum. *Montani damnata hæresis.*

Necnon & hoc animaduertendum] supple, est [quod assumptio vel pondus]siue onus, quo scilicet intitulatur prophetia[quæ grauia iam esse diximus]hoc est, grauitatem significate[Prophetæ] scilicet Habacuc[visio est]hoc est, certa per intellectum comprehensio[& aduersus Montani]hæretici[dogma peruersum]qui dixit, quod Prophetæ arreptitio spiritu in extasi mentis nescientes quid loquerentur, loquuti sunt[intelligit] iste Propheta [quod videt] *Dan.* 10. Intelligenti a opus est in visione[nec vt amens]loquitur, id est, qui in mente non habeat quod dicit. 1. *ad Corinth.* 15. Malo quinque verba loqui sensu meo, quam decem millia verborum in lingua[nec more insanientium fœminarum] quæ facilius quam viri gaudio vel tristitia insaniunt[dat sine mente sonum] hoc est, sine intellectu. *Psalm* 84. Audiam quid loquatur in me Deus Dominus. Hoc autem probat per Apostolum, subdens[Vnde & Apostolus] 1. *ad Corinth.* 14. scilicet[iubet]hoc est, præcipit[vt si prophetantibus aliis] hoc est, aliis quibusdam in Ecclesia[alij] prius scilicet non prophetanti[fuerit reuelatum] à spiritu scilicet prophetico[taceant qui prius loquebantur]& dent locum ei qui reuelationem accepit, supple[Et statim subiunxit] Apostolus scilicet[Non est (inquit) dissensionis Deus, sed pacis]& intelligitur, quod non est dissensio inter Spiritum reuelantis Dei, & spiritum hominis cui fit reuelatio: vt scilicet, quando Spiritus Dei mouet ad loquendum, spiritus hominis loqui nolit: sed concordia est inter vtrumque spiritum. Et ex hoc arguit, subdens[Ex quo]scilicet, dicto Apostoli[intelligit, cum quis]hoc est, aliquis[ex voluntate]libera[reticet] quando vult [& ali] locum dat ad loquendum] pro libera voluntate, talem, supple[posse & loqui & tacere cum velit; qui autem in extasi]hoc est, in excessu mentis vt arreptitij[id est, inuitus]alio scilicet cogente [loquitur, nec tacere in sua potestate habet nec loqui]Et subdit quarto de materia.

Illud quoque disce]ô Paula vel Chromachi[quia semel à me violenter exigis] hoc scilicet tibi exponi[vt quasi quosdam gradus]hoc est, per quosdam gradus[& scalas] hoc est, per quasdam scalas [ad altiora nitenti]eo quod per historiam ascenditur ad allegoriam, & per historiam & allegoriam ad tropologiam, & per hæc tria ad anagogiam, per nisum siue conatum studentis[historiam tibi] qui primus gradus est[interpreter] hoc est, exponam. Et alludit ei quod est *Gen.* 18. vbi Angeli ab inferioribus ascenderunt in cælum per scalas: sicut & exploratores ascenderunt ad superiora domus Raab *Iosue* 2. Sic Iudith in superiora domus ascendit *Iudith* 8. Sic gradibus ascenditur ad templum *Ezech.* 40. Scias, inquam[prophetiam]hanc, supple, esse[contra Babylonem] historialiter[& Nabuchodonosor regem Chaldæorum] de quorum scilicet onere prophetat. Et ex hoc elicit ordinem ad immediate præcedentem Prophetam, subdens[vt quomodo prior Propheta Nahum]de quo habitum est[quem Habacuc sequitur] secun-

dum

dum otdinem Hebræorum [vaticinium habuit contra Niniuen]metropolim ſcilicet , vbi etat ſedes regni[& Aſſyrios]id eſt , teguum Aſſyriorum [qui vaſtaueruot decem tribus]4.*Reg*.17. [qui vocantur Iſrael] eo quod plures tribus filiorum Iſrael babebant[ita & Habacuc]iſte ſcilicet Propheta[propheriam habeat] hiſtorialiter [aduerſus Babylonem]metropolim ſcilicet, & ſedem tegni [& Nabuchodonoſot]regem ſcilicet Chaldæomm [à quibus]rege & regno Chaldæorum[Iudas]hoc eſt, duæ tribus[& Ieruſalem] metropolis duarum tribuum[templumque ſubuerſa ſunt]4. *Reg.vlt*. Et ſubdit , probans hoc eſſe tempus iſtius prophetiæ.

Iſrael.

Er vt ſcias eo tempore fuiſſe Habacuc] Quia enim reges oon habet in titulo , per coniecturas oportuir probarj tempus prophetiæ eius[quo iam duæ tribus, qui Iuda vocabantur] quamuis enim eſſent Iuda & Beniamin & Leui ; tamen quia Leui ſacerdotium habuit, & ideo regibus non ſubiacebat , & Beniamin principatum non habuit , ſed Iuda , ideo à Iuda regnum denominatur [ductæ eranr in captiuitatem]à Chaldæis ſcilicet[Daniel] hoc eſt,liber Danielis [docere te poterit] cap.14. [ad quem] ſcilicet Danielem [in lacum leonum Habacuc cum prandio mittitur] quod non fieret, niſi Daniel cum duabus tribubus in Babylonem fuiſſet tranſlatus. Er quia infirmitatem haber hæc probatio,ideo ſubdit [Quanquam apud Hebræos] apud quos primus fons veritatis eſſe deberet [hæc ipſa non legatur hiſtoria] de Habacuc ſcilicet , & lacu leonum. Et ideo aliter confirmat , ſubdens [Igitur ſiue quis recipit ſcripturam illam] Danielis ſcilicet 14.[ſiue non recipit]eo ſcilicet quod in canone Hebræorum non eſt [vtrunque pro nobis eſt]hoc eſt,contra nos non eſt. Et hoc probat,ſubdens ſubdiuiſionem[aut enim recipit , &] ſupple, ſequitur,quod[iam poſt factam rem]hoc eſt,tranſlationem duarum triboum [liber Habacuc texitur] & ſic habetur propoſitum [aut non recipit] alia pars diuiſionis[&]ſupple,tunc ſequitur , quod [quaſi Propheta ſcribit] onera ſcilicet Babyloniorum[quæ ventura cognoſcit]& ſic,ſopple , iterum habetur propoſitum ; quia tunc onus Babylonis deſcribit propter afflictionem duarum tribuum, quæ iam præteriit. Sexto ſubdit excuſationem quorundam quæ ponuntur in litera , quæ primo narrat, ſecundo excuſat , tertio excuſationem per auctoritatem Apoſtoli confirmat. Narrando quinque ponit.

Iuda.

Habacuc prandium affert Danieli.

Interim ſecundum literam cauſatur] hoc eſt querulatur[aduerſus Deum Propheta]hoc eſt , aduerſus Dei diſpoſitionem [cur Nabuchodonoſor] prophanus ſcilicet[templum vaſtet & Iudam]hoc eſt, regnum duarum tribuum vaſtare permittatur. Secundo[cur Ieruſalem vrbs Domini]quondam à Domino electa[deſtruatur]hoc eſt, deſtrui permittatur. Tertio[quare clamet populus Iudæorum] ſcilicet oppreſſus[& non audiatur] hoc eſt , exaudiatur à Domino. Et hoc vlterius exponit , ſubdens,ſupple,cur[vociferetur ad Dominum] populus ſcilicet[oppreſſus à Chaldæis] impiis ſcilicet, & iniuſtis [& non ſaluetur] Et quarto [quare & ipſe Propheta]Habacuc ſcilicet [vel populus , ex cuius perſona loquitor,ad hoc vixerit]hoc eſt , ad hoc permiſſus ſit viuere[&] id eſt[huc vſque pro ductus ſit]in vita,ſupple[vt iniquitatem hoſtium] opprimentium ſcilicet[& ſuum] hoc eſt , ſuorum Iudæorum ſcilicet[viderit laborem] hoc eſt , oppreſſionem. Et quinto [cur iniuſtitia præualeat aduerſum ſe]hoc eſt,ſuos. Chaldæi enim iuſtitiam non habebant aduerſum Iudæos. Et horum ſubdit tres excuſationes per ordinem.

Et hæc dicit præ mentis anguſtia]Mens autem improprie ſumitur : mens enim Sancti non premitur,cum perturbatio non cadat in ſapientem,vt dicit Socrates[neſciens]hoc eſt , formam neſcientis aſſumens. Simile 1.*Cor*.4. Hæc autem fratres transfiguraui in me & Apollo, propter vos[aurum in igne conflari]hoc eſt,depurari.*Sap*.3. Tanquam aurum in fornace probauit eos [& tres pueros] *Dan*.3.[de camino ignis]hoc eſt, de fornace Babylonis [puriores exiſſe] inquantum iam probati erant [quam intrauerant] tunc enim non erant probati.Secunda excuſatio.

Cur Deus permittat iuſtos affligi ab impiis.

Sed & hoc generaliter accipere poſſimus] hoc eſt,intelligere,quia acceptiua virtus eſt intellectus [quod ex perſona humanæ impatientiæ loquatur] Impatientia hic dicitur à priuatione actus patientiæ , non à priuatione habitus. Et cum duplex ſit actus patientiæ , vnus ſubſtantialis , & alter accidentalis ; ſubſtantialis quidem(vt dicit *Tullius*)eſt æquanimis aduerſariorum perpeſſio ſiue toleratio : accidentalis autem eſt in turbatione (quæ propaſſio eſt)diſſimulatio doloris, & hunc ſecundum actum priuat , cum dicitur , Humanæ impatientiæ,& non primum. Conceditur enim Sanctis , cum in turbatione paſſionis ſunt , internum animi dolorem per querelas non excedentes oſtendere : ſicut & Dominus fecit *Matth*.26. Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem. Er hoc eſt quod ſequitur [vt in querulam vocem & plenam doloris] hoc eſt , plenum dolorem ſignificantem [erumpat] vi ſcilicet doloris eogente. *Baruch* 3. Anima in anguſtiis & ſpiritus anxius clamat ad te Domine[dicens , Quare reſpicis contemptores?] reſpectu ſcilicet proſperitatis[& taces]hoc eſt,diſſimulas[conculcante impio iuſtiorem ſe ?]Et ſubiungit excuſationem tertiam.

Patientiæ duplex eſt actus.

Hoc autem loquitur neſciens]hoc eſt , neſcientis ſiue non aduertentis figuram aſſumens[iudicia Dei inueſtigabilia]ſupple , eſſe[& profundum diuitiarum ſapientiæ] in ordine ſcilicet diuinorum [& ſcientiæ]in diſpoſitione humanorum [eios]id eſt Dei.*Rom*.11. O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei ! quam incomprehenſibilia ſunt iudicia eius,& inueſtigabiles viæ eius! [quod non ita videt Deus]hoc eſt,videndo diſpenſat[vt videt homo]*Iob* 10.Nunquid oculi carnei tibi ſunt , aut ſicut videt homo , & tu videbis? [homo tantum præſentia reſpicit]1. *Regum* 16. Homo videt quæ parent , Deus autem intuetur cor [Deus futura & æterna cognoſcit]& , ſupple , præſentia ad æterna obtinenda diſpenſat[Et quomodo ſi ægrotus] inducit ſimile ad declarandum quod dixit[& æſtuans febribus] æſtus enim febris ſitim prouocat & deſiderium contrarij , frigidi ſcilicet , & humidi [aquam frigidam poſtulet] quæ tunc in præſenti æſtum febris extinguat, quamuis in poſterum adaugeat[& dicat ad medicum] rationes ſcilicet aſſignans quare poſtulet aquam[vim patior]à dolore ſcilicet. *Iſa*.38. Domine vim patior , reſponde pro me[crucior]febri ſcilicet[exanimor]æſtu ſcilicet [vſquequo medice clamabo & non exaudies?] Quaſi dicat.Videtis eſſe durus[& reſpondeat ei ſapientiſſimus] in conſideratione circumſtantiarum

febris

febris[& clementissimus] ad ægrotum [medicus, Scio quo tempore debeam, quod postulas dare]sanitatem scilicet[non misereor modo] quia modo obesset [quia misericordia ista crudelitas] supple, esset[& voluntas tua] quæ scilicet ex æstu febris facta est[contra te petit]hoc est, contra sanitatem tuam Et simile adaptat, subdens [ita & Dominus noster] facto, supple, facit, & si non verbo dicit [sciens clementiæ suæ pondera] quid scilicet & cui dispenset[atque mensuras[scilicet, quando dispenset. *Sap.*11. Omnia in numero & mensura & pondere disposuisti[interdum non exaudit clamorem]secundum scilicet præsentem subuentionem. Et huius subiungit duas causas.

Vt eum probet] hoc est probatum ostendat[& magis prouocet eum ad rogandum] Ex hoc enim quod differtur exauditio,deuotius oratur. Et hoc explanat,subdens [& quasi igne excoctum iustiorem & puriorem faciat] *Psal.*16. Igne me examinasti,& non est inuenta in me iniquitas. Ad hæc confirmãda inducit auctoritatem Apostoli[Quod intelligens Apostolus secundum id quod misericordiam consequutus est à Domino] 1.*ad Timoth.* 1.Misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci[ait]2.*ad Corinth.*4. [sed non deficimus] supple,in tribulatione Litera nostra sic habet, Iuxta quod misericordiam consequuti sumus, non deficimus,sed abdicamus occulta dedecoris. Et tunc quod sequitur [& benedicimus Dominum in omni tempore]est de *Psal.*33. [& scit] supple, illud *Matth.*10.& 24. [quia qui perseuerauerit vsque in finem,hic saluus erit ; & glotiatur] supple, Apostolus[in labore & dolore]2.*ad Corinth.*12. Libenter glotiabor in infirmitatibus meis [& cum *Iere.* 20.]secundum *Septuaginta*[dicit,Tribulationem & misericordiam inuocabo] quod explanans, subdit [vt quomodo alius inuocat Deum] supple, pro prosperis[sic sanctus vir & bellator ,inuictus]*Sap.* 10.Certamen forte dedit illi ,vt vinceret[ad excercendum se]supple,in virtute [& comprobandum] hoc est, probatum ostendendum[tribulationem] in corpore[& miseriam] in paupertate [inuenire desiderat]*Psal.*114.Tribulationem & dolorem inueni,& nomen Domini inuocabo.

Habacuc Propheta.

CAPVT I.

Onus quod vidit Habacuc] Ista prophetia in duas partes diuiditur : titulum scilicet, & tractatum Titulus continet tria : materiam scilicet,modum reuelationis, & auctoritatem. Materia intelligitur per hoc quod dicit.

Onus] quod significat massam tribulationis opprimentem,quam prophetat super Babylonios. *Iere.*23.Vos estis onus ,proiiciam quippe vos, dicit Dominus *Psal.*37. Sicut onus graue grauatæ sunt super me. *Thren.*1. Euigilauit iugum iniquitatum earum in manu eius , conuolutæ sunt & impositæ collo meo[quod vidit]hoc est,certitudinaliter per intellectum accepit *Isa.*1. Visio Isaiæ. Ab hac visione Prophetæ videntes dicebantur 1.*Reg.*9. *Dan.*10.Intelligentia opus est in visione. *Eccl.*48.

Propheta cur videntes sint dicti.

Spiritu magno vidit vltima [Habacuc Propheta] describit seipsum à nomine & dignitate, vnde certitudinem veritatis ostendit : amplexans enim Deum,tangit eum & tactu certificatur & apprehensione : quam apprehensionem sequi se dicit *Apostolus Philip.* 3. Fratres ego me non arbitror apprehendisse, sequor autem si quo modo comprehendam in quo comprehensus sum. *Cant.*8. Dilecte mi apprehendam te [Propheta] dicit dignitatem & certificat spiritum reuelantem. *Sap.*8. Spiritus sapientiæ per nationes in animas sanctas se transfert , amicos Dei & Prophetas constituit.

Vsquequo Domine] Hic incipit prophetia, & habet tres partes. Primo enim proponit querelas populi impatientis.Secundo contemplatur, vt audiat responsiones consolantis,*infra* 2.*cap.ibi*[Super custodiam meam stabo] Tertio gratias agit pro beneficio liberationis,*infra* 3 *ibi* [Domine audiui]Prima in tres diuiditur.Primo enim proponit querelas. Secundo ex responso Domini describit querelarum causas *ibi* [Aspicite in gentibus]Tertio rogat vt temperentur causæ dolorum,*ibi*[Nunquid non tu à principio Domine] Querelæ tres habent diuersitates. Primo enim querulatur,quod per præsentem liberationem non exauditur : secundo,quod Sancti à malis opprimuntur : tertio, quod ordo omnis iustitiæ confunditur.

Vsquequo Domine clamabo]supple, ad te per cordis deuoti intentionem. *Psal.* 12. Vsquequo Domine obliuisceris me in finem , auertis faciem tuam à me?[& non exaudies]hoc est, vt ita audias quod extra tribulationem me ponas. *Iob* 30. Clamo ad te, & non exaudis me : sto , & non respicis me : mutatus es mihi in crudelem , & in duritia manus tuæ aduersaris mihi. *Thren.*3. Et cum clamauero & rogauero,excludit orationem meam. Sed quia anxius,non tantum corde , sed etiam ore clamat,subdit[vociferabor ad te]hoc est , diuersis vicibus querelam ostendam [vim patiens]& ideo necessitatem querulandi habens. *Isa.*38. Domine, vim patior,responde pro me.*Psal.*16. Circuibo & immolabo in tabernaculo tuo hostiam vociferationis[& non saluabis] *Iere.*14. Quare futurus es velut vir vagus & fortis qui non potest saluare? [Quare ostendisti mihi] Secunda diuersitas querelarum[iniquitatem]malorum scilicet opprimentium[& laborem]bonorum scilicet oppressorum. Sensus est. Quare permisisti me tamdiu viuere vt ista viderem.Simile 3.*Regum* 19. vbi Elias exagitatus à Iezabel,petiuit animæ suæ vt moreretur, *Tob.*3. ad exprobrationem vxoris dixit Tobias: Fac mecum misericordiam , & præcipe in pace recipi spiritum meum.1. *Mach.*2. Væ mihi,vt quid natus sum videre contritionem populi mei , & videre contritionem ciuitatis sanctæ?Et post pauca,Ecce sancta nostra & pulchritudo nostra desolata est : & coinquinauerunt eam gentes , quo ergo nobis adhuc viuere ? Quid autem sit videre iniquitatem & laborem , subdit [videre prædam] quo scilicet Sancti deprædati sunt. *Isa.*59. Qui recessit à malo,prædæ patuit. Et hic fuit labor[& iniustitiam]contra me,supple,factam. Et hæc fuit iniquitas. *Eccl.*4. Vidi calumnias quæ sub cælo geruntur], & lacrymas innocentium , & neminem consolatorem,nec posse resistere eorum violentiæ, cunctorum auxilio destitutos : & laudaui magis mortuos quam viuentes. Et subdit tertiam diuersitatem

ſitatem[Quare reſpicis contemptores ?] reſpectu ſcilicet proſperitatis & felicitatis temporalis. *Iere.* 12. Quare via impiorum proſperatur, bene eſt omnibus qui præuaricantur & inique agunt? *Iob* 12. Abundant tabernacula prædonum. Et *ibidem* 21. Quare ergo impij viuunt ſublimati confortatique diuitiis?[& taces]hoc eſt, diſſimulas, cum iudicare poſſis [conculcante impio] rege Babyloniorum, vel diabolo [iuſtiorem ſe] Quamuis enim coram te nullus ſit iuſtus. *Iſa.* 64. Facti ſumus vt immundi omnes nos, quaſi pannus menſtruatæ vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ. Tamen conculcatus iuſtior eſt conculcante coram hominibus. *Iſa.* 57. Non cogitaſti in corde tuo, quia ego tacens & quaſi non videns: Quod autem ex hoc confundatur omnis ordo iuſtitiæ, oſtendit ſubdens[& facies]per hoc, ſupple, videre[homines]ad imaginem tuam factos [quaſi piſces maris]ſupple, eſſe, hoc eſt, quod non aliam vel maiorem curam habeas de hominibus quam de piſcibus, in quibus maior deuorat minorem, quaſi ex lege. 1. *ad Corinth.* 9. Nunquid de bobus cura eſt Deo: an propter nos hoc vtique dicit? *Gloſſa.* Quamuis Deus curam habeat de omnibus; tamen de irrationabilibus curam non habet vt ponat eis legem ſicut hominibus[& quaſi reptilia non habentia ducem]hoc eſt, legem iuſtitiæ, qua ducantur & regantur; ſed feruntur ſecundum concupiſcentias & iras ſuas. *Prou.* 30. Regem locuſta non habet, & egreditur vniuerſa per turmas[& factum eſt iudicium]ſcilicet, peruerſum. Et hoc exponens, ſubdit[& contradictio potentior] ſupple, quam iuſtitia. Et eſt ſenſus, quod iudicio recto & iuſtitiæ contradicitur, & contradicens potentior eſt, inualeſcit & obtinet. *Amos* 5. Odio habuerunt corripientem in porta, & loquentem perfecte abominati ſunt. Quod plangit *Ieremias* cap. 15. Væ mihi mater mea, quare me genuiſti virum rixæ, virum diſcordiæ in vniuerſa terra? Bellum enim irreconciliabile eſt(vt dicit *Auguſtinus*)inter veritatem & errorem, dum ſe & veritas tenet & impietatis error obnititur. Et quod ex hoc ordo rerum confundatur, ſubdit [propter hoc lacerata eſt lex]omnis, ſcilicet, naturalis, diuina, & poſitiua, & breuiter omnis regula iudicij. *Iſa.* 24. Tranſgreſſi ſunt leges, mutauerunt ius, diſſipauerunt fœdus ſempiternum; propter hoc maledictio vorabit terram. Et bene dicit, lacerata, quia lex iuſtitiæ plena eſt & clara, niſi per interpretationem violentam laceretur ad iniuſtitiam. *Iſa.* 10. Væ qui condunt leges iniquas, & ſcribentes iniuſtitias ſcripſerunt, vt opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent cauſæ humilium populi mei [&] quia, ſupple, lacerata eſt lex[non peruenit vſque ad finem]debitum, ſupple[iudicium]*Gloſſa.* Finis iudicij eſt iuſte iudicare, hoc eſt, per ſententiam ius ſuum vnicuique tribuere; cuius oppoſitum fit *Iſaia* 59. Propter hoc elongatum eſt à nobis iudicium, & non apprehendet nos iuſtitia. Et repetit cauſam, vt ſciatur hunc ſequi effectum [propterea egreditur iudicium peruerſum] per iniquas ſcilicet ſententias, per quas(ſicut dicit *Gloſſa*)innocens Chriſtus occiditur, & Barrabas latro dimittitur *Matth.* 27. *Iſaia* 1. Pupillo non iudicant, & cauſa viduæ non ingreditur ad illos. *Iob* 9. Terra data eſt in manus impij, vultum iudicum eius operit.

Veritatis & falsitatis bellum irreconciliabile.

Aſpicite in Gentibus]reſponſio Domini eſt reſpondentis ad querelas inductas. Reſpondet autem primo in vniuerſali, ſecundo determinando ad particulare ibi[Quia ecce ego.]

Aſpicite] Ac ſi dicat. Tu miraris quod impius præualet aduerſus iuſtum, ſed tu & alij Prophetæ nolite mirari; quia aſpicite, ſupple, ea quæ fiunt [in Gentibus] quod ſcilicet nulli parco iniquo. *Hebr.* 2. Omnis inobedientia iuſtam accepit mercedis retributionem[& videte]hoc eſt, conſiderate, & meas vindictas & iniquitates illorum. *Iſa.* 34. Accedite Gentes, & audite, & attendite populi orbis, & omne germen eius: quia indignatio Domini ſuper omnes gentes[& admiramini] opera ſcilicet mea, & illorum [& obſtupeſcite] Admiratio eſt ſuſpenſio in magnitudine facti: ſtupor autem cordis, inſenſibilitas & motus ſecundum ſiſtolem, eo quod nec cauſam nec modum nec rationem facti poteſt inuenire. *Iere.* 5. Stupor & mirabilia facta ſunt in terra. *Eccl.* 43. Terribilis Dominus & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipſius. Quid autem mirantur, ſubdit [quia opus factum eſt in diebus veſtris]tam grande, ſupple, in potentia, tam profundum in ſapientia [quod nemo credet cum narrabitur] præ magnitudine ſcilicet ipſius. Simile *Ioel.* 1. Audite hæc ſenes, & auribus percipite omnes habitatores terræ, ſi factum eſt iſtud in diebus veſtris & in diebus patrum veſtrorum. Hoc autem eſt quod vna gens præualet ad orbis caſtigationem, quæ ſtatim propria iniquitate ruitura ſit. *Iſa.* 10. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat ſpolia & diuidat prædam: & ponam illum in conculcationem vt lutum platearum. Ac ſi dicat. Primo quidem omnes ſpoliabit, poſtea conculcabitur vt lutum. Hoc autem opus determinat in quinque, patientia ſcilicet ferocitatis, regimine propriæ voluntatis, impetu nocendi, & ad rapinam velocitatis auiditate, & vniuerſalitate ſpoliationis, crudelitate inſpectionis & vniuerſalitate ſubiectionis orbis.

Deus peccatori non parcit.

Admiratio Stupor.

Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldæos] hactenus quieſcentes & quaſi dormientes, qui interpretatione nominis vicem dæmonis habent. Chaldæi enim feroces interpretantur. Simile. *Iſaia.* 13. Ecce ego ſuſcitabo ſuper vos qui argentum non quærant, nec aurum velint, ſed ſagittis paruulos interficient [gentem amaram] hoc eſt, ad amaritudinem perducentem. *Ruth* 1. Vocate me Mara, hoc eſt, amaram, quia amaritudine valde repleuit me Omnipotens. *Thren.* 3. Repleuit me amaritudine, inebriauit me abſynthio [& velocem] *Gloſſa* ad implenda præcepta Dei. Ex quo videtur, quod meruerunt, ſed ad hoc dicendum, quod hoc quod præcepit Deus, veloces erant ad implendum, ſed non ea intentione, qua Deus hoc præcepit. Deus enim ad correctionem præcepit Gentium caſtigationem; illi autem auiditate prædæ, & ambitione dominandi executi ſunt. *Iſa.* 10. Ipſe autem non ſic arbitrabitur, & cor eius non ita æſtimabit; ſed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum. *Prouerb.* 1. Pedes eorum ad malum currunt, & feſtinant vt effundant innoxium ſanguinem [ambulantem ſuper latitudinem terræ] hoc eſt, non contentam finibus ſuis, ſed volentem occupare totam terræ latitudinem. *Iob.* 1. Circuiui terram, & perambulaui eam. *Iſa.* 5. Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, vſque ad terminum loci; Nunquid vos ſoli habitabitis in medio terræ? Quod autem intentione prædandi hoc faciant, ſubdit [vt poſſideat

Chaldaus.

Meritò destituitur suis qui abutitur.

dcat tabernacula non sua] rapiendo scilicet & eijciendo alios à possessionibus suis. Hoc autem iuste permisit Deus & voluit; quia qui suis abutitur, iustum est vt a suis deiiciatur. *Isa* 22. Expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te. Sic angelus domicilium cæli, Adam vero paradisi perdidit habitaculum. *Psal.* 51. Propterea Deus destruet te in finem, euellet te & emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium. Et subdit, quod incredulitate propriæ voluntatis sequetur sententiam.

Horribilis] hoc est, horrendas pœnas inferens [& terribilis est] minis scilicet & inclamationibus. *Isa.* 21. Horrui cum audirem, turbatus sum cum viderem, emarcuit cor meum. *Iob* 16. Collegit furorem suum in me, comminans mihi infremuit contra me dentibus suis, hostis meus terribilibus oculis intuitus est me[ex semetipsa iudicium eius] de faciendis, supple, hoc est, nullius consilio sapientis, sed propria regetur voluntate. 2. *Machab.* 10. Hi ducem belli animum habent. Imperium enim propriæ malitiæ exequuntur [& onus eius] supple, quod imponunt aliis grauissimæ seruitutis [egredietur] & ideo, supple, nec consilio sapientium, nec prece bonorum, nec mansuetudine vel misericordia propria flectetur. Simile. 3. *Reg.* 12. Pater meus posuit super vos iugum graue, ego autem addam super iugum vestrum. Pater meus cecidit vos flagellis, ego autem cædam vos scorpionibus. *Act.* 15. Hoc est onus, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus. Et subdit, quàm de facili inducantur ad malum.

Leuiores pardis equi eius] Equus hic preceps in malum & effrænis impetus dicitur, quo mali facile inducuntur ad mala; quod significat per pardum qui velox est, & varius; velox precipiti voluntate, & varius dolositate. *Dan.* 7. Ecce alia bestia quasi pardus, & alas habebat auis, propter scilicet velocitatem, & doli varietatem. *Osea.* 13. Bestia agri scindet eos [& velociores lupis vespertinis] lupus in die occultatur, & de vespere famelicus egreditur, ideo propter famem prædæ tyranni huius seculi lupi vespertini dicuntur. *Sopho.* 3. Principes eius in medio eius quasi leones rugientes, iudices eius non relinquebant in mane. De omnibus his simul. *Iere.* 5. Percussit eos leo de sylua, lupus ad vesperam vastauit eos, pardus vigilans super ciuitates eorum: omnis qui egressus fuerit, capietur. Sunt ergo leones crudelitate, lupi prædæ auiditate, pardi insequendi velocitate [& diffundentur equites eius] vt scilicet vbique rapiant. *Iere.* 50. Effusi estis sicut vituli super herbam. Vituli enim per totum effusi, vndique viride decerpunt: & hoc faciunt tyranni in temporalibus, & dæmones in spiritualibus. Et quod implacabiles sint, subdit.

Lupus vespertinus tyrannus in subditos.

Volabunt] auiditate prædæ scilicet[quasi aquila festinans ad comedendum] de qua dicit *Auicenna*, quod ad quingentas leucas odoratur cadauer & prædam. *Deutero.* 28. Adducet Dominus super te gentem de longinquo, & de extremis terræ finibus in similitudinem aquilæ volantis cum impetu; cuius linguam intelligere non possis, Gentem procacissimam, quæ non deferat seni, nec misereatur paruuli, quæ deuoret fructum, iumentorum tuorum, donec intereas. Et subdit de auaritia.

Omnes ad prædam venient] *Iere.* 6. A maiore vsque ad minorem omnes auaritiæ student [facies eorum] hoc est, præsentia [ventus vrens] per effectum scilicet. Omnia enim sicca & arida relinquunt, sicut ventus vrens. Hoc *Ioel.* 1. per multa describitur, & in fine concluditur sic cap. 2. Ante faciem eius ignis vorans, & post eum exurens flāma. Et subdit de multitudine captiuorum, & subiugatorum diabolo & tyrannis.

Et congregabit quasi arenam captiuitatem] hoc est, multos captiuos, hyperbolice per multitudinem arenæ significatos. Vnde gloriando dicit *Isa.* 10. Sicut colliguntur oua quæ derelicta sunt, sic congregaui vniuersam terram. Et ne credatur, quod aliquis resistat ei potentia, subdit de effectu potentiæ eius, vt verum sit quod dicitur. *Eccl.* 48. In diebus suis non pertimuit principem, & potentia nemo vicit illum[& ipse de regibus triumphabit] & non tantum de regibus[sed & tyranni] de viribus propriis scilicet præsumentes[ridiculi eius erunt] hoc est, derisibiles faciet superando eos. Vnde *Isa.* 10. gloriatur dicens: Abstuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum, & detraxi quasi potens in sublimi residentes. *Isa.* 45. Ego ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo. Et ne confidat aliquis de munitionibus, subdit.

Ipse super omnem munitionem ridebit] siue sit terrea munitio, siue spiritualis in scientiis & opibus. Has enim non curat; astutior enim est & fortior omni munitione. *Thre.* 2. Dissipauit munitiones eius, & repleuit in filia Iuda humiliatum & humiliatam. *Isaia.* 36. Ascendit super omnes ciuitates Iudæ munitas & cepit eas [& comportabit aggerem hoc est, terram ad implenda fossata [& capiet eam] Munitio enim spiritualis cito capitur per terrenorum appetitum, & per comportationem diuitiarum. *Ezech.* 26. Circundabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro.

Tunc mutabitur spiritus eius] supple, in superbiam, sicut mos superborum est, quod in prosperis eleuantur. 2. *Thess.* 2. Extollitur super omne quod nominatur aut quod colitur deus. Et tactu superbiæ spiritus humanus, qui in ipso est, mutabitur in spiritum feræ, sicut est mos superborum, quod ferales efficiuntur. *Daniel.* 4. Cor eius ab humano mutetur, & cor feræ detur ei. *Psal.* 48. Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus[& pertransibit] à gloria scilicet in ignominiam Deo condemnante. *Psalm.* 36. Transiui, & ecce non erat. *Psal.* 102. Pertransibit spiritus in illo, & non subsistet, & non cognoscet amplius locum suum [& corruet] in mortem scilicet & in infernum, *Isa.* 13. Quomodo cecidisti lucifer qui mane oriebaris, corruisti in terram qui vulnerabas gentes? *Apoca.* 18. Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta est habitatio dæmoniorum. Nec est mirum quod corruit, quia nullus stat in pede superbiæ. *Psal.* 35. Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moueat me. Ibi ceciderunt, &c. Et causam ruinæ subdit per ironiam [hæc est fortitudo eius] falsa scilicet & mendax. *Iere.* 9. Non glorietur fortis in fortitudine sua. *Amos* 2. Fortis non obtinebit virtutem suam [Dei sui] hoc est, quam (vt credit) dat sibi Deus suus Bel vel draco; sicut & fortes seculi ab his quæ colunt, putant se habere fortitudinem, sicut à diuitiis, pompa, potentatu, & huiusmodi: sed quo fortiores sunt, eo citius cadunt. *Math.* 12. & *Luc.* 11. Si fortior illo superuenerit

Superbia feroces facit.

Superbia instabilis.

peruenerit, intrabit in domum fortis, & alligabit eum. *Isaiæ* 1. Erit fortitudo vestra vt fauilla stuppæ, & opus vestrum quasi scintilla: & succendetur vtrumque simul, & non erit qui extinguat.

Nunquid] instructus à Domino, de his de quibus quærebatur, humiliter redit ad confessionem veritatis, & sub modo & habitu humilitatis mitigationem petit dispensationis. Et ideo tria dicuntur hic, scilicet, veritatis confessio, liberationis petitio, & publicæ iustitiæ per dissimulationem confusio.

Nunquid non tu à principio] supple, es. *Prouerb.* 8. Dominus possedit me ab initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio. *Hebre.* 1. Tu in principio Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli [Domine Deus meus] supple, qui me creasti. *Glossa.* cuius clementia subsistimus. *Hebre.* 1. Portans omnia verbo virtutis suæ. *Act.* 17. In ipso viuimus, mouemur & sumus [sancte meus] hoc est, fortis meus. *Exod.* 15. Quis similis tui in fortibus Domine, magnificus in sanctitate? *Iere.* 10. Non est similis tui Domine, magnus tu & magnum nomen tuum in fortitudine [& non moriemur] te protegente scilicet sub tanto hoste. *Ezech.* 18. Quare moriemini domus Israël, quia nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat? *Sap.* 1. Nolite zelare mortem mœrore vitæ vestræ, neque acquiratis perditionem in operibus manuum vestrarum: quoniam Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione viuorum. Exposita fide, & eleuata spe, confitetur dispensationis veritatem subdens.

Domine in iudicium] correptionis [posuisti eum] Nabuchodonosor scilicet, vel diabolum, vel quemcumque tyrannum: vt scilicet iudicium correptionis per eum facias, sicut per instrumentum vltionis tuæ. *Isaia* 10. Virga furoris mei & baculus ipse est. Et post pauca. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi. Et hoc est quod subdit exponendo [&] id est [fortem] cui nullus possit resistere [vt corriperes] supple, per eum alias gentes [fundasti eum] diabolum scilicet, vel Nabuchodonosor. Dicit autem fundatum, ne facile subuerteretur à potestate: quia si potestatem amisisset, corripere non posset. *Amos* 2. Altitudo cedrorum, altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus. *Ierem.* 12. Plantasti eos, & radicem miserunt: proficiunt & faciunt fructum. Et in hoc confitetur intentionem Domini disciplinantis filios. *Hebr.* 13. Quis filius quem non corripit pater? *Psal.* 88. Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. *Sap.* 12. Eos qui delinquunt partibus, corrigis & admones, vt relicta malitia credant in te Domine. 2. *Machab* 6. Non multo tempore sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij indicium est. Et ideo subdit ex parte Dei ordinantis, veræ fidei confessionem [Mundi sunt oculi tui] *Glossa*, quibus nihil placet immundum [ne videas malum] per approbationem scilicet. In signum huius *Gene* 4. dicitur: Ad Cain & ad munera eius non respexit [& respicere ad iniquitatem non poteris] & bene dicit, respicere. Respectus enim est ad ea quæ retro sunt, post Deum autem sunt peccatores & peccata. In signum huius *Gene.* 19. Vxor Lot respiciens retro conuersa est in statuam salis. *Philip.* 3. Posteriorum oblitus, ad anteriora me extendo. Hac veritatis

Deus peccata non probat.

confessione posita, omni humilitate reuertitur ad quæstionem & admirationem dispensationis mundi.

Quare non respicis super iniqua agentes] respectu scilicet illo, de quo dicitur *Exod.* 14 Factum est in vigilia matutina, & respexit Dominus super castra Ægyptiorum, & subuertit rotas curruum eorum, ferebanturque in profundum. *Psal.* 24. Respice inimicos meos: quoniam multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me [& taces] hoc est, dissimulando ad modum tacentis te habes [deuorante impio iustiorem se] Quamuis nullus sit iustus apud te. *Psal.* 142. Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens: tamen deuoratus secundum humanam iustitiam, iustitior est deuorante: & tu ad hoc taces, quod mirum videtur. *Prouerb.* 25. Dens putridus & pes lapsus, qui sperat super infideli in die angustiæ. Et post pauca: Fons turbatus pede & vena corrupta, iustus cadens coram impio. Et cum videantur esse mirabilia coram Deo, & iniusta coram homine, ex his videtur turbari ordo & regimen humanæ vitæ.

Et facies] in ordine rerum scilicet [homines] rationabiles [quasi pisces maris] in sagenam, scilicet, impiorum congregandos. *Iere.* 16. Mittam eis piscatores multos, & piscabuntur eos [& quasi reptile non habens principem] supple, facies homines, quod scilicet non habet ordinem, nisi conculcandi & proiiciendi. *Psal.* 21. Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Et qualiter hoc sit, subdit [Totum in hamo suo subleuauit] Hamus est aculeus sub esca latens, & significat eos qui spe mercedis temporalis vel falsæ promissionis seducuntur. *Eccle* 9. Sicut pisces capiuntur hamo, & aues laqueo comprehenduntur: sic capiuntur homines in tempore malo, cum eis extemplo superuenerit. Nota autem quod hamo capiuntur vnus & vnus, quia & Nabuchodonosor & diabolus trahunt vnum & vnum, & postea plures. Et hoc est quod sequitur [traxit illud in sagena sua] Sagenam vocat magnam extensionem acquisitionis & variam. *Eccle.* 7. Sagena cor eius, vincula sunt manus illius [& congregauit in rete suum] Rete significat varias implexiones tentationum & occasionum peccandi. *Iob* 18. Immisit in rete pedes suos, & in maculis illius ambulat. Ambulare autem, est quotidie magis ac magis inuolui.

Hamus.

Super hoc lætabitur] corde, supple [& exultabit] corpore etiam. *Prouerb.* 2. Lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis [propterea immolabit sagenæ suæ] *Glossa* vult, quod sagenam vocat deum suum, cuius auxilio putabat multiplicari sibi subiectos & captiuos [& sacrificabit reti suo] hoc est, partes dabit militibus & ministris, quibus alios capiet. *Ezech.* 17. Comprehendetur sagena mea, & expandam super eum rete meum. Causam autem delectationis subdit [quia in ipsis] sagena scilicet, & reti [incrassata est pars eius] hoc est, ditatum est regnum eius, Nabuchodonosor, vel diaboli. *Deuter.* 32. Incrassatus est dilectus & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus, dilatatus [& cibus eius electus] Electos enim diuites & potentes & nobiles deuorat. *Iere.* 51. Absorbuit me quasi draco, repleuit ventrem suum teneritudine mea. *Iob* 41. Absorbuit fluuium & non mirabitur, & habebit fiduciam, quod Iordanis influat in os eius [Propter hoc ergo] supple,

ple, quia delectatur in talibus [expandit sagenam suam] hoc est, latam & diffusam ministrorum & exercitum expansionem, quod tam diabolo quàm Nabuchodonosor competit. *Matth*. 13. Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti [& semper interficere gentes non cessat] crudelitate scilicet propria semper sanguinem sitiens. *Isaia* 10. Ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum.

CAPVT II.

Super custodiam meam stabo.

TAngitur hic plena reuelatio quæstionum inductarum, & habet duas partes. Prima est descriptio reuelationis, & eius cui fit reuelatio. Secunda descriptio rei reuelatæ *ibi* [Et quomodo vnum] Prima duos paragraphos habet: descriptionem scilicet Prophetæ, cui fit reuelatio *ibi* [Et respondit mihi Dominus] & descriptionem reuelationis. In primo sex dicuntur, scilicet, custodia ab impedimentis contemplandi, &c.

Super custodiam meam stabo] hoc est, mei: stabo, hoc est, stans erectus in virtute, custodiam me ne phantasiis errorum decipiar, ne peccatis obnubiler, ne pondere corporis opprimar. De primo *Gene*. 15. Descenderunt volucres super cadauera sacrificiorum Abrahæ, hoc est, muscæ & vespæ: sed abigebat eas Abraham. Muscæ istæ & vespæ: significant phantasias errorum contemplanti se ingerentes. *Eccle*. 10. Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti, deuotionem enim perdunt huiusmodi phantasiæ. De secundo *Sap*. 1. In maleuolã animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. De tertio *Sap*. 9. Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Secundum est.

Et figam gradum meum] hoc est, pedem meum, affectus scilicet, & intellectus [super munitionem meam] Duo muniunt Prophetam: veritas scilicet, & virtus: gradus intellectus stat super veritatem, gradus affectus super virtutem. Sic Salamon 3. *Regum* 8. Vtrunque genu fixerat, vt firmius coram Domino oraret. Sic Esdras & Nehemias super gradum ligneum stabant quem fecerant ad loquendum. *Nehemia*. 8. Sic *Daniel* 10. dicitur: Sta in gradu tuo. Et subdit tertium.

Propheta duo sustentant.

Et contemplabor] hoc est, virtutes contemplatiuas extendam & erigam. *Isaia* 21. Contemplare in specula. Specula enim alta est, & erectionem virtutum contemplatiuarum significat. *Baruch* 5. Sta in excelso & vide. *Luca* 21. Respicite & leuate capita. Et subdit quartum.

Vt videam] hoc est, vt videndo discernam. *Apocalyp*. 3. Inunge collyrio oculos tuos vt videas. Collyrium autem est cordis munditia. *Matth*. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Visio autem diuina perficitur, vt ratio purificata ad fidem conuertatur. *Act*. 15. Fide purificans corda eorum, & fides conuertatur ad intellectum Scripturarum. *Daniel*. 10. Intelligentia opus est in visione. Intellectus vero gustu sapientiæ formetur. *Prouerb*. *vlt*. Gustauit & vidit quod bona est negotiatio eius. *Psal*. 33. Gustate & videte. Et sic gustans Spiritui reuelanti innitatur. *Ezech*. 1. Vbi erat impetus Spiritus illuc gradiebantur. *Psal*. 142. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. Et subdit quinto de auditu.

Quid dicatur mihi] ad mei scilicet & aliorum instructionem. *Daniel*. 9. Intellige verba quæ ego loquor ad te *Ezech*. 3. Audies ex ore meo verba. 1. *Reg*. 3. Loquere Domine, quia audit seruus tuus. Et subdit sexto.

Et quid respondeam ad arguentem me] Ad hoc enim loquitur Dominus vt respondeatur ei per obedientiam. *Iob* 38. Accinge sicut vir lumbos tuos, interrogabo te & responde mihi.

Et respondit mihi Dominus & dixit] Ponit hic visus descriptionem in tribus; in explanatione scilicet, in temporis protelatione, in visus fidelitate & veritate.

Et respondit mihi Dominus] satisfaciens scilicet quærenti [& dixit] satisfaciens etiam quæstioni. *Isa*. 48. Ego Deus docens te vtilia *Isa*. 50. Dominus aperuit mihi aurem, vt audiam eum tanquam magistrum [Scribe visum] Spiritum Dei viui scilicet in cordibus auditorum. 2. *ad Corinth*. 3. Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris, quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus; manifestati quod epistola estis scripta, nõ atramento, sed Spiritu Dei viui. *Iere*. 31. Dabo legem meam in corde eorum, & in visceribus eorum scribam eam [& explana eum] vt intelligantur mysteria quæ latent sub cortice literæ. *Nehemia* 9. Legit Esdras in libro legis Dei distincte & aperte. Sic fecit Christus Discipulis *Luca* 24. Incipiens à Moyse & omnibus Prophetis interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant [super tabulas] cor rasum à peccatis, planatum virtute per studium veritatis, inscriptionem auidum recipere, tabula vocatur. Talibus in tabulis digitus Dei scripsit legem *Exod* 31. [vt percurrat] hoc est, currendo facile intelligat [qui legerit] Propter hoc dicitur *Isa*. 8. Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis, hoc est, ad facilem hominis intellectum. *Daniel*. 12. Pertransibunt plurimi, & multiplex erit scientia. Et subdit de protelatione visus.

Cor mundum tabula est legis.

Quia adhuc visus procul] supple, est. Mystice enim non implebitur, nisi in fine temporum. Literaliter vero non nisi impletis peccatis Babyloniorum. *Isa*. 30. Ecce nomen Domini venit de longinquo. *Numer*. 24. Heu quis victurus est, quando hoc faciet Dominus? *Daniel*. 7. secundum *Septuaginta*. Aspiciens à longe, ecce video Dei potentiam venientem. Et subdit de visus fidelitate & veritate.

Et apparebit in finem] hoc est, finaliter, etsi ad tempus differatur. 1. *Reg*. 9. Omnia quæ loquitur, absque dubio euenient. *Tobia vlt*. Non excidit verbum Domini [& non mentietur] vt aliquem scilicet decipiat. *Tit*. 1. Quam promisit qui non mentitur Deus. *Numer*. 23. Non est Deus quasi homo, vt mentiatur: nec vt filius hominis, vt mutetur. Et ideo, supple [si moram fecerit [supple, visus ad tempus [expecta eum] securus. *Gene*. 49. Salutare tuum expectabo Domine. *Thren*. 3. Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum [quia veniens veniet] hoc est, continuo appropinquans. *Heb*. 10. Adhuc

modicum

modicum aliquantulum & qui veturus est, veniet & non tardabit. Iustus autem meus ex fide viuet: quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ [& non tardabit] sicut quidam putant. *2. Petr.3.* Non tardat Dominus promissa sua, sicut quidam existimant: sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Et subdit de damno non credentium, & vtilitate credentium visum.

Ecce qui incredulus est] supple, visui. *Isa.21.* Qui incredulus est, infideliter agit. *Ioan.3.* Qui non credit, iam iudicatus est. Et hoc est quod sequitur [Non erit recta anima eius] Plato dicit, quod rectum propriè est, quod applicatum recto vndique tangit & tangitur. Deus autem rectus est, quem anima recta vndique tangit & tangitur: & quod non est rectum, incuruatur ab ipso. *Psal.72.* Quàm bonus Istaël Deus his qui recto sunt corde. *Cant.1.* Recti diligunt te. *Isa.26.* Semita iusti recta est, rectus callis iusti ad ambulandum. *Prouerb.11.* Iustitia rectorum liberabit eos, & in insidiis suis capientur iniqui [in semetipso] Hoc dicit, quia ipse sibi causa curuitatis est. *2. Paralip. vlt.* Incuruatus sum multo vinculo ferri, & non est respiratio mihi [iustus autem] siue rectus [in fide sua] hoc est, merito fidei suæ [viuet] ab hostibus liberatus. *Matth.19.* Non est Deus mortuorum, sed viuentium. *Ioan.11.* Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet.

Deus rectus est.

Et quomodo vinum] Tangit hic rem visam, & habet duas partes. Primo enim describit ambitionis & auaritiæ insatiabilitatem. Secundo peccantibus in hoc peccato ponit maledictionem *ibi* [Væ qui congregat auaritiam] Prima tres habet paragraphos, scilicet, libidinem illicientem, auaritiam insatiabilem, & peccantium derisionem.

Et quomodo vinum] calore scilicet, & vapore [potantem] se [decipit] ad insaniam scilicet conuertendo. *Prou.23.* Ne intuearis vinum quando flauescit, & cum splenduerit in vitro color eius: ingreditur blande, & in nouissimo mordebit vt coluber [Sic erit superbus vir] Nabuchodonosor scilicet, & quilibet alius, libidine scilicet dominandi, & cupiditate diuitiarum ad insaniam deductus. *Isa.28.* Præ vino nescierunt, præ ebrietate errauerunt. *Ephes.5.* Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. *Prou.31.* Noli regibus ô Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est, vbi regnat ebrietas [& non decorabitur] Ebrius enim vomit & sordet, sic ebrius ambitione in insaniam bestiæ conuertitur. De primo *Isa.28.* Omnes mensæ repletæ sunt vomitu, sordiumque, ita vt non esset locus vltra. De secundo *Dan.4.* Cor eius ab humano mutetur, & cor feræ detur ei.

Quia dilatauit] supple, superbus vir dilatatione ambitionis & cupiditatis [quasi infernus] qui *Prou 30.* inter insatiabilia ponitur [animam suam] hoc est, animale desiderium suum *Isa.30.* Præparata est ab heri Tophet, à rege præparata, profunda, & dilatata, nutrimenta eius ignis & ligna multa. *Isa.5.* Dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque vllo termino [& ipse quasi mors] supple, est, quæ scilicet non satiatur interfectis. *Sap.18.* Stans in terra repleuit omnia morte [& non adimplebitur] *Glossa.* Semper enim auarus eget. *Eccles.5.* Auarus non implebitur pecunia. Qualiter autem hoc faciat, subdit [Et] id est [congregabit ad se omnes gentes] vt omnibus scilicet dominetur. *Iudith 2.* Dixit cogitationem suam in eo esse, vt omnem terram suo subiugaret imperio [& coacceruabit ad se omnes populos] ciuitatum scilicet, & oppidorum: vt scilicet omnium spoliis suam satiaret auaritiam. *Isa.10.* glotiando dicit: Sicut colliguntur oua quæ derelicta sunt, sic vniuersam terram ego congregaui. *Ezech.38.* Vt diripias spolia, & inuadas prædam tu venisti. Et post pauca. Ecce ad diripiendam prædam congregasti multitudinem, vt tollas argentum & aurum & auferas supellectilem atque substantiam, & diripias manubias infinitas. Et subdit de peccati irrisione, & habet duas partes: derisionem, & pœnam.

Nunquid non omnes isti] afflicti scilicet, & contriti per eum [super eum parabolam sument] hoc est, similitudinarium & derisiuum sermonem? *Isa.14.* Sumes parabolam istam contra regem Babylonis, & dices: Quomodo cessauit exactor, quieuit tributum? [& loquelam ænigmatum eius] supple, sument, hoc est, loquelam multarum parabolarum & ænigmatum sument ad deridendum eum, *Isa.37.* Despexit te, subsannauit te virgo filia Sion, post te mouebit caput virgo filia Ierusalem [Et dicetur] maledicendo scilicet tibi, & deridendo [Væ ei qui multiplicat non sua] id est, qui retinere non poterit quæ illicite acquisiuit. *Glossa* inducit illud *Iere.17.* Perdix fouit quæ non peperit, fecit diuitias & non in iudicio, in medio dierum derelinquet eas, & in nouissimo suo erit insipiens. Vnde dicitur *Luc.12.* Quæ præparasti cuius erunt? Et quia dixit de parabola, ponit similitudinem [Vsquequo etiam aggrauat contra se densum lutum?] lutum ex terra graue est, ex humore immundum est & polluens, ex densitate tenax est & detinens: & ita opera carnalia & mundana & diuitiæ carnales & grauant & polluunt & detinent hominem ne ad Deum veniat. *Exod.1. & Iud.5.* Filij Israel Pharaoni seruiebant in operibus luti & lateris. *Psal.68.* Infixus sum in limo profundi; & non est substantia. Item *Psal.17.* Vt lutum platearum delebo eos. Hoc autem quasi ex ratione nititur probare, subdens & apostrophen ad Babylonem faciens.

Diuitiæ luto comparantur.

Nunquid non repente consurget?] *Dionysius.* Repente fit quod fit sine præmeditatione, & præter spem, sicut Medi & Persæ consurrexerunt contra Babylonem. *Iere.51.* Ecce ego suscitabo super Babylonem & super habitatores eius qui cor suum leuauerunt contra me quasi ventum pestilentem, & mittam in Babylonem ventilatores qui ventilabunt eam [qui mordeant te] scilicet Medi & Persæ primo affligendo. *Prou.30.* Est generatio quæ pro dentibus habet gladios, & commandit molaribus suis, vt comedat inopes de terra [& suscitabuntur lacerantes te] secundo, supple, hoc est, terras & regna ab obedientia tua reuocando; vt lacerata in diuersas partes, potestatem amittas, & sic tandem, tota, supple [eris in rapinam eis] Medis scilicet, & Persis. *Isa.14.* Suscitabo super vos Medos, qui argentum non quærant nec aurum velint, sed sagittis paruulos interficient. Meritum autem huius pœnæ subiungit, vt iustior sit condemnatio.

Quia tu spoliasti gentes multas] subiugando eas scilicet tibi [spoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis] Reliqui de populis humiles dicuntur, & deiecti & non reputati, qui propter paupertatem nihil relinquunt. *Isa.33.* Væ qui prædaris,

daris, nonne prædaberis? & qui spernis, nonne & ipse spemeris? [ptopter sanguinem hominis] hoc est, humanum, quem scilicet multum fudisti, & maxime Iudæorum & Sanctorum. *Osea* 4. Sanguis sanguinem tetigit [& iniquitatem terræ] totius scilicet quam inique subiecisti. *Isa.* 16. In terra Sanctorum iniqua gessit [ciuitatis] Ierusalem scilicet, vel congregationis Sanctorum. *Isa.* 64. Ciuitas sancta tua facta est deserta, Sion deserta facta est, Ierusalem desolata est [& hominum] hoc est, rationabilium [habitantium in ea] Ciues enim Dei rationabiles, & Sancti sunt: & hos turbare peccatum est. *Psalm.* 86. Sicut lætantium omnium habitatio est in te. *Tob.* 13. Beatus ero si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndam claritatem Ierusalem.

Væ qui congregat] Ponit hic exaggerationem peccati sub interminatione maledictionis. Et quia in quatuor gloriabatur Nabuchodonosor: diuitiis, munitionibus, oppressionibus, & idolis: ideo quatuor ponit maledictiones, quæ per ordinem patent in litera. Quælibet istarum habet duas partes, scilicet, culpæ exaggerationem, & pœnæ interminationem.

Væ qui congregat] ex quacunque acquisitione. *Sap.* 15. Existimabant vitam hominis compositam esse ad lucrum, & oportere vndecunque, etiam ex malo acquirere [auaritiam] hoc est, res auare acquisitas & auare retentas. Mala acquisitio fit per rapinam, furtum, vsuras, fraudes: male retentum, necessitati pauperum subtractum [malam] scilicet ex mala radice. 1. *ad Tim.* 6. Radix omnium malorum est cupiditas, vel malam, vt dicit *Glossa*, quia est causa ruinæ domus. Et hoc est quod addit [domui suæ] *Eccl.* 5. Est & alia infirmitas pessima quam vidi sub sole, diuitiæ congregatæ in malum Domini sui: pereunt enim in afflictione pessima. Generabit filium qui in extrema egestate erit. Egens enim filius subuersio domus est. *Iob* 18. Auellatur de tabernaculo suo fiducia eius, & calcet super eum desuper, quasi rex, interitus. Et subdit de diuitum mala intentione [vt sit in excelso] gloriæ scilicet mundanæ [nidus eius] *Isa.* 22. Excidisti in excelso memoriale diligenter, in petra tabernaculum tibi. Ecce Dominus asportari te faciet sicut asportatur gallus gallinaceus. Abdiæ 1. Superbia cordis tui extulit te, habitantem in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum. Et subdit de falsa spe diuitum [& liberari se putat] supple, pretio auaritiæ, & fastu superbiæ [de manu mali] præsentis scilicet, vel futuri. *Prou.* 6. Zelus & furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiescet cuiusquam precibus, nec recipiet pro redemptione dona plurima. *Iob* 15. Non credat frustra errore deceptus, quod aliquo pretio redimendus sit. Exaggerata culpa subdit pœnam.

Cupiditas omnium malorum radix.

Cogitasti confusionem] hoc est, causam confusionis [domui tuæ] id est, successioni tuæ. *Isa.* 14. Præparate filios eius occisioni in iniquitate patrum eorum: non consurgent, nec hæreditabunt terram, neque implebunt faciem orbis semine, supple [quia concidisti populos multos] rapinis scilicet, angariis, & perangariis. & aliquando occisionibus; vt eorum spoliis gloriosam tibi faceres domum. *Isa.* 14. Tu terram tuam disperdidisti, tu populum occidisti: non vocabitur in æternum semen pessimorum [& peccauit anima tua] Seorsus est. Ex intentione & delectatione animæ tuæ peccasti in auaritia. *Mich.* 2. Contra Dominum est manus eorum, & concupierunt agros & violenter tulerunt, & domos rapuerunt, & calumniabantur virum, & domum eius, virum & hæreditatem eius.

Quia lapis de pariete clamabit] hoc est, materia clamoris contra vos erit, eo quod per angarias pauperum positus est. Simile *Luc.* 19. Si hi tacuerint, lapides clamabunt [& lignum quod inter iuncturas ædificiorum est] in domibus pulchris & tabulatis, ligna picta & aurata tegentia iuncturas tabularum affigi consueuerunt, quæ superflua sunt in ædificiis diuitum & male extorquentur laboribus pauperum [respondebit] peccato vestro, scilicet, clamando super vos. *Sap.* 5. Armabit creaturam ad vltionem inimicorum, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. *Iere.* 22. Væ qui ædificat domum suam in iniustitia, & cœnacula sua non in iudicio: amicum suum opprimet frustra, & mercedem eius non reddet ei. Qui dicit, Ædificabo mihi domum latam & cœnacula spatiosa: qui aperit sibi fenestras, & facit laquearia cedrina, pingitque sinopide.

Væ qui ædificat ciuitatem] Babylonem scilicet, vel quamcunque. Et tangit gloriam Nabuchodonosor in ciuitatibus & munitionibus [in sanguinibus] hoc est, in sanguine & sudore pauperum, raptis ab eis. *Dan.* 4. Nonne hæc est Babylon ciuitas magna quam ego ædificaui in domum regni in robore fortitudinis meæ, & in gloriam decoris mei? Vnde prima ciuitas ante diluuium ædificata legitur à Cain, vt ex illa opprimeret pauperes, sicut fratrem suum ante occiderat *Gen.* 4. Post diluuium autem prima ædificata fuit à Nemrod & posteris eius, & vocata est Babylon *Gen* 10. vt ex illa, sicut robusti, venationes agerent in innocentes [& præparat vrbem] munitam scilicet [in iniquitate] hoc est, ad iniquitatem exercendam. Vrbs enim sonat præsidium. *Isa.* 25. Posuisti ciuitatem in tumulum, vrbem fortem in ruinam. *Mich.* 3. Qui ædificatis Sion in sanguinibus, & Ierusalem in iniquitate. Et subdit pœnam post culpam.

Cain primus ciuitatem construxit.

Nemrod ædificatio Babylonis.

Nunquid non hæc sunt] supple, quæ dicturus sum [à Domino exercituum] supple, quasi sententiæ promulgatæ? *Isa* 59. Et vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius, quia non est iudicium: & vidit quia non est vir, & aporiatus est, quia non est qui occurrat. Quod autem sit à Domino, subdit [laborabunt enim populi] afflicti scilicet temporaliter, & æternaliter. *Sap.* 5. Ambulauimus vias difficiles, lassati sumus in via iniquitatis & perditionis [in multo igne] quem sibi peccatis succenderunt. *Isa.* 50. Ecce vos omnes succendẽtes ignem & accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis vobis: de manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis. *Isa.* 66. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. Propter hoc dicit *Isaac in libro diffinitionum*, quod tales deprimentur sub tristi orbe, & concremabuntur in igne magno [& Gentes] hoc est gentiliter viuentes [in vacuum] supple, laborabunt congregando diuitias. *Eccl.* 5. Auarus non implebitur pecunia, & qui amat diuitias, fructus non capiet ex eis [&] id est, quia [deficient] & diuites & diuitiæ. *Luc.* 12 Stulte hac nocte repetent animam tuam, & quæ præparasti cuius erunt? *Psalm.* 75. Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum. Qualiter

liter autem deficiat, subdit.

Quia replebitur terra] hoc est, homines habitantes in terra [vt cognoscat gloriam Domini] id est, vt cognoscibiliter omnibus appareat potentia maiestatis Domini in contritione Babylonis. *Isa.* 40. Reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini loquutum est. Et huius gloriæ describit abundantiam, subdens [quasi aquæ operientes mare] hoc est, fundum & alueum maris implentes, ita quod exuberet, sicut facit mare in effluxu. Et vult dicere, quod fama victoriæ super iniquos vndique prædicabitur. *Isa.* 10. Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam: consummationem enim & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ. *Ecci*. 24. Factus est mihi trames abundans, & fluuius meus ad mare appropinquauit.

Væ qui potum dat] Tangit hic quod per oppressionem, calicem amaritudinis omnibus propinauit, & exaggerat culpam & postea interminatur pœnam.

Væ qui potum dat] amaritudinis scilicet & afflictionis [amico suo] amicus intelligitur omnis homo qui inimicitias non agit. *Iere.* 25. Sume calicem furoris vini huius de manu mea, & propinabis de eo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te; & bibent & turbabuntur & insanient à facie gladij, quem ego mittam inter eos [mittens fel suum] id est, amaritudinem in potum [& inebrians] hoc est, ad tantam angustiam perducens vt insaniant sicut ebrij. *Deut.* 32. Fel draconum vinum eorum & venenum aspidum insanabile. *Thren.* 3. Repleuit me amaritudine, inebriauit me absynthio. Hoc peccatum proprie tyrannorum est & malorum Prælatorum [vt aspiciat nuditatem eius] hoc est, in tantum spolians quod nudus appareat, etiam interulam non relinquendo. *Iob* 24. Nudis & incedentibus absque vestitu & esurientibus tulerunt spicas, hoc est, pauperes manipulos. Et subdit pœnam.

Repletus est ignominia pro gloria] & potest legi cum præcedenti vel cum consequenti. Si cum præcedenti, sensus est, cuius aspicis nuditatem, repletus est ignominia pro gloria, quam ei debuisti exhibere & facere. *Isa.* 20. Minauit rex Assyriorum captiuitatem Ægypti & transmigrationem Æthiopiæ. iuuenem & senem, nudam & discalceatam, & discoopertis naribus ad ignominiam Ægypti. Cum sequenti legitur sic, tu tyranne & depopulator repletus ignominia pro gloria quam habuisti [bibe tu quoque] *Iere.* 25. dicitur: Et rex Sesach, hoc est, Babylonis, bibet post eos. *Osee* 4. Gloriam eorum in ignominiam commutabo. 1. *Mach.* 1. Secundum gloriam eius ita & ignominia eius. De potu *Iere.* 25. Bibite, & inebriamini, & vomite, & cadite, & nolite consurgere [& consopire] vt scilicet nec motum nec sensum habeas præ angustia sicut ebrius. *Prou.* 25. Eris quasi dormiens in medio mari, & quasi sopitus gubernator amisso clauo. Vnde autem sic inebrietur, subdit, supple, quia [circundabit te] vndique, supple [calix] iræ scilicet, & furoris [dexteræ Domini] hoc est, quem tota virtute dexteræ tibi propinauit. *Isa.* 51. Vsque ad fundum calicis soporis bibisti [& vomitus ignominiæ] hoc est, ignominiosus, supple, erit [super gloriam tuam] Super, notat oppressionem; gloria autem gloriationem, qua de spoliis gloriabatur; vomitus vero violentam & difficilem redditionem eorum quæ abstulerat. *Isa.* 28. Omnes mensæ repletæ sunt vomitu, sordiumque, ita vt non esset locus vltra. *Iob* 20. Diuitias quas deuorauit, euomet, de ventre eius extrahet eas Deus. Et vt iustior sit pœna, repetit culpam.

Quia iniquitas Libani] hoc est, quam exercuisti in Libano, id est, in ædificato templo de lignis Libani [operiet te] in pœna scilicet. 1. *ad Cor.* 3. Siquis templum Dei violauerit, disperdet illum Deus [& vastitas animalium] quia scilicet vastasti animalia ad ritus sacrificiorum pertinentia [deterrebit te] id est, ad terrorem pœnarum æternarum te adducet. Alludit ei quod dicitur *Isa.* 40. Ecce Libanos non sufficiet ad succendendum, & animalia eius non sufficient ad holocaustum [de sanguinibus hominis] supple, effusis innocenter. *Gen.* 9. Sanguinem animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum. Et paulo post. Quicunque effuderit sanguinem humanum, fundetur sanguis illius [& iniquitate terræ] quam scilicet in omnes exercuisti. *Isa.* 26. In terra Sanctorum iniqua gessit, non videbit gloriam Domini [& ciuitatis] quam scilicet succendisti & euertisti. *Isa.* 64. Ecce Domine, respice, populus tuus omnes nos, ciuitas sancta tua facta est deserta [& omnium habitantium in ea] quos de hæreditate eorum eiecisti & exagitasti. *Isa.* 24. Deserta est omnis lætitia, translatum est gaudium terræ, relicta est in vrbe solitudo & calamitas opprimens portas. *Isa.* 11. Qui depopulator est, vastat.

Quid prodest sculptile] detestatio est idololatriæ, & ostendit quod Nabuchodonosor idolum nihil profuit, & ostendit rationem [quia sculpsit illud fictor suus] Et est sensus. Quid prodesse poterit quod fictore suo impotentius est? Et bene dico, quid prodest, non enim sculpsit Deum, sed in materia [conflatile] & in forma [imaginem falsam] id enim quod viuit, non conflatile, sed generabile est; nec imago eius et membrorum falsa est, sed quælibet figura vitæ quandam significat operationem, & per membrum illud exhibet eam, et exercet: in idolo autem omnes figuræ falsæ sunt, quia nihil operationis exhibent. Sic est de idolis Episcoporum & Prælatorum quæ hodie fiunt, qui nullam sui gradus exhibent operationem. *Zach.* 11. O pastor & idolum derelinquens gregem. *Sap.* 13. Infelices sunt, & inter mortuos spes illorum est, qui appellauerunt deos opera manuum hominum [quia sperauit in figmento fictor eius] quod valde est irrationabile, quia figmento fictor potentior est. Tamen hoc videmus, quod Prælati qui fiunt manibus hominum, ad hoc fiunt quod fictores aliquid sperant ab eis. *Sap.* 13. Pro sanitate infirmum deprecatur, & pro vita rogat mortuum, & in adiutorium inuocat inutilem [vt faceret simulachra muta] Dupliciter muta dicuntur, quia scilicet inuocantibus non respondent, nec verbo nec effectu exauditionis. 3. *Reg.* 18. de prophetis Baal dicitur, quod prophetantibus illis siue orantibus venerat tempus quo sacrificium offerri solebat: nec audiebatur vox, nec aliquis respondebat, nec attendebant orantes. Vel dicuntur muta sicut linea muta, qua posita non ratiocinamur, vt dicit *Euclides* Posito enim idolo pro Deo, nihil ratiocinari potest de diuinitate ipsius 1. *ad Cor.* 10. Scimus quoniam idolum nihil est in mundo, & quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant & non Deo, & ideo, supple.

Ignauus Episcopus idolū est.

Simulachra muta.

Væ]ei, supple[qui dicit ligno, Expergiscere]cum scilicet sit mortuum & mutum quod euigilare non potest, & nullum actum diuinitatis ad exteriora exercere. *Isa.*43. De reliquo ligni idolum faciam, ante truncum ligni procidam, pars eius ciuis est, cor insipiens adorabit illud. Et væ, supple, illi qui dicit[Surge lapidi tacenti]hoc est, mortuo & muto. *Dan.*14. Iste est intrinsecus luteus, forinsecus æreus, neque comedit aliquando. Idola enim nec surgere, hoc est, sursum se agere, nec iuuare aliquem possunt. *Iob* 41. Ecce cor eius quasi lapis indurabitur, & stringetur quasi malleatoris incus. Tales sunt(vt dicit *Eustratius*) mali Prælati locum Dei obtinentes, nihil nisi idolum pastoris exhibentes, qui non bestiis similes, sed arborei sunt & lapidei, nihil vitæ nec sensus habentes. 1.*Reg.*25. Emortuum est cor eius intrinsecus, & factum est quasi lapis. Et hoc est quod sequitur [Numquid ipse docere poterit]lapis scilicet, vel lapideus: Dei enim vel eius qui loco Dei est, docere est. *Matth.* 23. Vnus est magister vester qui in cælis est. *Sapien.*7. Omnium enim artifex docuit me sapientia. Similiter episcopatus officium doctrinæ est: simia autem, quæ similitudo hominis est, vt dicit *Aristo.* non docet, etsi in cathedra aliquando sedeat. *Bernardus ad Eugenium.* Audi canticum meum, simia in tecto, rex fatuus in solio iudicij.

Ecce ipse] lapis scilicet [coopertus est auro & argento]vt pretiositate metalli opinionem diuinitatis mentiatur[& omnis spiritus non est]hoc est, nullus spiritus est[in visceribus eius]hoc est, in intrinsecis eius, & vitalibus: quia etsi tales apud exteriores viuere videantur, intus tamen mortui sunt in conscientia. 1 *ad Timoth.*5. Vidua in deliciis viuens, mortua est *Exod.* 12. Non erat domus in qua non iaceret mortuus. Per contrarium autem dicit de Domino.

Dominus autem] supple est[in templo sancto suo]corporis scilicet quod assumpsit, & vteri virginalis quem sacrauit, & sanctæ animæ quam inhabitat. *Iere.*7. Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. Est etiam in templo, quod domus orationis est, per propitiationem & per sacramentorum effectum. *Psal.*17. Exaudiuit de templo sancto suo vocem meam[sileat] ita scilicet, quod de nullo alio Deo vnquam fiat mentio [à facie eius]hoc est, à præsentia eius[omnis terra] per metonymiam, hoc est, omnes habitantes in terra. *Iere.*10. Inter cunctos sapientes Gentium, & in vniuersis regnis eorum nullus est similis tui. Pariter insipientes & fatui probabuntur: doctrina vanitatis eorum lignum argento inuolutum. Propter quod dicitur *Philip.*2. quod abiectis idolis, in nomine Domini nostri Iesu Christi omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in dextera est Dei Patris. Ipse enim non tantum spiritum habet, sed spiritus est omnia viuificans. *Ioan.*6. Spiritus est qui viuificat. *Ioan.*1. In ipso vita erat. *Glossa Ambros.* sicut in causa. Idolum autem(vt dicit *Hieronym.*) etsi dæmonem habeat extra præsidentem; tamen per dæmonem intus non viuificatur. *Psal.* 95. Omnes dij Gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit.

***

CAPVT III.

Domine audiui.

CApituli istius titulus est, Oratio Habacuc pro ignorationibus. Et differt ignoratio ab ignorantia. Ignorantia enim priuationem scientiæ debitæ dicit & voluntariam, propter quod peccatum est. 1.*ad Corinth.*14. Qui ignorat, ignorabitur. *Rom.* 2. super illud, An ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? dicit *Glossa*, Grauissime peccas si ignoras. Ignoratio autem priuationem actus dicit, qui est non aduertere & pertractare & considerare, quod frequenter accidit Sanctis, propter dolorem vel turbationem, quod aduertere & pertractare non possunt iudicia Dei. Vnde *Iob* 19. Nempe etsi ignoraui, mecum erit ignorantia mea. Et quia [*Habacuc* ex compassione populi non potuit aduertere iudicia Dei quæ abyssus multa sunt, aliquid videbatur temere loquutus contra ea, quando dixit: Taces conculcante impio iustiorem se. *Iob vlt.* Insipienter locutus sum, & quæ vltra modum excedunt scientiam meam. Propter hoc istud capitulum per modum orationis inducit pro venia ignorationum. *Psal.* 24. Delicta iuuentutis meæ & ignorantias meas ne memineris.

Domine audiui]In tres partes diuiditur capitulum. In prima ostendit excellentiam operum diuinorum, in secunda destructionem Babyloniorum, *ibi*[Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ]In tertia liberationem sanctorum *ibi* [Viam fecisti in mari equis tuis]In prima ttia facit, miratur scilicet magnitudinem diuinorum operum. Secundo ostendit terribilitatem eorum *ibi*[Deus ab Austro veniet]Tertio describit effectum *ibi* [Abscondita est fortitudo eius]In primo præterita miratur. In secundo futura similia precatur. In tertio Dei iudicia iusta esse confitetur.

Domine]vniuersorum scilicet *Esther* 13. Dominus vniuersorum tu es[audiui]exterius, & interius: intus a spiritu, extra per Scripturam *Luc.*12. Multi reges & prophetæ voluerunt audire quæ auditis, & non audierunt. Abdiæ. Auditum audiuimus à Domino, & legatus ad Gentes missus est[auditionem tuam] materialiter, hoc est, talia in quibus tua apparet potentia, scilicet, quod semper contriuisti superbos & liberasti humiles. *Isa.*21. Horrui cum audirem, turbatus sum cum viderem, emarcuit cor meum. Et hoc est quod sequitur[& timui] *Septuaginta.* Domine audiui auditum tuum, & timui: Domine consideraui opera tua, & obstupui, scilicet, in destructione malorum & liberatione bonorum, in cathaclismo *Gen.* 7. in Pentapoli *Gen.*19. in liberatione filiorum Israël de Ægypto *Gen.*15. In deiectione luciferi de cælo. *Isa* 14. Quæ omnia simul dicit *Petrus* 2.*Petr* 2. Et concludit sic: Nouit igitur Deus pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem iudicij cruciandos reseruare. *Hebr.*2. Si omnis præuaricatio & inobedientia iustam accepit mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? Hæc enim magna opera Domini sunt, sustinere iniquos vt purgentur electi, & postea in æternum

condem

condemnentur mali. *Psal.* 110. Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius. *Sap.* 17. Magna enim sunt iudicia tua Domine, & inenarrabilia verba tua. Et quod dicit: Timui, intelligitur de timore admirationis & reuerentiæ; sicut Discipuli videntes Dominum transfiguratum, timuerunt *Matth.* 17. *Psal.* 54. Timor & tremor venerunt super me. Et petit similia fieri in futuro, sicut factum est in præterito, subdens.

Domine opus tuum] supple, quod audiui, tantæ maiestatis & potentiæ, vt nulli ascribi possit nisi tibi. *Eccl.* 43. Qui nauigant mare, enarrant pericula eius: & audientes auribus nostris, admirabimur illic præclara opera & mirabilia. Mare enim mundum significat, nauigatio maris passiones Sanctorum, præclara opera apparent in gubernatione mundi, & liberatione ab iniquis, & maxime in opere incarnationis, quod specialiter opus Dei est, in quo totum mundum liberauit. *Isa.* 26. Omnia opera nostra operatus es in nobis Domine. *Psal.* 73. Operatus est salutem in medio terræ. *Eccl.* 43. In omnibus gloriantes, ad quid valebimus? Ipse enim Omnipotens super omnia opera sua. Sed quia antiqua potentiæ opera tempore afflictionis Sanctorum videbantur esse sopita & mortua propter longam dissimulationem, ideo subdit perendo.

In medio annorum viuifica illud] Medium annorum vocat, quia sicut à principio mundi sunt magna opera ostensa, & in fine ostendenda in mundi condemnatione; petit quod in medio tempore in quo Sancti tribulantur ab iniquis ex Dei dissimulatione, viuificetur opus in destructione malorum, & liberatione bonorum. Simile *Isaia* 51. Consurge, consurge, induere fortitudinem brachium Domini, consurge sicut in diebus antiquis in generationibus seculorum Nunquid tu non percussisti superbum, vulnerasti draconem? Et ad consolationem Sanctorum subdit prophetando.

In medio annorum notum facies] supple, opus tuum, hoc est, in medio mundi decursu notam facies destructionem Babyloniorum, & eorum qui torquent Sanctos. *Eccli.* 36. Glorifica manum & brachium dextrum, excita furorem & effunde iram, extolle aduersarium & affilge inimicum [cum iratus fueris] tuis, supple, vt corripias eos [misericordiæ recordaberis] in liberatione & purgatione ipsorum. 2. *Macha.* 6. Corripiens in aduersis populum suum non derelinquet. *Thren.* 3 Misericordia Domini, quia non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes eius. *Psal.* 76. Aut obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira misericordias suas. *Bernardus.* Iucundum plane iudicium, vt ille iniquus omnium humilium malleator, etiam noleus fabricet eis coronas perpetuas, dum omnes tentat & ab omnibus superatur. *Psalm.* 128. Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea, etenim non potuerunt mihi, supple, præualere. Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores, prolongauerunt iniquitatem sibi, supple, non mihi. Et subdit vnde hoc iudicium & hæc misericordia oriatur.

Deus ab Austro veniet] per Austrum quæ regio luminis est & caloris. *Iob* 37. Nonne vestimenta tua calida sunt, cum perflata fuerit terra Austro? Et vult dicere quod pleno lumine veritatis & pleno calore charitatis orietur. *Iob* 38. Per quam viam spargitur lux, diuiditur æstus super terram? [& sanctus] hoc est, fortis cui nihil resistere possit [de monte Pharan] Pharan os videntis interpretatur. *Deute.* 33. Apparuit de monte Pharan, & cum eo sanctorum millia. & enim Pharan proximus mons monti Sinai, in quo data est lex, sicut dicta Prophetarum proxima sunt legi. *Eccl.* 36. Da testimonium, quia ab initio creaturæ tuæ sunt, & suscita precationes quas loquuti sunt in nomine tuo Prophetæ priores. Da mercedem Domine sustinentibus te, vt Prophetæ tui fideles inueniantur. Septuaginta. De monte vmbroso & condenso. Et significatur obscuritas eloquij prophetalis & condensitas multiplicis intellectus. In qua autem gloria oriatur subdit. *Pharan.*

Operuit cælos gloria eius] Septuaginta, maiestas. Et per cælos intelligit cælestes Angelos qui mittuntur ad consolationem bonorum, & in destructionem malorum. *Iudi.* 5. De cælo dimicatum est contra eos, stellæ manentes in ordine & cursu suo contra Sisaram pugnauerunt. *Baruch* 3. Stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis & lætatæ sunt, vocatæ sunt, & dixerunt: Adsumus, & luxerunt ei cũ iucunditate qui fecit eas. *Hebræ.* 1. Omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis [& laudis eius plena est terra] Omnis enim terra laudat Deum de vindicta malorum. Vnde contrito rege Babyloniorum *Isa.* 14. dicitur: Conquieuit & siluit omnis terra, gauisa est & exultauit *Apoca.* 18. Exulta super eum cælum & sancti Apostoli, & prophetæ: quoniam iudicauit Deus iudicium vestrum de illa.

Splendor eius] Tangit gloriam exercitus venientis ad imperium Domini [Splendor eius] in gloria scilicet, & apparatu exercitus: in armis, scutis, & huiusmodi. Vel forte melius, splendor dicitur claritas iustitiæ quæ tunc apparebit. *Malach.* 4. Vobis timentibus nomen meum, orietur sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. 1. *ad Corint.* 4. Illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Et hoc est quod sequitur [vt lex erit] vel quasi lux. Et quamuis hoc de Cyro possit intelligi, tamen verius intelligitur de Christo; vtrque tamen fuit lux, hoc est, consolatio multorum. *Isa.* 49. Dedi te in lucem Gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. *Ioan.* 1. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

Cornua in manibus eius] cornua quia ventilant & corona capitis sunt in animali, regna significant, quæ literaliter Cyro subdenda esse dicuntur, & spiritualiter Christo. *Psal.* 74. Nolite extollere in altum cornu vestrum. Hoc significatur 4. *Regum vlt.* vbi dicitur, quod Sedechias fecit sibi cornua, & dixit: His ventilabis Syriam donec deleas eam. *Zacha.* 1. Leuaui oculos meos, & vidi, & ecce quatuor cornua. Et dixi Angelo qui loquebatur in me: Quid sunt hæc? Et dixit ad me: Hæc sunt cornua quæ ventilauerunt Iudam & Israël & Ierusalem. Et intelligit de potestatibus regnorum. *Psalm.* 74. Omnia cornua peccatorum confringam, & exaltabuntur cornua iusti. Cyri scilicet & Christi. *Glossa* tamen allegorice exponit hoc de Christo, dicens quod cornua sunt trophæa crucis, & quod sit sensus. Cornua in manibus eius id est manus eius in cornibus, per figuram quæ dicitur hypallage. Christi enim manus affixæ fuerunt *Cornua in manibus Christi.*

runt angulis crucis. *Zacharia* 13. Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? *Isaia* 49. Ecce in manibus meis descripsi te. Vocat enim descriptionem, vulnerum infixionem. Quanta autem fortitudo sit, subiungit, & probat per effectum dicens.

Ibi abscondita est fortitudo eius] sensus est. Abscondita fortitudo eius est ibi, hoc est, latens fortitudo Dei est in Cyro, qui primo nihil reputabatur, vel in Christo, qui exinaniuit semetipsum formam serui accipiens *Philip.* 2. Hic est enim fortis, de quo dicitur *Luca* 11. Si fortior illo superuenerit, intrabit in domum fortis, & alligabit eum. Si autem de Cyro intelligitur, concordantia est *Ieremiæ* 46. Fortis impegit in fortem, & ambo pariter conciderunt, Nabuchodonosor scilicet prior, & Cyrus postea. Effectum autem fortitudinis subdit.

Ante faciem eius ibit mors] mortem vocat. Nabuchodonosor vel diabolum, eo quod mortem induxit. *Hbacuc* 2. Ipse quasi mors & non adimplebitur. *Osee* 13. Ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne. Qualiter autem hoc fiat, subdit, & suppletur quia [egredietur diabolus ante pedes eius] Pedes ponuntur pro conculcatione; diabolus autem est deorsum fluens, & significat contrariam potestatem siue humanam siue dæmonis, egressus significat eiectionem. Et est sensus. Potestas contraria conculcata, eiicietur præsentia Cyri, vel Christi. *Deutero.* 33. Eiiciet à facie tua inimicum tuum, dicetquè: Conterere. *Roman.* 16. Dominus conteret satan sub pedibus vestris velociter. Et ne credatur tantum facere insultum & recedere, subdit.

Stetit] vt victor scilicet perstitit. *Sap.* 10. Steterunt contra hostes, & de inimicis se vindicauerunt. *Psal.* 39. Quis stabit mecum aduersus operantes iniquitatem? [& mensus est terram] regna scilicet quæ prius subiecta fuerunt Nabuchodonosor vel diabolo, suis per mensuram distribuit. *Isaia* 9. Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, sicut exultant victores capta præda quando diuidunt spolia. *Prouerb. vlt.* De nocte surrexit, deditquè prædam domesticis suis. Et ne aliquis credat quod resistentem habuerit de subiectis diabolo vel Nabuchodonosor, subdit.

Aspexit & dissoluit Gentes] hoc est, terribili aspectu & irato vultu respexit in adiutores dæmonis, vel Nabuchodonosor, quo conuertit corda eorum in formidinem, vt statim se subiicerent. *Exo.* 14 Respexit super castra Ægyptiorum, & subuertit rotas curruum. *Esther* 15. Cumquè eleuasset faciem & ardentibus oculis furorem pectoris indicasset, regina corruit. Si de Christo intelligitur, tunc est aspectus misericordiæ, quo dissoluit gelata corda Gentilium vt ad fidem conuerterentur. *Matthæ* 27. Conuersus Dominus respexit Petrum, & egressus Petrus fleuit amarè. *Psal.* 85. Respice in me & miserere mei [& contriti sunt montes seculi] hoc est, à seculo fundati principes & reges mundi. *Isaia* 45. Ego ante te ibo & gloriosos terræ humiliabo. *Isaia* 40. Omnis mons & collis humiliabitur.

Aspectus Christi.

Incuruati sunt colles mundi] Colles dicuntur inferiores potestates quæ incuruatæ reuerenter subiecerunt se & Cyro & Christo. *Isaia* 60. Gens & regnum quod non seruierit tibi, peribit, & gentes solitudine vastabuntur [ab itineribus æternitatis eius] itinera vocat profectus & Cyri & Christi. *Michea* 5. Egressus eius sicut ab initio a diebus æternitatis; omnia enim hæc ab æterno præordinata sunt. Hoc autem in quibusdam ostendit, & in omnibus intelligit, cum subdit.

Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ] turbata, supple, quia resistere non valebant, qui quia nigri sunt & tenebrosi interpretantur, peccatores significant & obstinatos; qui tamen potentiæ Dei & Cyri subiicientur, turbati in pœnitentiam. *Psal.* 67. Æthiopia præueniet manus eius Deo. *Soph.* 3. Vltra flumina Æthiopiæ inde supplices mei, filij dispersorum meorum deferent munus mihi. *Sopho.* 2. Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis [turbabuntur pelles terræ Madian] pelles tentoria de pellibus significant, & tentoria exercitus. Et est sensus. Exercitus Madianitarum resistere volentes turbabuntur, vel ad fugam, vel ad subiectionem; sicut turbati sunt coram Gedeone *Iudic.* 7. Madian autem interpretatur iudicium hominis, & significat eos, qui humano iudicio & sapientia seculi iudicant de diuinis, qui sapientia Dei turbabuntur. *Isaia* 9. Iugum oneris eius & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian.

Madian.

Nunquid in fluminibus iratus es domine? Tangit hic de destructione Babylonis dupliciter, in captura scilicet ciuitatis, & interfectione principis & militum eius *ibi* [Dedit abyssus vocem suam] In primo duo sunt, scilicet, argumentum de præterito, & conclusio similis de futuro *ibi* [Fluuios scindes terræ] In prima harum sunt tria scilicet ablatio falsæ opinionis, constructio veritatis, & spes de futuris [Nunquid in fluminibus?] Ista quæstio supponit falsam quandam opinionem. Posset enim aliquis dicere, quod quando diuisit Dominus aquas maris *Exo.* 14. & quando diuisit fluenta Iordanis *Iosue* 3. factum fuisset casu vel virtute stellarum, vt quando scilicet Dominus esset beneuolus aquis, faceret eas fluere; & quando iratus, exiccaret eas, & non fecisset ad peccatores perdendos & sanctos liberandos. Et hoc iam quidam dixerunt, sicut narrat Abraham Iudæus in libro de magnis coniunctionibus Iouis & Saturni. Quod elidens Propheta, dicit.

Deus aquis non irascitur.

Nunquid in fluminibus?] hoc est, aquis fluentibus non habentibus in se virtutem standi [iratus es Domine] vt stare faceres & diuidi contra naturam fluxus, quam primo indidisti eis. Quasi dicat, Non. Visibile enim elementum est & indignationem tuam non meretur: sed hoc in aquis fecisti, vt tuis auferres impedimenta transitus, & hostes inuolueres in mediis fluctibus, & deterreres viso tanto miraculo. O Domine, nunquid tu iratus es in fluminibus? hoc est, Iordanis fluentis, vt scilicet inferiorem partem in mare mortuum faceres defluere, & superiorem ad instar montis stare, ex ira quam haberes ad aquas, quibus non cuperes tenere fluxum suum. Quasi dicat. Non, sed propter tuos hoc fecisti. *Isaia* 43. Cum transieris per aquas tecum ero, & flumina non obruent te. Et quod subdit [aut in fluminibus furor tuus] notat flumina Ægypti, Nilum, & alia quæ in sanguinem versa sunt, & ebullierunt ranas. Hoc enim non fecit ex ira quam haberet ad aquas, sed ex ira quam habuit ad eos qui aquis vtebantur, & qui innocentem sanguinem in aquis suffocauerant. *Sap.* 16 Negantes posse te impij per fortitudinem brachij tui flagellati sunt: nouis aquis, & grandi-

nibus,

nibus, & pluuiis persequtionem passi. Et subdit.

Vel in mari] quod vento flante & vrente abstulisti. *Exod* 14. [indignatio tua] supple, est. Quasi dicat. Non. *Isaia.* 51. Nunquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis: qui posuisti profundum maris viam, vt transirent liberati? Hoc autem probat, subdens [Qui ascendis super equos tuos] Angelos scilicet, & homines, vectores tuæ virtutis, talibus scilicet impedimentis ablatis. *Hieronymus* inducit illud quod habetur. 4. *Reg.* 6. Ecce mons plenus equorum & curruum igneorum in circuitu Elisei. Et non est dubium quin equi illi fuerint Angeli ad bella Domini præparati, vectores virtutis Dei, & ab ipso ad bella directi. Et hoc est quod sequitur [& quadrigæ tuæ saluatio] Vnde 2. *Machab.* 3. Cum Heliodorus vellet spoliare ærarium templi, apparuit quidam equus terribilem habens sessorem, optimis operimentis adornatus, isque cum impetu Heliodoro priores calces illisit; qui autem insidebat ei, videbatur habere arma aurea. Et non est dubium quin equus fuerit Angelus, & sessor virtus diuina. Similiter 2. *Machab.* 11. cum Iudas & sui prompto animo à Ierusalem ad bellandum procederent, apparuit præcedens eos equus in veste candida, armis aureis hastam vibrans; per quod idem significatur. Vnde postea sequitur. Ibant igitur prompti, de cælo habentes adiutorem. Dicuntur autem quadrigæ, quia quatuor virtutibus vecti, diuina scilicet, angelica, cælesti, & terena; quia, sicut dicitur *Sap.* 16. vindex est orbis iustorum, & ideo cum Deo consurgunt Angeli cælum, & terra, & hac quadriga impugnatur impios. Et hoc ostendit, subdens, supple, sic, de cælo mittens auxilium.

Angeli sūt diuinæ virtutis vectores.

Quadriga Dei aduersus impios

Suscitans suscitabis arcum tuum] alia translatio. Intendens, intendes. Intensus enim arcus fortissime ferit. Et per arcum intelliguntur omnia instrumenta bellica, quæ omnia intenduntur & acuuntur in hostes, quando de cælo habetur auxilium. *Isaia* 5. Omnes arcus eius extenti. *Iob* 29. Arcus meus in manu mea instaurabitur. Et dicit, suscitans suscitabis, notans quod hæc adiutoria continuo Deus suis ministrat. *Iudas*. Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum [Iuramenta tribubus] supple, sic suscitabis [quæ loquutus es] patribus scilicet. Per talia enim adiutoria impleuit quod iurauit; vt scilicet destructis impiis, Sanctis terram eorum sorte distribueret. *Exod.* 33. Memento Abraham Isaac, & Iacob, quibus iurasti dare terram fluentem lac & mel. Hæc expositio literalis est.

Mystice autem, flumina quibus irascitur Dominus, sunt flumina concupiscentiarum & vanitatum. Mare autem cui irascitur, insania mundi est. *Nahum* 1. Increpans mare & exiccans illud, & omnia flumina ad desertum adducens. Flumina quibus non irascitur, flumina sunt gratiarum & doctrinarum. *Ioan.* 7. Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. De insania mundi *Isaia* 57. Cor impij quasi mare feruens, quod quiescere non potest. Mare cui non irascitur, amaritudo pœnitentiæ est. *Deut.* 3. Ex Basan conuertam in profundum maris. Arcus Scriptura est in manu Prædicatorum. *Gene.* 9. Ponam arcum meum in nubibus cæli, & erit signum fœderis inter me & terram. Nubes enim, Prædicatores & Doctores sunt. Intenditur arcus, quando auctoritates acutæ ad corda compungenda emittuntur. *Psal.* 126. Sicut sagittæ in manu potentis. *Isaia* 49. Posuit me sicut sagittam electam, in pharetra sua abscondit me. Equi vero ministeria sunt Angelorum cum Prædicatoribus missa. Quadrigæ vero quatuor expositiones Scripturarum. *Ezech.* 1. Apparuit tota vna, quatuor habens facies. Resumatur ergo litera. Quia post argumentum quod præmisit de præterito, similia fore arguit in futuro, dicens.

Fluuios scindes terræ] hoc est, ex quo hoc in aquis fecisti in præterito propter tuos, etiam in futuro fluuios terræ Babylonis, quibus munitur ciuitas, scindes, hoc est, diuides, ne scilicet timore profunditatis viam impediant transeuntibus. *Isaia* 11. Leuabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui, & percutiet eum in septem riuis, ita vt transeant per eum calceati, & erit via residuo populo meo.

Viderunt te] ô Deus, supple, hoc est, potentiam tuam [& doluerunt montes] Vera litera est, Et tremuerunt. Et tangit hoc quod habetur *Nume.* 21. quod scilicet scopuli & montes Ammon & Moabitarũ motu tremoris exultauerunt in occursum filiorum Israël, & inclinatione sua viam transeuntibus dederunt. Vnde *ibidem* dicitur. Sicut fecit in mari rubro, sic faciet in torrentibus Ammon. Scopuli torrentium inclinati sunt vt requiescerent in Arnon, supple, filij Israël, & recumberent in finibus Moabitarum. Et hoc est quod sequitur [gurges aquarum transiit] hoc est, cessauit ante filios Israël. *Psal.* 113. Quid est tibi mare quod fugisti, aut tu Iordanis quia conuersus es retrorsum? *Isaia* 51. Tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis [dedit abyssus vocem suam] in præterito scilicet. Abyssus dicitur dare vocem per effectum, non ita vt loquatur. Et hoc *Numer.* 16. innuitur, vbi terra se aperuit, & Datan & Abiron viuos deglutiuit, & in abyssum traxit. Iterum dedit vocem suam *Exod* 15. vbi dicitur: Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis, quando scilicet Ægiptij in abyssum descenderunt [altitudo manus suas leuauit] altitudinem ponit pro montibus, qui tunc in hoc dicuntur manus leuasse quando trepidauerunt, sicut dicitur *Numer.* 21. *Psal.* 92. Mirabilis in altis Dominus, testimonia tua credibilia facta sunt nimis. Vtrumque horum dicitur. *Isa.* 7. Pete tibi signum à Domino, siue in profundum inferni, siue in exelsum supra. Et ad hoc subiungit alia argumenta quæ maiora sunt.

Sol & luna steterunt in habitaculo suo] hoc est, in locis suis. *Iosue* 10. Sol contra Gabaon ne mouearis, & luna contra vallem Hailon; steteruntque sol & luna donec vlcisceretur se gens de inimicis suis. Ex omnibus illis argumentis preteritis infert, quod ita facient in futuro contra Babylonios. Et suppletur, ergo [In luce sagittarum tuarum] hoc est, apertis sagittis tuis quibus excæcabis eos [ibunt] supple, Cyrus & Darius, hoc est, proficient [in splendore fulgurantis hastæ tuæ] hastam vocat fulgura percutientia & proforantia desuper. *Psal.* 143 Fulgura coruscationem, & dissipabis eos; emitte sagittas tuas, & conturbabis eos. *Iob* 36. Si voluerit extendere nubes quasi tentorium suum, & fulgurare lumine suo desuper, cardines

Fulgur hasta est Dei

dines quoque maris operiet, hoc est, totum mundum subiciet. *Sap.* 5. Ibunt directe emissiones fulgurum, & tanquam à bene curuato arcu nubium terminabuntur, & ad certum locum insilient. Et est ac si dicat. Si volueris fulgurare contra Babylonios, sicut in præterito fecisti cum Moyse & Iosue, tunc proficientes ibunt Cyrus & Darius, & sic, supple, fremitu tuo, & illorum conculcabis terram, hoc est, regnum Babyloniorum, & ipsos Babylonios conteres. *Prouerb.* 20. Sicut rugitus leonis, ita & terror regis, hoc est, Dei qui rex summus est. *Iere.* 8. A Dan auditus est fremitus equorum eius, à voce hinnituum pugnatorum eius, commota est omnis terra: & venerunt & deuorauerunt terram & plenitudinem eius, vrbem & habitatores eius. Sic ergo arguit ex præterito quid faciet de futuro [in furore obstupefacies Gentes] Iterum reuertitur ad præterita, vt similia concludat in futuro facienda.

Egressus es in salutem populi tui] Deus dicitur egredi, quando virtutem suam manifestat: tunc enim in exterioribus apparet. *Zach.* 14. Egredietur Dominus & præliabitur contra gentes illas, sicut præliatus est in die certaminis. Et vocat egressum plagas & virtutes, quas ostendit in Ægypto propter populi salutem [in salutem cum Christo tuo] Christum vocat siue Christos, Moysen & Aaron, quos ad hoc vnxit vt duces essent populi. *Psal.* 104. Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari. Item *Psal.* 59. Non egredietis in virtutibus nostris, hoc est, nonne? In salutem autem dicit; quia per hos suos saluauit. Egrediens autem quid fecerit, subdit [percussisti caput de domo impij] caput vocat primogenita Ægypti: domum impij, domos Ægypti Pharaoni impio subiectas. *Exod.* 12. Nec erat domus in qua non iaceret mortuus. Et ab hac plaga populus Dei liberatus est. Et subdit adhuc quid egrediens fecit [denudasti fundamentum eius vsque ad collum] fundamentum vocat totum exercitum Pharaonis in mari rubro deletum. In illo enim fundauit totam spem suam Pharao. Vsque ad collum autem dicit; quia à minore vsque ad maximum omnes deleti sunt, & terra denudata est ab eis; sicut dicitur *Exod.* 14. Quod autem totum a Domino factũ sit, subdit. Et suppletur quia.

Maledixisti sceptris eius [Sceptra vocat cohortes principum qui cum Pharaone egrediebantur: quia omnes deleti sunt. *Isaia* 26. Ecce enim Dominus egredietur de loco sancto suo, vt visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum [capiti bellatorum eius] supple, maledixisti, hoc est, Pharaoni. *Exod.* 15. Ingressus est enim eques Pharao cum curribus & equitibus eius in mare, & reduxit super eos Dominus aquas maris [venientibus] scilicet, sceptris & capite [vt turbo] hoc est, in impetu iræ & furoris. *Isaia* 55. Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem [ad dispergendum me] hoc est, ad interficiendum. *Exod.* 15. Dixit inimicus. Persequar & comprehendam, diuidam spolia, implebitur anima mea, euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea. Quid autem eos ad hoc incitauerit subdit, & suppletur quia [Exultatio eorum] Ægyptiorum scilicet fuit. *Prou.* 2. Lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis [sicut eius qui deuorat pauperem] hoc est, deuorare intendit [in abscondito] hoc est, in dolo. *Psalm* 9. Insidiatur vt rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum. Sic autem, supple, destruens impios, liberasti tuos.

Viam fecisti in mari] diuisiones scilicet maris. *Psalm.* 135. Qui diuisit mare rubrum in diuisiones [equis tuis] vectoribus scilicet tuis, hominibus & angelis qui te vehunt. *Isaia* 61. Qui scidit aquas ante eos vt faceret sibi nomen sempiternum, qui eduxit eos per abyssum, quasi equum in deserto non impingentem [in luto aquarum multarum] quod scilicet in fundo maris fuit, ita scilicet quod nec profunditate abyssi, nec tenacitate luti teneri poterant, virtute. Domini pro eis faciente. *Psalm.* 117. Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltauit me: non moriar, sed viuam. Item *Psal.* 98. Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum, neque vrgeat super me puteus os suum. Hæc omnia narrat de præterito, vt similia arguat facienda in futuro. Et hæc omnia sub eisdem auctoritatibus non est difficile exponere de Christo, vel adaptare de Christo in Apostolis procedente ad dæmonum subuersionem, & mundi liberationem. Et hæc expositio est in *Glossis.*

Audiui] supple, hæc quæ dicta sunt à patribus. *Psal.* 77. Quanta audiuimus & cognouimus ea, patres nostri narrauerunt nobis [& conturbatus est venter meus] hoc est, omnia interiora mea in tot scilicet passionibus Sanctorum. *Tit.* 3. Omnes qui pie volunt viuere in Christo, persequutionem patientur. *Isa.* 21. Corrui cum audirem, conturbatus sum cum viderem. Ventrem autem dicit; quia in ipso omnia interiora continentur, totum enim concauum corporis dicitur hic venter. Et vult dicere, quod interiora vitalia consonanter in hoc conturbata sunt *Isaia* 19. Venter meus ad Moab quasi cithara sonabit. *Ieremiæ* 31 Conturbata sunt viscera mea super eum, miserans miserebor eius [à voce] supple, auditus talis [contremuerunt labia mea] Quasi dicat. Quia scio quod filij similia sustinebunt. *Eccli.* 2. Fili accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia & timore, & præpara animam tuam ad tentationem, & deprime cor tuum, & sustine. Quod autem dicit. Contremuerunt labia, naturale est, vt dicit Galenus Turbatis enim visceribus, tremit inferius labium propter collimitationem ad viscera. Et innuit, quod tremula voce pronuntiet quæ scit futura, propter populi compassionem. Ex his tamen quia consolatio sequitur, cum Sanctis eligit affligi, vt cum Sanctis consoletur. Et ideo tria dicit: electionem scilicet tribulationis, descriptionem eiusdem, & consolatoriam liberationem.

Ingrediatur putredo in ossibus meis] *Glossa.* libenter patiar quod passus est. *Iob*, qui dicit. *cap.* 30. Nocte perforatur os meum doloribus; & qui me comedunt, non dormiunt, à multitudine eorum consumitur vestimentum meum. Et hoc est quod sequitur [& subter me scateat] *Hieronymus.* Non solum in carne, sed in medullis ossium & stratus, putredine corporis & vermibus scateat; vt cum pro peccatis sustinuero angustias omnes captiuitatis, requiescam cum Abraham, Isaac, & Iacob. *Iob* 10. Putredini dixi: Pater meus es, mater mea & soror mea vermibus. Intendit autem, quod squalore carceris ossa catenis & medullæ læduntur, & stratus & vestes vermibus scatent & putredine. Sed quia nullus eligit pœnam propter pœnam, sed pœnam propter consolationem, ideo sequitur.

Tristia propter Deum patienter ferenda.

quitur.

Et] supple, purgatus tribulatione [requiescam in die tribulationis] finitæ, supple. *Tobiæ* 3. Hoc pro certo habet omnis qui colit te, quia vita eius si in probatione fuerit, coronabitur: si autem in tribulatione fuerit, liberabitur:& si in corruptione fuerit, ad misericordiam tuam venire licebit. Et, supple, sic [ascendam] per gradus virtutum [ad populum accinctum nostrum] hoc est, ad populum Sanctorum, accinctum fide & patientia ad omnes afflictiones euincendas, vt scilicet consors & similis sim Sanctorum. *Iaco* 5. Ecce beatificamus eos qui sustinuerunt. *Roman.* 8. Si tamen compatimur, vt simul glorificemur. Existimo enim quod non sint condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. *Heb.* 10. In altero quidem spectaculum facti, in altero autem socij taliter conuersantium effecti. *Heb.* 12. Accessistis ad Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cælis. Et subdit de tribulationis descriptione.

Ficus enim non florebit] Per ficum omnis dulcedo quæ in populo fuit intelligitur, quæ per tortores & tyrannos ablata est. *Ioe.* 1. Ficum meam decorticauit, nudans spoliauit eam & proiecit. *Apoca.* 6. Stellæ de cælo ceciderunt super terram, sicut emittit ficus grossos suos cum à vento magno mouetur [& non erit germen in vineis] Per germen vinearum significatur omnis materia gaudij, quæ vniuersaliter ablata est per tyrannos. Vinum enim (vt dicit. *Psal.* 103) lætificat cor hominis. *Iudicum* 9. Nunquid possum deserere vinum meum quod lætificat Deum & homines? *Ioe.* 1. Confusum est gaudium à filiis hominum.

Mentietur opus oliuæ] Per oliuam significatur omne quod vngit, lucet, & pascit, cibum condiendo: quod tunc mentitur, quando laboribus & expensis vsque ad fructus collectionem deducitur, & fructus aufertur quem promiserat. *Deut.* 28. Oliuas habebis in omnibus terminis tuis, & non vngeris oleo: quia defluent & peribunt. Propter hoc paucos in Ecclesia videmus vnctos oleo compunctionis ad sanitatem. *Mar.* 6. Vngentes oleo multos infirmos, & sanabantur: pauciores vnctos oleo exultationis ad contemplationem. *Psalm.* 44. Vnxit te Deus oleo exultationis præ participibus tuis: paucissimos vnctos charismate sanctitatis ad vitæ perfectionem. *Psal.* 88. Oleo sancto meo vnxi eum, nihil proficiet inimicus in eo [& arua non afferent cibum] Ac si dicat. Non tantum quæ dulcedinis & gaudij & exultationis sunt, ablata sunt: sed etiam quæ necessitatis. Arua vero significant cultum humani cordis ad fruges iustitiæ proferendas. *Ioe.* 1. Periit messis agri. *Deuterono.* 28. Sementem multam iacies in terram, & modicum congregabis: quia locustæ deuorabunt omnia. *Isaia* 17. Ablata est messis in die hæreditatis, & dolebit grauiter.

Abscindetur de ouili pecus] hoc est, oues, quod pecus lanam in vestem, lac in cibum, carnem in delicias, corium in calceamentum consueuit ministrare: & significat congregationes mansuetorum & virtuosorum, quæ ab Ecclesia perierunt. *Iob* 1. Ignis Dei cecidit de cælo, & tactas oues, puerosque consumpsit. Ignis Dei, ignis deorum nostrorum est, hoc est, concupiscentia prælatorum, de sublimi dignitatis eorum descendens per exemplum, & quicquid religionis est in Ecclesia, totum consumens [& non erit armentũ in præsepibus] armẽtum maius animal est, vt vaccæ & boues & asini & huiusmodi, quæ significant Prædicatores & Prælatos; quorum officium est terram Ecclesiæ colere & vomere prędicationis exarare. *Prouerb* 14. Vbi apparent plurimæ segetes, ibi manifesta fortitudo est bouis. Hæc ab Ecclesia ablata sunt. *Iob* 1. Boues arabant, & asinæ pascebantur iuxta eos; & irruerunt Sabæi, & tulerunt omnia. Sabæi interpretantur *Sabæi.* conuertentes seu clamantes & eloquentes, & significant aduocatos & iudices Ecclesiæ, qui boum labores in Ecclesia penitus abstulerunt. Et nota quod dicit, in præsepibus. Præsepibus enim, hoc est, stipendiis Ecclesiæ manentibus, nullum bouis opus vel vtilitas apparet. Et subdit de consolatione,

Ego autem] Ac si dicat, Omnia quæ descripta sunt, libenter sustineo; quia per hoc scio, quod [In Domino gaudebo] hoc est, in Dei consolatione. *Michææ* 7. Iram Domini portabo: quoniam peccaui ei donec iudicet causam meã. *Isa.* 38. Domine sic sic viuitur, & in talibus vita spiritus mei; corripies me, & viuificabis me: ecce in pace amaritudo mea amarissima [& exultabo in Deo Iesu meo] hoc est, Saluatore meo. *Tobiæ* 3. Post tempestatem tranquillum facis: & post fletum & lacrymationem, exultationem & gaudium infundis. *Psal.* 65. Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium. Et gaudium est cordis, exultatio vero corporis: quia, sicut dicit *Augustinus*, gaudium est diffusio animi in conceptu boni, & *Gaudium,* ideo refertur ad dotes animæ. Exultatio autem *Exultatio.* componitur ab ex, & vltra: quia id quod est in corde, in signo corporeo manifestatur: & ideo ad dotes corporis refertur. *Luc.* 1. Exultauit spiritus meus, in Deo salutari meo. *Isa.* 64. Gaudens gaudebo in Domino. Et exultauit spiritus meus, in Deo salutari meo. Causam autem gaudij subdit, & suppletur quia.

Deus Dominus fortitudo mea] supple, est Deus prouidentia: prouidet enim mihi bona. 1. *Pet.* 5. Omnem solicitudinem vestram proiicientes in eum: quoniam ipsi cura est de vobis. *Psal* 54. Iacta cogitatum tuum in Domino. Dominus potestate superpositionis dicitur, propter hoc quod suos eligit & exaltat. *Psal.* 29. Exaltabo te Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me. Item *Psal.* 9. Qui exaltas me de portis mortis. Fortitudo mea, hoc est, causa fortitudinis meæ, qua scilicet vincere possum tribulationes & tortores. *Psal.* 17. Diligam te Domine fortitudo mea. 2. *Reg.* 22. Dominus petra mea, & robur meum, & Saluator meus. Deus Dominus fortis meus, sperabo in eum *Isa.* 40. Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem [& ponet] hoc est, disponet confortando pedes meos, quibus ad patriam redire debeo [quasi ceruorum] hoc est, faciet veloces, vt ceruorum pedes. *Psal.* 17. Qui perfecit pedes meos tanquam ceruorum, & super ex- *Natura* celsa statuens me. Dicitur natura esse cerui, quod *cerui.* semper recurrit ad locum generationis. Et petit Propheta vt veloces pedes habeat ad recurrendum ad originem. *Cantic. vlt.* Fuge dilecte mi, assimilare capreæ, hinnuloque ceruorum super montes aromatum. Caprea longe videt, & est sensus, longe contemplare patriam, & pedes tui veloces sint ad redeundum super montes virtutum & æternorum gaudiorum, qui montes sunt aromatum. *Psal.*

41. Quem

41. Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.

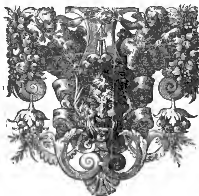
Et super excelsa mea] ad literam, terra promissionis montuosa & excelsa est, & significat vertices angelicos super quos deducuntur beati. *Isaiæ*. 33. Iste in excelsis habitabit, munimenta saxorum sublimitas eius: panis ei datus est, aquæ eius fideles sunt. Regem in decore suo videbunt oculi eius [deducet me victor] victor scilicet hostium, & meus ductor. *Ioann*. 16. Confidite, quia ego vici mundum. *Deute*. 31. Dominus solus ductor eiuis fuit. *Isaiæ* 63. Sic adduxisti populum tuum, vt afceres tibi nomen gloriæ. *Isaia* 58. Sustollam te super altitudinem terræ, & cibabo te hæreditate

Psalmus Iacob patris tui [in Psalmis canentem] Psalmus

Hymnus. hymnus est. Hymnus autem laus Dei cum cantico. Et quia hymnus ille in decachordo psalterio decantabatur, perfectionem operis significat. Et est sensus. In iubilo cordis, & laude oris pro perfectione virtutis & operis, de exilio me reducit ad patriam. *Ephe*. 5. Loquentes vobismetipsis in Psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino.

Celeuma. Hoc canticum proprie Celeuma vocatur, vt dicit *Glossa super epistolam ad Hebræos, super illud Hebræ*. 11. Alonge eas aspicientes, & salutantes, & confitentes, quoniam peregrini & hospites sunt super terram. Et qui hoc dicunt, significant se patriam inquirere

* *
*

D. ALBERTI.

D. ALBERTI MAGNI, EPISCOPI RATISPONENSIS, DOCTRINA TOTO ORBE CELEBERRIMI, ORDINIS PRÆDICATORVM.

In Sophoniam Prophetam Enarratio.

PROLOGI DIVI HIERONYMI In Sophoniam Prophetam explanatio.

RADVNT Hebræi] Iste Prologus in duas partes diuiditur. Prima est de commendatione Prophetæ. Secunda de tẽpore prophetiæ ipsius & materia *ibi* [Iosiam regem]Prima pars duas habet commendationes,scilicet, à genere,& a nomine. A nomine incipit *ibi*[Nomen Sophoniæ.

Tradunt Hebræi]Traditio est veridica patrum relatio [cuiuscunque Prophetæ pater aut auus] propinquus scilicet, vel remotus [in titulo ponatur]ipsius scilicet Prophetæ[ipsos quoque]patres scilicet,& auos[Prophetas fuisse] Huius rationem dicit *Augustinus* esse quia tunc cum propagatione feminis fiebat propagatio religionis. *Ecci.* 44. Cum semine ipsorum perseuerant bona , hæreditas sancta nepotes eorum, & in testamentis stetit semen eorum. Hoc autem probat per signum subdens.

Vnde & Amos vnum de duodecim Prophetis] tertium scilicet[qui dicit]7. Amos[Non sum Propheta neque filius Prophetæ]hoc est,ex Prophetis genealogiam non duxi [sed pastor caprarum] Translatio *Septuaginta* : nostra habet,armentarius [vellicans sycomoros]à sycos Græco , quod est ficus,& moros , quod est fatua. Et est sensus,quod fructus ruborum in deserto vellicatos comedere cogebatur[patris nomen in titulo non habere] inspirationem enim propheticam habuit , & non genealogiam.Ex hoc arguit,subdens.

Hoc si verum est]imo quia verum est [Sophonias Propheta] quem scilicet præ manibus habemus[qui nomine(vt ita dicam) prophetico] hoc est,præsago ad gratiam prophetalem Simile *Gen.* 27. Iuste vocatum est nomen eius Iacob , supplantauit enim me en altera vice[& gloriosa maiorum suorum stirpe]patris scilicet, & auorum [generatus est]in paternam scilicet , & auitam gratiam & dignitatem.Et attende, vbi nos habemus , qui nomine , Hieronymus in originali ponit , quinone, intendens quod quinario nominis sui & quatuor patrum nominibus præsignatus est ad prophetandum. Quinone enim tantum valet quantum quinario. Quinonem autem hunc exponens , subdit [habuit enim patrem Chusi]nomine,supple[auum Godoliam]patris patrem[proauum Amasiam]aui patrem[attauum Ezechiam]patrem scilicet proaui [& talem quadrigam]qua scilicet vecta est ad eum gratia prophetalis.*Isa vlt.*In equis.& in quadrigis, & in lecticis adducent omnes fratres vestros [Ipse]scilicet Sophonias [velut extremus] id est, optimus : extremum enim in bonis , optimum est [auriga] hoc est,sicut auriga auitam gratiam ad finem deducens[compleuit]4. *Reg.* 2. Pater mi,pater mi,currus Israel & auriga eius. Et rationem dictorum ex nominum interpretatione ostendit , subdens.

Nomen Sophoniæ,alij]supple, interpretes[speculam]supple , interpretati [alij arcanum Domini transtulerunt]in latinum. Et vtramque adaptat interpretationem,subdens[Siue igitur specula] supple,transferatur [siue absconditum Domini] hoc est,arcanum [interpretetur , vtrumque Prophetæ conuenit]hoc est , gratiam prophetalem designat. Et probat primum [Dicitur enim ad Ezechiel 3.] [fili hominis speculatorem domui Israël te posui] Nostra litera habet , dedi te. Speculator enim est enuntiatione , arcanum vero Domini per inspirationem.Et de interpretatione nominum paternorum,subdit. *Sophonias.*

Iste ergo Propheta]Sophonias scilicet[qui erat in specula,&]id est[in sublimibus] contemplationis scilicet [constitutus] *Isa.* 21. Super speculam Domini ego sum stans iugiter per diem. 4 *Reg.* 9.

Speculator erat in turri Iezrael. Et hoc quoad primam interpretationem dictum est [& nouerat mysteria Dei]quoad interpretationem secundam. 1. *ad Corinth*. 3. Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei[filius erat Chusi] qui interpretatur humilitas.*Iacob*.4. Humilibus dat gratiam [habebat quoque autem]patrem patris scilicet [Godoliam qui dicitur magnitudo Domini] *Matth*.5. Qui fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum[& proauum Amariam]aui scilicet patrem [qui & ipse vertitur] scilicet, per interpretationem[in sermonem Domini] Et nota quod in originali *Hieronymus* dicit, Amariam & non Amasiam, vnde & in interpretationibus Hebraicorum nominum Amarias verbum Domini, Amasias vero indignans Domini dicitur interpretari [& attauum Ezechiam]supple,habuit [qui sonat] per interpretationem scilicet[fortitudo Domini] *Psalm*. 27. Dominus fortitudo plebis suæ, & protector saluationum Christi sui est Et hæc quæ dicta sunt recolligit,incipiens à primo, qui narratione vltimus fuit.

Chusi. *Godolias.* *Amarias.* *Amasias.* *Ezechias.*

De fortitudine itaque Domini natus est sermo Domini] Sermonem enim Dei non pronunciat, nisi quem spiritus confortat. Vnde de Elia cuius sermo ardebat vt facula,dicitur *Eccl*.48. Potentia nemo vicit illum[& de sermone Domini nata est magnitudo Domini]quia sermo Domini magnum facit. Vnde Virgo qui Verbum Domini concepit, dixit *Luca* 1. Quia fecit mihi magna qui potens est[& de magnitudine Domini nata est humilitas] *Eccl*.3.Quanto magnus es,humilia te in omnibus Et quod quinonis dicti finis sit humilitas, probat, subdens[vt cum peruenerit aliquis ad perfectum] magnitudinis scilicet in virtute[dicat] cum Apostolo 1.*ad Corinth*.1 . Ego sum minimus Apostolorum,qui non sum dignus vocari Apostolus [&] supple,dicat[illud in *Psalm*. 130. Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei] In originali *Hieronymus*, non ponit plus de prologo.Vnde quæ sequuntur ex *Glossa* addita sunt, & tangunt tempus prophetiæ & materiam.

Iosiam regem Iudæ] hoc est, duarum tribuum [cuius temporibus Sophonias prophetasse inuenitur]*Sophonia* 1.[Deo præ omnibus regibus Iudæ placuisse] propter religionem scilicet [historia quarti libri Regum 22.]vbi sic dicitur:Fecit Iosias quod placitum erat coram Domino, & ambulauit per omnes vias Dauid patris sui[& secundi Paralipomenon] 34.[demonstrat] vbi sic dicitur: Fecit Iosias quod rectum erat in conspectu Domini, & ambulauit in viis Dauid patris sui,& non declinauit ab eis. Quare autem Deo placuerit, subdit Iosias[simulachra,quæ patet suus Amon] de quo 2. *Paral*.33.[& auus Manasses] de quo ibidem [in templo Dei collocauerat]vt scilicet templum prophanaret,sicut dicitur *Ezech*.8.[deiecta]supple, de aris[comminuisse monstratur]2.Paral.34. [in quibus] hoc est, inter quæ idola [etiam serpentem æneum à Moyse factum] *Numer*.21.[confregit]2. Paral.35.[eui]scilicet serpenti errore inductus populus]quia serpentem pro Deo venerabatur[superstitione idolorum deceptus] facilis enim erat ad idololatriam [admiserat] hoc est, super errorem serpentis admiserat idolorum venerationem[Idem] scilicet Iosias[custodisse Pascha] & iterum scilicet custodisse [intermissa ab aliis] scilicet regibus de solennitatibus & cultu [temporibus multis] quibus scilicet regnauerunt Amon & Manasses [solus celebrasse fertur]4.*Reg*.23.

Serpentem æneum Iosias confregit.

Ideo Deus]hoc est,merito tanti viri [temporibus memorati regis]hoc est, Iosiæ[quæ prouentura erant, ostendens] per propheticam reuelationem[Gentibus quidem lectione comprehensis] Æthiopibus scilicet, Aquilonaribus, Assyriis, & Niniuitis quos secundo cap. nominat [affuturum iudicium]supple,prophetat,hoc est, damnationem [populo vero Israël] decem tribuum [salutem] supple,promittit]& ciuitati Ierusalem] metropoli duarum tribuum[restaurationem]hoc est, reædificationem [tunc temporis] scilicet, quando regna Gentium damnabuntur[tribuendam textu lectionis]in tertio scilicet capitulo [denuntiauit] quod non nisi prophetico spiritu cognoscere potuit.

Sophonias Propheta.

CAPVT I.

Verbum Domini quod factum est] Ista Prophetia diuiditur in titulum, & tractatum *ibi* [Congregans congregabo] In titulo dicitur modus reuelationis, auctor, virtus verbi reuelati, nomen Prophetæ & genus, & tempus Prophetiæ.

Verbum] notat quod per modum oraculi facta est reuelatio.*Iob* 4. Ad me dictum est verbum absconditum, & quasi furtiue suscepit auris mea venas susurri eius[Domini]qui est author reuelationis: construitur enim in vi causæ efficientis. 1. *Reg*.3. Loquere Domine, quia audit seruus tuus [quod factum est] virtutem verbi reuelati notat. Verbum enim Domini in facto plus est quàm in dicto, & ad factum plus refertur quam ad auditum.*Sap*.18.Omnipotens sermo tuus de cælo exiliens à regalibus sedibus venit [ad Sophoniam] præpositio notat appropinquationem verbi ad animum Prophetæ & intellectum. *Deut*.25.*& Roman*.10.Prope est verbum, in ore tuo, & in corde tuo. *Iacob* 1. In mansuetudine suscipite insitum verbum. *Glossa*, per naturam. Sophonias nomen Prophetæ est, & specula (sicut in antehabitis dictum est)interpretatur. *Ezech*.3.Speculatorem domui Israel dedi te. Et subdit de genere [filium Chusi]qui humilitas vel Æthiops meus interpretatur,corde humilis & extra,iugi castigatione carnis. *Matth* 11 Discite à me quia mitis sum & humilis corde.*Cant*.1.Nigra sum sed formosa. Et iterum.Nolite me considerare quod fusca sum : quia decolorauit me sol,hoc est,lumine veritatis, & calore charitatis,vetus sol istam induxit nigredinem [filij Godoliæ] qui magnitudo Domini interpretatur eo quod magnus fuit virtute. *Iob* 1. Erat vir ille magnus inter omnes orientales. *Bernardus*. Magnus est, cui dignitas seculi si arrisit non irritit: nec minor est illo qui incidens in aduersa, non excidit vel parum à sapientia. *Rom*.8. Quos iustificauit,illos & magnificauit[filij Amariæ] qui sermo Domini interpretatur. Sermo enim Domini solus facit magnum. *Eccl*.50. dicitur de Simeone Oniæ filio,quod fuerit sacerdos magnus. Et subiungitur

Chusi. *Godolias.* *Amarias.*

Ezechias *Iosias.* *Amon.*

iungitur quod fuerit excelsus in verbo gloriæ[filij Ezechiæ] qui fortitudo Domini interpretatur, quæ ex virtute est. Vnde *Danie.* 10. dicitur : Loquere Domine mi, quia confortasti me. *Exod.* 15. Quis similis tui in fortibus Domine, magnificus in sanctitate ? Et subdit de tempore prophetiæ[In diebus Iosiæ] de quo 4. *Reg.* 22. Et eleuatio domini interpretatur, intelligitur autem de eleuatione sanctitatis & contemplationis. *Psal.* 8. Eleuata est magnificentia tua super cœlos deus [filij Amon] qui fides interpretatur. Fides enim purificat & eleuat intellectum in Deum, & facit adhærere veritati. *Act.* 15. Fide purificans corda eorum. Omnia hæc faciunt ad auctoritatem prophetiæ. Et addit[regis Iuda]quia merito boni regis sæpe fit reuelatio (vt dicit *Chrysostomus*) per Iudam autem intelliguntur duæ tribus, Iuda scilicet, & Beniamin : quibus coniuncta fuit tribus sacerdotalis, de cuius commendatione satis dictum est in prologo.

Congregans congregabo]Hic incipit prophetia quæ habet quatuor partes, in quarum prima sub differentiis peccantium & peccatorum comminatur pœnam. In secunda prouocat ad pœnitentiam sub timore condemnationis gentium aliarum *infra* 2. *ibi*[Conuenite, congregamini]In tertia reprehendit malitiam obstinatam, *infra* 3. *ibi* [Væ prouocatrix & redempta ciuitas] In quarta pœnitentibus promittit consolationem *ibi* [Quaptopter expecta me, dicit Dominus] Prima pars in duas diuiditur. Primo enim comminatur pœnam. Secundo indicit vlulatum punitis ad pœnæ magnitudinem ostendendam *ibi*[Vlulate habitatores pilæ]In prima quinque sunt paragraphi. In primo enim puniendorum congregatio. Secundo ponitur virtutis punientis descriptio *ibi* [Et extendam manum meam]In tertio punitorum confusio *ibi*[Silete] In quarto puniendorum secundum peccata distinctio *ibi* [Et erit in die hostiæ Domini] In quinto punitorum planctus & amaritudo *ibi* [Et erit in die illa vox clamoris.

Congregans congregabo] Inculcatio verbi generalem notat congregationem, & certam in futuro : vel congregationem ad puniendum in anima, vel congregationem ad puniendum in corpore. *Iere.* 12. Congrega eos quasi gregem ad victimam, & sanctifica eos in die occisionis [omnia] homines scilicet, animalia, & terrænascentia. *Habacuc* 1. Totum in hamo suo subleuauit, traxit illud in sagena sua, & congregauit in rete suum [à facie terræ]hoc est, à præsentia terræ. *Psal.* 103. Deficiant peccatores à terra, & iniqui ita vt non sint [dicit Dominus] confirmatio sermonis est : quia quod dicit Dominus, absque dubio implebitur. *Matth.* 5. Iota vnum, aut vnus apex non præteribit à lege[cógregans hominem] Hominem vocat malum quidem, sed ciuilem[& pecus] qui in pecorinum sensum mutatus est. *Psal.* 48. Homo cum in honore esset, non intellexit : comparatus est iumentis insipientibus. *Isaie* 24. Congregabuntur congregatione vnius fascis in lacum, & mittentur in carcerem, & claudentur *ibi* [Congregans volatilia cæli]hoc est, superbos & instabiles [& pisces maris] per quos voluptuosi significantur, qui in aquis concupiscentiarum nutriuntur. *Psal.* 8. Volucres cæli & pisces maris, qui perambulant semitas maris. *Matth.* 13. Colligite zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum. *Hieronymus*. Etiam bruta animalia sentient iram Dei, & subuersis vrbibus & interfectis hominibus solitudo erit & raritas bestiarum & volucrum [&] supple, congregatis omnibus [ruinæ impiorum erunt]in damnationem corporis & animæ. *Isa.* 3. Ruit Ierusalem & Iudas concidit : quia linguæ eorum & adinuentiones eorum contra Dominum, vt prouocarent oculos maiestatis eius[&]id est [disperdam homines à facie terræ] hoc est, à præsentia terræ, per captiuitatem scilicet. *Iob* 40. Disperge superbos in furore tuo, & respiciens omnem arrogantem humilia, respice cunctos superbos, & confunde eos, & contere eos in loco suo. *Gen.* 4. Ecce eiicis me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar, & ero vagus & profugus in terra[dicit Dominus]confirmatio est sermonis. *Rom.* 3. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax.

Et extendam manum meam]manus extenditur (vt dicit Hieronymus)ad percutiendum. *Isa.* 9. In omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta [super Iudam]hoc est, super duas tribus, quantum ad sacerdotes & principes [& super omnes habitantes Ierusalem] quantum ad populum, vt scilicet similes in peccatis, simili pœna feriantur. *Iere.* 5. Stupor & mirabilia facta sunt in terra. Prophetæ prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia. *Rom.* 1. Qui talia agunt, digni sunt morte : non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus. Et idcirco omnes percutientur. *Sap.* 18. Stans repleuit omnia morte. *Amos* 8. Multi morientur, in omni loco proiicietur silentium. *Isa.* 14. Erit sicut populus sic sacerdos. *Deut.* 32. Interficiet eos manus mea, iuuenem simul ac virginem, lactentem cum homine sene. Et per differentias subiungit, quod nulli parcit.

Et disperdam de loco hoc] templo scilicet, & Ierusalem, & Iuda[reliquias Baal] qui Deus Sidoniorum fuit, & absque iugo vel vorator interpretatur, & fuit idolum quod posuerant statim iuxta ostium templi. *Ezech.* 8. Vbi erat statutum idolum zeli ad prouocandam æmulationem. Spiritualiter autem vorator in templo Dei est, quando ministri altaris iugum disciplinæ abiicientes, ad gulam & luxuriam conuertuntur. *Dan* 14. An non vides quanta comedat & bibat quotidie? *Isa.* 22. Vocauit Dominus ad fletum & planctum, & ad cingulum sacci : & ecce gaudium & lætitia, Occidere vitulos, iugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinum. *Psalm.* 77. Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos, & occidit pingues eorum [& nomina æditvorum] hoc est, custodum ædis siue templi [cum sacerdotibus] Æditvos vocat sacerdotes minoribus officiis deputatos, sacerdotes autem maiores. *Psal* 77. Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt. Et nota, quòd primi interficiuntur sacerdotes maiores & minores : quia sicut fuerunt exemplum perditionis, ita primi erant in pœnis. *Leuitic.* 10. Sanctificabor in his qui appropinquant mihi, & in conspectu omnis populi glorificabor. *Ezech.* 9. Dixit Angelus percutientibus : A sanctuario meo incipite.

Vorator à templo proiicitur.

Et]supple, disperdam [eos qui adorant super tecta militiam cæli] Tecta in Palæstina fuerunt plana, cum carratiis facta : & in illis propter altitudinem figuras stellarum posuerunt, & solem & lunam, & stellas adorauerunt, sicut improperat

Ierē.7. Non vides quid isti faciunt in ciuitatibus Iuda,& in plateis Ierusalem?filij colligunt ligna & patres succendunt ignem, & mulieres conspergunt adipem,vt faciant placentas reginæ cæli, & libent diis alienis, vt me ad iracundiam prouocent.Super tecta autem spiritualiter sacrificant,qui peccata sua publicant & exaltant. *Isa.*3. Peccatum suum sicut Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt.Vnde & Dominus *Matth.* 10. de bonis dicit: Quod in aure auditis, prædicabitur in tectis, hoc est,publice. Et subdit de his qui partim idola, & partim Deum venerati sunt, qui significant hypocritas [& adorant] diuisa scilicet adoratione [& iurant]in confirmatione sermonis & causarum[in Domino]& cum hoc,supple,iurant [in Melchon]

Melchon. quod fuit idolum Moabitarum, & interpretatur rex eorum,hoc est, tantum confidebant de diuinitate Melchon,quantum de diuinitate Domini. Tales sunt qui verbo Deum adorant, & diabolum facto.3.*Reg.*18.Vsquequo claudicatis in duas partes?*Isa.*19.& *Matth.*15. Populus hic labiis me honorat,cor autem eorum longe est à me.

Et qui auertuntur de post tergum Domini]qui sunt communiter peccatores, Dominum non sequentes. *Isa* 59. Auersi sumus ne iremus post tergum Domini Dei nostri. *Zachar.* 7. Auerterunt scapulam recedentes. Homo enim cæcus est, & nisi manu terga Domini tangat & ducatur, in foueam cadit. *Iob* 23. Vestigia eius secutus est pes meus,viam eius custodiui [& qui quærunt Dominum]supple,per rectam intentionem. Hi sunt qui oculum mentis & intentionem tenebrosam non habent. *Matth.*6.Si oculus tuus tenebrosus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. *Zachar.*11. Oculus dexter eius tenebrescens, obscurabitur [nec inuestigauerunt eum] scilicet, per studium virtutis. *Iob* 8. Interroga generationem pristinam, & diligenter inuestigia patrum memoriam. Patres enim per studium virtutis inuestigauerunt Deum.

Silete] Hic ponitur punitorum confusio, & ideo indicitur eis silentium, ne saltem loqui audeant confusi in pœnis : tum quia prope est iudicium, tum quia parati sunt ad mortem per malum meritum, tum quia parati sunt occisores eorum.

Silete] hoc est, obmutescite [à facie Domini Dei]hoc est, à præsentia maiestatis eius. 1.*Reg.*2. Impij in tenebris conticescent. *Matth.*25. At ille obmutuit[quia iuxta est dies Domini] claræ scilicet iustitiæ qua condemnabimini. *Iacob* 5. Ecce iudex ante ianuam assistit. Et subiungit,quod parati sunt ad mortem per malum meritum [quia præparauit Dominus hostiam } per ordinem scilicet iustitiæ.Dicit enim Hieronymus, quod mensuras habet iustitia Dei, scilicet, per complemen-

Iustitia Dei mensuram habet. tum iniquitatis.*Isa.* 34. Inebriatus est in cælo gladius meus, hoc est, in ratione cælestis iustitiæ, quod vlterius dissimulari non poterit. Hæc est executio gladij, qua peccatis nostris exigentibus exacuitur. *Deut.*32. Si acuero vt fulgur gladium meum.*Isa.*34 Gladius Domini repletus est sanguine,incrassatus est adipe,hoc est,repletus est peccatis ex corruptione sanguinis procedentibus, & repletus est adipe,hoc est, dulcedine & delectatione quam habent in peccatis.*Psal.*72. Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum. Sic ergo præparata est hostia,quæ iustitiæ Dei sanctificanda est[sanctificauit vocatos suos]hoc est, sanctificauit contra vos & confortauit vocatos suos, hoc est, Babylonios, quos vocauit vt vos mactent & perdant. *Habacuc* 1.Domine in iudicium posuisti eum, & fortem vt corriperes fundasti eum. Et ita diabolus ex peccato nostro confortatur contra nos.

Et erit] Quartus paragraphus in quo tangitur puniendorum secundum peccata distinctio.

Et erit] confirmationis indicium est. *Gen.* 41. Fiat sermo Domini & velocius impleatur [in die hostiæ Domini]hoc est, qua sacrificanda est hostia Domini ad interfectionem. *Iob* 20. Reuelabunt cæli iniquitatem eius, & terra aduersus eum consurget. Hæc enim dicitur dies, reuelatio scilicet iniquitatis ad iustitiam [visitabo super principes] qui scilicet causa fuerunt peccati in populo.*Sap.*6. Potentes potenter tormenta patientur [& super filios regis]ad literam Iosiæ, qui tres erant & omnes puniti & captiuati 4.*Regum* 23. vel quia vsque ad illud tempus de stirpe Dauid reges fuerunt, & postea defecerunt : vel hoc dicit contra nobiles qui sicut stemmate,ita alios excedunt vitiis.*Psalm.* 149.Ad alligandos reges eorum in compedibus,& nobiles eorum in manicis ferreis [& super omnes qui induti sunt veste peregrina] Peregrina est qua- *Vestis peregrina.*
druplicites,scilicet,à lege. *Leuit* 29. Non indueris veste lana linoque contexta : & significat hypocritas,qui duplicibus vestiti sunt : linum mollitiei carnalis concupiscentiæ habent intus, lanam autem innocentiæ exhibent foris. Et est peregrina à statu siue professione, sicut matrona habet habitum meretricis,vel clericus habitum laici,vel monachus habitum secularis. *Num.*15. Loquere filiis Israel, & dices ad eos, vt faciant sibi fimbrias per quatuor angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacintinas, quas cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini. Sic habitus vniuscuiusque religionis in signum luctus inuentus est : & quando mutatur in aliud, peregrinus est. Et dicitur peregrinus à professione, non enim apparet in eo, quod primo professus est, tales sunt monachi calceis nodatis & caligis sericatis & strictis, & tunicis coronatis induti. Tertio modo, peregrina vestis est à consuetudine : & hoc est quando in incisione & figura contra consuetudinem vestis mutatur, sicut quando Sacerdotes incisuram sumunt militum,vel etiam ribaldorum, & monachi similiter.2.*Mach.*4. Erat hoc non initium,sed incrementum quoddam & profectus gentilis & alienigenæ conuersationis. Et post pauca. Eorum instituta æmulabantur,ac per omnia similes illis esse cupiebant,quos hostes & peremptores habuerant. Quarto modo, peregrina est à fortuna, quando pauper vult vestiri sicut diues, & ignobilis sicut nobilis.*Matth.*11. Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Contra quod dicitur 1.*ad Tim.*6.Habentes alimenta & quibus tegamur, his contenti simus. Omnes istos visitat Dominus. *Psal.*58.Intende ad visitandas omnes gentes, non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem.

Et visitabo super omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa]Ad literam loquitur de his qui ob venerationem idoli Dagon Philisthinorum limen calcare noluerunt, sed quasi pompam exhibentes limini, pedem transposuerunt 1.*Reg.*5. Propter hanc causam non calcant Sacerdotes Dagon, & omnes qui ingrediuntur templum

templnm ejus super limen. Hanc obseruationem Iudæi ab Allophylis acceperunt. Vel arroganter *Sacra religiose tractanda.* iogreditur super limen qui non dimisso capite, tonso pectore, otis supplicatione, ingreditur io templum,& irreuerenter accedir ad sacra. Propter quod *Exod.* 3. dicitur Moysi: Ne appropinques huc, sed solue calceamenta de pedibus tuis: locus in quo stas,rerra sancta est. *Amos* 6. Væ vobis qui opulenti estis in Sion, optimates capita populorum,ingredientes pomparice domum Istael. Et de mulieribus *Isa.*3. Pro eo quòd eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt collo extento, & nutibus oculorum ibant,& plaudebant & ambulabant pedibus suis,decaluabit Dominus verticem filiarum Sion.Hanc visitationem faciet in die illa, quando clara scilicet vt dies erit iustitia. *1.ad Cor.*4. Illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit *Cupiditas abominanda.* consilia cordium [qui complent domum Domini Dei sui iniquitate]super illos,supple,visitabit. Et tangit specialiter Sacerdotes, qui omne iudicium, pœnam & dispensationem sacramentorum conuertunt ad iniquum lucrum.*Iere.* 7.Nunquid ergo spelunca latronum facta eil domus ista, in qua inuocatum est nomen meum in oculis vestris? *Ioan.* 2.Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis[& dolo] Hoc videtur tangere aduocaros. *Iere.*9.Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est.

Et erit] Quintus patagraphus in quo per clamorem, generalitatem significat mali [in die illa dicit Dominus,vox clamoris] eiulantium scilicet in pœnis[à porta piscium] porta piscium erat versus Ioppen,in qua pisces de mari allati vendebantur[& vlulatus à secunda] Secunda porta secundi muri dicitur ex opposito.Et est sensus. A potta vsque ad portam per longitudinem vrbis, ita quòd vbique clamor sit. *Isa.* 22. Clamoris plena,vrbs freqoens,ciuitas exultans, supple, quondam: sed nonc,sopple,interfecti tui, non interfecti gladio, nec mortui tui mortui in bello. Cuncti principes tui fugerunt simul,duréque ligati sunt[& contritio magna à collibus] duo colles erant in Ierusalem,scilicet,mons templi qui Motia dicebatur, & mons Sion in quo erat sedes regni: & vulr dicere quòd à superiori parte ciuiratis vbi potentes ha birabant,clamor descendit vsque ad ima, boc est,à ditioribus & potentioribus vsque ad pauperes. *Sap.* 6.Potentes potenter tormenta patientur.Maiores enim primo contriti suot à Nabuchodonosor, & populus postea ductus est in captiuitatem. Et hoc etiam fir à diabolo,qui primo occupat maiores,& postea minores.

Vlulate] Hic inducit vlulatum, vt magnitudinem mali ostendat. Et habet quinque patagraphos, in quorum primo generalis inducitur contritio,quæ est caosa vlulatus. In secundo aliam inducit causam,scilicet,districtissimam visitatiooem, *ibi* [Et erit in tempote illo]In rertio dicit, quod malum est cui resisti non potest per aliquam fortitudinem *ibi* [Et erit fortitudo eorum] In quarto, quod prope & non looge est iudicium *ibi* [Iuxta est dies Domini]In quinto, quod donis se liberare non possunt *ibi* [Sed argentum eorum & aurum.

Vlulate habitatores Pilæ] Pila dicitur hic per metaphoram ad similitudinem pilæ, in qua ptisanæ contunduntur,& est instrumentum concauum: pilum autem dicitur instrumentum quoddam rotundum, quod desuper ferit vt ptisanæ contundantur in concauo. Vnde *Prouerb.*27. Si contuderis stultum in pila quasi ptisanas, feriente desuper pilo,non aufeterur ab eo stultitia eius. Et sic ædificata fuit ciuitas Ierusalem; quædam enim pars erat in monte, quædam in valle quæ dicebatur Mello,& illam vocat pilam ad similitudinem prædictæ pilæ.Est enim pila æquiuocum multa significans.Vnde versus.

Est pila pes pontis,pila ludus,pila taberna,
Pila teris pultes,sed pila geruntur in hostes.

Et est sensus, quod descendente contritione à collibus, populus in vallibus habitans tanquam in pila nimio vlulabit dolore. Et subdir causam, & suppletur, quia [conticuit omnis populus Chanaan] Chanaan vocat populum Ierusalem, non propter naturam, sed propter imitationem. *Dan.* 13.Semen Chanaan & ooo Iuda, species decepit te. *Ezech.*16. Radix tua & generatio tua de terra *Chanaan.* Chanaan, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. Chanaan enim interpretatur transmutatus: illi eoim transmutati fuerunt in pœnis. Dicuntur ergo conticuisse: quia eriam gemere & suspitare io pœnis non audebant.1.*Reg.*2. Impij in tenebris conticescent. Et quia diuites primi sunt in pœnis,propter hoc nominat illos[dispetierunt] scilicet,per peccatum & captiuitatem [omnes inuoluti argento]hoc est, qui diuitiis circumuoluti erant sicut veste: vel forte sapientes & eloquentes intelligit,qui sapientia & eloquentia se liberare non poterant.*Thren.*4.Filij Sion inclyti,& amicti auro primo: quomodo computati sunt in vasa testea,opus manuum figuli?

Et erit] Secundus paragraphus in quo tangit seuerissimam visitationem. Præmittit autem confirmationem prophericam, vt indubitabilis sit sermo [& erit io tempore illo] iudicij illius scilicet. *Psalm.*74.Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo[scrutabor]per singula scilicet peccata[Ierusalem]per metonymiam,hoc est, habitantes in Ierusalem[in lucernis]hoc est, illuminatiooibus, vt omuia occulta manifestentur. 1.*ad Cor.*4. Veniet Dominus qui & illuminabit abscondita tenebrarum,& manifestabir consilia cordium. *Matth.* 13. Accendit lucernam, & euertir domum, & quærit diligenter. Et hoc quod dixit, expotiit, subdens [&]id est, visitabo super viros defixos in fæcibus suis] Visitatio est luminibus Domini occultorum manifestatio.Viri autem viriles in peccatis, defixi pertinaces in fæcibus suis,in stercorosis & fœtidis peccatis. *Isa.*26.Egredietur Dominus de loco sancto suo, vt visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum.*Iere.*48. Fertilis fuit Moab ab adolescentia sua,& requieuit in fæcibus suis.*Ioe.*1.Computruerunt iumenta in stercore suo. Quid autem in fæcibus defigat,subdit[qui]hoc est, quia illi[dicunt in cordibus]hoc est, cum consensu cordis, vt scilicet verbo & operi cor consentiat. *Psalm.*13. *Vulgo receptus error.* Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus [non faciet bene Dominus,& non faciet male] hoc est, non est prouidentia apud Deum,nec retribuit malis mala,nec bonis bona.*Iob* 22.dicitur:Quid enim nouit Deus?& quasi per caliginem iudicat. Nubes latibulum eius,nec nostra coosiderat.Hi licentiose perpetrant omnia mala: quia non credunt iudicium. *Sap.*2. Hæc cogitauerunt & errauerunt: excæcauit enim illos malitia eorum, & nescierunt sacramenta Dei,nec mercedem sperauerũt iustitiæ.

Et erit] Tertius paragraphus [fortitudo eorum in direptionem] hoc est, diuitiæ in quibus se fortes esse putabant, ab hostibus diripientur. *Psal.* 88. Diripuerunt eum omnes transeuntes viam. *Nahum* 2. Diripire argentum, diripite aurum, & non est finis diuitiarum [& domus eorum in desertum] supple, erunt *Hieron.* vt nec parietina relinquantur, sicut fit de domibus seculi post mortem diuitum. *Isa.* 6. Relinquetur ciuitas sine habitatore, & domus sine homine [&] tamen dicta Prophetarum non attendentes [ædificabunt domos] sperantes quod habitaturi sint in eis [& non habitabunt in eis] *Amos* 5. Domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis. *Psal.* 51. Euellet te, & emigrabit te de tabernaculo tuo. *Iob* 18. Euellatur de tabernaculo suo fiducia eius, & calcet super eum, quasi rex, interitus [& plantabunt vineas] hoc est, materiam gaudiorum secularium [& non bibent vinum earum] *Amos* 5. Vineas amantissimas plantabitis, & non bibetis vinum earum: quia cognoui multa scelera vestra, & fortia peccata vestra.

Iuxta est dies] Quartus paragraphus. Ne dicat quòd in longum prophetet, & quòd post mortem eorum ventura sunt quæ dicit, dicit quòd [iuxta est dies Domini magnus] magnus quia multos inuoluit, & magnos punit. *Isa.* 14. Prope est vt veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur. Et hoc est quod sequitur [iuxta & velox nimis] appropinquando scilicet continuo. *Habacuc* 2. Veniens veniet & non tardabit. *Luc.* 12. Hac nocte repetent animam tuam. Et subdit de qualitatibus diei [vox diei Domini amara] hoc est, vox quæ auditur de die Domini quæ post mortem est vniuscuiusque, & in fine mundi de omnibus, est amara: quia tunc dulcis Dominus per naturam, peccatis nostris ad amaritudinem prouocabitur (vt dicit *Hieronymus*) *Eccl.* 41. O mors, quàm amara est memoria tua homini habenti pacem in substantiis suis, &c. [tribulabitur ibi fortis] *Amos* 2. Fortis non obtinebit virtutem suam. *Psal* 31. Gigas non saluabitur in multitudine virtutis suæ.

Extremi iudicij tempus horrendum.

Dies iræ] scilicet, Dei [dies illa] tunc enim Deus irascetur inimicis. *Apoc.* 6. Dicent montibus & petris. Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira agni: quoniam venit dies magnus iræ ipsorum. Et quis poterit stare? [dies tribulationis] in corpore scilicet [& angustiæ] in corde. *Isa* 37. Dies tribulationis & angustiæ, correctionis & blasphemiæ dies hæc [dies calamitatis & miseriæ] Calamitas est inedia ex defectu fructus calami suborta, miseria vero omnis boni destitutio. Hæc enim erunt in iudicio Domini, quando mali separabuntur ab omni bono. *Iob* 18. Attenuetur fame robur eius, & inedia inuadat costas eius. *Psal.* 58. Famem patientur vt canes, & circuibunt ciuitatem, mendicantes scilicet, & nemo dabit eis [dies tenebrarum & caliginis] tenebrarum in ratione, & caliginis in opere: in ratione enim non videbunt consilium, & in opere non habebunt effugium. *Isa.* 59. Impegimus meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui [dies nebulæ & turbinis] nebulæ ad literam, quia puluis eleuatus videtur esse nebula: turbinis vero, quia impetum faciet hostis vt turbo. *Nahum* 1. In tempestate & turbine viæ eius, & nebulæ puluis pedum eius. Hæc referuntur ad caliginem inuoluentem impios in iudicio. *Ioel* 2. Prope est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis.

Dies tubæ & clangoris] Tuba dicitur cornea qua conuocantur exercitus cohortes minores. Clangor autem est sonus tubæ maioris, qua omnes hostes conuocantur. *Iob* 15. Sonitus terroris semper in auribus eius. *Iere.* 4. Vsquequo videbo fugientem, audiam vocem buccinæ. 1. *ad Cor.* 15. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti [super ciuitates munitas] victas scilicet *Iere.* 4. Omnes vrbes eius destructæ sunt a facie Domini, & à facie iræ furoris eius [& super angulos excelsos] hoc est, super principes qui sicut anguli parietes, ita ipsi tenebant populum in peccatis. Simile *Isa.* 19. Deceperunt Ægyptum, angulum populorum eius. *Isa.* 10. Excelsi statura succidentur. Et quod dixit, exponit, subdens.

Et tribulabo homines] humum scilicet sapientes, hoc est, peccatores. *Apoc.* 3. Qui fornicantur cum ea, in tribulatione maxima erunt [& ambulabunt vt cæci] effugium scilicet non videntes, nec pœnitentiam agentes. *Isa.* 59. Palpauimus sicut cæci parietem, & quasi absque oculis attrectauimus. Et horum omnium causam subdit [quia Domino peccauerunt] hoc est, contra Dominum *Isa.* 3. Linguæ eorum & adinuentiones eorum contra Dominum, vt prouocarent oculos maiestatis eius. *Isa.* 59. Multiplicatæ sunt iniquitates nostræ coram te, & iniquitates nostræ responderunt nobis [& effundetur sanguis eorum sicut humus] hoc est, viliter sicut puluis humi spargitur. *Isa.* 34. Inebriabitur terra eorum sanguine, & humus eorum adipe pinguium [& corpora eorum sicut stercora] supple, conculcabuntur. *Psal.* 17. Vt lutum platearum delebo eos. *Isa.* 14. Tu proiectus es de sepulchro tuo, quasi stirps inutilis, sicut sanies, pollutus & obuolutus. Vult enim dicere, quòd abiicientur insepulti sicut stercora. *Iere.* 22, Sepultura asini sepelietur, putrefactus, & proiectus extra portas Ierusalem.

Quartus paragraphus [Sed & argentum eorum & aurum eorum non poterit liberare eos] 2. *Regum* 21. Non est nobis super auro & argento vlla quæstio. Et post pauca, Vt nec vnus quidem residuus sit de stirpe eius. *Prouerb.* 6. Zelus & furor viri non parcet in die vindictæ, nec recipiet pro redemptione munera plurima. *Iob* 15. Non credat frustra errore deceptus, quòd aliquo pretio redimendus sit [in die iræ Domini] *Isa.* 34. Dies vltionis in corde meo, annus retributionis meæ venit, supple, quia [in igne zeli eius] hoc est, Dei [deuorabitur omnis terra] idem infra 3. In igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra. *Deuteronom.* 32. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima, deuorabitque terram cum germine suo [quia consummationem] hoc est, vindictam omnia consumentem [cum festinatione] hoc est, cito [faciet] scilicet, Dominus [omnibus habitantibus terram [per amorem scilicet, & delectationem. *Isa.* 10. Consummationem & abbreuiationem, Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.

***

CAPVT

CAPVT II.

Conuenite.

Hic mouet ad pœnitentiam, exemplum pœnitentium inducens, vt magis timeant. Et ideo diuiditur in partes duas. Primo enim ad pœnitentiam mouet. Secundo exemplum inducit *ibi* [Quia Gaza destructa erit]In prima tria sunt. In primo enim conuocat ad cor vnum, in quo pœniteant. Secundo, qualiter conuertantur, docet., Tertio, quem interpellent, & propter quid.

Conuenite in vnum]scilicet cor,& vnam animam, & vnum spiritum. *Act.* 4. Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna. *Ephesi.* 4. Soliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis [& congregamini]ad Ecclesiæ scilicet vnitatem. Non enim sufficit Deo reconciliari, nisi aliquis reconcilietur Ecclesiæ: congregatio enim proprie est ouium ad caulas. Vnde congregatio dicitur, quasi gregum aggregatio *Gene.* 49. Congregamini filij Israël, congregamini & audite Israël patrem vestrum Quod autem congregatione opus sit,subdit [gens non amabilis]hoc est,qui fecistis vos amore Dei indignos per peccatum. Secundum *Septuaginta*, gens ineruditа. *Deut.* 32. Gens absque consilio est & sine prudentia.Vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent. 2. *Paral. vltimo in oratione Manasses.*Excitaui iracundiam tuam, & malum coram te feci .Et post pauca.Indignum seruabis me,secundum magnam misericordiam tuam. Et subdit aliquid de comminatione, si non faciant.

Sententia Dei irreuocabilis.

Priusquàm pariat iussio] Iussionem appellat præceptum, quod in dispositione Dei iam secundum præceptum præscientiæ Dei non prædestinationis de puniendis peccatoribus ordinatum fuit Hoc enim per pœnitentiam reuocari poterit antequam procedat in opus : si autem operi mancipatum fuerit, reuocari non poterit. Priusquàm pariat iussio : parit enim iussio per effectum operis, & tunc reuocari non potest, sicut dicitur *Iere.* 18. Postquàm autem in opere completa est iussio,pœnitentiam non habet locum. *Hebra.*12. Non enim inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lacrymis inquisisset eam. Quid autem pariat iussio, sequitur [quasi puluerem transeuntem diem] sic ordinanda est litera. Diem vitij scilicet talis quod facit nos transire quasi puluerem in captiuitatem scilicet vel Nabuchodonosor, vel diaboli, in qua scilicet dispergamini, sicut puluis ante faciem venti. *Psal.* 34. Fiant tanquam puluis ante faciem venti, & angelus Domini coarctans eos. Sic enim sufflatione diaboli per diuersa peccata disperguntur impij *Psal.* 1. Non sic impij non sic, sed tanquàm pulois, quem proiicit ventus à facie terræ. Et hoc explanans, subdit.

Antequam veniat super vos] supple, opprimendos[ira]hoc est, vindicta [furoris Domini] feruentis scilicet indignationis in damnationem vestram. *Iob* 20. Emittet in eum iram furoris sui, & pluet super illum bellum suum : quod bellum est in continua successione pœnarum. Et subdit, qualiter conuenire debeant, & vt Sanctos assumant, qui pro eis intercedant [antequàm veniat ira indignationis eius]Indignatio est in auersione vultus, auersio vero vultus substractionem gratiæ significat, post quam non est locus pœnitentiæ. *Psal.* 29. Ira in indignatione eius. Indignatio enim est quando nec dignatur respicere. *Prouerb.* 16. Indignatio regis, nuntij mortis : & vir sapiens placabit eum. *Indignatio*

Quærite Dominum] Hic tangit qualiter conuertantur, & vt Sanctos assumant, qui pro eis intercedant.

Quærite Dominum] corde, ore, & opere. *Isa.* 55. Quærite Dominum, dum inueniri potest : inuocate eum, dum prope est. *Matth.* 6. Petite, & accipietis : quærite, & inuenietis:pulsate, & aperietur vobis. *Daniel.*3.Et nunc sequimur te in toto corde, & timemus te, & quærimus faciem tuam, ne confundas nos [omnes mansueti terræ] *Augustinus.* Mansuetus est qui iniuria neminem prouocat, nec aliena prouocatur iniuria. Ille est qui in pœnitentia nihil reluctatur, vel contradicit. Et mansuetudo est idem quod mititas. *Matthe.* 5. Beati mites : quoniam ipsi possidebunt terram. *Nume.* 16. Erat mansuetissimus omnium virorum qui erant super terram. *Matth.* 11. Discite à me quia mitis sum & humilis corde. *Iacob.* 1. In mansuetudine suscipite insitum, verbum, quod potest saluare animas vestras[qui iudicium eius estis operati]cum mansuetudine iungit obedientiam : iudicium enim Domini est, quod faciendum iudicauit omnibus. *Psal.* 118. Feci iudicium & iustitiam,non tradas me calumniantibus me. Qui enim iudicium operatus est pro se, non habet quod timeat, & ille pro alio intercedere potest. *Isaia* 26. In semita iudiciorum tuorum sustinuimus te, nomen tuum & memoriale tuum in desiderio animæ, Et subdit duo respondentia duobus præcedentibus. *Mansuetus*

Quærite iustum] supple,qui iudicium eius estis operati. *Ieremia* 23. Hoc est nomen quod vocabunt eum. Dominus iustus noster. *Psal.* 10. Iustus Dominus.& iustitias dilexit[Quærite mansuetum] qui etiam peccatores pœnitentes in mansuetudine recipit, cuius exemplum est *Luca* 16. In filio prodigo, quem in omni mansuetudine recepit pater. *Dan.* 3. Fac nobiscum iuxta mansuetudinem tuam, & multitudinem misericordiæ tuæ,& erue nos [Si quomodo] per pœnitentiam scilicet [abscondamini]a pœna scilicet[in die furoris Domini] *Isaia* 4. Super omnem gloriam protectio, & tabernaculum in vmbraculum diei ab æstu, & in securitatem & in absconsionem à turbine & à pluuia. *Isaia* 32. Erit vir sicut qui absconditur à vento, & celat se à tempestate.

Et subdit de exemplo non pœnitentium, indocens quinque genera hominum, sub quatuor tamen differentiis,scilicet,Philisthæos, Ammonitas & Moabitas simol *ibi*[Audiui opprobrium Moab] & tertio Æthiopes *ibi* [Sed & vos Æthiopes] & quarto Assyrios *ibi* [Et extendet manum suam super Aquilonem]De Philisthæa dopliciter loquitur, scilicet,sub distinctione ciuitatum, & in communi de terra.

Quia Gaza destructa erit] Gaza metropolis est Philisthinorum,quæ non pœnituit & ideo destructa fuit : interpretatur autem fortitudo eius, & superbiam significat. *Iaco* 4. Deus superbis resistit. *Tob.* 4. Superbiam in tuo animo nunquàm domi- *Gaza*

nari permitte, quia in ipsa initium sumpsit omnis perditio. *Prudentius.* Frangit Deus omne superbum [& Ascalon] quæ est secunda ciuitas Philisthinorum [in desertum] supple, erit. *Ascalon* Ascalon impensa siue ignis infamis interpretatur: significat autem auaritiam, congregata enim ex auaritia io desertum erunt. *Luce* 12. Quæ congregasti cuius erunt? *Eccle* 5. Diuitiæ congregatæ in malum Domini sui: pereunt enim in afflictione pessima. *Psal* 75. Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum. *Iob* 27. Si comportauerit quasi terram argentum, & sicut lutum præparauerit vestimenta: preparauit quidem, sed iustus vestietur illis, & argentum innocens diuidet [Azotum] *Azotum.* supple, sitam [in meridie eiicient] Chaldæi scilicet, vel dæmones. Azotum interpretatur ignis vberum, vel ignis generationis, & sigoificat luxuriam quæ in meridie vult esse, hoc est, media die: quia tunc calor natiuusaccenditur in iuuentute scilicet, quando in summa luce floret iuuentus. *Iob* 31. Ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina. Hæc eiicietur ab omni bonorum consortio. *Matth.* 25. Proiicite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium [& Accaron eradicabitur] Alludit nominis *Accaron* ioterpretationi: quia Accaron eradicata interpretatur, & pigritiam siue acediam significat. Pigri enim eradicandos se putant. *Sap.* 4. A nimietate ventorum eradicabuntur. *Psal.* 51. Euellet te, & emigrabit de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium. Post destructionem ciuitatum in speciali, subdit de destructione terræ in communi.

Væ qui habitatis funiculum maris] Funiculus hæreditas dicitur, propter hoc quod hæreditas funiculo mensuratur: terra enim Philisthinorum iuxta mare sita fuit, & significat eos qui in mundo solicite quærunt hæreditatem, in qua nunquam inuenient requiem: & tamen delectantur in ea. *Ecci.* 43. Qui nauigant mare, narrant pericula eius. *Gene* 49. Inundationes maris quasi lac sugent [gens perditorum] hoc est, de oumero perditorum. Tales enim omnes iam in causa perditi sunt: quia à Deo recedunt. *Psal.* 72. perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Qualiter autem sit eis væ, subdit, & suppletur quia [verbum Domini super vos] supple, est, vt opprimens [Chanaan] hoc est, ô Chanaan: *Chananæa* Philisthæi enim pars terræ Chananææ sunt, vt dicit *Hieronymus*: & transmutata interpretatur. mundani enim semper fraudium collusione transmutantur. *Osee* 12. Chanaan in manu eius statera dolosa. calumniam dilexit. Et hoc vlterius explanans, subdit [terra Philisthinorum] Dixerat enim in *Philisthæi* communi Chanaan, quæ magna terra est, & multis possessa, quibus Deus non comminatur: & ad distinctionem illorum, addit terram Philisthinorum, qui potione cadentes interpretantur, & significant eos qui facile, vt potum, glutiont iniquitatem. *Iob* 34. Qui bibit velut aquam subsannationem. Et quare dixerit Væ, exponit [& disperdam te] in captiuitatem scilicet & pœnam [ita vt non sit habitator] supple, in ciuitatibus tuis. Simile *Isa.* 6. Desolentur ciuitates absque habitatore & domus sine homine. Pœnam autem illorum conuertit in consulationem bonorum.

Et erit funiclus maris] hoc est, terra Philisthinorum [requies pastorum] hoc est, pastores Iudæi de Babylonica captiuitate redeuntes, pascent pecora in terra Philisthinorum, quæ in prata conuersa est, propter carentiam cultorum. Moraliter tunc exponitur hoc de pastoribus Ecclesiæ, qui labores secularium pussident, qui quasi in mari, hoc est, in amaritudine seculi fluctuant. *Psal.* 104. Dedit illis regiones gentium, & labores populorum possederunt [& caulæ pecorum] supple, erunt domus eorum in patiecina redacta. *Isa.* 7. Erit in pascua bouis, & in conculcationem pecoris. Secundum mysterium, caulæ istæ significant Ecclesias collegiatas, in quibus oues Dei pascuntur & congregantur. *Ezech.* 34. Ego pascam oues meas, & ego accubare eas faciam. Es quod dixit, vlterius exponit.

Et erit funiculus] scilicet maris, siue terra Philisthinorum [eius] scilicet possessio [qui remanserit] de captiuitate scilicet reuertens [de domo Iuda] hoc est, de duabus tribubus, vel Ecclesia. *Isa.* 61. Stabunt alieni, & pascent pecora vestra. Et hoc est quod sequitur [ibi pascent] supple, pecora [in domibus Ascalonis] hoc est, quæ quondam fuerunt Ascalonis, vrbis superbæ & inclytæ: ounc autem in possessionem Iudeorum, vel Ecclesiæ redactæ. *Psal.* 15. Funes ceciderunt mihi in præclaris. Etenim hæreditas mea præclara est mihi [ad vesperum requiescent] Postquam scilicet tota die in pratis pastæ sunt, in domos Ascalonis ad vesperam tanquam ad caulas reducentur, quæ vespera finem mundi significat, quæ à Christo incepit, quando Ecclesiæ congregari & ædificari cœperunt: quod significatur *Luc.* 24. Mane nobiscum Domine: quoniam aduesparascit, & inclinata est iam dies. Quo autem operante hoc fiat, subdit [quia visitauit eos] Iudæos scilicet vel Ecclesiam, hoc est, lumine suæ misericordiæ inuisit [Dominus Deus eorum] *Luca* 1. Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto [& auertet captiuitatem eorum] vt scilicet de cætero noo captiuentur, & ab ista captiuitate liberentur. *Ezech.* 29. Reducam captiuitatem vestram de cunctis locis. *Psal.* 125. In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati.

Audiui] Tangit hic destructionem Moabitarum & Ammonitarum, qui etiam populo Dei infesti fuerunt, cum destrueretur à Chaldæis. Dicit autem hic tria. Primo enim improperat peccatum. Secundo interminatur pœnam. Tertio tangit fructum disciplinæ Dei, scilicet, confessionem.

Audiui] hoc est, animaduerti per vindictam [opprobrium Moab] quo scilicet exprobrauerunt populo meo. *Isaia* 16. Audiuimus superbiam Moab, superbus est valde, superbia eius & arrogantia eius & indignatio eius plus quam fortitudo eius. Moab *Moab* enim ex patre interpretatur, & significat eos, qui ex patre diabolo sunt, qui semper exprobrant bonis, & persequuntur eos. *Psal.* 68. Aduersum me loquebantur, qui sedebant in porta: & in me psallebant, qui bibebant vinum [& blasphemias filiorum Ammon] supple, audiui. Ammon autem *Ammon* populus inutilis interpretatur, & significat eos qui vanitatibus dediti sunt, qui Sanctis improperant: vnde in inferno dicunt *Sap.* 5. Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperij [quæ] scilicet opprobria & blasphemias [exprobrauerunt populo meo] Opprobrium enim populi Dei, blasphemia est in Deum. *Psal.* 68. Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me [& magnificati sunt super terminos eorum,

hoc est]

hoc est, diuitiis & possessionibus magnificati sunt, attrahentes sibi terminos Sanctorum. Hoc idem literaliter describitur. *Iere*.49. vbi sic dicitur: Nunquid non filij sunt Israël, aut hæres non est ei? Cur igitur hæreditate possedit Melchon Gad, populus eius in vrbibus eius habitauit? Melchon Deus fuit Moabitarum, & sensus est, quod Moabitæ iniuste vsurpauerunt sibi terminos filiorum Israël, cum superstites essent hæredes veri, qui in captiuitatem ducebantur. Moraliter autem significat eos qui Sanctos persequuntur vt res eorum obtineant. *Thre.vltimo*. Hæreditas nostra versa est ad alienos, domus nostræ ad extraneos. Et subiungit de interminatione pœnæ, & dicit tria, scilicet, malorum punitionem: & ex pœna malorum Sanctorum consolationem: & pœnæ ad culpam proportionem.

Propterea] scilicet quia hoc fecerunt [viuo ego] hoc est, per vitam meam iuro: sicut enim vita Dei stabilis & immutabilis est, sic & dictum *Num*.23. Non est Deus quasi homo vt mentiatur, nec vt filius hominis vt mutetur [dicit Dominus exercituum] hoc est, cui cælestes & terrestres & infernales exercitus obediunt, ideo dicitur ter sanctus *Isaia* 6. Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth, hoc est, exercituum [Deus Israël] semper enim Deus bonorum est, *Hebr*.11. Non confunditur Deus vocari eorum Deus [quia Moab vt Sodoma, erit] hoc est: sicut absque posteris Sodoma periit, sic peribit Moab, & omnes qui ex patre diabolo sunt *Isaia* 14. Non vocabitur in æternum semen pessimorum, præparate filios eorum occisioni, in iniquitate priorum eorum non consurgent [& filij Ammon] inutilis scilicet populus erit [quasi Gomorrha] quæ cæcitas interpretatur: quia ad tenebras exteriores mittentur. *Psal*.48. In æternum non videbit lumen. *Matth*. 22. Mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium. Et hanc desolationem exaggerat, subdens [siccitas spinarum] supple, erit terra eorum: in siccis enim & amaris locis spinæ crescunt, quæ puncturas & solicitudines mundi significant. *Matthæ* 13. Aliud cecidit inter spinas, & simul exortæ spinæ suffocauerunt illud. Et infra. Qui seminatus est in spinis, hic est qui verbum audit, & solicitudo seculi istius & fallacia diuitiarum suffocant verbum, & sine fructu efficitur. *Isaia* 7. Vepres & spina erunt in vniuersa terra. *Hebra*.6. Terra proferens spinas & tribulos reproba est, & maledictioni proxima, cuius consummatio in combustionem ignis [& aceruj salis] vbi sal spargitur, terra in sterilitatem redigitur, & significat quod terra eorum perpetuo sterilis erit propter malitiam eorum. *Psal*. 106. Terram fructiferam in salsuginem, à malitia inhabitantium in ea. *Iudic*. 9. Capta vrbe Sichem Abimelech sparsit in ea sal, in signum perpetuæ sterilitatis. Significat autem quod tales vt sal per exemplum suæ pœnæ condiunt alios, ne silentia audeant perpetrare: sicut & *Gene*.19. Vxor Lot conuersa est in statuam salis. Propter quod dicitur *Matth*. 5. Bonum est sal: quod si sal euanuerit, in quo salietur? *Sap*.10. Quibus in testimonium nequitiæ fumigabunda constat deserta terra. Et post pauca. Et incredibilis animæ memoria stans figmentum salis [& desertum vsque in æternum] supple, erit terra eorum, vt scilicet nec ab hominibus bonis, nec ab Angelis incolatur. *Sap*. 5. Ad eremum perducet omnem terram iniquitas illorum, & malignitas euertet sedes potentum. *Matth*. 23. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. De hac autem destructione, subdit consolationem Sanctorum [reliquiæ populi mei] hoc est, pauci post captiuitatem à gladio, fame, & peste relicti [diripient illos] supple, de captiuitate non reuertentes. *Isaia* 11. Per mare prædabuntur simul filios Orientis: Idumæa & Moab præceptum manus eorum, & filij Ammon obedientes erunt. Et hoc exponens, subdit [residui gentis meæ] hoc est, de gente mea [possidebunt eos] hoc est, terram eorum: quia Sanctis reseruatis post persecutionem illam finaliter condemnabuntur, & sic Sancti ditabuntur, & meritis propriis & victoria super inimicos. *Sap*. 10. Iusti tulerunt spolia impiorum, & decantauerunt Domine nomen sanctum tuum. *Gene*. 31. Tolit Iacob omnia quæ fuerant patris nostri, & de illius facultate ditatus, factus est inclytus *Isaia* 9. Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe: sicut exultant victores capta præda, quando diuidunt spolia. Et subdit de proportione pœnæ ad culpam, vt iusta videatur condemnatio [hoc enim eis eueniet] in peius scilicet [pro superbia sua] quam scilicet Deus sustinere non potest. *Iob* 40. Disperge superbos in furore tuo, & confunde eos, & respiciens omnem arrogantem humilia [quia blasphemauerunt] Deum, supple, falsum crimen imponentes ei, scilicet, quod non posset saluare. *Matth*. 12. & *Marc*. 3. Spiritus blasphemiæ non remittetur, neque in hoc seculo, neque in futuro. *Isaia* 1. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israël [& magnificati sunt] diuitiis scilicet & potentatu [super populum Domini exercituum] opprimẽtes scilicet & spoliantes eum: hanc enim magnificentiam punit Dominus. *Iaco*. 2. Nomne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad iudicia? *Iob* 23. Nolo multa fortitudine contendat mecum, nec magnitudinis suæ mole me premat. Et ne credatur durum iudicium, subdit de fructu [horribilis Dominus] in pœnis scilicet est [super eos] pœnas scilicet horribiles inferendo. *Sap*. 6. Horrende & cito apparebit vobis. *Hebra*. 10. Horrendum est incidere in manus Dei viuentis [&] supple, ideo [attenuabit] id est, annullabit & infirmabit [omnes deos terræ] hoc est, omne id quod colitur ab homine. Hoc enim deus eius est. *Iere*. 10. Dij qui cælum & terram non fecerunt, pereant de terra [& adorauerunt viri] virilem scilicet animam assumentes, & idolis renuntiantes [de loco suo] supple, vnusquisque, in quo scilicet se in Deum fundauit, & Deum recognouit. *Gene*. 28. Terribilis est locus iste: non est hic aliud nisi domus Dei, & porta cæli. *Psalm*. 102. Benedicite Domino omnia opera eius, in omni loco dominationis eius [omnes insulæ gentium] supple, adorabunt. Insulæ sunt in salo maris positæ, & fluctibus maris tunsæ, & significant Sanctos in persecutione viuentes. *Isaia* 49. Audite insulæ, & attendite populi de longe. *Isaia vltimo*. Mittam ad insulas longe, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt Gentibus gloriam meam.

Sed & vos Æthiopes] Tertio tangit destructionem Æthiopum, qui sicut dicitur *Isaia* 11. In persecutione populi Dei fuerunt, & caliginosi & tenebrosi interpretantur.

Sed & vos Æthiopes] peccatis tenebrosi & ignorantia caliginosi, populi mei persecutores. *Sap*. 17. Vna catena tenebrarum omnes erant colligati

[interfecti

Gomorrha

Solicitudo seculi verbũ Dei suffocat.

Sanctis impiorum cedit consolatio.

Æthiopes

[interfecti gladio meo eritis] hoc est, sententia iudicij. *Deut.* 32. Interficier cos manus mea. *Iob* 19. Fugite à facie gladij: quoniam vltor iniquitatum gladius est, & scitote esse iudicium

Et extendet manum suam] Hæc est quarta gens à Domino destruenda, Assyrij scilicet. Et tria dicit, scilicet, qualiter destruet, & quid destruet, & quantum.

Et extendet manum suam] ad percutiendum scilicet. *Isaie* 5. Non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta [super Aquilonem, & perdet Assur] hoc est, partes aquilonares, in quibus est Assyria, & Chaldæa quæ populum Dei vexauerunt. *Assyria* Assyria enim extollens vigilias interpretatur, & significat eos qui vigilant vt studiose perpetrent mala. *Michaa* 2. Væ qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus vestris. In luce matutina faciunt illud: quoniam contra Dominum est manus eorum. Quid autem destruet, subdit [& ponet speciosum] hoc est, Niniuen mundum significantem [in solitudinem] vt scilicet non incolatur [& in inuium] vt scilicet nec Angeli, nec Sancti transeant per eam [& quasi desertum] vt scilicet à gratia & ab omni bono deseratur. *Isa.* 13. Non habitabitur vsque in finem, & non fundabitur vsque in generationem. *Isa.* 34. Extendetur super eam mensura, vt redigatur ad nihilum, & perpendiculum in desolationem. Et subdit quintum probans hæc per signa desolationis. Et duo dicit, scilicet, desolationem, & desolatorum irrisionem.

Et accubabunt in medio eius] in signum scilicet desolationis [omnes bestiæ Gentium] Bestias Gentium vocat greges animalium, & bestias (quæ quasi vastiæ dicuntur) eo quod ceu barbaræ gentes terram vastant, & significat quod terra in pascua & solitudinem conuertenda sit. *Isa.* 7. Erit in pascua bouis, & in conculcationem pecoris [& onocrotalus] quod dicitur ab onos quod est asinus, & crocito crocitas, quia voce terribili crocitat vt asinus. Et dicit *Hieronymus*, quod duo sunt genera huius auis: vnum aquatile quod infixo in limum mollem rostro, stridorem emittit terribilem: aliud solitudinis, quod infixo rostro in cortices terribiliter sonat [& ericius] spinosum scilicet animal [in liminibus eius morabuntur] quæ animalia in solitudine morari consueuerunt, & dæmones significant. *Onocrotalus.* Onocrotalus quidem dæmonem superbiæ, qui in eis terribiliter intonat. Ericius autem dæmonem iræ & furoris, qui spinis verborum & verberum mites compungit. *Isa* 34. Possidebunt eam onocrotalus & ericius [vox cantantis in fenestra] *Hieronymus* varias volucres intelligit, quæ solent in desertis vrbibus morari: vt vbi fenestræ decoræ fuerunt, nunc aues immundæ clament ad se inuicem. *Apoca.* 18. Facta est habitatio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ & odibilis. *Isa.* 34. Occurrent dæmonia onocentauris, & pilosus clamabit alter ad alterum [& coruus in superliminari] supple, manebit. Coruus gulosum pœnitentiam procrastinantem significat, vnde vox eius est, cras, cras, propter quod *Gene.* 8. de arca emissus, reuersus non est, sed in cadauere requieuit. *Isa.* 34. Ibis & coruus habitabunt in ea. Et subdit horum omnium causam [quoniam attenuabo] potentia scilicet virtutis meæ [robur eius] diuitias scilicet & potestatem, in quibus robur habuit. *Isaia* 10. Mittet dominator Dominus exercituum, in pinguibus eius tenuitatem. Et subdit de irrisione.

Hæc est ciuitas gloriosa] supple, quondam. *Osea* 4. Gloriam eorum in ignominiam commutabo [habitans in confidentia] vitium suarum scilicet. *Exech.* 28. Eleuatum est cor tuum, & dixisti Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi [quæ dicebat in corde suo] consentiens scilicet in dictum. *Psal.* 13. Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus [Ego sum] supple, singulariter splendens [& extra me nõ est alia amplius] quæ mihi scilicet valeat comparari. *Apoc.* 18. Sedeo vt regina, & vidua non sum, & luctum non videbo [quomodo facta est in desertum] ex tanta scilicet cadens gloria in tantam ignominiam, vt ab omnibus tanquam horribilis deseratur. *Psal.* 72. Quomodo facti sunt in desolationem, subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam [cubile bestiæ] hoc est, in quo bestiæ cubant *Isa.* 13. & 34. penitus idem est. Vnde ibi dicitur: Replebuntur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi struthiones [omnis qui transit per eam] sanctus scilicet, vel Angelus [sibilabit] magnitudinem pœnæ ostendens, & irridens [& mouebit manum suam] plausu scilicet indicium peccati faciens. *Thren.* 2. Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam, sibilauerunt, & mouerunt capita sua. *Psal.* 51. Videbunt iusti, & timebunt, & super eum ridebunt, & dicent: Ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suum.

CAPVT III.

Væ prouocatrix.

IN capitulo isto, primo improperat obstinationem in peccato, ad quam concludit captiuitatem futuram. Secundo ex captiuitate promittit consolationem *ibi* [Quia tunc reddam] In prima parte duo sunt, improperatio scilicet obstinationis, & conclusio captiuitatis *ibi* [Quapropter expecta me] In prima duo sunt, scilicet, obstinatio peccati & iustitia punientis Dei *ibi* [Dominus iustus in medio eius] Obstinationem improperat duobus modis, in genere scilicet, & in specie *ibi* [Principes eius] In generatione sex modis, prouocatione scilicet, ingratitudine, inobedientia, indisciplinabilitate, spei defectione, indeuotione.

Væ prouocatrix] quæ dulcem & misereri volentem in amaritudinem prouocauit. *Deut.* 32. Ipsi me prouocauerunt in diis alienis, & irritauerunt in vanitatibus suis. Et hæc prouocatio proprie impietatis est: quia contra dulcem patrem est, vt *Pietas* dicit *Tullius*, quia pietas est beneuolentia in parentes [& redempta ciuitas] Ingratitudo tangitur: quia cum sæpe redempta sit, grata non extitit redemptori *Osee* 9. Ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia. Quod autem dicit, Ciuitas, notat consensum in malum. *Psal.* 54. Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate [columba] olim, supple, per patrum simplicitatem [Non audiuit vocem] per filiorum scilicet inobedientiã. De primo *Cantic.* 1. Oculi tui columbarum. De secundo *Psal.* 71. Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis. *Isa.* 1. Quomodo facta est meretrix ci-

uitas

uitas fidelis, plena iudicij ? iustitia habitauit in ea, nunc autem homicidæ [& non suscepit disciplinam] hocc est, indisciplinabilis fuit per flagella. *Ieremie* 5. Frustra percussi principes vestros : disciplinam enim non receperunt. *Sap.* 17. Indisciplinatæ animæ perierunt. Et subdit de spei defectione [In Domino non est confisa] ciuitas, supple, etiam prementibus malis. *Iere.* 17. Maledictus homo qui confidit in homine, & à Domino recedit cor eius. *Sap.* 5. Spes impij quasi lanugo, quæ à vento dispergitur [ad Deum suum non appropinquauit] per deuotionem, supple. Et est figura quę dicitur Liptote à Donato, minus enim dicit & plus significat. Per hoc enim quod dicit, quod non appropinquauit, notat, quod à Deo se elongauit. *Ierem.* 2 Elongauerunt à me, & ambulauerunt post vanitatem, & vani facti sunt. Et subdit in speciali exprimens determinatas personas.

Liptote figura dicitur quibus di cta Litotes.

Principes in medio eius quasi leones rugientes] Non enim desiderabant vtilitatem publicam, sed rapinam. *Prouerb.* 28. Leo rugiens & vrsus esuriens, princeps impius super populum pauperem. *Psal.* 9. Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua, insidiatur vt rapiat pauperem. Dicit autem quod in medio fuerunt : quia oculi omnium diriguntur ad Prælatos. 3. *Regum* 1. In te sunt oculi totius Israël [iudices eius lupi vespere] hoc est, vespertini qui auidiores sunt propter diurnum ieiunium. *Eccli.* 13. Si communicabit lupus agno aliquando: sic peccator iusto. Et hoc est quod sequitur [non relinquebant vsque mane]aliis scilicet quod possent rapere : primus enim ita totum diripuit, quod secundus nihil inuenit. *Ioan.* 10. Lupus rapit & dispergit oues *Ierie.* 5. Lupus ad vesperam vastauit eos.

Leo rugiens Princeps iniquus.

Prophetæ eius vesani] hoc est, sanum spiritum non habentes. *Osea* 9. Scito te Israël stultum prophetam, insanum virum spiritualem[viri infideles] *Hieronymus.* Loquebantur quasi ex ore Dei, & contraria Deo prædicabant. 3. *Regum vltimo.* Ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius. *Iere.* 23. In Prophetis Ierusalem vidi similitudinem adulterantium, & iter mendacij :& confortauerunt manus pessimorum, vt non conuerteretur vnusquisque à malitia sua [Sacerdotes eius polluerunt sanctum]templum scilicet, in quo idola coluerunt. *Iere.* 11. Quid est quod dilectus meus in domo mea facit scelera multa ? *Isaia* 57. Iuxta me discoperuisti, & suscepisti adulterum. Hoc tangit Sacerdotes in Ecclesia polluta opera facientes. *Psal.* 78. Polluerunt templum sanctum tuum [iniuste egerunt contra legem] Transgrediendo scilicet præcepta. *Malac.* 2. Vos recessistis à via, & scandalizastis plurimos. *Dan.* 9. Recessimus à te, & non audiuimus vocem Domini Dei nostri, vt ambularemus in lege eius. Et subdit, qualiter Dominus iustus hoc vindicabit.

Propheta mendax

Dominus iustus] dicit autem quatuor, scilicet, iustitiam Dei vindicantis, negligentiam peccatoris hoc non præmeditantis, asperitatem pœnæ punientis, indisciplinabilitatem peccatorum contra intentionem flagellantis.

Dominus iustus] *Psal.* 10, Iustus Dominus & iustitias dilexit [in medio eius] vndique scilicet prospiciens. *Ezech.* 43. Locus solij mei & locus vestigiorum pedum meorum, vbi habito in medio filiorum Israël [non faciet iniquitatem] scilicet reddens eis pro meritis. *Roman.* 3. Nunquid iniquus est Deus qui infert iram? Quasi dicat. Non. *Ezech.* 18. Nunquid via mea non est æqua, & non magis viæ vestræ prauæ sunt ?[mane, mane] hoc est, cito, velociter [iudicium suum] condemnationis scilicet [dabit in lucem] hoc est, in manifestum. *Isa.* 16. Iudicans & quærens iudicium, & velociter reddens quod iustum est. 1. *ad Corin.* 4. Qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Et hoc est quod sequitur [& non absconderur] iudex scilicet, vel iudicium eius. 2. *Reg.* 12. Tu fecisti rem abscondite, ego faciam in conspectu omnis Israël, & in conspectu solis huius. *Psal.* 49. Deus manifeste veniet, Deus noster & non silebit. Et subdit, qualiter stultus peccator hoc non præmeditatur [nesciuit autem iniquus] id est scire noluit [confusionem] supple, futuram. *Deu.* 32. Vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent. *Psal.* 35. Noluit intelligere vt bene ageret. Et subdit de seueritate pœnæ corripientis.

Deus in medio populi.

Disperdidi Gentes] *Hieronymus*, à soliis & possessionibus suis & cathedris suis propter peccatum. *Psal.* 43. Manus tua Gentes disperdidit, & plantasti eos : afflixisti populos, & expulisti eos. *Eccl.* 10. Subuertet peccatorem in finem. Et hoc est quod sequitur [& dissipati sunt anguli eorum] hoc est, principes qui continebant eos sicut anguli parietes. *Isaia* 19. Deceperunt Ægyptum angulum populorum eius Et hoc exaggerat vlterius[desertas feci vias eorum] quæ scilicet prius fuerunt tritæ frequenti habitatore [dum non est qui transeat] supple, modo per eas. *Thre.* 1. Viæ Sion lugent, eo quod non sint qui veniant ad solennitatem. *Psal.* 1. Iter impiorum peribit [desolatæ sunt ciuitates eorum] conuenticula scilicet malorum. *Isaia* 25. Posuisti ciuitatem in tumultum, vrbem fortem in ruinam [non remanente viro] viriliter scilicet agente. *Isa.* 6. Desolentur ciuitates absque habitatore, & domus sine homine [nec vllo habitatore] bono scilicet, vel Angelo. Vnde *Ieremia* 51. dicunt Angeli : Curauimus Babylonem, & non est sanata: derelinquamus eam, & eamus vnusquisque in terram suam ; quoniam peruenit vsque ad cælos iudicium eius Et subdit quod hæc omnia faciens corrigere intendit, sed populus corrigi noluit.

Obstinatio angelico præsidio indigna.

Dixi] ipsa scilicet intentione flagelli[Attamen timebis me]Ac si dicat : Si noluisti timere propter beneficia, tamen timebis propter verbera : timor enim Domini, vt dicitur *Eccl.* 3. expellit peccatum [suscipies disciplinam] hoc est, per verbera correctionem, sicut & ille qui dixit *Iere.* 31. Postquam conuertisti me, egi pœnitentiam. Et *ibidem.* Castigasti me, & eruditus sum, quasi iuuenculus indomitus [& non peribit habitaculum eius] hoc est, Ierusalem templum, vel Ecclesia, castigato scilicet populo. *Psal* 117. Castigans castigauit me Dominus, & morti non tradidit me. 2. *Mach.* 6. Corripiens in aduersis populum suum, non derelinquet [propter omnia]supple, peccata [in quibus] hoc est, pro quibus [visitaui eam] visitatione scilicet verberum. *Psal.* 88. Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Et subdit qualiter econtra populus correctiones despexit] veruntamen diluculo] hoc est, cito [surgentes] hoc est, in superbiam se erigentes *Iob* 24, Mane primo consurgit homicida [corruperunt omnes cogitationes suas] quia de verberibus vnde debebant cogitare correctiones, indurati sunt,

Prouerb.

Prouerb. 1. Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas ioeas neglexistis.

Ex omnibus his concludit captiuitatem futuram in qua corrigentur [Quapropter expecta me] duo dicit, populi scilicet captiuitatem, & captiuantium condemnationem.

Quapropter] quia per verbera corrigi nolebas [expecta me] in carceribus scilicet, & pœnis [dicit Dominus] *Osea* 3. Diebus multis expectabis me, non fornicaberis, & non eris cum viro. *Habac.* 2. Si moram fecerit, expecta eum. *Psal.* 26. Expecta Dominum, viriliter age. *Mich.* 7. Ego autem ad Dominum aspiciam, expectabo Deum Saluatorem meum [in die resurrectioois meæ in futurum] quando scilicet resurgam ad liberationem tuam, sicut feci à principio. *Psal.* 75. Terra tremuit & quieuit, cum resurgeret in iudicio Deus. Et hoc potest legi de Resurrectione Christi. *Psal.* 67. Exurgat Deus & dissipentur inimici eius Tunc enim dissipati sunt Iudæi inimici Christi. Et hoc est quod seqoitur [quia iudicium meum] quo scilicet iudicabo mundum, vel aduersarios Sanctorum [vt congregem gentes] scilicet, aduersus Babylonem [& colligam regna] Persarum scilicet, & Medorum [& effundam super eos] Babylonios scilicet [indignationem meam] Vel mystice in primo aduentu congregantur gentes ad vnam fidem, & colliguntur regna in vnam potestatem Ecclesiæ. Melius tamen exponitur de vltimo aduentu, quoniam congregabuntur omnes ad iudicium. *Ioel.* 3. Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat, & disceptabo ibi cum eis. *Matthæ.* 25. Congregabuntur ante eum omnes gentes: & separabit eos ab inoicem, sicut segregat pastor oues ab hœdis. Et huic congruit quod sequitur: Effundam super eos indignationem meam, Babylonios scilicet, vel reprobos in die iudicij. *Thren.* 2. Effundit quasi ignem indignationem suam [& omnem iram furoris mei] supplè, effundam: quia perpetuis incendiis condemnabo. Quod qualiter fiat, subdit [In igne enim zeli mei] hoc est, in igneo zelo meo quo scilicet liberabo meos, & condemnabo impios [deuorabitur omnis terra] id est terram diligens. *Deut.* 32. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima, deuorabitque terram cum germine suo.

Ignis spiritus sancti

Quidam tunc expoouot hoc de igne sancti Spiritus, qui combussit terrenum affectum in fidelibus. 3. *Reg.* 18. Deus qui exaudierit per ignem, ipse sit Deus. 2. *Macb.* 1. Tempus affuit quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo, & accensus est ignis maximus, ita vt omnes mirarentur. *Thre.* 1. De excelso misit ignem in ossibus meis, & erudiuit me. *Luc.* 12. Ignem veni mittere in terram, & qoid volo nisi vt accendatur?

Quia tunc] post purgationem Babylonicæ captiuitatis, vel persecutionis Antichristi [reddam populis meis] sicut habuerunt in patribus [labium electum] Est autem labium electum quod non nisi verba Dei sonat: vel labium electum est, quod omnibus linguis loquitur, sicut Apostoli fecerunt *Act.* 2. Hoc significatum est *Isa.* 6. vbi cum Isaias gemens, dixisset: Vir pollutus labiis ego sum: statim sequitur: Volauit ad me vnus de Seraphin, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari, & tetigit os meum, & dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mundabitur. *Psal.* 40. Domine labia mea aperies, & os meum anountiabit laudem tuam.

Labium electum.

Hoc enim labium electum est [vt inuocent omnes in nomine Domini] relictis scilicet omnibus idolis & simulachris, quæ quilibet corde suo cõfinxit coleoda. *Ioe.* 2. Omnis quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit. *Sopho.* 2. Attenuabit omnes deos terræ: & adorabunt viri de loco suo, omnes insulæ Gentium. De hoc labio dicitur *Prouerb.* 12. Labium veritatis firmum erit in perpetuum [& seruiant ei humero vno] hoc est, concordi virtute onus eius portantes. *Matth.* 11. Iugum meum suaue est, & onus meum leue. Isti sunt asini Domini in simplicitate portantes iugum eius. *Gene.* 49. Issachar asinus fortis accubans inter terminos, vidit requiem quòd esset bona, & terram quod optima: & supposuit humerum suum ad portandum, factusque est tributis seruiens. Hoc expressius dicit litera *Septuaginta*, quæ habet, sub vno iugo.

Veritatis semper firma confessio.

Asini Domini.

Post conuersionem captiuorum subiungit consolationem & dicit tria, scilicet, congregationem consolandorum, purgationem peccatorum *ibi* [In die illa] gaudium & iubilum redemptorum *ibi* [Hæc dicit Dominus Deus, Lauda

Vltra flumina Æthiopiæ] hoc est, de vltra flumina Æthiopiæ [inde supplices mei] supple, venient reducti scilicet in Ierusalem. Vel flumina Æthiopiæ (quæ tenebrosa interpretatur) flumina sunt concupiscentiæ, de vlta quæ peccatores ad Dominum conuertuntur. Hoc significatur 3. *Reg.* 10. vbi regina Saba de illis partibus venit audire sapientiam Salomonis. Significatur etiam (vt dicit *Hieronymus*) *Act.* 8. vbi vir Æthiops eunuchus Candaces reginæ baptizatus est à Philippo. Significatur etiam (vt idem dicit) *Nume.* 12. vbi Æthiopissa nubit vero legifero. Hæc regio Sabæa vocatur. *Isaia* 60. Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes. Vnde etiam Saba conuertens interpretatur Et hoc est quod sequitur [filij dispersorum meorum] congregati scilicet [deferent munus mihi] hoc est, laudis sacrificiũ. *Psal* 26. Circuiui & immolaui in tabernaculo eius hostiam vuciferationis. *Isa. vltimo* Adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino *Malach.* 1. Ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in Gentibus, & in omni loco sacrificatur oomini ioeo oblatio munda.

Flumina Æthiopia

Saba.

In die illa] Tangit congregatorum purgarionem & dicit quinque: præteriti peccati emendationem, occasionum peccati ablationem, consolandorum deuotionem, deuotorum puritatem, & depuratorum securitatem.

In die illa] claritatis scilicet gratiæ meæ [non confundetis super cunctis] hoc est, pro cunctis [adinuentionibus tuis] quia scilicet confusio pœnitentiæ abstulit confusionem æternæ pœnæ. *Ecci.* 4. Est confusiu adducens gloriam & gratiam. *Isa.* 54. Noli timere, quia tu non confunderis, neque erubesces: non enim te pudebit, quia confusionis adolescentiæ tuæ obliuisceris [quibus præuaricata es in me] legem scilicet transgrediendo. *Luca* 8. Dimittuntur ei peccata multa: quoniam dilexit multum. Et subdit de remotione occasionum peccati.

Pœnitentia pudorem tollit criminis.

Quia tunc auferam de medio tui] scilicet vel interficiendo, vel conuertendo [magniloquos superbiæ tuæ] eos scilicet qui magna loquuntur, & parua faciunt. *Psal.* 11. Disperdat Dominus vni-

uersa

uersa labia dolosa, & linguam magniloquam. *Iob* 15. Quid tumet contra Deum spiritus tuus, & quasi magna cogitans attonitos habes oculos? *Psalm.* 72. Posuerunt in cælum os suum [& non adiicies] secundo, supple, sicut antiquitùs fecisti [exaltari amplius] hoc est, superbire [in monte sancto meo] in templo, vel in Ecclesia. *Psal.* 130. Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulaui in magnis. Et videtur loqui contra eos, de quibus dicitur *Amos* 6. Ingredientes pompatice domum Israël. Et subdit de humilitate liberatorum.

Paupertas religiosis parens. Et derelinquam in medio tui populum pauperem] ad literam: quia aliis captiuatis quidam de pauperibus terræ derelicti sunt *Ierem vlt.* Similiter qui primitiui erant in Ecclesia, pauperes & simplices fuerunt. 1. *ad Corin.* 1. Videte vocationem vestram fratres: quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles. *Matth.* 5. Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum cælorum [& egenum] Egenus dicitur qui mendicat. 2. *ad Corinth.* 8. Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi: quoniam propter vos egenus factus est, cum esset diues, vt vos illius inopia diuites essetis [& sperabunt in nomine Domini] nihil præter Deum requirentes. *Iere.* 17. Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius. *Psal.* 70. Spes mea Domine à iuuentute mea. Et subdit de humiliatorum puritate.

Reliquiæ Israël non facient iniquitatem] in opere scilicet: & intelligitur iniquitas mortale peccatum, sine venialibus enim nemo est. 1. *Ioan.* 2. Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Hoc intelligi non potest de reuertentibus de captiuitate, nec de pauperibus qui remanserunt sub Godolia: quia vtrique multas iniquitates commiserunt. sed intelligitur de primitiuis in Ecclesia, vel de conuertendis in tempore nouissimo. *Isaia* 60. Populus tuus omnes iusti, in perpetuum hæreditabunt terram. In persona horum dicitur *Isa* 38. Memento Domine quòd ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim [nec loquentur mendacium] maxime perniciosum. *Ephe.* 4. Deponentes mendacium, loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo. *Sap.* 1. Os quod mentitur, occidit animam. *Roma.* 9. Veritatem dico in Christo Iesu, non mentior &c. Ergo puri erunt opere, & puri ore. Et subdit de corde. *Mendaciũ perniciosum.*

Et non inuenietur in ore eorum lingua dolosa] quæ aliud scilicet dicat, & aliud corde intendat, vel machinetur. 1. *Pet.* 2. Nec est inuentus dolus in lingua eius. *Malach.* 2. Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labiis eius: in pace & æquitate ambulauit mecum. Et quia cultus iustitiæ est pax (vt dicitur *Isaia* 32.) ideo subdit de pacis securitate.

Quoniam ipsi pascentur] pabulo scilicet verbi, sacramenti, & temporalis subsidij. *Ioan.* 10. Ingredietur & egredietur, & pascua inueniet. *Ezech.* 34. In pascuis vberrimis pascam eas & in montibus excelsis Israël erunt pascua earum [& accubabunt] vnusquisque scilicet in domicilio, vel in Ecclesia sua, vel in conscientia. *Ezech.* 34 Ego pascam oues meas, & ego accubare eas faciam, dicit Dominus [& non erit qui exterreat] inimicus, supple. *Nahum.* 1. Non adiiciet vltra, vt pertransear in te Belial, vniuersus interiit. *Apoca.* 21. Iam non erit amplius neque luctus, neque clamor, sed neque vllus dolor.

Hæc dicit Dominus Deus] Gaudium dicit hic electorum, & dicit tria, scilicet, gaudij materiam, & gaudij prædicatam famam, & inimicorum ignominiam.

Hæc dicit Dominus Deus] confirmatio sermonis est. *Tit.* 1. Quam promisit qui non mentitur Deus [Lauda filia Sion] Hoc dicit propter duas tribus [iubila Ierusalem] propter decem. Vel Sion vocat contemplatiuos, Israel actiuos. Est autem laus præconium virtutis, quæ ostensa est in opere. *Psal.* 147. Lauda Deum tuum Sion. Iubilus vero vox inarticulata & illiterata, signum gaudij tanti, quod nec corde potest cõtineri, nec voce literata & articulata valet exprimi. *Psal.* 88. Beatus populus qui scit iubilationem [lætare] corde [& exulta] corpore [in omni corde] vt scilicet gaudium totum cor obtineat. *Ioan.* 16. Petite vt gaudium vestrum sit plenum [filia Ierusalem] hoc est, quæcunque anima pertinens ad Ierusalem, maxime supernam. *Galat.* 4. Illa quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra. *Zacha.* 9. Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem. *Psal.* 89. Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti. Et subdit tanti gaudij materiam, primo in ablatione mali *Laus. Iubilus.* *Plenũ gaudium.*

Abstulit Dominus iudicium tuum] hoc est, damnationem, qua damnata fuisti: cessante enim peccato cessat pœna condemnationis. *Isaia* 51. Ecce tuli de manu tua calicem soporis, fundum calicis indignationis meæ, non adiicias vt bibas illum vltra. *Michea* 7. Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei: donec causam meam iudicet, & faciat iudicium meum [auertit inimicos tuos] à te, supple, homines & dæmones, ne scilicet nocere possint. *Psal.* 118. Ne vnquàm dominentur nobis inimici nostri. *Roman.* 6. Peccatum vobis non dominabitur. Et subdit de adeptione boni [Rex Israël Dominus in medio tui] supple, erit. *Glossa* inducit hoc *Ioan.* 14. Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. *Ezechiel. vltimo.* Nomen ciuitatis à die illa & deinceps, Dominus ibidem [non timebis malum vltra] *Iob* 5. In sex tribulationibus liberabit te, & in septima non tanget te malum. Sex tribulationes ad præsentem vitam pertinent, quæ sex diebus agitur, septima vero ad futuram: à quibus omnibus liberat Dominus. Et subiũgit de huius gaudij prædicata fama in tribus, scilicet, diuino gaudio in confortatione, & diuino gaudio in consolatione, & diuino gaudio in dilectione. *Septima tribulatio iustis non inferenda.*

In illa die dicetur] late scilicet prædicato præconio. *Isaia* 24. A finibus terræ laudes audiuimus, gloriam iusti [Ierusalem] hoc est, ô Ierusalem noli timere] *Psal.* 90. Non accedet ad te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. *Sap.* 3. Iustorum animæ in manu Dei sunt, & non tanget illos tormentorum mortis [Sion non dissoluatur manus tua] effectum pro causa ponit. Dissolutio enim manuum per tremorem, effectus pauoris est. *Isa.* 35. Confortate manus dissolutas. *Hebra.* 12. Propter quod remissas manus erigite, & genua debilia roborate. 2. *Paral.* 20. O Iuda & Ierusalem nolite timere, neque pauearis eos: cras egrediemini contra eos, & Dominus erit vobiscum,

vobiſcum.Et hoc eſt quod ſequitur[Dominus Deus tuus in medio tui fortis] *Ioan.* 1. Medius veſtrum ſtetit quem vos neſcitis. *Nume.* 24. Cuius fortitudo ſicut rhinocerotis. *Iob* 9. Si fortitudo quæritur,robuſtiſſimus eſt] ipſe ſaluabit te] *Matth.* 1. Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. *Leui.* 26. Ponam tabernaculum meum in medio veſtri, & non abiiciet vos anima mea : ambulabo inter vos, & ero veſter Deus,voſque eritis mihi populus. Et ſubdit de conſolatione.

Gaudebit ſuper te in lætitia] hoc eſt , faciet te gaudere. *Iſa.*62. Gaudebit ſponſus ſuper ſponſam, & gaudebit ſuper te Deus tuus. Et ſubdit de dilectione in quatuor, ſcilicet, dulcedine dilectionis, reuocatione fratrum à peccatis , interfectione hoſtis , & reductione omnimoda & conſolatione captiuitatis [ſilebit] amplius ſcilicet non comminans,non terrens, non puniens[in dilectione tua] hoc eſt, pro dilectione tua. *Oſea* 14. Diligam eos ſpontanee : quoniam auerſus eſt furor meus ab eis *Ioan.* 15. Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis [exultabit ſuper te in laude] *Gloſſa.* Accipiet laudem à te , tanquam pinguiſſimam hoſtiam , vel gaudebit te eſſe laudabilem. *Prouerb. vltimo.*Date ei de fructu manuum ſuarum , & laudent eam in portis opera eius. Et ſubdit de conuerſione fratrum.

Nugas] id eſt , vanos [qui à lege receſſerant] & propter hoc vani facti ſunt.*Iere.*2.Elongauerunt à me, & ambulauerunt poſt vanitatem,& vani facti ſunt.*Pſal.*61. Veruntamen vani filij hominum, mendaces filij hominum in ſtateris , vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum[congregabo]vt ſcilicet ad te reuertantur,& nullum gregis tui patiaris detrimentum. *Baruch.* 5. Vide collectos filios tuos ab Oriente ſole vſque ad Occidentem , in verbo ſancti gaudentes Dei memoria [quia ex te erant] hoc eſt , ad te pertinebant ad minus per prædeſtinationem.*Roma.*8 Quos præſciuit,& prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui , hos & vocauit [vt non vltra habeas ſuper eis opprobrium] hoc eſt , ne obijciantur tibi in opprobrium. Opprobrium eſt enim Sanctis homo apoſtata: improperatur enim aliis. *Pro.* 6. Homo apoſtata,vir inutilis. *Pſal.* 43. Poſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris.Et ſubdit de inimicorum deiectione.

Apoſtata opprobrium eſt ſui ordinis.

Ecce ego interficiam omnes]inimicos tuos ſupple [qui afflixerunt te] *Gloſſa* inducit illud *Pſal.* 100. In matutino interficiebam omnes peccatores terræ. *Ecci.* 41. Væ vobis viri impij, qui dereliquiſtis legem Domini altiſſimi, & ſi nati fueritis , in maledictione naſcentium,ſupple,eritis, in maledictione erit pars veſtra. *Pſal.* 43. Eos qui nos oderunt confudiſti [in illo tempore] extremi ſcilicet iudicij quo iuſtitias iudicabo, *Deu.* 32. Cum accepero tempus,ego iuſtitias iudicabo. Et ſubdit de congregatione captiuorum & conſolatione.

Et ſaluabo claudicantem] id eſt quæ olim claudicauerat à ſemitis meis,partim mihi, partim idolis adhærendo:vel ore mihi, opere autem diabolo. 3. *Regum* 18. Vſquequo claudicatis in duas partes? ſi eſt Dominus Deus , ſequimini eum.*Pſal.*17. Inueterati ſunt , & claudicauerunt à ſemitis ſuis [& eam quæ deiecta fuerat] ſcilicet, propter delectationes delectabilium & idolorum [congregabo] ad chorum ſcilicet,vel ad Eccleſiam. *Ierem.* 3. Tu fornicata es cum amatoribus multis:tamen reuertere ad me , & ego ſuſcipiam te. Idem quod hic dicitur, dicitur *Mich.* 4. In die illa dicit Dominus: Congregabo claudicantem : & eam quam eiecetam, colligam: & quam afflixeram , conſulabor *Iſa.* 54. Vt mulierem derelictam & mœrentem ſpiritum vocauit te Dominus [& ponam eos in laudem] hoc eſt, vt laudentur ab omnibus.*Iſa.*61. Omnes qui viderint eos cognoſcent illos : quia iſti ſunt ſemen cui benedixit Dominus [& in nomeo] quantum ad famam. *Ecci.* 41. Curam habe de bono nomine : hoc enim magis permanebit tibi,quã mille theſauri magni & pretioſi [in omni terra confuſionis eorum] hoc eſt , vt ab illis laudentur à quibus ante vituperabantur. *Iſa.* 61, Pro confuſione veſtra duplici & rubore , laudabunt partem ſuam. *Oſea* 2. In loco vbi dictum eſt eis, Non populus meus vos , ibi vocabuntur filij Dei viuentis[in tempore illo]reuelatæ ſcilicet gratiæ. 2, *ad Cor.*5.Ecce nunc tempus acceptabile,ecce nunc dies ſalutis[quo adducam vos] ad patriam ſcilicet vel ad fidem. *Iſaie* 64.Sic adduxiſti populum tuum vt faceres tibi nomen gloriæ [& in tempore quo congregabo vos] vel in vnam patriam cæli, vel in cor vnum & animam vnam. *Ezech.* 34. Congregabo vos de terris. Et 37. Congregabo eos vndique & adducam eos ad humum ſuam.

Boni nominis habēda eſt ratio.

Dabo enim vos in nomen]*Iſaie* 62. Vocabit tibi nomen nouum , quod os Domini nominauit [& in laudem omnibus populis terræ] vt ſcilicet ab omnibus laudentur.Hoc eſt quod dicitur *Ioan.* 12. Honorificabit eum Pater meus qui eſt in cælis. *Pſal.* 149. Laudent nomen ejus in choro , hoc eſt, in toto concentu cæleſtium [cum conuertero captiuitatem veſtram] qua ſcilicet à diabolo vel à Nabuchodonoſor captiui tenebamini. *Pſal.* 125. In conuertendo Dominus captiuitatem Sion , facti ſumus ſicut conſolati [coram oculis veſtris] vt magis ſcilicet gaudeatis. *Iſaia* 60. Tunc videbis & afflues, & mirabitur , & dilatabitur cor tuum. *Ioan.* 16. Iterum videbo vos , & gaudebit cor veſtrum. Et quia hæc ſecundum inferiores cauſas videntur non poſſe fieri , ſubdit de omnipotentia facientis [dicit Dominus omnipotens] *Gen.* 18. Num Deo quicquam erit difficile ? *Luca* 1. Non erit impoſſibile apud Deum omne verbum.

***

D. ALBERTI MAGNI, EPISCOPI RATISPONENSIS, DOCTRINA TOTO ORBE CELEBERRIMI, ORDINIS PRÆDICATORVM,

In Aggæum Prophetam Enarratio.

PROLOGI DIVI HIERONYMI In Aggæum Prophetam explicatio.

IEREMIAS Propheta]Prologus iste diuiditur in partes duas. In prima determinat causam suscepti operis. In secunda materiam per partes exequitur *ibi* [Omnia autem quæ . in textu] Prima in duas, scilicet , causam suscepti operis , & operis susceptiunem *ibi* [Propter quod in secundo anno]In prima tria dicuntur, ex quibus causa colligitur,scilicet,populi captiuitas , populi captiuati à rege captiuante libertas *ibi* [Sexagesimo itaque anno] & instans à finitimis gentibus ædificationem templi impedientibus necessitas *ibi*[Cumque à populo Istaël] In prima hatum tria sunt : causa scilicet captiuitatis ex parte regis , causa prolongatæ captiuitatis ex parte populi, & ratio causæ.

Ieremias Prophera]15.cap. [ob causam periurij Sedeciæ regis] Iurauit enim regi Nabuchodonosor,qui eum regem instituit , vt sub ipso regnaret,& tributa solueret : & hoc iuramentum violauit,& ab eo recessit[vt historia *libri Paralipomenon secundi* indicat]36.Et 4.*Regum* 52.[qui]scilicet,Sedecias [fidem promissam] & , supple , iuramento
Sedecias. iuramentū violauit. firmatam [Nabuchodonosor regi Chaldæorum non seruauerat]Coutra hoc quod dicitur *Isaia* 24. Transgressi sunt leges,mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternum: propter hoc maledictio

vorauit terram[populum Israël refert] scilicet , Ieremias[cum memorato rege Israel]hoc est , Sedecia [expugnata Ierusalem]à rege scilicet Babylonis[captiuum]regem scilicet,& populum[in Babyloniam fuisse perductum]*Iere.*25.Et subdit de causa prolongatæ captiuitatis.

Sed cum memoratus populus] Istael scilicet [multis temporibus] ante captiuitatem & in captiuitate. *Isaia* 65. Peccator centum annorum maledictus erit[idolis seruiendo]*Iere.*2.Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas dissipatas[etiam effusione sanguinis innocentum] vt scilicet peccatum peccato cumularent. 4.*Regum* 24.Repleuit Ierusalem cruore innocentium vsque ad os.*Osea* 4.Sanguis sanguinem tetigit [se grauiter inquinasset]hoc est , ad incrementum impietatis deduxisset.2 *ad Timoth* 3. Mali homines proficiunt in peius,errantes , & in errorem mittentes [volens ergo Deus]ne,supple , indigni promissiones suas hæreditarent [generationem vniuersam eiusdem populi] materialiter , hoc est , generatos vniuersos[ob causas memoratas] supple , idololatriæ,& homicidij[penitus deperire] *Psal.*54. Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos [Septuaginta annorum captiuitatem] *Ierem.* 29. [eundem populum] Israël scilicet, cum rege [in *Chaldæi.*
terra Chaldæorum] qui feroces interpretantur [statuit]decreto scilicet immobili[sustinere]vt scilicet pœnis peccatum vindicaretur. *Gen.*6.Repleta est terra iniquitate à facie eorum , & ego disperdam eos cum terra. Et subdit rationem causæ[hac ratione] hoc est , dispositione iustitiæ diuinæ [vt completo numero annorum] septuaginta in quibus scilicet patres peccatores morerentur [nouus populus] ex illis scilicet natus immunis à memoratis peccatis , eo quòd parentes non imitati sunt [ad renouationem Ierusalem] hoc est , ad nouam reædificationem[perueniret] Simile *Num* 14. Paruulos vestros de quibus dixistis quòd prædæ hostibus forent , introducam vt videant terram quæ vobis displicuit : vestra autem cadauera iacebunt in solitudine. Et subdit de liberatione à rege captiuante.

Sexagesimo itaque secundo anno]supple, regis Chaldæorum, computando scilicet à Nabuchodonosor, ex quo monarchiam obtinuit, regno Chaldæorum subuerso per Cyrum scilicet & Darium occiso Balthasar *Dan.* 5.[cui]scilicet regno [adhuc octo anni ad regnandum restabant] de septuaginta scilicet promissis à Ieremia [quod etiam sexta visio Danielis ostendit] quæ *Dan.* 5. describitur [propter causam sacrilegij]quia scilicet idola laudabat & in vasis Domini bibebat [quæ]scilicet causa sacrilegij[in eadem visione continetur fuisse extinctum]hoc est, interfectum. Sicut enim *Gen.* 7. de datis ad pœnitentiam centum viginti annis diminuti sunt viginti anni, eo quòd mundus originalis non pœnituit, sed in peccatis creuit: ita de septuaginta annis regni Chaldæorum octo diminuti sunt, propter incrementum malitiæ Chaldæorum [Darius rex qui Medis imperabat] cum Cyro scilicet, auunculo suo rege Persarum[vt septima visio Danielis ostendit] *Dan.* 5. [memoratorum]scilicet, Chaldæorum[regno successit] *Dan.* 5. Eadem nocte interfectus est Balthasar rex Chaldæus, & Darius Medus successit in regnum, annos natus sexaginta duos.

Cuius]scilicet. Darij[primo anno regni]supple, Medorum & Persarum [vt decima visio manifestat Danielis] nouo capitulo descripta Daniel [supputatis annis]captiuitatis scilicet [videns appropinquare tempus reuersionis] de captiuitate scilicet[quæ]scilicet reuersio[per Ieremiam fuerat promissa]*Iere.* 29. Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum istum[orans] scilicet, ipse Daniel [tam pro se quàm pro populo]concaptiuo scilicet]eandem promissionem liberationis scilicet[à Deo postulabat impleri]Vnde *Dan.* 9. Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Ieremiam Prophetam, vt complerentur desolationis Ierusalem septuaginta anni, & posui faciem meam ad Dominum Deum meum rogare & deprecari in ieiuniis & sacco & cinere[cui]scilicet, Danieli[per Gabrielem Angelum]ad se scilicet missum in[eadem visione] decima scilicet[iuxta preces eiusdem] Danielis scilicet [vniuersa esse completa] secundum suum desiderium scilicet[Deus prædixit]loquendo scilicet per Angelum. Et hoc est quod subdit.

Nam moriente supradicto rege Medorum]Dario scilicet[& succedente in regno Cyro rege Persarum]qui tamen aliter non successit, nisi quia cum primo cum Dario patruo suo regnaret, mortuo patruo principatum solus obtinuit[promissione Dei completa] de destructione scilicet Chaldæorum, & liberatione Iudæorum[per eundem regem]scilicet, Cyrum[populum Israël in Ierusalem reductum[fuisse, supple[historia *libri secundi Paralipomenon*]vltimo scilicet[& initium Esdræ]primo [confirmant] Vnde 2. *Paralipomenon vltim.* Hæc dicit Cyrus rex Persarum: Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus cæli: & ipse præcepit mihi, vt ædificarem ei domum in Ierusalem, quæ est in Iudæa: quis ex vobis est in omni populo eius? sit Dominus Deus suus cum eo, & ascendat. Hoc idem est initium *Esdræ*.

Danielis decem visiones. Ad intellectum autem eorum quæ dicta sunt, oportet scire, quòd decem sunt visiones Danielis, in quarum qualibet aliquid secreti reuelatum est. Prima est de somnio *Dan.* 2. Secunda de quarto in camino cum tribus pueris ostenso, qui Filio Dei similis erat *Dan.* 3. Tertia de arbore succisa *Dan.* 4. Quarta de quatuor bestiis & iudicio *Dan.* 7. Quinta de ariete & hirco *Dan.* 8. Sexta de morte Balthasar, & articulis scribentis in pariete *Dan.* 5. De hac hic mentio facta est. Septima de eo quod factum est in lacu leonum *Dan.* 6. Octaua de reuelatione Gabrielis *Dan.* 9. quam hic decimam vocat *Hieronymus*, non quod decima sit, secundum seriem Danielis, vel ordinem temporis: sed quia de regno Christi est, quod in decima describitur. Nona de aduentu Christi *Dan.* 10. Decima de regno finali resurgentium *Dan.* 12. Magister tamen in historiis, hanc quam dicit Hieronymus decimam, octauam appellat. Et subdit de causa necessitatis.

Cumque à populo Israel] reuerso scilicet de captiuitate[& à senioribus]quorum scilicet consilio regebatur [templum Dei ædificari cœpisset] iactis scilicet fundamentis & altari constructo [mortuo Cyro rege Persarum] qui licentiam redeundi dederat[ac regnante Dario]qui & Artaxerxes dicebatur[rege Persarum] qui primi Darij erat filius[qui memorato] scilicet, Cyro patrueli suo [successerat] in vtroque scilicet regno, & Medorum, & Persarum[vicinæ gentes] habitantes scilicet circa Iudæam[ciuitatis Ierusalem]supple, ædificationem[vt idem Esdras in libro suo refert] cap. 4 & 5.[restaurationem templi & ciuitatis]Ierusalem scilicet[resistendo] supple, ædificantibus [impedire cœperunt] propter quod etiam *Psalmus* 126. Nisi Dominus ædificauerit domum, factus est [Qua ratione deterritus populus Israel]& deceptus, supple [restaurationem supra dicti templi Domini]supple, faciendam [necdum iuxta promissionem]supple, *Iere.* [concessam esse]à Deo [credebant]putabant enim si Deus concessisset, quod impedimenta remouisset. *Iudic.* 6. Si Dominus nobiscum est, quare inuenerunt nos tot mala? Hæc est igitur necessitas prophetiæ. Vnde sequitur.

Propter quod]ne desperaret populus scilicet[in secundo anno memorati regni Darij regis Persarum]nepotis scilicet primi Darij[Aggæus Propheta à Deo missus]*Rom.* 10. Quomodo prædicabunt nisi mittantur?[ad Zorobabel] principem scilicet in secularibus [qui de tribu Iuda erat] *Genes.* 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius[qui potestatem regni suscepturus erat]hæreditatis scilicet successione: quamuis nunquam habuerit iurisdictionem potestatis. Post reditum enim de captiuitate Babylonica sacerdotes de tribu Leuitica imperauerunt, & non reges de tribu Iuda existentes[& Iesum filium Iosedech]qui tunc temporis summus Sacerdos fuit, plus ex successione paterna quam ordinis administratione, eo quod nec tunc templum fuit nec altare in quo administrare posset. Et hoc est quod sequitur[summum Sacerdotem]hoc est, cui summa negotiorum in sacris administrandorum commissa fuerat: & hoc, supple, ideo factum fuit, quia idem Propheta [admonet vt credant] *Rom.* 10. Corde creditur ad iustitiam[completo numero annorum] LXX. scilicet, in quo puniendus fuerat populus & purgandus[tempus restaurationis Ierusalem] siue reædificationis[aduenisse]de quo in *Psal.* 101. dicitur Tu exurgens misereberis Sion: quia tempus miserendi eius,

Sacerdotes Iudaice regno præfecti.

eius,quia venit tempus[hoc etiam addito] ad causam suscepti operis [ne incredulitate populi vellent imitari]populus enim fuit incredulus, dicens quod tunc Deus nollet templum reædificari, vt prios habitum est[de quo] scilicet populn [Deus dixit per eum]Aggæum scilicet, *Aggei* 1. Populus hic labiis me honorat,cor autem eorum longe est à me [nondum venit tempus vt reædificetur domus Dei] propter modicam enim aduersationem hominum, de promissione Domini dubitabant & pene desperabant : contra quod dicitur *Rom*.4. In repromissione Dei non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, plenissime sciens quia quæcumque promisit ei Deus, potens est & facere. His autem ita habitis de causa suscepti operis,subiungit de materia in textu prophetiæ comprehensa.

Promissioni diuinæ non diffidendũ.

Omnia autem quæ in textu prophetiæ huius continentur]supple,vel describuntur[reuersionem populi] pro parte prima [ædificationem templi] pro parte secunda [renouationum ciuitatis] pro parte tenia[obseruantiam sacerdotalem]in discretione scilicet mundi & immundi pro quarta parte [& interitum regnorum exterarum gentium] quæ scilicet ædificationem impediebant [significant]& secundum hoc diuiditur prophetia.

Aggæus Propheta.

CAPVT I.

IN anno secundo]Hæc prophetia in tres visiones diuiditur secundum *Hieronymum*,secundum tres exhortationes ad ædificandum templum.Prima est,quod si templum non ædificatur, sterilitas quæ propter templum destructum accidit, ad fertilitatem non reuertetur. Secunda est,quod gloria quæ in populo fuit ex templo, populo non restituetur,nisi templum reædificetur, & incipit infra *ibi*[In die vigesima] Tertia est, quod si templum non reædificatur, quod omnia opera populi polluta reputabantur,& incipit circa medium secundi capituli *ibi* [In vigesima & quarta noni mensis] Et est notandum quod istæ tres visiones non different annis,sed mensibus & diebus : omnes enim in secundo anno Darij factæ sunt.

Ad intellectum autem literæ notandum est quod dicit *Hieron*.quod cum Cyrus rex Persarum occiso Balthasar, occupasset regnum Babylonicum,cum Dario patruo suo rege Medorum,primo anno regni sui remisit in Ierusalem circiter quinquaginia millia Iudæorum,quibus præfecit Zorobabel.& Iesum filium Iosedech, & præcepit eis vt ædificarent templum. Illi autem extructo altari fundamenta templi iecerunt : sed interea mortuo Cyro,Artaxerxes cognomine Cambises, illi succedens, mandauit gentibus qui erant circa Ierusalem, ne templum reædificari permitterent. Remansit itaque opus imperfectum vsque ad secundum annam Darij filij Histaspis, & huius secundo *Aggeus & Zacharias* ad prophetandum suscitati sunt, qui non veriti edictum regis, nec contradictiones insurgentis populi,Zorobabel & Iesum & populum animabant ad ædificandum. Et hoc est quod dicitur.

In anno secundo Darij]filij Histaspis. Diuiditur autem hæc visio in titulum, & in tractatum qui incipit *ibi* [Hæc dicit Dominus exercituum, Populus iste dicit]In titulo continentur quatuor, scilicet, tempus commune & proprium, modus inspirationis,& modus enuntiationis, & ad quos fit prophetia.

In anno secundo Darij regis]id est, à tempore ex quo ille accepit regni gubernacula super Persas & Medos,Simile est *Gen*.18 Reuertens veniam ad te tempore isto, vita comite in anno altero. Idem continetur *Rom*.5.[in mense sexto] anni scilicet secundi, numerando scilicet ab Aprili, qui apud nos September vocatur, & apud Iudæos fere totus festiuus fuit,sicut dicitur *Leui*.25. Et subdit de proprio tempore[In die vna mensis] hoc est, prima, quando scilicet Iudæi cornibus arietinis clangebant,quod prophetiam significabat. Quod autẽ dicitur,Dies vna,dies prima ideo est:quia Iudæi nomina ordinalia non habent, sed nominibus numeralibus pro ordinalibus vtuntur. Subdit autem de modo inspirationis.

Dies prima cur vna dicatur.

Factum est verbum Domini]Verba humana non facta, sed dicta per aurem ad cor ingrediuntur : verbum autem Dei à Deo factum, non auditum,Spiritu Dei in corde formatur.1.*ad Corinth*.2. Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit quæ præparauit Deus diligentibus se.Vbi dicit *August*. quod per sensus non ascendunt in cor quę præparat Deus,sed cor ascendit ad ipsa,& Deus format ea in corde.*Psal*.63.Accedat homo ad cor altum, & exaltabitur Deus. Et subdit de enuntiatione.

In manu Aggæi Prophetæ]In manu dicit:quia non tantum verbo, sed etiam opere prophetauit. *Osea* 12.Ego visiones multiplicaui eis, & in manibus Prophetarum assimilatus sum.Sic prophetauit *Isa*.cap. 20. ambulans nodus & discalceatus. Sic *Ezech*.12 per parietem fossum de domo est portatus. *Aggai* dicit, quod festiuus & lætus interpretatur,eo quod læta de templi reædificatione nunriabat,quod *Isa*.61.ostenditur,vbi dicitur : Vt consolarer omnes lugentes, vt ponerem consolationem lugentibus Sion,& darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.Prophetæ dicit,vt sciatur immobilis esse veritas eorum quæ annuntiat. *Cassiodorus*.Prophetia est diuina inspiratio, rerum euentus sub immobili veritate denuntians. *Sap*.7. Spiritus sapientiæ per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei & Prophetas constituit. Et subiungit ad quos.

Aggæus.

Prophetia

Ad Zorobabel filium Salathiel] *Matth*.1. Ieconias genuit Salathiel,Salathiel genuit Zorobabel, hic enim natus fuit in regnum ex stirpe Dauid,& Prælatus fuit in temporalibus. Interpretatur autem Zorobabel fluxus expositus, Salathiel autem petitio Dei,eo quod sicut Moyses(*Exod* 2.)fluctui expositus est in populi liberationem, & petitione Dei impetratus. Hunc etiam describit à dignitate [ducem Iuda]vt sciatur esse de domo Dauid. *Psal*. 77.Sed elegit tribum Iuda.*Gen*.49. Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius. Et subiungit de Prælato in spiritualibus [& ad Iesum] qui saluator interpretatur, vt de tribu sacerdotali & merito & nomine descendisse credatur. Quem vlterius describit à dignitate [Sacerdotem]& à

Zorobabel. Salathiel.

Iesus.

S 3 virtutis

virtutis magnitudine, cum subdit [magnum] *Rom.* 8 Quos iustificauit, hos & magnificauit. *Eccl.* 46. Iesus fuit magnus secundum nomen suum, maximus in salutem electorum Dei [dicens] verbum enim Dei dicens est & docens, verbum hominis dictum est transiens.

Hæc secundum spiritualem intellectum sub eisdem auctoritatibus ad Dominum Iesum Christum referuntur. In anno secundo qui est annus gratiæ sequens annum terroris synagogæ quem sequetur annus gloriæ. *Habac.* 3. Domine opus tuum in medio annorum viuifica illud. Darius, generationes interpretatur, & significat eos qui luxuria non nisi generationi intendebant: qui vt compescerentur Christus missus est, extunc enim castitas virginitatis prædicata est. *Matth.* 19. Sunt eunuchi qui castrauerunt seipsos propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat. Mensis sextus, sextam ætatem significat, in qua luna Ecclesia scilicet, nouam per Christum accepit illuminationem. *Eccli.* 43. A luna signum diei festi, luminare quod minuitur in consummationem. Mensis secundum nomen eius est crescens mirabiliter in consummatione. Dies vna siue prima mensis, singularitatem significat illius luminis. *Psal.* 83. Melior est dies vna in atriis tuis super millia. Et per illum factum est verbum Domini. *Ioan.* 1. Vnigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. *Darius.*

Hic verbum in manu habet, hoc est, in potestate & opere. *Act.* 1. Cœpit Iesus facere, & docere. *Matth.* 7. Loquebatur sicut potestatem habens. Hic *Aggæus*, id est, festiuus vel lætus dicitur. *Psal.* 18. Exultauit vt gigas ad currendam viam. *Isa.* 42. Non erit tristis nec turbulentus, donec ponat in terra iudicium. Hic Propheta est non inspiratus, sed à quo fluit omnium Prophetarum spiritus. *Ioan.* 6. Hic est vere Propheta qui venturus est in mundum. *Luc.* 24. Qui fuit vir Propheta potens in opere & sermone. Hic significatur per Zorobabel & per Iesum, quia Rex fuit & Sacerdos. *Hebr.* 8. Hic Melchisedech Rex Salem Sacerdos Dei summi. Zorobabel autem dicitur propter emissum ab eo fluxum doctrinæ. *Eccl.* 24. Ego sapientia effudi flumina, ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio, ego fluuius Dorix. Dorix medicamentum generationis interpretatur. Hic filius Salathiel est: est enim illius filius de quo dicitur in *Psal.* 10. Iustus Dominus, & iustitias dilexit, æquitatem vidit vultus eius. Dux Iuda, confitentium scilicet, & laudantium Deum. *Psal.* 67. Principes Iuda duces eorum. Hic nomine & significatione Iesus dicitur. *Matth.* 1. Vocabis nomen eius, Iesus: ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. *Habac.* 3. Exultabo in Deo Iesu meo. Hic filius Iosedech: quia petitionibus patrum postulatus à Deo, quod significat Salathiel: & hæres paternæ iustitiæ, quod significat Iosedech. *Isaia* 46. Prope feci iustitiam meam, non elongabitur, & salus mea non morabitur. Hic sacerdos magnus est: sacerdos sacra dos, & sacra dans. *Psalm.* 109. Tu es Sacerdos in æternum Magnus: quia in comparatione eius omnes minimi sunt. *Psal.* 140. Absorpti sunt iuncti petræ, iudices eorum, hoc est, Omnes alij Sancti iudices Ecclesiæ, absorpti & adnihilati sunt, iuncti, hoc est, comparati petræ, id est, Christo. Hic rex & sacerdos, nos faciens reges in opere iustitiæ, & sacerdotes in sanctitate. *Apoc.* 1. Fecit nos regnum & sacerdotes Deo nostro. *Dorix.* *Iosedech.*

Hæc dicit Dominus] Hic incipit series prophetiæ, & ponit hic tria: murmurationem populi desperantis, exclusionem murmuris, & exhortationem ædificationis. Secunda incipit *ibi* [Factum est verbum Domini] Tertia *ibi* [Hæc dicit Dominus exercituum.

Hæc dicit Dominus] Confirmatio sequentis sermonis est. Dominus enim dicit: quia potestatem habet in dictis. 1. *Regum* 3. Dominus est, quæcunque vult, faciat [exercituum] dicit, quia ministros habet Angelos, & homines, & dæmones ad exequendum. Vnde dicitur Dominus Sabaoth *Isa.* 6. hoc est, exercituum. Dicit enim *Gregor.* Sibi militat etiam, quod per malitiam voluntatis obstat. Angeli enim disponunt, dæmones instigant, homines exequuntur vt voluntas Dei de malis expleatur [populus iste dicit] murmurans scilicet [Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ] opus enim Domini negligebant, priuata sua opera operi Domini præponentes. Hoc faciunt, qui suo commodo vel quæstui, opere Domini neglecto, intendunt. 1. *Petr.* 2. Vos tanquam lapides viui, superædificamini in habitaculum Dei & in domos spirituales. *Ecclesia.* 9. Quodcunque potest manus tua, instanter operare. *Galat.* 6. Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes. Et ponit istius murmuris exclusionem. *Dominus Deus exercituum.*

Et factum est verbum Domini in manu *Aggæi* Prophetæ dicens] Hæc exposita sunt. Et dicit duo: exclusionem murmuris, & obedientiam audientis *ibi* [Et audiuit Zorobabel] In prima tria sunt, scilicet, murmuris exclusio per rationem, per incommodi expertam necessitatem, & ea his tertio redit ad exhortationem [Numquid tempus vobis est?] Simile *Ioan.* 7. Tempus vestrum semper est paratum. Mali enim omne tempus ad lucra sua deputant [vt habitetis in domibus laqueatis] hoc est, cælaturis decoratis. *Septuaginta*, concauis, quia concauitatibus & incisuris diuitiæ figuræ expressæ erant in eis. *Ierem.* 22. Væ qui dicit, Ædificabo mihi domum latam, & cœnacula spatiosa: qui aperit sibi fenestras & facit laquearia cedrina, pingitque synopide [& domus ista deserta] supple, est, & neglecta: propriis enim intendentes opus Domini neglexerunt. *Isaia* 5. Opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis [Et nunc] quia tales, supple, estis [hæc dicit Dominus exercituum] hoc expositum est in præcedentibus [Ponite corda vestra super vias vestras] vt scilicet fructum viarum vestrarum aduertatis. *Prou.* 1. Comedent igitur fructus viæ suæ, suisque consiliis saturabuntur. Et determinat in speciali, subdens.

Seminastis multum] in temporalibus scilicet, in peccatis existentes [& intulistis parum] *Galat.* 6. Nolite errare, Deus non irridetur: quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Qui seminat in carne sua, de carne metet corruptionem: & qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. *Deut.* 28. Sementem multam iacies in terra, hoc est, in terreno commodo & lucro, & modicum congregabis: quia terrena lucra modicum prosunt [comedistis] de hoc scilicet quod parum intulistis [& non estis satiati] Terrena enim cupiditas non satiat, sed potius famem vlteriorem prouocat. *Prou.* 13. Venter impiorum insatiabilis [bibistis] temporales scilicet consolationes [& non estis inebriati] *August.* Ebria dicitur scyphus ad necessitatem *Cupiditas insatiabilis.*

ceſſitatem hominis menſuratus. Vnde non inebriatus eſt qui ad neceſſitatem intus refectus non eſt. *Iſa.*29. Sicut ſomniat ſitiens & bibit, & poſtquam fuerit expergefactus, laſſus adhuc ſitit: ſic facti ſumus. Putat enim carnalis homo vt deliciæ inebrient eum: & magis prouocant ad ſitim [Operuiſtis vos]id eſt, videbamini operti pannoſis & conſciſſis, ſicut quidam ſeculari honeſtate veſtiri videntur[& non eſtis caleſacti] ſecularis enim honeſtas ſine charitate & virtutibus formatis non calefacit. *Ezech.*16. Exponam eam nudam in oculis omnium amatorum eius. Hoc idem dicitur *Oſee* 1.[Et qui merces congregauit] ex quæſtu ſcilicet laboris,& mercimoniorum [miſit eas in ſaccum pertuſum] vt ſcilicet ſubtus exciderent: quia qui temporalia congregat, cum habere putat, nihil habet. Propter quod dicitur *Matth.* 6. Theſaurizate vobis theſauros in cælo, vbi fures non effodiunt nec furantur, & vbi tinea non demolitur. Ex hoc redit ad exhortationem vt omnia conuertantur ad proſperitatem.

Hæc dicit Dominus exercituum] & habens ſcilicet poteſtatem mandandi, & miniſtros ad exequendum [Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras] *Iere.*6. State ſuper vias veſtras, & interrogate de ſemitis antiquis, quæ ſit via bona, & ambulate in ea. Et, ſupple, cum inueneritis fructum in viis Domini & non in viis veſtris [aſcendite in montem] vbi ſcilicet, fundatum eſt templum Domini, qui mons virtutum eſt & contemplationis *Iſaia* 2. Venite aſcendamus in montem Domini, & ad domum Dei Iacob. *Iere.*31. Benedicat tibi Dominus pulchritudo iuſtitiæ, mons ſanctus [portare ligna] hoc eſt, comportate ligna ad ædificium Dei pertinentia. Iudæi fabulantur, quod Nabuzardan incendente templum, parietes remanſerint, & ideo non niſi comportatione lignorum ad tectum opus fuerit: quod falſum eſt, cum Ieremias plangat *Thren.*4. quod diſperſi ſunt lapides ſanctuarij in capite omnium platearum, ſed ſpiritualiter dicere vult, quod de ligniculis, quæ ſunt nutrimenta ignis charitatis, ædificare ſufficit ſeruis Chriſti. 4. *Reg* 6. Tollent ſinguli de ſylua materias ſingulas vt ædificemus locum ad habitandum. Et hoc eſt quod ſequitur[& ædificate domum]magis ſcilicet virtutum, quam materialium ædificiorum. *Prou.*9. Sapientia ædificauit ſibi domum, excidit columnas ſeptem, ſeptem ſcilicet virtutum. De hac ſubditur [& acceptabilis mihi erit] quod enim in virtute ædificatur, acceptabile eſt Domino. *Exod.*1. Timuerunt obſtetrices Deum, & ædificauit illis domos[& glorificabor, dicit Dominus] in tali ſcilicet domo. *Iſa.*60. Domum maieſtatis meæ honorificabo. Et redit ad probationem eorum quæ dixit per experimentum,& dicit duo: experimentum ſcilicet damni, & ſecundo oſtendit quod hæc eſt cauſa cultus neglecti.

Reſpexiſtis]ſpe ſcilicet[ad amplius] in terrenis ſcilicet [& ecce factum eſt minus]ſupple, quam fuerat ſperatum. *Pſalm.*75. Nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis. Boni enim proficiunt, & mali deficiunt propter inertiam & pigritiam 2. *Regum* 3 David proficiens & ſemper ſeipſo robuſtior: domus autem Saol decreſcens quotidie. *Prou.*6. dicitur de pigris non ædificantibus domum Domini: Paululum dormies, paululum dormitabis, & veniet tibi quaſi viator egeſtas,& pauperies quaſi vir armatus[& intuliſtis in domum] ſupple, illud minus [& exufflaui illud] Exufflatio dicitur hic granorum, conſumpta interius farina, in auram, quando folliculi vacui, & frumentum mortuum, farinam non habet *Oſee* 8. Culmus ſtans non eſt in eis, germen non faciet farinam: quod ſi fecerit, alieni comedent eam. Et ſubdit de cauſa, quod non eſt in homine cauſa, ſed in Deo.

Quam ob cauſam?] Ac ſi dicat: Nunquid homo vel natura poſſit hoc facere ſine Dei ordinatione? Et reſpondet primo confirmans reſponſionem, dicens[dicit Dominus exercituum [& ſubdit reſponſionem [quia domus mea deſerta eſt] ad quam ſcilicet reædificandam non reſpicitis corporaliter, & ſpiritualiter ædificando eam. *Iſa.* 64. Ciuitas ſancti tui facta eſt deſerta, Sion deſerta facta eſt, Ieruſalem deſolata, domus ſanctificationis noſtræ & gloriæ noſtræ, vbi laudauerunt te patres noſtri, facta eſt in exuſtionem ignis, & omnia deſiderabilia noſtra verſa ſunt in ruinas [& vos feſtinaſtis]cum auiditate & deſiderio, ſupple[vnuſquiſque in domum ſuam]ita quod quilibet intendit propriis & nullus communibus & diuinis, quod eſt contra ordinem charitatis 1. *ad Corinth.* 10. Non quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant. *Iſa.* 5. Opus Domini non reſpicitis nec opera manuum eius conſideratis. Sic enim intelligitur, quod feſtinabant in domum ſuam ædificandam, implendam, & ditandam, neglecto ædificio Domini. Contra quod dicitur. *Philip.*3. Quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus ſum vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifacerem 1. *ad Corinth.*13. Charitas non quærit quæ ſua ſunt. *Auguſtinus.* Quia communia propriis, non propria communibus anteponit. *Charitas communia propriis anteponit.*

Propter hoc]ſupple, diſpoſitione diuina [ſuper vos prohibiti ſunt cæli]ad literam, vel ſpiritualiter, Sancti & Angeli. *Iere.*2. Obſtupeſcite cæli ſuper hoc. *Deut.*28. Erit cælum quod ſuper te eſt, ferreum & terra ænea [ne darent rorem] ad literam, vel gratiæ. Sicut enim dicit *Bernardus*, Ingratitudo eſt ventus vrens, exiccans fontem pietatis & rorem gratiæ. Et non ſolum hoc, ſed [& terra prohibita eſt ne daret germen ſuum] Suum eſt quod ſponte conſueuit gignere ſine cultura hominis: hoc enim aliquando auaro ſinu retinet, propter peccata hominum. *Gen.*4. Maledicta terra in opere tuo, cum operatus fueris eam, non dabit fructum ſuum. Hoc videmus fieri in malis, qui etiam ea quæ naturali pietate deberent facere bona, negligunt. *Pſalm.*106. Terram fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea. *Peccatum terra ſterilitate plectendum.*

Et]ſic, ſupple [vocaui ſiccitatem ſuper terram] ne ſcilicet pluuiis & rore infuſa, fructum ferret & temporaliter & ſpiritualiter. *Iere.* 14. Confuſi ſunt & afflicti, & operuerunt capita ſua propter terræ vaſtitatem: quia non venit pluuia in terram [& ſuper montes]ſupple, vocaui ſiccitatem ne vinum germinarent: qui ſignificant malos Prælatos. 2. *Regum* 1. Montes Gelboe, nec ros nec pluuia veniant ſuper vos, neque ſint agri primitiarum. Montes Gelboe, montes vellicationis interpretantur, & ſignificant Prælatos nihil facientes, niſi vellicantes populum [& ſuper triticum] ſupple, vocaui ſiccitatem ne naſceretur: quod triticum ſignificat refectionem verbi Dei & ſacramenti & virtutis. *Pſalm.*104. Vocauit famem ſuper terram, & omne firmamentum panis contriuit [& ſuper

virgam] quod significat cæleste gaudium. *Isa* 15. Vinum in torculari non calcabit qui calcare consueverat[& super oleum]quod significat veritatis lucem,pietatis fomentum,& misericordiæ vnctionem. *Habac.*3 Mentietur opus oliuæ , & arua non afferent cibum.Et præmisit : Ficus enim non florebit,& non erit germen in vineis. Et subdit generaliter[& quæcumque profert humus]vt scilicet omnis viror virtutis intereat. *Isa.* 15. Aruit herba,defecit germen,viror omnis interiit.

Et super homines] sterilitatem pestilentia sequitur.Spiritualiter autem intelligitur quando homines humanorum nihil proferunt , & sicut dicit *Plato* , nullum studium humanitati impendunt. *Dan* 4 Cor eius ab humano mutetur , & cor feræ detur ei [& super iumenta] vt scilicet moriantur literaliter ,vel spiritualiter concupiscentias iumentorum transcendant.*Habac.*3. Abscindetur de ouili pecus,& non erit armentum in præsepibus. *Ioel.*1. Computruerunt iumenta in stercore suo [& super omnem laborem manuum]vt ex labore nihil præter afflictionem reportent. *Ecci.*10. Labor stultorum affliget eos.*Exod.*18. Stulto labore consumeris. Talis est labor omnium eorum , qui labores suos ad Deum non referunt,

Et audiuit Zorobabel]Tangitur hic obedientia & deuotio eorum ad quos prophetauit. Et dicit duo,scilicet,deuotionem, & in deuotione confortationem *ibi*[Et dixit Aggæus.

Et audiuit] id est , exaudiuit cum deuotione [Zorobabel filius Salathiel]de quo in præmissis & literaliter & spiritualiter habitum est [& Iesus filius Iosedech Sacerdos magnus] de quo etiam satis dictum est. Beatus enim popolus cuius spirituales & seculares Prælati vocem Domini audiunt,hos enim populus deuote insequitur. 1 *Corinth.*4 & 11. Imitatores mei estote , sicut & ego Christi.Et propter hoc subiungitur [& omnes reliquiæ populi]supple , audierunt [vocem Dei sui] *Exod.*20. Cunctus populus videbat voces & lampades. *Iacob.*1. Qui perspexerit in lege perfectæ libertatis & permanserit in ea , non auditor obliuiosus factus,sed factor operis, hic beatus in facto suo erit [& timuit omnis populus] timore bono scilicet,de quo dicitur *Ecci.*1 Non sis incredibilis timori Domini, & ne accesseris ad illum duplici corde[à facie Domini]hoc est , à præsentia , quia præsens in Propheta apparuit. *Glossa interlinearis.* Sciens quod facies Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum. Et subdit de confortatione deuotorum.

Et dixit Aggæus nuntius Domini] siue Angelus *Malach.*2.Angelus Domini exercituum est[de nuntius Domini]supple,relictus.3 *Reg.*19. Ego derelictus sum solus [populo dicens] verba scilicet Domini exponens [Ego vobiscum sum,dicit Dominus] ad confortandum scilicet vos in opere. *Matth.vlt.* Ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi. *Iosue* 1. Confortare & esto robustus , noli metuere & noli timere : quia tecum est Dominus Deus tuus in omnibus ad quemcunque perrexeris. Et sequitur confortationis effectus,

Et suscitauit Dominus spiritum Zorobabel filij Salathiel ducis Iuda]vt scilicet à somno inertiæ & pigritiæ ad opus Domini euigilaret.*Isa.*26. Spiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te [& spiritum Iesu filij Iosedech Sacerdotis magni] *Prouerb.*6.Discurre, festina , suscita amicum tuum, ne dederis somnum oculis tuis,nec dormitent palpebræ tuæ [& spiritum reliquorum de omni populo]supple,suscitauit *Psalm* 131. Si dedero somnum oculis meis , & palpebris meis dormitationem,donec inueniam locum Domino [& ingressi sunt] *Glossa interlinearis* , foris enim fuerant per inertiam.*Gen.*14.Ingredere benedicte Domini,cur foris stas? *Psalm.* 41. Pertransibo in locum tabernaculi admirabilis [Et faciebant opus in domo Domini]*Eccle.*9.Quodcũque potest facere manus tua,instanter operare[exercituum Dei sui]concordantia est 1. *Esdr.* 4. & 5. per totum capitulum,

---

CAPVT II.

In die vigesima & quarta mensis in sexto mense.

HIc incipit secunda visio,& duas partes habet: titulum scilicet,& prophetiam. Titulus continet tempus commune & proprium, modum inspirationis,& prophetiam.

In die vigesima & quarta mensis in mense sexto]in eodem scilicet anno Darij & in eodem mense qui in principio præcedentis visionis posita est , sed non eodem die. Hic enim dicit in vigesimaquarta , ibi autem prima mensis , vt inter primum diem & vigesimumquartum , quo ingressi sunt ad faciendum opus Dei xxij. dies medij fuerunt , quibus timuit populus Dominum & faciebat opus. Et nota quod licet communiter Bibliæ hic habeant capitulum , tamen secundum Hieronymum & secundum Glossam legendum est istud cum præcedenti & sic punctandum , Ingressi sunt & faciebant opus in domo Domini exercituum Dei sui , in die vigesimaquarta mensis in sexto mense,& capitulum postea incipit[In anno secundo Darij regis] eiusdem scilicet Darij filij Histaspis[septimo mense]qui apud nos September dicitur [vigesimaprima die mensis]& ita inter primam & secundam visionem mensis fuit medius. Et subdit de inspiratione sicut superius.

Factum est verbum Domini]inspirationis scilicet[in manu Aggæi Prophetæ, dicens] vt scilicet virtute operis , veritatem firmaret sermonis. *Rom.*15.Non audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus. Sequitur prophetia,& diuiditur in duo, scilicet , enuntiationis iniunctionem,& quid enuntiet.

Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem Iuda]qui princeps erat in temporalibus [& ad Iesum filium Iosedech Sacerdotem magnum]qui in spiritualibus præfuit , vt scilicet per hos ad alios verbum transferet [& ad reliquos populi dicens] supple,loquere.

Quis in vobis]Ponit quid enuntiandum est,& dicit duo : comparationem scilicet primi templi ad id quod tunc fundandum erat , & secundo ex hoc accipit exhortationem ad ædificandum *ibi* [Et nunc confortare.

Quis in vobis est derelictus?] in vita scilicet per totum tempus captiuitatis [qui vidit] supple, antequam destrueretur per Nabuzardan [domum

istam

istam in gloria sua prima]in qua scilicet Salomoo ædificauit eam, sicut dicitur 3. *Regum* 5. Domus quam ædificare cupio talis debet esse, cui non sit similis in vniuersa terra [& quid vos videtis hanc nunc?]supple non nisi miseram & in cineribus iacentem,& hoc,supple, debet mouere cor vestrum ad ædificandum,cum *Psal* 25.dicat:Domine dilexi decorem domus tuæ.Et vt ab eis acciperet occasionem[Nunqnid non ita est]supple, domus ista incensa[quasi non sit in oculis vestris] Quasi dicat: Sic est:quod enim male est, peius est quam si nihil esset,in hoc scilicet quod turpius est. *Psalm*.72. Ego ad nihilum redactus sum,& nesciui. Hoc moraliter dicitur de clericis & religiosis nostri temporis, qui comparatione primitiui status, sunt quasi non sint: quod notat Dominus *Matth*.5. Ad nihilum valet vltra, nisi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Et quia in talibus non manet nisi figura, & veritas transiit, propter hoc dicitur *Isa*.22. Quid tu hic? aut quasi quis hic? *Zachar*.11.O pastor & idolum, derelinquens gregem.His dicitur *Apoc*.2. Charitatem tuam primam dereliquisti: memor esto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac. Propter hoc dicitur 1.*Esdræ* 3. quod principes patrum & seniores flebant, nec poterat quisquam agnoscere vocem clamoris lætantium, & vocem fletus populi: quia qui viderant templum prius in gloria,& postea idem in ignominia,flebant:qui non viderant primum, sed secundum tantum, lætabantur quod saltem aliquid erat, quod esset alicuius templi vestigium. Et ex hoc accipit exhortationem,& pristini fletus consolationem.

Et nunc confortare Zorobabel,dicit Dominus] *Iosue* 1.Confortare, & esto robustus: quia ego ero tecum [& confortare Iesu fili Iosedech Sacerdos magne]*Hebr*. 13. Coofortate manus dissolutas, & genua debilia erigite] & confortare omnis populus terræ, dicit Dominus exercituum] *Philip*. 4. Omnia possum in eo qui me confortat [& facite] supple,opus in domo Domini. *Eccle*.9.Quodcunque potest manus tua,instanter operare [quoniam ego vobiscum sum dicit Dominus exercituum] *Rom*.8.Si Deus pro nobis,quis contra nos? *Isa*.50. Dominus Deus auxiliator meus: quis ergo est qui condemnet me? Qualiter autem cum eis sit, subdit.

Verbum quod pepigi vobiscum] supple, per Moysen[cum egredetemini de terra Ægypti]quando scilicet promisi quod semper deberem Prophetas suscitare.*Deut*.18. Ptopheram de gente tua,& de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies[& spiritus meus] quem scilicet ex Moyse in alios propagaui *Numer*.11. [erit in medio vestrum] quod maxime factum est tempore domini nostri Iesu Christi. *Isaia* 59. Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus. Spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo,non recedent de ore tuo & de ore seminis tui, dicit Dominus, amodo & vsque in sempiternum: verbum enim in Filio, & Spiritum sanctum misit de cælo: ergo,supple[nolite timere]*Isaia* 54. Noli timere: quia non confunderis. *Psal*.117.Dominus mihi adiutor est non timebo quid faciat mihi homo. Et subdit confortationis rationem.

Quia hæc dicit Dominus exercituum]cuius dicere,facere est[Adhuc vnum] post quod, supple, aliud non erit[modicum] huc est, breue tempus vsque scilicet ad filij Incarnationem [& ego mouebo cælum] sicut quando dedi legem Moysi. *Exod*.10. Idem fecit quando super Christum in baptismo cæli aperti sunt *Matth*.3. *Luc*.3. *Ioan* 1. & *Mar*.1.de stella quæ duxit Magos [& terram] supple,mouebo,sicut, supple, feci tunc.*Nume*.21. Montes exultauerunt vt requiescerent in Arnon. In Christo autem factum est in Resurrectione. *Matth*.28.Et ecce terræ motus factus est magnus. *Psal*.67. Terra mota est: etenim cæli distillauerunt à facie Dei Sinai [& mare] hoc fecit olim *Exod*.14.vbi diuisit mare rubrum in diuisiones. In Christo autem *Matth*.8. Ecce motus magnus factus est in mari[& aridam] supple, mouebo. Hoc fecit quando conuertit siccum in humidum, & humidum in siccum in transitu Iordanis *Iosue* 3. In Christo autem, quando aridam & sitientem vnda baptismatis fœcundauit. *Psal*. 103. Rigans montes de superioribus suis [& mouebo omnes gentes]Hoc fecit per Iosue cap.7 & 8. & deinceps eiiciens Gentes, & in terris eorum plantans filios Israel. *Psal*.77.Eiecit à facie eorum Gentes,& sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis. In Christo autem fecit, quando per sonum Apostolorum Gentes ad fidem conuersæ sunt. *Act*.13. Audientes Gentes gauisæ sunt, & glorificabant verbum Domini, & crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam. Hanc authoritatem Apostolus inducit *Hebr*.12. in eodem sensu: Cuius vox mouit terram tunc, nunc autem repromittit, dicens: Adhuc semel & ego mouebo non solum terram, sed & cælum. Quod autem adhuc semel dicit,declarat mobilium translationem tanquam factorum, vt maneant ea quæ sunt immobilia.

Christo baptizato, motum est cælum.

Et veniet Desideratus] Christus scilicet, verus, pacificus & Rex noster, de quo dicitur 3. *Regum* 10.quod vultum eius desiderabat videre vniuersa terra. 1.*Pet*.1. In quem desiderant Angeli prospicere. *Isa*.26. Anima mea desiderauit te in nocte [cunctis gentibus]*Isaia* 9. Populus qui ambulabat in tenebris,vidit lucem magnam. *Isa*. 49. Dedi te in lucem Gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. *Malach*.1. Ab Ortu solis vsque ad Occasum magnum est nomen meum in Gentibus [& implebo domum istam]templum scilicet, vel Ecclesiam[gloria,dicit Dominus exercituū] Quod de templo Iudæorum nullo modo potest esse verum, quod continuo à gloria descendit vsque ad extremam ignominiam.1.2.*Mac*.2. Templum erat sicut homo ignobilis. Sed de Christo verum est, qui gloria Patris est.*Ioan*.1. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre. Qualiter autem fieri possit, subdit[meum est argentum]in tinnitu scilicet eloquentiæ verbi Dei.*Psal*.11.Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum [& meum est aurum] sapientiæ scilicet diuinæ. *Isa*.60 Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes,& laudem domino annuntiantes. *Sap*.7. Sapientia infinitus thesaorus est hominibus[dicit dominus exercituum] qoi vt dominus dicit, & exercitus habet Angelos qui dicta exequuntur.

Magna erit gloria]*Prou* 10.Gloria patris, filius sapiens. *Tullius in fine primæ rhetoricæ*. Gloria est late patens præconium. Item *ibidem* Gloria in ore multorum celebrata laudatio. *Augustinus circa finem Glossæ ad Roma*. Gloria est clara cum laude notitia. *Gloria.*

notitia. Modis omnibus dicta gloria [domus nouissimæ plus est quam primæ] *Luc.2.* Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et hoc est quod sequitur [& in loco isto dabo pacem] *Glossa* inducit illud *Philip.4.* Pax Dei quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras. *Ephes.2.* Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Christus enim dicitur pax per causam, reconciliatio peccatorum per dispositionem, tranquillitas mentis per essentiam. *Isa.26.* Seruabis pacem: quia in te Domine sperauimus. *Ioan.14.* Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis [dicit Dominus exercituum] confirmatio sermonis est. *Psalm.113.* Omnia quæcumque voluit Dominus fecit.

Christus pax nostra.

In vigesima & quarta noni mensis] Hic incipit tertia visio, in qua ex lege ostendit domum esse ædificandam. Et dicit tria. Accipit enim primo ex lege similitudinem. Secundo similitudinis ponit adaptationem *ibi* [Et respondit Aggæus] Tertio ponit per signum, dictorum confirmationem *ibi* [Ponite corda vestra ex die ista] Similitudo ex lege duplex est, ad sanctum scilicet, & ad contaminatum *ibi* [Et dixit Aggæus, si tetigerit.

In vigesima & quarta noni mensis] qui apud nos December est, ille enim nonus est ab Aprili [in anno secundo Darij] Eodem enim anno, omnes visiones expletæ sunt [Factum est verbum Domini ad Aggæum Prophetam, dicens] *Psalm.106.* Misit verbum suum, & sanauit eos [Hæc dicit Dominus Deus exercituum: Interroga sacerdotes legem] hoc est, quid verum & iustum sit secundum legem. *Malach.2.* Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labiis eius. Et post pauca. Labia Sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent de ore eius, quia Angelus Domini exercituum est. Hieronymus. Sacerdotum est legem scire Domini, & ad interrogationem de lege respondere. Si Sacerdos est, legem sciat Domini: si ignorat legem, ipse se arguit non esse Sacerdotem Domini. *Osea 4.* Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Quid autem interroget, subdit.

Sacerdotũ est scire legem Domini.

Lex hostiæ diuidenda.

Si tulerit homo carnem sanctificatam] hoc est, in altari oblatam, cuius pars cedebat Deo vt adeps & renunculi, pars Sacerdoti vt pectusculum eleuationis & armus dexter, pars offerenti vt residuum [in ora vestimenti sui] Vestimentum hic dicitur quodcumque linteum, in quo tales carnes portabantur [& tetigerit de summitate eius] hoc est, vestimenti illius [panem] qui siccus est [aut vinum] quod humidum est [aut oleum] quod condimentum est [aut] supple, generaliter [omnem cibum, nunquid sanctificabitur?] supple, cibus ille à tactu tali? Et vocatur sanctificatum à communi cibo discretum, quem non licebat comedere, nisi Sacerdotibus & in loco sancto. Lex autem ista de diuisione hostiæ continetur *Leuit.6.* & *7.* [Respondentes autem Sacerdotes, dixerunt, Non] & verum dixerunt: à tactu enim tali non sanctificatur cibus, qui alias sanctus non est, sed (sicut dicit *Hieron.*) remanet vt fuerat. *Iere.11.* Nunquid carnes sanctæ auferent à te malitias tuas, in quibus gloriata es?

Et dixit Aggæus] Hæc est secunda pars similitudinis ex lege [Si tetigerit pollutus in anima] hoc est, in morticino hominis. Dicit enim *Hieronymus*, quod quandiu anima in corpore est, mundum est corpus: recedente anima, immundum [ex omnibus his] panem scilicet, vinum, pulmentum, & oleum [Nunquid contaminabitur?] ex tactu tali scilicet [Et responderunt Sacerdotes, & dixerunt] & bene [Contaminabitur] cibus iste, supple, qui tangitur ab immundo. *Ecci.34.* Ab immundo quid mundabitur? Ista spiritualiter intelliguntur. In vestimento enim inuoluitur caro, quando meliora eorum quæ Deo debent offerri, pannis virtutum inuoluuntur, & ab illis nihil inquinantur. *Isa.52.* Mundamini qui fertis vasa Domini. *Tit.1.* Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum, sed coinquinata sunt eorum & mens & conscientia: & ideo quicquid tangunt per operis imitationem, totum immundatur: & talium oblata contaminantur, & non sanctificant eos qui offerunt. *Ecci.34.* Dona iniquorum non probat Altissimus. *Isa.1.* Munus non recipiam de manu vestra; manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Quod enim remanet in bonitate, in qua creatum est, ad illud respicit Deus: quod ex offerente sanctificatur, ad illud plus respicit. *Gen.4.* Respexit Deus ad Abel, & ad munera eius. Primo dicit ad Abel, & deinde dicit ad munera: vt sciatur quod ex bonitate offerentis sanctificatur oblatio. Tamen contra hoc quod dictum est, quod id quod tangitur à sancto non sanctificatur, videtur esse quod dicitur *Leuit 6.* vbi dicitur: Qui tetigerit ex eis, scilicet, sanctificatis, sanctificabitur. Sed hoc citius soluitur. Non enim intelligit, quod ex tactu sanctificetur, sed quod tangens ea sanctificari debeat per lotionem manuum & vestimentorum & corporis. Similiter id quod dicitur, quod immundus quicquid tangit, contaminabitur, hoc dicitur *Leuit.11.* & *15.*

Dona impiorum Deo inuisa.

Et respondit Aggæus, & dixit] similitudinis est adaptatio [Sic populus iste] Populus dicitur inquantum regitur lege Domini. *Deut.7.* Elegit te Dominus, vt sis ei in populum peculiarem [& sic gens ista] Gens dicitur inquantum didicerant Gentilem ritum. *Psal.105.* Dispersi sunt inter Gentes, & didicerunt opera eorum [ante faciem meam] qui scilicet luce præsentiæ meæ omnia recte diiudico. *Thren.4.* Facies Domini diuisit eos [dicit Dominus] cuius dicere facere est [& sic omne opus manuum eorum] pollutum, supple, est ex pollutis. *Isa.1.* Manus vestræ sanguine plenæ sunt [& omnia quæ obtulerunt *ibi*] inter Gentes scilicet, & sine templo [contaminata erunt] quia ipsi contaminati sunt. *Dan.3.* Non est in tempore hoc princeps, & dux, & Propheta, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coram te, vt possimus inuenire misericordiam tuam. Cum enim inter Gentes commixti fuerint, & quæcunque egerunt, contaminati fuerint: etiam quicquid ad manus habuerunt colendo terram, vel quocumque alio modo, totum contaminabatur. Et hoc intendit hic probare per effectum. *Thren.4.* Recedite polluti, clamauerunt eis: recedite, abite, nolite tangere.

Et nunc ponite corda vestra] hoc est, aduertite [à die hac & supra] hoc est, à die hac, & deinceps in futurum, & supra in præteritum & ex præterito videbitis quod contaminata fuerunt opera vestra, quando non ædificato templo sanctificati non potuistis [Antequam poneretur lapis super lapidem in Domini templo] sicut etiam spiritualiter pollutus

lutus est homo, qui templum Dei non ædificat, & in templum spiritualiter non sanctificatur. *Ephe.* 2. In quo & vos tanquam lapides viui superædificamini in habitaculum Dei, in Spiritu sancto. 1. *ad Corinth.* 3. Templum Dei sanctum est quod estis vos. Et inducit signum contaminationis operis [cum accederetis ad aceruum modiorum viginti] hoc est, vbi putabatis habere modios viginti[&] supple, propter pollutionem vestram[fierent decem] dimidiato fructu [& intraretis ad torcular] congregatis scilicet vuis[vt] opinione scilicet vestra & spe [exprimeretis quinquaginta lagenas] Lagena dicitur vas vini [&] scilicet, propter operum vestrorum pollutionem[fiebant viginti] *Ecci.* 34. Dona iniquorum non probat Altissimus. *Isa.* 66. Qui offert oblationem quasi qui sanguinem suillum offerat. Quando enim non respicit Deus ad opera hominum, tunc diminuuntur & pereunt: & hoc fit propter pollutionem manuum eorum. *Isa.* 1. Cum extenderitis manus vestras, auertam faciem meam à vobis:manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Idem quod hic dicitur, *Isa.* 5. continetur. Vnde autem hoc acciderit, subdit,

Lagena.

Impiorum ingrata sacrificia.

Percussi vos vento vrente] qui ea quæ pullulauerunt, dissoluit & interficit[& aurigine] hoc est, aëris rubigine, quæ etiam id quod in aristis est & folliculis, adurit & incinerat [& grandine] qui etiam id quod remansit, comminuit, & gelicidio proprio pestilens facit. *Psal.* 10. Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, pars calicis eorum. Ventus vrens suggestionem diaboli significat, aurigo incendium fomitis, grando impetum comminuentis hostis. *Amos* 4. Percussi vos vento vrente, & in aurigine multitudinem hortorum vestrorum & vinearum vestrarum, & oliueta vestra & ficeta vestra comedit eruca: & non redistis ad me, dicit Dominus. Et hoc est quod hic sequitur [& omnia opera manuum vestrarum]supple, percussi. *Sap.* 14. Similiter autem sunt odio Deo, impius & impietas eius. E contra de bonis dicitur *Iob* 1. Operibus manuum eius benedixisti, & possessio eius creuit in terra[& non fuit in vobis] hoc est, inter vos[qui] saltem per plagas[reuerteretur ad me, dicit Dominus] super hoc quod modij viginti relinquunt decem, dicit *Hieronymus*, quod secundum hoc aliquid boni nascitur ex semine malorum: quia mali si inter multa peccata aliqua iusta opera faciunt, non est Deus iniustus, vt propter multa mala paucorum bonorum obliuiscatur, sed faciet eos metere & in horrea congregare, quæ in bona terra seminauerunt: sed qui penitus nihil operatur, nihil comedit, sed fame perit. Et fundat intentionem suam super hoc quod dicitur *Hebr.* 6. Confidimus de vobis meliora, & viciniora saluti: non enim iniustus est Deus vt obliuiscatur operis vestri, quod ostendistis in nomine eius, quia ministrastis Sanctis & ministratis.

Bonorum operum certa semper retributio.

Ex his videtur, quod opera mortua quæ extra charitatem fiunt, prosint ad vitam æternam: quia aliter malus opera bona faciens, non meteret, & in horreum congregaret, dicente Domino *Ioan.* 4. Qui metit, mercedem accipit, & congregat in vitam æternam. Ad hoc fine præiudicio dicendum est, quod quædam opera sunt extra charitatem facta, quæ in toto transeunt, sicut est gemitus vel oratio, & illa nunquam reuiuiscunt ad vitam æternam. Quædam autem sunt quæ in potiori quod est in ipsis manent, sicut magna eleemosyna manet in damno rerum, & longa & magna peregrinatio, vel alia afflictio manet in debilitate virium: & hæc facta extra charitatem, si postea charitate redeunte approbent deuote, valete incipiunt ad vitam æternam Et de talibos loquuntur *Paulus* & *Hieronymus*, cuius signum est, quod si aliquis extra charitatem ex voto teneretur ad ista & persoluerer, iudex ecclesiasticus non iniungit, vt iterato soluat, cum ad charitatem redierit. Ex dictis autem accipit exhortationem in futurum, ponens signum futuræ benedictionis si ædificaoerint templum, cuius ritu & cultu à pollutione liberentur.

Ponite corda vestra] aduertendo scilicet futura [ex die ista & in futurum] *Psal.* 76. Memor ero ab initio mirabilium tuorum, & in factis manuum tuarum meditabor [A die vigesima & quarta noni mensis]qui apud nos December occurrit, quando penitus nihil apparet germinis[à die, qua fundamenta iacta sunt templi Domini] Hoc dicit: quia potius templum quàm tempus attendit. Omnis enim prosperitatis in nobis initium est iacere fundamenta templi Domini per fidem. 1. *Cor.* 3. Vt sapiens architectus fundamentum posui, alius autem superædificat. Vnusquisque autem videat, quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id qood positum est, qood est Christus Iesus. *Glossa ibidem*, hoc est, fides Christi Iesu. Et repetit exhortationem.

Ponite super cor vestrum] *Cantic.* 8. Pone me sicut signaculum super cor tuum [Nunquid iam] isto scilicet nono mense[semen]in terram, supple, iactum [in germine est] Quasi dicat: Non: quia tunc omnia latent frigore compressa [Et] supple, nunquid[adhuc]in eodem mense[vinea & ficus & malogranatum & lignum oliuæ non floruit ?] Q.d. Non floruit. Et hoc inducit vt sciant, quod ex apparentibus germinibus, de prosperitate futura nihil certum prædicere potest, sed hoc quod dicit, de spiritu dicit, vt sciatur euenire propter ædificium templi. *Osea* 6. Præparatus est quasi diluculum egressus eius, & veniet vobis tanquam imber temporaneus & serotinus terræ. Spiritualiter autem, vinea, fructus gaudiorum æternorum significat. *Iudicum* 9. Non possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum & homines. Ficus vero dulcedinem virtutum. *Iudicum* 9. Dixit ficus: Non possum deserere dulcedinem meam. Malogranatum autem congregationes & collegia Sanctorum. *Psal.* 110. Confitebor tibi Domine in toto corde meo, in consilio iustorum & congregatione. Oliua pinguedinem deuotionis. *Iudicum* 9. Dixit oliua: Non possum deserere pinguedinem meam, qua dij vtuntur & homines. Hæc in gelicidio frigescentis charitatis non germinant, sed tempore serenæ veritatis, afflante Austro sancti Spiritus germinant, & fructum faciunt. *Cant.* 2. Iam hyems transiit, imber abiit & recessit, ficus protulit grossos suos, vineæ florentes odorem dederunt[Ex die ista benedicam] *Gregor.* Benedictio Dei est bonorum collatio & multiplicatio. *Ecci.* 44. Benedictionem omnium gentium dedit illi. *Ecci.* 39. Benedictio illius quasi fluuius inundabit.

Benedictio Dei.

Et factum est verbum Domini] tertia visio[secundo]non quantum ad numerum visionum, sed quantum ad rem visam. Ista enim visio de prosperitate est sicut præcedens[ad Aggæum in vigesima &

& quarta mensis] non scilicet [dicens] Et tangit prosperitatem futuræ dignitatis & sublimitatis in regno Iudæorum vel Christi [loquere ad Zorobabel ducem Iuda, dicens] *Psal.* 46. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham [Ego mouebo cælum pariter & terram] In præhabitis exposita sunt. *Psal.* 75. De cælo auditum fecisti iudicium : terra tremuit & quieuit [Et subuertam solium regnorum] superborum scilicet hominum, & dæmonum. *Ecci.* 10. Sedes ducum superborum euertit Dominus [& conteram fortitudinem regni Gentium] vt scilicet amplius in peccato non regnent. *Ecci.* 36. Contere caput principum & inimicorum dicentium : Non est alius præter nos [& subuertam quadrigam] quæ significat motum quatuor vitiorum, scilicet, contra naturam, contra fidem, contra gratiam, & contra rationem. *Exo.* 14. Subuertit rotas curruū, ferebanturquè in profundum [& ascensorem eius] qui significat liberum arbitrium. *Exo.* 15. Equum & ascensorem proiecit in mare [& descendent equi] qui effrænes libidines significant [& ascensores eorum] qui significant homines libidine vectos. *Amos* 2. Ascensor equi non saluabit animam suam [vir in gladio fratris sui] cadet, supple, vt scilicet mutuis vulneribus pereant, vel quod verius est, gladio spiritus (quod est verbum Dei) sic interficiantur, quod peccato moriantur & Christo viuant. *Exo.* 32. Occidat vnusquisque fratrem suum. Sic autem interfectis impiis.

In die illa, dicit Dominus exercituum] claræ scilicet & lucentis gratiæ [assumam te Zorobabel fili Salathiel] in decorem scilicet regni, & participationem meæ potestatis. *Psal.* 88. Domini est assumptio nostra & sancti Israël regis nostri [serue meus] qui serui habitum assumpsisti [dicit Dominus] *Isa.* 52. Ecce intelliget seruus meus, & exaltabitur & eleuabitur & sublimis erit valde [& ponam te quasi signaculum] id est, profundatum sigillum meiipsius. *Ezech.* 28. Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia & perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti [quia te elegi] hoc est, vt electum exaltaui. *Cant.* 5. Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus. *Psal.* 64. Beatus quem elegisti & assumpsisti [dicit Dominus exercituum] *Isa.* 45. Ego Dominus faciens hæc omnia.

***

D. ALBERTI,

D. ALBERTI MAGNI, EPISCOPI RATISPONENSIS, DOCTRINA TOTO ORBE CELEBERRIMI, ORDINIS PRÆDICATORVM,

In Zachariam Propheram Enarratio.

PROLOGI DIVI HIERONYMI In Zachariam Prophetam explanatio.

A N N O] In prologo isto *Hieronymus* ponit ordinem istius prophetiæ, intentionem, & materiam,& probat hæc per auctoritates *Esdræ*, *Zachariæ*, *&* *Isaiæ*. Et secundum hoc diuiditur prologus, sicut cuilibet patere potest.

Anno secundo Darij]filij Histaspis scilicet, qui (sicut dicit *Hieronymus*) fuit annus quadragesimus primus à primo Cyro,qui licentiam dedit redeundi[regis Medorum]qui in Media & Perside regnauit[*Aggæum*,*&* *Zachariam* prophetasse] id est, ad prophetandum inspiratos fuisse [lectiones eorundem declarant] *Aggæus* enim sic dicit: In anno secundo Darij regis in mense sexto. *Zacharias* autem sic: In mense octauo in anno secundo Darij, factum est verbum Domini. Et subdit de ordine.

Aggæus cur sit Zacharia præpositus. Sed hac de causa *Aggæus Zachariæ* in ordine Prophetarum]duodecim scilicet [Prælatus]id est, præpositus[videtur]ab his qui Prophetas ordinauerunt[quod eum]scilicet *Aggæum*[duobus mensibus(vt prædictæ lectiones ostendunt)]in principiis scilicet[in prophetia præcessisse inuenitur]In principio enim *Aggæi* dicitur : In mense sexto in vna die mensis. In principio *Zachariæ*: In mense octauo, & sic duobus mensibus *Aggæus* ante *Zachariam* prophetauit. Et subiungit de intentione[ad restaurationem etiam templi] supple , sicut

Aggæus[præcepto Domini populum animasse]per exhortationem scilicet[*Esdras* refert] *Zachariam* scilicet[dicens] 1.*Esdræ* 5. & sunt hæc verba in *Esdra* paucis immutatis , inquantum vna translatio differt ab altera. In anno secundo Darij regis] filij scilicet Histaspis [prophetauerunt *Aggæus & Zacharias* filius Abdo Prophetæ]hoc est, propheticam inspirationem acceperunt[super Iudæos qui erant in Iudæa & in Ierusalem] Hoc dicit ad comparationem eorum qui adhuc erant in Babylone, & necdum redierant : multi enim postea redierunt cum *Esdra* anno septimo, sicut dicitur *Esdræ* 7.multi cum Nehemia anno decimo Artaxerxis,sicut dicitur *Nehe*.1. [in nomine Dei] supple , prophetauerunt [super Israël] & sunt adhuc verba *Esdræ* & ea quæ sequuntur.

Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel] qui scilicet fuit loco regis[& Iesus filius Iosedech] summus Sacerdotes scilicet [& principes eius] Zorobabel scilicet [& inchoauerunt ædificare domum Dei, quæ est in Ierusalem] Inchoauerunt dicit,quia iactis fundamentis & constituto altari impediti sunt ab opere [quibus] scilicet Regi, & Sacerdoti [cum adessent Prophetæ] *Aggæus* scilicet, & *Zacharias* per cooperationem[exhortatione sua adiuuerunt eos]confortando scilicet & animando ad opus. Hæc est ergo intentio literalis & finalis. Secundo autem etiam intendit à peccato reuocare populum.

Nam & populum Israël] hoc est, generaliter Iudæos [ab imitatione paternorum delictorum] hoc est, ne, imitentur paterna delicta [per suam commonitionem, hic Propheta] *Zacharias* scilicet [cupiens reuocare verbis lectione comprehensis vsus est] *Zachariæ* 1. Ne sitis sicut patres vestri, ad quos clamabant Prophetæ priores. Et paucis interpositis subdit [Vidi nocte, & ecce vir ascenderat super equum rubeum] Aliam translationem ponit , quam visionem *Hieronymus* exponens, subdit.

Vidit Propheta] *Zacharias* scilicet [virum in equo rubeo sedentem] hoc est , Angelum in specie viri [& stantem in medio myrteti vmbrosi] quasi

quaſi paratum ad vindictam [cuius viſionis] quæ *Zacharia* primo continetur [ſecundum traditionem. Hebræorum] mendoſam ſcilicet, & falſam [hæc ſolutio eſt] id eſt, expoſitio [vir aſcendens ſuper equum rubeum] in viſione oſtenſus [licet Angelus intelligatur] viſibiliter apparens [tamen quia prædicti coloris] rubei ſcilicet [equum conſcendere viſus eſt] qui color rubeus ſanguini ſimilis eſt [vindictam ſanguinis] hoc eſt, occaſionis [in eam] hoc eſt, contra eam [gentem ſignificat proferendam] à Deo ſcilicet [quæ] ſcilicet gens [populum Iſraël in captiuitatem redegerat] vt ex hoc animarentur Iudæi, videntes vindictam fieri de inimicis. Et hanc expoſitionem confirmat, ſubdens.

Nam & *Iſaias* Propheta] 63. [per ruborem veſtimentorum] regis ſcilicet Iſrael, *Iſaia* oſtenſi [inter gentes] hoc eſt, contra gentes [vindictam cum ſanguine] hoc eſt, interfectionem [à Deo proferendam demonſtrans] ſecundum Hebræos ſcilicet [his verbis vſus eſt dicens] rubore ſcilicet veſtium ſanguinem ſignificando [Quis eſt iſte qui venit de Edom, rubor veſtimentorum eius ex Boſor] Ponit aliam tranſlationem: noſtra enim ſic habet. Quis eſt iſte qui venit de Edom, tinctis veſtibus de Boſra? Et ſubdit exponens reſiduum viſionis.

Stantem vero virum in medio myrteti vmbroſi] quod dixit, ſupple, *Zacharias* [lætitiam populo affuturam] de liberatione ſcilicet per myrteti ſignificationem] quod virens & odoriferum eſt] voluit deſignare] *Zacharias* ſcilicet. Et hoc probat ſubdens [Eius ligni Moyſes in Leuitico] de lætitia ſcilicet & feſto tabernaculorum agens [cum faceret mentionem] *Leuitic.* 23. [ait: Accipietis die prima fructus ligni ſpecioſi] hoc eſt, ramos cum fructibus, qui myrtelli dicuntur. Quod exponens ſubdit [vt lætitiam populi] Iſraël ſcilicet [per bene olentis ligni & ſpecioſi vmbraculum] myrti ſcilicet [demonſtraret] ipſe ſcilicet Moyſes. Quod exponens infert.

Sed hanc viſionem] *Zacharia* ſcilicet [quæ liberationem populi] pro vna parte ſui [& vindictam de aduerſariis] pro alia parte [futuram demonſtrat] hoc eſt, ſignificat [ob hoc] id eſt, propter hoc [nocte Propheta ſe vidiſſe memorauit] hoc eſt, deſcripſit [quia populum Iſrael in Ægypto, ſupple, detentum [etiam prima liberatione] ſupple, à Pharaone [de terra Ægypti noctu diſceſſiſſe conſtabat] *Exod.* 12. & *Sap.* 18. [cuius exempli] nocturnæ ſcilicet liberationis [præſens populus] de Chaldæa rediens [aliquam partem] per ſimilitudinem ſcilicet nocturnæ reuelationis [in ſe retinere videbatur] & ideo, ſupple [liberatio eiuſdem] ſcilicet, populi [ac reditus captiuitatis] hoc eſt, captiuorum [de terra Chaldæorum] ad quam captiui ducti fuerant [per noctem] hoc eſt, tempore nocturno [Prophetæ] ſcilicet, *Zacharia* [reuelata eſt.

***

Zacharias Propheta.

CAPVT I.

IN menſe octauo] Hæc prophetia tota in duas partes diuiditur, ſecundum tempora duo, in quibus reuelata fuit. Primo enim ponuntur reuelata in ſecundo anno Darij. Secundo reuelata in quarto anno eiuſdem Darij, infra 7. *ibi* [Et factum eſt in anno quarto Darij regis] Prima harum in ſex diuiditur, ſecundum ſex promiſſiones reuelatas. Prima eſt in inimicos vltio, in hoc cap. deſcripta. Secunda eſt ciuitatis reſtitutio, infra 2. *ibi* [Et leuaui oculos meos, & vidi, & ecce vir] Tertia dignitatis ſacerdotalis reparatio, infra 3. *ibi* [Et oſtendit mihi Dominus Sacerdotem magnum] Quarta templi reædificatio, infra 4. *ibi* [Et reuerſus eſt Angelus qui loquebatur in me] Quinta peccatorum & pœnarum commemoratio, infra 5. *ibi* [Et conuerſus ſum, & leuaui oculos meos] Sexta promiſſorum acceleratio, infra 6. *ibi* [Et conuerſus ſum, & leuaui oculos meos, & ecce quatuor quadrigæ] Prima iſtarum diuiditur in duo: titulum ſcilicet, & prophetiam *ibi* [Iratus eſt Dominus] Dicit ergo.

In menſe octauo] ab Aprili ſcilicet, qui apud nos Nouember dicitur [In anno ſecundo Darij] filij ſcilicet Hiſtaſpis, qui clemens fuit Iudæis, & impeditam ædificationem diu, iterato promouit, licentiam dando, & principes ædificij præponendo, Zorobabel & Ieſum Sacerdotem magnum [Factum eſt verbum Domini] per inſpirationem ſcilicet [ad *Zachariam*] Ad præpoſitio appropinquationem notat ad intellectum. *Iacob.* 1. Suſcipite inſitum verbum [filium Barachiæ] vt paterna dignitate Propheta eſſe ſciatur [filij Abdo Prophetam, dicens] vt ex auita dignitate prophetia deſcendat. Interpretatur enim Zacharias memoria *Zacharias*
Domini, ex memoria enim notitia verbi naſcitur. *Luc.* 2. Maria autem conſeruabat omnia verba hæc, conferens in corde ſuo. *Pſal.* 70. Domine memorabor iuſtitiæ tuæ ſolius. Barachias, benedictio *Barachias*
interpretatur, quia ex benedictione Dei (quæ per gratiam fit) notitia & memoria Dei accipitur, & affluentia verbi miniſtratur. *Eccl* 39. Si Dominus magnus voluerit, ſpiritu intelligentiæ replebit illum: & ipſe tanquam imbres mittet eloquia ſapientiæ ſuæ. Abdo teſtimonium interpretatur: vt *Abdo.*
ſcilicet quicquid dicit, ex Deo teſtificetur. *Pſalm.* 92. Teſtimonia tua credibilia facta ſunt nimis. *Hieronymus.* Abdo, ipſe eſt Ahias qui miſſus eſt ad Ieroboam filium Nabaoth 3. *Reg.* 13. ſub quo altare dirutum eſt, & manus eius aruit, quæ ad preces eius reſtituta eſt.

Iratus eſt Dominus] Hic incipit prophetia, & habet partes duas. Primo enim facit comminationem conuerſionis vt remoueatur obſtaculum diuinæ promiſſionis. Secundo deſcribit viſionem vltionis *ibi* [In die vigeſima & quarta] In prima tria ſunt. ira quam incurrit non conuerſus, exhortatio ad conuerſionem, & oſtenſio vindictæ in eos qui conuerti noluerunt.

Iratus eſt Dominus] hoc eſt, ad modum iraſcentis puniuit [ſuper patres veſtros] Super notat oppreſſionem, quia ira Dei oppreſſi ſunt [iracundia]

dia] quod notat magnam iram seuere vindicantem. *Isa.* 64. Ecce tu iratus es & peccauimus, & in ipsis fuimus semper [& dices] *Ezech.* 3. Loqueris verba mea ad eos si forte audiant & quiescant [hæc dicit Dominus exercituum] *Hieronymus.* Sæpe in *Aggæo & Zacharia* iteratur iste sermo, vt sciant quod non homo, sed Deus ista loquitur. *Isa.* 1. Os enim Domini loquutum est. 2. *Corinth.* 13. An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? 2. *Regum* 23. Spiritus Domini loquutus est per me, & sermo eius per linguam meam [Conuertimini ad me, dicit Dominus exercituum] hoc est, simul in toto, intus & extra vertimini, ac totos vos ad me diligendum conuertite. *Ioel.* 2. Conuertimini ad me in toto corde vestro [& conuertar] benedicendo scilicet, & protegendo [ad vos, dicit Dominus exercituum] *Isaia* 45. Conuertimini ad me & salui eritis, omnes fines terræ.

Conuerti ad Deum quatenus sit in hominis facultate.

Sed obiicitur, Homo enim non habet vnde conuertatur, nisi à Deo accipiat. Conuersio enim Dei ad nos præcedit conuersionem nostram ad Deum, & iste ordinat è conuerso. *Thren. vlt.* Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur. *Psalm.* 84 Conuerte nos Deus salutaris noster, & auerte iram tuam à nobis. Ad hoc dicendum, quod est conuersio præparationis remouens dissensum à gratia & obstaculum, & est conuersio perfectionis per informationem voluntatis. In prima præcedit factum hominis. In secunda factum Dei. *Baruch* 4. Sicut auersi fuerunt sensus vestri vt erraretis à Deo, decies tantum conuertentes requiretis eum. Et subdit de reuocatione ab imitatione malorum patrum, dicens.

Ne sitis sicut patres vestri] mali scilicet *Ezech.* 16. Pater tuus Amorrhæus & mater tua Cethæa. *Ioan.* 8. Vos ex patre diabolo estis [ad quos clamabant Prophetæ priores] Clamor notat intensionem prædicationis & exhortationis. *Psal.* 68. Laboraui clamans, raucæ factæ sunt fauces meæ. *Isaia* 58. Clama ne, cesses: quasi tuba exalta vocem tuam. Prophetæ dicit, non Propheta, quia multos misit. *Iere.* 7. Misi ad vos omnes seruos meos Prophetas, per diem consurgens diluculo, & mittens & non audierunt me [dicentes: Hæc dicit Dominus exercituum] vt propter reuerentiam Domini sermones acciperentur, cum tamen è conuerso factum sit. *Ezech.* 3. Domus Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me [Conuertimini de viis vestris malis] Viæ dicuntur primi conceptus ad malum inclinantes. *Prou.* 1. Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum à semitis eorum [& cogitationibus vestris pessimis] Cogitatio dicitur quasi coagitatio, quando scilicet agitatur in corde quomodo malum perpetretur, & hæ pessimæ sunt, quando perficiuntur in opere. *Isaia* 55. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas [& non audierunt] per deuotionem scilicet, & pœnitentiam. Contra quod dicitur in *Psal.* 94 Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra [nec attenderunt ad me, dicit Dominus exercituum] vt saltem attentione cordis, & proposito redire disponerent. *Prou.* 1. Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. Et confirmat exhortationem per iudicium factum de peccatoribus.

Cogitatio iniqua.

Patres vestri vbi sunt? & Prophetæ] supple, pseudo qui confortauerunt vos in malo. *Iere.* 23. & *Ezech.* 13. de pseudoprophetis. Et est sensus. Vbi sunt, hoc est, in quanta miseria sunt, sicut *Gen.* 3 Adam vbi es? *Iere.* 5. Prophetæ prophetabant mendacium, & Sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia [nunquid in æternum viuent?] Et est sensus. Nunquid viuent vita æterna? Quasi dicat: Non, quin imo in æternum morientur, ita quod nunquam permorientur. *Iob* 21. Ipse ad sepulchra ducetur, & in congerie mortuorum vigilabit [veruntamen verba mea] quæ, supple, dixi per Prophetas quæ non audierunt [& legitima mea] hoc est, leges præceptorum meorum, quæ, supple, non fecerunt. *Isa.* 8. Signa legem in discipulis meis. *Osea* 8. Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ sunt [quæ] scilicet, verba & legitima mandaui seruis meis Prophetis in comminationibus scilicet, factis per eos [Nunquid non comprehenderunt patres nostros] in pœnis scilicet comminatis. *Prou.* 5. Iniquitates suæ capient impium, & funibus peccatorum suorum constringetur [& conuersi sunt] in pœnis scilicet: quia oculos quos culpa clausit, pœna aperit (vt dicit *Gregorius*) *Isa.* 28. Et tantummodo sola vexatio dabit intellectum auditui [& dixerunt] gementes scilicet in pœnis [Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis] *Thren.* 2. Fecit Dominus quæ cogitauit, compleuit sermonem suum. *Isa.* 31. Ipse sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit [secundum vias nostras] hoc est, secundum opera nostra mala. *Prouerb.* 1. Comedent igitur fructus viæ suæ, suisque consiliis saturabuntur [& secundum adinuentiones nostras fecit nobis] Nouos enim modos peccatorum peccatis paternis adiecerunt. *Rom.* 1. Inuentores malorum. *Psal.* 27. Secundum nequitiam adinuentionum eorum tribue illis.

Pœna agnitionem parit sceleris.

In die vigesima & quarta] Hic incipit reuelatio visionis de vltione aduersus inimicos, & habet tres partes. In prima describit sub figura vltionem in inimicos In secunda propitiationem ad Sanctos ibi [Et respondit Angelus Domini, & dixit] In tertia, modum, qualiter vltio fiet de inimicis, & consolatio Sanctis *ibi* [Et leuaui oculos meos & vidi] Prima in duas diuiditur, scilicet, visionis figuram, & figuræ explanationem *ibi* [Et dixi qui sunt] Adhuc prima in duas: in titulum visionis, & visionem.

In die vigesima & quarta] qui numerus (sicut dicit *Hieronymus*) ex tribus octonariis componitur, vt ternarius ad fidem Trinitatis referatur, octonarius ad beatitudines, quæ *Matth.* 5. describuntur [vndecimo mense] qui apud nos Februarius dicitur [sabbato] festo scilicet die in requie cordis. *Glossa interlinearis*, tertio scilicet mense post octauum, in quo prima visio facta est. Hieronymus in originali legit Sabath, & non sabbato. Et dicit quod Sabath interpretatur virga, & significat austeram correctionem, qua populus adhuc deprimebatur, & vult quod sit nomen mensis [In anno secundo Darij] filij scilicet Histaspis [factum est verbum Domini ad *Zachariam* filium Barachiæ filij Abdo Prophetam, dicens] Hæc ante sæpe exposita sunt.

Sabbatũ.

Vidi per noctem] Hic incipit visio. Et quod dicit, Vidi, refertur ad intellectum, cuius visio certa est rei comprehensio. Quod dicit, Per noctem, dispositionem dicit videntis, quando sensus ab exterioribus tumultibus clausi sunt. *Iob* 33. In visione

Tempus visioni propheticæ aptum.

noctuma, quando irruit sopot super homines & dormiunt in lectulo, tunc aperit aures virorum, & erudiens instruit disciplina. *Hieronymus* tamen noctem refert ad tribulationem populi. *Isa.* 21. Custos quid de nocte, custos quid de nocte? Intendit enim quætere quantum de nocte tribulationis transierit. *Daniel.* 7. Aspiciebam in visione mea nocte.

Et ecce vir] Angelus scilicet, in specie viri viriliter exercens vindictam [ascendens] proficiente scilicet virtute. *Psal.* 83. Ascensiones in corde suo disposuit [super equum] per quem equitas regni Medorum significatur. Cyrum enim significat [rufum] in testimonium scilicet sanguinis effundendi: quia Balthasar regem Chaldæorum interfecit. *Daniel.* 5. De quo equo dicitur *Iob* 39. Procul odoratur bellum, exhortationem ducum & vlulatum exercitus. Et est similitudo: qoia sicut equus per ascensorem dirigitur & regitur, ita regnum per regem [& ipse] scilicet, vir in equo [stabat] rectus per iustitiam & virtutem. 3. *Regum* 18. Viuit Dominus, in cuius conspectu sto [inter myrtera] vt situ scilicet ostenderet, quoniam appropinquabat afflictis per propitiationem. Myrtetum enim condensa plantatio myrti est, & significat Sanctos iam purgatos redolentia deuotionis in oratione & virore virtutis in opere. *Deut.* 4. Nec est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris [quæ] scilicet, myrtera [eranr in profundo] in imo scilicet tribulationis & angustiæ. *Psal.* 68. Infixus sum in limo profundi, & non est substantia. *Iona* 2. Ad extrema montium descendi, terræ vectes circundederunt me. Vnde *Septuaginta* habent, inter montes vmbrosos.

Myrtetum

Et post eum] scilicet, virum in equo rufo sedentem [equi rufi, varij, & albi] *Hieronymus.* Quidam ordine murato per albos equos significant Persas & Medos, sub quibus captiuitas dimissa, & templum instauratum est: per varios, Macedones, quorum quidam amici, alij persecutores fuerint: per rufos, Romanos sanguine cruentos, qui populum occiderunt & templum subuerterunt. Alij sequentes ordinem literæ, virum qui ascendit super equum rufum & cæteros qui sequuntur, quatuor regna interpretantur, scilicet, Assyriorum, Chaldæorum, Medorum, & Persarum. Primum & secundum dicunt sanguinarium, Assyrios scilicet, & Chaldæos, quorum primi, decem tribus sub Salmanasar duxere captiuas: secundi, Iudam & Beniamin, incensa Ierusalem & templo subuerso. *Apoca.* 6 Exiuit alius equus rufus, & qui sedebat super eum, datum est ei vt sumeret pacem de terra, & datus est ei gladius magnus. Tertios & quartos, varios & albos, Medos & Persas interpretantur, qoorum alij clementes vr Cyrus & Darius filius Histaspis, & Assuerus quem Græci Artaxerxem vocanr: alij crudeles vt Cambises & cæteri. Melius tamen exponitur hoc mystice, vt per ascendentem super equum rufum, Dominus noster Iesus Christus intelligatur, qui rufus est in passione & rector Ecclesiæ. *Isa* 63. Quare ergo rubrum est indumentum tuum? Rufi, sequentes martyres: varij, confessores, varietate virtutum depicti: albi, innocentes & virgines & religiosi. De rufis dicitur *Apoc.* 7. & 22. quod lauerunt stolas suas in sanguine agni. De variis in *Psal.* 44. Astitit regina à dextris tuis, in vestitu deaurato, circumdata varietate. De albis *Apoc.* 3. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis. *Eccle.* 9. Omni tempore vestimenta tua candida sint. Et subdit de explanatione.

Equorum significatio.

Et dixi: Qui sunt isti Domine mi?] Angelum vocat dominum: quia potestate diuina regere videbatur [& dixit ad me Angelus Domini] qui forte in specie corporali loquebatur [qui loquebatur in me] accusatiui casus, hoc est, locutione in me tendente, vt scilicet intelligerem. *Psal.* 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus [ego ostendam tibi, quid sint hæc] hoc est, quid ista significant. Simile *Daniel.* 8. Gabriel fac intelligere istam visionem [& respondit vir] Angelus scilicet [qui stabat inter myrtera] qui principalior videbatur [& dixit] supple, Angelo qui mihi loquebatur, secundum quod superior Angelus illuminat inferiorem [isti sunt] supple, qui præsunt regnis quatuor [quos misit Dominus] vt mundi gubernator [vt perambularent terram] vt scilicet vnumquodque regnum voluntatem Domini suo tempore ad dispositionem Angeli qui sibi præest, perficiat. *Eccl.* 17. In vnamquamque gentem præposuit rectores, & pars Dei Israel facta est manifesta, & omnia opera illorum velut sol in conspectu Dei. Et sicut est in bonis Angelis, ita est in malis ad exercitium ordinatis. Vnde *Iob* 1. dixit Satan cum redderet rationem de potestate accepta: Circuiui terram & perambulaui eam [& responderunt] rufi scilicet, varij, & albi [Angelo Domini qui stabat inter myrtera] qui, supple, princeps & principalis esse videbatur [& dixerunt] rationem reddentes de officiis suis [Perambulauimus terram] omnia scilicet ad ordinem iustitiæ Dei disponentes. Et hoc est qood sequitur [& ecce omnis terra] videlicet vniuscuiusque regni non simul, sed successiue [habitatur] per cultum [& quiescit in fructu bonorum suorum. Hæc quæ dicta sunt confirmantur. 3. *Reg. vlt.* Vidi Dominum sedentem super solium suum, & cunctum exercitum cæli assidentem ei à dextris & à sinistris. *Iob* 1. Cum conuenirent filij Dei vt assisterent ante Dominum, affuit inter eos & Satan, sicut & 3. *Reg. vlt.* affuit spiritus mendax. *Dan.* 7. Millia millium assistebant ei, & decies millies centena millia ministrabant ei. *Iob* 25. Potestas & terror apud eum est, qui facit concordiam in sublimibus suis. Nunquid est numerus militum eius, & super quem non surgit lumen eius? *Hebr.* 1. Omnes sunt administratorij spiritus in ministerium missi. *Iob* 38. Nunquid nosti ordinem cæli, & rationem eius pones in terra? *Deut.* 32. secundum *Septuaginta.* Statuit terminos populorum, iuxta numerum Angelorum Dei.

Angelorũ ministerio mundus disponitur.

Ex omnibus his accipitur, quod dispositio Dei in terra & in hominibus disponitur per Angelos, & quod assistunt coram Domino, de officiis suis rationem reddentes. Sed, sicut super *Danielem* notatum est, Deus Angelo loquitur per illuminationem, quæ dicitur theoria vel theophania: theoria quando est contemplatio simplex secundum cursum naturæ vel iura hominum, inferiora disponens. Theophania autem lumen diuinum dicitur, in quo cognoscitur qualiter ad supernaturalia & super consueta in hominibus, inferiora ad voluntatem & ordinationem Dei disponuntur. Hoc igitur modo loquitur eis Deus, ipsi autem Angeli Deo, quando inferiora disposita & quasi in visione vespertina ordinata referunt ad lucem sapientiæ diuinæ

Deus quomodo loquatur Angelo & econuerso.

diuinæ quasi ad visionem matutinam: vt ostendatur, quod in inferioribus nihil discors est sapientiæ diuinæ, quæ omnia præordinat vel ad merita iustorum vel præmia, vel ad purgationes purgandorum, vel ad vindictas malefactorum, vel vt sordescant hi qui in sordibus sunt, vt dicitur *Apoc.* 22. Angelos autem ad Angelum loquitur, superior quidem ad inferiorem per communicationem illuminationis, inferior vero ad superiorem per relationem ministerij sui ad claritatem illuminationis acceptæ, sicut refertur exemplum ad exemplar & artificiatum ad artis rationem. Par autem pari loquitur dupliciter, scilicet, per ostensionem illuminationis acceptæ, & per declarationem ministerij perfecti, secundum illuminationem. Angelus autem animæ loquitur dupliciter: si enim loquitur ad sensum vel ad imaginationem, tunc loquitur per speciem corpoream assumptam: si loquitur ad intellectum, tunc loquitur per acceptæ illuminationis à Deo influentiam. Talis enim ordo in luminibus spiritualibus & in corporalibus est, quod superiora superinfluunt inferioribus, & non è conuerso: & inferiora coniunguntur, & applicantur superioribus vt formalibus, & non è conuerso. Vnde omnes planetæ applicantur Saturno, & Saturnus nulli, vt dicit Astroonomus. Discordia quæ est inter eos, dissimilitudo administrationis est ad finem disposita à Deo, reductio ad concordiam nihil aliud quam ostensio finalis dispositionis.

Angelus quomodo loquatur Angelo.

Angelus quomodo loquatur animæ.

Et respondit Angelus Domioi] Hic ponitur oratio Angeli io persona Sanctorum, & ponuntur hic tria, scilicet, oratio Angeli, responsio de consolatione Domini, & enuntiatio facta ad populum.

Et respondit Angelus Domini] Iste Angelus fuit (vt dicunt Hebræi) Michael, qui præfuit synagogæ. Respondit autem occasionem accipiens ex verbis aliorum Angelomm prouincialium, quia omnis terra habitatur & quiescit, quod & Iudæorum terra deberet habitari & quiescere [& dixit Domine exercituum] Angelorum scilicet, & dæmonum, & hominum [vsquequo tu non miserebetis Ierusalem?] vt scilicet reædificetur. Ex quo enim tota terra habitatur & quiescit & solus populus tuus affligitur, misereri deberes. *Psal.*76. Aut continebit in ira misericordias suas? *Habac.*3. Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis [& vrbium Iuda quibus iratus es] quia omnes vrbes Iuda, hoc est, duarum tribuum destructæ erant. *Isa.* 36. Ascendit Sennacherib rex Assyriorum super omnes ciuitates Iuda munitas, & cepit eas. Ira autem Domini ad pœnam refertur. Et subiungit petitionis rationem & meo iudicio debet legi interrogatiue [Iste iam septuagesimus annus est?] supple, tuæ promissionis, quam fecisti per *Ieremiam cap.* 29. Quasi dicat: Non est, imo est centesimus septimus: quia sexagesimo septimo anno data est licentia redeundi primo anno Cyri, & postea ad hunc annum secundum Darij scilicet, fluxerunt anni qui cum aliis sexagintaseptem, centum & septem faciunt. Et est sensus, ac si dicat: Moueat pietatem tuam, quod trigintaseptem annis vltra promissionem à te factam in captiuitate remanserunt. Alij quidam dicunt, quod remissiue legatur litera, & quod intelligitur de annis desolationis templi, non de annis captiuitatis. Dicit autem *Hieronym.* quod primus annus Cyri fuit trigesimus annus

desolationis templi. Inter Cyrum autem & secundum annum Darij filij Histaspis fluxeruot anni, & ita anni desolationis in illo tempore fuerunt septuaginta anni. Primam tamen expositionem magis videtur approbare *Hieron* [Et respondit Dominus Angelo qui loquebatur in me] accusatiui casus, hoc est, loquutione tendente in me. *Osea* 2. Loquar ad cor eius. *Isa.*40. Loquimini ad cor Ierusalem [verba bona] per se scilicet, & ad se bona conferentia [& consolatoria] de scilicet mali contristantis amotione. *Isa.*40. Consolamini consolamini popule meus, dicit Deus vester.

Et dixit ad me Angelus qui loquebatur in me] illuminatus scilicet ab Angelo cui loquebatur Dominus [Clama, dicens] Clamor notat intensionem desiderij ad impletionem dicti, *Isa.*40. Vox dicentis, clama [Hæc dicit Dominus exercituum] qui scire potest, & exequutioni mandat per ministros [zelatus sum Ierusalem] populum scilicet [& Sion] regnum scilicet [zelo magno] *Beda.* Zelus est amor cum ira & indignatione contrarij, quo quis quælibet mala videns, corrigit si potest: si non potest, tolerat & gemit. Et sic Dominus amauit populum, vt corrigeret in eo delicta. *Ioe.*2. Zelatus est Dominus terram suam, & pepercit populo suo. *Psalmo* 68. Zelus domus tuæ comedit me. Econtra de obstinatis dicitur *Ezech.*16. Zelus meus auferetur à te [Et] ideo, supple, quia zelatus sum Ierusalem [ira magna ego irascor super gentes opulentas] ira magna dicitur; quæ desæuit vsque ad destructionem corporis & animæ: quod patientur hi qui persequuntur Sanctos. *Iere.*2. Sanctus Israel Domino, primitiæ frugum eius: omnes qui deuorant eum, delinquunt: mala venient super eos, dicit Dominus. Gentes opulentæ dicuntur: quia de facultatibus Sanctorum repleuerunt marsupia sua. *Iere.*51. Absorbuit me quasi draco, repleuit ventrem suum teneritudine mea. *Iob* 2. Diuitias quas deuorauit, euomet, de ventre ipsius extrahet eas Deus. Et subiongit causam.

Zelus.
Deus zelotes.

Ira magna.

Quia ego iratus sum parum] supple, vsque ad peccati purgationem. *Isa* 54. Ad momentum parumper abscondi faciem meam à te [ipsi vero] supple, in malignitate suæ voluntatis [adiuuerunt in malum] plus inferendo scilicet ex malitia voluntatis quam concessum sit eis ex ordinatione iustæ potestatis. *Isa.* 10. Væ Assur virga furoris mei, & baculus ipse est: in manu eius indignatio mea. Et post pauca: Ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non ita æstimabit: sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum.

Tyrannus diuina potestate abutitur.

Propterea hæc dicit Dominus] quia scilicet ita malitiose fecerunt inimici super Sanctos [reuertar] ab ita meaa d Ierusalem in misericordiis] *Isa.*54. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia magna congregabo te. *Iere* 31. Adbuc recordabor eius, miserans miserebor eius. Et dicit in quibus est illa misericordia [domus mea ædificabitur in ea] templum scilicet. Sicut enim incepit destructio à templo, ita incipere debuit reædificatio. *Ezech.*9. A sanctuario meo incipite, dictum est Angelis percutientibus. Propterea opus Domini debet esse primum, nostrum autem secundum. 3. *Reg.*17. Fac mihi primum de ipsa farinula subcineritium panem paruulum, tibi autem & filio tuo facias postea [dicit Dominus exercituum] Confirmatio sermo-

nis est [perpendiculum extendetur super Ierusalem]supple, ædificandam: quod significat Ecclesiæ ædificium, maxime io Ecclesiis collegiatis. *Psal*.50. Benigne fac in bona voluntate tua Sioo vt ædificentur muri Ierusalem.

Adhuc clama, dicens] de consolatione scilicet deriuanda in totam terram [Hæc dicit Dominus exercituum]confirmatio sermonis est [adhuc affluent ciuitates meæ] Sanctorum scilicet congregationes[bonis]spiritualibus scilicet,& temporalibus. *Iere*.31. Adhuc dicent verbum istud in terra Iuda & in vrbibus eius,cum conuertero captiuitatem eorum. Benedicat tibi Dominus pulchritudo iustitiæ, mons sanctus: & habitabunt in ea Iudas, & omnes ciuitates eius simul: agricolæ & vinitores eius & greges. Quia inebriaui animam lassam: & omnem animam esurientem saturaui [& consolabitur Dominus adhuc Sion] etiam post captiuitatem[& eliget adhuc Ierusalem] electione scilicet finali: non enim in æternum abiecit, sed multos vocauit. *Isaia* 51. Consolabitur Dominus Sion,& consolabitur omnes ruinas eius: & ponet desertum eius quasi delicias, & solitudinem eius quasi hortum Domini: gaudium & lætitia inuenientur in ea,gratiarum actio,& vox laudis.

Et leoaui oculos meos] Tangitur hic qualiter exequutioni mandabuntur, & primo ostendit inimicorum potentiam, secundo contritionem *ibi* [Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros] Prima adhuc duo habet: visionem scilicet, & explanationem.

Anima duo sunt oculi.

Et leuaui oculos meos] Licet vnus sit intellectus animæ, tamen duos habet oculos: theoriæ scilicet,& theophaniæ. Theoria est in contemplatiooe diuinorum in lumine virtutis & gratiæ. Theophania est contemplatio diuinorum, quæ simillima est lumini gloriæ. *Augustinus*. Fides oculos aperit,spes erigit,charitas figit. Oculus leuatur plus & plus quando intellectus ad fidem conuertitur,quæ per speculum & ænigma contemplatur. 1.*ad Corinth*. 13. Videmus nunc per speculum in ænigmate. Fides vero ad intellectum doonm erigitur,de quo *Gregor*. Intellectum dat, dum de auditis mentem illuminat. *Psalm*.35. In lumine tuo videbimus lumen. Et intellectus ad munditiam

Cordis munditia.

cordis subleuatur: munditiam vero cordis voco purum intuitum mentis ab omnibus erroribus & phantasiis emundatum. *Matth* 5. Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt. Et adhuc quando talis munditia cordis in excellenti luce figitur per assensum. *Gen*.32. Vidi dominum facie ad faciem. *Luc*.21. Respicite, & leuate capita vestra. *Baruch* 4. Circumspice Ierusalem ad Orientem, & vide iucunditatem à Domino Deo tibi venientem [& vidi]id est,interius intellexi. *Dan*.8. Intellexi visionem[& ecce quatuor cornua] potestates quatuor regnorum significantia,scilicet, Assyriorum, Chaldæorum, Medorum & Persarum (ab his enim vexatus est populus Dei) & significant quatuor vitia spiritualia. Assyria sublimis interpretatur,& significat superbiam. Chaldæi, feroces,significant iram. Medi, mensuratores, & significant auaritiam. Persæ,latera sua dissuentes, significant inuidiam. Isti enim per detractionem,latera,hoc est,confœderatos & amicos dissuunt. Vel, vt dicit *Hieronymus*, quatuor animi passiones inordinatas,& inducit versum Lucani.

Assyria. Chaldæi. Medi. Persæ.

Nunc cupiunt,metuunt,gaudentque,dolentque.

Cupiunt, ponit pro spe: quia quod sperat quis, cupit. *Psalm*. 74. Nolite extollere in altum cornu vestrum. *Dan*.8. Hircus habebat cornu insigne inter oculos suos.

Et dixi ad Aogelum qui loquebatur in me] quærens scilicet interpretationem [Quid sunt hæc?] hoc est, Quid significant hæc? In visione enim opus est interprete,eo quod in ænigmatibus & figuris propooitur. 1. *ad Corinth*.14. Maior est qui prophetat quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat [Et dixit ad me] interpretando scilicet visa [Hæc sunt cornua]id est,potestates significatæ per cornua[quæ ventilauerunt Iudam] hoc est, duas tribus [& Israel]hoc est, decem tribus[& Ierusalem]hoc est regnum.Per quæ significantur clerus, & populus, & religiosi. Ventilare autem est in omnem ventum ad vana dispergere. *Dan*.8. Orta sunt quatuor cornua subter cornu magnum, per quatuor ventos cæli. Et subdit de confractione cornuum.

Quatuor fabri secundum Iudæos.

Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros]destructores malorum, & constructores bonorum. Iudæi dicunt,primum fabrum esse Cyrum, qui destruxit Chaldæum & liberauit Iudæos. Secundus est Esther & Mardochæus, qui destruxit quod fabricauerat Medus. Tertius, Iudas Machabæus cum fratribus suis, qui destruxit quod fabricauerat Græcus. Quartus, Helius Adrianus, qui templum reædificauit, quod destruxerat Romanus, Titus scilicet,& Vespasianus. Nos autem dicimus, qood isti quatuor fabri sunt amor Dei, timor Dei,dolor peccati,& gaudium internum. Amor Dei cooterit amorem mundi, timor Dei timorem humanum, dolor peccati tristitiam seculi: internum gaudium, vanum gaudium [& dixi]quærens scilicet illuminationem[Quid isti]scilicet, fabri [veniunt facere?]& intelligitur, quod malleos habebant in manibus extensos ad percutiendum. *Iere*.23. Nunquid non verba mea quasi ignis sunt, & quasi malleus conterens petram? *Prouerb*. 19. Percutientes mallei parati sunt stultorum corporibus.

Qui aiit, dicens] hoc est, me illuminans [Hæc sunt cornua] scilicet primæ visionis [quæ ventilauerunt] hoc est, dispersernot [Iudam] hoc est, duas tribus, vel clerum, vel Ecclesiam [per singulos viros] non enim sufficit in communi vexare Sanctos, oisi ad singulos deriuetur vexatio [& nemo illorum leuauit] id est,leuare potuit [caput suum] pondere scilicet tribulationnum depressus. *Psal*. 37. Sicut onus graue grauatæ sunt super me. *Thren*. 1. Vigilauit iugum iniquitatum mearum, conuolutæ sunt & impositæ collo meo [& venerunt isti] fabri scilicet [deterrere ea] cornua scilicet. *Isa*. 54. Ecce, ego creaui fabrum sufflantem in igne prunas, & proferentem vas in opus suum, & ego creaui interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te, non dirigetur: & omnem linguam resistentem tibi in iudicio, iudicabis [vt deiiciant cornua Gentium] gentiliter scilicet viuentium. *Psal*. 74. Omnia cornua peccatorum confringam [quæ leuauerunt cornu] suæ scilicet potestatis [super terram Iuda] Sanctorum scilicet [vt dispergerent eam] *Psal*. 74. Nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite loqui aduersus Deum iniquitatem. Poeta.

Hoc discas verbum: frangit Deus omne superbum.

CAP. II.

CAPVT II.

Et leuaui oculos meos.

HIc oſtenditur ciuitatis futuræ reædificatio, & habet tres partes, ſcilicet, ædificationis oſtenſionem, ciuium reuocationem *ibi* [O, o, o,] & habitantium exultationem, & gratiarum actionem *ibi* [Lauda & lætare] In prima duo ſunt, viſio ſcilicet, & explanatio.

Et leuaui oculos meos & vidi] *Pſal.* 120. Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi. 2. *Para.* 20. Cum ignoramus quid agere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui, vt oculos noſtros dirigamus ad te [& ecce vir] Angelus ſcilicet principalis inter tres in ſpecie viri, qui Chriſtum ſignificat [& in manu eius funiculus menſorum] ſiue menſurantium. Menſura primum formale eſt ad quod refertur totum ædificium, & ſignificat charitatem ex tribus complexam, ſcilicet, vt diligamus ex toto corde dulciter, ex tota mente ſapienter, & ex omnibus viribus fortiter *Matth.* 22. *Eccle.* 4. Funiculus triplex difficile rumpitur. *Ezech.* 40. Ecce vir, cuius ſpecies quaſi ſpecies æris, & funiculus lineus in manu eius [& dixi] quærens, ſupple, illuminationem [Quo tu vadis?] hoc eſt, ad quem finem? *Ioan.* 3. Neſcit vnde veniat, aut quo vadat [& dixit ad me] per illuminationem internam [vt metiar Ieruſalem] in locum ſcilicet ſanctificationis [& videam] in poſſeſſionem habitationis: quod literaliter deſcribitur *Ezech* 45. & 46. per totum. Spiritualiter autem *Apocal.* 21. per totum [quanta ſit latitudo eius] ab Oriente in Occidentem: ſic enim etiam apud phyſicos latitudo & longitudo deſcribitur ciuitatum. Spiritualiter autem, latitudo eſt extenſio charitatis vſque ad inimicum. *Pſal.* 118. Latum mandatum tuum nimis. Longitudo perſeuerantiæ vſque in finem. *Matth.* 24. Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Et ſubdit de interpretatione.

Charitatis triplex funiculus.

Charitatis latitudo & longitudo.

Et ecce Angelus qui loquebatur in me] ſupple, apparuit, & erat Angelus miniſtrans in illuminatione Prophetæ. *Malac.* 3. Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam [& alius Angelus] tertius ſcilicet [egrediebatur] ab intimis ſcilicet contemplationis ad miniſterium [in occurſum eius] hoc eſt, mei Angeli, qui me illuminabat, quem dicit *Hieronymus* fuiſſe Gabrielem. Et ita fuerunt tres Angeli, Michael ſcilicet qui habeat funiculum & omnia diſpoſuit, & Angelus Prophetæ qui Prophetam illuminauit, & Gabriel in medio diſcurrens à Michaele illuminationes accipiens, & ad Angelum Prophetæ deferens. *Dionyſius in cæleſti hierarchia.* Lex diuinitatis eſt per prima media, & per media vltima reducere. Simile *Danie.* 8. Ecce ſtetit in conſpectu meo quaſi ſpecies viri. Et audiui vocem viri inter Vlai: & clamauit, & ait: Gabriel fac intelligere iſtam viſionem. Et hoc eſt quod hic ſequitur.

Et dixit ad eum] ſcilicet, Michaël ad Gabrielem [Curre] hoc eſt, feſtina. *Prouerb.* 6. Diſcurrens feſtina, ſuſcita amicum tuum [loquere ad puerum iſtum, dicens] Puerum vocat Prophetam: quia omnis ſenſus humanus puerilis eſt reſpectu cognitionis Angelorum. 1. *ad Corin.* 13. Meditabar vt paruulus, ſapiebam vt paruulus. *Iere.* 1. A, a, a, Domine Deus: ecce neſcio loqui, quia puer ego ſum [abſque muro habitabitur Ieruſalem] *Pſal.* 86. Sicut lætantium omnium habitatio eſt in te [præ multitudine hominum & iumentorum] *Iere.* 31. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus: & ſeminabo domum Iſraël & domum Iuda ſemine hominum & ſemine iumentorum [in medio eius] Senſus eſt. Tanta erit multitudo hominum & iumentorum in medio ciuitatis, quod nullo muro circumcingi poterit: quod Iudæi in aurea Ieruſalem expectant futurum, adeo vt ſplendor auri ſtercoribus iumentorum inquinetur. Nos autem dicimus factum eſſe in Eccleſia, in qua ſunt homines, viri ſcilicet literati & ſapientes: & iumenta, ſimplices ſcilicet & idiotæ fideles. *Pſal.* 35. Homines & iumenta ſaluabis Domine, quemadmodum multiplicaſti magnificentiam tuam Deus.

Eccleſiæ multiplicatio.

Et ego ero eis, ait Dominus Deus, murus] hoc eſt, defenſio. *Iſaiæ* 26. Vrbs fortitudinis noſtræ Sion Saluator, ponetur in ea murus & antemurale. *Iſa.* 49. Muri tui in conſpectu meo ſunt ſemper [ignis in circuitu eius] ſupple, ero conſumens aduerſarios. *Pſal.* 96. Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius *Heb.* 10. Terribilis autem quædam expectatio iudicij & ignis æmulatio, quæ conſumptura eſt aduerſarios. *Deut.* 4. Deus noſter ignis conſumens eſt [& in gloria ero in medio eius] ſcilicet, ciuitatis. *Pſal.* 86. Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei. *Ezech. vlt.* Nomen ciuitatis à die ille, & deinceps Dominus ibidem. Glorioſus Deus in ſanctis ſuis, mirabilis in maieſtate.

O, o, o,] Poſita menſura ciuitatis, ponit reuocationem habitatorum, & dicit duo: reuocationem, & ad reditum alliciens. Reuocationem ponit duplicem: in communi ſcilicet, & in ſpeciali.

O, o, o,] ter dicit o, propter oppreſſionem ſeruitutis, ſpoliationem hoſtis, crudelitatem interficientis, & temporaliter & ſpiritualiter. *Apoca* 8. Væ, væ, væ habitantibus in terra [fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus] literaliter & ſpiritualiter. Terra enim Aquilonis nebuloſa eſt & frigida propter caliginem erroris contra fidem, & frigiditatem iniquitatis contra charitatem. *Iere.* 1. Ab Aquilone pandetur omne malum ſuper omnes habitatores terræ. *Eccl.* 43. Frigidus ventus Aquilo flauit, & gelauit cryſtallus ab aqua. Vnde diabolus ſedet in lateribus Aquilonis. *Iſa.* 14. Sedebo in monte teſtamenti in lateribus Aquilonis. Et ideo (vt dicit *Dionyſius in eccleſiaſtica hierarchia*) abrenuntiationes fiunt in baptiſmo, & Euangelium legitur contra Aquilonem, vt renuntietur obſcuræ & frigidæ malitiæ [quoniam in quatuor ventos cæli diſperſi vos, dicit Dominus] hoc eſt, ad quatuor plagas mundi, à quibus nunc volo congregare. *Iſa.* 43. Ab Oriente adducam ſemen tuum, & ab Occidente congregabo te. Dicam Aquiloni, Da: & Auſtro, Noli prohibere. Iſti quatuor venti, quatuor paſſiones ſunt, ſpes vana, timor inutilis, gaudium mondi, triſtitia ſeculi. *Danie.* 7. Quatuor venti cæli pugnabant in mari magno. Et ſubdit de reuocatione in ſpeciali.

Terra Aquilonis fugienda.

Euangelium cur verſus Aquilonem legendum.

O Sion] tribus ſcilicet regalis, vel fidelis anima [ſurge] ſurſum te age. *Ephe.* 5. Surge qui dormis,

mis,& exurge à mortuis [quæ habitas apud filiam Babylonis] literaliter & spiritualiter. Filia enim lasciuiam, Babylon confusionem significat. *Isaia* 52. Consurge, sede Ierusalem, solue vincula colli tui captiua filia Sion. *Iere.* 51. Qui fugistis gladium, venite, nolite stare: recordamini procul Domini, & Ierusalem ascendat super cor vestrum. Et subdit de allectiuo ad veniendum [quia hæc dicit dominus exercituum]cui scilicet militat omne quod est. *Danie.* 7. Millia millium ministrabant ei [Post gloriam] quam scilicet facturus est vobis in terra vestra. *Isa.* 62. Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui [misit me ad gentes quæ spoliauerunt vos] vt, scilicet illis prædicam pœnas quas passuri sunt, *Abdiæ* 1. Auditum audiuimus a Domino, & legatus ad gentes missus est. Quod non legitur factum in synagoga, sed in Ecclesia, quæ postquam glorificata est per Christum Apostoli ad Gentes missi sunt *Act.* 13. Et quare ad gentes miserit, subdit [qui enim tetigerit vos] *Hieronymus.* Tactus pro vexatione accipitur [tangit pupillam oculi mei] *Hieronymus.* Qui ergo Sanctos Dei tangit, sic est quasi vexare cupiat pupillam oculi Dei, vt illum priuet clara luce, de qua in Euangelio: Vos estis lux mundi *Matth.* 5. *Psal.* 104. Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari. *Sap.* 3. Iustorum animæ in manu Dei sunt, & non tanget illos tormentum malitiæ.

Babylon.

Piorũ persecutio offensa est Dei.

Quia ecce ego leuo manum meam super eos] Gentes scilicet, vt eos vel gladio materiali, vel gladio verbi interficiam. *Eccl.* 36. Alleua manum tuam super gentes alienas, vt videant potentiam tuam [& erunt prædæ] hoc est, ad prædandum [his qui seruiebant sibi] literaliter & spiritualiter: salutari enim pæda tracti sunt ad Ecclesiam. *Isa.* 11. Volabunt in humeros Philisthiim, per mare simul prædabuntur filios Orientis. *Isaia* 9. Lætabuntur coram te sicut qui lætantur in messe, sicut exultant victores capta præda, quando diuidunt spolia [& cognoscetis] sic, supple, per beneficia [quia Dominus exercituum misit me] *Matth.* 21. Nouissime misit filium suum, dicens: Verebuntur filium meum. Et subdit de gratiarum actione.

Lauda & lætare filia Sion] Lauda virtutem, & lætare in bonis. *Isaia* 35. Exultabit lætabunda & laudans [quia ecce ego venio] omnis boni fons & thesaurus. *Aggei* 2. Veniet desideratus cunctis gentibus. *Tobiæ* 12. Per ipsum omnibus bonis repleti sumus. 1. *Regum* 5. Venit deus in castra [& habitabo in medio tui, ait dominus] vt scilicet omnibus sim communis. *Ezechie.* 45. Locus solij mei, locus vestigiorum pedum meorum, vbi habito in medio filiorum Israel. *Ioan.* 1. Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. *Baruch.* 1. In terris visus est, & cum hominibus conuersatus est.

Deus in medio populi sui.

Et applicabuntur gentes multæ] ad fidem scilicet, & cultum veri Dei. *Isaie* 60. Gens & regnum quod non seruierit tibi, peribit. *Psalm.* 2. Postula à me, & dabo tibi Gentes, hæreditatem tuam [ad Dominum in die illo] quando scilicet lucebit clara veritas. *Psalm.* 117. Hæc est dies quam fecit dominus [& erunt mihi in populum] subiectum scilicet & seruientem. *Deute.* 7. Elegit te dominus vt sis ei in populum peculiarem. *Psalm.* 17. Populus quem non cognoui, seruiuit mihi: in auditu auris obediuit mihi [& habitabo in medio tui] vel in templo, vel in corde. *Psalm.* 68. Deus saluam faciet Sion, elegit eam in habitationem sibi [& scies quia Dominus exercituum misit me ad te] *Ieremie* 31. Omnes cognoscent me, a minimo eorum vsque ad maximum eorum.

Et possidebit Dominus Iudam] redemptum scilicet à diis alienis. *Isaia* 49. Captiuitas à forti tolletur: & quod ablatum est à robusto, saluabitur [in partem suam] hoc est, in sortem à massa scilicet perditionis separatum. *Deute.* 32. Pars Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius [in terram sanctificatam] supple, possidebit. Et alludit ei quod habetur *Ezechiel.* 45. & 46. vbi terra diuiditur in portiones sanctificatas [& eliget adhuc Ierusalem] hoc est, ad Ierusalem pertinentes. *Psalm.* 131. Hic habitabo: quoniam elegi eam. *Galat.* 4. Illa quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Sequitur vox Prophetæ, vt cuncta Creatori obediant.

Creatori cuncta obediant.

Sileat omnis caro à facie Domini] carnem vocat homines propter infirmitatis defectibilitatem. *Septuaginta* habent, timeat. 1. *Regum.* 2. Impij in tenebris conticescent. *Ierem.* 10. Quis non timebit te, ô Rex Gentium? tuum est decus inter cunctos sapientes Gentium, & in vniuersis regnis eorum nullus est similis tui [quia consurrexit] in potentia scilicet miraculorum, & ostensione virtutis. *Matth.* 8. Surgens Iesus imperauit ventis & mari, & facta est tranquillitas magna [de habitaculo sancto suo] vel de templo, vel (quod verius est) de Christo homine. *Amos* 1. Dominus de Sion rugiet, & Ierusalem dabit vocem suam.

CAPVT III.

Et ostendit mihi Dominus.

Hic agitur de restitutione sacerdotij & dignitatis, & habet tres partes, scilicet, statum indignitatis, signum restitutæ dignitatis *ibi* [Qui respondit & ait ad eos, qui stabant coram se] & modum conuersationis adeptæ dignitatis *ibi* [Et contestabatur Angelus Domini] In prima ponitur Sacerdotis ostentio, resistentis & impedientis ablatio, & humiliationis pristinæ descriptio.

Et ostendit mihi Dominus] in visione scilicet. *Psal.* 88. Tunc loquutus es in visione Sanctis tuis [Sacerdotem magnum Iesum] *Eccl.* 50. Ecce Sacerdos magnus qui in vita sua suffulsit domum, & in diebus suis corroborauit templum. *Heb.* 8. Talem habemus pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in Excelsis [stantem coram Angelo Domini] orantem pro reditu populi. 2. *Machab.* 15. Hic est fratrum amator, hic est qui multum orat pro populo, & pro vniuersa ciuitate sancta. Et propter hoc figura est Domini nostri Iesu Christi: ille enim proprium sanguinem offerens, orauit pro nobis. *Heb.* 5. Factus est Dominus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ. Dicitur autem stare coram Angelo: quia & Angelus in persona Domini apparens, pro reditu populi laborabat: vel forte vt Angelum adiutorem haberet & intercessorem

Iesus Sacerdos typus est Christi.

& intercessorem. *Psal.* 102. Benedicite Dominum omnes Angeli eius. Et subdit de ablatione impedimenti [& satan] hoc est, aduersatius diabolus [stabat] Stare pertinaciam malitiæ significat [a dextris eius] vt scilicet bonis eius quæ per dexteram significantur, aduersaretur[vt aduersaretur ei] hoc est, precibus eius. 1. *Pet.* 5. Aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens, circuit, quærens quem deuoret: cui resistite fortes in fide. *Ephe.* 6. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, tantum, supple: sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus. *Psal.* 90. Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis: tibi autem non appropinquabit.

Et dixit Dominus ad satan] hoc est, Angelus in persona Domini. *Marc. vlt.* Io nomine meo dæmonia eiicient [Increpet in te Dominus satan] hoc est, increpatio Domini nocendi auferat tibi potestatem. Increpatio enim Domini, restrictio potestatis diaboli est. *Psal.* 67. Increpa feras arundinis [& increpet Dominus in te] id est, restringat malitiam tuæ voluntatis. *Deut.* 33. Eiiciet à facie tua inimicum tuum, dicetquè: Contere. *Roma.* 16. Dominus conteret satan sub pedibus vestris velociter[qui elegit Ierusalem] spiritualem plus quã literalem. *Psal.* 131. Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi. Et subdit de statu pristinæ humiliationis, & dicit duo: scilicet pristinæ humiliationis vtilitatem, & humiliationis significationem[Nunquid non iste torris est?] Torris est titio in quo pars consumpta est per ignem, & pars remansit [erutus de igne] captiuitatis scilicet, & tribulationis. Et vult dicere, quod iam purgatus sit: eo quod cremabile peccati per afflictionem captiuitatis consumptum sit, reliquum vero reseruandum sit ad ædificium spirituale. *Sap.* 3. Tanquam aurum in fornace probauit illos, & quasi holocausti hostiam accepit eos, & inuenit eos dignos se. *Psalm.* 25. Proba me Domine, & tenta me: vre renes meos, & cor meum, & vide si via iniquitatis in me est. Et subdit de humiliationis significatione.

Torris.

Et Iesus erat indutus vestibus sordidis] Hæc vestimenta sordida literaliter significant, quod populus inquinatus erat alienigenis vxoribus, sicut dicitur 2. *Esdræ vlt.* & *Nehe. in fine*, & filij ex media parte loquebantur Azotice, & ex media parte Iudaice. *Isaia* 63. Omnia indumenta mea coinquinaui. *Isaia* 64. Facti sumus vt immundi omnes nos. Mystice autem significant humillimæ carnis assumptionem, peccatrici carni similem. *Philip.* 2. Exinaniuit semetipsum, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo. Hoc dicitur sordidum: quia pœnalitates in eo fuerunt peccatorum. 2. *ad Corinth.* 5. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, Deus, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Vnde etiam cum peccatoribus damnatus est. *Isa.* 53. Cum iniquis deputatus est. *Psal.* 16. Propter verba labiorum tuorum ego custodiui vias duras [& stabat ante faciem Angeli] Iesus scilicet orans & supplicans pro commissis. *Ioan.* 17. Pro eis rogo, non pro mundo.

Vestimenta Christi sordida.

Qui] scilicet Angelus [respondit] aduersationi scilicet satanæ. *Isa.* 38. Domine vim patior, responde pro me[& ait ad eos] alios scilicet Angelos [qui stabant coram se] ministerium scilicet reddentes ad redemptionem populi. *Heb.* 1. Nonne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis? [dicens] hoc est, de restituenda dignitate præcipiens [auferte ab eo vestimenta sordida] vel scilicet squalorem carceris, vel inquinamenta vxorum alienigenarum, vel in Domino nostro Iesu Christo depositionem mortalitatis. *Baruch.* 5. Exue te Ierusalem stola luctus & vexationis. *Ephe.* 4. Deponite vos veterem hominem qui corrumpitur secundum desideria erroris[& dixit ad eum] Sacerdotem scilicet [Ecce abstuli à te iniquitatem tuam] id est, signum iniquitatis populi tui [& indui te mutatoriis] diuersis scilicet ornamentis. *Gene.* 41. Eductum de carcere totonderunt Ioseph, ac veste mutata obtulerunt eum regi. *Baruch.* 5. Indue te decore & honore, qui à Deo tibi est in gloria sempiterna. *Psal.* 29. Conscidisti saccum meum: & circumdedisti me lætitia.

Et dixit] Angelus scilicet in persona Domini [Ponite cidarim mundam super caput eius] Glossa id est mittam per quam sacerdotij dignitas designatur, & literaliter & spiritualiter. *Eccl.* 45. Corona aurea super mitram eius expressa signo sanctitatis: est gloria honoris, & opus virtutis, desiderio oculorum ornata. *Baruch.* 5. Imponet mitram capiti tuo, honoris æterni. Hæc est mitra pontificis, in circulo significans pontificis maturitatem, quæ æternitatis est similitudo (vt dicit *Beatus, Bernardus*, in auro regalis sacerdotij auctoritatem in lapidibus virtutum radiationem, in cornibus, in verbo veritatis, & virtutis, in opere fortitudinem, ad ventilandum omne peccatum & omnem errorem: in tretis dependentibus cum fimbriis, populi cum capite colligationem per vinculum geminæ charitatis[& induerunt eum vestibus albis] candidationem scilicet luminis significantibus. *Eccle.* 9. Omni tempore vestimenta tua sint candida. *Isaia* 61. Induit me Dominus vestimento salutis, & indumento lætitiæ circumdedit me. *Apoca.* 3. Qui non inquinauerunt vestimenta sua, ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt. Et subiungit de dignitatis confirmatione, in tribus, scilicet, custodia legis, in restitutione regni, & regis in securitate pacis [Et Angelus Domini] in persona scilicet Domini [stabat] paratus scilicet iuuare. *Ioan.* 1. Medius vestrum stetit, quem vos nescitis.

Cidaris.

Mitra episcopalis significatio.

Et contestabatur Angelus Domini] id est, per testimonia Patrum sanctorum protestabatur. *Iob* 10. Instauras testes tuos contra me[Iesum] Sacerdotem magnum scilicet [dicens: Hæc dicit Dominus exercituum] potens scilicet, sciens, & volens [si in viis meis] hoc est, in mandatis meis [ambulaueris] hoc est, profeceris. *Isa.* 2. Docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. *Psalm.* 118. Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini [& custodiam meam custodieris] templum scilicet, vel præcepta. *Ioan.* 14. Si diligitis me, mandata mea seruate. *Prouerb.* 3. Fili mi ne obliuiscaris legis meæ, & præcepta mea cor tuum custodiat.

Tu quoque iudicabis domum meam] hoc est, familiam. *Glossa.* Tanquam pontifex. *Isa.* 22. Dabo clauem domus Dauid super humerum eius: & aperiet, & non erit qui claudat: & claudet, & non erit qui aperiat[& custodies atria mea] Atria significant

Atria Ecclesia. nificant receptacula fidelium in Ecelesia, secundum diuersos viuendi modos. *Psalm.* 95. Adotate Dominum in atrio sancto eius. Item *Psalm.* 121. Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Ierusalem. Et promittit ministros in partem solicitudinis assumendos.

Et dabo tibi ambulantes] in ministerio tuo scilicet. *Num.* 11. Auferam de spiritu tuo, tradamque septuaginta viris, vt sustentent tecum quasi onus populi, & non tu solus graueris. Hoc impletum est *Luca* 10. & 11. vbi elegit Dominus & alios septuaginta duos Discipulos & misit eos in omnem ciuitatem & locum, quo erat ipse venturus [de his qui hic nunc assistunt] per quod innuitur, quod eligendus in Prælatum, & coram Domino assistere debet, & de collegio esse. *Act.* 1 Oportet ex his viris qui nobiscum sunt congregati, in omni tempore quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Iesus, incipiens à baptismate Ioannis vsque in diem qua assumptus est à nobis, testem resurrectionis eius fieri nobiscum vnum ex istis. *Osea* 2. Dabo ei vinitores ex eodem loco. Et subdit de restitutione regni.

Pontifex medius est inter Deũ & populũ. Audi Iesus Sacerdos magne] Per te enim alij debent audire: propter hoc enim pontifex est, quasi medius inter populum & Deum, vt Deum audiat & populo nuntiet Dei voluntatem. *Exod.* 18. Tu eris in his quæ ad Deum pertinent, & annuntiabis eis verba mea [tu & amici tui] subministri scilicet. *Ioan.* 15. Vos dixi amicos: quia omnia quæcumque audiui à Patre, nota feci vobis [qui habitant coram te] innuit quod familia oculis Prælati sæpe visitanda est. *Prou. vlt.* Considerauit semitas domus suæ [quia viri portendentes sunt] id est, qui magna portendant & promittant in futurum. *Ezech* 11. Ego portentum vestrum quomodo feci, sic fiet illis. *Isaia* 8. Ego & pueri mei, quos mihi dedit Deus in signum, & in portentum domui Israel à Domino exercituum [Ecce ego adducam] coram te scilicet vngendum & sanctificandum [seruum meum Orientem] Seruum dicit ab actu seruiendi. *Psal.* 115. O Domine quia ego seruus tuus. Orientem dicit: quia subter eum (vt infra quarto dicitur) omne bonum orietur. Quod Iudæi de Zorobabel exponunt: sed quia non legitur, melius exponitur de Christo, de quo *Malach. vlt.* Vobis timentibus nomen meum orietur sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. *Isa.* 60 Super te orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur.

Christus oriens & lapis dicitur. Quia ecce lapis] eundem vocat lapidem quem vocauit Orientem pro stabilitate virtutis & constantia mentis. *Iob* 5. Cum lapidibus regionum erit pactum tuum. *Matth.* 16. Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam [quem dedi coram Iesu] vt scilicet in doctrina sacerdotis, & præsit & prosit. Sic Dauid fuit vnctus à Samuele 1. *Reg* 17.

Prælatorũ septẽ sunt oculi. [super lapidem vnum] hoc est, vnicum ex aliis electum [septem oculi sunt] hoc est, septem circumspectiones, sex ad proximum disponendum, & vna ad Deum: aspexit enim ad superiores qualiter præessent, ad inferiores qualiter subessent, à dextris qualiter boni proficerent, à sinistris qualiter mali corrigerentur, ante quid in futurum prouideretur, retro quid ex præterito memoriæ commendaretur. Septimo ad Deum aspexit, qualiter per orationem continuo populo placaretur. Istæ sunt septem lucernæ in candelabro tabernaculi *Exod.* 25. Et septem spiritus qui in conspectu throni Dei sunt *Apoc.* 1 Et subdit de ornatu algamatis in lapide [& ecce ego cælabo] hoc est, sculpam [sculpturam eius] scilicet, lapidis [ait Dominus exercituum] vt scilicet figura potestatis & virtutis meæ in ipso appareat. *Isa.* 54. Ponam portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles [& auferam iniquitatem terræ illius] possessiue, id est, suæ. Et loquitur de lapide per modum politionis: politione enim lapidis scabrositas aufertur, & splendor acquiritur.

In die vna] quæ dies redemptionis nostræ fuit. *Apoc.* 1. Dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. *Michaa vltimo.* Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem & transfers peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? Et subdit de securitate pacis [in die illa] lucente scilicet clara gratia [dicit Dominus exercituum] *Psal.* 117. Hæc est dies quam fecit Dominus [vocabit] hoc est, aduocabit [vir amicum suum] charitate scilicet coniunctum [subter vineam suam] id est, ad communicationem æternorum gaudiorum. *Isaia* 5. Vinea Domini Sabaoth, domus Israel est, viri Iuda germen eius delectabile. *Cant.* 7. Guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labiisque & dentibus eius ad ruminandum [& subter ficum suam] hoc est, ad communicationem dulcedinis in fructu virtutis. *Ioan.* 1. Cum esses sub ficu vidi te.

CAPVT IV.

Et reuersus est Angelus.

HIc agitur de templi restitutione, & hoc per candelabrum quod & maior decor erat templi, & non nisi templo iam perfecto in templum inferebatur Et habet duas partes. In prima ponitur visio. In secunda explanatio *ibi* [Et respondi, & aio ad Angelum] In prima duo sunt: excitatio scilicet videntis ad videndum, & ostensio visionis.

Et reuersus est Angelus qui loquebatur in me non de loco ad locum, sed de ostensione vnius visionis ad ostensionem alterius. *Eccl.* 1. Lustrans vniuersa per circuitum pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur [& suscitauit me quasi virum qui suscitatur de somno suo] Quasi, dicit: Quia non erat verus somnus, sed hæc est fragilitas conditionis humanæ (vt dicit *Gregorius*) quod ostensa diuina luce in seipsam repercutitur, & quasi consopita cadit. Sic Discipuli ceciderunt in monte. *Matth.* 17. *Dan.* 10. Domine, in visione tua solutæ sunt compages meæ, & nihil remansit in me virium. Suscitare autem est ad exteriora videnda excitare. Vnde *Glossa*, de somno suæ quietis scilicet, vel ignorantiæ. *Ephes.* 5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Item alia *Glossa*. Qui dormit illo somno, de quo dicitur *Ioan.* 11. Si dormit, saluus erit: potest cantare cum sponsa *Cant.* 5. Ego dormio, & cor meum vigilat [& dixit ad me] iam supple, excitatum. *Dan.* 10. Loquere Domine, quia confortasti me [quid tu vides] ostensio visionis tangitur hic, & fuit visio

imagi

Spiritus, vis est animæ, mente inferior.

imaginaria sioe spiritualis. Dicit enim *Augustinus* 12. *super Gen. ad literam*, quod spiritus est vis quædam mente inferior, in qua imagines rerum describuntur. In hanc enim possunt Angeli imprimendo formas sub quibus futura demonstrantur.

Et dixi] Angelo scilicet respondens [vidi] hoc est, imaginaria visione percepi, quod ostendis. *Iob* 53. Ecce hæc omnia vidit oculus meus, & audiuit auris mea, & intellexi singula [& ecce candelabrum aureum totum] Duo continet visio : ostensionem candelabri, & ostensionem oliuarum. Candelabrum autem describit in materia, in vsu, in numero lucernarum, & numero infusoriorum [Ecce candelabrum aureum totum] *Exod.* 26. Facies & candelabrum ex auro purissimo. Et subdit vsum [& lampas eius] flamma scilicet luminis. Et propter similitudinem facturæ, licet septem lampades essent, in singulari tamen dixit, lampas [super caput ipsius] candelabri scilicet. *Cant.* 8. Lampades eius, lampades ignis atqoe flammarum. Et subdit de numero [& septem lucernæ eius] candelabri scilicet [super illud] Stabat enim vna super hastile medium, & sex super tres calamos inde ad æqualitatem hastilis in summitatem porrectos : sicut dicitur *Exod.* 25. [& septem infusoria] quæ erant vasa aurea in candelabro iuxta lucernas pendentia, in quibus oleum purissimum reseruabatur, & lampadibus infundebatur. Et hoc est quod sequitur [lucernis quæ erant super caput illius] caodelabri scilicet adhibita.

Hieronymus dicit, quod Hebræus dicit, quod per candelabrum significatur lex, vel sacra Scriptura : per lampadem vel Christus, vel intellectus spiritualis. *Luca* 8. Nemo accendit lucernam & ponit eam sub modio, sed super candelabrum. *Apoc.* 5. Qui ambulat in medio candelabrorum aureorum. Per septem lucernas, septem dona sancti Spiritus, vel septem circumspectiones Prælatorum, de quibus in antecedenti capitulo dictum est. *Isaia* 62. Donec egrediatur vt splendor Iustus eius, & Saluator eius velot lampas accendatur. Per septem infusoria, septem genera significantur virtutum, quibus & lumen veritatis & ardor charitatis nutritur, de quarum tribus dicitur 1. *ad Corinth.* 13. Nunc autem manent fides, spes, charitas: tria hæc. De quatuor aliis *Sap.* 8. Sobrietatem & prudentiam docet, & iustitiam & virtutem, quibus in vita nihil vtilius hominibus est. Sobrietatem vocat temperantiam, & virtutem fortitudinem.

Et duæ oliuæ] subdit hic de ostensione oliuarum, quarum fructu veritas (quæ secundum pietatem est) nutritur : non enim incongrue candelabrum ad Doctorem vel Prælatum refertur. De Prælatis enim dicitur *Luc.* 12. Lucernæ ardentes in manibus vestris, & tunc septem infusoria septem sunt sacræ Scripturæ studia, literale scilicet ad veritatem, allegoricum ad fidem, tropologicum ad mores, anagogicum ad spem quæ est de æternis, disputatiuum ad exteriores coouincendos. *Tit.* 1. Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem : vt potens sit in doctrina sana exhortari, & contradicentes reuincere. Sextum est studium exhortationis ad bonos vt proficiant. Septimum studium increpationis ad duros & obstinatos ne noceant. 2. *ad Timoth.* 4. Argue, obsecra, increpa io omni patientia & doctrina. Duæ autem

Scriptura sacra septem sunt studia.

oliuæ secundum Hebræos, Iesum sacerdotem magnum, & Zorobabel significant. Secundum nos autem, duo testamenta, fructum pietatis ministrantia. *Osea vltim.* Erit quasi oliua gloria eius. Vel duos principes, Petrum & Paulum. Paulus enim in præputio, & Petrus in circumcisione Ecclesiam plantauerunt. *Psal.* 52. Ego quasi oliua fructificans in domo Dei. Vel Eliam & Enoch in fine mundi, humorem pietatis ministrantes. *Apoc.* 11. Isti sunt duæ oliuæ, & duo candelabra lucentia in conspectu Domini. Vel Christum secundum diuinam & humanam naturam. *Iere.* 11. Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum [super illud] candelabrum scilicet: videbantur enim rami oliuarum expandi super candelabrum & super lucernas, vt ex ramis exprimeretur oleum in infusoria, & ex illis in lucernas funderetur [vna à dextris lampadis] ad spiritualia scilicet illuminans [& alia à sinistris eius] lampadis scilicet illuminans qualiter disponenda sint temporalia, vt scilicet omnis via lucida sit, & impleatur illud *Ioan.* 1. Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et illud *Ioan.* 8. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.

Et respondi] De ostensis petit hic illuminationem & expositionem, & bis exponit, semiplene scilicet, & plene *ibi* [Et factum est verbum Domini.

Et respondi] potius scilicet visioni quam loquenti [& aio ad Angelum qui loquebatur in me, dicens] per desiderium scilicet illuminationis [quid sunt hæc?] hoc est, quid significant hæc [domine mi] Dominum vocat Aogelum : quia in persona Dei illuminantis apparuit [& respondit Angelus qui loquebatur in me, & dixit ad me] quod in occulto contemplationis fieri consueuit. *Iob* 4. Quasi furtiue suscepit auris mea venas susurri eius [Nunquid nescis] Ista explanatio increpationem habet, & impedimenti ablationem [Nunquid nescis quid sunt hæc?] Increpat : quia ex collatione præcedentis visionis, & istius, intellectum scire poterat : & quia istam collationem non fecit, increpat, & vt excitet ad attentionem [Et dixi, Non, domine mi] reuerenter loquitur, vt inclinet ad illuminandum.

Et respondit, & ait ad me, dicens : Hoc est verbum Domini] quod scilicet in hac visione ostendit tibi [ad Zorobabel] supple, directum [dicens] istud, supple, quod sequitur [Noo in exercitu, nec in robore] supple, implebit quod dixit, nec in multudine, nec in robore bellatorum, nec propria virtute. *Iudic.* 7. Multus tecum est populus, nec tradetur Madian in manu eius, ne glorietur contra me Israel, & dicat, Meis viribus liberatus sum. 1. *ad Corinth.* 1. Quæ infirma sunt huius mundi elegit Deus, & quæ non sunt : vt ea quæ sunt destrueret, vt non glorietur omnis caro coram eo [sed in spiritu meo] supple, fiet reductio populi & à Chaldæis & à diabolo [dicit Dominus exercituum] Spiritus enim vector virtutis est, & ad conterendas potestates contrarias, & ad facienda miracula, & ad cordium conuersionem. 2. *Machab.* 3. Spiritus omnipotentis Dei magnam fecit suæ ostensionis euidentiam, ita vt omnes qui ausi fuerant parere ei ruentes Dei virtute in dissolutionem & formidinem conuerterentur. Et subdit de ablatione impedimenti.

Quis

Quis tu mons magne coram Zorobabel?] supple, es. Montem magnum regnum Chaldaicum vocat vel diabolum propter superbiam. Et est sensus, quod magnitudo secularis contra spiritum Domini nihil est. Et hoc est quod sequitur[in planum] *Glossa*. Prostratus eris ab alto, vt ab omnibus scilicet plane conculceris. *Iere* 51. Ecce ego ad te mons pestifer, ait Dominus, qui corrumpis vniuersam terram, & extendam manum meam super te, & euoluam te de petris, & dabo te in montem combustionis. *Matth.* 17. Dicetis monti huic: Tollere & mittere in mare, & fiet. Illo autem humiliato, ostendit quid fiet de Zorobabel qui Christum significat [& educet lapidem primarium] hoc est, de humilitate ad publicum: lapidem propter stabilitatem, primarium quia in fundamento locatum, sicut lapis primarius in ædificio sacro ponitur. *Isa.* 28. Ecce, ego mittam in fundamentis Sion lapidem, angularem lapidem, probatum, pretiosum, in fundamento fundatum [& exæquabit gratiam gratiæ eius] vt scilicet sicut patres liberauit, ita faciat filiis: & per Christum etiam multo maiorem gratiam fecit. *Ioan.* 1. De cuius plenitudine omnes accepimus gratiam pro gratia. Et subdit de pleniori expositione.

Et factum est verbum Domini ad me dicens] per singula scilicet explanans[Manus Zorobabel] hoc est, labores & opera [fundauerunt domum istam]hoc est, fundare cœperunt. 1 *ad Corinth.* 3. Vt sapiens architectus fundamentum posui [& manus eius perficient eam]vt scilicet nihil desit in vlla gratia. *Deuter.* 32. Dei perfecta sunt opera. 3. *Reg.* 6. Perfecta est domus in omni opere suo, & in omnibus vtensilibus suis [& scietis quia Dominus misit me ad vos] quando scilicet meum complebitur vaticinium. *Ecci.* 36. Da mercedem Domine sustinentibus te, vt Prophetæ tui fideles inueniantur. Bene dico quod perficient [Quis enim despexit dies paruos] hoc est, quantus & quàm mirabilis est, qui principum secularium dies paruos despicit, in quibus superbire possunt, vt nihil penitus propter illorum timorem dimittat de operibus Dei. 1. *Machab.* 2. A verbis viri peccatoris ne timueritis, cuius gloria stercus & vermis est: hodie extollitur, & cras non inuenietur. *Isaie* 51. Quis tu vt timeas ab homine mortali? *Psalm.* 36. Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros Libani: & transiui, & ecce non erat.

Opus Dei timore tyrannorum non deserendum.

Et lætabuntur]supple, subiecti Zorobabel, vel Christo. *Isa* 9. Lætabuntur coram te sicut qui lætantur in messe[& videbunt] Prælatum suum scilicet[lapidem stanneum] lapidem propter firmitatem, stanneum propter stanni proprietatem. Stannum enim(vt dicit *Hieronymus*) metalla conseruat ne adurantur, & vult dicere quod erit conseruatio populi ne consumatur ab inimicis; quod non legitur factum esse per Zorobabel, sed de Christo significatum per Zorobabel. Et hoc est quod sequitur[in manu Zorobabel] De Christo enim dicitur, quod lapis est. 1 *ad Corinth.* 10. Petra autem erat Christus. Christus etiam conseruat suos ab incendio consumptionis diaboli. Propter hoc enim elegit consumi in Passione, ne sui consumerentur apud inferos. *Ioan.* 17. Quos dedisti mihi custodiui: & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis. Et quia supra dictum est tertio, quod super lapidem septem oculi sunt, subdit, expositionem oculorum repetens [septem sunt oculi isti Domini]supple, qui super lapidem sunt [qui discurrunt in vniuersa terra] vndique scilicet circumspicientes. *Ecci.* 10. Oculi eius septemplices sunt. *Ecc.* 23. Oculi Domini lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum. Et de istis satis supra dictum est.

Christus in lapide stanneo adumbratus.

Et respondi]hoc scilicet mihi ostendenti[& dixi ad eum] Angelum scilicet mihi loquentem [quid sunt duæ oliuæ istæ?] hoc est, quid significant[ad dexteram candelabri, & ad sinistram eius] Et quia Angelus ad hoc nihil respondit, repetit quæstionem subdens [Et respondi secundo] *Matth.* 7. Pulsate, & aperietur vobis. Et dat exemplum, quod si primo non exaudimur, iterum pulsandum est[& dixi ad eum]Angelum scilicet[quid sunt duæ spicæ oliuarum?] Spicas vocat propter fertilitatem olei & erectionem [quæ sunt iuxta duo rostra aurea]candelabri scilicet. Et rostra vocat forte propter similitudinem: quia ad similitudinem rostrorum extrema candelabri facta sunt, quasi hiantia ad olei susceptionem[in quibus]scilicet rostris [sunt suffusoria ex auro] De omnibus his in ante habitis dictum est.

Et ait ad me, dicens]Angelus scilicet [Nunquid nescis quid sunt hæc?]Quasi dicat: Ex ipsa similitudine visionis posses intelligere, si non obstaret quod dicitur *Sap.* 9. Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem[& dixi]Non, Domine mi]Dicit enim *Philosophus*, quod non intelligenti non est pigritandum dicere: Non intelligo[& dixit]benignus ad illuminationem[isti sunt duo filij olei]hoc est, pinguedinis æternæ & pietatis. *Ecci.* 44. Isti sunt viri misericordiæ, quorum pietates non defuerunt [splendoris] & hoc dicit propter exemplum virtutis. *Matth.* 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona [qui]scilicet per contemplationem continuam[assistunt Dominatori vniuersæ terræ] hoc est, Deo. *Apoc.* 11. idem. *Esther* 13. Dominus omnium tu es.

CAPVT V.

Et conuersus sum.

IN hoc capitulo secundum supra dictam diuisionem rememoratio fit peccatorum, & diuiditur in tres partes, secundum tres visiones quæ hic inducuntur. In prima describitur condemnatio peccati, in secunda peccati oppressio per pœnam *ibi* [Et egressus est Angelus] In tertia dissipatio peccatorum per captiuitatem *ibi*[Et leuaui oculos meos, & vidi]In prima tria sunt, scilicet, visionis ostensio, & eiusdem explanatio, & tertio per effectum impletio.

Et conuersus sum] à visione scilicet læta ostendente, ad visionem tristia monstrantem. Vel conuersus sum intra memetipsum: intus enim per imaginariam visionem vidit. *Psalm.* 76. Meditatus sum nocte cum corde meo[& leuaui oculos meos] intellectuales scilicet ad alta contuenda: terram enim aspiciendo nihil videtur diuinorum. *Psal.* 16. Statuerunt oculos suos declinare in terram [& vidi]

vidi] hoc est, intus intellexi. *Luca*.10. Beati oculi qui vident [& ecce volumen volans] hoc est, cito veniens. Hoc volumen significat Scripturam, vel sapientiæ diuinæ dispositionem, determinantem pœnas singulis peccatis, pro quantitate & qualitate meritorum. *Danie*. 7. Iudicium sedit, & libri aperti sunt. *Apoca* 20. Iudicati sunt mortui ex his quæ scripta sunt in libro. Volatus autem velocitatem significat sententiæ. *Iaco*.5. Ecce iudex ante ianuam assistit. *Isa*. 5. Ecce festinus velociter veniet.

Et dixit ad me] missus, supple, Angelus ad me illuminandum [Quid tu vides ?] hoc est, Quid significat quod vides ? Et est excitatio ad inquirendum, & hoc significat benignitatem & largitatem illuminantis. *Sap*. 6. Dignos se sapientia circumit quærens [& dixi] hoc quod accepi io illuminatorem referens, vt plus scilicet acciperem. *Eccl*. 1. Ad locum vnde oriuntur flumina, reuertuntur, vt iterum fluant [Ecce ego video volumen volans] *Isa*. 8. Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis. Et quid profecerit, addit [longitudo eius viginti cubitorum] quia pœnæ mensurantur longitudine diuturnitatis [& latitudo eius decem cubitorum] Culpæ enim mensurantur transgressione decalogi. In duplum enim mensurantur pœnæ quàm culpæ: pœnæ enim duplices fuerunt, scilicet, famis & pestis intus, & gladius hostis captiuantis extra: & pœna in singulas transgressiones decem duplicata, viginti facit. *Thren*. 1. Foris interficit gladius, & domi mors similis est. *Isa*. 40. Suscepit de mano Domini duplicia pro omnibus peccatis suis. *Apoc*.18. Reddite illi sicut ipsa reddidit vobis, & duplicate illi duplicia.

Simplici culpa cur duplex pœna infligatur.

Si quæritur, Quare latitudo mensuratur in decem, & longitudo in viginti. Dicendum, quod plenitudo legis est dilectio. *Roman*. 13. Charitas autem implens decalogum in latitudine se extendit à Deo scilicet io se, & à se in proximum, & à proximo in inimicum: & ideo etiam numerus transgressionum ex defectu talis charitatis prouenìens latitudinem voluminis mensurat. Longitudo autem refertur ad pœnas durantes in futurum, quæ duratio longitudo est: & cum quodlibet peccatum poniatur defectu boni & afflictione mali, per viginti mensuratur longitudo. Iste est liber quo cibatus est *Ezech*. 3. in quo scripta erant lamentationes & carmen & væ, lamentationes pro culpis, væ pro pœnis, carmen de laude Sanctorum pro iustitia, quæ per pœnas vel vindicat, vel purgat culpas. *Psalm*. 57. Lætabitur iustus cum viderit vindictam.

Et dixit ad me] Angelus scilicet [Hæc est maledictio]id est, sententia maledictionis est hic scripta[quæ egreditur] de intimo scilicet Dei iudicio, & de occulto ad publicum [super faciem omnis terræ] hoc est, omnium terrenorum, per metonymiam *Psal*. 81. Surge Deus, iudica terram. *Isaie* 2. Ingredientur in scissuras petrarum, & in cauernas saxorum à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram. Et qualiter hoc fiat, subdit [quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, iudicabitur] Fur dicitur (vt dicit *Labeo*) qui in furno, hoc est, in nigro accipit & contrectat rem alienam, & ideo dicitur fur omnis homo qui in occulto turpe agit: quia per hoc & se & proximum Deo subducit, *Ioan*. 10. Fur non venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat[& omnis iurans]id est, peierans ex hoc, supple, quod ibi scriptum est[similiter iudicabitur] hoc est, condemnabitur à Deo scilicet & à Sanctis, *Psal*. 149. Vt faciant in eis iudicium conscriptum. Et qualiter sententia effectui mancipetur, subdit.

Educam illud, dicit Dominus exercituum] *Isa*. 16. Sedebit super illud iudicans in veritate, & velociter reddens quod iustum est [& veniet] per effectum scilicet [ad domum furis] hoc est, ad possessionem & familiam [& ad domum iurantis in nomine meo mendaciter] *Exo*.20. Non habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen Dei sui frustra. *Sap*. 1. Os quod mentitur, occidit animam. *Deute*. 19. Si fuerit testis mendax contra hominem. Et post pauca: Non misereberis eius, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges ab eo[& commorabitur in medio eius]non recedens scilicet [& consumet eum] cum domo scilicet [& ligna eius & lapides eius] domus scilicet. Ligna significant cremabilia leuiora, lapides grauiora quæ diu tenent ignem. *Iob* 18. Deuoret pulchritudinem cutis eius, & consumat brachia eius primogenita mors. Auellatur de tabernaculo suo fiducia eius, & calcet super eum, quasi rex, interitus.

Iuramentum mendax certum manet supplicium.

Et egressus est] Secunda pars in qua agitur de iniquitatis condemnatione & repressione per sententiam, & hoc sub visione & metaphora. Et propter hoc habet tres partes, scilicet, visionis ostensionem, visionis explanationem incompletam, & explanationem completam.

Et egressus est Angelus] ad aliam scilicet visionem ostendendam, quæ sententiam præmissam ad effectum condemnationis perdoceret [qui loquebatur in me]officium scilicet illuminationis in me exercens [& dixit ad me] ad illuminationem scilicet me excitans [Leua oculos tuos]vt ea quæ super tarionem sunt, videas [& vide] per intellectum significationis [quid est hoc ?] scilicet, per significationem [quod egreditur] de intima Dei scilicet dispositione. Habec. 3. Domine audiui auditionem tuam, & timui: consideraui opera tua, & expaui.

Et dixi] petens scilicet illuminationem [Quidnam est ?]id est, Quid significat ?[& ait] illuminando me[Hæc est amphora egrediens]Alia translatio, mensura. Et intelligitur capacitas iniquitatis in proportione ad pœnam. Dicitur enim amphora ab an, quod est circum, & photo phoras, quod est concauo concauas. *Isa*.27. In mensura contra mensuram cum abiecta fuerit, iudicabit eam. Et vlterius exponens, addit [& dixit] scilicet, ad me [Hæc est oculus eorum in vniuersa terra] Quia demonstratio fit ad oculum, ideo per oculum demonstratio significatur .Et sensus est. Hæc est demonstratio iniquitatis eorum qui habitant in vniuersa terra, vt scilicet quantum quisque peccauit, tantum puniatur. *Deut*. 25. Pro mensura peccati, erit & plagarum modus. Et intelligendum est, quod hæc mensura amphoræ implenda est quantitate pœnæ. Ad pœnam autem duo exiguntur, scilicet, oppressio quæ libertatem peccandi auferat, & libidinis ad peccaodum restrictio. Et hoc subiungit per duas similitudines, opptessiooem quidem cum dicit.

Pœna iusta duobus constat.

Et ecce talentum plumbi portabatur]Plumbum oppressionem significat: quia scilicet aggrauata

est terra Iniquitate. *Isa.* 14. Grauabit eam iniquitas sua, & corruet, & non adiiciet vt resurgat. *Psal.* 37. Sicut onus graue grauatæ sunt super me. Quod autem dicitur, Portabatur, intelligitur quod ab Angelo aliquo, vel per se dispositione diuina ferebatur. De repressione libidinis ad peccandum, subdit.

Et ecce mulier vna] hoc est, vnica quæ inter mulieres hoc habuit quod emollire potest. Significat enim concupiscentiam auaritiæ & idololatriæ & carnalis concupiscentiæ [sedens] hoc est, quiescens [in medio amphoræ] hoc est, iniquitatis suæ, tamquam pacem habens in peccato. Vnde dicit *Apoca.* 18. Sedeo regina, & vidua non sum, & luctum non videbo [& dixit] Angelus scilicet me illuminans [Hæc est impietas] in fæcibus suis scilicet requiescens. *Iere.* 48. Requieuit in fæcibus suis. Sicut duæ & decem tribus ante captiuitatem in peccatis requiem habebant, & aperte iniquitates exercebant. De quo dicit se zelare Dauid in *Psal.* 72. Zelaui super iniquos, pacem peccatorum videns [& proiecit eam] Angelus scilicet. Proiecit autem per timorem hostis, & captiuitatis [in medio amphoræ] vt scilicet quæ prius gloriabatur & efferebatur ostenrando iniquitatem suam, modo ad infima auctorum & cauernarum timore hostis reprimeretur. *Isa.* 2. Ingredere in petram, & abscondere in fossa humo, à facie timoris Domini [& misit massam plumbeam in os eius] amphoræ scilicet, ne mulier in sui demonstrationem resurgere posset, hoc est, grauamine iniquitatis suæ obstruxit ei os ne loqui posset. 1. *Reg.* 2. Impij in tenebris conticescent *Psal.* 62. Obstructum est os loquentium iniqua.

Et leuaui oculos meos] Hic tangitur condemnatæ iniquitatis in captiuitatem deportatio, & diuiduntur duo, scilicet, visionis ostensio, & eiusdem explanatio.

Et leuaui oculos meos] vt scilicet dispositionem iustitiæ diuinæ viderem, quæ non nisi eleuatis oculis videri potest, vt dicit *Hieronymus* [& vidi] interius scilicet per inspirationem. *Ezech.* 1. Aperti sont mihi cæli, & vidi visiones Dei [& ecce duæ mulieres] decem scilicet tribus & duas significantes, quæ *Ezech.* 23. dicuntur Oolla & Ooliba, mulieres decem : quia omnibus vitiis emollitæ, sicut *Ezech.* 16. dicitur [egredientes] hoc est, merito suæ iniquitatis in exilium delatæ. *Isa.* 22. Expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te [& spiritus] hoc est, ventus [in alis earum] supple, erat scilicet vt alis quasi velis ad ventum mutarentur. Ventus enim significat iudicium diuinum : alæ autem idololatriam & rapacitatem, in quas quasi exsufflans iudicium diuinum, mulieres euexit in captiuitatem. *Osea.* 4. Ligauit eum spiritus in alis suis. *Isa.* 63. Cecidimus quasi folium vniuersi, iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos [& habebat alas quasi milui] Miluus immundum & vile animal & rapax, significat rapacitatem ad proximum in ala vna, & auiditatem idololatrandi in ala altera : quas alas extendebant vt proximum opprimerent, & Deum prouocarent. *Isaie* 8. Erit extensio alarum eius in medio terræ tuæ, ô Emanoel. Idem significatur *Ezech.* 17. Aquila grandis magnarum alarum, plena plumis & varietate, longo membrorum ductu venit ad Libanum, & tolit inde medullam cedri [& eleuauerunt amphoram] hoc est, totius iniquitatis capacem populum [inter cælum & terram] vt scilicet cælum quoad præmia Sanctorum non tangeret, & tamem terram quoad perditionem temporalium desereret *Psal.* 51. Euellet te & emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium. Et subdit de explanatione, duo dicens, desiderium scilicet illuminationis Prophetæ, & ipsam illuminationem.

Et dixi ad Angelum qui loquebatur in me] petens illuminari de visis. *Psal.* 42. Emitte Spiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ [Quo istæ deferunt amphoram?] *Psal.* 5. Secundum multitudinem iniquitatum eorum expelle eos [Et dixit ad me] Angelus scilicet [Vt ædificetur ei domus] ad longum habitatione [in terra Sennaar] quod fœtor dentium interpretatur. Et vult dicere, quod in terra Chaldæorum fœtidis dentibus Chaldæorum masticabitur & conteretur : vt sicut masticauerunt pauperes, ita masticentur ab hostibus. *Prouer.* 30. Est generatio quæ pro dentibus gladios habet, & commandit molaribus suis, vt comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus [& stabiliatur] ad moram scilicet septuaginta annorum [& ponatur] hoc est, fundetur [ibi] hoc est, in Chaldæa vel in inferno [super basim suam] hoc est, iniquitatis suæ pœnam quam meruit. *Iere.* 29. Ædificate domos, & plantate hortos : accipite vxores, & generate filios in Babylone. Et post pauca subdit causam. Quia eritis ibi septuaginta annis. Sennaar.

CAPVT. VI.

Et conuersus sum.

De impletione præmissorum tangitur hic, & diuiditur in partes duas. In prima tangitur destructio inimici, in secunda adeptio boni promissi *ibi* [Et factum est verbum Domini ad me, dicens] Prima in tres diuiditur. Primo enim ostenditur visio. Secundo ponitur explanationis petitio. Tertio explanatio.

Et conuersus sum] à tristibus scilicet ad læta videnda. *Psal.* 31. Conuersus sum in ærumna mea [& leuaui oculos meos] ad supernaturalia scilicet videnda [& vidi] id est intellectu percepi [& ecce quatuor quadrigæ] quatuor scilicet regna mundi significantes, & de quatuor partibus mundi egrediens. Ab Aquilone enim egressum est regnum Chaldæorum, à Meridie regnum Græcorum, ab Oriente regnum Medorum, ab Occidente regnum Romanorum [egredientes] de occulta scilicet Dei dispositione ad publicum mundi venientes. *Isaie* 45. Egredietur de ore meo verbum & non reuertetur ad me vacuum [de medio duorum montium] *Hieronymus.* Quos supra primo, myrtera vel vmbrosos montes vocauit, hic vocat æneos : montes autem dicit propter eminentiam legis & prophetiæ, in quibus semper ostendit Deus quæ futura erant. *Amos* 3. Non faciet Dominus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos Prophetas [& montes, montes ærei] supple, fuerunt. Ærei dicuntur propter sonoritatem prædicationis. Vnde *Ezech.* 1. vbi videtur quadriga

driga Domini, scintillæ micabant quasi æris candentis. Hæc quadriga quatuor habet rotas, hoc est, in quatuor partes mundi volubilitatem: vnde etiam *Ezech.* 1. Rota habuit quatuor facies, & animal quatuor facies: quia quatuor regna in astutia rationis humanæ, & præcipite audacia animositatis leoninæ, & libidinosa concupiscentia lasciuiæ vitulinæ, & fastu ambitionis aquilinæ superbiæ, quatuor mundi partes occupauerunt. Hæc eadem regna per quatuor cornua significata sunt supra, primo. Montes autem ærei significare possent altitudinem sapientiæ diuinæ hæc ordinantis, & sublimitatem potestatis ista in opere ponentis. *Psal.* 35. Iustitia tua sicut montes Dei, iudicia tua abyssus multa.

Rota mystica quatuor faciorum.

In quadriga prima equi rufi] prima fuit Chaldæorum regnum, cuius equi, milites, & ministri trahentes, erant saginarij, & ideo rufi: & hoc in præcedentibus expositum est. *Apoca.* 6. Exiuit equus rufus, & qui sedebat super illum, datum est illi vt tolleret pacem de terra, & vt inuicem se interficiant, & datus ei gladius magnus [In quadriga secunda equi nigri] Hæc quadriga significat regnum Medorum & Persarum, equi ministros & milites: nigri vero dicuntur, quia per Assueri regis edictum mortem omnium Iudæorum tristi nuntio perferebant. *Esther* 3. *Apoca.* 6. Ecce equus niger, & qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua, hoc est, æquilibrium iustitiæ in iudiciaria potestate [in quadriga tertia] quæ regnum Macedonum & Græcorum significat [equi albi] ministri scilicet & milites, & reges successores. *Hieronymus.* Ideo albi: quia sub eorum rege Antiocho, Machabæorum victoriam legimus, & qualiter floruerunt: quod per albedinem significatur. *Apoca.* 6. Ecce equus albus, & qui sedebat super illum, habebat arcum: & data est illi corona, & exiuit vincens vt vinceret [& in quadriga quarta] quæ regnum Romanorum significat [equi varij & fortes] varij ex albo & aliis coloribus compositi. Romani enim reges fuerunt, ex quibus quidam clementes in Iudæos, vt Gaius: alij persecutores eorum fuerunt, vt Titus & Vespasianus. Fortes dicuntur propter fortitudinem principum illius regni. Vnde, *Danie.* 2. significatur per ferrum. Quomodo ferrum comminuit & domat omnia, sic comminuet regnum illud & conteret omnia. Hoc non dicitur propter hoc, quod omnia ista post prophetiam istam futura fuerunt: sed quia Deus per hoc iniquitatem mundi puniuit, & ante, & tunc, & postea.

Regnum Romanorum ferro est simile.

Hæc sunt quatuor bestiæ egredientes de mari *Danie.* 7. Quatuor facies rotæ *Ezech* 1. Quatuor cornua *Zachar.* 4. *Hieronymus.* Quidam putant quatuor quadrigas, doctrinam quatuor Euangelistarum significare, quæ Dominum vehit in omnes fines mundi, in corda fidelium. Equi rufi martyres, & equi nigri Doctores, qui profunditate mysteriorum & humilitate vitæ obscuri & nigri videbantur. *Psal.* 17. Tenebrosa aqua in nubibus aeris. Equi albi confessores & virgines. *Apoc.* 3. Ambulabant mecum in albis: quia digni sunt. Equi varij viros varietate virtutum depictos. *Gene.* 37. Iacob filio suo fecit tunicam polymitam, hoc est, diuersis coloribus coloratam. *Ezech.* 16. Vestiui te discoloribus Sic ergo sancti rufi charitate, nigri humilitate & sui abiectione, albi conuersationis honestate, varij virtutum varietate, equi iustitiæ æqualitate, rotundi obedientiæ volubilitate, per istas quadrigas & equos intelliguntur.

Quadriga euãgelica.

Et respondi, & dixi ad Angelum qui loquebatur in me] desiderio scilicet illuminationis [Quid sunt hæc, domine mi?] hoc est Quid significant? Hæc interrogatio enim clauis scientiæ est [Et respondit Angelus, & dixit ad me] illuminando scilicet me de quæsitis [Isti sunt quatuor venti cæli] hoc est, aspirationes potestatum de cælo venientes. *Ezech.* 37. A quatuor ventis cæli veni spiritus. *Daniel.* 7. Quatuor venti cæli pugnabant in mari magno [qui] scilicet, venti occulta Dei dispositione [egrediuntur] in publicum scilicet [vt stent] parati ad obsequendum [coram Dominatore vniuersæ terræ] hoc est, Deo ad implendum omnem suam voluntatem. *Psal.* 134. Qui producit ventos de thesauris suis. Et explanat per singula.

Interrogatio clauis est scietia.

In qua] scilicet quadriga [erant equi nigri] hoc est, regnum Medorum & Persarum [egrediebantur in terram Aquilonis] ad illud scilicet conterendum & subiugandum. Vnde *Isa.* 13. in onere Babylonis dicitur: Ecce ego suscitabo super vos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint, sed sagittis paruulos interficient: sicut etiam Doctores regnum diaboli frigidum & tenebrosum conterunt. *Hebr.* 11. Sancti per fidem vicerunt regna [& albi] qui regnum Græcorum significant [egressi sunt post eos] Medos scilicet & Persas, quos sibi Græci subiugauerunt [& varij] qui Romanos significant [egressi sunt ad terram Austri] Græciæ scilicet regnum. *Hieronymus.* Ad australem plagam, & totam terram celeri impetu vastauerunt [qui autem erant robustissimi] inter Romanos scilicet, sicut Augustus & Tiberius [exiuerunt] finibus propriis non contenti [& quærebant ire] libidine dominandi [& discurrere] crebris scilicet victoriis [per omnem terram] vt scilicet totum mundum subiugarent. *Luc.* 2. Exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis [& dixit] Angelus scilicet in persona Domini [ite, perambulate terram] *Hieronymus.* Vestris pedibus cuncta regna substernite. *Isa.* 10. Sicut colliguntur oua quæ derelicta sunt, sic vniuersam terram ego congregaui. Et hoc est quod sequitur [& perambulauerunt terram] cuncta sibi subiicientes. *Zacha.* 1. Perambulauimus terram, & ecce tota habitatur & quiescit.

Et vocauit me] meam scilicet magnam consolationem [& locutus est ad me, dicens] *Cant.* 4. Vox tua dulcis [Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis] hoc est, ad regnum Chaldæorum conterendum [requiescere fecerunt spiritum meum] hoc est, spiritum iræ meæ, vt vlterius non irascar & pacato animo sim. *Genes.* 6 Non permanebit spiritus meus in homine: quia caro est, hoc est, ira mea [in terra Aquilonis] hoc est, quam habui ad terram Chaldæorum. Iratus enim per nares sufflat spiritum, & postquàm se vindicauit, quiescit. *Isa.* 2. Quiescite ab homine cuius spiritus in naribus eius est.

Spiritus pro ira.

Et factum est] Tangit hic de adeptione boni in promissis, scilicet, de restitutione sacerdotij, regni, ciuitatis & templi, & tria dicit, scilicet, materiam coronarum, inuentionem coronarum in capite Sacerdotis impositionem, & coronarum significationem.

Et factum est verbum Domini ad me, dicens]

per Angelum ſcilicet qui loquebatur [ſume à tranſmigratione] hoc eſt, à tranſmigratis qui de Babylone redierunt, quos propter dignitatem deſcribit per nomina [Ab Hnldai, & à Tnbia, & ab Idaia] Hnldai deprecatio Domini interpretatur, & ſignificat eos qui prn libertatinne populi continuò orabant. *Iaco.*5. Mulnum valet deprecatin iuſti aſſidua. Tobias bonus Dnmini interpretatur, & ſignificat eos qui bonum populi deſiderabant ex fraterna dilectione. *Galat. vltimo.* Dum tempus habemus, nperemur bonum ad omnes, maxime autem ad domeſticos fidei. Idaia notus Domini interpretatur, & ſignificat eos qui notitiam Dei in timore & charitate diuina habuerunt. *Exo.* 34. Teipſum noui ex nomine: inueniſti enim gratiam coram me. Hi offerunt munera ad templi decorem. *Par.vlt.* Populum qui repertus eſt, vidi cum ingenti gaudio nfferre tibi donaria. Domine deus cuſtodi hanc vnluntatem.

Holdai. *Tobias.* *Idaiq.*

Et venies tu] ô Zacharia ſcilicet [in die illa] quando lucebit miſeratio diuina. 4.*Regum* 7. Hæc dies boni nuntij eſt [& intrabis in domum Inſiæ filij Sophoniæ] Hic erat æditııus & cuſtns templi (vt dicit *Hieronymus*) & apud eum theſauri templi reponebantur, & erat perſnna excellens in religione & fama. *Iſa.* 22. Erit in ſnlium glnriæ domus patris ſui, & ſuſpendam ſuper eum omnem gloriam domus patris eius. Hoc ſignificat nnmen, quia Inſias ſaluatus interpretatur, Sophonias autem viſitatio Domini interpretatur: quem enim vſitat Dominus, ſaluatus eſt. *Luca* 1. Per viſcera miſericordiæ Dei nnſtri, in quibus viſitauit nos [qui venerunt de Babylone] Infra apponit quartum, quem vocat Hen. *Hieronymus.* Hebræi dicunt Ananiam & Azariam & Miſaëlem de captiuitate reuertentes, aurum, & argentum in munera templi, & coronas pontificis & ducis attuliſſe, & Hen, id eſt, gratiam, Danielem ſcilicet cum munere veniſſe: & iſtos per hos viros qui hic nominantur, intelligi mutatis nominibus.

Sophonias. Ioſias

Et ſumes aurum & argentum] quod, ſuple, obtulerunt. *Iſa.*6n. Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes [& facies coronas] Non vnam ſed duas, argenti & auri varietate diſtinctas. *Cant.*1. Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argentn. Aurum enim ſapientiam, argentum vero eloquentiam ſignificat [& pones in capite eſu filij Ioſedech Sacerdoris magni] vnam ſcilicet, & ſignificatur quod alia imponenda erat Zorobabel in ſignum reſtitutionis dignitatis ſacerdotalis & regalis. Quæ non niſi in Chriſto completa ſunt, qui fuit Rex & Sacerdos. *Iſaia* 61. Quaſi ſponſum decoratum corona. *Pſalm.*8. Glntia & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum.

Et loqueris, dicens ad eum] Sacerdotem ſcilicet, per quem ad populum verbum Dei tranſire debet. [Hæc dicit Dominus exercituum, dicens] de Zorobabel ſcilicet, vel verius de Chriſto [Ecce Vir] à vi ſcilicet, & virore dictus. *Iere.*17. Beatus vir qui confidit in Dnmino, & erit Dominus fiducia eius: erit enim quaſi lignum viride [Oriens nomen eius] & ſnbdit rationem nominis [&] id eſt, quia [ſubter eum orietur] *Pſal.* 71. Orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis. *Malach.*4. Vobis timentibus nomen meum ntietur ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. *Eſther.*8. Iudæis noua lex oriri viſa eſt, gaudium & lætitia [& ædificabit templum Dominn] & literaliter & ſpiritualiter Eccleſiam. 1.*ad Corinth* 3. Dei ædificatio eſtis [& ipſe] ſcilicet, Znrnbabel rex [extruet templum Dominn] hoc eſt, extra per effectum ſtruet [& ipſe portabit glntiam] alteram ſcilicet cornnam. *Iſa.*62. Eris coronas gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui [& ſedebit] vt Rex ſcilicet, & Iudex [& dominabitur] pnteſtate ſcilicet [ſuper ſolin ſuo] pacis ſcilicet, & iuſtitiæ. *Iſa.* 16. Præparabitur in miſericordia ſnlium, & ſedebit ſuper illud in veritate in tabernaculo Dauid, iudicans & quærens iudicium, & velociter reddens quod iuſtum eſt.

Et erit Sacerdos ſuper ſolio ſuo] in throno ſcilicet ſacerdotali ſedens, docens, & regens populum. *Ecci.*50. Ecce Sacerdos magnus, qui in vita ſua ſuffulſit domum [& conſilium pacis] totius terræ ſcilicet, & populi [erit inter illos duos] Regem ſcilicet, & Sacerdotem. *Iſa.*9. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. Et ſubdit de conſeruatinne & conſecratione coronarum in memnriam nfferentium.

Et coronæ erunt] ſupple, in templo conſeruatæ & conſecratæ [Helem] Quem prius Oldai vocauit, modn vocat Helem, & ſomnium interpretatur, vt ſciatur quòd tres pueri reuelatione ſomnij gratiam hanc meruerunt. *Dan.*2. [& Tobiæ, & Idaiæ] hos etiam ſuperius nominauit [& Hen filio Sophoniæ] Videtur quòd quem prius Ioſiam cuſtodem & æditııum templi, nunc Hen nominet, quem Hebræi (vt dicit *Hieronymus*) Danielem intelligunt. Hen enim interpretatur gratia. *Dan.*1. Danieli dedit gratiam & miſericordiam in conſpectu principis [memoriale] hoc eſt, in memoriale perpetuum [in templo Domini] vt ſcilicet quia hæc obtulerunt, memoria eorum in ſempiternum habeatur. *Apoca.* 3. Non delebo nomen eius de librn vitæ. Et ſubdit de populi reuocatione & literaliter & ſpiritualiter.

Helem.

Et qui procul ſunt, venient] vel diſſimilitudine peccati, vel ſpatio terræ. *Iſa.*49. Audite inſulæ, & attendite populi de longe. *Prouerb.. vltim.* Procul & de vltimis finibus pretium eius [& ædificabunt in templo Domini] Vnuſquiſque ſcilicet, pro rata pnrtionis ſuæ. *Ephe.* 2. Coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu ſancto [& ſcietis] ſupple, tunc per beneficia ſuſcepta [quia Dominus exercituum miſit me ad vos] vt hæc ſcilicet prædicerem vnbis. Quia autem nmnia hæc intelliguntur, ſi nbedientes fuerint mandatn Domini, ideo ſequitur [erit autem hoc] ſcilicet impletio præmiſſorum [ſi auditu] interiori [audieritis] extra [vocem Domini Dei veſtri] in lege ſcilicet, & Prophetis. *Iſa.* 1. Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis: ſi autem nolueritis, & me ad iracundiam prouocaueritis, gladius meus deuorabit vns. *Iſa.*55. Andite audientes me, & delectabitur in craſſitudine anima veſtra.

Inobedientia contumacia.

CAPVT. VII.

CAPVT VII.

Et factum est in anno quarto.

SEcunda pars libri incipit hic, & diuiditur in tres partes. In prima tanguntur quæ facta sunt anno quarto Darij regis Medorum sub regno Medorum. In secunda, quæ quidem reuelata sunt anno eodem quarto scilicet, sed facta sunt sub regno Græcorum, & incipit infra nono *ibi* [Aperi Libane portas tuas] Prima in tres diuiditur. Primo enim ponitur quæstio Medorum principum de sanctificatione. In secunda, occasione accepta populus instruitur de vera & non vera sanctificatione *ibi* [Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Loquere ad omnem populum terræ] In tertia ponitur responsio principum de mœroris in gaudium commutatione, ante finem octaui *ibi* [Et factum est verbum Domini exercituum, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum, Ieiunium quarti] In prima ostenduntur quatuor, quando scilicet, à quibus, de quo, & quibus facta est quæstio.

Et factum est in anno quarto] ex quo scilicet regnare cœpit [Darij regis] filij scilicet Histaspis qui clemens fuit Iudæis [factum est verbum Domini ad Zachariam] sicut ad speculatorem & nuntium. *Ezech.* 3. Fili hominis speculatorem domui Israel dedi te [in quarto die] Quarta dies secundum *Hieronymum* ad quatuor illuminationes virtutum pertinet vel Euangeliorum [noni mensis qui est Casleu] dictus apud Hebræos scilicet: apud nos autem December.

Et miserunt ad domum Dei] ideo quia responsa de domo Dei dari debebant. *Isa.* 2. De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem [Sarasar & Rogom-melech] principes scilicet Medorum [& viri qui erant cum eis] vel in comitiua, vel in professione. Dicunt enim Hebræi, quod hi duo principes Persarum fuerunt, & proselyti Iudæorum, & ideo ieiunantibus Iudæis ieiunauerunt, & hoc dicunt ostendere interpretationes nominum. Rogom-melech enim interpretatur magister foueæ partis, Sarasar autem princeps tribulationis: eo quod vnus præfuit fodiendis, alter autem tribulandis.

Ad deprecandam faciem Domini] forte cum oblationibus: audientes enim instauratum esse templum, non valentes per se venire, saltem nuntiis & oblatis limina Domini visitauerunt. 2. *Mach.* 3. Propter Oniæ pontificis dispositionem & pietatem, & animos odio habentes mala, fiebat vt & ipsi reges & principes locum summo honore dignum ducerent, templum etiam maximis muneribus illustrarent. *Psalm.* 137. Adorabo ad templum sanctum tuum. Facies autem Domini dicitur præsentia, quam in templo exhibere consueuit, sicut dicitur in *Psalm.* 68. Ne auertas faciem tuam à puero tuo.

Et vt dicerent Sacerdotibus] horum enim respondere est de lege. *Aggai* 2. Interroga Sacerdotes legem [domus Domini exercituum] Sacerdotum enim est in domo Dei habitare tempore orationis & laudis. Domus enim Domini dicitur hic templum cum atriis & omnibus ædificiis ad templum pertinentibus: & ibi erant excubiæ Sacerdotum. *Leui.* 8. De ostio tabernaculi non exhibitis septem diebus vsque ad diem quo implebitur tempus consecrationis vestræ. Et paulo post: Die ac nocte manebitis in tabernaculo, obseruantes custodias Domini. Audiant hoc illi qui reditus & oblata templi suscipiunt, & custodias non obseruant, de quibus dicitur *Prouerb.* 7. Non est in domo sua, abiit via longissima, sacculum pecuniæ secum tulit (quia videlicet Ecclesiæ reditus inbursauit, & recessit) in die plenæ lunæ reuersurus in domum suam, hoc est, tempore messis, quando fructus Ecclesiæ reuiuiscunt & recolliguntur [& Prophetis loquentes] Prophetæ enim per inspirationem, Sacerdotes autem de lege respondebant. *Deut.* 18. Prophetam de fratribus vestris suscitabit vobis Deus, tanquam me audietis eum. Et subdit quæstionem.

Sacerdotis dispẽsatore est Legis.

Contra pluralitatem beneficiorum.

Nunquid flendum est mihi in quinto mense] Quinto mense Iudæi & proselyti eorum flebant: quia tunc capta est Ierusalem 4. *Regum vltimo*, & 2. *Paral. vltimo*, & *Ieremiæ vltimo* [vel sanctificare me debeo] Glossa. Fletus & ieiunium sanctificatio dicitur: quia per abstinentiam curati sanctificantur. *Ioel.* 2. Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & planctu [sicut feci iam multis annis] septuaginta scilicet. *Psal.* 136. Super flumina Babylonis, illic sedimus & fleuimus, dum recordaremur Sion.

Sanctificatio pœnitentis.

Et factũ est verbũ Domini exercituũ ad me, dicẽs] Hic incipit secunda pars, & habet quatuor partes. In prima docet, qualiter non vera sanctificatio non profuit in præterito. In secũda describit, quæ sit vera sanctificatio *ibi* [Et factum est verbum Domini] In tertia, qualiter puniuntur non vere sanctificati, *ibi* [Et noluerunt attendere] In quarta, qualiter veri sanctificati præmiantur, infra in principio octaui [Et factum est verbum Domini] In prima tria dicit. Ostendit enim in præterito ieiunium non valuisse. Secundo causam huius subdit inobedientiam fuisse. Tertio innuit non veram sanctificationem causam subuersionis fuisse.

Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens] Hæc in præcedentibus satis exposita sunt. *Isa.* 9. Verbum misit Dominus in Iacob [loquere ad omnem populum] quia quod ad omnes pertinet, omnibus proponendum est [& ad Sacerdotes, dicens] quia qui alios docent & arguunt, & ipsi docendi & arguendi sunt. *Iob* 11. Nunquid qui multa loquitur, non audiet? [Cum ieiunaretis] à cibis scilicet, & non à vitiis abstinentes [& plangeretis] *Glossa*, planctu exteriori pro amissa temporali lætitia [in quinto] scilicet mense, quando capta est Ierusalem [& septimo] mense, quando scilicet interfectus est Godolias *Iere.* 41. [per hos septuaginta annos] desolationis scilicet templi, & subuersionis Ierusalem [Nunquid ieiunium ieiunastis mihi?] acceptabile scilicet. *Isa.* 58. Nunquid tale est ieiunium quod elegi, per diem affligere animam suam, aut contorquere quasi circulum caput?

Et cum comedistis] supple, in festis [& bibistis] in lætitia scilicet [Nunquid non comedistis vobis, & bibistis vobismetipsis?] Quasi dicat: non ad honorem meum, sed vestram saturitatem. *Psal.* 77. Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, & ira

Tritavulgo vin ndi formula.

Dei ascendit super eos. Amos 6. Bibentes in phialis vinum, & optimo vnguento delibuti, nihil compatiebantur super contritione Ioseph. *Ezech.* 16. Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, abundantia panis, & otium filiarum, & quia manum pauperi petenti non porrigebat.

Nunquid non sunt hæc verba] hoc est, effectus verborum [quæ locutus est Dominus in manu] hoc est, in operatione testificante verba [Prophetarum priorum] *Isaia & Osea* & aliorum, qui comminabantur vobis captiuitatem propter peccatum. *Thre.* 1. Peccatum peccauit Ierusalem, propterea instabilis facta est [cum adhuc habitaretur Ierusalem] ciue scilicet frequentissimo [& esset opulenta] omnibus scilicet bonis affluens. 1. *ad Corinth.* 1. Omnes diuites facti estis in illo [& ipsa] scilicet metropolis [& vrbes in circuitu eius] hoc est, ad eam pertinentes [& ad Austrum] vbi terra aridior fuit [& in campestribus] aliarum scilicet plagarum mundi [habitaretur] *Psal.* 32. Domini est terra & plenitudo eius, orbis terrarum & vniuersi qui habitant in eo.

Et factum est verbum Domini] Instruit hic de vera ieiunij sanctificatione [ad Zachariam] vt scilicet per Prophetam instruat populum [hæc ait Dominus exercituum, dicens] Confirmatio sermonis est per auctoritatem Domini [iudicium verum iudicate] iudicio scilicet doctrinæ, vitæ, & iudicij. *Iob* 6. Quod iustum est iudicate. Iudicium doctrinæ est ad veritatem fidei, iudicium vitæ ad rectitudinem virtutis, iudicium causæ ad merita causæ cuiuscumque. *Deut.* 1. Ita paruum vt magnum audietis, nec accipietis cuiusquam personam; quia Domini est iudicium. *Matth.* 7. In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini. Et subdit de miserabilibus personis, quod ad vitæ veritatem pertinet [& misericordiam] quantum ad compassionem [& miserationes] quantum ad effectum operis [facite vnusquisque cum fratre suo] quos licet inferiores fecerit fortuna, tamen fratres sunt

Misericordia Dei accepta.

professione & natura. *Michea* 6. Indicabo tibi ô homo, quid sit bonum, Vtique facere iudicium & diligere misericordiam. & solicitum ambulare cum Deo tuo. Et à conditionibus personas miserabiles enumerat, subdens.

Et viduam] viri scilicet solatio destitutam [& pupillum] patre scilicet orbatum [& aduenam] nullum patronum in patria præter Deum haben-

Calumnia nulli struenda.

tem [& pauperem] sibi scilicet non sufficientem qui munera dare non potest [nolite calumniari] in iudicio scilicet per falsi criminis impositionem. *Isa.* 1. Quærite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam [& malum vir fratri suo] quem scilicet diligere deberet [non cogitet in corde suo] machinando scilicet aliquid mali contra eum. *Psalm.* 49. Sedens aduersus fratrem tuum loquebaris, & aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum. *Can.* 1. Filij matris meæ pugnauerunt contra me.

Et noluerunt] Tangit hic inobedientiam rebellium, & pœnam eorum [Et noluerunt attendere] hoc est, ad me tendere per deuotionem & voluntatem. *Iob* 21. Dixerunt Domino Deo, Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus [& auerterunt scapulam recedentes] à me scilicet. *Isa* 1. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. *Glossa*, ex habitu corporis mea improperia respuentes [& aures suas aggrauarunt] contra verbum scilicet, ne audirent. *Isa.* 6. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude: ne forte videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos.

Et cor suum posuerunt] in obstinatione scilicet [vt adamantem] qui nec duro frangitur, nec molli emollitur. *Act.* 7. Dura ceruice & incircuncisis cordibus & auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis [ne audirent legem] quæ scilicet regula est operum. Contra quod dicitur in *Psal.* 77. Attendite popule meus legem meam, inclinate aurem vestram in verba oris mei. Et hoc est quod sequitur [& verba quæ misit Dominus exercituum] qui scilicet potens est, & exequens per ministros [in Spiritu sancto suo] qui scilicet inspirauit Prophetas. 2. *Pet.* 1. Non voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritu sancto inspirati, loquuti sunt sancti Dei homines [per manum] hoc est, opera testificantia [Prophetarum priorum] *Luc.* 1. Sicut locutus est per os sanctorum qui à seculo sunt, Prophetarum eius. Et subdit pœnam.

Et facta est indignatio magna à Domino Deo exercituum] in gratiæ scilicet subtractione. *Psal.* 29. Ira in indignatione [& factum est] scilicet in effectu [sicut locutus est] sup. per Prophetas. *Isaia* 31. Ipse sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit [&] sup. ideo [sicut non audierunt] sup. voces Prophetarum [sic clamabunt, & non exaudiam, dicit Dominus exercituum] *Prouerb.* 1. Tunc inuocabunt, & non exaudiam: mane consurgent, & non inuenient me: eo quod exosam habuerunt disciplinam, & timorem Domini non susceperunt.

Et dispersi eos per omnia regna] in captiuitate scilicet *Deute.* 28. Disperdet te Deus in omnes populos, à summitate terræ vsque ad terminos eius [quæ nesciunt] vt scilicet ex notitia vel amicitia nullam inueniant misericordiam. *Deut.* 28. Adducet Dominus super te gentem de longinquo, & de extremis terræ finibus in similitudinem aquilæ volantis cum impetu, cuius linguam intelligere non possis, gentem procacissimam quæ non deferat seni, nec misereatur paruuli. Et hoc est quod sequitur [& terra desolata est ab eis] hoc est, propter eos omnis Iudæa scilicet. *Isa.* 1. Regionem vestram coram vobis alieni deuorant, & desolabitur sicut in vastitate hostili [eo quod non esset transiens & reuertens] sicut, supple, aliquando fuit per frequentiam hominum. *Thren.* 1. Viæ Sion lugent, eo quòd non sint qui veniant ad solennitatem [& posuerunt terram desiderabilem] præ omnibus scilicet terris optimam [in desertum] *Iere.* 2. Induxit vos in terram Carmeli; vt comederetis fructus eius, & ingressi contaminastis terram meam, & hæreditatem meam posuistis in abominationem. Hoc sub eisdem authoritatibus potest dici de Prælatis Ecclesiarum, qui propter suos nepotulos & complices facinorum, totam Ecclesiam bonis personis destituerunt.

Prælatus iniquus depopulator est Ecclesiæ.

CAPVT. VIII.

CAPVT VIII.

Et factum est verbum Domini.

Hic tangit promissiones factas vere sanctificatis & diuiditur hæc pars in duo, scilicet, in præmissam de beneficiis conferendis, & conclusionem de conforıatione ad opus *ibi* [Confortentur manus vestræ] In prima tria sunt, scilicet, ex quo sicut inclinante faciat bona, & in quibus sint promissa bona *ibi* [Hæc dicit Dominus exercituum] Ad hæc tertio, quomodo implebuntur promissa bona *ibi* [Hæc dicit Dominus exercituum, ecce ego saluabo.

Et factum est verbum Domini exercituum, dicens] Confirmatio est sequentis sermonis, & intelligitur factum ad Zachariam per inspirationem. *2. Pet.* 1 Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes [Hæc dicit Dominus exercituum] *Lucæ* 10. Qui vos audit, me audit [Zelatus sum Sion zelo magno] Zelus est amor boni cum indignatione contrarij. Magnus zelus est nihil relinquens de contrario impunitum, & purgato contrario, nihil relinquens de bonis quod non conferat. *Isaie* 9. Zelus Domini exercituum faciet hoc [& indignatione magna zelatus sum eam] puniens scilicet omnia quæ deliquit, & purgans per captiuitatem. *Prouerb.* 6. Zelus & furor viri non parcet in die vindictæ. *Zacha* 1. Zelatus sum Ierusalem & Sion zelo magno, & ita magna ego irascar super gentes opulentas. Et ex quo compleui iram per peccati purgationem, restat vt ostendam amorem, qui altera pars zeli est. *Hieronymus.* Quantum prius indignatus sum, quod à multis amatoribus corrupta, thorum meum maculauerat: tanto nunc amplius zelo eam, quia egit pœnitentiam.

Zelus magnus.

Et reuersus sum ad Sion] *Oseæ vltimo.* Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontance: quoniam auersus est furor meus ab eis [& habitabo in medio Ierusalem] templo scilicet ædificato, vel in Ecclesia. *Ioan.* 14. Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus [& vocabitur Ierusalem] à conuersatione ciuium nominata [ciuitas veritatis] triplicis scilicet, vitæ, iustitiæ, iudicij & doctrinæ. *Isaie* 1. Post hæc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis [& Mons domus Domini exercituum] supple, vocabitur [Mons sanctificatus] quadruplici sanctitate, scilicet, munditiæ à carnali concupiscentia, virtutis in confirmatione boni operis, spiritualitatis in abiectione appetitus terrenorum, religionis in scientia, & custodia diuinorum ad cultum Dei pertinentium. Sanctitas enim, vt dicit *Dionysius*, est ab omini inquinamento libera munditia. *Leuit.* 19. Sancti estote: quoniam ego sanctus sum. Sanctum etiam est edicto principis confirmatum. *Ecci* 24. In plenitudine Sanctorum detentio mea. Sanctum etiam est idem quod agios, hoc est, sine terra, terra enim polluit. *Heb.* 7. Sanctus innocens & impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælo factus. Sanctitas etiam est, vt dicit *Philosophus*, scire faciens quæ ad Deum iusta. *Sap.* 10. Dedit illi scientiam Sanctorum, honestauit illum in laboribus. Mons autem est per eminentiam vitæ intellectus & affectus, domus Domini fide fundata, spe erecta, charitate consummata. *Iere.* 31. Benedicat tibi Dominus pulchitudo iustitiæ, mons sanctus. *Gen.* 19. Non stes in omni circa regione, sed in monte saluum te fac. Et subdit in quibus bonis sit promissio.

Hæc dicit Dominus exercituum] *Tit.* 1. Quam promisit qui non mentitur Deus [Adhuc habitabunt senes] non tantum canitie corporis, sed etiam mentis [& anus] mulieres scilicet, in quibus defecit lasciuia *Tobie* 3. Nunquam cum ludentibus me miscui, neque cum his qui in leuitate ambulant, participem me præbui [in plateis Ierusalem] in omni scilicet latitudine, ciuitatis, vel Ecclesiæ. *Sap.* 4. Senectus venerabilis, non est diuturna, nec numero annorum computata: cani autem sunt sensus hominis, & ætas senectutis, vita immaculata. Sicut dictum est *Danie.* 13. Cum esset puer: Sede in medio nostrum, & indica nobis: quia tibi Deus contulit honorem senectutis, & viri [baculus in manu eius] *Hieronymus*. Tanta erit prosperitas omnium rerum, vt nullo hoste remanente, vtérque sexus vsque ad vltimam ætatem perueniat, & trementes artus baculo regente sustentet. Et hoc est quod sequitur [præ multitudine dierum] Non dicit, Noctium: quia tota vita iustorum lucida est. *Psalm.* 36. Nouit Dominus dies immaculatorum. *Isaie* 65. Non erit tibi amplius infans dierum, & senex qui non impleat dies suos: puer enim centum annorum morietur [& plateæ ciuitatis] Ierusalem & omnium aliarum scilicet [complebuntur infantibus] & literaliter & spiritualiter, de quibus dicitur 1. *Pet.* 2. Quasi modo geniti infantes, rationabiles, & sine dolo, lac concupiscite: vt in eo crescatis [& puellis ludentibus in plateis eius] Puellæ dicuntur pudoratæ animæ, pudicitiam diligentes. Ludentes dicuntur in iucunditate laudis diuinæ. *Iere.* 30. Ædificabitur ciuitas in excelso suo, & templum iuxta ordinem suum fundabitur, & egredietur laus de eis, vóxque ludentium. Et respondet obiectioni quæ posset fieri, quod tam miseram gentem difficile esset tantum exaltari.

Pacis & prosperitatis argumenta.

Hæc dicit Dominus exercituum] qui omnia potest [si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi huius] qui scilicet omnia secundum humanam infirmitatem iudicat [in diebus illis] futuræ scilicet prosperitatis. Vnde *Isa.* 49. dit: Nunquid tolletur à forti præda, aut quod captum fuerit à robusto, saluum esse poterit? [Nunquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum?] *Esther* 13. Non est qui possit resistere tuæ voluntati. *Gen* 18. Num Deo quicquam erit difficile? *Luc.* 1. Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Quomodo autem hoc fiat, subdit.

Voluntati diuinæ nihil obsistit.

Hæc dicit Dominus exercituum] Qui omnia potest [Ecce ego saluabo populum meum] ab hoste scilicet captiuante liberabo, & literaliter & spiritualiter. *Iere* 31. Redimet Dominus Iacob, & liberabit eum de manu potentioris [de terra Orientis] hoc est, ab Orientali plaga. *Isa.* 43. Ab Oriente adducam semen tuum, & ab Occidente congregabo te. Dicam Aquiloni, Da: & Austro, Noli prohibere. *Matth.* 8. Multi venient ab Oriente & Occidente, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum [& adducam eos] ad patriam scilicet, vel ad fidem. *Deut* 32. Dominus

pus solus ductor eius fuit. *Isaiæ* 63. Sicut adduxisti populum tuum vt faceres tibi nomen gloriæ [& habitabunt in medio Ierusalem] literaliter, vel spiritualiter in Ecclesia vndique stipati suffragiis Sanctorum, *Psal.* 83. Beati qui habitant in domo tua Domine, in secula seculorum laudabunt te. *Tob.* 13. Beatus ero si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndam claritatem Ierusalem [& erunt mihi in populum] obedientem scilicet [& ego ero eis in Deum] propitium scilicet, & exaudientem preces eorum. *Apoc.* 21. Ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Et subdit conclusionem ex omnibus his.

Hæc dicit Dominus exercituum: Confortentur] supple, ergo [manus vestræ] vt scilicet operi Dei fortiter insistatis. *Eccle.* 9. Quodcunque potest manus tua instanter operare. *Hebr.* 12. Remissas manus, & genua erigite soluta, & gressus rectos facite pedibus vestris [qui auditis in diebus his sermones istos] de ædificatione scilicet templi [per os Prophetarum] *Aggei scilicet, & Zachariæ. Lucæ* 1. Sicut locutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt, Prophetarum eius [in die qua fundata est domus Domini] In die enim illo, secundo anno Darij Prophetæ prophetabant. *Matth.* 7. Assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suam supra petram. Locuti sunt, inquam, Prophetæ [vt templum ædificaretur] velociter, supple. *Iere.* 48. Maledictus vir qui facit opus Domini fraudulenter. *Prou.* 22. Vidisti virum velocem in opere suo, coram regibus stabit, & non erit ante ignobiles. Et vt hoc fiat, subdit rationem ex infortunio scilicet temporis præteriti ante ædificationem, & prosperitate temporis futuri post ædificationem, & ex hoc redit ad confortandum ad opus.

Opus Dei non segniter exequendum.

Siquidem] pro, certè [ante dies illos] id est, antequam templum fundaretur [merces hominum non erat] hoc est, labores hominum ad mercedem non conuertebantur. *Aggæi* 1. Seminastis multum, & intulistis parum: comedistis, & non estis satiati. Et post pauca: Et qui mercedes congregauit, misit eas in saccum pertusum [neque introeunti] in ciuitatem, supple [neque exeunti erat pax præ tribulatione] hostium scilicet. *Isa.* 48. Non est pax impiis, dicit Dominus [& diuisi omnes homines] hoc est, corde diuisos feci [vnumquemque contra proximum suum] scilicet, matrem in filiam, & patrem in filium, & è conuerso. *Matth.* 10. Nolite arbitrari, quoniam veni pacem mittere in terram: non veni pacem mittere, sed gladium. *Apocal.* 6. Datum est ei vt sumeret pacem de terra, & vt inuicem se interficiant.

Discordia salubris.

Nunc autem iuxta dies priores] patrum scilicet antiquorum, quibus multa beneficia contuli [ego faciam reliquiis populi huius, dicit Dominus exercituum] reuersis scilicet de captiuitate. *Ioel* 2. Ecce, ego mittam vobis frumentum, vinum, & oleum, & replebimini in eis [sed semen pacis erit] hoc est, cuius fructus in pace congregabitur. *Isa.* 9. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis [vinea dabit fructum suum] plantata scilicet de vitis spiritualibus, dabit fructum æternorum gaudiorum. *Oseæ* 10. Vitis frondosa Israel, fructus adæquatus est ei [& terra dabit germen suum] hoc est, ex semine verbi Dei corda germinabunt. *Isa.* 4. Erit germen Domini in magnificentia, & fructus terræ sublimis [& cæli] hoc est, cælestes Sancti, & Angeli per impertationem gratiæ [dabunt rorem suum] *Isa.* 45. Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet Saluatorem. Alia translatio, salutem. *Gen.* 27. In pinguedine terræ & in rore cæli desuper, erit benedictio tua [& possidere faciam] hoc est, ad nutum habere [reliquias populi huius] reuertentis de captiuitate Babylonis, vel diaboli [vniuersa hæc] *Ierem.* 31. Inebriabo animam Sacerdotum pinguedine, & populus meus bonis adimplebitur.

Et erit] Tangit hic qualiter maledictionem conuertet in benedictionem [sicut eratis maledictio] hoc est, maledicti [in Gentibus] hoc est, inter Gentes. Gentes enim maledicebant eis, quod ad iracundiam prouocauerant Deum. Vnde *Thren.* 4. Recedite polluti, clamauerunt eis, recedite, abite, nolite tangere [domus Iuda] hoc est, ô duæ tribus [& domus Israel] hoc est, ô decem tribus [sic saluabo vos] ab hostibus scilicet liberando. *Psal.* 105. Saluos fac nos Domine, & congrega nos de nationibus [& eritis benedictio] hoc est, benedicti. Sic ergo conuertitur maledictio in benedictionem. *Glossa* vult, quòd tempore persecutionis maledicuntur Sancti: quæ maledictio postea tempore pacis in benedictionem conuertitur. *Machab.* 5. Beati eritis cum maledixerint vobis homines. *Gene.* 27. Qui maledixerit tibi, sit ille maledictus: & qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur. Ex his reuertitur ad conclusionem, inferens [nolite timere] aduersarios scilicet rebellantes. *Matt.* 10. Nolite timere eos qui occidunt corpus. *Psalm.* 117. Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo [confortentur manus vestræ] vt scilicet impleant opera quæ cœperunt. *Prouerb. vltim.* Manum suam misit ad fortia.

Sanctorum maledictio in benedictionem conuertitur.

Quia hæc dicit Dominus exercituum] *Glossa*, qui potest implere quod promittit [sicut cogitaui vt affligerem vos] captiuitate scilicet, & fame, & peste, & gladio, cum ad iracundiam prouocassent me patres vestri] peccatis scilicet, dicit Dominus, qui omne quod dicit, implebit [& non sum misertus] misericordia scilicet liberante, quamuis misertus sim, misericordia relaxante: quia scilicet citra condignum puniui [sic conuersus] modo scilicet, hoc est, placatus [cogitaui in diebus istis] purgato scilicet peccato per captiuitatem & pœnitentiam [vt benefaciam Ierusalem] regno scilicet, & sacerdotio [& domui Iuda] hoc est, duabus tribubus. *Iere.* 29. Ego scio cogitationes quas ego cogito super vos, ait Dominus, cogitationes pacis, & non afflictionis. Sic promittitur Sanctis *Ioan.* 16. Tristitia vestra conuertetur in gaudium [nolite timere] *Isaiæ* 51. Quis tu vt timeas ab homine mortali?

Punit Deus citra condignè.

Hæc sunt ergo verba quæ facietis] ex præcepto scilicet Domini [loquimini veritatem] corde, ore, & opere: ita scilicet, quod hæc faciat [vnusquisque cum proximo suo] *Ephes.* 4. Deponentes omne mendacium, loquimini veritatem, vnusquisque cum proximo suo: quoniam sumus inuicem membra [veritatem] iudicij, vitæ, & doctrinæ [& iudicium pacis] hoc est, iudicium quod discordes ad pacem reducit per æquitatem iustitiæ [iudicate in portis vestris] præcepti sunt enim iudices constitui in portis *Deuter.* 16. eo quod in portis de facili forenses iudicium inuenirent. *Prouerb. vltimo* Nobilis in portis vir eius, quando sederit cum senatoribus terræ [& vnusquisque malum contra amicum suum] Amicus dicitur quemcumque diligere debemus.

Iudex in porta cur constitutus.

debemus. *Leuit*.19. *& Matth*. 22. Diliges proximum tuuo ſicut teipſum[ne cogitetis in cordibus veſtris]quia ſi non cogitatis, nec dicitis, nec facitis. *Iſa*.1. Auferte malum cogitatioonm veſtrarum ab oculis meis[& iuramentum mendax ne diligatis] *Exod*.20. Non habebit inſontem qui nomen Dei in vanum aſſumpſerit [omnia enim hæc ſunt quæ odi, dicit Dominus]tanta enim eſt iuſtitia diuina, quod peccatum amare non poterit. *Habac*.1 Mundi ſunt oculi tui ne videas malum, & reſpicere ad iniquitatem non poteris.

Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me, dicens]Hic incipit reſpondere ad quæſtionem principum [Hæc dicit Dominus exercituum] qui potens eſt complere omne quod dicit [Ieiunium quarti]qui apud nos Iulius dicitur. Tunc duabus de cauſis ieiunabant Iudæi. Vna : quia tunc Moyſes deſcendens de monte propter idololatriam populi tabulas conſcriptas digito Dei ad radices montis confregit *Exod*.31. Secunda cauſa fuit: quia tunc rupti fuerunt muri Ieruſalem *Iere*.30. [& ieiunium quinti] hoc eſt Auguſti apud nos. Tunc tiam duabus de cauſis ieiunabant Iudæi. Vna quidem fuit : quia exploratoribus miſſis à Moyſe, & terrorem nuntiantibus facta eſt triſtitia populi *Num*.14. Secunda : quia illa die combuſta eſt ciuitas à Nabuzardan *Ierem*.39. [& ieiunium ſeptimi] qui apud nos Octobris dicitur. Tunc enim ieiunabant Iudæi pro interfectione Godoliæ, de quo ſperabatur, quod deberet congregare reliquias populi *Iere* 41. [& ieiunium decimi]qui apud nos Ianuarius dicitur. Tunc enim ieiunabant Iudæi : eo quòd tunc Ezechiel & cæteri concaptiui in Babylone, nuntio ſibi miſſo audierunt, quod Ieruſalem capta eſſet, & deſtructa *Ezech*.33. Et ſubiungit reſponſum[Erit domui Iuda]hoc eſt, duabus tribubus [in gaudium]cordis [& in lætitiam]corporis [& in ſolennitates præclaras] ſupple, in condenſo populi communiter celebratas. *Pſalm*.117. Conſtituite diem ſolennem in condenſis. Ex hinc inſtituta ſunt ieiunia quatuor temporum, quæ in finibus quatuor quartarum anni celebrat Eccleſia. Iudæi enim initia menſium ieiunabant pro primitiis illius menſis, & hæc erant dies duodecim in anno, quos duodecim Eccleſia per quatuor ternos diuidit, ne iudaizare videatur: in tertio menſe cuiuſlibet quartæ anni, tres dies ieiunandas inſtituens, hoc eſt, à Ianuario in tertio, ab Aprili io tertio, à Iulio in tertio, ab Octobri in tertio, vt in primitiis quartarum, primitias Deo exoluat, ſicut decimam ſoluit ieiunio Quadrageſimæ. *Iere* 2. Sanctus Iſraël Domino primitiæ frugum eius[veritatem tantum]hoc eſt, rectitudinem oris & operis [& pacem] ad proximum [diligite] *Iſaia* 38. Obſecro, Domine, memento quòd ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum eſt in oculis tuis fecerim. *Hebr*. 12. Pacem ſequimini, & ſanctimoniam ſine qua nemo videbit Deum [hæc dicit Dominus exercituum]Confirmatio ſermonis eſt[vſquequo veniant populi] de omnibus ſcilicet terrarum finibus ad Eccleſiam. *Iſa*.2. Ibunt populi multi, & dicent : Venite aſcendamus ad montem Domini]& habitent in ciuitatibus multis]ſupple, prius deſolatis, hoc eſt, in diuerſis viuendi modis Eccleſiæ. *Iſa*.62. Terra tua inhabitabitur [& vadant habitatores] terræ ſcilicet [vnus ad alterum] ſupple, inuitans eum[dicentes] *Apoc.vltim*. Qui audit, dicat, Veni

Ieiunium quarti, cur obſeruatũ à Iudæis. Ieiunium quinti. Ieiunium ſeptimi. Ieiunium decimi.

Ieiunia quatuor temporum, cur inſtituta.

[eamus & deprecemur faciem Domini] hoc eſt, præſentiam gratiæ eius *Iſa*.2. Venite, aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob [& quæramus Dominum exercituum] hoc eſt, gratiam eius. *Oſea* 6. Venite, reuertamur ad Deum: quia ipſe cepit, & ſaluabit nos : percutiet, & curabit nos. Et, ſupple, ille reſpondit ſic inuitatus [vadam etiam ego]*Cant*.1. Trahe me poſt te, curremus in odorem vnguentorum tuorum [& venient populi multi]*Iſa*.2. Fluent ad eum omnes gentes [& gentes robuſtæ]reges ſcilicet, & principes, & martyres. *Iſa*.60. Gens & regnum quod non ſeruierit tibi, peribit [ad quærendum Dominum exercituum in Ieruſalem]in Eccleſia ſcilicet. *Gloſſa interlinearis*. Non eſt locus ſacrificij extra Eccleſiam. *Iſa*.55. Quærite Dominum dum inueniri poteſt[& ad deprecandam faciem Domini]*Pſal*.104. Quærite faciem eius ſemper [Hæc dicit Dominus exercituum]de frequentia ſcilicet venientium [in diebus illis] quando ſcilicet clara gratia lucebit in Chriſto [In quibus apprehendent decem homines]*Hieronymus*, qui quinque ſenſibus geminatis bene vtuntur. Quinque enim ſunt ſenſus exteriores, viſus, auditus, olfactus, guſtus, & tactus : & quinque interiores, ſenſus communis, imaginatio, phantaſia, æſtimatiua, & memoria. Qui ergo ſenſibus exterioribus nihil illicitum haurit, & ſenſibus interioribus nihil illicitum cordi repræſentat, bene vtitur ſenſibus, & ille eſt decem homines: vel decem homines ſunt, decalogum implentes. *Baruch* 4. Sicut fuerunt ſenſus veſtri vt erraretis à Deo, decies tantum conuertentes, requiretis eum [ex omnibus linguis Gentium] *Actor*.10. Non eſt perſonarum acceptor Deus : ſed in omni gente qui timet Deum, & operatur iuſtitiam, acceptus eſt illi[& apprehendent fimbriam viri Iudæi]hoc non eſt impletum niſi de Chriſto. *Matth*.14. Rogantes vt vel fimbriam veſtimenti eius tangerent. Chriſtus enim ſolus fuit vir. *Eccl*.7. Virum de mille vnum repperi. Solus fuit Iudæus confitens & glorificans Patrem. *Ioan*.17. Ego te clarificaui ſuper terram, opus conſummaui quod dediſti mihi vt facerem[dicentes, Ibimus vobiſcum]*Cato*. Cum bonis ambula. *Eccl*.17. In partes vade ſeculi ſancti, cum viuis & dantibus confeſſionem [audiuimus enim] per Prophetas & Apoſtolos prædicantes. *Rom*.10. Fides ex auditu, auditus autem per verbum Chriſti [quoniam Dominus vobiſcum eſt] *Iſa*.7. Vocabis nomen eius, Emanuel, quod eſt nobiſcum Deus. *Rom*.8. Si Deus pro nobis, quis contra nos?

Extra Eccleſiam nullus eſt locus ſacrificij.

Quinque ſenſus exteriores, & totidem interiores.

Chriſtus ſolus vir Iudæus.

Capvt. IX.

Onus verbi Domini.

Hic deſcribuntur ea quæ facta ſunt ſub Græcis populo Iudæorum, & diuiditur in partes tres, in quarum prima tangitur onus æmulorum, in ſecunda pax Regis Sanctorum *ibi*[Exulta ſatis] In tertia reuocatio ad patriam captiuorum *ibi* [Conuertimini ad munitionem] Prima harum diuiditur in titulum, & in prophetiam. Titulus duo continet: oppreſſionem, & oppreſſionis rationem.

nem. Opreſſio tria habet, ſcilicet, oppreſſionem, veritatis confirmationem, & quos opprimet.

Onus] hoc eſt, prophetia quæ modo ſcribetur, erit onus. 3. *Regum* 12. Patertuus impoſuit nobis onus grauiſſimom. *Iſa.* 58. Omne onus dirumpe. *Pſal.* 37. Sicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me. *Septuaginta* habent, Maſſa propter pondus grauaminis [verbi Domini] & ideo verum eſt quod erit. *Tobiæ vltimo* Non excidit verbum Domini [in terra Hadrach] hoc eſt, Syria. Hadh enim interpretatur auſterum, Rach molle: vnde Hadrach & onus ſignificat, & cauſam oneris : mollities enim cauſa fuit oneris. Mollis vero eſt qui ad omnem concupiſcentiam priuſquam tentetur, emollitur & diffluit. *Iere.* 31. Vſquequo deliciis diſſolueris filia vaga? *Iſa.* 47. Non vocaberis vltra mol-

Mollis quis cenſeatur. lis & tenera. Mollis enim ſecundum *Philoſophum*, peior eſt intemperato & incontinente : vnde propter mollitiem auſterum onus imponitur. *Apoca.* 2. dicitur de Iezabel quæ fluxus ſterquilinij interpretatur : Ecce ego mittam eam in lectum : & qui fornicantur cum ea, in amaritudine maxima erunt [& Damaſci] quæ eſt metropolis Syriæ [requiei eius] id eſt, oneris. Ibi enim ſtabiletur & quieſcet & fundabitur. *Iſa.* 30. Erit tranſitus virgæ fundatus, quam requieſcere faciet Dominus ſuper eum,

Damaſcus. hoc eſt, ſtare vt continuo affligat Damaſcus potus ſanguinis interpretatur, & ſignificat eos qui in corruptione ſanguinis delectantur, qui onere Domini prementur. Quædam *Gloſſa* dicit, requiei eius, hoc eſt Dei : ſed moralis eſt, & intelligitur de conuerſis à corruptione carnis & ſanguinis, in quibus requieſcit Deus, ſicut in Maria Magdalena. *Gregorius.* Ad ipſius quippe mentem exultim confugerat, quam poſt vitiorum ignes, pœnitentiæ temperies refrigerabat. Et ſubdit rationem.

Quia Dominus eſt oculus hominis] hoc eſt, omnia acta hominis conſpiciens. *Ecci.* 23. Oculi Domini multo plus lucidores ſunt ſuper ſolem, circumſpicientes omnes vias hominum [& omnium tribuum Iſraël] ſupple, eſt oculus, conſiderans iniurias quæ fiunt Sanctis. *Iere.* 2. Sanctus Iſraël Domino, primitiæ fugum eius : omnes qui deuorant eum, delinquunt : mala autem venient ſuper eos. Et tangit aliam metropolim.

Emath quoque io terminis eius] ſupple, eſt,

Antiochia. & ad illam tranſibit onus. Eſt autem Antiochia, quæ profunditas interpretatur, & profundatos in carnalibus vitiis ſignificat, qui ſunt in terminis Damaſci, hoc eſt, potus ſanguinis. *Pſal.* 68. Infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia [&

Tyrus. Tyrus] ciuitas in mari ſita, cuius onus deſcribitur *Iſa.* 23. *Ezech.* 27. & 28. Interpretatur autem anguſtia, & ſignificat eos qui in anguſtia & ſolicitudine rerum temporalium ſunt omni tempore, qui onere Domini prementur. *Iob* 20. Si aſcenderit vſque in cælum ſuperbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quaſi ſterquilinium in fine perdetur. Et poſt pauca : Diuitias quas deuorauit, euomet, & de ventre eius extrahet eas Deus. Et quia Tyrus

Sidon. eſt in Sidone, ideo ſubdit [& Sidon] prouincia enim Sidonia vocabatur, cuius Tyrus erat metropolis : interpretatur autem venatio, & ſignificat eos qui animas diabolo venantur, ad quos tranſibit onus Domini, *Thren.* 3. Venatione ceperunt me quaſi auem. Hoc ſignificatum eſt *Gene.* 25 vbi dicitur quòd Eſau (qui malus fuit) factus eſt vir gnarus venandi. Iacob autem vir ſimplex, habitans in tabernaculis. *Gloſſa* tamen exponit de Gentibus, ab his vitiis conuerſis, qui requies Domini efficiuntur, ſicut paulo ante dictum eſt. Cauſam autem quare tranſit ad eos onus, ſubdit.

Aſſumpſerunt ſibi quippe ſapientiam valde] In hoc quod dicit, aſſumpſerunt, notat quod ex dono Dei non habuerunt : & ideo ſapientia illa mundana eſt, de qua dicitur Iacob. 3. Non eſt enim iſta ſapientia de ſurſum deſcendens à Patre luminum, ſed terrena, animalis, diabolica, & ideo eſt aſtutia multiplicandi terrena. *Abdiæ* 3. Perdam ſapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Eſau. In hoc quod dicit, valde, notat quod ſubtiles erant ad hoc. 1. ad Corinthios 1. Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. *Iſa.* 19. Confundentur plectentes & texentes ſubtilia.

Et ædificauit Tyrus munitionem ſuam] diuitiis enim ſe muniunt contra futuras neceſſitates & Deum, ſed hoc non valet. 2. Corinth. 10. Arma noſtræ militiæ non ſunt carnalia, ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum, conſilia deſtruentes, & omnem altitudinẽ extollentem ſe aduerſus ſcientiã Dei. Sic munitus fuit ille diues, qui dixit *Luca.* 12. Anima, habes multa bona repoſita in annos plurimos, comede, bibe, & epulare. In quo autem munierunt ſe, ſubdit [&] id eſt, quia [coaceruauerunt argentum quaſi humum] Hyperbole eſt, plus dicit, & minus ſignificat, hoc eſt, ita multiplicauerunt vt calcarent ſuper argentum, quaſi ſuper humum [& aurum vt lutum platearum] hoc eſt, vt præ abundantia vile reputaretur, quod ad literam auari faciunt. *Eccle.* 2. Coaceruaui mihi argentum & aurum, & ſubſtantias regum & prouinciarum. *Baruch* 3. Argentum theſaurizant & aurum, io quo confidunt homines, & oon eſt finis acquiſitionis eorum. *Iob* 6. Poſſident aurum, & replent domos ſuas argento. *Habac.* 2. Væ qui multiplicat non ſua. Vt quid etiam aggrauat contra ſe denſum lutum?

Ecce Dominus poſſidebit eam] Tyrum ſcilicet, hoc eſt, poſſidere faciet ab alienis dominis. *Luc.* 12. Hac nocte repetent animam tuam, & quæ præparaſti cuius erunt? *Iſaia* 19. Tradam Ægyptum in manus dominorum crudelium [& percutiet in mari fortitudinem eius] per Alexandrum ſcilicet qui inſulam Tyri terræ coæquauit, & deſtruxit, Vel ſpiritualiter per diabolum. *Iſaia* 23. Quis cogitauit hoc ſuper Tyrum quondam coronatam, cuius negotiatores principes, inſtitores eius inclyti terræ? Dominus exercituum cogitauit hoc, vt detraheret ſuperbiam omnis gloriæ [& hæc igni deuorabitur] ad literam Alexander ſuccendit Tyrum, & Deus ſuccendit auaros. *Pſalm.* 139. In ignem deiicies eos, in miſeriis non ſubſiſtent. *Matth.* 25. Ite maledicti in ignem æternum.

Videbit Aſcalon] Tranſit ad terram Philiſthinorum, quæ receptura erat onus, eo quod vicina erat Syriæ, & loco, & peccato [videbit Aſcaloo] ciuitas ſcilicet Philiſthinorum, quæ ignis ignobilis interpretatur, videbit (ioquam) ſuccenſam Tyrum [& timebit] ſibi, ſupple, vt dum fortior reſiſtere non potuit, ne & ipſa ſuccumbat. *Iſa.* 20. Hæccine erat ſpes noſtra, ad quos confugimus in auxilium, vt liberent nos à rege Aſſyriorum : & quomodo effugere poterimus oos? [& Gaza] ſupple, videbit ardentem, quæ fortis ioterpretatur, & ſecunda ciuitas fuit Philiſthinorum [& dolebit nimis] deſperans ſcilicet de ſua euaſione. *Luce* 23. Si io vi- *Aſcalon.*

ridi

ridi ligno hoc faciunt, in arido quid fiet? [& Accaron] tertia ciuitas Philisthinorum, videbit, supple, Tyrum ardentem, & in hoc cognoscet [quoniam confusa est spes eius] *Sap.* 5. Spes impij tanquam lanugo quæ à vento tollitur. *Iob* 40. Ecce spes eius frustrabitur eum. Interpretatur autẽ Accaron sterilis, vel eradicata, & gloriam mundi significat. *Sap.* 4. Adulterinæ plantationes non dabunt radices altas [& peribit rex de Gaza] quæ fuit metropolis Philisthinorum, & interitum regni mundi significat. *Ieremiæ* 13. Dic regi & dominatrici: Humiliamini, sedete in terra, quoniam descendit de capite vestro corona gloriæ vestræ [& Ascalon non habitabitur] destruente scilicet Deo. *Isaiæ* 25. Posuisti ciuitatem in tumulum, vrbem fortem in ruinam.

Accaron.

Et sedebit separator] id est, possessionum diuisor, Alexander scilicet vt victor [in Azoto] tamquam rex, qui militibus suis possessiones Philisthinorum distribuet, vel Dominus qui separat grana à paleis. *Lucæ* 3. Cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam. In Azoto autem sedet tãquam iudicans eam, quæ ignis mamillæ interpretatur: libidinosos enim condemnabit. *Isaiæ* 50. Ecce vos omnes accendentes ignem accincti flãmis, ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis vobis [& sic] supple [disperdam superbiam Philisthinorum] *Iob* 40. Disperge superbos in furore tuo, & respiciens omnem arrogantem humilia.

Azotum.

Et auferam sanguinem eius de ore eius] ne scilicet de cætero innocentes masticare possit. *Psal.* 29. De ore leonis libera me Domine. *Iob* 21. Conterebam molas iniqui, & de dentibus eius auferebam prædam [& abominationes eius] hoc est, abominabilia peccata [de medio dentium eius] supple, auferam. *Prouerb.* 30. Est generatio quæ pro dentibus habet gladios, & commandit molaribus suis, vt comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus [& relinquetur etiam ipse] scilicet separator [Deo nostro] Et videtur tangere quod dicit *Magister in historiis, à Beda* accipiens, quòd cum Alexander properaret in Iudæam, in somnis apparuit ei quasi summus Sacerdos pontificalibus indutus, & cum in crastino procederet aduersus Ierusalem, summus Sacerdos pontificalibus indutus processit obuiam ei: & recordatus somnij de equo descendit, summum Pontificem adorauit, & terram Iudæorum protexit. Et hoc est quod sequitur [& erit quasi dux in Iuda] protector scilicet, sicut & in Ecclesia sæpe factum est, quòd persecutores eius, protectores eius effecti sunt [& Accaron] ciuitas scilicet Philisthinorum, supple, erit [quasi Iebusæus] qui scilicet relicto errore aream suam obtulit, in qua templum ædificaretur 2. *Regum vltimo. Isaiæ* 60. Gens & regnum quod non seruierit tibi, peribit.

Et circundabo domum meam] protegendo scilicet [ex his qui militant mihi] Machabæis, vel Apostolis. *Iob* 25. Nunquid est numerus militum eius? & super quem non surgit lumen illius? Militant, dico [euntes] in profectu scilicet virtutis [& reuertentes] in exhibitione gratiarum actionis. *Iob* 38. Nunquid emittes fulgura, & ibunt: & reuertentia dicent tibi, Adsumus. *Ezech.* 1. Animalia ibant, & reuertebantur, in similitudinem fulguris coruscantis [& non transibit super eos] supple, conculcans [vltra exactor] Babylonius, vel diabolus. *Isaiæ* 14. Quomodo cessauit tributum, quieuit exactor? *Iob* 39. Clamorem exactoris non audit [quia nunc vidi in oculis meis] supple, omnia mala quæ fecerunt, & ideo sum testis & iudex. *Psal.* 93. Qui finxit oculum, non considerat, id est, nõne cõsiderat? *Iob* 13. Ecce hæc omnia vidit oculus meus, & audiuit auris mea, & intellexit singula.

Exulta satis] Ostensa depressione inimicorum, ostendit exultationem fidelium in Rege suo, & ostendit primo Regis mansuetudinem & humilitatem, secundo pacem.

Exulta satis filia Sion] hoc est, fidelis anima ad pacis contemplationem pertinens. Satis autem exultare, est pro tanto dono gratias agere [Iubila filia Ierusalem] hoc est, ad æternam pacem pertinens. *Psal.* 80. Exultate Deo adiutori nostro. Item *Psalm.* 99. Iubilate Deo omnis terra [Ecce Rex tuus veniet tibi] hoc est, ad tuam vtilitatem & salutem. *Sopho.* 3. Lauda filia Sion, iubila Israël, lætare & exulta in omni corde, filia Ierusalem. *Amos* 4. Præparare in occursum Dei tui Israël [iustus] opere, verbo, & iudicio. *Iere.* 23. Hoc est nomen quod vocabunt eum Dominus iustus noster [& Saluator] *Matth.* 1. Ipse saluum faciet populum suum à peccatis eorum [ipse pauper] 2. *ad Corinth.* 8. Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi: quia propter vos egenus factus est, cum esset diues, vt vos illius inopia diuites essetis [& ascendens super asinam] quæ Iudaicum populum significat [& super pullum filium asinæ] In vna enim via vtrumque ascendit (*Matth.* 21.) asinam & pullum. Et *Ioan.* 12. Sed pullus Gentilem populum significat, nulla lege frænatum. *Mar.* 11. Super quem nullus hominum sedit, vt sic tanquam prudens sessor vtrumque populum gubernaret.

Et disperdam quadrigam ex Ephraim] Loquitur de pace quæ tempore Christi in toto orbe terrarum facta est, cuius signum est quod dicitur *Luc.* 2. Exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Hanc pacem describit per destructionem instrumentorum bellicorum, quæ sunt quadriga & equus & arcus. Spiritualiter tamen Ephraim frugifer interpretatur, & fructificantes in temporalibus significat: quadriga vero significat quatuor passionibus inordinatis animam subiectam, quas disperdidit Dominus secundum quod præceptum fuit *Iosue* 11. Equos eorum subneruauit, currusque combussit igni. Idem legitur de Dauid 2. *Reg.* 8. & 1. *Para.* 18. Et hoc est quod sequitur [& equum de Ierusalem] Ierusalem enim significat fideles animas, visioni æternæ pacis intendentes: equus vero præcipitem audaciam in malum. *Psal.* 32. Fallax equus ad salutem [& dissipabitur arcus belli] Per arcum intelligitur omne instrumentum bellicum, intelligitur etiam lingua dolosa de longe feriens. *Ezech.* 39. Percutiam arcum in manu sinistra tua, & sagittas in manu dextera tua. *Iere.* 9. Sagitta vulnerans, lingua eorum, dolum locuta est. Causa huius pacis est: quia omnibus venientibus ad vnam fidem, vnus spiritus & vna charitas erit in omnibus eis. *Isa.* 11. Leuabit signum in Nationes, & congregabit profugos Israel, & dispersos Iuda colliget à quatuor plagis terræ. Et auferetur zelus Ephraim, & hostes Iuda peribunt. Ephraim non æmulabitur Iudam, & Iudas nõ pugnabit cõtra Ephraim *Isa.* 2. & *Mich* 4. Conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas

Christus pacificus.

Lingua dolosa ferit vt arcus.

suas

ſuas in falces. Non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium. Et ſubdit de pace.

Et loquetur pacem Gentibus] In prædicatione ſcilicet Euangelij, in cuius fide omnis diſcordia ſectatum, ad vnitatem & pacem reducta eſt. *Pſal.* 84. Loquetur pacem in plebem ſuam, & ſuper Sanctos ſuos, & in eos qui conuertuntur ad cor. *Auguſtinus in lib de ciuitate Dei* 14. Pax cæleſtis ciuitatis eſt concordia fruendi Deo, & inuicem in Deo. Et ſubdit de poteſtate conſeruante pacem.

Omnium diſſidiorum finis lex Euāg. fica.

Et poteſtas eius à mari vſque ad mare] Supple, erit. Et deſcribit terminos terræ promiſſionis, per hos intelligens totius orbis deſcriptionem. Et intelligit à mari mortuo quod eſt ad Orientem, vſque ad mare magnum quod eſt ad Occidentem [& à fluminibus] Riuoruculа & Nilo ſcilicet, quæ ſunt ad Auſtrum [vſque ad fines terræ] verſus Aquilonem, ſupple. Vel forte melius, ab amphitrice vſque ad amphitricem, ab Oriente in Occidentem menſurando, & à paludibus Meothidis, quæ vt flumina in Meridie diffunduntur, vſque ad terminos orbis io Aquilonem. In his enim quatuor terminis tota terra noſtra habitabilis deſcribitur, in qua prædicata eſt fides Chriſti. *Pſal.* 71. Dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum. Item *Pſalm.* 1 u6. A ſolis Ortu vſque ad Occaſum, ab Aquilone & Mari. Quod autem hoc fiat per opus redemptionis ſubdit. Et facit apoſtrophen, loquens ad ipſum regem Chriſtum.

Tu quoque] ô Chriſte [in ſanguioe teſtamenti tui] hoc eſt, quem teſtando per Prophetas promiſiſti fundere. *Dan.* 9. Occidetur Chriſtus, & non erit eius populus qui eum negaturus eſt. *Hebr.* 12. Acceſſiſtis ad ſanguinis aſperſionem, melius loquentem quam Abel [emiſiſti vinctos tuos] vinctos in peccato & in limbo inferni. *Iſa.* 61. Vt prædicarem captiuis indulgentiam, & clauſis apertionem, & prædicarem annum placabilem Domino [de lacu] inferni ſcilicet, vel profundo peccati. *Thren* 3. Lapſa eſt in lacum vita mea, & poſuerunt lapidem ſuper me. *Pſalm.* 39. Eduxit me de lacu miſeriæ & de luto fæcis [in quo non erat aqua] alicuius ſcilicet refrigerij: quia quamuis ignem in limbo non ſentirent, tamen contra carentiam viſionis Dei nullum habebant refrigerium. Hæc eſt aqua quæ exiuit de latere Saluatoris *Ioan.* 19. quæ ab æſtu æſtuantis gehennæ nos educit, ipſum etiam ignem extinguendo à nobis. *Ezech.* 47. Omnia ad quæ peruenerit aqua, viuent. *Pſalm.* 50. Lauabis me, & ſuper niuem dealbabor. *Ezech.* 36. Effundam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis veſtris.

Limbus patrum, expers erat refrigerij.

Conuertimini] Hic conuerſis ad Regem multa bona promittit, quæ in duo diuiduntur. Primo enim promittit victorias ſuper inimicos, ſecundo proſperitatem in temporalibus, ibi iuſta in decimo [Petite pluuiam] Prima habet quatuor paragraphos. In primo ponitur reuocatio captiuorum, in ſecundo victoria inimicorum, in tertio adiutorium diuinum, in quarto regimen tanto paſtore dignum.

Conuertimini ad munitionem vincti ſpei] hoc eſt, ô vincti in Babylone, vel in inferno, vel in peccato, conuertimini redeuntes ad munitionem ſpei, hoc eſt, ad munitam ſpem, vel ad ſpem quæ munit vos, hoc eſt, ad ſpem diuinam, quia omnis alia ſpes vana eſt. *Hebr.* 6. Fortiſſimum habeamus ſolatium, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut animæ anchoram habemus, tutam ac firmam, & incedentem vſque ad interiora velaminis, vbi præcurſor introiuit Ieſus. Et vt libentius conuertantur, adhibet promiſſionem, ſubdens [hodie quoque annuntians] id eſt, hoc præſenti tempore per ora Prophetarum pollicens [duplicia reddam tibi] hoc eſt, victorias & proſperitatem, vel bona corporis & animæ. *Iſa.* 61. In terra ſua duplicia poſſidebunt. *Iſaie* 40. Suſcepit de manu Domini duplicia. Propter hoc dicitur *Eccl.* 36. Da mercedem Domine ſuſtinentibus te, vt Prophetæ tui fideles inoeniantur. *Gloſſa* inducit illud *Rom.* 8. Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Hoc enim tempore, ſolo corpore patimur: in futura vero gloria, duplicia recipimus, quia in corpore & anima glorificamur. Et ſubdit de potentia ſuper inimicos.

Deus premiat vltra condignū.

Quoniam extendi mihi Iudam] & intelligitur de oſtenſione virtutis & fortitudinis, ad ſimilitudinem arcus extenti: quia ſicut arcus fortiſſimas emittit ſagittas, ita ſub Machabæis duæ tribus emiſerunt crebras victorias. *Pſalm.* 137. Super iram inimicorum meorum extendes manum tuam, & ſaluum me faciet dextera tua [quaſi arcum impleui Ephraim] hoc eſt, propter quoſdam de regno Ephraim, hoc eſt, decem tribuum, qui temporibus Ezechiæ redierunt ad cultum Domini, captiuatis iam decem tribubus, quando Ezechias celebrauit Paſcha, ſicut dicitur 2. *Paral.* 30. qui etiam tunc cum duabus tribubus in Babylonem ducti ſunt, & cum eiſdem redierunt, & cum Machabæis pugnauerunt. *Pſal.* 1 t7. Sagittæ potentis acutæ. Sicut enim arcus multum extenſus impletus ſagittis, profunda & crebra infert vulnera: ita illi cum Iuda Machabæo pugnantes, crebra vulnera intulerunt inimicis. Spiritualiter autem intelligitur hoc quod Iudas confitens, & Ephraim fructum ſpiritualem afferens, Prædicator eſt, cuius arcus Scriptura eſt. *Iob* 30. Arcus in manu mea inſtaurabitur. Sagittæ autem implentes arcum, auctoritates congruæ ſunt vnicuique auditorum. *Iſa.* 49. Poſuit me ſicut ſagittam electam, in pharetra ſua abſcondit me.

Arcus myſticus.

Et ſic, ſupple [ſuſcitabo filios tuos Sion] Iudæorum ſcilicet, vel Eccleſiæ [ſuper filios tuos Græcia] de Græcorum enim reliquiis erant Antiochus, Demetrius, Alexander, & cæteri, cum quibus Machabæi pugnauerunt. Vel etiam Apoſtoli ſuper ſapientes mundi ſuſcitati ſunt, & verbo prædicationis præualuerunt eis. 1. *ad Corinth.* 2. Non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis. Item 1. *ad Corinth.* 1. Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo [& ponam te] Iuda ſcilicet, & Ephraim [quaſi gladium fortium] Hoc in Machabæis impletum eſt, & quotidie impletur in Eccleſia, in gladio ſpiritus (quod eſt verbum Dei) pugnante. *Epheſ.* 6. Gladium ſpiritus (quod eſt verbum Dei) aſſumite. *Iſa.* 49. Poſuit ós meum quaſi gladium acutum, ſub vmbra manus ſuæ protexit me. Et tranſit ad auxilium diuinum.

Verbum Dei gladius eſt ſpiritus.

Et Dominus Deus ſuper eos videbitur] Hoc ad literam factum eſt 2. *Machab.* 11. vbi ſic dicitur; Cumque prompto animo pariter ab Ieroſolymis ad

ad bellandum procederent, apparuit præcedens eos eques in veste candida, armis aureis hastam vibrans: tunc simul omnes benedixerunt Dominum misericordem, & conualuerunt animis, non solum homines, sed & bestias ferocissimas & muros ferreos parati penetrare. Ibant igitur prompti de cælo habentes adiutorem, & miserantem super eos Dominum. Leonum autem more impetu irruentes in hostes, prostrauerunt ex eis vndecim millia. Legitur item *ibidem* 10. quòd cum vehemens pugna esset aduersariis, apparuerunt de cælo quinque viri in equis, frænis aureis decori, ducatum Iudæis præstantes: ex quibus duo, Machabæum medium habentes, armis suis circumseptum, incolumem conseruabant: in aduersarios autem tela & fulmina iaciebant, ex quo & cæcitate confusi, & repleti perturbatione cadebant [& exibit vt fulgur gladius eius] Gladius enim edoctus emicat vt fulgur. Hoc etiam verum est de Ecclesia, cuius gladius (quod est verbum Dei) fulgurat exemplis vel miraculis, & incidit in acumen veritatis. *Psal.* 143. Fulgura coruscationes, & dissipabis eos: emitte sagittas tuas, & conturbabis eos. *Iob* 36. Si voluerit extendere nubes quasi tentorium suum, & fulgurare lumine suo desuper, cardines quoque maris operiet, hoc est, mundi.

Et Dominus Deus in tuba canet] hoc est, Sancti in virtute Domini: quia ad literam Machabæi clangebant sacris tubis, quæ in Ecclesia significant tubam prædicationis. *Osea* 8. In gutture tuo sit tuba, quasi aquila super domum Domini. *Numer.* 10. Fac tibi duas tubas ductiles, argenteas, quibus possis conuocare multitudinem in die, quando mouenda sunt castra [& vadet in turbine Austri] hoc est, vadet inuoluendo & constringendo hostes, sicut turbo veniens ab Austro, qui ventus inuolutiuus & tempestuosus est, & significat impetum & inuolutiones Spiritus sancti in spiritualibus. *Isaiæ* 21. Sicut turbines ab Aphrico veniunt, de deserto veniet. Charitas enim in turbine venit, & cum impetu deuotionis.

Dominus exercituum proteget eos] Hebræos scilicet, vel sanctos Prædicatores. *Psal.* 90. Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur [& deuorabunt eos] Hebræi scilicet Græcos, vel Prædicatores suos auditores sibi incorporabunt. *Esther* 11. Lux & sol ortus est, & humiles exaltati sunt, & deuorauerunt inclytos [& subiicient] seruituti suæ, supple [lapidibus fundæ] Iudæi dicunt, quod tanta fuit victoria Machabæorum, quod victis hostibus à Machabæis, etiam à communi populo obruti sunt, & contra fugientes iacti sunt lapides per fundas: sed nos non curamus illas fabulas. Dicimus ergo, quod funda quæ duas chordas habet, & sinum in quo lapis ponitur, rationem perfectam studio sacrarum Scripturarum significat, cuius duæ chordæ sunt ratio in parte vna, studium Scripturæ in parte altera: sinus autem adaptatio ad propositum: lapis autem auctoritas solidæ veritatis & limpidæ: circumrotatio vero fundæ, est collatio & dispositio in corde Prædicatoris. Hæc est funda, in qua Dauid præualuit Philisthæo *Iudicum* 20. Sic fundis lapides ad certum iacientes, vt capillum quoque possent percutere, & nequaquam in alteram partem ictus lapidis deferretur. Quàm precipites autem erant ad pericula, subdit.

Funda mystica.

Et bibentes inebriabuntur quasi vino] hoc est, victores quasi ebrij obliti sui & periculi, contra hostes ferebantur in mortem & periculum. Vinum enim (vt dicit *Philosophus*) bonæ spei facit hominem & audacem. *Cant* 8. Dabo tibi poculum ex vino conditum, & mustum malorum granatorum meorum. 3. *Esd.* 3. Viri, quam præualet vinum omnibus hominibus qui bibunt illud! Et paulo post: O viri, num id est, nonne præualet vinum ei qui sic cogitat facere? [& replebuntur vt phialæ] vino illo scilicet audaciæ & bonæ confidentiæ. *Can.* 5. Comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi [& quasi cornua altaris] supple, replebuntur, quæ semper fuerunt infusa libaminibus. *Septuaginta* sic habent: Bibent sanguinem eorum sicut vinum, & implebunt sicut phialas altaris. Sanguinem enim inimicorum (quia ad honorem Dei fuderunt) quasi libamen Deo obtulerunt.

Vinum pellit formidinem.

Et saluabit eos Dominus Deus eorum] Machabæos scilicet, vel Sanctos [in die illa] lucente scilicet gratia Omnipotentis [vt gregem populi sui] transitiue, hoc est, vt gregem qui est populus suus. *Ezech.* 34 Vos greges mei, oues pascuæ meæ estis, dicit Dominus. *Psal.* 94. Nos populus eius, & oues manus eius. Et horum omnium causam, subdit [quia lapides sancti eleuabuntur super terram eius] & tangit quod habetur 1. *Macha.* 4. & 2. *Macha.* 6. quòd altare prophanatum à Gentibus destruxerunt, & lapides in loco apto posuerunt, donec surgeret Propheta qui annuntiaret de eis: & aliud de lapidibus (quos ferrum non tetigit) erexerunt. Spiritualiter autem lapides sancti, Sancti sunt solidæ vitæ, qui eleuantur super terram, quando principatum accipiunt. *Iob* 5. Cum lapidibus regionum erit pactum tuum. *Isa.* 54. Ponam portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. Quid autem incitet ad tantam audaciam, subdit.

Quid enim bonum eius est] quod scilicet desiderium moueat [& quid pulchrum eius] quod scilicet conuersationem ad honestatem componat [nisi frumentum electorum] hoc est, electis dandum [& vinum germinans virgines] hoc est, virgineas mentes. *Septuaginta.* Quia siquid optimi illius est, & siquid bonum ab eo, frumentum iuuenibus, & vinum boni odoris ad virgines. Et est sensus, quia refectio optima in esculento quæ electis danda est, & optima refectio in poculento quæ virginibus datur ad pulchritudinis cõuersationem, quæ terra sponte gignit, & quæ Deus promittit, ad tantam mouet audaciam. Spiritualiter autem frumentum puritas & dulcedo gratiæ est diuinæ quæ electis datur. *Psal.* 147. Adipe frumenti satiat te, & maxime gratia Sacramenti. Vinum autem conceptus est gaudiorum æternorum, quod virgineas mentes & incorruptas infundit & inebriat. *Cant.* 2. Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem. *Deuterono.* 33. Oculus Iacob in terra frumenti, vini, & olei. *Gene.* 27. Frumento & vino stabiliui eum.

Frumentū & vinum electorum.

CAPVT. X.

CAPVT X.

Petite pluuiam.

IN capitulo isto populo abundantia temporalium promittitur à Domino, si ad ipsum ab idolis conuertantur, & habet quinque paragraphos. In primo à Domino & non ab idolis ostendit hæc esse petenda. In secundo vt digne petant, per visitationes Domini distinctionem bonorum à malis significat *ibi* [Super pastores] In tertio victis hostibus filiorum ad partum deuotionem ostendit reductionem *ibi* [Et confundentur ascensores] In quarto captiuorum ad patriam describit reductionem *ibi*[Sibilabo eis] In quinto in reducendo suæ potentiæ describit magnitudinem *ibi* [Et transibit in maris freto] Dicit ergo.

Pluuia temporanea & serotina.

Petite pluuiam à Domino] non ab idolo [in tempore serotino] Duæ sunt pluuiæ scilicet temporanea quæ descendit vt semina pullulent & in herbam germinent, & serotina quæ descendit ad hoc quod grana tumescant. Vnde *Osea 6.* Veniet vobis tamquam imber temporaneus & sorotinus terræ. Et videtur respondere ad illud *Iere.3.* Quàmobrem prohibitæ sunt stillæ pluuiarum, & serotinos imber non fuit Quia scilicet hæc ab idolis & non à Deo petebatis [& Dominus faciet] supple, plus quàm petitis, dummodo io fide petatis. *Iaco.* 1. Postulet autem in fide nihil hæsitans [niues & pluuiam imbris] *Ephe.* 3. Potens est omnia facere superabundanter quàm petimus aut intelligimus. Vnde petita pluuia dat niues, & pluulam imbris, & herbam. Niues vt humore infundant, & frigiditate terram in superficie restringant, ne beneficium vaporis in visceribus terræ generatum euaporare possit, sed radices plantarum restrictum cogatur inspirare. *Ecci.* 43. Sicut auis deponens ad sedendum, aspergit niuem, & sicut locusta demergens descensus eius. Pulchritudinem candoris eius admirabitur oculus. Pluuia imbris est pluuia leuiter descendens, & salubriter terram infundens. *Iob* 36. Qui affert stillas pluuiæ, & effundit imbres ad instar gurgitum. *Psal.* 67. Pluuiam voluntariam segregabis Deus hæreditati tuæ.

Pluuia imbris.

Et dabit eis singulis herbam in agro] Quod dicit singulis, notat, qood vnicuique dabit opportunam. *Sapien.* 16. Et voluntati vniuscuisque deseruiens, ad quod quisque volebat conuertebatur. Hæc spiritualiter intelliguntur de pluuia doctrinæ, quæ datur per Prædicatores. Nix autem candor est & prædicatio cælibatus in castitate. *Iob.* 1. Si lotus fuerò velut aquis niuis. Hic enim est vitor virtutis, & boni operis. *Isaia* 55. Quomodo descendit imber & nix de cælo, & illuc vltra non reuertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti: sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo, non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcunque volui, & prosperabitur in his ad quæ misi illud. *Hebra* 6. Terra sæpe super se venientem bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo. Et bene dico, Petite à Domino.

Quia simulachra] à quibus hactenus petistis [locuta sunt inutile] dæmon enim præsidens simulachris promittebat quod soluere non potuit. *Iere.* 14. Nunquid sunt in sculptilibus Gentium qui pluant? aut cæli possunt dare imbres nisi tu volueris? Nonne tu es dominus Deus noster, quem expectauimus? tu enim fecisti omnia hæc [& diuini viderunt mendacium] Diuini à diuinatione dicuntur, & sunt pseudoprophetæ mendacia vaticinantes, & homines in malo confortantes. *Isa.* 8. Cum dixerint ad vos, Quærite à pythonibus, & à diuinis qui strident incantationibus suis: dicite, supple, Nunquid oon populus à Deo suo requiret visionem? pro viuis à mortuis? [& somniatores frustra loquuti sunt] Tangit eos qui oblatis animalibus in pellibus dormiebant, & per somoia diuinabant. *Iere.* 23. Ecce ego ad Prophetas somniantes mendacium (ait Dominus) qui narrauerunt ea, & seduxerunt populum meum in mendacio suo, & in miraculis suis. Videtur tangere eos qui nostris temporibus de visionibus inutilibus gloriantur[vane consolabantur]dicentes, Pax cum non esset pax scilicet. *Iere.* 23. A Prophetis enim Ierusalem egressa est pollutio super omnem terram.

Diuini.

Somniis nō innitendū.

Idcirco] supple, quia talibus crediderunt [abducti sunt quasi grex] *Isa* 5. Propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam. Et intelligitur simul de captioitate diaboli, & de captiuitate regis Babylonis [affligentur] à lupis scilicet, & hostibus, & dæmonibus [quia non est eis pastor] qui scilicet in actu pastoris congreget, custodiat, pascat, & educat & inducat gregem. Et videtur literaliter loqui de Alchimo, & Iasone, & Simone præposito templi, de quibus 2. *Macha.* 4. 5. & 6. qui pastoris dignitatem ambiebant, & pastoris actum non exhibebant, sed potius morsus & dilacerationes luporum. *Ioan.* 10. Lupus rapit & dispergit oues. *Matt.* 7. Intrinsecus sunt lupi rapaces. *Dionysius ad Demophilum monachum.* Sacerdos malus, sacerdos non est, sed lupus ouina pelle super diuinum populum armatus. *Ezech.* 34. Væ pastoribus qui pascebant semetipsos. Et *ibidem.* Lac comedebatis, & lanis operiebamini: & quod crassum erat, occidebatis; gregem autem meum non pascebatis.

Sacerdos iniquus lupus est.

Super pastores] Quia pastores fuerunt causa subuersionis, ideo per visitationem tales remouet à populo [Super pastores iratus est furor meus] Pastores (inquam) à dignitate, & non ab actu. *Ezech.* 34. Ecce ego super pastores requiram gregem meum de manu eorum, & cessare faciam vt vltra noo pascant gregem meum. Furor autem feruens ira est, vt dicit *Gregorius*, quia sicut dicitur *Sap.* 6. Potentes potenter tormenta patientur [& super hircos visitabo] Hircos vocat Prælatos peccatis fœtidos, & cornu potestatis innoceotes impingentes. *Dan.* 8. Cum hircus appropinquasset prope arietem, efferatus est in eum & percussit arietem.

Prælatus corrupeta

Quia visitauit Dominus exercituum gregem suum] distinguendo scilicet malos à bonis. *Psal.* 58. Intende ad visitandas omnes gentes, non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem. Et quid post visitationem futurum sit, subdit, primo dicens, quis sit grex: secundo, qualiter confortabitur [domum Iuda] hoc est, duas tribus. *Ezech.* 34. Vos autem greges mei, oues pascuæ meæ estis.

Et subdit

Et subdit de confortatione [& posuit eos] hoc est, disposuit confortando & fortificando [quasi equum gloriæ suæ] hoc est, qui gloriose vehant eum [in bello] contra alienigenas scilicet. *Isa.* 63. Eduxit eos per abyssos, quasi equum in deserto non impingentem. *Habac.* 3. Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.

Ex ipso angulus] Angulus parietes continet ad vnum, & significat Prælatos diuersas congregationes & societates hominum continentes in vno. *Ephe.* 3. Ipse est pax nostra qui fecit vtraque vnum. *Psal.* 117. Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli [ex ipso paxillus] egredietur, supple, hoc est, qui totum tabernaculum Domini indissolubile contineat. Et videtur loqui de Iuda Machabæo & similibus sibi, bonis scilicet Prælatis. *Isa.* 22. Figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solium gloriæ domus patris sui. *Isa.* 33. Oculi tui videbunt Ierusalem ciuitatem opulentam, tabernaculum quod nequaquàm transferri poterit, nec auferentur claui eius in sempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur [ex ipso arcus prælij] supple, egredietur, Iudas scilicet Machabæus & similes sibi Prælati, qui sicut arcus sagittas, sic crebras victorias misit in hostes Ecclesiæ. Quorum vnus dicit *Gene.* 48. Do tibi vnam partem extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in arcu & gladio meo [ex ipso egredietur omnis exactor simul] Et tangit de Iuda Machabæo & bonis Prælatis, qui exactores Ecclesiæ subiiciunt, & tributa virtutis ab eis exigunt. *Isa.* 14. Erunt capientes eos, qui se ceperant, & subiicient exactores suos. Et quia per singula longum esset describere, vniuersaliter subdit.

Et erunt quasi fortes] hoc est, vere fortes, ita quod hoc quod dico, quasi, non sit nota similitudinis, sed expressiuum veritatis. *Isa.* 40. Dat lasso virtutem, & his qui non sunt, fortitudinem & robur multiplicat [& conculcantes lutum in medio viarum in prælio] hoc est, hostes immundos vt lutum viarum. *Iudicum* 5. Conculca anima mea robustos. Sic Prælati calcare debent impios, & non immergi in lutum munerum eorum. *Malach. vltimo.* Calcabitis impios cum fuerint velut cinis sub planta pedum vestrorum. *Psal.* 17. Vt lutum platearum delebo eos [& bellabunt] supple, prælia Domini [quia Dominus cum eis] 2. *Mach.* 11. Ibât igitur prompti, de cælo habentes adiutorem. *Isa.* 50. Dominus Deus auxiliator meus, quis ergo est qui condemnet me?

Peccatoribus ipse quasi fimus non parcendũ

Et confundentur] Tertius paragraphus [Et confundentur ascensores equorum] qui scilicet bella diligunt, & in Ægyptum confugere quærunt. *Isaie* 31. Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium in equis sperantes. *Amos* 2. Ascensor equi non saluabit animam suam. Significat enim equus præcipitem & temerariam audaciam ad malum. *Psalm.* 32. Fallax equus ad salutem [& confortabo domum Iuda] duas scilicet tribus, vel Machabæos, vel Sanctos. *Heb.* 11. Fortes facti sunt in bello. *Ecci.* 46. Fortis in bello Iesus Naue successor Moysi in Prophetis [& domum Ioseph] id est, decem tribus [saluabo] & intelligit de illis qui de decem tribubus tempore Ezechiæ reuersi sunt ad Dominum 2. *Para.* 31. [& conuertam eos] ad me scilicet. *Thren vlt.* Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur [quia miserebor eorum] non ex meritis eorum, sed ex gratia mea. *Tit.* 3. Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Et subdit de reductione filiorum in deuotionem patrum.

Et erunt sicut fuerunt] in patribus supple [quando non proieceram eos] hoc est, ante peccatum & idololatriam. *Malach vlt.* Conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. *Luc.* 1. Conuertet cor filiorum ad patres, & incredulos ad prudentiam iustorum [ego enim Dominus Deus eorum exaudiam eos] in omnibus scilicet petitionibus eorum. *Isa.* 58. Tunc inuocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet, Ecce ego adsum [& erunt quasi fortes] id est, vere fortes [Ephraim] scilicet, fructus virtutis ferentes, & à Domino confortati. *Psal.* 27. Dominus fortitudo plebis suæ [& lætabitur cor eorum] crebris scilicet victoriis [quasi à vino] supple, inebriatum: quasi enim ebrij iniiciebant se periculis Mathathias & socij eius. *Psal.* 106. Turbati sunt & moti sunt sicut ebrius [& filij eorum] Iudas scilicet, Ionathas, & Simon, & alij fratres, vel imitatores fortium Prælatorum & Sanctorum [videbunt] fortitudinem scilicet, & successus patrum [& lætabuntur] *Psal.* 57. Lætabitur iustus cum viderit vindictam [& exultabit cor eorum in Domino] omnia scilicet Deo per gratiarum actiones attribuentes, dicentes illud *Habac.* 3. Super excelsa mea deducet me victor in Psalmis canentem.

Misericordia Dei gratuita

Sibilabo eis] Quartus paragraphus. Et tangit hic de congregatione vel Sanctorum, vel captiuorum, & dicit tria, scilicet, quo congregantur, & quando multiplicantur, & quando proficient.

Sibilabo eis] Sibilus occulta vocatur inspiratio. 3. *Reg.* 19. Post ignem sibilus auræ tenuis, ibi Dominus [& congregabo illos] *Psal.* 49. Congregate illi Sanctos eius [quia redemi eos] vel de captiuitate Babylonica, vel sanguine meo de potestate diaboli, 1. *Pet.* 1. Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione, sed pretioso sanguine agni tamquam immaculati Christi [& multiplicabo eos] numero scilicet, & fide. *Psal.* 138. Dinumerabo eos, & super arenam multiplicabuntur. *Gene.* 15. Suspice cælum, & numera stellas: sic erit semen tuum [sicut ante fuerant multiplicati] temporibus scilicet patrum, quando ex vno facti sunt innumerabiles. *Gen.* 12. Faciámque te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, erísque benedictus. Idem *Gene.* 17.

Sibilus.

Et seminabo eos] in posteris scilicet [in populis] hoc est, per nationes. *Tob.* 13. Ideo dispersit vos inter gentes quæ ignorant eum, vt enarretis mirabilia eius. *Isa.* 12. Cantate Domino quoniam magnifice fecit, annuntiate hæc in vniuersa terra [& de longe] supple, disseminati [recordabuntur mei] annuntiando scilicet nomen meum. *Psal.* 21. Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te [& viuent] vita naturæ, & gratiæ [cum filiis suis] successoribus scilicet religionis, & naturæ. *Ecci.* 4. Sapientia vitam filiis suis inspirat [& reuertentur] ad cor scilicet, ad Deum, & ad patriam. *Isa.* 46. Redite præuaricatores ad cor.

Et reducam eos] gratia scilicet præueniente [de terra Ægypti] de tenebris scilicet, & mœrore secularis occupationis. *Mich.* 6. Memento quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo seruientium liberaui te [& de Assyriis reducam eos] vel con-

gregabo eos. Semper enim filij Israel in Ægyptiis, vel in Assyriis vane confidebant. *Thren.* 5. Ægypto dedimus manum, & Assyriis vt saturaremur pane. *Assyrij.* Assyrius enim extollens vigilias interpretatur, & significat eos qui tota die vigilias extollunt pro solicitudine bonorum secularium [& ad terram Galaad & Libani] quæ prius, supple, fuit possessio decem tribuum [adducam eos] *Galaad. Libanus.* Galaad vero interpretatur aceruus testimonij, & significat doctrinam sacræ Scripturæ. Libanus candidatio, & significat honestatem vitæ in Ecclesia. *Isaiæ* 63. Sicut adduxisti populum tuum vt faceres tibi nomen gloriæ [& non inuenietur in eis locus] sufficiens, supple, quia præ multitudine habitatorum locus non sufficiet. *Isaiæ* 49. Adhuc dicent in auribus tuis filij sterilitatis tuæ, Angustus est mihi locus, fac spatium mihi vt habitem. Hoc videmus modo in Ecclesia, in qua modo plures modi viuendi quæruntur, quam Ecclesia sustinere possit.

Et transibit in maris freto] Tangit hic vltimo quam facile sit ei reducere dispersos [Et transibit in maris freto] Loquitur de Hellespontico mari, quod brachium sancti Gregorij dicitur, vltra quod quidam Iudæi captiui ducti fuerant, quos Dominus reduxit: quod dicitur mare, propter salsedinem: fretum autem, quia semper fremit, & significat tempestatem seculi, per quam Dominus multos Sanctos adducit. *Isaiæ* 51. Qui posuisti profundum maris viam, vt transirent liberati [& percutiet] hoc est, sedabit [in mari fluctus] *Iob* 38. Dixi: Vsque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos [& confundentur omnia profunda fluminis] loquitur ad modum illum quem fecit sub Iosue, quando siccauit vada Iordanis. Quod adhuc facit Dominus, transitum mortalitatis huius in reputatione Sanctorum ita desiccans, vt à Sanctis nihil penitus reputetur. *Isa.* 11. Leuabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui, & percutiet eum septem riuis, vt transeant per eum calceati, hoc est, septem donis sancti Spiritus, vt Sancti calceati, hoc est, in memoria habentes mortalitatem pellis huius, nihil reputent transitum eius [& humiliabitur superbia Assur] id est, auarorum, qui in solicitudine secularium vigilias extollunt [& sceptrum Ægypti recedet] solicitudinis scilicet seculi. *Isa.* 10. Visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius. *Isaiæ* 20. Confundentur ab Æthiopia spe sua, *Seculi fastum Deus prosternit.* & ab Ægypto gloria sua. Sceptrum enim seculi semper deprimitur. *Habac.* 3. Maledixisti sceptris eius, capiti bellatorum eius.

Confortabo eos Domino] hoc est, in virtute Domini confidentes. *Iosue* 1. Confortare, & esto robustus: noli metuere, & noli timere: quoniam tecum est Dominus Deus tuus in omnibus ad quæcunque perrexeris [& in nomine eius ambulabunt] hoc est, proficient. *Psalm* 88. In lumine vultus tui ambulabunt, & in nomine tuo exultabunt tota die, & in iustitia tua exaltabuntur [dicit Dominus] Confirmatio est eorum quæ dicta sunt. *Psal.* 32. & 148. Ipse dixit, & facta sunt.

Aperi Libane.

CAPVT XI.

HIc incipit dicere ea quæ futura erant sub Romanis, & diuiditur in tres partes. Primo enim agitur de destructione malorum ad fidem Christi conuerti nolentium. In secunda, de profectu bonorum, ibi ante finem 12. [In die illa dicit Dominus, percutiam omnem equum] In tertia, de causa vtriusque, quæ est Passio Christi, infra ibi ante finem 13. [Framea suscitare super pastorem meum] In prima tres sunt partes, in quarum prima ostenditur destructio templi & populi: in secunda, quam iuste hoc factum fuerit declarat *ibi* [Et assumpsi mihi duas virgas] In tertia reuertitur, & modum destructionis assignat, infra in principio 12. *ibi* [Onus verbi Domini super Israel] Prima in duas. In prima sub metaphora describit destructionem. In secunda, metaphoræ ponit explanationem *ibi* [Ecce ego tradam] Adhuc in prima tria sunt, metaphora scilicet, & metaphoræ adaptatio *ibi* [Hæc dicit Dominus, Pasce pecora] Et tertio destructionis ratio *ibi* [Et pastores eorum] Dicit ergo.

Aperi] hoc est, aperies, velis nolis [ô Libane] hoc est, templum exaltatum vt Libanus, & de lignis Libani ædificatum [portas tuas] vt scilicet hostis ingrediatur Romanus. Victa enim ciuitate, in templum ingressi sunt, & templum succenderunt. *Thren.* 2. Tradidit in manu inimici muros turrium eius: vocem dederunt in domo Domini, sicut in die solenni. Et paulo post: Defixæ sunt in terra portæ eius; perdidit & contriuit vectes eius, regem eius & principes eius [& comedat ignis cedros tuas] Tabulis cedrinis vestitum fuit templum in parietibus & tabulato, quas cedros consumpsit ignis succensus à Romanis *Isaiæ* 64. Domus sanctificationis nostræ & gloriæ nostræ, vbi te laudauerunt partes nostri, facta est in exustionem ignis.

Vlula abies] Abies (vt dicit *Isidorus*) ab abeundo dicitur: quia in altum abit. *Abies.* Tabulis vero abiegnis vestitum erat pauimentum templi 3. *Regum* 6. Et exustis parietibus & tabulato, ignis descendit in pauimentum & consumpsit illud [Vlula abies] hoc est, tabulatum abiegnum [quia cecidit cedrus] hoc est, quia paries iam ardet. Horatius.

Tunc tua res agitur, paries dum proximus ardet.

Quod autem hæc ad homines referantur, subdit [quoniam magnifici] per cedros & abietes intellecti [vastati sunt] Magnifici enim in dignitatibus intelliguntur per abietes sublimes. Magnifici autem ex nobilitate generis per cedros intelliguntur, qui vastati sunt per Romanos. *Osea vltim.* Erumpet radix eius vt Libani, & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani. *Superborum humiliatio.* *Isaiæ* 2. Dies Domini exercituum super omnem superbum & excelsum, & super omnem arrogantem, & humiliabitur. Et super omnes cedros Libani sublimes & erectas. Pontifices enim qui quasi pons deberent esse populi, sunt quasi pauimentum abiegnum. Hi enim per vitæ imputribilitatem deberent esse cedri, vestientes parietes, hoc est, populum, & tabulatum

latum per protectionem : nunc autem igne libidinis coosumpti sunt. Et subdit de destructione ciuitatis.

Vlulate quercus Basan] hoc est, robur ædificiorum ciuitatis iam confusioni & ignominiæ (quod interpretatur Basan) sententia Dei addictum [quoniam succisus est saltus munitus] vel templum scilicet munitum præsidio Dei & Angelorum, vel condensitas populi. *Isa.* 2. Dies Domini super omnes quercus Basan. *Isaiæ* 10. Excelsi statura succidentur, & sublimes humiliabuntur, & subuertentur condensa saltus ferro, & Libanus cum excelsis cadet. Et metaphoram ad rem significatam refereos, subdit.

Basan.

Vox vlulatus pastorum] supple, audita est. Pastores dicuntur principes sacerdotum & secularium. Vlulatus autem est vox querula, vlulatum canum imitans. *Isa* 65. præ dolore cordis Clamabitis, & præ contritione spiritus vlulabitis [quoniam vastata est magnificentia eorum] pastorum scilicet, hoc est, populus de cuius quæstu magnificos se reputabant. *Isaiæ* 2. Oculi sublimis hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorum, & exaltabitur Dominus solus. Et subdit de tyrannis.

Vox rugitus leonum] supple, in planctu audita est. Tyrannus enim leo dicitur rugiens : semper enim esurit & rugit in rapinam pauperum, sicut diabolus. *Prou.* 28. Leo rugiens & vrsus esuriens, princeps impius super populum pauperem [quoniam vastata est superbia Iordanis] Per similitudinem loquitur. Sylua enim iuxta Iordanem est, in qua propter condensitatem leones superbiunt, qua succisa, leones rugiunt pro amisso habitaculo. Ita tyrannus succisa plebe, rugit pro amissa lucri venatione. *Iob* 4. Rugitus leonis, & vox leænæ, & dentes catulorum leonum contriti sunt. Tigris periit, eo quod non haberet prædam, & catuli leonis dissipati sunt. Et quod metaphorice dixit, innuens aliquam explanationem, subdit, & duo dicit : destructionem scilicet, & destructionis rationem.

Tyrannus, leo in subditos.

Hæc dicit Dominus Deus] cuius dixisse, fecisse est, O Zacharia, supple [Pasce] hoc est, pascenda prædic & impinguanda opibus, scilicet, sub Machabæis [pecora occisionis] hoc est, populum ad nihilum aptum nisi ad occisionem & deuorationem : vt impinguatis talibus pecoribus, dentes hostium acuantur in ea, & magis desiderentur ad deuorandum. *Psalm.* 43. Æstimati sumus sicut oues occisionis [quæ qui possederant] hoc est, Romani qui per sententiam meam iamdudum possederant Iudæos [occidebant, & non dolebant] hoc est, sine compassione, sicut expresse scribunt. *Iosephus & Egesippus. Amos* 6. Nihil compatiebantur super contritione Ioseph. *Isaia* 63. Multitudo viscerum tuorum & miserationum tuarum continuerunt se super me [& venundabant ea] distractis scilicet Iudaicis mancipiis. *Psal.* 43. Vendidisti populum tuum sine pretio, & non fuit multitudo, scilicet pretij, in commutationibus eorum. Paruo enim & vili pretio distrahebantur [dicentes, Benedictus Dominus, diuites facti sumus] *Prouerb.* 1. Omnem pretiosam substantiam reperiemos, implebimus domos nostras spoliis. *Exo.* 15. Dixit inimicus : Persequar & comprehendam, diuidam spolia, implebitur anima mea. Rationem autem quare hoc permisit Deus, subdit [&] idest, quia [pastores eorum] hoc est, Prælati, Sacerdotes scilicet, & Principes, ante captiuitatem Romanam [non parcebant eis] *Isaia* 3. Vos depasti estis vineam meam, & rapina pauperis in domo vestra.

Iudæi à Romanis venditi.

Et] supple, ideo [ego non parcam vltra] *Prouerb.* 6. Zelus & furor viri non parcet in die vindictæ [super habitantes terram, dicit Dominus] per terrenam scilicet concupiscentiam. *Isaia* 24. Formido & fouea & laqueus super te qui habitator es terræ. Et subdit quasi explanando modum traditionis eorum [Ecce ego tradam homines] Iudæos scilicet in Ierusalem & in Iudæa habitantes [vnumquemque in manu proximi sui] Tangit seditiones quas inter se in ciuitate habebant, in qua pater filium, frater fratrem, mater filiam occidit, vt fierent eis in escam. *Ieremiæ* 9. Vnusquisque à proximo suo se custodiat, & in omni fratre suo non habeat fiduciam. *Thren.* 4. Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos : facti sunt cibi earum in contritione filiæ populi mei [& in manu regis sui] Titi scilicet, & Vespasiani. *Isa.* 19. Tradam Ægyptum in manus dominorum crudelium, & rex fortis dominabitur eorum [&] sic, supple [concident terram] Prælati scilicet, & subditi [& non eruam de manu eorum] Significat quod perpetua erit captiuitas facta per Romanos. *Thren. vlt.* Serui dominati sunt nostri, non fuit qui redimeret de manu eorum.

Captiuitas Romana Iudæis perpetua.

Et pascam] supple, sic [pecus occisionis] hoc est, depascendo consumam. *Psal.* 17. Confringam illos, nec poterunt stare, cadent subtus pedes meos. Vt autem hoc iustum sit, illius gentis ingratitudinem subdens, ostendit. Et hoc pauperibus qui Deum timent, annuntiat primo in vniuersali, secundo determinans in particulari, *ibi* [Et tuli virgam meam. Propter hoc ô pauperes gregis] qui me scilicet timetis [audite] ingratitudinem scilicet populi illius.

Et] id est, quia per successionem temporis ab initio mundi [assumpsi mihi duas virgas] pastorales scilicet, in quarum rectitudine regimen meum ad populum significaretur. *Psal.* 44. Virga directionis virga regni tui [vnam] scilicet, quam primo assumpsi [vocaui decorem] legem scilicet naturalem, qua populum rexi ante diluuium. Decor enim mirabilis est, rationem hominis à naturali lege non deflecti. *Psal.* 4. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, dedisti lætitiam in corde meo [& alteram] quam scilicet post diluuium assumpsi, cum ad idololatriam tenderet genus humanum tempore priuati Abrahæ [vocaui funiculum] legem scilicet scriptam, qua vt funiculo mensuraui mihi quosdam, quos in populum peculiarem elegi. Quod significatur *Exod.* 4. vbi legislator dicit : Tolles quoque virgam hanc in manu tua, in qua facturus es signa [& paui gregem] in rectitudine scilicet, & iustificationibus legis. *Psalm.* 94. Nos populus pascuæ eius, & oues manus eius.

Lex naturalis & scripta duabus virgis designata.

Et] intantum, supple, zelaoi rectitudinem legis, quod [succidi tres pastores in mense vno] hoc est, in mense primo Nisan, vel Aprili dicto. Et tangit id quod habetur *Num.* 20. vbi Maria (quæ fuit vna pastorum) mortua est, & Moyses & Aaron qui duo pastores fuerunt, eo quod dubitantes de aquis contradictionis, Deum coram populo non glorificauerunt, sententiam mortis acceperunt, dicente Domino : Quia non credidistis mihi vt

Moyses, Aaron, & Maria cur à terra promissionis exclusi.

sanctificaretis me coram populo, non intrabitis in terram quam promisi filiis Israel. Huius autem causam subiungit [&] id est, quia [contracta est] id est, conturbata [anima mea in eis] *Isa.* 59. Vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius, quia non est iudicium, & aporiatus est. Et ne sine causa credatur contracta esse anima Domini, subdit [Siquidem & anima eorum variauit in me] non scilicet secundum rectitudinem virgæ ambulantes, Maria scilicet murmurante contra Moysen *Nume.* 12. Aaron vitulum fundente *Exod.* 32. Moyse & Aaron me non sanctificante coram populo *Num.* 20. Vt sic verum sit quod dicitur *Heb.* 2. Omnis præuaricatio & inobedientia iustam accepit mercedis retributionem.

Et] non tantum hoc feci in pastoribus, sed etiam de populo non ambulante ad rectitudinem virgæ [dixi] *Nume.* 14. [Non pascam vos] Et tangit quod quando exploratores reuersi fuerunt, & fortitudinem habitatorum terræ promissionis nuntiauerunt, populus in seditionem versus voluit redire in Ægyptum, & tunc dixit Dominus: Non pascam vos, id est, non præcedam vos vt pastor. Et præcepit vt quadraginta annis circumducerentur circa montem, donec consumerentur omnes qui murmurauerant [Quod moritur] hoc est, quod morte dignum est [moriatur: & quod succiditur] hoc est, quod ab hostibus succidi dignum est [succidatur] hoc est, interficiatur. *Psal.* 94. Quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam. *Heb.* 3. Quibus iurauit vt non introirent in requiem suam, nonne his qui increduli fuerunt? Et videmus quia non introierunt propter incredulitatem. 1. *ad Corinth.* 10. Neque murmuraueritis sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.

Et reliqui] sic, supple, non mortui [deuorent vnusquisque carnem proximi sui] Sic ordina constructionem, Deuorent carnem proximi sui, ita quod vnusquisque hoc faciat per inuidiam scilicet, & iram in alterum, sicut Datan & Abyron contra Moysen *Num* 16. *Gala* 5. Quod si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. *Isa.* 5. Sicut deuorat stipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit: sic radix eorum quasi fauilla erit, & germen eorum vt puluis ascendet. Abiecerunt enim legem Dei exercituum, & eloquium sancti Israel blasphemauerunt.

Et tuli virgam] Hic in particulari ostendit qua ingratitudine Iudæi reprobandi sunt, & dicit tria, scilicet, qualiter omnibus abiectis, ipsi soli electi sunt. Secundo, qualiter ingrati pretiosissimum pastorem vili pretio vendiderunt *ibi* [Et appenderunt mercedem meam] Tertio, qualiter propter hoc abiecti sunt *ibi* [Et præscidi virgam meam] In primo dicit qualiter Gentiles à tegimine iuris naturalis exciderunt. Secundo qualiter Iudæi ad regimen legis scriptæ electi sunt.

Et tuli] hoc est, abstuli [virgam meam] regimen scilicet æquitatis [quæ vocabatur decor] propter rectitudinem decoris naturalis [& abscidi eam] non quidem in substantia, quia in illa manet semper, sed vt rectitudini eius gentilitas non conformaretur. *Psalm.* 48. Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. *Ezech.* 16. Abominabilem fecisti decorem tuum. Et explanat quod dixit, subdens [vt irritum facerem] ne scilicet eis essem pastor [fœdus meum] pactum scilicet regiminis & custodiæ [quod percussi cum omnibus populis] in Adam scilicet, & Noe *Gene.* 9. hoc est, dimisi vt vnusquisque concupiscentias & errores suos sequeretur. Causa huius ponitur *Isa.* 24. Transgressi sunt leges, mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternum. *Gene.* 6. Videns autem Deus quod multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio hominis intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum quod hominem fecisset in terra.

Et in irritum deductum est in die illa] quando scilicet a me per idola & concupiscentias recesserunt. *Deut.* 32. Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis. Et subdit de Iudæorum electione [Et cognouerunt sic] scilicet, illis reprobatis [pauperes] quidam [gregis] hoc est, de toto grege mundi, Abraham scilicet, Isaac, & Iacob, & Moyses, & quidam alij exules & pauperes, de quibus dicitur *Iacob.* 2. Nonne Deus pauperes elegit in hoc mundo? diuites in fide, & hæredes regni quod promisit Deus diligentibus se? *Luca* 12. Nolite timere pusillus grex, quia complacuit Patri vestro vobis dare regnum [qui custodiunt mihi] mandata mea ad honorem meum, vt dicit *Glossa*. Vel melius, qui vt opiliones custodiunt gregem sub me, sicut fecit Abraham, & Moyses, & Iosue, & quidam alij [quia verbum Domini est] hoc est, ordinatio Domini de reprobatione Gentium, & electione Iudæorum.

Pauperes semper Deo dilecti.

Et dixi ad eos] in Moyse scilicet *Exo.* 19. & 20. [Si bonum est in oculis vestris] supple, quod ego sim pastor vester [afferte mihi mercedem meam] hoc est, pacto confirmate mercedem dignam fide mea, custodia, & diligentia, & prouidentia mea, vt scilicet digno pretio diligentiam meam æstimetis [& si non] supple, digna mercede, respondere vultis [quiescite] hoc est, à pacto cessate, & alios pastores in idolis & concupiscentiis requirite. *Cant.* 1. Si ignoras te ô pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum, & pasce hœdos tuos iuxta tabernacula pastorum, hoc est, concupiscentiæ motus. Et subdit quid factum est eo veniente, vt in propria persona gregem custodiret. Et debet legi cum compassione & despectu [&] cum, supple, venissem sicut pastor bonus qui ponit animam suam pro ouibus suis. *Ioan.* 10. [appenderunt mercedem meam] libra scilicet suæ æstimationis [triginta argenteos] amplius me valere non æstimantes, quibus à proditore Iuda me emerunt. *Matth.* 26. Et ille tam vilem me æstimauit, vt quolibet pretio me commutaret antequam retineret.

Iuda proditoris impietas.

Et dixit Dominus ad me] in visione scilicet [Proiice illud] pretium scilicet, tamquam me & labore meo indignum [ad statuarium decorum] Statuarius decorus est, qui ad valorem æquilibrij pretium & id cuius est pretium in omnibus certa statera rationis ponderat. Indecorus est deceptor & falsarius, qui scilicet rem plus valentem minori pretio æstimat. Et est sensus. Pone hæc in iudicio omnis rationabilis hominis, si Dominum maiestatis digno pretio æstimauerunt, vel vendiderunt. Et subinfert quid proiiciar [pretium quo appretiatus sum ab eis] & reputatus non tantum scilicet valere. *Sap.* 7. Diuitias nihil esse duxi in comparatione illius, nec comparaui illi lapidem pretiosum:

quoniam

quoniam omne aurum in comparatione illius arena exigua est, & tamquam lutum æstimabitur argentum in conspectu illius. *Iob* 28. Non dabitur aurum obrisum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione eius. Et sequitur obedientia Prophetæ in visione hoc præsignans.

Christum cur Iudas prodidit. Et tuli] hoc est, asserendos prophetaui à Iuda proditore [triginta argenteos] qui decima fuerunt trecentorum denariorum, quibus vendi poterat vnguentum quod mulier effudit super caput Iesu recumbentis, quam proditor subtrahere cogitauerat: & cum non posset in vnguento, Dominum maiestatis pro decima vendidit, vt damna furti sui saltem in decima recuperaret [& proieci illos] hoc est, proiiciendos prælignaui [in domum Domini] vbi sapientes æstimatores fuerunt. *Matth.* 27. Et proiectis argenteis in templo, abiit,& laqueo se suspendit [ad statuarium] Quidam dicunt, fictorem statuarum vel plasten. hoc est, ad illos qui loco Creatoris sederunt in sede Dei, vt ipsi iudicarent, si digno pretio venditus esset. Melius tamen exponitur statuarius pro ponderatore : stater enim pondus est quo res ponderantur, inde statuarius idem est quod ponderator, & inde deriuatur statera. Et ad statuarium decorum iubet referri, non ad statuarium dolosum, qui res indigno pretio æstimat. *Prouerb.* 11. Statera dolosa, abominatio est apud Deum, & pondus æquum voluntas eius. Et subdit, quod hac ingratitudine abiecti sunt.

Et tuli ideo, supple [præscidi virgam meam secundam] id est, populum meum peculiarem [quæ] scilicet, virga [appellabatur Funiculus] *Psal.* 15. Funes ceciderunt mihi in præclaris, etenim hæreditas mea præclara est mihi. Et quod dixit, subdit exponendo [vt] Consequutiue & non causatiue legendum est [dissoluerem germanitatem] hoc est, fœdus initum [inter Iudam] id est, duas tribus [& Israel] hoc est, decem tribus ex vna parte, & inter me, supple, ex altera parte, & sic à cura mea & regimine meo abiecti sunt. Iudæi & quidam Christiani Iudaizantes, qui omnia recta peruertunt, aliter hoc exponunt, dicentes, quod per triginta argenteos, triginta mandata legis intelliguntur, quæ facere iubentur, & hæc sunt affirmatiua mandata, quæ *Exod* 20. & vsque ad 24. continentur. Et rursum alia xxxvj. sunt quæ prohibebantur, & dicunt, quod si reddant obedientiam mandatorum, tunc dignam mercedem reddant pastori : sin autem, proiiciendi sint. Sed hoc falsum est, multo enim plura sunt mandata in lege affirmatiua quam triginta, & multo plura negatiua quam triginta sex. Præterea triginta argenteos tamquam indignos se iubet proiicj Dominus, obedientiam mandatorum tamquam vilem nunquam iubet proiicj, & ideo his tamquam fabulis abiectis sequentia prosequamur.

Fatlio Iudæorum cōmentarius.

Et dixit Dominus ad me] præsciens & præsignans quod in nouissimis temporibus Iudæi ad Antichristum tamquam ad pastorem peruertendi erant, & quia multi in Ecclesia falsi pastores erant surrecturi [Adhuc] post duas virgas præscisas [sume tibi] ad demonstrationem certitudinis prophetalis [vasa] id est, instrumenta [pastoris stulti] hoc est, nescientis officium pastoris ad gregem, & non curantis scire. Et subdit causam quare hoc prophetandum est.

Quia ecce ego suscitabo] hoc est, suscitari permittam. *Iob* 34. Deus regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi [postorem] figuram & non veritatem postoris habentem [in terra] hoc est, in his qui amant terrena [qui derelicta non visitabit] Derelicta dicuntur, quæ præ infirmitate gregem sequi non possunt ad communia pascua. Contra quod dicit Dominus *Matt.* 25. Infirmus fui, & visitastis me [dispersum non quæret] Dispersum dicitur à grege per errorem separatum. Contra quod dicitur *Matth.* 18. Vadit ad illam quæ perierat, donec inueniat illam : & cum inuenerit, ponit in humeros suos gaudens & dicit: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam quam perdideram [& contritum non sanabit] Contritum est quod tentationibus diaboli infirmatum est. Contra quod dicitur in *Psal.* 146. Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum [& id quod stat] in virtute scilicet,& fortitudine [non enutriet] pascua scilicet ministrando, verbo consolationis & exhortationis. *Roman.* 14. Suo Domino stat aut cadit : stabit autem, potens est enim Deus statuere illum [& carnes pinguium comedet] à diuitibus enim & à pauperibus quæque delicatiora student abstrahere. *Michea* 3. Qui comedunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriauerunt, & ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete & quasi carnes in medio ollæ [& vngulas eorum dissoluet] Vngulæ quæ firmant pedes, firmitatem virtutis significant, quæ firmat affectus : quas vngulas mali Prælati dissoluunt per malum exemplum.

Deo irato, regnat hypocrita.

Glossa Hieron. Pastor bonus ægrotantia pecora visitat, dispersa perquirit, relicta affert, lassa sustentat. Malus pastor e conuerso omnia peruerse agit. *Isa.* 40. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit, fœtas ipse portabit. Vnde vasa pastoris sapientis,suot canis latrans in officio prædicationis, pera in prouidentia pabuli, baculus regiminis in rectitudine vitæ, fistula in deuotione orationis, & laudis. Vasa vero pastoris stulti,est lupus pro cane, in pera serpens astutiæ diabolicæ, pro baculo peruersitas vitæ, pro fistula cantus inordinatus mundanæ concupiscentiæ. Hunc pastorem sic præsignatum vocat, subdens.

Bonus pastor.

Instrumenta boni past.

Instrumenta mali past.

O pastor] & subdit emendans distinctionem, non exponens [&] id est [idolum] Ac si dicat: Male dixi, pastor, quia idolum es pastoris, & non veritas. 1. *ad Corint.* 8. Scimus quia idolum nihil est in mundo. Et emendationis subdit rationem, dicens [derelinquens gregem] 1. *Regum* 17. Vbi dereliquisti pauculas illas oues in deserto ? Et subdit condemnationem [gladius super brachium eius] hoc est, sententia condemnationis æternæ super brachium fortitudinis, quo viribus & non iure dominabatur ouibus. *Ezech.* 34. Cum austeritate imperabatis eis, & cum potentia, & dispersæ sunt oues meæ [& super oculum dextrum eius] hoc est, quem reputat dextrum,totam enim intentionem conuertit ad temporalia. Quomodo autem hoc fiat,subdit[brachium eius ariditate siccabitur] destructione scilicet confortantium in inferno. *Isa.* 17. Attenuabitur gloria Iacob, & pinguedo carnis eius marcescet[& oculus dexter eius] id est, quem reputat dextrum[tenebrescens] supple,in inferno [obscurabitur] 1. *Regum* 11. In hoc feriam vobiscum fœdus , vt eruam omnium vestrum oculos dextros, ponamque vos opprobrium in vniuerso Israël. 1. *Regum* 2. Impij in tenebris conticescent.

X 4 CAP.

CAPVT XII.

Onus verbi Domini.

IN præcedentibus dictum est de peccato malorum pastorum: sed quia peccatum hoc sæpe redundat in ouium detrimentum, ideo agitur hic de tribulatione Ierusalem, quę accidit propter peccata pastorum. Et ideo primo hic ponitur titulus, & secundo prophetia tribulationis huius.

Onus verbi Domini] hoc est, onus de quo est verbum prophetiæ huius [super Israël] supple, opprimendum est istud quod nunc describam. Simile *Isa.* 22. Onus vallis visionis. Vallis enim visionis Ierusalem & iudæa fuit ex pulchritudine spectabilis. Et subdit de potentia imponentis onus illud [& dixit Dominus] qui omnia potest, & verax est. *Tit.* 1. Quam promisit qui non mentitur Deus [extendens cælum] vt omnium scilicet capax, visibiliom & inuisibilium creaturarum. *Damascenus.* Cælum est continentia visibilium & inuisibilium creaturarum, quod Deus extendit sicut pellem: quia sicut pellis extensa super hominem, omnia illius membra tegit & continet, ita & cælum omnia ambit atque complectitur. *Sap.* 1. Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia, hoc est, cælum. *Psal.* 103. Extendens cælum sicut pellem [& fundans terram] locum scilicet generationis. *Psalm.* 103. Qui fundasti terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in seculum seculi. Et hoc in corporalibus creaturis supremis & infimis [&] in spiritualibus [fingens] id est, creans & formans [spiritum hominis] id est, animam [in eo] quia infundendo creat, & creando infundit. *Psal.* 32. Qui finxit sigillatim corda eorum id est animas. *Isa.* 57. Spiritus a facie mea egreditur, & omnem flatum ego facio. *Gene.* 2. Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem. Sic ergo ostendit quod potestatem habet in corporalibus & spiritualibus creaturis. Et subdit onus.

Ierusalem vallis visionis dicta.

Animam humanam Deus creat

Ecce ego] potestate mea, non alius [ponam Ierusalem] propter peccata pastorũ [superliminare crapulæ] inter superliminare & limen, introitus est, & est sensus. Ponam Ierusalem patentem introitum omnibus aduenientibus, sicut ad crapulam, qua insatiabilis cupiditas auarorum venientium ad prædam pascatur. *Iob* 30. Quasi rupto muro & aperta ianua, irruerunt super me, & ad meas miserias deuoluti sunt. Et hæc est literalis expositio. *Hieronymus* tamen aliter dicit, superliminare crapulæ, vt quicunque limen eius habitando attigerit, inebrietur, & crapula pressus corruat. Vel, superliminare corruet & opprimet eum. Et quia Romani tunc monarchiam tenebant & omnes populos secum venire quærebant, sequitur [in omnibus populis in circuitu. *Psal.* 3. Domine quid multiplicati sunt qui tribulant me? multi insurgunt aduersum me. Et quia Romani captis ciuitatibus Iudææ ciues aliarum ciuitatum compulerunt secum venire in obsidionem contra Ierusalem, ideo sequitur [sed & Iuda] hoc est, ciuis & incola Iudææ [erit in obsidione contra Ierusalem] *Iere.* 2. Audiui contumelias multorum, & terrores in circuitu, Persequimini, & persequamur eum: ab omnibus viris qui erant pacifici mei, & custodientes latus meum. *Cant.* 1. Filij matris meæ pugnauerunt contra me. Et subdit secundam similitudinem.

Superliminare crapula.

Et erit] Confirmatio sequentium est. 1. *Regum* 9. Omne quod loquitur, absque dubio eueniet [in die illa] clarente scilicet iustitia vltionis peccatorum [ponam Ierusalem lapidem oneris] id est, sicut lapidem oneris [cunctis populis] in quo omnes vires suas probent & examinent. *Hieronymus.* Mos erat in Iudæa, in aliquo loco celebri poni lapides rotundos grauissimi ponderis, quos iuuenes pro varietate virium probandarum alij vsque ad genua, alij vsque ad vmbilicum vel etiam super verticem extollebant: nec prius ad agonem descendebant quàm ex eleuatione ponderis sciretur, quis cui compararí deberet. Est ergo sensus. Ponet Ierusalem Gentibus quasi grauem lapidem, subleuandum: & Ieuabunt eam, hoc est, pro virium varietate vastabunt. Sed grauis lapis dum leuatur, in leuantium corporibus scissionem & iuncturarum dislocationem vel rasuram relinquit. Et hoc est quod sequitur [omnes qui leuabunt eum] scilicet, Ierusalem [concisione lacerabuntur] id est non impune transibunt. *Ierem.* 2. Sanctus Israël domino, primitiæ frugum eius: omnes qui deuorant eum, delinquunt: ita Dei veniet super illos. Et quod dixit, exponit, subdens [&] id est quia [colligentur aduersus eam] Ierusalem scilicet [omnia regna terræ] hoc est, vires omnium regnorum in vno, quod monarchiam omnium regnorum tenuit. *Psal.* 2. Astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum. *Gene.* 16. Manus eius contra omnes, & manus omnium cõtra eum. Hoc facile est exponere de pugnantibus contra Ecclesiam, siue Paganis, siue Iudæis, siue hæreticis, siue falsis Christianis, & concordantiæ inductæ vtrumque sensum confirmant.

Persecutor Ecclesiæ vbi tione reciproca feriendus.

In die illa] Hic incipit secunda pars superius inductæ diuisionis in principio vndecimi cap. Et agitur hic de profectu Ecclesiæ, & diuiditur in tres partes. In prima profectus Ecclesiæ describitur. In secunda amaritudo pœnitentium conuersorum *ibi* [Et aspicient ad me quem confixerunt] In tertia ablutio peccati per gratiam sacramentalem, infra. 13. *ibi* [In die illa erit fons] In prima septem sunt paragraphi, in quorum primo describitur ablatio superborum, in secundo respectus gratiæ in profectum electorum, in tertio zelus Prælatorum ad confortationem subditorum, in quarto ignitum eloquium Doctorum, in quinto protectio conuersorum, in sexto vocatio Gentium in septimo deuotio omnium. Hæc enim ad literam in Iudæis nunquam facta sunt, & ideo de Ecclesia exponenda sunt.

In die illa] clarente gratia Ecclesiæ [dicit Dominus] cuius dictum non excidit [percutiet Dominus] hoc est, deponet à superbia [omnem equum] hoc est, præcipitem audaciam superborum. 1. *Para.* 18. Equos eorum subneruauit. *Psal.* 31. Nolite fieri sicut equus & mulus. Item. *Psal.* 32. Fallax equus ad salutem [in stupore] hoc est, insensibilitate, vt scilicet nec per timorem sentiat pœnas, nec per amorem beneficia [& ascensorem eius] diabolum scilicet vel liberum arbitrium [in amentia]

amentia] hoc eſt, inſania, vt ſcilicet nullam cognitionem veri habeat. *Exod.* 15. Equum & aſcenſorem proiecit in mare, hoc eſt, in profundum amaritudinis. *Gene.* 49. Mordens vngulas equi, vt cadat aſcenſor eius retro. *Luce.* 1. Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles. Et ſubdit de reſpectu gratiæ in electos [& ſuper domum Iuda] hoc eſt, ſuper familiam confitentium & laudantium Dominum [aperiam oculos meos] In apertione oculorum lumen effunditur & expanditur, & notatur quod expandetur ſuper eos lumen gratiæ diuinæ. *Danie.* 6. Aperi oculos tuos, & vide deſolationem noſtram. *Pſal.* 31. In via hac qua gradieris, firmabo ſuper te oculos meos. *Sap.* 4. Reſpectus eius in electos eius [& omnem equum populorum] hoc eſt, præcipitem arrogantiam ſuperborum [percutiam cæcitate] vt ambitione ſcilicet excæcati recta non videant. *Iſaia* 6. Excæca cor populi huius, & aures eius aggrauia, & oculos eius claude. Et ſubdit de congratulatione profectus ſubditorum.

Oculi Domini ſemper piis aperti.

Et dicent duces Iuda in corde ſuo] hoc eſt, ex intimis præcordiis hoc deſiderantes Prælati Eccleſiæ [Confortentur mihi] hoc eſt, ad profectum gaudij mei. *Pſal.* 67. Principes Iuda duces eorum, principes Zabulon, principes Nephthalim [habitatores Ieruſalem] viſionis ſcilicet æternæ pacis [in Domino exercituum Deo erũ] hoc eſt, in virtute Domini. Quorum vnus dicit *Philip.* 4. Fratres mei chariſſimi & deſideratiſſimi, gaudium meum & corona mea, ſic ſtate in Domino chariſſimi. Et ſubdit de ignito eloquio Doctorum.

Charitas Dei caminus eſt ignis.

In die illa] clarente gratia verbi Dei [ponam duces Iuda] Doctores ſcilicet glorificantium & confitentium Deo [ſicut caminum ignis in lignis] Ignis enim, qui extra lucet in ore, intus in corde feruet vt caminus in deuotione. *Iſa.* 31. Cuius ignis in Sion, & caminus in Ieruſalem. Dicit autem, in lignis: quia populos incendit ſicut ligna, & grauiora peccata quæ in eis erant, conſumit [& ſicut facem] id eſt faculam ignis [in fœno] hoc eſt, in minoribus cremabilibus, ſcilicet, in venialibus peccatis *Eccl.* 48. Surrexit Elias quaſi ignis: quia verbum illius quaſi facula ardebat [& deuorabunt ad dexteram] hoc eſt, diuites & nobiles, qui per dexteram intelliguntur: quia in proſperitate ſunt [& ad ſiniſtram] pauperes ſcilicet conuertendo, quorum penuria per ſiniſtram intelligitur [omnes populos in circuitu] ſine diſcretione perſonarum conuertentes, & ſibi incorporantes. *Pſal.* 90. Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis. Sicut dictum eſt Petro *Act.* 10. Macta & manduca. Illis autem incorporatis Prælatis Eccleſiæ, de habitatione & frequentia Eccleſiæ ſubdit [Et habitabitur Ieruſalem rurſum] hoc eſt, iterato [in loco ſuo] hoc eſt, in fide & ſtabilitate vitæ Patriarcharum. *Iſa.* 1. Reſtituam iudices tuos vt fuerunt prius, & conſiliarios tuos ſicut antiquitus: poſt hoc vocaberis ciuitas ſancta, vrbs fidelis.

Et ſaluabit Dominus tabernacula Iuda] hoc eſt, Eccleſias particulares & modos viuendi in Eccleſia. *Nume.* 24. Quàm pulchra tabernacula tua Iacob, tentoria tua Iſrael. *Pſalm.* 83. Quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum [ſicut in principio] in deuotione Patriarcharum. *Thren. vltim.* Innoua dies noſtros, ſicut à principio. Et hoc quidem faciet Dominus virtute propria [vt non magnifice glorietur domus Dauid] Domus, hoc eſt, familia Dauid, ſunt Doctores & Prælati Eccleſiæ, qui profectum Eccleſiæ ſibi attribuere non poterunt. *Pſalm.* 113. Non nobis Domine non nobis, ſed nomini tuo da gloriam. *Ezech.* 36. Non propter vos ego faciam domus Iſrael, ſed propter nomen meum [&] ſupple, non magnificet ſe & extollatur [gloria habitantium Ieruſalem] hoc eſt, Clericorum & Religioſorum [contra Iudam] hoc eſt, communem plebem: tamquam profectus qui in plebe eſt, induſtria & laboribus eorum perfectus ſit. 1. *Corinth.* 1. Vt non glorietur omnis caro coram illo. *Roman.* 3. Vbi eſt gloriatio tua? Excluſa eſt. Impij Iudæi hæc peruertentes, dicunt quod hæc intelliguntur de principibus Iudæorum obſeſſis in Ieruſalem, qui pro tempore prorumpentes à dextris & à ſiniſtris proſtrauerunt hoſtes, quaſi ignis deuorantes, cum *Egeſippus & Ioſephus* hiſtoriographi nihil talium narrent, ſed potius quod concluſierant quaſi mures in antris, & ſiquis eorum quaſi fugiens latenter apparuit, ſtatim à Romanis exenterabatur, vt aurum in viſceribus eius quæreretur. Nec dicere poſſunt qualiter tabernacula Iuda habitata fuerint, ſicut à principio. Et propter hoc tamquam mendoſa relinquentes, certam proſequamur expoſitionem. Subdit ergo de protectione deuotorum in Eccleſia.

Iudæorum inane figmentum. Arcta Ieroſolymorum obſidio.

In die illa] clarente ſcilicet gratia diuina. 2. *Macha.* 1. Tempus affuit quo ſol refulſit, qui prius erat in nubilo [proteget Dominus habitatores Ieruſalem] ab impugnatione ſcilicet dæmonum, & hoſtium. *Iſa.* 49. In vmbra manus ſuæ protexit me. *Pſal.* 56. Sub vmbra alarum tuarum ſperabo, donec tranſeat iniquitas. Et poſſet obijci, quod etiam tunc homines erunt, & peccabunt, & ita iram Dei merebuntur, reſpondet [& erit] ſupple, ex propitiatu meo [qui offenderit ex eis] venialiter ſcilicet vel mortaliter. *Iacob.* 3. In multis offendimus omnes.

In die illa] quæ ſcilicet nihil noctis habet. *Pſal.* 138. Nox ſicut dies illuminabitur, & nox illuminatio mea in deliciis meis. Hic, inquam, talis [erit quaſi Dauid] id eſt facile ad gemitum vnum miſericordiam conſequens. 2. *Reg.* 12. Dixit Dauid, Peccaui. Et Nathan Propheta ex Domino ſtatim reſpondit: Tranſtulit Dominus peccatum tuum, & non morieris. *Pſal.* 31. Dixi, Confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam Domino, & tu remiſiſti iniquitatem peccati mei. Hoc probat parabola de filio prodigo, & patre recipiente *Luc.* 15. [& Dominus Dauid] hoc eſt, familia Chriſti, manu fortis in actione, & aſpectu deſiderabilis in contemplatione, hoc eſt, innocentes, ſupple, erunt [quaſi Dei] participatiue enim dij ſunt. *Pſal.* 81. Ego dixi: Dij eſtis, & filij Excelſi omnes. Et hoc explanat, ſubdens [ſicut Angelus Domini in conſpectu eius] ſcilicet Dei, ſupple, erunt. Angelorum enim puritatem & cælibatum præferunt. *Matth.* 19. Erunt ſicut Angeli Dei in cælis. Et ſubdit de Gentium vocatione.

Peccatoris facilis condonatio.

Et erit] Confirmatio ſequentium eſt [in illa die] lucente veritate [quæram] per Apoſtolos [conterere] quantum ad gentilem ritum [omnes gentes] *Iere* 23. Nonne verba mea ignis ſunt, & quaſi malleus conterens petras? hoc eſt, duritias cordium Gentilium [quæ] ſcilicet gentes [venient] infidelitatis impetu [contra Ieruſalem] hoc eſt, contra Eccleſiam. *Gene.* 49. Manus tuæ in ceruicibus

cibus inimicorum tuorum. *Psal.* 17. Persequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non conuertar donec deficiant. Et subdit de deuotione conuersorum.

Et effundam] fluenta gratiæ scilicet largiter [super domum Dauid] hoc est, super familiam Christi [&] id est [super habitatores Ierusalem] hoc est, Ecclesiæ [Spiritũ] sanctum scilicet meum [gratiæ] in remissione peccatorum & operatione virtutum. 1. *ad Corinth.* 12. Vnicuique datur manifestatio Spiritus ad vtilitatem. *Ioan.* 1. De plenitudine eius omnes accepimus gratiam pro gratia [& precum] in deuotione orationis pro se, & pro aliis. *Rom.* 8. Quid oremus secundum quod oportet nescimus : ipse autem Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, hoc est, docet postulare, & inclinat ad postulandum.

Et aspicient me] Hic tangitur de planctu pœnitentium: primo in communi, & secundo in speciali *ibi* [Et planget terra] In communi tria dicit, scilicet, planctus amaritudinem, planctus magnitudinem, & his duobus præmittit causam planctus. [Et aspicient ad me] per fidei scilicet deuotionem, vel nunc, vel in fine temporum. 2. *Para.* 20. Cum ignoramus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te. *Matth.* 26. Amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nube cum potestate magna [quem confixerunt] peccatam scilicet faciendo, vel Filium Dei crucifigendo. *Malach.* 3. Si configit homo Deum suum, quia vos configitis me? *Ioan.* 19. Videbunt in quem transfixerunt. *Apoca.* 1. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt [& plangent eum] hoc est, peccatum quod commiserunt in eum. *Iere.* 9. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum : & plorabo die ac nocte? [planctu quasi super vnigenitum] Quia ad literam Dominus noster vnigenitus est, & Patris & Matris. *Ioan.* 1. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre. *Iere.* 6. Luctum vnigeniti fac tibi planctũ amarum [& dolebunt] scilicet tacti dolore cordis intrinsecus *Gene.* 6. [super eum sicut doleri solet in morte primogeniti] In primogenito enim, quia preclarior natio est, & floret in eo vigor patris & matris, maior dolor esse consueuit. Tamen Dominus *Apoca.* 1. dicitur primogenitus mortuorum. Et *Coloss.* 2. dicitur primogenitus omnis creaturæ. *Heb.* 1. Cum inducit primogenitum in orbem terræ, dicit, Et adorent eum omnes Angeli Dei. Et subdit de magnitudine planctus.

Christus vnigenitus

In die illa] pœnitentiæ scilicet, vel extremi iudicij [erit planctus magnus in Ierusalem] hoc est, in Ecclesia, vel in mundo [sicut planctus Adadremmon] hoc est, qui fuit iuxta ciuitatem Adadremmon [in campo Mageddon] hoc est, in campestribus sic vocatis. *Hieronymus* Adadremmon vrbs est iuxta Iezrahel quæ Maximianopolis hodie vocatur, in campo Mageddon, in quo Iosias rex iustus à Pharaone Nechao vulneratus & interfectus est 4. *Reg.* 23. Super quo lamentationes scribit *Ieremias.* Sicut ergo eo tempore post reges peccatores, omnis spes populi erat in Iosia, & illo occiso magnus planctus in vrbe commotus est: ita crucifixo Saluatore renouabitur planctus in Ierusalem. *Luc.* 23. Sequebatur autem Iesum multa turba populi & mulierum quæ plangebant &

Iosias rex a Pharaone interfectus.

lamentabantur eum. Et infra post pauca : Omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, & videbant quod fiebat, percutientes pectora sua reuertebantur. Hoc tamen maxime fiet in die iudicij, quando cum plagis ostendet se Dominus.

Et planget terra] tunc scilicet vniuersaliter. *Amos* 5. In omnibus plateis planctus, & in cunctis qui foris sunt, dicetur, Væ, væ. Et hoc quod dixit vniuersaliter, dicit specialiter [familiæ] hoc est, cognationes [& familiæ seorsum] vt scilicet quælibet cognatio, & communem habeat planctum & singularem. *Amos* 5. In omnibus viis erit planctus, hoc est, per omnes distinctiones hominum. *Sap.* 18. Resonabat inconueniens inimicorum vox, & flebilis audiebatur planctus ploratorum infantium. Et tangit quatuor distinctiones, vt similia de omnibus aliis intelligantur.

Familiæ domus Dauid seorsum] Per Dauid, hi qui in dignitatibus & potentatibus sunt constituti, intelliguntur : quia Dauid rex fuit. *Sap.* 6. Exiguo conceditur misericordia : potentes autem potenter tormenta patientur. Vnde illi plangunt: quia per eos crucifixus est Dominus, & in se & in membris. *Iere.* 14. Dic regi, & dominatrici : Humiliamini, sedete in terra : quoniam de capite vestro descendit corona gloriæ vestræ [& mulieres eorum seorsum] Mulieres non dicuntur hic tam à sexu quã ab infirmitate, & intelliguntur qui inter principes ex infirmitate peccauerunt, qui quia minus punientur, minus habent plangere. 2. *Reg.* 1. Sicut mater vnicum amat filium, ita te diligebam. *Iere.* 9. Vocate lamentatrices vt veniant, & ad eas quæ sapientes sunt mittite, & properent & festinent.

Familiæ domus Nathan seorsum] Per Nathan intelligitur tribus Prophetarum siue cognatio: quia etiam Prophetæ, & maxime pseudo contra Dominum peccauerunt. *Iere.* 5. Prophetæ prophetabant mendacium, & Sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia. *Osea* 6. Propter hoc dolaui in Prophetis, & occidi eos in verbis oris mei [& mulieres eorum seorsum] in Prophetis scilicet ex infirmitate peccantes.

Familiæ domus Leui seorsum] Per Leui sacerdotalis cognatio siue congregatio intelligitur: quia etiam Sacerdotes ad crucifixionem Domini & Christi cooperati sunt. *Ioel* 2. Inter vestibulum & altare plorabunt Sacerdotes & ministri Domini [& mulieres eorum seorsum] hoc est, inter eos ex infirmitate, vel ex ignorantia peccantes. *Psal.* 6. Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum : sana me Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.

Familiæ Semei seorsum] *Hieronymus.* In Semei Doctores intelliguntur : ex hac enim tribu Magistrorum agmina pullulauerunt. Hoc nescio quare sit, nisi propter nominis interpretationem. Semei enim, audi mi, vel audi me, vel auditio mea interpretatur, & Scribæ qui Doctorum vicem habebant, contra Deum & Christum eius, consilio operati sũt. 1. *Esdræ* 9. Manus magistratium prima fuit in transgressione hac [& mulieres eorum seorsum] ex infirmitate scilicet peccantes inter Doctores. Mulier enim mutabilis est, & infirmius vasculum. *Rom.* 15 Debemus nos firmiores imbecillitates infirmiorum sustinere, & non nobis placere. Ex istis inductis inducit vniuersale.

Semei.

Omnes familiæ reliquæ]militum ſcilicet, mercatorum,& ſingula artificia operantium [familiæ & familiæ]ſecundum diuerſitates earum[ſeorſum] ſupple,plangent [& mulieres eorum ſeorſum] ex infirmitate ſcilicet peccantes in familiis illis. *Apoc.*1. Plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ. Sicut enim omnes peccauerunt, ſic omnibus indicitur planctus. *Hieronymus.* Quod ſeorſum plangunt, ſignificat quod tempore tribulationis non debemus ſeruire coniugiis & operibus nuptiarum. *Ioel* 2.Egrediatur ſponſus de cubili ſuo,& ſponſa de thalamo ſuo.

In tribulatione, coniugio non inſeruiendum.

CAPVT XIII.

In die illa.

HIc tangit de ablutione pœnitentium per fontem gratiæ ſacramentalis. Diuiditur autem pars iſta in tres partes. In prima agit de ablutione peccatorum.In ſecunda de purificatione populi à malis *ibi*[Et pſeudoprophetas] In tertia de zelo religionis *ibi*[Et erit cum prophetauerit quiſpiam.

In die illa]clarente ſcilicet luce veritatis. *Rom.* 13.Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, ſic vt in die honeſte ambulemus [erit fons patens]nulli ſcilicet vetitus, nulli negatus.*Iſai.*55.Omnes ſitientes, venite ad aquas [domui Dauid]Eccleſiæ Chriſti ſcilicet. *Iſa.*12. Hauriétis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris. Fontes enim iſti manant aquas abſolutionis in gratia ſacramentorum,& aquas doctrinæ in verbo Doctorum,& aquas refrigerij in conſolatione tentatorum,& aquas humectantes in rigatione ardorum.*Geneſ.*2. Fluuius egrediebatur de loco voluptatis,qui hinc inde diuiditur in quatuor capita [& habitantibus Ieruſalem]hoc eſt ,totam Eccleſiam. *Num.*20.Aperi eis theſaurum tuum fontem aquæ viuæ,vt ſatiati ceſſet murmuratio eorum [in ablutionem peccatoris] qui actualiter peccauit [& menſtruatæ] per quod intelligitur originale peccatum. *Pſal.*50.Lauabis me,& ſuper niuem dealbabor.*Iſaia* 4. Si abluerit Dominus ſordes filiarum Sion, & ſanguinem Ieruſalem lauerit de medio eius in ſpiritu iudicij & ſpiritu ardoris.

Et erit]Confirmatio ſequentium eſt[In die illa] lucente ſcilicet gratia[dicit Dominus exercituum] *Iſai.*58.Orietur in tenebris lux tua[diſperdam nomina idolorum de terra] quæ ſcilicet quilibet ſibi finxit ad colendum, auarus nummum, luxurioſus Venerem,guloſus ventrem, ſuperbus Iouem, iracundus Martem,immundus Saturnum, acedioſus Dianam.*Iſa* 2.Eleuabitur Dominus ſolus in die illa,& idola penitus conterentur [& non memorabuntur vltra]in ore ſcilicet cuiuſquam. *Oſea* 2.Auferam nomina Baalim de ore eius. *Ezechiel* 36.Effundam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis veſtris,& ab vniuerſis idolis veſtris mundabo vos. Et de ſeparatione malorum hominum ſubdit [& Prophetas] ſcilicet, pſeudo. *Iſa.*9. Propheta docens mendacium, ipſe eſt cauda: operit enim turpitudines aliorum. *Ieremia* 23. Hæc dicit Dominus exercituum ad Prophetas: Ecce ego potabo eos abſynthio,& cibabo eos felle. à Prophetis enim Ieruſalem egreſſa eſt pollutio ſuper omnem terram.Significant autem eos qui temporibus noſtris ſpiritu quodam prophanatico inflati, viſionibus fictis decipiunt populum[& ſpiritum immundum] in quo ſcilicet diuinant[auferam de terra]2. *Para.*18. Ero ſpiritus mendax in ore omnium Prophetarum eius.Et ſubdit de zelo religionis.

Fictis miraculis vulgo non imponendum.

Et erit] Confirmatio eſt [cum prophetauerit quiſpiam]pſeudo ſcilicet[vltra] hoc eſt, deinceps [dicent ei pater eius & mater eius]plus diligentes legem,quam affectum carnalem. *Deut.* 21. Si genuerit homo filium contumacem & proteruum, qui non audiat patris ac matris imperium, & coercitus obedire contempſerit: apprehendent eum pater eius & mater eius, & ducent eum ad ſeniores ciuitatis. Et poſt pauca. Lapidibus eum obruet omnis populus. Maxime autem contumax eſt,qui ab hæreſi compeſci contempſerit. Et hoc eſt quod hic ſequitur [qui genuerunt eum, Non viues]*Gloſſa*, ardore diuinæ ſeruitutis non expectantes publicum iudicium. Hæreticis enim parci non debet: morte enim dignus eſt qui Deo fidem & animam furatur. *Deut.*18. præcipitur interfici propheta qui mendacium loquitur in nomine Domini. *Matth.*7.Attendite à falſis Prophetis,qui veniunt ad vos in veſtimentis ouium. Et hoc eſt quod ſequitur hic [quia mendacium loquutus es in nomine Domini]vſurpato ſcilicet. *Iere.*23. Nolite audire verba Prophetarum qui prophetant vobis & decipiunt vos, viſionem cordis ſui loquuntur, & non de ore Domini [& configent eum]verberibus ſcilicet, & puncturis tribulationum[pater eius & mater eius genitores eius]affectum ſcilicet religionis affectui naturæ præponentes.*Gen.*22.Non pepercisti vnigenito tuo propter me[cum prophetauerit] mendacium ſcilicet contra religionem. In ſignum huius Elias occidit quadringentos viros Prophetas Baal 3.*Reg.*18.Et ſubdit quod ex hoc cauebunt de futuro, & dolebunt de præterito.

Hæretici morte plectendi.

Honor Dei priuato affectui præferendus.

Et erit] cum ſcilicet falſa prophetans iudicio parentum condemnabitur [in die illa confundentur Prophetæ]hoc eſt, erubeſcent de falſo vaticinio[vnuſquiſque ex viſione ſua] mendaci ſcilicet [cum prophetauerit]mendacium, ſupple. *Iere.*23. In Prophetis Ieruſalem vidi ſimilitudinem adulterantium,& iter mendacij: & confortabant manus peſſimorum vt non conuerterentur, vnuſquiſque à malitia ſua[nec operientur pallio ſaccino] vſurpabant enim habitum veterum Prophetarum, vt ſub hoc pallio ſimplices deciperent. Et hoc eſt quod ſequitur[vt mentiantur] hoc eſt, vt mentiri facilius poſſent. Tria enim faciebant: vſurpabant enim habitum Prophetarum, reuelationem iactabant diuinam, & in dolo quandoque veritatem dicebant vt mendacium protegerent. *Apoc.*16.Vidi de ore draconis, & de ore beſtiæ, & de ore pſeudoprophetæ exire tres ſpiritus immundos in modum ranarum [& dicet] ſcilicet, pſeudopropheta conuictus & pœnitens[Non ſum Propheta] confitens ſcilicet veritatem. *Amos* 7. Non ſum Propheta nec filius Prophetæ [homo agricola ego ſum]hoc eſt, laborator, & de labore viuens.*Pſal.*127. Labores manuum tuarum quia manducabis. *Iob* 5. Homo naſcitur ad laborem [quoniam Adam] hoc eſt, labor indictus Adæ. *Gen.*3.

Hæreticorum tria præſidia.

Gen. 3. In sudore vultus tui vesceris pane tuo [exemplum meum] in memoria scilicet mea [ab adolescentia mea]vt scilicet de labore & non de mendacio viuam. *Ecci.* 7. Non oderis laboriosa opera, & rusticationem à Deo creatam. *Ephes.* 4. Qui furabatur, iam non furetur, magis autem laboret operando manibus suis, quod bonum est, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti.

Et dicetur ei] qui scilicet fuerat pseudo [Quid sunt]hoc est, quid significant[plagæ istæ]hoc est, signa plagarum[in medio manuum tuarum ?] Hebræus habet, in terminis suis, hoc est, vbique per corpus. *Hieronymus.* Quid commisisti vt manus tuæ configerentur? *Isa.* 2. Vulnus & liuor & plaga tumens, non est circumligata. Quasi dicat : Malefici signa in te apparent [& dicet] pseudoprophetа scilicet punitus. *Hieronymus.* Intantum fugabitur mendacium & veritas obtinebit locum, vt etiam ipse qui suo punitus est vitio, iuste perpessum se esse fateatur. *Luc.* 23. Nos quidem iuste, nam digna factis recipimus [His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me] *Hieronymus.* Hæc vulnera recepi iudicio parentum condemnatus, qui non oderant me, sed diligebant, etiam dum punirent. *Deut.* 33. Qui dixerit patri suo & matri suæ, Nescio vos : & fratribus suis, Ignoto illos : & nescierunt filios suos. Hi custodiuerunt eloquium tuum & pactum tuum seruauerunt.

Framea]Hic incipit agere de Christi Passione, & effectu Passionis : vnde in duo diuiditur. Primo enim agit de Passione Secundo de effectu eius, infra 14. *ibi* [Ecce dies venient] In prima tria sunt, scilicet, Christi Passio, Apostolorum dispersio, dispersorum probatio.

Framea]vocatiui casus. Passio quæ fremere facit, dicitur framea. *Matth.* 26. Tristis est anima mea vsque ad mortem. *Ioan.* 11. Infremuit intra seipsum[suscitare]hoc est, euigila ad puniendum[super pastorem meum] Christum scilicet. *Ioan.* 10. Pastor bonus animam suam ponit pro ouibus suis[& super virum qui solus vir inter omnes] est viros. *Ecci.* 7. Virum de mille vnum reperi [cohærentem mihi] per vnionem diuinitatis. *Ioan.* 14. Ego in Patre, & Pater in me est. *Ioan.* 10. Ego & Pater vnum sumus [dicit Dominus exercituum] cuius scilicet voluntate Passio Christi perfecta est. Vnde Dominus dixit Petro prohibenti Passionem *Matth.* 26. Conuerte gladium tuum in locum suum. *Ioan.* 18. Calicem quem dedit mihi Pater, non vis vt bibam illum ? Et reuertitur loquens ad frameam[percute pastorem]Ac si dicat : O framea ita suscitare, quod percutias pastorem & occidas. *Isaie* 53. Propter scelus populi mei percussi eum. *Dan.* 9. Occidetur Christus, & non erit eius populus qui eum negaturus est [& dispergentur oues gregis]*Glossa* inducit illud *Matth.* 26. Tunc Discipuli relicto eo omnes fugerunt. Hoc testimonio vsus est Dominus *Matth.* 26. Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptum est enim ; Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Et subdit aliquid de consolatione [& conuertam manum meam] collectionis scilicet [ad paruulos]pauculos scilicet, & humiles fideles. *Hieronymus.* Relictis superbis Iudæis, humilis Magister colligit humiles Discipulos, & adducit illud *Luca* 11. Nolite timere pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. *Matth.* 19 Sinite paruulos venire ad me : talium est enim regnum cælorum. *Sap.* 1. Iustorum animæ in manu Dei sunt. *Deut.* 33. Dilexit populos : omnes Sancti in manu eius sunt. Ex quibus autem colliguntur, subdit.

Christus voluntarie passus.

Et erunt in omni terra]hoc est, in toto mundo. *Isa.* 24 A finibus terræ laudes audiuimus, gloriam iusti [dicit Dominus, partes duæ] Iudæorum scilicet, & Gentilium : tota enim terra tunc diuisa fuit in hos duos populos [& dispergentur] per mundum, scilicet, Apostoli. *Tob.* 13. Ideo dispersit vos inter gentes quæ ignorant Deum, vt vos enarretis mirabilia eius, & faciatis scire eos, quia non est alius Deus omnipotens præter eum [& deficient] supple, duæ partes, à Gentilitate scilicet, & à Iudaismo. *Psalm.* 103. Deficiant peccatores à terra, & iniqui ita vt non sint [& tertia pars relinquetur] Christianorum scilicet credentium[in ea]hoc est, in terra siue Ecclesia. *Isaie* 6. Multiplicabitur quæ derelicta fuerat in medio terræ, & adhuc in ea decimatio[& conuertetur] *Isa* 6. Et erit in ostensionem sicut terebinthus, & sicut quercus quæ expandit ramos suos ; semen sanctum erit id, quod steterit in ea. Et subdit de probatione illorum.

Et ducam tertiam partem]supple, relictam[per ignem]tribulationis scilicet, & martyrij, vel charitatis: *Psalm.* 16. Igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas. *Glossa* inducit illud *Luca* 12. Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur? Et quod *Actor.* 2. Apostoli baptizari in Spiritu Dei & igne dicuntur [& vram eos sicut vritur argentum] vt scilicet idonei sint ad eloquium. *Psal.* 11. Argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum [& probabo eos sicut probatur aurum]vt scilicet idonei sint ad recipiendum sapientiæ thesaurum. *Sap.* 3. Tamquam aurum in fornace probauit eos, & quasi holocausti hostiam accepit eos, & inuenit eos dignos se.

Igne tribulationis iusti probantur.

Ipse]populus scilicet tertiæ partis [vocabit]hoc est, inuocabit[nomen meum]tibi in gratia notum. *Sophon.* 3. In igne zeli mei deuorabitur omnis terra : quia tunc reddam populis meis labium electum, vt omnes inuocent nomen Domini, & seruiant ei humero vno[& ego exaudiam eum] *Ieremie* 33. Clama ad me, & ego exaudiam te, & annuntiabo tibi grandia & firma quæ nescis [& dicam, Populus meus es]mihi scilicet seruiens. *Deut.* 7. Elegit te Dominus, vt sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram [& ipse dicet, Deus meus]supple, es. *Apoc.* 21. Et ipse Deus cum eis, erit eorum Deus. *Ioan.* 20. Deus meus, & Dominus meus.

CAPVT XIV.

Ecce dies venient.

TAngit hic de effecto Passionis, primo in Iudæis, secundo in Gentibus *ibi* [Et egredietur Dominus] Tertio in iudicio & profectu Ecclesiæ *ibi*[Et veniet Dominus Deus meus.

Ecce dies venient, dicit Dominus] captiuitatis Romanæ scilicet. *Luc.* 19. Venient dies, & circundabunt

dabunt te inimici tui vallo [& diuidentur spolia tua]ô Ierusalem,supple [in medio tui] *Hieronym.* Solet accidere vt quæ subito impetu in ciuitate direpta sunt,extra ciuitatem diuidantur , ne forte hostes superueniant. Hic autem tanta depressio incumbit , vt rapina à raptoribus in medio ciuitatis diuidatur. *Exod.*15.Dixit inimicus:Persequar & comprehendam,diuidam spolia. *Ezech* 38. Ad sumenda spolia tu venis , ecce ad diripiendam prædam congregasti multitudinem tuam.

Et congregabo omnes gentes] in regno scilicet Romanorum,quod regnum omnium gentium est[ad Ierusalem]hoc est,contra Ierusalem[in prælium]ad vindictam scilicet sanguinis Christi. *Sap.* 5.Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos [& capietur ciuitas] à Tito & Vespasiano. *Luc.*19. Circundabunt te inimici tui , & coangustabunt te vndique,& ad terram prosternent te & filios tuos qui in te sunt [& vastabuntur domus] *Isaie* 25. Posuisti ciuitatem in tumulum , vrbem fortem in ruinam,domum alienorum: vt non sit ciuitas *Matth.*23. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta[& mulieres violabuntur] quod magna fuit turpitudo. *Thren.vlt.* Mulieres in Sion humiliauerunt,& virgines in ciuitatibus Iuda. 2. *Regum* 12.Tollam vxores tuas in oculis tuis, & dabo proximo tuo , & dormiet cum eis in oculis solis huius[& egredietur]captiua scilicet[media pars ciuitatis] inferior scilicet , quæ in Mello habitabat: illam enim solam cepit Titus [& reliquum populi]scilicet , circa templum & montem Sion habitans [non auferetur ex vrbe] Contra hoc autem videtur esse illud *Luca* 19. Non relinquent in te lapidem super lapidem. Sed ad hoc dicendum est, quod Titus primo destruxit mediam partem, & postea Helius Adrianus euertit totam.

Ierusalem communi conspiratione omnium gentium vastata.

Et egredietur Dominus] Loquitur hic de destructione Gentium : quia non zelo Domini , sed auiditate prædæ destruxerunt Ierusalem.

Et egredietur Dominus]de loco scilicet lenitatis & misericordiæ ad vindictam inimicorum suorum *Habac.*3.Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo. Percussisti caput de domo impij[& prælíabitur contra gentes illas] scilicet,quæ Ierusalem destruxerunt[sicut prœliatus est in die certaminis] illius scilicet famosi , quando destruxit Pharaonem & exercitum eius in mari rubro. *Exod.* 14. Fugiamus Israelem : Dominus enim pugnat pro eis contra nos.

Et stabunt pedes eius] id est , vestigia pedum. *Psal.*131. Adorabimus in loco vbi steterunt pedes eius [in die illa]clarente scilicet gratia Ecclesiæ [super montem oliuarum] id est , super verticem Apostolicæ perfectionis.*Gen.*19. Non stes in omni circa regione,sed in monte saluum te fac. *Ezechiel.*43.Locus solij mei & locus vestigiorum pedum meorum vbi habito.*Psalm.* 67. Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo[qui est contra Ierusalem]id est,ad Ierusalem supernam respiciens.*Gal.*4. Illa quæ sursum est Ierusalem, libera est,quæ est mater nostra[ad Orientem]*Glossa*, vnde oritur sol iustitiæ. *Malach. vlt.* Vobis timentibus nomen meum , orietur sol iustitiæ. Et subdit de diuisione malorum & bonorum, & præputij & circumcisionis [& scindetur mons oliuarum]eminentia scilicet Ecclesiæ , in qua plantantur oliuæ fœtæ luminis & vnctionis [ex media parte sui] quarum ad fideles[ad Orientem]hoc est, ad præputium,in quo ortum est lumen gratiæ. *Malach.*1. Ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in Gentibus[& ad Occidentem] hoc est,ad circumcisionem , in qua occidit lux gratiæ, dum oritur in Gentibus,ita scilicet,quod scissura incipit ab Oriente & terminatur in Occidentem [prærupto grandi valle]hoc est , quod præruptum quod in medio est,sit grandis vallis, hoc est,grandis separatio : quia in Iudæo reuelatur cognitio Dei de fide in fidem. *Rom.*1. In Gentili autem de errore idolorum venitur ad fidem. *Luc.*16. Chaos magnum inter nos & vos firmatum est : vt hi qui hinc transire velint ad vos non possunt , neque inde huc transmeare[&]separatione , supple, ista facta , fiet alia separatio [separabitur montis medium eius] Pleonasmus : eius enim superfluit ex quo posuit montis , nisi eius ponatur pro eiusdem. Et intendit de separatione meritorum [ad Aquilonem]ad plagam scilicet nebulosam & frigidam,in qua sedet diabolus. *Isaie* 14. Sedebo in monte testamenti , in lateribus Aquilonis. Et hi sunt qui pertinent ad sinistram [& medium eius] montis scilicet,supple,separabitur [ad Meridiem] vbi est regio luminis & caloris , per quam significantur qui pertinent ad dexteram, ita quod scissura incipiat ab Aquilone , & terminetur in Meridiem , vt illi scilicet qui sunt in Ecclesia differentiis meritorum distincti sint. *Matth.*25. Separabit eos,sicut pastor segregat oues ab hœdis:& statuet oues à dextris,hœdos autem à sinistris. Ista autem duplici separatione facta in quatuor partes montis,fiet quod sequitur.

Ecclesia ex Iudæis atque Gentilibus salubri sinceritate collecta.

Et fugietis] qui scilicet saluari cupitis [ad vallem]hoc est,ad humilitatem [montium meorum] hoc est , ad eminentiam spiritus duorum testamentorum.Et bene dico,quod fugietis ad strictam vallem,hoc est,ad arctam viam , quæ ducit ad vitam *Matth.*7.[quoniam coniungetur vallis montium]hoc est , separatio quæ est inter montes siue duo testamenta[vsque ad proximum] hoc est , vsque ad paruam distantiam : tota enim est in medio rotæ. *Ezech.*1.quia quod vnum loquitur in figura , alterum exhibet in veritate : & quod vnum in promissione , alterum in exhibitione : & quod vnum in timore, alterum in amore : quæ differentia non est magna , & licet saltare de monte in montem non impediente valle : vnus enim passus medius est nihil plus , sicut iam ostensum est. Isti sunt de quibus dicitur 1. *Reg.*10. Inuenies duos viros iuxta sepulchrum Rachel in finibus Beniamin in Meridie,salientes magnas foueas. Duo enim viri,intellectus sunt duorum testamentorum. Magna fouea dicitur profunda sapientia : saltus autem expositio saltans de testamento in testamentum, iuxta sepulchrum Rachel,hoc est, iuxta absconditum contemplationis , quia Rachel contemplationem significat.In finibus vero Beniamin : quia tales filij dexteræ sunt,& ad dexteram pertinent. Et assimilat hanc fugam,subdens.

Vtriusque testamenti conuenientia.

Rachel.

Et fugietis sicut fugistis [olim [à facie terræmotus] hoc est , à præsentia terræmotus [In die Oziæ regis Iuda]2. *Paral.* 16 legitur , quod Ozia vsurpante summum sacerdotium terræmotus factus est , & rex percussus est lepra , vt omnes assistentes regi , rege impio deserto , fugerent ad Sacerdores. Et ita modo impiis desertis fugient ad Apostolicos & bonos. *Iere.*51. Qui fugistis gladium , venite , & nolite stare ; recordamini pro-

cul Domini, & Ierusalem ascendat super cor vestrum.

Et veniet Dominus Deus meus] Tangitur hic Ecclesiæ profectus in tempot ibus nouissimis, primo in bonis, secundo in malis conuersis *ibi* [Et hæc erit plaga] In bonis tria dicit: iudicium scilicet, profectum gratiæ & doctrinæ, & cultus vnitatem.

Et veniet Dominus Deus meus] ad Ecclesiam scilicet iudicando eam, & discernendo ab impiis, & nunc & in futuro] omnesque Saocti cum eo] testificando scilicet veritatem prædicationis Apostolorum. *Deut*.33. Dominus de Sinai veniet, & de Seir ortus est nobis, apparuit de monte Pharan, cum eo Sanctorum millia *Septuaginta* habent, de monte vmbroso & condenso, hoc est, de veteri testamento. Pharan enim feritas interpretatur, & timorem significat, per quem vetus lex implebatur, de cuius testimonio ortus est nobis Dominus. Sic apparuerunt cum Domino Moyses & Elias, lex scilicet, & Prophetæ *Matth*.24. *Isaia* 3. Dominus ad iudicium veniet cum senioribus populi sui.

Pharan.

Et erit] confirmatio sequentium est [in die illa] micante luce veritatis [non erit lux] excæcatis scilicet Iudæis & malis, in quorum persona *Tob*.5. dicitur: Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, & lumen cæli non video? [sed frigus & gelu] *Matth*. 24. Quia abundauit iniquitas, refrigescet charitas multorum [& erit dies vna] notabilis præ omnibus. *Psal*. 83. Melior est dies vna in atriis tuis super millia [quæ nota est Domino] *Matth*. 24. De die illa nemo scit nisi Pater [non dies] plene, supple, vbique lucens: quia non omnes illuminantur [neque nox] quia non omnes excæcātur. Vel dicit, nō dies neq; nox: quia post iudiciū nō erit vicissitudo diei neque noctis [& in tempore vesperi] hoc est, cum impiis lux obtenebrescit [erit lux] Sanctis scilicet. *Sap*. 18. Sanctis autem tuis maxima erat lux. Et horum quidem vocem inimici audiebant, sed figuram non videbant. Et subdit de profectu gratiæ & doctrinæ. Et hic quædam Bibliæ habent capitulum decimumquintum.

Diei & noctis vicissitudo quādo cessabit.

Et erit] Confirmatio est sequentium [in die illa, exibunt aquæ viuæ de Ierusalem] doctrinæ scilicet, & gratiæ. Et dicuntur viuæ: quia viuificant. *Ioan*.8. Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. *Ezech*.47. Omnia ad quæ venerit torrens, viuent [mediū earum] doctrina scilicet veteris testamenti [ad mare orientale] mortuum scilicet, quod significat Iudæos mortuos. Quod tamen in hoc aliqui viuificantur, est quia quidam ex eis in primitiua Ecclesia conuersi sunt. *Ezech*.47. Aquæ intrabunt in mare, & exibunt & sanabuntur aquæ [& medium earum ad mare nouissimum] quod est occidentale, & significat gentilitatem in qua nouissime orta est lux gratiæ. *Heb*.1. Nouissime diebus istis loquutus est nobis in Filio [&] supple, sic prædicatione Apostolorum [in æstate] prosperitatis [& hyeme] aduersitatis [erunt] fluentes scilicet aquæ prædicationis non desiccatæ. *Ecci*.24. Dixi: Rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo partus mei fructum. Et ecce factus est mihi trames abundans [& erit] supple, sic in fide credentium [Dominus rex super omnem terram] *Isa*.54. Redemptor tuus sanctus Israël, Deus omnis terræ vocabitur. *Sap*.1. Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia. Et subdit de vnitate cultus.

In die illa] clarente scilicet Euangelij gratia [erit Dominus vnus] Deus scilicet omnium. *Ephe*.4. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium [& erit nomen eius vnum] ita scilicet, quod tunc nomina aliorum deorum non nominabuntur. *Exod*.20. Non habebis deos alienos coram me. *Osee* 2. Auferam nomina Baalim de ore eius [& reuertetur omnis terra vsque ad desertum] inclusiue, ita quod etiam desertum. Et significat gentilitatem a principio desertam. *Isa*. 35. Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo & florebit quasi lilium. Et intelligit quod ab Oriente vsque ad Occidentem [de colle Remmon] hoc est, de colle virtutum. Remmon quòd interpretatur testis sublimis, & est in Aquilone [ad Austrum] hoc est, ab Aquilone in Austrum. *Glossa*, Matth. 8. Quia multi venient ab Oriente & Occidente, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum. Et hoc est quod sequitur [& Ierusalem] numero scilicet fidelium.

Vnus Deus non plures dij.

Et exaltabitur] *Isaia* 52. Exaltabitur & eleuabitur & sublimis erit valde [& habitabitur] supple, Ierusalem [in loco suo] hoc est, fundata in fide. *Ephe*.3. In charitate fundati & radicati. *Glossa* inducit illud *Psalm*. 22. In loco pascuæ ibi mè collocauit. Et describit terminos [à porta Beniamin] hoc est, à porta virtutis. Virtus enim in dextera est, & Beniamin filius dexteræ interpretatur. *Psal*. 117. Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltauit me [vsque ad locum portæ prioris] hoc est, primæ. Et significat innocentiam, per quam primus est ingressus gratiæ. *Psal*. 24. Innocentes & recti adhæserunt mihi [& vsque ad portam angulorum] hoc est, vbi plures parietes in vnum coniunguntur. Et significat charitatem, quæ omnes virtutes coniungit. *Iob* 38. Quis demisit lapidem angularem eius? [& à turre Hananeel] qui fortissimus Deo interpretatur, & significat fortitudinem & constantiam martyrum [vsque ad torcularia regis] hoc est, vsque ad Passionem Christi & crucem. *Isa*. 63. Torcular calcaui solus.

Beniamin.

Charitas, virtutum omnium lapis angularis.

Et] supple, sic [habitabunt in ea] ciues diuersarum virtutum. *Psal*. 86. Sicut lætantium, omnium habitatio est in te [& anathema non erit amplius] maxime sublato Antichristo. *Isa*. 52. Non adiiciet vltra vt pertranseat per te incircumcisus & immundus. Tunc enim anathema in infernum detrudetur [& sedebit] hoc est, quiescet [Ierusalem] hoc est, Ecclesia [secura] timore scilicet malorum sublato. *Isa*.32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Hæc impij Iudæi peruertentes, dicunt implenda esse post bella Og & Magog, in aurea Ierusalem, quando cum rege suo Dauid in pace sedebunt mille annis, de quorum fabulis nihil curamus.

Anathematis profligatio.

Iudæorum deliramentum.

Et erit hæc plaga] Tangit hic profectum Ecclesiæ in duobus, scilicet, in destructione malorum, & conuersione pœnitentium *ibi* [Et omnes qui reliqui fuerint] De destructione malorum tria dicit, scilicet, percussionem eorum in membris quibus peccauerunt, admirationem bonorum *ibi* [In die illa erit tumultus] & exterminationem malorum incorrigibilium *ibi* [Sic erit ruina equi.

Et hæc] scilicet quæ nunc dicetur [erit plaga] hoc est, percussio [qua percutiet Dominus] hoc est, puniet

puniet [omnes gentes] hoc eſt, gentiliter viuentes [qui pugnauerunt aduerſus Ieruſalem] hoc eſt, contra Eccleſiam. *Iere.*30. Inſanabilis fractura tua, peſſima plaga tua. Et paulo poſt: Percuſſi te caſtigatione crudeli, propter multitudinem iniquitatis tuæ. Et determinat plagas & membra quæ plagantur [tabeſcet caro] Quod in viuo eſt virus vel pus, in mortuo eſt tabes: caro autem medium tactus eſt, in quo eſt delectatio malorum. Et eſt ſenſus. Caro in qua in malo delectabantur, in tabem conuertetur [vniuſcuiuſque ſtantis ſuper pedes ſuos] adhuc viui ſcilicet, vt ſentiat pœnas ſuas & doleat: ſtare enim pertinaciam ſignificat, pedes affectus. *Iob* 33. Tabeſcet caro eius & oſſa quæ tecta fuerant, nudabuntur. Appropinquabit corruptioni anima eius, & vita illius mortiferis. 2. *Machab.*9. legitur de carnibus Antiochi, quod vermes ſcaturiebant. *Acto.*12. De Herode legitur, quod percuſſit eum Angelus Domini, & conſumptus vermibus expirauit, eo quod contra Deum & Eccleſiam pugnauerat [& oculi eius] quibus ſcilicet terribiliter Sanctos intuiti ſunt, vel oculi interiores quibus mala quæ contra Sanctos fecerunt, præuiderunt & ordinauerunt [contabeſcent] adhuc viuentibus eis [in foraminibus ſuis] hoc eſt, in receptaculis oculorum eius. Huius exemplum eſt in eo qui dicebatur Emilas Magus *Acto.* 13. cui dixit Paulus: O plene dolo & omni fallacia fili diaboli, inimice omnis iuſtitiæ, non deſinis ſubuertere vias Domini rectas. Et nunc ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus, non videns ſolem vſque ad tempus. Et continuo cecidit caligo ſuper eum, & factus eſt cæcus. *Prouerb.*30. Oculum qui ſubſannat patrem, & qui deſpicit partum matris ſuæ, ſuffodiant eum corui de torrentibus, & comedant eum filij aquilæ [& lingua eorum] qua amare contra Deum & Sanctos locuti ſunt [contabeſcet in ore eorum] adhuc, ſupple, viuentibus eis. *Pſal.* 30. Muta fiant labia doloſa, quæ loquuntur aduerſus iuſtum iniquitatem in ſuperbia & abuſione. Et ſubdit de admiratione iuſtorum in plagis iſtis.

Antiochus vermibus interyt. Herodes vermibus computruit. Elimas magus cæcitate percuſſus à Paulo.

In die illa erit tumultus] Alia tranſlatio, ſtupor: ſed quia tumultus in malo accipitur, propter hoc addit [Domini magnus in eis] vt per adiunctum ad bonam ſignificationem trahatur. Et eſt ſenſus, quod boni admirantes, tumultum excitabunt de plagis Domini. *Iere.* 2. Obſtupeſcite cæli ſuper hoc [& apprehendet vir] ſupple, plagatus, manum proximi ſui quærens ſcilicet auxilium & ſuſtentationem. *Iob* 19. Miſeremini mei, miſeremini mei ſaltem vos amici mei: quia manus Domini tetigit me [& conſeretur manus eius] ſcilicet, plagati [ſuper manum proximi ſui] non plagati, ſupple. *Hieron.* Præ formidine & malorum pondere, quæ ſcilicet peruenient. *Roma.*15. Debemus nos firmiores imbecillitates infirmiorum ſuſtinere, & non nobis placere. *Gala.*6. Alter alterius onera portate. Sed quia poſſet credi, quod non pugnarent contra Eccleſiam, niſi extra Eccleſiam exiſtentes, ideo ſubdit.

Sed & Iudas pugnabit contra Ieruſalem] falſus ſcilicet Chriſtianus ore confitens, & vita negans. *Tit.* 1. Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem abnegant. *Can.* 1. Filij matris meæ pugnauerunt contra me [& congregabuntur] conceſſa ſcilicet victoria à diuina virtute [diuitiæ omnium gentium in circuitu] ſcilicet, ad Eccleſiam *Iſa* 60. Tunc videbis & afflues, & mirabitur & dilatabitur cor tuum, quando conuerſa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo Gentium venerit tibi. Et enumerat in quibus ſunt diuitiæ [aurum] ſapientiæ ſcilicet [& argentum] eloquentiæ ſcilicet. *Aggai* 2. Meum eſt aurum & meum argentum, magna erit gloria Dominus huius nouiſſimæ plus quam primæ [& veſtes multæ ſatis] virtutum ſcilicet, in decore conuerſationis. *Exod.*11. Poſtulet vir ab amico ſuo & mulier à vicina ſua vaſa aurea & argentea & veſtes, & ſpoliabitis Ægyptum. Eccleſia enim multa talia ſpolia à Philoſophis Gentilium habuit, tam in ſapientia quam in eloquentia & doctrina virtutum. Quod autem dicit, ſatis, notat quod hæc ſumenda ſunt ad ſobrietatem fidei. *Rom.* 12. non plus ſapere quam oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem. Et ſubdit de deſtructione malorum ſub differentiis peccatorum generalibus.

Eccleſia Gentilium ſpolijs locupletata.

Sic] id eſt, poſito hoc [ruina erit] hoc eſt, caſus vel à peccato, vel à vita, vt (ſicut dicit *Bernardus*) fortiter vel ritus, vel natio deleatur [equi] id eſt, præcipitis audaciæ in concupiſcentiam & in malum. *Pſal.*32. Fallax equus ad ſalutem. *Iſa.* 31. Væ qui deſcendunt in Ægyptum ad auxilium in equis ſperantes [& muli] ſupple, erit ruina, qui ſignificat ſterilem in omni bono. *Iere.*22. Scribe virum iſtum ſterilem qui in diebus ſuis non proſperabitur [& cameli] Camelus monſtruoſum animal, gibboſum & deforme, auarum ſignificat, qui etiam ruet vel à vitio, vel à natura. *Eccl.* 10. Auaro nihil eſt ſceleſtius. Hic enim in vita ſua proiecit intima ſua, & in vita ſua venalem habet animam ſuam. *Matt.* 19. *Marc.*10. *Luc.*18. Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quam diuitem intrare in regnum cælorum [& omnium iumentorum] hoc eſt, beſtialium hominum [qui fuerint in caſtris illis] ſcilicet pugnantibus contra Eccleſiam, vel Ieruſalem [Sic ruina hæc] id eſt, cadent ſicut ea quæ nominata ſunt. *Iſaiæ* 3. Corruet populus, vir ad virum. Hæc Iudæi dicunt futura eſſe in interfectione Gog & Magog *Ezech.*39.

Auarus camelo ſimilis.

Et omnes qui reliqui fuerint] Tangit hic deuotionem conuerſorum ad Eccleſiam in duobus, ſcilicet, celebratione feſtiuitatum, & in ſacrificiis [In die illa erit quod ſuper frænum eſt] In primo duo dicit, ſcilicet, religionem celebrantium, & pœnam non celebrantium.

Et omnes qui reliqui fuerint] id eſt, relicti non ruentes de vniuerſis gentibus, ad fidem ſcilicet Eccleſiæ conuerſis. *Pſal.*81. Surge Deus, iudica terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus [quæ venerunt contra Ieruſalem] verbo ſcilicet, vel exemplo impugnantes Eccleſiam. *Pſal.* 34. Expugna impugnantes me [aſcendent] gradibus virtutum [ab anno in annum] hoc eſt, per ſingulos annos. Annus qui duodecim renouationes habet in luna ex lumine ſolis, doctrinam ſignificat duodecim Apoſtolorum, quæ facit vt aſcendant homines in Ieruſalem *Iſa.*2. Fluent ad eum omnes gentes [vt adorent regem Dominum exercituum] *Deut.* 6. Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. *Pſal.* 44. Ipſe eſt Dominus Deus tuus, & adorabunt eum [& celebrent feſtiuitatem tabernaculorum] in ſuæ ſcilicet peregrinationis commemorationem. *Heb.* 11. Confitentes quoniam peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram. 1. *Pet.* 2. Obſecro vos tamquam aduenas & peregrinos, abſtinere vos à carnalibus deſideriis. *Pſal.* 38. Aduena ego ſum apud te, ſicut omnes patres mei. Et ſubdit

Gentes Apoſtolorum doctrina conuerſi.

du pœna non ascendentium.

Et erit] Confirmatio est sequentium [qui non ascenderit, de familiis terræ] siue cognationibus [ad Ierusalem] id est, ad Ecclesiam. *Psal.* 121. Illuc ascenderunt tribus, tribus Domini ad confitendum nomini Domini. *Isa.* 60. Gens & regnum quod non seruierit tibi, peribit, & gentes solitudine vastabuntur [vt adorent regem Dominum exercituum] *Ioan.* 4. Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate [non erit super eos imber] Dominicæ scilicet benedictionis. *Amos* 4. Plui super vnam ciuitatem, & super reliquam non plui. *Isa.* 5. Mandabo nubibus meis vt non pluant super eum imbrem.

Quod & si familia Ægypti non ascenderit] Ægyptum specialiter nominat & non alias gentes: quia Ægyptus mœror vel tenebræ interpretatur, & ex mœrore significat peccantes ex infirmitate, ex tenebris autem peccantes ex ignorantia: vt ergo sciatur quod tales non excusantur ad minus à toto, propter hoc ponit Ægyptum [& non venerit] supple, ad adorandum [nec super eos erit] supple, imber. *Aggæi* 1. Propter hoc super vos prohibiti sunt cæli, ne darent rorem [sed erit ruina] talium scilicet [qua percutiet Dominus omnes gentes *Isa.* 19. Tradam Ægyptum in manus dominorum crudelium [quæ non ascenderint ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum] tales enim domum patriam quærunt in terra, & de cælesti patria non curant. *Isa.* 24. Formido & laqueus super te qui habitator es terræ. *Iere.* 17. Recedentes à te in terra scribentur.

Hoc erit peccatum Ægypti] hoc est, reputabitur in peccatum his qui peccant ex infirmitate vel ignorantia *Deut.* 32. Peccauerunt ei & non filij eius in sordibus [& hoc peccatum omnium gentium] *Roma.* 3. Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei [quæ non ascenderint ad celebrandum festiuitatem tabernaculorum] *Nahum* 1. Celebra Iuda festiuitates tuas. *Psal.* 75. Reliquiæ cogitationum diem festum agent tibi. Et subdit de cultu.

Frænũ mysticum. In die illa] clarente scilicet gratia [erit quod super frænum equi est] Equus præcipitem concupiscentiam significat, frænum autem continentiam rationis. *Isa.* 48. Infrænabo te laude mea ne intereas. *Psal.* 31. In chamo & fræno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te [sanctum Domino] id est, sanctificatum & oblatum. *Hieron.* Decor phalerarum ad cultum Dei referendus est. Idem in originali. Exposuit hoc quidam de clauis Dominicæ crucis, è quibus Constantinus Augustus frænos equo suo fecerit, eósque sanctum Domini vocari. Et infert, reprobando hoc: Audiui quidem rem pio sensu dictam, sed ridiculam [& erunt lebetes] quæ significant corda feruentia charitate [in domo Domini] supple, existentes [quasi phialæ] mutatæ scilicet de nigro adusto in lucem phialarum siue lampadarum, sicut de Maria Magdalena cantatur, quod fit ex lebete phiala. *Cant.* 8. Lampades eius lampades ignis atque flammarum [coram altari] quod Dominum Iesum Christum significat. *Isaia* 19. Erit altare Domini in medio terræ Ægypti, & titulus Domini iuxta terminum eius.

Et erit omnis lebes in Ierusalem] hoc est, omnis generis, & significat corda Doctorum & Sacerdotum omnia genera cruditatum peccatorum ad gustum salutarem decoquentia. 1. *Reg.* 2. Incendatur primo ex more adeps, & decoquantur carnes: & tolle tibi quantum desiderat anima tua [& Iuda] hoc est, confitens Deo & glorificans eum [sanctificatus Domino exercituum] supple, erit. *Psal.* 113. Facta est Iudæa sanctificatio eius. *Luca* 1. In sanctitate & iustitia coram ipso [& venient omnes immolantes] id est, immolare volentes. *Roman.* 6. Obsecro vos per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra, hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem. *Psalm.* 26. Circuiui & immolaui in tabernaculo eius hostiam vociferationis [& sument ex eis] lebetibus scilicet. Quilibet enim venit ad suum Confessorem [& coquent in eis] vt scilicet cruditatem peccati amittat per calorem pœnitentiæ & charitatis. *Psal.* 38. Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis [& non erit mercator vltra. *Ioan.* 2. *Matth.* 21. Expulit Dominus vendentes & ementes de templo [in domo Domini exercituum] Mercator dicitur vel hypocrita qui pro laude vendit, vel simoniacus, vel ad literam negotiator [in die illa] lucente scilicet. *Chrysostomus.* Qui mercator est, expellatur ab Ecclesia, scriptum est enim: Quoniam non cognoui negotiationem. *Ioan.* 2. Auferte ista hinc, & nolite facere domũ Patris mei, domum negotiationis. *Ierem.* 7. Nunquid spelunca latronum facta est domus hæc, in qua inuocatum est nomen meum? *Mercator templo proscribitur.*

* * *

D. ALBERTI

D. ALBERTI MAGNI, EPISCOPI RATISPONENSIS, DOCTRINA TOTO ORBE CELEBERRIMI, ORDINIS PRÆDICATORVM,

In Malachiam Prophetam Enarratio.

PROLOGI DIVI HIERONYMI In Malachiam Prophetam explanatio.

Evs per Moysen] *Hieronymus*, in hoc Prologo duo facit, scilicet, tangit causam suscepti operis, & materiam *ibi* [Nam reliqua quæ lectione comprehensa sunt] In prima duo sunt, scilicet, causa, & susceptum opus *ibi* [Ideo per Malachiam] In prima duo sunt, vnum scilicet per se, & alterum ex incidenti.

Deus per Moysen] tanquam scilicet per ministrum [populo Israeli præceperat] *Leuit*.21. & 22. [Sacerdotes tabernaculi sui] id est, tabernaculo suo deseruientes[omni corporali vitio liberos] scilicet, quod nec longo nec torto naso sint, nec claudi nec cæci, vel abscissi, vel attritis testiculis, sicut dicitur *Deut*. 33. [hostias æque omni vitio vacuas] id est, liberas, hoc est, non macrum, non claudum, nec cæcum, nec debile [sibi offerre] *Eccl*.38.Impingua oblationem. *Psalm*. 61. Holocausta medullata offeram tibi. *Gene*. 4. Abel obtulit de adipibus gregis sui.

Quibus] Sacerdotibus [legem suam] præcipue quantum ad cultum templi [ad regendum populum] secundum formam legis scilicet [ob hoc dederat] id est, illa intentione [vt per sacrificiorum oblationem] scilicet, quibus purificaretur populus & placaretur Deus [internuntij Dei & hominum facti] vota scilicet populi Deo offerentes, & propitiationem Dei populo renuntiantes. *Deut*.5. Ego sequester & medius fui inter Deum & vos in tempore illo, vt annuntiarem vobis omnia verba eius. *Exod*. 18. Esto tu populo in his quæ ad Deum pertinent, vt referas quæ dicuntur ad eum, ostendásque cæremonias & ritum colendi, viamque per quam ingredi debeant; & opus quod facere debeant. Et hoc est quod sequitur [populum præceptis cælestibus facerent obedire] 1. *Corinth*. 11. Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. *Heb*.13. Obedite præpositis vestris, & subiacere illis: ipsi enim peruigilant quasi rationem reddituri pro animabus vestris.

Sacerdos, Dei & populi internuntius.

Vnde] hoc est, propter quam similitudinem [Sacerdotes Angelos Dei esse hoc loco Scriptura testatur] Infra 2. Et accipit similitudinem *Gene*.28. vbi inter Dominum innixum scalæ desuper, Angeli descendentes propitiationē Domini ad Iacob deferebant, & Angeli ascendentes vota Iacob ad Deum referebant: quod adhuc officium est Sacerdorum. *Ioan*.1, Videbitis cælum apertum & Angelos Dei descendentes & ascendentes super Filium hominis. Et subdit de ingratitudine quasi ex incidenti, vt melius intelligatur causa suscepti operis.

Sed quia tanti muneris gratiam] gratis, supple, sibi datam [contemnentes] ipsi scilicet Sacerdotes ad minus habituali contemptu, qui peccato coniunctus est [supradictus populus ac Sacerdotes] vtrique enim ingrati fuerunt. *Sap*.16. Ingrati spes tanquam hibernalis glacies tabescet, & disperiet tamquam aqua superuacua. *Eccl*. 29. Ingratus sensu derelinquit liberantem se [sacrificia vitio deturpata] corporali scilicet, claudum vel macrum vel debile offerentes. *Malach*.1. Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, & votum faciens, immolat Domino debile [ipsi] scilicet Sacerdotes offerentes [criminibus atque impietatibus maculati] Crimina sunt peccata maiora, accusatione scilicet digna in iudicio. Impietates autem dicuntur hic communia peccata contra legem Dei facta. Macula vero dicitur contagiosa turpitudo, ex peccato adhærens animæ. Et tales esse Sacerdotes, contra præceptum Dei est. *Leui*.22. Custodient Sacerdotes præcepta mea, vt non subiaceant peccato & moriantur in sanctuario, cum polluerint illud [Deo offerre cœperunt] supple, sic

Crimen.

Sacerdos expers sit criminis.

maculati. *Malach*.1. Noo est mihi voluntas in vobis, & munus non suscipiam de manu vestra.

Ideo] Tangit operis susceptionem [per Malachiam Prophetam] quem scilicet ad hoc suscitauit [Deus populum Israel increpans] vt scilicet à peccato auerteret. 2. *ad Timoth*. 4. Argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina[ait] *Malach*. 1. Dilexi vos, dicit Dominus] gratuita scilicet dilectione. *Iere*. 31. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans [& dixistis] tanquam scilicet ingrati & immemotes beneficiorum meorum [In quo dilexisti nos ?] *Ecci*. 29. Loquetur verba tædij & murmurationis. Et post pauca : Pro honore & beneficio reddet illi contumeliam. Et subdit qualiter gratis dilexit, quasi respondens ingratis.

Noone frater erat Esau Iacob, dicit Dominus?] & sic, supple, nec ex vtero materno nec ex semine paterno habuit Iacob, quod eum Deus præ Esau diligeret : oportuit ergo quod gratuita dilectiooe diligeret eum. Et hoc est [& dilexi Iacob] *Osea vlt*. Diligam eos spontanee : quoniam auersus est furor meus ab eis [Esau autem odio habui] Non dicitur hic odium inimicitiæ iouereratio, vel ira positiue, sed priuatio gratuitæ dilectionis. Quicunque enim de massa perditionis quam Deus odio habet, non eligitur, & separatur per dilectionem, manet in odio & in ira. *Ephe*. 2. Omnes eramus natura filij iræ. Et hoc *Hieronymus* nititur explanare, subdens.

Prædestinatio Dei gratuita.

Esau autem fratrem Iacob] & ex hoc, supple, æqualiter diligibilem [non iniqua, sed spontanea voluntate odio habitum à Deo] probatur ex hoc dicto *Roma*.9. Cum enim nondum nati fuissent aut aliquid boni egissent aut mali, vt secundum electionem, propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia maior seruiet minori. *Gene*. 25. Et hoc similiter ostendit ab altera parte, subdens [vel sine meriti gratia] quo scilicet hoc meruisset [Iacob dilectum] supple, fuisse [manifestum est] ex eodem scilicet Apostoli verbo. Nihil enim egerant nec boni nec mali, qui nec nati fuerant : & ideo nec propter meritum boni Iacob elegit, nec propter meritum mali Esau reprobaoit, sed spontanea voluntate.

Cum] id est, quamuis [secundum præscientiam suam] Dei scilicet, qua omnia præuidet antequam fiant bona & mala, licet causet bona & non mala [Esau quidem] supple, præuideret [effusionem sanguinis fraterni concupiscere] hoc est concupisciturum. *Gene*. 27. Dixit Esau : Venient dies luctus patris mei, & interficiam Iacob fratrem meum [Iacob autem] in futurum, supple [in sui cognitione] qua scilicet Deum cognosceret beneplaciti cognitione [obseruandam legem] hoc est, propter seruandam legem [desiderare] id est, desideraturum [cognosceret] Et est sensus. Quamuis mala in vno præuideret, & bona in altero : non tamen propter illa bona alterum elegit, vel propter ista mala alterum reprobauit, sed æterna & gratuita dilectione elegit Iacob. 1. *Ioan*. 4. Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos. Temporale enim non potest esse causa æterni, & ioiustum esset quod propter mala quæ non sunt nec fuerunt, sed tantum possibilia sunt in futurum, aliquis reprobaretur.

Temporale nequit esse causa æterni.

Cuius rei gratia] Subinfert quod ex tali necessitate suscepit opus prophetandi [supra dicto vsus est exemplo] quod à patribus ad filios transfertur [dicens, Iacob dilexi, Esau autem odio habui] & repetit quod non propter præscientiam meritorum vtriusque hoc fecerit [Quamuis ex operibus memoratorum] Esau scilicet, & Iacob [quorum Liber Geneseos meminit]cap.25.[in quo vnusquisque] id est, vterque [futurus erat proposito] bono scilicet, vel malo [manifeste constat] Libro Geneseos referente [vt scriptum est] eodem scilicet capitulo, secundum *Septuaginta* [Creuerunt pueri] ætate scilicet, & corpore, virtute & malitia [& erat Esau] qui scilicet odio habitus est a Deo [homo agrestis] id est, syluestris [sciens venari] quod in malo accipitur [Iacob autem] dilectus scilicet à Deo [homo simplex] in malo scilicet. *Roma*.16. Volo vos simplices esse in malo, & sapientes in bono [maneus in tabernaculo] hoc est, domestica & ea quæ sunt conscientiæ diligens & custodiens. *Psal*.83. Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum.

Nam reliqua] Tangit hic materiam prophetiæ [quæ lectione comprehensa sunt] istius scilicet prophetiæ [præuaricationem populi Israel] contra mandatum Domini scilicet [in obseruandis sacrificiis Dei] quod scilicet forte & pingue, non debile aut macrum offeratur [increpationémque] sapientiæ Dei [in eundem] scilicet populum Israel, quod Deos alieoos coluerit] ante scilicet captiuitatem [significat] & hæc sunt materia prophetiæ. Attendendum autem quod Hieronymus dicit, quod quia Malachias Angelus eius interpretatur, Malachiam Angelum fuisse quidam dicunt & sumpto corpore populo prophetasse : quod nos omnino noo recipimus. Hebræi vero dicunt, hunc fuisse Esdram, qui anno septimo Artaxerxis prophetauit post *Zachariam & Aggæum*. Quicquid autem de hoc verum sit, non est nostrum diffinire, sed hoc scimus quia Propheta Domini fuit, & quæcunque loquutus est, à Spiritu sancto dixit.

Malachias Propheta.

CAPVT I.

ONus verbi Domini] Hunc Prophetam, qui Malachias dicitur, & Angelus eius interpretatur, Origentes dixit Angelum de cælo missum, eo quod infra in titulo *Septuaginta* habent : In manu Angeli eius. Quod non recipit Ecclesia. Vnde Malachias Angelus dicitur, eo quod nuntius Domini fuit ad populum, sicut dicitur *Iere*. 7. Misi ad vos omnes seruos meos Prophetas : sicut & *Isaia* 33. Prophetæ Angeli dicuntur. Ecce, videntes clamabunt foris Angeli pacis amare flebunt. Post *Aggæum* ergo qui de reædificatione templi, & *Zachariam* qui de reædicatione ciuitatis & terræ prophetauit, vltimo inducitur *Malachias*, qui de emundatione cultus & sacerdotij, & terribili aduentu Domini ad iudicium prophetat. Diuiditur autem in partes duas : titulum scilicet, & prophetiæ seriem *ibi* [Dilexi vos] Titulus quatuor continet, scilicet, peccatorum oppressionem, eruditionis veritatem, opprimendorum qualitatem, & doctrinæ per opera confirmationem.

Malachias Angelus fuit officio, non natura.

Onus]

Onus] id est, pressura grauis ad portandum. *Isa.* 30. Ardens furor eius & grauis ad portandum. *Psalm.* 37. Iniquitates meæ supergressæ sunt super caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Peccatum enim, quod quies peccatorum est in libidine, graue pondus efficitur in iudicij & condemnationis seueritate. *Threno.* 1. Vigilauit iugum iniquitatum mearum in manu eius, conuolutæ sunt & impositæ collo meo [verbi Domini] & ideo eruditio est ad veritatem. Est enim hoc verbum increpationis. *Prouerb.* 4. Audite filij disciplinam patris, & attendite vt sciatis prudentiam. Disciplina enim eruditio est per difficilia, vt dicit *Glossa* Hebræ. 12. super illud: Omnis disciplina in præsenti quidem non videtur esse gaudij, sed mœroris: postea autem exercitatis per eam, fructum pacatissimum reddet iustitiæ. Verbum enim instrumentum est eruditionis. Domini autem nomen prementis est potestatis [ad Israël] Qualitatem tangit peccatorum, qui scilicet ingrati beneficio accepto ad peccata peruersi sunt. *Isa.* 1. Filios enutriui, & exaltaui: ipsi autem spreuerunt me. Et est notandum (vt dicit *Hieronymus*) quod ante captiuitatem decem tribus Israël dicebantur, quia tunc distinctæ per regnum erant à duabus tribubus: post reditum autem de captiuitate indifferenter & duæ & decem tribus dicuntur Israel, eo quod tunc ad vnum regnum vocabantur. *Iere.* 2. Sanctus Israel Domino, primitiæ frugum eius. *Isa.* 19. Hæreditas autem mea Israel [in manu Malachiæ] Notat doctrinæ per opera confirmationē. Doctrina enim in manu est, quādo verbum per opera confirmatur. *Osee.* 12. In manu Prophetarum assimilatus sum. Assimilatus enim est, quando manus ori similis est. *Ioan.* 10. Si mihi non creditis, operibus credite.

Disciplina.

Dilectio Dei æterna.

Dilexi vos] Hæc prophetia tria continet, scilicet, sacerdotalium peccatorum exprobrationem, & Sacerdotum peccantium expurgationem, infra. 3. *ibi* [Ecce ego mitto angelum] & differentias stipendiorum malorum & bonorum per extremi iudicij [seueritatem, infra. 4. *ibi* [Ecce enim dies veniet succensa] Prima pars in duas diuiditur. In prima enim exprobrat ingratitudinem præteritorum beneficiorum. In secunda contaminationem factam circa matrimonium, infra. 2. *ibi* [Et nunc ad vos mandatum hoc] Prima harum in duas adhuc diuiditur. Primo enim exprobrat ingratitudinem circa beneficia patrum in genere, secundo ingratitudinem circa ritus sacrificiorum in specie *ibi* [Dicit Dominus exercituum ad vos ô Sacerdotes] In prima duo sunt. Tangit enim primo beneficia, secundo ingratitudinem ad beneficium *ibi* [Filius honorat patrem] In prima sic procedit, præmittit beneficium & explanat illud, & explanationis ponit probationem & probationis ostendit demonstrationem.

Dilexi vos, dicit Dominus] & intelligitur de dilectione & prædestinationis & effectus per bonorum collationem. Dilexit enim ab æterno præordinando bona gratiæ & gloriæ, & dilexit tempore, bona præordinata apponendo & conferendo. *Iere.* 31. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. *Osee vlt.* Diligam vos sponta nee: quoniam auersus est furor meus ab eis. Et subdit explanando [& dixistis] ingrati scilicet beneficium receptum non cognoscentes. *Eccl.* 29. Pro honore & beneficio reddet illi contumeliam [In quo dilexisti nos?] hoc est, in quo beneficio ostendis dilectionem. Simile *Iudicum* 6. Si Dominus nobiscum est, quare inuenerunt nos tot mala? Sicut enim dicit *Philosophus in Topicis*, Eiusdem moris est amicis benefacere & inimicis male: & ideo si mala fiant amicis, non videntur esse amici. Et ergo hoc dicentes non intellexerunt quod paterna amicitia in filium est, quando corripit eum. *Apoca.* 3. Ego quos amo, arguo & castigo. *Prouer.* 3. & *Hebre.* 12. Quis filius quem non corripit pater? si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri & non filij estis. Vnde respondendo subdit.

Nonne frater erat Esau Iacob, dicit Dominus?] Hoc autem dicit, vt sciatur quod propter merita paterna non elegit Iacob, & Esau reprobauit. *Ezech.* 18. Filius non portabit iniquitatem patris, nec pater iniquitatem filij. Et *ibidem*. Iustitia iusti super eum erit, & impietas impij erit super eum [& dilexi Iacob] gratiæ scilicet appositione [Esau autem odio habui] hoc est, reprobaui. *Roma.* 9. Cum nati nondum fuissent, aut aliquid boni egissent vel mali, vt secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia maior minori seruiet *Gene.* 25.

Quæstio.

Quæritur tamen hic, Cum omnis actio Dei rationabilis sit & iusta, & paruuli nec in parentibus nec in femine parentum differentiam habuerint. *Roma.* 9. enim dicitur, quod ex vno concubitu concepti sunt, quare Deus Iacob dilexit, Esau odio habuit? Ad hoc soluendum inducitur grauis *Glossa Augustini*, quæ sic dicit: Cui vult, miseretur: & quem vult, indurat. *Roma.* 9. Sed hæc voluntas Dei iniusta esse non potest: venit enim de occultissimis meritis, quia & ipsi peccatores cum propter generale peccatum, originale scilicet, vnam massam perditionis fecerint: nonnulla tamen inter illos est diuersitas. Præcedit ergo in peccatoribus, qui quamuis nondum sint iustificati, digni tamen efficiantur iustificatione. Et item præcedit in aliis peccatoribus quo digni sint obtusione. Et ex hoc videtur cum id quod præcedit in peccatoribus, sit temporale, & illud sit causa dilectionis vel reprobationis diuinæ quæ æterna sunt, quod temporale sit causa æterni, quod valde inconueniens est. Super hac quæstione exclamat *Apostolus Roma.* 9. O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid fecisti me sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem quidem massa aliud vas facere in honorem, aliud in contumeliam? Sed ex hoc videtur quod ex sola Dei voluntate alius electus sit, alius vero reprobatus, & redit quod primo obiectum est, quod hæc voluntas Dei irrationabilis sit: quia de his quæ omnino similia sunt, idem iudicium esse deberet. Idem videtur ex hoc quod dicitur *Roma.* 9. Cuius vult, miseretur: & quem vult, indurat. Item *ibidem*. Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis.

Voluntas D. [illegible] iniusta.

Electio [illegible] æquissima.

Ad hæc sine præiudicio dicendum est cum *Augustino*, quod voluntas Dei eligens vnum, & reprobans alterum, iustissima est: sed hæc voluntas cum præuisione & præordinatione est respectu bonorum quos elegit. Illos enim præuidet futuros bonos, & præordinat, causando bona ad quæ eligit eos. Respectu autem malorum cum præuisione est tantum: hos enim quia præuidet finaliter futuros malos, non præordinat eis causando bona

ad quæ eligat, & sic non apponendo bona, reprobat. Et quod dicitur aliqoid præcedere in peccatoribus, quo indigni sint iustificatione, dicitur in peccatoribus præcedere quod præcedit respectu peccatorum, eo modo quo respectus dicitur esse in relato cum tamen alterius sit: & hoc modo talis respectus non est temporalis, sed æternus. Etsi dicas, quod in æternis vnum non præcedat alterum. Dicendum, quod verum est inquantum æterna sunt, sed effectum æterni qui temporalis est, respectus æternus præcedere potest, ex quo ipsum æternum rationabile esse videatur. Et sic præuisio auersionis à gratia, causa est non appositionis gratiæ: & rationabilis ostenditur effectus non appositionis, per hoc quod si apponeretur, ille auerteretor: temporale aotem signum potest esse quod rationabile sit æternum. Et hoc modo loquitur. *August.* Et per hoc patet solotio ad totum. Explanationis autem huius probationem subiungit.

Et] id est, quia [posui montes eius] id est, terram montosam Esau [in solitudinem] destructo scilicet cultore & habitatore, sicut & superbiæ peccatorum in solitudines ponuntur. *Psal.* 106. Posuit terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantium in ea [& hæreditatem eius] id est, ciuitates & oppida quæ quondam fuerunt hæreditas eius, & modo sunt in parietina tedacta, supple, posui [in dracones deserti] hoc est, in venenata animalia, quæ in deserto habitare consueuerunt. *Isa.* 13. Replebuntur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi. Sed quia posset dici, quod si Deus destruxerit, homo reædificabit, ideo respondet quod destruet omnia opera eorum, in signum reprobationis æternæ.

Quod si dixerit Idumæa, Destructi sumus] in operibus omnibus, ciuitatum scilicet, & villarum. *Thren.* 2. Destruxit in furore suo munitiones virginis Iuda [sed reuertentes] supple, ad terram de captiuitate [reædificabimus quæ destructa sunt] scilicet per Dominum. Et in fastu & superbia dixerunt hoc, quasi contra Dominum contendentes. Simile *Isaiæ* 9. Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus: sycomotos succiderunt, sed cedros immutabimus [hæc dicit Dominus exercituum] cuius verbum effectiuum est [Isti ædificabunt] Cum contemptu legendum est, isti, Quasi dicat: Tam infirmi, & tam viles [& ego destruam] Deus enim semper destruit opera diaboli. 1. *Ioan.* 3. In hoc appatuit Filius Dei vt dissoluat opera diaboli [& vocabuntur] destructa, supple [Termini impietatis] Emphasis est, hoc est, Termini impij vel impiorum: sed ad expressionem maiorem dicitur, impietatis. *Isaiæ* 14. Non vocabitur in æternum semen pessimorum [&] supple, vocabuntur [Populus cui iratus est Dominus] populus hic scilicet: qui semper rebelles fuerunt gratiæ. *Act.* 7. Dura ceruice & incircuncisis cordibus & auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis. *Iob.* 24. Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias eius, nec reuersi sunt per semitas illius [vsque in æternum] vt scilicet nunquam veniam sint consequuturi, qui obdurato corde per impœnitentiam finalem resistunt. *Deut.* 32. ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. *Matth.* 12. & *Luca* 12. Non remittetur in hoc seculo, nec in futuro. Et quod dixit, probat demonstrando ad oculum.

Deus sub-uertit opus diaboli.

Obstinatio irremissibi-lis.

Et oculi vestri videbunt] postquam scilicet vos redibitis de captiuitate, & in bonis meis constructi eritis, damnationes videbitis impiorum. *Psal.* 57. Lætabitur iustus cum viderit vindictam. *Isaiæ vltimo* Erunt vsque ad satietatem visionis omni carni. *Glossa.* electorum. *Mich.* 7. Oculi mei videbunt eam: nunc erit in conculcationem vt lutum platearum [& vos dicetis] in gratiarum scilicet actione & laude [Magnificetur Dominus super terminum Israel] hoc est, qui magnus est à captiuitate reducendo, continuo magnificetur populis suis incrementum in bonis dando, & terminos eis omnes ad fructum boni præparando. *Psal.* 125. Magnificauit Dominus facere nobiscum, facti sumus lætantes. *Luc.* 1. Magnificat anima mea Dominum. *Luc.* 1. Audierunt vicini & cognati eius, quia Deus magnificauit misericordiam suam cum illa, & congratulabantur ei.

Filius honorat patrem] Posito beneficio gratuitæ dilectionis, econtra ostendit Iudæorum ingratitudinem, & ad hoc vtitur humana similitudine & ratione.

Parentes à filiis hono-randi.

Filius honorat patrem] hoc est, consueuit honorare, & (sicut dicit *Philosophus* in nono Ethicorum) filius honores diuinos debet patri. *Exod.* 20. Honora patrem & matrem, vt sis longæuus super terram. *Ephe.* 6. Filij, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim iustum est. Honora patrem tuum & matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione, vt bene sit tibi, & sis longæuus super terram. *Prouerb.* 30. Oculum qui subsannat patrem, & qui despicit partum matris suæ, suffodiant eum corui de torrentibus, & comedant eum filij aquilæ [& seruus dominum suum timebit] hoc est, timere consueuit. *Dani.* 1. Timeo ego dominum meum regem. *Hieronymus.* Primum Deus vult, vt filij simus, & bonum voluntate faciamus: si autem hoc nolumus, saltem vt seruos nos habeat, & à malis per tormentorum formidinem recedamus. Et quia nec vt filij nec vt serui habuerunt se ad Dominum, ideo subdit.

Si ergo pater ego sum] sicut, supple, dicitis. *Isa* 64. Et nunc Domine pater noster es tu, nos vero lutum: & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos. *Psal.* 88. Ipse inuocauit me, Pater meus es tu. *Matth.* 6. Pater noster qui es in cælis [vbi est honor meus?] tanto scilicet patri exhibendus. *Ioan.* 8. Honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me. Est enim honor, vt dicit, *Philosophus*, præmium virtutis: non quin virtus digna sit maiori præmio, sed quia maius non potest exhiberi ab homine. Vnde dicitur, quod honor est exhibitio reuerentiæ in testimonium virtutis. *Psal.* 49. Eruam te & honorificabis me. 1. *ad Timoth.* 1. Soli Deo honor & gloria. *Apoca.* 4. Dabant animalia gloriam & honorem & benedictionem sedenti super thronum [Et si Dominus ego sum] prælatus scilicet dignitate, eminens diuitiis pulchrorum & bonorum, continens potestate virtutis. *Ester* 13. Dominus omnium tu es. *Apoca.* 19. Habens in vestimento & in femore scriptum, Rex regum & Dominus dominantium [vbi est timor meus? quem scilicet vt serui exhibere debetis, vt saltem timore pœnæ à malo recederetis. *Psal.* 13. Non est timor Dei ante oculos, eorum. *Isa.* 59. Scelera nostra nobiscum, & iniquitates nostras cognouimus, peccare & mentiri contra Dominum: & auersi sumus ne iremus post tergum

Honor, virtutis est præmium.

tergum Dei nostri [dicit Dominus exercituum] Confirmatio est eorum quæ dicta sunt, tamquam potens enim dicit, & per suos exercitus exequitur, & effectui mandat omne quod dicit. *Eccle.* 8. Sermo illius potestate plenus est.

Ad vos ô Sacerdotes] Hic specialiter ingratitudinem improperat circa officium sacerdotale in ritu sacrificiorum. Diuiditur autem pars ista in tres partes. In prima ostendit ingratitudinem, in secunda propter ingratitudinem abiectionem *ibi* [Non est mihi voluntas in vobis] in tertia abiectorum maledictionem *ibi* [Maledictus dolosus] In prima duo sunt. Primo enim improperat, quod indigna sacrificio Dei obtulerunt. Secundo, quod non gratis, sed spe mercedis seruierunt *ibi* [Quis est enim in vobis] In prima harum tria sunt, scilicet, ingratitudinis improperatio, improperatæ ingratitudinis probatio *ibi* [Si offeratis cæcum] & ad pœnitentiam reuocatio *ibi* [Et nunc deprecamini] In prima tria facit. Ostendit enim ad quos loquitur, & quia ex hoc aggrauatur ingratitudo. Secundo ingratitudinem exprimit. Tertio expressam exponit.

Ad vos ô Sacerdotes] qui scilicet forma & exemplum deberetis esse aliis. *Ecci.* 50. Simon Oniæ filius Sacerdos magnus, qui in vita sua suffulsit domum. *Hebræ.* 7. Talis decebat vt esset nobis pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus [qui despicitis nomen meum] id est despectui habere facitis. *Ezechiel.* 36. Nomen meum polluistis. *Isaia* 30. Cesset à facie nostra sanctus Israel. *Iob* 21. Dixerunt Deo, Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Despicit enim nomen Domini qui sacramenta per quæ nominatur Deus & notitia Dei habetur, indigne tractat & indebite [&] supple, temerarie [dixistis In quo despeximus nomen tuum] Magnæ enim temeritatis ingratitudo est, nomen Domini in sacramentis despicere, & peccatum non recognoscere. Et de illis dicitur *Roman.* 2. super illud, An ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? quod grauissime peccat qui ignorat. 1. *ad Corinth.* 14. Ignorans ignorabitur. Et ideo ingratitudinem exponens, subdit.

Sacramenta religiose tractanda.

Offerris super altare meum pollutum panem] hoc est, tactu immundorum inquinatum. *Hieronymus.* Iuxta traditionem Hebræorum debebant Sacerdotes panem propositionis serere, metere, molere, coquere: quod non faciebant, sed quoscunque de medio acceptos offerebant, & ideo pollucte panem dicuntur. *Eccle.* 34. Immolantis ex iniquo oblatio est maculata. Item *ibidem.* Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum: nec in multitudine sacrificiorum, eorum propitiabitur peccatis. *Hieronymus* Corripit sermo diuinos Episcopos & ministros Ecclesiæ negligentes, vel omnes qui in Christo baptizati Christi nomine censentur, cur nomen eius despiciant. Quibus aperit causas offensæ, quia pollutum panem offerunt. Polluit enim panem, id est, corpus Christi, qui indignus accedit ad altare & ad mensam Domini, & si non voce scelerata, scelerato tunc opere despicit nomen Domini. 1 *ad Corinth.* 11. Qui manducat & [bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit & dicitis] ausu temerario [In quo polluimus te?] *Hieronymus.* Dum sacramenta violantur, ipse cuius sunt sacramenta, violatur. Et hoc est quod sequitur.

Eucharistia polluitur ab indignis.

In eo quod dicitis] supple, polluistis me [Mensa Domini despecta est] *Hieronymus.* Reuersi de Babylone nondum extructo templo habitantes in ruinis Ierusalem non habentes altare prioris gloriæ, putabant deesse sanctimoniam religionis, quia in auro & argento & gemmis deerat ambitio sanctificationis: & ideo dicebant, quod super tale altare despectum, possent communia offerri, quãuis in altari aureo impolluta offerri præciperentur: non attendentes quod dicitur *Exod.* 20. Altare de terra facietis mihi, & offeretis super eo holocausta, oues vestras, & boues, & pacifica vestra, in omni loco vbi memoria nominis mei fuerit. Tales etiam deridet poeta Persius, dicens:

Dicite pontifices, In sanctis quid facit aurum?

Plus enim respicit Deus ad humilitatem & deuotionem quàm ad ornatus splendorem. *Daniel.* 3. In animo contrito & spiritu humilitatis suscipiamur sicut in holocausto arietum & taurorum, sicut in millibus agnorum pinguium &c. *Psal.* 50. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Propter quod *Marc.* 12. *Luc.* 21. Vidua duo æra minuta offerens, præfertur oblationibus omnium. Et ingratitudinem expositam probat subdens.

Si offeratis] & loquitur ad Sacerdotes, arguens à minori. Si enim propter sanctitatem & non propter ambitionem hostia maculata reprobatur, eo quod sanctificationi non congruit, nisi quod perfectum est: tunc multo magis reprobatur offerens vitiosus, eo quod plus contrariatur sanctificationi [Si offeratis cæcum] animal scilicet ad immolandum [nonne malum est?] & litera sic ordinanda est. Nonne malum est ad immolandum? Quasi dicat: Sic. *Leuitic.* enim. 22. talia animalia prohibentur immolari [& si offeratis claudum] animal scilicet [vel languidum] hoc est, quacumque debilitate confectum [nonne malum est] supple ad immolandum? Quasi dicat: Sic est, propter eandem causam. Et quamuis hoc lex dicat, tamen subdit probando per rationem legis, & arguit à maiori. Magis enim videtur quod illud acceptabile sit homini quam Deo: & ab homine non acceptatur: ergo nec à Deo.

Offer illud duci tuo] hoc est, Principi, vel Prælato tuo [si placuerit ei] hoc est, si per hoc placatus reddatur tibi [aut si susceperit] benigne scilicet cum tali dono [faciem tuam, dicit Dominus exercituum] *Hieronimus.* Dux hæc sibi oblata respueret, & sibi factam iniuriam reputaret: & offers Deo quod non audes homini offerre? Quasi dicat: Hoc mirum est. Spiritualiter autem cæcum offert, qui sine intelligentia veritatis offert. Vnde *Apoc.* 4 Animalia Dei erant plena oculis ante & retro: quod *Dionysius* significare dicit, multiuidum in diuinas contemplationes Claudum offert, cuius opus non habet rectum virtutis gressum. *Hebræ.* 12. Remissas manus & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, vt non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Languidum offert, qui torpore & pigritia & auaritia confractum offert. 2. *ad Corinth.* 9. Non ex tristitia, aut ex necessitate, hilarem enim datorem diligit Deus. Propter hoc dicitur *Gene.* 4. quod Abel obtulit de adipibus gregis sui, & respexit Deus ad Abel, & ad munera eius. Ratio autem & causa omnium horum est, quod omnis oblatio veteris legis oblationem qua Christus seipsum obtulit, significat

Oblatio reprobatur.

ſignificat: & quia Chriſtus perfectus ſine macula & vitio fuit, ideo figurales oblationes perfectas eſſe oportuit & ſine macula 1.*Pet.*1. Non corruptibilibus auro vel argento redempti eſtis à vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis, ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti. Et ſubdit de conuerſatione eorum.

Et nunc] ſupple, ex quo peccaſtis[deprecamini vultum Domini] *Auguſtin. ſuper* 1. *Epiſt. ad Timoth* Deprecatio eſt oratio in amouendis malis, in vultu vero Domini pietas, & beneuolentia in ſuſcipiendis peccatoribus notatur. *Pſal.* 16. De vultu tuo iudicium meum prodeat [vt miſereatur veſtri] *Iſaia* 55. Derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas, & reuertatur ad Dominum, & miſerebitur eius [de manu enim veſtra] hoc eſt, de opere veſtro [factum eſt hoc] ſcilicet peccatum, & ideo lauate manus per pœnitentiam, & tunc leuare poteſtis eas in oblatione. *Pſal.* 25. Lauabo inter innocentes manus meas. 1. *ad Timoth.* 2. Volo viros orare in omni loco, leuantes puras manus ſine ira & diſceptatione. Econtra de malis dicitur *Iſaia* 1. Cum extenderitis manus veſtras, auertam oculos meos à vobis: & cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam. Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt [Si quo modo] ſupple, per pœnitentiam Deus [ſuſcipiet facies veſtras] hoc eſt, præſentias veſtras, quibus Deo vos offertis [dicit Dominus exercituum] pœnitentem enim ſemper ſuſcipit Deus. *Ezech.* 18. Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis ſuis quæ operatus eſt, & cuſtodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium & iuſtitiam, vita viuet, & non morietur: omnium iniquitatum eius quas operatus eſt, non recordabor. Vnde de Iob qui dolentem de peccato ſignificat, dicitur *Iob vlt.* Iob ſeruus meus orabit pro vobis: faciem enim eius ſuſcipiam, vt non vobis imputetur ſtultitia.

Quis eſt in vobis] Hic exprobrat ſecundam ingratitudinem, quod ſcilicet non gratis Deo, ſed ſpe terrenorum lucrorum ſeruierunt, & ideo debilia oblata receperunt, ne nihil reciperent.

Quis eſt in vobis] omnibus [qui claudat oſtia] templi ſcilicet mundos ſuſcipiendo & immundos excludendo, quod vſum clauium io Eccleſia ſignificat. *Iſaia* 22. Dabo clauem domus Dauid ſuper humerum eius: claudet, & non erit qui aperiat: aperiet, & non erit qui claudat. *Matth.* 16. Tibi dabo calues regni cælorum [incendat & altare meum gratuito?] ſine ſcilicet ſpe mercedis terrenæ. Incenſio autem altaris incenſionem cordium ſignificat per verbum ignitum prædicationis & deuotionem diuinæ laudis. *Luc.* 12. Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt accendatur? *Iſa.* 50. Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis veſtri. Qui autem hæc facit ſpe mercedis terrenæ; æſtibus auaritiæ anhelat, & ignem alienum offert in conſpectu Domini *Leui.* 10 Nadab & Abiu conſumpti ſunt: quia ignem alienum in conſpectu Domini obtulerunt. Et ideo 1. *ad Corinth.* 9. dicit Apoſtolus. Vt Euangelium prædicans, ſine ſumptu ponam Euangelium, vt non abutar poteſtate mea in Euangelio.

Clauium Eccleſiaſticarum vſus.

Ignis alienum non adhibendus in ſacrificio.

Non eſt mihi voluntas in vobis] Hic tangit de abiectione Iudæorum, & vocatione Gentium. Vnde tria dicit, ſcilicet, abiectionem Iudæorum, & Gentium vocationem, abiectionis cauſam & cauſæ probationem.

Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum] beneplaciti ſcilicet. *Pſal.* 146. Beneplacitum eſt Domino ſuper timentes eum, & in eis qui ſperant ſuper miſericordia eius[&]ſupple, ideo[munus non ſuſcipiam de manu veſtra] Munus & donum differunt: quia donum eſt donantis, & munus ſuſcipientis. *Num.* 16. Ne reſpicias ad ſacrificia eorum. *Gen.* 4. Ad Cain autem, & ad munera eius non reſpexit. Et ſubiungit cauſam.

Muneris & doni diſtinctio.

Ab Ortu enim ſolis]id eſt, ab Oriente[vſque ad Occaſum]id eſt, Occidentem[magnum eſt nomen meum]hoc eſt, fama nominis mei per prædicationes Apoſtolorum diffamata[io Gentibus]id eſt, inter Gentiles[dicit Dominus exercituum] *Iſai.* 49. Dedi te in lucem Gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ. *Pſalm.* 112. A ſolis Ortu vſque ad Occaſum laudabile nomen Domioi [in omni loco]Gentilitatis, ſupple [ſacrificatur] ſanctitate mihi accepta[& offertur]in cæremoniis Chriſtianorum ſecundum ordinem Melchiſedech, vt dicit *Hieronym.* [oblatio munda] Chriſti ſcilicet ſanguine mundata. *Gloſſa.* Regula Scripturarum eſt, vbi manifeſtiſſima prophetia texitur de futuris, per incerta allegoriæ non extenuare quæ ſcripta ſunt: & ideo iſte locus Scripturæ ad alium ſenſum per allegoriam trahendus non eſt. Vnde ſubdit [quia magnum eſt nomen meum]id eſt, magnæ virtutis [in Gentibus, dicit Dominus exercituum] *Phil.* 2. Donauit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum. Hoc ſignificatum eſt *Iſa.* 19. Cognoſcetur Dominus ab Ægypto, & cognoſcent Ægyptij in die illa Dominum, & colent eum in hoſtiis & muneribus.

Et vos polluiſtis illud] ſcilicet, nomen meum, id eſt, pollutum veſtris peccatis credi feciſtis, cum Gentes illud ſanctificauerint. *Ezech.* 36. Non propter vos ego faciam domus Iſraël, ſed propter nomen ſanctum meum quod polluiſtis in Gentibus. Et ſubdit modum pollutiuuis [in eo quod dicitis, Menſa Domini contaminata eſt] putatis enim quod quia altare non ſplendet auro & gemmis, quod contaminatum ſit, cum Deus non attendat ita ſplendorem ornatus in parietibus, ſicut ſanctificationem deuotionis. *Pſal.* 44. Omnis gloria eius filiæ regis ab intus. Et, ſupple, iterum dicitis [quod ſuperponitur]ſcilicet, ſuper altare[contemptibile eſt] putabant enim quod in humili altari maculoſa animalia poſſent offerri, quod error magnus eſt, quia in deuotione offerentium attenditur oblatio, & non in ambitione oblatorum. Vnde 1. *Paral. vlt.* dixit Dauid: Populum tuum qui hic repertus eſt, vidi cum ingenti gaudio offerre tibi donaria. Domine Deus Iſraël cuſtodi hanc voluntatem, hoc eſt, hanc voluntatis deuotionem [cum igne qui illud deuorat]putabant enim etiam ignem minus ſactum eſſe propter altaris paupertatem, cum Deus ad humilitatem cordis potius quàm ad faſtum exteriorem reſpiciat. *Iſaia* 66. Cælum ſedes mea eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum. Ad quem autem reſpiciam niſi ad pauperculum, & contritum ſpiritu, & trementem ſermones meos? Sæpe enim plus placet deuotio pauperum quàm ambitio diuitum.

Oblationi commédat cultus pietatis, non faſtus exterior.

Et dixiſtis] non minore ſcilicet impietate excuſantes

cuſantes vos[Ecce de labore] hoc eſt, ipſum maculatum quod offerimus, cum labore acquiſiuimus, quia redeuntes de captiuitate pauperes ſumus, non attendentes illud *Tobiæ* 4. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue : ſi exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri ſtude. Vnde 3. *Regum* 17. Vidua de ipſa farinola primum fecit Eliæ, ſibi autem & filio ſuo fecit poſtea [Et exufflaſtis illud] id eſt, ſufflandum æſtimaſtis & leue[dicit Dominus exercituum] *Pſal.* 34. Fiant tamquam puluis ante faciem venti. *Iſa* 40. Exiccatum eſt fœnum & cecidit flos : quia ſpiritus Domini ſufflauit in eo. Et hoc falſa excuſatione ita dixiſtis[&]id eſt, quia[intuliſtis]ſupple, in templum ad offerendum [de rapinis fraudium & vſurarum [claudum & languidum] reſeruato vobis pingui & forti. *Gen.* 4. Nonne ſi bene offeras, recipies : male autem ſi diuidas, peccaſti ? Male autem diuidit, qui ſibi forte & Domino debile offert, cum ſcriptum ſit in *Pſal.* 65. Holocauſta medullata offeram tibi cum incenſo arietum [&]ſic, ſupple, in fraude intuliſtis in templum meum[munus] *Act.* 5. dixit Petrus ad Ananiam : Anania, cur tentauit ſatanas cor tuum, mentiri te Spiritui ſancto, & fraudare de pretio agri? [Nunquid]ſupple, ergo[ſuſcipiam illud]ſcilicet, munus ſic fraudulenter oblatum[de manu veſtra?] *Eccl.* 34. Dona iniquorum non probat Altiſſimus.

Maledictus] Abiectos maledicit propter dolum : quia & à populo oblatis perfectis animalibus, illa ponebant in gregibus ſuis, & alia maculoſa obtulerunt : & in populo quidam maculoſa offerebant, & perfecta retinebant.

Maledictus doloſus] Doloſus eſt qui aliud machinatur corde peſſimo, & aliud dicit ore & exhibet opere [qui habet in grege ſuo maſculum] id eſt, perfectum, & ſic habet quod digne offerat [& votum faciens]ſpontaneum, ſupple, Deo[immolat Domino debile]occaſionatum ſcilicet, vel defectu virtutis, vel membri defectione. *Ionæ* 2. Ego in voce laudis immolabo tibi : quæcumque voui, reddam pro ſalute mea Domino. In voce laudis immolat, qui hoſtiam ab omnibus laudabilem offert Domino. *Pſalm.* 26. Immolaui in tabernaculo eius hoſtiam vociferationis, hoc eſt, quæ præconiis omnium extollitur. Sed ne credatur quod à paupere qui non habet maſculum, Dominus debile non accipiat, occurrit *Gloſſa*, dicens : Si non habes maſculum, non nocet tibi maledictio. Rationem autem ſubiungit.

Quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituum] *Pſalm.* 94. Rex magnus ſuper omnes deos. Et ideo non decet mihi offerri, niſi quod perfectum eſt. *Leuitic.* 22. Homo qui obtulerit victimam pacificorum Domino, vel vota ſoluens, vel ſponte offerens, tam de bobus quam de ouibus, immaculatum offeret, vt acceptabile ſit : omnis macula non erit in eo. Si cæcum fuerit, ſi fractum, ſi cicatricem habens, ſi papulas, aut ſcabiem, aut impetiginem, non offeretis ea Domino[& nomen meum horribile]hoc eſt, tremendum eſt [in Gentibus]& intelligitur de horrore reuerentiæ, quando magnitudine nominis diuini conſiderata, gentilitas horripilationem paſſa per prædicationes Apoſtolorum ad reuerentiam mota eſt. *Iſa.* 21. Repleti ſunt lumbi mei dolore, & anguſtia poſſedit me, ſicut anguſtia parturientis. Corrui cum audirem, turbatus ſum cum viderem. *Iob* 4. Pauor

Mutilum aut maculatum Deo non offerendum.

tenuit me, & tremor, & omnia oſſa mea perterrita ſunt. Et cum ſpiritus me præſente tranſiret, inhorruerunt pili carnis meæ. Et ſic factum eſt quod dicitur in *Pſal.* 81. Surge Deus, iudica terram: quoniam tu hæreditabis in omnibus Gentibus.

CAPVT II.

Et nunc ad vos.

IN hac ſecunda parte increpat ingratitudinem eorum qui ſanctificationem Domini quam in paradiſo inſtituit, violarunt : & diuiditur in duas partes. Improperat enim peccatum quod commiſerunt in vxores, ſecundum nuptias à Domino in paradiſo inſtitutas. In ſecunda improperat peccatum quod commiſerunt contra iudicium Domini, mundum gubernantis, ante finem cap. *ibi*[Laborare feciſtis Dominum] Prima harum in duas diuiditur. In prima oſtendit beneficium in genere, & tranſgredientibus comminatur maledictionem. In ſecunda oſtendit receſſum ingratorum à beneficio percepto *ibi*[Vos autem receſſiſtis de via] In prima tria facit, comminatur ingratis beneficium recolere non volentibus. In ſecunda commemoratur beneficium factum patribus *ibi*[Et ſcietis quia miſi ad vos] Et ne videatur iniuſta comminatio, in tertia oſtendit rationem *ibi* [Labia enim Sacerdotis.

Et nunc ad vos, ô Sacerdotes, mandatum hoc] ſupple, dirigitur, per quos (vt dicit *Hieronymus*) mandatum debet tranſire ad populum ſicut, ſequeſtres & mediatores. *Gloſſa.* Qui maioris eſt dignitatis, & cui plus committitur, plus ab eo exigitur, *Gen.* 31. Ego damnum omne reddebam, quicquid furto peribat, à me exigebas. *Luc.* 16. Redde rationem villicationis tuæ. *Chryſoſtomus ſuper Ioannem.* Sacerdos ſi omnia bene agat, & circa ſubditos diligentem cuſtodiam non adhibeat, damnabitur. *Matth.* 25. Serue male & piger, quare non dediſti pecuniam meam ad menſam ? Et ſubdit comminationem [Si nolueritis audire] hoc eſt, exaudire, quæ ſcilicet pertinent ad officium noſtrum. *Ezech.* 3. Domus autem Iſrael nolunt audire te, quia nolunt audire me[& ſi nolueritis ponere ſuper cor] ad memorandum ſcilicet. *Pſal.* 118. Meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi nimis. *Aggæi* 1. Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras. *Cant.* 8. Pone me ſicut ſignaculum ſuper cor tuum [vt detis gloriam nomini meo] operando ſcilicet digne, & digna mihi offerendo[ait Dominus exercituum]Confirmatio eſt præcedentium. *Pſal.* 113. Non nobis Domine non nobis, ſed nomini tuo da gloriam. *Iere.* 13. Date gloriam Domino Deo veſtro antequam contenebreſcat, & antequam offendant pedes veſtri ad montes caliginoſos.

Sacerdos ob diſſimulationem dãnandus.

Mittam in vos egeſtatem]ſupple, ſi non audieritis. Et intelligit de egeſtate ſpiritualium & temporalium bonorum. *Amos* 8. Emittam in terram famem : non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini. Egeſtas enim ab egendo dicitur, quæ ex priuatione bonorum cauſatur [& maledicam benedictionibus veſtris] *Gloſſa* tripliciter exponit hoc, hoc eſt, maledicam decimis,

primi

primitiis, & oblationibus quas pro benedictione accepistis: vel maledicam his, quæ meis benedictionibus possidetis: vel quicquid à vobis spes terreni lucri possideretur, à me maledicetur. *Psal.* 108. Maledicent illi, & tu benedices. Qui insurgunt in me, confundantur [& maledicam illis] scilicet benedictionibus [quoniam non posuistis super cor]vt scilicet faceretis mandata mea. *Psal.* 118 In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi. Et maledictionem in pœna exponit, subdens.

Ecce ego proiiciam à vobis]hoc est, auferam à vobis[brachium]hoc est, armum dextrum, qui cedebat in partem Sacerdotis de oblato [& dispergam super vultum vestrum]vt scilicet deturpemini in facie quæ omnibus apparet [stercus solennitatum vestrarum] Et tangit hoc quod dicitur *Deut.* 18. Dabunt Sacerdoti armum & ventriculum. Et intendit per ventriculum stomachum, & vult dicere, quod armus ab eis auferetur (qui delectabilis est) & ventriculus in caput eorum proiicietur, vt stercus quod in ventriculo est, in facies eorum dispergatur in signum turpitudinis. Dicit autem, solennitatum vestrarum, quia talia in solennitatibus offerebantur. *Tobiæ* 2. Dies festi vestri conuertuntur in luctum & lamentationem. *Isa.* 1. Calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea, facta sunt mihi molesta, laboraui sustinens[& assumet vos secum] stercus scilicet. *Hieronymus*, vt scilicet non differatis ab ipso stercore in fœtoribus.

Et]tunc scilicet[scietis] per pœnæ experimentum[quia misi ad vos mandatum istud] Sacerdotale scilicet, eligendo vos in patre vestro Leui. Magnum enim tantam dignitatem per patres mittere in posteros. *Isaiæ* 61. Vos autem Sacerdotes Dei vocabimini. Ministri Dei nostri, dicetur vobis. *Apoc.* 1. Fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes. Misi, inquam [vt esset pactum meum] sacerdotij scilicet[cum Leui]hoc est, Leuitis [dicit Dominus exercituum]*Glossa Hieronymi.* Per Leui intelligimus Aaron, & alios qui de stirpe Aaron vel Leui descenderunt. *Psal.* 102. Misericordia Domini ab æterno, & vsque in æternum super timentes eum. Et iustitia illius in filios filiorum his qui seruant testamentum eius. Et explanat pactum.

Pactum meum fuit cum eo]cum Leui scilicet [vitæ]per gratiam [& pacis] quam faceret inter homines, vt scilicet vitam per gratiam doceret, & pacis quam in paradiso fecit Deus, conciliator esset. De 1. *Ioan.* 10. Ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeant. De secundo *Ioan.* 14. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. *Ezech.* 20. Dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis, quæ faciens homo, viuet in eis. Vnde de bono dicitur Sacerdote *Eccl.* 45. In verbis suis monstra placauit. *Hieronymus.* Quia in se pacem habuit, & ad alios ad pacem reduxit [& dedi ei timorem] qui scilicet omnia bona in eo custodiret. *Eccl.* 27. Si non in timore Domini instanter te tenueris, cito subuertetur domus tua[& timuit me] à malo scilicet recedens. *Eccl.* 1. Timor Domini expellit peccatum [& à facie nominis mei pauebat] hoc est, à præsentia notitiæ meæ. *Glossa.* Horrore corporis indicans se verba Dei timere. Et subdit, per singula exponens pactum sacerdotale in quatuor, in doctrina, in vita, in vtilitate, & in officio. In

Pactum vitæ & pacis.

doctrina dupliciter, scilicet, veritate, & puritate. De veritate dicit.

Lex veritatis fuit in ore eius]*Rom.* 9. Veritatem dico in Christo Iesu, non mentior. In ore enim Doctoris veritatis, nugæ sacrilegia sunt. Et subdit de puritate [& iniquitas non est inuenta in labiis eius]vt scilicet vanum, falsum, vel mendacium diceret. *Glossa.* Quia imitatur eum qui peccatum non fecit, nec est inuentus dolus in ore eius 1. *Petr.* 2. & *Isaiæ* 53. *Iob* 6. Non inuenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit. Et subdit de veritate vitæ [in pace] quam scilicet fecit inter commissos. *Hebr.* 12. Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam sine qua nemo videbit Deum[& in æquitate]hoc est, in rectitudine virtutis & iustitiæ. *Isaiæ* 26. Semita iusti recta est, rectus callis iusti ad ambulandum[ambulauit mecum]hoc est, proficit de virtute in virtutem *Glossa*, sicut Enoch. *Gen.* 5. Ambulauitque Enoch cum Deo, & non apparuit: quia tulit eum Deus. *Gen.* 6. Ambulauit Noë cum Deo. Et subdit de vtilitate [& multos auertit ab iniquitate] per prædicationem scilicet, & correptionem. *Iacob.* 5. Scire debet, quod qui conuerti fecerit peccatorem ab errore vitæ suæ, saluabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum. Et subdit de proprio actu officij.

Labia enim Sacerdotis custodiunt] hoc est, custodire debent[scientiam] vitæ scilicet, doctrinæ, & iudicij. *Oseæ* 4. Quia tu scientiam repulisti, repellam te ne & tu sacerdotio fungaris mihi [& legem requirent] subditi scilicet de faciendis, docendis, & iudicandis[de ore eius] Sacerdotis scilicet. *Hieronymus.* Si Sacerdos de lege interrogatur, doceat, resistentes conuincat, alioquin frustra iactat dignitatem, cuius non exhibet operationem. Idem : Si Sacerdos delinquentes non corripit, Sacerdotis officium præterit, & subdit rationem [quia Angelus Domini exercituum est] hoc est, nuntius Dei ad populum. Hic dicit *Hieronymus in originali*, Esdram fuisse Malachiam. Dicit enim sic: Exponit nomen suum Esdras Sacerdos Dei, hoc est, Malachias, qui Angelus Domini appellatur, voluntatem Dei annuntians hominibus.

Sacerdos, custos est legis.

Malachias idem qui Esdras.

Vos autem recessistis]Tangit recessum à pacto: primo in communi, secundo in speciali *ibi* [Nunquid non pater vnus], In primo dicit culpam, & pœnam.

Vos autem]tali pacto contempto ô Sacerdotes [recessistis de via]veræ scilicet doctrinæ, & rectæ vitæ. Vnde *Isa.* 30. dicunt : Auferte à me viam, declinate à me semitam, cesset à facie nostra sanctus Israel[& scandalizastis plurimos in lege] scandalo actiuo, malo scilicet exemplo : quia à lege recesserunt. *Matth.* 18. Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis qui in me credunt, expedit, &c Et sic, supple[irritum fecistis pactum Leui]hoc est, Leuitarum, vitæ scilicet, & pacis, & cæterorum quæ dicta sunt, pertinentia ad officium Sacerdotis [dicit Dominus exercituum]Confirmatio est præteritorum, vt magis timeant. Et subdit de pœna.

Propter quod]scilicet, peccatum[& ego] æquus index omnium, & ponderator actuum humanorum[dedi vos contemptibiles]hoc est, vilificatos & proiectos[& humiles] hoc est, ad humum prostratos quasi conculcandos [omnibus populis] *Dan.* 3. Imminuti sumus plus quàm omnes gentes, sumus

Sacerdotes cur vulgo despecti.

sumusque humiles in vniuersa terra hodie, propter peccata nostra [sicut non seruastis vias meas] hoc est, præcepta legis. *Rom* 1. Sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum. In quo autem maxime hoc fecerunt, subdit [&]id est, quia [accepistis faciem] personarum scilicet [in lege] vt scilicet iustificaretis impium pro muneribus, vel pro amicitia, vel potestate [& iustitiam iusti aufertis ab eo] *Isa.* 5. *Iacob* 2. Fratres mei, nolite in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Iesu Christi gloriæ. Et post pauca. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti à lege, quasi transgressores. *Deut.* 16. Non accipies personam, nec munera: quia munera excæcant oculos sapientium, & mutant verba iustorum, Iuste quod iustum est, persequeris. *Deut.* 1. Ita paruum audietis vt magnum: nec accipietis cuiusquam personam, quia Dei est iudicium. Et huius peccati ostendit inconuenientiam, subdens.

Iud. x personarum rationem nõ habeat.

Nunquid non pater vnus] supple, est omnium nostrum, Abraham scilicet: Quasi dicat, Sic. *Ioan.* 8. Pater noster Abraham est. *Isaiæ* 51. Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram quæ peperit vos [Nunquid non Deus vnus creauit nos?] Quasi dicat. Sic. *Isa.* 64. Opera manuum tuarum omnes nos. Et ex quo estis compares quoad patrem carnalem, & quoad patrem spiritualem Deum [quare ergo] hoc est, sine ratione [despicit vnusquisque vestrum fratrem suum] Iudæum scilicet, vt filiam suam vxorem ducere nolit propter paupertatem & afflictionem captiuitatis, & ducat filiam Gentilis propter diuitias & pulchritudinem [violans] in hoc scilicet [pactum patrum nostrorum] Leuitarum scilicet. Dispar enim cultus impedimentum matrimonij est. Quod autem hoc factum sit, expresse scribitur 1. *Esdræ* 9. *& Nehem. vlt.* & qualiter hoc Esdras & Nehemias correxerunt, propter quod etiam creditur Esdras Malachias esse: quia quod Esdras correxit, Malachias similiter reuocat ne fiat. Vnde *Hieronymus.* Sicut ex lectione Esdræ colligitur, reuersi de Babylonia tam Principes & Sacerdotes, quam reliquus populus, vxores sui generis quæ paupertate & labore viæ infirmitatem contraxerant, eiecerunt, & filiabus alienigenarum ætate vel diuitiis florentibus se copulauerunt. Vnde (sicut dicitur *Nehem. vlt.*) filij loquebantur ex media parte Azotice, & nesciebant loqui Iudaice; sed loquebantur iuxta linguam populi & populi. Quod peccatum exaggerans, subdit.

Matrimonium dirimit cultus disparitas.

Transgressus est Iuda] id est, hoc peccato contaminatur tribus Iuda quæ cum Sacerdotibus & Leuitis reuersa est de Babylone [& abominatio] hoc est, tam abominabile peccatum [facta est in Ierusalem] hoc est, in decem tribubus, quoad illos qui cum duabus tribubus reuersi sunt [& in Ierusalem] quoad Sacerdotes qui in Ierusalem manentes hoc fecerunt, & alios facere permiserunt propter munera & acceptionem personarum. *Hieron.* Inter omnia peccata Sacerdotum hoc maximum notatur, quod non causas, sed personas considerent, & despecto iusto paupere iniustos diuites honorent. Et exponit qualiter, subdens [quia contaminauit Iudas] hoc est, duæ tribus, & decem & Sacerdotes [sanctificationem Domini] hoc est, sanctitatem matrimonij [quam dilexit] scilicet, Dominus, & vt dilectam custodiri fecit, præcipiens ne ducerent filias alienigenarum, maxime Allophylorum: quia illas vicinas habebant, ne subuerterent eos ad deos alienigenos 3. *Reg.* 11. super quibus dixit Dominus filiis Israël: Nolo ingrediemini ad eas, neque de illis ingredientur ad vestras: certissime enim auerterent corda vestra vt sequamini deos earum. Et hoc est quod sequitur [& habuit filiam Dei alieni] pro vxore scilicet, & hoc in periculum fidei: quia tales non commanent nisi in contumeliam Creatoris. Et subdit pœnam tanti peccati.

Disperdet Dominus virum qui fecerit hoc] Virum dicit non mulierem: quia nunquam licuit mulieri habere plures viros, sed viro aliquando licuit [magistrum] hoc est, Sacerdotem [& discipulum] hoc est, subiectum [de tabernaculo Iacob] Singulare ponit pro plurali, hoc est, de omnibus tabernaculis siue modis viuendi Ecclesiæ. 1. *ad Corinth.* 5. Iudicaui tradere huiusmodi hominem satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini nostri Iesu Christi. Et hoc est quod sequitur [& offerentem munus à Domino exercituum] Sacerdotem scilicet disperdat Dominus. *Hieronymus.* Siue sit Sacerdos, siue laicus, vna maledictione ferientur: quia vno peccato tenentur; quod licet grauius sit in Sacerdote propter circunstantiam peccantis, est tamen commune in substantia.

Et hoc rursum fecistis] Tangit hic peccatum consequens ex primo, & hoc exaggerat triplici ratione: primo, quia lacrymæ dimissarum faciunt non placabilem oblationem vel sacrificium. Secundo, quia dimittere vxorem contra indiuiduitatem est matrimonij. Tertio, quia est contra bonum prolis suscipiendæ & enutriendæ ad cultum Dei. Quarto gratia huius dicit, in quo casu vxor à thoro potest separari.

Et hoc] supple peccatum [rursum fecistis] peccatum peccato scilicet addentes. 1. *Thess.* 2. Vt impleant peccata sua semper. *Matth.* 23. Implete mensuram patrum vestrorum [Operiebatis lacrymis altare Domini] hoc est, operiri fecistis. Et dicit in præterito imperfecto, vt notetur continuitas actus ex præterito in præsens. Quando enim dimissæ fuerunt vxores, ad altare Domini veniebant & ibi plorabant, & contra dimittentes & contra Sacerdotes qui hoc fieri posse iudicabant, & sic altare Domini lacrymis replebant, ita quod locus in altari non esset exauditionis Sacerdotum. Et propter hoc dicit. Operiebatis. Quasi dicat. Vt nihil aliud capere posset. *Eccl.* 35. Non accipiet Dominus personam in pauperem (hoc est contra pauperem) & deprecationem læsi exaudiet, non despiciet preces pupilli: nec viduam si effuderit loquelam gemitus. Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, & exclamatio eius super deducentem eas? A maxilla enim ascendunt vsque ad cælum, & Dominus exauditor non delectabitur in illis. Et hoc est quod sequitur [fletu & gemitu] *Thren.* 1. Multi enim gemitus mei, & cor meum mœrens. *Psal.* 37. Rugiebam à gemitu cordis mei [ita vt non respiciam] hoc est, respicere debeam [vltra ad sacrificium] supple, per vos oblatum. *Isa.* 1. Ne offeratis vltra sacrificium frustra, incensum abominatio est mihi [nec accipiam placabile quid de manu vestra] Placabile dicitur ab actu placationis: talibus enim plus prouocatur quam placetur. *Isaiæ* 1. Cum extenderitis manus vestras, auertam

Deprecationem læsi Deus exaudit.

tam oculos meos à vobis : & cum multiplicaueritis orationes vestras, non exaudiam. Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.

Et dixistis]Ingrati enim & contumacis est,peccatum non recognoscere[Quam ob causam?]hoc est, propter quod peccatum? & respondet [Quia Dominus] in paradiso scilicet instituens matrimonium[testificatus est] verbo suo scilicet.*Gene.* 2. Propter quod relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Idem. *Matth.* 19. & adiungitur. Itaque non sunt duo,sed vna caro Quod ergo Deus coniunxit,homo non separet. Per hoc notatur matrimonij indiuiduitas , per quam vxor inseparabilis est à viro [inter te & vxorem pubertatis tuæ] id est , quam primo in iouentute tua duxisti. *Iere.* 3. Dux virginitatis meæ tu es [quam tu despexisti] hoc est, vt despectam abiecisti. *Ephe.* 5. Viri , diligite vxores vestras , sicut & Christus dilexit Ecclesiam. Et exaggerat peccatum, subdens [& hæc particeps tua] supple, esse deberet. Tanta enim est indiuiduitas matrimonij, vt coniugibus omnia faciat esse communia : aliter enim indiuiduitas esse non potest. Et hoc notatur,quando dicitur , Erunt duo in carne vna. Hæc enim caro vna , proles est, in qua ambo sexus sociantur , vir sicut formans, fœmina sicut formata. Et cum familia domus & facultates ad prolem referantur sicut ad hæredem, etiam in his debet esse indiuiduitas. Et hoc est quod sequitur [& vxor fœderis tui] id est vxorio affectu, & fœdere matrimoniali coniuncta. *Ephe.* 5.Sacramentum hoc magnum est. Significat enim beatificati & beatificantis spiritus indiuiduitatem. Et subiungit rationem.

Matrimonij nexus indissolubilis.

Nonne vnus fecit ?] Quod autem facit vnus & indiuisus, indiuiduitate debet esse vnum, & non tendere ad diuisionem. *Matth.*19. Non sunt duo, sed vna caro. Et hoc est quod sequitur [& residuum] id est , fœmina de residuo corporis viri facta [spiritus eius est] genitiui casus, & est partitiua constructio , hoc est,aliquid spiritus eius est , viri scilicet , vel Dei : non quod sit deessentia spiritus diuini,sed quia imago illius est.1 *ad Corinth.* 11.Vir non debet velare caput suum : quoniam imago & gloria Dei est , mulier autem gloria viri est. Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro.Etenim non est creatus vir propter mulierem , sed mulier propter virum. *Hieron.*Tanto affectu vir & mulier deberent copulari , vt vna anima in duobus esse videretur , coniunctis spiritu & mente sociatis. Et ex hoc ratiocinatur vlterius.

Et quid vnus] hoc est,sic vxori vnitus & indiuiduus [quærit] id est, quærere debet [nisi semen Dei ?] id est , prolem in timore Dei susceptam ad cultum Dei nutriendam , quod non fit per mulierem acceptam ex cultu dispari , illa enim prolem peruertit ad alienos Deos, & similiter facit quæ in libidinem assumpta est. Hoc significatur *Gene.* 21. vbi dicitur : Eiice ancillam,& filium eius. Ancilla enim petulantiam significat , filius eius proles ad petulantiam nutrita , & hæc eiicienda est & non legitime coniuncta quæ fœcunda est. Vnde in maledictionem talium dicitur *Iob* 24. Conteratur quasi lignum infructuosum : pauit enim sterilem & quæ non parit, & viduæ non benefecit. Sic exaggerato peccato , reuocat delinquentes , subdens.

Cudodite ergo spiritum vestrum] id est , per amorem , ne scilicet ad aliegenas exardescat , sed intra metas matrimonij consistat. *Prouer.* 7. Prudentiam voca amicam tuam , vt custodiat te a muliere extranea , quæ verba sua facit dulcia. Et hoc explanat, subdens [&] id est [vx orem adolescentiæ tuæ] id est, tibi in adolescentia tua coniunctam [noli despicere] id est , abiicere. *Prouerb.* 5. Lætare cum muliere adolesc entiæ tuæ : ceruа charissima, & gratissimus hinnolus : vbera eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter. Et *ibidem.*Quare seduceris fili mi ab aliena, & foueris in sinu alterius ? 1 *ad Thessal.* 4. Sciat vnusquisque vestrum suum vas (hoc est propriam vxorem) possidere in sanctificatione & honore & non in passione desiderij , sicut & gentes quæ ignorant Deum. Et subdit, si dimittenda est, qualiter dimittatur.

Vxori vir fidem non violet.

Cum odio habueris eam] ex causa scilicet fornicationis,quia scilicet maculauit thorum & fidem matrimonij [dimitte] id est, à thoro separa, non à matrimonio [dicit Dominus Deus Israel] *Matth.* 5. Qui dimissam duxerit , adulterat. 1. *ad Corinth.* 7. Præcipio , non ego, sed Dominus , vxorem à viro non descendere : quod si discesserit , manere innuptam , aut viro reconciliari. Quod si obiiciatur de libello repudij, dicit Dominus *Matth.* 19.quod Moyses ad duritiam cordis eorum permisit eis dimittere vxores : ab initio autem non fuit sic. Permisit autem hoc Moyses (vt dicit *Hieron.*) sicut legislator, qui permittit malum , ne peius fiat : & sicut permittit meretricem , quam non laudat nec præmiat, sed detestatur , permittit tamen ne mundus sodomia impleatur : & sicut ædificator facit cloacam , ne palatium fœtore impleatur : & ita permisit Moyses dimittere vxores , ne interficerentur ab his qui durum cor habebant ad eas.

Libellus repudij cur permissus.

Operiet autem iniquitas] quam scilicet perpetrauit mulier [vestimentum eius , dicit Dominus exercituum] *Glossa* dicit vestimentum esse corpus quod operit iniquitas , quando pœna iniquitatis, quæ est confusio pro peccato,operit eam. *Psal.*108. Induantur sicut diploide confusione sua.Posset tamen dici. quod vestimentum operit , quando non licet reuelari vestimentum vt mulier alteri viro exhibeatur , eo modo loquendi quo dicitur *Leuit.* 18. Turpitudinem sororis tuæ ne discooperies vel reuelabis,quia turpitudo tua est. Sic mulier dicitur operta, quando clauso vndique vestimento , nulli viro se potest denudare. Et sic redit ad reuocationem à peccato , subdens [Custodite spiritum vestrum] & est quasi conclusio ex præhabitis [& nolite despicere] 1.*ad Thess.*5. Integer vester spiritus & corpus & anima seruetur. *Iaco.* 1.Vt sitis perfecti & integri in nullo deficientes.

Mulier repudiata alteri non nubat.

Laborare fecistis Dominum] Tangit peccatum murmuris contra iudicium Domini in generali gubernatione, & est modus loquendi , qui dicitur antropopatos , quando humana passio per similitudinem in Deum refertur Sic dicitur Deus laborare,quando ad modum laborantis sustinet aliquid cum tædio. *Isa.*1. Facti sunt mihi molesta, laboraui sustinens [in sermonibus vestris] murmurantibus scilicet contra iudicium meum , quod scilicet prosperantur mali,& boni tribulationes patiuntur. Vnde *Glossa*. Sententia horum verborum latius tractatur in *Psal.*72. Quàm bonus Israel Deus [& dixistis] peccatum vestrum non recognoscentes, cum dicatur in *Psal.* 50. Quoniam iniquitatem

Deus expers est passionis.

meam

meam ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper. 2. *Paralip. vlt.* Domine peccaui, iniquitatem meam ego cognosco [In quo fecimus eum laborare] hoc est, cum tædio nos sustinere & portare. *Iere.* 23. Vos estis onus, abiiciam quippe vos. Et respondet, subdens.

In eo quod dicitis] murmurando scilicet [Omnis qui facit malum] studiose scilicet [bonus est in conspectu Domini] hoc est, bonus videtur, quia bene succedit ei. *Iere.* 12. Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui præuaricantur & inique agunt? *Habac.* 1. Quare respicis contemptores, & taces conculcante impio iustiorem se? [& tales ei placent] id est, per hoc quod dissimulat placere ei videntur. Idem *Iob* 21. Ibi enim late de eadem materia agitur. Quare impij viuunt, sublimati sunt, confortatique diuitiis? [aut certe] supple, me laborare fecistis, quia scilicet dicitis [Vbi est Deus iudicij] Ex quo enim iniqui prosperantur & boni tribulantur, non videtur iudicio regi mundus, sed casu. Simile in *Psalm.* 72. Dixerunt: Quomodo scit Deus, & si est scientia in Excelso. Ecce ipsi peccatores & abundantes in seculo obtinuerunt diuitias. *Iob* 34. Deus subuertit iudicium meum, & in iudicando me mendacium est.

CAPVT III.

Ecce ego mittam Angelum meum.

Tangit hic de purgatione peccatorum & condemnatione impiorum *ibi* [Inualuerunt super me verba vestra] Purgationem peccatorum tangit in Leuitis, & diuiditur in duo. In prima purgationem tangit Leuitarum. In secunda reuocat populum ad deuotionem eorum iam purgatorum, & vt soluat eis populus quod in lege præceptum est *ibi* [Reuertimini ad me] Adhuc prior istarum in duo diuiditur. Primo enim ostendit qualiter purgantur purgandi per pœnam expiationis. Secundo qualiter iudicantur maioribus peccatis irretiti *ibi* [Et accedam ad vos in iudicio] In primo tria sunt, scilicet, purgatorum inductio, aduentus eius descriptio *ibi* [Ecce veniet] & operis in purgando perfectio *ibi* [Ipse enim quasi ignis conflans] In primo duo dicit, officium scilicet præcursoris, & aduentum regis purgantis.

Ecce ego] Ac si dicat: Vos quæritis, Vbi est Deus iudicij? sed ego manifestum vobis eum faciam, & in primo & in secundo aduentu [Ecce ego] ante primum aduentum [mittam Angelum meum] hoc est, nuntium siue Ioannem Baptistam ministerio Angelorum suffultum *Marc.* 1. & *Matth.* 11. hoc ipse Christus interpretatur de Ioanne, sed *Marc.* 1. adiungit aliam auctoritatem. *Isa.* 40. Vox clamantis in deserto, parate viam Domini. *Matth.* autem 11. simpliciter dicit. Hic est de quo scriptum est: Ecce mitto Angelum meum. Angelus autem iste ante secundum aduentum, vt dicit *Hieronymus*, ordinem significat Prædicatorum [& præparabit viam ante faciem meam] id est, ante præsentiam meam. Hoc enim fecit Ioannes

Ioannes Baptista præcursor Domini.

prædicando, baptizando, difficultates veniendi ad Christum suo testimonio remouendo, & hoc faciet ordo Prædicatorum ante secundum aduentum, *Isa.* 40. In deserto parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri, *Isa.* 62. Transite, transite per portas, præparate viam populo, planum facite iter, & eligite lapides. Portæ dicuntur hic aditus ad corda populorum secundum omnes differentias & modos viuendi, qui sunt in mundo, sicut & Ioannes publicanos, milites, & omnes alias populi differentias docuit secundum sibi conuenientia *Luce* 3. Planities itineris est, vt sit stratum secundum rectitudinem iustitiæ generalis: erectio lapidum, ablatio est scandalorum & impedimentorum. Et inducit de aduentu purgatoris.

Et statim] hoc est, continuo. *Isa.* 14. Prope est vt veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur [veniet ad templum sanctum suum] *Habac.* 2. Veniens veniet, & non tardabit. *Can.* 2. Ecce, iste veniet saliens in montibus, transiliens colles. In montibus salit, quia in eminentia virtutis Altissimi, hoc est, Patris, & in illuminatione sui qui sapientia Patris est, & in sanctificatione Spiritus desuper venientis venit. Transilit colles, hoc est, Angelicorum ordinum vertices: quia, sicut dicitur *Hebr.* 2. Nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Ad templum sanctum suum venit, hoc est, vterum Virginis, vel ad literam ad templum quod tunc construebatur reconciliatis Leuitis, vel ad Ecclesiam. *Iere.* 7. Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. De primo dicitur. *Ezech.* 43. Ecce gloria Dei Israel ingrediebatur per viam orientalem, &c. & terra resplendebat à maiestate eius. De secundo in *Psal.* 47. Suscepimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui. De tertio 1. *ad Corinth.* 3. Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Primum, sanctum est sancti sanctorum inhabitatione *Matth.* 1. Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est. *Luc.* 1. Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Secundum, sanctum est sancti sanctorum oblatione: per hanc enim omnis oblatio templi, sicut vmbra ad veritatem reducta est, & ad sanctitatem ordinata. 3. *Reg.* 9. Sanctificaui domum hanc quam ædificasti, vt ponerem nomen meum ibi in sempiternum. Tertium, sanctum est sanctificatorum virtute. *Leuitic.* 11. Sancti eritis: quia ego Deus sanctus sum, qui sanctifico vos. Primum sanctum est: quia de ipso carnis substantiam sumpsit. Hoc notatur *Luc.* 1. vbi dicitur: Quod enim ex te nascetur. Præpositio enim, ex, materiam notat. Secundum sanctum: quia figuras & vmbras legis in eo ad veritatem sua oblatione reduxit. *Aggei* 2. Magna erit gloria domus istius nouissimæ plus quam primæ. Tertium sanctum, gratiæ inhabitatione. *Psalm.* 131. Hic habitabo quoniam elegi eam. *Ezech.* 43. Locus solij mei, locus vestigiorum pedum meorum, vbi habito in medio filiorum Israel. Et describit eum à potestate & ab officio. A potestate cum dicit.

Dominus in templo sancto suo.

Dominator quem vos quæritis] Dominator enim est, qui possessos ab alienis dominis in suam reducit potestatem. *Isa.* 26. Domini possederunt nos absque te, tantum in te (hoc est in tuo dominio) recordemur nominis tui. *Sap.* 12. Tu Dominator virtutis cum tranquillitate iudicas, & cum magna reuerentia disponis nos. *Apoca.* 19. Habet in

Deus dominator a calamitosis requirendus.

io vestimento & in femore suo scriptum : Rex tegum & Dominus dominantium. Hunc quærant ab aliis dominis oppressi. *Aggai* 2. Veniet Desideratus cunctis gentibus. Hoc significatum est 1. *Reg.* 22. vbi dicitur, quod veniebant ad Dauid omnes qui erant in angustia constituti, & oppressi ære alieno, & amaro animo, & factus est eorum princeps. Et subdit de officio.

Christus Angelus testamenti.

Et Angelus] hoc est, nuntius. *Isa.* 19. secundum *Septuaginta* vocabitur magni consilij Angelus [testamenti] spiritualiter docendi & implendi, & per miracula testificandi. De primo *Roman.* 8. Lex spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis, hoc est, lex spiritualiter intellecta. *Ioan.* 8. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. De secundo *Matth.* 5. Non veni soluere legem, sed ad implere. De tertio *Ioan.* 5. Ego habeo testimonium maius Ioanne. Opera enim quæ dedit mibi Pater vt perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me. *Psalm.* 92. Testimonia tua credibilia facta sunt nimis [quem vos vultis] hoc est, ad quem sicut ad finem refertur desiderium Sanctorum *Isa.* 26. Nomen tuum & memoriale tuum in desiderio animæ. *Isa.* 53. Desiderauimus eum, despectum, & nouissimum virorum. Et subdit de qualitate aduentus [ecce venit] & notatur, quod primus aduentus demonstrabilis est in humilitate, & secundus in terrore *Isa.* 40. Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur, ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. 1. *Reg.* 4. Venit Deus in castra [dicit Dominus exercituum] Confirmatio est prophetiæ.

Et quis poterit cogitare ?] supple, sufficienter [diem] hoc est, qualitatem temporis & illuminationis[aduentus eius] primi scilicet in humilitate & gratia, & secundi in terrore & potentia. *Ecci.* 43. Multa dicemus, & deficiemus in verbis. 2. *ad Corinth.* 3. Non quod sufficientes simus aliquid cogitare ex nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. 1. *ad Cor.* 2. Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se. Et hoc explanat subdens[& quis] tam magnus siue potens[stabit] propria virtute scilicet[ad videndum eum] *Hiero.* Si nemo potest cogitare præ potentia maiestatis eius, quis eum lippientibus oculis in sua claritate poterit respicere ? *Nahum.* 1. Ante faciem magnitudinis eius quis stabit, & quis resistet in ira furoris eius ? *Iob* 26. Cum vix paruam stillam sermonis eius audierimus, tonitruum magnitudinis eius quis poterit intueri ? Et subdit de operis perfectione in purgando.

Christus ignis est conflans.

Ipse enim] in effectu scilicet operis erit [quasi ignis conflans] maiora scilicet peccata igne tribulationis & compunctionis, acriori pœna purgans. *Isa.* 4. Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion & sanguinem Ierusalem lauerit de medio eius, in spiritu iudicij & spiritu ardoris. *Deutero-no.* 4. Dominus Deus tuus ignis consumens est [& quasi herba fullonum]quæ *Iere.* 2. Borith dicitur, quam quidam dicunt esse saponariam, & est herba per quam ad nitorem proprium lanæ deducuntur. Et intelligitur minor pœna per quam leuiora peccata purgantur. *Isaia* 1. Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbuntur : & si fuerint rubra quasi vermiculus, quasi lana alba erunt. Fullones hac herba purificantes, Sacerdotes sunt

Herba fullonum.

& Doctores. *Isa.* 7. Egredere in occursum Achaz tu, & qui derelictus est Iasub filius tuus ad extremū aquæductus piscinæ superioris in via agri fullonis. Iasub qui reuocans interpretatur, cuneum Sacerdotum significat purificantium: *Isaias* autem Christum: piscina superioris aquæ gratiam desuper venientem. Via agri fullonum, via Sacerdotum ad purificandum.

Et sedebit] moram faciens non transiens[conflans & emundans] hoc est, conflans ad emundandum. *Sap.* 3. Tamquam aurum in fornace probauit illos, & quasi holocausti hostiam accepit eos, & in tempore erit respectus eorum [argentum] quia etiam eloquia veteris testamenti conflauit, vt eliquesceret ex eis spiritus siue spiritualis intellectus. *Psal.* 11. Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum. Vnde de quibusdam obstinatis dicitur *Iere.* 6. Defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum, frustra conflauit conflator : malitiæ enim eorum non sunt consumptæ [& purgabit filios Leui] hoc est, Sacerdotes aliorum purgatores. *Isa.* 6. Volauit ad me vnus de seraphin, & in manu eius calculus quem forcipe de altari tulerat, & tetigit os meum, & dixit : Ecce hoc tetigit labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mundabitur [& colabit eos] vt scilicet purum ab impuro separetur. *Iere.* 15. Si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris] quasi aurum] secundum intellectum sapientiæ [& quasi argentum] secundum prædicationem eloquentiæ. *Ecci.* 2. In igne probatur aurum & argentum, homines vero receptibiles in camino humiliationis[&] sic, supple, purgati [erunt Domino offerentes] in altari cordium [sacrificia] spiritus contribulati [in iustitia] doctrinæ scilicet, & vitæ. *Psal.* 50. Acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes, & holocausta.

Sacerdotes per Christum purgati.

Et placebit Domino] propter peccata offerentium non refutatum[sacrificium Iuda]duarum scilicet tribuum, vel fidelis populi [& Ierusalem] hoc est, Sacerdotum. *Isa.* 60. secundum *Septuaginta.* Munera tua accepta erunt super altare meum. P*sal.* 68. Placebit Deo super vitulum nouellum [sicut dies seculi]Seculum dicitur spatium veteris legis, in quo in Moyse & in Aaron sacrificium placuit. *Isa* 63. Recordatus est dierum seculi. Moysi & populi sui [& sicut anni antiqui] naturalis scilicet legis, quando in Abel, Noe, Melchisedech, & Abraham sacrificium placuit. *Psal.* 76. Annos æternos in mente habui.

Et accedam ad vos] Tangit hic de obstinatorum condemnatione, & accessus notat per visitationem peccati manifestationem. *Gene.* 18. Descendam, & videbo [in iudicio] discussionis scilicet, & condemnationis. *Mich.* 6. Surge, contende iudicio aduersus montes, & audiant colles vocem tuam [& ero testis] manifestatione veritatis *Iere.* 29. Ego sum testis & iudex [velox] contra quem nihil excipitur. *Isa.* 16. Velociter reddens quod iustum est [maleficis] hoc est, contra maleficos. Malefici dicuntur mala hominibus in persona, vel rebus inferentes. *Exo.* 22. Maleficos non patieris viuere [& adulteris] hoc est, contra adulteros, qui *Deut.* 22. præcipiuntur lapidari [& periuris] hoc est, contra periuros. *Exo.* 20. Non habebit insontem Dominus eum, qui nomen Domini Dei sui frustra assumpserit [& qui calumniantur]

Calumnia non intendenda orbatis patrociniis.

antur] hoc est, calumniose retinent [mercedem mercenarij] *Ecci.* 34. Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres sunt [& viduas humiliant] quæ patrono viro carent [& pupillos] patre defensore carentes, supple, calumniantur. *Exo.* 22. Viduæ & pupillo non nocebitis. Si læseritis eos, vociferabuntur ad me, & ego exaudiam clamorem eorum: & indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, & erunt vxores vestræ viduæ, & filij vestri pupilli [& opprimunt peregrinum] qui scilicet ad patriam tendit. *Hebræ.* 11. Confitentes quoniam peregrini & hospites sunt super terram. *Deut.* 5. Peregrinus qui intra portas tuas est, quiescat. *Exo.* 23. Peregrino molestus non eris. *Zach.* 5. Educam illud, dicit Dominus exercituum: & veniet ad domum furis, & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter & commorabitur in medio domus eius & consumet eum [nec] supple, in omnibus his [timuerunt me, dicit Dominus exercituum] vt scilicet à peccato recederent. *Ecci.* 1. Qui sine timore est, non poterit iustificari. Et hoc inconueniens est, supple.

Ego enim Dominus] supple, sum omnipotens [& non mutor] in verbis meis, & ideo infero pœnam quam comminatus sum. *Nume.* 23. Non est Deus quasi homo vt mentiatur, nec vt filius hominis vt mutetur. Contra hoc tunc videtur esse quod dicitur *Iere.* 31. Conturbata sunt viscera mea super eum: miserans miserebor eius. *Ierem.* 18. Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, propter quod locutus sũ aduersus eam, agã & ego pœnitentiam super malo quod cogitaui vt facerem ei. *Osee* 11. Conuersum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea, non faciam furorem iræ meæ. Sed hoc soluitur: quia obstinatis non mutatur, sed pœnitentibus placatur.

Deus immutabilis.

Et vos filij Iacob] quia tanti patris vestri imitatores non estis [non estis consumpti] per tribulationes ad pœnitentiam. *Iere.* 5. Percussisti eos, & non doluerunt: attriuisti eos, & renuerunt accipere disciplinam [à diebus enim patrum vestrorum] scilicet malorum, quorum malitiæ hæredes estis [recessistis à legitimis meis] *Isaia* 48. Transgressorem ex vtero vocaui te. Ideo *Luca* 3. dicuntur genimina viperarum, hoc est, venenatorum filij, vt dicit *Chrysostomus* [& non custoditis] in opere. *Act.* 7. Accepistis legem in dispositione Angelorum, & non custodistis. Et quia non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat, subdit reuocando eos.

Reuertimini ad me] & docet à quo reuertantur, & quod maledicti sunt non reuertentes, & qualiter reuertantur [Reuertimini ad me] per pœnitentiam & satisfactionem. *Cant.* 6. Reuertere, reuertere Sunamitis. *Isa.* 46. Redite præuaricatores ad cor [& ego reuertar ad vos, dicit Dominus exercituum] *Iere.* 3. Reuertere ad me, dicit Dominus, & ego suscipiam te. *Hiero.* Magna clementia eos qui à se recesserant, ad reditum prouocat, vt ipse quoque ad eos redeat.

Clementia Dei magna.

Et dixistis] vt obstinati, & peccatum non recognoscentes [In quo reuertemur?] quasi qui non discesseritis. *Isa.* 58. Me de die in diem quærunt, & scire vias meas volunt, quasi gens quæ fecerit iustitiam, & iudicium Dei sui non dereliquerit. Et sobinfert responsionem à quo reuertantur [Si affigit homo Deum, quia vos configitis me?] Quasi dicat: Non in se, sed in membris affigit eum. *Gala.* 3. Ante quorum oculos Christus proscriptus est, & in vobis crucifixus. *Hebre.* 6. Rursus crucifigentes Filium Dei, & ostentui habentes.

Et dixistis] vt obstinati [in quo configimus te?] non aduertentes quod me in membris meis configitis. *Zacha.* 2. Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. *Ioan.* 19. Videbunt in quem transfixerunt. *Apocaly.* 1. Videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et respondet, subdens [In decimis & in primitiis] supple, retentis, quæ Leuitis præcipiuntur offerri *Numer.* 18. [& in penuria] quæ ex subtractis votis causatur, qualis penuria inducit puncturas famis & sitis & aliarum tribulationum. Simile *Act.* 9. Ego sum Christus, quem tu persequeris: cum tamen non persequeretur eum, nisi in membris & in ministris. Et subdit de maledictione [vos maledicti estis] hoc est, maledictioni æternæ addicti. *Psal.* 118. Maledicti qui declinant à mandatis tuis [&] id est, quia [me vos configitis gens tota] nullo scilicet excepto. Et tangit id quod legitur *Nehem.* 5. quod illi qui frumenta habebant tempore famis, tanto pretio frumenta exaltabant, quod alij non habentes, filios & filias cogebantur vendere: & propter hoc decimas non soluebant, propter quod ministri templi fugere de templo compulsi erant, & puncturis paupertatis affligi. *Matth.* 25. Quàndiu vni de his minimis fratribus meis fecistis, mihi fecistis. Et quia non vult mortem peccatoris, subdit reuocando ad pœnitentiam.

Inferte omnem decimam] hoc est, cuiuscumque grani, vel animalis decimam. *Leuit. vltimo.* Omnes decimæ terræ, siue de pomis arborum, siue de frugibus Domini sunt. *Exo.* 22. Decimas & primitias tuas, non tardabis offerre [in horreum meum] hoc est, in repositoria templi vbi ministri mei sunt [vt sit cibus in domo mea] ministrorum scilicet. *Matth.* 10. Dignus est operarius cibo suo. *Prouerb.* 3. Honora Dominum de tua substantia, & de primitiis omnium frugum tuarum da pauperibus, vt impleantur horrea tua saturitate, & vino torcularia redundabunt. Et hoc est quod sequitur [& probate me] vtrum scilicet quando vos datis mihi quod meum est, si non omni benedictione perfudero vos [super hoc, dicit Dominus] *Isa.* 1. Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis [si non aperuero vobis catharactas cæli] Catharactæ dicuntur fenestræ cæli, per quas roris pluuiæ descendunt, & luminis fit effusio. *Gene.* 7. Catharactæ cæli apertæ sunt [& effudero vobis benedictionem, vsque ad abundantiam] *Deutero.* 28. Aperiet Dominus thesaurum suum optimum, cælum, vt pluuiam tribuat terræ tuæ in tempore suo: benedicetque cunctis operibus manuum tuarum. Et de auersione mali subdit.

Decima sacerdotibus non sub trahenda.

Et increpabo pro vobis deuorantem] Tyrannum scilicet, vel locustam & bruchum & erucam, quæ diuersa vitia significant, vt in *Ioel.* 2. dictum est. Increpatio autem Dei auersio mali est. *Ioel* 2. Reddam vobis annos quos comedit locusta, eruca, & bruchus, & rubigo, & eruca: & eum qui ab Aquilone est, procul faciam à vobis, hoc est, diabolum [& non corrumpet fructum terræ vestræ] nec literaliter, nec etiam spiritualiter in bonis operibus. *Psal.* 84. Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. Et hoc explanat

per partes [nec erit ſterilis vinea in agro] vel literaliter, vel ſpiritualiter in viribus gaudiorum æternorum vinum ferentibus. *Oſea* 10. Vitis frondoſa Iſrael, fructus adæquatus eſt ei [dicit Dominus exercituum] Confirmatio eſt ſermonis.

Quæſtio de obligatione decimarũ.

Propter ea quæ hic dicta ſunt, quæſtio eſt de ſolutione decimarum. Arguunt enim quidam ſic quòd hic non præcipit decimas ſolui, niſi vt ſit cibus in domo Domini. Si ergo cibus eſt ex dote Eccleſiæ, vel aliis redditibus, non oportet decimas ſolui. Ad hæc, *Act.* 15. Iacobus Epiſcopus Ieroſolymorum, poſt diſputationem Petri Apoſtoli & aliorum, quid imponendum eſſet Gentibus ad fidem conuerſis? ſic per ſententiam decreuit. Viſum eſt Spiritui ſancto & nobis, nihil aliud vobis vltra imponere oneris quàm hæc neceſſaria, vt abſtineatis vos ab immolatis ſimulachrorum, & ſanguine ſuffocato, & fornicatione: à quibus cuſtodientes vos, bene agetis. Cum ergo decimæ impoſitæ ſint ad onus, decimas Chriſtiani non tenentur ſoluere. In contrarium eſt quòd decimæ ſolutæ ſunt miniſtris Dei in omni lege. In naturali patet, quia Abraham ſoluit decimas Melchiſedech Sacerdoti ſummo *Gene.* 14. In lege Moyſi præcipitur hoc *Num.* 18. & *Exod.* 22. In lege Chriſti mentio fit de hoc *Heb.* 7.

Decimæ omni lege Dei miniſtris deputata.

Ad hæc dicunt quidam, quòd propter iſtas rationes Chriſtiani non tenentur decimas ſoluere, niſi vbi conſuetum eſt decimas ſolui, & ex conſuetudine ius, præceptum acquiſitum habet, & vbi exigit hoc indigentia miniſtrorum. Sic autem non iudicat Eccleſia, propter quod dicendum, quòd miniſtris Dei debentur decimæ omni modo, dummodo miniſtri Dei ſint ſecundum actum & effectum. Si autem non miniſtrant, ad damnationem ſui decimas reſpiciunt. 1. *Corinth.* 9. Quis militat ſuis ſtipendiis vnquam? Et poſt pauca: Dominus ordinauit his qui Euangelium nuntiant, de Euangelio viuere. Decimæ autem & primitiæ & vota taxata ſunt in ſtipendia miniſtrorum.

Et beatos vos dicent omnes gentes] pro temporalium & ſpiritualium abundantia. *Luc.* 1. Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Et huius benedictionis ſubdit rationem [eritis enim vos terra deſiderabilis] per metonymiam, vt per terram, habitantes in terra intelligantur [dicit Dominus exercituum] Confirmatio eſt ſermonis. *Iſa.* 62. Non vocaberis vltra Derelicta, & terra tua non vocabitur amplius Deſolata: ſed vocaberis Voluntas mea in ea: & terra tua Inhabitata: quia complacuit Domino in te.

Inualuerunt ſuper me] Hic adhuc plenius oſtendit, quod in fine præcedentis capituli dixit: Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris, oſtendens quod hi ſermones ſunt ſermones blaſphemiæ contra prouidentiam ſcilicet quod non eſſet diſtantia inter iuſtum & impium: & ideo tria facit hic. Primo enim oſtendit hos ſermones blaſphemiæ, ſecundo improbat deducendo ad inconueniens *ibi* [Ergo nunc beatos] tertio diſtantiam oſtendit bonorum & malorum, per hoc quod parcit bonis, & damnat malos *ibi* [Tunc locuti ſunt timentes Deum.

Inualuerunt] plus & plus contra me creſcentes [ſuper me] hoc eſt, contra me [verba veſtra] blaſphemiæ ſcilicet [dicit Dominus] 2. *ad Timot.* 3. Mali autem homines ſeductores proficiunt in peius, errantes, & in errorem mittentes [& dixiſtis] peccatum ex ignauia non intelligentes [Quid locuti ſumus contra te?] *Iſa.* 59. Locuti ſumus de corde noſtro mendacium [& dixiſtis] hoc eſt, quia dixiſtis [Vanus eſt qui ſeruit Deo] Vanum eſt quod caret fine vtilitatis, & ita dixerunt quod bonis male ſuccedit in mundo, malis autem bene. *Iob* 21. Quare impij viuunt, ſublimati ſunt confortatique diuitiis? Et probationem ſubinferunt [&] id eſt, quia [quod emolumentum] vtilitatis ſcilicet [quia cuſtodiuimus præcepta eius] iuſte viuendo: omnia enim retulerunt ad remunerationem temporalem. *Sap.* 2. Hæc cogitauerunt, & errauerunt: excæcauit enim illos malitia eorum, & neſcierunt ſacramenta Dei, nec mercedem ſperauerunt iuſtitiæ [& quia ambulauimus triſtes coram Domino exercituum] in pœnitentia ſcilicet, & humiliatione, cum nos affligamur, & idololatræ & mali felicitate terrenorum proficiant. Simile *Iſa.* 58. Quare ieiunauimus, & non aſpexiſti? humiliauimus animas noſtras, & neſciſti? Et ſubdit improbationem deducendo ad inconueniens.

Ergo nunc] ſupple, ſi verum eſt quod dicitis [beatos dicimus arrogantes] Arrogantes ſunt, vt dicit *Hieronymus*, qui ſibi ſuperbe terrenorum felicitatem & gloriam attribuunt, & Deum blaſphemant. Simile in *Pſal.* 143. Beatum dixerunt populum cui hæc ſunt, præſentia ſcilicet, cum tamen illi ſumme ſint infelices. Et ſubiungit rationem beatitudinis talis [Siquidem] hoc eſt, quia [ædificati ſunt] in temporalibus diuitiis ſcilicet. *Iere.* 12. Plantaſti eos & radicem miſerunt, proficiunt, & faciunt fructum [facientes impietates] in Deum & in homines. *Iob* 12. Abundant tabernacula prædonum, & audacter prouocant Deum [& tentauerunt Deum] in hoc ſcilicet, quod peccando in Deum, experiri voluerunt, an Deus vindicaret. Contra quod dicitur *Deuterono.* 6. Non tentabis Dominum Deum tuum. *Pſal.* 77. Tentauerunt & exacerbauerunt Deum excelſum [&] ſupple, tamen [ſalui facti ſunt] præſenti felicitate. Simile in *Pſal.* 72. Ecce ipſi peccatores & abundantes in ſeculo obtinuerũt diuitias. Et dicit *Gregorius*, quod huiuſmodi proſperari permittũtur, vt vituli paſcuales vt mactentur. Illi enim pinguibus paſcuis nutriuntur, vt auidius dentibus lacerentur. *Iob* 21. In diem perditionis ſeruatur malus, & ad diem furoris ducetur. Et ſubdit quod aliter eſt in his qui Deum timent, & hoc inducit ſub voce Prophetæ reſpondentis contra blaſphemos.

Proſperitas impiorum non diuturna.

Tunc loquuti ſunt timentes Deum] & quid locuti ſint, non dicit: ſed intelligitur, quòd in timore Dei contra blaſphemos loquuti ſunt [vnuſquiſque cum proximo ſuo] hortando ſcilicet ſe inuicem, ne propter verba blaſphemorum à iuſtitia deſiſtant. *Tob.* 4. Noli timere fili mi, pauperem quidem vitam gerimus: ſed multa bona habebimus ſi timuerimus Deum, & receſſerimus ab omni peccato, & fecerimus bene [& attendit Dominus & audiuit] Hiſteron proteron, prius enim eſt audire quam attendere. *Sap.* 1. Auris zeli audit omnia. *Dan.* 9. Attende & fac [& ſcriptus eſt liber monumenti coram eo] hoc eſt, in ſcientia & remuneratione Dei ad remunerandum omnia quæ dicunt & faciunt & boni & mali. *Apoca.* 20. Et alius liber apertus eſt, qui eſt vitæ, & iudicati ſunt mortui ex his quæ ſcripta ſunt in libris. *Gloſſa* inducit illud *Dan.* 7. Throni poſiti ſunt, & antiquus dierum ſedit. Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt. *Iob* 31. Li-

brum

brum ſcribat ipſe qui iudicat, vt in humero meo portem illum, & circundem illum quaſi coronam mihi. Per ſingulos gradus meos pronuntiabo illum, & quaſi principi auferam illum [timentibus Deum] quantum ad receſſum à malo [& cogitantibus nomen eius] quantum ad faciendum bonum. Bona enim illorum omnia conſcripta ſunt ad remunerandum. Vnde 2. *ad Timot.* 1. dicitur: Scio cui credidi, & certus ſum quia potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem. Et ex hoc oſtendit diſtantiam bonorum & malorum coram Deo, ſubdens.

Et erunt mihi, ait Dominus exercituum] boni ſcilicet [in die qua ego faciam] iudicium ſcilicet diſcretionis inter bonos & malos [in peculium] hoc eſt, in populum peculiarem ſpecialiter gratum. *Deut.* 7. Elegit te Dominus Deus tuus, vt ſis ei populus peculiaris. *Pſal.* 32. Populus quem elegit in hæreditatem ſibi. *Iſa.* 19. Hæreditas mea Iſrael. Et hoc eſt quod ſequitur [& parcam eis] quia dicit *Auguſtinus*, quòd etiam boni quædam habent quæ per flagella corrigi oportet, ſed pius pater parcendo corrigit, cum minus punit quam merentur. Et hoc eſt quod ſequitur [ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi] quem, ſupple, corripit per flagella, ne inſoleſcat. *Prouerb.* 3. Diſciplinam Domini, fili, ne abiicias: nec deficias cum ab eo corriperis: quem enim diligit Dominus, corripit: & quaſi pater in filio complacet ſibi: contumacem autem abiicit, & tradit iudicio. *Deuterono.* 21. Filius noſter iſte proteruus, & contumax eſt: monita noſtra audire contemnit, comeſſationibus vacat & luxuriæ atque conuiuiis: lapidibus obruet eum omnis populus ciuitatis, & morietur. Et ſubdit concluſionem intentam.

Flagella Dei patienter ferenda.

Et conuertimini] tunc ſcilicet ſera pœnitentia [& videbitis] experimento [quid ſit inter iuſtum & impium] quantum ad diſtantiam meriti [& inter ſeruientem Deo, & non ſeruientem ei] quantum ad diſtantium præmij. *Sap.* 5. Dicent intra ſe pœnitentiam agentes & præ anguſtia ſpiritus gementes: Hi ſunt quos habuimus aliquando in deriſum, & in ſimilitudinem improperij. Nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus inſaniam, & finem illorum ſine honore: ecce quomodo computati ſunt inter filios Dei, & inter Sanctos ſors illorum eſt.

CAPVT IV.

Ecce dies veniet.

Qvia autem hoc fit in extremo Iudicio, ideo oſtendit, qualiter in iudicio diſcernontur boni à malis, & diuiditur in duo. In primo oſtendit hoc quod dictũ eſt. In ſecundo ex hoc mouet ad obſeruantiam legis, cuius obſeruantia tantæ eſt remunerationis *ibi* [Mementote legis Moyſi] In primo duo facit Primo enim oſtendit condemnationem malorum, ſecundo gloriam bonorum.

Ecce dies veniet] hoc eſt, ſemper in accedendo eſt, & veniendo. Dicitur autem dies propter claritatem iuſtitiæ quæ tunc apparebit. *Matth.* 24. Sicut fulgur exit ab Oriente, & apparet vſque in Occidentem: ita erit aduentus Filij hominis. 1. ad Corinthios 4. Veniet Dominus qui illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium. Si aliquando dicitur dies tenebrarum & caliginis (*Sophonia* 3.) hoc dicitur propter malos, qui tũc proiicientur in tenebras exteriores *Matth* 8. [ſuccenſa quaſi caminus] propter iram furoris in peccatores. *Iſaia* 30. Ardens furor eius, & grauis ad portandum. *Deuterono.* 32. Ignis ſuccenſus eſt in furore meo. Caminus autem dicitur qui in ſe reuolutum habet ignem & conculcatum, per quem infernus ſignificatur, in quo mali ſicut ſtipula concremantur. Et hoc eſt quod ſequitur.

Et erunt omnes ſuperbi] arrogantes ſcilicet, & blaſphemi [& omnes facientes impietatem] in peccatis mortalibus [ſtipula] hoc eſt, æſtu ignis facile cremabilis. *Iſa.* 1. Erit fortitudo veſtra vt fauilla ſtuppæ, & opus veſtrum quaſi ſcintilla: & ſuccendetur vtrumque ſimul, & non erit qui extinguat. *Iob* 20 Deuorabit eum ignis qui non ſuccenditur [& inflammabit eos dies veniens] hoc eſt, iudicium [dicit Dominus exercituum] Confirmatio eſt. *Pſal.* 96. Ignis ante ipſum præcedet & inflammabit in circuitu inimicos eius [quæ] ſcilicet dies [non derelinquet eis radicem] Radix dicitur cogitatio [& germen] Germen eſt opus, vel proſperitas terrena, in qua germinant. *Iſaia* 5. Radix eorum vt fauilla erit. *Iſa.* 14. Perdam Babylonis nomen, & reliquias, & progeniem, & germen. Et ſubdit de bonis.

Et orietur vobis timentibus nomen meum] timore ſcilicet filiali & reuerentiæ [ſol iuſtitiæ] hoc eſt, claritas vincens ſolem propter iuſtitiæ meritum. Et in hoc notatur claritas, quæ eſt dos corporis glorioſi, & lumen veritatis lucens in dote mentis. *Matth.* 13. Tunc fulgebunt iuſti ſicut ſol in regno Patris eorum [& ſanitas in pennis eius] Pennæ ſolis, radij & ſplendores ſunt, quibus aduolat in ea quæ illuminat. Sanitas vero dicitur impaſſibilitas, & æterna immortalitas. *Sap.* 15. Scire iuſtitiam tuam & virtutem tuam, radix eſt immortalitatis. *Apoc.* 21. Iam non erit amplius neque luctus, neque clamor, ſed nec vllus dolor [egredimini] paſſibus ſcilicet contemplationis. *Iſa. vlt.* Egredientur & videbunt cadauera virorum qui præuaricati ſunt in me [& ſalietis] ſaltibus ſcilicet gaudiorum, in quo (ſicut dicunt quidam) notatur agilitas [ſicut vitulus de armento] à vinculis ſcilicet relaxatus, & de clauſura ſtabuli emiſſus: tunc enim ſaltare conſueuit. Sic Sancti à vinculis & carcere carnis abſoluti, ſaltabunt in gaudiis. *Gloſſa* inducit illud *Philip* 1. Deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto. Et hoc propter tranſlationem L X X. quæ ſic habet, Salietis ſicut vituli vinculis relaxati. Tunc enim cantantes, dicent *Pſal.* 123. Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo venantium. Laqueus contritus eſt, & nos liberati ſumus. Et ſubdit de fortitudine Sanctorum.

Claritas corporis glorioſi.

Et calcabitis impios] ſcilicet condemnantes cum Deo. *Gloſſa* inducit illud *Pſal.* 57. Lætabitur iuſtus cum viderit vindictam. Melius inducitur illud *Deut.* 33. Quis ſimilis tui popule, qui ſaluaris in Domino? ſcutum auxilij tui, & gladius gloriæ tuæ Deus tuus: negabunt te inimici tui, & tu eorum colla calcabis. *Iudic.* 5. Conculca anima mea robuſtos. *Iſa.* 63. Calcaui eos in ira mea & in furore meo conculcaui eos [cum fuerint cinis] id

eſt reliquiæ

est, reliquiæ ignis. *Isa.* 9. Erit in combustionem & cibus ignis [sub planta pedum vestrorum] id est subiecti & ad ima depressi. *Psal.* 109. Ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Victos enim tunc conculcabit, & suppedaneos ponet inimicos. *Psal.* 8. Omnia subiecisti sub pedibus eius [in die] iudicij scilicet [qua ego facio] talem scilicet inter bonos & malos discretionem. *Matth.* 25. Separabit bonos à malis, sicut pastor segregat oues ab hœdis [dicit Dominus exercituum] Confirmatio est dictorum. Et sobdit de obseruatione legis, duo dicens: legis obseruantiam, & dans monitorem vt obseruetur. Vnde *Hieronymus* sic continuat: In futuro iuxta merita erit retributio: ergo dum tempus est merendi, obseruate legem.

Mementote legis] ad spiritualem scilicet intelligentiam. *Psalm.* 1. In lege eius meditabitur die ac nocte [Moysi serui mei] *Heb.* 3. Moyses fidelis erat in tota domo eius tamquam famulus in testimonium eorum, quæ erant dicenda. *Ecci.* 24. Legem mandauit Moyses in præceptis iustitiarum [quam] scilicet legem [mandaui ei] hoc est, Moysi. *Exo.* 20. [In Horeb] Horeb mons est situs in montanis Sinai, ad quem ambulauit Elias 3. *Reg.* 19. & siccitas interpretatur, quia per legem omnium vitiorum humor excoquitur & exiccatur, vt dicit *Hieronimus*. *Ioan.* 1. Lex per Moyseo data, gratia & veritas per Iesum Christum facta est [ad omnem Israel] supple, mandaui. *Exo.* 20. Cunctus autem populus videbat voces. Et determinat principales partes legis, subdens [præcepta & iudicia] scilicet moralia quæ sunt decem, *Exo.* 20. & 22. *Isa.* 26. In semita iudiciorum tuorum Domine sustinuimus te. Et subdit de monitore ad obseruandum.

Horeb.

Henoch & Elias secundum Domini aduentum præcursuri. Elias. Thesbi.

Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam] sicut enim Ioannem Baptistam misit ante primum aduentum: sic mittet Eliam & Henoch ante secundum. *Matth.* 17. Elias iam venit, & non cognouerunt eum, sed fecerunt in eum quæcunque voluerunt. *Apoc.* 11. Dabo duobus testibus meis (Eliæ scilicet & Henoch) & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis. Elias tamen Deus meus interpretatur, quia ad Deum conuertet: qui fuit de Thesbi oppido quod sonat conuersio, & significat cuneum Prophetarum & Doctorum & Prædicatorum, qoi tunc conuersioni populi intendent [antequam veniat dies Domini magnus] id est in quo magna faciet Sanctis. *Roma.* 8. Quos iustificauit, illos & magnificauit. *Sap.* 19. In omnibus magnificasti populum tuum & honorasti [& horribilis] malis scilicet. *Sap.* 6. Horrende & cito apparebit vobis. Et subdit de officio Eliæ.

Et conuertet cor patrum ad filios] hoc est, vt fides & deuotio patrum resplendens appareat in fide & deuotione aliorum. *Deut.* 32. Ioterroga patrem tuum, & annuntiabit tibi: maiores tuos, & dicent tibi. *Psal.* 77. Quanta audiuimus & cognouimus ea: & patres nostri narrauerunt nobis [& cor filiorum] supple, conuertet [ad patres eorum] vt scilicet in præmiis filiorum promissa patrum verificentur. *Luc.* 1. Ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum [ne forte veniam] super improuisos, ad iudicium scilicet: propter quod dicit esse vigilandum *Marc.* 13. Videte, vigilate, & orate: nescitis enim quando tempus sit [& percutiam terram] id est, terrenos impœnitentes & improuisos [anathemate] æterna scilicet separatione. 1. *ad Corin. vlt.* Siquis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema Maranatha, hoc est, in aduentu Domini ab omnibus bonis separatus, in ignem æternum proiiciatur. Omnia quæ dicta sunt ab illo loco, Ecce mittam Angelum meum, vsque huc, Iudæi referunt ad aduentum sui Messiæ in auream Ierusalem, sed nos tales fabulas non curamus.

* * *

FINIS.

INDEX.

INDEX RERVM

Notabilium, quæ in Commentariis in 12. Prophetas minores continentur.

Index rerum.

Damaſcus,

Index in Comment. 12. Proph. min.

E

F

Index rerum.

Index rerum.

Index rerum.

Index rerum.

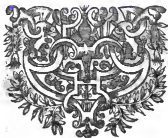
Index rerum.

T

V

Vltio

Index rerum.

F I N I S.

PRIVILEGE DV ROY.

LOVYS par la grace de Dieu, Roy de France & de Nauarre, à Nos amez & feaux Conseillers, les Gens tenans nos Cours de Parlements, Maistres des Requestes ordinaires de nostre Hostel, Baillifs, Seneschaux, Preuosts, leurs Lieutenans, & à tous autres de nos Iusticiers & Officiers qu'il appartiendra, Salut : Nostre cher & bien Amé IEAN-ANTHOINE HVGVETAN, le fils, Marchand Libraire à Lyon, Nous a fait remonstrer qu'il desireroit imprimer les *Oeuures D'Albert le Grand*, ce qu'il ne peut faire sans grand frais, desquels il craindroit d'estre frustré s'il n'auoit Nos lettres sur ce necessaires, lesquelles il nous a tres-humblement suppliés de luy accorder. A CES CAVSES, Nous auons permis & permettons par ces presentes, à l'Exposant d'imprimer ou faire imprimer, vendre & debiter en tous les lieux de nostre obeïssance ledit liure, en vn ou plusieurs Volumes, en telles marques, en tel Caractaire, & autant de fois qu'il voudra, durant vingt ans entiers & accomplis, à compter du iour que chaque Volume sera acheué d'imprimer pour la premiere fois : & faisons tres-expresses deffences à toutes personnes de quelle qualité & condition qu'elles soyent de l'imprimer, faire imprimer, vendre ny debiter en aucun lieu de nostre obeyssance soubs pretexte d'augmentation, correction, changement de tiltre, fausses marques ou autrement, en quelque sorte & maniere que ce soit, sans le consentement de l'Exposant ou de ceux qui auront droit de luy, à peine de quinze mille liures d'amande, payables par chacun des Contreuenans, & applicables vn tiers à Nous, vn tiers à l'Hostel Dieu de Paris, & l'autre tiers audit Exposant, de confiscation des Exemplaires contrefaicts, & de tous depens dommages & interests, à condition qu'il sera mis deux Exemplaires dudit Liure en nostre Bibliotheque publique, & vn à celle de nostre tres-cher & Feal le Sieur Seguier Cheualier, Chancelier de France, auant que l'exposer en vente à peine de nullités des presentes. Du contenu desquelles Nous voulons que vous fassiez iouïr plainement & paisiblement l'Exposant, ou ceux qui auront son droit, empeschant qu'il ne leur soit donné aucun empeschement, Voulons aussi qu'en mettant au commencement ou à la fin de chasque Volume dudit Liure, vn Extraict des presentes, elles soient duëment signifiées. & que foy y soit adioustée & aux coppies, collationnées par l'vn de nos Amez & feaux Conseillers & Secretaires, comme à l'Original. Mandons au premier Nostre Huissier ou Sergent sur ce requis, de faire pour l'execution d'icelles, tous exploits necessaires sans demander autre permission. CAR TEL EST NOSTRE PLAISIR, nonobstant Clameur de Haro, Chartre Normande, & autres lettres à ce contraires. Donné à Paris le neufiéme iour de Nouembre, l'an de grace mil six cens quarante-quatre, & de nostre Regne le second.

Signé par le Roy en son Conseil.

CONRART.

Ledit Huguetan a associé au susdit Priuilege Claude Prost, Pierre & Claude Rigaud, Freres, & Hierosme de la Garde, pour en iouyr auec luy durant le tems porté par iceluy, conformément à leur Escrit du 7. Feurier 1644.

Acheué d'imprimer pour la premiere fois le 22. Septembre 1650.

